DOKTORI (PHD) ÉRTEKEZÉS

A BÉKÉS-CSANÁDI LÖSZHÁT KÖZÉPKORI TELEPÜLÉSHÁLÓZATA A FELSZÍNI LELETANYAG TÜKRÉBEN

I. KÖTET: SZÖVEG

RÓZSA ZOLTÁN

2026

Pázmány Péter Katolikus Egyetem
Bölcsészet- és Társadalomtudományi kar

DOKTORI DISSZERTÁCIÓ

RÓZSA ZOLTÁN

A BÉKÉS-CSANÁDI LÖSZHÁT KÖZÉPKORI TELEPÜLÉSHÁLÓZATA A FELSZÍNI LELETANYAG TÜKRÉBEN

Történelemtudományi Doktori Iskola

Vezetője: Dr. Őze Sándor DSc

Régészeti Műhely

Vezetője: Dr. Takács Miklós DSc

Témavezető
Dr. Langó Péter és Dr. Takács Miklós DSc

TARTALOMJEGYZÉK

1. BEVEZETÉS 1

Célkitűzések, feladatok

Köszönetnyilvánítás

2. FÖLDRAJZI KÖRNYEZET 4

3. METODIKA 8

4. LELŐHELYEK 18

4.1. Battonya 19
4.1.0. Battonya
4.1.1. Basarága
4.1.2. Tompa
4.1.3. Hármashatár-halom
4.1.4. Ugar, Kreszta Gy. tanya
4.2. Békéssámson 22
4.2.1. Sámson
4.2.2. Csókás
4.2.3. Tótkutas
4.2.4. Cigánd
4.3. Csanádapáca 26
4.3.1. Apáca
4.4. Csorvás 28
4.4.1. Csorvás
4.5. Gádoros 30
4.6. Gerendás 31
4.6.1. Gerendás
4.7. Kardoskút 32
4.7.1. Szőlős
4.7.2. Fecskés
4.7.3. Fehértó, Szeghalmi Ferenc-tanya, Apácaegyháza
4.7.4. Hatablaki kápolna
4.8. Mezőhegyes 39
4.8.1. Mezőhegyes
4.8.2. Kisfecskés
4.8.3. Árokos
4.8.4. Csatókamarás
4.8.5. Víztározó
4.8.6. Mh. 8 A és B
4.8.7. Mh. 57
4.9. Mezőkovácsháza 44
4.9.1. Kovácsháza
4.10. Nagyszénás 45
4.10.1. Szénás
4.10.2. Érparti tanyák
4.10.3. Mihálytelek, Templomhely

4.11. Orosháza 48
4.11.0. Orosháza
4.11.1. Szentetornya
4.11.2. Bónum, Faluhely
4.11.3. Rákóczitelep, Újosztás
4.11.4. Templomhely, Oh. 160. lh.
4.11.5. Kristó téglagyár
4.12. Pusztaföldvár 57
4.12.1. Földvár
4.12.2. Kistatársánc
4.13. Tótkomlós 59
4.13.1. Komlós
4.13.2. Kopáncs
4.13.3. Székegyháza
4.14. Végegyháza 62
4.14.1. Pereg
4.15. Magyarbánhegyes 64
4.15.1. Bánhegyes
4.16. Medgyesbodzás 65
4.16.1. Bodzás
4.17. Kaszaper 66
4.18. Medgyesegyháza 66
4.19. Nagybánhegyes 67

5. LELETANYAG 69

5.1. Pénzérmék 69

5.2. Plombák 76

5.3. Gyűrűk 80

5.3.1. Fonott gyűrűk

5.3.2. Forrasztott gyűrűk

5.3.2.1. Lemezkarikás gyűrűk

5.3.2.2. Egyéb forrasztott gyűrűk

5.3.3. Öntött gyűrűk

5.3.3.1. Karikagyűrűk

5.3.3.2. „Kalapált fejű” gyűrűk

5.3.3.3. Fejjé kiszélesedő gyűrűk

5.3.3.4. Köves gyűrűk

5.3.4. Vegyes technikájú gyűrűk

5.3.5. Kérdéses darabok

5.3.6. Eredmények

5.4. Kapcsok 123

5.4.1. Öntött kapcsok
5.4.2. Lemezes kapcsok
5.4.3. Vegyes technikájú kapcsok
5.4.4. Eredmények
5.5. Csatok és veretek 132
5.5.1. Csatok 132
5.5.1.1. Egytagú csatok
5.5.1.2. Többtagú csatok
5.5.2. Veretek 141
5.5.2.1. Szíjbújtató veretek
5.5.2.2. Applikációk
Honfoglaláskori leletanyag
5.5.2.3 Szíjvégek
5.6. Gombok 152
5.6.1. Egytagú gombok
5.6.1.1. Fülesgombok
5.6.1.2. Rúdgombok
5.6.1.3. Gyöngygombok
5.6.1.4. Lapos gombok
5.6.1.5. Csörgő gombok
5.6.1.6. Sátorgombok
5.6.1.7. Gömbös gombok
5.6.2. Kéttagú gombok
5.6.2.1. Félgömbös gombok
5.6.2.2. Feles gombok
5.6.2.3. Lapos gombok
5.6.3. Többtagú gombok
5.6.3.1. Gömbös gombok
5.6.3.2. Fenekelt gombok
5.6.3.3. Csörgőgombok
5.6.3.4. Csörgő/gömbös gombok
5.6.3.5. Rúdgombok

5.6.4. Ismeretlen gombok
5.7. Hajtűk 165
5.7.1. Öntött/fátyoltűk
5.7.2. Lemezesgömbös hajtűk
5.7.3. Filigrán-granulált-ékköves hajtűk (rezgőtűk)
5.7.4. Egyei típusok
5.7.5. Eredmények
5.8. Egyéb ékszerek, viseleti elemek 171
5.8.1. Hajfonatkorongok
5.8.2. Függők
5.8.3. Karperec
5.8.4. Gyöngy
5.9. Használati tárgyak 173
5.9.1. Gyűszűk és marokgyűszűk
5.9.2. Kések
5.9.3. Könyvveretek
5.9.4. Dugók, pipák
5.9.5. Karikák
5.10. Egyéb tárgyak 174
6. EREDMÉNYEK 176
7. GONDOLATOK A TELEPÜLÉSSZERKEZETRŐL 185
7.1. Belső szerkezet 187
7.1.1. Csorvás területén talált tárgyak szóródása
7.1.2. Kopáncs területén talált tárgyak szóródása
7.1.3. Pereg területén talált tárgyak szóródása
7.1.4. Mezőhegyes területén talált tárgyak szóródása
7.1.5. További öt falu leletanyaga
7.2. Településhatárok 202
7.3. Eredmények 204
8. IRODALOM 207

1. MELLÉKLET

Fémkeresős tevékenység 352

2. MELLÉKLET

Leletanyag – teljes változat 376

3. MELLÉKLET

Táblázatok (1–17) 528

1. t.: Fémkeresős tevékenységgel érintett települések listája

2. t.: Lelőhelyek és leletek
3. t.: Lelőhelyek és a viseleti elemek csoportjai
4. t.: Lelőhelyenkénti összesített érem-táblázat
5. t.: Magyar uralkodók típusbesorolás alapján bontott veretei
6. t.: Plombák származása és területi eloszlása
7. t.: Plombák és érmék eloszlása
8. t.: Bács-Kiskun, Békés és Csongád-Csanád vármegyék területének gyűrűi
9. t.: Öntött és forrasztott majuszkulás díszű gyűrűk regionális összehasonlítása
10. t.: Öntött kapcsok az orosházi régióban
11. t.: Az orosházi öntött kapcsok kapcsolatrendszere
12. t.: Fülesgombok
13. t.: Rozettás sátorgombok
14. t.: Sátorgombok és plombák viszonyrendszere
15. t.: Beazonosítható honfoglalás-, Árpád-, illetve későközépkori temetők, templomos helyek a Körös–Maros közén
16. t.: Defterekben szereplő települések határváltozása
17. t.: Csorvás, Kopáncs, Pereg és Mezőhegyes koordinátázott leletanyaga

4. MELLÉKLET

Úthálózat 570

9. KÉPTÁBLÁK külön, a táblakötetben

Ábra- és képaláírások

Ábrák

Képtáblák

1. BEVEZETÉS

Az 1997-ben megszerezett képesítésem alapján népvándorláskoros régész vagyok. Ám, ha valaki – mint történetesen én –, aki vidéki múzeumban kezdi pályafutását, és bő két évtizedes szolgálatát is ott tölti, az évek hosszú sora alatt sok mindennel találkozik.[1] Így, kellő alázattal szemlélődve előbb-utóbb rájön arra a törvényszerűségre, hogy mindenhez ért, majd pedig arra, hogy semmihez. Amikor bő 10 esztendeje az első, fémkeresőzésből származó tárgyakkal találkoztam az orosházi múzeumban, én már túl voltam ezen a felismerésen, és ehhez, a napról-napra gyarapodó leletegyütteshez a szakma szeretetével tudtam közeledni, lokálpatriótaként.

A sors úgy hozta, hogy a fémkeresős tevékenységet végzőkkel, illetve az általuk behozott leletanyaggal 2018/2019-től ismételten egyedül voltam kénytelen foglalkozni. Ekkor döntöttem úgy, hogy az orosházi múzeumba, annak gyűjtőterületéről 2019. december 31-ig bekerült leletanyaggal szorosabbra fűzöm kapcsolatomat – phd-képzés keretén belül. Úgy gondoltam, hogy az irányításom mellett formálódó önkéntesekből álló közösség tagjai is megérdemlik ezt a fajta figyelmet, nem csak a szakma. A miértek a múltba gyökereznek, nincsen ez másként ebben az esetben sem. Azzal viszont, hogy a dolgozat megírása mellett döntöttem, jövőbe mutató célokat is megfogalmaztam.

CÉLKITŰZÉSEK, FELADATOK

Az orosházi múzeum középkori leletek feldolgozását célzó projektje kívülről, az önkéntesek oldaláról érkezett, és az 1960-as évek eredményeinek folytatásának tekinthető.[2] Méri István ásatásai mellett a Kovalovszki Júlia által elvégzett topográfiai munka, a lelőhelyek bemutatásán túl kiterjedt a településhálózat ismertetésére. Dolgozatomban igyekszem az új információs bázisból kiindulva folytatni mindazt, amit a nagy elődök megkezdtek. Fontos feladatomnak tartom egyrészről megvizsgálni azt, hogy a fémkeresős tevékenység során múzeumba jutott leletek mit adnak az eddig ismertekhez? Tudják-e a kronológiát finomítani, vagy sem? Illetve megvizsgálni azt, hogy bizonyos történelmi események, folyamatok, gazdaságtörténeti tendenciák kimutathatók vagy sem?

[1] 1997–2019 között az orosházi múzeumban dolgoztam (1997–2000: Békés Megyei Múzeumok Igazgatósága, Szántó Kovács János Múzeum, 2001–2015: Orosháza Város Önkormányzat Szántó Kovács János Területi Múzeuma, 2015–2019: Orosháza Város Önkormányzat Nagy Gyula Területi Múzeuma), ahol régészként (1997–2019) illetve igazgatóként (2001–2019) tevékenykedtem. 2015–2018 közt Bíró Gyöngyvér segítette régészként a múzeum munkáját.

[2] Az orosházi múzeum arculatának a folytonosság szerves része. A néptanítóból muzeológussá váló Nagy Gyula, a múzeum legendás vezetője hosszú időre kijelölte az utat utódai számára (NAGY 1983).

Kovalovszki Júlia 1965-ben megjelent munkája a tágabb orosházi régió településhálózatát ismertette. A hatvan évvel ezelőtti helyzetképet 2005-ben Szatmári Imre finomította a rendelkezésére álló információk alapján. A magam részéről igyekszem az új adatok bevonásával még pontosabb képet rajzolni a jól megrajzolható középtáj (Körös–Maros köze) vonatkozásában (6–7. fejezet).

A fémkeresős tevékenység során 17 mai településen fekvő 38 középkori templomos falu területéről múzeumba jutott 17.185 tárgyat tekintem primer forrásomnak (5. fejezet).[3] Terjedelmi okok miatt vizsgálódásom első sorban magyar középkor évszázadaiba sorolt viseleti tárgyakra (mintegy 3400 darab tárgy) terjed ki első sorban (1–2. táblázat), ehhez alapot a meghatározott érmék (6751 darab) és a plombák (281 darab) jelentik. A lelőhelyeken végzett kutatások számszaki adatait az 1. melléklet rögzíti, a leletanyag mennyiségét, a településekre vonatkozó korszakos bontást az egyéb, korábbi ásatásokból és topográfiai munkákból származó információkkal együtt a disszertáció 4. fejezetében tüntetem fel a földrajzi és történeti adatok mellett. A leletek ismertetésekor szórvány voltuk miatt az eurázsiai régió egészét figyelembe vettem: metodikai alapokról a 3. fejezetben számolok be.

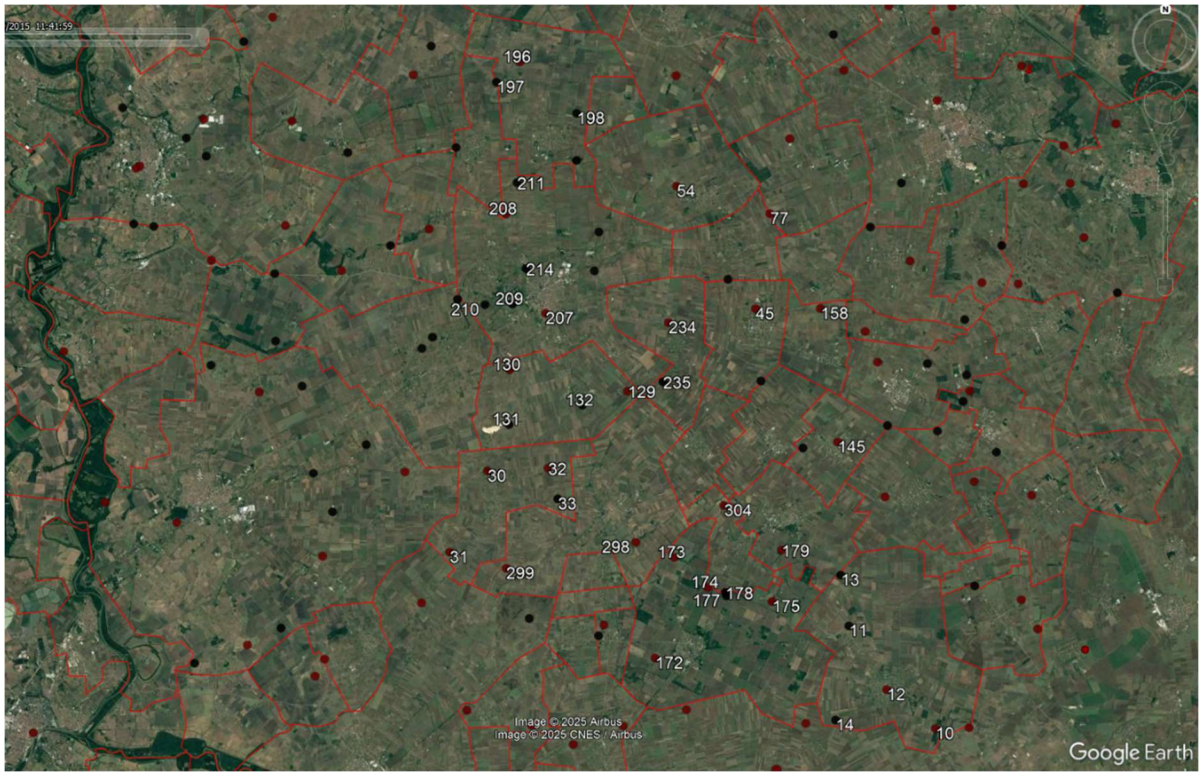

Mai településhatárok a középtáj közepén, és a fémkeresőzéssel érintett középkori lelőhelyek. Fekete: Árpád-korban, piros: 15 éves háborúban elpusztult templomos falu. (Számok vonatkozásában v.ö.: 15. táblázat)

[3] Sajnálatos módon az ide tartozó táblázatok terjedelmi okok miatt a mellékletek közé kerültek (3. melléklet). Szintén terjedelmi okok miatt releváns esetekben bővebb információ a 2. mellékletben található.

KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS

Szeretnék köszönetet mondani az orosházi múzeum köré szerveződő lelkes csapat minden tagjának. Legelőször is azért, mert az általuk megtalált és a múzeumi gyűjteménybe került leletek nélkül ez a dolgozat sem készülhetett volna el. Közös munkánk révén szép eredményeket értünk el, amit a mellékelt fotók (1–6. kép) csak részleteiben adnak vissza. A csapat több fronton is elsőséget vívott ki magának múzeumigazgatói időszakom alatt. Ezek közül csak két dolgot emelnék ki: a Fémek a Földből kiadványt, illetve a Schönvisner-emlékérmet. Közös történetünk, és annak utóélete gazdag színvilága közül a kedves, megnyugtató árnyalatok élnek tovább. Kérem ismételten fogadja köszönetemet: Bene András, Benkő József, Biró Gábor, Gyenge Antal, Kerekes György, Kvak Róbert, Tóth Gábor, Zsikai Rajmund Péter, Zsikainé Náfrádi Krisztina!

Jelen munkámat sokan és sokrétűen támogatták, mind a civil, mind pedig a szakmai oldalról. Így mindenféleképpen említést kell tennem négy olyan önkéntesről, akik dolgozatom elkészülését – mondhatni – erőn felül támogatták, akiknek személy szerint talán soha nem fogom tudni azt kellően viszonozni. Először Zsikai Rajmund Péter fogadja köszönetemet az orosházi csapatból, aki az érmék meghatározásából oroszlánrészt vállalt magára. Az orosháziak közül Kerekes György volt az, aki többek közt a QGIS alapmunkákat elvégezte, elérhetővé tette a leletek gyors és pontos térképre vetítésének lehetőségét. A pécsi Gombor László – akivel összesen egy alkalommal találkoztunk – a térképek elkészítését vállalta magára. Végezetül, de nem utolsó sorban Makai Attila Tamást szeretném megemlíteni Budapestről, aki a photosop szakavatott ismerőjeként sietett segítségemre jónéhány képes tábla alapjait teremtve meg ezáltal. Itt szeretném megköszönni minden önkéntes támogatását is, akik hozzátettek bármit ahhoz, amivel legjobb tudásom szerint most előállhatok.

Szakmai oldalról is rengeteg segítséget kaptam leletek beazonosítása, meghatározásaim megerősítésére, vagy topográfiai kérdéseim tekintetében. A disszertációm végleges formába öntéséhez témavezetőim, Langó Péter és Takács Miklós, a doktori iskola részéről Őze Sándor, illetve Türk Attila, külsős segítőként pedig Mordovin Maxim és Prohászka Péter fogadja köszönetemet. Az orosházi múzeumban dolgozó utódaim, Józó Tamásné múzeumigazgató, illetve Hergott Kristóf régész segítsége szintén nélkülözhetetlen volt a disszertáció elkészülte szempontjából. Köszönöm családomnak, hogy figyelemmel kísérte, és hosszú időn keresztül eltűrte mindazt, ami egy család életében egy phd-dolgozat elkészítése jelenthet. Külön köszönöm Szigeti Judit támogatását, és észrevételeit.

2. FÖLDRAJZI KÖRNYEZET

Elöljáróban le kell szögezni, hogy a gyűjtés területét, a múzeumi gyűjtőterület kényszerű módon határozta meg. Ezek a keretek azonban csak részben igazodnak a történeti korok mesterséges-, illetve a földrajzi kistájak természetes módon kijelölt kereteihez. Ez a körülmény a régészeti, történeti illetve földrajzi megközelítés szempontjából nem feltétlenül volt szerencsés. Ettől függetlenül a régészet esetében hasznos és elengedhetetlen a történészi szemlélet, azaz az ok-okozat rendszerének feltérképezése, a megfelelő kérdések felvetése és értelmezése. Másik, nem elhanyagolható aspektus a földrajzi szemlélet, azaz a természeti környezet megismerése.[4]

A vizsgálat alá vont régió névleg ugyan a békés-csanádi löszhátság területe, ám a rendelkezésemre álló leletanyag ennél valamivel tágabb területről került elő. Már önmagában ez is indokolja a földrajzi leírás „kibővítését" azaz középtáji szintű bemutatását, ami a településtörténet szempontjából mondhatni kötelező érvényű: a Körös–Maros közének belső részeinek értelmezése a térséget uraló nagy folyók, és a rajtuk található révhelyek nélkül aligha értelmezhető. Az alábbiakban a földrajzi középtáj, a Körös–Maros közének vázlatos ismertetését adom. A leírás során a Marosi Sándor és Somogyi Sándor nyomán dolgozó Dövényi Zoltán összefoglaló munkáját vettem alapul.[5] A középtáj (1.13: Körös–Maros köze) öt kisebb tájegységre bontható. Ezek közül, témám szempontjából a Csanádi-hát (1.13.11), a Békési-hát (1.13.12) rendelkezik a legnagyobb relevanciával.[6] Ezekhez kapcsolódik északról a Békési sík (1.13.21), illetve nyugatról a Csongrádi sík (1.13.22), melyek a későbbiekben vizsgált leletanyag szempontjából szintén releváns területek. Ezek mellett lehet és kell megemlítenünk a Körösszöget (1.13.23), ahonnan nem kerül bemutatásra régészeti leletanyag, de a fentebbi négy területtel együttesen alkotja a településszerkezeti szempontból vett egység, a Körös–Maros közének területét.

A *Csanádi-hát* (területe 408,55 km²) 96,6 és 106,8 tszf-i magasságú, lösziszappal fedett hordalékkúp síkság, ami a Maros központi, magyarországi területre eső hordalékkúp legmagasabb részének déli fele, alacsony ármentes síkság, ami enyhén DDNy-i irányban lejt. A felszínen a partidűne vonulatok és az ÉNy–DK-i tengelyű fonatos folyóágak, fattyúmedrek gazdag formaegyüttest alkotnak. A nagyobb buckák közötti részek, illetve a mélyebb fekvésű

[4] Érdemes elidőzni az antik auktorok nyomán dolgozó, középkori arab geográfusok földrajzi munkáin, akik klíma-kategóriák alapján írtak le egyes területeket, nem feltétlenül birodalmak szerint (v.ö.: ELTER 1985).
[5] DÖVÉNYI 2010, 274–292; további bontásban: Csanádi-hát: 274–276; Békési-hát: 277–280; Békési-sík: 281–284; Csongrádi-sík: 285–289; Körösszög: 289–292. CSORBA 2021, 140 pp.
[6] A 4. fejezetben minden településnél feltüntettem azt, hogy melyik földrajzi kistájon található.

kiterjedtebb laposok rossz lefolyásúak. A kistáj felszín közeli üledékeire a homokos összletek a jellemzőek, azonban a felszínt általában mindenütt infúziós lösz, homokos lösz fedi. A pleisztocén végén, a holocén elején ÉK–DNy-i, és ÉNy–DK-i irányú folyóvízhálózat jött létre a hordalékkúp déli szárnyán, melyek mentén a homok partidűne vonulatokba rendeződött. Az elhagyott folyómedrek a holocénban szinte teljesen feltöltődtek. A mélyedéseket réti agyag, agyagos iszap fedi. Egyetlen vízfolyása a Száraz-ér, amely 44 km hosszan kanyarog a tájban. Nagyobb mellékvize a Cigányka-ér illetve a Kutas-ér. Árvizek hóolvadáskor tapasztalhatóak leginkább, tetemes mennyiségű talajvíz található, viszonylag kis mélységben. A kistáj uralkodó talaja a réti csernozjom, ma szinte teljesen szántóként hasznosítják (85–95%).

A *Békési-hát* (területe 1277,68 km²) 82,6 és 105,5 tszf-i magasságú, enyhén Ny–ÉNy-felé lejtő, változatos folyóvízi és szélhordta üledékkel fedett hordalékkúpság. Az országhatár felőli része ártéri szintű síkság, míg a nyugati, központi területe alacsony ármentes síkság. A kistáj K–Ny-i irányban általában finomodó felszín közeli üledékeit vékony késő pleisztocén – holocén kori infúziós lösz, illetve lösziszap borítja. Az ősfolyó medrét jelző kavicslerakódások fokozatosan homokos üledékekbe mennek át, s helyenként másodlagos, áthalmozott, szélhordta homok fedi a felszínt. DNy-i részét a Száraz-ér keresztezi, de mindössze 8 km-es hosszúságban, amúgy csak III. osztályú vízfolyásokkal találkozunk a kistáj területén. A Száraz-érhez fut az Aranyad-éri csatorna. Egyéb, jelentősebb csatornák, mint a Mágocséri-, vagy a Dögös-Kákafoki, forrásterülete a régió, de a Tisza, illetve a Hármas-Körös irányába tartanak. Jelentősebb vizekkel csak hóolvadáskor találkozhatunk. Az itt található tavak kicsik és sekélyek, a 9 természetes tó teljes területe is csak 15 Ha. Ezek közül kiemelkedik a Kakasszéki tó, illetve a Gyopáros. A kistájban a különféle csernozjom talajok az uralkodóak, gyakorlatilag szántóként (85%) hasznosítják, emellett elenyésző a legelők (10%), illetve az erdős területek (5%) aránya.

A *Békési-sík* (területe 1274,46 km²) 82,6 és 92,1 m közötti tszf-i magasságú, infúziós lösszel és agyaggal fedett, jelenleg magastéri szintben elhelyezkedő marosi hordalékkúpság peremi része. Egyhangúságát a DK-i részen mélyen bevágódott Hajdú-völgy kanyargós medre, valamint a Kondoros-környéki medermaradványok csökkentik. A kistáj az alacsony ármentes síkságok domborzattípusba sorolható, felszínén mozaikszerűen néhány rossz lefolyású alacsony síkségi típus található. Horizontálisan gyengén szabdalt. A felszíni infúziós löszös, ártéri iszapos, agyagos üledékek a marosi, illetve a körösi hordalékkúpok peremi zónájához tartoznak, illetve azok közén rakódtak le. A Körösök vízrendszeréhez igazodó csatornák száma nagy, ezek esetében áradásról hóolvadás időszakában beszélhetünk, az év többi részében sokszor kiszáradnak. Az itt található 5 tó felülete összesen 6 ha területet borít.

A termőtalajok közöl az alföldi mészlepedékes talaj a legjellemzőbb (38%), ugyanakkor a szikes talajok aránya is magasnak mondható (18%). A kistáj területének 75%-át hasznosítják szántóként, a rét-legelő, ligeterdős területek 15%-ban vannak jelen.

A *Csongrádi-sík* (területe 1828,94 km²) 79,5 és 107,6 tszf-i magasságú, enyhén a Tisza-völgy irányába lejtő, a Maros hordalékkúpsíkságához kapcsolódó tökéletes síkság. Alacsony ármentes síkság, amit rossz lefolyású mélyedések tagolnak. A felszíni formák egyveretűek, változatosságot a lösziszapos felszín szikes agyaggal kitöltött erodált mélyedései és a Száraz-érhez kapcsolódó különböző feltöltöttségi állapotban lévő morotvák, morotvaroncsok jellemeznek. Az agyagos, iszapos, felszínközeli üledékeket keletről nyugatra, egyre vastagodó infúziós ártéri lösztakaró fedi. A kistáj déli részéből a Maroshoz folyik a Mezőhegyesi-Élővíz-csatorna, a Sámson-Apátfalvi-főcsatorna vagy a Kishegyesi-csatorna. A Tiszához fut Száraz-ér-Porgányi-főcsatorna, és több csatorna, főcsatorna. A talaj legnagyobb része agyagos vályog (52%), illetve réti csernozjom (19%). A szikes földek aránya jelentős (18%). Legnagyobbrészt szántókkal (75–80%), illetve legelővel, ligeterdőkkel találkozhatunk a kistáj területén.

A *Körösszög* (területe 376,99 km²) 79,5 és 98,6 tszf-magasságú a Hármas-Körös völgyétől a Maros-hordalékkúpság felé enyhén emelkedő, alacsony, ármentes síkság, amely vertikálisan enyhén tagolt. A felszínt morotvák, elhagyott folyómedrek kusza hálózata tagolja. A belvízveszélyes, rossz lefolyású alacsony síksági részek helyenként folyóhátakkal tagoltak. A jelenlegi horizontális szabdaltsága a rekonstruálható „természetes” állapotnak mintegy 40%-a. A felszín közeli iszapos, agyagos üledékeket gyakran vékony infúziós löszköpeny fedi. Homok az egykori folyógátak parti dűnéinek kapcsolódásaiban, a felszín 8%-án fordul elő. Északon a Hármas-Körösre támaszkodik, illetve a Tiszára. Fő folyója a Kurca, illetve a Veker-éri főcsatorna. Igen száraz, gyér lefolyású, erősen vízhiányos terület. Fő talaja a réti csernozjom (39%), területének 80–85%-a szántó, 5–15%-a legelő, 10–5%-a pedig erdő.

A természetföldrajzi leírás alapján is jól látható az a sokszínűség, ami a középtájat jellemzi. A jelen állapotokat bemutató írás a legtöbb esetben relevanciával bír a történeti korok tekintetében, ez alól a vízhálózat lehet kivétel. Vizsgált régióm kiemelkedő vízfolyása a Száraz-ér, ami a Maros egy fattyúágának tekinthető. A Maros egykori vízrendszerét Gazdag László írta le legrészletesebben az orosházi múzeum évkönyvében,[7] az általa közzétett vízrajzi térkép adatait magam is felhasználtam munkám során. Kutatások történtek a Maros, Ősmaros vonatkozásában is az elmúlt évtizedekben.[8] Ezt a rendszert a folyószabályozás

[7] GAZDAG 1960.
[8] SIPOS 2012; SÜMEGHY 2014.

módosította, a trianoni békeszerződés pedig jelentősen megváltoztatta, azzal, hogy a Marosból kilépő Száraz-ér vízmennyiség-szabályozásának lehetősége Romániához került.[9] A történeti korok esetében a Blazovich László összefoglaló munkáiban szereplő térképeket használtam fel, amit a rendelkezésemre álló szintvonalas térképek adataival egészítettem ki.[10] Az időszakos vízállások közül vizsgált területem vonatkozásában ki kell emelni a csanádi puszták vonulatát.[11] Meg kell azonban jegyeznem, hogy a történeti korok vízrendszerét nem ismerjük, ami bármilyen következtetés levonását megnehezíti.[12]

Az embert, és azok közösségét magától a földrajzi környezettől elválasztani nem lehet. Hasonló környezetben hasonló lehetőségek adottak, megteremti azt a mozgásteret, amely keretek közül a 20. század embere lépett ki először a technikai fejlődés, illetve időnként az észszerűséget is felborító hozzáállása miatt.[13] A régészeti korok mozgatórugóit a földrajzi környezetben találjuk meg. Ez teremti meg a megtelepedés, a gazdasági lehetőségek jellegét. Ezt a szellemiséget korábbi munkáimba is igyekeztem beépíteni.[14] Környezetrégészeti kutatások csak szórványos jelleggel valósultak meg. Ezek Pereg mezőváros környezetének szempontjából jelentősek.[15]

[9] Az 1942-es nagy árvíz idején a Maros öntött ki Orosházán, amikor a román oldalon felrobbantották a Száraz-ér gátját, utat engedve a víz szabad folyásának. A Száraz-ér hektikus voltát emelik ki azok az újkori elbeszélések is, miszerint abba egy egész regiment katona fulladt példának okáért bele, télvíz idején, vagy azok, melyek szerint (Hódmező)Vásárhelyről Gyulára tutajjal, vízi úton lehetett eljutni.

[10] Ezt a munkát az orosházi fémkeresős csapat egyik tagjának, Kerekes Györgynek köszönöm!

[11] Kotymán László természetvédelmi őr (KMNP) szíves közlése: a szürkemarhákat a jelen viszonyok közt is a csanádi pusztákon keresztül hajtották a Maroshoz a kardoskúti telephelyről.

[12] Az Orosházát elkerülő út ásatásán (1998) tapasztaltam, hogy a 9–10. századi települési objektumok az Ősmaros medrében helyezkedtek el: Orosháza, Nyíri-dűlő (az.: 59775).

[13] Gellértegyháza katonai lőtere az ötvenes évek hidegháborús időszakában épült (ZALOTAY 1957). A nagy golyófogó domb tövében még 10 évvel ezelőtt is találtunk vadon növő gyapotot – reliktum-mementóként.

[14] Példának okáért: A modern Orosháza a Csongrádi Sík és a Békés-Csanádi Hátság határán található. A település nyugati határa lapos, pangó vizek, szikes legelők határához illeszkedik (SZENTI 1977). Az itt felépülő Tesco területén folytatott megelőző feltárások során előkerült szarmata kori telep állatcsontanyagában a szarvasmarha csontok számaránya az átlagot messze meghaladja, így az sem véletlen, hogy itt szarufeldolgozás emlékeire is rátaláltunk a Tehénjárásnak is nevezett terület déli részén (TUGYA–RÓZSA 2012). Ezzel szemben az orosházi elkerülő úton feltárt (RÓZSA 2000), hasonlóan késő szarmata korszakba sorolható településen a szarvasmarha csontok a korszakban általános arányt sem érik el (Tugya Beáta jelentése: Rég.Ad.: 570/2014) Ez a lelőhely az ős-Maros mentén, a löszhátsági területeken jött létre. Nem véletlen az sem, hogy a török-ellenes, felszabadító harcok után újratelepülő vidéken a hátsági területeken dohánykertész, dinnyetermelő közösségek leltek otthonra.

[15] RÓZSA–SÜMEGI 2014.

3. METODIKA

A fémkeresős tevékenység megítélése kezdettől fogva megosztja a régész társadalmat. A bizalmi faktor a teljes naivitástól / struccpolitikától a minden fémkeresős tolvaj közti skálán mozog, de szigorúan vett szakmai kérdések tekintetében sem beszélhetünk egységes álláspontról: kimeríti-e a fémkeresőzés a régészeti lelőhely rongálásának fogalmát, vagy sem? Járhatnak-e az önkéntesek egyedül régészeti lelőhelyre avagy sem? A fémkeresősök és a régészek közti eltérő minőségű kapcsolatok a fémkeresősök berkeiben is megfigyelhetők, a fehér – fekete – szürke zónák viszonyairól nem is beszélve.

Az orosházi keresőseinket meglátásom szerint a korrekt magatartás jellemezte: a vetett területeket elkerülték, a szemetet összeszedték, a gödröket betemették, a gazdákkal jó viszonyt ápoltak. Szakmai szempontból a legfontosabb: sohasem mentek a szántott réteg alá, a bolygatatlan struktúrákat nem sértették meg, ha ilyet tapasztaltak, jelentették. Az együttműködések megkötése előtti időszakból a leleteket lelőhelyenként gyűjtötték, esetleg azon belüli foltokból.[16] Később a terepi protokoll része lett a koordinátákkal való ellátás. Versenyt futottak az illegális tevékenységet űzőkkel, illetve a kemikáliák, fémleleteket nem kímélő áldatlan hatásával. Munkájukat a legtöbb esetben vágyvezérelt módon végezték: a múzeum vezetése tudott minden megmozdulásukról, de a terepen szabadon mozogtak, legtöbbször régész jelenléte nélkül. A terepi tevékenységük során kötött mozgásuk nem volt, ha valahol leletet találtak, azt a területet – további találatok reményében – tüzetesebben átnézték. Ez a régi protokolloknak megfelelő, de a mai kívánalmaknak már kevésbé az. Azon is lehet és kell is polemizálni, hogy szükséges-e ekkora mennyiségben összegyűjteni a tárgyakat, vagy sem? De ha ezt megtesszük, érdemes azon is hangosan gondolkodni, hogy milyen mennyiségű és minőségű leletanyag pusztult el a nagyberuházásokhoz kapcsolódó feltárások során, illetve olyan kiemelt régészeti lelőhelyeken, melyek jelentősége országos. Az orosházi példa ugyanerről szól. Ezek a tárgyak a múzeumba kerültek, korunk gyermekbetegségeivel együtt. Az ezekből való kigyógyuláshoz szükséges a nyugodt környezet, és a konszenzuson alapuló közös akarat.

Az elmúlt 10-15 év során múzeumokba jutott leletanyag feldolgozottsága egyenetlen, de kétségkívül emelkedő tendenciát mutat.[17] A kutatást rendkívüli módon gátolja egy

[16] Az ebből a korból származó leletanyag a teljes mennyiség mintegy fele.

[17] Közel sem teljes publikációs lista, szubjektív válogatás, ami a közösségi régészet, és benne a fémkeresős tevékenység sokszínűségére, napi szintű változására igyekszik rávilágítani (metodikai kérdések, workshopok, kerekasztalok, kiállítások, nemzetközi kitekintések, rendészeti-, jogszabályi kérdések, csatatér-, világháborús kutatás, stb): MRÁV–SZABÓ 2006; V. SZABÓ 2009; BERNÁTSKY–CSÁNYI 2011; FÜREDI 2012, 209; GÁBOR 2012;

központi adatbázis hiánya. Az európai országok közül Nagy Britannia volt az első, ahol a tárgyakat elérhetővé, kutathatóvá tették, ma már milliós nagyságrendben férhet hozzá gyakorlatilag bárki, és emelheti be a magyarországi kutatás is az itt elérhető adatokat.[18] Az angol példa nyomán több országban is elérhetővé váltak már hasonló kezdeményezések során megvalósuló produktumok, melyek színvonala eltérő, példának okáért néhány ezek közül: Hollandia,[19] Belgium,[20] Dánia,[21] Finnország,[22] Németország,[23] Románia,[24] Bulgária,[25] Csehország.[26] Lengyelországból több elméleti dolgozat említhető, már csak a közös hagyományok miatt is,[27] illetve a romániai[28] publikációk száma is gyarapszik, első sorban

---

RÁCZ 2013; SÓSKUTI 2013; V. SZABÓ–CZAJLIK–RÉMÉNYI 2014; SZATMÁRI 2014B; SZATMÁRI–KEREKES 2014; BÍRÓ–RÓZSA 2015; PÁNYA–ROSTA 2015, 245; FINSZTER–KŐHALMI–VÉGH 2016; HUDÁK 2016; NAGY–RÁCZ 2016; SZABÓ ET AL. 2016; VARGA 2016; BÍRÓ 2017; BÍRÓ–CSÁNYI–BALOGH 2017; BÍRÓ–RÓZSA 2017; HUDÁK 2017; JÓZÓNÉ–RÓZSA 2017; KATONA-KISS 2017; K. NÉMETH 2017; SAULUSBÓL PAULUS 2017; RÁCZ 2017; RÓZSA 2017A; UJHELYI 2017; FÉMEK A FÖLDBŐL 2018; HUDÁK 2018; LASSÁNYI 2018; MORDOVIN 2018A; PÉTERVÁRY 2018; RÁCZ–NAGY 2018; RÓZSA 2018C; RÓZSA–TÓTH 2018; UJHELYI 2018; V. SZABÓ–CZUKOR 2018; BÍRÓ–KEREKES–ZSIKAI 2019; HUDÁK 2019; KATONA-KISS 2019; NAGY–GYÖNGYÖSSY–GÁBOR 2019; MORDOVIN–K. NÉMETH 2019; PÁTKAI 2019; RÁCZ 2019; RÓZSA 2019B; RÓZSA–TÓTH–MAY 2019; TÓTH 2019; BAKOS 2020; BAKOS 2020A; BAKOS ET AL. 2020; EKE 2020; FÁBIÁN 2020; GULYÁS–GALLINA–KÖLTŐ 2020; KATONA-KISS–BÍRÓ 2020; KOCSIS 2020; KOVÁCS–KEREKES–TÓTH 2020; LASZLOVSZKY–RÁCZ 2020; MELLÁR 2020; MÜLLER 2020; RÁBAI–ANDRÁSI–PAP 2020; KOCSIS 2020; MÜLLER 2020; PÁNYA–MORDOVIN–NAGY 2020; POLGÁR 2020; POLGÁR 2020A; POLGÁR 2020B; RÓZSA 2020A; RÓZSA 2020B; RÓZSA 2020C; SZÜCSI 2020; TÓTH 2020; RÁCZ–MAG 2020; UJHELYI 2020; BENCSIK 2021; BENKŐ ET AL 2021; CSÁNYI 2021; DOBOS–GÁL–P. HORVÁTH 2020; HERGOTT 2021; P. HORVÁTH 2021; HORVÁTH–RÓZSA–SZIGETI 2021; KATONA-KISS–BÍRÓ 2021; KEREKES–RÓZSA 2021; KÓKA–HORVÁTH 2021; K. NÉMETH 2021; LASZLOVSZKY–WOLLÁK 2020; MÁTHÉ 2021; MORDOVIN 2021A; PÉTERVÁRY 2021; RÁCZ 2021; RÁCZ-SCHLISZKA 2021; RÁCZ–MAG 2021; RÁCZ–NÉMETH 2021; RÓZSA 2021A; RÓZSA ET AL 2021; RÓZSA–SZABÓ 2021; RÓZSA–SZIGETI 2021A; RÓZSA–SZIGETI 2021B; SZABADVÁRY 2021; SZÜCSI–KISS 2021; TORBÁGYI 2021; K. TÓTH 2021; VARGA–K. NÉMETH 2021; VINDUS 2021; UJHELYI 2021; WOLLÁK–ANDERS 2021; ZSIKAI 2021; GÁBOR 2022A; GÁBOR 2022B; HERGOTT 2022; KISS–VARGA 2022; K. NÉMETH 2022; LICHTENSTEIN–RÓZSA 2022; MAJDÁN–GÁBOR 2022; MORDOVIN 2022; PÉTERVÁRY–P. HORVÁTH 2022; PROHÁSZKA–RÓZSA 2022; PROHÁSZKA–RÓZSA 2022A; RÓZSA 2022A; RÓZSA–SZIGETI–VIDA 2022; RÓZSA–SZIGETI 2022; SÁRÓ–VARGA 2022; VIDA 2022; VIRÁGOS 2022; BAKOS 2023; BUZÁS 2023, 18; CZÖVEK 2023; CSENDES 2023; GULYÁS ET AL. 2023, 868–869; KÁLMÁN–PÁNYA 2023, 423–424; KEREKES 2023; KULCSÁR–POLGÁR 2023; LANGÓ–CSÁNYI–BACSKAI 2023; GÁLVÖLGYI–TÓTH 2023; JABLONKAI–KOVÁCS–LÍBOR 2023; MENGYÁN–HRABÁK 2023, 15; MORDOVIN 2023; PILLÉR 2023; PÓRSZÁSZ 2023; RÁCZ–PÁNYA 2023; RÁCZ–PÁNYA 2023A; RAMADANSKI–PÁNYA 2023; RÓZSA 2023; RÓZSA 2023A; RÓZSA 2023B; SIMMER–HAVASI 2023; SZANYI 2023; TARBAY ET AL 2023; SOÓS–TARBAY–PÉTERVÁRY 2023; TÜRK ET AL. 2023; VARGA 2023; VÖRÖS–GYENGE 2023; BOCSI 2024, 27, 37; CSÁNYI 2024; EKE–KLINGER 2024; P. HORVÁTH 2024; KEREKES 2024; KOVÁCS 2024; K. NÉMETH 2024; NÉMETH–VARGA 2024; P. HORVÁTH–PÉTERVÁRY 2024; RÁCZ 2024; SZABADVÁRY–A. VIDA 2024; SZIGETI–RÓZSA 2024; VARGA 2024; VIDA ET AL. 2024; VIRÁGOS 2024, 310; HRABÁK ET AL. S.A; KEREKES–RÓZSA S.A; VARGA–K. NÉMETH S.A.

[18] finds.org.uk; v.ö.: COWGILL–DE NEERGAARD–GRIFFITHS 2000; GREW–DE NEERGAARD 2001; CLARK 2004; CLARK 2008; JERVIS ET AL. 2023.

[19] https://portable-antiquities.nl/pan/#/public

[20] https://www.metaaldetectie-vlaanderen.be/?page=home

[21] www.metaldetektorfund.dk v.ö: DOBAT–JENSEN 2016.

[22] blogs.helsinki.fi/sualt-project/

[23] https://www.pilgerzeichen.de/

[24] https://www.detectii.ro/ v.ö: SZABÓ 2019; SZILÁGYI 2023.

[25] http://www.metaldetecting.bg/

[26] https://www.lovecpokladu.cz/en/artifacts/c/

[27] KOBYLIŃSKI–SZPANOWSKI 2009; MAKOWSKA–ONISZCZUK–SABACIŃSKI 2016.

[28] GANCIU 2016.

numizmatika vonatkozásában.[29] Sajnálatos módon nagyon sok párhuzamot talál a kutató, melyek valamilyen aukciós oldalon érhetők el, hiányos, vagy rossz származási adatokkal, rossz keltezéssel.

Magyarországon Rácz Tibor vezette be a közösségi régészet elnevezést.[30] A magam részéről is úgy vélem, hogy a közösségi régészet egy magasabb szintet képvisel, és nem lehet közé, illetve a fémkeresőzés közé egyenlőségjelet tenni. Ez akkor is így van, ha az itt bemutatott leletanyag szigorúan fémkeresős tevékenységhez köthető, szórvány jellegű. Mindazonáltal ez a dolgozat is úttörő tevékenység eredménye, hiszen ehhez hasonlatos, területi alapú feldolgozás a Kárpát-medencében eddig nem készült.

A fémkeresőzés során előkerült szórvány tárgyakkal kapcsolatban a kutató sokkal nehezebb helyzetben van, mint a zárt objektumok betöltéséből előkerült leletek esetében. A szórvány leletek, még egykorszakú lelőhelyek esetében sem feltétlenül ahhoz a korszakhoz tartoznak, mint maga a többség, hiszen bárki, bármit és bárhol elveszíthetett. Fokozottan igaz ez a viseleti, illetve bizonyos használati elemekre, azoknak is az egyszerűbb kivitelű, sokszor évezredeken át változatlanul megjelenő darabjaira. A fémkeresősök nem szedtek fel mindent, nem jártak mindenhol egy-egy lelőhely területén. Így bizonyos horizontok / tárgyak hiánya nem feltétlenül mutatja a valós képet. A szórvány leletekkel való foglalkozás sokkal nyitottabb szemléletet igényel a kutatás részéről, hiszen a leletek feldolgozásánál nem elegendő az adott korszak cikkeit, monográfiáit fellapozni a párhuzamok megtalálása miatt, ismerni kell az anyagi kultúrát térben és időben egyaránt. Ez a fajta leletanyag-értelmezés és -feldolgozás kikényszeríti a mélyebb anyagismeretet is, hogy az apró változásokat jobban értelmezni, a leleteket könnyebben keltezni tudjuk. Ugyanakkor sokkal inkább sarkallja a kutatót az együttműködésre, kitermeli a különféle részterületek ismerőit (nem csak horizontálisan, de vertikálisan is) és egyben azok kapcsolódását is, ami roppant fontos a szakmai közösség építése szempontjából is. Nem lehet eléggé hangsúlyozni: a fémkeresős tevékenység az önkéntesek és a szakma képviselőinek együttes közössége.

Általános a kutatott terület sajátosságaira nézve: nem készült részletes régészeti topográfia. A múzeumbarátokkal kialakított hatékony kapcsolat pedig az elejétől fogva két fő pillérre épült: partnerség és bizalom. Ettől függetlenül bárkiben felmerülhet, hogy részükről a múzeumba leadott leletanyag nem teljes – jóllehet azt jómagam cseppet sem tartom valószínűnek. Eme, érzelmi alapú megközelítés mellett reálisan kell számolnunk az illegális

[29] MARTIN 2014; MARTIN 2016; MARTIN 2018.
[30] RÁCZ 2019.

leletgyűjtés jelenlétével – ami a leletanyag arányait is torzítja. A magyar–román határ menti régióban sokkal magasabb az illegalitás aránya, hiszen bizonyos munkakörök (pl. határőrök) képviselői mindig is szabadabban végezhették ezirányú munkálataikat. A NGyTM gyűjteményébe is kerültek ilyen eredetű tárgyegyüttesek, ezekkel a bizonytalan eredetük miatt nem foglalkoztam, a statisztikámban sem szerepelnek.[31] Az illegalitás – jóllehet vélhetően az országos átlag alatt – de jelen van az orosházi régióban is, ami természetszerűleg hatással van dolgozatomra. A keresősök több esetben tapasztalták annak terepi nyomait is, de történtek próbálkozások a korábbi tevékenységek legalizálására is: A kapcsolatok kialakításának kezdeti fázisában fogadtam egy keresőst, aki saját elmondása szerint, öt év „termését" kívánta a múzeum számára átadni, és magát a csapatba felvetetni. Az asztalra kiterített anyag mennyiségi és minőségi mutatói alapján egyértelműen válogatott tárgyakról tanúskodott, így az illető tagfelvétele nem történt meg.

Vannak olyan tárgyak, melyek minden kétséget kizáróan rontják a statisztikát. A hajtűk, párizsi kapcsok egyszerűbb típusai sérülékenyebb voltuk miatt kitettebbek a mezőgazdasági művelés hatásainak. Ezek száma mindenféleképpen magasabb lehetett. Bizonyos tárgyak a kor szokásainak megfelelően nem kerültek a sírokba, így azokkal csak a fémkeresős anyagban találkozunk, ami óvatosságra int más régiókkal való összevetésük tekintetében – ahonnan nem ismerjük a fémkeresőzésből származó leletanyagot. A tárgyakat a keresősök takarították meg. Az alaptípusok általában felismerhetőek, de vannak esetek, ahol restaurátori munka igénybevétele feltétlenül szükséges lett volna – legalábbis több esetben, mint az a gyakorlatban meg is történt (éremanyag, gyűrűk, stb).

A tárgyak keltezése a legtöbb esetben egyértelmű ugyan, mégis vannak olyan esetek szép számmal, amikor finoman szólva is problematikus. Ezekből egy csokor: A középkori Szőlős területén előkerült példának okáért egy bronzból öntött karika (51. kép 10), ami nem kizárt, hogy egykoron szarmata női viseleteken megtalálható övkarika volt, de mint egyszerű forma, későbbi (vagy korábbi) korok termékét is tisztelhetjük benne. A karikához valamikor egy vas pecket rögzítettek, így a tárgy vélhetően csatként funkcionált, de használati idejét még csak megtippelni sem tudjuk. Azaz igen, hiszen a négyszállási első temető 251. sírjából egy pontosan ilyen csatot közölt Selmeczi László.[32] Ugyanakkor hasonló megoldásra példa Boroszlóból (Pl), ahol a vásártéren is kerültek elő efféle csatok a középkorból.[33]

[31] V.ö.: HERGOTT–RÓZSA 2019.
[32] SELMECZI 1992, 53, X. tábla 37.
[33] SAWICKI 2017, 37 Kat. 76, 80.

Ha már karikákról esett szó, a gyűjtött leletanyagban igen nagy mennyiségben állnak rendelkezésünkre különféle változataik (v.ö.: 5.9.), szinte minden lelőhely területéről. Ezek között találunk nagy számban olyan, bordázott felületű zárt karikákat, melyekről erősen megoszlanak a vélemények (19. kép 16–17). Ezeket sokan gyűrűknek tartják, míg mások különféle eszközök, szerszámok, döntően kések szorítógyűrűit látják bennük. Valószínűleg a helyzet ennél összetettebb: elképzelhető, hogy a karikák egyes példányai gyűrűk voltak, de nagyobb részt szorítógyűrűk, amire belső felületük durva voltából lehet következtetni.

Még ennél is összetettebb problémát láthatunk az egyik szentetornyai csat esetében (56. kép 11). A csat eredetileg könyvcsat lehetett a Bizánci Birodalom területén, innen került a Kárpát-medencébe. Lehet, hogy könyvcsatként, de az is lehet, hogy cipőcsatként. Mindkét esetre találunk lehetőséget, és főleg bizonyítékot a lelőhelyen talált további leletanyag között, ráadásul annak különféle horizontjain belül egyaránt.[34]

A tárgyak gyűjtése sem mentes az emberi tényezőktől, melyek közül szintén álljon itt néhány példa: A leletanyagban fellelhetőek olyan tárgyak is, melyek leginkább a mai Milton-kapcsokhoz hasonlatosak (v.ö.: 5.10.). Ezeket az egyik mezőhegyesi fémkeresős nyomán eszkábának tartják az orosházi csapat egyes tagjai. Legtöbb a középkori Mezőhegyes területén került elő belőlük, ami elválaszthatatlanul kötődik a csapat mezőhegyesi tagjaihoz. A tárgytípus felfedezése nyomán cseppet sem meglepő, hogy a közeli Komlóson, ahol többen is folytattak keresőzést, kizárólag a mezőhegyesiek találtak eszkábát (?) – míg mások nem. A már említett eszkábához hasonló figyelhető meg az úgynevezett tenyérgyűszűk esetében is (v.ö.: 5.9.).[35] Az egyik önkéntes elmondása szerint ezeket a tárgyakat korai munkássága során egyáltalán nem gyűjtötte, mivel nem tartotta azokat régészeti korúaknak. Később ő maga is talált és dokumentált ilyen tárgyakat, illetve rajta kívül mások is, ami teljesen bizonytalanná tette a tárgytípus elterjedésének még csak hozzávetőleges feltérképezését is. Mélyreható értékelésre már csak ezen okok miatt sem alkalmasak. Zsinórhegyek vonatkozásában hasonló cipőben járunk. A róluk készülő cikk írása közben adtak át számomra fél tucatot Szénásról, melyek be is kerültek az dolgozatba.[36] Ezeket a tárgyakat a resztliből halászták elő számomra (v.ö.: 5.10.). De hasonló megfigyeléseim voltak az Árpád-kori Orosháza pénzváltó súlyaival kapcsolatban is. Komlóson az esetek nagy többségében, és főleg az említett újabb időkben az a személy keresőzött, akinek a gépe a képspikkelyeket már „nem találta meg”. A közeli

[34] RÓZSA 2022A.
[35] RÓZSA–SZABÓ 2021.
[36] RÓZSA 2021A, 93.

Kopáncson viszont ez a személy szinte sosem fordult meg, amit az ottani átlagos arány is jelez. Csorváson és Gerendáson is azok a keresősök tevékenykedtek, akik csak a régmúlt időkben szedték külön a képsipkkelyeket, de azok a múzeumba jutottak, így pontosabb képet nyújtanak ezen településeken előforduló kések arányáról. Mindezek alapján Komlóst az átlagos mennyiség alsó sávjába felhúzhatjuk, Gerendást és főleg Csorvást pedig még följebb kell emelnünk.

Az egyéb kategóriába lelőhelyenként 5–10% leletanyag tartozik, persze vannak kivételek. Mezőhegyesen és Kisfecskésen ezek aránya azért is lehet magasabb, mivel az ott keresőzők sokkal több olyan tárgytöredéket, vagy vastárgyat adtak be a múzeumba, melyeket a többiek nemes egyszerűséggel kidobtak. Ezekről a tárgyakról pedig találójuk a legmagabiztosabban állította a leadáskor, hogy ismeri funkciójukat. Nagy kiugrás található még Szénás esetében is. Itt az arányok torzulását alapvetően az érmék adják, hiszen azok mindegyike szerepel az összesített anyagban, ugyanakkor teljes meghatározásukra nem volt lehetőségünk – így ezek száma az egyéb kategóriát (2. táblázat) gyarapítja.

Általános probléma az is, hogy az erősen szennyezett mezőgazdasági területek miatt a vasat általában kiütötték a keresősök, így főként színesfémanyag gazdagította a múzeumi gyűjteményt. Ami vas a múzeumba jutott, főleg nagy méretű, illetve zárt (főként csatok) üreges tárgyak, ami a képet szintén torzítja. Éppen ezért a hatalmas mennyiségű késalkatrész a sok esetben mesterjegyes vas pengék szinte teljes hiányában jóval kevesebb információval szolgál, mint az elvárható lenne. A vasból készült tárgyak teljesen alulreprezentáltak, pedig ez az anyagtípus az, amihez összehasonlító anyagot lehetne találni. A fémkereső műszer általános használata előtti időkben feltárt és közzétett szériákban a kerámiaanyag mellett a vasanyag közzétételi aránya a legmagasabb. Nyilvánvalóan ezeken a feltárásokon színesfém kisleletek is előkerültek, de ezeket – döntően méretük miatt – általában nem vették észre az ásatások során,[37] vagy csak kis számban váltak ismertté.[38] Az egykori felszínen elvesztett, eldobott tárgyakat a modern, nagy felületű ásatások alkalmával, éppen az ásatási technika miatt nem veszik észre: a leletanyag a meddőben landol. A színesfém-, illetve a vas leletcsoportok nem erősítik egymást a keltezés során.[39] Ugyanakkor az Árpád-kori településeken jóval kevesebb színesfémanyag (általában fémanyag) is kerül elő, mint a késő középkoriakén. Jó példa erre az állandó fémkeresőzés mellett feltárt iváncsai Árpád-kori

[37] Pl.: Sarkadi vár: SZATMÁRI 1999B; Vác: SZVATH 2016, stb.
[38] Pl.: Ozora: GERE 2003, stb.
[39] Pl.: HORVÁTH–H. SIMON 1996.

teleprészlet.[40] Mind az Árpád-kori, mind pedig a késő középkori vasdepók általános jellemzője ugyanakkor, hogy bennük viszonylag nagyobb méretű vaseszközök kerülnek elő. A felszíni gyűjtésekre azonban a leletek – és így a vasleletek – töredezettsége igaz, épségben a kisebb méretű vastárgyak maradnak ránk.[41]

A feldolgozás tekintetében végezetül néhány egyéb tényező: Az összehasonlító anyag másik jellemző tulajdonsága az elit-központúság. Az egyszerű tömegáruk közzétételi aránya messze elmarad a kiemelkedő, főként ezüst és arany tárgyakétól.[42] Ha esetleg az egyszerűbb, bronzból vagy ólomból készült tárgyak közlésére vetemednek a kollégák, akkor főként olyan tárgycsoportok vonatkozásában teszik ezt, melyek nem képezik részét dolgozatomnak (kések, keresztek, gyertyatartók, stb).[43] Leleteink hatalmas mennyiségüknél fogva ráadásul minden statisztikát felborítanak, és jelenleg megfelelő összehasonlító anyag hiányában léteznek. Akkor lehetne velük mélységében dolgozni, ha más régiók leletanyaga is feldolgozásra kerülne, és akkor válna igazán élővé ez a roppant anyag is, ami most bemutatásra kerül. Régészeti lelőhelyek teljes anyagának közlése helyett az egyes tárgyak, tárgycsoportok publikálása került előtérbe. Jelen dolgozat is kénytelen ezt az utat követni.[44]

A FELDOLGOZÁS METODIKAI KÉRDÉSEI

A rendelkezésemre álló, 2019.12.31-ig múzeumba jutott, fémkeresős tevékenység során előkerült leletanyagot négy csoportba osztottam (2. táblázat). Eme minőségek közül az elsőbe a pénzérmék, illetve a textilplombák kerültek (v.ö.: 5.1. és 5.2. fejezet). Általában véve ez a két anyagcsoport alkalmas leginkább a keltezésre. Az érmék meghatározása nem okozott különösebb problémát, viszonylag kevés esett az azonosíthatatlan kategóriába. Az érmék lehettek valódiak illetve hamis veretek is akadnak közöttük. Ezek közt ugyanúgy nem tettem különbséget, mint a szórvány elvesztett / eldobott darabok illetve a kincsleletek közt sem. A hamis példányok vélelmezhetően az adott korszakban, vagy nem sokkal azután készülhettek, míg a – gyakorlatilag szétszántott – kincsleletek pontos összetétele, összetartozása a legtöbb esetben, éppen az előkerülési körülményeik miatt, meghatározhatatlan.[45] A keltezés

[40] POMÁZI-HORVÁTH ET AL. 2024.
[41] V.ö.: SIMON 1994; SZOLNOKI 2006.
[42] Pl.: VATTAI 1962; KOLBA 1989, stb.
[43] Pl.: LOVAG 1994; LANGÓ 2021.
[44] Az egyéb tényezők közt kell megjegyezni azt a nehezítő körülményt, miszerint az orosházi múzeum vezetése időközben egyoldalúan és jelentősen módosította a szerződést, így több település leletanyagának feldolgozásától el kellett tekinteni.
[45] A szétszántott éremkincseket korszakazonos lelőhelyeken nem lehet különválasztani (v.ö.: BÍRÓ–CSÁNYI–BALOGH 2017, 74). Nem korszakazonos lelőhelyeken az egykor összetartozó darabok egymástól több tucat / száz méterre is elkerülhettek (v.ö.: BÍRÓ–KEREKES–ZSIKAI 2019, 172).

szempontjából az éremanyagnál is fontosabb forráscsoportot a plombák jelentik, mivel sokkal érzékenyebben mutatják a települést érintő gazdasági folyamatokat. A következő csoportba a viselet elemei kerültek (v.ö.: 5.3. – 5.8.). Itt, a szigorúan vett ékszerek (gyűrűk, hajtűk), illetve a sok esetben ékszer szempontjából is jelentős, a ruházat kiegészítőjeként megjelenő elemeket (kapcsok, csatok, gombok, veretek) mélységileg ismertetem (v.ö.: 3. táblázat). A szórványosan előforduló darabokról csak rövidebb ismertetés esik.[46] A használati elemek tipológiai ismertetése több ok miatt is elmarad. Közzétételükre korábbi kötelezettségek alapján tettem szóbeli kötelezvényt, azok némely csoportjai más kutatókhoz kötődnek, ugyanakkor a dolgozat kereteit is messze túlfeszítette volna beemelésük.[47] Ezekről a tárgyakról pusztán statisztikai értelemben esik szó (v.ö.: 5.9.). Végezetül az egyéb kategóriába jutott minden olyan tárgy, amely a teljes számszaki adatot jelenti (v.ö.: 5.10.). Itt szerepelnek a magyar középkor századai előtt készült (és általában) használt darabok akkor is, ha a vizsgált kategóriákba esnek (pl. fibulák, csatok, stb). Olyan kategóriák, mint például a vallásos élet képviselői (amulettek, keresztek, stb), hadi relikviák (ólomgolyók, szablya vagy tárcsapajzs alkatrészek, stb), lószerszámok. Itt szerepelnek azok a veretek is, melyek bizonyítottan nem illeszthetők be a ruházati elemek közé. Ugyanakkor itt kaptak helyet azok az egyedi tárgyak is, melyek jellegüknél fogva kiemelkednek a leletanyagból, így eme minőségükben érdekes színfoltként tekinthetünk rájuk. A leletanyagot részletező táblázatban szereplő adatok erősen megközelítő pontosságúak.[48]

A szórvány leletek elsődleges sajátossága a tárgyak szórvány jellegében rejlik. Feldolgozásukkor nem nyúlhatunk hozzájuk úgy, mintha telepről vagy temetőből, alapvetően zárt objektumokból származnának. Szórvány voltukat kell megragadnunk. Éppen ezért a tárgyakat igyekeztem funkcionálisan csoportba osztani, melyeken belül leírásukat technikai ismérveik alapján vettem sorra. Mindezt a teljes területre, az összes múzeumba került tárgy vonatkozásában. Következő fázisban az adott régiók esetleges arculati különbözőségeit igyekeztem megrajzolni, miközben folyamatosan figyelnem kellett a gyűjtésben megmutatkozó anomáliákra: egyes településekről tucatnyi, míg másikról több ezres leletanyag jutott a múzeumba.

[46] A fémkeresőzés technikai határai (és az ezzel járó mezőgazdasági művelés következményei) miatt nem esik szó többek között a pártákról, mert nem is eshet szó róluk: nem kerülnek elő, pedig nyilvánvalóan léteztek (GÁBOR 1996).

[47] Megbeszélésünk alapján a gyűszűk tudományos feldolgozását Kiss-Bíró Gyöngyvér végzi, míg a késes alkatrészei Pomázi-Horváth Viktóriához tartoznak.

[48] Az egyéb kategória egy „jótékony gyűjtőhely" is egyben. A lelőhelyenként leválogatott tárgyak a legjobb nyilvántartás mellett sem adják ki minden esetben ugyanazt a „végeredményt". Sok tárgyról ugyanis – mint azt látni fogjuk – nemhogy annak kora, de sok esetben annak funkciója sem dönthető el biztonsággal. Apró változtatások végigkövetése a teljes folyamaton a leggondosabb odafigyelés mellett sem lehetséges.

Itt kell azt is megemlíteni, hogy a keresősök általában a késő középkort megélt települések területét járták, és csak ritkán voltak hajlandók (sic!) más korszakú lelőhelyeken tevékenykedni, ami kétségkívül torzítja az összképet, amit az értékelésnél feltétlenül figyelembe kell venni. Az Árpád-kori lelőhelyeket szakzsargonjukban „kismacskás" névvel illették.[49] Jelen dolgozat éppen ezért első sorban a késő középkori falvak (és területükön megtalálható Árpád-kori) leleteinek ismertetésére törekszik.[50]

A fémkeresőzésből származó leletek mellett, a korábbi időszak ásatási és topográfiai tevékenységéből származó információs bázis is felettébb egyenetlen. Településhálózat rekonstrukciójára ezek a fragmentumok – az előző gondolat figyelembevételével fokozottan – alkalmatlanok. A közelebbről vizsgált terület egészére vonatkozóan teljességre törekvő régészeti terepbejárás nem történt. Topográfiai szempontból a legjobban Battonya térsége kutatott. Ezen információs bázis alapját Szabó János József régész terepbejárásai képezik. Az orosházi múzeum ezt az adatbázist vette alapul az új régészeti lelőhelyek számozásakor, így ott, a lelőhelyek száma 363. A közhiteles nyilvántartásban ennek ellenére a battonyai lelőhelyek száma 256. A tudatos, kutatási projekt mentén szerveződött topográfiai munkák két, viszonylag nagyobb területi egységet érintettek csupán, az egyik ezek közül Orosháza északkeleti, míg a másik Kardoskút nyugati határában történt. A települések régészeti kutatottsága nagyon különböző. Csorváson, Mezőhegyesen illetve Nagyszénáson a régészeti lelőhelyek nagy részét a múzeum szolgálatában álló önkéntesek rögzítették. Ezek nem mindegyikét ellenőrizték le szakemberek.

Részben a fentebbi anomáliák miatt a topográfiai kép megrajzolásához a közhiteles nyilvántartás adatait vettem alapul.[51] A 19 vizsgálatba vont település területén összesen 1306 régészeti lelőhely ismert, melyek közül 532 területén volt (további korszakos bontást nélkülöző) Árpád-kori leletanyag. A lelőhelyek térbeli eloszlása nagyon különböző, így mélyrehatóbb elemzést nem lehet minden település esetében elvégezni. Ahol ezt a lelőhelyek száma megengedi számunkra, az eredményeket ezekben az esetekben is erős fenntartásokkal kell kezelni. 11 településen a lelőhelyek száma 40-et nem éri el, sőt, általában jóval ez alatti értéket képvisel. A települések kisebb részénél találkozunk 70 feletti lelőhelyszámmal, ezek fele esetében igen jelentős, 200 körüli értékekkel. Megítélésem szerint a 70 feletti lelőhellyel rendelkező települések esetében vonhatók le óvatos következtetések. Az Árpád-kori : összes

[49] Az Árpád-kori településekre általában jellemző a fém-nélküliség. V.ö.: GALLINA–GULYÁS–MOLNÁR 2014.
[50] Mezőhegyes 57. az egyetlen olyan Árpád-kori lelőhely (v.ö.: 4.8.7), melynek komplex bejárása és anyagfelvétele (kerámia és fémanyag) megtörtént.
[51] https://www.oeny.hu/oeny/ivo/

régészeti lelőhely teljes régióra vonatkoztatott aránya 40%. Az ezt látványosan meghaladó területi egységek (Csorvás, Mezőhegyes) a jelentősebb vízfolyásoktól viszonylag távol helyezkednek el. Az arányt jelentősen alulmúló települések (Medgyesegyháza, Tótkomlós) magyarázata lehet többek közt a folyóvíz (Száraz-ér, Hajdúvölgy) közelsége: ebben a környezetben eleve várható az őskori kultúrák hagyatékának magasabb száma is, amit a Száraz-ér rehabilitációs munkálataihoz kapcsolódó terepbejárások eredményei is gazdagítottak. A régió területe megközelítőleg 1450 km². Itt 2,72 négyeztkilométerenként számolhatunk egy Árpád-kori régészeti lelőhellyel. Csorvás és Mezőhegyes esetében ezek a mutatók: 0,8 illetve 1,61. A leglátványosabb eltolódást a mai Tótkomlós esetében tapasztaljuk, ahol 6,58 négyzetkilométerenként számolhatunk egy-egy Árpád-kori régészeti lelőhellyel. Ennek oka egyértelműen a Száraz-ér, ami itt a legreprezentatívabb a régióban.

Település	Területe (km2)	Árpád-kor	Összes lelőhely	Á-kor/összes %	Á-kor/x km2
Battonya	145,7	88	**256**	34	1,65
Békéssámson	71,21	13	36	36	5,47
Csanádapáca	51,3	3	24	12	17,1
Csorvás	90,18	112	**192**	58	0,8
Gádoros	38,13	8	17	47	4,76
Gerendás	40,78	3	13	23	13,59
Kardoskút	76,58	31	**71**	43	2,47
Mezőhegyes	155,4	96	**175**	55	1,61
Mezőkovácsháza	62,59	9	26	34	6,95
Nagyszénás	95,56	51	**124**	41	1,87
Orosháza	202,2	56	**170**	33	3,61
Pusztaföldvár	57,13	7	19	36	8,16
Tótkomlós	125,05	19	**72**	26	6,58
Végegyháza	28,94	4	14	28	7,23
Magyarbánhegyes	36,56	3	5	60	12,18
Medgyesbodzás	31,67	0	9	0	
Kaszaper	33,57	9	16	56	3,73
Medgyesegyháza	64,29	16	**58**	27	4,01
Nagybánhegyes	42,24	4	9	44	10,56
	1449,08	**532**	**1306**	**40**	**2,72**

Árpád-kori lelőhelyek a régióban

Összességében elmondható, hogy a dolgozat célkitűzéseinek megvalósításához rendelkezésemre álló információs bázis erős egyenetlenséget mutat a kutatott régión belül is, de az összehasonlító anyag vonatkozásában is. Primer forrásom, a fémkeresős tevékenység során előkerült leletanyag legnagyobbrészt a késő középkori településekről származik, amiből a régió Árpád-kori településhálózatára csak részben lehet következtetni. Az Árpád-korban elpusztult templomos falvak területén végzett kutatások – bár a katalógusban szerepelnek ugyan – kevés leletanyaggal szolgáltak. Ráadásul az Árpád-kori szállások, „telepek" kutatása is rendkívül egyenetlen. A Körös–Maros közének területén lévő temetők pontos térképes ábrázolása nyomán lehetséges a településhálózat legpontosabb megrajzolása, első sorban a későközépkor vonatkozásában.

4. LELŐHELYEK

Az orosházi múzeum négy múzeumi szakággal rendelkezik, 17 településre kiterjedő gyűjtőterülettel: Battonya, Békéssámson, Csanádapáca, Csorvás, Gádoros, Gerendás, Kardoskút, Kaszaper, Medgyesegyháza, Mezőkovácsháza, Mezőhegyes, Nagybánhegyes, Nagyszénás, Orosháza, Pusztaföldvár, Tótkomlós, Végegyháza. Ebben a fejezetben településenként röviden ismertetem az eddig területükön folyt régészeti munkákat, eredményeket, különös tekintettel a magyar középkor századaira, illetve a fémkeresős tevékenység hozadékára. A szórvány leletek keltezésének nehézségei miatt az eltérő korszakok anyagairól is rövid számvetést adok. Külön mellékletben közlöm a fémkeresős aktivitások időpontjait, résztvevőit, az adott események nyilvántartási számait, illetve a találatok mennyiségét (1. melléklet).

Először minden esetben azok a templomos falvak kerülnek sorra, melyek megélik a késő középkort, és döntően a 15 éves háború során pusztulnak el. Ezt követi azon templomos falvak ismertetése, melyek az Árpád-korban pusztultak el. A szócikkek címei tartalmazzák az adott lelőhely közhiteles nyilvántartási számát (kerek zárójel), a lelőhelyek sorszámát [szögletes zárójel],[52] ami a 15. táblázat és a csatlakozó térképeken szereplő adatokkal összhangban van (kerek zárójel). Ezt a történeti források citálása követi, majd minden esetben az adott lelőhely földrajzi helyzete, a településhálózatban betöltött vélelmezett pozíciója. Ezek után kitérek a lelőhelyek kutatástörténetére, a beazonosításukat alátámasztó adatokra. Külön bekezdésben ismertetem a vélelmezett késő középkori állapotokat, az esetleges további területi bontások lehetőségeit első sorban az újkori pusztatérképek bevonásával; illetve a mai területi egységekkel való kapcsolatokat. A szócikkek végén alfejezetekben esik nagyon rövid említés az ott folyó fémkeresős tevékenységről. Az említett terepbejárási alkalmak száma nem egyenlő a lelőhelyen végzett kutatási napok számával. Ha egy lelőhelyen egy napon három keresős végzett tevékenységet, az három alkalomnak minősül. A hivatkozott okleveles adatok mellett Kovalovszki 1965; Blazovich 1996; Szatmári 2005 munkái jelentették az alapot, a történeti szakirodalom adatai mellett.[53]

[52] A lelőhelyek földrajzi helyzetéhez lásd a 96–97. képet.

[53] KARÁCSONYI 1887; KARÁCSONYI 1887A; CSÁNKI 1890; KARÁCSONYI 1896; BOROVSZKY 1900; MADAY 1960; GYÖRFFY 1965; KÁLDY-NAGY 1968; CSIPES 1976; KRISTÓ 1981; KÁLDY-NAGY 1982; PESTY 1983; BLAZOVICH 1985; BLAZOVICH 1999; KÁLDY-NAGY 2000; KÁLDY-NAGY 2008; NÉMETH 2013; NÉMETH 2013A.

4.1. BATTONYA

Battonya régészeti kutatottsága messze átlagon felettinek mondható. Szabó János József, a Száraz-ér uralta tájon a hetvenes években szisztematikus gyűjtőmunkát folytatott. Munkája során mintegy 300 régészeti lelőhely feltérképezését végezte el.[54] Battonya határából ismert éppen ezért a legtöbb régészeti lelőhely az orosházi múzeum gyűjtőterületéről. Ebbe a munkába csatlakozott be a Goldman házaspár, akik több lelőhely területén is folytattak feltárásokat, és publikálták eredményeiket. Érdeklődési területük miatt Battonya őskori emlékeire vetült a legnagyobb figyelem,[55] némi kitekintéssel a népvándorlás kora felé.[56]

Battonya középkori templomának [12] helyét csak sejti a kutatás.[57] A mai szerb templom környezetében 2010-től késő középkori edénytöredékek, jelenségek kerülnek elő, ami feltételezi azt, hogy a mai templom az ősi Battonya templomára épült (8. kép 5).[58] Az újkorban Battonya határába olvadt Tompa [11] központi lelőhelye ismert, de templomának helye hivatalosan nem. Az egykori prédium területén, a Száraz-ér másik oldalán, jóval feljebb fellelt pelyvás téglákat is tartalmazó lelőhelyen csak Árpád-kori edénytöredékek kerültek elő, és a templom-besorolás sem egyértelmű – az embercsontok hiányában.[59] A középkori Basarága [10] illetve az Árpád-korban elpusztult Ugar, Kreszta Gy.-tanya [14] és Hármashatár-halom [13][60] lelőhelyek területén, közvetlen környezetében – ha csak szórványosan is, de – folytak fémkeresős tevékenységek. Jelen dolgozat első sorban időbeli korlátok miatt nem terjedhet ki a mai Battonya közvetlen északi szélén elhelyezkedő Digesztor nevű lelőhelyre.[61] A közhiteles nyilvántartás ezen a területen is késő középkori edénytöredékek előkerüléséről tájékoztat, ugyanakkor Gábor László, a kunágotai művelődési ház igazgatója (aki maga is folytat fémkeresős tevékenységet) innen származó forrasztott, lemezkarikás fejű gyűrű fotóját küldte meg számomra korábban.

A közhiteles régészeti nyilvántartásban (2021.11.18) a város határában 256 lelőhely található (az orosházi nyilvántartásban már 363), 91 területén kerültek elő Árpád-kori leletek.

---

[54] SZABÓ 1978A.
[55] GOLDMAN 1978; GOLDMAN 1978A; GOLDMAN 1985; MARÁZ 1973, 41–43; SZ. KÁLLAY 1983; SZ. KÁLLAY 1986; SZÉNÁSZKY 1978; SZÉNÁSZKY 1978A; SZÉNÁSZKY 1990.
[56] SZABÓ 1978.
[57] Vö.: AVMT I, 113–114, 193, 309, 335, 351; CSVMT II, 37, 40–41; GYÖRFFY 1987, 848.
[58] IVO: Battonya 296, az.: 74837.
[59] Rózsa Zoltán jelentése 2015.09.23, Rég.Ad.: 686/2015. Az.: 28941.
[60] A lelőhely tradicionálisan a battonyai lelőhelyek sorába tartozik (SZATMÁRI 2005, 97–98) így annak ellenére itt szerepeltetem, hogy a legtöbb lelet mezőkovácsházi határrészből került elő.
[61] Az.: 63426.

4.1.0. Battonya (74837) [12] (94. kép). 1276: Betama, 1340: Bothanyaeghaza, 1437, 1455: Bathonya, 1463, 1477, 1508, 1515, 1549, 1558: Batonnya, 1565, 1582: Battonya, 1642, 1651, 1688.[62]

Az újkori Battonya prédium szinte egészében a mai településbe olvadt, miként a teljes Tompa és Basarága, illetve Szionda nagy része.[63] A névadó település [12] helye vélelmezett, főleg akkor, ha a belterület szélén újabb későközépkori település (?) megléte is gyanítható. Az újkori prédium területén egyetlen egy Árpád-kori templomos hely [14] ismert, ami egy ekkora területre vetítve is kevés, nem is beszélve arról, hogy a Száraz-ér, Maroshoz közeli szakasza sűrűn lakott volt a középkorban, ráadásul több beazonosítatlan falunévvel is rendelkezünk.[64] Ezek a települések ugyanúgy lehettek az újkori Battonya prédiumának területén, mint annak környezetében. Battonya területe a Száraz-érre, illetve az abba, főként keletről csatlakozó kisebb-nagyobb erekre (pl. Cigányka-ér) támaszkodik, a Csanádi-háton található.

4.1.1. Bas(s)arága (1) [10] (1. ábra 1–2; 8. kép 1–2; 94. kép). 1222: Bursorog, 1232: Posorog, 1333: Bozarak, 1337, 1360, 1407, 1448, 1454: Basarag, 1464: Bassarag, 1512, 1559, 1562-1563, 1627, 1652.[65]

A Száraz-ér partján, annak Battonya és Tornya/Turnu (Ro) – Arad közti szakaszán, a Csanádi-háton elhelyezkedő falu a közhiteles nyilvántartásban az 1-es számot viseli.[66]

Egy 1799-ből származó térképkivágat ábrázolja Bassarága és Szionda határát, ami a mai térképre könnyedén felilleszthető, kettejük határvonalán található tárgyalt régészeti lelőhelyünk. Mindez pedig azt valószínűsíti, hogy az nem lehet sem Basarága, sem pedig Szionda.[67] Ez ugyan nem elképzelhetetlen, bár ez esetben lennie kell valahol a prédium(ok) belsejében másik, késő középkort megélt település(ek)nek is, azonban ilyenek, tudtommal nem kerültek elő. Sokkal inkább arról lehet szó, hogy jelen esetben egy olyan prédiummal állunk szemben, melynek középkori kiterjedése minden bizonnyal más volt: a puszták egymás közötti határa az idők folyamán elenyészett; egyben lehettek használva, majd a török kiűzése

[62] Vö.: AVMT I, 113–114, 193, 309, 335, 351; CSVMT II, 37, 40–41; GYÖRFFY 1987, 848.
[63] A 19. század végi kataszteri térképeken Basarága és Szionda Battonya II. néven szerepel. A két újkori prédium 1886-ra összeolvadt, ám Battonyához fűződő kapcsolatát jelzi az így létrejött egység neve. Itt Szionda területrésze a 18. századi állapotokhoz képest teljes. Mai, csonka állapota a trianoni szerződés eredménye, és lett Tornya / Turnu (Ro) része.
https://maps.arcanum.com/hu/map/cadastral/?bbox=2323701.34560873%2C5820662.023767904%2C2381755.268591321%2C5840803.180721049&map-list=1&layers=3%2C4 (letöltés dátuma: 2024.11.22).
[64] Pl.: Baktornya (BLAZOVICH 1996, 47).
[65] VR 283; CSVMT I, 93; CSVMT II, 29; RÁCZ 1880, 152; AVMT I, 193, 410; GYÖRFFY 1987, 168, 173; CS I, 767.
[66] SZATMÁRI 2005, 97.
[67] V.ö.: BLAZOVICH 1996, 50–51, 290; SZATMÁRI 2005, 97.

során külön választották, és egyszerűen húztak egy vonalat a „mértani középnél” éppen az egykori templom helyén keresztül.[68] Mindent összevetve vizsgált lelőhelyünk leginkább Basarága lehet. A középkori Basarága nem szerveződött újjá. Miként a defterekben sem esik említés pusztákról vele kapcsolatban, úgy Árpád-kori templomos helyet sem ismer a régészeti kutatás az egykori határból.

Fémkeresős kutatások. A válogatott leletanyag 46 darab, ami elégtelen a mélyreható vizsgálatokhoz. Az itt előkerült éremanyag összetételét a 4. táblázat mutatja. A további leleteket nem állt módomban tanulmányozni, azok a feldolgozásból teljességgel hiányoznak.[69]

4.1.2. Tompa (ismeretlen) [11] (1. ábra 3; 94. kép). 1428: Tompaeghaz, 1437: Tompa, 1446: Thompa, 1458,1478: Tompa, 1552, 1557, 1564, 1627, 1647, 1669.[70]

Az egykori Tompa Battonya és Kovácsháza közt helyezkedett el, a Csanádi-hát területén.[71] A település vélhetően elpusztult a tatárjáráskor, ami az írott források alapján a késő középkorban újratelepült. A Száraz-ér bal partján több olyan régészeti lelőhelyet is ismerünk, melyeken késő középkorra keltezhető edénytöredékek kerültek elő, ugyanakkor a templomhelyet eddig nem sikerült lokalizálni.[72] Kerekes György az ér túlsó oldalán vélelmez egy helyet, de erről jelentés tudtommal eddig nem készült.[73] Térségében vált ketté az Arad – Battonya felől érkező út Pereg, illetve Komlós irányába. Tompa nem szerveződött önálló településsé az új-, vagy legújabbkorban – beolvadt Battonya határába. A defterekben említett Pornád helye nem ismert. Az újkori prédium területén Árpád-kori, templomos településről nincs tudomásom.

Fémkeresős kutatások. A lelőhely területén nem folytak fémkeresős kutatások.

4.1.3. Hármashatár-halom (1311, 28955) [13] (8. kép 4; 94. kép).

Az egykoron Battonya–Mezőkovácsháza–Mezőhegyes hármas határpontján, jelenleg Battonya és Mezőkovácsháza határvonalán, a Csanádi-háton fekvő lelőhely a régió legizgalmasabbjai közé tartozik. Az itt futó műút aszfaltozásakor, közvetlenül a kanyargó

[68] Ugyanezt látjuk az említett 18. század végi térképen az egykori – vélhetően – Sziond(a) esetében [296] is. A középkori templom itt is határszélre került, hozzá igazították a határ töréspontját.
[69] A viseleti elemek tekintetében 1 kapocs, illetve 3 csat(töredék), ami kimaradt a dolgozatomból.
[70] CS I, 705; CSVMT II, 596.
[71] BLAZOVICH 1996, 301.
[72] Tompa-puszta IV, V, VII (az.: 28944, 28945, 28947).
[73] A 15. táblázatban ezt a koordinátát szerepeltetem. A közhiteles nyilvántartásban sem rendelkezünk erről a területről semmilyen adattal sem.

Száraz-ér keleti partján egy rotunda alapfalai kerültek elő.[74] Maga a lelőhely az 1311 szám alatt rögzített, ami szervesen összefügg a tőle nyugatra található 28955 számúval.[75]

Fémkeresős kutatások. Gábor Zoltán adott be innen buzogányt, mérlegkart és csörgőket 2015 folyamán.[76] Az orosházi keresősök 21 darab régészeti tárgyat találtak: hat szkíta nyílhegy, öt ólomöntecs, egy honfoglalás kori csüngős veret alsó része, két gomb. Öt érme is előkerült: kettő Árpád-kori, kettő a 15–16, egy pedig a 17. századra keltezhető.

4.1.4. Ugar, Kreszta Gy. tanya (1422) [14] (8. kép 3; 94. kép)

Battonya délnyugati határában, a határ közelében a hullámos felszínen Árpád-kori templom maradványai találhatóak a Csanádi-hát területén. A lelőhelyről, a fémkeresős kutatásokkal kapcsolatos etikai kérdések kapcsán a Fémek a földből kiadványból értesülhetünk.[77]

Fémkeresős kutatások. Egy ólomból készült kúp alakú tárgy, és egy késpenge töredéke ismert innen.[78]

4.2. BÉKÉSSÁMSON

Békéssámson területéről szórvány leletek már a 19. század végéről ismertek.[79] Az orosházi múzeum első önálló ásatását Békéssámsonban folytatta Posztós János telkén, 1948-ban. Az itt előkerült honfoglalás kori [34] sírt Dienes István közölte a várostörténeti monográfiában.[80] A falu területén régészeti feltárások az 1950-es években indultak meg, döntően ifj. Olasz Ernő munkásságának köszönhetően, aki több helyen is folytatott leletmentést. A középkori Sámson, illetve a cigándi határban található Árpád-kori templomos falu területén végzett feltárásairól saját maga számolt be.[81] Klasszikus értelemben vett topográfiai tevékenység sorából kiemelkednek a Száraz-ér rehabilitációs munkáihoz kapcsolódó terepbejárások, melyek alkalmával 2000-ben a Munkácsy Mihály Múzeum munkatársai 11 régészeti lelőhelyet térképeztek fel az ér partján.[82]

Fémkeresős tevékenység során nagyon kevés leletanyag került eddig elő, jóllehet három késő középkort megélt (Sámson: [30]; Csókás: [31]; Tótkutas: [32]) és egy, az Árpád-

[74] GOLDMAN 1981, 5; SZATMÁRI 2025.
[75] IVO: Mezőkovácsháza-Déli határszél, Tóth tanya, az.: 28955
[76] Bíró Gyöngyvér és Rózsa Zoltán jelentése 2015.12.01, Rég.Ad.: 703/2015.
[77] MĂRGINEAN–SZABÓ 2018.
[78] Rózsa Zoltán jelentése 2016.06.13, Rég.Ad.: 751/2016.
[79] MOGYORÓSSY 1885, 34.
[80] DIENES 1965, 154–155.
[81] OLASZ 1955; OLASZ 1956B; OLASZ 1959A. További közlések népvándorláskori leletekről: LŐRINCZY 1998, 344–346; VÖRÖS 1998; LICHTENSTEIN–RÓZSA 2005, 177–178; RÓZSA 2005; RÓZSA 2019A, 11; LŐRINCZY–STRAUB 2023, 96, 13. kép.
[82] GYUCHA 2003B, 99.

kor folyamán elpusztult templomos falu [33] területét is érintette kutatás az elmúlt években. A leletanyag mennyisége nem az egykori települések gazdasági állapotával függ össze, sokkal inkább Békéssámson jelenkori periférikus jellégnek tudható be: a négy lelőhely területén eddig csak 10 alkalommal folyt fémkeresős tevékenység. A közhiteles nyilvántartásban 19 lelőhely található a mai település területéről (2021.11.03), ebből 13 területén kerültek elő Árpád-kori leletek.

4.2.1. Sámson (1016) [30] (2. ábra 1–2; 9. kép 1–2, 89. kép 1). 1446: Samson, 1455: Samsony, 1456: Sampson, 1463: Samson, 1530, 1539, 1549, 1555: Samsom, 1564, 1647: Sámsom, 1663: Sámson.[83]

Sámson a mai Békéssámsontól északra, a Száraz-ér partjain, a Csongrádi-síkon helyezkedett el, azon a ponton, ahol a K–Ny-i irányú folyócska déli kanyart vesz.[84] Ide futottak be azok a Száraz-eret északról, illve Komlós felől déli irányból kerülő távolsági utak, melyek szerves összeköttetést biztosítottak a középtáj déli harmadának majdnem mindegyik csomópontjával. A kapcsolódások közül a legjelentősebb a Csanádi puszták nyugati oldalán található Csomorkány mezőváros volt. Sámson Orosházával is egyenes összeköttetésben volt. Jóllehet Sámson 1552-ben elnéptelenedett, de az újkorban újjátelepült, és a középkori templom mellett felépült Sámsoni csárdán keresztül korábbi kapcsolati hálóját a mai napig megtartotta.[85] A mai Békéssámson területe az újkori Sámsonból, Csókásból, illetve Kopáncs nyugati szegletéből állt össze. A falu Gyula 1566-os elfoglalása után a csanádi szandzsákba tagozódott, a település területét a szomszédos fecskésiek művelték. Így semmi adatunk sincs arról, hogy a középkor folyamán milyen puszták olvadhattak területébe, avagy olvadtak-e egyáltalán. Az újkori prédium területéről Árpád-kori templomos helyet nem ismerünk, annak Kopánccsal szomszédos, talán középkori eredetű határvonalán került elő a Békéssámson, Posztós János telkén feltárt honfoglaláskori sír.

A középkori település[86] nem előzmény nélkül jött létre. Területén az ötvenes-hatvanas években több alkalommal is folytak megelőző feltárások. Ezen alkalmakkor Árpád- és késő középkori telepobjektumok mellett szarmata és szkíta koriak is előkerültek.[87] Sámson területéről az átlagosnál több információval rendelkezünk, de templomának helyét Szatmári Imre sem tudta könyvében pontosan ábrázolni: *(...) maradványaiból sok téglát kiástak az*

[83] CSVMT II, 525; HMVHT II, 410.
[84] OLASZ 1955; OLASZ 1956B; OLASZ 1959, 36.
[85] V.ö.: SZABÓ 1974, 337–338.
[86] OLASZ 1970, 76.
[87] Olasz Ernő jelentései a MMM Régészeti Adattárában: 1761/1985; 1771/1985; 1781/1985; 1791/1985.

1860-as években. Helyén 1953-ban Olasz Ernő végzett leletmentést. Megállapítása szerint a terméskőből és téglából készült alapfalakból már csak egy köbméternyi maradt meg.[88] 2016. október végén tett terepbejárásunk során az erősen roncsolt, elvadult, erdős területen mi sem jártunk sikerrel – Sámson templomának helye 100-200 méteres pontossággal ismert csupán.[89]

Fémkeresős kutatások. Jóllehet a múzeumba csak nagyon kis mennyiségű leletanyag jutott eddig be a lelőhelyről (20 db), ám változatossága annak fontosságára, súlyára enged következtetni, ami földrajzi helyzete miatt nem meglepő. Az őskori leletek sorát gazdagítja egy késő preszkíta / kora szkíta korba sorolható kereszt alakú füles kantárdísz.[90] Előkerült egy római fibula, egy öntött avar kisszíjvég is. Minden egyéb tárgy késő középkori, kora újkori.

4.2.2. Csókás (92693) [31] (2. ábra 3–4; 9. kép 3; 90. kép). 1456: Chokas; 1561: Chyokaas.[91]

A középkori település a Száraz-ér Sámsontól délnyugatra eső szakaszán, annak valószínűleg mindkét partjára kiterjedve helyezkedett el, a Csongrádi-sík területén. Csókást az újkori utak messze elkerülték. Újkori határa ma teljes egészében Békéssámson részét képezi. A csanádi szandzsákba tagozódott faluhoz egy pusztát soroltak az összeírás késztői. Erről, a Serit (?) nevű pusztáról semmilyen információnk sincsen: neve bizonytalan olvasatú, helye nem ismert.[92] Csókás nem éledt újjá a 17–19. században.

A falu területén Olasz Ernő végzett helyszíni szemlét a hatvanas évek végén,[93] aki az írott források hiányára hivatkozva nem nevezte el a lelőhelyet, pedig a rövid helyszíni szemle alapján is látszó, gazdag késő középkori leletek, illetve a csókási határrész helynévi összevetésének lehetősége ezt könnyedén megengedte volna számára.[94] Csókás területéért a Tisza irányából terjeszkedő Hódmezővásárhely, illetve a Maros partjáról nekirugaszkodó Makó versengett, az utóbbi kebelezte be azt, így a 18. századi térképek is csak részleteket közölnek egykori területéről. Talán periférikus jellegének köszönheti mostoha sorsát, hiszen Kovalovszki Júlia nem járt területén, Szatmári Imre még csak nem is szerepeltette kataszterében.[95] 2016. októberében Kerekes György rövid helyszíni szemle nyomán

[88] KOVALOVSZKI 1965, 180–181, 45. lelőhely; SZATMÁRI 2005, 142.
[89] Bíró Gyöngyvér jelentése 2017.01.16, Rég.Ad.: 798/2016.
[90] HORVÁTH–RÓZSA 2021.
[91] BOROVSZKY II, 113–114, CS. I, 695.
[92] KÁLDY-NAGY 2000, 46.
[93] OLASZ 1970, 76.
[94] CSVMT 1897, 113–115.
[95] KOVALOVSZKI 1965; SZATMÁRI 2005.

lokalizálta a lelőhelyet, majd megfigyelései nyomán Bene András és Zsikai Péter végzett kutatásokat a lelőhely területén 2016. október 9-én.[96]

Fémkeresős kutatások. A leletanyag kevés, és egysíkú: 28 késő középkori / kora újkori tárgy, ami elégtelen mélyreható elemzésre. A leleteket eme sorok írója adta közre.[97]

4.2.3. Tótkutas (1041, 90931) [32] (3. ábra 1–2; 9. kép 4; 89. kép 1). 1446: Kwthws; 1456: Kuthos; 1536: Thotkwthas; 1553: Tottkwthos; 1561: Thot kvtas.[98]

A középkori település a Száraz-ér Komlós és Sámson – azaz két jelentősebb csomópont – közti szakaszán, annak vélhetően két partján helyezkedett el, a mai Békéssámson, Cserepes nevű határrészén, a Csongrádi-sík területén.[99] A Száraz-érbe itt északról egy kisebb vízfolyás, az Aranyad-ér csatlakozik, ami nyilvánvalóan közrejátszott a település létrejöttében.[100] Ugyanitt egy mesterséges csatorna nyomvonala is látható, melynek építésének hozzávetőleges idejét sem ismerjük jelenleg. Tótkutast a történeti irodalom kezdetei óta bizonytalan homály övezi, pedig a 18–19. századi térképek alapján beazonosítása nem ütközik különösebb akadályokba. Tótkutas a Csomorkány–Pereg útvonalon helyezkedik el, és illeszkedik a révhelyek irányába tartó úthálózatba, de csak másodlagos helyzetben. Tótkutas a török kiűzése után nem települt újjá, prédiumának határán Békéssámson illetve Tótkomlós osztozik. A csanádi szandzsákba sorolt falu területén Gernyás, illetve Horo…nacsa pusztákat említik az összeírók.[101] A helynevek feloldása nem járt sikerrel, Gernyás talán megengedi a Gyertyás olvasatot.[102] Nem kizárt, hogy eme nevek valamelyike ahhoz, az Árpád-korban elpusztult templomhoz és környezetéhez köthető, mely Cigánd néven ismert a régészeti szakirodalomban.

A lelőhelyre vonatkozó legtöbb információt Olasz Ernő közölte.[103] Adatait átvette Szatmári Imre is, utalva Kovalovszki Júlia által 1965-ben leírtakra: *a falut nem lehet egyértelműen helyhez kötni.*[104] 2016. februárjában végzett helyszíni szemlénk során az Olasz

[96] Bíró Gyöngyvér jelentése 2017.01.18, Rég.Ad.: 804/2017.
[97] RÓZSA 2020A.
[98] CSVMT II, 602–603; BVMT II, 330; MTT. VI, 28.
[99] Az egykori település feltételezett kiterjedését két lelőhely (1041, 90931) összevonásával ábrázoltam. Ezeken túl azonban az ér déli oldalán egymást érik azok a lelőhelyek, melyek területén középkori edénytöredékeket (is) gyűjtöttek korábban: 28997, 28998, 28999, 29000, 29001, 29002. Utóbbiak területén fémkeresős tevékenység nem folyt, és miután a legnyugatibb lelőhely ezek közül már szinte a középkori Sámson határába esik, így pontosabb határvonal meghúzására nem volt lehetőségem.
[100] Az Aranyad-érben manapság nincs vagy alig van víz. Édesapám, aki ebben a térségben nőtt fel, mesélte, hogy a környékbeli gyerekekkel az érbe jártak tapogatózni (lyukas kas segítségével halat fogni).
[101] KÁLDY-NAGY 2000, 28–29.
[102] KÁLDY-NAGY 2000, 28.
[103] OLASZ 1959, 36–37.
[104] SZATMÁRI 2005, 135; KOVALOVSZKI 1965, 180, 46. lelőhely.

Ernő által említett Hajdú Bálint-féle kastélyt megtaláltuk, a környezetében található templom és temetője területén használatban lévő disznóólak voltak.[105] A Száraz-ér mellett rögzített késő középkori lelőhelyek alapján a falu területe is viszonylag jól ismert.

Fémkeresős kutatások. A lelőhelyről csak hat darab tárgy került múzeumba. Ezek között egy gyűrű szerepel. Összesen 3 darab érme származik a lelőhely területéről, egyikük római, Valens császár verete.

4.2.4. Cigánd (67935) [33] (9. kép 5–6; 89. kép 1).

A Békéssámson keleti határában, a Csongrádi-síkon található lelőhely régóta ismert a régészeti szakirodalomban.[106] Az Árpád-kori templomos falu területe Tótkomlós és Békéssámson közti út mentén fekvő, Bogárzónak nevezett vízállásos terület északi és nyugati partjára terjedt ki.[107]

Cigándon, a Fülöp-tanyánál, 1954-ben kengyelt találtak. Ugyanitt (...) folytatott ásatások során 11–13. századi templomra és temetőre bukkantak. 17 sírt tártak fel, a leletanyagban S-végű karikák, Kálmán, II. Géza, III. István dénárai voltak. A falu területén telepobjektumokat is föltártak, illetve szarmata kori település nyomait is észlelte Olasz Ernő.[108] *A lelőhelyen lévő településnyomok az Árpád-kort túl nem élő faluról tanúskodnak. Nevének azonosítása lehetetlen.*[109] A lelőhelyet és templomát Kerekes György és Rózsa Zoltán azonosította be 2016 október 29-én.[110]

Fémkeresős kutatások. A leletanyag kevés (10 db), zömét a templomhoz tartozó (?) vasszögek képezték. Vélhetően a szétszántott temetkezésekhez köthető I. László verete (CNH1-28). Másodlagosan egy római érme pedig a templomhalom területéhez.[111]

4.3. Csanádapáca

A falu területéről a legtöbb lelőhelyet Bálint Alajos mutatta be 1941-ben megjelent topográfiai jellegű munkájában.[112] Ezek beazonosítása azonban szinte kivétel nélkül lehetetlen; ráadásul a háború folyamán ez a leletanyag nagy része meg is semmisült. Célzott

[105] Rózsa Zoltán jelentése 2016.02.10, Rég.Ad.: 719/2016.
[106] Olasz 1959a; Olasz 1959b, 37; Fehér–Éry–Kralovánszky 1962, 23; Kovalovszki 1965, 181, 48. lelőhely.
[107] https://maps.hungaricana.hu/hu/MOLTerkeptar/29994/view/?pg=0&bbox=6604%2C-3939%2C8755%2C-2737 (letöltés dátuma: 2021.11.03.).
[108] Örökségvédelmi hatástanulmány Békéssámson község területéhez, 2005, Rég.Ad.: 324/2005.
[109] Szatmári 2005, 100.
[110] Rózsa Zoltán jelentése, 2016.11.08, Rég.Ad.: 775/2016.
[111] IOVI CONSERVATORI (?) Balra álló Jupiter a hátlap, az előlap valamelyik császárfi lehet (Crispus, II. Constantinus, II. Licinius: 310-es évek) (Vida István meghatározása).
[112] Bálint 1941.

kutatás eddig nem történt Csanádapáca területén, összesen egy terepbejárás valósult meg Bíró Gyöngyvér vezetésével 2015. november 7–8-án, a falu délkeleti részén – nem titkoltan Sekrestyésegyháza [46] felkutatását tűzve zászlajukra.[113] Bálint Alajos ugyanis a középkori Apáca [45] mellett egy másik templom területén is folytatott feltárásokat. Az ötvenes évek elején végzett ásatás helyszínét [46] már Kovalovszki Júlia sem találta meg 1964. évi terepbejárása alkalmával,[114] miként az egykori mezőgazdasági repülőtér helyén 1971-ben Juhász Irén és Maráz Borbála által észlelt templom helye sem került eddig elő.[115] Felkutatására tett kísérletünk fiaskóval zárult.[116] A falu területén viszonylag kevés alkalommal folytak fémkeresős kutatások. A középkori, templomos helyeken túl összesen három lelőhelyen folyt keresőzés, melyek közül messze kiemelkedik a XXX. dűlő, szénhidrogén kút (75623) lelőhely, és az ott talált késő avar kori vadkanfejes veret.[117] A közhiteles nyilvántartásban szereplő lelőhelyek száma: 24 (2025.07.08), ebből 3 területén kerültek elő Árpád-kori leletek.

4.3.1. Apáca (1006) [45] (3. ábra 3–4; 10. kép 5; 88. kép 2). 1458: Apacza, 1488: Apachya, (1498): Apaczya, 1520: Apaczya, 1556: Apacha, 1558,1563: Appácza, 1564: Apacza.[118]

A középkori település a mai Csanádapácától északra helyezkedett el a Békési-hát területén, a Hajdúvölgy, Göböljárás-Birkavölgy fonatos mederhálózatain feküdt. Apáca a középkorban Meggyes központi helyével állhatott első sorban kapcsolatban. A települést az újkorban a főbb utak elkerülték. Apáca határa alig változott az újkortól napjainkig. A Gyulai szandzsákba sorolt falu esetében pusztát nem említenek az összeírók. A prédium határában a régészeti szakirodalomból három, Árpád-korban elpusztult templomos falut ismerünk, melyek újbóli beazonosítása eddig nem történt meg. Ezek egyike a 15. század második felében írott forrásokban említett Sekrestyésegyháza. Ez a defterekben nem szerepel, egykori prédiumának nyugati része a török összeírások előtt Apáca részévé vált, míg a keleti Bánhegyesbe olvadt: a Sekrestyésegyháza néven megörződött templomos hely, melynek eredeti nevét nem ismerjük, valahol Apáca és Bánhegyes prédiumának határán fekhetett már a késő középkorban is.

Bálint Alajos rövid írásban számolt be a középkori Apáca területén végzett feltárásainak eredményeiről, ám a leletek hollétéről nincsen tudomásunk.[119] A lelőhelyet a

[113] Bíró Gyöngyvér jelentése 2015.11.16, RégAd.: 699/2015.
[114] Kovalovszki 1965, 179, 28. lelőhely; BLAZOVICH 1996, 253; SZATMÁRI 2005, 143.
[115] Juhász Irén és Maráz Borbála jelentése 1971.02.23, RégAd.: 13/1999.
[116] Rózsa Zoltán jelentése 2017.08.29, RégAd.: 876/2017.
[117] BÍRÓ–RÓZSA 2015.
[118] BO I, 78; BVMT II, 13–15; CSVMT II, 13; CS I, 648; KARÁCSONYI 1887B, 96; HNT 108, 15. j.

helyi TSz a nyolcvanas években szinte teljesen megsemmisítette. A leletek egy része a helyi gyűjteményben, illetve a NGyTM-ben kötött ki.[120] Innen származhat egy, a Hampel József által említett ezüst gyűrű is.[121]

Fémkeresős kutatások. Apáca területéről 220 db tárgyat ismerek. Két római érem és egy fibula keltezhető a középkor elé,[122] és kiemelkedik egy tatárjáráskori erszénylelet.[123]

4.4. Csorvás

A településen erős civil érdeklődés mutatkozik meg a kulturális örökség vonatkozásában, ami alól a régészeti emlékek sem kivételek.[124] A 20. század második felében, Makkay János buzdítására Pados Pál – 1972–1995 között – járta a település határát Varga Mihállyal, majd barátja halála után feleségével. Ennek eredményeképpen 225 régészeti lelőhelyet regisztráltak. Pados Pál ezeket az adatokat, illetve a lelőhelyeken gyűjtött leletanyagot átadta a békéscsabai, illetve a szarvasi múzeum számára.[125] Ennek rendbetétele Nagy Dániel Sándorra hárult, aki ezt egyetemi szakdolgozata keretén belül igyekezett elvégezni, váltakozó sikerrel, hiszen több lelőhely beazonosítása nem volt lehetséges.[126] A közhiteles nyilvántartásban 192 régészeti lelőhely található, de csupán a középkori Csorvás [54] helyén folyt eddig fémkeresőzés, 112 lelőhelyen kerültek elő Árpád-kori leletek.[127] Ásatásokra is felettébb kis számban került sor a település területén, és az innen előkerült szórvány leletek száma sem túl magas [v.ö.: 55] – ezek nagyrészt az őskorba sorolhatóak.[128]

4.4.1. Csorvás (1067) [54] (4. ábra; 10. kép 3–4; 85. kép 2). 1456: Chorwas, 1458: Chorwas, 1469: Chorwas, 1466: Chorwaseghaza, 1471: Chorvas, 1552: Chyorwas, 1558: Cyorvas, 1564, 1580.[129]

A középkori település a mai Csorvástól ÉNy-ra, az egykori békési országút mentén, a Hajdú-völgy eredeti folyómedre közelében helyezkedett el, a Békési-hát területén.[130] Csorvás a

---

[119] Bálint 1939b; Bálint 1941, 30; Miklya 1962, 13; Kovalovszki 1965, 179, 181, 27. lelőhely; Szatmári 2005, 95–96.
[120] A nyolcvanas években előkerült leletanyag igen reprezentatív darabját – egy szép állapotban megmaradt csipkét – Zsikai Péter 2015-ben adta be a NGyTM-be: Rózsa Zoltán jelentése 2015.06.09, RégAd.: 642/2015.
[121] Hampel 1881, 166.
[122] Antoninus Pius suberatus denára: IMP T AEL CAES HADRI - ANTONINVS, AVG PIVS P M TR P - COS DES II, RIC 9a, Róma, Kr. u. 138 vége (Vida István meghatározása).
[123] Benkő et al 2021.
[124] Kasuba 2022.
[125] Szatmári 1999, 90.
[126] Nagy 2003.
[127] Lekérdezés dátuma: 2025.07.08.
[128] Olasz 1965; Goldman 1979; Szénászky 1983a, 11; Szénászky 1983b, 54; Szelekovszky 1999, 46.
[129] BO I, 78, 81, 89; GyO 176; Cs I, 649; Csvmt II, 121; Hmvht II, 316; Hnt 112, 68. j; Bvmt II, 69–70.

középkor folyamán első sorban K–Ny-i csomópontnak számított. Összeköttetést jelentett a tiszai átkelőkkel, illetve a Körössel, első sorban Békés és Gyula átkelőivel. A mai, és a 18. századi pusztatérképeken ábrázolt, jellegzetes formájú határa semmiben sem különbözik egymástól. Ugyanakkor az is feltételezhető, hogy a 16. században is ugyanígy nézhetett ki, hiszen a defterek nem említenek semmilyen pusztát sem esetében, ezzel összhangban a viszonylag jól kutatott területén eddig Árpád-kori templomot nem ismerünk. A prédium belsejében, a Gerendás–Csákóhegyes közt vélelmezett út mentén található a Felső-dűlő II. kora Árpád-kori temető amiről nevén kívül nem sokat tudunk.[131]

Csorvás beazonosítása nem ütközött akadályba, nem ébresztett kételyeket.[132] *Templomának romjairól 1733-ban azt jegyezték fel, hogy annak építőanyagát a vásárhelyiek hordták szét, de falai még a XIX. század elején is egy méternyi magasságban látszottak a mai településtől Ny-ra. (…) A templomhely azonosítására 1997-ben került sor, ez év nyarán hitelesítő ásatás során sikerült az épület alapozásának nagy részét is feltárni*.[133] A lelőhely nyugati részén a múlt század hatvanas-hetvenes éveiben öt éremkincs került elő.[134] Csorvás azon kevés régészeti lelőhely közé tartozik a térségben, melynek területén ásatás is folyt, az Orosházát elkerülő út építéséhez kapcsolható munkákhoz kapcsolódóan.[135]

Fémkeresős kutatások. A válogatott leletanyag összesen 2132 darab. Őskori: kettő szkíta nyílhegy, egy spirális csüngő, illetve egy HaB1 korszakolású kettős kónikus fejű bronztű. Római kor: 67 római pénzérme, 33 fibula(töredék), 4 baltacsüngő, legalább kettő karika egy csat. Népvándorlás kor: kubooktaéder alakú, 5. századi függő, két fibula töredéke, hunkori arany szíjvég.[136] A korai avar korszakot bizánci csat töredéke mellett egy préselő/öntőminta képviseli, ami a Fecskésen előkerült hasonló darab ikertestvére.[137] Egy késő avar temetőt jelezhet 10 darab szíjvégekből, csatokból és különféle veretekből álló minikollekció, ami zárja a középkori magyar horizontok előtti időszakokat. A középkori leletanyagból eddig egy besenyő típusú kengyel,[138] illetve egy gótikus kulcs közölt.[139]

---

[130] SZATMÁRI 1999, 88.
[131] A középkori Csorvástól délnyugatra található késő avar kori temető (Csorvás, Kossuth Tsz) az Algyő – Békés országút mellett létesült, a csorvási prédium belsejében (OLASZ 1965).
[132] KOVALOVSZKI 1965, 178, 17. lelőhely.
[133] SZATMÁRI 2005, 106.
[134] SZABÓ 1974; SZATMÁRI 1999, 89.
[135] TURCSÁNYI 2009.
[136] TOMKA 2018.
[137] RÁCZ–MAY 2018.
[138] PÁLÓCZI HORVÁTH 2018.
[139] BÍRÓ–RÓZSA 2018.

4.5. GÁDOROS. 1456: Gádoros, 1512: Gadorosthelek.[140]

A Békési-háton fekvő, újkori Gádoros azon kevés település közé tartozik, melynek területén nem található késő középkori, kora újkori lelőhely.[141] Ennek oka, hogy az újkori, dohánykertész település az egykori Szénás, illetve Szentetornya prédiumok területén szerveződött, területe pedig régiós szinten a kisebbek közé sorolja. Gádoros nagyközség középkori elődjének határáról csak közvetett adatokkal rendelkezünk. Az a 16. századra elpusztásodott, és a török defterekben foglaltak szerint területét a királyságiak művelték. Lakossága nem volt, de területi önállóságát még megtartotta. A 18. századi pusztatérképeken a falu temploma Szentetornya, Királyság és Újváros határán helyezkedett el, azaz, az egykori Gádoros prédium területe ekkorra felosztásra került. Bizonyítani nem lehet, de a területfelosztások metodikája alapján nem kizárt, hogy az egykori, 16. századi prédium határán lehettek a Gádoros, Bocskai utcai és az Eperjes, Takács-táblai honfoglalás kori temetők, és talán a Gádoros, November 7. Tsz területén található késő avar kori temető is.[142]

Gádoros neve az első időkben Bánhalma / Bánomhalma volt, melyet később Gádorosra cseréltek le.[143] A névváltozás szükségességének egyik főszólója a neves történetíró Karácsonyi János püspök volt. Ránk maradt a helyi plébánost győzködő levele, melyben az egykori, gádoros bejáratú templomra hivatkozva javasolta a régi név felvételét.[144] A Karácsonyi által hivatkozott templomot időközben teljesen elbontották, tégláit elhordták [75]. Rózsa Zoltán hitelesítő ásatás keretén belül tárta fel azt. Az ásató a templom nyugati oldalfalából kiugró, gyengébben alapozott két rövid falszakaszt a templom gádoros bejáratának vélte: szerinte a templom egyedi sajátosságai alapján kaphatta az 1826-ban alapított település a középkor folyamán már másodlagosan (?) használt nevét vissza.[145] A templom (település) eredeti neve nem ismert, az vélhetően már az Árpád-kor folyamán elenyészett – amennyiben volt neki.

Gádorosról mind kora-,[146] mind pedig késő avar kori[147] temetőket is ismerünk, míg a település legrangosabb régészeti lelőhelye kétségkívül a Bocskai utcában feltárt honfoglalás kori temető [76].[148] A közhiteles nyilvántartásban összesen 17 lelőhely található,

[140] BVMT II, 120; KRISTÓ 1981, 70.
[141] (33352) [75] (10. kép 1–2; 85. kép 1).
[142] MEDGYESI 1996A, 132–133.
[143] MUHEL 2021, 11 PP.
[144] PONGÓ 2002, 101.
[145] RÓZSA–BALÁZS 2011.
[146] BÓNA 1965, 124.
[147] MEDGYESI 1996A, 132–133.
[148] CSALLÁNY 1934; FETTICH 1937, 102–104; DIENES 1965, 151–153; BÁLINT 1974, 17–44.

(2021.11.02),[149] ezek közül kettő területét érintette fémkeresős tevékenység. Összesen 13 lelőhely területén kerültek elő Árpád-kori leletek.

4.6. GERENDÁS

Gerendás honfoglalás- és középkora az átlagosnál sokkal gazdagabbnak mondható. A középkori település [77] mellett Árpád-kori templomos hely is ismert a Hajdúvölgy fonatos medrének partján [78].[150] Az Egyház-tanya közvetlen szomszédságában regisztrált Egyházföld-Homokbánya [79] területén 10–11. századi soros temető néhány sírját tárta fel Medgyesi Pál.[151] Nem kizárt, hogy a két lelőhely összefügg egymással. Utóbbiakhoz viszonylag közel található a Vízvári tanya lelőhely [80], ahol honfoglalás kori lovas temetkezések láttak napvilágot.[152] Ugyanitt trepanált emberi koponya is előkerült.[153] Kicsit távolabb, de még ugyanabban a földrajzi környezetben, a mai településtől délre található a Petőfi tsz. homokbányája [81], ahol Dienes István 2 honfoglalás kori lovassír feltárását végezte el. Az ún. Grjecs-halom kora Árpád-kori temetőjének beazonosítása nem történt meg,[154] csakúgy, mint az Albert-hegy hollétéről sincsen tudomásunk. Utóbbin templom helyét, és körülötte temérdek embercsont meglétét őrizte meg a néphagyomány.[155] Meglehet, hogy ezek a lelőhelyek a fentebb említettekkel részben/teljesen azonosak. Gerendás területén a központi nyilvántartás 13 régészeti lelőhelyet tart nyilván (2021.11.01). Ezek között több, a szakirodalom által is ismert található; 4 lelőhely területén kerültek elő Árpád-kori leletek.

4.6.1. Gerendás (6599) [77] (5. ábra; 10. kép 6; 85. kép 2). 1418: Gerendaseghaz, 1458: Gerendás, 1467, 1490: Gerendaas, 1496: Gerendás, 1518.[156]

A középkori Gerendás a mai Telekgerendás nyugati szélén, egy ÉK–DNy-i irányú széles és mély folyóvölgy partjain helyezkedett el a Békési-hát területén. Gerendás Csorvással, illetve a Körös-parti révhelyekkel állt szerves kapcsolatban. Az újkorban némi súlyponteltolódást figyelhetünk meg, a Nagy Gerendás csárda felépülésével a régió egyértelműen a legfontosabb K–Ny-i, illetve É–D-i utak metszésébe került. A Gyulai szandzsákba sorolt Gerendás esetében pusztákat nem soroltak fel az összeírást végzők. Nagy Gerendás területéről – ami nagy valószínűséggel Gerendás későközépkori területe – eddig Árpád-kori templomos helyet nem

[149] Lekérdezés dátuma: 2021.11.02.
[150] KOVALOVSZKI 1965, 178–179, 26. lh.
[151] Medgyesi Pál jelentése 1984.09.14, Rég.Ad.: 30/1999.
[152] BAKAY–KISZELY 1973.
[153] JUHÁSZ–TORDA-MOLNÁR 1971.
[154] HAMPEL 1907, 166–167.
[155] KOVALOVSZKI 1965, 198.
[156] BO I, 46, 78, 81, 136; CS I, 735; BVMT II, 121–122; GYO 10, 19; HNT 111, 56. j.

ismerünk. Ez alól kivételt képez Gerendás és Apáca újkori prédiumainak határán található Gerendás, Egyház-tanya.

A település és temploma a telekgerendási oldalon található, ez lehet az oka annak, hogy Kovalovszki Júlia kataszterében a lelőhely nem szerepel,[157] pedig a lelőhely már viszonylag régen a kutatás homlokterébe került: *1932 nyarán Banner Benedek ásatással próbálta a templomot megkeresni és feltárni. Kutatóárkaiban azonban csak a templom körüli temető sírjait találta*.[158] A lelőhely feltérképezésére a topográfiai munkálatok keretén belül került sor.[159] A Telekgerendás 14. lelőhely középkori Gerendás azonosításával a kutatás egyetért. A rendelkezésünkre álló térképeken az, a gerendási telek nevű részen helyezkedik el, tehát nem Gerendás prédium feltételezhető ősi magjában, hanem egy időközben ahhoz tapadt telek területén, könnyen lehet, hogy az egykori Gerendás és Kétsopron prédium közé illeszkedő középkori település központjában.[160] A Telekgerendás 14. lelőhely területét egy fontos út szeli ketté, elképzelhető, hogy ez az út középkori eredetű, és ennek mentén osztották fel a ma még ismeretlen település határát. Mindez ma még csak elmélet, igazolásához két dolog teljesülése szükséges. A fenti térképen ábrázolt Nagy Gerendás néven jelölt területen egy késő középkort megélt lelőhelyet kellene találni, illetve egy olyan hiányzó települést, melynek térképen való ábrázolását eddig nem találtuk. Utóbbit sajnálatos módon nehezíti az a tény, hogy a 18. század második felében dél, illetve kelet felé terjeszkedő (Békés)Csaba a terület nagy részét magába olvasztotta.

Fémkeresős kutatások. A válogatott leletanyag összesen 1708 darab. Ebből 27 keltezhető minden kétséget kizáróan a honfoglalás kor elé: egy balta és egy lándzsacsúcs töredéke késő bronzkori, egy spirálcsüngő szkíta kori. 10 érme, 3 fibuladarab, egy karika és egy baltacsüngő római kori, míg a népvándorlás korába egy csat és két fibula töredéke sorolható. A gyűjtött anyagban találunk két darab korai avar öntött kürtösvégű karperec töredékét, illetve öt darab, különféle övkészlet-tartozékot.

4.7. KARDOSKÚT

A kardoskúti határ már a 19. század végén a vásárhelyi értelmiség látóterébe került.[161] A 20. század harmincas éveiben pedig Foltiny István tárt fel Cinkuson avar kori sírokat a szegedi

[157] KOVALOVSZKI 1965.
[158] SZATMÁRI 2005, 115.
[159] MRT 10, 677–680, 12/14. lelőhely.
[160] Telekgerendás mai határa több középkori eredetű területi egységből alakult ki. Ilyen beazonosított terület az egykori Kétsopron prédium déli része, melynek földjén fekvő templomot Szatmári Imre a 20. század végén feltárta (SZATMÁRI 1996B).
[161] HMVHT II. 474–476.

egyetem részéről.[162] Az érdeklődés a későbbiekben sem csökkent, a második világháború alatt újfent a hódmezővásárhelyi múzeummal erős kapcsolatokat ápoló szegedi egyetem munkatársai folytattak a Fehértó partján feltárásokat.[163] Ezeken az ásatásokon tűnt fel az akkor 16 esztendős Olasz Ernő, akit Párducz Mihály felkarolt, és a paraszti sorból származó fiatalembert a régészet szeretetére tanította.[164] A szegedi egyetem ásatásai nagy hatással voltak Olasz Ernőre: Banner településtörténeti cikkét 12 évvel később, az orosházi múzeum évkönyveinek első számában gyakorlatilag leporolva, és az általa gyűjtött tapasztaltakkal kiegészítve tette közzé.[165] A szakma szemében később hiteltelenné váló amatőr régész kardoskúti, szarmata kori munkásságát Vörös Gabriellával adtuk közre.[166] Olasz Ernő, vagy ahogyan Sass Ervin újságíró elnevezte, a Szarmata Herceg szelleme halála után is kísért a kardoskúti pusztán. Egykori lakásától, a már említett Fehértótól nem messzire egy 2–3. századra keltezhető fegyveres szarmata sír feltárása és közzététele erre a bizonyság.[167]

Kardoskút újközséget az egykori fecskési, illetve a szőlősi határ részeiből alapították. Mindkét település magja Kardoskút határában található, és fémkeresős tevékenység is folyt mind Szőlős [129], mind pedig Fecskés [130] területén. Csakúgy, mint Apácaegyháza (?) [131] illetve Hatablak [132], Árpád-korban elpusztult templomos falvak területén. A Barackosi-dűlőben, Kovalovszki Júlia által regisztrált Árpád-kori templomhely nyomára eddig nem akadtunk, így az kimaradt a felsorolásból.[168] Erre a sorsra jutott az, a Bagd néven elhíresült faluhely is, melynek felkutatására tett kísérletünk fiaskóval zárult.[169] Az egykori település valahol a Fehértó nyugati partján lehetett, nagy valószínűség szerint a mai Csongrád-Csanád megyei részen,[170] csakúgy, mint a Sóstó mellett fekvő Sóstóegyháza is.[171]

A közhiteles nyilvántartásban a lelőhelyek száma 71 (2025.07.08), ebből 31 lelőhely területén kerültek elő Árpád-kori leletek.[172] Olasz Ernő, be nem azonosított lelőhelyei ebben a számban nincsenek benne, tartalmazza azonban Kustár Ferenc és Sztankovánszki Tibor

[162] FOLTINY 1939; LŐRINCZY–SZALONTAI 1996.
[163] BANNER 1943; BANNER 1945; PÁRDUCZ 1945; PÁRDUCZ 1948.
[164] Későbbiekben Zalotay Elemér vette át ezt a szerepet.
[165] OLASZ 1955D.
[166] VÖRÖS–RÓZSA 2014; Olasz Ernő életéhez: VERASZTÓ 2014. További irodalmak
[167] RÓZSA 2011C.
[168] KOVALOVSZKI 1965, 180, 38. lelőhely.
[169] Rózsa Zoltán jelentése 2016.03.01, Rég.Ad.: 724/2016.
[170] BLAZOVICH 1996, 45–46.
[171] OLASZ 1955A, 8, 1. kép.
[172] Lekérdezés dátuma: 2025.07.08.

terepbejárási adatait.[173] A középkori lelőhelyeken túl a Fehértó déli partján folytattunk fémkeresős tevékenységet egy szarmata és Árpád-kori lelőhelyen.[174]

4.7.1. Szőlős (31491) [129] (6. ábra; 11. kép 1–2; 87. kép 1). 1456: Zewlews, 1488: Zewles/Zelews, 1552: Mezew-Zewlews, 1553, 1560: MezewZewlews.[175]

A település Orosházától délkeletre helyezkedett el, egy ÉK–DNy-i irányú, egykor vízjárta folyómeder északi, partos részén, a Csongrádi-sík területén. Szőlős jelentősége Orosháza–Arad vonatkozásában lehetett első sorban számottevő a középkorban. Szőlős nem települt újjá, a 18. századi prédium határa négy részre oszlott. A csanádi szandzsákba tartozó falu területén (esetleg közvetlen környezetében) az összeírásakor települést nem említettek az összeírók. A névadó, középkori településen kívül három templomos helyről van tudomásunk. Ezek egyike a Pusztaföldvár, Kistatársánc bronzkori földvárának fellegvárában található Árpád-kori templomos hely. A prédium területén kell keresnünk a Kardoskút, Barackos néven ismert templomos helyet.[176] Illetve hasonló homály övezi a Mózeshalmot is, ami a híradások szerint templomos hely, de erre utaló nyomok nem ismertek.[177] A Kardoskút, Hatablaki kápolna [132] lelőhely a Fecskéssel közös határvonalon helyezkedett el.

A későközépkori-koraújkori Szőlős prédium északi felébe betüremkedő egykori hódmezővásárhelyi – 1950 óta kardoskúti – határ keleti csücskében Varga Antal folytatott templomfeltárást 1894-ben. Szeremlei Samu, illetve az őt követő Olasz Ernő a forrásokból ismert Veresegyházával azonosította a lelőhelyet.[178] Az azonosítás azonban tévesnek bizonyult, tárgyalt lelőhelyünk több okból kifolyólag sem lehet Veresegyháza. A ma még ismeretlen helyen fekvő Veresegyháza, nevének -egyház végződése szerint a késő középkorban már nem létezett, illetve azt a források következetesen pusztaként említik a 15–16. században.[179] Mindezt már Kovalovszki Júlia is felismerte, aki az Orosháza Története c. kötethez terepbejárásokat is folytatott a lelőhelyen.[180] Szatmári Imre a lelőhelyet összesítő térképén 212. számmal jelölte, de mivel ő maga nem járt a helyszínen, így a bizonytalanok között tartotta számon azt. Újbóli beazonosítását Rózsa Zoltán végezte el 2003-ban.[181] Ekkor ugyanis a MOL korábbi vezetékeinek cseréjét végezte a szőlősi határban. Ennek során

[173] SZTANKOVÁNSZKI 2014.
[174] Kardoskút, Fehértó, Farkas István-tanya, az: 90317.
[175] CSVMT II, 394; HMVHT II, 434.
[176] Sikertelen helyszíni szemle: Rózsa Zoltán jelentése 2000.10.16, Rég.Ad.: 167/2000.
[177] Rózsa Zoltán jelentése 2016.01.06, Rég.Ad.: 714/2016.
[178] OLASZ 1959B 34–35, 1. kép 6.
[179] SZATMÁRI 2005, 152.
[180] KOVALOVSZKI 1965, 180, 39. lelőhely.
[181] RÓZSA 2011A.

téglaalapozás nyomai és embercsontok kerültek elő a lelőhelyen. Az alapozásról készült rajz teljesen megegyezik Varga Antal 1894. évi felmérésével, és vélhetően Olasz Ernő ásatási, és Kovalovszki Júlia terepbejárási helyszínével. Míg azonban a 19. és 20. századi híradások embercsontok tömegéről szólnak, addig a 2003. évi feltárás csak nagyon kevés, és szórványos jellegű temetkezésről ad számot.[182] A templom környezetében késő középkori leleteket találtunk az elmúlt évek során, tehát az egykori Szőlős prédium belsejében található települést, így Szőlős falut megtaláltuk, de a templom helyét csak valószínűsíteni tudjuk.

Fémkeresős kutatások. A válogatott leletanyag összesen 243 darab. Ebből két-két római érme és fibula, illetve egy őskori buzogány keltezhető biztosan a vizsgált korszakom elé. A lelőhelyről egy középkori balta publikálása történt meg.[183]

4.7.2. Fecskés (89855) [130] (7. ábra; 11. kép 7; 87. kép 1). 1456: Feczkes/Monyorosfeczkes/Pfeczkes, 1463: Fechkes, 1466: Monyorosfechkes, 1472, 1478: Monyarosfechkes, 1489: Monyorosfechkes, 1558: Fechkes, 1622, 1628, 1636, 1642: Fechkes, 1655: Fecskés.[184]

Az elpusztult falu a kardoskúti határ északnyugati részén lévő Fecskéspart nevű határrészben és dűlőben az orosháza-békéssámsoni országúttól 1 km-re nyugatra a Cinkus-eret kísérő partvonulat közelében állott.[185] Fecskés a csanádi puszták északi ívén fekszik, a Csongrádi sík területén, az itt lévő szikes tavak közt átjárást biztosítva nyugat-, északnyugat felé, az ún. Makai út szomszédságában. Ezzel talán nem járunk messze a valóságtól, hiszen a faluhely az újkorra, a felvizesedésnek köszönhetően elsorvadt, ami azóta sem települt újjá. Fecskés [130] prédiuma a kelet felé gyorsan terjeszkedő Hódmezővásárhely részévé vált, majd területe 1950-ben felosztásra került. Nagyobb része Kardoskút újközség részévé vált, míg északi csücske Orosházába olvadt. Nyugati határát talán mindig is a (sokszor változó) megyehatár jelenthette. A Csanádi szandzsákba sorolt falu ismertetésekor több pusztát is felsoroltak az összeírók. Ezek egy része biztosan a későbbi ábrázolásokból ismert prédium határán belül, míg másik részük azon kívül helyezkedhetett el. Orosháza vonatkozásában is szó esik Gilerdegyház pusztáról (ráadásul a Gyulai szandzsákba sorolva). A puszták közt szerepel még Csorvás, Csárpaegyház, Sámson és Poska Balics. Csorvás nem azonos a fentebb említett, késő középkort megélő faluval. Neve alapján valamilyen homokos helyen keresendő,[186] ami szinte

[182] RÓZSA 2011A, 42.
[183] MÜLLER 2020.
[184] CSVMT II, 290; HMVHT II, 329; HMVHT V, 728–734; HNT 119, 175. J.
[185] OLASZ 1959B, 33.
[186] Kiss Lajos 1983, 168.

biztosan a Fecskésparton lehetett, a prédium névadó, egykori településéhez hasonlatosan. Csárpaegyház nevét az ún. Csárpatelek őrizte meg, ami a Kis Sóstótól délre fekvő terület, szintén a prédium belsejében, Sámsonról pedig külön esett már szó. Itt csupán annyit jegyzek meg, hogy ez a prédium mindenképpen kívül esett a középkori, illetve az újkori Fecskés prédiumának határán – ám annak közvetlen szomszédságában helyezkedett el. A felsorolás utolsó tagja a furcsa nevű Poska Balics, amiről csak találgatásokba bocsátkozhatunk.[187] Fecskés prédium határán belül a Fehértó északi félszigetén lévő Apácaegyháza (?) temploma ismert. Másik két templomos hely Sóstóegyháza (?),[188] illetve a Hatablaki kápolna egyaránt a határvonalakon helyezkedtek el.

A későközépkorban több Fecskés nevű település is létezett a régióban. Az egyik a mai Orosháza és Kardoskút határában feküdt, míg a másik Tótkomlóstól délkeletre, Mezőhegyes irányában. A Blazovich László vezette munkacsoport az írott források ismeretében egy, még az Árpád-korra visszanyúló nagyobb birtok aprózódását látja a jelenségben.[189] Ebben még igazuk is lehet, de ismertetésük zavaros, ellentmondó, csakúgy, mint az eredményeket újra közreadó Szatmári Imre Fecskés szócikke is félrevezető.[190] A történeti források Fecskés, Kisfecskés, Komlósfecskés és Mogyorósfecskés elnevezést őriztek meg a számunkra, míg a régészeti szakirodalomból tudjuk, hogy Oláh Imre feltárásokat folytatott a „fecskési templom" helyén, 1894-ben, illetve egy templomhelyet Kovalovszki Júlia is lokalizált 1964 folyamán az orosházi Fecskésparton.[191] Szatmári Imre ezeket a helynévi adatokat összemosta, ugyanakkor a régészeti tevékenységeket összekapcsolta egymással. Blazovich László a történeti adatokat véleményem szerint helyesen értelmezte, hiszen Fecskés/Kisfecskés/Komlósfecskés falutól elválasztotta Monyorós/Mogyorósfecskést, ám a régészeti munkák helyszíneit nem tudta lelőhelyhez kötni, pontosabban fogalmazva mind Oláh Imre ásatásának, mind pedig Kovalovszki Júlia terepbejárásának helyszínét mindkét Fecskés nevű falu leírásakor szerepeltette.

Miután Blazovich László a régészeti, Szatmári Imre a történeti adatokat mosta össze, így rám maradt az a megtisztelő feladat, hogy a középkori Fecskés nevű falvakról világosabb képet nyújtsak. Az Orosháza mellett fekvő egykori település területén végzett kutatások során annak temploma immár harmadjára is megkerült, pontos koordinátáját rögzítettük. További

[187] (Poska) Balić nevében a magam részéről vélelmezek egy Pál nevű birtokost (v.ö.: Palics: KISS 1983, 496). Ugyanakkora Balić személynévként a délszláv nyelvekben széles körben elterjedt az oszmán-kortól kezdve (köszönöm Neda Dimovski segítségét!).
[188] OLASZ 1955A, 7, 1. kép.
[189] BLAZOVICH 1996, 102–103, 209–210.
[190] SZATMÁRI 2005, 112.
[191] KOVALOVSZKI 1965, 179, 33. lelőhely.

kutatások alkalmával a Tótkomlós és Mezőhegyes közti, eddig ismeretlen templomos helyet is megtaláltuk. Mindkét településen folytak fémkeresős kutatások, és mindkettő területéről ismerünk 15–16. századi emlékeket is, illetve megtalálhatjuk mindkét Fecskést a Hungaricana térképeket bemutató oldalain is. A hódmezővásárhelyi Oláh Imre ásatása az akkor már évszázadok óta a vásárhelyi határba tagozódott települést Monyorós/Mogyorósfecskést érintette, és ezt, az időközben Orosháza és Kardoskút határára került település templomát rögzítette Kovalovszki Júlia, 1964-ben. Kisfecskés/Komlósfecskés a Tótkomlóstól délre elhelyezkedő templomos helyre vonatkozhat. Itt most Monyorós/Mogyorósfecskés területén előkerült leletanyaggal foglalkozom.

Békés vármegye délnyugati részén, kiváltképpen az egykori hódmezővásárhelyi puszta részét képező területeken a 19. század végén, a Millenniumhoz kapcsolódóan történtek meg az első régészeti feltárások, így a Fecskésparton Oláh Imre tanár által.[192] *Az ásatásról mindössze annyit tudunk, hogy Ny-K-i csontvázakon kívül a templomhoz tartozó, „furkózott alapot" is találtak. A templom alaprajzát azonban a különböző bolygatások miatt nem tudták elkészíteni*.[193] A Hódmezővásárhelyre, a református gimnázium gyűjteményébe került leletekről Bálint Alajos számolt be röviden.[194] A lelőhely területén Olasz Ernő folytatott terepbejárásokat és juttatott be leleteket, immár az orosházi múzeumba.[195] Ezt követően Kovalovszki Júlia járt a lelőhelyen 1964-ben. Terepbejárása alkalmával újból azonosította a lelőhelyet és annak templomát.[196] A templomhely legutóbbi azonosítása és pontos koordinátával való ellátása a fémkeresős kutatások során történ meg 2016 folyamán.[197]

Fémkeresős kutatások. A válogatott leletanyag 1071 darab. Ebben 26 római érme található, illetve 1 baltacsüngő, 9 fibula[198] töredéke, 1 bikónikus ezüst karika keltezhető biztonsággal, illetve 3 (csat)karika feltételesen a római korra. Rajtuk kívül előkerült még egy kora avar kori csat préselő/öntőmintája is.[199] Minden más tárgy későbbi.

4.7.3. Kardoskút-Fehértó, Szeghalmi Ferenc tanyája; Apácaegyháza (?) (64504)

[131] (8. ábra 1; 11. kép 6; 87. kép 1). 1456: Apaczyaeghaza, 1466: Apacziaeghaza.[200]

[192] HMVHT II. 253, 334.
[193] SZATMÁRI 2005, 112.
[194] BÁLINT 1937, 183.
[195] OLASZ 1959B, 33–34, 1. kép 5.
[196] KOVALOVSZKI 1965, 179, 33. lelőhely.
[197] Bíró Gyöngyvér jelentése 2017.01.19, Rég.Ad.: 807/2017.
[198] Egyikükről: PILLÉR 2023, 38, 3. kép.
[199] RÁCZ–MAY 2018.
[200] KARÁCSONYI 1887A, 35–36; CS I, 648; HMVHT II, 286; BVMT II, 15; HNT 108, 15.

Apácaegyháza (?) a Fehértó északi oldalán található félszigetszerű beugrás területén helyezkedett el, a Csongrádi-sík területén.

Apácaegyháza (?) templomának kutatása a 19. század végén kezdődött,[201] az ásatások a későbbiekben is folytatódtak, a 20. század negyvenes-ötvenes éveiben a templom körüli temetőben több sír is feltárásra került.[202] Modern beazonosítására 2015-ben került sor.[203]

Fémkeresős kutatások. A feldolgozáshoz válogatott leletanyag összesen 15 darab. Köztük 6 érme található, melyek mindegyik a 12. századba sorolható. Az egyéb leletek korszakolása vagy nem végezhető el, vagy beilleszthetők a 12. századba.

4.7.4. Hatablaki kápolna (1043) [132] (8. ábra 2–3; 11. kép 3–5; 87. kép 1)

A Kardoskút, Hatablaki kápolna néven ismert Árpád-kori templomos falu a mai Kardoskúttól délre helyezkedett el, az Aranyad-ér és a Hajdújárás, egy a Száraz-érbe torkolló leágazásának tágabb szegletében, a Komlós–Nagylak, azaz a Maros felé tartó országos út mentén található, a Békési-hát területén. Korábban Szilasegyházával azonosították, ám ez nem bizonyított.[204]

A lelőhelyen már a 19. század végén is folytak feltárások.[205] Az akkor feltárt templom temetőjében Olasz Ernő ásatott 1952-ben.[206] Két évvel később, a már jól ismert ásatási helyszíntől 450 méterre északnyugatra egy másik templomot talált és tett közzé az Archaeológiai Értesítő hasábjain.[207] Ez a tény, miszerint egy Árpád-kori településen belül két templom is található, késztette Méri Istvánt utóbbi templom hitelesítő ásatására.[208] Méri a második templom helyén azonban nem templomalapot talált sírokkal, hanem egy téglaalapozású épületet.[209] A gazdasági épület helyét Bene András rögzítette újból, 2019. augusztus 20-án tett helyszíni szemléje alkalmával, míg a templom pontos helyét Rózsa Zoltán és Szigeti Judit vette fel 2020. januárjában.[210]

Fémkeresős kutatások. A válogatott leletanyag összesen 7 darab.

[201] VARGA 1894; SZATMÁRI 2005, 96.
[202] BANNER 1943, 198; OLASZ 1959B, 31–32; KOVALOVSZKI 1965, 180.
[203] Rózsa Zoltán jelentése 2015.09.15, Rég.Ad.: 680/2015. V.ö.: 3. kép 2.
[204] BLAZOVICH 1996, 288.
[205] SZATMÁRI 2005, 129.
[206] OLASZ 1954.
[207] OLASZ 1956A.
[208] MÉRI 1965; KOVALOVSZKI 1965, 180, 182, 57. lelőhely.
[209] MÉRI 1965, 19–27.
[210] A helyszíni szemléről jelentés készült ugyan, de annak sorsáról már nem tudok. A leletanyagot a velünk tartó Benkő Józsefnek adtuk, aki beszállította azt az orosházi múzeumba.

4.8. MEZŐHEGYES

Az újkori Mezőhegyes több későközépkori település területének összeolvadásából jött létre, úgy mint a névadó Mezőhegyes, Kis/Komlósfecskés, Csatókamarás és Fűpereg északi fele. 18. század végi kialakulása túl azon, hogy megőrizte alkotó elemeit és azok határait, egy sor információtól is megfosztott bennünket: ennek legszembetűnőbb példáját láthatjuk majd Árokos településének, és annak egykori határának vonatkozásában is. Mezőhegyes hasonlóan kebelezte be magába a pusztákat, mint tette azt Szentes, Hódmezővásárhely, Makó, vagy a 18. században újjá alapított Csaba. *A ménesnek messze földön híres régészeti gyűjteménye volt – Móra Ferenc beszámol róla, hogy épen maradt bronzkori edényeket látott a parancsnoki épületben. A ménes első régészei unatkozó katonatisztek, gazdasági szakemberek voltak. Váy András* [jószágigazgató] *az egyik közülük, akinek ez irányú tevékenységét dokumentálni tudjuk*.[211] Sajnos ezekről a leletekről és lelőhelyeikről általában annyit tudunk, mint arról a honfoglalás kori sírról, amit a 19. század végén tártak fel, és juttattak az itt talált veretek közül néhányat a MNM gyűjteményébe – igazából semmit.[212] A mai település kiterjedt határában néhány évvel ezelőtt összesen öt régészeti lelőhely volt ismert, ami a kutatottság hiányának volt betudható. A helyzet azonban teljesen megváltozott az elmúlt években. Nagyszénáshoz hasonlatosan itt is felemelkedett egy civilekből álló kicsiny, de annál erősebb mag, akik felvállalták a régészeti lelőhelyek megismerését, és megismertetését. Először Tarkó Gábor végzett terepbejárásokat a város határában régészeti szakdolgozata kapcsán,[213] majd Kerekes György és Tóth Gábor műszeres lelőhelyfelderítést. Kerekes György a fémkeresős tevékenysége mellett az új lelőhelyek felderítését is felvállalta. Eme munkáknak köszönhetően a mezőhegyesi lelőhelyek száma elérte a 175-öt (ezek közül 98 lelőhely területén kerültek elő Árpád-kori leletek)! A fémkeresős tevékenység nem csak a templomos falvak területeire szorítkozik,[214] illetve a topográfia nem merül ki a detektor használatában.[215] Fémkeresős tevékenység eddig 43 lelőhely területén valósult meg.[216] Az aktív terepi munkálatoknak köszönhetően tehát a középkori Mezőhegyes [172], Kisfecskés [173], Árokos [174], Csatókamarás [175] és a Víztározó névre hallgató templomos hely [176] mellett az Árpád-kori Mezőhegyes 8. lelőhely A [177] és B [178] lelőhelyekről is bővebben tudok beszámolni.

---

[211] TARKÓ 2007, 7.
[212] HAMPEL 1900, 652–653.
[213] Tarkó 2007. Köszönöm Tarkó Gábornak, hogy beadásra nem került egyetemi szakdolgozatát felhasználhattam!
[214] CSUTHY 2018; MORDOVIN 2018; POLGÁR 2018; SZIGETI 2018; TORBÁGYI 2018; V. SZABÓ 2018.
[215] KREITER ET AL. 2018.
[216] PROHÁSZKA–RÓZSA 2022, 310–311, 1. kép 4–5; PROHÁSZKA–RÓZSA 2022A, 58, 60, Abb. 1/4–5

4.8.1. Mezőhegyes (92691) [172] (9. ábra; 12. kép 1; 91. kép 1). 1421: Mezewheges; 1463: Mezehegesse; 1486: Mezeuheges; 1539: Mezehegyes, Mezewhegyes; 1561: Mezéhegyes.[217]

Mezőhegyes a mai településtől DK-re helyezkedett el, attól mintegy 2-3 km-re lévő hullámos felszínen, a Csongrádi-sík peremén. Mezőhegyes Palota és Pereg illetve Battonya és Rákos közti utak metszésében jött létre.

A középkori Mezőhegyest Kerekes György fedezte fel a 2016. októberében végzett terepi tevékenység során, a korábbi Puszta Mezőhegyes területén. A lelőhelyen Stibrányi Máté és csapata geofizikai felmérést végzett.[218] A mai Mezőhegyes a Ménesbirtoktól elválaszthatatlan. A Ménesbirtok négy középkori-koraújkori prédiumból állt össze, ezek egyike a névadó Mezőhegyes volt. A középkori faluhely templomán kívül az újkori prédium területén újabb templomhelyet nem ismerünk, ismerünk azonban a határvonalakon, határpontokon, ezekről az alábbiakban esik majd szó.

Fémkeresős kutatások. A válogatott leletanyag összesen 1450 darab. Ebben 24 érme, kilenc fibula római kori, míg egy további már a népvándorlás korába sorolható, miként egy bizánci ízlésű csat is. Egy poltura közlése történt eddig meg az itt előkerült leletanyagból.[219]

4.8.2. Kisfecskés (90589) [173] (10. ábra; 12. kép 2; 91. kép 2). 1536: Komlosfechkes, 1552, 1556: Kys Fetchkes sive Comlosfechkes, 1561, 1563, 1564: Kysfechkes/Monyarosfechkes, 1647: Kisfecskés.[220]

Kisfecskés a mai Tótkomlós és Mezőhegyes között, az itt kanyargó Száraz-ér belső ívéhez közel helyezkedett el, kisebb vízfolyásokkal tagolt környezetben, a Csanádi-hát területén. Kisfecskés Battonya és Komlós közti úton feküdt, a Komlós–Pécska közti úttól távolabb, az újkorban a Királyi Postaút közelében, nem települt újra. Kisfecskés az 1784-ben alapított Ménesbirtok létrejöttével olvadt be Mezőhegyes területébe, melynek részét képezi mind a mai napig. A defterek pusztát nem említenek felsorolásakor, a prédium területének belsejében a névadó, késő középkort megélt falun kívül más templomos helyet nem ismerünk.

A középkori Kisfecskést Tóth Gábor fedezte fel a 2015. tavaszán végzett terepi tevékenység során. A Fecskés – Kisfecskés problémakört Fecskés esetében már érintettem.

[217] CSVMT II. 386–388.
[218] Az IVO-ban erre adatot nem találtam.
[219] SERES 2019.
[220] CSVMT II, 290; HMVHT II, 329; HMVHT V, 728–734; HNT 119, 175. j.

Blazovich László és többek között Kerekes György együttműködésének köszönhetően került sor emlékkő felállítására a lelőhely közelében, 2024. május 31-én (5. kép 6).[221]

Fémkeresős kutatások. A válogatott leletanyag összesen 570 darab. Ebből 7 római érme, illetve egy kubooktaéder díszes függő keltezhető biztonsággal a honfoglalás kora elé.

4.8.3. Árokos (86049) [174] (11. ábra; 12. kép 3; 91. kép 1–2). 1465: Arokws; 1517: Arokos.[222]

Árokos a mai Mezőhegyestől északi irányban helyezkedett el, a névadó, széles és vélhetően vízjárta árok mellett, a Csanádi-hát területén.

A lelőhelyet Kerekes György és Szatmári Imre regisztrálta a pusztatérképeken található *locus templi* felirat alapján, és azt Kisfecskésnek tartották.[223] A Mezőhegyes–Kovácsháza–Kisfecskés hármas határán elhelyezkedő templomot és a körülötte elhelyezkedő települést később a kutatás Árokossal azonosította.[224] A beazonosítás több szempontból is megállja a helyét. Egyrészt a történeti források alapján kikövetkeztethető, hogy Árokos esetében egy olyan lelőhelyet kell keresnünk, amely a késő középkorban csupán 1517 (előtt nem sokkal) és 1529 közt létezett. Ennek a feltételnek a rendelkezésünkre álló leletanyag, döntően a fémkeresőzésből származó érem- és egyéb fémanyag megfelelt. Ugyanakkor a terepi munkák során talált leletanyag térbeli elhelyezkedése is érdekes eredményt hozott. Azok ugyanis két, egymással párhuzamos dombvonulaton kerültek elő, melyek között – a pusztatérképen is jelölt, az egykori településnek is nevet adó – széles árok húzódott. Ezt az árkot a hivatkozott térkép is mutatja, *vallis* felirattal, ami latinul árkot, völgyet és mélyedést jelent. Árokos határának kiterjedéséről semmit sem tudunk. A település és temploma a rendelkezésünkre álló térképek időszakában már perifériára szorult, egykori területén a szomszédos települések osztoztak. A lelőhelyen készített drónfelvételünkön kiválóan látszik az egykoron árokkal jelölt – a mára teljesen elbontott templomromot körbeölelő – mezőhegyesi Ménesbirtok határvonala.

Fémkeresős kutatások. Árokos területéről összesen 74 darab tárgyat ismerek. A lelőhelyen a honfoglalást megelőző korokból egy szkíta/kelta karperec töredéke, öt római kori fibula- és egy tükörtöredék illetve egy érme került elő.[225]

[221] A programról bővebben: BLAZOVICH 2020.
[222] CSVMT II, 20.
[223] SZATMÁRI–KEREKES 2014.
[224] KEREKES–RÓZSA SA; v.ö.: RÓZSA 2017, 11.
[225] A lelőhely anyagát a dolgozat írásakor már nem állt módomban tanulmányozni, így az 1. mellékletben sem szerepel.

4.8.4. Csatókamarás (73993) [175] (12. ábra; 12. kép 4; 92. kép). 1483: Chathokamaras; 1553: Chyatho Kamoras; 1561: Chyato kamarás.[226]

A középkori település a mai Mezőhegyes, Mezőkovácsháza és Battonya által határolt háromszög súlypontjában helyezkedett el, egy ÉK–DNy-i irányú vízfolyás déli partján, a hullámos felszínen, a Csanádi-hát területén. Csatókamarás a Komlós–Battonya közti országos út mentén feküdt mind a középkorban, mind pedig az újkorban. *A falunév Csató- előtagja személynév (családnév), feltehetően az alapító birtokos nevét őrzi. A kamarás utótag nevére az alábbi magyarázat lehetséges: a magyar kamara 'fontos tároló épület' főnév s-képzős származéka. (…) Elődje egy nagyobb kiterjedésű Kamarás nevű terület lehetett, amelyen később több Kamarás utótagú települést alapítottak*.[227] A középkori Csatókamarás nem települt újjá, beolvadt az újkori Mezőhegyesbe. Az egykori prédium belsejében nem, nyugati és keleti határpontjain találunk Árpád-kori templomokat.

A lelőhely 1965 óta ismert, amikor olajtartály gödrének kiásása közben embercsontok kerültek elő. Vélhetően itt kellene keresnünk a templom helyet, de a terület eme része magánkézben van és gépállomásként üzemel. Először 2010-ben Liska András és Szatmári Imre folytatott régészeti terepbejárást területén, a MOL gázvezeték fektetéséhez kapcsolódó ERD kapcsán. Ezt követően Gallina Zsolt végzett megelőző feltárást. Később Kerekes György és Szatmári Imre tett kísérletet a pusztatérképen látható felirat (*locus antiqui templi*) alapján a templom beazonosításra, ami sikertelennek bizonyult.[228]

Fémkeresős kutatások. 61 tárgyról van tudomásom, korszakos bontásukat nem ismerem.[229] Eddig egy nürnbergi számolózseton közlése történt meg.[230]

4.8.5. Víztározó (96925) [176] (13. ábra 1–2; 12. kép 5)

A lelőhely Mezőhegyestől DNy-ra helyezkedik el, a pitvarosi víztározó keleti szomszédságában, egy természetes eredetű tó keleti, illetve egy azzal kapcsolatban álló K–Ny-i vízfolyás két oldalán, a Csongrádi-sík területén.

A lelőhelyet a mezőhegyesi civilek találták, 2018-ban. Munkájuk során szórványosan kerültek elő Árpád-kori, illetve a késő középkorba sorolható leletek. A környezetében lévő, regisztrált lelőhelyekről is származnak Árpád-kori tárgyak (Mezőhegyes: 91993, Pitvaros: 42670, 42671, 42674, 42676), illetve a 42674 lelőhelyen késő középkori edénytöredékeket is

[226] CSVMT II, 103–105, CS. I, 698.
[227] BLAZOVICH 1996, 75.
[228] SZATMÁRI–KEREKES 2014, 196–197.
[229] Az 1. mellékletben nem szerepel.
[230] VARGA 2018.

találtak korábbi terepbejárások során. A lelőhely a híres pitvarosi későavar temető közvetlen szomszédságában helyezkedik el, melynek ásatása során egy Árpád-kori ház is feltárásra került.[231] A késő középkori lelőhelyek biztosan egy település részét képezték, viszont az írott forrásokkal való összevetésük már korántsem egyszerű vállalkozás. A beazonosítás az Árokos esetében tapasztalt nehézségekbe ütközik: jelen esetben egy olyan településsel állunk szemben, melynek határán a szomszédos települések (Nagylak, Pitvaros, Mezőhegyes) osztoztak/osztozhattak, és melynek „belterülete" – elsődlegesen temploma – ezek határvonalára került az osztozkodás során. A Békés megyei oldalon végzett kutatások során a település templomát eddig nem találták meg, így elképzelhető, hogy az a pitvarosi oldalon, a víztározó alatt lehetett. A rendelkezésünkre álló pusztatérképek egyikén olvasható felirat alapján (*locus antiquae possessionis*) is egy késő középkori településsel számolhatunk itt.

Fémkeresős kutatások. Korszakos bontást, darabszámot nem ismerek.[232]

4.8.6. Mh. 8 A–B: Mezőhegyes 29 (90289) [177–178] (12. kép 6; 91–92. kép)

A lelőhely a mai Mezőhegyes északkeleti határában található a hullámos felszínen. Itt, az Élővíz-csatorna északi partfalában Kerekes György embercsontokat, illetve tégladarabokat észlelt.[233]

Mindezek nyomán Bíró Gyöngyvér vezetésével ásatások történtek, kettős eredménnyel. Egyrészt előkerült egy templom körüli temető 92 sírja, illetőleg a temetkezések közvetlen szomszédságában egy tetőfedőcserép-készítő műhely maradványa.[234] Sikerült az egykori templomot is megtalálni, Stibrányi Máté munkatársaival fel is mérte azt. Ettől a régészeti komplexumtól északnyugatra, mintegy 300 méterre az erdő fáinak kitermelésekor téglaépületet sértettek meg: köbméteres téglafal-darabok kerültek ekkor felszínre. Itt is történtek geofizikai mérések, melyek egy másik templom alaprajzát eredményezték.

Fémkeresős kutatások. A lelőhely területén az együttműködések megkötése előtti időszakban is folyt keresőzés.[235] Az eddigi munkálatok során 34 darab tárgy került be innen a múzeumi gyűjteménybe, melyek jelentős része újkori.[236]

[231] BENDE 2017, 66 pp, 1. térkép.
[232] Az 1. mellékletben nem szerepel.
[233] Rózsa Zoltán jelentése 2015.10.13, Rég.Ad.: 691/2015; Bíró Gyöngyvér jelentése 2015.10.26, Rég.Ad.: 695/2015.
[234] BÍRÓ 2019; BÍRÓ 2020B.
[235] Rózsa Zoltán jelentése 2015.11.05, Rég.Ad.: 705/2015.
[236] Köszönöm Bíró Gyöngyvérnek az adatok közzétételének lehetőségét.

4.8.7. Mh. 57: 55-ös tábla (96909)

A mai Mezőhegyestől délkeletre, a határ közelében található egy nagy méretű lelőhely, melynek területén a mai napig 43 darab, Árpád-kori érme került elő.[237] Az érmék közül egy köthető I. Lászlóhoz, zömében Kálmán, II. István és II. Béla uralkodási idejéhez kapcsolhatók. Egy érme II. Géza verete.[238] Az éremanyag megközelítőleg 50 évet fed le.[239]

A Kerekes Györgytől kapott információk alapján Rózsa Zoltán és a Várkapitányság Zrt további munkatársai sávos terepbejárást folytattak a lelőhely területén 2020. május 30-án.[240] Ennek eredményeképpen több, mint ezer tétel szkíta- illetve nagyrészt Árpád-kori edénytöredékekből álló egységet rögzítettek. Az Árpád-kori leletanyag csoportosítását Szigeti Judit és Skriba Péter kezdte meg. A munka azonban a folyamatos átszervezés, a helyhiány miatt megállt. Folytatása pedig feltétlenül szükséges lenne, hiszen az éremanyag és a kerámiaanyag nagy valószínűség szerint egykorú, és viszonylag rövid időintervallumot fednek le, így együttes vizsgálatuk kiváló lehetőséget biztosít a régió 11. század végi, 12. század eleji kerámiaanyagának lehatárolására. A lelőhelyen templom helyére nem bukkantunk – vélhetően kronológiai okok miatt.

4.9. MEZŐKOVÁCSHÁZA

Mezőkovácsháza területén a megyei átlaghoz viszonyítva csak kevés lelőhelyet ismerünk (…). A (…) lelőhelyek nagyobb része a Száraz-ér rehabilitációs munkálataihoz kapcsolódóan, 2000-ben folytatott régészeti terepbejárásokhoz kapcsolódik, legjelentősebb feltárásnak pedig minden bizonnyal a szegedi egyetem által végzett, a középkori Kovácsháza templomát és települési objektumait megcélzó ásatást tarthatjuk.[241] Mezőkovácsháza régészeti lelőhelyeinek száma az elmúlt időszakban sem gyarapodott látványosan, annak ellenére sem, hogy a régió központi jellege okán rangos régészeti lelőhelyekről van eddig is tudomásunk.[242] Ezek közt kiemelkedő helyet foglal el a Juhász Irén által közzétett avar temetőrészlet,[243] illetve az egykori Nágel-majorban talált kétélű vaskard.[244] A közhiteles nyilvántartásban 26 lelőhely pontos helye ismert a város területéről (2021.11.02), ezek közül 9 területéről

[237] Az információt Kerekes Györgynek köszönöm (2024.06.24).
[238] CNH1-63. A korszak azon ritka verete, amely egyértelműen uralkodóhoz köthető.
[239] I. László (CNH-I.33: 1 db); Kálmán (CNH-I.43: 1 db, CNH-I.45: 4 db, CNH-I.42: 1 db, CNH-I.40: 3 db, CNH-I.49: 3 db); II. István (CNH-I.71: 4 db, CNH-I.76: 1 db, CNH-I.65 1 db); II. Béla (CNH-I.59: 2 db, CNH-I.74: 1 db, CNH-I.83: 2 db, CNH-I.69: 2 db, CNH-I.87: 1 db, CNH-I.88: 12 db, CNH-I.90: 4 db); II. Géza (CNH-I.63: 1 db). Összesen 43 db (2024.10.31).
[240] Rózsa Zoltán jelentése, pontosabb információ nem áll rendelkezésemre.
[241] Örökségvédelmi hatástanulmány Mezőkovácsháza város területéhez, 2003, Rég.Ad.: 379/2007.
[242] CZOBOR 1879.
[243] JUHÁSZ 1973.
[244] MEDGYESI–RÓZSA 2012.

ismerünk Árpád-kori leleteket. Mezőkovácsháza külterületi határában, a névadó Kovácsháza [179] területén folytattunk fémkeresős tevékenységet. A város határából ezen túl egy soros temető ismert a Száraz-ér közvetlen szomszédságából [180], ahonnan hét sírt közölt Bakay Kornél és Kiszely István, Templomföld megnevezéssel.[245] Kovácsházán túl eddig egy régészeti lelőhelyen két alkalommal is folyt fémkeresős tevékenység. A Száraz-ér mentén elhelyezkedő temetőt embercsontok jelezték, de korszakolására utaló leletanyag nem került elő – egyik alkalommal sem.[246]

4.9.1. Kovácsháza (28958) [179] (13. ábra 3–4; 13. kép 1–2; 91. kép 2). 1463: Kowachaza, 1469, 1492: Kowachhaza, 1508, 1553, 1564: Kowachyhaza, 1646. 682.[247]

A középkori Kovácsháza Pereg és Tompa között, a Száraz-ér mellett helyezkedett el, a Csanádi-hát területén. Területét több vízfolyás is szabdalta, mint pl. a Kovácsházi-ér. Ezek a vízfolyások az egykori Maros-medreket kötötték össze egymással. Kovácsháza Peregtől mintegy 6 km-re feküdt a Száraz-ér keleti partján. Az egykori mezővárosra a Pereg esetében elmondottak érvényesek. A török defterek pusztát a falu nagy kiterjedésű 16. századi területén, vagy annak szomszédságában nem soroltak fel. Az ismert Árpád-kori templomhelyek az újkori prédium határvonalán, határpontjain találhatóak.

Kovácsháza templomát Bálint Alajos tárta fel, 1938-ban.[248] Kovalovszki Júlia nem végzett terepbejárást a falu területén.[249] A templomot a későbbiekben Szatmári Imre regisztrálta.[250]

Fémkeresős kutatások. A leletanyag mennyiségéről és összetételéről nem kaptam információt.

4.10. Nagyszénás

A mai Nagyszénás és a középkori Szénás légvonalbeli távolsága mintegy 6 km, ami a legnagyobbnak számít a régióban. Az újkori telepítésű Nagyszénás központja, illetve K–Ny-i irányú fő útja ráadásul az egykori Szénás, illetve Szentetornya prédiumok határvonalával esik

[245] Bakay–Kiszely 1973, 72 pp.
[246] Királyhegyesi Száraz-ér partja, az.: 92763. Bíró Gyöngyvér jelentése 2017. március 8, Rég.Ad.: 830/2017; Bíró Gyöngyvér jelentése 2018. február 21, Rég.Ad.: 866/2017.
[247] CSVMT II, 309.
[248] Bálint 1939a.
[249] Kovalovszki 1965, 181, 53. lelőhely.
[250] Szatmári 2005, 134.

egybe. Külön érdekesség az is, hogy az egykori Szénás határpontjait egy-egy kunhalom jelöli ki.[251]

Nagyszénás neve a 20. század kilencvenes évei előtt gyakorlatilag ismeretlen volt a régészeti szakirodalomban; a település leginkább honfoglalás- és kora Árpád-kori lelőhelyei (Nagyszénás-Vaskapu, illetve a Nagyszénás-Svábföld, Szabó Ferenc 562. sz. tanya) révén írta be magát a régészet nagykönyvébe.[252] Nagyszénás-Vaskapu lelőhelyen Zalotay Elemér tárt fel szarmata kori temetkezéseket,[253] ahonnan korábban már Párducz Mihály is ismertetett leleteket.[254] Mintegy harminc évvel ezelőtt gyökeresen megváltozott a helyzet. Megalakult a Nagyszénási Helytörténeti Munkacsoport, melynek elkötelezett tagjai, Gyenge Antal és Kulcsár László, Szatmári Imre útmutatása mellett megkezdték a település területének szisztematikus bejárását. Segítségükkel valósulhatott meg a 20. század végén a középkori Szénás(egyháza),[255] illetve egy Árpád-korban elpusztult, másik templomos hely templomának feltárására a Dózsa-erdőben.[256] Utóbbi templomhelyen fúrásokat is végeztek a szénási amatőrök.[257] A 2000-es évek elején a mai településtől délre eső Hajdúvölgy partjain több feltárást is végeztünk. Ekkor került elő egy 2–3. századra keltezhető szarmata épületnyom, „melléktermékként" (Svábföld, Szabó Ferenc tanya),[258] illetve többrétegű szarmata telepobjektumok is napvilágot láttak (Szennyvíztelep).[259]

Témámat illetően ki kell emelni a névadó Szénás falut és területét [196]. Ezen kívül fémkeresős kutatásokat folytattunk az Érparti tanyák [197], és az ún. Fazokasegyház (Mihálytelek, Templomhely) [198] területén. A Hajdúvölgyet kísérő partvonulaton, a Dózsa-erdőben található templomos helyen [199] eddig nem folyt fémkeresőzés (14. kép 3–4; 85. kép 1; 86. kép). Nem messze ettől a lelőhelytől, a Hajdúvölgy alsóbb folyása mentén honfoglalás kori és kora Árpád-kori temetők [200–201] feltárása és publikálása történt meg: Vaskapu; Svábföld, [Szabó Ferenc] tanya 562 (85. kép 1; 86. kép).[260] Fémkeresős kutatások során kerültek elő a Nagy gyepen rozettás lószerszámveretek, melyek honfoglalás kori temető [202] ott-létét sugallják (85. kép 1).[261]

[251] BEDE 2019, 72, 6. kép.
[252] ZALOTAY 1955, 10; FEHÉR–ÉRY–KRALOVÁNSZKY 1962, 56; DIENES 1965, 155–157.
[253] NAGY 2003A.
[254] PÁRDUCZ 1944, 18; ZALOTAY 1952.
[255] SZATMÁRI 1996A.
[256] SZATMÁRI 2000.
[257] GYENGE–KULCSÁR 2000.
[258] LICHTENSTEIN 2011.
[259] RÓZSA ET AL. 2022.
[260] RÓZSA–LICHTENSTEIN–MARCSIK 2012; LANGÓ ET AL. 2017.
[261] RÉVÉSZ 2018.

A Helytörténeti Munkacsoport régészeti terepbejárásait a kétezres évektől Gyenge Antal vitte egyedül. Munkásságának köszönhetően a közhiteles nyilvántartásban szereplő nagyszénási lelőhelyek száma 124 (2025.07.08), ezek közül 51 lelőhely területéről ismerünk Árpád-kori leleteket.[262] A terepi munkálatokhoz 2016 folyamán Benkő József csatlakozott. A település területén az átlagosnál kiterjedtebb fémkeresős kutatások folytak, melyek nem csak a templomos helyeket érintették.[263] Ezek száma 2019. december 31-ig elérte a tízet.

4.10.1. Szénás (1377) [196] (14. ábra 1–2; 14. kép 1–2; 85. kép 1). 1403: Zenaseghaz, 1479: Zenas, 1552, 1553: Zynas, 1559: Zenas, 1560: Zenas, 1561: Zenas, 1574.[264]

A középkori Szénás a Szénás-ér két oldalán helyezkedett el, a Csongrádi-sík területén. Területének északi része beleolvad a Békési-sík lapos, vízállásos területébe. Szénás a Szentes–Békés országút mentén feküdt, szárazabb időkben direkt kapcsolatban Szarvassal, illetve Décsével, Csabacsüdön keresztül. Kapcsolati rendszere az újkorban nem változott. A defterekben említett Tompapuszta helye Szénás 16. századi határának közelében lehetett.[265] Nem kizárt, hogy a 18. századi prédium területén keresendő, ahol azonban több, Árpád-kori templomos hely is található.

A település és templomának felfedezése a Nagyszénási Helytörténeti Munkacsoport tevékenységének köszönhető, a templom és a körülötte fekvő temető 88 sírjának feltárására 1994 nyarán került sor.[266] Szatmári Imre csak óvatosan kötötte első közlésében a késő középkort megélt templomos faluhelyet Szénáshoz, ám a Békés megyei templomos helyeket bemutató könyvében már egyértelműnek vette az azonosítást.[267]

Fémkeresős kutatások. A válogatott leletanyag összesen 3491 darab. Két tárgy bronzkori, egy korai szkíta kori állatfejes szíjelosztó[268] egy spirálfüggő és egy nyílhegy sorolható a vaskorba. A római kort 26 érme, 29 fibula, 5 balta alakú csüngő és egy ólomamulett képviseli.[269] A fibulák közt germán jellegűek is megtalálhatóak. Külön

[262] Lekérdezés időpontja: 2025.07.08.
[263] K. Tóth 2018; Katona-Kiss 2018; Benkő et al. 2021, 68.
[264] GyO 6, 216–217, 289, 318, 348, 435; BVMT II, 300–303; Cs 1,735.
[265] A forrásokból ismert Zeleméres helye nem ismert. Egykoron Békés vármegyébe sorolták, de amennyiben a mai határokon belül feküdt, akkor vélhetően Szénás prédium nyugati sávjában keresendő. V.ö.: https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Csanki-csanki-dezso-magyarorszag-tortenelmi-foldrajza-a-hunyadiak-koraban-1/i-kotet-3/bekesmegye-2905/helysegei-291A/ (letöltés dátuma: 2024.12.04).
[266] Szatmári 1996a.
[267] Szatmári 1996a, 7; Szatmári 2005, 145–146.
[268] Tóth Farkas 2018.
[269] Kettő fibuláról: Pillér 2023, 38–39, 2, 4. kép.

érdekességnek számít az S-alakú longobárd fibula, egy bizánci súly.[270] Az avar kori emlékek közt a korai, és a kései darabok is megtalálhatóak. Két bizánci érme sorolható még ide.[271]

4.10.2. Érparti tanyák (26946) [197] (14. kép 6–7; 85. kép 1)

A Szénás-ér egyik kanyarulatában, az egykori Szentes–Békés közti országút közvetlen közelében egy Árpád-kori templomos falu található, a Csongrádi-sík peremén.[272]

A lelőhely régóta ismert a régészeti szakirodalomban, a mai lakott területektől igen messze, két mai település határán található. Nem véletlen tehát, hogy a lelőhely hol Gádoros, hol pedig Nagyszénás határában kerül említésre.[273] Miután a lelőhely ismert területének nagyobb része és maga a templomhely is nagyszénási területre esik, magam nagyszénási lelőhelyek sorában sorolom fel. Nemes Richárd és Benkő József drónfelvételei nyomán igen jól látható, és immár ismert az egykori templom alaprajza.[274] A határterületek vonzzák az „érdekes" embereket. Az orosházi közéletben Táltos Misiként elhíresült ember egy marék Árpád-kori pénzérmét mutatott nekem évekkel ezelőtt, melyeket a templomhelyen találta révülése során – ezek nem kerültek be a múzeum gyűjteményébe.

Fémkeresős kutatások. Az egy tárgy elégtelen a mélyreható vizsgálatok elvégzéséhez.

4.10.3. Mihálytelek, Templomhely (90319) [198] (14. ábra 3–4; 14. kép 5; 85. kép 1)

Az Árpád-kori templomos falu helye a mai Nagyszénástól ÉK-re, egy nagyjából K–Ny-i irányú meder partján található, a Békési-sík területén. Feltételezéseink szerint Fazokasegyháza feküdt itt, annak ellenére, hogy azt a történészek nem ide lokalizálják.[275] Az azonosítást egy, a TSz-időkben itt feltárt és visszatemetett edényégető (?) kemence erősíti.[276]

Fémkeresős kutatások. Egy vasszeg, elégtelen mélyreható vizsgálatok elvégzéséhez.

4.11. OROSHÁZA

A középkori Orosháza pusztulása – a környező településekhez hasonlatosan – a 15 éves háború során következett be. Újkori utódját rendkívül beszédes módon 1744 Szent György napján, az állatok kihajtásának napján alapították, ami szimbolikus jelentőségű a település

[270] RÁCZ–HERGOTT 2022.
[271] PROHÁSZKA–RÓZSA 2022, 311, 1. kép 6, 8.
[272] KOVALOVSZKI 1965, 181, 55. lelőhely.
[273] SZATMÁRI 2005, 114–115.
[274] SZATMÁRI 2018, 89, 57. kép.
[275] BLAZOVICH 1996, 102.
[276] Rózsa Zoltán jelentése, 2015.08.26, Rég.Ad.: 672/2015; Rózsa Zoltán jelentése, 2015.11.23, Rég.Ad.: 700/2015; Rózsa Zoltán és Bíró Gyöngyvér jelentése, Rég.Ad.: 772/2016.

korai időszakának gazdasági viszonyait illetően: a régió fő profilja a nagyállattartás, a marhakereskedelem, még ebben az időszakban is,[277] – gyakorlatilag a vasút megjelenéséig.[278]

Orosháza határából igen sok templomos helyet ismerünk. A sors fintora, hogy éppen a névadó település [207] tekintetében vagyunk a legnehezebb helyzetben: templomára is csak erősen közvetett adatok utalnak. Fémkeresős tevékenység az egykori Szentetornya [208], Bónum, Faluhely [209], Gellértegyháza (?) [210], Orosháza 160. lh [211] lelőhelyek területén folyt. Részben a Kristó-téglagyár (214) területét is érintették fémkeresős kutatások. Ezek mellett további templomos helyek is találhatóak, melyek területén ezirányú régészeti tevékenység eddig nem történt: Mécses-domb [212] (15. kép 2; 86. kép),[279] Monor, Kocsondi-tanya [213] (15. kép 4; 86. kép).[280] Orosházán több honfoglalás kori, kora Árpád-kori lelőhelyet is számon tartunk: Pusztai Ignácné-tanya [216], Nagy Albert-tanya [219],[281] Virágos-dűlő [220],[282] Bogárzó-dűlő [218],[283] Ravasz-tanya [217].[284] Mindezen túl további négy olyan lelőhelyről van tudomásom a város külterületéről, ahol fémkeresős tevékenység folyt.[285] Ezek közül feltétlenül kiemelkedik a Kakasszéki ér mellett fellelt római erőd, és leletanyaga.[286] A közhiteles nyilvántartásban a lelőhelyek száma 170, ami nagynak mondható a régióban, de ennél sokkal több lelőhellyel kell számolnunk a város területén.[287] Ezek közül 55 lelőhely területéről ismerünk Árpád-kori leleteket. Szisztematikus régészeti terepbejárás a településnek csak az északkeleti sarkát érintette, Csányi Viktor járt itt terepet, egyetemi szakdolgozatához kapcsolódóan.[288]

4.11.0. Orosháza (51823) [207] (15. ábra 1–2; 15. kép 1; 86. kép). 1466: Orosaza, 1468: Orrosháza, 1471: Orozhaza, 1488: Orosháza, 1525: Orosháza, 1552, 1557, 1560, 1564.[289]

A Békési-háton fekvő középkori Orosházáról semmit sem tudunk, helye feltételezéseken alapszik. Veres József, helyi evangélikus lelkész 1886-ban a következőt írta: *hajdan e határon*

[277] EROSTYÁK 2010.
[278] MAJDÁN 2017.
[279] Az.: 59789; KOVALOVSZKI 1965, 178, 19. lh.
[280] Monori-tanyák, szélmalmos Kocsondi-tanya, az.: 87553; KOVALOVSZKI 1965, 177, 16. lh.
[281] DIENES 1965, 139–151.
[282] DIENES 1972, 68, 26. kép.
[283] Rózsa Zoltán jelentése 2004.07.30, Rég.Ad.: 302/2004.
[284] Olasz Ernő jelentése Rég.Ad.: 80/1999.
[285] Nagytatársánc, az.: 20209; Vásárhelyi út, ifj. Zalai-tanya, az.: 62630; Kakasszéki-ér, Laposi-major, 84523; Nagy-forgó-dűlő, déli út szeglete, az.: 84509.
[286] SÓSKÚTI 2018.
[287] A letöltés dátuma 2025.07.08.
[288] Csányi Viktor jelentése Rég.Ad.: 391/2008; 409/2008.
[289] BVMT II, 245–247; CS I, 653; HNT 121, 189. J; GYÖRFFY 1965, 231–232.

két Orosháza állott, egyikről sem tudunk többet, mint koronkénti birtokosaik nevét. Az egyik falu a mostani községtől nyugot felé, hol helyét régi sáncz, árkolás jelöli még most is, a másik a mostani községtől délre, a „kis földeken" állt.[290] Kijelentése nyomán felmerül a kérdés, hogy honnan tudhatta az 1744-ben, a Dunántúlról az Alföldre költöző közösség a középkori viszonyokat? Ráadásul felettébb pontosan, hiszen a Veres József leírásában szereplő két Orosháza nyomait a régészeti szakirodalom is ismeri.[291] A településtől *nyugot felé* eső település könnyen beazonosítható a tatárjárás során elpusztult Bónum, Faluhely nevű régészeti lelőhellyel – erről az alábbiakban esik majd említés.

Számunkra most az ún. *kis földek*en álló település az izgalmasabb, hiszen a középkori Orosházát ehhez a lelőhelyhez köti a kutatás.[292] *Templomára középkori adatunk nincs, de meglétét bizonyítja, hogy 1733-ban romjai még látszottak. Helye talán a város D-i részén lehet. Az 1960-as években itt, a Tél utca 24. sz. ház kertjében embercsontok kerültek elő, melyek a templom körüli temetőre utalnak. A környéken középkori cserepek is előfordultak* – olvashatjuk Szatmári Imre könyvében.[293] Sajnos a NGyTM régészeti gyűjteményébe a város ezen részéről középkori lelet nem került be, és a területen végzett régészeti megfigyelés során sem találtak a múzeum régészei tárgyakat. Nem kizárt, hogy itt valóban egy templom körüli temetővel van dolgunk, de jelenleg semmi sem támasztja alá azt, hogy itt volt a középkori Orosháza, és itt állt a temploma. Fontos megemlíteni azt is, hogy a lelőhely nagyon messze található a településre sokkal alkalmasabb Gyopárostól, vagy az itt meanderező ős-Marostól, ami felettébb furcsa, hiszen a régió késő középkori falvai rendre az ősfolyók, egykori vízfolyások partjain helyezkedtek el.

A 16. század végi török összeírások alapján Orosháza faluval együtt írták össze a következő pusztákat: Szilas, Pusztaapádca, Homokegyház, Gilerdház, Ödszegű. Mint láttuk, a középkori Orosháza és temploma gyakorlatilag ismeretlen, mivel nagy valószínűség szerint lakott területen fekszik. Határának 15–16. századi kiterjedése a 18. századinál minden bizonnyal kisebb lehetett.

A defterekben felsorolt puszták egy része a 18. századi határokon belül, míg másik részük vélhetően azokon kívül helyezkedtek el. A 18. századi határba tagolódott, a 16. században még önálló határral rendelkező puszta lehetett véleményem szerint többek közt

[290] VERES 1987, 12–13. A sáncokhoz: Orosháza nyugati határában, az itt kanyargó Ősmaros meanderében bronzkori földvár található (RÓZSA 2011B). Tőle 4,5 km-re nyugatra római őrtorony (?) maradványai ismertek (Sóskúti 2018). A bronzkori földvár közvetlen szomszédságában található az Árpád-kori, sáncokkal megerősített Orosháza.
[291] RÓZSA 2017B.
[292] KOVALOVSZKI 1965, 178, 181–182, 23. lelőhely.
[293] SZATMÁRI 2005, 138.

Ödszegű. A pusztatérképen is jól látható a korabeli orosházi határ keleti végében határozottan elkülönül egy területrész, amely Szentetornya, Csorvás, Gerendás és Pusztaföldvár prédiumokkal általában egyenes vonalak mentén határos. Ha ehhez hozzáveszünk egy képzeletbeli vonalat a vélelmezett későközépkori Orosháza határa felől, akkor egy ötszöget kapunk. Nézetem szerint ez a terület lehetett a 16. században az, az akkor Ödszegűnek nevezett prédium, melynek neve területének formája miatt maradhatott fent, és ami a 18. századra az újratelepített Orosháza prédium határának részét képezte.

A feltételezett Ödszegű puszta közepén található az egykori Monori csárda. Ide, ehhez a mai napig álló épülethez jelentős utak futottak be, melyeket az Első Katonai térkép is ábrázol: Csorvás (Békés), Orosháza (Vásárhely, Algyői rév), Szentetornya (Szentes) Földvár (Kunágota, Arad) illetve Gerendás (Gyula) irányából érkező utak találkozási pontjáról beszélünk. Ödszegű kérdésében számunkra ezek közül az egyik legfontosabb út az érdekes, az Arad felől érkező, és a szentesi böldi rév felé haladó út, melynek Monor környéki szakaszait az orosháziak ma is Göbölyhajtó útnak neveznek.[294] A Kunágota felől érkező egykori marhahajtó út Földvár területén enyhe irányt váltott, északról megkerülte az egykori ős-Maros meandert, a Harangos-eret és a felépülő Monori csárdához igazodott, majd kisebb törés után folytatódott Szentetornya felé, és felvette eredeti irányát. Ha ezt a kis kitérőt megszüntetjük, az újkori csárdától elvonatkoztatunk, akkor kirajzolódik előttünk a késő középkori Arad-Szentes út eredeti nyomvonala, és láthatóvá válik a 16. századi Ödszegű, valóban ötszögű határa is, illetve a közvetlen kapcsolat Földvár és Szentetornya falvak között. Ödszegű területén eddig egy, Árpád-korban elpusztult templomról van tudomásunk, a szélmalmos Kocsondi tanya területén, a Monori csárdától 1 km-re ÉNy-ra. Ez lehetett az egykori prédium központja, pusztulásának ideje nem ismert. A Monori csárdát a Harruckern dominium térképe Murony néven nevezi, ami az élő helynevek alapján egyértelműen téves.[295]

A defterekben szó esik Orosháza pusztájaként említett Gilerdegyházáról, a régészeti szakirodalomban Gellértegyháza néven ismert településről is.[296] A Zalotay Elemér által feltárt, később Bíró Gyöngyvér ásatása során hitelesített templom körüli temető, melynek területén honfoglalás kori sírok is ismertek, régóta a korszak kutatásának homlokterébe helyezi a lelőhelyet. Mindezzel összefüggő kérdés az is, hogy a lelőhelyet meg lehet-e feleltetni a forrásokból ismert Gellértegyházával, avagy sem. Magam két ok miatt hajlok arra, hogy az Orosháza határában feltárt, Árpád-korban elpusztult, számukban még most is

[294] KATONA-KISS 2017.
[295] Nem kizárt, hogy az 1219-ben említett Monor erre a templomos helyre vonatkozik (Györffy 1987, 510).
[296] BÍRÓ 2020A.

gyarapodó templomos helyek közül a mai Rákóczitelep-Újosztáson lévőt tartsam, Zalotayhoz hasonlóan Gellértegyházának.[297] Egyrészt, a török összeírók a Gyulai-, illetve a Csanádi szandzsák területén egyaránt felvették Gilerdegyház pusztát, amiből már Káldy-Nagy is arra következtetett, hogy annak határterületen kellett lennie: egyik része a Gyulai szandzsákba sorolt Orosházához, míg a másik a csanádi szandzsák részét képező Monyarósfecskéshez tartozott. Másrészt a 15–16. századi források adatai ugyanezt mutatják: Gellértegyháza Békés, Csanád és Csongrád vármegyék határain belül, váltakozva jelenik meg.[298]

A rendelkezésünkre álló 18. századi térképes ábrázolás már magában foglalta az egykori Gellértegyháza prédium északi részét, a 16. századi viszonyok, Ödszögűhöz hasonlatosan itt is csak közvetett adatok bevonásával olvashatóak ki. Ezek között tarthatjuk számon a bónumi határban feltárt, muszlimokhoz kapcsolható települést és temetőjét.[299] Az egykori közösség kereskedelmi aktivitásának színetere és a települési/megye határ egymással szervesen összefüggő egysége is a változó határok emléke: Gellértegyháza és Orosháza közt húzódó Árpád-kori megyehatáron feküdt.[300] Úgy tűnik tehát, hogy a 16. században még területileg önálló Gellértegyháza az itt kanyargó ős-Maros meanderében helyezkedett el, keleti oldalát a Gyopáros, míg a nyugatit, a tóvá kiszélesedő Kakasszéki ér zárhatta le. Gellértegyháza a Mágocs felé tartó út (Szegvár és Szentes) mellett található, míg a muszlimok által lakott település a Szegvár, Szentes illetve Vásárhely (Algyői rév) felől érkező utak szegletében jött létre.

A defterekben említett puszták sorába tartozik Homokegyház. A kutatás az egykori települést Orosháza északi határába lokalizálja, a Kristó-téglagyár területén ismert lelőhellyel azonosítja. A lelőhely templomhelye a 18. századi határokon belül, bár ahhoz viszonylag közel helyezkedik el. Ugyanakkor a Szentetornya felé haladó úthoz nagyon közel. Ennek az útnak távolsági szerepe vitathatatlan, elnevezése ma is Pesti út az orosházi lakosok ajkán.

Az eddig ismertetett, 16. században orosháziak által művelt puszták közül alapvetően mindhárom spekuláció, közülük a leggyengébb alapokon kétségkívül Homokegyház áll. Szilas és Pusztaadpádca beazonosítása ennél jóval nagyobb nehézségbe ütközik. Jóllehet ismerünk a 18. századi Orosháza határterületén és azon belül további templomos falvakat, ám ezek nem lehetnek a fent nevezett települések. A mai Orosháza és Székkutas határán feltérképezett templomhely egy, a defterek előtt már megszűnt prédium központja lehetett,

[297] ZALOTAY 1957.
[298] BÍRÓ 2020A, 370.
[299] RÓZSA 2022B.
[300] A határokon lévő vásárok kapcsán v.ö.: MAJOR 1964.

melynek határai már a középkor folyamán beolvadhattak Pereskutas és Gellértegyháza határába.[301]

A fentebb bemutatott Ödszegű, Orosháza felőli, feltételezett határvonalán található a Mécses-domb, a rajta található templomot és annak temetőjét Juhász Irén kutatta rövid ásatása során. Ezen a vonalon azonban más is található, ami magának a "vonalnak" a jogosságát is erősíti: Orosháza két legrangosabb honfoglalás kori temetője: Orosháza, Nagy Albert-tanya, illetve Pusztai Ignácné tanya. Ezek a temetők mindemellett a Békés – Csorvás felől érkező út közvetlen szomszédságában találhatók, mondhatni rangjuknak megfelelően. Ráadásul Ödszegű eme vonala mellett került elő az Orosháza, Virágos-dűlő rangos honfoglalási sír is a 18. századi Orosháza határvonalának és a Gyulát illetve Aradot Szentessel összekötő országút szegletében.

Gilerdház és Orosháza határán fekvő kereskedelmi központról már esett szó. De ugyanezen a feltételezett határon került feltárásra annak a 11. századi temetőnek több tucat sírja is, mely a muszlimok megjelenése előtt volt használatban. A lelőhely fontosságát mutatja, hogy itt tárta fel Juhász Irén az orosháza-bónumi késő avar temetőt is.[302] Ami viszont ennél is jobban elgondolkodtató, az pedig az, hogy a másik két késő avar kori temető a 18. századi Orosháza határvonalán található. Az Orosháza, Béke Tsz temető Orosháza és Szentetornya határán feküdt, míg a cinkusi Orosháza, és a 18. századra a vásárhelyi határba olvadt, egykori Szőlős prédium határvonalán. A bónumi temető a vásárhelyi út mellett, a cinkusi az aradi út mellett, míg a Béke Tsz temetője a szentesi böldi rév irányába tartó temető mellett létesült. A Béke Tsz temetője a ma használatos utaktól távol került elő, így nem is érheti az a vád, miszerint felfedezése az országos utak melletti óhatatlanul nagyobb arányú földmunkáinak lenne köszönhető. A mai Orosháza központjából a Táncsics utca – Észak utca – Csizmadia Sándor utca nyomvonala az első katonai felmérésen is látható, a szentetornyai csárdához tartó alacsonyabb rangú útként jelenik meg. A temető eme út mentén létesült.

Kovalovszki Júlia említ Orosháza, Bogárzó-dűlőből egy Árpád-kori lelőhelyet, melynek területéről embercsontok kerültek elő. A lelőhelyet eddig nem sikerült beazonosítani, de a leírások alapján egyértelmű, hogy az egykori fecskési határhoz nagyon közel helyezkedett el.

Földrajzi szempontból Orosháza földje mutatja a legnagyobb változatosságot. Határának keleti felét az Ősmaros fonatos medrei uralják, míg a nyugati részén az egykori meder kiszélesedett. Ennek, az itt már meanderező folyó maradványai a Gyopárosi-, a

[301] Rózsa Zoltán jelentése 2008.04.01, Rég.Ad.: 396/2008.
[302] JUHÁSZ 1995.

Kakasszéki tó. Földjének deli része belesimul a Csongrádi sík laposába. A középkorban a terület a középtáj felső harmadának kivételével minden jelentősebb átkelőhelyével direkt kapcsolatban állt. A 18. századi Orosháza kétpólusúnak tekinthető az úthálózat vonatkozásában. A települési mag mellett a Monori csárdát kell kiemelni (7,5 km-re ÉK-re), ami még egyszerűbb kapcsolatot teremtett Szentessel, Gyulával és Araddal, mint az anyaterület.

4.11.1. Szentetornya (59800) [208] (16. ábra; 15. kép 3; 86. kép)**.** 1456: Zenthethornya, 1463: Zenthethornya, 1471, 1477, 1512, 1536, 1552, 1563, 1593.[303]
Szentetornya a Békési-háton feküdt, területét a Hajdúvölgy uralta, deli részét az Ősmaros érintette. A középkori település direkt összeköttetésben volt Araddal és Nagylakkal a Maros irányába, Szentessel és Vásárhellyel a tiszai átkelőkkel, illetve Csorváson keresztül Békés és Kisjenő/Zaránd közt fekvő, Körös-menti csomópontokkal. A török defterek alapján Szentetornyához tartozhatott Zöldes-, illetve Gorzsás puszta.[304] Ezek meghatározására nincs elég adatunk, talán kapcsolatba hozhatók a prédium területét ÉK–DNy-i irányban átszelő Hajdúvölgy déli felén megismert templomos helyekkel, mint a Dózsa-erdő, vagy az Orosháza (Oh.) 160. lelőhely.

Szentetornya beazonosítása viszonylag sokat váratott magára. Az újkori település a középkoritól mintegy 5 km-re délre jött létre az egykori Szentetornya prédium, illetve Orosháza határvonalán. Talán ezért is viseltetett vele szemben fokozott óvatossággal Szatmári Imre is 2005-ben megjelent munkájában: külön szócikkben tárgyalta a forrásokból ismert Szentetornyát és a Kovalovszki Júlia által regisztrált régészeti lelőhelyet.[305] Az adatokat először Csányi Viktor kapcsolta össze.[306] Néhány évvel később Katona-Kiss Attila szerves egységben tárgyalta a későközépkori települést, a mellette elhaladó Göbölyhajtó utat, illetve szintén az út mellett elhelyezkedő, a későközépkori falu romjain létrejött csárdát.[307] A lelőhely területén eddig egyetlen egyszer került sor ásatásra, ami fémkeresős tevékenységhez

[303] BVMT II, 312–314; HNT 123, 225. j.
[304] Talán ezek egyike lehet Kétkupa: Első említésekor Szentetornyához tartozó puszta volt. 1552-ben papja 3 forinttal adós maradt. Lehetséges, hogy helye a mai Békés megye területére esik, de eddig nem sikerült azonosítani (SZATMÁRI 2005, 132). Lábasegyháza vonatkozásában: Árpád-kori egyházas falu lehetett Szentetornya környékén, de pontos helyét nem ismerjük. Elképzelhető, hogy a mai Békés megye határain belül kell keresni (SZATMÁRI 2005, 135).
[305] SZATMÁRI 2005, 147.
[306] Rég.Ad.: 391/2008.
[307] Szabó 1974, 336, 23. sz; KATONA-KISS 2017.

kapcsolódó feltárás volt. Ekkor egy, a krími tatárok támadása során ládába rejtett vasdepó maradványait sikerült megmenteni.[308]

Fémkeresős kutatások. A válogatott leletanyag összesen 1646 darab. 30 érme, 6 fibula, 1 karika, 1 balta alakú csüngő sorolható biztosan a római kori emlékek közé. Ezek közül egy emailos fibula töredékét közölte Vaday Andrea.[309] A keresőzés során összesen 2 darab szkíta nyílhegyet találtak. A 10–16. századi leletanyagból egy bizánci könyvcsat,[310] és egy késő középkori bronz Landsnecht-figura[311] közlése történt meg ezidág.

4.11.2. Bónum, Faluhely (29828) [209, 215] (16. kép 1; 86. kép)

Az Orosháza nyugati határában lévő bónumi részen, az ős-Maros meanderében található Koczka Pál tanyájának udvarán már régóta templomot sejt a kutatás.[312] Az adatközlők szavai hitelesek lehetnek az itteni téglafalakat illetően, de annak templommal való azonosítása óvatosságra int. Ez, az a lelőhely ugyanis, amelyről az elmúlt évek kutatásai nyomán kiderült, hogy a tatárjárás előtti időben muszlimok lakóhelye volt.[313] A lelőhely területéről az ötvenes-hatvanas évekből származnak az első régészeti adatok.[314] A bányatevékenység nyomán a nyolcvanas-kilencvenes években a lelőhely sorozatos pusztulásáról értesülünk.[315] A több korszakú lelőhelyen az igazi áttörést a 2004-től meginduló, ellenőrzött földmunkák sora jelentette. Az Orosházát elkerülő főút építéséhez (2004–2006), illetve az ún. J. Kiss-féle homokbánya terjeszkedéséhez (2013–2015) kapcsolódó megelőző feltárások során kora avar temető,[316] késő avar telepobjektumok,[317] Árpád-kori temetők maradványai, illetve települési objektumok százai kerültek elő.[318]

Fémkeresős kutatások. Összesen 78 alkalommal jártak a múzeumbarátok az egykori falu területén. A lelőhely nem éri meg a késő középkort, így csak analógiás szinten érintem.

---

[308] BÍRÓ–CSÁNYI–BALOGH 2017. A feldolgozást a Bíró Gyöngyvér vezette munkacsapat végzi.
[309] VADAY 2018.
[310] RÓZSA 2022A
[311] LUKÁCS 2018.
[312] KOVALOVSZKI 1965, 178, 22. lelőhely; SZATMÁRI 2005, 138–139.
[313] RÓZSA 2022B.
[314] KALICZ 1965, 97.
[315] RÓZSA 2016A.
[316] PÁSZTOR–RÓZSA–SZ. BAKONYI 2013.
[317] RÓZSA 2018B.
[318] LICHTENSTEIN–RÓZSA–TUGYA 2006; LICHTENSTEIN–TUGYA 2009; RÓZSA 2011B; LANGÓ–RÓZSA 2012; LŐRINCZY–STRAUB 2006, 289–290; RÓZSA–TUGYA 2012; RÓZSA–TUGYA–CSÁNYI 2012; GYUCHA–RÓZSA 2014; RÓZSA ET AL. 2014; SZATMÁRI 2014A, 180, 4. KÉP 5–7; SZATMÁRI 2014B; BALÁZS–MARCSIK–RÓZSA 2015; BALOGH ET AL. 2015; TUGYA 2015; BALÁZS–LOVÁSZ 2016; RÓZSA 2016A; RÓZSA 2016B; RÓZSA 2016C; RÓZSA 2017A; RÓZSA–LOVÁSZ–BALÁZS 2017; BÍRÓ 2018; LOVAG 2018; MÜLLER 2018, 109–110; ROMHÁNYI 2018; RÓZSA 2018A; RÓZSA 2018C; RÓZSA–SZIGETI 2018; RÓZSA–TÓTH 2018; SZIGETI–RÓZSA–TEREI 2018; WOLF 2018; GYUCHA–WAYNE–RÓZSA 2019; BALÁZS ET AL 2019; RÓZSA 2019B; RÓZSA–SZIGETI 2019; RÓZSA–TÓTH–MAY 2019; BALÁZS 2021; MAY–RÓZSA–KREITER 2021; RÓZSA–SZIGETI 2021B; RÓZSA 2022B.

4.11.3. Rákóczitelep, Újosztás, Gellértegyháza (59791) [210] (16. kép 2–4; 86. kép). 1456: Gelerteghaza, 1466: Gelerdeghaza, 1475: Geredkwtha, 1521: Gellerth kwthatelek, 1525: Gelertkuta.[319]

Gellértegyháza (?) Orosháza nyugati határában elhelyezkedő Árpád-kori templomos település, az ős-Maros meanderében helyezkedik el, a Békési-hát területén.[320]

A lelőhelyen Zalotay Elemér végzett ásatásokat 1949–50-ben. Ekkor a templom, illetve a körülötte fekvő Árpád-kori temető 680 sírjának feltárására kerülhetett sor.[321] A feltárások eredményei közül ki kell emelni, hogy itt kerültek elő hazánk területén első ízben klasszikusnak mondható, honfoglalás kori sírok, templom körüli temető területén. Nem véletlen tehát, hogy a lelőhely névadója lett, az ún. Gellértegyháza-típusú temetőknek.[322] A lelőhely területén 2016 nyarán került sor újabb kutatásokra, Bíró Gyöngyvér vezetésével. Véleménye szerint *elmondható, hogy az Orosháza–Rákóczitelep, Újosztáson feltárt névadó temető valóban ún. gellértegyházi típusú, azaz kontinuitás figyelhető meg a pogány, a falusi és a templom körüli sírmező között. A területet még pogányként kezdték el használni, de nem sokkal később – valószínűleg a felsőbb nyomás hatására – kereszténnyé vált az itt élő közösség. Régi, pogány hagyományaikat még sokáig megőrizték, melyek – ha szórványosan is –, de még a templom építésének idején is megfigyelhetők voltak. Az épület elkészültét követően már elsősorban a templom körül helyezték végső nyugalomra halottaikat, a korábbi temetkezési szokások emlékezete elhalványult, illetve az addig jellemző leletek, mellékletek is „kikoptak" a sírokból, s egy új korszak köszöntött be a közösség életében*.[323]

Fémkeresős kutatások. Az egykori telepen folytatott fémkeresőzés során egy I. Lászlóhoz köthető denár, illetve egy mintás fémlemez került elő, mely utóbbi vélhetően egy lunula töredéke.[324]

4.11.4. Templomhely; Orosháza 160. lelőhely (90203) [211] (15. ábra 3; 16. kép 5–6; 86. kép)

Az Árpád-kori templom, és a körülötte elhelyezkedő település a mai Orosházától északra található, a Hajdúvölgyet délről követő magas, természetes parti gáton, a Békési-hát területén. A templom alaprajza a Google Earth felvételein jól látható, mérete 9x6 m.[325] A műholdképek

[319] BVMT II, 120; CSVMT II, 203; HMVHT II, 344; CS I, 651; HNT 121, 190. j.
[320] KOVALOVSZKI 1965, 178, 21. lelőhely; SZATMÁRI 2005, 115.
[321] ZALOTAY 1957.
[322] KULCSÁR 1995, 227; RITOÓK 2010, 478; KOVÁCS 2013, 238.
[323] BÍRÓ 2020A, 342.
[324] BÍRÓ 2020A, 324.
[325] Rózsa Zoltán jelentése 2015.09.04, Rég.Ad.: 674/2015.

adatai alapján talajradaros felmérésre került sor 2017. áprilisában. A munkálatok a várt eredmények alatt maradtak, a templom alaprajzát nem sikerült jobban megismerni általuk.[326]

Fémkeresős kutatások. Összesen 9 tárgy került itt elő.

4.11.5. Kristó téglagyár (41637) [214] (15. kép 5; 86. kép)

A Kristó-téglagyár területén lévő templomkörüli temetőben folytatott feltárásokat Majláth Béla,[327] majd az ötvenes-hatvanas években Olasz Ernő. Ezeket az adatokat vetítette egybe Benkő József, és segítségével sikerült az egykori ásatások – vastagon sittel fedett – helyét rögzíteni, a helyi lakosok visszaemlékezésének segítségével.[328] Az Ősmaros partján álló templomos falu közvetlen szomszédságában található az a hatalmas kiterjedésű lelőhely,[329] melynek területén a kilencvenes évek végén megelőző feltárást folytattunk az Orosházát elkerülő út építéséhez kapcsolódóan. Ekkor egy unikális, 9–11. századra keltezhető település objektumai kerültek elő.[330] Szatmári Imre a Kristó téglagyártól a lelőhelyet elválasztotta, bár véleményem szerint egységükhöz kétség nem férhet.[331] Szatmári Imre véleménye szerint a közelebbi lelőhelykörülmények ismerete nélküli, Orosházáról előkerült bizánci kereszt a Kristó-téglagyár területéről származhat.[332]

4.12. PUSZTAFÖLDVÁR

Az orosházi múzeum gyűjteményében több olyan régészeti tárgy is található, mely Pusztaföldvárról, az egykori, Bolla-féle gyűjteményből származik. A település legendás iskolaigazgatója, Pleskonics András a község határában található régi, és szolgálati idejében előkerült leletekről állandó jelleggel tudósított a megyei újság hasábjain, illetve ismertette azokat Pusztaföldvárt bemutató könyve lapjain.[333]

Pusztaföldváron eddig a névadó Földvár falu [234] földjén folyt fémkeresős tevékenység, illetve a Kistatársáncon található Árpád-kori templomos falu [235] területén. A Kistatársánc, késő bronzkori földvárához nem csak az Árpád-kori leletek és jelenségek köthetőek, hiszen az orosházi fémkeresős csapat itt, a templomdombon római érmék százait találta, mint egy szétszántott éremkincs reliktumait. Fémkeresőzés nem csak a templomos

[326] Bíró Gyöngyvér jelentése 2018.02.21, Rég.Ad.: 865/2017.
[327] MAJLÁTH 1890; KOVALOVSZKI 1965, 178, 20. lelőhely.
[328] Rózsa Zoltán jelentése 2016. március 19, RégAd.: 726/2016.
[329] Gádorosi út, Nyíri-dűlő, az.: 59775.
[330] LUKÁCS 2014; LUKÁCS 2017.
[331] Az 1998 tavaszán folytatott ásatásokat Szatmári Imre vezette, én munkatárs szerepben dolgoztam mellette. Napokat töltött a Nyíri-dűlő területén lévő – vélelmezett – templomhely felkutatásával, sikertelenül.
[332] SZATMÁRI 1995, 239–240.
[333] PLESKONICS 1991.

falvak területén folyt. Kvak Róbert szarmata kori lelőhelyeken is végzett kutatásokat. Pusztaföldvár területéről a közhiteles nyilvántartásban szereplő lelőhelyek száma 19 (2021.11.16), ebből 7 területén kerültek elő Árpád-kori leletek.[334]

4.12.1. Földvár (52697) [234] (17. ábra; 17. kép 1; 88. kép 1). 1459: Feldwar, 1463, 1468, 1472: Fewldwar, 1476: Feketefeldwar, 1488: Feldwar, 1523, 1549, 1555: Fedwar, 1558: Foldwar, 1561: Waryas Feoldvar, 1564, 1611, 1655.[335]

Az egykori település a mai Pusztaföldvártól nyugatra, a Harangos-ér[336] mellett helyezkedett el, a Békési-hát területén. Földvár közvetlen keleti szomszédságában őskori (?) földvár található.[337] A középkori Földvár Sikló/Székudvar, Arad és Szentes központi helyekkel volt direkt kapcsolatban. Ezt a szerepét az újkorban részben meg tudta tartani. A defeterekben a faluval kapcsolatban nem tesznek említést semmilyen pusztáról sem, így nem kizárt, hogy a késő középkori település határa a mainak magjával egyezett meg.[338] Erre a megállapításra lehet bizonyság az is, hogy Földvár prédiumának területéről Árpád-kori templom nyoma eddig nem ismert. Az Orosháza – (Puszta) Földvár határánvonalának keleti – azaz földvári – oldalán, Olasz Ernő által rögzített kora Árpád-kori temető bizonytalan besorolású.[339]

A falu helyének lokalizálására meglehetősen sok javaslat született. Karácsonyi J. a Hatablaki kápolna dűlőben, Borovszky S. a Nagytatársánc mellett, Szeremlei S. pedig a Nagytatársánc ÉK-i szélén képzelte azt el. A legutóbbi terepjárások szerint azonban az a legvalószínűbb, hogy a középkori Földvár a Harangos-ér K-i partján feküdt. Helyén Árpád-kori és későközépkori cserepek gyűjthetők. Temploma egy kiemelkedő magaslaton állt.[340] Kovalovszki Júlia a hatvanas évek közepén megtalálta és leírta a település egykori templomának helyét. Az elmúlt évek fémkeresős kutatásai során azt azonban nem sikerült rögzíteni annak ellenére sem, hogy a múzeum birtokába kerültek Kovalovszki Júlia legendásan precíz terepi feljegyzései.[341] A legutóbbi templomazonosítási kísérlet 2017. november elsején történt meg Kvak Róbert és Rózsa Zoltán részéről. A terepszemle során

[334] Lekérdezés dátuma: 2021.11.16.
[335] BVMT II, 268–269; CSVMT II, 195; HMVHT II, 338; HNT 121,192. J; GYO 26.
[336] A Harangos keleti partján fekvő Földvár templomának harangjába helyezték állítólag a falu kincsét, amit aztán egy kútban rejtettek el az emlékezet szerint. Szépirodalmi történetét Darvas József írta meg (DARVAS 1942).
[337] A lelőhely nem szerepel a közhiteles nyilvántartásban. Forrás: https://www.fentrol.hu/hu/legifoto/83614?r=1&c=2314597.763444:5867601.811174:8
[338] A mai Pusztaföldvár belterületének déli, az egykori Szőlősi prédium területére eső részének neve – beszédes módon – Újfalu.
[339] OLASZ 1959C, 2–4; DIENES 1965, 160, 11. lh.
[340] KOVALOVSZKI 1965, 179, 29. lelőhely; SZATMÁRI 2005, 113.
[341] Rég.Ad.: 159/2000.

kerültek elő ugyan rendkívül szórványosan tégla- és mészkődarabok, melyek akár az egykori templomhoz is tartozhattak, ám a jelentés igen szkeptikus sorokkal zárul: *a földvári templom helyét is homály fedi, és az sejthető, hogy mindörökre: leginkább a Harangos-eret kísérő mesterséges gát alatt lehetett (valahol) a falu egykori temploma*.[342]

Fémkeresős kutatások. A válogatott leletanyag összesen 177 darab, ami kevés a mélységi értékeléshez. Egy tükör darabja minden bizonnyal római kori, míg egy, a brossok közt nyilvántartott tárgy talán római fibula is lehetett egykoron (48. kép 11).

4.12.2. Kistatársánc (51950) [235] (17. kép 2; 88. kép 1)

A Pusztaföldvár Újfalutól délre elhelyezkedő lelőhely az itt húzódó Ősmaros egyik ágának déli magaspartján található, szemben a mederre támaszkodó Nagytatársánccal, a Békési-hát területén.[343] A lelőhely az egykori Szőlős prédium északi határában található, ami a történeti szakirodalomban korábban keveredést okozott, mivel kézenfekvőnek tűnt a lelőhely Szőlőssel való azonosítása.[344] A lelőhely templomát megtaláljuk Kovalovszki Júlia írásában.[345] Helyét 50 évvel később Rózsa Zoltán rögzítette újból.[346] A földvár testébe is bemaró homokbányában (?) a híradások szerint egy szarmata kori sír került elő.[347]

Fémkeresős kutatások. A lelőhelyen folyt fémkeresős kutatások során csak a már említett római éremkincs maradványai kerültek elő.

4.13. TÓTKOMLÓS

A modern Tótkomlós arculatát a mai napig megőrizte, kultúrája megóvásáért igen sokat vállaló település, ahol a régészeti emlékek iránti fogékonyság mindig is megmutatkozott.[348] Tótkomlóson módszeres terepbejárás nem volt, kül- és belterületén összesen 72 lelőhely szerepel a központi nyilvántartásban (2025.07.08), ebből 19 területén találtak Árpád-kori leleteket.[349] Fémkeresős tevékenység csak három lelőhelyet érintett ezek közül: Komlós [298] illetve Kopáncs [299] területén.[350] Székegyházán [300] (18. kép 2; 89. kép 1)[351] 2019.

[342] Rózsa Zoltán jelentése, 2018.06.06, Rég.Ad.: 920/2018.
[343] RÓZSA 2010, 10.
[344] SZATMÁRI 2005, 141. Szatmári Imre a lelőhelyet tévedésből Pusztaföldvár Nagytatársánc néven említi, Kistatársánc helyett.
[345] KOVALOVSZKI 1965, 180, 40. lelőhely – szintén Nagytatársánc megnevezéssel.
[346] Rózsa Zoltán jelentése, 2005. június 31, Rég.Ad.: 340/2005. A közhiteles nyilvántartásban szereplő, és itt is bemutatott poligon félrevezető, mivel az, a bronzkori földvár körvonala. Az Árpád-kori faluhely kiterjedése nem ismert.
[347] OLASZ 1960.
[348] CSONTOS 2009, további irodalommal; DÉNES 1995; RÓZSA 2002A.
[349] Lekérdezés dátuma: 2021.10.26.
[350] P. HORVÁTH–RÓZSA–SZIGETI 2021.

december 31-ig nem folytak kutatások, templomának rögzítésére tett kísérletek kudarcot vallottak, annak ellenére, hogy az újkori térképek világosan mutatják az egykori település házainak helyét.[352] A harmadik a sorban a kopáncsi templomhelyhez viszonylag közeli Kopáncs-Puszta, a tatárjáráskori éremkincs lelőhelye.[353]

4.13.1. Komlós (28983) [298] (18. ábra; 18. kép 1; 89. kép 1). 1415: Komlós, 1451: Komlós, 1454, 1464, 1480: Komlós, 1484, 1525: Komlós, 1536, 1546: Komlós, 1556: Comlos, 1564, 1662: Komlós.[354]

A középkori település a mai Tótkomlóstól délkeletre, a Mezőhegyesi út mentén, a Száraz-ér két partján helyezkedett el, a Csongrádi-sík területén. A középkori Komlós Pécska, Arad és Kisjenő csomópontokkal állt direkt kapcsolatban a köztes központokon keresztül, illetve Orosházával. A modern Komlós – középkori hagyományait megtartva – Ókomlóstól északra, mintegy 3 km-re települt, a Száraz-ér keleti partján. Az elmozdulás direktebb kapcsolatot eredményezett Sámsonon keresztül Vásárhellyel, illetve a Csanádi puszták közti átjárón, Kopáncs majd a Rákosi csárda érintésével Makóval. A 16. század végi török összeírások alapján Komlós faluval együtt Tompa pusztát írták össze, amiről csak feltételezhetjük, hogy a 18. századi határokon belül keresendő. Komlós területéről biztos Árpád-kori templomhelyről nincsen tudomásunk. Kovalovszki Júlia a belterületről, az akkori Csirkepiac-térről közölt adata az egyetlen, a szerző által is bizonytalannak ítélt adatunk.[355]

A középkori Komlós nyomai még a 18. század közepén is látszottak. Az 1750-ben készült térképen látható *antiqua coloniarum vestigia* felirat pontosan a település helyét mutatja.[356] 1883-ban Zsilinszky Mihály vezetésével háromnapos ásatást végeztek a templomhelynek tartott dombon, s ekkor talán a templom alapfalai is előkerültek. 1900-ban ugyanitt ásott Szokolai Pál tanító is, de csak késő középkori sírleletekről tudunk ezzel kapcsolatban. A templom körüli temetőből 1955-ben és 1959-ben Olasz Ernő újabb 20 sírt tárt fel (…).[357] Olasz Ernő ebben az időben Árpád-kori lakóházakat is megmentett a templomdombtól délre.[358] A lelőhelyet Kovalovszki Júlia azonosította 1964 folyamán, és

---

[351] CSVMT II, 268, 546–547; BVMT II, 299.
[352] https://maps.hungaricana.hu/hu/MOLTerkeptar/1412/view/?bbox=1395%2C-6885%2C4065%2C-428 (letöltés dátuma: 2021.10.26.).
[353] EPERJESY 1926; BÍRÓ–KEREKES–ZSIKAI 2019.
[354] BO I, 66; BO II, 31; BVMT II, 326–327; CSVMT II, 303; CS I, 736.
[355] KOVALOVSZKI 1965, 181. A bizonytalan adat a 15. táblázatban nem szerepel.
[356] https://maps.hungaricana.hu/hu/MOLTerkeptar/1412/view/?bbox=2384%2C-5559%2C4667%2C-4616
[357] SZATMÁRI 2005, 133.
[358] Olasz Ernő kéziratban lévő tanulmánya, Rég.Ad.: 131/1999.

közölt leleteket a régi ásatások anyagából.[359] Legújabban Szatmári Imre ismertette azokat a drónfelvételeket, melyeken többek között a komlósi templom kerítőárka látszik.[360]

Fémkeresős kutatások. A válogatott leletanyag 930 darab. Tucatnyi vaskori nyílhegy, illetve egy ezüst bevonatos bronz hajfonatkarika a legkorábbi lelet.[361] A római korba három fibula és 25 érme sorolható. A lelőhely területén feltűnően nagy számban ismertek bizánci follisok, melyek I. Iustinianus és II. Iustinus, veretei.[362] Az avar kor második felének emlékei (6 db) is rangos temetőt sejtetnek a templomdombon és környékén. A középkori anyagból egy feliratos bross töredéke[363] és egy 16. századi tallér közlése történt eddig meg.[364]

4.13.2. Kopáncs (72357) [299] (19. ábra 1–2; 18. kép 3–6; 89. kép 1; 90. kép). 1219: Cupanchi, 1231: Cupanch, 1450: Kopanch, 1523,1555: Mezew Kopanch, 1560, 1592, 1647.[365]

Kopáncs területét a Kopáncs-ér szelte ketté. Ettől északra és délre egyaránt lapos, vízállásos részek töltötték ki az egykori prédiumot. A Kopáncs-ér egyik ívében biztosítja az átjutást kelet és nyugat között: ide fut be a Száraz-ér déli, belső ívét követő Battonya felől, Komlóst is érintő országos út. Kopáncs Sámsonnal és Rákossal is kapcsolatban egy É–D-i tengelyre is felfűzhető. Az újkorban Komlós és Makó közt megőrizte jelentős kapcsolódását. Kopáncs nem települt újjá a koraújkorban. A csanádi szandzsákba tagozódott falu esetében Tárkon pusztát sorolták fel az összeírók. A puszta helyének meghatározása eddig nem járt sikerrel.[366] Az újkori prédium területén egy Árpád-kori templom ismert.

A régió Árpád-kori, középkori épített öröksége az évszázadok folyamán szinte teljesen elenyészett. Egyetlen kivételnek számít a kopáncsi templom, melynek szerencsés módon maradt meg a nyugati homlokfala az 1930-as évekig (18. kép 6).[367] A templomot és a temető 118 sírját Makó városa feltáratta, újraépíttette, az mind a mai napig áll, fontos eleme a tájnak, a mai időkben zarándoklatok állomása.[368] A templom belsejében és közvetlen környezetében 2010 októberében Kovács Enikő folytatott feltárásokat.[369] A rövid életű, egy kötetet megélt

[359] KOVALOVSZKI 1965, 181, 50. lelőhely, IX–XIII. tábla, vegyesen más lelőhelyek anyagával.
[360] SZATMÁRI 2018.
[361] GYUCHA 2018.
[362] PROHÁSZKA–RÓZSA 2021, 310, 2. kép 6–8.
[363] KATONA-KISS–BÍRÓ 2021; BÍRÓ–KATONA-KISS 2022.
[364] CSÁNYI 2018.
[365] CSVMT II, 392; GYÖRFFY 1987, 861–862.
[366] KÁLDY-NAGY 2000, 75.
[367] KOVALOVSZKI 1965, 181, 51. lelőhely; SZATMÁRI 2005, 133.
[368] BÁLINT 1936; SZABÓ 1936; RÓZSA 2021B, 5.
[369] KOVÁCS 2012.

Töredékek sorozat az itt előkerült leletanyagot dolgozta fel, a Várkapitányság zrt. gondozásában.[370]

Fémkeresős kutatások. A válogatott leletanyag összesen 1163 darab. Kopáncson előkerült legrégebbi régészeti korú fémanyag a kora vaskorba sorolható.[371] A 13 római érme és a gazdag fibulaanyag alapján a terület a népvándorlás évszázadai alatt sem volt lakatlan.[372] A megtelepedés nyomai ugyanitt a honfoglalás és Árpád-kortól mutathatók ki,[373] jóllehet a lelőhelyen a 15–16. századi leletek mutatják a legnagyobb gazdagságot.[374]

4.13.3. Székegyháza (19. ábra 3; 90. kép)

Ma, a defterekben önálló faluként ismertetett Székegyháza nem létezik. Északi, háromszög formájú része a 18. századi, vélhetően későközépkori viszonyokat megörzött fele beolvadt Tótkomlósba, míg déli részén, immár Csongrád-Csanád megyében Nagymajláth néven települt újjá.[375] A falu a Száraz-ér és a Kopáncs-ér szegletében feküdt, laposabb, vizenyősebb környezetben, amire neve (szikes) is utalhat. Székegyház az Orosháza–Komlós–Nagylak tengelyen feküdt, egy másodlagos jelentőségű K–Ny-i út szegletében.

4.14. VÉGEGYHÁZA

Végegyháza régészeti szempontból nem tartozik a kiemelkedően gazdag települések közé, jóllehet az egyetlen lelőhely, melynek területén ásatások is voltak, kiemelkedő: a középkorban mezővárosi rangot kapott (Kasza)Pereg itt található a végegyházi Zsibrik-dombon.

Pereg [304] templomát és temetőjének jelentős részét Bálint Alajos munkásságából ismerjük.[376] A Rózsa Zoltán vezette hitelesítő feltárások nyomán a végegyházi határba eső lelőhelyen a kaszaperi önkormányzat, Csürhés István fáradhatatlan munkássága nyomán egy régészeti parkot állított, melynek kiemelkedő eleme a felszínre kiemelt templomalap. Pereg területén kívül fémkeresőzés csak egy lelőhelyen történt tudomásom szerint.[377] A közhiteles nyilvántartásban Végegyházáról összesen 14 lelőhely ismert (2025.07.08), ebből 4 lelőhely területén kerültek elő Árpád-kori leletek.[378]

---

[370] P. HORVÁTH–RÓZSA–SZIGETI 2021.
[371] MOGYORÓS 2021.
[372] MASEK–MIHÁCZI-PÁLFI 2018; MASEK 2021; PROHÁSZKA 2021; RÓZSA–SZIGETI 2021C.
[373] SZIGETI 2021A; KEREKES–RÓZSA 2021.
[374] SZIGETI 2021B; ZSIKAI 2021; MORDOVIN 2021; RÁCZ-SCHLISZKA 2021; BÍRÓ 2021A; BÍRÓ 2021B; P. HORVÁTH 2021.
[375] Ma Nagyér néven Csongrád-Csanád vármegyében; KÖRMENDI 1980, 9–11.
[376] BÁLINT 1938; történeti vonatkozásban: LICHTENSTEIN 2022.
[377] Aradi út, az.: 77105.
[378] Lekérdezés dátuma: 2025.07.08.

4.14.1. Pereg (1434) [304] (20. ábra 1–2; 17. kép 4–6; 93. kép 2). 1241: Perg, 1454: Perek, 1456, 1463: Kazapereg, 1464: Kazapereke, 1469, 1473, 1486, 1494, 1509, 1511, 1526, 1539: Kasza Per, 1548,1555,1562,1569, 1649.[379]

A középkori Pereg főként a Száraz-ér jobb partján helyezkedett el, a folyócska Kovácsháza és Komlós közti szakaszán, a Békési-hát peremén. Pereg szomszédságában legalább négy őskori, ebből kettő késő bronzkori földvár található.[380] Az utóbbiak egyikének központi része a Végegyháza, Zsibrik-domb, melyen a középkori templom is áll. Pereg mezővárosa a középtáj déli felének minden jelentős csomópontjával kapcsolatban állt. Közvetlenül a török kiűzése után területén csárda jött létre,[381] amit azonban már hiába keresünk az első katonai felmérés térképlapjain. A Ménesbirtok, illetve a Királyi Postaút létrejötte nyomán Pereg az újkorban vesztett jelentőségéből: a modern Kaszaper 5 km-re északra települt újjá. A defterek Pereg esetében pusztát nem említenek, a névadó településen kívül egyéb templomos hely, temető sem került eddig elő. Vannak adataink azonban arról, hogy a 15. század második felében (1465) Pereghez több puszta is tartozott: Leányegyház, Tompa, Kétfülű, Árokos, Háromlábú, Omlás, Perektanya, Kőhalom és Veresegyház puszták.[382] Ezek közül Árokos egyértelműen a 18. században ismert prédium határán kívül található, a többi esetében nem tudunk biztosat mondani, közülük minden bizonnyal vannak olyanok, melyek a középkori-koraújkori Pereg területén keresendők.

A Hunyadi Mátyás által mezővárosi rangra emelt település templomát, és temetőjének 425 sírját Bálint Alajos tárta fel 1937-ben.[383] Területén 1961-ben késő középkori éremkincs került elő, egy edényben elrejtve.[384] Az ezt követő időszakban több helyszíni szemle is történt a lelőhelyen.[385] 2003-ban a kaszaperi önkormányzat felkérésére Rózsa Zoltán végzett hitelesítő feltárásokat a templomhelyen.[386] A következő években három alkalommal folytak ásatások, Lichtenstein László és Rózsa Zoltán vezetésével. Ezek a feltárások két gondolatkört formáltak meg. Az egyik ezek közül a késő bronzkori földvárak kérdése volt. A lelőhelyen található, a műholdfelvételeken és légifotókon is jól látható sáncárokról kiderült, hogy az nem a Rogerius által említett hely, hanem egy késő bronzkori (Gáva) földvár. Lichtenstein Lászlóval végzett kutatásaink szolgáltak a későbbiekben a tág régió magyarországi késő

[379] AVMT I, 206; CS I, 692; CSVMT II, 257; GYÖRFFY 1965, 227; GYÖRFFY 1987, 867.
[380] LICHTENSTEIN–RÓZSA 2008.
[381] RÓZSA ET AL. 2021.
[382] BLAZOVICH 1996, 150.
[383] BÁLINT 1938; BÁLINT 1941, 32.
[384] PARÁDI 1963, 215–216, 246, 1. kép 8, 7. kép 9.
[385] KOVALOVSZKI 1965, 181, 52. lelőhely; SZATMÁRI 2005, 130.
[386] Rég.Ad.: 282/2003.

bronzkori földvárkutatás alapjául.[387] A peregi ásatások során nem csak a bronzkori földvár sáncárkát vágtuk át, kutatásokat folytattunk az Árpád-kori és a középkori település területén is, melynek során lakóházakat és árokszakaszokat tártunk fel.[388] Ezzel párhuzamosan a figyelem a földsáncokról az ugyanitt látható hosszanti árkokra irányult. Ezek egyikét, a templomhalomhoz közel átvágtuk, belőle mintát vettünk, melynek szénizotópos kiértékelése alátámasztotta elképzelésünket Pereg és a régió felemelkedését, illetve a krónikás Rogerius által megénekelt pusztulását illetően: a 70 falu népe a sószállítással kapcsolatos hosszanti árkok mögé húzódva próbált ellenállni a tatár egy hetes ostromának – sikertelenül.[389]

Fémkeresős kutatások. A válogatott leletanyag összesen 2299 darab. Ebben bronzkori tokos balta,[390] szkíta korba sorolható szemes gyöngy, nyolc nyílhegy, 30 római érme, egy ezüst karika, egy baltacsüngő, fél tucat római illetve népvándorlás kori fibula töredéke keltezhető a 10. század elé.[391] A későbbi leletanyagból egy pecsétlő, egy pecsétnyomó és egy pecsétgyűrű közölt,[392] illetve a templomdombtól északra lévő újkori csárda leletanyaga.[393]

4.15. MAGYARBÁNHEGYES

Magyarbánhegyes területéről mindössze öt lelőhelyet ismer a központi nyilvántartás (2021.10.17), ebből 3 területén kerültek elő Árpád-kori leletek..[394] Ezek közül mindenképpen kiemelkedik az, az Árpád-korban elpusztult lelőhely [146], melynek templomának helyét Asztalos Csaba, a helyi iskola tanára mutatta meg nekem 2016-ban, csakúgy, mint diákjainak.[395] A lelőhelyen folytatott keresős tevékenység során került elő többek között az az állatalakos gyűrű.[396] Fémkeresős tevékenység a középkori Bánhegyes [145] területén folyt ezen kívül.

4.15.1. Bánhegyes (1443) [145] (20. ábra 3–4; 13. kép 6; 89. kép 2). 1510: Banhegyesse, 1515: Banhegyesse, Banhegyes.[397]

A középkori Bánhegyes a mai Magyarbánhegyestől közvetlenül északra, az egykori, ÉNy–DK-i irányú Maros-meder mentén helyezkedett el, az ún. Aradi út szomszédságában, a

[387] LICHTENSTEIN–RÓZSA 2008; RÓZSA 2008; MILO ET AL. 2009; RÓZSA 2010.
[388] LICHTENSTEIN–RÓZSA–SZIGETI 2021; LICHTENSTEIN ET AL. 2021.
[389] RÓZSA 2013; RÓZSA–SÜMEGI 2014; RÓZSA–BÍRÓ 2021.
[390] SAVA 2018.
[391] Egyikükről: PILLÉR 2023, 37, 1. kép.
[392] LITAUSZKI 2018; BÍRÓ 2024; RÓZSA–SZIGETI 2021A.
[393] RÓZSA ET AL. 2021.
[394] Magyarbánhegyes nem tartozik a NGyTM gyűjtőterületéhez, de egykori prédium területének egy része igen.
[395] A lelőhelyről előkerült leletanyag a MMM gyűjteményébe került.
[396] RÓZSA–SZIGETI 2021B, 247.
[397] CSVMT II, 23.

Békési-hát területén. Bánhegyes a Szentes (Böld) és Arad közti legrövidebb úton fekszik, ugyanakkor Meggyes/Bánkút és Pereg régiós központok közt félúton. A Gyulai szandzsákba sorolt Bánhegyes falu esetében pusztát nem sorolnak fel az összeírók, és eddig csak egyetlen egy Árpád-kori templomos helyről van tudomásunk a prédium területéről.[398] A Meggyes, Kunágota és Bánhegyes prédiumok határán található Árpád-kori templomos hely [163] egykori területe valamikor az említett települések határába olvadt, az évszázadok során.

Bánhegyes területén Bessenyei Z. Antal cserkészvezető már 1949-ben is folytatott ásatásokat.[399] Később Juhász Irén végzett bejelentést követő helyszíni szemlét, amikor regisztrálta a középkori települést, annak templomát és temetőjét.[400] Szatmári Imre külön címszó alatt sorolta fel Bánhegyest és a lelőhelyet, a két adatot nem kapcsolta össze.[401] Ezt Rózsa Zoltán tette meg, 2016. októberében, a helyszíni szemléje nyomán írt jelentésében.[402] A lelőhelyről II. Pál pápa bulláját közölte P. Horváth Viktória.[403]

4.16. MEDGYESBODZÁS

Medgyesbodzás határa valamilyen adminisztrációs hiba folytán nem tartozik a NGyTM gyűjtőterületéhez. Miután Csanádapáca és Medgyesegyháza közé ékelődik be, így az itt folyt kutatásokról is számot kell adnom, hiszen nélküle Medgyesegyháza területe nem csatlakozik az orosházi múzeum gyűjtőterületének tömbjéhez. Medgyesbodzás területét a Hajdúvölgy fonatos medrei uralják, így településre kiválóan alkalmas volt minden időszakban, ennek ellenére a közhiteles nyilvántartásban csak 9 lelőhely – zömében halom – található innen (2025.07.08). Fémkeresős tevékenység egyedül a középkori Bodzás [158] területén folyt.

4.16.1. Bodzás (új lelőhely) [158] (20. ábra 5–6; 88. kép 2)

Bodzás a Göbölyjárás–Birkavölgy, egykori Maros-meder partján helyezkedett el, a Békési-hát területén. Bodzás Apácához hasonlóan Meggyes felé orientálódott. Bodzás [158] templomán kívül egyéb templom és/vagy temető az újkori prédium területén eddig nem vált ismertté.

A településről az elmúlt időszakig szinte semmit sem tudtunk, meglepő módon a nagy összefoglaló munkák sem szóltak róla.[404] A Blazovich László által szerkesztett, dél-alföldi településeket felsoroló kataszter több, hasonló nevű települést szerepeltet, ám ezek egyike

[398] A lelőhelyen végzett keresős tevékenységgel kapcsolatban: RÓZSA–SZIGETI 2021B, 247, 2. kép 30.
[399] Bessenyei Z. Antal jelentése 1949.12, Rég.Ad.: 766/2016.
[400] Juhász Irén jelentése 1971.04.29, Rég.Ad.: 764/2016.
[401] SZATMÁRI 2005, 97, 135.
[402] Rózsa Zoltán jelentése 2016.10.11, Rég.Ad.: 763/2016.
[403] P. HORVÁTH 2020.
[404] BLAZOVICH 1996; SZATMÁRI 2005.

sem feleltethető meg a mai Medgyesbodzás – középkori eredetű, névadó – ősének.[405] Megtaláljuk viszont az egykori település leírását Káldy-Nagy Gyula, a gyulai szandzsák összeírásokat tartalmazó könyvében.[406] A település templomának beazonosítása Kerekes Györgynek köszönhető, aki a pusztatérképek között ráakadt az egykori Bozzás prédiumot ábrázoló térképre, és azon a középkori település templomának helyére (*locus templi antiqui*). Terepi megfigyelése során pedig sikerült a templom helyét is rögzítenie.[407]

4.17. KASZAPER

Jóllehet a község határában nem volt fémkeresős tevékenység, de a mai Végegyháza területére eső Őskaszaper területén ásatások és műszeres lelőhelyfelderítések is voltak, szép számmal.[408] Kaszaper határából 16 régészeti lelőhelyet ismerünk (2021.11.17), ebből 10 területén kerültek elő Árpád-kori leletek.

4.18. MEDGYESEGYHÁZA (93. kép 1)

A középkori Meggyes[409] helye [159] ugyanúgy ismeretlen, mint a mai Medgyesegyházába félig beolvadt Bánkutáé[410] [160].[411] Azokról a kiváló helyismerettel rendelkező helytörténeti kutatók jóvoltából tudok magam is.[412] Nehezíti a helyzetet, hogy a ránk maradt, a korabeli Meggyest ábrázoló pusztatérkép által ábrázolt területen két késő középkori település is található. Magam részéről elfogadom Kerekes György véleményét, miszerint a Meggyes-halom tetején a középkori Meggyes állt [159], így a prédium északnyugati sarkában nagy valószínűség szerint Eperjes temploma, illetve területének déli része helyezkedett el [236]. Ez a terület ma Pusztaottlaka határában található. Bánkuta prédiumának nyugati fele beolvadt a modern Medgyesegyházába, egykori templomhelye a mai Medgyesegyháza és Nagykamarás határára került. Medgyesegyháza területén az említetteken túl további három, Árpád-korban elpusztult templomos helyet ismerünk. Ezek egyike, a Kunágotai földút, Kattyán-dűlő [163], mely három prédium (Meggyes, Bánhegyes, Kunágota) illetve mai település

[405] BLAZOVICH 1996, 64–66.
[406] KÁLDY-NAGY 1982, 197–199.
[407] Tudomásom szerint a kiszállásról jelentés a mai napig nem készült. A lelőhely az IVO-ban nem szerepel (letöltés dátuma: 2024.06.27). Az ekkor és az ezt követő egyszeri keresős tevékenység során előkerült leletanyag átadása az MMM számára nem történt meg.
[408] V.ö.: 3.14 fejezet.
[409] 1418: Meggyeseghaz, 1437, 1488: Megyes, 1504, 1506, 1517, 1520, 1549, 1553, 1559. V.ö.: Avmt I, 240; Cs I, 740.
[410] 1488: Banchwtha; 1510: Bankwtha. V.ö.: GyO. 57; Bvmt III, 93–96, Márki I, 223.
[411] https://maps.hungaricana.hu/hu/MOLTerkeptar/1900/view/?pg=3&bbox=-397%2C-6771%2C5954%2C5404 (letöltés dátuma: 2024.08.14).
[412] Itt is köszönöm Kerekes György (Mezőhegyes) és Wittmann Attila (Kétegyháza) segítségét!

(Medgyesegyháza, Magyarbánhegyes, Kunágota) határpontja is egyben (13. kép 5).[413] Miként itt, ezen a helyen, így a másik két templomos helyen is folytak már ásatások, azaz a Dankó-tanya [162],[414] illetve a Bánkút, Rózsa-major, Libicsi-halmon [161] (13. kép 3–4).[415] Medgyesegyháza területéről több korai honfoglalás kori temetőt is ismerünk, a Bánkút, Rózsa-major vasútállomás [164],[416] illetve a Kétegyházi út, Homokgödör [165][417] ismert a szakirodalomban.[418] Bánkútról megemlítendő a harmincas évek elején előkerült kun előkelő, vélhetően magányos sírja is.[419] Medgyesegyháza területéről viszonylag sok régészeti lelőhelyet ismerünk, 1993-ban az akkor ismert lelőhelyek bemutatása is megtörtént.[420] Fémkeresős tevékenység sem a felsorolt, sem pedig egyéb régészeti lelőhelyen sem folyt a NGyTM részéről. Medgyesegyháza területén 58 lelőhely ismert (2024.08.14), ebből 16 területén kerültek elő Árpád-kori leletek.

4.19. NAGYBÁNHEGYES

A mai Nagybánhegyes területéről 9 régészeti lelőhelyet ismerünk (2026.02.04), egyik sem sorolható a középkor évszázadaiba.

Az orosházi régió honfoglalás kori emlékeket máig ható módon Dienes István rendszerezte 60 évvel ezelőtt. Ennek apróbb kiegészítései történtek meg az elmúlt évtizedekben, ami az addig kialakult képet jelentősen nem változtatta meg. A régió Árpád-kori kutatottsága is az országos átlag felett van, annak ellenére, hogy szisztematikus terepebjárások adatai nem állnak rendelkezésünkre. Ami viszont igen, az Kovalovszki Júlia – szintúgy a várostörténeti monográfia (1965) – munkálataihoz kapcsolódik. Ennek szerves folytatásának tekinthetők Szatmári Imre kutatásai, aminek egyik igen jelentős állomása a 2005-ben megjelent templomos kötet volt. Mindezek alapján jelen kutatás megkezdése előtt is viszonylag jól ismert településtörténeti kép rajzolódott ki. Szatmári Imre dolgozata óta a régió vonatkozásában elsősorban jelen sorok írójának vannak elvitathatatlan érdemei.

Ezek, és a fejezetben vázoltak alapján a következő történeti helyzet ismeretében fogtam hozzá doktori dolgozatom megírásához. A régióban, annak síksági tájegységein folyamatos avar kori megtelepedés nyomaival számolhatunk a honfoglalás előtt, és az itt

[413] SZATMÁRI 2005, 136.
[414] SZATMÁRI–VÁGÓ 1993, 27–28.
[415] SZATMÁRI–VÁGÓ 1993, 18–20.
[416] SZATMÁRI–VÁGÓ 1993, 16.
[417] LISKA–MEDGYESI 2002.
[418] Az itt felsorolt összes lelőhelyre vonatkozóan: 93. kép 1.
[419] BANNER 1931; FODOR 1972.
[420] SZATMÁRI–VÁGÓ 1993.

lakók hatását a későbbi időkre nézve sem zárhatjuk ki. Az esetlegesen továbbélő avarok, illetve a 10–11. században beköltözők (?) lehetséges interakciójának feltárása nem történt meg, és ez jelen dolgozatnak sem lehet feladata – a rendelkezésünkre álló adatok hiányos volta, illetve a történeti források hiánya miatt.[421]

A terület Árpád-koráról viszonylag sok információval rendelkezünk, de – mint azt a 3. fejezet végén említettem – az adatok több tekintetben is egyenetlennek mondhatók. Sajnálatos tény, hogy az egész Árpád-kor tekintetében nagyon kevés írott forrás áll a rendelkezésünkre. Igazából csak egy, ez pedig a peregi ostrom szemléletes leírása Rogerius nagyváradi kanonok részéről, a tatárjárás korából. Habár a történészek nagyrészt Őskaszaper helyére lokalizálják a történeti adatot, vannak akik ezt kritikával illetik. Egy biztos, az Árpád-kor végére a terület kiürült. A nagy kérdés az, hogy a tatárjárás után számolhatunk-e, és ha igen, milyen mértékben a kunok jelenlétével a középtáj, azaz a Körös–Maros közének területén.

A régió biztosan a 15. század első harmadának végén települt be újra, ez alól talán csak Pereg lehet a kivétel. A kevés és szűkös írott forrás, melyek jószerivel a különféle prédiumok adásvételére korlátozódnak a 15–16. századi lakottságot megerősítik. Telepásatás korszakból nem volt, leginkább az Árpád-kori előzményű templomok állnak csak rendelkezésünkre a korszakból, temetők tárgyi anyaga pedig minimálisnak mondható. Szűkös adataink ellenére kijelentető, hogy a négy földrajzi értelemben vett kistájon az emberi megtelepedés egyenletes. A kutatással érintett templomos falvak szinte minden esetben a jelentősebb vízfolyások partjain helyezkedtek el, ami a földrajzi környezet különbözőségeit mindenféleképpen enyhítette. Ha kis eltérésekkel is, de szinte egyszerre települt be a régió a 15. század elejétől – nagy kérdés, hogy ez az egységesedés a fémkeresőzéssel fellelt leletanyag megismerésével bemutatható-e vagy sem.

[421] Amint az a katalógus adatai alapján kitűnik, a folyóvizek, döntően a Száraz-ér környezetében az „egyéb” azaz első sorban az őskori lelőhelyek száma sokkal magasabb, másképpen fogalmazva, a vizsgált korszakomba sorolható lelőhelyek számaránya jóval alacsonyabb. Ennek oka mindenféleképpen az állandó folyóvíz megléte, illetve a tájhasználat eltérő volta.

5. LELETANYAG

A leletanyag ismertetése előtt fel kell hívnom a figyelmet a következőkre: a rendelkezésemre álló leletanyagból első sorban a viseleti elemekkel foglalkozom, a többi tárgycsoportról csak érintőlegesen számolok be. Ennek oka egyrészről a gyűjtés módszere (vastárgy elvétve jutott múzeumba), másrészről kecsegtető volt a temetők leletanyagával fellelhető kapcsolat mélységi megismerésének lehetősége is. Terjedelmi okok miatt a viseleti elemek legtöbbjénél csak összegzést adok, bővebb információk a 2. mellékletben szerepelnek. Minden olyan esetet lábjegyzetben jelzek, ahol a bővebb kifejtésre sor került! Teljes szöveget a pénzérmék, illetve a plombák vonatkozásában közlök a fejezet első két alfejezetében.

5.1. PÉNZÉRMÉK

A leletanyag legnagyobb részét az éremanyag teszi ki. A szentetornyai és a peregi, újkori csárdák vereteit leszámítva összesen 6751 darab érme állt rendelkezésre a feldolgozás során. Ezek adatait a 4. táblázat tartalmazza.[422]

*Római veretek*kel meglepően nagy számban találkozunk a lelőhelyek múzeumba jutott leletanyagában (4. táblázat, 0. csoport). Meglepő, de szinte minden falu területéről ismerünk római érméket, ahonnan nem, ott más korszakok leleteiről is alig rendelkezünk információval. A kérdést könnyedén elintézhetjük annyival, hogy a lelőhelyek területén a római korban is volt élet, és egyben vélelmezhető a szarmaták pénzhasználata is. Ha régiónk egyéb régészeti lelőhelyeit is bevonjuk vizsgálódásunkba, akkor a következő megállapítást tehetjük. A Pusztaföldvár, Kistatársánc területén megmentett több száz darabos éremkincs darabjai szinte minden esetben a 4. század negyedik-ötödik évtizedéből származó veretek, és a legkisebb címletet képviselik (AE4).[423] Ugyanez mondható el a Gádoros, Pápai-tanya területén végzett kutatások során előkerült darabokról is.[424]

A középkori Csorvás (67 db), Fecskés (26 db), Gerendás (10 db), Komlós (25 db), Kopáncs (13 db), Mezőhegyes (24 db), Pereg (30 db), Szénás (26 db), Szentetornya (30 db) területéről jelentős számban ismerünk római érmeket, illetve egyéb fémtárgyakat, legfőképpen fibulákat, balta alakú csüngőket.[425] Bár ezen érmék értékelése, első megközelítésben nem tartozik szorosan a disszertáció tárgyához, néhány megjegyzést érdemes leszögezni. A római érmek teljes feldolgozása eddig nem történt meg, de jól látható,

[422] A magyar veretek alábontását az 5. táblázatban tanulmányozhatjuk.
[423] A meghatározást Vida Istvánnak köszönöm! Ugyanitt több tucat, általában nagyon kopott denár is napvilágot látott, melyek jóval korábbi időszak, hosszabb időn keresztül használt veretei.
[424] A meghatározást Vida Istvánnak köszönöm!
[425] KUJÁNI 2018; VADAY 2018; MASEK 2021.

hogy a hosszabb ideig használatban lévő denárok mellett nagyobb számban előforduló, a keltezés szempontjából sokkal egzaktabb módon viselkedő bronzpénzek között a fentebb említett évtized produktumai mellett egyéb korszakokra keltezhető darabok is előfordulnak. A 4. század közepének bronzpénzei nagyrészt egy nagyobb volumenű érembeáramláshoz köthetők, melynek történeti okai leginkább a szarmata belháborúban keresendők. A kérdés továbbgondolása azért sem lenne haszontalan, mivel régiónk és a Szolnok megyei fémkeresős leletanyag mintázata nem hasonló.[426] A gepida–avar bizánci időszakból származó érmék száma megközelítőleg sem éri el az azt megelőző időszakokét, ám a leletek cseppet sem elhanyagolható módon árnyalják a régió 6–7. századáról alkotott képet.[427]

A 3. századi, 4. század végi veretek értelmezésének esetében a szarmata éremforgalom mellett egy másik gondolati kör is felmerült. A városfejlődés korai stádiumában megrekedő Orosháza, bónumi település területéről tucatnyi római érmét juttattak a múzeumi gyűjteménybe a keresősök. A római pénzek a pénzváltó súlyokkal, hamis friesachi denárokkal, illetve bizánci aspronokkal egy szóródást mutattak, ami alapján felvethető volt azok 12–13. századi forgalma, és a pénzváltás folyamata során történő szelektálása.[428] A fent említett, nagy mennyiségű római éremanyaggal jellemezhető lelőhelyeken – az orosházi telephez hasonlatosan – ólomból készült súlyok is kerültek elő, melyek kapcsolatba hozhatók a budai márkával, és így a pénzváltó tevékenységgel.[429] Az újabb adatok tükrében a római pénzek, Árpád-kori ólomsúlyok kapcsolatának, a római érmék összetételének összehasonlítása érdekes eredményeket hozhat. E felvetés igazolása a jövő kutatásoktól várható.

Heraclius (610–641) bizánci császár follisai után közel 400 éves hiátust tört meg I. István és I. András egy-egy denárja (4. táblázat, 1. csoport). Mindkét darab Kisfecskésen került elő, egymáshoz nagyon közel, ami talán egykori összetartozásukat sugallja, már azért is, mivel ilyen korai Árpád-kori érmék további példányait hiába keressük a 2019. decemberéig felgyűjtött fémkeresős anyagban, akár itt, akár másik települések reliktumaiban.[430] Nagy valószínűséggel egy korai házhoz, erszényhez, éremkincshez tartozhattak, esetleg temetőhöz, de arra utaló egyéb nyomok környezetükből nem ismertek.

A későközépkori falvak kétségkívül a természetföldrajzilag legalkalmasabb helyeken aktiválódtak újra/maradtak talpon, így azok az Árpád-kor évszázadai alatt is központi

[426] JUHÁSZ 2021.
[427] PROHÁSZKA 2021; PROHÁSZKA–RÓZSA 2022; PROHÁSZKA–RÓZSA 2022A; KEREKES 2024.
[428] RÓZSA 2018C, 181, 188; RÓZSA–TÓTH–MAY 2019.
[429] RÓZSA 2017A; KEREKES–RÓZSA 2021, 17–19; RÓZSA S.A.
[430] Idézet Zsikai Rajmund Péter 2023.06.28-i leveléből: *A 2019 utáni anyagban is hiába keressük* […]. Köszönöm Zsikai Rajmund Péternek a megküldött információt!

helyeknek számíthattak. A teret sokkal mozaikosabban használó 11–13. századi lakosság hagyatéka kevésbé sem összpontosult olyannyira, mint a 15–16. századiaké. Az Árpád-korban ugyanis szállásszerű települések láncolatával számolhatunk, melyek lakosai ciklikus mozgásban lehettek, míg a későközépkori falvak lakói ezzel szemben egy helyen tömörültek.[431] Mindez az éremanyag mennyiségi összetételén is tanulmányozható. Kiváló példa ennek alátámasztására a Mezőhegyes 55-ös tábla (Mh. 57. lh, KÖH: 96909) lelőhely esete. A mezőhegyesi határban több olyan, Árpád-kori régészeti lelőhely is található, melynek területén intenzív fémkeresős tevékenység is folyt. Mh. 57. lelőhelyen eddig (2024.11.06) 43 darab érme került elő, melyek I. László (1 db), Kálmán (10 db), II. István (7 db), II. Béla (19 db) és II. Géza (1 db) időszakára keltezhetők – elfogadva a 12. századi anonim veretek hagyományos (és ugyanakkor bizonytalan) korszakolását. A lelőhelyet szisztematikusan bejártuk, templom nyomára nem akadtunk. Erről a lelőhelyről legalább ötször annyi érme került elő, mint az Árpád-kori előzményekkel is bíró, középkori Mezőhegyesről, ahonnan négy III. Béla rézpénzt és egy IV. Béla denárt ismerünk. Ha voltak Mh. 57. egykori lakóinak leszármazottai, azokat jó eséllyel a késő középkori Mezőhegyes lakói közt kereshetjük. Mh. 57-hez hasonlatos szállások tucatjait ismerjük, még többről pedig csak sejtéseink lehetnek. Ezek területén – ha nem is ilyen szép számban, de – ismertek Árpád-kori veretek. Ha ezeket valaha összesíteni tudnánk, az Árpád-kori éremforgalomról alkotott képünk minden bizonnyal megváltozna: jelenleg a 11–13. századi horizont egy szeletének csak egy szeletét látjuk.[432]

Az eddigieket összevetve elmondható, hogy a 11. században az éremforgalom vélhetően alacsony szinten állt kutatott régiómban, de közel sem annyira, mint az a rendelkezésünkre álló adatok alapján látszik. A sort II. Béla veretei törik meg, hiszen a hozzá köthető érmék száma a korábbiakhoz képest – az országos tendenciáknak megfelelően – rendkívüli módon megnövekedett, aminek több oka is lehet. II. Béla időszakában a pénzrontás rekordot döntött, ekkor jelentek meg nagy számban a gyenge ezüstből készült, ún. „billon" veretek. Magas arányukkal függhet össze az is, miszerint a Kálmán király törvényében (1100–1110 körül) engedélyezett marhakivitel első hulláma a 12. század első harmadában érhette el vidékünket, és megindulhatott a pénzfelhalmozás. Az anonim veretek uralkodóhoz kötése mind a mai napig bizonytalan, így könnyen lehet az is, hogy a jelenleg II. Bélához sorolt

[431] TAKÁCS 2024.

[432] 11. századi veretek nagyobb jelenlétére utalhatnak a régió temetkezéseiből előkerült darabok is. Újkígyós, Skoperda-tanya (MEDGYESI 2002, 161–162) lelőhelyről több Salamon veret ismert, mint a régióban; Örménykút, Maczonkai-dombon ugyanez a helyzet I. László érmeinek vonatkozásában (LISKA 1996, 186). Templomkörüli temetőkhöz v.ö.: KOVÁCS 2013.

darabokat nem is ő verte, hanem elődei, avagy utódai.[433] Ugyanakkor számolnunk kell annak lehetőségével is, hogy azok a települések, ahonnan ezek az érmék előkerültek, éppen II. Béla uralkodása idején emelkedtek ki, és váltak tényezőkké.[434] II. Béla időszakával kezdetét vette egy új korszak (4. táblázat, 2. csoport), ami növekvő éremforgalommal, alapvetően a marhakereskedelem emelkedésével jellemezhető.[435] Ennek ugyan ellentmondani látszik a 12. század második fele, 13. század első harmadának időszaka, hiszen ebből az időszakból összesen 20 darab magyar denár ismert. Ugyanakkor ez az az időszak, amikor a rossz minőségű magyar veretek helyét a jobb minőségű friesachi (típusú) veretek veszik át. Ez tükröződik a szórvány leletanyagban csakúgy, mint az éremkincsek esetében is.[436] III. Béla rézpénzeit – az országos trendeknek megfelelően – kutatott régiómban is nagy számban találták a fémkeresőzés alkalmával.[437] 241 darab rézpénz került a múzeumba 2019. december 31-ig, és szinte minden olyan szálláshelyről ismertek, melyek lakottak voltak a 12. század végén. Az Árpád-kori Orosháza területéről csak egy példányt gyűjtöttek eddig be a keresősök.[438] Több rézpénzen is lyukak láthatóak, melyek sokszor késheggyel vagy egyéb hegyes tárggyal történt korabeli „érvénytelenítések” nyomai lehettek, az ezüsthöz szokott felhasználók részéről.

Az Árpád-kori Orosháza területén két olyan folt is található, melynek területén 12–13. századi magyar és különféle külföldi veretek is előkerültek. Ezeken a területeken folyhatott az a pénzváltó tevékenység, melyhez tartozó, a budai márka rendszeréhez igazodó ólomsúlyok, illetve mérlegalkatrészek is előkerültek az ásatások és a fémkeresős tevékenységek során[439] A késő középkort is megélő települések fémkeresős anyagában – ha az orosházihoz mérten kisebb számban is, de – szintén találkozunk olyan ólomsúlyokkal, melyek a pénzváltó tevékenységhez kapcsolhatók (Csorvás, Fecskés, Gerendás, Kisfecskés, Komlós, Kopáncs, Mezőhegyes, Pereg, Szénás, Szentetornya).[440] Szélesebb körű, mélyebb kutatások szükségesek a jelenség értelmezéséhez, mindenestre jól látszik egyrészről, hogy a késő középkort megélő települések szinte mindegyikén találkozunk ólomsúlyokkal, illetve nagyon is elképzelhető, hogy a tevékenység a muszlimok lakta Orosházához kötődött, és a környező

[433] V.ö.: KEREKES SA.
[434] Zalai György helytörténeti kutató szerint Csorvást II. Béla uralkodása alatt alapították. Történeti adatok alapján végzett következtetéseit Szatmári Imre is átvette (SZATMÁRI 1999, 104).
[435] SZABÓ 1992, 50–51.
[436] BÍRÓ–KEREKES–ZSIKAI 2019; RÓZSA 2022.
[437] UJSZÁSZI 2010.
[438] RÓZSA 2018C, 183–184.
[439] RÓZSA–TUGYA 2012, 19; RÓZSA 2017A; RÓZSA 2018C; RÓZSA–TÓTH 2018.
[440] RÓZSA S.A.

településeken – vélhetően az ő – kitelepülésüknek nyomaiként találkozunk ezekkel a súlyokkal.[441]

A 12. századtól intenzívebbé váló marhakereskedelem legjelentősebb végállomása Velence, az észak-itáliai területek voltak. Itáliai érméket azonban csak nagyon kis számban találtak a fémkeresősök, hiányoznak az éremkincsekből is. Az észak-itáliai marhakereskedelemből származó haszon nagyrészt friesachi denárok képében jelentkezett a Kárpát-medencében.[442] A II. Andráshoz köthető veretek száma kevés, és azok is uralkodásának első évtizedeire keltezhetőek.[443] Igazából már ettől az időszaktól, lényegében utódjától, IV. Bélától kezdődik a régió éremforgalmának következő, immár harmadik szakasza (4. táblázat, 3. csoport). Ezt a felettébb hosszú időszakot az éremnélküliség jellemzi. Utolsó Árpád-házi, és Anjou uralkodóinktól bő két tucat érme sorolható – jóllehet Károly Róbert és I. (Nagy) Lajos veretei (4. táblázat, 4. csoport) általában ritkának számítanak a numizmatikában.

Luxemburgi Zsigmond uralkodási ideje alatt az éremforgalom újra megerősödik a régióban (4. táblázat, 5. csoport). Zsigmond szerepe II. Béláéhoz hasonlatos, hiszen veretei ugrásszerű növekedést mutatnak. Egyes településeken a 15. század harmadik – negyedik évtizedére keltezhető quartingok száma nagyon magas. Figyelembe kell vennünk azt a tényt, hogy a quarting volt a pénzrendszer legkisebb és így legértéktelenebb eleme, ami magyarázatul szolgálhat ugyan nagy mennyiségükre, de egyes településeken olyan jelentős mértékben fordulnak elő (pl.: Komlós 117 db, Mezőhegyes 83 db, Pereg 61 db), hogy amellett nem mehetünk el szó nélkül.[444] Azért sem, mivel ez a régió – oklevelek gyengén, de csörgedező – levéltári adatai alapján vélelmezett újbóli benépesülésével esik egybe, illetve párhuzamba hozható a régészeti leletek bizonyos csoportjaival, mint azt a későbbiekben látni fogjuk. Zsigmond időszakát a fentiek miatt önálló horizontként ábrázoltam.

A következő időszakot *Hunyadi Mátyás trónra lépéséig* jelöltem ki (4. táblázat, 6. csoport). Zsigmond érmeihez hasonlatosan ez a két évtized is elegendő éremanyaggal rendelkezik szélesebb összefüggések vázolásához. A két időszak mintázata nagyon hasonlatos. I. Ulászló veretei igen nagy számban kerültek elő a régióban folyó

[441] Az Árpád-kori Orosházáról közöltünk olyan ólomból öntött asztragaloszt, ami a budai márkasúlyhoz igazodott, utalva az állatállomány és a pénz, mélyben gyökerező, összetartozó voltára. Külön érdekessége a dolognak, hogy az új pénz ugyanúgy április 24-én került bevezetésre, miként az állatállomány, új legelőre történő kihajtása is Szent György napján történt (RÓZSA–SZIGETI 2018). Nem mellesleg az újkori Orosházát 1744. Szent György napján alapították.

[442] TÓTH 2020, 599.

[443] RÓZSA–TÓTH 2018, 317.

[444] Zsigmond quartingjai általában kisebb területen – többnyire a templom körüli piactereken – sűrűsödnek, így egy szétszántott erszény darabjai is lehetnek. Ez egyes esetekben igaz is lehet, de ismétlődő jelenségről van szó.

fémkeresőzések során. A múzeum gyűjtőterületén fekvő, intenzív keresőzésnek kitett lelőhelyeinek északi területén arányaiban nagyon kevés veret sorolható I. Ulászlóhoz (Szénás 22 db, Szentetornya 8 db, Csorvás 7 db, Gerendás 6 db), ezzel szemben a gyűjtőterület déli részén, a Száraz-ér partján, a Maroshoz térben közelebb fekvő területeken látványosan több fordul elő belőlük (Komlós 68 db, Kopáncs 71 db, Pereg 78 db, illetve Mezőhegyes 51 db). Kijelenthető, hogy az állandó víz közelségében fekvő települések a középtáj belsejében lévő településekkel szemben hamarabb és intenzívebben kapcsolódhattak be a kereskedelembe.[445]

Hunyadi Mátyástól Szapolyai Jánosig terjedő időszakban a kiegyenlítődés folyamata figyelhető meg, hiszen a középtáj belsejében is növekvő éremforgalommal találkozunk (4. táblázat, 7. csoport). A *Habsburg uralkodók*, I. Ferdinánd, Miksa és Rudolf időszakában (4. táblázat, 8. csoport) pedig egyértelműen meg is fordulnak az arányok: Szénás, Szentetornya, Csorvás és Gerendás „felébred Csipkerózsika-álmából".[446] Mátyás 1467–1470. évi pénzreformja[447] ezt a képet vélhetően még torzítja is.[448]

A késő középkori falvak területén több esetben is találkozhatunk különféle *külföldi veretek*kel. Ezek közt a korabeli német, osztrák, cseh, spanyol, itáliai darabok nagyon kis számban találhatók meg. Lényegesen magasabb számban találkozunk lengyel és porosz érmékkel, melyek sorát IV. Kázmér lengyel király érméje nyitja meg. Vereteinek mennyisége annak az emelkedő tendenciának az első lépcsőfoka, ami utódainak mennyiségi mutatója alapján látszik: a lengyel veretek aránya a 16. század elején emelkedik, és a csúcspontot I. Zsigmond uralkodása (1506–1548) alatt érte el. Unokaöccse, Brandenburgi Albert porosz herceg (1525–1568) vereteinek nagy száma az amúgy is magas arányokat fokozzák.[449] Mint láttuk, a magyar veretek regionális kiemelkedésével számolhatunk a 15. század közepén, ami a régióba jutott lengyel veretek szempontjából irreleváns. Mátyás veretei már kiegyenlítettebb állapotokat mutatnak a régióban, ami a lengyel veretek esetében kevésbé figyelhető meg.[450] Az idegen veretek között viszonylag nagyobb számban találunk oszmán-török vereteket I.

[445] Ugyanezt tapasztaljuk az Árpád-kor vonatkozásában is, mint láttuk, de ugyanez figyelhető meg a 15 éves háború pusztításait követően is, amikor a török a Száraz-ér menti elpusztult településeket kezdi el újratelepíteni.
[446] A valós kép megrajzolása rendkívül nehéz feladat. II. Ulászlótól Rudolfig terjedő időszak éremanyaga van együtt jelen többek közt a fegyverneki vagy a kunhegyesi éremkincsben (TÁLAS 1990).
[447] GYÖNGYÖSSY 2019.
[448] Hunyadi Mátyás jó minőségű „madonnás" denárjai a 16. század végén is forgalomban voltak, így esetükben nagyon nehéz megmondani, hogy mikor veszthették el őket. A Száraz-ér környéki tendenciák alapján az ott előkerült Mátyás-érmek talán jobban jelölik a korszakot magát, mint a belső területeken, ahol – szintén a tendencia alapján – jobban számolhatunk későbbi forgalommal – így elvesztésükkel – esetükben.
[449] NAGY–ZAJAC–MAY 2019, 23–24; GEDAI 1985.
[450] A kunmadarasi, szinte teljes egészében lengyel veretekből álló éremkincs értékelése kapcsán a következőt fogalmazták meg a szerzők a hazai lengyel érmékkel kapcsolatban: *elmondhatjuk, hogy a lengyel pénzek magyarországi forgalma ugyan folyamatosnak tekinthető, ám beáramlásuk inkább hullámzónak mondható* (NAGY–ZAJAC–MAY 2019, 81).

Szulejmántól III. Muráddal bezárólag. Ezek az érmék 1566 után kerülhettek a régióba, ami összetételükön is látható, hiszen I. Szulejmánhoz és közvetlen utódaihoz sorolható a meghatározható török veretek fele. Az oszmán pénzverésre jellemző, hogy minden érmén az adott uralkodó trónralépésének évét szerepeltetik.[451] Redwitz Miklós szörényi bán 15. századi érméi nagyobb számban olyan települések területén (Mezőhegyes, Pereg) fordulnak elő, ahol a török defterek adatai szerint nagyobb számban számolhatunk délszláv ajkú lakosság jelenlétével.[452]

A teljes területre vonatkozóan hatalmas mennyiségű éremanyag áll rendelkezésünkre az elemzéshez. Jóllehet vannak települések, ahonnan alig van adatunk, és vannak olyanok is, ahonnan ezres nagyságrendben, de az elemezhető települések eloszlása egyenletesnek mondható. Találunk településeket ugyanis a hátsági és a sík területeken, illetve a folyóvizek mentén (döntően Száraz-ér) és azoktól távolabb egyaránt.

II. Béla és III. Béla érméit leszámítva a vizsgált későközépkori falvak területén a teljes Árpád-korból összesen 47 darab érme ismert, ami alacsonynak mondható. Értékelésüket nagyon megnehezíti az a tény, hogy a teljes lelőhely, annak tágabb környezete szinte egyik esetben sem ismert, ami a korszak szórt, laza szerkezetű települési struktúrája miatt okoz nehézséget. A szórványos adatmennyiségből is kitapintható a 12–13. századi, első sorban a marhakereskedelmen alapuló, megnövekedő éremforgalom, melynek visszaesése a tatárjárás traumája, a klimatikus okok, egyéb, pénzforgalomra jellemző általános sajátságok miatt a 13. század második felétől egészen a 15. század első harmadának végéig jellemzi a régiót. Mindez nagyon erős visszaesést jelent a korábbiakhoz képest, ugyanakkor nem rendelkezik bizonyító erővel a terület elnéptelenedését illetően, pusztán az áruforgalom Árpád-kor első felére jellemző szintre történő visszaesésének lehet bizonyítéka. A 15. század elejétől, az ún. kis jégkorszak beálltával párhuzamosan vannak adataink az elpusztásodott falvak területeinek adás-vételéről és eladományozásáról, illetve szembesülünk egyre erősödő éremforgalommal, ami pedig töretlennek mondható 1566, Gyula török által történő elfoglalásának időszaka után is, egészen a 16. század legvégéig, a 15 éves háború pusztításaiig. Jól látható, hogy a korszak első felében a Száraz-érhez, Maroshoz közelebb eső települések sokkal aktívabbak, a középtáj belsejében fekvő falvak esetében csak évtizedekkel később tapasztalunk növekvő éremforgalmat. A kiegyenlítődés Mátyás időszakától, illetve a 16. század elejétől figyelhető csak meg. Némely település ugyan újjátelepült a 17. század közepe táján, de az ezeket a történeti forrásokat alátámasztó (?) éremanyaggal dolgozatomban ugyanúgy nem

[451] SZILÁGYI 2021, 64–65.
[452] V.ö.: Mezőhegyes (KÁLDY-NAGY 2000, 24–25).

foglalkozom, miként a régió területén felépülő újkori csárdák területéről származó numizmatikai leletanyaggal sem.[453]

5.2. PLOMBÁK

A fémkeresős anyag legérdekesebb darabjai kétségkívül azok az ólomból készített plombák, melyekkel a gyűjtés korai fázisában már Mordovin Maxim foglalkozott.[454] 2020. január és 2021. májusa közti időszakban, Gerendásról előkerült plombákat Dorozsmai Balázs adta közre.[455] Ezeket a plombákat nem szerepeltetem anyaggyűjtésemben, első sorban az ismétlődések elkerülése miatt.[456] Rövid összefoglalóm Mordovin Maxim anyagfelvételi táblázatának felhasználásával készült (6–7. táblázat).[457]

Jelen gyűjtésbe összesen 288 plomba került be. Nem foglalkozom azokkal a darabokkal, melyek olyan településekről származnak, ahol a leletanyagot nem állt módomban tanulmányozni, illetve azokkal sem, melyek lelőhelyhez nem köthetők, zömében illegális tevékenység révén jutottak a NGyTM gyűjteményébe. Ezek száma meghaladja az ötvenet. A 288 plomba eloszlása nem egységes. A húsz feletti darabszámmal bíró települések kerültek az első csoportba (v.ö.: 7. táblázat): Szénás (56), Gerendás (39), Szentetornya (39), Pereg (37), Csorvás (28), Mezőhegyes (27). A következő csoportba a 10 körüli darabszámmal rendelkező településeket soroltam: Kopáncs (13), Kisfecskés (12), Fecskés (10), Komlós (10). A harmadik csoportban találjuk a 10 alatti darabszámmal bíró településeket: Szőlős (6), Csatókamarás (5), Apáca (3), Basarága (2), Földvár (1). A darabszámok tehát jelentős eltéréseket mutatnak, de a fémkeresős tevékenység intenzitása, és ezzel együtt a begyűjtött leletanyag mennyisége is jelentősen különbözik. Az egyes településeken előkerült teljes fémanyag és az ugyanitt előkerült plombaanyag aránya változatos (2. táblázat).

A régió legérdekesebb plombái az *angliai* darabok, melyek leginkább változó minőségű imitációk, hamisítványok.[458] Ezek közül egy, Szénásról előkerült példány keltezhető a 16. század első felére, míg egy kopáncsi a 16. századra. A zömét Gyula elfoglalása, azaz 1566 utánra datálhatjuk. 22 darabos mennyiségük magasnak mondható, települési arányokat tekintve igen egységes képet is mutatnak. Kivételt képez Mezőhegyes,

[453] KATONA-KISS 2017; RÓZSA ET AL. 2021.
[454] MORDOVIN 2018; MORDOVIN 2018A, 244–252; MORDOVIN 2021.
[455] DOROZSMAI 2023.
[456] A plombák nem követik a hagyományos felosztást, miszerint a doktori dolgozatomba a 2019. december 31-ig bekerült leletanyag tartozik csupán. Ennek oka az, hogy Mordovin Maxim gyűjtésében szórványosan az ezt követő időszakból származó darabok is szerepelnek. Miután nincs rálátásunk a teljes plomba állományra, így az ismétlések elkerülése miatt nem szerepeltetem a fent említett plombákat a dolgozatomban.
[457] Köszönöm Mordovin Maxim sokrétű segítségét, illetve, hogy adatait felhasználhattam!
[458] MORDOVIN 2014.

ahol nem került elő belőlük, illetve Kopáncs és Komlós, ahonnan szintúgy hiányoznak, jóllehet itt a plombák teljes mennyisége is szerényebb. A plombával ellátott textilek következő csoportja a *francia – belga – holland – német* területekről (Németalföldről) származik (Valenciennes, Ypres, Lier, Zutphen, Aachen). Ezek a termékek legnagyobbrészt a 15. században – és annak is inkább az első felében – készültek. Általánosságban, ha nem is sűrűn, de előfordulnak a régiónkban, nagy kilengésektől mentesek. Meglepő magas számuk Csatókamaráson,[459] illetve hiányuk Csorváson, mely településről más, 15. századi plombákat is alig ismerünk. *Németország* távolabbi részeiről (Köln, Uslar) nem sok plombát tudunk felmutatni. Ezek közt található kettő, melyek a 15. század első felére keltezhetőek, míg egy a 16. század első felére. Mindhármat Mezőhegyesen találták a keresősök. Eloszlásukból kis számuk miatt messzemenő következtetéseket nem lehet levonni. *Bajor* területekről (idesorolva a svájci Sankt Gallent is) nagyobb számban ismerünk plombákat (Wöhrd/Nürnberg, Regensburg, illetve Isny im Allgäu, Memmingen, Ulm). Összesen 22 példányuk került elő a vizsgált régióban, melyek zöme (15 db) a 16. század első felére keltezhető. Az első textilvégek a régióból a 15. század végén érkeztek Orosháza tágabb területére, de csak igen kis számban, míg a 16. század második felében forgalmuk mintegy negyedére esett vissza. Csorváson, illetve Szénáson az arányokat tekintve kevés került elő belőlük. *Itália* földjéről összesen 10 adattal rendelkezünk. A termékek, melyek ezeket a plombákat hordozták, zömmel ismeretlen helyről származnak a régión belül (7 darab), míg három példányuk Lovere és/vagy Sovere műhelyében készült. Az orosházi térségben a 16. század első fele előtti időből eddig nem sikerült itáliai eredetű plombát azonosítani. Leginkább a 16. század közepére keltezhetőek, biztonsággal a század végére egy példány sem datálható. Előfordulásuk kis darabszámuk ellenére sem nevezhető egységesnek. Orosháza tágabb környezetébe messze a legtöbb textilvég a német-lengyel határterületről, *Lausitz* (Görlitz, Zittau) illetve *Szilézia* területéről (Wschowa, Boroszló, Opava, Lwówek Śląski, Świdnica, Lubin, Chojnów, Nowa Ruda, Těšín, Lubań, Paczków, Legnica) érkezett. A legtöbb plomba görlitzi (összesen 46 db). A régióban a 15. század végén robbanásszerűen jelennek meg (12 db), majd a 16. század első felében kis túlzással élve a sziléziai posztó elárasztotta a vidéket (39 db). A század közepére (10 db), végére (17 db) arányuk kissé visszaesett, de még ekkor is meghatározó volt részesedésük a textilkereskedelemben. Eloszlásuk összességében egységesnek mondható, jóllehet vannak szűkebb időszakok, amikor egyes településeken számuk valamivel magasabb. Viszonylagos gyakoriságuk ellenére sem

[459] Sajnálatos tény, hogy a falu területét alig érintette fémkeresős tevékenység. Innen összesen 61 tárgy került be a múzeum gyűjteményébe. Ebben a 6 plomba kifejezetten nagy arányt képvisel.

lehet ezekből az adatokból mélyreható következtetéseket levonni. *Csehország*ból összesen 12 plomba ismert (Jindřichův Hradec, Nový Jičín, Jihlava, Šumperk, Šternberk). Négy plomba pontos származási helye nem állapítható meg, míg nyolc példány öt műhely terméke. A legkorábbi cseh plomba a 15. század végéről származik, azt Szénáson regisztrálták. A többi plomba a 16. századon belül, és a települések vonatkozásában is egyenletes szóródást mutat. Az *ismeretlen* eredetű plombák száma meglehetősen magas (106 darab). Arányuk a különböző korszakokban a teljes plombaanyag arányát követi.

A fentiekben a különféle régiók irányából közelítettünk, most lássuk azokat a településeket, ahol nagyobb számban kerültek elő plombák (7. táblázat). *Csorvás*ról a 15. századból összesen egyet ismerünk, ami az egyetlen plomba a falu területén Nyugat-Európából. A 16. század első és második felének eloszlása egységes képet mutat, erőteljes sziléziai fölénnyel, ami a század végére kissé visszaesik az angol plombák előretörése miatt. *Gerendás* területéről Csorváshoz viszonyítva több ismeretlen eredetű plombáról van tudomásunk. Ezt leszámítva a két településen mutatkozó kép nagyjából hasonlatos, némi különbséggel: Gerendáson picivel több nyugat-európai plomba került elő. A 16. század első és második felének eloszlása egységes, itt is a sziléziai plombák vezetnek, de közel sem olyan feltűnő módon, mint Csorváson. Itt a bajor textil is jobban képviseltette magát. *Mezőhegyes*en a plombák egységes képet mutatnak a 15–16. század folyamán. Eredetüket illetően azonban nem. Angol, nyugat-európai, bajor plomba egyáltalán nem került innen elő, ellenben a bajor területektől nyugatra eső német régiók összes, orosháza-környéki plombája itt került elő. A meghatározható plombák legtöbbje Sziléziából érkezett a falu területére. A legtöbb plombát a *Szénás*on találjuk. A 15. század első és második feléből közel azonos számú plomba ismert innen, összarányuk is magasnak mondható. A 16. század első felében erős ugrás figyelhető meg a plombák tekintetében, a század végére a 15. századi arányokat nem sokkal meghaladó kép alakult ki újra a településen. A sziléziai plombák száma a legmagasabb itt is, de a többi régió itt képviselteti magát a legegységesebben magát, természetesen a megszokott súlyponteltolódásokkal. Külön érdekesség az itáliai és a cseh textilvégek magas aránya. *Szentetornyá*n kevés 15. századi plomba került elő, ráadásul nyugati darab egyáltalán nem található köztük. Nyugat-európaiak a 16. században is csak ritkán fordulnak itt elő, és az angol plombák aránya is kicsi. A legtöbb plomba itt is a 16. század első felére keltezhető, a század végére az arányuk jelentősen csökkent. Messze a legtöbb textilvég Sziléziából származik. Végezetül *Pereg*, ahol a 15. század második felétől a 16. század végéig nagyjából hasonló mennyiségű plombával számolhatunk a különféle korszakokban. Szilézia itt is erősen vezet, a többi plomba pedig csak az egyéb, frekventált helyekről található.

Még, ha kevés is a plombák, és különösen a meghatározható eredetűek száma a régióban, mégis fontos adatokat szolgáltatnak a korabeli települések mindennapjait, kapcsolati hálóját illetően. Az éremanyaggal való összevetésük azért fontos, mert a textilvégek plombái sokkal pontosabb képet mutatnak, mint a jóval nagyobb számban előkerült érmek. A 7. táblázat adatai alapján néhány észrevétel fogalmazható meg:

- A Száraz-ér menti falvakban az éremforgalom jóval hamarabb beindul, mint az attól távolabbi területeken, amit korai plombák magasabb aránya is jelez.
- A 16. század közepén- második felében az érmék száma mindenhol növekvő tendenciát mutat, ugyanakkor Szénás és Szentetornya esetében a plombák száma a 16. század második felére a felére csökken. Jóllehet, ezek az érmék a 16. századi pusztulási horizonthoz is kapcsolhatóak (szétszántott kincsleletek lehetősége miatt), ami a valós képet nyilvánvalóan torzítja, de a plombák számának drasztikus visszaesése akkor is feltűnő. Ráadásul az említett két településen a gyűszűk teljes leletanyagra vetített aránya meghaladja a 3%-ot (2. táblázat), ami kifejezetten magasnak mondható. Mindebből pedig a helyi feldolgozóipar (és talán a helyi textilelőállítás) magasabb szintjére lehet következtetni a 16. század végén az orosházi régióban, első sorban annak északi részén.[460]
- A sziléziai, lausitzi plombák képviselik a legnagyobb mennyiséget. Velük kapcsolatban nem haszontalan a lengyel pénzek arányát összevetni.[461] A lengyel érmék és a sziléziai-lausitzi plombák egyaránt a 16. század első felében kerülnek elő a legnagyobb számban, a magyar érmék egy picivel később érik el a csúcspontot (Ferdinánd időszaka). Kivétel Mezőhegyes és Pereg, ahol a 15. századtól kezdve a 16. század végéig sokkal kiegyenlítettebb textilbeáramlással számolhatunk. Ezzel összefüggésben kell megemlíteni azt, hogy Peregen és Mezőhegyesen a gyűszűk teljes leletanyagra vetített aránya jóval alacsonyabb, mint Szénás és Szentetornya esetében, Mezőhegyesen még az 1%-ot sem éri el.

Mindent összevetve a rendelkezésünkre álló adatokból a következő mondható el. A régióban az első textilvégek a 15. század első felében jelentek meg. Ezek nagyrészt a Németalföldről származtak, de a legkeletibb képviselőjük is Németország nyugati sávjából, a Göttingen közelében fekvő Uslar-ból való. Ennek a kapcsolatnak a 100 éves háború vetett véget. A

[460] MORDOVIN 2016.

[461] A többi kibocsátóterület éremanyagát különböző okok miatt nem áll módunkban összevetni az ugyanonnan származó plombákkal. Jóllehet Szilézia és Lausitz nem képezte Lengyelország részét ebben az időszakban, de mivel az itt készült áru Krakkó érintésével érkezett a Kárpát-medencébe a két forráscsoport véleményem szerint összehasonlítható egymással (v.ö.: 7. táblázat, 7. kép).

magyar–német, első sorban bajor kapcsolatok Luxemburgi Zsigmond uralkodásának idejében alakultak ki, és erősödtek meg a 15. század második felére, amit a ránk maradt plombák is igazolnak. A 16. század közepén a kereskedelmi adatok alapján a bajor, nürnbergi textil mennyiségének illene a legmagasabbnak lennie a régiónkban,[462] de ezt nem tapasztaljuk, hiszen a 15. század második felében, a század végén a sziléziai, lausitzi, cseh műhelyekből érkező textil gyakorlatilag berobbant a régióba és megőrizte elsőségét a későbbi évtizedekben is. A 16. század második felére a plombák száma csökkent, amit nagy valószínűség szerint a helyi textilipar megerősödésének tudhatunk be. Régiónkba a textil két irányból érkezett (7. kép). Az egyik ezek közül Bécs.[463] Innen jutott a textilanyag a régiónkba a német, bajor, közép-cseh területek felől, de Itáliából is, az Alpok hágóin keresztül. A másik csomópont Krakkó: az angol, németalföldi textilárukat vízi úton Gdansk érintésével szállították Krakkóba, és innen a Magyar Királyság területére. A sziléziai, lausitzi, kelet-csehországi textil szintén Krakkó érintésével érkezett magyar területekre. A kereskedelmi hálózat nagy vonalait ugyan ismerjük, ugyanakkor semmit sem tudunk arról, hogy az orosházi régió lakosai hol szerezték be a textilárukat. Talán valamelyik településünkön lehetett piac is a szükségletek kielégítésére, de a plombák jobban utalnak a feldolgozó tevékenységre, mint a kereskedelmi tevékenység színterére.[464]

5.3. GYŰRŰK

A fémkeresőzés során 888 darab gyűrű / gyűrűnek meghatározható tárgy, esetleg töredék került elő a régió vizsgált lelőhelyeiről (2–3. táblázat).

A Kárpát-medencei, középkori gyűrűkkel kapcsolatban a tudományos kutatások időszakos fellángolása figyelhető meg. Szendrei János 19. század végi munkái[465] után Hlatky Mária[466] illetve a részben Parádi Nándor nyomán dolgozó Lovag Zsuzsa[467] neve említhető meg. Ebbe a vonulatba sorolom Litauszki Zoltánt is, aki Lovag Zsuzsa nyomdokain vált a hazai és nemzetközi gyűrűkutatás ismert alakjává (8. táblázat).[468] Meg kell említeni Hatházi Gábort is, aki a kun temetők kapcsán foglalkozott a gyűrűkkel.[469] Természetesen voltak

[462] V.ö.: EMBER 1988, 77–78.
[463] A régiónkban fellelt egyetlen bécsi plomba a bécsi textil rossz minőségét támasztja csak alá.
[464] Adott esetekben a templomok környékén több plomba is gyűjthető. Ezek a tárgyak azonban ugyanúgy utalhatnak a piactérre, mint a piactéren működő szabóság meglétére.
[465] SZENDREI 1888A; SZENDREI 1888B; SZENDREI 1889A; SZENDREI 1889B; SZENDREI 1889C; SZENDREI 1889D.
[466] HLATKY 1938.
[467] PARÁDI 1975; LOVAG 1975A; LOVAG 1980.
[468] LITAUSZKI 2012; LITAUSZKI 2018A.
[469] HATHÁZI 2004, 91–92; HATHÁZI 2005, 74; HATHÁZI 2009.

kutatók rajtuk kívül is, akik a tárgytípussal kapcsolatban maradandót alkottak.[470] A gyűrűk kutatása a környező országokban az elmúlt évtizedekben jelentősen megugrott a magyarországihoz képest, akár múzeumi gyűjteményi egységek, akár fémkeresős kutatások során előkerült példányok közzétételéről is legyen szó.[471] Ugyanakkor különféle típusok összegyűjtésére és közreadására is egyre több példa akad, hazai vonatkozásban is.[472] A néprajzi korok gyűrűi is nagy segítséget jelentenek a feldolgozás során.[473] A régi publikációkban nem igazán fordítottak figyelmet a gyűrűkre, azok értékelésére.[474]

Az első csoportba a *fonott* gyűrűket soroltam, a csoport kialakítása nem okozott különösebb nehézséget. A második csoportba a *forrasztott*ak kerültek. A magam részéről a csoportba sorolás általában zökkenőmentes volt, de a szakirodalomi összevetés már nem feltétlenül volt az. Példának okáért a balatonszárszói gyűrűk közt a szerző felsorolt több forrasztott fejű példányt is,[475] míg hasonló darabokat esetenként öntött darabként írnak le, vagy esetleg annak gondolhatunk a mellékelt fotók, rajzok alapján.[476] A Vinkovci környéki gyűrűket bemutató kiadványban a nyilvánvalóan forrasztott darabok is minden esetben öntöttként szerepelnek.[477] Az *öntött* gyűrűk hatalmas családjába (harmadik csoport) soroltam azokat az általában kerek fejjé kiszélesedő gyűrűket, melyeket Hatházi Gábor kalapált fejű gyűrűknek nevez, és melyeket Litauszki Zoltán lemezből kivágott, végein összeforrasztott gyűrűként ír le. Így a magam részéről „kalapált" gyűrűknek neveztem el az összes, kerek fejjé kiszélesedő gyűrűt, meghagyva némely esetben a lemezből való kivágás lehetőségét ugyanúgy, mint a pántkarika elkalapálásának lehetőségét. Ami pedig esetükben a forrasztott végeket illeti, sokszor valóban van „nyitott" gyűrű, ami egykoron össze is lehetett forrasztva, de annak eldöntése, hogy a gyűrű forrasztott volt (és eltört) vagy eleve nyitott volt – sokszor lehetetlen. Ezt követik az ún. *vegyes* technikával készültek, melyek (negyedik) csoportba

[470] Részletes kutatástörténet: LITAUSZKI 2012, 6–11.
[471] RADOJKOVIĆ 1969; BAJALOVIĆ-HADŽI-PEŠIĆ 1984; MILOŠEVIĆ 1990; MANEVA 1992; KOĆKA-KRENZ 1993; IVANIĆ 1995; HANULIAK 1997; ZEČEVIĆ 2001; ZEČEVIĆ 2006; ŠLANCAROVÁ 2006; GRIGOROV 2007; KOTARAC 2007; PETRINEC 2009; RADIĆ 2009; BIKIĆ 2010; MANEVA 2010; TOTEV 2010; ĐUROVIĆ 2012; MAKOVCOVÁ 2013; REABȚEVA 2014; RABOVYANOV–TOTEV 2015; GAJIĆ 2018; CRAIOVAN 2019; ADŽAGA 2020; GAUNT 2020; STEPANOVA 2020; UZELAC 2021; COSMA 2023; UZELAC 2023; UZELAC 2024.
[472] TÜRK 2001; DRAGOTĂ–RUSTOIU–DRÂMBĂREAN 2010; DRAGOTĂ–RUSTOIU–DRÂMBĂREAN 2011; DRAGOTĂ–RUSTOIU 2011; KUZINA 2014; DRAGOTĂ 2013; MAKOVCOVÁ 2013; OȚA 2015A; SHPILEV 2014; DONCHEVA 2016; MANOJLOVIĆ-NIKOLIĆ 2016; DONCHEVA–BUNZELOV 2017; DONCHEVA–NIKOLOV 2020; RÓZSA 2020B; RÓZSA–SZIGETI 2021A; DEMO 2023; RADIŠIĆ 2024.
[473] BALOGHNÉ 1999.
[474] Bővebben a 2. mellékletben.
[475] HEGE 2018, 250, 2. kép 2–4.
[476] Pl.: DUMITRIU 2001, 118–119, Taf. 89/13–17; REABȚEVA 2014, Fig. 75/17.
[477] ADŽAGA 2020.

sorolása az első csoporthoz hasonlatosan kevéssé volt problematikus. A teljesség kedvéért pedig *kérdéses* darabok ismertetésével zárom a sort (ötödik csoport).[478]

Az orosházi fémkeresős anyag gyűrűinek értékelése előtt érdemes elidőzni annál, amit a régió gyűrűiről eddig tudtunk. Ehhez kiváló alap Litauszki Zoltán 2012-ben megvédett egyetemi szakdolgozata.[479] Litauszki Békés, Csongrád-Csanád és Bács-Kiskun vármegyék területéről gyűjtötte össze a múzeumi raktárakban fellelhető Árpád- és későközépkori pecsétgyűrűket. Az említett három vármegyét egy területi egységnek vette, amit táblázatos összehasonlításomban két csoportra osztottam (8. táblázat). A felosztásban a földrajzi határokat vettem figyelembe: a Tiszántúlt (Körös–Maros köze), illetve a Duna–Tisza köze egységeket. A Litauszki Zoltán által ismertetett 177 gyűrű 38 lelőhelyről származik. Elemzésük esetén figyelembe kell vennünk az aránytalanságokat, melyek az eredményeket félrevezethetik. Ki kell emelnünk, hogy a leletek nagy része (105 darab) összesen öt lelőhelyről származik,[480] melyek mindegyike a Duna–Tisza közén található. Az is fontos, hogy a Tiszántúlról összesen 16 gyűrű került csak bemutatásra, ami a teljes anyag 10%-át sem éri el, amit csak erős fenntartásokkal lehet a dolgozatom tárgyát alkotó 888 darab gyűrűvel összevetni. Mindezek ellenére, az előzetesen felgyűjtött leletanyag fontos megfigyelések levonására alkalmas.

Az elemzésnél megtartottam Litauszki Zoltán csoportbeosztásait, még akkor is, ha azzal egyes esetekben egyáltalán nem, illetve csak részben értettem egyet. Akár a technikai kivitelezés, akár a mintakincs esetében lehetnek eltérő vélemények. Litauszki Zoltán munkájában élesen különválnak egymástól a liliomos és *emberalakos* gyűrűk. Utóbbit csak az Akasztó-Pusztaszentimréről előkerült képviseli.[481] A szakirodalomba mélyen beágyazott lelőhelyről több olyan gyűrű is ismert, melyek a liliomos gyűrűk közt vannak számontartva, bár a rajtuk látható vésetek feltűnő antropomorf vonásokat mutatnak. Véleményem szerint hiba ezeket a gyűrűket a vidékünkön széles körben elterjedt, öntött liliomos darabokkal együtt kezelni, hiszen utóbbiakon ez a szép átmenet egyáltalán nem figyelhető meg. A *liliomos* gyűrűk különféle variánsai közt találjuk azokat, melyek körül körirat figyelhető meg. A tiszántúli anyagban két ilyen darab is feltűnik: Gyula, Törökzug 312. sír,[482] Tótkomlós,

[478] Dolgozatomban nem foglalkozom a gyűrűk funkciójával. Az, hogy ezeket használták, vagy használhatták-e egyáltalán pecsételésre, a téma szempontjából irrelevánsnak érzem (v.ö.: KUMOROVITZ 1993).
[479] LITAUSZKI 2012.
[480] Kiskunfélegyháza, Templomhalom; Kiskunhalas, Katolikus temető, Kápolna; Nyárlőrinc, Hangár utca, Ópusztaszer, Monostor; Szeged, Vár.
[481] LITAUSZKI 2012, VII. t. 7.
[482] LITAUSZKI 2012, IV. t. 1.

Telekpuszta lelőhelyeken.[483] Ez két okból kifolyólag is érdekes. Egyrészt a körfeliratos gyűrűk az orosházi fémkeresős anyagból hiányoznak, másrészről pedig a Kárpát-medencében széles körben elterjedtek és nem csak liliomos változataik.[484] A liliomos variánsok közt felsorolt életfás és keresztes darabok típusba sorolásánál ugyanazzal a nehézséggel kellett Litauszkinak megküzdenie, mint jelen dolgozatban a fémkeresős anyag értékelésénél jómagamnak. Megjegyzendő, hogy a kereszttel variált életfás-liliomos gyűrűk a mi anyagunkból hiányoznak, gyűjtésében is csak a Duna–Tisza közéről találhatók effélék. Ugyanez a helyzet a keresztből kinövő liliommal, nagy általánosságban a kereszttel és kettős kereszttel díszített gyűrűk esetében is.[485] Ezek nem csak Litauszki szerint származnak a Duna–Tisza közéről, az orosházi anyagban is ismeretlenek. *Ökörfejes* gyűrűk az orosházi anyagban nincsenek jelen. *Madaras* gyűrűk Litauszki gyűjtésében csak a Duna–Tisza közéről szerepelnek. Az itt felsorolt gyűrűkön minden esetben teljes madár látható, a tiszántúli „szétesett", stilizált ábrázolásmód szinte teljesen hiányzik. Litauszki gyűjtésében nagyon magas számban találhatóak a *majuszkulás* gyűrűk.[486] A Tiszántúlról összesen egy példányukat közölte (1:16), ami a fémkeresős anyagunk arányaival (43:888) kapcsolható össze, ugyanakkor a technikai kivitelezés és a mintakincs elemzése erős területi eltéréseket is mutat. Végezetül, az ún. *egyéb* kategória darabjai között nézetbeli eltéréseken nyugvó különbségek is találhatóak. Ilyen példának okáért a balotapusztai gyűrű, melyen véleményem szerint az életfa és a madár stilizált ábrázolása figyelhető meg, miként az egyik homokmégyi gyűrű esetében is.[487] Geometrikus díszű gyűrűt láthatunk a hódmezővásárhely-kéktói gyűrű fején,[488] életfás-liliomos kompozíciók több Bács-Kiskun megyei gyűrűn.[489] Külön csoportot képezhetnének azok a gyűrűk, melyek fején a kardot tartó kéz, vagy korona[490] látható. Az sem világos számomra, hogy miért szerepelnek az egyéb kategóriában olyan példányok, melyeken egyértelműen kereszt, vagy majuszkulás[491] díszítés figyelhető meg.[492]

[483] LITAUSZKI 2012, IV. t. 4.
[484] A Duna–Tisza közén, Litauszki idézett munkájában: visszaforduló állatalakos (LITAUSZKI 2012, XII. t. 3), madaras (Litauszki 2012, XII. t. 4–7), ökörfejes (LITAUSZKI 2012, XI. t. 2), keresztes (LITAUSZKI 2012, VIII. t. 2–3), kettős keresztes (LITAUSZKI 2012, VIII. t. 5), majuszkulás (LITAUSZKI 2012, XVII. t. 5, XVIII. t. 4).
[485] LITAUSZKI 2012, VI, VIII–X. t; LITAUSZKI 2012, V. t. 2–5.
[486] LITAUSZKI 2012, VI, XV–XXI. t.
[487] LITAUSZKI 2012, XXII. t. 1; LITAUSZKI 2012, XXII. t. 3.
[488] LITAUSZKI 2012, XXII. t. 6.
[489] LITAUSZKI 2012, XXIII. t. 5–7.
[490] LITAUSZKI 2012, XXV. t. 5–8; LITAUSZKI 2012, XXIV. t. 6–11.
[491] LITAUSZKI 2012, XXV. t. 3–4; LITAUSZKI 2012, XXVI. t. 1–2, 4–8.
[492] Sajnálatos módon a gyűrűk formakincsének és a rajtuk lévő mintázat összevetésére a feldolgozás során általában nekem sem maradt időm. Mindez nagyon sok plusz feladattal járt volna, és még szerteágazóbbá tette volna az amúgy is bonyolult kérdést. Ennek igazolására érdemes fellapozni példának okáért Ivana Popović, római kori karneolgyűrűkről írt dolgozatát, és megnézni az ott közölt gyűrűk formakincsét (POPOVIĆ 2013), majd összehasonlítani a középkori hasonló darabokkal (TÓTH 2017; BIKIĆ–MILADINOVIĆ 2021).

5.3.1. Fonott gyűrűk (19. kép 1–3)

Három, különböző gyűrűt soroltam ebbe a csoportba. Ezek egyike a Csorváson előkerült háromszögátmetszetű, csavart / fonott, végein összekalapált darab (19. kép 1). Egy másik, Kisfecskésről előkerült, bronzdrótból készült példány afféle házi barkácsmunkának tűnik (19. kép 2), míg a Szentetornyáról származó harmadik példány sem értelmezhető nagyon másként: esetében egy bronz pántgyűrűvel állunk szemben, melynek elkalapált végeit egymásra helyezték, és azt két oldalán drótokkal erősítették meg (19. kép 3).

A csavart / fonott gyűrűkkel legrészletesebben Kovács László foglalkozott. A 11. század elején megjelenő ékszer véleménye szerint a század végére ki is kopott a viseletből.[493] A gyűrű a templomhelytől alig 20 méterre került elő, így talán az egyik sír melléklete lehetett. A bronzdrótból készült gyűrűt a magam részéről keltezhetetlennek tartom, leginkább a késő középkori drótgyűrűkhöz hasonlatos, melyeket legutóbb K. Németh András vett számba.[494] A harmadik példány esetében sem lehet eldönteni a korát, mivel a római kortól kezdve szinte bármikor készülhetett az a példány, melynek imitációjával állunk jelen esetben szemben.

5.3.2. Forrasztott gyűrűk (20–23. kép)

A forrasztott gyűrűk nagy csoportjába azokat a gyűrűket soroltam, melyek esetében a karikához a fejet forrasztással erősítették hozzá. Két részre bontottam őket: az elsőbe az úgynevezett lemezkarikás darabok, míg a másikba az egyéb példányok kerültek.

5.3.2.1. „Lemezkarikás” gyűrűk

A lemezkarikás darabok fejét (az ismert esetekben) nyitott, általában elkalapált végű pántra, esetleg karikára forrasztották. A fej a legtöbb esetben lemezes, de találkozunk vastagabb, öntött példányokkal is. Utóbbiak általában kisebb átmérővel rendelkeznek. Ezeken túl egyedi megoldásokkal is találkozhatunk a leletanyagban. Ide 43 gyűrűt soroltam összesen. Hatházi Gábor volt az, aki a középkori gyűrűk között csoportjukat elkülönítette.[495] A perkátai gyűrűket feldolgozásában két részre osztotta, azok technikai kivitelezése alapján. Az első csoportba a *fejjé kiszélesedő lemezkarikás* darabokat sorolta, míg a másodikat *huzalkarikás típusnak* nevezte el, ide kerültek azok a példányok, melyek *elkalapált végeit utólag forrasztották a kerek, lemezes fejhez*. A huzalkarikás megnevezést félrevezetőnek tartom, hiszen a forrasztott gyűrűk karikájának jelentős része pánt. Magam a típus megnevezésénél

[493] KOVÁCS 2015, 198–203; KOVÁCS 2019, 425–432.
[494] K. NÉMETH 2023, 65, 10. kép.
[495] HATHÁZI 2004, 91–92; HATHÁZI 2005, 74.

következetesen a *forrasztott*(-lemezes) kifejezést használom.[496] Hatházi leírásának ez a kisebbik hibája, hiszen a két fő típust külön lehet választani egymástól. Nagyobb, a kutatásra is kiható problémának érzem azon véleményét, miszerint a két fő típus közel egy idejű használatának alapja a tatárjárás kori kincsekben való együttes előfordulásuk lenne. A huzalkarikás (forrasztott-lemezes) darabok tatárjárás kori kincsekből nem ismertek, a szerző által hivatkozott munkák pedig nem közölnek ilyen darabokat.[497] Megtalálhatók ugyan ilyenek Lovag Zsuzsa idézett munkájában, de azok korszakolása minden esetben ingatag alapokon nyugszik.[498] A „kalapált" fejű példányok csoportjának lehatárolása nem okoz különösebb nehézséget. Ez igaz a klasszikus forrasztott-lemezes darabokra is. A keveredést azok a példányok jelentik véleményem szerint, melyek feje domború, és rajtuk sok esetben vonalkeretek között értelmetlen felirat olvasható. Az ide sorolható daraboknál a fejet sok esetben a karikához forrasztják publikálóik szerint, míg számos esetben látható, hogy a fej a „kalapált" fejűekhez hasonlatosan a karikával szerves egységet alkot. Hatházi Gábor ezeket a korai, 13. századi forrasztott gyűrűket együtt tárgyalja a klasszikus forrasztott fejű társaikkal, míg véleményem szerint a két csoportot külön kell kezelni egymástól.[499] Ennek nyomán a gyűrűket ismertető munkákban a huzalkarikás (forrasztott-lemezes?) típusú darabok megjelenését rendre a tatárjárás időszakáig leviszik publikálóik.[500] Ami ugyan elképzelhető, de jelenleg erre vonatkozó biztos fogódzónk nincsen. Mint látni fogjuk, a forrasztott lemezes gyűrűk mintakincse sok esetben kapcsolatba hozható az öntött, kalapált fejű gyűrűkön láthatóval, Árpád-kori előzményekre vezethetők vissza, mint erre Hatházi Gábor is rámutatott.[501] Éppen ezért a hazai és nemzetközi szakirodalomban fellelhető gyűrűk, említett két fő típusokhoz való sorolása nehézségbe ütközik a nem megfelelő leírás, vagy ábrázolás miatt.[502]

Madaras gyűrű (20. kép 1). Madaras gyűrű összesen egy esetben fordul elő. A Peregen előkerült darab kis átmérőjű öntött fej, melyen a madár lábai láthatóak, a fejjé kiszélesedő öntött gyűrűkhöz hasonlatos kompozícióban. A madárlábak-alkotta napkorong mellett maga a madárábrázolás igen elterjedt a forrasztott fejű gyűrűkön, jóllehet főleg egész

[496] A fej készülhetett (általában szélesebb) lemezből, illetve (általában keskenyebb) öntöttek is lehetnek.
[497] PARÁDI 1975, 149–150; LOVAG 1980, 222–235.
[498] Lovag 1980, 1. kép 13: Ismeretlen lelőhely; 4. kép 12: Szank. A szanki darab szórvány, földmunka során találták Árpád-kori edénytöredékek kíséretében (LOVAG 1980, 231).
[499] Példaként említhető a gyula-törökzugi templom körüli temetőben talált gyűrű (JANKOVICH 1982, 419–420, 6. kép; LITAUSZKI 2012, 75–76, IV. tábla 1). Jankovich Dénes leírása gyakorlatilag használhatatlan, Litauszki Zoltán szakdolgozatában fejjel összeforrasztott darabként írja le.
[500] HEGE 2018, 250.
[501] HATHÁZI 2004, 92.
[502] BĂRCĂCILĂ 1959, Fig. 2. képein a gyűrűket kizárólag felülnézetből ábrázolták.

alakos madarak jelennek meg a gyűrűk fején, ami viszont az orosházi anyagból teljes mértékben hiányzik.[503]

Liliomos gyűrű (20. kép 2). Egyetlen példányuk Mezőhegyesről ismert. Az öntött, kisméretű fejen klasszikus lilomábrázolás látható. Kis mennyisége feltűnő, hiszen a Kárpát-medencei anyagban gyakorinak számítanak. A forrasztott gyűrűk korai típusába tartoznak azok a darabok, amikor a két koncentrikus kör között – általában értelmezhetetlen – felirat, a belső körben pedig liliomábrázolás látható.[504] Északkelet Bulgáriában ez a fajta ábrázolás és technikai megoldás a 13–14. században már feltűnik.[505] Mizse középkori temploma mellett talált gyűrűn az antropomorf jegyek még felismerhetőek.[506] Klasszikus liliomábrázolás látható többek között a Balatonszabadi Pusztatorony lelőhelyen fellelt egyik gyűrű fején is.[507]

Életfás-madaras / kereszt ábrázolásos gyűrűk (20. kép 3–9). Az életfa és a két oldalán megjelenő madarak ábrázolása viszonylag nagy számban és sokféleképpen jelenik meg az orosházi leletanyagban. Leggyakoribb az egymásnak hátat fordított C-betűket formázó megoldás (20. kép 3–5). Egyikük széles, lemezes fejű ezüst gyűrű, esetében egy nyíl (életfa ága?) tartozik még a kompozícióhoz (20. kép 3). Ez a példány Csorváson került elő. Másik kettő, bronzból öntött, kisfejű példány egyaránt Peregről származik. Ezek egyike az előzőhöz igen hasonló, nyíl helyett az életfa sematizált csúcsa és gyökere látható, az egészet vésett vonalak között holdsarlók alkotta poncolt sorminta keretezi (20. kép 4). A harmadik példány életfája mellett megjelenő vésetek holdnak és csillagnak (égitesteknek) is felfoghatóak (20. kép 5). Az életfa és a madár ábrázolása elvontabb és ugyanakkor sokkal egyértelműbb módon is megjelenik. A különféle keresztábrázolások (20. kép 6–8) egyike egy szentetornyai gyűrű nagyméretű, bronzból öntött fején látható. A kettőskereszt egyértelműen az életfát, annak csúcsán és ágvégein ülő madarakat ábrázolja (20. kép 6). A madarak hullámvonallá egyszerűsödött ábrázolása a fejjé kiszélesedő, bronzból öntött gyűrűkön is több esetben megfigyelhető (30. kép 6). A másik két darab viszonylag kisebb fejű, ezüst lemezkarikás darab, melyek esetében egyaránt talpas kereszt látható. Mindkét példány Peregen látott napvilágot. A nagyobbik méretű keresztszárai között jól kivehető a liliom/életfa csúcsának jellegzetes díszítésmódja (20. kép 8). Végezetül egy virágdíszes példányt említek, melynek kompozíciójában a liliom, életfa és madárábrázolás együttese – ha igen elvontan is – de megtalálható (20. kép 9).

[503] Pl.: RÁCZ 2014, 113, 21. tábla 7.
[504] PANAIT 1967, Fig. 2.
[505] DONCHEVA–NIKOLOV 2020, 145, Figura 1.
[506] FAZEKAS–KŐNIG–PÁNYA 2018, 35.
[507] MAGYAR 2007, 171, 172, 4. kép 3.

A kereszt formájú díszítések, különösen a kettőskereszt gondolati hátterét megítélni nem lehet.[508] Egyaránt hordozhatnak pogány (az életfa csúcsán és ágain ülnek a megszületendő gyermekek, madarak képében) és természetesen keresztény elemeket is.[509] Ezt a kettősséget támasztja alá az egyik, 14–15. századra keltezett, kiskunfélegyházi gyűrű is.[510] Itt, a minta felső részén határozott kereszt forma, alatta, azzal szerves egységben az életfa és annak két oldalán madarak stilizált képe jelentkezik. Utóbbi rajzolat megtévesztésig hasonlatos a később bemutatásra kerülő majuszkulás M betű megfogalmazásához, mind alakját, mind pedig sraffozott kialakítását tekintve. A kettős keresztek csúcsán és szárvégein több esetben megjelenik a madárábrázolás, sraffozott háromszögek formájában.[511] Az életfa és a madár alap megjelenési formája, az egymásnak háttal fordított két C-betű – mint azt látni fogjuk – az ún. kalapált fejű gyűrűkön is megjelenik, és leginkább annak sematizált változataként. A balotapusztai darab mellett példának hozhatjuk a tyukod-bagolyvári, tatárjárás kori kincslelet gyűrűjét is.[512]

Geometrikus díszű gyűrűk (22. kép). A geometrikus díszű gyűrűket is több csoportra lehet osztani. Az orosházi anyagban fellelhető ilyen darabok közül kiemelkednek a csillagmintás díszűek. A csillagalakzatot a rombuszalakban vésett díszű háromszögekkel emelték ki. Egy komlósi példány bronzból öntött fejjel rendelkezett, azon hatágú csillag látható (22. kép 4). A másik három példány (22. kép 1–3): Csorvás, Mezőhegyes, Szentetornya ezüst, lemezkarikás darab, csillagkompozíciójának középső matt felületén csillaggal vagy majuszkulával díszített. Egyikük sűrűn bordázott hurkafüle is megmaradt. Tőlük teljesen idegen az a széles szalagfüllel és négyzetes fejjel rendelkező peregi ezüstgyűrű, melynek lekerekített fején négyszirmű rozetta és az azt körbevevő léckeret látható (22. kép 8). További darabok sorolhatók még ebbe a csoportba. Mindhárom egyedi mintakinccsel rendelkezik, és mindhárom a bronzból öntött fejű példányok közé sorolható. Egy peregi gyűrűfejet koncentrikus körök közt látható növényi (?) imitáció vagy szövegmásolat (?) díszíti (22. kép 5), egy másik, szintén Peregen napvilágot látott példány fején sűrű vonalvezetésű párhuzamos, merőleges vésetek láthatóak (22. kép 6), a harmadik, Földváron előkerült, kisfejű darabon értelmezhetetlen geometrikus jellegű vésetek látszanak (22. kép 7). A 7 és 9 ágú csillagalakú díszítésű gyűrűk kiválóan árnyalják, és egyben kiemelik azt a szinkretizmust,

[508] A Veliki Preslavból előkerült, kettőskeresztet is ábrázoló amulettek kapcsán a publikálók megjegyzik, hogy ez a díszítés alapvetően 6 darab Y egysége, ami a pogány világban a mágikus erő szimbóluma (ANTONOV–VATOV 2023, 187).
[509] „Kalapált fejű" gyűrű fején v.ö.: Pátroha, Butorka-dűlő (JAKAB 2007A, 97).
[510] LITAUSZKI 2012, 98, V. t. 4.
[511] Pl.: GALLINA–VARGA 2009, 3. kép.
[512] JAKAB 2007, 263, 4. kép.

amit a forrasztott fejű, lemezkarikás gyűrűk önmagukban is képviselnek. A nagy, számunkra releváns katalógusokat átnézve, pontosan ilyen díszítésű párhuzamokkal ugyan nem találkozunk,[513] de ez a díszítés is szervesen kapcsolható az előző csoporthoz. Jó példa erre az a Nuštar-ból (Hr) előkerült gyűrű, melynek fején a háromszöglakú vésetek a háttal fordított C-betűk belső oldalán, illetve random jelleggel a fej szélén helyezkednek el.[514] Kronológiai szempontból igen érdekes a kettős koncentrikus kör közt valamilyen növényi mintát, írást imitáló ábrázolást hordozó gyűrűfej. Korai növénymotívumos példát látunk az Esztergom, Szentkirályi földek 13. századi kincsleletében.[515] Bolgár területen több jó párhuzamot is találunk, jóllehet ezek a gyűrűk általában a korai madaras illetve pentagrammás gyűrűk formavilágát követik. Ilyenek ismertek a 14. századból Veliko Trnovo-ból,[516] vagy Szófia, St Sophia templom temetőjének egyik sírjából.[517] Stella Doncheva Shumen környékéről, szintúgy a 14. századra keltezi őket.[518] Bolgár anyagban a késő 14. századból az öntött gyűrűkön feliratok helyett egyértelműen növényi ábrázolás jelenik meg a koncentrikus körök közti részen.[519] A mi darabunk más technikai megoldás, és láthatóan utánozza a mintakincset.[520] A négyzetes fejű, rozettás vésetű darabhoz hasonlatos gyűrű csavart drót karikával Vadu Anei (jud. Ilfov) 15–17. századi lelőhelyéről ismert.[521]

Majuszkulás gyűrűk (21. kép). A forrasztott fejű gyűrűk közül a legnagyobb számban az ún. majuszkulás gyűrűk találhatók meg (21. kép): Szentetornya (1), Gerendás (1), Fecskés (1), Komlós (2), Pereg (1), Mezőhegyes (1). Ezeken a szakirodalomban használatos szemlélet szerint I, I/M, P, D illetve kérdéses betűk szerepelnek. Az itt bemutatott darabok általában ezüstből készültek, és nagy átmérőjű fejjel rendelkeznek, karikájuk lehet kör átmetszetű, illetve szalagszerű. Jellemző díszítésmódjaik közt szerepel a sraffozott és/vagy pontozott test, a nyíl- és ágmotívumok. Általánosságban a gyűrűk fején a legtöbb esetben az M, illetve az I betűket találjuk. Ezek Máriával, illetve Jézussal való azonosítása a román, majd a magyar szakirodalomban is megjelent az elmúlt évtizedekben. Meglátásom szerint mindkét betű a vallási szinkretizmus kiváló példája, hiszen a keresztény vallás szereplőinek neve mellett az életfa, illetve az életfa és a két oldalán álló madarak képét is jelenthette viselője számára.[522]

[513] ADŽAGA 2020; LITAUSZKI 2012.
[514] ADŽAGA 2020, 317, Kat. 439.
[515] RÉCSEY 1894, 70.
[516] RABOVYANOV–TOTEV 2015.
[517] TOTEV 2010, 143, Cat. 25.
[518] DONCHEVA 2016.
[519] TOTEV 2010, 144, Cat. 26.
[520] RABOVYANOV–TOTEV 2015.
[521] DUMITRIU 2005, 343–344, 348.
[522] Hosszas elemzés olvasható a kérdésről a 2. mellékletben.

Majuszkulás gyűrűk a Kárpát-medencei leletanyagban igen elterjedtek, azokat általában a 14–15. század tágabb fordulójára keltezik.[523] „D”-betű egy 14–15. századi gyűrű fején is megjelenik Třebíč (Cz) lelőhelyen. Publikálója szerint az egykori tulajdonos kezdőbetője lehet a D-betű.[524]

A kardot tartó kéz motívuma (23. kép 2). A kardot tartó kéz motívuma egy gyűrűn található (23. kép 2). A Peregen előkerült gyűrűfej bronzból öntött, kisebb átmérőjű darab. Forrasztott fejű példánnyal a szakirodalomban eddig nem találkoztam.

Egyéb lemezkarikás gyűrű (23. kép 1). Az egyéb kategóriába néhány, és egymástól távol álló darabot soroltam. A szentetornyai gyűrűk közt található egyik ezüst, peremes lemezfejes gyűrűn sűrű rezgésű sugárszerű veretek találhatók (23. kép 1). Hasonló „rezgős” vonalvezetés, hasonlóan sugárszerű kivitelezéssel tűnik fel Liteni (jud. Suceava, Ro) középkori temetőjének anyagában – jóllehet a középső részt egy kereszt uralja.[525] Nyaktagos öntött ezüstgyűrű fején is megjelenik a motívum Strumnica (Mk) temetőjében talált egyik gyűrűn, amit Elica Maneva stilizált liliomként és kettős kereszt együtteseként értelmezett. Így véleménye szerint a házassági és vallási kapcsolat egyben jelenik meg rajta.[526]

*Ismeretlen gyűrűk*et megtartom szó szerint ismeretlennek. Ennek oka az, hogy több olyan pánt(gyűrű) is található a leletanyagban, ami egykoron forrasztott lemezfejes gyűrű karikája is lehetett, ugyanakkor önálló használatuk sem kizárt: Csorvás (1), Gerendás (1), Kopáncs (1), Szentetornya (2). Ezek az ismeretlen gyűrűk jó eséllyel a 14–15. századra keltezhetőek, de lehetnek köztük ennél korábbi darabok, így Árpád-kori pántgyűrűk is.[527]

5.3.2.2. Egyéb forrasztott gyűrűk

Találhatóak a leletanyagban olyan gyűrűk, melyek feje nem kerek, a lemezkarikásoktól eltérő.

Fede gyűrűk (23. kép 6–11). Az ún. fede gyűrűk egyik csoportját képezik azok a darabok, ahol a gyűrű fejét forrasztott szív-forma alkotja. A szív forma lehet egyszerű, illetve díszített. Utóbbi ritkán fordul elő, egy szénási gyűrű esetében, amikor IHS felirat ékesíti azt (23. kép 8). A többi esetben megjelenő szívek igen változatos karikákhoz kapcsolódhatnak (23. kép 6–7, 9–11), alig akad közöttük két egyforma, azonos alcsoportba sorolható darab. Ezek a gyűrűk anyaguk és a fellelt párhuzamok alapján is különböznek az eddig bemutatott daraboktól. Ismert ugyan korai párhuzamuk Vajdahunyad/Hunedoara (Ro) templomkörüli

[523] Pl.: RÁCZ 2014, 113, 21. tábla 5.
[524] ŠLANCAROVÁ 2022, 173, Obr. 2/10.
[525] MATEI–EMANDI–MONORANU 1982, 83, Fig. 44/14.
[526] MANEVA 2010, 342, Sl. 4.
[527] V.ö.: SZIGETI 2023, 373.

temetőjéből, ahol I. Ulászló 1444. érmével együtt került elő az említett darab,[528] de leginkább ennél későbbre datálhatóak. Ilyen példának okáért egy szórvány lemezgyűrű, amit Göncön, a római katolikus plébániatemplom temetőjében találták, azt a 15–20. századra keltezték közreadói: a bronz/ezüst karikára két szívet forrasztottak.[529] Ugyanúgy két szíves példányt közöltek Jihlavából (Cz), amit a 19–20. századra datáltak.[530]

Egyéb gyűrűk (23. kép 3–5). A többi, máshová nem sorolható gyűrű/gyűrűfej bronzból öntött. Egy komlósi darab fejét középen egy, azt körbevéve pedig hat kerekded forrasztott filigrándrót díszíti (23. kép 3). További két darab feje ovális, domború (23. kép 4–5). Egyikük esetében a gyűrű karikáját összeforrasztották, és arra forrasztották rá a díszítetlen fejet; míg a másik esetben az ovális fej széleire forrasztották rá a karikát, ami az idők folyamán letört, így annak csak a csonkja maradt meg, utóbbi alján jellegzetes egyenes sugárirányú vésetek láthatóak. A 23. kép 5 alatt, a fej hátsó oldalán lévő sugárirányú vésetekre, magára a formára és technikai megoldásra példát a török kori anyagokban találunk.[531]

Az itt bemutatott gyűrűkről nagy általánosságban elmondható, hogy köztük igazán jó minőségű nem, vagy alig fordul elő.[532] Fontos kiemelni azt is, hogy számarányuk felettébb alacsony. A 43 forrasztott gyűrű területi eloszlása nem egységes (3. táblázat): kiemelkedően magas számban fordulnak elő Peregen, amit jóval lemaradva követ Mezőhegyes, Komlós illetve Szentetornya. Ezektől is jócskán lemarad a többi település, ami Csorvás, Gerendás és Szénás esetében nagyon szembeötlő, hiszen ezeken a lelőhelyeken alapvetően sok gyűrű került elő. Szénáson ráadásul a két forrasztott gyűrű az egyéb kategória egyéb gyűrűi közé tartozik, így a fő sodrásból feltétlenül kiemelendők. A Száraz-érhez közeli Pereg, Komlós és Mezőhegyes településeken került elő a forrasztott lemezkarikás gyűrűknek több, mint a fele. Mindez pedig egyértelműen jelez egyfajta határozott térbeli különbözőséget a számunkra. Egyfajta térbeli különállásnak tudható be az is, hogy a Kárpát-medencei forrasztott lemezeskarikás gyűrűk hét-, illetve kilenc ágú csillaggal díszített fejű változatai itt fordulnak elő a legnagyobb intenzitással – afféle helyi védjegyként. Érdekes módon a régión belüli fentebb ismertetett megoszlást nem mutatják, jóllehet igen kis számban állnak csak rendelkezésünkre: Csorvás (1), Komlós (1), Mezőhegyes (1), Szentetornya (1). Feltűnően

[528] PINTER–TIPLIC 1999, 63, Pl. I.
[529] GÁL–MISKOLCZI 2015, 320, I. t. 4–5.
[530] OMELKA–ŠLANCAROVÁ 2013, 119, J08/B/15842; v.ö.: BALOGHNÉ 1999, 68, Kat. 202.
[531] RADIĆ 2015, 21, Kat. 12; MÁTHÉ 2021; Novo Brdo anyagában található aranygyűrűt azonban Emina Zečević a 14. századra keltezte (ZEČEVIĆ 2006, 247, Kat. 151).
[532] Összehasonlítási alap példának okáért: Bárdudvarnok (M. ARADI–MOLNÁR 2016, 7, 5. kép), Felkenyér/Vinerea (POPA 2011, Fig. 71).

nagy számban állnak rendelkezésünkre azok a gyűrű(feje)k, melyek bronzból öntöttek, vaskosabbak, és kisebb átmérőjűek, mint az ezüstlemezből készült társaiké: Csorvás (1), Földvár (1), Mezőhegyes (1), Pereg (5). Ezeken a majuszkulás díszítéseket leszámítva az összes fő típus (liliom, madár, életfa és madár, kardot tartó kéz) megtalálható. A kardot tartó kéz motívumának elterjedését a kutatás a 15–16. századra teszi, hordozói pedig a széles körben elterjedt öntött gyűrűk voltak. Ha ebből indulunk ki, akkor a Peregen előkerült forrasztott gyűrűhöz tartozó, hasonló mintával rendelkező darabot (és vele együtt általában az öntött fejű változatokat?!) a forrasztott gyűrűk utolsó periódusához kapcsolhatjuk. Ugyanakkor pedig az is elgondolkodtató, hogy éppen Peregen került elő a legtöbb ilyen gyűrű, ahol a teljes 14. századi éremanyag bő 60%-a származik[533] – ami viszont a kérdéses gyűrűk koraiságát erősíti, főleg úgy, ha a csorvási darab (koncentrikus körök közti írásimitáció: 22. kép 5) esetében már 13–14. századi párhuzamokkal is számolhatunk.[534] A fedegyűrűk egyértelműen a késő középkorba, kora újkorba sorolhatóak.

5.3.3. Öntött gyűrűk (19. kép 4–11, 24–41. kép)

A gyűrűk legnépesebb csoportját alkotják az öntött gyűrűk. Általában bronzból készültek, némely esetekben ezüstből is, ezekre az alábbi szócikkekben teszek majd említést, az adott típusok ismertetésénél. Négy csoportot alakítottam ki, így a következőkben lesz szó a karika, „kalapált", fejjé kiszélesedő fejű és köves gyűrűkről.

5.3.3.1. Karikagyűrűk (19. kép 7–11, 24–25. kép)

Ide zömében olyan példányokat soroltam, melyek nem, vagy csak alig fejesednek. Összesen 60 gyűrű taglalása történik ebben a fejezetben.

Sima karikagyűrűk (24. kép 1–7). A sima, díszítetlen karikagyűrűk több csoportra oszthatók. Található köztük több egyedi darab is. Ilyen többek közt az az ezüstből öntött példány, melynek külső kontúrja négyzetes, míg a belső kör formát mutat (24. kép 1): Mezőhegyes (1). Szintén ezüstből öntött, és ugyanúgy Mezőhegyesről származik az a darab, melynek átmetszete háromszögű, a tárgy teste bikónikus (24. kép 2). A gyűrűk nagy része D-keresztmetszetű. Általában ezüstből öntöttek, de előfordulnak bronzból készültek is közöttük, miként a Csorvásról bemutatott példány (24. kép 6): Csorvás (6), Gerendás (1). Szélesebb-

[533] A teljes gyűjtőterületen 17 db 14. századi érme került elő, ebből 11 Peregen. Ez a 11 érme Károly Róberthez és Nagy Lajoshoz kapcsolható. Mária királynő 3 verete Komlóson került elő (4. táblázat).

[534] Ezt a kérdést nyitva kell hagynunk. Forrasztott gyűrűk (madaras, geometrikus fejjel) az olteni (jud. Teleorman, Ro) kincsben is előfordulnak. A kincset a 15. századi oszmán betörésekhez kötik, magukat a gyűrűket a 14. század végére és a 15. század elejére (ROSETTI 1972, 10, 14, Fig. 26–28, 31–33). Kisebb öntött fejű gyűrűt közöltek Marosvásárhely ferences rendház lelőhelyről, 15. század végi rétegből (SOÓS 2011, 324, Pl. 1/6).

laposabb változata Gerendásról került elő (24. kép 5). Két példányuk inkább ovális, illetve négyszögletes átmetszetű, mindkettő a szénási leletanyagot gazdagítja (24. kép 3–4). Két gyűrű még ezeknél is nehezebben sorolható csoportba: Fecskés (1), Gerendás (1). Ugyancsak kettő, szélesebb, bronzból öntött lapos példány származik Szentetornyáról (24. kép 7). Ezek talán nem is gyűrűk voltak, hanem valamilyen szerszám szorítógyűrűi, de az is biztos, hogy a karikaként statisztikába vett darabok (2. táblázat) közt is találunk olyat, melyeket egykoron karikagyűrűként viselhettek. A négyzetes formára öntött ezüst karikagyűrűkről legutóbb Szigeti Judit írt rövid összefoglalót. Véleménye szerint a gyűrűtípus a 11. század közepére keltezhető.[535] A háromszögátmetszetű gyűrűk szintén megtalálhatóak a halimbai leletanyagban, melyeket a 11. század középső harmadára keltezett.[536] A többi, ide sorolható tárgynak némely esetben gyűrű besorolása is kétséges, ugyanakkor rendkívül tág időkeretben értelmezhetőek.[537] A D-keresztmetszetű gyűrűk igen nagy számban fordultak elő Csorváson, illetve a hozzá térben is közeli Gerendáson is került elő egy példányuk. A csorvási darabok kiemelkedően magas számára nem találunk megnyugtató magyarázatot.

Fonást, sodrást utánzó (24. kép 9–12). Összesen öt, és egymástól igen különböző gyűrűt soroltam ebbe a csoportba. Mind az öt esetben a sodrást, fonást utánzó, azt mintázó darabról beszélhetünk. A 24. kép 9–10 alatt bemutatott példányokat a minta kialakításának módja, színe (?) is elválasztja a 24. kép 11–12 alatti darabokétól. Előbbiekre példát a kora Árpád-kori temetők anyagában találunk, melyek legutóbbi összefoglalását Szigeti Judit végezte el a halimbai temető feldolgozása kapcsán.[538] Utóbbiak – az általam turbántekercses néven illetett darabok – jó párhuzama ismert a bakonyszentjakabi pálos kolostor anyagában, illetve Dunapatajról.[539] A korai gyűrűk a csorvási illetve a szénási leletek közé tartozik, a kései darabok gond nélkül beilleszthetőek a települések, mint Csorvás (1), Fecskés (1) és Gerendás (1) későközépkori-koraújkori anyagába.

Bordázott gyűrűk (19. kép 16–17). Nagy számú zárt, bordadíszes karika található a gyűjtött anyagban. Ezek jelentős része nem lehetett ékszer, inkább tarthatjuk őket valamilyen nyeles tárgy szorítógyűrűinek, mivel a készítésük során keletkezett sorját nem távolították el. Ugyanakkor találunk köztük olyat is, melyet minden bizonnyal az ujjon viseltek – de a pontos

[535] SZIGETI 2023, 353, 380–382.
[536] SZIGETI 2023, 352, 380.
[537] Bronz domborúhátú gyűrű került elő Kaposvárról (BÁRDOS 1987, XIV. tábla). A temetőbe az Árpád-kortól az újkorig temetkeztek.
[538] SZIGETI 2023, 383–385.
[539] NAGY 2014, 56; LANTOS 2023, 308, 23. kép 8.

határt a legnagyobb igyekezet ellenére sem lehet meghúzni a két funkció között.[540] Az általam gyűrűnek tartott tárgyak egyik csoportjába azok a hármas bordával ellátott példányok tartoznak, melyek középső tagjuk sokkal szélesebb, hangsúlyosabb (19. kép 16), míg a másikba azokat soroltam, ahol a bordák egységesen kerültek kiosztásra, melyek száma ezek esetében is három (19. kép 17). Összesen hat példányt soroltam a zárt, bordadíszes gyűrűk csoportjába. Egyik felük csorvási, a másik hármon Fecskés, Kopáncs és Mezőhegyes osztozik. Csorváson mindkét variáció megtalálható. Véleményem szerint mind a hat példány a 15–16. századba sorolható, esetleg a törötten múzeumba kerülő mezőhegyesi esetében merülhet fel a kora-Árpád-kori keltezés lehetősége.[541]

Zeg-zug díszes gyűrűk (19. kép 8). Egy Csorvásról előkerült széles, lapos bronzgyűrűn kettős vonalvezetésű vésett-poncolt dísz látható (19. kép 8). Bárdos Edith közölt egy hasonló darabot Kaposvárról.[542] A Kárpátokon túlról is találunk párhuzamot erre a gyűrűtípusra is, példának okáért Észak-Macedóniából.[543]

Feliratos gyűrű (19. kép 13–15, 18–19). Egy biztos darab található a kollekcióban (19. kép 15): Csorvás (1). Ezen kívül rendelkezésünkre állnak olyan darabok, melyek esetében felmerülhet a szöveg/betűk másolása, imitációja ugyanúgy, mint valamilyen növényi motívum (19. kép 13–14): Csorvás (1), Mezőhegyes (1). Vannak olyanok ezeken kívül, melyeken gótikus S/fordított S betű (?) látható, de ezek a tárgyak gyűrűk és szorítógyűrűk egyaránt lehettek (19. kép 18–19): Gerendás (1), Szénás (1). Minuszkulás feliratos gyűrűt közölt Selmeczi László a karcag-orgondaszentmiklósi első sírjából.[544] Feliratos gyűrűre a küküllővári / Cetatea de Baltă (Ro) 16. századi kincsben találtam párhuzamot.[545]

IHS feliratú gyűrűk (25. kép). A bronzból öntött karikagyűrűk jellegzetes csoportját alkotják az ún. IHS feliratú gyűrűk (22 db). Karikájuk viszonylag keskeny, fejük nem, vagy csak enyhén vastagszik meg. Az egyik kopáncsi gyűrű esetében csak IH felirat olvasható. A gyűrű erősen kopott, az S betű hiánya talán ennek a ténynek tudható be (25. kép 1). Hét olyan példány található a gyűjtött anyagban (25. kép 2–5), melyek esetében a betűk vésete elnagyolt, rovást imitáló (Csorvás: 1, Pereg: 2, Szénás: 4). Ezek esetében általános a vállon a hármas véset, kettőn közülük a karikán lépcsős spirálvonal-véset (25. kép 3) is található –

[540] Lázár Sarolta közölt egy szórvány bordázott gyűrűt Bajótról. A darab a református templom körüli temető bolygatott sírjainak földjéből került elő, eredetileg vélhetően gyűrű volt, és inkább a késő középkorra keltezhető. Ugyanakkor az sem kizárt, hogy egy kés vagy más használati tárgy szorítógyűrűjéről van szó esetében (LÁZÁR 1999, 294, 5. kép 5).
[541] Bővebben a 2. mellékletben.
[542] BÁRDOS 1978, VIII. tábla 19.
[543] MANEVA 1992, T/75.
[544] SELMECZI 2006, 257, 4. kép 7.
[545] BUNTA 1975, 226, fig. 8.

utóbbiak mindegyike Szénáson került elő. Vannak olyanok, melyek esetében a felirat két oldalán levélminta véset (25. kép 6–9) látható (Csorvás: 1, Fecskés: 1, Szénás: 1, Szentetornya: 2), jóllehet ezek közül a csorvási és az egyik szentetornyai darab címer részéből úgy tűnik, éppen a lényeg – maga az IHS felirat – hiányzik (25. kép 13). A növényi díszes példányok egy másik csoportjánál a feliratot poncolt ovális keret veszi körbe (Fecskés: 1, Gerendás: 2). Hat gyűrű esetében a vésett levélminta helyett 2+1 egymásba kapaszkodó fogaskerék-minta látható (25. kép 10–12), a feliratot minden esetben poncolt ovális keret övezi (Csorvás: 1, Kopáncs: 1, Mezőhegyes: 1, Szénás: 2, Szentetornya: 1). Egy hetedik, kopáncsi példány erős kopottsága okán csak feltételesen kapcsolható ide (25. kép 15). Egy gerendási gyűrűt soroltam ebbe a csoportba (25. kép 14) jellege és kialakítási módja miatt mindezeken túl, jóllehet csak növényi vésetek vannak rajta.[546] A 22 darab gyűrű elterjedéséből messzeható következtetéseket nem vonhatunk le, bár bizonyos altípusaik nem lépik túl egyes települések határát. Jóllehet, az IHS felirat a középkor korábbi évszázadaira nyúlik vissza, szélesebb körű elterjedésével Sienai Szent Bernardin majd Loyolai Szent Ignác nyomán a késő középkortól számolhatunk, így a mi példányaink esetében is a 16. századi keltezés a legvalószínűbb. Talán nem járunk messze az igazságtól, ha az évszázadot leszűkítjük, és az IHS feliratú gyűrűk régió-beli megjelenését a század végére helyezzük. A reformáció terjedése a Körös–Maros közét nagy mértékben érintette. Olyannyira, hogy 1549-ben és 1550-ben is Tornyán tartották meg a tiszántúli református egyházkerület számára meghirdetett zsinatot.[547] Jóllehet az 1552. évi török hadjárat a reformáció terjedését visszavetette, ám hamarosan az unitáriusok megerősödéséről értesülünk.[548] Nem kizárt, hogy az IHS feliratú gyűrűi az ellenreformáció 16. század végi tevékenységéhez kapcsolhatóak.[549]

Pántgyűrűk (19. kép 4–6). A pántgyűrűk csak igen kis számban képviseltetik magukat. Miután nagy valószínűség szerint ezeket a gyűrűket is öntötték, itt szerepeltetem őket.[550] Három Csorvásról (19. kép 4–5) került elő, míg a negyedik Szénásról (19. kép 6). Két csorvási gyűrűn kettes- illetve hármas vonalú poncolt farkasfogminta látható. A pusztaszentlászlói temető leletanyaga kapcsán a Szőke–Vándor szerzőpáros érintette ezt a tárgytípust is. Szerintük a késő avar kortól II. Béla időszakáig szórványosan számolhatunk

[546] Pelle Ferenc, egykori tanfelügyelő, magángyűjteményében több gyűrűt is őrzött Kevermes környékéről. Kerekes Györgynek lehetősége volt az említett gyűrűket a 2010-es években tanulmányozni. Ebben az anyagban IHS feliratúak is voltak. Köszönöm Kerekes Györgynek az adatokat!
[547] BOROVSZKY 1896, 288–289; BOROVSZKY 1897, 601.
[548] BOROVSZKY 1896, 297.
[549] További adatok a 2. mellékletben olvashatók.
[550] Ez a négy gyűrű nyitott. Közülük kettő a zeg-zug mintás karikagyűrűkkel rokon. A két csoport esetében a bordázott gyűrűk esetében megfogalmazottak is iránymutatóak.

jelenlétükkel.[551] Több változatuk ismert a Kárpát-medencei leletanyagban,[552] ugyanakkor a Kárpát-medencén kívül is előfordulnak, így Kałdus (Pl) 11–12. századi temetőjében.[553]

Enyhén fejesedő gyűrűk (19. kép 7–11). Vannak olyan bronzból, ritkábban ezüstből öntött karikagyűrűk, melyek feje kissé szélesedik, enyhén fejesedik. Az, hogy esetükben mégis fejről beszélhetünk, annak oka, hogy a nyakrészt két helyen leszűkítették, így alakítva ki a fejrészt. A csoport viszonylagos formagazdagságról tanúskodik, így mind az öt példányt ábrázoltam a fényképes táblán: Csorvás (2), Fecskés (1), Gerendás (1), Szénás (1). Található köztük keskeny, hosszú fejű, díszítetlen példány (19. kép 7), négyzetes fejű, bordával tagolt, vállán párhuzamos vésetekkel díszített darab (19. kép 8), kettőnek feje rombusz alakú, fejükön és vállukon geometrikus poncolt-vésett dísszel (19. kép 10–11), illetve egy pajzsos fejű, vállain kitüremkedő (19. kép 9) is színesíti a képet. A későrómai korban már létező, hasonló kialakítású, általában hosszított fejű (19. kép 7) gyűrűket R. Facsády Annamária tagolt fejű gyűrűnek nevezi.[554] A késő népvándorláskori példányok – melyek az alább tárgyaltak távoli rokonai – nagy valószínűség szerint a római gyűrűk leszármazottai lehetnek.[555] Konjsko polje, Livade (Hr) 9–10. századi gyűrűjén a jellegzetes pajzsforma előképe (?) látható.[556] A Fecskésen előkerült ezüstgyűrű (19. kép 9) pajzs alakú feje Elica Maneva, macedoniai leleteket bemutató monográfiájában köszön vissza.[557] A Kiskeszi/Malé Kosihy (Sk) 11. század második harmadára keltezhető, 369. sírjában található gyűrűk egyikének pajzs-alakú fejét a már látott pontkördísz díszíti – a fej kialakítása az említett balkáni darab gyenge másolatának tekinthető.[558] A karika, fej melletti hegyesedő kitüremkedése a kora Árpád-kori temetőkben is feltűnik.[559] A geometrikus díszű négyzetes-, illetve halszálkaszerű vésett-poncolt darabokra is találunk példát a kora Árpád-kori emlékanyagban. Sárrétudvari hízóföldek 239. sírjából előkerült gyűrű rombusz alakú fejének sarkainál pontkördísz található.[560] A Tápé-Malajdokról közölt gyűrű rombikus fején is pontkördísz látható.[561] A ducói temetőből Alexander Ruttkay közölt a 13. századi gyűrűk között egy rácshálóval díszített fejű példányt, mely esetben a fentebb említett fej melletti

[551] SZŐKE–VÁNDOR 1987, 74.
[552] Sárrétudvari, Hízóföld, 89. sírjában a minta hasonlatos, de kivitelezése más (NEPPER 2002, 312, 254. t. 11).
[553] BOJARSKI–CHUDZIAK 2009, 297, Ryc. 17/e.
[554] R. FACSÁDY 2009, 33.
[555] V.ö.: DEMO 2023.
[556] PETRINEC 2009A, 275, T. 195/2.
[557] MANEVA 1992, T. 87/21.7.
[558] HANULIAK 1994, 133, obr. 46, typ. 57c, tab. LXXII/D5.
[559] Pl.: MEDGYESI 2002, 154–155, 22. kép 2.
[560] NEPPER 2002, 168, 321. tábla 8.
[561] BÁLINT 1991, Taf. LXI/11.

kitüremkedés még csökevényesen ugyan, de megtalálható.[562] Az ócsai tájvédelmi körzet területéről bemutatott példány feje a 19. kép 11. alattihoz hasonlatosan enyhén szélesedő, rombikus vésetű.[563] A csoportba vonható többek közt a vizsgált régiónk peremén, Gyula Szeregyháza 11. sírjából, 12. századi (II. Béla?) anonim denárral (CNH-I. 74) együtt előkerült ezüst gyűrű,[564] a Gyalu/Gilău (Ro) 12. századi magyar temetőből ismertetett darab, főként a formai hasonlatosság alapján.[565] A horizontot tágítja az Omlód/Omoljica (Srb) temetőjében a tatárjárás előtti időszakból, a 12–13. századból származó példány,[566] miként a prágai vár területéről közölt rácsmintás, amúgy díszítetlen darabok is, melyeket a 13–14. századra kelteztek.[567] Utóbbiak esetében a nyakrész már szinte nem is szűkített, de a rombikus fej a négyzetes geometrikus díszítés még megfigyelhető. Szabó Kálmán a Kecskemét-környéki temetők anyagából 14–15. századra keltezett hasonló gyűrűket, ami az eddigi példák nyomán kevésbé tűnik megalapozottnak.[568] Az itt bemutatott, fejesedő karikagyűrűk a 19. kép 8 darabtól eltekintve az Árpád-korba sorolhatóak.

5.3.3.2. „Kalapált fejű” gyűrűk (26. kép)

A kerek fejjé kiszélesedő gyűrűkről olvashatjuk, hogy a kerek fejet kalapálással érték el, illetve olyan technikai kivitelezésről, amikor a gyűrűt magát lemezből vágták ki, majd a fejjel szemközti végeket karikába hajtás után forrasztották össze, esetleg nyitottan hagyták.[569] Nyilvánvalóan léteznek ezek a megoldások, de az ide sorolható gyűrűk nagy része eredendően öntött, még a nyitott változataik is. A 9–11. századi madaras, pentagrammás gyűrűkkel állnak rokonságban, bár karikájuk – ha szalagszerű, akkor is – jóval keskenyebb, ami kerek fejüket hangsúlyosabbá teszi. Léteznek lemezből kivágott változataik, de ilyenek az orosházi anyagban nem fordulnak elő (talán kronológiai okok miatt). Az orosházi anyagban is találunk olyan nyitott gyűrűt, melyről nem dönthető el, hogy eleve így készült, vagy a mezőgazdasági művelés hatására a leggyengébb részén tört el a feszültség hatására. Kerek fejjé kiszélesedő, vékonyabb falú, vélhetően öntött gyűrűket jellegzetes megjelenésük miatt sorolom magam is külön csoportba. Az orosházi anyagban található gyűrűk a legtöbb esetben vésett-poncolt díszűek. Általában ezüstből készültek, bronz változataik ritkábban fordulnak elő. Fontos megjegyezni, hogy az anyagminőség és a mintakincs egymással összefüggésben jelentkezik. Összesen 17 darab gyűrű fordul elő az anyagban: Apáca (1), Csorvás (5), Gerendás (1),

[562] RUTTKAY 1979, 68.
[563] FÜREDI–RÁCZ 2021, Kat. 39; ehhez hasonlatos Sárrétudvari / Biharudvari: MESTERHÁZY 1978, 35, 1. kép 19.
[564] SZATMÁRI–GERELYES 1996, 21, IV. tábla 15.
[565] ISAC–GÁLL–GÁL 2012, 303, Fig. 4/5.
[566] RADIČEVIĆ 2020, 238, Рис. 5/6.
[567] FROLÍKOVÁ-KALISZOVÁ 2005, 360, Obr. 1/D.
[568] SZABÓ 1938, 54, 300. kép.
[569] V.ö.: LANGÓ 2016, 397.

Kisfecskés (1), Kopáncs (2), Mezőhegyes (2), Pereg (2), Szénás (1), Szentetornya (2). Öt csoportba sorolhatóak: állatalakos (7), antropomorf-liliomos (4), geometrikus (2), életfás-madaras (1) illetve egyéb (3).

Állatalakos gyűrűk (26. kép 1). A leggyakoribb az állatalakos díszítés, aminek megjelenési módja rendkívül egységes. (26. kép 1). Az itt megjelenő négylábú, mitikus lények oldalirányból ábrázoltak, fejük hátraforduló, pofájuk nyitott, farkuk felcsapott. Általában önmagukban állnak, de van olyan eset, amikor az állat mellett csillag(ok), holdsarló látható. Az állatalak teste sima, egyszeres vonalvezetésű, a telt kialakítás csak ritkán fordul elő. Minden esetben ezüstből készültek. A késő középkort megélt települések közül Csorvás (2), Gerendás (1), Kopáncs (1), Mezőhegyes (1), Pereg (1) és Szénás (1) területéről ismerünk ilyen állatalakos gyűrűt. Rajtuk kívül Orosháza, Bónumból (4) [209] Magyarbánhegyesről (1) [146] van tudomásunk jelenlétükről a kutatott régió területén belül. Ezek a gyűrűk a 12–13. századra keltezhetőek, a 11. századi korszakolásuk erősen kérdőjeles. Legtöbbjük a tatárjárás kori kincsekben fordul elő.[570]

Antropomorf-liliomos gyűrűk (26. kép 2–5) kis számban vannak jelen. Egyértelműen emberi formát láthatunk az egyik apácai gyűrűn (26. kép 2), mely vonalak a liliom formát sejtetik. Az emberalak szétesésének folyamata leginkább az egyik csorvási gyűrű (26. kép 3) esetében érhető tetten. Itt az emberi fej, test és a lábak jól kivehetőek, és egyben felismerhetőek a jól ismert liliomábrázolások vonalvezetése is. A testet egy indaszerű vonal övezi. A Kisfecskésen előkerült gyűrűn (26. kép 4) az emberi testet (liliom alsó része) látjuk egymással szembefordítva. A lábakat piciny karcolatok jelölik, a fejet a szintén egymással szembefordított hármas vonalak (az életfa/termékenység fájának csúcsa, a liliom felső része) láthatóak. A fenti ezüst gyűrűkkel szemben a sor végére került szentetornyai gyűrű (26. kép 5) azon túl, hogy bronzból készült, feje bizonyíthatóan vékonyra, kör alakúra kalapált. A fejen látható ábrázolás egyértelműen liliomot mintáz, melyben az emberalak csak nagy jóindulattal látható. Lovag Zsuzsa mutatott rá az antropomorf és a liliomos gyűrűk kapcsolatára.[571] Az akasztó-pusztaszentimrei, tatárjáráskori kincs gyűrűi kiváló példái az embert ábrázoló vésetek növényi formákká történő átalakulására.[572] Az orosházi gyűrűk szétesőő kompozícióinak mindegyike hordoz magán antropomorf elemeket, jóllehet a klasszikus liliomábrázolást csak részleteiben lehet rajtuk felfedezni. A Vinkovci-környéki fémkeresős anyagban találunk a kisfecskési darabhoz (26. kép 4) hasonlatosat. A példányt a horvát kollégák a 13–14. századra

[570] Bővebben a 2. mellékletben.
[571] LOVAG 1980, 222.
[572] PARÁDI 1975, 129–131, 8. ábra 1–3; LOVAG 1980, 221, 223, 1. ábra 2–4; magam az emberi ábrázolást erősebbnek érzem, legutóbb a liliomos gyűrűk közt sorolták fel őket (LITAUSZKI 2012, 69 pp, II. tábla 1–3).

keltezték, a motívumot pedig stilizált keresztként írták le.[573] Ugyanebből a régióból 13. századi gyűrűt közölt Mato Ilkić Szata/Sotin (Hr) lelőhelyről, a gyűrű fején X-mintaként írva le az ábrázolást.[574] Ugyanez a motívum látható a Szentendre/Suhopolje (Hr) temetőben talált egyik gyűrű fejére vésve.[575] A Rusz területén a keresztdíszítés a 12–13. században terjedt el az amuletteken.[576]

Geometrikus díszű gyűrűk (26. kép 6–7). Két bronzgyűrűt soroltam ebbe a csoportba, melyek kerek fejét egyaránt a négyes osztás jellemzi: a Csorvásról származó darab (26. kép 6) esetében a kerek fejet négy részre osztották, az egymással szembeni párok párhuzamos vonalakkal sraffozottak, illetve díszítetlenek, míg a Kopáncsról származó példány (26. kép 7) esetében négyes rozetta látható, ami a keresztet, a négy égtájat és/vagy a forgó Napot szimbolizálja.[577] Négyes osztású geometrikus díszű gyűrű került elő az újkígyósi kora Árpád-kori temetőben.[578]

Életfás-madaras gyűrűk (26. kép 8). Egy Mezőhegyesen előkerült gyűrű az átlagosnál vastagabb, a feje is kisebb, mint a többi, itt felsorolt darabnál látható, ugyanakkor az öntött, életfát és madarat ábrázoló társaitól is idegen. A gyűrű karikáját a vállrészen esetében is párhuzamos, illetve x-vésetek borítják. Meglehetősen stilizált párhuzama Vinča-Belo Brdo (Srb) lelőhelyen a 12–13. századra keltezhető.[579] Ebbe a körbe vonható a Balotaszállásról ismertetett, a 13. század harmadik negyedére keltezhető gyűrű is.[580]

Egyéb „kalapált" gyűrűk (26. kép 9). Egy töredékes ezüst, illetve kettő bronzból (26. kép 9) készült. Ezek feje vagy díszítetlen, vagy nem állapítható meg róluk, hogy díszítettek-e vagy sem: Csorvás (1), Pereg (1) illetve Szentetornya (1).

A vizsgálatunk tárgyát képező gyűrűk a csorvási kiugrástól eltekintve egységes szóródást mutatnak a régión belül. Korszakolásukra vonatkozóan a kutatás eddigi eredményeihez nem áll módomban hozzátenni, ezeket az ezüstgyűrűket a 12–13. századra lehet keltezni, míg a bronz változatok talán a korábbi/későbbi datálást is megengedik. Mint azt a fejezet elején említettem, ezek a gyűrűk a korai pentagrammás és madaras gyűrűkkel állnak rokonságban, mely darabok mind a Kárpát-medencében, mind pedig a Balkánon a 10. század második

[573] ADŽAGA 2020, 295, Kat. 396.
[574] ILKIĆ 2010, 385, 390, T. I/10.
[575] TOMIČIĆ 2009, 238, sl. 8.
[576] A fentiekhez teljesen hasonlatos díszű darab: Domongol website (KORSUN 2010, 66, № 83).
[577] LANGÓ 2016, 397.
[578] MEDGYESI 2002, 154, 22. kép 3.
[579] PENEZIĆ ET AL. 2022, 186, Сл. 9.
[580] PÁLÓCZI HORVÁTH 1989, 121, 42. kép.

felétől jelennek meg, és használatuk a 11. században töretlen.[581] A mi példányainkhoz hasonlatos darabok – erős jóindulattal, de – fellelhetők ugyan honfoglalás- és kora Árpád-kori temetőink anyagában,[582] mégis a „kalapált fejű" darabok legkorábbra datált párhuzamát, az életfa és a két oldalán látható pávák részletgazdag ábrázolásával a szerbiai Lešje temetőjéből ismerem, ahol a gyűrűt a 11–12. századra keltezik.[583] Ilyen korai datálású hazai darabbal nem találkoztam eddig, de ez nem zárja ki azt, hogy nem is létezett ez a gyűrűtípus a Kárpát-medencében, hiszen mint említettem korábban, a 12–13. század temetkezéseiben a korábbi időszakokhoz képest jóval kevesebb leletanyag fordul elő. Amit a korszakról tudunk, azt jószerivel a tatárjáráskori kincsekből ismerjük, melyek a mi gyűrűinkhez hasonlatos darabokat őriztek meg számunkra rendre az ország területén. Már a tatárjárás korában megjelennek azok a gyűrűk, melyek fejét – általában értelmezhetetlen – feliratok díszítik, némely esetben koncentrikus vésetek között. Ilyen gyűrű a rendelkezésemre álló hatalmas, fémkeresőzésből származó anyagban nem fordult elő, ugyanakkor ismert a régióból, hiszen éppen Tótkomlósról jutott a Munkácsy Múzeumba egy ilyen példány.[584]

A gyűrűkön történő emberalak ábrázolásnak közel sincs akkora hagyománya, mint a Balkánon.[585] A kalapált fejű gyűrűkön a vallási alapú,[586] illetve harcos hősöket ábrázoló emberábrázolásokkal szemben az antropomorf vonásokat mutató, liliommá váló példányok jóval jelentősebb arányt képviselnek. A forrasztott, illetve az öntött fejes gyűrűk esetében nemhogy az ember, de jószerivel annak antropomorf változata is eltűnik.[587] Mindenféleképpen említést érdemel az állatalakos, illetve az emberalakos gyűrűk összekapcsolására, közös gondolatiságára felhívni a figyelmet. Vidékünkön a csorvásit leszámítva nincs tudomásunk olyan pecsétlőről/amulettről, ahol a harcos embert, és/vagy az állatalakot együttesen láthatjuk. De a Kárpát-medencében több olyan, 12–13. századi példányuk ismert,[588] ahol ez a két elem együtt jelenik meg. Hasonló tárgyakat már a 6. századtól bolgár területeken is találunk.[589]

[581] LANGÓ 2016, 402.
[582] Pl.: Sárrétudvari, Hízóföld: NEPPER 2002, 238. tábla 10.
[583] RADOJKOVIĆ 1969, 101, sl. 48; legutóbb: ŠPEHAR 2022, 96, Сл. 20/17.
[584] LITAUSZKI 2012,
[585] MANOJLOVIĆ-NIKOLIĆ 2016; OŢA 2015A.
[586] Szerbia területén I. Constantin, Szent Ilona és a Szent Kereszt motívuma a 14. századi öntött gyűrűkön is teljes valójában megcsodálható (ZEČEVIĆ 2001, 437, Сл. 8). V.ö.: LOVAG 1980, 224, 2. ábra 6–9.
[587] RÓZSA–SZIGETI 2021A.
[588] SZIGETI–RÓZSA 2024.
[589] DONCHEVA 2011, 81, Fig. 6.

5.3.3.3. Fejjé kiszélesedő gyűrűk

Az öntött gyűrűk legnagyobb csoportja, amit 13 nagyobb csoportba soroltam: négylábú állat, madár, liliomos, életfás-madaras, majuszkulás, geometrikus, kard és pajzs, növényi, égitest, fede gyűrűk csoportjára, melyekhez társulnak a kopott, rontott és egyéb példányok.

Négylábú állatot mintázó gyűrű (27. kép 15). Egy Peregen előkerült bronzból öntött gyűrű fején egy négy lábú állat primitív kialakítású karcolata látható. Talán meglévő motívumot imitált, így eredetijét azon ezüstgyűrűk között kell keresnünk, melyek fején a visszaforduló fejű állatalakok láthatók. Ilyen gyűrűk a 12–15. században ismertek a Kárpát-medencében, így a peregi példányt tág keretek közt erre az időszakra keltezhetjük. Ezt azonban vélhetően tovább szűkíthetjük, hiszen a mintakincshez leginkább a 12–13. században társulhatott olyan gondolatiság, ami miatt érdemes volt az eredetit másolni, és még ilyen kivitelben is használni.[590] Ezt bizonyítani nem áll módomban, ezért is szerepel a tárgy a kalapált gyűrűktől külön alcsoportban – bár a gyűrű formája bizonyító erővel bírhat, hiszen a fentebb említett példányok „T”-átmetszetéhez igen közel áll az itt bemutatott példányunké is.

Madaras gyűrűk (27. kép 1–14). Mintegy 70 gyűrűn található madár-, vagy a madár bizonyos testrészeinek ábrázolása. A gyűrűk bő egyharmadánál a madár egész alakos. Ezek között kettő olyan található, amikor a madarat szemből ábrázolták, fejük oldalra néz (27. kép 4–5): Kopáncs (1), Szénás (1). A többi esetben a madarakat oldalról láthatjuk, általában égitestekkel (csillag és holdsarló) körülvéve (27. kép 1–3, 6): Szénás (6), Szentetornya (1), Csorvás (8), Fecskés (1), Kopáncs (4), Pereg (4), Mezőhegyes (2). A madarak nyaka általában hosszú, fejük vagy felvetett, vagy pedig a teste felé visszahajló. A másik nagy csoportba sorolható gyűrűk esetében a madaraknak csak bizonyos részét ábrázolták. Ezek egyik részénél egy határozott S-forma figyelhető meg, ami a madarak stilizált lábai és szárnyai (27. kép 7–9): Szénás (2), Szentetornya (1), Gerendás (1), Kopáncs (3), Pereg (1), Mezőhegyes (3), Sámson (1). A másik részük esetében a madarak szárnyai láthatóak, háromszög/rombusz alakú, párhuzamos vonalakkal vésett vonalakkal díszített felületek társaságában, elvont ábrázolásmódban. Ez a motívum az életfa és a madár kompozícióhoz nagyon közel áll, közös gyökerekre vezethető vissza (27. kép 10–12): Szénás (2), Szentetornya (4), Gerendás (1), Fecskés (2), Kopáncs (1), Pereg (3), Mezőhegyes (2). A harmadik csoportba azokat a gyűrűket helyeztem el, melyek fején a madárábrázolások egy teljesen szétesett állapotot mutatnak, és ebben a káoszban itt-ott kivehetőek ilyen-olyan, madáralkatrészek (27. kép 13–14): Szénás (2), Szentetornya (1), Csorvás (3), Gerendás (1), Fecskés (1), Szőlős (1), Kopáncs

[590] RÓZSA–SZIGETI 2019, 79.

(1), Komlós (1), Kisfecskés (2), Pereg (4), Mezőhegyes (1). Az egész alakos, szemből ábrázolt madárábrázolás a magyar történelem legkorábbi évszázadai során megjelenik a Kárpát-medence régészeti hagyatékában.[591] Ezeknek a gyűrűknek széles nemzetközi, döntően balkáni kapcsolatrendszerük van.[592] Ebbe illeszkedik az itt bemutatott kopáncsi töredék is (27. kép 4).[593] Szörényvár/Drobeta-Turnu Severin (Ro) négyszögletes, 15. századi (?) poncolt fejű gyűrűjén a madár szemből ábrázolt, feje enyhén felfelé néz.[594] A körmendi, 14–15. századi kincsben is találunk hasonló díszítésű gyűrűt.[595] *Egész alakos*, oldalról ábrázolt madár motívum minden bizonnyal a korai Árpád-korig visszavezethető, hiszen a szemből ábrázolt madárábrázolások mellett ez is megtalálható a bolgár amuletteken, pecsétlőkön.[596] Lovag Zsuzsa leírás nélkül fényképen mutatott be egy vélhetően öntött, madaras ábrázolású gyűrűt.[597] A korszakolás szempontjából ez a példány ugyanolyan problémás, mint a csátaljai Árpád-kori temető szórvány darabja.[598] A madárábrázolásnak ez a formája a 12/13–15. században megtalálható orosz területeken is, így a Felső Volgavidék anyagában, ahol a közreadója a hasonló mintakincsű novgorodi gyűrűkre is hivatkozik.[599] Kicsit szűkebb időintervallum közé szorítva feltűnnek Tver (Ru) 15–16. századi anyagában is.[600] Ez a keltezés vonatkozik a Kárpát-medencei, és az azzal szerves kapcsolatban álló területek hasonló gyűrűire is.[601] A *madaraknak csak bizonyos részét* hordozó gyűrűk között jól különválasztható az a csoport, ahol S-formára, azaz a szárnyra egyszerűsödött az ábrázolás.[602] A madárkompozíció szétesésének egy nagyon korai állapotát rögzítette a bakonyszentjakabi ásatások során előkerült egyik gyűrű ábrázolása.[603] Azon már határozottan kivehetőek azok a jegyek, melyek a későbbiekben önállósodva pars pro toto jelentkeznek a gyűrűkön (szárnyak, illetve faroktollakat és a testet jelképező rovátkolt háromszögek elvont ábrázolásmódja). A vésett keretben ábrázolt madár oldalnézetben, kiterített szárnyakkal ábrázolt, faroktollai és felső teste kialakításában az életfa sematizált képe is kibontakozik. A gyűrű nagy valószínűség szerint az öntött, kalapált fejű típusba sorolható, ami nagyjából keltezi a darabot

[591] KESZI 1999; LANGÓ 2016.
[592] GRIGOROV 2007, Обр. 84.
[593] SZIGETI 2021A, 14–15, 19. kép.
[594] BĂRCĂCILĂ 1959, 777, Fig. 2/4; a mintához v.ö.: LANGÓ 2016, 3. kép 2.
[595] VATTAI 1956; ZSÁMBÉKY 1983, 113, 17. kép.
[596] DONCHEVA 2008, 405–406; BONEV–DONCHEVA 2011, 144, 237–238, Табло LIV/640, 647, LV/656–660.
[597] LOVAG 1974, 394, 12. kép alsó sor, balról a második.
[598] CS. SÓS–PARÁDI 1971, 121, 5. ábra/szórvány 1.
[599] STEPANOVA 2020, 196, рис. 2/16.
[600] SOLDATENOVKA 2008, 166, рис. 2/5, 12.
[601] CETĂȚENI (jud. Argeș, Ro): CHIȚESCU–PĂUNESCU 1992, 54, Pl. 1/3; Săbăoani/Szabófalva (jud. Neamț, Ro): HORDILĂ 2000, 81, k; Knjazevac (Srb) nyaktagos gyűrűje: MAKSIMOVIĆ 2012, 13–14, 17, sl. 7. Tatrosvásárhely/Târgu Trotuș (Ro) 16–17. szd.: ARTIMON 1980, Fig. 16/2; ARTIMON 1982, Fig. 18/2.
[602] Ez a hazai anyagban ritka, pl.: Nyársapát: BENKŐ 1980, 24. tábla 2.
[603] NAGY 2014, 59.

a 13/14. századra. Párhuzamként említhető az a bronzból öntött, 15. századi gyűrű, amely az eszéki múzeum régi anyagából, ismeretlen lelőhelyről származik.[604] A teljes szétesés állapotában lévő ábrázolást viselő gyűrűt régiónkból a középkori Décséről közöltek.[605]

Liliomos gyűrűk (28. kép). A liliomos gyűrűk a kollekció legnépesebb csoportját alkotják. Tisztán liliom ábrázolás is szép számmal megtalálható a leletanyagban, de több olyan példány is van, melyeken a liliom az életfával, illetve az életfa két oldalán látható madarakkal kombinálva jelenik meg. Az életfa és a madár ábrázolások erősen keverednek, hatnak egymásra, ami a csoportkialakítást igen megnehezíti. Itt most az általam liliomosnak tartott példányok bemutatása következik, a fentiek miatt egy egységben kezelve (28. kép): Szénás (14), Szentetornya (4), Csorvás (13), Gerendás (1), Fecskés (3), Szőlős (1), Kopáncs (3), Komlós (1), Kisfecskés (6), Pereg (12), Mezőhegyes (1), Apáca (3), Földvár (1). A vizsgált anyagunkban található fejjé kiszélesedő liliomábrázolású gyűrűk nagyrészt a 15–16. századi horizontba sorolhatóak, azon belül pontosabb keltezésre jelen tudásunk szerint alkalmatlanok, de szinte biztosan találhatóak köztük korábbra keltezhetőek is (v.ö.: 145. kép). A legtöbb liliomos gyűrű Szénás, Csorvás és Pereg anyagában fordul elő. Mindhárom esetben a lelőhelyen talált gyűrűknek mintegy 10%-át teszik ki. Hozzájuk viszonyítva az amúgy gyűrűkben gazdag Mezőhegyesen, Gerendáson és Szentetornyán a liliomos gyűrűk 1–4%-os arányát tapasztaljuk. Kiugró eredmény a másik irányban Kisfecskés, ahol a liliomos díszítésűek közel a 20%-ot is elérik. Az apácai három liliomos gyűrű soknak számít a belső arányok tekintetében.[606]

Életfás-madaras(-liliomos) gyűrűk (29–30. kép). A liliomábrázolású gyűrűk között találhatóak azok a példányok is, ahol a kompozíció a középső tag megnyúlása miatt életfa és liliom együttes ábrázolásaként is értelmezhető. Az életfa csúcsát és gyökérzetét jelölheti három vonal és/vagy csillag is. Az életfa és a két oldalán előforduló madár sematikus ábrázolása, a liliom és életfa motívummal sok esetben szintén összemosódó, éppen ezért ez a csoport jelenleg egy szélesebb alapú, összefüggő gondolatiság összessége, melyben a széteső antropomorf, liliommá váló motívum egyesül az életfa és a két oldalán lévő madarak szimbólumrendszerével (29–30. kép): Szénás (22), Szentetornya (26), Csorvás (7), Gerendás (14), Fecskés (16), Szőlős (2), Kopáncs (8), Komlós (2), Kisfecskés (6), Pereg (20), Mezőhegyes (11), Földvár (1). Vita tárgyát képezheti, de a 30. kép 14 alatt bemutatott, talpas keresztet bemutató keresztjét az életfa és a madár gondolatkörébe illesztettem, mikét tettem

[604] RADIĆ 2009, 129, Kat. 10.
[605] SZATMÁRI 2013, 551, 20. tábla 10.
[606] A liliomos gyűrűkről bővebben a 2. mellékletben olvashatunk.

azt feljebb a forrasztott fejű gyűrűk esetében, egy kettős keresztes gyűrű esetében (20. kép 6). A madarak ábrázolása a félköríves vonalak mellett hullámos vésetekkel is megtörténhet, mint azt már a kalapált fejű gyűrűk esetében is tanulmányozhattuk. Az életfa, a termékenység fája, vagy egyszerűen pálmafa két oldalán látható egy-egy madár motívuma évezredes hagyományokra tekint vissza. Az életfás-madaras gyűrűk korszakolása talán még az egyszerű liliomos gyűrűkénél is nehezebb.[607] A Kárpát medencei leletanyagban mind a kalapált, mind pedig a forrasztott gyűrűk között az eredeti motívum sematizált változataival találkozunk (v.ö.: 145. kép). Ez megy át valamikor a 12–15. századokban, akár több lépcsőben is a fejjé kiszélesedő öntött gyűrűkre. Valószínűleg nem járunk messze az igazságtól, ha ezt az átvételt térben és időben is többlépcsősnek képzeljük el, hiszen a geometrikus minták, az egymásnak fordított C-betűk formavilága ugyanarra vezethető ugyan vissza, ám alkotóik mégis más-más utakat választottak a mintakincs továbbfejlesztése során. Az életfa – liliom – madár együttesébe 135 gyűrű tartozik az itt ismertetett anyagban. Ez a teljes anyag majdnem egy hatoda. Számuk a liliomos gyűrűkének bő kétszerese, de egyes településekre vetítve ez a legritkább esetben érhető tetten. Szentetornya, Gerendás, Fecskés és Mezőhegyes területén a liliomos gyűrűk sokszorosaként vannak jelen, ugyanakkor Csorváson a liliomos gyűrűk száma sokkal magasabb. Az előzőekben tárgyalt liliomos gyűrűkkel összevonva azt tapasztaljuk, hogy vannak települések, melyek anyagában az egy harmad körüli arányt képviselik ezek a gyűrűk (Fecskés, Szentetornya), ahol az egy negyed körüli arányt (Szénás, Pereg), és ahol az egy hatod vagy annál is kisebb arányt (Csorvás, Gerendás, Kopáncs, Mezőhegyes).

Majuszkulás – minuszkulás gyűrűk (31. kép 1–8). Nyolc példányuk ismert. Ezek között hat esetben klasszikusnak mondható majuszkulás díszítés található (31. kép 1–5, 8): Csorvás (1), Komlós (1), Mezőhegyes (3), Pereg (1), míg kettő esetében minuszkulás felirat feltételezhető (31. kép 6–7): Csorvás (1), Mezőhegyes (1). A majuszkulás betűk (?) vonatkozásában dominál a D-forma, hiszen összesen három került elő belőlük, mindegyike másik településről. Rajtuk kívül az O, L illetve I betűk képviseltetik magukat – mind a mezőhegyesi anyagban. Öntött, majuszkulás gyűrűkkel viszonylag ritkán találkozhatunk a középkori gyűrűk között. Példának okáért Bándról ismerek egy bronzból öntött gyűrűt, melynek formavilága a korai „pentagrammás" illetve a „kalapált fejű" változat között helyezkedik el. Kerek fején gótikus L-véset (?) látható (9. táblázat).[608] O-véset (?) jelenik meg nyolcszögletű fejen, poncolt keretben az egyik Balatonszárszón előkerült gyűrűn (9.

[607] Bőséges ismertetés a 2. mellékletben olvasható.
[608] NAGY 2018, Fig. 19/3.

táblázat).[609] Szintén nyolcszögletű fejen, poncolt keretben gótikus B-véset (?) látható csillag és holdsarló ábrázolással egy vélhetően Eszékről (Hr) származó ezüstgyűrűn (9. táblázat).[610] Ugyancsak nyolcszögletű fejen, poncolt keretben található az I betű, égitestek társaságában.[611] A forrasztott fejű, illetve az öntött majuszkulás gyűrűk vonatkozásában választott területem, a szerémségi Vinkovci (Hr) környezetének fémkeresős anyaga,[612] illetve Litauszki Zoltán gyűjtésének együttese (8. táblázat) alapján a következő mondható el: minden öntött változatnak van lemezes változata, a lemezesek pedig jóval nagyobb mintavariációval rendelkeznek, mint az öntöttek. Az M-betűs (?) változatot leszámítva az orosházi és a vinkovci régió öntött gyűrűinek mintavilága teljesen egységes. Feltűnő ugyanakkor az is, hogy a Litauszki-féle anyagból jószerivel hiányoznak az öntött darabok. Miután az alapkompozíció, azaz az egymásnak háttal fordított két egyenes szárú C-formából kialakított központi elem minden majuszkulás gyűrű sajátossága, és – véleményem szerint – jól nyomon követhető az életfa/világ oszlopa és a madár motívumának krisztianizálódása (M, mint Mária, I, mint Jézus), így a fenti tényeket figyelembe véve jól látszik a következő: A lemezes majuszkulás gyűrűk vélhetően az ország minden régiójában elterjedtek, az első változataik az M-, illetve I betűs változataik lehettek. Az öntött változatok egységesebbek, letisztultabb formát követnek, a lemezeseket másolják és jóval kevesebb van belőlük.[613] Ezzel párhuzamosan – az állítást alátámasztandó – ha összehasonlítjuk a vinkovci múzeum gyűjteményében, illetve a Litauszki Zoltán által vizsgált három megyényi területen található lemezes forrasztott gyűrűk össz-arányát az orosházi régióban található lemezes gyűrűkével akkor azt látjuk, hogy az orosházi anyagban arányaiban jóval kevesebb forrasztott lemezes gyűrű található. Ez nem csak azt jelenti, hogy az orosházi régióban a 14. század második felében a többi területhez képest jóval kisebb lakossággal számolhatunk, hanem egyúttal azt is megerősíti, hogy az öntött változatok a lemezest másolják – erre utal az orosházi régió öntött majuszkulás gyűrűinek relatíve magas aránya is. A lemezes változatok régiónkban történő kései megjelenésére lehet magyarázat a klasszikus M-betűs változat hiánya is.

Geometrikus díszű gyűrűk (33–34 kép) gyűjtőkategóriájába soroltam a *pontkörös*, az általában négy, vagy annál több szirmú *rozettás,* a névadó *geometrikus*, a *vonalas*, a *háromszög* díszekkel ellátott darabokat, illetve azokat az *absztrakt* ábrázolásokat, melyek véleményem szerint a fenti geometrikus ábrázolásokra vezethetőek vissza. A pontkördíszes

[609] HEGE 2018, 251, 2. kép 5.
[610] RADIĆ 2009, 125, Kat. 2.
[611] Kozmadomjánszállás, 7. sír: SELMECZI 2001, 134, 20. kép.
[612] ADŽAGA 2020.
[613] Ezek a gyűrűk történeteket mesélnek. Nem akarok helyettük beszélni, de egy biztos: itt is tipikusan olyan motívummal állunk szemben, melynek jelentése a múltban is ugyanolyan sokféle lehetett, mint a jelenben.

gyűrűket egyetlen egy, Szénáson előkerült példány képviseli (34. kép 1). A forgó Napot, keresztet szimbolizáló rozettás véseteket viselő gyűrűk száma viszonylag magasnak számít (33. kép): Szénás (5), Szentetornya (5), Csorvás (3), Gerendás (2), Fecskés (4), Kopáncs (3), Komlós (1), Kisfecskés (2), Pereg (1), Mezőhegyes (3). Leggyakrabban a négyes osztás fordul elő, amit sima vonalak, vagy mandulaszerű vésetek alkalmazásával értek el. Ezt további vonalakkal néha tovább osztották. Vannak olyan esetek, amikor a négyes osztásokban egyes, kettes, általában félköríves vésetekkel, holdsarlókkal zárják le a teret a kerek fej szélét követve (33. kép 9–11), nem ritkán ezeket a körcikkelyeket ferde vonásokkal tovább díszítették (33. kép 12–14). Az ötszirmú rozettákat egy klasszikus pentagrammás gyűrű képviseli Kopáncsról (33. kép 5).[614] Két, ón-ólom ötvözetből készült, egymáshoz hasonló gyűrűn láthatunk hatszirmú rozettát (Fecskés, Szentetornya) (33. kép 7). Az ún. geometrikus gyűrűk fejét poncolt vagy egyszeres/többszörös vésett vonalakból álló ívelt falú téglalap uralja, melynek közepén vésett keresztforma állhat (34. kép 5–8): Kopáncs (1), Fecskés (1), Gerendás (1), Kisfecskés (1), Mezőhegyes (2), Szentetornya (2). A vonalas mintázat alá sokféle, egymástól viszonylag távol álló díszítést soroltam (34. kép 9–15): Fecskés (1), Gerendás (1), Kopáncs (1), Mezőhegyes (2), Pereg (3), Szénás (2) Szentetornya (2). Összekötő elemük a vízszintes vonalak alkalmazása. Háromszög alakú motívumok összesen három gyűrű fején fordulnak elő, jóllehet azok is igen különböznek egymástól (34. kép 3–4): Földvár (1), Kopáncs (2). Ezekben talán madár ábrázolást feltételezhetünk, bár az egyik kopáncsi példány (34. kép 3) a nemzetközi szakirodalom angyalábrázolású gyűrűi közé illeszkedik. Absztrakt ábrázolásnak neveztem el azt a típust, melynek leginkább tanulmányozható, Gerendásról származó képviselőjét a fényképes táblán ábrázoltam (34. kép 2): Csorvás (1), Gerendás (3), Pereg (3), Szénás (3), Szentetornya (3). A *rozettás* ábrázolásmód hosszú évszázadokon keresztül jelen van a leletanyagban.[615] A hatszirmú rozettákra egy analógiát ismerek a Szabadka környéki szórvány fémkeresős anyagból Györgyén/Đurđin (Srb) lelőhelyről.[616] A holdsarlókkal kombinált *négyes osztás* motívuma is visszavezethető az antikvitásig. A többkorszakú Vrsjenice lelőhelyen talált gyűrűt közreadói a 6. századra keltezték,[617] míg a hármas vonalú négyosztatú díszítés, a négy sarkában ívelt

[614] SZIGETI 2021, 14–15, 16. kép.
[615] KESZI 1999; GRIGOROV 2007; LANGÓ 2016; pl.: Vágsellye/Šaľa (Sk), 11. szd.: TOČIK 1992, 200, Obr. 135/3; Crkvine-Mali Borak (Srb) 12–15. sz.: ROPKIĆ 2008, 332–334, Сл. 3/1–3; Tatrosvásárhely/Târgu Trotuș (Ro) 16–17. szd.: ARTIMON 1980, Fig. 13/1; ARTIMON 1982, Fig. 18/1; Tolna megyei délszláv anyagban: K. NÉMETH 2023, 64–65, 8c kép.
[616] Köszönöm Neda Dimovskinak, hogy a közöletlen anyagot szerepeltethetem a dolgozatomban!
[617] POPOVIĆ–BIKIĆ 2009, Sl. 55/5, Kat. 140.

vágattal a 17. századi adai kincs egyik gyűrűjén jelenik meg.[618] A holdsarlók és a perem közti rész vízszintes vonalakkal történő sraffozására lehet példa az ócsanálosi fémkeresős anyagban előkerült gyűrű is.[619] A fejjé kiszélesedő, öntött gyűrűk geometrikus díszítése gond nélkül levezethető azokból a kalapált fejű gyűrűkből, melynek képviselőjét a tiszaörvényi kincs ezüstgyűrűjében tisztelhetjük.[620] A tiszaörvényihez hasonlatos, keresztvésettel ellátott gyűrűt közölt Rainer Pál Veszprémből, a 15–16. századból.[621] Az ide sorolható gyűrűk közt találunk olyat, ahol a kompozíció középső részét egy *befelé ívelő oldalfalú négyzet* uralja, azon kívül eső részt pedig a kerek fej széléig egymással párhuzamos egyenes vonalakkal sraffozva díszítették. A kopáncsi gyűrűk közt található nyaktagos gyűrűhöz (34. kép 7) mind formára, mind díszítésre nézve kiváló párhuzamot találunk az Aleksinac medencében fekvő Rsovac településről (Srb). A gyűrűt közreadója a 12–14. századra keltezte.[622] Az imént említett kopáncsi gyűrű mintakincséhez hasonlatos látható a fejjé kiszélesedő lemezkarikás ezüstgyűrűn, ami a 13. század első felére keltezhető.[623] A *háromszög vésetű* darabok közt már fentebb is említett egyik kopáncsi darab az ún. angyalábrázolású gyűrűk közé illeszkedik. Az ábrázolás a 7. századi Krímből már ismert.[624] Legutóbb Silviu Oţa gyűjtötte össze a 11–12. századi szerbiai, romániai példákat, mint bizánci hatást mutató példányokat.[625] Elterjedésükből – miként az antropomorf vonásokat mutató darabokéból is – téves következtetést von le a magyar-bizánci határ vonalának meghatározását illetően.[626] A *vonalas* ábrázolásmód, mint említettem igen vegyes csoport, elemei igen távol állnak egymástól. A kép 12–13. alatti darabok véleményem szerint a 10–11. századi lépcsős fejű gyűrűkkel[627] rokoníthatóak akkor is, ha Aurel Dragotă tipológiai rendszerében az orosháziak mintakincse egyáltalán nem szerepel.[628] A 34. kép 14 hasonló fejű és díszítésű darabot közöltek az Ephesos Katalógusban, datálás nélkül,[629] a 34. kép 15 alattihoz hasonlatosat találunk Knjaževac, Kulina Ravna (Srb) lelőhelyen.[630] Utóbbi darabok erős törökös hatásról tanúskodnak. A *pontkördíszes* gyűrűhöz párhuzamokat a balkáni területeken találhatunk.[631]

[618] WICKER 2010, 1. ábra 2.
[619] MISKOLCZI 2017, 199, 7. kép 2.
[620] HORVÁTH 1970A, 132, 5. kép 6, 6. kép 1.
[621] RAINER 2000, 26, 25. ábra 11, 36. ábra 11.
[622] MITIĆ 2020, 38, Сл. 1.
[623] LITAUSZKI 2012, 76, XX. t. 6.
[624] CHAJREDINOVA 2019, 91, Abb. 2.
[625] OŢA 2015A, Pl. II.
[626] OŢA 2015A, 348–349.
[627] Római előzményükhöz: R. FACSÁDY 2009, Kat. 4–5.
[628] DRAGOTĂ 2013.
[629] PÜLZ 2020, 79, S 188, Taf. 28.
[630] MAKSIMOVIĆ 2012, 12–13, 16, Сл. 4–5.
[631] V.ö.: MANEVA 1992, T. 89.

Kardos és pajzsos gyűrűk (32. kép 8–11; 12–15). A kardot tartó kéz mintakincse a hat esetben egységesnek mondható: a kardot tartó kéz mellett a csillag és a holdsarló látható (32. kép 8–11): Fecskés (3), Kisfecskés (1), Pereg (1), Szentetornya (1), Tótkutas (1). A kivitelezés minősége az egyszerűtől a teljesen profi megoldásig terjed. Az egyik legszebben kivitelezett példány Szentetornyán került elő, ennek anyaga is más (32. kép 9). A gyűrűk mindegyikénél megfigyelhető a váll és a karika, az átlagosnál gazdagabb díszítettsége. A kard ábrázolásával összefüggésben lehet megemlíteni a pajzs megjelenését a gyűrűkön (32. kép 12–15): Csorvás (1), Pereg (2), Szénás (1), mind a négy darab rendkívül kopott. A szénási példány esetében a pajzs osztott, felette csillag és holdsarló látható (32. kép 13), az egyik peregi gyűrű a felismerhetetlenségig kopott felületű (32. kép 14), míg a csorvási darab kilóg a kis csoportból, a pajzson látható ferde rovátkolt dísze miatt (32. kép 12). A kardot tartó kéz, illetve a pajzs mintázatú gyűrűk csak kis számban vannak jelen az orosházi leletanyagban. Mint sok esetben itt is a kelet szlavóniai, szintén szórvány anyagot bemutató kollekcióhoz érdemes fordulni az orosházi példányok keltezése kapcsán. A kelet-szlavón anyagban összesen 13 ilyen gyűrűt találunk, ami arányait tekintve mintegy négyszerese a mieinknek. A gyűrűk nagy része öntött, nagy részüket a 15–16. századra kelteztek publikálóik (9 darab), de két esetben a 14–15. századra. Utóbbiak keltezésével akár vitatkozhatnánk is, hiszen a datálás alapját nem feltétlenül tarthatjuk megalapozottnak.[632] Perdöntőnek tűnik azonban, hogy a kelet-szlavón anyagban forrasztott gyűrűn is megjelenik a díszítés, és már a 14–15. században.[633] Miután forrasztott karikás gyűrűn ez a díszítés máshol nem jelent meg (a fentebb már elemzett peregi gyűrű kivételével), így a kevés adat azt sugallja, hogy a kardot tartó kéz motívuma a délvidéken alakulhatott ki, és meghonosodni már azok használatból való kikopásuk után tudtak.[634]

Növényi díszű gyűrűk (35. kép 6–13). A liliomos gyűrűkön kívül viszonylag kevés növényábrázolásos gyűrű található a leletanyagban. A motívumok egy részénél hármas virágcsokor a központi elem, ami különféle módon jelenik meg. Vannak közöttük olyanok, melyek önmagukban állnak (35. kép 7–8) illetve vannak olyanok, melyeket díszes kivitelű ezüstgyűrűk hordozzák, a virágcsokor motívum pajzsos testen, csillagok és holdsarlók együttesével jelentkezik. Egyikük szívből nő ki (35. kép 10), míg másikukat a kardos gyűrűkhöz hasonlatosan kéz tart (35. kép 9). A négy gyűrű Kopáncs (1), Mezőhegyes (1) illetve Pereg (2) lelőhelyről származik. Egy mezőhegyesi, szintén ezüstből öntött, ovális fejű

[632] Köszönöm Hrvoje Vulić őszinte levelét, melyben kitér arra, hogy a gyűrűk keltezésében több esetben is az érzéseikre tudtak csak hagyatkozni.
[633] ADŽAGA 2020, 141, Kat. 88.
[634] Bővebben a 2. mellékletben.

gyűrű fejét növényi ornamentikás dísz borítja (35. kép 11). Több olyan enyhén megvastagodó, hosszú, lekerekített téglalapot formázó fejű gyűrű is található az anyagban, melyek fejét hasonló növényi ornamentika borítja. Ezek általában nagyon rossz állapotúak, a minta csak egy-két esetben látszik, de a formai hasonlóság miatt több példányt is a csoportba tudtam sorolni (35. kép 12–13): Csorvás (1), Fecskés (3), Pereg (1), Szénás (1).[635] Egy példány teljesen idegennek számít a gyűrű jellege, és a díszítés kialakítása miatt (35. kép 6). A szívből kinövő, vagy a kézben tartott virágcsokor, a pajzs-szerű háttérrel és az égitestekkel olyan barokkos kialakítással párosul, ami a két bemutatott darabot egyértelműen a késő középkorra, kora újkorra datálja még akkor is, ha ismerünk szívből kinövő virágcsokor-ábrázolást egyszerű gyűrűn, poncolt keretben a Szerémségből Szerémszolnok/Žarkovac (Srb) lelőhelyről, amit közreadója a 15. századra keltezett.[636] A velük mintakincs vagy forma vonatkozásában felhozható párhuzamok pedig általában a Magyar Királyság déli, délszlávokkal kontaktban lévő területeiről származnak. Jó párhuzam a barokkos test vonatkozásában: Visuia (jud. Bistriţa-Năsăud) a 16. századból, kincslelet gyűrűje.[637] Szintén a barokkos forma miatt jó párhuzam a pécs-bányatelepi 16. század végi kincs egyik gyűrűjének esetében.[638] A szívből kinövő 5 szár virág a 16. század második felére keltezhető etei kincsben.[639] Az itt bemutatott gyűrűk mindegyike a késő középkorra, kora újkorra keltezhető. Leginkább a délszláv hatások lenyomataként értékelhetjük őket, így érthető, hogy leginkább ott kerültek elő, ahol ezekkel leginkább számolni lehet, azaz a kutatott terület déli részén.

Égitestek (32. kép 1–7) ábrázolása, döntően csillagok és a holdsarló formájában több, eddig bemutatott esetben megfigyelhető – valamely motívum kiegészítő elemeként. Különállásuk oka, hogy az itt bemutatott esetekben a különféle égitestek önálló módon jelennek meg: Csorvás (2), Gerendás (2), Kisfecskés (1), Komlós (1), Pereg (1), Szénás (2), Szentetornya (1). A motívumok között a csillag dominál, mindössze egy olyan példány van, ahol a csillag mellett a holdsarló is megjelenik (32. kép 6). A kisfecskési példány (32. kép 7) csillagábrázolása vélhetően kőbetét imitációja,[640] meglátásom szerint a 10–11. századi bizánci fejes gyűrűk egyik típusára vezethető vissza,[641] Kárpát-medencei párhuzamai is a déli

[635] V.ö.: MILOŠEVIĆ 1990, 101–102, kat. 121.
[636] UZELAC 2023, 162, Kat. 57.
[637] TELCEAN 1976, 209–210, Pl. II/5.
[638] GERELYES 2005, 589, 4. kép 3.
[639] PARÁDI 1970, 224, 228, 3. kép 2.
[640] V.ö.: Újpalánk 18–19. századra keltezve: GAÁL 2014, 380, 389, I. tábla 2.
[641] BIKIĆ 2010, 109 pp, sl. 83–85.

országrészből származnak.[642] Bevágás nélküli és talán köves darabot a 17–18. századból találtam a Don partjáról, Raihorodok (Ukr) lelőhelyről.[643]

Az öntéssel készült *fede-gyűrűk* (31. kép 9–11) száma kevés, a képtáblán mindegyikük szerepel. Kettő közülük az ún. kézfogós kategóriába sorolható, míg harmadik példányuk feje szív-formájú. A kézfogós gyűrűk egyike (Szénás) ezüstből öntött, vaskosabb, töredékes állapotban maradt ránk (31. kép 9), míg a másik (Komlós) talán két részből összeállított, az előzőnél sokkal vékonyabb (31. kép 10).[644] A harmadik darab (Pereg) ezüstből öntött, a karika síkjára merőleges, szív formájú, a fej vonalát követő vésett vonallal díszített feje nyaktagon ül, és a két irányban túlnyúlik a domború hátú, széles karikán (31. kép 11). A kézfogós fede gyűrűk már a római korban is elterjedtek voltak.[645] A mintakincs a 13–14. századi kerek brossokon is széles körben megtalálható.[646] A középkorban is divatosak lehettek, miként példa erre a Vrh Rika, Cetina (Hr), Szent Megváltó temploma melletti,[647] vagy a Niš, St. Panteleimon (Srb) 12–13. századi sírjából előkerült gyűrű,[648] vagy a 13–14. századra keltezett, flandriai és itáliai példákkal közreadott Novgorodból származó példány.[649] Mégis, nagyobb számban a késő középkorban, kora újkorban találkozunk velük.[650] A Berencsváralja/ Podbranč (Sk) öntött példány Rudolf denárral (1576–1608) keltezett sírból származik.[651] A peregi ezüstgyűrű, melynek feje szívet formáz unikális darab a régészeti szakirodalomban. Jóllehet egy 16–17. századra keltezett szerbiai gyűrű publikálója megjegyezi, hogy az ilyen díszített vagy díszítetlen fejű gyűrűk a 14–17. században széles körben elterjedtek Szerbiában,[652] ezt a keltezést a nyaktagos megoldás is megerősíti.[653] A kézfogós és szívet formázó gyűrűk közös metszete Sárospatakon került elő: itt a szívformát kezek tartják a monogramos gyűrűben.[654]

Kopott gyűrűk (36. kép 4–7). Számos díszítetlen gyűrű került a múzeum gyűjteményébe. Ezek lehettek eleve díszítetlenek, de állapotuk mögött más okok is

[642] A zombori múzeum gyűjteményében, 12–15. századra keltezve: UZELAC 2024, Kat. 45–49.
[643] KRAVCHENKO 2024, Рис. 9/20.
[644] RÓZSA 2020B, 3. kép.
[645] TÓTH 1985, 20–21.
[646] ALLASON-JONES 2000; BLASCHITZ–KRABATH 2004, Abb. 96.
[647] PETRINEC 1996, 42, 47.
[648] CRNOGLAVAC–ČERŠKOV 2011, 127, 132, T. VI/6.
[649] SEDOVA 1981, 137, Рис. 51/23.
[650] 14–15. szd.: Rokštejn (okr. Jihlava, Cz): ŠLANCAROVÁ 2008, 562, Obr. 7–8; ŠLANCAROVÁ–KŘÍŽOVÁ 2009, 147, Obr. 6; ŠLANCAROVÁ 2010; Veliko Trnovo: TOTEV 2010, T. 10/2. 16. szd.: dombornyomott Blatna Brezovica (Slo): TURK ET AL. 2009, 354–355. 16–17. szd eleje: ezüstgyűrű Prágából: OMELKA–ŠLANCAROVÁ 2007, 689, č421b.
[651] URMINSKÝ ET AL. 2003, 163, Fig. 2.
[652] Knjaževac, Kulina Ravna: MAKSIMOVIĆ 2012, 17, сл. 8; v.ö.: MILOŠEVIĆ 1990, 133, kat. 192.
[653] MILOŠEVIĆ 1990, 117, kat. 156.
[654] G. MOLNÁR 1983, 64, 196–199. kép.

találhatóak. Egy részük a tartós használat, vagy a másodlagos hatások (kemikáliák) miatt erősen kopott. Másik részüknél a restaurálás hiánya lehet az oka annak, hogy nem ismerjük a gyűrűkön lévő mintakincset, de vannak olyan darabok is, melyek esetében különféle vésetek láthatók ugyan, de nem teszik lehetővé a csoportbasorolást (36. kép 4–7): Szénás (28), Szentetornya (10), Csorvás (20), Földvár (2), Gerendás (13), Fecskés (8), Szőlős (3), Kopáncs (6), Komlós (8), Kisfecskés (2), Pereg (7), Mezőhegyes (10). A csoport létrehozása nem tipológiai alapú, a megtartás miatt volt szükséges kialakítása.

Rontott gyűrűk (35. kép 1–5). Öt gyűrű fején, karikáján található anyagkitüremkedések miatt rontott terméknek minősül (35. kép 1–5): Csókás (1),[655] Fecskés (1), Mezőhegyes (2), Pereg (1). Ezekről a gyűrűkről a sorját nem távolították el, így hiába is keressük rajtuk az utólagos véset nyomát. Éppen ezért a rontott példányokat mintakincsük alapján nem lehet távolabbi vidékek anyagával összehasonlítani. Jelenlétük indikátor jellegük miatt fontos számunkra: előkerülési helyükön öntőműhely nyomát feltételezhetjük. Mezőhegyesen kettő ilyen gyűrű is előkerült, melyek egymástól 400 méterre kerültek elő, így összetartozásuk, közös gyártóműhelyhez való kötésük nem lehetséges. Általában a Száraz-ér melletti, az értől délre levő településeken találták őket, ez alól egy kivétel van csupán, Fecskés, jóllehet ez a lelőhely is inkább kötődik a Száraz-érhez, mint a Hajdúvölgy régiójához kapcsolódó településekhez. A csoport létrehozása jelen esetben sem tipológiai alapú, a megtartás miatt volt szükséges kialakítása.

Egyedi gyűrűk (36. kép 1–3, 8–14). A végső csoportba-sorolásnál kevés darab maradt, területi eloszlásuk is egységesnek mondható: Csorvás (1), Gerendás (3), Komlós (2), Mezőhegyes (1), Pereg (1), Szénás (2), Szentetornya (2), Szőlős (1). A 36. kép 1 alatti, ón-ólom ötvözetből készült, Komlóson előkerült példánynak van néhány analógiája a szentetornyai és a szőlősi anyagban, melyek feje ugyanúgy kicsi, és valamilyen vésett dísz található rajtuk. A 36. kép 2–3 alatt bemutatott példányok díszítése rendkívül zavaros, és az amúgy viszonylag tág keretek közt tárgyalt geometrikus, életfás-madaras gyűrűk közé sem tudtam beilleszteni. A többi gyűrű (36. kép 8–14) önálló, mindegyik külön értelmezendő. A 36. kép 10 kapcsán: a *csepp alakú ezüst pecsétgyűrűk* […] *az iszlám művészetében viszonylag késői időponttól, a 15. századtól kezdődően mutathatók ki Irán, Szíria és Egyiptom területén*.[656] Az Enisala (jud. Tulcea, Ro) lelőhelyről bemutatott, 15–16. századra keltezett gyűrű fején liliomos díszítés látható.[657] A 16. század végén elásott balatonszabadi kincs

[655] RÓZSA 2020A, 5, 4. kép.
[656] GERELYES 2024, 150, 11–14. kép.
[657] MĂNUCU-ADAMEŞTEANU 1980, 625, Fig. 4/4, Fig. 5.

ismertetésekor Wicker Erika gyűjtötte össze a Délvidék felé mutató párhuzamokat.[658] A 36. kép 11 ovális, lépcsősen emelt fejű gyűrűjének díszített változatát közölte D. Milošević gyűjteményes kötetében.[659]

5.3.3.4. Köves gyűrűk (37–41. kép)

Az öntött, fejjé kiszélesedő gyűrűk utolsó csoportjába a köves gyűrűk kerültek. Ezek lehetnek egy-, illetve többkövesek. Anyagvizsgálat nem történt, így a nevezéktanban kő szerepel azokban az esetekben is, amikor láthatóan üvegbetétről van szó.

Egyköves gyűrűk (37–40. kép). A köves gyűrűk között legnagyobbrészt az egykövesek találhatók meg (37–40. kép). Ezeket általában a betét mérete, illetve bizonyos technikai sajátosságok alapján osztottam kisköves (37. kép; 78 db), nagyköves (38. kép; 35 db), illetve egyéb (39–40. kép; 31 db) csoportba.

A *kiskövesek* további osztását a betét rögzítésének módjának különbözősége teszi lehetővé. A betét karmocskák nélküli rögzítése (37. kép 1–6) egyrészt olyan esetekben fordul elő, amikor a váll szélesedik és így alakul ki a fej; ezeknél a gyűrűknél megfigyelhető a rovátkolt váll (37. kép 1–4): Gerendás (5), Kopáncs (2), Mezőhegyes (1), Pereg (2), Szénás (3). További esetekben a váll a fej előtti részen látványosan összeszűkül, és így válik hangsúlyosabbá a fej; a rovátkolt váll-kiképzés jelen esetben is megtalálható (37. kép 5–6): Fecskés (1), Gerendás (1), Kisfecskés (1), Szőlős (1). A kiskövesek további példányai esetében az összetartozást a betét rögzítésére szolgáló négy kis karmocska jelenti (37. kép 7–13), túl azon, hogy ezek a darabok általában nagyon vékonyak. További osztásukat esetükben is a váll és a fej viszonya adja. Egyes képviselőiknél a váll szélesedik és így alakul ki a fej (37. kép 7–9): Apáca (1), Csorvás (5), Fecskés (3), Gerendás (7), Kisfecskés (3), Komlós (1), Kopáncs (6), Pereg (5), Szénás (7), Szentetornya (5). Míg más esetekben a fej a váll összeszűkülésével válik hangsúlyossá. Utóbbiaknál sok esetben a vállnál, illetve a karikán kicsit lejjebb is négyszögletes megvastagodás látható, melyeken általában vésett X-minta van, míg a köztes részek eltérő intenzitással ferde vésetekkel díszítettek (37. kép 10–13): Apáca (1), Csorvás (2), Fecskés (1), Gerendás (1), Kopáncs (1), Szénás (7), Szentetornya (1). A betét számára kialakított mélyedés nyílása lehet kerek vagy négyszögletes, szinte minden típus esetében. Az a néhány példa, amikor a (világoskék, esetleg sötét színű, kapucíner) betét is megmaradt, az minden esetben gömbölyded, bármilyen átmetszetű foglalatban is helyezték el. A négyszögletesek esetében fehér ragasztó massza megléte feltételezhető. A sima, kisköves gyűrűk, általában kicsi karmokkal ellátott, illetve karom nélküli változatait a közép-európai

[658] WICKER 2013, 144–145, IV. tábla 7–11.
[659] MILOŠEVIĆ 1990, 73–74, Kat. 59.

régióban viszonylag ritkán találjuk, széles kronológiai horizontba ágyazódva (11 – 18. század).[660] Sima, kisköves gyűrű, amikor a fejet az összeszűkülő váll emeli ki: A vállon, és lejjebb a karikán X-vésettel megjelenő négyzetes megvastagodás közt a karikán látható ferde rovátkolt díszek egyes vélemények szerint a fonást imitálják.[661] Hasonló, ám jóval finomabb kialakítású párhuzamot találni a 10–11. századi Rusz területéről.[662] Az Alsórajk, Kastélydombról származó példányt – amely a temető fiatalabb sírjai közé sorolható – türkizkék köve az orosházi darabokkal tovább rokonítja.[663] Homokmégy, Szentegyházpartról Lantos Andrea közölt egy hasonló gyűrűt, leírás hiányában, és a gyenge rajz alapján pontos csoportba sorolása nem végezhető el (összeszűkülő, talán karmos változat).[664]

A *nagykövesek* közé tartozó darabok esetében egy egységben kezeltem a gyűrűk azon csoportját, melyek esetében a betét rögzítésére alkalmas karmocskák hiányoznak (38. kép). A felosztás a kiskövesekhez hasonló, hiszen az ide tartozó példányok egyik részénél a fej a váll megvastagodásával jött létre; ritkán ezek a gyűrűk is rovátkolt díszűek (38. kép 1–4): Csorvás (4) Földvár (1), Gerendás (1), Pereg (2), Szentetornya (3), Szőlős (1). Míg másik részük esetében a kerek, hengeres foglalatban ülő betétet a váll hangsúlyos szűkítése is kiemeli; vállukon négyzetes megvastagodások vannak, melyeken vésett X-jel látható (38. kép 5–7): Csorvás (2), Gerendás (1), Komlós (2), Kopáncs (2), Pereg (3), Szénás (9), Szentetornya (1), Szőlős (1). Az egyszerűbb változatból kettő darab (mindkettő szentetornyai) aranyozott felületű. A betét általában már nem található meg, egy szénási gyűrű esetében maradt csak meg a fehér üvegpaszta. Egykori meglétükre utal a típustól függetlenül megjelenő koncentrikus karcolat, vagy lyuk a foglalat aljának közepén, ami a ragasztó, üvegpaszta jobb tapadását szolgálta. Sima, nagyköves, karom nélküli gyűrűk: A csoport párhuzamai között találjuk a kragujevaci múzeum (Srb) egyik gyűrűjét, melyet közreadója, Igor Durović a 11. századra keltezett, 11–12. századi analóg darabokra való hivatkozással.[665] A Kárpát-medencei leletanyagban ilyen korai párhuzamra nem akadtam. A csengeri református templom kriptájának leletei között 16. század végére keltezhető példány található.[666] A szegényes felhozatalban egy közelítő párhuzamot találtam csupán, mely esetben a nagy köves „lyuk”

[660] Bővebben a 2. mellékletben.
[661] SZŐKE 1996, 272.
[662] ZHILINA 2014, 293, Рис. 8/10.
[663] SZŐKE 1996, 272, Taf. 139/9.
[664] LANTOS 2009, 273, 14. kép 7.
[665] Miután a Kárpát-medencei anyagban tudomásom szerint ezek a gyűrűk nincsenek jelen, kézenfekvőnek tűnt a szerzőnek megmutatni az orosházi darabokat. Legnagyobb meglepetésemre azt a választ kaptam, hogy az én gyűrűim 4–5. századi, későantik darabok. Kijelentésének alátámasztására v.ö.: LYSENKO–MASYAKIN–MORDVINTSEVA 2015, 311, Рис. 15/3, 14, ahol a szerzők 1–2. századi temetőből közölnek hasonló gyűrűket a Krím déli részéről, Luchistoe-2 lelőhelyről.
[666] HÖLLRIGL 1934, 99–100, 79. kép 4.

lehet a párhuzam alapja: Abaújszéplak/Krásna nad Hornádom, 17–18. századi temetőjéből (Sk).[667] A prágai várból közölt, és a 16. század második felére keltezett darab feje sokkal vaskosabb, jóllehet a lyuk közepén kerekded mélyedés látható, mint az orosházi darabok esetében is megfigyelhető.[668] A volgai bolgár anyagban 16–17. századra keltezhető példányt találtam eddigi kutatásaim során.[669]

Az egykövesek között található *egyedi megoldások* kerültek a harmadik csoportba (39. kép). Ezek között az egyik legérdekesebbek, az általam *masnis*nak elnevezett darabok. Masniszerűre öntött fejük szárnyai rovátkolt díszűek, középső részükön enyhén kiemelkedő hengeres foglalatban négy-négy karommal fogott üveggyöngy ül (39. kép 2). A gyöngy színe minden esetben más (áttetsző, kék, sárgásbarna): Gerendás (1), Kopáncs (1), Szentetornya (1). Csorváson találták a keresősök azt a gyűrűt, melynek minden része bronzból öntött, így nem volt kőbetétje, azt sraffozott karcolatokkal imitálta készítője (39. kép 1). Ide vontam azt a szentetornyai gyűrűt is (39. kép 3), melynek feje pontkördíszes hatszirmú virág, középső részén négy karommal rögzített betéttel. A Kárpát-medencétől keletre, délkeletre előkerült párhuzamokat a 11. századtól a 16. századig keltezik.[670]

A masnisokhoz hasonlatosan jól körülhatárolható a *négykarmos, nagyköves* darabok csoportja, melyeknél a különböző színű üveggyöngy (zöld, kék, vörösesbarna) félgömb/csonkakúp alakú, a karikán kívüli foglalatban ül (39. kép 4–5): Gerendás (2), Kopáncs (1), Szentetornya (1). Az egyik gerendási példány vállait párhuzamos karcolatok díszítik (39. kép 4). További négykarmos, nagyköves gyűrűk töredékei is találhatók a leletanyagban, de ezek az előbbiektől feltétlenül különválasztandóak (39. kép 7–8). Esetükben a foglalat alja mélyen belenyúlik a karika síkjába, egyikük karikája pedig csavart hatást keltő. Kettő, ón-ólom ötvözetből készült, kerek átmetszetű karikájú gyűrűt soroltam még ide, egykori – ma már ismeretlen – követ feltűnően hosszú karmok tartották (39. kép 6), mely karmok közvetlenül a karikához csatlakoztak.[671] A sokszínűséget az alábbi köves gyűrűk erősítik. Egyikük feje hatszögletű, síkozott foglalat, benne fehér üveggyönggyel (39. kép 10), másikuk egykoron négyzetes betétet tartalmazott, vállát pedig mély vájatok uralták, a kétrét nyílt karika mintegy imitációjaként (39. kép 11). A harmadik egyszerű téglalap alakú fejjel rendelkezik – a betét ebből a darabból is hiányzott. Egy gemma, szabadszemes találatként került az egyedi köves gyűrűk első csoportjába (39. kép 9).

[667] POLLA 1986, 198, Tab. XXVI, 3.
[668] FROLÍKOVÁ-KALISZOVÁ 2005, 367, Obr. 3/B.
[669] SITDIKOVA 2022, 244, Рис. 20/14.
[670] Bővebben a 2. mellékletben.
[671] A bemutatott darab Szőlősről származik, míg a másikat Szénáson találták: 2015/293.2.

Négy karmos, nagyköves gyűrűk. Az ide sorolható gyűrűk a honfoglalás kori hólyagos fejű társaikkal állnak rokonságban. Kiváló párhuzamaik ennek megfelelően a 11. századtól adatolhatóak, bár kelet-európai térségben jelen vannak egészen a 16–17. századdal bezárólag.[672]

Hosszú, „agresszív" karmok két gyűrűhöz társulnak az orosházi anyagban, és ón-ólom ötvözetből készültek. Ezüst változatukat találjuk Marótpusztán,[673] és az alsózsolcai temető szórvány leletei között, ahol a kő alatt kicsiny karika látható[674] és melyet publikálói a Perkáta, Kőhalmi-dűlőbeli,[675] illetve a négyszállási,[676] 14. századi rokon példányokkal hoztak kapcsolatba. Perkáta, Nyúli-dűlőben a 14. századi kun sírok leletei közt szerepel.[677] A kelet-szlavón fémkeresős anyagban hasonló karmokat, díszesebb kivitelű karikán találunk aranyból, illetve bronzból.[678] Az orosházi rokon példányok az itt felsorolt ezüst gyűrűk ón-ólomból készült másolatai lehetnek.

*Hatszögletű foglalat*tal rendelkező gyűrűt Kapronca / Koprivnica, Torčec (Hr) temetőjében, 17–18. századra keltezett sírból publikáltak.[679] Az eszéki múzeum gyűjteményéből bemutatott, 15–16. századra keltezett gyűrű esetében a foglalat felső ívrészei vissza vannak hajlítva.[680] A kelet-szlavón fémkeresős anyagban is találunk ilyen gyűrűt, szintén a 15–16. századra keltezve.[681]

A következő csoportba olyan gyűrűket soroltam, melyek esetében a betétet tartó foglalat „*csonkakúp*" formájú (40. kép): Csorvás (2), Gerendás (1), Kopáncs (1), Mezőhegyes (3), Szénás (4), Szentetornya (1). Mind a foglalat, mind pedig a váll-részek változatosak. Lehetnek egyszerűek, duzzadtak, reneszánsz virágmintásak. Vélhetően ide tartozik a szénási anyagban található nagy méretű, egyszerű csonkakúp formájú foglalat is,[682] amely a tatárjárás-kori kincsekből ismert példányokkal rokonítható. „Csonkakúpos" fejű, gyűrűk a tatárjárás kori kincsekben[683] temetkezésekben[684] is gyakoriak. A főnyedi temető 235. sírjából közzétett ezüst gyűrű hasonlatos a csorvási (40. kép 3) illetve az egyik szénási gyűrűre.[685]

[672] Bővebben a 2. mellékletben.
[673] GULYÁS–GALLINA–KÖLTŐ 2020, 5. kép 6.
[674] WOLF–HORVÁTH 2010, 172, 15. kép 13.
[675] HATHÁZI 2004, 94–95, 6. t. 125/6.
[676] SELMECZI 1992, 53, 90–91, 94, X. t. 27.
[677] HATHÁZI–KOVÁCS 2014, 25. kép 14.
[678] ADŽAGA 2020, 109, Kat. 24, Kat. 421. Kék kőbetéttel, 14–15. századra keltezve.
[679] KRZNAR 2016, 93, Kat. 174.
[680] RADIĆ 2007, 102, sl. 11.
[681] ADŽAGA 2020, 514, Kat. 355.
[682] Szénás, 2019/199.9.
[683] Pl.: PARÁDI 1975, 15. ábra 2.
[684] Pl.: Homoródaróc/Drăuşeni (Ro): DUMITRACHE 1979, 174, Fig. 2.
[685] M. ARADI 1998, 120, I. t. 6; PAP 2019, 120, 6. tábla 7.

Bizánci anyagban aranyból Görögországból, szintén a 12. század végére, 13. század közepére keltezhető.[686] Kiváló párhuzamokkal rendelkezünk német területekről is többek között: Sondersleben (Sachsen-Anhalt) vagy Bokel, Rotenburg an der Wümme (Niedersachen) 13. század középső harmadának kincsleleteiből.[687] Talán a foglalat nagyobb tudást igénylő kialakítása lehet a magyarázata annak, hogy ez a változat hosszabb időn keresztül jelen van az anyagi kultúrában, és általában a rangosabb, díszesebb kivitelű példányaikat ismerjük. A kései változatukat közölték például Csengerről,[688] a 16–17. századra keltezve, ezek nyomán datálva Tiszanánáról.[689] Példát hozhatunk Brnoból aranyból, ahol a fej biztosan forrasztott, a gyűrű 16–17. századi.[690] Naszvad/Nesvady (Sk) temetőjéből, német terület felől eredeztetve, 16. századra keltezve.[691] Egy szentetornyai példány esetében a követ csillag-véset imitálja (40. kép 2). Párhuzamát volgai bolgárország területén találtam (16–17. század).[692] A 40. kép 10 alatti nagy valószínűség szerint újkori.

A *kisköves* gyűrűk esetében a legfeltűnőbb azok szinte teljes mezőhegyesi hiánya. Megfigyelhető az is, hogy nagy számban fordulnak elő Szénáson, sőt a szűkülő fejű, karmos változatokból Szénáson összesen annyi található, mint az összes többi település anyagában. A kisköves gyűrűk közt a karmos változatok lelhetők fel legreprezentatívabb mennyiségben. Magasabb arányban vannak jelen a Száraz-értől távol eső területeken, mint az ér mentén. Ez alól Kopáncs lehet kivétel. A nagyköves gyűrűk a kiskövesekkel nagyon hasonlatos mintázatot hoznak: egyértelmű Szénás dominanciája, és alacsonyabb a Száraz-ér menti településeken a jelenlétük, így az sem meglepő, hogy Mezőhegyesen a nagykövesek teljesen hiányoznak. Az egyedi megoldású gyűrűk általában a Száraz-értől távolabbi területeken jelennek meg, igaz, nagyon kis számban. Meg kell jegyezni, hogy mind a masnis, mind a négykarmos nagyköves ellenpéldák egyaránt megtalálhatók Kopáncson. Ebbe a körbe valamilyen szinten bevonhatók az alább tárgyalandó kétköves gyűrűk közül a nagykövesek. Ezek családfáját a 144. képen láthatjuk: Lozova (1: Md) Oraşul de Floci (2/1–2: Ro), Ephesos (3/1–3: Tr), Bucureşti, Bârzeşti (4: Ro). A romániai darabokat a 15–16. századra datálták, az ephesosaiak közül a négykarmos nagyköveseket és a masnisokat kérdőjelesen a 11. századra, a duplaköveseket a 11. vagy a 13–14. századra keltezték közreadóik – a moldáv és román

[686] BOSSELMANN-RUICKBIE 2011, 333, Kat 237.
[687] BLASCHITZ–KRABATH 2004, Abb. 68/2–3, Abb. 75.
[688] HÖLLRIGL 1934, 100–101, 79. kép 11–16.
[689] PARÁDI 1995, 172–173, 9. ábra 1.
[690] ŠLANCAROVÁ 2006, 557.
[691] NEVIZÁNSKY–PROHÁSZKA 2018, 29, Obr. 5/7.
[692] SITDIKOVA 2022, 244, Рис. 20/4.

párhuzamok alapján azt gondolom rosszul. Ezek a gyűrűk Orosházán is a későközépkori horizontba sorolhatóak.

Többköves gyűrűk (41. kép). A köves gyűrűk kisebb csoportjánál a fejet kettő, esetleg hét kő/üvegberakás díszíti. A kétköves gyűrűk az ún. *fede gyűrűk* csoportjába tartoznak, elrendezésük kétféle lehet. Az első esetben a karika kettéválik, és a két kő egymás mellett, a gyűrű síkjára merőlegesen helyezkedik el (41. kép 1–2). Az orosházi darabok esetében ez a bizonyos kettéválás már csak szimbolikus, de a kapcsolat jól látható: Pereg (1), Kisfecskés (1), Mezőhegyes (1). A másik csoportba soroltak esetében a kövek szintén egymás mellett, de a gyűrű síkjával párhuzamosan helyezkednek el (41. kép 6–10). Egyik felük az egyköves, kisköves gyűrűk egyik csoportjával áll szoros kapcsolatban (41. kép 6–8): Csorvás (1), Gerendás (1), Kopáncs (1), Pereg (1), Szénás (1), Szentetornya (1), míg egy másik képviselőjük az egyköves, nagykövesek egyes típusával rokonítható (41. kép 9): Csorvás (1), Fecskés (1), Gerendás (1), Kisfecskés (1), Pereg (1), Szentetornya (1). A hétköves gyűrűk esetében a központi nagy követ a vállrészen 3–3 kisebb kő övezi: Szőlős (1), Szentetornya (1), Pereg (1). A betétet minden esetben karmokkal rögzítették, azok általában külön foglalatban helyezkednek el.

A fejrésznél kettéváló karika a római kortól széles körben a későközépkorig adatolható, miként azok a példányok is, melyek esetében az egymás mellett külön foglalatban helyezkednek el a gyűrű síkján túlnyúló foglalatok.[693] Az orosházi anyagban sem gyakori az, amikor a két kő közös foglalatban helyezkedik el (41. kép 10). A párhuzamok keresése közben is csak egy példányt találtam, amit Malyi Mayak (Krím) lelőhelyről közöltek, a késő középkorra – kora újkorra keltezve.[694]

Hét köves gyűrűk. A teljes leletanyag egyik legtitokzatosabb csoportját képezik azok a gyűrűk, melyek központi eleme egy – általában – gyöngydrótkeretes foglalatban ülő nagyobb méretű üveg/kő, ami mellett 3–3 kisebb foglal helyet, jellegzetes elrendezésben. Ilyen gyűrűket szép számmal találunk az interneten, általában római korinak tartják őket, miként a fémkeresős társadalom tagjai is.[695] Ugyanakkor egyes megítélések szerint késő középkoriak, kora újkoriak lennének. Mindkét megközelítés sarkos, hiszen jelenlétük a 11. századtól a késő középkorig folyamatosan igazolt a közép-keleteurópai térségben.[696]

[693] Bővebben a 2. mellékletben.
[694] TESLENKO–LYSENKO 2004, 266, Рис. 12/3.
[695] https://www.szarvasimultkutatok.hu/2021/03/ (A letöltés dátuma: 2023.10.07). Czesznak Zsolt múzeumbarát keresős, a szarvasi TSM munkatársa kérésemre elküldte a lelőhelyen talált leletek szóródási képét. A gyűrű közvetlen környezetében római kori tárgyak fordultak elő, és maga a lelőhely is általában római kori leletekkel szolgált. Némi középkor (kizárólag Árpád-kor?) is került itt elő. Köszönöm Czesznak Zsoltnak az információt!
[696] Bővebben a 2. mellékletben.

5.3.4. Vegyes technikájú gyűrűk (42–43. kép)

A gyűrűk egy csoportja esetében többféle, vegyes készítési technika fordul elő. Ezek a forrasztás, ékkőbetét, granulációs és/vagy filigrános díszítés használatával, sokszor pedig ezüst alapanyaguk alapján is kitűnnek az eddig felsoroltak közül. Két nagyobb csoportba soroltam őket, az elsőbe a szebb kivitelű darabok kerültek (42. kép), míg a másikban találhatóak a gyengébb kivitelű, kevésbé impozáns darabok, és töredékeik (43. kép).

Az első csoport ezüst alapanyagú példányai közt vannak olyanok, melyek fejét egykor nagy méretű foglalatban, üveg/kőbetét uralta (a kövek mára nem maradtak meg). A foglalatot, legyen az hengeres, mint a komlósi példányokon (42. kép 2),[697] vagy négyszögletes, mint a fecskési gyűrű esetében (42. kép 1), granulációs díszek keretelik, a bemutatott komlósi példányon filigrándrót díszítés is megfigyelhető. Megtalálhatók köztük továbbá olyan gyűrűk is, melyek sima vagy bordadíszes karikájához hatszirmú-, vagy a vállra levélszerűen omló virág (42. kép 5) illeszkedik. Előbbiek esetében használhatnak ékkövet (42. kép 3), de imitálhatják is azt (42. kép 4). Ilyen gyűrűk találhatóak Szénás (1), Pereg (1), Szentetornya (1) és Kopáncs (1) anyagában. Több olyan gyűrűt, gyűrűtöredéket is találunk, melyek karikája bordázás vagy csavarás imitációját mutatja, fejük nyolcas formára meghajlított drót, melynek közepén általában négyzetes formájú kehelyben vörös színű kő ül, és több esetben hasonló kövek találhatóak a kompozíció sarkain is (42. kép 6–9): Fecskés (1), Kopáncs (1), Gerendás (1) és Szénás (1). A fecskési darab vállát egy ezüstlap borítja, mintha a karika kettéválását akarták volna készítői imitálni (42. kép 7). Jelen vannak az anyagban olyan gyűrűk is, melyek fején a karikára merőlegesen két-két kő befogadására alkalmas foglalat található, a gyűrűk karikája a fej előtt vagy kettéválik (42. kép 11), vagy pedig vállukat domborított, díszes lemez borítja (42. kép 10): Gerendás (1), Pereg (1), Csorvás (1), Fecskés (1) és Szénás (1). A második csoportba sorolt darabok (43. kép) mindegyike bronz alapanyagú. Találhatunk közöttük egyszerű karikájú darabokat, melyek egyszerű forrasztott fejjel rendelkeznek (43. kép 1–3): Mezőhegyes (1), Pereg (1) és Csorvás (1). Vannak olyanok, melyek karikája nagyon egyszerű, filigrán, kerek, az ahhoz forrasztott cakkos szélű, a karikához képest erős foglalatban bordó, kék vagy áttetsző üveggyöngy található (43. kép 4–6): Szentetornya (1), Komlós (1), Gerendás (1). Más esetekben a karika kettéválik, és ezen a részen egy, esetleg három kő ül (43. kép 7–9): Komlós (1), Csorvás (1), Pereg (1). A Peregen előkerült gyűrű esetében a foglalat és a kő hiányzik, a gyűrű vállát díszített lemez borítja (43. kép 9). Két gyűrű eme utóbbiaknak kései leszármazottai (43. kép 10–11). Végezetül egy olyan gyűrű

[697] A másik gyűrű: Komlós 11/2015.29.

kerül bemutatásra, melynek fejét az előző csoportban megismert nyolcas alap képezi, esetében egyszerű, lapos foglalattal, melyből a kő/üvegbetét már kiesett (43. kép 12).

Az első csoportba sorolt, négyszögletes fejű, granulált díszű gyűrűk eredete az antikvitásig nyúlik vissza. Ivana Popović a 12. századi trnjane-i gyűrű[698] előképét egy Niš, Vinik lelőhelyhez köthető, 3–4. századi gyűrűben vélte felfedezni.[699] Említett dolgozatában ez a gyűrűtípus egyike azoknak, melyek a római kor és a középkor évszázadai közti technológiai kontinuitást hivatott bizonyítani. Egy korai változatát találjuk a szabolcsi, kora Árpád-kori temető 170. sírjában.[700] Ismertetésekor Kovács László csatlakozott a nemzetközi szakirodalom azon vonulatához, ami ezeket a gyűrűket Bizáncból, pontosabban a birodalom peremterületéről eredezteti.[701] A négyzetes, de sokkal inkább kerek fejű, granulált, filigrándíszes köves fejesgyűrűk 10–11. századra jellemző, díszes pántkarikája a hosszabb életű forma későbbre keltezhető darabjainál eltűnik, de a szabolcsi példánynál még megfigyelhető. A Második Bolgár Állam fővárosából Tarnovgradból, (Veliko Tarnovo, Bg) közzétett példányt publikálói a 11–12. századra keltezték, bizáncinak határozva meg azt.[702] Egy 14. századi prahovai kincslelet újrafeldolgozása kapcsán Silviu Oţa és Dragoș-Alexandru Mirea foglalkozott a tárgytípussal.[703] A szerzők megemlítették, hogy hosszú időn keresztül használt (12–15. század) és széles körben elterjedt típusról van szó esetében, a típust balkáni eredetűnek tartották.[704] A 14–15. század Tatrosvásárhely/Târgu Trotuș (Ro) lelőhelyen előkerült gyűrűt is bizánci hatásként értelmezte közreadója.[705] Hasonló a keltezése a Hudum-i (jud. Botoșani, Ro) darabnak is.[706] Példaként említhető többek között a Silistra melletti Bogorovo (Bg) a mai román-bolgár határon, ahol a hasonló gyűrű 14. századi kincsből származik.[707] A granulált, filigrándrótos komlósi példányt egy korábbi írásomban ismertettem, a 14–15. századra kelteztem azt.[708] Ehhez hasonlatost közölt Kiskunhalas-Katolikus temető, Kápolnahely lelőhelyről a Gallina Zsolt – Varga Sándor szerzőpáros.[709] A karikára forrasztott levél alakú, vállra simuló ékköves fejre találunk párhuzamot Bajcsa vár

[698] MARJANOVIĆ-VUJOVIĆ 1984, 25, T. XXXVI/1.
[699] POPOVIĆ 2016, 85, Fig. 41.
[700] KOVÁCS 1994, 44, Abb. 11, Abb. 28/2.
[701] KOVÁCS 1994, 141–142. V.ö.: DRAGOTĂ–RUSTOIU–DRÂMBĂREAN 2010.
[702] RABOVYANOV–CHAKUROV 2020, 419.
[703] OŢA–MIREA 2021, 162, Fig. 5, T. I/4.
[704] OŢA–MIREA 2021, 166–167.
[705] ARTIMON 1986, 265, Fig. 2/10.
[706] SPINEI–POPOVICI 1985, 81, Fig. 5/12.
[707] ATANASOV 2009, 265, Табл. X/5–6.
[708] RÓZSA 2020B.
[709] GALLINA–VARGA 2009, 37, 3. kép 7.

anyagában.[710] Míg a hatszirmú virág alakúra, középen ékkővel, Sáregresről. Reich Szabina közölt egy hasonló darabot a 14–15. századra keltezve.[711] A nyolcas alapú igényes kivitelű gyűrűk (42. kép 6–9, illetve a 42. kép 12) korai képviselője lehet az Ellend I. 43. sír, itt egy áttört alaplapra forrasztott négyzetes dísz látható.[712] Rombusz fejű gyűrűnek elnevezett gyűrűk az orosz szakirodalomban mutathatók ki: Novgorodból közölt ilyeneket Sedova.[713] A nyolcas alap közepén itt egy rombikus dísz van, hasonló rátét megoldás a mi gyűrűink esetében is megfigyelhető. Ilyen gyűrűt találunk a „Rublenyi Gorod" anyagában, melyeket alacsony olvadáspontú ólomból / ón-ólom ötvözetből készítettek, ezek a novgorodiakhoz hasonlatosan a 13–14. században készültek.[714] A „régióban maradva" hasonló korszakba sorolható darabot közölt Zaytseva és munkatársa Yaroslavlból.[715] Közelebb visz az orosházi példányok korszakolását illetően a nagybányai gyűrű, már ami a díszesebb kivitelű darabokat illeti.[716] A levélmintás váll több gyűrűnk esetében is megtalálható. Több gránátköves kivitelben került elő Szécsényből a temetőfeltárás során, 17–18. századra keltezve,[717] az ozorai várkastélyban, 16. század közepi kincsleletből,[718] míg Decs, Ete 1561 körül, éremkincsből.[719] Találunk hasonlót az Eszéki Múzeum kiállítási katalógusában.[720] Ékköves, gránátberakásos, csüngős gyűrű is került elő, melyet a mi darabjainkkal leginkább a gránátkövek kapcsolnak össze.[721] Az egyszerűbb változatok közt található filigrán karikájú, nagyobb méretű cakkos szélű foglalattal bíró köves példányok, melyek kékköves változatához hasonlatos példányt ismertettek Drăgăneşti monostor (jud. Teleorman, Ro) melletti sírból. A sírt 1924. évi 1 lej érme keltezte.[722] A tárgytípus hosszabb ideig lehetett életben, hiszen Vilonya református temploma körüli középkori horizontjából adtak közre egy, a komlósihoz nagyon hasonlatos – jóllehet a meddőből előkerült szórvány –, szintén türkizkék köves példányt publikálóik.[723] A kép teljessé tételéhez a közelítő igazság: Ester, Tîrguşor (Ro)

[710] BAJCSA-VÁR 2002, 134, kat. 87.
[711] REICH 2016, 7, 12. kép.
[712] DOMBAY 1962, 73, XV. t. 11.
[713] SEDOVA 1981, 134, 136, Рис. 51/ 24–27.
[714] SAPRYKINA 2014, 184, Рис. 5, № 279.
[715] ZAYTSEVA–SAPRYKINA 2014, Рис. 1/119.
[716] MIHALIK 1906A, 118–119, 3. kép; MIHALIK 1906B, 122, 3. ábra.
[717] https://mnm.hu/hu/muzeum/hirek/temetoreszlet-feltarasa-szecsenyben (Letöltés dátuma: 2023.09.26.)
[718] VIZI–GERE 2022.
[719] PARÁDI 1970, 224, 228, 3. kép 1.
[720] RADIĆ 2015, 20, Kat. 8.
[721] LÍBOR ET AL. 2020, 33, 6. kép.
[722] MIREA–TORCICĂ–OLARU 2019, 160, Pl. XXXI/5.
[723] PAPP–BALATINCZ 2020, 7, 13. ábra.

lelőhelyről 18. századi sírból került elő.[724] Ez akkor is igaz lehet, ha a mi példányainkhoz igen hasonlatosakat közöltek a Krím déli részéről, Luchistoe-2, 1–2. századi római temetőjéből.[725]

5.3.5. Kérdéses darabok (44. kép)

Kérdéses gyűrűk: Csorvás (3), Fecskés (3), Gerendás (3), Mezőhegyes (3), Pereg (4), Szénás (5), Szentetornya (2). A 44. kép. 1 alatti tárgy kivételnek számít, hiszen az minden kétséget kizáróan gyűrű. Véleményem szerint modern, nem tartozik a régészeti korú tárgyak közé, még akkor sem, ha igen jó párhuzamát találtam Szuzdal régióban, a 13–16. századra keltezve.[726]

5.3.6. Eredmények

A rendelkezésünkre álló gyűrűket technikai alapon választottam szét és az így létrejött öt csoportot értékeltem, melyek közül igazából kettő, azaz az öntött, illetve a forrasztott gyűrűk csoportja bizonyult a leghasznosabbnak.[727] Már a vegyes technikájú gyűrűk esetében is kitapinthatók azok a szálak, melyek a bizánci, római időkig vezetnek bennünket. Ez a kijelentés pedig nem csak a technikai kivitelezésre igaz, hanem a gyűrűkön megjelenő mintakincsre is. A számunkra igazán fontos értékkel bíró, öntött (v.ö.: 5.3.3), illetve forrasztott (v.ö.: 5.3.2) gyűrűkön megjelenő díszítések legtöbbje szintén visszavezethető az

[724] CUSTUREA 1982, 304, Fig. 3/4–5.
[725] LYSENKO–MASYAKIN–MORDVINTSEVA 2015, 312, Рис. 15/7–9.
[726] SHPOLYANSKII 2015, 209, Рис. 5/9.
[727] A rendelkezésemre álló gyűrűket készítéstechnikai szempontok alapján igyekeztem csoportosítani, és azon belül mintakincs szerint elvégezni a további osztásokat. A gyűrűk formavilágának összevetésére azonban nem vállalkoztam, már csak azért sem, mivel az egyes formák közti határvonal meghúzása túlontúl szubjektív lett volna – érzésem szerint. Ennek alátámasztására kiválóan alkalmasak az ún. nyaktagos darabok. Az elnevezés K. Németh Andrástól származik (K. NÉMETH 2023, 63), aki megjegyzi, hogy Wicker Erika az ilyen gyűrűket korongos fejűeknek nevezte (WICKER 2010, 147, 150). Az eltérő nevezéktan mögött ugyanakkor hasonló gondolatiság is megfigyelhető a két kutató között, hiszen mindketten a nyaktagos/korongos fejű darabok balkáni eredetét hangsúlyozzák. Az orosházi anyagban is találunk ilyen gyűrűket, és az előbbiek okán nem meglepő módon leginkább a „legbalkánibb" lelőhely anyagában, Mezőhegyesen. Jóllehet ezek nem ezüstből készültek, hanem bronzból öntöttek. Fejük a fentebb hivatkozott példányokénál jóval kisebb átmérővel rendelkeznek, a hosszított nyaktag középső részén általában egy határozott borda látható (Geometrikus: Kopáncs, 105/2016.26, geometrikus rozetta: Mezőhegyes, 2016.132.34; madárábrázolás: Mezőhegyes, 2020.2.27.4; S-forma madárszárnyábrázolás: Mezőhegyes, 2017.286.4, Mezőhegyes, 2019.106.2, Szentetornya, 2015.282.4). A 34. kép 1 alatti pontkördíszes gyűrűt minden további nélkül bevonhatjuk ebbe a körbe, az orosházi régióban való unikális volta, és – műszeres vizsgálat ellenére is jól látható – eltérő anyaga miatt is. Az orosházi leletanyagban található többek között két olyan gyűrű is, melynek nyaka szintén hosszított, és fejeik enyhén kihajlanak. Egyikükön csillagábrázolás látható, ezt a darabot Csorváson találták, míg a másikat liliom díszíti, az Fecskésen került elő (Csorvás, 2015.250.166; Fecskés, 2015.192.4). Hasonlítanak ugyan a fentebb leírt nyaktagos példányokra, de azoktól véleményem szerint külön kell választani. Utóbbiak nagy valószínűséggel az Árpád-kori köves gyűrűk egy csoportjának leszármazottai lehetnek (V.ö.: PARÁDI 1975, 135–136, 11. ábra 4). Ami viszont K. Németh András és Wicker Erika által közölt, szélesebb fejű, határozott hengeres nyaktaggal rendelkező ezüstgyűrűkhöz az orosházi anyagban a legközelebb áll, az a Peregről származó, a fede gyűrűk közt tárgyalt darab, melynek feje szív alakú (31. kép 11). A gyűrűk balkáni eredete nem kérdéses, de a Kárpát-medencei megjelenése már sokkal inkább az.

antikvitásig. Olyan, első sorban vallási jelképekhez,[728] melyekkel a birodalmi, polgárosodott viselője ugyanúgy azonosulni tudott, mint a Birodalommal, annak különféle pontjain, különféle időpontokban, különféle módokon különféle jellegű kapcsolatokat kialakítók. Ha jelenleg másra nem is jók a gyűrűk, eme hatásmechanizmusnak a rávilágítására mindenféleképpen. A hangsúly azonban a jelenleg kifejezésen van: a gyűrűkben hatalmas potenciál van, de megértésükhöz széles, eurázsiai szintű anyaggyűjtés, közös munka illetve egységes szemlélet szükséges.

Elgondolkodtató az a tény, hogy a honfoglaló magyarok sírjaiban a gyűrű ritka leletnek számít.[729] Talán azért, mert általában nem is viselték azokat.[730] Robbanásszerű növekedésükkel találjuk magunkat szemben egyes ún. köznépi temetők esetében, amit nem lehet a véletlen számlájára írni. Magam hajlamosabb vagyok a gyűrűkre, mint az emberekhez tartozó, velük együtt mozgó tárgyakra tekinteni, semmint kereskedelmi árukra. A valóság minden bizonnyal sokkal árnyaltabb, de ennek kibogozásához az orosházi gyűrűanyag nagy mennyisége sem elegendő. Alkalmas viszont a nagy vonulatok megerősítésére.

Az Árpád-kor korai évszázadainak karika-, pánt vagy fejjé kiszélesedő gyűrűi jól kidolgozott kronológiai rendszerbe illeszkednek. A régiónkban fellelhető képviselőik a korabeli temetők jelenlétére utalhatnak. Az öntött gyűrűk közé sorolt „kalapált fejű” gyűrűk feje az orosházi anyagban legritkább esetben kalapált, ugyanakkor önálló lelettípusként jelennek meg valamikor a 12. században és vannak jelen a 13. században is. Lemezből kivágott, karikájukon összeforrasztott változataik az orosházi régióból hiányoznak, ami kronológiai tényező lehet. Szintén időrendi okok miatt nincsenek jelen, amiért a koncentrikus körökkel, illetve azok közt értelmezhetetlen szövegekkel ellátott gyűrűk klasszikus változatai sem fordulnak elő az orosházi anyagban: a tatárjárás után a lakosság száma erősen visszaszorult a régióban, mint azt az éremforgalom esetében is láttuk (v.ö.: 5.1.1). A koncentrikus körökkel díszített gyűrűk a „kalapált fejűek” egyik változata, ugyanakkor a forrasztott fejűek korai változataként is értelmezhetőek: mindkét technikai megoldásra van ugyanis példa esetükben. Jól mutatja a sokféleséget felvonultató horizontot az is, hogy hasonló díszítés a bolgár anyagban az egykori madaras-, pentagrammás gyűrűk formai örökösein is feltűnik a 13. században, és jelen van a 14. század folyamán is.

[728] V.ö.: LANGÓ 2016, 396.
[729] V.ö.: HORVÁTH 2005.
[730] Régiónkban a gyűrűk nagy száma figyelhető meg a középkorban (888 darab). Mint minden mennyiség, ez is pusztán viszonyítás kérdése. A kisbárkányi kora Árpád-kori temető 11. sírjában példának okáért 6 gyűrű volt (SZIGETI 2022, 6. tábla), egy 20. század elejéről közölt leltár szerint egy fiatal lányhoz 9 gyűrű tartozott (Érsekcsanád, BALOGHNÉ 1999, 105, 8. ábra).

Ide gyökereznek azok a forrasztott lemezkarikás változatok, melyek a 14–15. századra keltezhetőek a kutatás jelen állása szerint. Az ilyen típusú gyűrűk nagy számban fordulnak elő a havasalföldi és a moldvai területeken, és talán a 14. század második felétől meginduló marhakereskedelemmel állhatnak kapcsolatban,[731] illetve az abban nagyobb részt vállaló keleti eredetű nagyállattartó népekkel. Ezeket a gyűrűket nem tartom kun- vagy jász gyűrűknek, bár kétségkívül legnagyobbrészt velük hozhatók kapcsolatba – mint korszakot jelölő tárgyak, véleményem szerint. A forrasztott fejű gyűrűk régiónkbeli kis száma figyelemfelkeltő: annak viszonylag kései, 15. század eleji újranépesülésének bizonyítékai lehetnek.

A bronzból öntött gyűrűk ezek után mondhatni elöntötték a vidéket. Jóllehet a kutatás ezeket a gyűrűket szinte kivétel nélkül 15–16. századinak tartja, de nem feltétlenül helyesen.[732] A szerb kutatás némely esetben számunkra meglepő módon keltez bizonyos öntött gyűrűket, akár sokkal korábbi időszakra is, és bizony nem is alaptalanul. Ezek a gyűrűk a Kárpát-medencében is jelen lehettek, már az Árpád-korban is.[733] Ezt azonban jelen tudásom alapján nem áll módomban bizonyítani.[734] A legbiztosabb pontok a bizonytalanban azok az öntés során rontott példányok, melyek a kutatott régióm 15–16. századi, a defterek adatai alapján délszláv nyelvű népesség falvaiban[735] kerültek elő, és egyben megtalálhatóak a kutatással érintett összes egykori település területén – látszólag minden rendszert nélkülözve.

A gyűrűk tekintetében szerencsés helyzetben vagyunk, hiszen egyre több katalógus áll a rendelkezésünkre, és általuk egyre tisztábban rajzolódik ki a kép. Szükség van ezekre a mélyfúrásokra, legyenek azok egy adott régió temetkezéseiből vagy fémkeresős anyagából táplálkozók, hiszen ezáltal érthetjük meg a határokon átívelő nagy egészt és a benne rejlő kulturális folyamatokat (motívumok szétesése, alakulása, stb). Komolyabb művészettörténeti elemzés nélkül mutatok be végezetül egy táblányi válogatást az orosháza-környéki gyűrűanyagból (145. kép). Az első két sorban az ún. „kalapált” fejű- (145. kép 1–5), a harmadikban a forrasztott fejű gyűrűk (145. kép 6–12), míg a legalsó sorban az öntött gyűrűk (145. kép 13–21) szerepelnek. A képen jól látható az (antropomorf)-liliomos gyűrűk és az ún. (liliom)-életfa-madár gyűrűk kapcsolati hálója, amit az öntött gyűrűknél figyelhetünk meg leginkább. Itt, a 145. kép 15–19 alatt ismertetett gyűrűknél kiválóan látszik a liliomos gyűrűk, illetve az életfa és a madár díszes gyűrűk közti átmenet, szoros kapcsolat.

[731] BLANCHARD 1986.
[732] V.ö.: CIȘAN 2016, 422, Pl. IV/7; RÓZSA–SZIGETI 2021A.
[733] V.ö.: RÓZSA–SZIGETI 2024.
[734] Csemő, Hosszúdűlő templomának alapozási árkában találtak egy öntött gyűrűt, ami az ásató Tari Edit szerint másodlagosan került oda, és a gyűrű Árpád-kori (TARI 1991, 401, VIII. kép 13).
[735] KÁLDY-NAGY 2000, 24–25.

A kép látványos, ám gyorsan hozzá kell tennem, hogy ez kizárólag az orosházi gyűrűk alkotta kép. Ha ehhez hozzáveszünk néhány kardinális darabot a Kárpát-medencei leletenyagból, az az összképet sokkal átláthatóbbá teszi. A balotapusztai gyűrű kiválóan illeszkedik a 145. kép 4 és 5. alatti példányok közé, de még ennél is jobb alany találtatott a tyukodi, tatárjáráskori kincsleletben. Ugyanakkor a forrasztott gyűrűk közt (145. kép 6–7) is megtalálható az átmenet – mint példának okáért a kelebia-négyesi gyűrűk egyes eseteiben láthatjuk. Ha elfogadjuk a „kalapált" (11)–12–13–(14), a forrasztott 14–15. és az öntött gyűrűk 15–16. századi besorolását, akkor ez a bizonyos kép elkeserítő: a szétesö liliom és az életfa-madár alapverziókkal a 12–16. században egyaránt számolhatunk – minden fő technikai kivitelezésű gyűrű esetében. Ha ezt nem fogadjuk el, az öntött gyűrűket le kell hozni legalább a 14. századig, ami a három korszak közös metszete, és ami a formavilág jelentős alakulásának időszaka kell, hogy legyen. Ezzel azt is feltételezhetjük, hogy a „kalapált" fejűekből lesznek legkésőbb a 14. században az öntött gyűrűk alapvariánsai.

5.4. KAPCSOK

Több olyan funkcionális elem is található, melyek célja az öltözékek két felének összekapcsolása, egymáshoz való rögzítése, ezek egyike a kapcsok csoportja. Jellegzetességük, hogy általában két félből állnak. Elnevezésük sokszor szexuális töltetű, hiszen az anya és apa tag mellett a hím/kan vagy a női/nőstény szóhasználat is előfordul a szakirodalomban. A magam részéről a hurkos–kampós semleges elnevezést használom a releváns esetekben. Szórványok, így viseleti helyzetükre, darabszámukra következtetni nem lehet, miként arra sem, hogy pótolták őket vagy sem.[736] A közelmúltban jelent meg Horváth Terézia és munkatársának dolgozata, akik néprajzi megközelítésben nyúltak a kapcsokhoz.[737] A néhány, kecskemét-környéki leletet ismertető munkájuk kutatástörténeti részében mindössze két alapmunkára voltak kénytelenek hivatkozni.[738] A publikációk emellett sokszor gyenge minőségű rajzokkal, fotókkal bírnak, a leírások a technikai részletekre nem térnek ki. A Kecskemét melletti Ágasegyháza területéről a két-három leginkább elterjedt kapcsot találjuk a fotós táblákon. Sajnos értékelésük ugyanúgy elmaradt, mint a begyűjtött tárgyak között elfoglalt százalékos arányuk, értékelésük, stb.[739] A győr-gabonavásártéri, 16–17. századi temetőben több esetben figyeltek meg nagyobb számban előforduló egyszerű bronzkarikákat, melyek a felsőruházat összehúzására szolgálhattak, így alapvetően a ruha két

[736] V.ö.: KOVÁCS 1973, IV. tábla 3.
[737] HORVÁTH–FARAGÓ 2023.
[738] VATTAI 1955; RÁCZ-SCHLISZKA 2021 (Vattai művében ráadásul mívesebb darabok szerepelnek).
[739] FAZEKAS–PÁNYA–MORDOVIN 2023, 241, I. tábla 11–16.

felének összekapcsolását oldották meg ilyetén módon.[740] Az orosházi anyagban előforduló nagy mennyiségű karika közt akár hasonló funkciót betöltők is lehettek, ezt azonban bizonyítani nem lehet. A 16–17. századi műalkotásokon megjelennek, mint más viseletei elemek is, de puszta létük alátámasztásánál többre nem alkalmasak: a főbb típusok különválasztását sem lehet elvégezni, nemhogy az apró különbségek meghatározását.[741]

5.4.1. Öntött kapcsok (45. kép 1–7, 46–49. kép)

Igyekeztem a gyűrűkhöz, gombokhoz és a csatokhoz hasonlatos módon felosztani a kapcsokat is. Azaz egytagú, kéttagú és többtagú változatokra, de ez ennél a tárgytípusnál nehézkes. Ennek egyik oka a kapcsok bevezetőben említett alaptulajdonsága, miszerint eleve két részből állnak. A másik – mint ami az elsők közt ismertetett párizsi kapcsok esetében is elmondható – , hogy egyes csoportokon belül sem egységes a készítéstechnika.

A *párizsi kapcsok* (45. kép 1–7) a tárgytípus legegyszerűbb változatát képviselik.[742] Számuk magasabb lehetett, de fizikai jellemzőik miatt a fémkeresős tevékenység során többségük nem került elő. Vannak kisebb és nagyobb darabok köztük, olyan kampós rész, melynek akasztó végét elkalapálták, sőt némely esetben díszítették is. Egyesek teste részben vagy egészében csavart, vagy más elemeket iktattak be esetükben, vagy díszítettek (45. kép 1–7): Gerendás (6), Csorvás (6), Pereg (3), Szénás (11), Szőlős (1), Fecskés (2). Az egész középkorban általános előfordulásuk. Logikailag a kétrészes/összetettebb kapcsok közé illesztendők azok a darabok, melyek alapja franciakapocs, hosszúra nyújtott hurkos és kampós résszel (45. kép 7) – amit félgömbös díszekkel fedtek le. Ezek a kapcsok alapvetően kettős gombsorok.[743] Széles körben elterjedtek a 16–17. század folyamán.[744] Ez is lehet az oka annak, hogy az orosházi anyagban nagyon kevés van belőle.[745]

Borostyánlevél alakú kapcsok (46. kép 1) az egyben öntött kapcsok leggazdagabb csoportja, melynek tagjait Rácz-Schliszka Borbála nyomán magam is borostyánlevél alakúnak neveztem el,[746] míg korábban Rainer Pál nyárfalevél-,[747] míg Magyar Kálmán szőlődíszes

[740] MITHAY 1985, 194, 5. kép 3.
[741] Példának okáért FÜLEMILE 1989.
[742] Felhasználási területük azonban széleskörű, hiszen nadrágokon és csizmaszárakon is előfordulhatnak.
[743] Szörényi 2008, 261–262, 9. kép.
[744] Pl.: Szentábrahám (Ro): BENKŐ 1992, 219, 230, 77. tábla 18; Karánsebes (Ro): BONA 1993, Pl. 9/7; Gyula, Fövenyes: SZATMÁRI–GERELYES 1996, 26, 11. tábla 8–10; Négyszállás II: SELMECZI 2018, 70, XI. tábla 29; Naszvad (Sk): NEVIZÁNSKY–PROHÁSZKA 2018, Tab. IV/2, Tab. VIII/5–6, Tab. IX/6, Tab X/4; Muzsaly (Ukr): MOJZSESZ 2023, 156, 15. kép 6–7, 18. kép 1–18.
[745] Bővebben a 2. mellékletben.
[746] RÁCZ-SCHLISZKA 2021, 37–38, 80. kép.
[747] RAINER 2000, 26.

elnevezéssel illette ezt a típust (10. táblázat, 46. kép 1).[748] Ezek a háromszögtestű, időnként lecsapott vállú, a rögzítés miatt négy lyukkal ellátott darabok az egyik legáltalánosabb formát képviselik, és egyben a Kárpát-medencében is a leginkább elterjedt darabok közé tartoznak.[749] A hurkos tag lekerekített téglalap formájú, a kampós tag a test elkeskenyedő és visszahajlított meghosszabbítása. A testen sok esetben jól megfigyelhetők a levél utánzatának jegyei, azaz annak erezete, az elágazásokat jelölő bütykös részek. Sokszor többszöri másolásuk nyoma is felismerhető, ami a levél jegyeinek erős minőségbeli eltéréseiben mutatkozik meg, ugyanakkor hosszú használatuk miatti kopottság is tetten érhető. Mind bronzból készült, csak egy ezüst változatuk van, de az formailag kicsit más.[750] Az öntött kapcsok ezen csoportja szinte minden későközépkori temető anyagában megtalálható: v.ö.: 11. táblázat.[751] Ezek a kapcsok a régiónkban is a legnagyobb arányt képviselik. A teljes kapocsanyag közel egy harmadát teszik ki, minden elemzett településen megtalálhatóak. Szénáson 77 darab került elő belőlük, ami nagyon sok, de, mint a települések szinte mindegyikének esetében az 1:3 aránnyal találkozunk itt is. Ez alól az arány alól negatív módon kivétel Fecskés, ahol feltűnően kevés került elő belőlük, illetve pozitív módon Mezőhegyes, bár utóbbi lelőhelyről nagyon kevés kapocs ismert. Tényként kezelendő ugyanakkor az is, hogy ezek a kapcsok a Száraz-értől távolabbi területeken sokkal nagyobb számban fordulnak elő.

Tölgyfatípus (46. kép 2), szintén Schliszka Borbála után elnevezve.[752] A típus szintén nagy népszerűségnek örvend, nem csak kutatási területemen (11. táblázat), hanem a hazai, Kárpát-medencei leletanyagban is.[753] Azon kevés, öntött darabot képviseli, melyek a Kárpátok vonulatain messze kívül is előfordulnak. A Dnyeszter-parti Tarasova (Md) területéről közöltek egy ilyen kapcsot.[754] Tarasova fontos kereskedelmi központ,[755] ami magyarázatul szolgálhat egy ilyen hétköznapi tárgy, ilyen távoli megjelenéséhez. A fényképes táblán elegendő volt a típust egy példánnyal szerepeltetni, hiszen széleskörű elterjedésük ellenére felettébb egységes megjelenésűek. Összarányukat tekintve elmondható, hogy a borostyánleveles és a tölgyfaleveles kapcsok aránya nagyjából 2:1. Ez az arány tapasztalható

[748] MAGYAR 2007, 171, 3. kép 5; 9. ábra 9–10.
[749] Pl.: HORVÁTH 1978, 116, II. tábla 5–6; BENKŐ 1980, 19. tábla 8–9; MIKLÓS–VÍZI 1999, 21. kép 1–2; VARGA 2004, 117, I. tábla 7–8; WOLF–HORVÁTH 2010, 138, 170, 15. kép 15; SZATMÁRI 2013, 543, 15. tábla 9; HEGE 2018, 249, 1. kép 4; MOJZSESZ 2023, 156, 18. kép 22–23; SZATMÁRI 1999A, 14. kép 4.
[750] Gerendás, 2015/249.112.
[751] A táblázatban csak olyan eseteket tüntettem fel, ahol többféle kapocs is előfordult egy-egy lelőhely anyagában. Ezek számát – éppen a borostyánlevél alakúak esetében is – bőségesen gyarapítják azok az esetek, ahol egy-egy változat szólóban fordul csak elő.
[752] Pl.: SZATMÁRI 2013, 546, 20. tábla 20; FAZEKAS–KŐNIG–PÁNYA 2018, 35; HEGE 2018, 249, 1. kép 5; NAGY–GYÖNGYÖSSY–GÁBOR 2019, 170; RÁCZ-SCHLISZKA 2021, 38, 76. kép.
[753] Pl.: MÉRI 1954A, 149, XXXIX. tábla/6; RÁCZ 2014, 112, 23. tábla 10; SZATMÁRI 1999A, 14. kép 2.
[754] REABŢEVA–CIOCANU 2009, 195, Рис. 6/131.
[755] REABŢEVA–CIOCANU 2009, 164.

általában településeken belül is. Kivételt képeznek pozitív irányban a Száraz-értől távolabb eső egyes falvak, mint Szénás és Csorvás, a déli települések esetében a nyolclyukas példányok sokkal szerényebben képviseltetik magukat. A nagy számok törvényének köszönhetően biztonsággal kijelenthető, hogy a tölgyfalevél típusból a Száraz-ér környékére jóval kevesebb példány jutott el, mint az attól északra elterülő vidékek falvaiba.

Egyéb öntött kapcsok (46. kép 3–21). A borostyán-, illetve tölgyfa-típus mellett gazdag formavilágú egyéb öntött kapcsokkal találkozunk. Kis is túlzással azt is lehet mondani, hogy szinte nincs is köztük egyforma. A legtöbbször előforduló forma a 46. kép 3 alatt látható, és melyet a 10. táblázat 3. fényképes oszlopában szerepeltettem azért, hogy a borostyánlevél- illetve tölgyfatípussal összehasonlíthassuk előfordulási arányát. Ehhez hasonlatosan kettőnél több példány található a 46. kép 4–8 alatti darabokból a rendelkezésemre álló leletanyagban. A leletanyag lebonyolultabb, legösszetettebb csoportját alkotja, az általam ötszögű fantázianéven elnevezett kapcsok csoportja. Ezek esetében a kompozíció ötszög formájú, abban levelek, virágok, különféle növények termései, vaskos vagy egyszerű szárrészei láthatók (46. kép 9–15). Amíg az eddig tárgyalt csoportokba szinte kizárólag bronzból készült példányok tartoztak, addig itt az ezüst, és vélhetőleg annak ón-ólomból készült imitációi is megjelennek. A csoportba sorolt elemek az általam felállított kereteket is szétfeszítik, hiszen a kapcsolórészek nem minden esetben egyben öntöttek magával a testtel, hanem vannak köztük szép számmal olyanok, melyek esetében külön lettek ráforrasztva. Miután restaurálás híján nem lehet minden esetben eldönteni a technikai kivitelezést, így ezeket a darabokat együtt, egy csoport alatt mutatom be. Az ötszögűek esetében a tipológiai rendszer megalkotása nagyon nehéz, mivel azoknak mindig vannak hasonló, ugyanakkor különböző elemei is. Érdemes megnézni eme tekintetben a 46. kép 9–12 alatt ábrázolt példányokat. Az orosházi anyagban ezeken felül számos, izgalmas, egyedi darab is található, ezek közül mellékeltem egy áttekintést az ezüst alapanyagúak variánsairól (46. kép 16–20), ami rámutat a sokszínűségre, ugyanakkor arra a potenciálra, amit ezen tárgyak széleskörű (!) feldolgozása jelenthetne a kutatás számára. Külön szeretném felhívni a figyelmet a 46. kép 18 alatti kapocsra, melynek formájára, és főleg kapcsolódási módjára találunk analógiát a Krímből, a késő középkorra, kora újkorra keltezhető Malyi Mayak lelőhelyről.[756] Ezeken kívül egy jellegében, ízlésvilágában idegen, bronzból öntött darabot helyeztem még fel az illusztrációs táblámra (46. kép 21). A bronzból öntött példányok között van néhány darab, mely nem egyedi, csoport/alcsoport kialakítására alkalmas. Ezek a formák

[756] TESLENKO–LYSENKO 2004, 266, Рис. 12/1–6.

megtalálhatóak több, Kárpát-medencei lelőhelyen is (11. táblázat), így ezek a darabok a széles körben elterjedt borostyánleveles, és tölgyfatípus kistestvéreinek számítanak. Olyan tárgyak, melyek kisebb (területi?) egységek lehatárolására alkalmasak. A sort minden bizonnyal bővíteni lehet, de a publikációkból nagyon sokszor nem lehet eldönteni még a fő formát sem,[757] nemhogy pontosan milyen típus is kerül adott esetben bemutatásra. Ezt láthatjuk a 11. táblázat „talán" oszlopában. Ugyanitt feltüntettem azt is, amikor egyes lelőhelyeken olyan kapcsok láttak napvilágot, melyek az orosházi anyagból teljességgel hiányoztak. A Kárpátokon kívül alig találhatók meg. A 11. táblázatban közölt példák mindegyike a 15–16. századra keltezhető. A 46. kép 3 alatti, a 10. táblázatban külön ábrázolt darab esetében feltűnő annak peregi nagy száma, az ottani öntött kapcsok vonatkozásában: számuk majdnem eléri ezen a lelőhelyen a tölgyfalevelesekét. A három külön kiemelt típusba sorolható kapcsok az összes, ebbe a csoportba sorolt kapocs bő 60%-át teszik ki, és mint láttuk egy kivétellel bronzból készültek. Az egyéb kapcsok esetében a bronz és az ezüst alapanyag kiegyenlített, sőt vannak települések, ahol az ezüstből készültek száma magasabb. Az ólom kapcsok száma egy esetben sem haladja meg az ezüstből készültekét, jóllehet arányuk igen változó lehet. A borostyán-, illetve tölgyfalevél típusok átlagaként számolhatunk az egyéb öntött kapcsokkal a települések anyagában, de csak az északi régióban. A Száraz-ér környéki településeken (Fecskés, Kopáncs) extrém arányokat mutatnak.[758]

S-alakú kapcsok (47. kép). A kígyó-, hal- vagy sárkányfejben végződő, S-alakú, középtengelyében megvastagodó tárgyak évtizedek óta különböző értelmezések kiindulópontjaivá váltak. A hozzájuk kapcsolódó kiemelt figyelem miatt az összes S-alakú kapcsot, és töredékét ábrázolom a 47. képen. Állatfejben végződő, S-alakú kapcsot közölt Szirmai Krisztina az albertfalvi vicus 2–3. századi rétegéből.[759] A tárgy kiegészítőjeként feltűnik egy bronz karika is, ami az orosházi példányok némelyikének is sajátja, illetve jól látható a középső rész megvastagodása is, ami állandó típusjelleg is. Az S-alakú kapcsok minden kétséget kizáróan megtalálhatóak a Kárpát-medence tágabb régiójában római és késő középkori környezetében. Bár a kutatók általában ritkaságukat hangsúlyozzák, ám ezek a kijelentések az elmúlt időszak fémkeresős anyagának szórványos ismeretének tükrében sem tarthatók. Az orosházi darabok semmi esetre sem lehetnek római koriak, hiszen a hazai

[757] Pl.: LANTOS 2009, 14. kép 20; REABŢEVA–CIOCANU 2009, Рис. 6/128–136.
[758] Bővebben a 2. mellékletben.
[759] SZIRMAI 2002, 313, 87. tétel, 55. kép.

szarmata anyagban ismeretlenek. Leginkább a későközépkori, 15–16. századi horizontba illesztendőek, és a délszláv népmozgással kerülhettek Magyarország területére.[760]

Boglárkapcsok (48. kép). A következő csoportba a boglárkapcsokat soroltam, bár lehetnek a 48. képen olyanok is, melyek nem tekinthetőek annak. Ilyen például az a korona alakú kitűző (?), melyet a 48. kép 13 alatt mutatok be. A 48. kép 14 alatti ékköves, aranyozott ötszögű darabot pedig a veretek közé illeszthetjük (61. kép 2). Két tárgy esetében felmerült a római fibula megnevezés lehetősége is (48. kép 11–12).[761] A többi itt felsorolt példány viszonylag egységes képet mutat, ennek ellenére a gyűjteményben található, boglárkapocsnak/brossnak betudható tárgyat ábrázoltam a mellékelt fotós táblán. Két ezüstből készült példány áll rendelkezésünkre. Az egyik (Kopáncs) közülük áttört, míves munka, ékkőberakással (48. kép 1), míg a másik (Gerendás) egy nagyobb méretű példány hátsó lapja (48. kép 10). A többi általában ón-ólomból készült, lapos vagy kúpalakú másolat, melyek a jellegzetes díszítőelemeket magukon hordozzák (léckeret, karéjos szél, rozettás dísz). A 48. kép 4–5 alatt látható darabok a gyöngykeret, a spirális hengereres drótdíszek és a hátlapi forrasztások miatt akár hajtűk fejrészei is lehetnek.[762] Ilyen példányokat közölt L. V. Dergacieva 16. századi moldáviai lelőhelyekről, többek közt éremkincs anyagából.[763] Visuia (jud. Bistriţa-Năsăud, Ro) 16. századi éremkincsében ezüst bross is volt. Az ékszer kúp átmetszetű, az alapját képező kerek, perforált szélű koronghoz hasonlatos lehet a 48. kép 10 alatti darabunk. A tárgyat a 16–18. századra keltezhetjük.[764] Boglárkapocsként Simonyi Erika Felsőzsolcáról közölt egy nagyon szép kivitelű példányt.[765] A rozettás díszű boglárkapcsok/brossok a késő avar korig visszavezethetők – véleményem szerint.[766] Hasonló változataik a késő népvándorláskor népeivel újból megjelentek a Kárpát-medencében.[767] Az itt bemutatott rozettás- és nem rozettás képviselőik azonban egy még fiatalabb horizont képviselői lehetnek, és leginkább a 15–16. századiaknak tartom őket.

Egyéb kapcsok (49. kép). Ide olyan tárgyak kerültek, melyek akár kapcsok is lehettek egykoron. Az itt felsoroltak közt is nyilvánvalóan találunk kapocs, és ezen belül is ruhakapocs minőségben használt darabokat, miként tévedéseket is. Ha formailag nem is pont ilyet (49. kép 1), de hasonlót, és hasonlóan díszített darabot adtak közre Demsus/Densuş (jud.

[760] Az S-alakú kapcsok magyarországi és balkáni kutatástörténetének alakulását a 2. mellékletben bőségesen kifejtem, bemutatva a rájuk vonatkozó színes kronológiai besorolásokat is.
[761] Vaday Andrea azonban kizárta ennek lehetőségét. Köszönöm ezirányú segítségét!
[762] V.ö.: TĂTARU–MARTIN 2020.
[763] DERGACIEVA 2020.
[764] TELCEAN 1976, 209, Pl. II/3–3a.
[765] SIMONYI 2020.
[766] V.ö.: GARAM 1980A, 158; BALOGH 2000.
[767] HATHÁZI 1988.

Hunedoara, Ro) templom körüli temetőjének középkori rétegéből.[768] A ducói temető egyik 14. századi sírjából egy sárkány-/kígyófejben végződő párhuzamot találtam.[769] Egy sima, egyszerű, 13–14. századi analógia említhető a középkori Lápafőről.[770] Pápaszemesként nevezték el a Mohácson előkerült kapcsot,[771] amely a 49. kép 4–5 darabokra hasonlít, és amely tárgyaknak délszláv környezetben találjuk párhuzamait. Forrasztott csepp/szívforma rátétdíszt közöltek Nagybányáról.[772] A 49. kép 7–10 alattiak akár párták kapcsolói is lehetnek.[773] A 49. kép 12 alatt bemutatotthoz pedig jellegében hasonlatosak Drăgăneşti monostor (jud. Teleorman, Ro) késő középkori – újkori temetőjéből ismertek.[774]

5.4.2. Lemezes kapcsok (45. kép 8–15)

A leletanyagban található néhány lemezes/préselt tagból összeállított kapocs is. Általában pajzs alakúak, csak egy kör forma található közöttük, Szénásról (45. kép 9). Díszített előlapi részükön négy kis fülecske hátrahajlításával oldották meg a hátlap rögzítését (45. kép 8, 10–11). Az előlapon növényi elemekből összeállított emberi fej képe látható (45. kép 10–11): Szénás (2), Kisfecskés (1) vagy valamilyen küllőszerű áttört dísz (45. kép 8–9): Szénás (2). A többi darab pusztán díszítetlen lap (45. kép 12–15), melyek lehetnek a díszített kapcsok hátlapjai is, de a kampós tagok esetében (45. kép 12–13) inkább sima, egyoldalas lapról beszélhetünk.[775] Ilyen díszítetlen lapok több lelőhelyről is ismertek: Csorvás (4), Fecskés (1), Gerendás (1), Kopáncs (1), Pereg (1), Szénás (5). Egy kisebb méretű található közöttük, az Fecskésről ismert (45. kép 13), esetében két kivágat szolgált a felvarráshoz, míg a nagyobb méretűek esetében 2–2 darab. Mindkét méret esetében egy újabb nyíláson keresztül oldották meg a két tag kapcsolódását. A díszített változatok párhuzamát közölték Veszprémből, övdíszként.[776] A dabasi temetőből egy 15–16. századra keltezhető kapocspárt ismertettek.[777] Régiómban előkerültek mintegy fele Szénásról származik, és általában a kutatott terület északi részén fordulnak elő. A Száraz-ér környéki településeken igen szórványos a jelenlétük.

[768] RUSU 2008, 174, Fig. 26/r.
[769] RUTTKAY 1979, 89.
[770] NÉMETH–TAKÁCS 2013, 73, 9. kép.
[771] PAPP 1961, 245, 20. kép.
[772] SZŐCS 2020, 441, 11. kép.
[773] V.ö.: GEREVICH 1943, 19. kép; 50. kép 8 közeli párhuzama lehet a GEREVICH 1943, 29. képen látható számozatlan tárgyak egyike.
[774] ŢÂNŢĂREANU 2010, 138, Pl. 90/1–6.
[775] A kampós rész állásából következik.
[776] RAINER 2000, 25, 24. tábla 1–2, 8, 36. tábla 3–4.
[777] RÁCZ–NÉMETH 2021, 152, Kat. 31.

5.4.3. Vegyes technikájú kapcsok (50. kép)

A vegyes technikájú kapcsok közé olyan példányokat soroltam, melyek elkészítése során több technikát is alkalmaztak, és így az átlagosnál díszítettebbek voltak. Két fő típusuk különíthető el. Egyikük az öntött kapcsok formavilágára (mely eseteknél, mint láttuk, a kampós rész sok esetben forrasztott) vezethető vissza, azok különféle módon és mennyiségben díszített változatai, míg másik csoportjuk a boglárkapcsokkal/brossokkal rokoníthatóak/egyeztethetők. Bármelyik csoportról is legyen szó esetükben, bronzból csak a legritkább esetben készültek (50. kép 1). Az itt bemutatott, Szőlősről előkerült darab kapcsán a rajta látható motívumok alapján kijelenthető, hogy az ezüst kapcsok imitálása volt a cél az előállítás során. Az ide sorolható kapcsok egy része egyszerűbb, kevésbé díszített (50. kép 2–5), az öntött kapcsokhoz közel állnak. Jó példa az 50. kép 2 alatti, Gerendásról előkerült, szintén ezüstből öntött darab, melynek egyszerű, bronzból készült változatát az 50. kép 15 alatt mutattam be. Az egyszerűbb változatok vannak kisebb számban, ezek majdnem mindegyike szerepel a fényképes táblán (50. kép 2–5): Földvár (2), Gerendás (1), Pereg (1), Szentetornya (2). Ezekhez hasonló alapokkal, de sokkal cizelláltabb felépítménnyel rendelkező darabok száma ennél magasabb (50. kép 6–7, 13–14): Földvár (2), Gerendás (4), Pereg (1), Szénás (1), Szentetornya (1). A brossokra jellemző kerek formát két példány követi, mindkettő Földvárról került elő, ezek sorolhatók a következő nagyobb csoportba (50. kép 9). Mellettük számos töredék csoportba sorolását nem lehet egyértelműen elvégezni (50. kép 8, 10–12): Csorvás (4), Földvár (7), Gerendás (9), Kopáncs (2), Pereg (2), Szénás (4), Szentetornya (8), Szőlős (1). A besorolás pedig abból a tényből fakad, miszerint a díszes példányokon megjelenő kiegészítők sokféleséget, de ugyanakkor erős hasonlóságot is mutatnak, még akkor is, ha biztosan bross forma csak kevés is áll a rendelkezésünkre. Általánosan jellemző kiegészítőik a piros ékkőberakás, a különféle virágmotívumok illetve növényi alkatrészek. Ezek a díszes kapcsok párhuzamba állíthatók a díszes, vegyes technikájú gyűrűk (42. kép 3–11),[778] illetve hajtűk egyes csoportjaival (83. kép 2–6). Az öntött kapcsok formavilágát idéző, díszes, összetett kapcsok egyszerűbb változatait ismerjük a Pécs-Bányatelepen előkerült, 16. századi kincsleletből.[779] Mintegy köztes átmenetet képeznek a Kecskemétről ismert darabok.[780] Szatmári Imre közölt Décséről *egy öntött, áttört, aranyozott ezüst ruhakapocs kampós felét, rajta indás gumóval, illetve három- és négylevelű virágdísszel. A négylevelű virágmintát piros*

[778] V.ö.: CHIŢESCU–PĂUNESCU 1992, Pl. 1/2.
[779] GERELYES 2005, 587–588, 3. kép 2–4.
[780] BICZÓ 1976, 342, 344, 12, 14–15. kép, 35. és 48. lj.

kőberakás is díszíti.[781] A díszesebb darab szabatos leírása egyrészt példaértékű, de sajnálatos módon éppen a példákat nélkülözi, Duna–Tisza közéről közöltek hasonlót, Mizse településről.[782] Formailag idegen csattest Szőgyén/Svodin (Sk), de a négylevelű virágdísz a gránáttal itt is megtalálható.[783] Szerencsésebb helyzetben vagyunk a karánsebesi templomkörüli temető 9. kriptájában feltárt 4. sír esetében, mely temetkezést I. Ferdinánd 1531. évben vert érme keltezte.[784] Itt egy közel 20 g súlyú, gyönyörű kapocs látott napvilágot. Lehetetlen nem észrevenni kapcsolatát a brossokkal, hiszen az azokon rendre megjelenő gyöngykeret egymással rokonítja őket (némely brossnak meghatározott darab vélhetően az itt ismertetett igényes példányok töredékei lehetnek). Karánsebesen a brossok közé sorolható példány is előkerült.[785] Az ide sorolható tárgyak eloszlása nagyon egyenetlen. Egyrészt tény, hogy a Száraz-ér környéki településeken jóval kevesebb díszes kapocs látott napvilágot, másrészről pedig magyarázatra szorul a földvári lelőhelyen mutatkozó roppant magas arányuk – ami a véletlen számlájára aligha írható.

5.4.4. Eredmények

Az öntött kapcsok leginkább a Kárpát-medencében fordulnak elő a rendelkezésemre álló szakirodalom alapján. A Kárpátoktól keletre eső Románvásár/Roman püspöki székhely (jud. Neamț) templom körüli temetőjéből ismertetett ezüst kapcsok minden bizonnyal a magyarországi kereskedelmi kapcsolatok révén kerültek ide – miként arra a település neve is utalhat.[786] A lengyelországi Wrocław/Boroszló (Pl) főteréről közölt Jakub Sawicki öntött kapcsokat, melyek formájuk, illetve hurkos-kampós kialakításuk tekintetében nagyon közel állnak a magyarországi darabokhoz. Emögött a jelentős magyarországi kereskedelmi kapcsolatok állhatnak. Érdekes mindemellett a lengyel és a magyar kutatás hasonló hozzáállása a nevezéktan tekintetében: Sawicki ezekben a közölt darabokban sematizált liliomot vél felfedezni.[787] Az öntött kapcsok három nagy egysége (borostyánlevél-, tölgyfalevél alakú, egyéb öntöttek) a lelőhelyeken nagyjából együtt mozog. A borostyánlevél alakú és az egyéb öntöttek száma szinte mindenhol a legmagasabb, nagyjából egyforma is, melyek közé illeszkednek darabszám tekintetében a tölgyfalevelet mintázók. Kisebb kilengések mellett Fecskés rendkívül formabontó adatokkal rendelkezik (v.ö.: 3. táblázat).

[781] SZATMÁRI 2013, 568, 8. tábla 1.
[782] FAZEKAS–KŐNIG–PÁNYA 2018, 35.
[783] DRENKO 2003, 158, Obr, 13/1–2.
[784] BONA 1993, 81, Pl. 17/2.
[785] BONA 1993, Pl. 13/6.
[786] VASILECHE ET AL. 2019, Fig. 10.
[787] SAWICKI 2018, 969, Ryc. 934/b–c.

5.5. CSATOK ÉS VERETEK

A csatokat és a vereteket egy egységben tárgyalom, a különféle lószerszámveretekkel. Egyéb, nem viseleti elemekkel ebben a fejezetben sem foglalkozom.

5.5.1. Csatok

Legnagyobbrészt bronzból készült tárgyakkal foglalkozom, vasból készültek ritkán jutottak be a múzeumba.[788] Kivétel leginkább a csatok között találhatóak; ezeket ugyanis mind viszonylagos nagyságuk, mind pedig formai sajátosságuk miatt is megtalálták fémkeresőzés alkalmával, hiába volt kiütve a vas a készülékük Hol a határ a ruhacsat, cipőcsat között? Lószerszámzat és ruhacsat között? Középkori és népvándorláskori/újkori csat között? A csatokra első sorban funkcionális szempontok szerint kell tekintenünk, ugyanakkor sok esetben nem mellékes díszítő funkciójuk sem.[789] A csatok alapfelosztását Egan–Pritchard műve (1991) alapján végeztem el,[790] itt is bevezettem az egy-, illetve kéttagúság fogalmát.[791]

5.5.1.1. Egytagú csatok

Az első csoportba azokat a csatokat soroltam, melyek egy darabból állnak. Ezek lehetnek egyszerűek, illetve lehetnek osztottak.

Kerek csatok (51. kép 1–12–[13]) többnyire a brossok közé sorolandók,[792] hagyományos értelemben vett csatok csak elvétve találhatóak közöttük. Az egyik szénási csat ugyan négyzetes, de sarokrészén ugyanúgy megfigyelhető a pecek rögzítésére szolgáló elkeskenyedés, mint kerek társain (51. kép 13). A kerek csatok nagy részének teste keskeny, általában lemezesek (?), ritkábban öntöttek. Lehetnek díszítetlenek, vannak köztük rovátkolt, pontkördíszes, pontozott, szimmetrikusan átfúrt, négyzetesen megvastagodó darabok, melyek esetében az aranyozás vagy annak nyoma is tetten érhető időnként (51. kép 1–7). Esetükben, az általában végeik felé erősen vékonyodó peckek rögzítését a test erőteljes szűkítésével oldották meg. A brossok találhatóak meg legnagyobb számban a leletanyagban: Csorvás (2), Komlós (1), Kopáncs (1), Pereg (3), Szentetornya (1), Szőlős (1). További két példány széles testtel bír, nagy valószínűség szerint ezek is a brossok közé tartoznak, esetükben nem maradt meg a leszűkülő testrész, vagy a lyukak a csattesten (51. kép 11): Komlós (1), Fecskés (1). A leletanyagban találhatóak sima, körátmetszetű, négyzetes átmetszetű karikák is, igaz nagyon kis számban (51. kép 8, 11): Szénás (1), Szőlős (1). Egy szénási csat négyzetes teste

[788] A korábbi ásatási anyagokban általában vascsatokkal találkozunk, v.ö.: GERELYES 1980, 110, 6. kép 1.
[789] EGAN–PRITCHARD 1991, 50.
[790] EGAN–PRITCHARD 1991, 52.
[791] Csatok vonatkozásában további irodalmakkal: LANGÓ–CSÁNYI–BACSKAI 2023, 20–21.
[792] HATHÁZI 2005, 49.

lekerekített, így igazi határesetnek számít (51. kép 9). Végére maradtak azok a karikák, melyeken stilizált állatfej-szerű (?) egymással szemközti kitüremkedések láthatóak (51. kép 12): Komlós (1), Pereg (1). A négyzetes csat a kerek csatokhoz, brossokhoz hasonlatosan széles körben elterjedt a Kárpát-medencében, de nyugati, illetve északi irányban is. Hasonlót közölt a jól keltezhető karcagi lelet kapcsán Hampel József,[793] de ilyenekkel találkozhatunk Ódor János gyűjteményes írásában is.[794] Kerek csatokkal együtt fordul elő az abaújvári kincsben.[795] De további tatárjáráskori kincsben is számolhatunk jelenlétükkel. Komlóson több ilyen kerek bross és töredéke került elő, és általában a vizsgált terület déli részén fordulnak elő, ugyanakkor nagyobb számban ismertek Csorváson is. Az itt bemutatott brossok az Árpád-korra keltezhetőek, annak is a második felére.[796]

Profilált csatok (51. kép 14–15). A D-formájú csatok egy igen jellegzetes csoportját alkotják azok a profilált csatok,[797] melyek kis számban képviseltetik magukat az orosházi leletanyagban. Három bronzból öntött példányuk került be a múzeum gyűjteményébe (51. kép 14–15): Pereg (1), Szénás (1), Szőlős (1), illetve kettő vasból készült darab sem kerülheti el figyelmünket – jelen esetben: Gerendás (1), Szentetornya (1). Stefan Krabath gyűjteményes kötete foglalkozik a nyugat-európai tárgyak tipokronológiájával. A mi szórványos csatjaink rendszerében a G5 csoportba tartoznak, melyek elszórtan már a 12. század végén megjelennek, de virágkorukat a 13. században, annak is inkább második felében élik, és a 14. században is jócskán megtalálhatóak. A csattípus Kárpát-medencei megjelenése több irányú is lehet. Ide kerülhettek nyugatról, de érkezhettek keletről is. Jó példa erre többek között a 13. század második felére keltezhető kígyóspusztai csat, ami nagy valószínűség szerint a Latin Császárság katonái révén juthatott a mediterrán térség keleti felébe, majd onnan a kunok által a Kárpát-medencébe.[798]

D-formájú csatok (52. kép). A változatos D-formájú csatok között található egy népesebb csoport,[799] melyek tagjai keskenyek, laposak testük az ívelt és az egyenes rész találkozásánál enyhén megtörik, ívelt külső felük kissé lapított, kiszélesedő. Ez a szélesedés a belső oldal irányába domborodik (52. kép 3): Szénás (9), Szentetornya (1), Csorvás (2), Gerendás (5), Fecskés (1), Szőlős (1), Kopáncs (2), Pereg (4), Apáca (1), Földvár (1). A következő, jóval szerényebb csoport tagjai az előzőekhez képest keskenyebbek, ellenben

[793] HAMPEL 1882A, 148, 1. kép; HAMPEL 1882B, 148, 1. kép 1.
[794] ÓDOR 1998, 8. kép 18–19.
[795] BAKOS ET AL. 2020.
[796] Analógiákkal, szélesebb európai kitekintésben bővebb információ a 2. mellékletben található.
[797] V.ö.: FINGERLIN 1971, 58 pp.
[798] Bővebben a 2. mellékletben.
[799] A térképen jellemző módon csak ezeket jelöltem, a többi D-formájú csat az egyéb kategóriába került.

magasabbak, testük síkozott (52. kép 2): Pereg (3), Szénás (2), Szentetornya (1). Ezeknek pecekhelyes változata is ismert (52. kép 1): Csorvás (1), Kopáncs (1), Pereg (1), Szénás (1), Szőlős (1). A többi csatot, bármennyire is különbözőek, egy csoportba vontam össze. Köztük minden bizonnyal akadnak középkoriak, talán kora középkoriak (népvándorlás koriak) és újkoriak (legújabbkoriak) egyaránt (52. kép 4–13). Bronzból + vasból készült képviselőik: Kisfecskés (0+2), Komlós (3+2), Kopáncs (3+5), Mezőhegyes (0+7), Pereg (3+5), Szénás (7+2), Szentetornya (2+3), Szőlős (0+2), Apáca (1+0), Csorvás (5+3), Fecskés (1+0), Földvár (1+0), Gerendás (2+0). D-alakú csatok Nyugat-Európában a 13. századtól terjednek el nagyobb számban.[800] Az ún. lapos típusúak a 13–14. században kimutathatóak a Kárpát-medencétől nyugatra, nálunk leginkább 15. századiak. Régiómban a legtöbb település anyagában képviseltetik magukat, de előfordulásuk nem egységes, feltűnő Szénás és Gerendás, mely településeken együttes előfordulásuk a teljes mennyiség több, mint felét teszi ki. A pecekhelyes társaikat szintén a 13–15. századra keltezi a kutatás, némely variánsaik a 16. századot is megélik.[801]

Téglalap formájú csatok (53. kép 4–8) a legegyszerűbb formájukra nézve, változatosságukat az 53. kép 4–8 mutatja. Bronzból és vasból egyaránt készültek: Apáca (0+1), Csorvás (3+3), Fecskés (2+3), Gerendás (1+0), Kisfecskés (0+2), Komlós (1+0) Kopáncs (1+0), Mezőhegyes (2+2), Pereg (9+2), Szénás (7+2), Szentetornya (3+3), Szőlős (1+1). Az 53. kép 4 alatti darab oldalfalai kifelé hasasodnak, ilyen csatok Csorváson (1), Fecskésen (2), Kopáncson (1) és Szénáson (1) is előfordulnak. Mind a bronz, mind a vas csatokra igaz, hogy formájuk állított téglalapú a legtöbb esetben, és kimondottan négyzet, vagy négyzetesedő alig fordul elő közöttük. Legtöbbjük díszítetlen, egyszerű és zárt, jóllehet nyitottak is lehetnek. Korszakolásuk szinte lehetetlen.

Trapéz formájú csatok (53. kép 9–13) száma magas. Különválasztásuk nem minden esetben lehetséges, hiszen a töredékekről nem lehet feltétlenül eldönteni, hogy pontosan melyik csoportba is tartoznak. Összesen 79 trapéz alakú csatot vettem nyilvántartásba (53. kép 9–13): Szénás (13), Szentetornya (11), Csorvás (8), Gerendás (12), Fecskés (8), Kopáncs (3), Komlós (1), Kisfecskés (3), Pereg (15), Mezőhegyes (3), Apáca (2). A csatok díszítetlenek, egyszerűek, testükön síkozás, profiláltság szinte egyáltalán nem fordul elő. Pecek csak mintegy egy nyolcaduk tartozéka, jóllehet – mint fentebb írtam – az anyag kimondottan töredékes. Csatlemez több darabon is lehetett, de az csak a legritkább esetben maradt meg (53. kép 13). Két példány külső szélén a szíjazat továbbítására, szorítására

[800] FARKAŠ 2015, 284.
[801] Bővebben a 2. mellékletben.

szolgáló görgő (53. kép 9) figyelhető meg. A trapéz alakú csatok széles körben elterjedtek, a 14–16. századra keltezhető sírok gyakori mellékletei.[802]

Tagolt testű csatok (53. kép 1–3). Legközelebbi rokonai azok a líra alakú, vagy kerek osztott csatok, melyeknél a két rész találkozásánál egy kitüremkedés található a tárgy síkján kívül. Azzal a határozott különbséggel, hogy tárgyalt darabjainknál az osztórész hiányzik.[803] A tagolt csat formát a kutatás egyértelműen a pártaövekhez köti. A leletanyagban három ilyen csat található (53. kép 1–3). Ezek közül kettő a hagyományos, nyújtottabb formát követi: Komlós (1), Szénás (1), míg a harmadikat zömökebb, és a fentebb hangsúlyozott bütykök hiánya ellenére is idetartozónak vélem, díszítettsége okán: Földvár (1). A rendelkezésemre álló leletanyagban három vasból készült is van, ezeket leginkább az állattartáshoz kapcsolnám: Csorvás (1), Mezőhegyes (1), Pereg (1). Szabó János Győző a kisnánai vár ásatása során előkerült példányokat adta közre, anyagösszetételük vizsgálati eredményeivel, abszolút és relatív kronológiájuk ismertetésével.[804] Hege Fruzsina Balatonszárszóról mutatott be veretes bőröveket, kettőn tagolt csat is szerepelt.[805]

Egyedi megoldások (54. kép). Az egyediség velejárója az, hogy az annak minősített tárgyak mindegyike felkerül a fényképes táblára (54. kép): Csorvás (6), Földvár (1), Kisfecskés (1), Kopáncs (1), Mezőhegyes (1), Pereg (1), Szénás (1), Szentetornya (1). Az 54. kép 10 alatti csat egy rovátkolt díszű osztott téglalap formájú darab lehetett, az 54. kép 13 alatti görgős csat pedig igazából a trapéz alakúaknál leírt példány (53. kép 9) ha nem is túl közeli, de mindenféleképpen rokona. A peregi görgős, négyzetes csat párhuzamát közölte ezüstből Szőcs Péter Levente a nagybányai Szent István templom körüli temető 259/266. koraújkori sírjából. A templom köré a 18. század második felééig temetkeztek, párhuzamunk nyomán darabunkat leginkább eme időpont elé keltezhetjük.[806] A szilézia Boroszlóról egy görgős vascsat került ismertetésre, mely csatot a 13. századra, és a 14. század első felére keltezte közreadója.[807] Mezőhegyesről olyan trapéz formájú csat ismert többek között, mely esetben a trapéz száraiból egyaránt rövid nyúlvány indul, a pecek felőli oldalhoz közel. Hasonló Gyulafehérvár/Alba Iulia (Ro) Szent Mihály katedrális 16–17. századi rétegéből ismert.[808] Szuhogy, Csorbakőről Szörényi Gábor ismertetett egy hasonló darabot, mint

[802] RAINER 2000, 25, 34. ábra, 36. ábra 13.
[803] Hege Fruzsina alábbiakban idézett munkájában ezeket a csatokat kengyel formájú csatnak írta le, míg Jakub Sawicki a boroszlói anyagban feltűnő darabokat líra alakúnak nevezte (SAWICKI 2017, 34, Cat. 46).
[804] SZABÓ 1972, 59–60, 63, 11. kép.
[805] HEGE 2018, 253–254, 6. kép.
[806] SZŐCS 2020, 437, 441, 8. kép c.
[807] SAWICKI 2017, 37, Cat. 65, 74.
[808] MARCU ISTRATE 2008, 370, Pl. 189/4.

sarkantyú csatot.[809] A funkcionális besorolással a tárgy szélessége miatt (34 mm), nem feltétlenül érthetünk egyet, jóllehet a példaként felhozott, jóval kisebb méretű, a nevickei/Невицький замок (Ukr) vár feltárása során talált, sarkantyú csatolására alkalmas csat[810] ebben az esetben is felhívja a figyelmet a méret és a funkció kapcsolatára. Az említett csat a 15. század végére keltezhető. Boroszlóról két példányt is közölt Jakub Sawicki. Angol példák és a rétegtani viszonyok alapján a 12–13. századra keltezte őket,[811] Věra Šlancarová dél morva gyűjteményes katalógusában láthatunk ilyen csatot, a 13. századra keltezve.[812] Kopáncsról egy vésett árkolásokkal díszített lekerekített téglalap formájú csat (54. kép 4) párhuzamát Magyar Kálmán közölte Balatonszabadi, Pusztatorony lelőhelyről,[813] illetve Kárpáti Gábor a 15–16. századi Pécsváradról.[814]

Lószerszám (?) (55. kép). A gyűjtött anyagban van néhány nagyméretű, díszesebb darab, melyeket éppen utóbbi sajátosságuk miatt választottam külön, és soroltam őket önálló csoportba. A csoportnak kérdőjelesen adtam a lószerszám csatok elnevezését.[815] Ezek közt a legnagyobb számban az ún. karéjos csatok találhatóak. Ezek egy része D-formájú, széle karéjos, kör-formájú mélyedésekkel (55. kép 3–4): Csókás (1), Pereg (3), Szénás (1). Másik részük oldalfala ívelt, a körformájú mélyedések a karéjos szélű, háromszög formájú kitüremkedő részen helyezkednek el, mely rész az egyik hosszanti oldal mellett található (55. kép 1–2): Csorvás (1), Gerendás (1), Mezőhegyes (1), Pereg (2), Szénás (1), Szőlős (1). A másik csoportba a szíjszorítós csatokat soroltam. Teljes példány csak egy maradt ránk, de erős díszítésbeli hasonlóságok alapján összesen négyet vettem fel belőlük a statisztikába (55. kép 5, 7–8): Gerendás (1), Kisfecskés (1), Kopáncs (1), Pereg (1). Egy díszítetlen, D-formájú peregi csat került még fel a táblára (55. kép 6). A karéjos csatok Árpád-kori jelenléte nem adatolt, korai előzményei is csak a 14–15. századra vezethetők vissza. A Kárpát-medence legkorábbra keltezett darabja a 16–17. századra datálható. Legtöbbjük újkori lehet, használatuk a mai időkig töretlen.[816] A szíjszorítós csatok kiváló párhuzama Coşoteni (jud. Teleorman, Ro) monostora mellett található temető ásatása során került elő az a csat, melynek téglalap alakú testéhez egy sugárirányú bevágásokkal díszített körszelet csatlakozik.[817] A

[809] SZÖRÉNYI 2004, 255, 6. tábla 2.
[810] DZSEMBASZ 1999, 269, XIII. t. 12.
[811] SAWICKI 2017, 36, Kat. 62–63.
[812] ŠLANCAROVÁ 2018, 498, kat.č. 17.9.5.
[813] MAGYAR 2007, 172, 173, 8. ábra 7.
[814] KÁRPÁTI 1984, 120, VII. tábla 3.
[815] Szőllősy Gábor véleményét mérvadónak tartva: *A méretek alapján nem gondolom, hogy hevedercsatok lennének. Felsőhevederhez kicsik, terhelőhöz meg inkább görgős vas csatokat szoktak használni. Még az sem biztos, hogy lószerszám csatok. Lehetnek övcsatok, csengőcsatok vagy szűrszíj csatok is*.
[816] Bővebben a 2. mellékletben.
[817] MIREA–TORCICĂ–OLARU 2019, 157, Planşa XXXII, 2.

csatolt tagot a testtől egy keskeny, a szíjazat átfűzésére és egyben leszorítására szolgáló áttört lyuk választja el. A tárgy jelen esetben a 19. század végére keltezhető, miként az itt bemutatott darabok egy része is (55. kép 7) – de a karéjos csatokhoz hasonlóan korábbi megjelenésük sem kizárt.

Líra alakú csatok (56–57. kép). A viszonylag nagy számban előforduló változatos formakincsű líra alakú kerültek az osztott csatok első csoportjába: minden olyan csatot ide soroltam, amelyek osztottak, egyik felük négyszögletes, míg a másik lekerekített. A klasszikus líra alakú formánál a négyszögletes rész trapézt mintáz, míg a lekerekített rész általában (enyhén csúcsos) oválist. Határvonalak meghúzására jelen tudásom alapján sem a forma, sem pedig a kronológia tekintetében sem vállalkozom. Az első táblán olyan darabokat ábrázolok, melyek nagy valószínűség szerint a honfoglalás korához kapcsolhatóak (56. kép). Ezek nagy része robusztus, vaskos, kevéssé jól eldolgozott. Általában díszítetlenek, de van köztük olyan példány is, melynek rovátkolt díszű csatkarikája van, illetve több olyan is, melyeken valamilyen mélyedés látható. Ezek a mélyedések a két rész találkozásánál fordulnak elő, ahol a csattest sokszor – még a díszítetlen daraboknál is kitüremkedik. Több olyan csat is van közöttük, melyek esetében a négyszögletes rész hosszanti oldalai a rá merőleges síkon túlérnek. Összesen 20 csatot soroltam ide: Csorvás (2), Gerendás (2), Pereg (4), Szénás (9), Kisfecskés (1), Komlós (1), Kopáncs (1). A következő táblán (57. kép) lévő példányok nagy valószínűség szerint az előbbieknél későbbiek, de legalább is más jellegűek. Ezek filigránabbak, ovális karikájuk nem csücskösödik ki, ellenben több esetben is láthatunk rajtuk a pecek megtartására kialakított részt. Az pecek számára kialakított átkötőtag a legtöbb esetben könnyített, profilált. A két rész találkozási pontjánál minden esetben megtalálható az előző csoportnál is megfigyelt kitüremkedés. Általában díszítetlenek, ez alól egy külön csoportjuk képez kivételt, melyeket szíjbefűzős, stilizált állatfej-karikás, geometrikus díszű néven országos gyűjtésben adtunk közre.[818] Két vascsat is található az orosházi leletanyagban. Ebbe, a második csoportba összesen 17 csatot soroltam: Fecskés (2), Gerendás (1), Mezőhegyes (3), Pereg (4), Szentetornya (3), Szénás (1). Egy eredetileg könyvcsat, másodlagosan esetleg cipőcsat került be érintőlegesen ebbe a gyűjteménybe (56. kép 11) Szentetornyáról.[819] Kapcsolata a korai líra alakú csatokkal egyértelműnek tűnik. A líra alakú csatok[820] első csoportjának minden tagját a 10–11. századra keltezhetjük a legnagyobb

[818] RÓZSA–SZIGETI 2024.
[819] RÓZSA 2022A.
[820] RÉVÉSZ 1989.

valószínűség szerint, jóllehet ez a tárgy is felbukkan a római emlékek között.[821] Ezek a csatok az eurázsiai térségben széles körben elterjedtek a 10–11. században, jelen tudásunk alapján azonban pontosabb keltezésre alkalmatlanok.[822] A szíjbefűzős, stilizált állatfej-karikás, geometrikus díszű csatokat (57. kép 1) a forma alapján a kutatás egy része tévesen a honfoglalás korához kötötte,[823] de Kárpát-medencei gyűjtésünk alapján elmondható, hogy egyértelműen a 13. század második felétől keltezhetőek.[824] A második csoport tagjai stilisztikailag különválasztandók az első csoporttól. Nem kizárt, hogy ugyanarra a korszakra keltezhetőek mindkét csoport tagjai, mint azt a „Stara Balgaria" kötet közzétett, szintén szórvány darabok esetében látjuk,[825] ám a köztük lévő látványos különbségre nem árt felhívni a figyelmet véleményem szerint. A líra alakú csatok formai sajátosságai tovább élnek, és szinte velünk együtt élnek ma is.[826] Határvonalak meghúzása szinte lehetetlen.[827] Somogyváron[828] középkoriként meghatározva bukkan fel, miként Csepelyen is.[829] Kapcsolatuk a téglalapformájú, osztott csatokkal kétségen felüli. A somogyvári líra alakú csat téglalap és félköríves részét elválasztó tag kapcsolódása a téglalap formájú osztott csatok egyes típusai esetében is megtalálható (59. kép 8).[830] A honfoglalás kori líra alakú csatoknál Révész László is hoz hasonló párhuzamot.[831] A bizánci könyvcsatok ezen típusa a 9–11. században széles körben elterjedtek. Szentetornyára nagy valószínűséggel már másodlagos funkcióban, cipőcsatként érkezhetett.[832]

A líra alakú csatok régiónkbeli előfordulása kapcsán Szénást feltétlenül ki kell emelni. Egyrészről azért, mivel itt került elő a líra alakú csatok bő negyede, illetve azért, mert ezek a csatok egy kivétellel az első csoportba sorolhatóak. Ezek a korai csatok egy korai temetőt jelezhetnek, sajnos a darabok nagy része a koordináta-nélküli időszak keresős tevékenysége során került elő. Ugyanakkor sugallják a líra alakú csatok két csoportjának időbeli különválasztását is: Szénáson láthatóan nem keverednek a két csoport tagjai egymással.

[821] SZIRMAI 2002, 303–304, 308, Kat. 18, 21. kép; további irodalommal.
[822] Köszönöm Türk Attila szíves szóbeli megerősítését a kérdést illetően!
[823] NEVIZÁNSZKY–PROHÁSZKA 2020, 66, Kat. 190, 42. kép.
[824] RÓZSA–SZIGETI 2024; a cikk megjelenése után fellelt szerteágazó keltezésű (10–15. század) darabok: Sáregres, Nemes-dűlő (REICH 2016, 7, 15. kép); Beckó/Beckov (Sk) a 2. szondából (HANULIAK 2018, 116, 139, Tab. XXVII/8); Komárom/Komarno (Sk) szórvány (NEVIZÁNSKY 2011, 149, Obr. 6/1); Kelebia: BÚS 2023, 204, 7. ábra c. Hasonló csat került fel a Múzeumbarát fémkeresősök facebook oldalára Solymárról (Kovács Zoltán találata).
[825] TÜRK ET AL. 2021, 84–88. táblán szereplő összes tárgy a 9–11. századra keltezett.
[826] Vasból: HOLL–PARÁDI 1982, Abb. 141/15.
[827] Az 57. kép 10 alatt bemutatott tárgy anyaga alapján inkább az újkorba sorolható. Kiváló párhuzamát közölte Jakub Sawicki Boroszlóról, a 13. századra, 14. század elejére keltezve azt (SAWICKI 2017, 39, Cat. 170).
[828] BAKAY 1975, XVIII. t. 3.
[829] KOVALOVSZKI 1969, 35. kép, 39. kép.
[830] H. GYÜRKY 1996, 30. ábra 6.
[831] RÉVÉSZ 1989, 7. kép 6.
[832] RÓZSA 2022A.

Osztott kerek csatok (58. kép 10–15). A kis számú kerek osztott csatokat tipológiailag ketté oszthatjuk. Az első csoportba azok sorolhatóak, melyek hosszanti tengelyükben egymással szembefordított két D-formából tevődnek össze, nyolcas alakot mintázva. Ezeknél a daraboknál az elválasztó (osztó-) rész általában túlnyúlik a csat külső síkján, a két körszelet találkozásánál enyhe kitüremkedésként (58. kép 10–11): Szénás (2), Szentetornya (1).[833] A szentetornyai csat anyaga teljesen elüt a megszokottól, rajta az egyik ovális rész felső részén legyezőszerű fogó (?) rész található. Mezőhegyesről egy vasból kovácsolt példány került be a múzeumi gyűjteménybe. A többi darab kerek, esetleg ovális, ezek középső tengelyében található az osztórész (58. kép 12–14): Gerendás (1), Mezőhegyes (1), Pereg (1), Sámson (1). Ezek a csatok anyagukra, kialakításukra nézve is teljesen különböznek egymástól. Általában díszítetlenek, egy kivétellel, melynek középső osztó részét másodlagosan vaspecek beiktatásával alakították ki. Egy kívül hatszögletű, belül kerek testű szénási csat (58. kép 15) gyengén kapcsolódik a csoporthoz. A nyolcas alakot mintázó csatok általában a cipőcsatok közé tartoznak, és mind térben, mind időben elterjedtek az eurázsiai régióban, ez igaz a Kárpát-medencei darabokra is, az Abaszéplak/Krásna nad Hornádom (Sk) darabot Belo Polla nem véletlenül sorolta a keltezésre alkalmatlan tárgyak közé: csatjaink a honfoglalás korától a koraújkorig megtalálhatóak.[834]

Osztott téglalap formájú csatok (58. kép 1–9, 59. kép). Funkcionálisan ezek is többfélék lehetnek, ami nagyrészt a méretüktől is függ. A legtöbb téglalap formájú csat testén kettős-hármas osztásokban rovátkák figyelhetők meg (59. kép 1–3). A vésetek miatt a típusba sorolás a töredékek alapján is könnyedén elvégezhető, de éppen ez a tény teszi a további bontásukat nehézzé: a csatok ugyanis többféle méretben készültek. A legtöbb közülük a nagyobb méretű, a legáltalánosabb arányt az 59. kép 2 mutatja, ezt követi az 59. kép 1, míg az 59. kép 3 a legritkább típust képviseli. Pecek kimondottan ritkán maradt meg. A csatok a településeken széles körben elterjedtek: Apáca (1), Csorvás (9), Fecskés (2), Földvár (1), Gerendás (9), Kisfecskés (2), Komlós (1), Kopáncs (6), Mezőhegyes (5), Pereg (5), Szénás (10), Szentetornya (5), Szőlős (1). A további téglalap formájú osztott csatok együttes száma is messze alulmarad a fentieken (59. kép 4–9): Csorvás (3), Fecskés (2), Földvár (1), Gerendás (2), Komlós (2), Szénás (8), Szentetornya (2). A szénási csatok nagy része kis méretű, fekvő téglalap formájú, nagy részüknél pecek is megtalálható. A csatok következő nagy csoportjába olyan darabokat soroltam, melyek esetében a test síkja megtörik, egyes oldalaikat ferdén alakították ki, vagy háromszögletű résszel toldották meg. Ezek a csatok általában kis

[833] Horváth Viktória ezt hegyesvégű osztórúd elnevezéssel illette (HORVÁTH 2016).
[834] Bővebb elemzés a 2. mellékletben olvasható.

méretűek, és – mai utódaikhoz hasonlatosan – valamilyen szíj meghúzására lehettek használatosak. Általában cipőcsatok, sarkantyúcsatok lehettek, de a szélesebb változataik egyéb felhasználást is biztosítottak. Pecek ritkán található rajtuk, azok vasból (utólag?) készültek, vélhetően másodlagos felhasználásban. Az ide sorolható csatok a hasonló funkció mellett igen változatosak (58. kép 1–9): Csorvás (4), Fecskés (2), Gerendás (1), Komlós (1), Mezőhegyes (1), Pereg (1), Szénás (3), Szentetornya (1). A rovátkolt díszű csatok a régióban, a Kárpát-medencében, de a nemzetközi szintéren is széles körben elterjedtek a középkorban.[835] Az 59. kép 8 alatti nagy méretű, pillangós csattestre többek között Nyársapátról[836] vagy egy 15. századi budai ötvösműhelyből[837] említhető kiváló párhuzam. A háromszöges toldalékkal (fogórésszel) ellátott osztott csatok közép-kelet európai viszonylatban a 8–16. századra, a Kárpát-medencében a késő középkorra keltezettek.[838]

5.5.1.2. Többtagú csatok

Ebbe a csoportba két olyan típust soroltam, melyek a csatok, a kapcsok és valamilyen szinten a gombok határterületén helyezkednek el. Közös jellemzőjük, hogy nem önmagukban állnak, működésük két fél összekapcsolásával garantált.

„Katonai csatok” (60. kép) jellegzetes kapcsolódási módjuk miatt kapták nevüket. A csatok töredékes állapotban is könnyen felismerhetőek formájuk, anyaguk, és a rajtuk lévő díszítés alapján egyaránt. Mindkét tag a szíj befűzésére alkalmas, téglalap formájú részben végződik, melyek rövidebb oldala a szíjat rögzítő tagon kissé túlnyúlik. Ehhez kapcsolódik az apatag esetében egy nyaktagon ülő kerek fej, amely legtöbb esetben vésett, hatágú csillaggal díszített, az anyatag esetében pedig egy peremes kerek fej, melynek közepén az apatag részére kialakított keskeny nyílás található.[839] A két fej egymásba illik, az apatag elfordítva illeszkedik az anyatagba, mozgását a keskeny nyílás szélén található kitüremkedés segíti. A bizánci korból eredeztethető csattípus jellegzetes csoportja nagy valószínűséggel a krími tatárok, 16. századi pusztításakor került a régióba: (Csorvás: 3, Fecskés: 5, Gerendás: 10, Komlós: 2, Kopáncs: 1, Mezőhegyes: 1, Pereg: 5, Szénás: 8, Szentetornya: 3, Szőlős: 1). A hatágú csillag nem Dávid-csillag, hanem iszlám szimbólum.[840]

Pártaövmerevítő pálcikák (61. kép 11–18). A pártaövmerevítők könnyen felismerhetőek jellegzetes formájuk miatt, ugyanakkor nagy a bizonytalanság a kutatók körében pontos funkciójukat illetően: *... párta öv alatt az oly öveket értették, melyek a szőr*

[835] Bővebben lásd a 2. mellékletben.
[836] BENKŐ 1980, 336, 11. tábla 3.
[837] BENDA 2021, 51, 3. kép.
[838] Bővebben lásd a 2. mellékletben.
[839] A kapcsok esetében a hurkos-, kampós nevezéktan jelen esetben nem alkalmazható.
[840] A tárgyakról hosszabb értekezés olvasható a 2. mellékletben.

vagy selyemzsinórnál keményebb gyártmányból készültek, például vont ezüst-, vont- arany és majcból, esetleg ércből és a férfiak, valamint a nők által derékra szorítva viseltetett... A gyermekek derekára gyöngy- és kövekkel ékített, aranyos ezüst párta-övet szorítottak.[841] Az ismertetett darabok legtöbb esetben bronzból készültek, de legalább egy harmadukat csontból faragták.[842] Az orosházi pártaövmerevítő pálcikák mindegyike bronzból, egyben kiöntött, ugyanakkor nem zárhatjuk ki azt sem, hogy létezett ebben a régióban is csontból készült változatuk. A Kárpát-medencében széles körben elterjedtek, a 14. századtól adatolhatóak, zömük 15–16. századi lehet. Külföldi párhuzamuk viszonylag kevés, funkcionális megítélésük is kettős, hiszen a balkáni kutatók a csipkeverés, takácsmesterség eszközeit tisztelik bennük, vagy bútorok csontléceinek vélik őket. Az orosházi fémkeresős anyagban Komlós kivételével előfordulnak, jóllehet leginkább a középtáj belső részein találtak belőlük: Csorvás (12), Szénás (15), Gerendás (14), a Száraz-ér menti régióban sokkal kisebb számban kerültek elő: Pereg (6), Mezőhegyes (2).[843]

5.5.2. Veretek

A különféle, ruházathoz kapcsolható vereteket három csoportra osztottam: szíjbujtatók, a kronológiai kitekintéssel is különválasztott applikációk (veretek), illetve a honfoglaló anyagtól mindenféleképpen különválasztandó szíjvégek.

5.5.2.1. Szíjbújtató veretek (62. kép)

A szíjbújtató veretek szinte minden esetben bronzból öntöttek, és többféle technikai kialakításúak. Általában keskeny szíjazat összefogására szolgáltak, bár szélesebbekre is van példa. A forma és a méret a legritkább esetben keveredik. A fényképes táblán (62. kép 18) közölt bújtató teljesen idegennek számít, vélhetően a modern kor terméke.

Masnis veretek (62. kép 1–2). A legnagyobb számban azok a kisméretű veretek kerültek elő, melyek masni formáját egy-egy vízszintes vonalakkal vésett virágszirom forma, illetve a köztük elhelyezkedő pontkör dísz adja (62. kép 1). A tárgyak teste egyben öntött, ami a töredékes állapotban megmaradt daraboknál is feltételezhető: Apáca (1), Gerendás (1), Kisfecskés (1), Pereg (1), Szénás (3), Szőlős (2). Feltűnő a szőlősi darabok, össz-leletanyaghoz viszonyított relatív nagy száma, illetve hiányuk a gazdag leletanyaggal jellemezhető Csorvás, Szentetornya vonatkozásában. A masni formájú veretek következő

[841] RADVÁNSZKY 1986/I, 62–63, 76.
[842] GÁBOR 2006, 113, 1. kép 2–3.
[843] A tárgyakról hosszabb értekezés olvasható a 2. mellékletben.

csoportjába sorolt darabok is keskeny szíjazathoz tartoztak, háromszögformájú széleik kisebb peremmel rendelkeznek, mely két trapéz formájú részre és köztük egy kerekded összekötő tagra oszlik (62. kép 2). Ezeket a mélyedéseket fehér zománccal töltötték ki – ami azonban csak a tárgyak egy harmadánál, és azok esetében is töredékesen maradt meg. A múzeumba jutott példányok mindegyike töredékes. A ránk maradt információk alapján vélelmezhető, hogy ezeket a darabokat nem egyben öntötték, hátsó oldalukat a szárak visszahajlításával alakították ki. A nyolc darab négy település területéről került elő: Gerendás (1), Szénás (4), Szentetornya (1) és Szőlős (2). Szénás és Szőlős jelen esetben is külön figyelmet érdemel.

Rombusz formájú veretek (62. kép 5–10, 15–17). Egyedi csoportjukat az üvegberakással díszítettek alkotják. Az előzőekhez képest szélesebb szíjazat összefogására voltak alkalmasak. Ezek fejét egymással szembefordított szív-, illetve gomba formájú, peremmel tagolt mélyedések teszik ki, a mélyedésekben – ebben az esetben is fehér zománc maradványával (62. kép 5).[844] Minden darab töredékes, de biztosan kijelenthető, hogy a darabokat nem egyben öntötték, hátsó oldalukat ebben az esetben is a szárak visszahajlításával alakították ki. Összesen négy példányuk ismert, mind a négy Fecskés területén került elő. Csorvásról származik egy, a fentiekhez nagyon hasonlatos példány, azzal a kis különbséggel, hogy esetében a szív-, illetve gomba formájú mélyedéseket nem üvegzománccal töltötték ki, hanem háromszirmú virág domborított mintájával tagolták a teret (62. kép 6). A tárgy aranyozott. Ugyancsak aranyozottak azok a rombuszfejű darabok, melyek sarkait egy-egy téglalap formájú kitüremkedés, míg hosszanti átlóját egy keskenyebb bordadísz uralja (62. kép 15). Hátsó oldalaikat a szárak visszahajlításával alakították ki, ezek is szélesebb szíjazat összekapcsolására voltak hivatottak: Csorvás (1), Komlós (1). Csorvás, Fecskés és Pereg anyagában további rombuszfejű darabokat találunk, egyedi módon, jóllehet a típushoz kapcsolható mintakincsekkel és technikai kialakításokkal (62. kép 7–10, 16).[845] Ezek közt keskenyebb és szélesebb darabok is akadnak. A fecskési két, széles darab domborított díszítései közt egyaránt négy-négy lyukkal áttört (62. kép 17).

Szárnyas, dudoros veretek (62. kép 3–4). Kisméretűek, egyben öntöttek. Fejük szélét, általában azok síkján túlnyúló módon egy-egy dudor tagolja, a tárgyak téglalap formájú feje általában nem szabályos, egy-egy esetben még látszik azok eredeti, szárnyat mintázó formája. Ritkán az aranyozás nyoma is megfigyelhető rajtuk: Csorvás (2), Földvár (3), Gerendás (1), Mezőhegyes (1) és Szentetornya (1). Magas számuk miatt a földvári három darab a legszembeötlőbb, ráadásul másféle szíjbújtató innen egyáltalán nem ismert.

[844] Veretként középkori környezetből fehérorosz területről v.ö.: EGOREICHENKO 2016, 343, Рис. 3/6–7.
[845] A 62. kép 10 alatti példány csak erős jóindulattal sorolható ebbe a csoportba.

Egyszerű, domború veretek (62. kép 11–14). A szíjbújtatók népesebb családját alkotják az egyszerű darabok. Aranyozott fejük általában domború, D-átmetszetű, két trapéz átmetszetű példányt soroltam ide a formai közelség kapcsán (mindkét darab Szénásról került elő). Szélesebb szíjazathoz tartoztak, hátsó oldalaikat minden esetben a szárak visszahajlításával oldották meg. Egyik csorvási töredéken ez szerencsés módon látható is: a szár, visszahajlított vége gondosan lekerekített (62. kép 13). A trapézformájúakkal együtt összesen 11 példányuk ismeretes az alábbi bontásban: Csorvás (3), Fecskés (2), Gerendás (2), Szénás (3), Szentetornya (1).

Az itt bemutatott tárgyak (50 db) nagy valószínűség szerint szíjbújtatók lehettek. Közelebbi funkciójuk azonban nem minden esetben egyértelmű, miként korszakolásuk sem. A zárt típusok esetében felmerülhet, hogy a sarkantyúk felcsatolásához használhatták őket, miként erre karoling környezetből több példát is ismerünk.[846] A masni alakú veretek első csoportjának analógiái ismertek a közeli Csabacsüdről.[847] A masni alakú veretek második csoportjába tartozók igen jó párhuzama került elő Bánd, Essegvár udvarán lévő temetőjéből – a tárgy sajnálatos módon szórvány.[848] Az egyszerű, domború változat példánya ismert a régiónkkal feltűnően sok hasonlóságot mutató Szata/Sotin (Hr) lelőhely szórvány anyagból.[849] Marija Birtašević Dunadombó/Dubovac (Srb) leletanyagából datálás nélkül közölt hasonlót.[850] Kalmár János füleki vár anyagát közlő munkájában talán ilyenek láthatóak.[851] A sok talányt erősítik a Regécről, fémkeresős kutatások során előkerült darab is.[852] Itt szeretném felhívni a figyelmet a Sárospatak, Baksahomok lelőhelyről ismert szíjbújtatóra is.[853] Bollók Ádám a sárospataki, sarkantyú rögzítéséhez használatos szíjbújtatót, több más, késő karoling, Kárpát-medencei lelettel együtt, a honfoglaló magyarok kalandozása során szerezett zsákmányként értékeli.[854] A Száraz-ér mentén, az attól délre elhelyezkedő településekről jóval kevesebb került elő belőlük. A középtáj belsejében nagyobb számban és kiegyenlítettebben fordulnak elő, a településeken belüli koncentrációjuk is megfigyelhető. A dudoros példányok jelentős része Földvárról ismert. Apáca és Szőlős területéről kevesebb tárgy jutott be a múzeumba, így területükön jelenlétük, nagyobb száma szintén atipikus. A fecskési üvegberakásos darabok egymáshoz hasonlatosak, felmerülhet összetartozásuk is. Két darab

[846] PETRINEC 2009; PETRINEC 2010; JAKUBČINOVÁ 2014, 124, onr. 1/3; VÍCH ET AL. 2021, 392, obr. 7/3, 22/16.
[847] Köszönöm Czesznak Zsoltnak az információt, és azt, hogy számomra a kérdéses tárgyak fotóit elküldte!
[848] NAGY 2020, 49, 7. kép 5.
[849] ILKIĆ 2010, 386, 391, T III/7.
[850] BIRTAŠEVIĆ 1961, 44, T. XI/23.
[851] KALMÁR 1959, XXII. t.
[852] Köszönöm Bakos Gábor szíves szóbeli közlését!
[853] HORVÁTH 2020, 280, 185. tábla 4.
[854] BOLLÓK 2014 110, Fig. 6/1.

közülük egymáshoz közel (50 méter) került elő, ám a másik két darab ezektől jóval távolabb, mintegy 200–350 méternyire, ami már nem írható a mezőgazdasági művelés számlájára.

5.5.2.2. Applikációk

Az övekhez, pártaövekhez tartozó veretek esetében a megoldás öszvér, hiszen a már tapasztalt technikai alapú csoportbeosztás kronológiai beosztással keveredik.

„Karoling" veretek (63. kép). Egy jól kürülhatárolható csoport kapta ezt az elnevezést. Ezek közt van néhány, bizonyíthatóan karoling szíjvég (63. kép 11–12),[855] de a többség csak rokonítható velük. A rokonság érzete formai, illetve technikai kivitelezés hasonlóságán alapszik, ami ráadásul a szokásos leletanyagtól ezt a csoportot idegenné is teszi, fokozva különállásukat és sugallva ezáltal összetartozásukat. Ilyen példának okáért a fehér üvegbetét használata (63. kép 6–7), ami a sarkantyúk szíjazatához kapcsolható (?), masni alakú veretek egyik csoportjánál is megfigyelhető (62. kép 2). Vagy ilyen elem a sok esetben aranyozott veretek közepén meglévő markáns borda, ami a rombusz formájú szíjbújtatókkal kapcsolható nagy valószínűség szerint össze (62. kép 15). További összekötő elemnek érzem a szíjvégek felső részén megfigyelhető, a tárgyak hosszanti síkjára merőleges bordát, bordákat, illetve a felső részt lezáró szamárhátíves kialakítást. A bizonyíthatóan karoling szíjvégek (63. kép 11–12) mellett az ide sorolt darabok több, mint fele pajzs alakú, aranyozott, függőleges bordával ellátott (63. kép 1–3): Csorvás (4), Fecskés (1), Gerendás (1), Komlós (1), Pereg (1), Szénás (1), Szentetornya (1). A fehér email-betétes szíjvégek Gerendásról (1) illetve Szénásról (1) kerültek elő (63. kép 7), míg a maszkos vereteket szintén Gerendáson és Szénáson találták a keresősök (63. kép 6). Az egyéb darabok (63. kép 4–5, 8–10) lelőhelyei: Gerendás (1), Kisfecskés (1), Pereg (2), Szénás (1), Szentetornya (1). A szamárhátíves, függőleges középvonalában masszív bordával tagolt szíjvégekhez a legközelebbi analógiát keleten találtam, így többek között Bolsije Tigani temetőjében.[856] Ettől a területtől délebbre található, a szaltovói III. horizontba sorolható Sztyerlitamak (Стерлитамак, Ru) leletanyaga több okból is érdekes számunkra, itt ugyanis *az 'Urál-vidéki török' csoport hatását csupán néhány egyedi lószerszámdísz és egy hármas szíjelosztó korong esetében (59. kép 1–3, 5) lehet megállapítani* O. Komar véleménye szerint.[857] A lószerszámdísz szíjvége a mieinkhez hasonlatos, de a vele együtt említett szíjelosztó karika is a kisfecskési (67. kép 7) darabunkhoz igen hasonló karakterű. A hazai korszakazonos anyagot áttekintve sem tudunk sokkal többet felmutatni: borda nélküli, szamárhátíves változatok

[855] PROHÁSZKA–RÓZSA S.A.
[856] HALIKOVA–HALIKOV 2018, Табл. XIV/2, 25.
[857] KOMAR 2018, 181; MAZSITOV 1981, Рис. 48/38, 40.

kerültek elő Kolozsvár, Zápolya utca 11. számú sírjából.[858] Némileg közelebb visz a megoldáshoz, valójában azonban nem a Várna katalógusban közreadott aranyozott, szamárhátíves, függőleges bordadíszes szórvány darab, melyet publikálói a 9–10. századra kelteztek.[859]

Honfoglaláskori leletanyag (64–67. kép). Az alábbiakban felsorolt tárgyakat biztos kronológiai besorolásuk miatt külön kezelem. A régióban közel 100, viselethez kapcsolható 10–11. századi tárgy található. Ezek egy- vagy kéttagú csüngős veretek különálló darabjai, egyéb, ruházathoz, cipőhöz tartozó veretek, szíjvégek és szíjelosztó karikák.

Csüngős veretek (64. kép; 65. kép 9–20). A Kárpát-medencében széles körben elterjedt honfoglalás kori csüngős vereteknek két alaptípusa létezik: a két-, illetve az egytagú változat.[860] Az orosházi anyagban is szép számmal megtalálhatóak ezek, az egykoron ingnyakat díszítő tárgyak. A 65. kép 9–20 alatt bemutatott veretekhez minden bizonnyal csatlakoztak egykoron alsó, csüngős tagok – melyek a 64. kép alattiak közt keresendők. De a formai analógiák alapján az egytagú csüngők is szerves részét alkották a korabeli viseletnek. A csüngős veretek felső részének tartott veretek ritkábban kettő (65. kép 9–10), általában egy szegeccsel kapcsolódtak a ruházathoz. Külső oldaluk középső része domború, melybe több esetben is kisebb kerekded lyuk (65. kép 12–13, 15–16) mélyül. A középső domború rész, illetve a duzzadt peremet elválasztó mélyedés néhány esetben gyöngykeret szerű mintasorral díszített (65. kép 12–14, 17). A csüngős veretek alsó része/egytagú veretek közt található a felső veretekhez hasonlatos kialakítású darab, ahol a középső részt egy, a tárgy kontúrját követő enyhe kiemelkedés uralja (64. kép 1). Itt a fül a tárgyon félig kitüremkedik, ez olyan sajátosság, ami a többi példány esetében nem fordul elő. A legtöbb darab teste lekerekített álló rombusz formát mutat, a felvarrásra / a felső taghoz való csatlakozásra szolgáló fülük a formán belül került kialakításra (64. kép 2, 4–12). Ezeket a tárgyakat szélükön általában léckeret díszíti, középső részükön hármas szerkezetű indadísz található. Egy példány eme utóbbi díszítést nélkülözi, annak teste a lyuk mellett további három áttörést visel (64. kép 12). Ehhez a darabhoz is – mint az összes ép példány esetében – a lekerekített rombusz formájú test alsó végéhez hosszanti nyúlvány csatlakozik. Ezek legtöbbje egyszerű, egyenes, de van három példány, ahol ez tagolt (64. kép 10–12). A 64. kép 3 alatt bemutatott példány többszörösen kilóg a sorból: az egykor szegeccsel felrögzített veretet másodlagosan alakíthatták át csüngős veretté (?). A bemutatott felső- és alsó csüngős veretek a következő

[858] GÁLL 2013, 278, 134. tábla 1–4.
[859] TÜRK ET AL. 2021, 465, Pl. 226/2.
[860] LANGÓ–TÜRK 2011.

lelőhelyekről származnak: Csorvás (0+4), Fecskés, (1+1), Komlós (1+2), Pereg (2+2), Szénás (3+1), Szentetornya (2+1), Gerendás (1+0), Kisfecskés (2+0). Első sorban a Kárpát-medence déli részén terjedtek el. Balkánon való széles körű elterjedésüket areális kapcsolatokkal magyarázzák.[861] Kárpát-medencei előfordulásuk a 10. század eleje és a 11. század közepe közti időszakra tehető.[862] Legutóbb Langó Péter és Türk Attila foglalkozott velük, ismételten felhívva a figyelmet a magyar és a bolgár veretek közti nagyfokú hasonlóságra.[863]

Kúp alakú / félgömbös veretek (65. kép 1–8). A kerek veretek között vannak olyanok, melyek nem kéttagú csüngős veretek felső tagjai, hanem önmagukban állóak. Ezeken nyoma sincsen olyan nyúlványnak, amihez egy esetleges alsó tag kapcsolódhatott volna. Kúpos/félgömbös formát mutatnak, felületük általában gazdagon díszített, amit a kopottság miatt nem lehet pontosan leírni. A hagyományos kerek veretekkel szemben ezek általában szélesebbek, átmérőjük nagyobb. Felerősítési módjuk kétféle. Az elsőbe azok a darabok kerültek, melyek felerősítését egy hosszabb szegeccsel oldották meg. Mindhárom példánynál megfigyelhető, hogy a szegecs a belső test oldalfalához kapcsolódik, visszahajlított vége egy szimmetrikus, szabályos fület képez. Mindhárom darab Csorvásról került elő, kettő közülük biztosan egy mintakinccsel rendelkezik (65. kép 1–2), a harmadik vélhetően csak részben (65. kép 3). A második csoportba azok a veretek kerültek, melyek esetében a rögzítés számára két kis fülecskét alakítottak ki. Ezek a fülecskék ugyanúgy visszahajlítottak, mint azt az előbbieknél láttuk, csak azoknál jóval kisebbek. A belső oldalon, közel a tárgyak pereméhez, egymással szemben helyezkednek el (65. kép 4–8): Csorvás (1), Komlós (1), Szénás (2), Gerendás (1). Minden darab kopott, a pontos kompozíció esetükben sem határozható meg, ennek ellenére változatosnak tűnnek. Az itt felsorolt darabokhoz hasonlók a régióban Szegváron, Csongrádon illetve Bakson kerültek elő.[864] A tárgyakat közreadók minden esetben látják a csüngős veretekkel való hasonlóságukat, és azoktól méretbeli illetve jellegbeli különállásukat is. A baksi veretek kiváló párhuzama a csorvási anyagban fellelhető (65. kép 2), lehet, hogy egy műhelyben készültek. Ez felvetés szintjén sem haszontalan, hiszen az itt felsorolt Csongrád megyei példák mellett a Kárpát-medencében csak Erdélyből, Várfalváról, Nagyváradról: Oradea-Salca/Szálka (Ro), Oradea-Cazarma Husarilor/Huszárlaktanya (Ro) illetve Püspökladány, Eperjesvölgy lelőhelyről ismerünk biztos analógiát.[865] Erdélyben a

[861] BÁLINT 1991, 123–136.
[862] RÉVÉSZ 2008, 327.
[863] LANGÓ–TÜRK 2011.
[864] BENDE–LŐRINCZY 1997, 230–231, 15–16. kép; BALOGH ET AL. 2017, 672–673, 12–13. kép.
[865] GÁLL 2013, 532, 283. tábla 25/12; COSMA 2002, 208, Pl. 176/3; HARHOIU–GÁLL–LAKATOS 2009; COSMA 2002, 210, Pl. 179/6–8, 10, 12; NEPPER 2002, 186. t. 7.

tárgyak kései, 11. századi környezetből származnak,[866] és ugyanez mondható el a Tisza két partján előkerült párhuzamok vonatkozásában is.[867] A békés-povádi temető 61. sírjából előkerült vereteket nagy valószínűség szerint bevonhatjuk ebbe a körbe – a gyenge fotók ellenére is.[868]

Szíjvégek (67. kép 1–5). Öt szíjvég sorolható a 10–11. századi leletanyagba, mindegyik öntött. Ezek egy része hosszú, keskeny, végeik lekerekítettek, kissé elkeskenyedőek. A szíjhoz két csappal kapcsolódtak: Csorvás (1), Pereg (1), Szentetornya (1) illetve Szénás (1). Az ötödik darab minden tekintetben különbözik a többitől: rövidebb, tömzsibb, felső vége fecskefark-kialakítású, kétoldalas veret egyik fele: Szentetornya (1). Az egyik szentetornyai szíjvég felületét ritmikusan ismétlődő meanderek díszítik (67. kép 2), ami a Kárpát-medencében ritka sajátosság, de Európa északi térségében sűrűnek mondható. Az észak-déli kapcsolatoknak köszönhetően a Balkán előterében is megtalálhatóak.[869]

Övveretek (66. kép). Az övveretek közül több olyan is található, melyek jelentős mennyiségű párhuzammal bírnak az Al-Duna területéről, így a mai Bulgária északkeleti részéből, illetve Dobrudzsából. Ezeket a darabokat *bolgár övveretek*nek neveztem el, elsősorban azért, mert a közelmúltban több olyan műhelyközpont is előkerült Pliska és Preslav birodalmi központok közelében, ahol ólomból készült öntőmintáik, rontott- és félkész példányaik alapján a nemzetközi kutatás új erőre kapott, illetve új irányt is vett.[870] Ebben, a szinte napról-napra növekvő anyagban található az igen jól körülhatárolható, ún. *preszlavi típusú veretek* csoportja (66. kép 13): Kopáncs (1). Több olyan, álló vagy fekvő levél formájú darab van az orosházi leletanyagban, melyek egyik, esetleg mindkét végén gömbszerű kitüremkedés, mélyített középső részükön sima-, esetleg túlburjánzott háromosztatú levél/indadísz látható (66. kép 2–7): Szénás (2), Csorvás (1), Fecskés (1), Pereg (2). További darabok is az eddigiek alkotta körbe sorolhatóak. A veretek teste karéjos elemekkel tagolt, általában ezek találkozásánál a fentebb leírt gömbös kitüremkedés látható, ezek száma 3–5 közt váltakozik (66. kép 8–10): Szénás (1), Csorvás (1), Fecskés (1). Ezekhez kapcsolódnak azok a szív- és hozzá formailag közel álló csepp-forma darabok, melyeket a négy gömbös kitüremkedés, illetve a test formáját követő belső részt uraló umbószerű kitüremkedés jellemez (66. kép 11–12): Komlós (1), Kopáncs (1). A bolgár veretek sorába sorolható az a Peregen előkerült *négyzetes veret* (66. kép 17), melynek peremét, illetve középső, indaszerű

[866] DRAGOTĂ 2014, 215.
[867] BENDE–LŐRINCZY 1997, 234; BALOGH ET AL. 2017, 679.
[868] TROGMAYER 1962, 20, III. t. 12–14.
[869] Bőséges információ a 2. mellékletben olvasható.
[870] DONCHEVA 2017; NIKOLOV 2018, 276, 3–5. lj; DONCHEVA 2025.

mintát kijelölő, mélyített granulációt imitáló díszítés fedi. A tárgy aljának közepén hosszan lenyúló keskeny, egyenes tag látható. Egy másik téglalap formájú, szintén kis méretű áttört darab egyik hosszanti oldalának közepén csatszerűen elkeskenyedik (66. kép 18). A leletek között található további darabok nem, vagy esetlegesen vonhatók be a bolgár veretek csoportjába. Ezek közt három indadíszes (66. kép 14–16): Szénás (2), Komlós (1), egy pajzsformájú (66. kép 22) Gerendásról, egy kerek, emberfejet ábrázoló veret Szentetornyáról (66. kép 1) található, illetve – feltűnő módon – az egyetlen aranyozott ezüst, rombuszalakú veret (66. kép 21) Peregről.

A „Preszlavi" típusú övdíszek.[871] A bolgár és nemzetközi szakirodalom nevezéktana mellett a magyar régészeti munkák körében a gerezdelt mintájú övdíszek elnevezés honosodott meg.[872] A csoportba tartozó darabokra általában jellemző a pajzs alakú test, a körvonalain megjelenő, általában öt kidudorodás, a középső, csepp/szív alakú umbó, amit magasabb szegély, esetleg álgyöngysor keretez.[873] Az itt bemutatott anyagban egy példány van (66. kép 13), amit a Bonev–Doncheva szerzőpáros a 3/V csoportba sorolt a novoseli tipológia alapján: az alcsoportba azok a darabok kerültek, melyeken szív-alakú áttörés található.[874] Ez a darab Kopáncson került elő.[875] A „preszlavi" típusú – és a velük kapcsolatba hozható bulgáriai műhelyekben készült – övveretekkel széles körben foglalkozott a magyar és a nemzetközi kutatás. Meglátásom szerint ezek a 10–11. századi veretek a korabeli birodalmi határokon átívelő nemzetközi rendszerben értelmezhetőek, fontos kereskedelmi központokhoz kapcsolódnak mind a Kárpát-medencében, mind a balkáni lelőhelyeken.[876]

Téglalap alakú (áttört) veret (66. kép 17–18). Amíg az ún. bolgár – így a csoportjukba sorolható preszlavi – veretek értelemszerűen Bulgáriában, Romániában illetve Magyarországon fordulnak elő első sorban,[877] addig találkozunk olyan verettel is, melynek képviselői jelen vannak a tárgyalt régióban, bár párhuzamaik messzi területekre is vezetnek bennünket. A Peregen előkerült téglalap alakú veret (66. kép 17) pontos párhuzamára a „Stara Balgaria" gyűjteményes kötet hasábjain akadtam, ezt közreadói a 10. századra keltezték.[878] További jó párhuzamai az Al Duna vidékén kerültek elő, mind a román, mind pedig a bolgár

[871] Több video is megtalálható az interneten magáról a preszlavi kincsről (az említett veret 2:42-nél tűnik föl): https://www.youtube.com/watch?v=3TaD40Wz7kc&t=120s
[872] RÉVÉSZ 1996A, 109.
[873] BONEV–DONCHEVA 2011, 110.
[874] BONEV–DONCHEVA 2011, 110, Таб. XXXIV/251–255, Таб. XXXV/256: група B.
[875] SZIGETI 2021B, 15, 17. kép.
[876] Ennek hosszabb kifejtése a 2. mellékletben olvasható.
[877] Kivételesnek számít földrajzi vonatkozásban a moldáv területen, Sztarije Badrazsi lelőhelyen előkerült leletegyüttes (CSIRKOV 1990; v.ö.: SPINEI 2009, 256, Fig. 27).
[878] TÜRK ET AL. 2021, Pl. 93/7.

oldalon. Adamclisi[879] vagy Oltina[880] településen előkerült példányokról a jellegzetes nyúlványszerű tag hiányzik, miként az általam továbbiakban bemutatásra kerülő analógiák esetében is.[881] Az adamclisi és oltinai darabok, Várnai Múzeum gyűjteményében fellelhető analógiái állítólag a 8–9, illetve a 9–10. század fordulójára keltezhetőek. Jellegében a mi darabunkhoz szintén hasonlatos tárgyat mutat be Nikolov a Kotel Történeti Múzeum anyagából.[882] Külön ki kell emelni Odărci (Bg) települési anyagában található, 9–10. századra keltezett négyzetes vereteket,[883] mivel köztük a peregihez hasonlatos sima, illetve az ún. áttört típusok is megtalálhatóak. Az áttört díszű négyzetes veretekkel a magyar régészeti kutatás részéről legutóbb Ilés Andrea foglalkozott.[884] Hangsúlyozta az ide sorolható leletek széleskörű eurázsiai elterjedését a korábbi szakirodalom eredményeinek bevonásával,[885] és vizsgálta a magyar-viking kapcsolatok lehetőségét is.[886] Viszonylag jó párhuzamként említhetjük azt az emberfejet ábrázoló veretet, ami csüngős veret része lehetett egykoron.[887]

Szíjelosztó karikák (67. kép 6–7). A leletanyagban két szíjelosztó karika található. A Kárpát-medencében és kelet-európai részeken gyakoriak,[888] de funkciójuk a sírból származóak esetében sem biztos, az orosháziaké pedig különösen nem az. A két orosházi darab feltétlenül egy csoportba tartozik, együtt tárgyalom őket, jóllehet egymástól igen különbözőek. A Szentetornyáról előkerült példány (67. kép 6) szabályos körformát mutat, melyhez három, duzzadt szív alakú összekötő tag révén egy kerek belső rész csatlakozik, amin három egymással háttal fordított peltaalakú-, és köztük duplavezetésű háromszögforma díszek láthatóak. A másik (kisfecskési) ezzel szemben háromszög formát mutat, melynek sarkain négykaréjos kapcsolótagok kötik össze a térben is kiemelkedő, díszítetlen háromszögformát (67. kép 7). A Terslev-stílusú szentetornyai darab felveti a Rusz-szal való kapcsolat lehetőségét.[889]

Lábbeli veretek (67. kép 8–15). A rendelkezésemre álló leletanyagban több olyan is található, melyeket a lábbeliveretek népes családjába sorolhatunk. Az egyik csoportjukba azok a lábbeli/csizmaveretek tartoznak, melyek honfoglalás koriak (67. kép 8–10): Kopáncs

[879] PARASCHIV-TALMAȚCHI–TALMAȚCHI–ŞOVA 2014, 170, Pl. VI/1.
[880] PARASCHIV-TALMAȚCHI–CUSTUREA 2018, 368, Pl. I/3.
[881] A nyúlványos és az áttört tagos négyzetes veretek összefüggésére jó példa Birka 716. sírjában lévő példányok egy csoportja (ARBMAN 1943, Taf. 89).
[882] NIKOLOV 2006, 156, Обр. 1/8.
[883] DONČEVA-PETKOVA–NINOV–PARUȘEV 1999, 105, Таб. 50/657–661.
[884] ILÉS-MUSZKA–ANGYAL 2021.
[885] SCHULZE-DÖRRLAMM 1988; MURASHEVA 2000.
[886] ILÉS-MUSZKA–ANGYAl 2021, 26.
[887] A 66. kép 1 alatti veret párhuzama. A tárgy Jászfelsőszentgyörgyön került elő. Köszönöm Mezei Róbert figyelmességét, Gulyás Andrásnak a hivatkozás lehetőségét!
[888] Pl.: Budaörs: MELIS 1992, 7. kép.
[889] Bőséges információ a 2. mellékletben olvasható.

(1), Szentetornya (1), Csorvás (1). Az első kettő ezüstből készült, az első aranyozott is a mélyebb részeken, míg a harmadik, csorvási darab anyaga bronz. Utóbbi belső része a szentetornyai példányhoz (67. kép 9) hasonlóan valamilyen fehéres anyaggal kitöltött. A másik nagy csoportba azok a veretek tartoznak, melyek valamilyen cipőszíjazathoz kapcsolódtak (67. kép 11–15). Ezek között van egyszerűbb darab, mint amilyen Kisfecskésen látott napvilágot (67. kép 11), de jellemzőbbek azok a darabok, melyek esetében pontkörrel, sűrű körcikkelyekkel díszített, félgömbös/kúpos tagokhoz kapcsolódnak a visszahajlított, és a félgömbös darabok közepéhez szegeccsel rögzített hosszú fülek (67. kép 12–14): Csorvás (1), Pereg (2). Ezek lábbelihez ugyanúgy tartozhattak, mint ahogyan övekre is rá lehettek applikálva – mintegy függesztőveretként.[890] Egy példányuk (67. kép 15) esetében a fent leírt megoldás egy bordázott karikához duplán, egymással szemben jelenik meg. A félgömbös részeken geometrikus dísz és köröcskék láthatóak. Jóllehet az itt bemutatott veretek jó párhuzamaira a kora középkori emlékek közt bukkantam, ez nem jelenti azt, hogy az orosházi darabok is ebbe a korszakba lennének sorolhatóak. A két típus egykorúsága sem biztos, és az sem, hogy a tárgyak egyöntetűen cipőcsatként funkcionáltak.[891]

A fentebb felsorolt honfoglalás- és kora Árpád-kori leletanyag feltűnően egységes képet mutat. Erre csak részben lehet magyarázat esetlegesen temetőhöz való kötésük, a kollekció sokkal inkább kronológiai kérdéseket feszeget. Az itt bemutatott leletanyag a 10. század második felére – végére, a 11. század elejére keltezhető, másként fogalmazva: biztosan 10. század elejére keltezhető darabot nem találunk köztük. Ez a leletanyag a kutatott késő középkori települések nagy részén megtalálható, azok szerves és egységes (!) előzményeként (v.ö.: 3. táblázat).

Öntött, szegecselt veretek (68. kép, 61. kép 1–10) lemezes társaikhoz hasonló módon formagazdagságról tanúskodnak, meglepően kis számú előfordulás mellett (68. kép): Csorvás (3), Gerendás (1), Kopáncs (2), Szentetornya (5), Fecskés (1), Komlós (1), Mezőhegyes (1), Szénás (5). Ezek a veretek a lemezes veretekkel hasonlatos formavilágúak, megtalálhatóak köztük a kerek (68. kép 1–3), négyszögletes (68. kép 4–7), karéjos (68. kép 8–12) változatok csakúgy, mint az egyedi, unikális darabok (68. kép 12–18). Keltezésük általában 15–16. század. Az öntött veretek közt körülhatárolható egy jellegzetes csoport, melynek tagjai bronzból készültek, felületük aranyozott, felerősítésük (szegecselésük) módja egységes (61. kép 1–10): Csorvás (1), Gerendás (4), Kisfecskés (1), Kopáncs (2), Pereg (4), Szentetornya

[890] Jóllehet egyes vélemények szerint faedények perem-veretei is lehetnek.
[891] Bővebben adatolva lásd a 2. mellékletet.

(2). A vereteken mítikus lények, kettős liliomábrázolások és egyéb növényi ornamentikák figyelhetők meg. Utóbbiak közt igen gyakoriak az öt-, illetve hatszögalakba rendezett kompozíciók. Az aranyozott veretek közt (61. kép 1–10) vannak olyanok, melyek a kettős liliomos veretekkel állnak szoros formai kapcsolatban, és melyek egyik legszebb párhuzamai a felsőszentkirályi kun sírból ismertek.[892] Peregen és Gerendáson kerültek elő a legnagyobb számban, ami figyelembe véve azt a tényt, miszerint ezek a veretek a párhuzamok alapján a 13–14. századra keltezhetők leginkább – különösen izgalmas. Pereg éremforgalma szerencsésen módon muzsikál alá eme vélt elvárásnak, nemúgy Gerendás, ahonnan nem csak az Anjou királyok érméi, de a Luxemburgoké is hiányzik. Schinetea lelőhelyről Svetlana Reabţeva nyugati hatásként (v.ö.: profilált csatok)[893] közölt olyan övvereteket, melyek közt a kettős liliomos veretek mellett a szintén aranyozott 6-ágú spirális leleveles, középen lyukas öntött veretek is megtalálhatóak.[894] A voinesti kincs kettős liliomos veretei és egyéb övalkatrészek is rokoníthatóak tárgyalt anyagunkkal. A kincs a 13. század végére, 14. század elejére keltezhető.[895] Hasonló darabok a magyarországi anyagban 14–15. századiak.[896]

Lemezes, szegecselt veretek (69. kép). A lemezből készült, sok esetben lemezből préselt darabokat szegeccsel rögzítettek hordozó anyagukra. Kis számuk ellenére formai változatosságuk nagy. Egy csoportjuk gúla alakú, félgömbös (69. kép 1–3), esetükben a vaskos szegecs a fej belső oldalához forrasztott. Egy szentetornyai példányuk esetében a fej rozettás (69. kép 3). Az ide sorolható darabok Peregről, illetve Szénásról származnak. A többi, itt felsorolt veretet átfúrták, és kisebb szegecsekkel rögzítettek őket. Ezek sokfélék lehetnek. Vannak köztük lemezes, enyhén domborodó darabok, poncolt díszű négykaréjos, illetve sugárirányú mélyedésekkel ellátott lekerekített sarkú négyzet alakú példányok (69. kép 4–5). Ezek, egy harmadik társukkal együtt Szénásról kerültek elő. A veretek egy része kerek, három- vagy négykaréjos, 4/5/6 ágú rozetták, liliomos vagy csillag díszűek (69. kép 6–15): Szentetornya (2), Komlós (4), Kopáncs (1), Pereg (2), Mezőhegyes (1). A négyszögletes veretek két nagyobb csoportra oszthatók. Legtöbbjük középen lyukas, innen a sarkok felé virág / hármas bandázs fut (69. kép 16): Csorvás (2), Fecskés (1), Mezőhegyes (2), Szénás (1), Szőlős (1), Szentetornya (1). Kettő közülük közepén kör alakú mélyedés található (69. kép 18): Mezőhegyes (1), Szénás (1). Egy szentetornyai darab talán egy harmadik csoport tagja lehet (69. kép 17). Hatszirmú virágot mintázó, hat oldalú áttört veret – két szegecs

[892] PÁLÓCZI HORVÁTH 1972, 8–9. kép.
[893] V.ö.: HATHÁZI 2005, 33.
[894] REABŢEVA 2015, 132, Fig. 10, 1–10.
[895] REABŢEVA 2019, 76–77, Рис. 2.
[896] Bővebben a 2. mellékletben.

rozsdás nyomával – található az apácai anyagban (69. kép 19). Három szívsormintás veret csat lemezes részeként értelmezhető (69. kép 21–22): Gerendás (1), Csorvás (1), Pereg (1). Ezek lehetnek szélesebbek és keskenyebbek egyaránt. Egy pontsorok közt indával díszített préselt peregi csatlemez rokonítható az előzőekkel (69. kép 20). További három díszítetlen csatlemezt soroltam ebbe a csoportba (69. kép 23–25): Gerendás (1), Pereg (1), Komlós (1). A leletek párhuzamait magyarországi és egyéb európai lelőhelyeken 14–16. századi környezetben rendre megtaláljuk.[897]

4.5.2.3. Szíjvégek (70. kép)

A szíjvégek száma kevés miután a karoling (?) és honfoglaló szíjvégeket kiemeltem (17). Ebben a csoportban található egy keskeny és hosszú változat, mely (többszörösen) levélszerűen tagolt (70. kép 11): Csorvás (1), Gerendás (2), Kisfecskés (1), Kopáncs (1), Szénás (2). Ezek a cseh és holland párhuzamok alapján a 13–14. században ugyan már megjelennek Európában, de a hazai anyagban a 14–16. századra keltezhetők. Magam részéről – kellő óvatossággal hívnám fel a figyelmet a csontos övek szíjvégeivel való hasonlatosságra. A többi szíjvég anyagára, előállítási, és felszerelési módjára nézve igen különböző. Peregről került elő egy (70. kép 6) keskeny, nyelvszerű, tokos szíjvég, felső részén egy szegeccsel. Ez talán népvándorlás kori. Ón-ólomból készült szíjvégek Csorvásról és Mezőhegyesről ismertek (70. kép 2–3). Ezek is tokos szíjvégek, növényi motívumokkal díszítettek. Velük rokonítható formai és/vagy díszítés alapján a Csorvásról és Komlósról származó példányok (70. kép 1, 5). A többi szíjvég amennyire hasonló formájára nézve (pajzs alak enyhén hegyes, lekerekített véggel), annyira különböznek (lemezes, öntött, aranyozott, stb) is egymástól (70. kép 4, 7–10): Mezőhegyes (1), Pereg (2), Szénás (2).[898]

5.6. GOMBOK

A ruházat kapcsolására alkalmas tárgycsoportok közül a gombokat lengi körül leginkább a misztikum. A csatok, kapcsok és gombok általában fém alapanyagúak, de előfordulnak köztük csontból készültek is, melyeket ha fémkeresővel nem is, de szabadszemmel meg lehet találni a kutatás során. A gombok azok, melyek közt fából, bőrből, textilből – tehát szerves anyagból – gyártottak is megtalálhatóak, így ránk csak a legritkább esetben maradnak.[899] Talán ezért, vagy pusztán egyes típusok hosszú élete miatt lehet megkockáztatni egy

[897] Bővebb ismertetésük a 2. mellékletben olvasható.
[898] Bővebben a mellékletben.
[899] Bőrből készült gombokat említ a peregi temetőből Bálint Alajos (BÁLINT 1938, 161, XVII/3–4. tábla), textilből Szatmári Imre Décséről (SZATMÁRI 2013, 542, 15. tábla 6–8). V.ö.: Magyar Néprajzi Lexikon gombkötő címszavát: https://www.arcanum.com/sk/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-neprajzi-lexikon-71DCC/g-72839/gombkoto-728A4/ (letöltés dátuma: 2024.04.01).

kijelentést velük kapcsolatban: a gombok a középkori anyagi kultúra mostohagyerekei.[900] A publikációk jelentős részében csak felsorolják őket, így a csoportbasorolás az elégtelen információ miatt lehetetlen, és nagyon sokszor használhatatlan fotómelléklet társul mindezek mellé.[901] Ebben a fejezetben is igyekeztem a gombokat előállításuk módja szerint csoportosítani. Az első csoportba az egy darabból öntötteket soroltam, a másodikba a két részből összeállított példányok kerültek, míg a harmadikba az összetettebb kialakításúak. A csoportba sorolás nem volt minden esetben egyértelmű, első sorban a gombok állapota miatt.

5.6.1. Egytagú gombok

A ránk maradt leletanyagban fellelhető egytagú, öntött gombok általában ón-ólomból, ritkábban bronzból készültek. Ezek közt megkülönböztettem füles-, rúd-, gyöngy-, lapos-, csörgő-, sátor- illetve gömbös gombokat.

5.6.1.1. Fülesgombok (71. kép 1–11)

Az öntött gombok jellegzetes csoportját alkotják. Általános jellemzőjük a viszonylag hosszú fül, míg a test formája sokféle lehet, több esetben plasztikus záróelemekkel (71. kép 1, 4–9, 11), bordával (71. kép 6) némely esetben vésetekkel (71. kép 3) díszítettek, gerezdelt felületűek (71. kép 5, 11). Összesen 42 öntött fülesgomb található a leletanyagban (12. táblázat), ami a teljes gombanyag 6,5%-a. Ebből összesen 5 darab, melyek bronzból öntöttek. Gerendásról, Kopáncsról, Peregről 1-1, míg Szénásról 2 darab ismert. Ezekhez hasonlatosakat az ón-ólomból öntött példányok közt is találunk, kivételt csak a gomba-, lencseformájú szénási darabok jelentenek. Az ón-ólom anyagúak közt több olyan példány is található, melyek hasvonala bordaszerűen megvastagodik. Ez a bordadísz nem lehet az öntés eredménye, hiszen ezeket a gombokat erre a síkra merőlegesen öntötték, ellenben kapcsolatba hozhatók azokkal a nemesfémből készült, hosszúfülű, két gömbfélből összeállított gombokkal, melyekről ezeket a példányokat másolhatták. Az ón-ólom gömbös, hordóalakú gombok elülső végén sok esetben kitüremkedés látható, ami pedig könnyen lehet, hogy a granuláció imitációja. A fülesgombok száma egyik lelőhelyen sem haladja meg a 10 darabot, sok esetben töredezettek, rossz minőségűek. Széles körben elterjedtek az eurázsiai régióban. Példányaink főleg a 10–11. századra, míg ón-ólom ötvözetből készült társaik a 16. századra keltezhetőek. Nem zárható ki ugyanakkor a köztes időszak lehetősége sem esetükben.[902]

[900] A kapcsokról nem is beszélve, mint láttuk.
[901] Minderről a 2. mellékletben hozok példákat.
[902] Bővebb kifejtés a 2. mellékletben található.

5.6.1.2. Rúdgombok (72. kép 4–20)

Az egytagú, ólomból öntött gombok következő csoportjába azokat a hengeres formájú, profilált tárgyakat soroltam, melyek elengedhetetlen közös jellemzője a szimmetria. Középső szakaszukon minden esetben hangsúlyosan keskenyebbek, hengeres kiképzésűek. Testük kúpos tagokból és vastagabb gyűrűkből épül fel, végeik ritkábban bevagdosásokkal díszítettek. A darabok általában különbözőek, jóllehet találunk közöttük teljesen hasonló példányokat is. Anyaguk és kitettségük miatt sérülékenyek, több példány töredezett, elhajlott, ami esetleg a használat következménye is lehet, eredeti hosszuk 3 és 5 cm között változik. Az orosházi leletanyagban 17 rúdgomb található, ami a teljes gombanyag 3%-át sem éri el. Unikális voltukra tekintettel ezek mindegyikét bemutatom. Vannak közöttük egyszerű rudak (72. kép 4–6): Kopáncs (1), Pereg (1), Csorvás (1); ívelt oldalú egyszerű típusok (72. kép 7–8): Fecskés (1), Gerendás (1) illetve összetettebb, tagolt darabok (72. kép 9–20): Mezőhegyes (4), Szentetornya (1), Szénás (2), Gerendás (3), Pereg (2). Az évezredes hagyományokkal bíró, a kelet-európai régiókban térben és időben is gyakori – a nehéz felsőruházat összekapcsolását szolgáló – rúdgombokra párhuzamot a hazai anyagban nem találunk. Megszólalásig hasonló, ám csontból faragott analógiáira Kijevben, és a Kijevi Rusz déli részén található gorodiscsékben bukkanhatunk. Kutatott régióm ólomból készült darabjai talán ezekkel álltak kapcsolatban, és talán a tatárjárással is kapcsolatba hozhatóak, de anyaguk alapján inkább a krími tatár hagyatékkal állunk szemben velük kapcsolatban.[903]

5.6.1.3. Gyöngygombok (72. kép 1–3).

Az itt felsorolt, szerény mennyiségű példány funkciója bizonytalan. Ezek a darabok jó eséllyel fémgyöngyök, de ólomsúlyok esetleg amulettek is lehetnek, ami értékelésüket tovább nehezíti. Mindhárom bemutatott tárgy Csorvásról származik (72. kép 1–3). A 72. kép 1. darabhoz hasonlatos formájú ólomsúlyokat közölt többek között Dariusz Rozmus Lengyelországból, 12–13. századi piaci körzeteket bemutató munkájában.[904] Hasonló, lyukas súlyok vizsgált régiónkban is előkerültek ugyanebből a korszakból.[905] Az orosházi pénzváltóhely kutatásának tapasztalatai szerint az ólomsúlyok általában az egykori pénzváltó környezetében szóródtak.[906] Sajnálatos módon a csorvási három tárgy egyike sem rendelkezik koordinátával. Az ólomsúlyok változatos formai jegyeihez hasonlatosan szintén sokféle, ólomból öntött amulettet ismerünk. Doncheva monográfiájában a 72. kép 3. alatti darab

[903] Bővebben a kérdéskört a 2. mellékletben fejtem ki.
[904] ROZMUS 2016, Ryc. 1–2.
[905] KEREKES–RÓZSA 2021, 17, 28. kép.
[906] RÓZSA 2018C, 179–180.

párhuzamára nem akadtam, és Vida Tivadar gyűjteményes kötetében is csak hasonlatos példányokra, mégsem zárnám ki amulettként való használatának lehetőségét sem.[907]

5.6.1.4. Lapos gombok (71. kép 12–19, 73. kép).

Jobb híján lapos gomboknak neveztem el azokat, melyek az eddig tárgyaltaktól különböznek, ólomból vagy ón/ólom ötvözetből öntöttek és egytagúaknak tekinthetőek. Ezek a gombok sokfélék lehetnek, de a fentieken túl összeköti őket a fejük lapos(odó) volta. Az egyik szál ezek közül egy furcsa keverék, hiszen az ide sorolt tárgyak egyrészt a pecsétlőkkel[908] mutatnak rokonságot, másrészről a később bemutatásra kerülő fenekelt gombok egy csoportjával rokonítható. A Peregről előkerült, liliomdíszes tárgy gomb és pecsétlő egyaránt lehet (71. kép 12), míg a mezőhegyesi díszített (71. kép 13) és a csorvási díszítetlen darab (71. kép 14) jó eséllyel a gombok közé sorolható. A következő csoportba olyan, zömmel virágdíszes, rozettás, esetenként cakkos szélű darabok kerültek, melyek egyik felénél a hosszú, hurkafül figyelhető meg (71. kép 15–17): Pereg (2), Komlós (1). A 71. kép 18–19 alatti lapos gombok formavilága a ma is ismert gombokét idézi: Csorvás (1), Mezőhegyes (1). A lapos gombok következő, jellegében hasonló, érezhetően összekapcsolható, ám sokszor igen különböző elemekből álló csoportjára jellemző a kerek forma, illetve érezhető összekötő szerepük a brossok illetve a ma is használatban lévő gombok között (73. kép). A brossok – gyakorlatilag egyes római fibulatípusok – felé kapcsolódásuk bizonysága lehet az áttört test, a rozettás, virágmintás test-kialakítás, illetve hasonló díszítésmód. A 73. kép 1–20 alatti gombok véleményem szerint egy egységbe illeszthetőek, de nem tartoznak egy kronológiai horizontba. A 73. kép 14–16 alatt közölt darabok gomb besorolása is kérdéses, míg a 73. kép 17–20 alattiak vélhetően újkoriak. Ehhez a gondolatkörhöz kevésbé, de a technikai besorolás miatt ide sorolható gombon (73. kép 7) kettős vonalvezetés közt értelmezhetetlen felirat található, középső részén szintén kivehetetlen mintával. Eme minőségében kapcsolatba hozható a gyűrűk egyes típusaival ugyanúgy, mint a következő fejezetben tárgyalandó ún. sátorponyva-gombok egyik darabjával (76. kép 13). Ettől a darabtól is külön kell választani azokat a bronzból öntött egytagú lapos gombokat, melyeket a 73. kép 21–22 mutatok be. Ezek díszítetlen és díszített változatai kronológiai besorolása erősen kétséges, bár véleményem szerint már az újkori horizontba sorolhatóak, a kéttagú, vizsgált időszakunkba általában be nem illeszthető lapos gomboktól pedig sok esetben nem választhatók el. Szólni kell egy technológiai megoldásról, ami az ide sorolt gombok egy részénél megjelenik. A tárgyak füle a használat és az ólom, ón-ólom ötvözet sajátossága miatt sérülékeny lehetett, így a

[907] DONCHEVA 2007B; VIDA 2002, Tafel 6, 4–5.
[908] V.ö.: pl. GERELYES 2023.

kapcsolhatóságot a testtel együtt kiöntött vasfüllel próbálták egy időszakban megoldani. Ez a megoldás nem tudott meggyökeresedni, mivel ilyen fület eddig nem találtunk, csak annak oxidálódott csonkjait (73. kép 6, 9, 12). A fentiekben megfogalmazottak alapján a csoport csak nehezen határolható körül. Az ide sorolt gombok száma mindent összevetve 37: Csorvás (4), Fecskés (3), Gerendás (4), Komlós (4), Kopáncs (1), Mezőhegyes (8), Pereg (7), Szénás (2), Szentetornya (4). A fényképes táblákon összesen 30 tárgy látható, ami jól mutatja, hogy igen változatos megjelenésű tárgyakról van szó. A kevés átfedés között említhető a gerendási áttört, rozettás díszű bross-szerű gomb (73. kép 1), melynek hasonló töredéke szintén Gerendáson került elő. A furcsa, gombszerű tárgyak (73. kép 14–16) mindegyike Mezőhegyesről származik, egy hasonló példányuk nem szerepel a fényképes táblán, azt Fecskésen találták. A 73. kép 19–20 alatti áttört, szívecskés díszű gombok Komlósról kerültek elő, egy hasonló darab pedig Peregről. A gerendási bross (73. kép 1) formai előképei évszázadokkal ezelőtti időszakokba vezetnek bennünket. Az egyik hollandiai fémkeresős oldalon, a 14. század második felére keltezett bross kiváló előkép véleményem szerint.[909] Hasonló fibulákkal római anyagokban találkozhatunk.[910] A 73. kép 10–11–12 kép alatti 5-6 karéjos kerek gombok láthatók, ezeknél központi és azt körülvevő hat (dudoros) elem helyezkedik el. Jó párhuzamot találtam romániai fémkeresős anyagban: bronzból öntött, jobb minőségű darabok, a mi ólomból öntötteink ezek másolatai lehetnek.[911] Ón-ólomból öntött rozettás gombot közölt Gaál Attila Szekszárd-Palánkról, a 17. századra keltezve azt.[912] Az ugyanitt talált gombok esetében jegyezte meg az ásató, hogy a vékony vasdrótból készült hurokfülüknek csak eloxidálódott csonkja maradt meg. *Nem zárható ki, hogy […] a 17. század végénél később készültek.*[913] A peregi csárda környezetében fellelt emlékanyagban ugyanezt a korszakot erősítheti a jelen esetben bemutatott két bronzból öntött gomb is (73. kép 21–22).[914]

A gombok kronológiailag mindenféleképpen kettébonthatók. A 71. kép 12–17 alattiak a hasonló két- vagy többtagú példányok formai hasonlósága miatt vélhetően középkoriak, és talán nem is a régió középkor végi pusztulási horizontjához kapcsolhatóak. A 71. kép 15 alatti darab ugyan az újkori peregi csárdahely területén került elő, de nem ahhoz, hanem az ugyanitt

[909] https://metaaldetectievlaanderen.com/2023/02/06/broche-insigne-1350-1400/ (letöltés dátuma: 2024.10.02).
[910] https://www.res-bellica.com/en/shop/flower-shaped-roman-fibula-with-enamel/ (letöltés dátuma: 2024.10.02.); RIHA 1979, Taf. 59/ 1563; v.ö.: MERCZI 2017, 72, I. tábla; GENCSEVA 2004, 116.
[911] Davos Tiberius bejegyzése a Detecție de Metale România facebook csoportban 2024.08.27-n. Az itt közreadott egyéb leletek a késő középkorra – koraújkorra datálják a gombot.
[912] GAÁL 2017A, 229–230.
[913] GAÁL 2017A, 230.
[914] RÓZSA ET AL. 2021, 336, Pl. 2/9, 11.

fellelhető középkori településhez köthető.[915] A 73. kép 1–20 alattiak általában a középkor és az újkor határára keltezhetőek, ezek között igazán a mezőhegyesi darabok a legizgalmasabbak (73. kép 14–16), miként az is, hogy az egytagú gombok közül itt került elő a legtöbb ólomból, ón-ólomból készült gomb.[916]

5.6.1.5. Csörgőgombok (74. kép 1–4)

A régióban előkerült tárgyak között találhatóak olyanok, melyek csoportba sorolása erősen kérdéses, főként azért, mert ólomból öntöttek, összenyomódtak, ezért eredeti formájuk – így jelen esetben az igen kardinális kérdés: rendelkeztek-e perselybevágással – nem állapítható meg. Annyi biztosan elmondható velük kapcsolatban, hogy harang alapformával rendelkeznek, plasztikus díszekkel bírnak. Ilyen darab ismert Csorvásról (74. kép 1) illetve Szénásról.[917] A klasszikus csörgőgombok két részre oszthatók. Ebben a fejezetben folytatom az öntött példányok leírását. Első csoportjukba nagyrészt gömbös, nyomott gömbös darabok tartoznak, általános jellemzőjük a végükön való egymásra merőleges bevágásokkal kialakított hangrés. Felerősítési módjuk alapján további két részre oszthatóak. Egyik ezek közül, amikor a fület kerekded formára visszahajlítják az öntés után. Erre a megoldásara a rendelkezésemre álló anyagban mindössze egy példát találtam, Gerendásról (74. kép 3). A többi esetben a testhez jóval kisebb zárt fül csatlakozik (74. kép 2): Csorvás (1), Fecskés (1), Pereg (1), Szénás (1) – a választott szénási példány esetében messze a legnagyobb méretben. A második csoportot egy Csorváson (74. kép 4) és egy Földváron[918] előkerült darab képviseli. Nagyméretű robosztus darabok, alsó felükön vonalszerűen mélyítettek, hat, illetve nyolc gerezdelt karommal rendelkeznek, melyek összezárnak. A Csorvásról előkerült (74. kép 1), ólomból öntött, összelapult példány formavilága teljesen eltér az alábbi darabokétól. A bécsi, bécs-környéki római, illetve avar kori csörgőket bemutató és összehasonlító kiadványban ismertetett darabok közül egyértelműen a római kori példányokhoz húz mind formáját, mind díszítését tekintve.[919] A klasszikus honfoglaló csörgőgomb széles körben elterjedt a Kárpát-medencében, miként a közép-keleteurópai régióban.[920] A vaskos nagyobb méretű öntött darabokhoz hasonló Vámosmikola, Kengyeles lelőhelyről,[921] Somogyvárról ismert.[922] Szekszárd-Palánkon több öntött bronz csörgő/pergő is előkerült, köztük több is a csorvási és a

[915] RÓZSA ET AL. 2021, 336, Pl. 2/8.
[916] A következő fejezetben ismertetésre kerülő sátorponyva-gombok bevonásával az arányok ugyan változnak, ám azok vélhetően nem kapcsolhatók direkt módon a helyi lakossághoz.
[917] Ltsz.: 2015/246.348.1.
[918] Földvári darab: 2015/187.2.
[919] POMBERGER–MÜHLHANS–MEHOFER 2022, Abb. 10.
[920] Bővebben a 2. mellékletben.
[921] KÓKA–HORVÁTH 2021, 9, 6. kép 3.
[922] BAKAY 2011, 268, 876. kép.

földvári kiváló párhuzamának tekinthető. Gaál Attila a magyarországi későközépkori/kora újkori anyagban ilyet nem ismer, ellenben a belgrádi vár török horizontjára utal.[923]

5.6.1.6. Sátorgombok (75–76. kép)

A leletanyag egyik legizgalmasabb csoportját alkotják azok a tárgyak, melyeket jobb híján sátorgombnak neveztem el.[924] Ezek a tárgyak ón-ólom ötvözetből egyben öntöttek, és két nagyobb csoportra oszthatóak díszítésük alapján. Egyik csoportba a rozettás darabok tartoznak (75. kép). Maga a rozettás dísz is további alcsoportokra bontható, ezt nyomon követhetjük a 13. táblázaton keresztül, miként területi eloszlásukat is. Maga a rozettás dísz mindazonáltal gyűrű- (75. kép B), illetve gomb (75. kép A) formán egyaránt megtalálható. A másik csoport vegyes elemekből tevődik össze, de ezek kétségkívül rendelkeznek egy közös ismérvvel, hiszen idetartozik minden olyan darab, melyen nem rozettás díszítés, hanem valami más szerepel (76. kép). Ezek méretük, anyaguk, kialakításuk tekintetében, illetve némely stílusjegy (pontkör, léckeret) alapján is kapcsolatban állnak az előző csoport tagjaival, ugyanakkor közöttük gomb formára utaló töredéket nem találunk. A fejeken látható félgömbös kitüremkedések esetében szinte minden esetben látható egy központi mag, melyet 4, 6, 8 vagy 10 hasonló elem vesz körbe, a tárgyak formája főként kerek, de a hatszög-sejtes forma is megtalálható köztük (76. kép 1–4): Csorvás (1), Gerendás (2), Pereg (1). Figyelemre méltó az a szentetornyai példány is, melyen a minta a kettőskeresztek kialakítását követi (76. kép 7). Két teljesen egyforma darab nem található a képen bemutatottak között,[925] ez alól talán csak egy Földváron illetve Szénáson előkerült kivétel (76. kép 14–15), melyeken egyaránt egymással párhuzamos három nyíl látható. Egy fecskési darabon (76. kép 13) poncolt/poncolást idéző koncentrikus körök között betűk, azok imitációi találhatóak, míg a belső körben egy majuszkulás D-betű nyílheggyel variált változata. A fentebb már ismertetett gömböcskés díszű tárgyak egyikén (76. kép 4) a koncentrikus körök hasonlóan megjelennek, ami a tárgyakat összeköti egymással. Ezeket a tárgyakat sátorgomboknak tartom, és a 15–16. századi horizont korábbi rétegéhez kapcsolom őket (v.ö.: 13–14. táblázat).[926]

5.6.1.7. Gömbös gombok (77. kép)

Végére került az a néhány gomb, melyek a gömbös elnevezést kapták. Van köztük olyan, Peregről származó darab, melynek vélhetően a kéttagú gombok közt illene helyet foglalnia, ám annyira egyedi, hogy itt kapott helyet (77. kép 5).[927] Esetében, csakúgy, mint a négy másik

[923] GAÁL 2017B, 337, 353, 42. tábla 12.
[924] Mordovin Maxim inspirációja nyomán.
[925] A tárgyak unikális volta miatt minden ilyen tárgy bemutatásra kerül.
[926] A témáról igen bőven olvashatunk a 2. mellékletben.
[927] A technikai kivitelezést nem tudtam minden esetben pontosan megítélni.

társa esetében megfigyelhetők a fül melletti lyukak, melyek a készítés közben keletkezett gázok kieresztését voltak hivatottak elvégezni: Csorvás (3), Pereg (1), Mezőhegyes (1). Ezek a gombok általában igen rossz megtartásúak, töredékesek, így könnyen lehet, hogy mind az öt példány a kéttagú gombok közé sorolandó. Van köztük makk formájú (77. kép 1), gömbös, mely utóbbiak közt az egyszerű, illetve a díszített változat is megtalálható (77. kép 2–3, illetve 77. kép 4–5). A díszítettek nagy méretűek, gerezdeltek, vagy annak imitációját keltik, végeiken nagy méretű granulaszemek vagy rozettás dísz látható. A 77. kép 4 töredékes gombja a csavart, illetve a sima gömb alakú, rozettás díszű gombokkal hozható kapcsolatba. A peregi gombhoz (77. kép 5) hasonlatosat a nogáj viselet kiegészítői közt találtam, bár azok 6-8 cikkelyből állnak, míg a mi darabunkon „vonalkák" láthatóak.[928] A makkos gomb prototípusát találjuk többek közt a 14. század utolsó negyedére keltezhető pritzwalki (Brandenburg, Ger) kincsben.[929]

5.6.2. Kéttagú gombok

Itt az a néhány gomb kerül bemutatásra, melyek két részből állnak, és mely részeket forrasztással illesztettek össze. Vannak félgömbös, illetve felesgombok közöttük.

5.6.2.1. Félgömbös gombok (77. kép 12–14)

Fejük bronzból készült, gömbcikkely, esetleg kúpos formájú. A fej belső oldalához forrasztották a hosszú, általában bronz-, ritkán vasdrótból készült hurkafület. A legtöbb közülük egyszerű gömbszelet fejjel rendelkezik (77. kép 12): Csorvás (1), Szénás (5), Pereg (1). Egy hasonló fejű darabot rozetta díszít (77. kép 13), míg egy harmadik díszítetlen feje kúp formájú (77. kép 14). Nagy valószínűség szerint a Krímben található Abrau-Djurszo II. temető anyagában ilyen gomb van – ezt a példányt a 8. századra keltezik.[930] Ugyanakkor a Sztrigyszentgyörgy/Streisîngeorgiu (jud. Hunedoara) lelőhelyről közölt darabot az 1800-as évekre datálták.[931] Már ennyiből is látszik, hogy ezeket a gombokat nagyon nehéz pontosan keltezni. A rozettadíszes darab a hasonló gömbös gombokkal korrelál. A gömbcikkely fejjel bíró darabok színük alapján (sic!) leginkább a későközépkori lelethorizontba tartozhatnak. A kúp formájú, az eloxidálódott vasfül csonkjával talán egy korábbi idősík maradványa lehet.

5.6.2.2. Feles gombok (77. kép 6–11)

Található néhány olyan, két részből összeállított gomb, melyeket hosszanti síkjuk mentén illesztettek össze. Ezek közt a rendelkezésemre álló leletanyagban jelen van a szabályos

[928] KARGIN 2016, 131, Рис. 27/7–11.
[929] BLASCHITZ–KRABATH 2004, Abb. 93/5.
[930] TÜRK 2023, 64, 63. kép 27.
[931] BALTAG 1978, 56, Fig. I/14.

gömbformájú típus (77. kép 6–8, 11): Gerendás (2), Szénás (1), Szentetornya (1), Komlós (1), Pereg (2) illetve a hosszított nyúlánk típus, mely utóbbi képviselői általában nagyobb mérettartományba tartoznak (77. kép 9–10): Szénás (1), Komlós (1), Kisfecskés (1), Mezőhegyes (1), Pereg (1). Az ide sorolható gombok egyszerűek, a rögzítésre szolgáló lyuk esetükben általában szélesebb. A fentebb felsorolt gömbös testű változatok között találunk bordás felületűt (77. kép 6), illetve olyan példányt, melynek füle hosszított (77. kép 11) – mindkettő Gerendáson került elő. Mindhárom típus megtalálható a honfoglalás kori gombok között. Ezek a gombok az öntött fülesgombokkal is rokoníthatók, és bár előállítási módjuk különbözik, a szakirodalom mind az öntött, mint a két félből összeállított, üreges gombokat egyaránt fülesgombnak nevezi.[932] Ezek a gombok a Kárpátoktól keletre széles körben előfordulnak ugyanebben a korszakban,[933] de későbbi datálásuk sem zárható ki.

5.6.2.3. Lapos gombok (Táblán nem szerepelnek)

A lapos, kerek gombok, melyek hátoldalára külön forrasztott (mára általában letört) hurokfülön keresztül történt a tárgy rögzítése, viszonylag nagy számban fordulnak elő az orosházi régióban is. Ezek nagy része díszítetlen: Apáca (2), Csókás (1), Csorvás (4), Komlós (3), Pereg (10), Sámson (1), Szénás (21), Szentetornya (10), míg valamivel kisebb arányban különféle díszítéseket találunk rajtuk: Csorvás (5), Fecskés (1), Gerendás (1) Komlós (3), Kopáncs (1), Mezőhegyes (1), Pereg (5), Szénás (13), Szentetornya (11). Ezen gombok kronológiai besorolása cseppet sem egyértelmű. Egy ilyet közölt Soós Zoltán a marosvásárhelyi ferences rendház régészeti anyagából, melyhez a fület forrasztással rögzítették. A darabot a szerző a 15. századra keltezte.[934] Tari Edit publikált egy ceglédi sírból két pitykegombot (!), melyeket a kísérőleletek alapján (olvasókereszt, rózsafüzér) a 16–17. századra datált.[935] Sajnos a gombok technikai kiviteléről a dolgozatban nem esik szó. Ugyancsak Tari Edit közölt lapos, félgömbös fejű gombot Hévízgyörkről.[936] Dolgozatában a sírt a késő középkorra keltezte, ugyanakkor korábbi, középkori datálást sem tartja kizártnak.[937] A lapos gombok régióbeli eloszlása rendkívül egyenetlen, amely lelőhelyeken számuk magasabb, ott újkori majorságokkal, csárdahelyekkel is számolhatunk.[938]

[932] ANDRÁSI 2015.
[933] Pl.: REABȚEVA–CIOCANU 2009, 180, Рис. 6/118–119.
[934] SOÓS 2011, 327, Pl. 5/52.
[935] TARI 1994, 228, VII. kép 4–5.
[936] TARI 1989, 22, 36. kép 1–10.
[937] Köszönöm Tari Edit szíves szóbeli közlését.
[938] Bővebben a 2. mellékletben.

5.6.3. Többtagú gombok

Technikai kivitelezés alapján csoportosításuk nehézkes. A két félgömb vagy a gömbös és lapos lemezes tagok általában forrasztásos technikával való összeillesztéséhez nem fér kétség, ám a fül rögzítésének megítélése már nehézségekbe ütközik: az lehet forrasztott vagy a félgömbös rész tetejének közepén lehet lyukkal átütött, melyen átvezették a fülnek szánt drótot, szalagot, majd a belső oldalon kétrét hajtották azt. A fémkeresős anyag restaurálatlansága miatt ez nehezen dönthető el. Általában az utóbbi megoldással találkozunk.

5.6.3.1. Gömbös gombok (78–79. kép)

Az ún. gömbös gombok száma magasnak mondható, pontos arányukat nem lehet meghatározni, hiszen az a viszonylag szintén nagy számú ismeretlen gombok között a gömbös gombok képviseltetik magukat leginkább. A bizonytalanság oka kettős természetű. Egyrészről a ránk maradt félgömbös darabok esetében egyéb funkcionális besorolás lehetősége is felmerül, másrészről ezek a darabok sok esetben a felismerhetetlenségig deformált állapotban kerültek elő a földből a fémkeresős tevékenység során. A nyilvántartásomban összesen 103 gömbös gomb szerepel, melyek igen változatos formát mutatnak. Egy szentetornyai bronzgomb egyértelműen a *kisméretű gombok* csoportjába tartozik, formavilága a fülesgombokét idézi (78. kép 1). A kis- és középméretű, ezüstből készült, hosszúfülű gombok között helyezkednek el azok a darabok, melyek frontális része síkozott (78. kép 2–3): Szénás (1), Fecskés (1) – utóbbi esetében a síkozás csak feltételezhető. A *közepes méretű hosszúfülű* gombok közt találunk ezüstből, illetve bronzból készült darabokat, utóbbiak közt több esetben aranyozás nyoma is megfigyelhető. Az ezüst példányok lehetnek díszítetlenek: Csorvás (2), Mezőhegyes (2), Szénás (1), illetve négy, gúlaformába rendezett granulaszemmel díszítettek (78. kép 7): Földvár (1), Pereg (2). Esetükben a fül több esetben háromszögátmetszetű, igényes kialakítású. A bronzból készülteken több esetben látható az aranyozás vagy annak nyoma, esetükben is megfigyelhető a négy, gúlaformába rendezett granulaszemes díszítés (78. kép 8): Csorvás (1), Komlós (1), Pereg (2), Szénás (2), Szentetornya (1). Néhányuk bronzból készült, aranyozás látható nyoma nélkül: Pereg (2), Szénás (2). A közepes és főleg *nagyobb méretű gombok* között találjuk a rozettás díszűeket, melyek egy kivétellel (ami Peregről került elő) bronzból készültek. Testük gömbös, de az egyik szénási gomb teste hosszított (78. kép 10–12): Sámson (1), Apáca (2), Fecskés (2), Komlós (2), Mezőhegyes (1), Szénás (3), Szentetornya (3). A csorvási gombok közt található egy nagyméretű darab, négyes granulaszemekből kialakított gúla-dísszel (78. kép 13). Egy ezüst(özött), szénási gyöngy díszítése teljesen egyedi (78. kép 9). A közepes és nagyobb gombok egy részének díszítetlen gömbös testéhez kerekded drótfül csatlakozik (79. kép 2–3). Nagyrészük bronzból készült:

Csorvás (1), Gerendás (1), Komlós (1), Kopáncs (1), Mezőhegyes (1), Pereg (5), Szénás (3), Szentetornya (2); két ezüst példányuk kisközepes méretű (79. kép 1). Mindkettő Szentetornyán került elő. A gömbös gombok közt találunk kisebb, de főleg nagyobb méretű, általában bordázott szalagfüllel ellátottakat, melyek esetében a két félgömb összeillesztését *gyöngydrót* fedi, felületük pedig sok esetben aranyozott. Ezek a csörgőgombok egyes típusaihoz hasonlatosak, azzal a különbséggel, hogy ezek alját granulaszemekből kialakított gúla vagy a 78. kép 5 alatt látható kompozíció díszíti (79. kép 4–5): Szénás (6), Szentetornya (3), Csorvás (5), Kopáncs (1), Mezőhegyes (1). Ezek a gombok általában bronzból készültek, kivételt képez ez alól a kopáncsi és a mezőhegyesi darab, melyek ezüstből. A gyöngydrótos gombok alján látható plasztikus díszítés több gomb esetében megtalálható különféle kombinációk formájában, de éppen a gyöngydrót hiánya miatt a típusba sorolás nem oldható meg. Ezek ezüstből készültek (79. kép 4–5): Földvár (3), Mezőhegyes (5), Pereg (1). További, bronz darabok közt vannak bronzból készült füles példányok: Csorvás (2), illetve sima gömbszeletek, zömében bronzból: Csorvás (3), Mezőhegyes (2), Szénás (3), Szentetornya (2), Fecskés (1), Gerendás (2) és ugyanaz ezüstből: Földvár (1). Vannak olyan gombok, melyek *füle robosztusabb*, a testük nem kifejezetten gömb formájú, de láthatóan meg volt a készítőjében az arra való törekvés. Nem véletlen, hogy ezek a gombok kivétel nélkül bronzból készültek (79. kép 6–7): Gerendás (2). A nagy méretű, bronzból készült hurokfüles *csavart gombok* kis számban fordulnak csak elő a gyűjtött anyagban. Közülük kettő Szentetornyáról származik, ezek egyikének felületén álgranula-szemekből kialakított dupla soros kompozíció, illetve imitált rozettás dísz, míg a másikon klasszikus kialakítású rozetta látható – amit együtt préseltek a gombbal, nem rátétként került fel a testére (79. kép 9–10). További példányuk ismert Szentetornyáról (1) illetve Peregről (1). Peregről előkerült egy bronzból préselt spirális díszű veret is, mely nagy valószínűség szerint nem sorolható a gombok közé (79. kép 8). A gömbös gombok minden változata beilleszthető a 15–16. századba, azaz a régió későközépkori, koraújkori horizontjába, ugyanakkor minden bizonnyal vannak köztük – kisebb számban – Árpád-korra, illetve újkorra, legújabbkorra keltezhető példányok is.[939]

5.6.3.2. Fenekelt gombok (80–81. kép)

Fenekelt gombok közé soroltam minden olyan gombot, melynek egy (eltérő magasságú) félgömbös/gömbszelet formájú és egy lapos, vízszintes része van. Két nagyobb csoportra oszthatóak. Az egyikük esetében a fül a gömbös részhez csatlakozik, és ezeket lapfrontos daraboknak neveztem el. A másikba azokat soroltam, ahol a fül a vízszintes zárólaphoz

[939] A témáról kimerítően a 2. mellékletben olvashatunk.

csatlakozik. Ezeket a néprajzból kölcsönvett fenekelt jelzővel illettem. Utóbbiak egy kisebb részét végfenekeltnek hívom. A *lapfrontos gombok* száma igen kicsi, ugyanakkor nagyon üde színfoltot képviselnek a fenekelt gombok palettáján. Mind a 8 ilyen gombot ábrázoltam, hiszen mindegyik darab egyedinek számít (81. kép 1, 3–9): Szénás (1), Pereg (4), Csorvás (2), Csókás (1). Az ide sorolt gombok mindegyike bronzból készült, fülük általában szalagfül, ritkán drótfüllel vannak ellátva, mely ritkán vasból is készülhetett, amire a rozsdafolt utal. Vannak köztük díszítetlenek (81. kép 7–9), míg a díszítettek közt a geometrikus díszek dominálnak. Kiemelkedik a 81. kép 6 alatt közzétett példány. A *fenekelt gombok* nagy csoportját alkotják azok a gombok, melyeket a félgömb forma, esetleg az enyhén hosszított, de gömbölyű alj jellemez. Ezek az esetek döntő többségében bronzból készültek, és csak nagyon ritkán ezüstből vagy valamilyen ón-ötvözetből (80. kép 6–13). Vannak köztük egyszerű, díszítetlen darabok (80. kép 9): Csorvás (3+1 ón), Gerendás (1), Kisfecskés (2), Komlós (1+1 ezüst), Mezőhegyes (1), Pereg (6), Szénás (7), Szentetornya (4). Vannak olyanok, melyeken rozettás dísz látható (80. kép 11–13), mely fő motívum mellett néha rovátkolt díszek is megjelennek: Csorvás (1), Komlós (2), Pereg (1), Szentetornya (1+2 ezüst). Vannak olyanok, melyek ón-ötvözetből készültek és testükön koncentrikus körök láthatóak (80. kép 6): Komlós (2), Mezőhegyes (1), Szentetornya (1+2 ezüst?). Végezetül olyanok, melyek plasztikus kitüremkedéssel / csillag-dísszel rendelkeznek, illetve különféle apró vésetekkel és/vagy koncentrikus körökkel (80. kép 7–8): Csókás (2), Csorvás (1), Komlós (1), Pereg (2). Ide sorolható egy rozettás gomb, melynek teste áttört, az Szénásról került elő. A fenekelt gombok külön csoportját alkotják a díszített példányok. Ezek jelentős része a csavart, illetve a textilgombok formavilágát idézi. Az „idézés" oka lehet az, hogy ezek a gombok bronzból, ón-ólomból, illetve ón-ötvözetből egyaránt készülhettek (80. kép 1–4): Fecskés (1), Szénás (2), Szentetornya (1), Pereg (2). Egy peregi gombon Nap-motívum látható (80. kép 5). További darabok „érzés szintjén" kerültek itt nyilvántartásba: Mezőhegyes (1), Pereg (2). Az általam *végfenekelt*nek nevezett csoport tagjaira jellemző, hogy a gömbös vagy csepp alakú darabok vízszintesen fenekelt része a tárgy felső részén található. A fülük ezeknek a gomboknak is drótból kerekre hajtott, a vízszintes lap részen több esetben felirat is látható (80. kép 10–11). Gömbös forma: Csorvás (1), Komlós (2), Mezőhegyes (1), Pereg (5), Szentetornya (4), cseppalakú: Csorvás (1), Komlós (2), Pereg (3), Szentetornya (3).

A gömbös gombok közé is sorolható töredék párhuzamai megtalálhatóak a Kárpát-medence 15–17. század leletanyagában.[940] A *lapfrontos*nak nevezett gombok esetében is

[940] Bővebben a 2. mellékletben.

felmerülhet azok más, példának okáért pecsétlő funkciója. Hasonló gombokkal közép-kelet európai viszonylatban a 14–15. században találkozunk, ugyanakkor kisebb számban ugyan, de egészen a 18. századig előfordulnak. A *végfenekelt* darabok minden kétséget kizáróan újkoriak.[941]

5.6.3.3. Csörgőgombok (74. kép 5–7)

A csörgőgombok itt felsorolt változatai két félből lettek összeállítva, alsó részükön pedig végen kerekded lyukban végződő perselykivágás, hangrés figyelhető meg. Füleik – mely esetekben ez megfigyelhető – hármas osztatú, bordázott szalagfülek. A gömbös gomboktól általában méretük, illetve a hangrés megléte választja el. Minőségi alapon ezek a gombok két csoportra oszthatóak. Az elsőbe a jobb minőségű darabok sorolhatók (74. kép 6–7): Gerendás (1), Pereg (1), Szénás (2). Rajtuk némely esetben aranyozás nyoma figyelhető meg, több méretűek lehetnek: mindkét bemutatott darab Szénásról származik. A két félgömb találkozási vonalát finom gyöngydrót borítja, de arra is van példa, hogy ez a bizonyos gyöngydrót, durva, elnagyolt, ezek a szebbek másolatai lehetnek. A másik csoportjuk jóval egyszerűb: a fül nem bordázott, nincs meg a gömbfelek illesztését borító gyöngydrót (a gömbfelek kicsit kifelé megnyúltak a jobb tapadás végett), maga az egész test általában nyomottabb (74. kép 5): Csorvás (1), Fecskés (1), Pereg (1), Szénás (3). Amennyiben csak a hangréssel rendelkező alsó rész áll rendelkezésünkre, azt csak az anyagminőség alapján lehet a két csoport valamelyikébe sorolni. Utóbbiak réztartalma általában kevesebb, jóllehet anyagvizsgálat nem történt a tárgyak esetében. A gömbös csörgők térben és időben is elterjedtek az európai kontinensen. Már a 10. századtól számolhatunk jelenlétükkel, de leginkább a 13–16. században lehettek használatban.[942]

5.6.3.4. Csörgő / gömbös gombok

Egy gyűjtő csoport, ahová azokat a gömbös fragmentumokat soroltam, melyek gömbös- vagy csörgőgombhoz egyaránt tartozhattak. A darabokon több esetben megfigyelhető a gyöngydrót, illetve a fülkiképzésük (pl. bordázott szalagfülek) volt a kiválasztás alapja. A tárgyakat külön nem mutatom be, csak statisztikai képet adok róluk. A zárójelben az első szám a bronzból, a második az ezüstből készültekre utal: Csorvás (5-0), Kopáncs (1 aranyozott), Mezőhegyes (3-5), Fecskés (3-1), Földvár (0-1), Gerendás (6-4), Kisfecskés (2-0), Pereg (7-3), Szénás (5-2), Szentetornya (1-1), Szőlős (1-0).

[941] Bővebben a 2. mellékletben.
[942] Bővebben széles kitekintésben a 2. mellékletben.

5.6.3.5. Rúdgombok (78. kép 14)

Összesen két rúdgomb került elő, melyek nem választhatók el az egytagú gombok közt ismertetett hasonló elnevezésű példányoktól: Mezőhegyes (1), Pereg (1). Ezek a gombok használatukat tekintve nagyon közel állnak az évezredes hagyományokra visszavezethető rúdgombokhoz, de kialakítási módjukat tekintve egyértelműen a családfa utolsó levelei közé tartoznak.

5.6.4. Ismeretlen gombok

Az ismeretlen gombok talán nem is annyira ismeretlenek. A sok töredék, megnyomorított darab leginkább a gömbös gombok családját gazdagíthatja: Szénás (16), Szentetornya (11), Gerendás (14), Fecskés (8), Kopáncs (1), Mezőhegyes (4), Földvár (1).

5.7. Hajtűk

A leletanyag kis számú, ugyanakkor rendkívül színes, sok esetben igen míves csoportját alkotják a hajtűk. Éppen a sokszínűségük miatt feltételezhető, hogy számuk nagyobb lehetett.[943] Ráadásul az átlagnál jóval sérülékenyebbek is, bár időnként kifejezetten jó állapotú példányok is akadnak közöttük. Hazai sírokban a 15. században jelennek meg először, igazi divatjuk csak a 17. századtól mutatható ki. Általában fiatal lányok viselték, kendőbe, fátyolba tűzve használták őket.[944] Az orosházi anyagban 53 hajtű került elő, melyeket három fő-, illetve egy „egyéb" csoportba soroltam. Az egyszerű öntött fátyoltűk közé összesen 4 példány tartozik: Szentetornya (2), Csorvás (1), Gerendás (1). A sorból robosztus kialakításával (és meglehet kronológiai besorolásával is) a gerendási darab kilóg (82. kép 2). A lemezgömbös hajtűk közt találjuk a legtöbb, és technikai kivitelezés szerint a legnagyobb változatosságot: Szénás (3), Szentetornya (2), Csorvás (4), Gerendás (1), Fecskés (1), Szőlős (1), Kisfecskés (1), Pereg (1), Mezőhegyes (9). A díszes, vegyes kompozíciójú hajtűkre a granulációs, filigrános (álgranulációs és álfiligrános), ékköves megoldások jellemzőek: Szénás (6), Szentetornya (6), Gerendás (5), Fecskés (1), Pereg (2), Mezőhegyes (2).

5.7.1. Öntött/fátyoltűk (82. kép 1–2)

Az egyszerű, gömbös/turbánszerű[945] vagy bikónikus[946] végű öntött, filigrán hajtűk szerény száma félrevezető lehet. Hosszú életű tárgytípusról van szó esetükben, ami vélhetően a római

[943] V.ö.: Szőcs 2024, nagybányai temető kapcsán.
[944] Csirke 2014, 240.
[945] Gaál 1982, 168.

hagyományok mentén élhetett tovább.[947] A Kárpát medence népvándorláskori népeinél a tárgytípus gyakorlatilag ismeretlen, annak középkori megjelenése külső hatásnak tekinthető.[948] A hatás irányára utalhat az öntött, gömbös végű hajtűk elterjedési ideje és területe egyaránt, hiszen többségében a Balkánnal szorosabb kapcsolatot ápoló, és a középkori Magyar Királyságból kiszakított Hódoltság területén találjuk őket.[949]

5.7.2. Lemezgömbös hajtűk (82. kép 3–8)

A vizsgált területünkön előkerült lemezgömbös hajtűk több részből állnak. Fejük két félgömbből tevődik össze. Ezek a félgömbök lehetnek simák, illetve cakkosan kialakítottak, utóbbi esetben a két rész egymásba illeszkedve alkotja a gömbformát.[950] A gömbök közepén, az összeillesztés síkjára merőlegesen futott keresztül a tű, melynek gömb-felőli végét visszahajlították, ez akadályozta meg a gömb lecsúszását. Több esetben a gömbfeleket vékony dróttal áthurkolták, ami meggátolta a fej lefelé történő elmozdulását, ugyanakkor díszítő funkciót is ellátott. Egyértelműen díszítő funkciót kell tulajdonítanunk azon esetekben, amikor a hajtű felső felét bronzhuzalból készült spirálisok borították. Lemezes hajtűk szép számmal találhatók az orosházi anyagban, de számuk még ennél is jóval magasabb lehetett. A hajtűk általában nagyon sérülékenyek, így maga a tű rész csak ritkán marad meg a mezőgazdasági művelésnek kitett lelőhelyeken. A lemezből készült félgömbös fejrészek esetében csak akkor dönthető el biztonsággal, hogy hajtűhöz tartoztak, ha a tű egy darabkája, vagy a részeket összefogó drótháló megmarad.[951] A tű – miután a fejen átfut és nincsen hozzáforrasztva – megmaradása gyakorlatilag lehetetlen a technikai kivitelezés miatt, de ugyanez igaz a drótházóra is. A fémkeresőzés során nagy számú, középen lyukas lemezes bronz félgömb került elő, melyek tartozhattak hajtűhöz is, de gombhoz, függőhöz egyaránt – mely tárgyakra a népvándorlás korától a középkorig bőven hozhatunk példát.[952] Doboka/Dăbâca (Ro) vártérség IV. temetőjének ismertetése során Gáll Erwin foglalkozott a lemezgömbös hajtűkkel, rövid típus- és kutatástörténeti felvillantásában.[953] Ez a típus is visszavezethető az antikvitásig, a Kárpát-medencében a 12. századi anyagi kultúra

[946] Római kori példa: NÉMETH 2018, 109, VI. tábla 4A–B.
[947] Pl.: Székelyudvarhely (NYÁRÁDI 2015, 18, 9. kép).
[948] Kérdésesen ugyan, de felmerül jelenléte az egyik szentes-nagytőkei, honfoglalás kori temetőben (KOVÁCS 2023, 515, 2. kép 8 alul) – ami ebben a korszakban példa nélküli.
[949] Bővebben a 2. mellékletben.
[950] A megoldás gombok esetében is megfigyelhető: LANTOS 2009, 14. kép 22.
[951] Ellenpélda is akad, v.ö.: BOSSELMANN-RUICKBIE 2009, 225, Kat. 19–20.
[952] Pl.: JOVANOVIĆ 1987, T. II/19; LANGÓ 2000, 15. kép 9; FODOR–SZATMÁRI–VÖRÖS 2022, 14. t. 1/b; PETKOVIĆ ET AL. 2015, 257, Pl. 1/1.
[953] GÁLL 2011, 41–42.

jellegzetességei közé tartozik, jóllehet sem Erdélyben, sem pedig a Magyar Királyság további területein sem mondhatók általánosnak, eloszlásuk egyenetlen.[954] Lemezes hajtűk a középkor kései századai alatt is előfordulnak – erős balkáni kötődéssel – így a szórvány anyagok keltezése nehézségekbe ütközik.[955]

5.7.3. Filigrán-granulált-ékköves hajtűk (rezgőtűk) (83. kép 1–6)

A legszebb példányok ebbe a csoportba sorolhatók. Egyrészt ezek ezüstből készültek, aranyozottak, másrészről gazdagon díszítettek.[956] A díszítés általában a gömbös fej külső/felső oldalát borítja, de némely esetben megfigyelhető az egész felületén is. Ezek a díszítések lehetnek sima vagy filigrán drótok, esetleg azok imitációi is, különféle méretű granulációk/gömböcskék, ékkövek. A fej némely esetben áttört, átmérője egy és három cm közt váltakozik. A két gömbfél találkozását granulációt imitáló dróttal fedték el, a tű a fejen nem fut át, annak díszítetlen alsó részéhez forrasztott. Technikai kivitelezése miatt ide soroltam azt a feje tetején ékkővel díszített szénási példányt, melyek közepes méretű feje két részből tevődik össze, és melynek alsó részéhez forrasztották a tűt, a fentebb leírt díszített példányokhoz hasonlatosan.[957] Ez a díszített típus is az antikvitásban gyökerezik, ékköves és filigrándrótos példányuk ismert a Keszthely kultúrás temetőkből. Előbbire példa a Keszthely – Fenékpuszta, Horreumi temető,[958] utóbbira egy szigligeti töredék.[959] A technológiai kivitelüket őrizték meg többek közt azok a filigrándrótos gombok, melyek az odartsi (BG) temetőből ismertek.[960] Az ide sorolható hajtűk a 14. század végétől adatolhatóak a közép-európai régióban, igazi csúcspontjuk a a 16–17. századra tehető. Ennek megfelelően leginkább a 16. század végi kincsleletekben találkozunk velük.[961]

5.7.4. Egyedi típusok (83. kép 7; 82. kép 9–11)

Csak néhány, a fenti csoportokba nem beilleszthető darabot soroltam ide. *Kereszt formájú*nak (83. kép 7) neveztem el azt, a Peregen előkerült ezüst hajtűt, melynek aranyozott vége kereszt

[954] A Drobeta/Turnu Severin (Ro) területén folyt ásatások során előkerült lemezes (?), tekercselt hajtűt több más lelettel együtt római/bizánci korinak határozták meg elsődleges publikálásuk során. A szórvány darabot az újabb kutatás a 13–14. századba sorolja (OȚA 2014, 169, Pl. 1/2).
[955] Bővebben kifejtve a 2. mellékletben.
[956] Egyszerűbb, bronzból készült változataik a bácsi vár ásatása során kerültek elő (STANOJEV 2019, 251–252).
[957] A hozzá hasonlatos darabok fején általában granulációs díszítés figyelhető meg. V.ö.: Dodić et Al 2004, 56, Kat. 159; BAJCSA-VÁR 2002, 124, Kat. 49; POLLA 1986, 196–197, Obr. 143/14, Tab. XXVI/7–8; NEVIZÁNSKY–PROHÁSZKA 2018, Tab. 1/1.
[958] MÜLLER 2020A, 2. kép 8.
[959] MÜLLER 2020A, 81, 6. kép 2.
[960] DONČEVA-PETKOVA 2005, Таб. XCI/2–3.
[961] A témáról bővebben a 2. mellékletben.

alakúan került kialakításra. Szlakóc/Slakovci (Hr). 14–15. századi kincsleletében találhatóak azok a díszek, melyeken rozetták, illetve a mi hajtűnkhöz nagyon hasonlatos hat kereszt-forma jelenik meg.[962] A rozettaszerű részhez hasonlatos darabról értesített Filip Šplajt, ami Slakovcitól 10 km-re került elő.[963] A vinkovci kincsben a kereszt formájú tű, forrasztott fejű, D-majuszkulás gyűrűvel együtt került elő, a kincslelet záróverete 1434–1436 időszakból származik.[964] Nem meglepő ezek után, de a mi példányunk legjobb párhuzamait is a Szerémségben találjuk, azt Szata/Sotin (Hr) lelőhelyről közölte Mato Ilkić.[965] A peregi darab fontosságát emeli az a tény, hogy Ilkić nem talált a tűkhöz analógiát, a slakovci kincset leszámítva.[966] Ennek oka első sorban az lehet, hogy az ő dolgozata és Wicker Erika, adai kincsben szereplő dísztűket ismertető írása közel egy időben látott napvilágot. Az adai dísztűk egyik stíluseleme éppen a vizsgálatunk tárgyát képezi.[967] Ettől a ponttól azonban több vonatkozásban is távolodunk vizsgált típusunktól: Moszkvától északnyugatra, Tver (Ru) közeléből közöltek hajtűket, köztük egy olyan töredéket, mely akár a mi példányunknak is párhuzama lehet.[968] Talán ide sorolható az ötszirmú virágot mintázó példány a Comana monostor (jud. Giurgiu, Ro) temetőjéből, amennyiben a szirmok a peregihez hasonlatos módon kerültek kialakításra.[969]

A leletanyagban van egy *drótból hajlított* (Mezőhegyes) (82. kép 11), illetve egy gömbös fejű, *csavart drótokkal spirálisan díszített* példány (Szőlős) (82. kép 10) is. A szakirodalomban hozzájuk hasonlatos hajtűket nem találtam, de a Krassó-Szörény vármegyei Illyéd/Ilidia (Ro) *Obliţa* körtemploma körüli temető 14. századi sírjából ismert olyan függő, mely a két darabot összekapcsolja egymással.[970] További kapcsolat található bulgáriai, szerbiai függőkön, melyeket Vladimirov munkája nyomán ismerek. Ezek közül a Stomanevo (obscs. Devin, Bg) függő drótból hajlított gömbös része a mezőhegyesi darabbal szinte teljességgel megegyezik. A kollekcióban filigrándrótos darabok is szép számban találhatóak.[971] Koljani Gornji– Crkvina (Hr) lelőhelyről Maja Petrinec közölt egy, a drótos hajtűnkhöz közel álló arany függőt.[972] Ellend, Nagygödör-dűlő 163. sírjából 3-gömbös,

[962] DEMO 2014, 99 pp.
[963] Köszönöm Filip Šplajt kollegialitását!
[964] DEMO 2016.
[965] ILKIĆ 2010, 391, Tabla III/2–3.
[966] ILKIĆ 2010, 386.
[967] WICKER 2009.
[968] STEPANOVA 2022, 77, рис. 2/4.
[969] MILENCOVICI-BĂTRÎNA 1973, 16, Fig. 10.
[970] ŢEICU 2009, 82, Fig. 32, 1–2, 263, Fig. 23; OŢA 2020, Fig. 3, 1–2.
[971] VALDIMIROV 2019, 70.
[972] PETRINEC 2009A, Bild 99.

filigrándrótos függő ismert a korai Árpád-korból.[973] Egy másik bulgáriai darabot feltételesen a drótból hajlítottak közé sorolhatunk.[974] A Ripanj melletti Zabran (Srb) lelőhelyről közöltek hasonló függőket, a 12–14. századra keltezve a kis temetőrészt, melyből előkerültek.[975] Maga a minta a ducói temető 11. század végi temetőjében is megjelenik, nyaklánc részeként.[976] A háromgömbös fülbevaló/függő egyes eseteiben a gömbökön a drótból hajlított hajtű mintakincséhez hasonlatos filigrándrót jelenik meg példának okáért Livno Ličtani melletti (BiH) lelőhelyen a 14–15. századból,[977] négygömbös a zágrábi régészeti múzeum kiállítását bemutató katalógusban Sisakról (Hr) a 10. századra keltezve.[978] Itt említem meg Langó Péter összefoglalását a négygömbös függők eme típusáról, hangsúlyozva déli eredetüket.[979]

Miután a hajtűk további típusai esetében is láthattuk, hogy a technikai és díszítésbeli sajátosságok egyéb funkciójú tárgyaktól sem idegenek, így a spirális, csavart drótos töredék funkcionális besorolása kérdéses – jóllehet függő is lehet.[980] Kapcsolata a halimbai 438. sír nyakláncában lévő gombbal/gyönggyel kézenfekvő, ami tovább tágítja a vele kapcsolatos értelmezések körét, jóllehet vitatkoznunk kell Mesterházy Károllyal, aki a halimbai példányt a nagymorva díszgombokkal hozta összefüggésbe.[981] A drótból hajtott példány mérete alapján nagy valószínűség szerint hajtű volt. A bánáti Bótos/Botoš-Mlaka (Srb) lelőhelyről közölt, gömbös fejének felső felén körkörös filigrándróttal és granulációval díszített példányt Stanojev után 11–12. századra keltezi a kutatás.[982] A két félgömb találkozását a fentebb bemutatott díszes hajtűkhöz hasonlatos sodort (?) drót fedi. A fecskési anyagban található egy bronzból öntött, külső oldalán nagy méretű, *álgranulációs tárgy* töredéke (82. kép 9). A darabot feltételesen sorolhatjuk a hajtűk közé.

4.7.5. Eredmények

Mint láttuk, gyakorlatilag a hajtűk mind a három fő típusa a római korig nyúlik vissza, de részben vagy egészében igaz a kijelentés azokra az egyedi kialakítású hajtűkre is, melyek esetében a funkcionális besorolás is kétséges, részelemeik több tárgyhoz is kapcsolják őket, a középkor hosszú évszázadain keresztül. Az orosházi régió összes, itt bemutatott hajtűje

[973] DOMBAY 1961, 147, 1. kép, XIX. tábla 37.
[974] ATANASOV–YORDANOV 1994, 24, T. V/59.
[975] FIDANOVSKI–ZEČEVIĆ 2006, 55, 90, Fig. 12/2, T. 3/2.
[976] RUTTKAY 1979, 37.
[977] MARIĆ BAKOVIĆ 2020, 122, Fig. 20.
[978] BUNČIĆ 2020, 81.
[979] LANGÓ 2014, 429.
[980] V.ö: DEKÓWNA 1992.
[981] MESTERHÁZY 2000, 211, 214.
[982] STANOJEV 1989, 30, Pic. 164; OȚA 2008, 84, Pl. 1/1, 51/1.

véleményem szerint a késő középkorba sorolható. A kis és közép méretű lemezgombos darabok az Árpád-korba is beilleszthetőek lehetnének, ám az a tény, hogy csak Mezőhegyesen kerültek elő, együtt a nagyméretű lemezgombos példányokkal, éppen az alap elképzelésemet erősíti. A lemezgombos hajtűk az orosházi régió településein széles körben elterjedtek, ám arányuk cseppet sem egységes. Az ilyen hajtűk majdnem fele a már említett Mezőhegyesről származik. Onnan, ahol a defterek adatai alapján kizárólag délszláv lakossággal számolhatunk.[983] A régészeti szakirodalomban pedig az elmúlt időszakban egyre biztosabban fogalmazódik meg az, hogy a hajtűs viselet a délszláv, szerb lakosságra jellemző a Kárpát-medence déli részén.[984] A hajtűk száma nagyon kicsi, így a tendenciák nagyon óvatosan fogalmazhatók meg. A lemezgömbös hajtűk egyértelmű mezőhegyesi változatossága és dominanciája mellett jól látható az is, hogy a Száraz-értől távoli településeket jellemzik azok a díszes hajtűk, melyek egyrészről azok gazdagságról tesznek tanúbizonyságot, és talán etnikai különbözőségről is. Amíg a hajtűk öntött és lemezes típusai valószínűleg a balkáni eredetű népességekhez kapcsolhatók, a díszes hajtűk esetében ez egyáltalán nem biztos, sőt, inkább egy ellentett irányú kölcsönhatással számolhatunk esetükben. Nem kizárt, hogy emögött kronológiai különbözőség is rejlik. Az is látszik azonban, hogy a különféle típusú hajtűk a települések anyagában – ha eltérő arányokkal is – de megtalálhatóak. Több típus egy síron belüli előfordulására példa a Bárdudvarnok–Barát-domb, 291. sírjában több típus együttesen fordul elő,[985] de ugyanezt tapasztaljuk Kaposváron is.[986] A hajtűkben nagy potenciál rejlik, és nagyon izgalmas feladat lehet a különféle területi eltérések összegyűjtése. (Lajos)Mizse középkori temploma körül talált, 14–16. századi leletek közt bemutatott hajtű teljesen eltér az orosházi daraboktól.[987] Itt említhetjük meg a Penteléről közölt darabok, melyeket publikálója a 16–17. századra keltezett.[988]

5.8. Egyéb ékszerek, viseleti elemek

Ebbe a csoportba olyan ékszereket, kiegészítőket soroltam, melyek kis számban vannak jelen. Ilyen tárgytípusnak számít példának okáért a hajfonatkorong, a függő, a karperec illetve a gyöngy. A kétséges megítélésű aiglet-ek (zsinórhegyek) kimaradtak az értékelésből.[989]

[983] Káldy-Nagy 2000, 24–25.
[984] Wicker 2008, 92 pp.
[985] Honti et al. 2020, I. tábla 1–8.
[986] Bárdos 1987, 20–23, 28. ábra, IV. t. 3–8, IX. t. 41–48.
[987] Fazekas–Kőnig–Pánya 2018, 35.
[988] Buza 2017.
[989] Livings 2017; Rózsa 2021a.

5.8.1. Hajfonatkorongok (84. kép 9–11)

Három olyan bronzból öntött tárgytöredék is megtalálható a leletanyagban, melyek hajfonatkoronghoz tartozhattak egykoron: Fecskés (1), Gerendás (1), Pereg (1). Az öntött, állatalakos / életfával kombinált állatalakos hajfonatkorongok nagy számban vannak jelen a Kárpát-medencei leletanyagban, illetve megtalálhatók vizsgált régiónk távoli részén, Gyula Téglagyár lelőhely [98] anyagában,[990] illetve Békéscsaba Erzsébethelyen [28].[991] Az életfával kombinált állatábrázolásos áttört hajfonatkorongokkal behatóbban Révész László foglalkozott.[992] Az itt bemutatott, Peregről származó (84. kép 9) példány nagy valószínűség szerint ebbe a csoportba tartozik. A másik kettő, azaz a Gerendáson (84. kép 10), illetve Fecskésen (84. kép 11) előkerült darab megítélése azonban már korántsem ennyire egyértelmű. Ezeken ugyanis olyan elemek (geometrikus kitüremkedések) látszódnak, melyekhez hasonlatosak a késő avar korongokon is megtalálhatóak.[993] Fecskésen és Gerendáson az eddigi kutatások során kerültek elő avar kori emlékek, de azok mindegyike az avar kor korai századaira keltezhető. Öntött korong a honfoglalás korából van ebben a régióban, avar koriról (legalábbis Garam 1980, Abb. 8 alapján) nincsen tudomásom, így vélhetően ezek is a 10–11. századba sorolhatóak.

5.8.2. Függő (84. kép 1–2, 4–8)

A fej ékszerei között a hajfonatkorongok mellett találunk a leletek között ezüst és bronz S-végű hajkarikákat (84. kép 1–2), mindkettőt Szentetornyáról. Bizánci eredetű függőt Szentetornyáról (84. kép 7), illetve annak kései változatainak töredékeit (84. kép 4–6): Kisfecskés (1), Mezőhegyes (2). Ide soroltam egy teljességgel unikális darabot is a mezőhegyesi kollekcióból – melyhez párhuzamot eddig nem találtam (84. kép 8). Az S-végű hajkarikákat az alább bemutatásra kerülő függőkkel együtt tárgyalom. Az összekapcsolás oka az, hogy ezeket a tárgyakat nem fülben viselték, leginkább valamilyen szalagra varrva hordhatták őket. Számuk mindazonáltal nagyon alacsony (84. kép 1–2). Ennél sokkal több valós lelettel számolhatunk esetükben, azok azonban a mélyebb, eke által fel nem bolygatott, így a keresős tevékenység által meg nem talált leletek közé tartoznak.[994] A szentetornyai függő (84. kép 7) belül üreges, lunula/vese formájú. Külső oldalán mélyedésben üvegzománc maradványai látszanak, teste aranyozott. Eme sajátosságai alapján a 11–12. századra

[990] FODOR–SZATMÁRI–VÖRÖS 2022, 98, 7. t. 3.
[991] RÉVÉSZ 1997, 169, 2. kép 8.
[992] RÉVÉSZ 2014.
[993] GARAM 1980, Abb. 2/9; BÁRDOS 1996, V. tábla 6.
[994] A régió temetőiben az S-végű hajkarikák széles körben elterjedtek: Példának okáért: Elek [63]: MEDGYESI 1996B, 201; Örménykút [227]: LISKA 1996, 186–187; Újkígyós [303]: MEDGYESI 2002, 153–154.

keltezhetjük, és közvetlen módon hozhatjuk kapcsolatba a bizánci műhelyekkel.[995] Hasonló függővel találkozhatunk Zadna Reka (Mk) temetőjének 19. sírjában is, mely tárgyat nem lehet a 12. század utánra keltezni közreadója véleménye szerint.[996] A Kárpát-medencében csak egy hasonló, rekeszzománcos, aranyozott réz fülbevalót találtam, melynek felfüggesztését egy S-végű hajkarika beépítésével oldották meg.[997] Szerb kollégáktól is hasonló választ kaptam érdeklődésem nyomán: *There are no such early ones in the collections of the National Museum in Belgrade*.[998] Az előbb röviden ismertetett szentetornyai darab töredékessége ellenére is épnek mondható. Jól tanulmányozható többek között rajta a hozzá egészen, illetve részben hasonló példányokra jellemző, hosszú évszázadokon átívelő felfüggesztési mód.[999] Ilyenek lehettek ugyanis azokon a függőkön is (84. kép 4–6), melyek csak erősen töredékes formában maradtak meg. Ezek a korongos fülbevalók/függők, melyeken olyan jellegzetes díszítések (granuláció, filigrán, spirális díszek, peremdíszek) láthatók, mint a katymári[1000] vagy a 16–17. századi adai kincsben fellehető[1001] hasonló darabokon, és melyek eredete messze a Dunától délre, koszovói területre vezetnek bennünket.[1002]

5.8.3. Karperec (84. kép 12)

A múzeumba jutott szórvány karperecek, karperectöredékek száma nem mondható magasnak. A karperecek sokszor töredékesek, keltezhetetlenek vagy korábbi korszakok emlékei. Teljesen zárt, kerek(ded) átmetszetű karperecek kerültek elő Mezőhegyesről (1), Szénásról (1). Mindössze egyetlen, elkeskenyedő végű példányt mutatok be, Fecskésről (84. kép 12), gyakori párhuzamai a 11. századra keltezhetőek.[1003]

5.8.4. Gyöngy (84. kép 3)

Komlóson egy sötét színű, fehér hurokfolyatott (ún. szempillás) szemesgyöngy került elő. Az eurázsiai térségben széles körben elterjedt típust általában a 10. század végére, 11. század elejére keltezik.[1004]

---

[995] DAVIDSON 1952, 250, Cat. 2045–2047.
[996] KEPESKA 1995, 21, 50–51, 61, sl. 7/1–2, sl. 30, T3 19/1–2.
[997] RÁCZ 2013, 3, 6. kép.
[998] Köszönöm Emina Zečević levelében megküldött információját a kérdéses tárgyat illetően!
[999] Ezeken a függőkön tűvel nem találkozunk, az ívelt tartó rész végei körformára kialakítottak, melyek a függő részhez kapcsolódnak. V.ö.: WICKER 2005, 37.
[1000] WICKER 2005.
[1001] WICKER 2009A.
[1002] WICKER 2009A, 68.
[1003] Bővebben a 2. mellékletben.
[1004] Bővebben a 2. mellékletben.

5.9. Használati tárgyak

Az érem-, plombaanyag és a különféle jellegű viseleti tárgyak ismertetését néhány, döntően használati tárgy nagyon rövid ismertetése követi: gyűszűk és marokgyűszűk, kések, könyvveretek, dugók és pipák, karikák (2. táblázat).[1005]

5.9.1. Gyűszűk és marokgyűszűk

A leletanyagban 464 gyűszű,[1006] illetve 47 darab marokgyűszű található. Mindkét tárgytípus alapfunkciója megegyezik, mégsem lehet együtt tárgyalni, és legfőképpen összehasonlítani őket településeken való előfordulásuk viszonylatában. A *marokgyűszű*ket leginkább a suszterek, a vastag marhabőröket feldolgozók használhatták. Jelen vannak a régió majdnem minden településén, de közel sem azonos mennyiségben, ami első sorban a gyűjtés jellegéből fakad. Ennek ellenére Mezőhegyes esetében, ahonnan a marokgyűszűk majdnem fele származik, megkockáztató lehet a kijelentés, hogy az lakosság miatt magas a számuk.[1007] A hagyományos *gyűszű*k esetében egyértelműen látható a két földrajzi tömb közti különbség. A Száraz-ér menti, ahhoz közeli településeken a teljes leletanyagot tekintve magasan Pereg vezet. A mezőváros területén arányuk 1,87% (Mezőhegyes 0,82%, Komlós 0,64%, Kopáncs 1,31%). Ezzel szemben az értől távoli, északi területeken találjuk a gyűszű-gazdag lelőhelyeket. Magasan vezet Gerendás 5,72% (Csorvás 3,67%, Szénás 3,15%, Szentetornya 3,52%). Mezőhegyes és Pereg, illetve Szénás, Csorvás és Gerendás elemeinek együtt mozgására a plombák értékelésénél már esett szó. Míg Mezőhegyes és Pereg esetében az időben egyenletes textilforgalom jellemző, addig Szénás, Csorvás és Gerendás esetében 16. századi felfutás a jellemző, textilfeldolgozás lehetséges megléte mellett. Hasonló bontakozik ki tehát a gyűszűk esetében is.

5.9.2. Kések

A kések, legfőképpen azok bronzveretei az egyik legnagyobb csoportot képviselik (2459 db).[1008] A késpikkelyek mellett egyéb, késeket lezáró késvégek, illetve veretek találhatóak. A régió teljes leletanyagokra vetített aránya 12–15 % körül mozog: Pereg 11,7%, Szentetornya 12,27%, Kopáncs 12,8%, Mezőhegyes 14,13%, Szénás 14,17%, Gerendás 15,9%. A még

[1005] Ezek még orosházi múzeumigazgató koromból eredendően kötődnek valakihez. Kések: P. Horváth Viktória, gyűszűk: Bíró Gyöngyvér, könyvveretek: Ujhelyi Nóra, pipák és dugók: Tóth Balázs. Az itt felsoroltak közül a karikák számítanak többszörösen kívülállónak, mert azoknak sem kora, sem funkciója nem határozható meg biztonsággal.
[1006] V.ö.: Bíró 2021b.
[1007] V.ö.: Rózsa–Szabó 2021, 111–112.
[1008] V.ö.: P. Horváth 2021.

reprezentatívnak számító Komlós esetében ez csak 6,8%, míg Csorvás esetében 20,37%.[1009]

5.9.3. Könyvveretek

Könyvek fémrészei szinte minden településen ismertek, ahonnan legalább 150–200 db lelet előkerült. Miután a veretes könyvek egykori előfordulási helyeit jó eséllyel nem terjeszthetjük ki a teljes lelőhely területére, így arányaikat jelentősen módosíthatja a véletlenszerűség. Ilyen lehet Apáca, ahonnan 8 könyvveretet ismerünk. Ez az apácai anyag 3,63%-át teszi ki, ami nagyon nagy arány. Példának okáért Szénáson 31 db (0,88%), ami a teljes kutatott régió, összes lelet : könyvveret aránynak szinte teljesen megfeleltethető (0,94%). Apácán a leletek jelezhetnek egy gazdagabb „könyvtárat", vagy egy átlagos „könyvtár" gazdagabb kutatását is.

5.9.4. Dugók, pipák

Az élvezeti tevékenységhez kapcsolódó leletegyüttesek közé tartoznak a dugók (48 db),[1010] illetve a pipák.[1011] A *dugók* mindegyike ón-ólom ötvözetből készült. Minden olyan településen találunk belőlük, ahol a fémkeresőzések során gyűjtött leletek száma a 250 darabot meghaladja. A régió teljes leletanyag : dugó arány 0,27%, amit csak Gerendás tör meg (0,76%). Ez talán a helyi italmérésre utalhat. Itt csak utalni szeretnék arra, hogy az egyéb tárgyi anyag vonatkozásban feltűnően jó analógiákkal rendelkező szerémségi területek szó szerinti hozadékát tisztelhetjük ezekben a dugókban (borban?) A közepes és nagy mennyiségű leletanyagot felvonultató települések leletanyagában nagyjából azonos arányokat követve bukkan fel az a 30 *pipakupak*, melyek már az újkori horizontba sorolhatóak.

5.9.5. Karikák

A sokféle méretben és kialakításban megjelenő, többfunkciós karikák száma 773 darab (4,49%). Velük kapcsolatban semmilyen arányszámítást nem tartok relevánsnak.[1012]

5.10. Egyéb tárgyak

Itt olyan tárgyak találhatóak, melyek a honfoglalás elé keltezhetőek, illetve egyéb kategóriákba sorolhatóak, esetleg koruk ismeretlen. A teljes leletanyag : egyéb leletanyag 16,13 százalék, amit jelentősen torzít Szénás, a maga 26,12%-os arányával. A szénási nagy

[1009] Vö.: a metodikai ismertetőben megfogalmazottakkal.
[1010] Tóth 2021.
[1011] Tóth 2021a.
[1012] A római anyagban található, általában ezüst, bikónikus karikák esetében már magam sem tudom, hogy a statisztikában itt szerepelnek a karikák között, vagy az egyéb tárgyak között (vö.: 1. fejezet).

aránynak kettős magyarázata van. Egyrészt valóban sok egyéb besorolású tárgy került innen elő, másrészről egy nagyobb mennyiségű éremanyag meghatározása elmaradt,[1013] így azok kényszerűségből az egyéb kategóriát gazdagítják. Összességében elmondható tehát, hogy a teljes leletanyagnak mintegy hatodáról semmilyen említés sem esett a dolgozatban.

[1013] A leletek pontos helyéről nincsen tudomásom, azok remélhetőleg azóta megkerültek.

6. EREDMÉNYEK

Végezetül szeretnék utalni a bevezető részben feltett kérdéseimre, majd válaszokat adni azokra. Ezek a következők voltak: Fontos feladatomnak tartom egyrészről megvizsgálni azt, hogy a fémkeresős tevékenység során múzeumba jutott leletek mit adnak az eddig ismertekhez? Tudják-e a kronológiát finomítani, vagy sem? Illetve megvizsgálni azt, hogy bizonyos történelmi események, folyamatok, gazdaságtörténeti tendenciák kimutathatók vagy sem? Kovalovszki Júlia 1965-ben megjelent munkájában a tágabb orosházi régió településhálózatát ismertette. Ennek folytatásának tekinthető Blazovich László történeti összefoglalója, ami 1985-ben látott napvilágot. A hatvan évvel ezelőtti régészeti helyzetképet 2005-ben Szatmári Imre finomította a rendelkezésére álló információk alapján. A magam részéről – újabb 20 év elteltével – igyekszek az új adatok bevonásával még pontosabb képet rajzolni a jól megrajzolható középtáj (Körös–Maros köze) belsejében található területről, első sorban régészeti vonatkozásában.

A földrajzi régió bemutatása, a metodikai alapkérdések taglalása után bőséges leletanyag ismertetést adtam. Ezt a leletanyag szórvány jellege, kezelhetősége, illetve az összehasonlító anyag alacsony volta egyaránt indokolta. Rámutattam a szórvány leletanyagok keltezésének nehézségeire, ugyanakkor a rendelkezésünkre álló ásatási és topográfiai anyag adta képet is jelentős mértékben sikerült árnyalnom. A leletanyag tipológiai rendszerezésénél a sokszor távolinak tűnő analógiák bevonását is szükségesnek tartottam, amit a szórvány leletanyag, és a történelmi adatok sokszínűsége is indokolt: vajon egy tárgy valóban idegen a régióban, esetleg a Kárpát-medencében, vagy csak kevés adattal rendelkezünk vele kapcsolatban? Ezen megfontolás alapján – ha csak felsorolás szintjén is, de – szerepeltettem az előzmény korszakok anyagát is.

Dolgozatom bevezetőjében megfogalmazott kérdések első csoportja a régió történetére vonatkozik, amire a leletanyag ismertetésével kerestem és kaptam válaszokat. Ezek egyrészről általános érvényűek, másrészről helyi sajátosságok. Mikortól számolhatunk megtelepedéssel a kutatott régió területén? Beszélhetünk-e folytonosságról a honfoglalás- és Árpád-kor évszázadai között? A tatárjárás milyen következményekkel járt a kutatott régió vonatkozásában? Gyula 1566. évi elfoglalása, vagy a 15 éves háború vidékünket ért hatásai és következményei.

A leleteket ismertető, ötödik fejezetben leírtakat nem ismétlem meg, itt a legfontosabb eredmények eszenciája olvasható csupán, külön lábjegyzetekkel sem kívánom a dolgozat terjedelmét növelni: ez a fejezet az eddigiek, első sorban az 5. fejezet összefoglalásának

tekinthető. A metodikai alapvetéseket sem ismétlem meg, annyit jegyeznék meg, hogy a teljes leletanyagot egy egésznek vettem, a tipológiai besorolást az összes tárgy ismeretében végeztem el, majd ezután tettem kísérletet az anomáliák értelmezésére, az egyes települések arculatának megrajzolására.

Kutatott régióm területén előkerült fémleletek egyértelműen jelzik a lelőhelyek ősiségét, de ezekkel a tárgyakkal nem foglalkoztam.[1014] Az első korszak, amivel viszont igen, az a magyar honfoglalás-, és kora Árpád-kora volt. Ebből az időszakból jelentős(ebb) mennyiségű és egyben újszerű eredményekkel szolgáló leletanyag jutott a múzeumba. A honfoglaláskori leletek között a kizárólag korai időszakra jellemzőek nem fordulnak elő, csak olyanokat találunk, melyek a 10. század második felére, 11. század elejére keltezhetőek.[1015] Fontos eredménynek számít annak bizonyítása, hogy szinte minden késő középkori templomos falu lelőhelyen kerültek elő erre a korai korszakra keltezhető leletek. Jóllehet a települések esetében a folytonosság kérdése kiemelt jelentőségű, és ezek a leletek erre alapvetően nem adnak pontos választ, de valamit mégiscsak sugallanak.[1016] Történetesen azt, hogy nagyon is számolhatunk a 10. század végén, 11. század elején megtelepülők Árpád-kori továbbélésével a késő középkori lelőhelyek viszonylatában. Külön ki kell emelnem azt, hogy a kutatott régióm késő középkort megélt lelőhelyein, a hagyományosan korainak tartott honfoglalás kori leletanyag nem fordul elő, azokat csak temetők anyagából ismerjük eddig. Mindebből pedig – a kutatás jelen állása szerint – nagyon úgy tűnik, hogy a középtáj belsejét szórványosan megszállók hagyatékára rétegződik az a hagyaték, melynek szerves folytatása általában az Árpád-korig, sőt, talán a késő középkorig kimutatható. Hangsúlyozom, mindez a rendelkezésemre álló leletanyag alapján tartható, a kutatásom jelen állapotát tükröző vélemény.

Ami az Árpád-kori időszakot illeti, több hiányossággal kell szembenéznünk. Az Árpád-kori fémanyagot jószerivel csak a későközépkori templomos falvak területéről

[1014] Az őskori leletek rendkívül szórványosnak mondhatóak, alig pár tucat került elő a bronzkor és a vaskor évszázadaiból. Jóllehet akadtak köztük kiugró, különleges darabok, de ezek korszakuk összképét kevéssé változtatták meg – az igazsághoz az is hozzátartozik, hogy a bronzkori földvárak területét fémkeresős tevékenység nem nagyon érintette. A népvándorlás korára nagyrészt ugyanez vonatkozik, bár kétségkívül nagyobb léptékben, ám szerencsés módon egy eddig ismeretlen jelenséggel is szolgáltak a fémkeresős kutatások az előkerült karoling veretek tekintetében. Jóllehet, a biztos analógiával rendelkező veretek több olvasatúak is lehetnek, de bárhogy is nézünk ezekre az üde színfoltot jelentő tárgyakra, a távolsági kapcsolatokat látjuk bennük.

[1015] A késő középkori falvak területén található 10–11. századi leletanyag szegényes, arany tárgy egyáltalán nem, ezüstből készült is csupán egyetlen egy került elő. A kronológiai különállás mellett felmerülhet az elit különállása: azaz a „köznép” leszármazottai lehetnek (legalábbis részben) a középkori falvak lakói. Ez a felvetés azonban kizárólag a fémkeresősökkel kapcsolatos bizalom függvényében bírhat bárminemű relevanciával.

[1016] Marad az – Orosháza esetén is felvetett – állandó kérdés: honnan tudták a Tolna vármegyei Zombáról, 1744-ben érkező újkori orosháziak, hogy pontosan hol feküdt az Árpád-kori Orosháza, majd hová települt a később, 1596-ban elpusztult második Orosháza?

ismerünk, a százszámra regisztrált telepek az egyenetlen kutatottságot tükrözik, ráadásul ezeket általában elkerülték a fémkeresős műszerek. A továbblépés szempontjából a legégetőbb feladat a régió Árpád-kori telepeinek fémkeresős és topográfiai együttes kutatása lenne. Ezáltal betekintést nyerhetnénk adott földrajzi területek kerámiaanyagának változásába, a településszerkezeti struktúrájának változásába, megismerve ezáltal magát a rendszert, melynek most csak a felső rétege van szemünk előtt, és az is csak szórványosan. Egy ilyen, összetett kutatás alapján kirajzolódnának a horizontok is, amit azért sem ismerünk, mivel az Árpád-kor fémanyag tekintetében messze a legszegényebbnek mondható. A rendelkezésemre álló leletanyagban az éremanyag csak viszonylagosan mondható jelentősnek, így meglétük vagy hiányuk nem perdöntő a folytonosság igazolására vagy tagadására.[1017] Erre sajnos a leletanyag egyetlen tárgycsoportja sem alkalmas, még a gyűrűk sem, melyekhez nagy reményeket fűztem a dolgozat megírása előtt. A probléma gyökere kettős, általános jellegű, amit egy szórványokból álló leletanyag – legyen az bármilyen gazdag – nem tud megoldani. A 11–12. századig terjedő időszak leletei jól keltezhetőek, sok, kiváló leletegyüttesnek, sírmellékletnek köszönhetően. A 12. századtól kezdve azonban keresztény hatásra a sírokból eltűnnek a mellékletek, amiből az is következik, hogy a korszakot magát, a leletek hiányában már kevésbé ismerjük. Arról nem is beszélve, hogy a sokszor zavaros helyzetű, átláthatatlan templom körüli temetők feltárása sem örvend – többek között éppen leletnélküliségük miatt – népszerűségnek régészeink körében. Másik, nem elhanyagolható körülményt pedig a tatárjárás eredményeképpen elásott (vagy a trezor-elmélet miatt vissza nem ásott) kincsleletek – fémkeresős tevékenységnek köszönhető – gyarapodása jelenti. Túl azon, hogy ezekben a kincsekben az adott korszak mellett korábbiakkal is számolhatunk, ami a korszakolást is összezavarhatja, mindenféleképpen válogatott anyagról beszélünk. Utóbbi azt jelenti: egyáltalán nem zárhatjuk ki azt, hogy az öntött, fejjé kiszélesedő gyűrűk egyes csoportjaival akár a 12. századtól kezdve is számolhatunk. A külföldi párhuzamok esetében sokszor meglepően korai datálású analógiákkal is találkozunk, arról nem is beszélve, hogy a mintakincs-fejlődés stádiumai az ún. „kalapált” fejű, forrasztott lemezkarikás példányok és az öntöttek esetében is szinte nyomonkövethető.

Külön kell beszélnünk a tatárjárásról, ami a régió életében jelentős traumát hozott.[1018] Olyannyira, hogy három olyan, bronzkori földvár is található itt, melynek nevében szerepel a tatársánc elnevezés. A Nagytatársánc a mai Orosháza déli határában található, patkóíve, egy

[1017] Kiváló példa erre nézve Mezőhegyes esete. Korban a legelső fogódzót a lelőhely területén III. Béla (jellemzően a Kárpát-medencét elöntő) érmei jelentik, ami nem feltétlenül perdöntő sem a falu alapítását illetően, sem pedig az itt folyó élet folytonosságának bizonyítása tekintetében.
[1018] Blazovich 1985, 9.

ma már kiszáradt holocén Maros-mederre támaszkodik. Ezzel szemben található a pusztaföldvári határ ékessége, a Kistatársánc. A harmadik társuk a reformátuskovácsházi határban található, az egykori Pereg mezőváros környezetében. Pereg kutatása átlagon felülinek mondható, és az eredmények ismeretében valószínűsíthető, hogy itt volt az, a Rogerius által megénekelt Pereg, ahol 70 falu népe pusztult el. Sajnálatos módon azonban a lelőhely fémkeresős kutatása egyenetlen, éppen az árkokkal megerősített terület az – ahol a korabeli leletek nagy száma leginkább várható lenne –, amit a keresősök elkerültek terepi munkájuk során (142. kép 2). A másik a Maros-menti Egres, II. András magyar király és Jolánta királyné nyughelye.[1019] A két kiemelt lelőhelyet víziútrendszer mesterséges és természetes elemei kötötték össze egymással.

Az éremforgalom drasztikus visszaesésével számolhatunk, már a 13. század húszas-harmincas éveitől kezdve, és a tatárjárás nyomán a teljes régió pusztulásával – a történészi vélekedésekkel összhangban. A legégetőbb kérdések az ezt követő időszakhoz kapcsolhatók, hiszen találgatásokra kényszerülünk 150–200 év tekintetében: volt-e megtelepedés a tatárjárást követően a 14–15. század fordulójáig, és vajon annak milyen mértékével számolhatunk? A kérdés eldöntésére Katona Kiss Attila, és Bíró Gyöngyvér vállalkozott.[1020] Véleményük szerint a Körös–Maros köze 1246 és 1282 között a kunok által lakott terület volt, sőt nagy valószínűség szerint az Anjou királyok alatt is számolhatunk velük, míg fel nem oldódtak a magyar falvak tengerében. Az 1279. évi kun törvények csak részben támasztják alá ezt az elképzelést, így azt a ránk maradt régészeti anyag (vállába kovácsolt fülű kengyelek, csillag alakú, 12 tüskés buzogányok, rovásfeliratos kerek csatok), illetve a helynevek bevonásával próbálták igazolni. Ami a rendelkezésünkre áll, azt a magam részéről kevésnek érzem, főleg azért, mert minden eleme „támadható", így maga az elmélet sem tartható.[1021] Ha

[1019] BÁCSATYAI 2015, 20 pp. https://kepmas.hu/hu/megtalalhattak-ii-andras-kiraly-es-felesege-sirhelyet-a-bansagi-egresen (letöltés dátuma: 2026.04.14.).

[1020] KATONA-KISS 2018; KATONA-KISS 2020; KATONA-KISS 2020A; KATONA-KISS 2022; KATONA-KISS 2024; KATONA-KISS–BÍRÓ 2020; KATONA-KISS–BÍRÓ 2021. A tatárjárást követő szűk két évszázad tárgyi anyagát alig néhány biztos elem reprezentálja. Ezek között kell kiemelnünk azt a pecsétnyomót, amely egy altizedszedőhöz kapcsolható (BÍRÓ 2024, 39). A tárgyat nagy valószínűséggel a 14. századra keltezhetjük, ám a településhez való kötése bizonytalan, első sorban településen belüli helyzete miatt. Az országos út közelében előkerült tárgyat vélhetően elvesztette külföldi tulajdonosa, esetleg rablás áldozata lett Bíró Gyöngyvér véleménye szerint (BÍRÓ 2024, 39).

[1021] A vállába kovácsolt fülű kengyelek régiónkban előforduló példányai mind szórvány darabok. A csorvásit közreadója a 11–12. századra keltezte, és besenyő típusúnak tartotta (PÁLÓCZI HORVÁTH 2018, 69). Jóllehet, ez a típusú kengyel a 12–13. században is használatban lehetett, de a „muszlim Orosháza" területén előkerült hasonló kengyeleket a kunokhoz – legalábbis a tatárjárás után beköltözőkhöz – kötni nem lehet, hiszen a lelőhely területén semmilyen jel sem mutat arra, hogy ott a tatárjárás után az élet bármilyen formájával számolni lehetne. Sőt: a pénzváltó muszlimok tevékenysége inkább megszűnik a 13. század 20-as, 30-as éveiben (RÓZSA–TÓTH 2018, 317). Ez lehet a fő oka annak, hogy csillag alakú buzogányok az orosházi fémkeresős anyagban nem is fordulnak elő, míg a szomszédos falvak területéről sokat ismerünk (V.ö.: KATONA-KISS 2022, Csorvás: 8, Szénás: 6, Szentetornya: 4 db). A rovásfeliratos csatok pedig egyértelműen ráhelyezhetőek a tatár hadak

számolhatunk is a tatárjárás után betelepülő kunokkal, jelenlétük a régióban nagyon szórványosnak mondható.[1022]

A tatárjárást követő évszázadok éremforgalmában mutatkozó hiátust egyértelműen Pereg töri meg, mint láttuk, itt a 14. század második felében is lehetett élet, dacára annak, hogy az írott források csak a 15. század közepén említik először. Az Anjou érmék és a forrasztott gyűrűk adatai egymást erősítve igazolják azt, amit a ránk maradt írott forrásokból nem tudunk: Pereg a tatárjárás után az elsők között állhatott talpra, és területén az élet a viharos idők után bő egy évszázaddal régészetileg már igazolható.[1023] A régió hírnökét a 15. század elejétől több lépcsőben követhette a többi település benépesülése, vagy legalábbis az éremforgalomba való bekapcsolódása, hiszen cseppet sem lehetünk biztosak abban, hogy a terület teljesen elnéptelenedett a tatárjárás során. Nem kizárt, hogy van összefüggés az egyes települések benépesülése, illetve az írott forrásokban való első feltűnési idejük között.[1024] Ennek eldöntésére kiválóan alkalmasak a szakirodalomban általánosan 14–15. századra keltezett forrasztott gyűrűk. Amíg Peregen való magas számuk az Anjou érmék kizárólagossága miatt érthető, addig Mezőhegyesen jóval átlagon felüli előfordulási arányuk betudható a falu korai (1421) említésének. Ennek azonban ellentmondani látszik Szénás (1403) és Gerendás (1418), ahonnan összesen egy ilyen gyűrűt ismerünk. Mindebből pedig kérdések sokasága burjánzik, melyekre jelen tudásunk alapján nem tudunk egyértelmű válaszokat adni: Minden esetben van arról tudomásunk, hogy az adás-vétel tárgyát képező név mögött pusztáról, vagy lakott faluról van szó? Egy ekkora régióban is számolhatunk jelentős regionális eltérésekkel: még egy ilyen, országos szinten elterjedt gyűrűtípus esetében is? Az,

útvonalára, ami alól talán Komlós a kivétel, bár igazából az sem, hiszen Rogerius leírásából tudjuk, hogy Pereg és Egres rontása előtt a tatár hadak teljesen felprédálták ezt a régiót. Véleményem szerint csak óvatosan lehet ezeket a tárgyakat még együttesen is a kunokhoz kötni akkor, amikor azok a tatárjáráshoz is köthetők, hiszen Rogerius éppen Pereg ostrománál kun kontingenst is említ, illetve akkor, amikor éppen a „muszlim Orosháza" kapcsán számolhatunk lakosaik déli és keleti kapcsolatrendszerével. A helynevek vonatkozásában is fel kell hívni a figyelmet arra, hogy azok nem csak a kunokhoz köthetőek, hanem a legtöbb esetben a besenyőkhöz is. Itteni jelenlétükről ugyan nincs írott forrás, de – mint azt fentebb írtam, a 10. század második feléből származó régészeti leletanyag akár hozzájuk, Kárpát-medencei többszöri beköltözésükhöz is köthető, akik új hazájukban letelepedve tarthatták (és nyilvánvalóan tartották is) a kapcsolatot az Al-Dunánál maradt/rekedt rokonaikkal. Éppen Csorvás hozható fel példaként, ahol a besenyő kengyel egy olyan helyen került elő, melynek neve a besenyők nyelvén (is) homokot jelent (itt köszönöm meg Vásáry István professzor értékes nyelvészeti segítségét!) – érdekes módon (?) egy homokbánya tövében.

[1022] Az egyetlen biztos pont eme tekintetben a régiónkban a bánkúti temetkezés (BANNER 1931), amit a középtájra vonatkoztatva a kunszentmártonival egészíthetünk ki. Bizonytalanul, de bevonható ebbe a körbe Komlós és tágabb környezete, ahol a vállába kovácsolt kengyelek, rovásfeliratos csat, buzogányok illetve a helynevek mellett az átlagosnál jóval nagyobb számban kerültek elő kerek csatok (brossok) is.

[1023] Itt is szeretném felhívni a figyelmet ennek földrajzi okaira. A Marosból kiszakadó Száraz-ér a régió fontos folyója. Az Arad felől érkező országos utak az ér keleti partját követik. Pereg magasságában vált ez az út ketté, és tért el (végső soron) algyői, illetve a böldi rév irányába.

[1024] Szénás (1403), Gerendás (1418), Mezőhegyes (1421), Kopáncs (1450), Kisfecskés (1456), Mezőszőlős (1456), Szentetornya (1456), Fecskés (1456), Csorvás (1458), Komlós (1464), Orosháza (1466). Az adatok Blazovich 1996 könyvéből származnak.

hogy egy településen 2019. december 31-ig nem találtak ilyen gyűrűt, az jelentheti azt, hogy ott nem is volt? Az elmúlt 5–6 évben módosult a kép példának okáért Szénás esetében? A mezőhegyesi 4 darab gyűrű a peregi 50%-a, ugyanakkor a csorvásinak 200%-a. Vajon ilyen kis szám esetében ez mit is jelenthet pontosan? A sok kérdés következtében egy dolgot biztosan tudunk. A vizsgált régióm területén a tatárjárás után a 14. század második felében számolhatunk szórványos megtelepedéssel, majd a 15. század első felében akkor is benépesült falvak láncolata uralta a tájat, ha erre írott forrás nem áll a rendelkezésünkre.

A legtöbb leletünk a 15–16. századból származik. Sajnos legtöbbjüket ezen belül nem is nagyon lehet keltezni. Vannak olyan tárgytípusok, melyek dacolnak ezzel a kijelentéssel. Ilyen példának okáért a kiszélesedő fejű gyűrűkön megjelenő kardot tartó kéz motívuma. Sajnálatos módon ez a motívum kifejezetten ritkának számít a régió anyagában, ami önmagában is problematikus. Az pedig, hogy forrasztott fejű darabja is előfordul, az ezt a problematikát csak tovább fokozza. A késő középkori temetők anyagát – már ha egyáltalán van – esetükben sem hozhatjuk a leletanyag finomhangolása érdekében.

A leletanyag jellege miatt csak korlátozott mértékben alkalmas a települések vagyoni helyzetének bemutatására. A díszesebb, vegyes technikájú hajtűk, kapcsok, gyűrűk önmagukban is sugallják a vagyoni differenciáltságot, főként abban az esetben, ha a mérleg másik serpenyőjébe a bronz tömegárut helyezzük. Valós képet azonban kevésbé nyújtanak. A díszes kapcsok példának okáért Földváron kerültek elő messze a legnagyobb mennyiségben, ám egy viszonylag kis területről. Ezen „kis területek” sajátosságaira a következő fejezetben még hozok példákat, de a metodikai fejezetben is tettem róluk említést. Az imént említett, technikai kivitelezésük által egy egységbe vonható díszes hajtűk, kapcsok és gyűrűk a legkésőbbi horizont részét képezték, az a párhuzamok alapján vitán felüli. Ezek a tárgyak, illetve a plombák egyes fajtái mutatják azt a növekvő éremforgalom mellett, hogy a régió életében Gyula török kézre kerülése nem okozott törést, sokkal inkább vagyonosodás tapasztalható. A városfejlődés magasabb fokán álló Pereg és Szentetornya gazdag leletanyagában sem találunk olyan elemeket, melyek az egyszerű falvak esetében ne kerültek volna elő.

A felszíni leletek tanúsága szerint a kutatott régió területén az élet látványosan visszaszorult a 15 éves háború következményeként. A régióban több helyen is előkerült, ún. katonai csatokat nagy valószínűség szerint sikerült ehhez az eseményhez kötni, és talán azok a rúdgombok is ide kapcsolhatóak, melyek csontból készült változatait a 12–13. századi Dnyeper alsó folyása mentén fekvő gorodiscsék anyagában találjuk meg többek között. A krími tatárok által elpusztított terület déli részén a törökök az 1640-es években elkezdte újból

betelepíteni, ennek nyomait azonban biztonsággal nem sikerült rögzíteni a fémkeresős tevékenység során. Egyedüli kivételként két csárdahely (vélhetően kocsma) említhető. Az egyik ezek közül a peregi, melyet rögtön a török kiűzése után emelhettek a zömmel osztrák éremanyag, és az ezzel egykorú, első sorban viseleti elemek alapján. Ez a csárda az Arad felől jövő út elágazásában állt. Innen lehetett a tág régió első két újratelepített települése, Orosháza (1744. április 24) és Tótkomlós (1746. április 24) felé eljutni.

Mint azt már fentebb is kifejtettem, itt is hangsúlyoznom kell: a régészeti lelőhelyek / egykori falvak területéről múzeumba jutott fémanyag teljesen véletlenszerű. Példák sokasága hozható fel a 3. táblázat tanulmányozása nyomán, ezek közül itt most csak egyet említek: Szőlősön és Fecskésen egyetlen egy fülesgomb sem került elő, míg Szénásról 9, Mezőhegyesről 8 példányuk ismert. Ezek az adatok azonban semmit sem jelentenek. Azt sem, hogy mely településeken lehettek többségben és azt sem, hogy mely településeken számolhatunk teljes hiányukkal. Ha a táblázat adatait mélységében tanulmányozzuk, azt tapasztaljuk, hogy szinte minden található minden régészeti lelőhelyen. Létezik néhány anomália, ami relevanciával is bírhat, de jelen tudásunk – első sorban az összehasonlító anyag hiánya, és a még jelen állapotában is szűk mintavételi terület – miatt erre még nem lehet biztonsággal építeni. Vizsgált területem nem az a szint, amin a regionális különbözőségeket vizsgálni tudjuk.

Ha az éremforgalom adatait megfigyeljük, akkor jól látszik az, hogy a Száraz-ér (az állandó víz) közelében aktiválódó középkori falvak területén az élet pár évtizeddel korábban beindul, azaz korábban kapcsolódik be az áruforgalomba, mint az attól északabbra eső régiók falvai, de nem tudjuk jelen tudásunk alapján pontosan meghatározni azt a csoportot, ami ezt a finom időbeli csúszást jellemzi. Mindez mögött – jelen tudásom szerint – nem is a négy földrajzi kistáj különböző arculata húzódik meg, sokkal inkább az állandó víz megléte / hiánya.

A tér és idő együttes vizsgálata a jelen állapotok alapján kérdések felvetését, illetve további feladatokat generál. Olyan, egymást erősítő szinergia, mint amit a forrasztott fejű gyűrűk esetében történeti és földrajzi szempontból sikerült bemutatni, az jelen pillanatban majdhogynem egyedülállónak tekinthető.[1025] Ide sorolom még a mezőhegyesi fémkeresős

[1025] Hasonló példa lehet a fentebb említett, Csorvást elkerülő út és a templom viszonya. Több másik helyen megfigyelhető, hogy Árpád-kori, ritkábban késő középkori templomok nem pont a határokon kerülnek elő, azoktól párszáz méterre. A csorvási példa ezek szerint arra is bizonyság lehet, hogy az utak nem futottak be minden esetben a templomtérre, hanem elkerülték a falut. Csorvás esetében a műholdképeken jól látható

tevékenység eredményét: a lelőhelyen ugyanis az előkerült kapcsok aránya rendkívül alacsony, amit nem lehet mással magyarázni, mint etnikai különbségekkel. Ezt szerencsésen erősíti meg a defterekből ránk maradt névanyag, ami 100%-ban délszláv lakosságról tanúskodik. A kutatás későbbi fázisában ezekre feltétlenül nagyobb hangsúlyt kell majd fektetni! Érdemes lenne példának okáért Sámson területének kutatása, hiszen arról tudjuk, hogy elpusztult az 1552. évi hadjáratban és sohasem települt újjá, vagy Árokosé, melynek alig 2 évtizedes középkori múltja lehetett csupán a 16. század elején. Érdemes lenne a defterek névanyagának településenkénti feltérképezése, a régészeti leletekkel való összevetése ugyanúgy, mint a földbirtokosokhoz tartozó településeken előkerült leletek összehasonlítása: vajon kimutathatók-e példának okáért különböző betelepítési irányok? A kelet-szerémségbeli fémkeresős kutatások eddig közzétett anyaga nagyfokú hasonlatosságot mutat az orosházi régió anyagával.[1026] A két régió összehasonlítása feltétlenül hasznos lehet a későbbiekben – jelen dolgozatban a gyűrűk esetében tudtam ezt elvégezni. Az úthálózat elemeinek főbb vonásai már jelen kutatás után is kiválóan látszanak, de a további adatok és kutatók bevonásával a kép még tovább lesz árnyalható a későbbiekben.[1027] A lehetőségek tárháza végtelen.

Nagyon fontos lenne teljességre törekvő, kiterjedt kutatásokat folytatni, ha nem is a teljes területen, de annak egy kisebb, jól körülhatárolható részén mindenféleképpen. Ezek során rögzíteni kellene az Árpád-kori telepeket, rajtuk a kerámiaanyagot is begyűjteni, nem csak a fémanyagot. Ez a munka részben elkezdődött, de jelen dolgozat keretén belül bemutatható eredményekkel még nem tudok szolgálni. Kutatási területnek Pereg újkori prédiumának területét jelöltem ki. Egy olyan, újkori birtoktest területét, melynek teljes területén eddig csak egyetlen egy, késő középkort megélt templomos falu helye ismert, Árpád-kori templomhely nem, ellenben templomos helyként értelmezhető helynevekkel rendelkezünk területéről. Fontos eredménynek tartom az ehhez kapcsolódó, még szintén részeredményeket hordozó kutatásunkat Mezőhegyes 57. régészeti lelőhelyen. Itt 1000 feletti, koordinátázott kerámiatöredéket gyűjtöttünk, ahol ezen felül Árpád-kori éremanyag is

jobbágytelkek és a vélelmezett út viszonya is vélelmezhető. Ez azonban kevés, és instabil példa általános érvényű igazságok levonásához, ugyanakkor kiváló kutatási lehetőség a későbbiekben.

[1026] Adžaga 2020; Ilkić 2010.

[1027] Pusztán a szemlélet érzékeltetésére egy példa: A gömbszelet alakú, kissé kúpos, rozettás veretek példának okáért a 11. század elejének sószállító útvonalait rajzolják ki: 1) Várfalva (Torda alatt) – régiónkban pedig Székudvar – Gerendás – Csorvás / Orosháza – Szegvár (Baks!) / Böld (Csongrád Bokros!). Szegvár-Oromdűlő esetében egy felhagyott 10. századi temetőre telepedett rá az új temetkezési szokásokkal, tárgyi elemekkel jellemezhető közösség (BENDE–LŐRINCZY 1997, 238), míg Baks tágabb környezetéből a kutatás jelen állása szerint hiányzik a 10. század első felére keltezhető leletanyag (BALOGH ET AL. 2017, 679). 2) Várfalva / Kolozsvár – Nagyvárad (két lelőhelyen is) – majd Püspökladány.

viszonylag szép számmal került elő, egy szűk, 50 éves időszakból. Fontos tehát a szűkebb területek tudatos, szakmai projektek mentén szervezett kutatása, ami nagy eredményeket adhatna, ehhez, és az ilyen munkákhoz rengeteg időre, segítők sokaságára van szükség.

Zárógondolatom is ehhez kapcsolódik. Itt van végre az ideje annak, hogy az a rengeteg energia, amit a kutatásokban ölünk, álljon össze egy szerves egésszé! Legyenek közös, jól megfogalmazott céljaink, és kezdjünk el közösen tevékenykedni! Fémleletek tekintetében elsődleges lenne egy, angol mintára felépített Hungarian PAS. Fentebbi dolgozatom is ebbe a vonulatba tartozik, hiszen tipológiai rendszere révén egy közös munka első lépcsőfoka lehet.

7. GONDOLATOK A TELEPÜLÉSSZERKEZETRŐL

A fejezet elején (v.ö.: 7.1.) négy településsel röviden külön foglalkozom. Csorvás, Kopáncs, Pereg és Mezőhegyes esetében kapcsolom össze a kronológiát (v.ö.: 5.) a lelőhelyeken előkerült, koordinátákkal ellátott leletanyagával, a belső struktúrák megrajzolása céljából. Ezt követően a vélelmezett középkori települési határok (v.ö.: 7.2.) felvázolásánál az újkori pusztatérképek adatainak bevonásával a kutatott régiót, míg az úthálózat vonatkozásában (v.ö.: 4. melléklet) a földrajzi középtájat jelöltem vizsgálódási területem tárgyának.[1028] Olyan kettősség ez, amit egy állandó folyóvizek hiányában tranzitszerepre ítélt régió esetében fokozottan figyelembe kell vennünk, hiszen a benne élők belső alaptulajdonságát élteti a körülvevő természet, míg attitűdjeit a külső kapcsolatai. Vizsgált területünk szerepét, a belsejében zajló folyamatokat ugyanis ezeken a szinteken vizsgálva érthetjük meg.

A Körös, Tisza és a Maros folyók, illetve a bihari hegyek által határolt terület földrajzi értelemben az Alföld nagytérség[1029] részét képezi. Vizsgált régiónkat illetően számolhatunk folyó-, illetve települési térszínnel, illetve ezek kontaktzónáival. Kutatott régióm jelentős aktivitási térszínei azonban az országhatáron túl, a Temesvár – Arad – Nagyvárad tengelyen találhatóak, a Bihar előterében.[1030] A határon túli területek adataival azonban mélységében nem állt módomban dolgozni (97. kép 2).[1031] Azok túlontúl szórványos jellege miatt csak a mai magyar – román határ közvetlen szomszédságában lévő lelőhelyeket vettem figyelembe.[1032] A középtáj földrajzi erőterének bemutatása – a mellékelt 15. táblázat elkészítésébe vetett hatalmas energia ellenére is – csak torzó lehet, ezt a hiányosságot minden esetben figyelembe kell venni!

Igyekeztem vizsgált területemről a lehető legtöbb információt begyűjteni, de ebben a munkában csak a temetők ábrázolására szorítkozhattam. Főleg azért, mivel a középtáj topográfiai kutatása nagyon egyenetlen, az Árpád-kori telepek/szállások egymáshoz való viszonyrendszere ismeretlen, ugyanakkor a temetők természetüknél fogva sokkal rögzültebb állapotokat mutatnak, így mind a határok, mind pedig az utak szempontjából biztosabban kezelhetőek. Kizárólag olyan temetőket ábrázoltam a térképen, melyeket a régészeti

[1028] Az úthálózat megrajzolása empirikus, bővebb kifejtést igényelne. Erre a dolgozat keretei közt nincsen lehetőség, így az eredményeket a 4. számú mellékletben szerepeltetem.
[1029] DÖVÉNYI 2010, 23–292.
[1030] CSÜLLÖG 1999, 2. kép.
[1031] V.ö.: RUSU–HUREZAN 2000; CRIŞAN 2006; GÁLL 2013.
[1032] Köszönöm Florin Mărginean és Kapcsos Norbert – egykori Arad megyei kollégák – segítségét!

szakirodalom alapján pontosan be tudtam azonosítani.[1033] Az így összeállított lista 304 régészeti lelőhelyet sorol fel (15. táblázat; 95–97. kép). Dolgozatomban a lelőhelyekre [szögletes zárójellel] utalok (v.ö.: 4.).

A 10–11–(12). századi temetők közt azok a honfoglalás kori sírmezők szerepelnek, melyek esetében nincsen tudomásunk templom meglétéről. Kezdetben megpróbáltam Révész László összefoglaló munkája nyomán kiválasztani a 10. századi, legkorábbi magyar emlékeket azon megfontolásból, hogy azok földrajzi helyzete a régió alapstruktúráját rajzolja ki.[1034] Erre azonban a temető-töredékek általában alkalmatlanok, így a mellékelt táblázatban ugyan megtartottam a „korai" és a „kései" színkódot, de a térképes állományok esetében következetesen egy színt alkalmaztam minden 10–11. századi temető esetében.[1035] A régióban a templomos helyek felismerése nem ütközik akadályokba, azokat embercsontok, tégla- és vakolatdarabok jelzik, sok esetben a helyben oltott mészkődarabok is előkerülnek a terepbejárások során. A templom körüli temetők első csoportjába azokat vettem, melyeket bizonyítottan felhagytak az Árpád-korban, környezetükben nem található későközépkori régészeti leletanyag. A késő középkort megélt, és általában a 15 éves háború folyamán elpusztult települések templomait a környezetükben található kerámiaanyag jelzi akkor is, ha területükön nem folytak fémkeresős kutatások. Az orosházi múzeum gyűjtőterületén általában igaz, hogy késő középkori, koraújkori leletanyag eddig kizárólag templomos helyen került elő.[1036]

Mivel a vizsgált régiómban minden későközépkori településnek volt Árpád-kori előzménye, így ezeken a lelőhelyeken külön nem jelöltem az Árpád-kort a táblázatban. Ahol Árpád-kori templom, illetve honfoglalás kori temető egyaránt ismert (Gellértegyházi temetők problémaköre), ott külön-külön ábrázoltam a táblázatban a két korszakot. A fémkeresős tevékenység során fellelt leletanyag feldolgozása során kiderült, hogy a legtöbb késő középkori településen található (az Árpád-korban használt templom és települési anyagokon túl) 10–11. századi emlékanyag is. Jóllehet ezek nagyon kis szóródást mutatnak alkalmasint, ásatások híján azonban ma még nem dönthető el teljes biztonsággal, hogy temetőkhöz, vagy

[1033] Csak néhány példa: Székkutas, Juhász-tanya honfoglalás kori temető (RÉVÉSZ 2020, 218. lh), vagy a Kardoskút, Barackos Árpád-kori, templomkörüli temetője (KOVALOVSZKI 1965, 180, 38. lh).
[1034] RÉVÉSZ 2020.
[1035] További, szórvány jellegű lelőhelyekről olvashatunk a különféle gyűjtésekben, mely lelőhelyek beazonosítása legtöbb esetben reménytelen: BÁLINT 1941; BÁLINT 1991; RÉVÉSZ 1997; MEDGYESI 2013; ANDRÁSI 2016; RÉVÉSZ 2022.
[1036] Ezzel szemben Hódmezővásárhely területén több olyan régészeti lelőhely is ismert, melyek a késő középkorra, kora újkorra keltezhetőek, és területükön nem számolhatunk templomokkal minden esetben (CSÁNYI 2023, 19–20. kép). Az orosházi régió topográfiai kutatása jóval elmarad ugyan a vásárhelyitől, de az utóbbi település esetében a középkor óta folyamatos lakossággal, és a hatalmasra duzzadt határ adminisztrációs központjaival, alapvetően a tanyásodás egy igen korai formájával számolhatunk.

települési objektumokhoz kapcsolhatóak. Ezek az információk az említett táblázatból kimaradtak.

A lelőhelyeket a mai települések alatt, kronológiai bontásban szerepeltetem: következetesen korban visszafelé haladtam a késő középkortól a honfoglalás koráig, a már ismertetett metodikai elvek miatt. Megnevezésük során törekedtem az IVO-ban szereplő nevek használatára. Kivételt képeznek azok a lelőhelyek, melyek esetében egyértelműen összekapcsolható volt a régészeti leletanyag és a helynév egymással. Ezeknél *dőlt* betűvel jelöltem a középkori falunevet a táblázatban. A táblázat színkódjában szereplő számozás a katalógus számkiosztásával van összhangban.

7.1. Belső szerkezet

Ebben a fejezetben négy települést vizsgálok meg tüzetesebben, és a fentebb leírtak fényében igyekszem összegzésfélét adni történetüket illetően. A legszerencsésebb az lenne, ha itt minden olyan lelőhelyet sorra vehetnék, melynek területén legalább 1000 darab – megítélésem szerint reprezentatív mennyiségű – tárgy előkerült a keresőzések során, erre jelen körülmények között nem kerülhetett sor.[1037]

A kiválasztott települések a következők: Csorvás, Kopáncs, Pereg és Mezőhegyes (114. kép).[1038] A kiválasztás okai pedig az alábbiakban foglalható össze: *Csorvás* a löszhátság és a Békési sík határán helyezkedik el, a Hajdúvölgy egykor vízjárta medrének partján. A békési területekkel erős kapcsolatokkal bír, első írásos említése 1458. Az egykori falu területén a múltban intenzív keresőzés folyt, azaz jóval kevesebb a koordinátázott tárgyak száma. *Kopáncs* a Csongrádi sík peremén található, a Száraz-érrel kapcsolatban álló Kopáncs-ér partján. Kötődése Makó és Vásárhely felé jelentős, első írásos említése 1450. Az egykori falu területén a múltban nem folyt keresőzés, minden tárgy koordinátázott. A tárgyakat legnagyobbrészt a Zsikai házaspár gyűjtötte – ugyanazon protokoll szerint. *Pereg* a löszhátság közepén található, a Száraz-ér mellett. Kötődése Arad, Vásárhely és Szentes felé jelentős, első írásos említése 1456, jóllehet a tatárjárás szempontjából is kiemelt jelentőségű. Területén a

[1037] A lelőhelyeken előkerült leletanyag vizsgálata (v.ö.: 6. fejezet releváns része) alapján kimondható: ugyan léteznek mennyiségbeli és minőségbeli különbözőségek egyes települések területén előkerült leletcsoportok között, ezt azonban nem lehet markáns jegynek tekinteni. Az alábbiakban csak négy lelőhely anyagát vittük térképre, és abból próbáltunk az egykori települések belső struktúrájára vonatkozó megállapításokat, esetlegesen kronológiai pontosításokat megfogalmazni. Az erre fordított munka közel sem hozott annyi információt, mint azt reméltük, így a további falvak hasonló megközelítésű feldolgozása végül nem készült el.

[1038] A 113. kép 1 alatti képen látható Google Earth kivágaton ábrázoltam minden középkori faluhelyet (0,5 p). Külön jelöltem az NGyTM programján belül 100 alatti (0,6 p), 100–300 (0,8 p), 300–1000 (1,00 p), 1000–2000 (1,2 p) közötti, illetve 2000 darabszám feletti (1,4 p) leletanyaggal bíró lelőhelyeket. Rózsaszínnel az itt bemutatásra kerülő lelőhelyek szerepelnek.

múltban is folytak keresőzések, az illegális tevékenységnek földrajzi helyzete miatt fokozottan kitett. A településen az élet 1640 körül újra megjelent (?). *Mezőhegyes* a löszhátság Maros-felőli, északi részének pereméhez közel található. Kötődése éppen ezért a Maros-menti központokkal erős, első írásos említése 1421. Területén a múltban nem volt keresőzés, a tárgyak mindegyike koordinátázott, illegális tevékenységgel aligha számolhatunk esetében. A defterek alapján 16. század végi lakosai 100%-ban délszlávok.[1039] Mind a négy lelőhelyen minimum a szarmata korig visszavezethető a megtelepedés nyoma – kisebb-nagyobb hiátusokkal.

Az alábbiakban a térképeken csak azokat a leleteket jelöltem, melyeknek van koordinátája. Az így kialakult kép pedig nem feltétlenül ugyanazt mutatja, mint azt a teljes leletanyag esetében láttuk. Az értékelésnél ezt a fajta kettősséget figyelembe kell venni (v.ö.: 2. és 17. táblázat).[1040]

A keresőzés menetéről, az értelmezési buktatókról általános jelleggel a metodikai kérdéseknél írtam, itt csak egy észrevétellel egészíteném ki az ott elmondottakat. A fentebb említett, jelenkori emberi tényezők mellett a korabeliekre is fel kell hívni a figyelmet: ezeket a tárgyakat gyakorlatilag bárhol elveszíthették az emberek jártukban-keltükben, ami nagyon megnehezíti a települések belső változásainak megrajzolását. A lelőhelyek ismertetésekor a tények bemutatása mellett több olyan gondolat is megfogalmazódott bennem, melyek ugyan nem bizonyíthatóak, ám kérdésfelvetés szintjén mégis fontosnak tartottam őket megjegyezni – így ezek a lábjegyzetekben kerültek kifejtésre.

Végzetül egy példával szeretném a bevezető gondolatokat zárni és egy úttal a következő fejezet felé a nyitást is megtenni. Van Peregen egy kisebb, 25x35 méteres terület, ahol 2017.09.15-én járt Bene András és Kvak Róbert. Ez közel 400 méterre délnyugatra található a peregi leletek nagy tömbjének nyugati szélétől (142. kép 2), szintúgy a Száraz-ér természetes parti gátján. Amint az a rendelkezésemre álló nyomvonalakból is kitűnik (113. kép 2), ezt a részt a múzeum segítői alaposan lejárták, ott összesen 16 tárgyat gyűjtöttek. Nagy részük érme volt, a legkorábbi közülük I. Ferdinánd verete (1552), míg a legkésőbbi Rudolfé (1594).[1041] Ez már önmagában egy sor kérdést generál: Tíz érme (16 tárgy) meghatározhat bármilyen felvetést? Két alkalommal végzett fémkeresőzés elegendő adattal szolgálhat bármilyen következtetés levonására? Azért, mert a leletek periférikus jellegűek,

[1039] KÁLDY-NAGY 2000, 24–25.
[1040] Az érmék tekintetében alkalmazott csoportok tekintetében v.ö.: 4. táblázat.
[1041] Az előkerült érmék: I. Ferdinánd (ismeretlen, 1552, 1558); Szász Hercegség (1552); Báthory István lengyel király (3 db, 1576–1586); Miksa (2 db: 1578); Rudolf (1594).

biztos, hogy egy horizontba sorolhatóak?[1042] Az utolsó kérdés már átvezet bennünket az ugyanitt fellelt egyéb tárgyak világába is. Oda, ahol a következőket találjuk: egy vegyes technikájú, kétköves ezüstgyűrű töredékét,[1043] egy öntött, forrasztott, szintén szép kivitelű, ékköves ezüstkapcsot,[1044] egy ón-ólom ötvözetből készült, ezüstkapocs imitációját,[1045] egy bronz övveretet (63. kép 8), egy aranyozott, hosszúfülű gömbös gombot,[1046] illetve egy lapos, D-formájú csatot.[1047] Ezek közül a tárgyak közül a míves ezüst gyűrű és kapocs, illetve az utóbbi másolata a 16. század második felére, végére datálható, megfeleltethető az ugyanitt talált éremanyaggal, mi több, a falu pusztulásához már nagyon közeli időszakot képviselő Rudolf denárral alkot sorsközösséget. Az aranyozott, hosszú fülű gombot is nyugodtan beilleszthetjük ebbe a csoportba, de az övveret, amely az ún. karoling veretek közt került ismertetésre, vagy a D-formájú lapos csat jelenléte már erősen elgondolkodtató.[1048] Hajlamos vagyok az itt bemutatott leletegyüttest egy elszigetelt jelenségnek, azaz egy 16. század végére keltezhető házhelynek tartani – de ez egyáltalán nem biztos, hogy így is van, csak annak látszik. Eme példa önmagában is szemlélteti azt, hogy a felszíni leletek alapján levont következtetések csak hipotetikus érvényűek lehetnek. Biztosabb következtetéseket csak a feltárások szolgáltathatnak!

7.1.1. Csorvás területén talált tárgyak szóródása

Csorvás (115–119. kép) területén a 10–11. századtól kezdve sikerült kimutatni a megtelepedés nyomait (120. kép). Talán ez sem lehetett folyamatos, de ennek sem alátámasztására, sem pedig elvetésére nem rendelkezünk megfelelő leletanyaggal. Az első írott forrás – a régióban teljesen megszokott módon – a 15. századból származik. Valamikor *1437-előtt Zsigmond király a szentandrási uradalmat és annak 11 pusztája között Csorvást is Hunyadi Jánosnak adományozta. 1456-ban Szentetornyához tartozó pusztaként említették* […] *Az 1460-as években népesítették be újra*.[1049] A magam részéről ugyan nehezen tudom értelmezni a Blazovich László, Csorvás szócikkben foglalt észrevételét, miszerint *1456-ban*

[1042] A kérdések pedig további kérdéseket szülnek: Az 1550-es évek érméi korábban itt elvesztett darabok? Ezek még forogtak a 16. század legvégén? A házhely egy egész emberöltőn keresztül fennállt?
[1043] Gysz.: 2018/13.2: hozzá hasonlót láthatunk a 42. kép 10 alatt.
[1044] Gysz.: 2018/13.8: hozzá hasonlót láthatunk a 46. kép 10 alatt.
[1045] Gysz.: 2018/12.4: hozzá hasonlót láthatunk a 46. kép 14 alatt.
[1046] Gysz.: 2018/12.2: hozzá hasonlót láthatunk a 78. kép 4 alatt.
[1047] Gysz.: 2018/13.10: hozzá hasonlót láthatunk a 52. kép 3 alatt.
[1048] A csat párhuzamait eddig 13–15. századi környezetből ismertem. Pontosabban a publikációkban erre az időszakra keltezték őket.
[1049] BLAZOVICH 1996, 81–82.

Szentetornyához tartozó pusztaként említették, nagyobbik részét azonban [!!!] *az Ábrahámfiak birtokolták*.[1050] Bárhogyan is van, Csorvás a régió egyik legkésőbb benépesült települése lehetett, miközben számolnunk kell a települések időszakos elmozdulásaival is. Területén az élet töretlenül folytatódott a 15 éves háború időszakáig.

Mielőtt a település belső strukturális rendszerének taglalásába kezdenék, érdemes az írott források és a rendelkezésünkre álló éremanyag kapcsolatára felhívni a figyelmet. Csorvást valamivel 1437 előtt és 1460 körüli 2-3 évtizedben pusztaként említik. Ebből az időszakból, azaz Zsigmond uralkodásának végétől Mátyás trónra lépésének idejéig összesen 17 érme került elő a keresőzések során (4–5. táblázat), ami a teljes éremanyag 2,3%-a. Mezőhegyes esetében ez az arány 22,72%, Kopáncson 19,07% és Peregen 16,95%. Ez a bizonyos 17 érme egyrészről kevés, más részről pedig nagyon is sok – ha azt az Árpád-kor bizonyos időszakaihoz hasonlítjuk.[1051]

Zalai György szerint Csorvást II. Béla idejében alapították, amit a későbbiekben Szatmári Imre is elképzelhetőnek tartott.[1052] Való igaz, II. Béla érméi sűrűn előfordulnak a régióban, legnagyobb számban erről a lelőhelyről származnak (20). Ugyanitt Salamon (1), Kálmán (1) és II. István (2) érméi is napvilágot láttak (120. kép), melyek együttes száma ugyan a fél tucatot sem éri el, ám az összes lelőhely vonatkozásában ez mégis magasnak tekinthető, hiszen egyedül Szénás előzi meg, Kálmán öt veretével (4–5. táblázat). A településen tehát számolhatunk a megtelepedés nyomaival már a 11. században is, s mi több, már a 10. század második felétől is. Bő két tucat tárgy került ugyanis elő, melyek a 10. század második felére, 11. századra, esetleg a 12. század elejére datálhatóak (120. kép).[1053] Ezek között klasszikus honfoglalás kori övveretek (66. kép 6, 9; 120. kép 17–18), líra alakú csatok (56. kép 1; 120. kép 19–20), szíjvég (67. kép 1; 120. kép 21), kerek kúpos veretek (65. kép 1–

[1050] Ugyanitt a következőt is írja: *Talán az 1466-ban említett Csorvásegyháza pusztát is - tartozékának tekinthetjük, amelyet 1466-ban Teleki Varjasi János és Bizerei János mint Mogyorósfecskés tartozékát kapták*. Itt nyilvánvaló tévedés lehet, hiszen az itt említett Csorvásegyháza – helye ugyan nem ismert – ettől a lelőhelytől messze nyugatra keresendő (v.ö.: 16. táblázat).

[1051] A vizsgált régióm területén az éremforgalom Zsigmond uralkodásának második felében, utolsó évtizedében indul be (egy kivétel van csupán, Pereg, mint azt alább látni fogjuk). Az első írott források és az éremanyag „berobbanása" közt több esetben is látható az összefüggés. Vannak esetek, ahol tapasztalhatunk némi ellentmondást. A Zsigmond – Mátyás trónralépése közti időszak éremforgalma Gerendáson 2,37%, Szőlősön 2,59%, Szentetornyán 2,59% és Szénáson 4,7%. A települések első említései erősen változóak: Gerendás (1418), Szőlős (1456), Szentetornya (1456), Szénás (1403). Gerendás (1458) és Szénás második említései (1468) az említett arányokhoz közelítenek, ami erősen megkérdőjelezi az első, igen korai említésű települések lakottságát. Mindebből számomra az körvonalazódik, hogy a 15. század elején megindult a prédiumok adásvételével párhuzamosan azok megtelepülése is, ami azonban a legtöbb esetben (főként a Száraz-értől távol) csak szórványosnak mondható – az éremforgalom szempontjából mindenféleképpen.

[1052] SZATMÁRI 1999A, 104; ZALAI 1997, 7–9.

[1053] Jóllehet a honfoglalás kori leletek tipokronológiája alapvetően nincsen kidolgozva, de a korai honfoglalók, kizárólag a 10. század első felére keltezhető leletanyaga hiányzik a lelőhely területéről. Avagy eddig nem bukkantak nyomukra.

3, 8; 120. kép 7–10), pántgyűrűk (19. kép 4; 120. kép 3–5), csüngős veretek (64. kép 6–9; 120. kép 11–14), fonott gyűrű (19. kép 1; 120. kép 2), fonást imitáló gyűrű (24. kép 9; 120. kép 6), S-végű hajkarika (120. kép 1) lunulák (120. kép 22),[1054] amulett (120. kép 23),[1055] keresztek (120. kép 24–26)[1056] különféle típusai, illetve cipőveretek (67. kép 10, 12; 120. kép 15–16) találhatóak. Meglehet, hogy a lakosság folyamatos volt a 10. század második felétől egészen a tatárjárásig, de ezt a szórványos adatok alapján nem lehet minden kétséget kizáróan alátámasztani. A honfoglalás- és kora Árpád-kori időszak leletanyagának jelentős része a későbbi templom körzetében összpontosul, de találunk ebből a korszakból leleteket a templomtól igen távoli területeken is.[1057] A templom körül fellelt korai leletanyag a lelőhelyet nagy valószínűség szerint Gellértegyházával – és problémakörével – rokonítja.[1058]

Érdemes egy pillantást vetnünk a 12–13. századi leletek, különösképpen az érmek szóródására, összehasonlítva azt a 15. századi éremforgalommal.[1059] A 12–13. századi érmek szórványosan fordulnak elő a lelőhely területén. A templom közvetlen környezetében számuk nem magasabb, mint bárhol, ahol előkerültek. Határozottan elkülönül azonban egy csoportjuk, melynek tagjai (121. kép 1) mintegy 40 méter szélességben, a templomhelytől északra, attól minimálisan 300 méterre egy ÉNy–DK irányú sorba rendeződnek. Ezek az érmék jó eséllyel egy utat rajzolnak ki, ahhoz köthetőek.[1060] Ezzel szemben Zsigmond és Mátyás közti időszakból származó veretek a templom körül, főleg annak nyugati részén (talán a piactér helyén?) összpontosulnak, és csak egy példányuk helye közelíti meg az előbb említett vonalat.[1061] Azt csak Mátyás időszakában éri el, viszont a Habsburgok alatt sem lépik azt túl látványosan.[1062] Amennyiben itt egy úttal számolhatunk, akkor annak legalább a 12. századtól kezdve ott kellett lennie, és jelen volt a késő középkor folyamán is. Ezt látszik alátámasztani a

[1054] A lelőhelyen egy közel ép, illetve egy keresztben félbetört darab került elő a fémkeresőzések során (2015/250.138–139). A tárgyakhoz nem lehet koordinátát rendelni, mivel azok a „múltbeli" keresőzés során talált szórványok. A lunulákkal kapcsolatban v.ö.: PETKES 2013.
[1055] 2017/123.22.
[1056] Csorváson három, különféle típusba sorolható kereszt/kereszt-töredék került elő (2015/250.213, 283; 2017/123.13). Közülük kettőt nem lehet a térképen ábrázolni.
[1057] Líra alakú csatokat kb 245 és 285 méterre, amulettet 200 méterre, keresztet 200 méterre, ugyanez vonatkozik az éremanyagra is (120. kép 19, 20, 23, 25).
[1058] V.ö.: BÍRÓ 2020A.
[1059] Az érmeket leszámítva kevés biztos leletanyaggal számolhatunk a 12–13. századból (19. kép 11; 26. kép 1; 26. kép 3; 26. kép 6; 51. kép 1). Ezek közül egynek van csak koordinátája, ami a templomdombra mutat (26. kép 6). Ez ugyan nem sok, és erre (akár a tatárjárást túlélő) lakosságot építeni sem nagyon lehet, ám mégis meg kell jegyezni, hogy II. András (2 db) és különösen IV. Béla (3 db) érmeinek együttese a teljes régió felét teszi ki (10 db). IV. Béla vereteiből összesen 5 darab került elő a teljes régióban, és ebből 3 darab Csorváson (4–5. táblázat).
[1060] Az érmék által megrajzolt irány Szénás, illetve Gerendás középkori települései felé mutat.
[1061] Zsigmond verete a feltételezett út vonalán található, I. Ulászlóé a templomtól ÉK-re kb 250, míg Hunyadi Jánosé a templomtól DK-re mintegy 270 méterre került elő. Ami a fentieket erősítheti, azaz a piactér létrejötte után a lakosok is birtokba vehették a területet, és valóban csak a 16. század közepén, Mátyás időszakában.
[1062] Kivételt képez ez alól a lelőhely északnyugati csücske, ahol a „kitüremkedő" leletek egy utat jelölhetnek.

gyűszűk és a plombák helyzete is (121. kép 2). Túl azon, hogy a templomtól nyugatra lévő, feltételezett piactéren nagyobb számban is előkerültek, kisebb számuk a már említett út mentén jelöl ki határozott csomópontokat – talán a szabók üzleteit, esetleg piachelyeit, hiszen itt is kerültek elő sátorgombnak tartott tárgyak is. A két korszak közti párhuzamosság mellett a különbözőség is feltűnő. A templom melletti piactér az Árpád-korban nem létezett, a súlypont a 15. századtól egyértelműen a templom környezete, első sorban ahhoz nyugatról illeszkedő tér lehetett, mely mellett közösségi színtérként is ki lehet emelni az évszázados múltra visszatekintő országos utat a templomtól északra, ami egyben záróvonalként (határútként) is funkcionálhatott.[1063]

A leletek három nagyobb tömböt alkotnak, melyek sávszerű sűrűsödések formájában jelentkeznek. Ezek egyike a már említett út, míg a másik a templom és környezete. Kettejük közé ékelődik egy harmadik sáv, az előbbiekhez hasonlatosan partos kiemelkedésre. A sávok közti mélyedésekben látványos, leletmentes sáv rajzolódik ki. A három markáns sávtól délre illetve keletre is fordulnak elő leletek, melyek hasonló rendszert követhetnek, de mivel számuk kevés, így az csak feltételezhető.[1064] A Google Earth térképlapjain kiválóan látható a templom körárkolása, illetve több sorban fellelhető négyzetes árkolások, melyek az egykori jobbágytelkek területi egységei lehetnek (122. kép 1).[1065] Érdemes lenne ezt a struktúrát geofizikai mérésekkel pontosítani, és az előkerült leletanyagot mindezzel összevetni (szántás hatása, stb).

A gombok között nyilvántartott, két tagú lapos gombokat szinte biztosan a 16. századi pusztulási horizont utáni időszakra keltezhetjük. Szórványosan mind a négy falu területén előfordulnak, és általában nem lehet velük semmit sem kezdeni. Példaként szeretném felhozni – és első sorban metodikai szempontból – Csorvást, ahol négy ilyen (koordinátázott) gomb is napvilágot látott (122. kép 2): egy közülük a már többször említett északi „elkerülő" úton, míg három a templom közvetlen szomszédságában feltételezett egykori piactéren. A lelőhelyen 17–18. századra keltezhető érmék közül egy, a templomtól ÉK-re, mintegy 220 méterre került elő,[1066] míg további négy közvetlenül a templomdombon.[1067] Az érmék közül

[1063] Talán az út meglétét igazolja az a két forrasztott gyűrű is (22. kép 2, 5), melyek szintén ezen a vonalon kerültek elő. Találati helyük a 15. század középső harmadának érméitől messzire, Mátyás és utódai érmeivel együtt található. Így ezek a gyűrűk inkább az utat jelölik.
[1064] A lelőhelyen legtöbbször a Zsikai házaspár keresőzött. Zsikai Péter elmondása szerint a lelőhely ezen részén az itt húzódó magasfeszültségű vezeték miatt nem nagyon jártak. Ez csak részben lehet magyarázata a leletszóródásnak, hiszen a leletek sávos tömbje a magasfeszültségtől 3–400 méterre kezdődik csupán.
[1065] Google Earth 2015.09, 2021.12.
V.ö.: https://www.fentrol.hu/hu/legifoto/169652?r=1&c=2313988.655875:5881785.657235:6
[1066] III. Károly 1 krajcárja (2017/124.5).
[1067] Ezek II. Mátyás, II. Ferdinánd ill. I. Lipót érmei (53/2016.12; 58/2016.28; 2017/86.4; 2017/92.5).

kettő is I. Lipót verete, közülük az egyik az 1700. évben készült. Csorvás *templomának romjairól 1733-ban azt jegyezték fel, hogy annak építőanyagát a vásárhelyiek hordták szét* […].[1068] Azt gondolom, hogy az írott és a tárgyi forrás jelen esetben részben, vagy egészében összekapcsolható. Peregen a lapos, kéttagú gombok pedig talán a csárdahelyhez kötődnek.

7.1.2. Kopáncs területén talált tárgyak szóródása

Kopáncs (123–127. kép) egy minden tekintetben átlagos településnek tekinthető a régión belül. Honfoglalás kori és Árpád-kori leletanyag mellett ugyan rendelkezünk Cupanchi helynévvel (1219), ami azonban nem köthető össze lelőhelyünkkel. Az első írott forrás 1450-ben említi, amikor *Hunyadi Jánosnak a hódvásárhelyi uradalomba iktatásakor Kopáncsról Nagy Tamás, Porkoláb Tamás és Kopáncsi János jelentek meg* […] *1552-ben a török hadjáratot megszenvedte, az évtized végére azonban kiheverte a pusztítást*.[1069]

Kopáncs emlékeit bemutató füzetünkben Szigeti Judit ismertette az itt előkerült honfoglalás kori régészeti leletanyagot.[1070] Az általa bemutatott anyagból – a bizonytalanság okán – kiemeltem azt a köves gyűrűt, melyről fentebb bővebben írtam, így összesen hat, térképen is ábrázolható tárgy maradt, melyek szóródása viszonylag hektikusnak mondható. A leletek az itt meanderező Kopáncs-ér belső, partos részén találhatóak, 2-3 csoportot alkotva. A legnyugatibb csoportot egy csizmaveret (67. kép 8), egy övveret (66. kép 12) és egy líra alakú csat alkotja – tőlük északra, mintegy 100 méterre találták egy madárdíszes gyűrű töredékét (27. kép 4). Ettől a két (alkalmasint egy) csoporttól bő 200 méterre keletre került elő, egymáshoz közel egy pentagrammás gyűrű töredéke (33. kép 5) és egy preszlavi típusú övveret (66. kép 13). A két csoport a templomtól 200-250, illetve 100-150 méterre található. A távolságadatokból az látszik, hogy két honfoglaláskori temetőről lehet jelen esetben szó, melyek közelében épülhetett fel a későbbiekben a templom.[1071] Ez a mintázat a már látott csorvási, illetve a hamarosan bemutatásra kerülő peregi eset, mintegy átlagának tekinthető.

A honfoglalás kori leletanyag kapcsolódásának módja az Árpád-kor, főleg annak későbbi évszázadai felé erősen kérdéses. Kopáncson III. Béla veretei a legkorábbiak, ami alapján a folytonosság megkérdőjeleződik. A legtöbb érme friesachi, köztük a hamis darabok is képviseltetik magukat. Ha ehhez hozzávesszük az ólomsúlyokat, akkor egy, az orosházi

[1068] SZATMÁRI 2005, 106.
[1069] BLAZOVICH 1996, 204–205.
[1070] SZIGETI 2021A.
[1071] A szakirodalomban kiválóan ismert Orosháza, Nagy Albert-tanya [219], illetve Pusztai Ignácné-tanya [216] távolsága szűk 200 m.

pénzváltó telephez hasonlatos kép tárul elénk – igaz, szerényebb méretben.[1072] Jól látható (128. kép 1) a templom, a 12–13. századi veretek (sárga színnel jelölve) és a biztos (világosabb piros) és a kérdéses (sötétebb árnyalatú piros) ólomsúlyok (?) egymáshoz való viszonya. A tárgyak szóródása igen hasonlatos, fedik egymást, de nem csak egymást, hanem a fentebb bemutatásra kerülő honfoglalás kori temetőket (?) is.[1073]

A Kopáncs-ér meanderének közepén felépült templom környezetében kiterjedt fémkeresős kutatás zajlott. A templom közvetlen déli oldalán húzódó, ÉK–DNy-i irányú dűlőtől délre azonban csak ritkán folyt keresőzés. A lelőhelynek ezt a részét messzemenő következtetések levonására alkalmatlannak tekintettem.[1074] Kopáncs kutatottsága rendkívül egyenetlennek mondható, ugyanakkor bizonyos tekintetben szerencsétlennek is, hiszen a nagy mennyiségű tárgy az egykori falu központi részének életébe enged betekintést nyújtani, oda ahol a késő középkori megtelepedés nyomai Luxemburgi Zsigmond érmeitől kezdve egyenletesen pulzáló képet mutatnak. Ez pedig egyáltalán nem kedvez a leletanyag kronológiai szétszálazásához, az – a többi, bemutatásra kerülő településhez képest egy sokkal egységesebb „masszának" tekinthető.

Zsigmond veretei a már bemutatott, legnyugatibb helyzetű honfoglalás kori gócpont déli részén sűrűsödnek, és egyéb tárgyak sűrűsödése miatt kijelenthető, hogy itt lehetett az egykori piactér.[1075] Ezek közt olyan tárgyakat kell megemlítenünk, mint a plombákat, sátorgombokat, gyűszűket, hordócsapokat, könyvvereteket. Ezek a tárgyak a feltételezett piactértől északi irányban haladva követik az ér természetes parti gátjának vonalát, bő 200 méter hosszan.[1076] A középkori emlékek közül a dugók és a könyvalkatrészek együttes

[1072] Kopáncson négy, ólomból öntött hengeres, egyes esetekben jelölt, negyedelt tárgyat pénzváltó súlynak tarthatunk. Az előkerült lapos, középen lyukas példányok közt is lehetnek ólomsúlyok, de nem kizárt, hogy hálósúly, szövőszék-nehezék is lehetett egyikük-másikuk (v.ö.: KEREKES–RÓZSA 2021, 17).

[1073] Mindez több és többfelé burjánzó gondolatot is elindíthat bennünk. 1) A honfoglalás kori leletek talán nem is sírokat jelölnek? Vagy a pénzváltással foglalkozó, annak teret adó közösség valamilyen okból kifolyólag nem tudta, hogy itt korábban temetők is voltak? 2) Ismételten idézném Milica Radisić fentebb említett gondolatmenetét, miszerint a preszlavi típusú veretek szerb területeken a bolgárok és a helyi lakosság gazdasági csomópontok közös birtoklását jelentheti a 10. század második felében. Talán Kopáncs is egy ilyen gazdasági központ lehetett, ami a 12–13. században újból aktivizálódott?

[1074] Részlet Zsikai Péter 2024. decemberi leveléből: *Kopáncson ugyanaz a helyzet a déli résszel, hogy azt a területet alapvetően kevésbé jártuk. Ott ez elsősorban a művelési módnak tudható be. Azok a gazdák valamiért nem hajlandóak szántani, minden évben csak tárcsáznak. Az úttól északra lévő, a sűrűsödés közepén látható üres foltot viszont nem tudom mire vélni, magam is értetlenül állok előtte*.

[1075] Éppen ezek az „egyéb tárgyak" hiányoznak a templomtól keletre eső partos részről, ahol pedig a jobbágytelkekkel számolhatunk.

[1076] Jelen pillanatban ebből ugyanolyan bakugrás következik, mint a honfoglalás korának és III. Béla vereteinek időszaka közt alkalmaztunk a település kontinuitásának „bizonyítása" érdekében. Ez a feltételezett piacutca addig a pontig tart ugyanis, ahol az érbe északról becsatlakozik az az árok, amely feltételezhetően Árpád-kori eredetű, és a Száraz-ér Kopáncs-érrel történő összeköttetését biztosította (112. kép 2). Az árok és az azt kísérő út víziója azonban nem feltétlenül a (lakosok) továbbélés(ének) záloga. Hiszen, ha figyelembe vesszük azt, hogy a lelőhelyen csak egy forrasztott gyűrű került elő (ami sajnálatos módon „fejnélküli", tehát a korszakolása cseppet

ábrázolása érdekes képet mutat (128. kép 2): kiegészítik (?) egymást. Különösen szembeötlő ez, a templomtól nyugatra, mintegy 250 méterre fekvő kis területrészre, ahol 3 könyvveret (sárgával jelölve) és 2 hordóhoz tartozó (zölddel jelölt) dugó (?) került elő. Egy másik, hasonló csoport figyelhető meg a templomtól ÉNy-ra, mintegy 170 méterre (1 könyvveret és két dugó). Talán olyan közösségi terek ezek, ahol italmérés is folyhatott.[1077]

Mint említettem, Kopáncson a leletek alapján kronológiai finomítás nem lehetséges. Az öntött gyűrűk madaras változatai (4 db) egy 50 méter átmérőjű körben szóródnak, amire azonban nem tudok magyarázattal szolgálni, ugyanakkor metodikai és statisztikai kérdések tekintetében nagyon is fontos információnak tekintem.

7.1.3. Pereg területén talált tárgyak szóródása

Pereg területéről (137–141. kép) is rendelkezünk régészeti adatokkal már a honfoglalás- és kora-Árpád-kor időszakából is. *A mongol pusztítás után több mint 200 év múlva 1450-ben említették nevét újra a források a hódvásárhelyi uradalom részeként.*[1078] Ezen a lelőhelyen a régészeti leletek finoman szólva is szembe mennek az írott források által sugallt képpel. Jóllehet az itt előkerült, Zsigmond uralkodási időszakához köthető jelentős éremanyag is figyelemre méltó, ami a jelzett, 1450. évnél korábbi megtelepedést feltételez, de a nagy meglepetést Károly Róbert és Nagy Lajos érmei jelentik a lelőhelyen.

Anjou királyainktól összesen 17 veret származik a teljes kutatott régióból (az éremanyag 0,25%-a), ebből Pereg 11 darabbal képviselteti magát. Még beszédesebb a kép, ha figyelembe vesszük azt, hogy a Károly Róberttől származó összes, azaz mind az 5 veret Peregről származik.[1079] Ezzel kapcsolatban külön megfontolás tárgyát képezi az, hogy a hagyományosan 14–15. századra datált forrasztott gyűrűk nagy része szintén Peregről ismert (3. táblázat) – melyek leginkább az Anjou érmék társaságában kerültek elő. Amennyiben kivesszük az ismeretlen, egyéb (és az amúgy is későbbi besorolású fede) gyűrűket

---

sem egyértelmű), akkor könnyen beláthatjuk azt, hogy a tatárjárás után itt is csak szórványos lakossággal számolhatunk hosszú időkre. Az pedig, hogy a település első említése 1450, nagyon szépen együtt muzsikál azzal, hogy arányaiban itt került elő a legtöbb I. Ulászlóhoz köthető veret.

[1077] Ezt az összekapcsolódást Csorváson nem tapasztaljuk, mivel itt egy dugót sem lehetett a térképre rakni. Mezőhegyesen a dugók a falu szélén kerültek elő, az utak mentén, a könyvveretekkel nem lehet őket összekapcsolni. Peregen a templom és a piactér közti részen, egymástól 200–250 méterekre lehetett a térképen ábrázolni dugókat, melyek a könyvveretekkel látszólag – Kopáncshoz hasonlatosan egységet alkottak.

[1078] BLAZOVICH 1996, 149–150.

[1079] A 11 érme térképre vetítése (142. kép 1) alapján egyértelműen kijelenthető, hogy azok négy csoportban helyezkednek el. Ezen csoportok között találunk egy-egy tagúakat, illetve olyanokat, ahol 3, illetve 6 darab került elő viszonylag kisebb helyen. Azon lehet vitatkozni, hogy a lila árnyalatú (Károly Róbert) és a sárgásbarna (Nagy Lajos) éremhalmazok kronológiai besorolást takarnak, avagy sem, de a falu 14. század második felének lakott-volta felett nem. Főleg azért nem, mert az Anjou-érmek szóródása az éremkincset, azaz az egyszeri esemény véletlenszerűségét kizárja, ezek a foltok leginkább házhelyeket jelölhetnek.

csoportjukból, akkor a következőt tapasztaljuk: a gyűrűk egy harmada Peregen (8) került elő, míg másik harmaduk Komlóson (3) és Mezőhegyesen (4) osztozik; a harmadik harmaduk a többi településhez köthető, több falu területén ismeretlenek.[1080] De, lássuk a kezdetektől:

Peregről is viszonylag nagyobb számban kerültek elő honfoglalás kori leletek. Ezek két fő csoportosulásban vannak jelen. Mindkettő a Száraz-ér meanderének külső ívéhez kötődik, egymástól mintegy 200 méterre helyezkednek el. Mindkét gócpontban fél-fél tucatnyi 10–11. századi lelet vált ismertté (övveretek, szíjvég, csüngős veretek, líra alakú csatok, cipőveretek, lépcsős fejű gyűrű, hajfonatkorong töredéke). Az első csoport tagjai koordinátázottak, a szélső tagok egymástól 130 méterre kerültek elő. A második csoport tagjait a Bene András által múltban gyűjtött, 2. foltként pontosan nem tudjuk térképre vinni. Ezeken felül a lelőhelyről szórványosan több korszakazonos lelet ismert, melyek a foltok valamelyikéhez tartozhattak. Jóllehet a líra alakú csatok jelen esetben is szélesebb elterjedést mutatnak. Ezek, a honfoglalás kori foltok a templomtól északra helyezkednek el, attól jelentős távolságra. Egyikük 700-750, míg másikuk kb 500 méterre, egyaránt az eret kísérő magaspart peremén. Erre a vonalra (útra) fűződnek fel azok – a fentebb említett – gócpontok, melyek területén nem csak az Anjou királyaink veretei, de a 12–13. századi érmék is előkerültek.

A peregi templom első periódusát Bálint Alajos a 11. századra keltezte, az itt előkerült I. (Szent) László veretek alapján.[1081] A templom és a 10–11. századi leleteket tartalmazó gócok (temetők) kapcsolatáról semmilyen információval sem rendelkezünk, de a térbeli elkülönülés nem zárja ki a folytonosságot a lelőhely területén. A honfoglalás kori temetők tágabb környezete a későbbiekben is uralta a teret, a templom pedig periférián helyezkedhetett el. A 12–14. századi éremforgalomra utaló nyomok a térben akkor is ugyanott helyezkednek el, dacára a lelőhely területét ért tatárjárás pusztításának, és az azt követő biztos elnéptelenedésnek ellenére. Mátyás időszakában közelítik meg az első érmek a templomdombot, de ez a távolság akkor is tetemes, mintegy 300 méteres.[1082]

A lelőhely központja tehát messze a templom helyétől, az egykori honfoglalás kori temetők (?) helyén alakult ki, és talán már az Árpád-kor folyamán. Központi szerepét ez a területrész a későbbiekben is megtartotta, amit egyértelműen jelez az éremforgalom, de talán ennél is jobban mutatnak azok az indikátornak számító plombák, melyekhez társíthatjuk a gyűszűket is. Ezek egy, a templomtól 200 méterre északra eső kisebb flekket leszámítva csak

[1080] Szentetornyán is 3 példányuk került elő.
[1081] BÁLINT 1938, 168.
[1082] A lelőhely területi bővülése ÉNy (az ún. „háromszög") felé egyértelműen Zsigmond időszakára tehető, ami azonban közel sem a templom irányába mutató: a Száraz-érbe csatlakozó – ma nagyrészt szabályozott mederbe terelt – vízfolyás mentén történt meg a terjeszkedés.

itt kerültek eddig elő. Ez a területrész a későbbiekben sem vesztett jelentőségéből, hiszen itt, az északi honfoglalás kori temetőre nagyrészt rárétegződve kerültek elő annak az újkori csárdának a nyomai, melyet közvetlenül a török felszabadító harcok után emeltek, és melynek semmilyen írott nyoma sem ismert (142. kép 1).[1083]

Mint Pereg éremforgalmával láttuk, a 12. és a 12–13. századi érmek gyakorlatilag ugyanazokon a pontokon fordulnak elő. Ezek a pontok pedig a templom és a honfoglalás kori temető (?) mellett létrejött központi terület (piactér?) közötti út nyomvonalán voltak. Anjou királyainkhoz köthető veretek ugyanezeket a gócpontokat fedik, ami azt sejteti, hogy a tatárjárás borzalmait követő visszarendeződés ugyanazt a területet célozta meg az újratelepülésre, ami – valljuk meg – több, mint furcsa.[1084] Zsigmond alatt az éremforgalom a már meglévő házhelyekből (?) tágul, és a lelőhely ÉK-i részén – mint azt már írtam – terjednek is. Mátyás uralkodásáig tartó időszakban az éremanyag további sűrűsödése figyelhető meg, illetve a települési nyomok terjeszkedése a templomhely felé. Mátyás és utódai alatt éri el a lelőhely a legnagyobb ismert kiterjedését, a Habsburg időszak alatt az éremanyag sűrűsödése figyelhető meg.[1085]

A lelőhely központi elemének tehát a templomhelyet és a piacteret (?) összekötő út tekinthető, melynek északi felén már a 14. század végén újra kialakultak azok a lakóhely-központok, melyek körül egyre nagyobb sugarú körben számolhatunk a leletanyag sűrűsödése melletti szóródással. Éppen ezért ezen a részen a 200 évre keltezhető leletanyag kisebb horizontokra való bontása nagyon nehezen végezhető el. A település életének legvégére keltezhető, különálló flekkről a bevezető rész végén tettem említést. Ilyen különálló rész az ÉK-i sarokban álló „háromszög” területe, melynek keleti végéből nagy mennyiségű Zsigmond-érme származik, ugyanakkor erről a részről forrasztott gyűrű nem került be a múzeumi gyűjteménybe. Ez persze a véletlen játéka is lehet, de elképzelhető, hogy a forrasztott gyűrűk a 15. század harmadik-negyedik évtizedére kikopnak.[1086]

Pereg a négy-, illetve nyolclyukas kapcsok (143. kép 2) három nagyobb foltból származnak. A központi területen előkerülteket nem lehet összevetni egyéb leletekkel, az ún. háromszög keleti végében találtak azt jelzik, hogy ezeket a kapcsok Zsigmond uralkodási idején jelenhetnek meg legkorábban. A templomhoz közeli nagyobb számú előfordulásuk azonban Mátyás és utódai időszakához köti őket. A négy- és nyolclyukú kapcsok tehát a 15.

[1083] A csárda fontosságát mi sem mutatja jobban, mint az, hogy itt vált ketté az Arad felől érkező út Tótkomlós (Hódmezővásárhely/Algyő), illetve Orosháza (Szentes/Böld) irányába. Utóbbi a mai (modern Mezőkovácsházától induló) úttól mintegy 2 km-re nyugatra futott az egykori Szőlősön keresztül Orosházára.
[1084] Hacsak az új telepesek érzelmi kötődések nélkül érkeztek a számukra új területre.
[1085] Talán ezzel függhet össze a templom átépítése, és talán Pereg oppidium rangra való emelkedése is.
[1086] Az írott források adataival ellentétben a településeken az élet hamarabb is elindulhatott.

század közepe táján jelenhettek meg, használatuk a 15–16. század fordulóján töretlennek látszik, és a 16. század második felére kezdenek visszaszorulni. Helyüket a 16. század második felére azok az öntött kapcsok veszik fokozatosan át, melyek az egyben öntött, egyszerűbb társaiknál általában mívesebbek, a kapcsoló funkciót biztosító részeiket (hurkok és kampók) általában forrasztás útján erősítették a kapocs testéhez.[1087] Az ún. egyéb kapcsok korszakolását segítheti előfordulási helyük: kizárólag a csárdahely területén fordulnak elő (143. kép 2).

Nem mehetünk el szó nélkül a területet uraló nagy árok mellett, amit az Árpád-korban épült, az egész középtájra kiható jelentőségű sószállító rendszer részének tartok.[1088] Ez az árok az 1400-as évekre teljesen feltöltődött, ugyanakkor elképzelhető, hogy vonala a későbbiekben is határvonalként, esetleg útként funkcionált (142. kép 2). Ez az árok a templomdombhoz futott be, így könnyen lehet, hogy a fentebb említett leletnélküliségnek és az ebből fakadó periférikus jellegnek ez lehet (legalábbis az egyik) magyarázata. Sajnos a lelőhelynek templom körüli része az emlékpark és létesítményei miatt sosem volt igazán kutatva, de ugyanez igaz a templomtól északkeletre lévő nagy négyzetes területre is, amit a leletek alkotta ponthalmaz látványosan elkerül.[1089]

Mindent összevetve Pereg példája a következő. A régió szerepe egyértelműen kiváló földrajzi helyzetéből fakadt. Az itt található késő bronzkori földvárak[1090] építőit és üzemben tartóit ugyanaz mozgatta, mint a későbbi idők embereit. Itt vált ketté a Maros (azaz Erdély) felől érkező, a Száraz-eret kísérő út a két nagy tiszai átkelő irányába.[1091] Az elválásnál (az ún. háromszög területén) szkíta és szarmata kori leletek már kijelölték azt a csomópontot is, amelyet a magyar honfoglalás korában temetkezési helyként használhattak. A 11. század közepén ettől a ponttól délre felépült a település temploma, ami azonban bő száz évvel később perifériára is szorult. Mindez a hatalmas csatorna rendszerbe emelésével függhet össze, amely a marosi sószállítással állhatott kapcsolatban, vízi úton téve lehetővé azt. A csatorna partjain utak biztosították a kapcsolatot a környező településekkel. Pereg a tatárjáráskor elpusztult, az ostrom nyomát eddig biztonsággal nem találtuk meg, de a csatornák hálózata alkalmas volt 70 falu népének egy heti védelmére. A csatornahálózat a tatárjárás után lassú enyészetnek indult, és a település újbóli tényezővé válásának idejére fel is töltődött, de az adataink alapján az

[1087] Az országútra merőleges dűlőút északi oldalára a négy-, illetve a nyolclyukas kapcsok szinte egyáltalán nem terjednek, az egyéb öntött példányok azonban szép számmal megtalálhatóak.
[1088] RÓZSA 2013; RÓZSA–SÜMEGI 2014; ROMHÁNYI 2016, 285; RÓZSA–BÍRÓ 2021.
[1089] A Rogerius-féle hely miatt nem lenne haszontalan kutatásokat folytatni az árkokkal körbevett területen is, hiszen a tatárjárás emlékei leginkább itt kerülhetnek elő.
[1090] BÓKA 2025.
[1091] RÓZSA ET AL. 2021, Pl. 1.

általuk körbefogott – a Rogerius által megénekelt vérmező – területét később már nem vették birtokba az ittlakók. A központi terület a középkor folyamán mindvégig az egykori honfoglalás kori temetők (?) helyén maradt, itt jött létre a török-kori felszabadító harcok lezárulta után rögtön az a csárda, amely az első katonai felmérés készítésének idejére már megszűnt létezni.

7.1.4. Mezőhegyes területén talált tárgyak szóródása

Vessünk egy pillantást arra a képre, amit a középkori Mezőhegyes kínál számunkra (129–133. kép).[1092] Az Árpád-kor vonatkozásában írott forrásokkal ez a település sem adakozó, régészeti leletanyagot tekintve azonban itt is kerültek elő olyan tárgyak – ha nem is nagy számban – melyeket a 12–13. századra keltezhetünk. A tatárjárást követően közel 200 évig éremforgalom nem mutatkozik a falu területén, viszont összhang figyelhető meg az írott források és a tárgyi anyag ismételt megjelenése között.

Mezőhegyes neve 1421-ben bukkant fel az írott forrásokban első alkalommal, ekkor mint (lakott) falut említik, a Nagylaki uradalom részeként. Valamikor a 15. században a Hunyadi család birtokába került, de a település története a későbbiekben is összeforrt az uradaloméval, ami azért sem lehet meglepő a számunkra, mivel azt Mátyás (Szilágyi Erzsébet tiltakozása mellett) a Jaksicsoknak adományozta, 1463-ban. A település elnéptelenedett ugyan 1552-ben, az úgynevezett Maros-völgyi hadjárat során, ám 1557/58-ban már 4 házról van tudomásunk a falu területéről, a 16. század végén pedig tucatjával írták össze a délszláv (szerb) családokat.[1093]

Az itt bemutatásra kerülő települések közül Mezőhegyes az, ahonnan nem ismerünk honfoglalás kori leletanyagot. Az első biztos leleteink a 12. század végéről származnak. III. Béla veretei mellett itt is feltűnnek a friesachi denárok, a velük egykorú „kalapált” fejű gyűrűk (26. kép 8), illetve néhány pénzváltáskor használt ólomsúly is színesíti a leletanyagot.[1094]

Gyűszű – marokgyűszű – plomba – sátorgomb (134. kép 1) kapcsolata alapján jól látható, hogy a gyűszűk és a marokgyűszűk szinte ugyanazt a területet fedik le. A plombák

[1092] A lelőhely, templomtól É–ÉK-re eső része látványosan leletmentes. Ennek oka egyrészt a természetes földrajzi környezet (a templomtól északra egy nagyobb mélyedés található), illetve az emberi beavatkozás a modernebb időkből (aszfaltos út építésével összefüggő tereprendezés, magasfeszültség az aszfaltos úttal párhuzamosan). A templomtól délre eső háromszögletű rész kerített erdő, ami ráadásul új telepítésű, keresőzésre alkalmatlan).

[1093] BLAZOVICH 1996, 204.

[1094] Talán nem haszontalan megjegyezni – utalva az alább megfogalmazottakra –, hogy 12–13. századi érmek a lelőhely északi részét viszonylag egységesen fedik le, míg a templomtól messze délre egy kisebb foltban három friesachi érme is előkerült, ami egy erszénylelet is lehet, jó eséllyel a tatárjáráshoz kapcsolódóan.

szóródása ezekhez hasonlatos, de valamennyivel tágabb területen szóródtak. Összevont adataik csoportosulást mutatnak a templomhelytől közvetlenül nyugatra elterülő részen, mintegy 80x100 méteres területen, az egykori piactéren (?). Az is jól látható, hogy ehhez a területhez két út is csatlakozik, melyek közül az ÉK–DNy-i a jelentősebb.[1095] A sátorgombok csak részben igazíthatók a gyűszűk–marokgyűszűk csoporthoz, de a plombákhoz igen. Fájó a hiányuk a piactéren, ami a koncepcionális besorolásukat illeti – aminek természetesen nagyon sok oka is lehet.

A középkori Mezőhegyesen nagy mennyiségű Zsigmond érme került elő.[1096] Ezek fedik a piacteret, illetve a hozzá, és a templomhoz vezető utat is.[1097] A 15. század közepéig a helyezt nem sokban változik. A gyűszűk–marokgyűszűk csoportját a 15. századi érmék szóródása fedi le a legjobban, leginkább a 15. század végi és az azt megelőző éremanyag együttese. A lelőhely déli harmadában az említett utak közül a délitől délre gyűszűk és marokgyűszűk nem fordulnak elő. Ez nem jelenti azt feltétlenül, hogy a szabó és cipész profil megszűnt a Habsburg időszakra a településen, hanem azt, hogy a 15. század első harmadában kialakult struktúra töretlenül folytatódott a 16. század végéig.

Mezőhegyesen kiválóan meg lehet figyelni a falu terjeszkedését az érmék térképre vetítésével. Zsigmond idejétől az 1552. évi pusztulásig érmék kizárólag a templom vonalában és az attól északra eső részeken kerültek elő. Az 1557/58. évi újratelepítés utáni időszakból is származnak érmék az északi településrészről, de a zömük attól délre jött elő (135. kép 1). A lelőhely déli részét tehát a 16. század közepe előtt jellemzően nem lakták. Mindez kiváló lehetőséget biztosít egyéb tárgycsoportokkal való összevetésre, kronológiai besorolásukra. Keresni sem lehetne jobb tárgyegyüttest erre a célra, mint a fejjé kiszélesedő öntött gyűrűk reprezentatív (135. kép 2) csoportját (abban is különösen az életfa és a madár ábrázolású gyűrűkét). Ezek a gyűrűk nem fordulnak elő a déli részen, ami egyben azt is jelenti, hogy a 16. században erősen visszaesik és a század második felére el is tűnik a gyűrű viselésének (elvesztésének) szokása a lelőhelyen.[1098] Mindez könnyen betudható az új telepesek

[1095] Ezeket érdekes módon római pénzek is szegélyezik (134. kép 2). Erre is többféle magyarázat adódik, melyek közül a legextrémebb az, hogy ezek a feltételezett utak már a 4. században is léteztek.
[1096] V.ö.: KEREKES 2023.
[1097] Zsigmond veretei a települési struktúra főbb alapjait megadják, vagy legalábbis már sejtetik. Amíg ezek az érmek a piactéren és az említett utakon csoportosulnak, addig a velük egykorú idegen veretek csak a feltételezett piactér területén. Redwitz Miklós szörényi bán mind az öt verete itt található, ebből négy egy 30 m átmérőjű körben. Elképzelhető, hogy itt, ebben az esetben ezek az érmék a piaci tevékenységhez kapcsolódnak.
[1098] Az öntött, fejjé kiszélesedő gyűrűk a Zsigmond korabeli érmék által megrajzolt körben már megtalálhatóak, de szóródásuk annál nagyobb. Ez a gyűrűk folyamatos használatát jelenti a 15. század folyamán.

érkezésének, feltételezve ezzel együtt azt is, hogy kevésbé éltek (?) a gyűrűviselés szokásával.[1099]

A kapcsok (136. kép 1) száma elenyésző a lelőhelyen (7).[1100] A déli lelőhelyrészen egy darab sem került elő belőlük, amit jó eséllyel az idegen eredetű lakosság viseleti szokásának tudhatunk be. Az északi településrészen fellelt kapcsok közt a borostyánlevél formájúakból került elő a legtöbb, bár ezeket sem tarthatjuk reprezentatívnak (3). Elképzelhető tehát, hogy 1552-ben, a falu első pusztulásának idejében ez a viseleti elem éppen, hogy megjelent a falu területén, és a falu későbbi időszakában pedig egyszerűen nem volt jelen.[1101]

A rúdgombok, füles gombok és a marokgyűszűk összevetéséből (136. kép 2) levonható következtetések jól mutatják a szórvány anyagok alkotta kép olykor nagyon is homályos voltát. A füles gombok teljesen együtt mozognak a gyűszűkkel, marokgyűszűkkel, igazodnak a piactérhez, az oda vezető utakhoz. A templomtól délre eső, a 16. század középső harmadától használatba vett területrészen nem fordulnak elő, ami sarkítva azt sugallja, hogy a füles gombok a 15. századra keltezhetőek, a 16. századra nem.[1102] Miután a népes számú[1103] marokgyűszűk közül egy sem fordul elő a templomtól délre, így feltételezhető, hogy az 1557/58 körül újra települő falu lakói nem ismerték ezt az alkalmatosságot.[1104] A rúdgombok ezzel szemben teljesen kikerülik a fülesgombokat. Csak a templom tágabb környezetéből ismerem képviselőit, és kizárólag annak déli oldaláról. Szinte biztos, hogy a korai települési részen (tehát 1552-ig) nem voltak használatban.[1105] Éppen ez adja meg – ha lehet ezt így

[1099] Így a Mezőhegyesen előkerült két rontott gyűrű nagy valószínűség szerint nem a defterekből ismert délszláv népesség gyűrűkészítő hagyományainak bizonyítéka, hanem a 15. század elején itt gyökeret vert népességhez kapcsolható (v.ö.: 5.3.3.3.12).

[1100] Teljes leletanyaghoz viszonyított arányuk 0,48%. Gerendáson ugyanez az arány 9,67% (v.ö.: 2. táblázat).

[1101] A kis darabszámú tárgyakkal azonban óvatosan kell bánnunk. Miután az északi teleprészen összesen 7 darab kapocs került elő, így a déli részen (ahonnan sokkal kevesebb tárgy is került begyűjtésre) arányaiban 2-3 darabnak illett volna előkerülnie. Ha így nézzük, akkor bizony a déli területrészen a kapcsok hiánya véletlenszerű is lehet. Ha ez így van, akkor elveszik a bizonyság a kapcsok (különösen az öntöttek) 16. század közepén való megjelenését illetően.

[1102] Ez a gondolatkör már önmagában felhívja a figyelmet a hasonló, ólomból öntött fülesgombok általában vett kései, 16–17. századi keltezéséből fakadó ellentmondásra (v.ö.: 5.6.1.1).

[1103] Alapvetően jó kérdés, hogy mi számít annak. A Mezőhegyesen talált (v.ö.: 5.9.1) marokgyűszűk kiugróan magas száma (20) talán reprezentatívnak tekinthető.

[1104] Ez további kérdéseket vet fel, hiszen korábbi munkánkban a marokgyűszűket a Balkán irányából eredeztettük, külön felhívva a figyelmet arra, hogy a Hódoltság területét azok sosem lépik túl (RÓZSA–SZABÓ 2021, 111). A 16. század végi defterek névanyaga alapján világosan látszik, hogy az 1557/58-as telepítés során délszláv lakosság költözött Mezőhegyesre. Miután a déli részen nem kerültek elő marokgyűszűk, így az is egyértelmű (?), hogy az újonnan betelepülők nem használtak ilyen alkalmatosságokat. Így azokat az 1552-ben elpusztult falu lakosaihoz kell kötnünk, akik szintén (?) délszláv népesség kellett, hogy legyenek.

[1105] A rúdgombok közel egy harmada Mezőhegyesről került elő (5/17), míg másik két példány a közeli Peregről ismert, ám a többi példány területi szóródása elveti a délszláv etnikumhoz való kötésük lehetőségét. Kézenfekvő lenne – az ún. úttörőcsatokhoz hasonlatosan (v.ö.: 5.5.1.2.1) – a krími tatárokhoz való kapcsolásuk, de azt éppen mezőhegyesi előfordulásuk kérdőjelezi meg (?), de legalábbis nem támogatja (?): A templomtól délre lévő részeken ugyan az éremanyag a Habsburg veretekkel indul, de a templomtól északra eső részen is tovább folytatódott az élet, hiszen már Ferdinánd veretei is kijelölik, sőt, helyenként messze meg is haladják a pusztítás

mondani – a végső kegyelemdöfést eme törékeny rendszer számára: ha előfordult volna akár csak egy rúdgomb is a templomtól északra eső területen, akkor a tárgytípus kronológiai megítélése is teljesen más lenne – mindez a településszerkezeti rekonstrukciók törékeny voltát mutatja, amint azt már fentebb is kifejtettem.

7.2. Településhatárok

Az első, települési határokat is rögzítő térképek a 18. század második felétől kezdődően maradtak fenn.[1106] Eme pusztatérképek segítségével meglehetős biztonsággal ábrázolhatók a 18–19. századi újjátelepítés időszakának viszonyai. A települési határok, későközépkori visszavetítésének lehetősége két tényező miatt sem reménytelen vállalkozás (99. kép). Az egyik ezek közül az, hogy a ránk maradt újkori pusztatérképeken szereplő prédiumok (birtoktestek) egymás mellé illeszthetőek, egységes szövetet alkotnak, hézagok nélkül töltik ki a teret. Az újkori prédiumok belsejében eddigi ismereteink alapján egynél több késő középkori templomos hely nem került elő. Ezek a templomos helyek minden esetben megfeleltethetőek a késő középkori forrásokban megmaradt településeknek.[1107] Ma már a vizsgált régióm összes középkori településének pontosan ismert a helye – az általában ugyanolyan nevű újkori prédiumok belsejében.

Míg az első tényező az újkori prédiumok térképes ábrázolása felől mutat a késő középkori települési határok irányába, addig a második tényező iránya fordított, hiszen a korabeli írott forrásokból indul ki. Ez a forráscsoport a 16. század végi állapotokat ismertető defterek információs bázisa.[1108] Kiemelendő, hogy a bennük szereplő falvak ugyanazok, mint amelyek a pusztatérképeken is feltűnnek (16. táblázat). Ugyanitt 18 puszta is szerepel, melyek területét az összeírások szerint kívülről művelik. Ezekről a pusztákról biztonsággal kijelenthetjük, hogy az újkori pusztatérképek készítésének időszakára beolvadtak az egykori középkori falvak határába. A kérdés csak annyi, hogy melyikbe? A 16. századi, viszonylag kis határral bíró Orosháza példának okáért öt pusztán is gazdálkodott. Ezek között minden bizonnyal voltak olyanok, melyek az újkori Orosházába olvadtak be, és talán olyanok is, melyek valamelyik szomszédos falu területét gyarapították.

előtti időszak területi lefedettségét. Így felettébb furcsa, hogy rúdgomb nem került elő a templomtól északra eső területen. Persze, összesen hat darab tárgyról beszélünk – kérdés az, hogy mennyire tekinthetjük őket relevánsnak?

[1106] Munkám során a Hungaricana oldalain fellelhető térképek adataira támaszkodhattam: https://maps.hungaricana.hu/hu/ (letöltés dátuma: 2026.04.14).

[1107] A forráscsoport (pusztatérképek) adatainak felhasználása előtt jelent meg Szatmári Imre templomos könyve, ahol a késő középkori régészeti lelőhely, illetve az írott források adatai Szentetornya vonatkozásában még külön mozogtak (Szatmári 2005, 147).

[1108] Káldy-Nagy 1982; Káldy-Nagy 2000.

A 16. század második fele előtti időszakok birtokhatáraival hasonló helyzetben vagyunk, hiszen akkor sem áll módunkban megrajzolni azokat, ha esetlegesen írott források felsorolásai vagy templomos falvak ismert helyei birtokában vagyunk. Pereg vonatkozásában történetesen tudjuk, hogy *1465-ben hozzá tartoztak Leányegyház, Tompa, Kétfülű, Árokos, Háromlábú, Omlás, Perektanya, Kőhalom és Veresegyház puszták*.[1109] Ezek közül azonban csak Árokos helye ismert. Árokos temploma az újkori (és vélhetően középkori) Kisfecskés, Mezőhegyes, Kovácsháza hármas határán található. Esetében biztosra vehetjük, hogy közvetlenül nem érintkezett a területét művelő Peregével.[1110] A forrásban megjelölt további templomos (?) helyek pontos helyéről semmilyen elképzelésünk sem lehet. Az újkori Pereg területén (ami jó eséllyel a középkorig visszavezethető) Árpád-kori templom nyomát eddig nem regisztrálták, de ez nyilvánvalóan a véletlen számlájára írható, bár éppen Árokos adta tanúság alapján ezek cseppet sem biztos, hogy Pereg prédium területén keresendőek, legalábbis lehetnek köztük olyanok, melyek nem. Egy dolog azonban biztos: a 15. században léteztek olyan területileg lehatárolt puszták, melyek majd a 16. században, vagy csak az újkori telepítések után olvadtak be a falvak/prédiumok területébe.

Ezek a területi lehatárolások részben vagy egészben talán az Árpád-korig is visszavezethetőek, erre azonban semmilyen kézzelfogható bizonyítékunk sincsen. Elképzelhető, hogy az Árpád-kori templomos falvak esetében is a középkori viszonyokhoz hasonlóval állunk szemben, azaz léteztek már akkor is rögzült határok, települési központokkal, templomhelyekkel, de ezt nem lehet minden esetben bizonyítani.[1111] Az Árpád-kori templomos helyek utalhatnak önálló területi határral bíró központokra, ugyanakkor nem zárhatjuk ki azt sem, hogy egyes temetők, talán templomok is, eleve a határvonalakra, határpontokra lettek telepítve, és utóbbiak esetében nem kell feltétlenül határterületek felosztására gondolni.[1112] Jóllehet a legtöbb esetben leginkább mégis arról lehet szó,[1113] hiszen az Árpád-kori templomos helyek között elvileg akadhatnak olyanok, melyek eleve határpontra

[1109] BLAZOVICH 1996, 150.
[1110] Hasonló helyzettel találkozunk a modern Orosháza esetében. Orosházához tartozó külterületi rész az egykori Csákóhegyes nyugati felén létrejött Kiscsákó. Kiscsákó és Orosháza törzsterületei egymással nem érintkeznek, közéjük ékelődik Nagyszénás (korábban Szénás).
[1111] V.ö.: STIBRÁNYI 2017.
[1112] A mai megyehatáron fekvő Gádoros temploma [75] környezetében folytatott terepbejárások során településre utaló kerámiaanyag nem került elő (RÓZSA–BALÁZS 2011, 15). Ettől függetlenül nem lehet eldönteni, hogy melyik volt itt előbb: a templom, vagy a határvonal?
[1113] Példának okáért: Libecháza (?) [266], Gerendás, Egyházföld, Homokbánya [79], Rotyma (?) [22], Gyula 144. lh. [97], Medgyesegyháza, Kattyán-dűlő [163], Sekrestyésegyháza (?) [46], Kardoskút, Hatablak [132], Sóstóegyháza (?) [269], Mezőhegyes 8/A–B lh. [177–178], Battonya, Hármashatár-halom [13].

telepítettek, de a késő középkoriak között aligha.[1114] A határvonalon lévő késő középkort megélt templomok egyértelműen jelzik az újkori települések prédiumokat felosztó, és bekebelező tevékenységét – a korábbi gyakorlatnak megfelelően. Szentes, Hódmezővásárhely,[1115] Makó,[1116] Békéscsaba a pusztatérképek készítésének időpontjára látványos gyarapodást tudhatott magáénak.

A 99. kép sárga színnel jelölt települési tömbje a pusztatérképek alapján készült, jelen települések határai ugyanezt a területi egységet fedik le – a belső tagolás változott csupán, egy-egy falu határának későbbi felosztása miatt.

7.3. Eredmények

A kutatott területemen, fémkeresőzés során előkerült leletanyag a kronológia mellett a földrajz, azaz a tér szempontjából is hozott eredményeket, még ha jóval szerényebbeket is. Vizsgálódásom kettős természetű volt. Először négy település területén előkerült régészeti leletanyagot vizsgáltam meg tüzetesebben. Kategorizáltam és térképre vetítettem az összes tárgyat, melyek Csorvásról, Kopáncsról, Peregről illetve Mezőhegyesről kerültek elő a fémkeresőzések során. Ezeket a településeket a földrajzi környezetben elfoglalt helyzetük alapján jelöltem ki, de szerepet játszottak ebben történeti szálak is: az írott források, vagy a mezővárosi rang – és az ezekben rejlő, vélt lehetőségek. A kiválasztott települések leírása során a történeti vonalat követtem ugyan, de igyekeztem eközben a települések arculatát is megrajzolni.[1117] Ezt alapvető fontosságú feladatnak éreztem, hiszen – mint azt a földrajzi környezet leírásánál is hangsúlyoztam – a földrajzi környezet és a rajta megtelepedő ember kölcsönhatásban él egymással. Ennek vázolására a választott leletanyag, a viseleti elemek

[1114] Ilyenre is találunk példát: Árokos [174], Szentes, Szentlászló [276], vagy Csomorkány egykori mezőváros [102] esetében. Az elv visszafelé a honfoglalás- és kora-Árpád-kori temetők időszakáig is visszavezethető lehet, hiszen azok is határvonalakra kerültek egyes esetekben. Ilyen példa a Körösöktől északra a Sarkadkeresztúr, Csapháti legelő (Medgyesi 1996a, 138–139), vagy a vizsgált területünkön: Gádoros, Bocskai u [76], Gerendás, Egyház-tanya [78], Gerendás, Vízvári-tanya [80], Orosháza, Ravasz-tanya [217], Orosháza, Virágos-dűlő [220], Békéssámson, Posztós János telke [34]; illetve Ödszegűegyháza feltételezett területiuma kapcsán: Orosháza, Nagy Albert tanya [219], Orosháza, Pusztai Ignácné tanya [216], Medgyesegyháza, Bánkút, Rózsa-major, Vasútállomás [164], Medgyesegyháza, Kétegyházi út, Homokgödör [165].

[1115] Csomorkány, Férged és Szenterzsébet határainak vonatkozásában: https://maps.hungaricana.hu/hu/MOLTerkeptar/29787/view/?bbox=-1159%2C-7542%2C16218%2C-562 (letöltés dátuma: 2024.12.03).

[1116] Tömpös, Szentmiklós, Szentlőrinc vonatkozásában: https://maps.hungaricana.hu/hu/MOLTerkeptar/6026/view/?bbox=-863%2C-8046%2C13749%2C-2177 (letöltés dátuma: 2024.12.03).

[1117] Táj és a tájban élő ember egységét kiválóan szimbolizálja az arculat elnevezés. Az ember, és a közösség arculata, profilja az, ami meghatározó, amilyen arcot mutat. A tér fogalma is ebbe a körbe vonható. A tér, a természet, ahol az ember él. A bevezetőben megfogalmazottakra utalva: a *természet*ben élő ember *természet*e is *természet*szerűleg áll kapcsolatban egymással.

talán nem a legszerencsésebbek, és így a várt eredményeket sem igazán hozta.[1118] Az általam megvizsgált leletanyag ahogy a települések egymás közötti különbözőségének alátámasztására sem hozott eredményt, úgy a lelőhelyeken belüli szóródásuk sem. Kopáncson példának okáért a madaras gyűrűk „szárnyas" csoportja 50 méter sugarú körből került elő. Ez egyrészt véletlenszerű, másrészről a jelenség maga is megmagyarázhatatlan. Nem tudok mindemellett olyan darabszámot is megjelölni, ami kellő relevanciával bírhat az ilyen irányú értékelésnél. Ezért jelöltem meg a települési anyagok esetében a legalább 1000 darabot bázisértéknek, és talán azok a tárgytípusok használhatók az összehasonlító értékelésnél, ahol a teljes területre vetített darabszám legalább 40-50 körüli. Ez esetben azonban magamnak is ellent kell mondanom, hiszen az oly hosszan elemzett, és fontos tárgytípusnak ítélt forrasztott gyűrűk összes típusának egyesített darabszáma is alig éri el ezt a számot. Legyenek azok bármilyen földrajzi környezetben, vagy rendelkezzenek különböző, vélt arculati elemekkel. Meg kell azonban azt is jegyezni, hogy a fémkeresőzéssel kutatott régió a hátsági területek peremét érik el, a sík területekre csak alig terjednek ki. Nem lenne haszontalan klasszikus síksági területek (vásárhelyi, szarvasi, csabai) anyagával való összehasonlítás. Földrajzi szempontból is ugyanazzal a problémakörrel állunk szemben: égetően hiányzik a közvetlen régió, és/vagy a távolabbi földrajzi egységek fémkeresős anyagának bemutatása. Nem rendelkezünk összehasonlító leletekkel. Az arányok településenként eltérőek lehetnek, olykor szélsőségesek is, de az anyagi kultúra egységesnek mondható. Az eltérések okai lehetnek történetiek, földrajzi természetűek is, de együttesen is. Ennek szétszálazására ez a dolgozat nem vállalkozhatott, a fentiekben már többször megfogalmazott okok miatt. Egy fontos eredményt mindenféleképpen ki kell emelni: a Száraz-ér, és részben a Hajdúvölgy vízjárta vonulatai minden korszakban jelentős telepítő tényezőnek tekinthetőek: a történeti traumák után ezek a földrajzi régiók kezdenek el aktiválódni.

Az arculati elemek megrajzolása után kísérletet tettem az újkori pusztatérképek és a középkori települési határok összevetésére, a jelen időszaktól a késő középkorig terjedő települési határ-módosulások felvázolására. A legtöbb esetben biztosra vehető, hogy a késő középkori határok nemcsak az újkori, de a jelenlegi települési határokkal is megegyeznek, vagy jól nyomon követető azok felosztása, és ennek nyomán történt területnövekedések a szomszédos prédiumok/falvak esetében. Ezt a folyamatot vélhetően az Árpád-korba, annak kései időszakára is vissza lehet vezetni, de csak erős fenntartásokkal. További topográfiai

[1118] Beépítettem, de részleteiben nem elemeztem a gyűszűket. Jelen esetben is felhívom a figyelmet a középkori Szénás földrajzi viszonyainak és a gyűszűk egyik legmagasabb arányának kapcsolatára. A helyi gyapjúra épülő textilipar lehetőségét a plombák is alátámasztják.

kutatások ebben minden bizonnyal hozhatnak előrelépést. Érdemes lenne a területi lehatárolásokkal is foglalkozni, hiszen a nagyobb késő avar temetők több esetben is az újkori prédiumok határvonalán találhatóak. A határok tekintetében a halmok vizsgálata is fontos eredményeket hozott (Szénás mind a négy határpontját kunhalmok jelölik).[1119] Sok halom található sarokpontokon, határvonalakon. A halmok jelentős részénél kerültek már eddig is elő honfoglalás- és kora Árpád-kori temetők csakúgy, mint templomos helyek. Ezekben az esetekben azonban könnyen félrevezethet bennünket az ok-okozati viszony téves szemlélete. Vajon azért temetkeztek a halomba, mert az a határon állt, vagy azért került oda a határ, mert ott volt a temető?

A leletek, a települési határok esetében a kutatott régió területére szorítkoztam. Ezt az utak esetében nem tartottam szerencsésnek. Egy, állandó vizekben szegény (időszakos vizekben erős anomáliákat mutató), tranzitszerepre utalt régió esetében fokozottan fontos a jól megfogható hálózati alap, jelen esetben a Körös–Maros középtáj feltérképezése, az úthálózat lehetséges felrajzolása. A ráfordított idő az eredményeket kevéssé tükrözi, melyeknek helyenként sajnálatos velejárója az empirikus megközelítés, mégis úgy gondolom, hogy a rendelkezésemre álló adatok alapján sikerült a későközépkor viszonylatában egy igen jó rendszert alkotni. Korábbi történeti rétegek felé ez a vélelmezett úthálózat nagyrészt tartható, ugyanakkor sikerült olyan utakat is meglehetős biztonsággal térképre rajzolni, melyeknek ma már semmi nyoma sincsen, de az Árpád-korban minden kétséget kizáróan léteztek. Ez is olyan, később elvégzendő feladat, ami a topográfiai kutatások nyomán tovább színesítheti a képet. Sikerült többek között a középkori Csorvás északkeleti részén megfogni azt az utat, amely nagy valószínűség szerint már az Árpád-korban is funkcióban lehetett. A bevezetőben megjelölt céloknak, azaz a településhálózat Kovalovszki Júlia és Szatmári Imre munkássága nyomán elvégzett pontosítása tekintetében sikerült új eredményeket elérni. A fentebb említett empirikus jelleg miatt, a terjedelmi kötöttségeket is figyelembe véve ezt a fejezetet a 4. mellékletben csatoltam a dolgozathoz, mint egy, a témát érintő lehetséges továbblépés előmunkálatát.

[1119] BEDE 2019; BEDE 2022; BEDE 2022A; BEDE 2024.

8. Irodalom- és rövidítésjegyzék

Adamov–Baljunov–Danilov 2008

Адамов, А.А. – Балюнов, И.В. – Данилов, П.Г.: Город Тобольск. Археологический очерк. Тобольск 2008.

Adžaga 2020 Adžaga, Mirko: Srednjovjekovno prstenje istočne Slavonije. — The medieval rings of eastern Slavonia. Cerna 2020.

Aibabin 2003 Айбабин, А. И.: Города и степи Крыма в XIII–XIV вв. по археологическим свидетельствам. — Cities and steppe of the Crimea in the 13th-14th centuries according to archaeological data. Материалы по археологии, истории и этнографии Таврии. Вып. X (2003) 277–306.

Alibekov et al 2023

Алибеков, Сергей Якубович – Кабатов, Сергей Александрович – Кабатова, Елена Анатольевна – Курочкина, Светлана Александровна: Анализ перстней из цветных металлов и металлических украшений селища Вёжи. — Analysis of rings made of non-ferrous metals and metal ornaments of the village of Vezha. Вестник Костромского государственного университета. 1 (2023) 34–48.

Allason-Jones 2000

Allason-Jones, Lindsay: A Gold Fede-ring Brooch from Whinfell Park, Cumbria. Archaeologia Aeliana 28 (2000) 237–240.

Andrási 2015 Andrási Réka: A 10-11. századi fülesgombok tipokronológiája Hajdú-Bihar megye és a Rétköz területén. Újabb adatok a honfoglalás kori viselet kérdéséhez. — The typochronology of the 10th and 11th century ball buttons in the area of Hajdú-Bihar County and Rétköz Recent data for the question of the costume in the Hungarian Conquest Period. Acta Iuvenum Sectio Archaeologica 2 (2015) 153–175.

Andrási 2016 Andrási Réka: A Hódmezővásárhely-szakálháti temető az új kutatások tükrében. A késő avar kori és a 10–11. századi temetők Hódmezővásárhely környékén és mikrorégiójában. MA egyetemi szakdolgozat. SzTE BTK, Szeged 2016.

ANDREYEVA 2011 Андреева, О. А.: Костяные изделия из цитадели Херсонеса (раскопки 1992 и 1997 гг.). — Bone Objects from Chersonesian Fish-salting Cisterns (Excavations of 1992 and 1997) МАИЭТ Вып. XVII. Симферополь–Керчь 2011, 412–421.

ANTONOV–VATOV 2023 Антонов, Панайот – Вътов, Александър: Медальони с IYI и двоен кръст – по повод един новопостъпил паметник в колекцията на НИМ. — Medallions with the IYI sign and a double cross – ont he occasion of a newly acquired artifact in the NHM Collection. Национален Исторически Музей – София, Известия, том XXXVI, 2023, 175–208.

APALA 1988 Apala, Z. (szerk.): Zinātniskās atskaites sesijas materiāli: par arheologu un etnogrāfu 1986. un etnogrāfu 1986. un 1987. gada pētījumu rezultātiem : arheologija. Zinātne 1988.

M. ARADI 1998 M. Aradi Csilla: A főnyed-gólyásfai Árpád-kori temető és település eddigi ásatásának összegzése. — Summary of the excavations at the Arpád-aged cemetery and settlement of Főnyed-Gólyásfa. SMMK 13 (1998) 113–154.

M. ARADI 2010 M. Aradi Csilla: Középkori egyházi emlékek Somogy megyében. Szerk.: Ábrahám Levente. Jubileumi kötet. A Somogy Megyei Múzeumok alapításának 100. évfordulójára, Kaposvár 2010, 39–43.

M. ARADI–MOLNÁR 2016 Mógáné Aradi Csilla – Molnár István: A bárdudvarnoki premontrei prépostság területén 2015-ben végzett régészeti feltárás. Archeologia – Altum Castrum Online. A Magyar Nemzeti Múzeum visegrádi Mátyás Király Múzeumának középkori régészeti online magazinja. https://archeologia.hu/bardudvarnok-folytatodott-a-feltaras

M. ARADI–RÓZSÁS 1994 Mógáné Aradi Csilla – Rózsás Márton: A középkori Valkó templomának régészeti feltárása. — The results of the archeological excavation at the parish church of the medieval settlement Valkó. SMK 10 (1994) 95–104.

ARBMAN 1940 Arbman, Holger: Birka I. Die Gräber. Uppsala 1940.

ARNE 1914 Arne, T. J.: La Suède et l'orient, études archéologiques sur les relations de la Suéde et de l'orient pendant l'âge des Vikings. Uppsala 1914.

ARTIMON 1980 Artimon, Alexandru: Cercetările arheologice din aşezarea medievală de la Tg. Trotuş, Jud. Bacău. — Les fouilles archéologiques d'habitat médiéval de Tg. Trotuş. Materiale şi cercetări arheologice 14 (1980) 598–618.

ARTIMON 1982 Artimon, Alexandru: Oraşul medieval Tg. Trotuş în lumina datelor istorico-arheologice, Carpica 14 (1982) 93–137.

ARTIMON 1986 Artimon, Alexandru: Aşezarea medievală de la Tg. Trotuş. — L'habitat médiéval de Tg. Trotuş. Materiale şi cercetări arheologice 16 (1986) 262–274.

ATANASOV 2009 Атанасов, Георги: Добруджанското деспотство. Към политическата, църковната, стопанската и културна история на Добруджа през XIV век. — The despotic domain of Dobrudja. – About the political, clerical, economic and cultural history of Dobroudja in the 14th century. Велико Търново 2009.

ATANASOV–YORDANOV 1994 Atanasov, Georgi – Yordanov, Ivan: Средновековният Ветрен на Дунав. Shumen 1994.

AVMT I. Márki Sándor: Aradvármegye és Arad szabad királyi város története. Első rész. A legrégibb időktől a török hódításig. Arad 1892.

BABIĆ 1976 Babić, Boško: Културно богатство Прилепа од V–XIX века. Београд–Прилеп 1976.

BÁCSATYAI 2015 Bácsatyai Dániel: Az egresi ciszterci monostor korai történetének kérdései. Századok 149/2 (2015) 1–37.

BADEEV 2008 Бадеев, Денис Юрьевич.: Изделия из кости и рога с селища Мякинино I. Археология Подмосковья. Материалы научного семинара. Вып. 4 2008, 20–26.

BAHRFELDT 1890 Bahrfeldt, Emil: Der Münzfund von Aschersleben. Ein Beitrag zur Denarkunde des XIII. und XIV. Jahrhunderts. Berlin 1890.

BAILEY 2004 Bailey, Gordon: Buttons and fasteners. BC 500 – AD 1840. Greenlight Publishing.

BAJALOVIĆ-HADŽI-PEŠIĆ 1984
Bajalović-Hadži-Pešić, Marija: Nakit VIII–XVIII veka u Muzeju grada Beograda. Beograd 1984.

BAJCSA-VÁR 2002 Bajcsa-vár. Egy stájer erődítmény Magyarországon a 16. század második felében. Kiállítási katalógus. Szerk.: Kovács Gyöngyi, Zalaegerszeg 2002.

BAKAY 1975 Bakay Kornél: Második jelentés a somogyvári bencés apátság feltárásáról (1974–1975). — Zweiter Bericht über die Freilegung der Benediktinerabtei von Somogyvár in den Jahren 1974–1975. SMK 2 (1975) 191–207.

BAKAY 2011 Bakay Kornél: Somogyvár Szent Egyed-monostor. A somogyvári bencés apátság és védműveinek régészeti feltárása 1972–2009. Műemlékek Nemzeti Gondnoksága, Budapest 2011.

BAKAY–KISZELY 1973
Bakay Kornél – Kiszely István: Újabb adatok Békés megye honfoglaláskori történetéhez. — New data on the history of the county of Békés in the period of the Hungarian conquest. BMMK 2 (1973) 63–97.

BAKOS 2020 Bakos Gábor: A fémkereső műszeres terepbejárásoktól a közösségi régészetig Borsod-Abaúj-Zemplén megyében. — From Metal Detection Field Surveys to Community Archaeology in Borsod-Abaúj-Zemplén County. Magyar Régészet 9/2 (2020) 65–70. doi: https://doi.org/10.36245/mr.2020.2.3

BAKOS 2020A Bakos Gábor: A közösségi régészet európai helyzetéről a 26. EAA-konferencia tanulságai alapján. — The Situation of Community Archaeology Based on What Was Learned from the 26th EAA Conference. Magyar Régészet 9/3 (2020).

BAKOS 2023 Bakos Gábor: Beszámoló a 2. Közösségi Régészeti konferenciáról. Magyar Régészet Online 2023. ősz.

BAKOS ET AL. 2020 Bakos Gábor – Sipos Enikő – Tóth Csaba – Wolf Mária: Tatárjárás kori kincslelet az abaújvári ispáni várból. Magyar Régészet 9/4 (2020) 52–61. doi: https://doi.org/10.36245/mr.2020.4.3

BAKUSHEV ET AL. 2021
Бакушев М. А. – Борисов А. В. – Доброва О. П. – Леонтьева А. С.: К вопросу о хронологии погребальных комплексов Змейского катакомбного могильника. — The Chronology of the Funerary Complexes of the Zmeyskiy Catacomb Cemetery Revisited. КСИА 263 (2021) 360–377.

BALÁS 1901 Balás Ádám: A „Békés-Csabai Múzeum-Egyesület" igazgatójának jelentése Békésvármegyében tett régészeti tanulmányútjáról. In: A Békéscsabai Múzeum-Egyesület I-ső Évkönyve (1899–1901). (Szerk.: Maros György) Békéscsaba 1901, 111–114.

BALÁZS 2021 Balázs János: Az orosházi Árpád-kori muszlim temető kutatásának első 15 éve. Anthropológiai Közlemények 62 (2021) 13–20. DOI: 10.20330/AnthropKozl.2021.62.13

BALÁZS–BÍRÓ 2017 Balázs János – Bíró Gyöngyvér: Orosháza – Rákóczitelep lelőhely 2016-os feltárásának fontosabb embertani eredményei. Mozaikok 18 (2017) 3–10.

BALÁZS–LOVÁSZ 2016
Balázs János – Lovász Gabriella: Orosháza 10. lelőhely a biológiai távolságszámítások tükrében. Mozaikok 15 (2016) 27–35.

BALÁZS–MARCSIK–RÓZSA 2015
Balázs János – Marcsik Antónia – Rózsa Zoltán: Adatok az Árpád-kori Orosháza paleopatológiájához: a lepra. Mozaikok 13 (2015) 49–57.

BALÁZS ET AL. 2019 Balázs, János – Rózsa, Zoltán – Bereczki, Zsolt – Marcsik, Antónia – Tihanyi, Balázs – Karlinger, Kinga – Pölöskei, Gergely – Molnár, Erika – Donoghue, D. Helen: Osteoarchaeological and biomolecular evidence of leprosy from an 11–13th century CE Muslim cemetery in Europe (Orosháza, Southeast Hungary). Homo 70/2 (2019) 105–118.

BÁLINT 1932 Bálint Alajos: Honfoglaláskori sírok Ószentiványon és Bánkúton. — Gräber aus der Landnahme-Zeit zu Ószentiván und Bánkút. Dolg 8 (1932) 256–265.

BÁLINT 1936 Bálint Alajos: A Makó-mezőkopáncsi középkori sírmező sírleletei. — Die Grabfunde des mittelalterlichen Gräberfeldes von Makó-Mezőkopáncs. Dolg 12 (1936) 222–241.

BÁLINT 1937 Bálint Alajos: A hódmezővásárhelyi ref. gimmnázium régiséggyűjteménye, VI–XI. rész (21. tábla). In: Dolgozatok 13 (1937) 181–194.

BÁLINT 1938 Bálint Alajos: A kaszaperi középkori templom és temető. — Das Gräberfeld und die Kirche von Kaszaper aus dem Mittelalter. Dolg 14 (1938) 139–190.

BÁLINT 1939A Bálint Alajos: A mezőkovácsházi középkori település emlékei. — Ausgrabungen in Mezőkovácsháza. Dolg 15 (1939) 146–164.

BÁLINT 1939B Bálint Alajos: Csanádapácai ásatások. — Die Ausgrabungen in Csanádapáca. Dolg 15 (1939) 179–182.

BÁLINT 1941 Bálint Alajos: Csanád, Arad és Torontál k.e.e. vármegyék régészeti katasztere. Makó 1941.

BÁLINT 1956 Bálint Alajos: A Kiskunfélegyháza-templomhalmi temető. — Le cimetière de Kiskunfélegyháza-Templomhalom. MFMÉ 1 (1956) 55–84.

BÁLINT 1974 Bálint Csanád: A gádorosi honfoglaláskori nyereg. — La selle de l'époque de la conquête hongroise trouvée á Gádoros. ArchÉrt 101 (1974) 17–44.

BÁLINT 1971 Bálint Csanád: X. századi temető a szabadkígyósi-pálligeti táblában. — Tenth century cemetery in the Pálliget plot of Szabadkígyós. BMMK 1 (1971) 49–88.

BÁLINT 1991 Bálint, Csanád: Südungarn im 10. Jahrhundert. Studia Archaeologica 11 (1991).

BALOGH ET AL. 2015 Balogh Csaba – Balázs János – Kálomista Ildikó – Galbács Gábor: Előzetes nyomelemmérési eredmények Orosháza, Bónum, Faluhely régészeti lelőhelyről. Mozaikok 13 (2015) 58–63.

BALOGH 2000 Balogh Csilla: Az avar kori préselt, lemezes boglárok. — Die awarenzeitlichen gepreßten blechernen Agraffen. MFMÉ–StudArch 6 (2000) 219–235.

BALOGH 2016 Balogh Csilla: Kora Árpád-kori szállási temető Makó-Igási-Járandóban. — Campsite burial ground from the early Árpádian age at Makó-Igási-Járandó. In: Népek és kultúrák a Kárpát-medencében. Tanulmányok Mesterházy Károly tiszteletére. Főszerk.: Kovács László – Révész

László. Magyar Nemzeti Múzeum – Déri Múzeum – MTA BTK Régészeti Intézet – Szegedi Tudományegyetem 2016, 391–421.

Balogh et Al. 2017 Balogh Csilla – Lőrinczy Gábor – Türk Attila – Varga Sándor: 11. századi temetőrészlet Baks-Köztársaság utca (Csongrád megye) lelőhelyről. Honfoglalás és kora Árpád-kori sírok Baks határában. — 11th-century cemetery at the site of Baks-Köztársaság str. (Csongrád County). Conquest-period and early Árpádian period graves in the vicinity of Baks. In: Hadak Útján 24 (2017) 667–711.

Balogh 2016 Balogh Krisztián: Teríték és világítás a középkor végén. Fémleletek a Magyar Nemzeti Múzeum két gyűjteményéből. Alapszakos szakdolgozat. Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, Budapest 2016.

BALOGHNÉ 1999 Balogh Jánosné Horváth Terézia: Gyűrűk. A Néprajzi Múzeum Tárgykatalógusai, Budapest 1999.

BALTAG 1978 Baltag, Gheorghe: Podoabe din secolele XIV-XVIII din inventarul necropolelor de la Streisîngeogiu şi Strei- jud. Hunedoara, Revista muzeelor și monumentelor 1 (1978) 53–56.

BANNER 1931 Banner János: A bánkúti lovassír. — Das Reitergrab von Bánkút. Dolg. 7 (1931) 187–204.

BANNER 1943 Banner János: Településtörténeti kutatások a hódmezővásárhelyi Fehértó partján. — Siedlungsgeschichtliche Forschungen am Ufer des Fehértó bei Hódmezővásárhely. Dolg 19 (1943) 195–202.

BANNER 1945 Banner János: Bronzleletek Hódmezővásárhely határában. — Trouvailles de bronze des environs de Hódmezővásárhely. ArchÉrt 1944–45 (1945) 29–42.

BARA 2019 Bara Júlia: Az uradalmi gazdálkodás és épületei. A Károlyi család uradalmi építkezései Csongrád vármegyében (18. század vége–19. század eleje). In: Vidéktörténet 2. – Területi-társadalmi törésvonalak és a boldogulás útjai. Szerk.: Csikós Gábor – Hegedűs István – Horváth Gergely Krisztián – Ö. Kovács József. MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Budapest 2019, 183–216.

BĂRCĂCILĂ 1959 Bărcăcilă, Alexandru: Monede, podoabe de metal şi fragmente ceramice de la termele Drubetei şi din cimitirul medieval suprapus. — Monnaies, parures en métal et fragments céramiques trouvés dans les thermes de Drubeta et dans le cimetière du moyen âge qui leur est superposé. Materiale şi cercetări arheologice 5 (1959) 769–794.

BÁRDOS 1978 Bárdos Edith: Középkori templom és temető Kaposvár határában. — A medieval church and a cemetery on the confines of Kaposvár. SMK 3 (1978) 187–234.

BÁRDOS 1987 Bárdos Edith: Középkori templom és temető Kaposvár határában II. — Medieval church and cemetery in the vicinty of Kaposvár: part II. SMK 8 (1987) 5–82.

BÁRDOS 1996 Bárdos Edith: Az avarkori öntött bronz korongok viseleti szokásához a zamárdi avar temető alapján I. — Angaben zur Trachtgewohnheit der gegossenen Bronzescheiben aus der Awarenzeit nach Fundmaterial des awarischen Friedhofs in Zamárdi. SMK 12 (1996) 47–106.

BATARIUC 1993 Batariuc, Paraschiva Victoria: Necropola medievală de la Suceava - Câmpul Şanțurilor. — La nécropole médiévale de Suceava – Le champ des fossés. Arheologia Moldovei 16 (1993) 229–249.

BĂTRÎNA–BĂTRÎNA 1984 Bătrîna, Lia – Bătrîna, Adrian: Contribuţii arheologice la istoricul oraşului Baia. — Contributions archéologiques a l'historique de la ville de Baia, dep. de Suceava. Cercetări Arheologice 7 (1984) 231–243.

BĂTRÎNA–BĂTRÎNA 1985 Bătrîna, Lia – Bătrîna, Adrian: Reşedinţa feudală de la Netezi (jud. Neamţ). — Les recherches de Netezi, dép. Neamţ. Studii si Cercetari de Istorie Veche, si Arheologie 36/4 (1985) 297–315.

BĂTRÎNA–BĂTRÎNA 1986 Bătrîna, Lia – Bătrîna, Adrian: Obiecte de podoabă şi accesorii vestimentare din cuprinsul necropolei din secolele XIV–XIX de Niculiţel (judeţul Tulcea). Revista muzeelor şi monumentelor. Monumente istorice şi de artă 2 (1986) 80–92.

BĂTRÎNA–BĂTRÎNA 2003

Bătrîna, Lia – Bătrîna, Adrian: Precizări cu privire la unele reprezentări de pe inele medievale din secolele XIV–XV. Cercetări Arheologice 12 (2003) 425–429.

BEDE 2008 Bede Ádám: Szentes halmai. Szentesi Műhely Füzetek 10. Szentes 2008.

BEDE 2019 Bede Ádám: Orosháza és környéke halmainak felmérése, tájtörténeti leírása és összehasonlító állapotvizsgálata. Kézirat, Domaszék 2019.

BEDE 2022 Bede Ádám: Derekegyház, Szegvár és Mindszent halmai. — Mounds in Derekegyház, Szegvár and Mindszent (Csongrád county, Hungary). MFMÉ Új folyam 8 (2022) 11–59.

BEDE 2022A Bede Ádám: A Csanádi-hát halmainak aktuális felmérése, tájtörténeti leírása és összehasonlító állapotvizsgálata. Kézirat, Szeged 2022.

BEDE 2024 Bede Ádám: Középkori templomok és templomhelyek a szentesi halmokon. — Medieval Churches and Church Sites on the Mounds around Szentes. In: „… Általad nyert szép hazát…" Tanulmányok Fodor István emlékére II. Szerk.: P. Barna Judit – Szalontai Csaba. Budapest 2024, 179–194.

BELINSKIJ–HÄRKE 2018 Belinskij, Andrej B. – Härke, Heinrich: Ritual, society and population at Klin-Yar (North Caucasus). Excavations 1994–1996 in the Iron Age to early medieval cemetery. Archäologie in Eurasien 36. Deutsches Archäologisches Institut Eurasien-Abteilung, Habelt-Verlag, Bonn 2018.

BELOŠEVIĆ 1980 Belošević, Janko: Materijalna kultura Hrvata od VII do IX stoljeća. Zagreb 1980.

BENDA 1985 Benda Kálmán: Csöbörcsök. Egy tatárországi magyar falu története a 16–18. században. Századok 119/4 (1985) 895–916.

BENDA 2021 Benda Judit: A kúszólevél nyomában. Budai ötvösműhelyek és egy 15. századi műhely leletei. — Tracing crockets. Finds of goldsmith workshops in Buda and a 15th century workshop. In: A nemes- és színesfémek régészete, története és néprajza a Kárpát-medencében. Készítéstechnikai, archeometriai és társadalomtörténeti megközelítések. Az anyagi kultúra a Kárpát-medencében 6. Archaeometria –

iparrégészet – kézművesipar-történet – néprajz. Szerkesztette Cseh Fruzsina – Kiss Viktória – Szulovszky János. Budapest 2021, 89–103.

BENDE–LŐRINCZY 1997
Bende Lívia – Lőrinczy Gábor: A szegvár-oromdűlői 10–11. századi temető. — Das Gräberfeld von Szegvár-Oromdűlő aus dem 10. bis 11. Jahrhundert. MFMÉ – StudArch 3 (1997) 201–285.

BENKŐ 1992
Benkő Elek: A középkori Keresztúr-szék régészeti topográfiája. VAH 5, 1992.

BELAJ 2017
Belaj, Juraj: Annular brooches from the 13th and 14th century from Vojvodina. Starinar 67 (2017) 197–222.

BELSKIY 2018
Бельский, С. В.: Тиверский городок на Вуоксе. Результаты исследований Приладожской археологической экспедиции МАЭ РАН в 2017 г. — Tiversky Gorodok on the Vuoksi. Results of researches of the Ladoga lake archaeological expedition of MAE RAN in 2017. КУНСТКАМЕРА 1 (2018) 97–108.

BENCSIK 2021
Bencsik Bence: Középkori gyertyatartók a Nagy Gyula Területi Múzeumban. — Medieval candlestick holders from the Nagy Gyula Regional Museum. Mozaikok Online. A Nagy Gyula Területi Múzeum tudományos, muzeológiai és kulturális online folyóirata 2021/1, 1–40.

BENCZE 1988
Bencze Zoltán: Jelentés a Hadtörténelmi Intézet és Múzeum udvarán 1987 végéig folyt ásatásokról. Hadtörténelmi Közlemények 1988-1, 178–195.

BENCZE–SZIGETI 2010
Bencze Zoltán – Szigeti Judit: Honfoglalás kori temető Soroksár határában (M0 BP 09). — Cemetery from the Hungarian conquest period on the route of the M0 ring road. BudRég 42–43 (2010) 51–77.

BENDE 2017
Bende Lívia: Temetkezési szokások a Körös-Tisza-Maros közén az avar kor második felében. — Bestattungsbräuche in der zweiten Hälfte der Awarenzeit im Gebiet zwischen Körös, Theiss und Maros. Studia ad Archaeologiam Pazmaniensia 8 (2017).

BENDE–LŐRINCZY 1997

Bende Lívia – Lőrinczy Gábor: A szegvár-oromdűlői 10–11. századi temető. — Das Gräberfeld von Szegvár-Oromdűlő aus dem 10. bis 11. Jahrhundert. MFMÉ – StudArch 3 (1997) 201–285.

BENKŐ 1980 Benkő Elek: A középkori Nyársapát. — Das mittelalterliche Dorf Nyársapát. SudCom 9 (1980) 315–424.

BENKŐ 1992 Benkő Elek: A középkori Keresztúr-szék régészeti topográfiája. VAH 5 (1992).

BENKŐ ET AL. 2021 Benkő József – Kerekes György – Rózsa Zoltán – Zsikai Rajmund Péter: Árpád-kori erszényleletek az orosházi múzeum gyűjtőterületéről. Határtalan Régészet 6/4 (2021) 66–69.

BÉRES 1992 Béres Mária: Csomorkány-pusztatemplom 1991. évi régészeti-műemléki kutatásának eredményei. MUKUCSOM 1991 (1992) 21–30.

BÉRES 1993 Béres Mária: 14-15. századi csomorkányi viseletek rekonstrukciója. In: MUKUCSOM 1992 (1993) 33–46.

BERNÁTSKY–CSÁNYI 2011 Bernátsky Ferenc – Csányi Viktor: 16. századi éremkincs Hódmezővásárhely-Kingécről. Hombár Múzeumi műhely 6, Hódmezővásárhely 2011, 99–128.

BERTALAN 1998 Bertalan Vilmosné: XIII. századi csuklós bronzmérlegek Óbudán. — Bronzeklappwaagen aus dem 13. Jahrhundert. BudRég 32 (1998) 171–180.

BERTÓK–NAGY 2023 Bertók Gábor – Nagy Balázs: Kora újkori sírcsoport Majsról. — An Early Modern Grave Group from Majs. In: A rác/balkáni népesség településtörténete és anyagi kultúrája a hódoltságkori Dél-Dunántúlon. Wosinsky könyvek 1. Szerk.: K. Németh András – Máté Gábor, Szekszárd 2023, 15–31.

BERTÓK ET AL. 2020 Bertók Gábor – Szabó Máté – Haramza Márk – Szajcsán Éva – Simon Béla: Mohács 500 csatatérkutatási program. — Mohács 500 battlefield research project. In: Eke mentén, csata nyomában. A mohácsi csata kutatásának legújabb eredményei. Szerk.: Haramza Márk – Kovaliczky Gergely – Bertók Gábor – Simon Béla – Galambos István – Türk Attila. Studia ad Archaeologiam Pazmaniensia. A PPKE BTK Régészettudományi Intézetének kiadványai 17 (2020) 107–118.

BICZÓ 1976 Biczó Piroska: Jelentés a Kecskemét-Kossuth téren végzett ásatásról. — Bericht über die Ausgrabung am Kossuth-Platz zu Kecskemét. Cumania 4 (1976) 329–360.

BIEŃKOWSKA–DZIK–PIASECKA 2013 Bieńkowska, Anna – Dzik, Michał – Piasecka, Kornelia: Średniowieczne cmentarzysko w Czarnej Wielkiej, stan. 1, woj. podlaskie (badania 1951–1978) Tom I, Białystok 2013.

BIERMAN ET AL. 2011 Biermann, Felix – Hergheligiu, Cecilia – Voigt, Heidrun – Bentz, Marc – Blum, Ottilie: Das Gräberfeld des 13. bis 15. Jahrhunderts von Stangenwalde bei Rossitten auf der Kurischen Nehrung – Auswertung der Materialien im Berliner Bestand der Prussia-Sammlung (ehemals Königsberg/Ostpreußen). Acta Praehistorica et Archaeologica 43 (2011) 215–345.

BIKIĆ 2010 Bikić, Vesna: Vizantijski nakit u Srbiji. Modeli i nasleđe. — Byzantine jewellery in Serbia. Models and heritage. Beograd 2010.

BIKIĆ–BUGARSKI 2022 Bikić, Vesna – Bugarski, Ivan: Археолошка скица Дорћола и синагога Ел кал вјежу. — An archaeological sketch of the Belgrade district of Dorcol and the El kal viejo synagogue. Heritage 23 (2022) 9–44.

BIKIĆ– MILADINOVIĆ 2021 Bikić, Vesna – Miladinović, Zoran: Opal ring from Novo Brdo and gemstone rings in the late Middle Ages. Зборник Народног музеја у Београду XXV/1 (2021) 397–434.

BÍRÓ 2017 Bíró Gyöngyvér: Egy elfeledett kincs nyomában. A Kopáncs-pusztai éremlelet felkutatása. Mozaikok 16 (2017) 43–49.

BÍRÓ 2018 Bíró Gyöngyvér: Körmeneti kereszt töredéke Orosházáról. Fémek a földből 1 (Mozaikok 19) 2018, 102–104.

BÍRÓ 2019 Bíró Gyöngyvér: Árpád-kori tetőcserép-égető kemence a mezőhegyesi határban. In: Jeles téglák, jeles emlékeink 13. Szerk.: Herczig Béla. Baja 2019, 25–31.

BÍRÓ 2020A Bíró Gyöngyvér: Gellértegyháza és problémaköre. — Gellértegyháza and some related questions. In: Új nemzedék. A Szegedi Régészeti Tanszék Tehetséggondozásának elmúlt évtizedei ünnepi kötet B. Tóth Ágnes, Kulcsár Valéria, Vörös Gabriella és Wolf Mária tiszteletére. Monográfiák a Szegedi Tudományegyetem Régészeti Tanszékéről. Sorozatszerk.: Révész László. Szeged 2020, 323–437.

BÍRÓ 2020B Bíró Gyöngyvér: Tetőcserép készítő műhely Mezőhegyes határában (Békés megye). Magyar Régészet 9 (2020/4) 30–38. doi: https://doi.org/10.36245/mr.2020.4.5

BÍRÓ 2021A Bíró Gyöngyvér: Csatok, veretek. In: P. Horváth–Rózsa–Szigeti 2021, 43–47.

BÍRÓ 2021B Bíró Gyöngyvér: Gyűszűk. In: P. Horváth–Rózsa–Szigeti 2021, 48–51.

BÍRÓ 2024 Bíró Gyöngyvér: Egy subcollector pecsétnyomója Peregről. Napok, évek, századok. Tanulmányok Almási Tibor 65. születésnapjára. Szerk.: Hunyadi Zsolt – Kőfalvi Tamás. Szeged 2024, 31–48.

BÍRÓ–BALÁZS 2018 Bíró Gyöngyvér – Balázs János: A "gellértegyházi" temető kutatásának legújabb eredményei. Rövid beszámoló az Orosháza-Rákóczitelepen végzett 2016. évi feltárásról. In: A Fiatal Középkoros Régészek VIII. Konferenciájának tanulmánykötete. Szerk.: Ringer István. Sátoraljaújhely 2018, 71–94.

BÍRÓ–CSÁNYI–BALOGH 2017 Bíró Gyöngyvér – Csányi Viktor – Balogh Dániel János: A 15 éves háború nyomai az egykori Szentetornyán. – Egy elrejtett láda története. Határtalan Régészet 2/2 (2017) 71–74.

BÍRÓ–KATONA-KISS 2022 Bíró Gyöngyvér – Katona-Kiss Attila: Archaeological and material analysis data for the issue medieval annular brooches with runiform signs. LDMK 30 (2022) 351–374.

BÍRÓ–KEREKES–ZSIKAI 2019 Bíró Gyöngyvér – Kerekes György – Zsikai Rajmund Péter: Tatárjárás kori kincslelet Kopáncs-pusztán. In: Márvány, tárház, adomány. Gazdaságtörténeti tanulmányok a magyar középkorról. Monumenta

Hungariae Historica, Dissertationes. Szerk.: Fodor Pál – Molnár Antal. Budapest 2019, 165–209.

BÍRÓ–LANGÓ 2017 Bíró Gyöngyvér – Langó Péter: Kincsek a kamrából – Régi-új leletek egy jól ismert korai magyar temetőből. Szórványleletek az Orosháza-Pusztai Ignác-tanya mellett fekvő egykori honfoglalás kori lelőhely területéről. Mozaikok 18 (2017) 52–74.

BÍRÓ–RÓZSA 2015 Bíró Gyöngyvér – Rózsa Zoltán: Gryfy a levy v okolí Orosházy. — Griffek és oroszlánok Orosháza környékén. In: Avarok és szlávok a Dunától északra – Kiállításvezető. Összeállította: Csuthy András 2015, 42–43, 80–81.

BÍRÓ–RÓZSA 2017 Bíró Gyöngyvér – Rózsa Zoltán: Orosháza és vidéke 15–16. századi múltjáról. Utazó és időszaki kiállítás. — The 15th and 16th century history of Orosháza. A Travelling and Temporary Exhibition. Magyar Régészet 6/2 (2017) 2–6.

BÍRÓ–RÓZSA 2018 Bíró Gyöngyvér – Rózsa Zoltán: Gótikus kulcs Csorvásról. Fémek a földből 1 (Mozaikok 19) 2018, 111–112.

BIRTAŠEVIĆ 1961 Birtašević, Marija: Zbirka srednjevekovnog i kasnog narodnog nakita iz Dubovca. — Eine mittelalterliche und späte volkliche Schmucksammlung aus Dubovac. Rad Vojvodjanskih Muzeja 10 (1961) 25–48.

BLANCHARD 1986 Blanchard, Ian: The Continental European Cattle Trades, 1400–1600. Economic History Review 39/3 (1986) 427–460.

BLASCHITZ–KRABATH 2004 Blaschitz, Gertrud – Krabath, Stefan: Schmuck im mittelalterlichen Alltag unter besonderer Berücksichtigung des Schatzfundes von Fuchsenhof. Hrsg.: Prokisch, Bernhard – Kühtreiber, Thomas. Der Schatzfund von Fuchsenhof, Linz, s. 735–773, ryc. 1–152 na s. 776–852.

BLAZOVICH 1985 Blazovich László: A Körös–Tisza–Maros-köz középkori településrendje. Békéscsaba–Szeged 1985.

BLAZOVICH 1996 Blazovich László (szerk.): A Körös–Tisza–Maros-köz települései a középkorban. Dél-alföldi évszázadok 9 (1996).

BLAZOVICH 1999 Blazovich László: Az alföldi mezővárosok etnikai képe a 14–16. században. Acta Universitatis Szegediensis: Acta Juridica et Politica 55 (1999) 31–41.

BLAZOVICH 2020 Blazovich László: Az elpusztult és pusztuló magyar falvakért egyesület és Hódmezővásárhely. A Hódmezővásárhelyi Szeremle Társaság Évkönyve 2020, 9–50.

BO I. Lud. Aug. Haan: Diplomatarium Békes siense. Pestini 1870.

BO II. Haan Lajos – Zsilinszky Mihály: Békés megyei oklevéltár számos, hazánk beltörténetére vonatkozó adatokkal. Budapest 1877.

BOBČEVA 1978 Bobčeva, Ljubka: Nekropol ot XIII-XIV vek v Kaliakra. — Nekropole des 13.-14. Jhs in Kaliakra. Izvestija na Narodnija Muzej. Varna 1978, 52–179.

BOCSI 2024 Bocsi Zsófia: Zsáka az első évezredben (római császárkor, népvándorláskor, honfoglalás és kora Árpád-kor). In: Tanulmányok Zsáka történetéből. Szerk.: Török Péter. Zsáka 2024, 23–47.

BOJARSKI–CHUDZIAK 2009 Bojarski, Jacek – Chudziak, Wojciech: Wczesnośredniowieczne cmentarzyska szkieletowe w Kałdusie (województwo kujawsko-pomorskie), stanowiska 1, 2 i 4 (badania w latach 2005–2007). — Die frühmittelalterlichen Skelettgräberfelder in Kałdus, Woiwodschaft Kujawien−Pommern, Stellen 1, 2 und 4 (Forschungen aus den Jahren 2005–2007). Acta Archaeologica Pomoranica 3 (2009) 293–310.

BÓKA 2008 Bóka Gergely: A Körös-vidéken zajló településtörténeti változások paleoökológiai háttere a késő bronzkor végén és a kora vaskorban. Egy hipotézis. In: Körösmenti évezredek. Régészeti ökológiai és településtörténeti kutatások a Körös-vidéken. Gyulai Katalógusok 13, Gyula 2008, 149–169.

BÓKA 2025 Bóka Gergely: Tájformálás és komplex változások a késő bronzkori Délkelet-Alföldön. — Landscape transformation and complex change in the South-Eastern Great Plain during the Late Bronze Age. CommArchHung 2025, 191–224.

BOLLÓK 2014 Bollók, Ádám: From Carolingian Europe to its periphery and back again. A brief contribution to the study of the last phases of Carolingian metalwork and the Western European booty of the ancient Hungarians. Zeitschrift für Archäologie des Mittelalters, Jahrgang 42 (2014) 77–116.

BOLLÓK 2024 Bollók Ádám: Késő ókori csörgők a Keletrómai Birodalom levantei tartományaiban. Az avar kori és a magyar honfoglalás kori varázshagyomány hátteréhez. — Late Antique closed bells in the Levantine provinces of the Eastern Roman Empire. On the magical traditions of the Avar- and Hungarian-Conquest-period populations of the Carpathian Basin. In: A tudománynak gazdag ágai… Tanulmányok Benkő Elek hetvenedik születésnapjára. Szerk.: Kovács Gyöngyi – Zatykó Csilla. Budapest 2024, 67–87.

BÓNA–NOVÁKI 1982 Bóna István – Nováki Gyula: Alpár bronzkori és Árpád-kori vára. Alpár. — Eine bronzezeitliche und mittelalterliche Burg. Cumania 7 (1982) 17–118.

BONA 1993 Bona, Petru: Biserica medievală din Caransebeş. Reşiţa 1993.

BONEV–DONCHEVA 2011

Бонев, Стойчо – Дончева, Стела: Старобългарски производствен център за художественметал при с. Новосел, Шуменско. — Old Bulgarian Production Center for Artistic Metal Goods near the Village of Novosel. Велико Търново 2011.

BOROVSZKY 1900 Borovszky Samu: A nagylaki uradalom története. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest 1900

BOSSELMANN-RUICKBIE 2011

Bosselmann-Ruickbie, Antje: Byzantinischer Schmuck des 9. bis 13. Jahrhunderts. Reichert Verlag, Wiesbaden 2011.

BUDINSKÝ-KRIČKA–FETTICH 1973

Budinský-Krička, Vojtech – Fettich, Nándor: Das altungarische Fürstengrab von Zemplín. Bratislava 1973.

BUDZYNSKA 2008 Будзинська, Н.М.: Давньоруські металеві персні в колекції Музею історії міста Києва. — Ancient Rus metal rings in collection of the Museum of History of Kyiv. Археологія 2008 № 2, 40–47.

BUNČIĆ 2020 Bunčić, Maja (ed.): Medieval collection. Permanent exhibition of the medieval collection – Guide. Archaeological Museum in Zagreb, 2020.

BUNTA 1975 Bunta, Magdalena: Tezaurul de la Cetatea de Baltă (sec. XVI). — Der Hort von Cetatea de Baltă (16. Jh.). Acta Musei Napocensis 12 (1975) 219–235.

BURAZER 2019 Burazer, Biljana: Arheološki nalazi kopča od 12. do 17. stoljeća u Hrvatskoj. Master's thesis / Diplomski rad. Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: University of Zadar / Sveučilište u Zadru 2019.

BURIĆ 2001 Burić, Tonči: Putalj u srednjem vijeku, Sv. Juraj od Putalja, Ministarstvo kulture Republike Hrvatske, Muzej Hrvatskih arheoloških spomenika Split 2001, 151–322.

BÚS 2023 Bús Bence: Újabb adatok a kelebiai „Templomhegyről”. In: A középkor kutatásának újabb eredményei Bács-Kiskun megyében. Szerk.: Lantos Andrea. Kalocsa 2023, 195–208.

BUZA 2017 Buza Andrea: Kora újkori hajtűk Dunaújvárosból. Az Intercisa Múzeum Évkönyve 2 (2017) 126–128.

BUZÁS 2023 Buzás Gergely: Almád monostorának régészeti kutatása 2014–2022 között. — Archaeological research in the monastery of Almád, 2014–2022. ArchÉrt 148 (2023) 269–300.

BVMT Karácsonyi János: Békésvármegye története I–III. Gyula 1896.

CALLMER 1977 Callmer, Johan: Trade Beads and Bead Trade in Scandinavia ca. 800–1000 AD. Acta Archaeologica Lundensia. Series in 4°: 11. Bonn a. R.: Rudolf Habelt; Lund: CWK Gleerup.

CARMEN MISERABILE A tatárjárás magyarországi emlékei. Tanulmányok Pálóczi Horváth András 70. születésnapja tiszteletére. Szerk.: Rosta Szabolcs – V. Székely György. Kecskemét 2014.

CHADWICK HAWKES 1961 Chadwick Hawkes, Sonia: Soldiers and Settlers in Britain, Fourth to Fifth Century: With a Catalogue of Animal-Ornamented Buckles and Related Belt-Fittings. Medieval Archaeology 5 (1961) 1–70.

CHAJREDINOVA 2019 Chajredinova, Elzara Ajderovna: Fingerringe mit christlicher Symbolik der zweiten Hälfte des 6. und 7. Jhs. von der Krim. Mitteilungen zur Christlichen Archäologie 25 (2019) 89–124.

CHEKURKOV 2017 Чекурков, Василь: Археологические исследования могильника XVI-XVIII вв. в г. Ровно (по материалам раскопок 2007 г.). — Archaeological research of the 16th-18th centuries necropolis from Rovno city (based on excavations in 2007). Revista Arheologică, serie nouă 13/1-2 (2017) 134–140.

CHIŢESCU ET AL. 1979

Chiţescu, Lucian – Conovici, Nicolae – Lungu, Radu – Păunescu, Anca – Rădulescu, Venera: Cercetări arheologice in anul 1979 la Piua Petri (Oraşul de Floci), comuna Giurgeni, jud. Ialomiţa. — Les fouilles archeologiques de l'annee 1979 á Piua Petri (la ville de Floci) commune Giurgeni, dep. de Ialomiţa.

CHIŢESCU ET AL. 1982

Chiţescu, L. – Papasima, T. – Vladilă, P. – Radulescu, V. – Paunescu, A.: Cercetările archeologice de la Piua Petrii (oraşul de Floci), jud. Ialomiţa. Cercetări archeologice 5 (2982) 129–150.

CHIŢESCU–PĂUNESCU 1992

Chiţescu, Lucian – Păunescu, Anca: Cercetările arheologice din cuprinsul necropolei voievodale de la Cetăţeni, jud. Argeş. — Les recherches archéologiques de la nécropole princière de Cetătţeni, dép. d'Argeş. Cercetări Arheologice 9 (1992) 52–56.

CHRISTIE 2018 Christie, Neil (ed.): Medieval Britain and Ireland in 2017. Medieval Archaeology 62/2 (2018) 380–400.

CIPĂIANU 1973 Cipăianu, Ana Maria: Din istoricul orfevrăriei transilvănene: acele de păr din tezaurul de la Huedin. — From the history of transivanian silverwork. The hairpins from the treasure hoard of Huedin. Acta Musei Napocensis 10 (1973) 653–663.

CIUGIDEANU–PINTER–RUSTOIU 2006

Ciugideanu, Horia – Pinter, Zeno Karl – Rustoiu, Tiberiu Gabriel: Habitat – Religie – Etnicitate, descoperiri arheologice din secolele IX–XI înTransilvania. Alba Iulia 2006.

CLARK 2004 Clark, John: The medieval horse and its equipment c. 1150–1450. Medieval finds from excavations in London 5 (2004). The Museum of London.

CLARK 2008 Clark, Kate: A review of the Portable Antiquities Scheme. The Museums, Libraries and Archives Council, London 2008.

COSMA 2002 Cosma, Călin: Vestul şi nord – vestul României în secolele VIII – X d. H. — The West and North-West Territories of Romania in the 8th – 10th Centuries A.D. Editura Nereamia Napocae, Cluj-Napoca 2002.

COSMA 2023 Cosma, Călin: Modă, statut social sau atribut etnic. Inele pentru deget din secolele VII-VIII descoperite pe teritoriul Transilvaniei. — Fashion, Social Status, or Ethnic Attribute. Seventh-Eigth Centuries Finger-Rings Discovered in Transylvania. Banatica 33 (2023) 139–157.

COWGILL–DE NEERGAARD–GRIFFITHS 2000 Cowgill, J. – de Neergaard, M. – Griffiths, N.: Knives and scabbards. Medieval finds from excavations in London 1 (2000). The Museum of London.

CRAIOVAN 2019 Craiovan, Bogdan Alin: Inele medievale cu şi fără chaton descoperite pe teritoriul jud. Timiş, România. Patrimonium Banaticum 9 (2019) 167–175.

CRIŞAN 2006 Crişan, Ioan: Aşezări rurale medievale din Crişana. Secolele X–XIII. Editura Muzeului Țării Crișurilor**,** Oradea 2006.

CRIŞAN 2016 Crişan, Ioan: Material arheologic medieval descoperit în urma activității de detecție de metale pe teritoriul comunei Nojorid, județul Bihor. — Medieval archaeological material discovered follow-up of the metals detection activity on the territory of the Nojorid commune, Bihor county. Acta Musei Porolissensis 38 (2016) 419–432.

CRNOGLAVAC–ČERŠKOV 2011 Црноглавац, Весна – Чершков, Тони: Истраживања средњовековне некрополе Св. Пантелејмон у Нишу 2002–2007. — Excavation of medieval necropolis St. Panteleimon 2002–2007. Зборник Народног музеја 20 (2011) 105–142.

Cs I. Csánki Dezső: Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában I. Budapest 1890.

CSENDES 2023 Csendes Dominika: Limogesi kereszttöredékek Bugac-Felsőmonostorról és Kelebia határából. In: A középkor kutatásának újabb eredményei Bács-Kiskun megyében. Szerk.: Lantos Andrea. Kalocsa 2023, 179–194.

CSORBA 2021 Csorba Péter: Magyarország kistájai. Debrecen 2021.

CUSTUREA 1982 Custurea, Gabriel: Cercetările arheologice din Necropola aşezării medievale Ester-Tîrguşor. — Recherches archéologiques de la nécropole de l'habitat médiéval Ester-Tîrguşor. Materiale şi cercetări arheologice 16 (1986) 300–304.

CZIGÁNY 2022 Czigány István: Az oszmánellenes védelmi rendszer a magyar királyság északi régiójában 1570–1655. — Systém obrany krajiny proti osmanom v severnom regióne uhorského kráľovstva v r. 1570–1655. In: Kapitoly z dejín Habsburskej monarchie v ranom novoveku. — Fejezetek a Habsburg monarchia koraújkori történetéből. Szerk.: Kónya, Peter – Kónyová, Annamária. Prešov 2022, 208–232.

CZOBOR 1879 Czobor B.: A M. N. Múzeum érem és régiségosztályának gyarapodása f. év március havában. ArchÉrt 13 (1879) 160–161.

CZÖVEK 2023 Czövek Attila: Honfoglaláskori lábbeliveretek Bölcske határából Kiegészítések Tolna vármegye 10–11. századi lelőhelykataszteréhez. — Conquest Period Footwear Mounts from the Bölcske Area Supplements to Tolna County 10–11th Century Site Cadastre. WMMÉ 45 (2023) 93–109.

CSALLÁNY 1934 Csallány Gábor: Avarkori és IX–XIII. századi leletek a szentesi múzeumban. Szeged 1934.

CSÁNYI 2008 Csányi Viktor: Egy Árpád-kori falurészlet feltárt emlékei Székkutas határában. Hombár. Múzeumi műhely, Hódmezővásárhely 5 (2008) 9–34.

CSÁNYI 2011 Csányi Viktor: Császárkori település és temető-, valamint Árpád-kori településrészlet a Hódmezővásárhely és Barattyos közötti kerékpárút területén. Hombár. Múzeumi műhely, Hódmezővásárhely 6 (2011) 49–90.

CSÁNYI 2018 Csányi Viktor: Hamburgtól Komlósig. Egy ezüst tallér története. Fémek a földből 1 (Mozaikok 19) 2018, 118–121.

CSÁNYI 2021 Csányi Viktor: Egy légifelvétel nyomában… Újabb régészeti lelőhelyek és leletek Hódmezővásárhely-Szikáncson. — Following up an aerial photograph. New archaeological sites and finds in Hódmezővásárhely-Szikáncs. A Tornyai János Múzeum Évkönyve 3 (2021) 7–27.

CSÁNYI 2023 Csányi Viktor: Hódmezővásárhely középkori emlékei. Korok, kultúrák, lelőhelyek, Hódmezővásárhely 2023, 7–51.

CSÁNYI 2024 Csányi Viktor: Újabb középkori keresztek a hódmezővásárhelyi Tornyai János Múzeum Régészeti Gyűjteményében. — New Medieval Crosses in the Archaeological Collection of the Tornyai János Museum in Hódmezővásárhely. In: „… Általad nyert szép hazát…" Tanulmányok Fodor István emlékére II. Szerk.: P. Barna Judit – Szalontai Csaba. Budapest 2024, 273–290.

CSÁNYI–RÓZSA 2013 Csányi Viktor – Rózsa Zoltán: Kingécen innen, Kingécen túl. Makói História. A József Attila Múzeum kulturális lapja, 2013, 6–9.

CSÁNYI–SÓSKUTI 2012 Csányi Viktor – Sóskuti Kornél: Római kori szarmata település az Orosházát elkerülő út nyomvonalán. Mozaikok 6 (2012) 3–15.

CSIPES 1976 Csipes Antal: Békés megye élete a XVI. században. Békéscsaba 1976.

CSIRKE 2014 Csirke Orsolya: A nemesvitai templom kora újkori temetőjének sírleletei. — Grabfunde aus dem frühneuzeitlichen Friedhof der Kirche von Nemesvita. VMMK 28 (2014) 229–253.

CSIRKOV 1990 Чирков, А. Ю.: Новые данные о поздних кочевниках Среднего Попрутья. В: Археологические исследования молодых ученых Молдавии. Ред.: Дергачев, В. А. Кишинев 1990, 158–168

CSONTOS 2009 Csontos Pál: Komlós története az újkőkortól a XVII. század végéig. Tótkomlós 2009.

CSÜLLÖG 1999 Csüllög Gábor: A középkori Tiszántúl, mint földrajzi régió. — Das mittelalterliche Gebiet jenseits der Theiß als geographische Region. JAMÉ 41 (1999) 487–198.

CSÜLLÖG 2006 Csüllög Gábor: A Tiszántúl a Kárpát-medence 10–17. századi regionális tagolódásában. Phd. értekezés, Debreceni Egyetem. Debrecen 2006.

CSUTHY 2018 Csuthy András: Avar kori vadkanfejes veretek Mezőhegyes határából. Fémek a földből 1 (Mozaikok 19) 2018, 54–56.

CSVMT Borovszky Samu: Csanád vármegye története 1715-ig I–II. Budapest 1896–1897.

DARVAS 1942 Darvas József: Harangos kút. Dante, Budapest 1942.

DAVIDSON 1952 Davidson, G.: The Minor Objects. Korinth vol. XII. Princeton 1952.

DEKÓWNA 1992 Dekówna, Maria: Zausznice koszyczkowate - przyczynek do badań nad pochodzeniem wczesnośredniowiecznych ozdób srebrnych występujących na terenie Polski. — "Basket" zausznice - a contribution to studies on the origin of the early medieval silver ornaments in Poland. Archeologia Polski 37 (1992) 89–122.

DEMO 2014 Demo, Željko: Zlato i srebro srednjeg vijeka u Arheološkom muzeju u Zagrebu. Zagreb 2014.

DEMO 2016 Demo, Željko: A hoard of late medieval coins and jewelry found in 1919 at 67 Duga Street in Vinkovci (HR). In: Beatus homo qui invenit sapientiam – Ünnepi kötet Tomka Péter 75. születésnapjára. Szerk.: Csécs Teréz – Takács Miklós – Merva Szabina. Győr 2016, 183–190.

DEMO 2023 Demo, Željko: A shield-shaped ring of hammered sheet metal from the Archaeological Museum in Zagreb. In: A Step into the Past. Approaches to Identity. Papers dedicated to Petar Popović for his 78th birthday. Eds.: Govedarica, B. – Vranić, I. – Kapuran, A. Belgrade 2023, 365–375.

DÉNES 1995 Dénes György: Orosháza első térképe. Orosháza, Komlós és a szomszédos puszták 1753. évi kéziratos térképe és földrajzi nevei. In: Tanulmányok a kétszázötven éves Orosháza és vidéke történetéről. BMMK 19 (1995) 69–95.

DÉNES 2003 Dénes György: A bolgárok sószállítmányainak útvonala a Dunakanyaron és a Kisalföldön át Morávia felé a magyar honfoglalás előtti években. A Nándor és Pest történeti földrajzi nevek tanúságtétele. In: A Dunántúl és a Kisalföld történeti földrajza. Szerk.: Frisnyák Sándor–Tóth József. Nyíregyháza–Pécs 2003, 147–155.

DERGACIOVA 2020 Дергачева, Л. В.: Средневековый женский аксессуар головного убора из Республики Молдова. — Medieval Female Headpiece Found in the Republic of Moldova. In: 'One her wings is silver, the other one is made of gold' Selected papers in memory of Svetlana Ryabtseva. Ed.: Rabinovich, R. A. – Telnov, N. P. Stratum library, Kishinev 2020, 119–124.

DIACONU–VALCEANU 1972 Diaconu, Petre – Valceanu, Dumitru: Păcuiul lui Soare. Cetatea bizantină vol. 1. București 1972.

DIENES 1965 Dienes István: A honfoglaló magyarok. In: Orosháza története és néprajza. Szerk.: Nagy Gyula. Orosháza 1965, 136–174.

DIENES 1972 Dienes István: A honfoglaló magyarok. Hereditas sorozat, Corvina, Budapest 1972.

DIMOVSKI 2021 Димовски, Неда: Накит 11–17. века са налазишта Св. Ана у Горњем Таванкуту. — 11–17th Century Jewelry from St. Ana Site in Gornji Tavankut. — 11–17. századi ékszerek a Felsőtavankút-Szent-Anna lelőhelyről. Museĭon 19 (2021) 5–57.

DOBAT–JENSEN 2016 Dobat, S. Andres – Jensen, T. Astrid: „Professional Amateurs" Metal detecting and metal detectorists in Denmark. Open Archaeology 2016/2, 70–84.

DOBOS–GÁL–P. HORVÁTH 2020 Dobos János – Gál Viktor – P. Horváth Viktória: Egy civil sikertörténet: Szádvár megmentése. — A civil success: Saving Szádvár. Magyar Régészet 9/1 (2020) 70–75. doi: https://doi.org/10.36245/mr.2020.1.8

DODIĆ ET AL 2004 Dodić, Smiljana – Petrović, Radovan – Aleksić, Miodrag: Jewellery prehistory to modern age in collections of the regional museum in Jagodina.

DOMBAY 1961 Dombay János: Árpád-kori temetők Baranyában I. — Friedhöfe aus der Arpaden-zeit im Komitat Baranya I. JPMÉ 1960 (1961) 135–158.

DOMBAY 1962 Dombay János: Árpád-kori temetők Baranyában II. — Friedhöfe aus der Arpaden-zeit im Komitat Baranya II. JPMÉ 1961 (1962) 69–84.

DOMOKOSNÉ–DOMOKOS 1988
Domokosné Megyesi Éva – Domokos Tamás: Adatok Békés megye térképtörténetéhez (a XVI. század elejétől 1918-ig). Békéscsaba 1988.

DONCHEVA 2007 Doncheva, Stela: Медалиони от средновековна България. Шумен 2007.

DONCHEVA 2008 Doncheva, Stela: Новооткрити печати със зооморфни изображения – за тяхното производство и начин на употреба. — Newly discovered seals with zoomorfic images – about their production and usage. In: Юбилеен сборник Сто години от рождението на д-р Васил Хараланов (1907–2007). Шумен 2008, 401–411.

DONCHEVA 2011 Doncheva, Stela: Metal Art Production in Medieval Bulgaria. Jewelry craftsmanship in Bulgaria at the Middle Ages. Lap Lambert Academic Publishing 2011.

DONCHEVA 2016 Doncheva, Stela: Сребърен пръстен с растителна украса от късното средновековие. — A late medieval silver ring with floral motifs. Проблеми на изкуството 3 (2016) 59–64.

DONCHEVA 2017 Doncheva, Stela: Production Complexes of Metal Art of the Tenth Century in the Vicinity of Preslav. Production Technology. Stratum plus 5 (2017) 189–204.

DONCHEVA 2020 Дончева, С.: О форме и декоре ременных бляшек в раннесредневековой Болгарии. — On the Shape and Decoration of Belt Mounts in the Early Medieval Bulgaria. In: 'One her wings is silver, the other one is made of gold' Selected papers in memory of Svetlana Ryabtseva. Ed.: Rabinovich, R. A. – Telnov, N. P. Stratum library, Kishinev 2020, 55–68.

DONCHEVA 2025 Дончева, С.: Свинцовые модели бляшек из коллекции Регионального исторического музея Шумена. — Lead models of applications from the museum collection in Shumen. Ювелирное искусство и материальная культура : сб. ст. Вып. 8 / Государственный Эрмитаж. Санкт-Петербург 2025, 123–130.

DONCHEVA–BUNZELOV 2017

Doncheva, Stela – Bunzelov, Ivajlo: Signet rings with mythical creatures from medieval Bulgaria. Pontica 50 (2017) 351–363.

DONCHEVA–IVANOV–TIHOV 2024

Doncheva, Stella – Ivanov, Stanislav – Tihov, Tihomir: The production center of metal art at the village of Nadarevo, Targovishte Municipality (advance notice). Studia Academica Šumenensia 11/2 (2024) 72–82.

DONCHEVA–NIKOLOV 2020

Дончева, Стела – Николов, Николай: Към късносредновековната символика в ювелирната практика (сребърен пръстен с лилия и надпис). — About the Late Medieval Symbolism in Jewelry Practice (Silver Ring with liliy and iscription). Shumen 2020, 139–149.

DONČEVA-PETKOVA 2005

Donceva-Petkova, Lyudmila: Odartsi. Nekropoli ot XI vek. Sofija 2005.

DONČEVA-PETKOVA–NINOV–PARUȘEV 1999

Дончева-Петкова, Л. – Нинов, Л. – Парушев, В.: Одърци. Селишще от Първото българско царство, 1, Sofia 1999.

DOROZSMAI 2023 Dorozsmai Balázs: Ólomplombák a középkori Gerendás falu területéről. — Leaden cloth seals from the medieval village of Gerendás. Acta Universitatis Szegediensis Acta Iuvenum Sectio Archaeologica Tomus VI (2023) 71–95.

DÖVÉNYI 2010 Dövényi Zoltán (szerk.): Magyarország kistájainak katasztere. Második, átdolgozott és bővített kiadás. MTA Földrajztudományi Kutatóintézet, Budapest 2010.

DRAGOTĂ 2013 Dragotă, Aurel: Inele cu placă decorată cu cerculeţe cu punct inclus. — Rings with plate decorated with circles and central point. Apulum 48 (2013) 241–254.

DRAGOTĂ 2014 Dragotă, Aurel: Podoabe şi accesorii vestimentare din Banat, Crişana şi Transilvania (secolele X–XI). Editura Mega, Cluj-Napoca 2014.

DRAGOTĂ–RUSTOIU 2011

Dragotă, Aurel – Rustoiu, Gabriel Tiberiu: Signet rings decorated with birds. Brukenthal Acta Musei 6/1 (2011) 155–166.

DRAGOTĂ–RUSTOIU–DRÂMBĂREAN 2010

Dragotă, Aurel – Rustoiu, Gabriel Tiberiu – Drâmbărean, Matei: Inele realizate în tehnica filigranului şi a granulării. — Rings in the Filigree and Granulation Technique. Apulum 47 (2010) 107–116.

DRAGOTĂ–RUSTOIU–DRÂMBĂREAN 2011
Dragotă, Aurel – Rustoiu, Gabriel Tiberiu – Drâmbărean, Matei: Inele cu placă ornamentată cu pentagramă. — Fingerrings with pentagram decorated plate. Apulum 48 (2011) 169–180.

DRÂMBOCIANU 1993 Drâmbocianu, Vasile: Staţiunea arheologică de la Vadu Soreşti, jud. Buzău. — La station archéologique de Vadu Soreşti, dép. de Buzău. Materiale şi cercetări arheologice 17 (1993) 469–478.

DRENKO 2003 Drenko, Zoltán: Zaniknutý kostol vo Svodíne. — Die untergegangene Kirche in Svodín. Zborník slovenského národného múzea, Archaeológia 13, ročník 47 (2003) 149–170.

DUMITRACHE 1979 Dumitrache, Mariana: Cetatea sătească din Drâuçeni jud. Brasov, ansamblu de architektră medievală. — La forteresse villageoise de Drâuçeni, dép. de Brasov, ensamble d'architecture médiévale. Recherches archéologiques 1973–1977. Cercetàri Archeologice 1973–1977/3. Bucureçti 1979, 155–188.

DUMITRIU 2001 Dumitriu, Luminiţa: Der mittelalterliche Schmuck des unteren Donaugebietes im 11.-15. Jahrhundert. Muzeul Naţional de Istorie a Romaniei, Bucureşti 2001.

DUMITRIU 2006 Dumitriu, Luminiţa: Objects de parure de la nécropole de Vadu Anei. — Schmuckstücke aus dem Gräberfeld von Vadu Anei. Cercetări Arheologice 13 (2006) p. 341–362.

DURDÍK 2014 Durdík, Tomáš: Aussage der archäologischen Quellen zum Alltag der höheren Schichten der Burgbewohner in Böhmen. Castrum Bene 12 (2014) 125–138.

DZSEMBASZ 1999 Dzsembasz, Olekszandr Vasziljovics: Előzetes jelentés a nevickei vár feltárásáról. — Vorbericht über die Freilegung der Burg von Nevicke. JAMÉ 41(1999) 267–312.

ĐUROVIĆ 2012 Ђуровић, Игор: Средњовековни накит из збирки Народног музеја Крагујевац. Kragujevac 2012.

EGAN–PRITCHARD 1991

Egan, Geoff – Prichard, Frances: Dress accessories 1150–1450. Medieval finds from excavations in London 3. The Museum of London.

EGOREICHENKO 2016 Егорейченко, А. А.: Средневековые находки из городищ Браславского Поозерья Р. Йонайтис. Палеодемография Русского конца Вильнюса в конце XIII – начале XV в. — Medieval Finds from Hillforts of Braslav Lakeland R. Jonaitis. Paleodemography of the Russian End of Vilnius in the late 13th – early 15th Centuries. Археология и история Пскова и Псковской земли. Семинар имени академика В. В. Седова: Материалы 61-го заседания. Вып. 31, 2016, 340–348.

EKE 2020 Eke István: Kölni Szent Orsolya zarándokjelvény Csatárból. — The Saint Ursula of Cologne pilgrim badge from Csatár. Zalai Múzeum 25 (2020) 33–43.

EKE–KLINGER 2024 Eke István – Klinger László: Közösségi régészet Zala megyében. Magyar Régészet Online 13/1 (2024) 85–91.

ELTER 1985 Elter István: Magyarország Idrisi földrajzi művében (1154). — La hongrie dans la géographie descriptive d'Idrisi (1154). Acta Historica 82 (1985) 53–63.

EMBER 1988 Ember Győző: Magyarország nyugati külkereskedelme a XVI. század közepén, Budapest 1988.

EPERJESY 1926 Eperjesy Kálmán: A Kopáncs-pusztai éremlelet. — Münzenfund von Kopáncs-puszta. Dolg. 2 (1926) 158–168.

ÉRI–BÁLINT 1959 Éri István – Bálint Alajos: Muhi elpusztult középkori falu tárgyi emlékei (Leszih Andor ásatásai). — Das Fundmaterial des verwüsteten Dorfes Muhi (Ausgrabungen von Andor Leszih). RégFüz Ser II. 6. Budapest 1959.

EROSTYÁK 2010 Erostyák Zoltán: Amikor szekérre szállt Orosháza… Egy jobbágyösszeírás alternatív értelmezése – azaz úton, útfélen… Mozaikok 1 (2010) 15–26.

ERNST 1989 Ernst József: Régi magyar fogatok. — Alte ungarische Kutschen. Budapest 1989.

FÁBIÁN 2020 Fábián Szilvia: Múzeumi Restart Konferencia: A „Társadalmi szerepvállalás a régészetben – Kincskeresők, lelkes amatőrök és közgyűjtemények” c. kerekasztal beszélgetés tanulságai. — Museum ReStart conference: lessons from the roundtable discussion entitled “taking a social role in archaeology – treasure hunters, enthusiastic amateurs and public collections”. Magyar Régészet 9/4 (2020).

FÁBIÁN–PINTYE 2011 Fábián László – Pintye Gábor: Nagygéc. Történelmi és kulturális kalauz. — Nagygéc. Ghid cultural şi istoric. — Nagygéc. Historical and cultural guide. Magyarország–Románia Határon Átnyúló Együttműködési Program 2007–2013. Nyíregyháza 2011.

R. FACSÁDY 2009 R. Facsády Annamária: Aquincumi ékszerek. — Jewellery in Aquincum. Az Aquincumi Múzeum Gyűjteménye 1 (2009).

FARKAŠ 2015 Farkaš, Zdeněk: Stredoveké opevnenie Starý Zamok II pri Pezinku. — Die mittelalterliche Befestigung Starý Zámok II bei Pezinok. Zborník Slovenského Národného Múzea C. Archeológia 25 (2015) 257–297.

FAZEKAS–KŐNIG–PÁNYA 2018

Fazekas András Kristóf – Kőnig Frigyes – Pánya István: Mizse középkori temploma. Várak, kastélyok, templomok 2018, 32–35.

FAZEKAS–PÁNYA–MORDOVIN 2023

Fazekas András Kristóf – Pánya István – Mordovin Maxim: Műszeres terepbejárások a középkori Ágasegyháza területén. Cumania 30 (2023) 235–250.

FEHÉR–ÉRY–KRALOVÁNSZKY 1962

Fehér Géza – Éry Kinga – Kralovánszky Alán: A Közép-Duna-medence magyar honfoglalás- és kora Árpád-kori sírleletei. Régészeti Tanulmányok II, Budapest 1962.

FEHNER–NEDOSHIVINA 1987

Фехнер М. В. – Недошивина Н. Г.: Этнокультурная характеристика Тимеревского могильника по данным погребального инвентаря. — Ethno-cultural description of the Timerovo burial ground according tot he grave goods. CA 2 (1987) 70–89.

FEKETE 1959 H. Fekete Péter: Vid középkori templomának feltárása. ArchÉrt 86 (1959) 83–86.

FELD ET AL. 2013 Feld István – Balogh-László Emese – Tóth Balázs: Régészeti kutatások a salgói várban. — Archäologische Forschungen in der Burg Salgó. ArchÉrt 138 (2013) 239–264.

FÉMEK A FÖLDBŐL 2018

Fémek a földből 1 (Mozaikok 19). Szerk.: Bíró Gyöngyvér – Katona-Kiss Attila – Rózsa Zoltán. Orosháza 2018.

FETTICH 1931 Fettich Nándor: Adatok a honfoglaláskor archaeológiájához. — Zur Archaeologie der ungarischen Landnahmezeit. ArchÉrt 45 (1931) 48–112, 305–330.

FETTICH 1937 Fettich Nándor: A honfoglaló magyarság fémművessége. ArchHung 21 (1937).

FIDANOVSKI–ZEČEVIĆ 2006

Fidanovski, Slobodan – Zečević, Emina: Srednjovekovna groblja u Ripnju kod Beograda. — Medieval Cemeteries in Ripanj near Belgrade. Годишњак града Београда 53 (2006) 33–91.

FIDANOVSKI–ZEČEVIĆ 2015

Fidanovski, Slobodan – Zečević, Emina: Dva srednjovekovna groblja u Ritopeku kod Beograda. — Two medieval graveyards in Ritopek near Belgrade. Glasnik Srpskog arheološkog društva 31 (2015) 187–219.

FINGERLIN 1971 Fingerlin, Ilse: Gürtel des hohen und späten Mittelalters. Deutscher Kunstverlag, Berlin 1971.

FINSZTER–KŐHALMI–VÉGH 2016

Finszter Géza – Kőhalmi László – Végh Zsuzsanna (szerk.): Egy jobb világot hátrahagyni… Tanulmányok Korinek László professzor tiszteletére. Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Pécs 2016.

FINTOR–UJSZÁSZI 2018

Fintor Krisztián – Ujszászi Róbert: Hamis 16. századi tallér az egykori Fecskés falu területéről. Fémek a földből 1 (Mozaikok 19) 2018, 122–125.

FISCHL ET AL. 2017 P. Fischl Klára – Horváth Antónia – Révész László – Tankó Károly – K. Tutkovics Eszter: A BORBAS kincsei. In: Saulusból Paulus. Fémkeresővel a régészek oldalán. Szerk.: Bálint Marianna – Szentpéteri József. Budapest – Hajdúböszörmény 2017, 145–168.

FODOR 1972 Fodor István: Újabb adatok a bánkúti sír értékeléséhez. — Further data to the evaluation of the Bánkút grave. FolArch 23 (1972) 223–242.

FODOR–SZATMÁRI–VÖRÖS 2022

Fodor István – Szatmári Imre – Vörös Gabriella: Ásatás háború idején. A gyulai téglagyár területén 1941-ben feltárt temető szarmata, honfoglalás és államalapítás kori emlékanyaga. Gyulai Katalógusok 15. Monográfiák a Szegedi Tudományegyetem Régészeti Tanszékéről 9. Szerk.: Felföldi Szabolcs – Liska András. Gyula–Szeged 2022.

FOGAS 2009 Fogas Ottó: A gótikus feliratos csatok európai elterjedése. — Buckless with Embossed Gothic Inscriptions in the Carpathian Basin. In: Kun-kép. A magyarországi kunok hagyatéka. Tanulmányok Horváth Ferenc 60. születésnapja tiszteletére. Szerk.: Rosta Szabolcs, Kiskunfélegyháza 2009, 147–174.

FOLTINY 1939 Foltiny István: Avarkori temető nyomai Hódmezővásárhely-Cinkuson. — Die Spuren eines Graberfeldes der Avarenzeit in Hódmezővásárhely-Cinkus. Dolg. 15 (1939) 175–179.

FOLTINY–KOREK 1944–1945

Foltiny István – Korek József: A csecstói középkori templom és temetők. Különlenyomat az Alföldi Tudományos Intézet 1944–1945-i Évkönyvéből, 1–42.

FROLÍKOVÁ-KALISZOVÁ 2005

Frolíková-Kaliszová, D.: Prsteny z pražského hradu a jeho předpolí. In: Pohřbívání na Pražském hradě a jeho předpolích, díl 1. I. Ed.: Tomková, K. Castrum Pragense 7 (2005) 359–385.

FÜLEMILE 1989 Fülemile Ágnes: Viseletábrázolások a 16–17. századi grafikában. — Depictions of garments in sixteenthseventeenth-century graphic arts. Ars Hungarica 1989/2, 115–132.

FÜLEP 1959 Fülep Ferenc: Neuere Ausgrabungen in der Cella Trichora von Pécs (Fünfkirchen). ActaArchHung 11 (1959) 399–417.

FÜLÖP ET AL. 2024 Fülöp Réka – Győri-Pórszász Anna – Révész László – Ritoók Ágnes: 8–9. századi tárgytípusok, viseleti szokások továbbélése a Kárpát-medence 10–11. századi sírjaiban. — Survival of 8th–9th-century artefact types and clothing practices in 10th–11th-century Carpathian Basin burials. In: A tudománynak gazdag ágai… Tanulmányok Benkő Elek hetvenedik születésnapjára. Szerk.: Kovács Gyöngyi – Zatykó Csilla. Budapest 2024, 107–128.

FÜREDI 2012 Füredi Ágnes: Honfoglalás kori tarsolylemez Pest megyében. A bugyi-felsőványi 2. sír. — Eine landnahmezeitliche Taschenplatte im Kom. Pest. Das Grab 2 von Bugyi-Felsővány. ArchÉrt 137 (2012) 207–234.

FÜREDI–RÁCZ Füredi Ágnes – Rácz Tibor Ákos: Az Ócsai Tájvédelmi Körzet régészeti topográfiája a honfoglalástól a középkor végéig. In: Kincskeresés, kaland, tudomány. Közösségi régészeti projektek Pest megyében. Szerk.: Rácz Tibor Ákos, Szentendre 2021, 116–143.

FŰRYOVÁ 2004 Fűryová, Klára: Knižné kovania v zbierkach SNM-Archeologického múzea. — Die Buchbeschläge in den Sammlungen des Slowakischen Nationalmuseums-Archäologischen Museums. Zborník Slovenského Národného Múzea, Archeológia 98 (2004) 191–200.

GAÁL 1982 Gaál Attila: A dombóvár-békatói XVI–XVII. századi temető. — The 16th – 17th century cemetery of Dombóvár-Békató. BBÁMÉ 10–11 (1982) 133–224.

GAÁL 2006 Gaál Attila: Falusi pénzhamisító műhelyek emlékanyaga a Tolna megyei Tevel és Bonyhádvarasd határából. — Gedenkmaterial der ländlichen Geldälscherwerkstätte aus der Mark der Gemeinden Tevel und Bonyhádvarasd im Komitat Tolnau. WMMÉ 28 (2006) 105–132.

GAÁL 2014 Gaál Attila: 17–18. századi pecsétgyűrűk és pecsétnyomók Tolna megyéből. Ringe, Siegelringe und Stempelsiegel von den 17-18. Jahrhunderten aus Komitat Tolnau. WMMÉ 36 (2014) 379–404.

GAÁL 2017 Gaál Attila: Fémleletek a Szekszárd-palánki török palánkvár (Jeni Palanka) feltárásából I. Fegyverek és fegyverzettartozékok. —

Metallfundstücke aus der Freilegung der türkischen Plankenburg in Szekszárd-Palánk. I. Waffen und Rüstungen. WMMÉ 39 (2017) 315–399.

GAÁL 2018 Gaál Attila: Fémleletek a Szekszárd-palánki török palánkvár (Jeni Palanka) feltárásából II. Háztartási eszközök, személyes használati tárgyak. — Metallfundstücke aus der Freilegung der türkischen Plankenburg (Jeni Palanka) in Szekszard–Palank II. Haushaltsgeräte, persönliche Gebrauchsgegenstände. WMMÉ 40 (2018) 333–416.

GÁBOR 1996 Gábor Gabriella: Középkori párták Békés megyében. — Mittelalterliche Jungfernkränze im Komitat Békés. MFMÉ – StudArch 2 (1996) 381–401.

GÁBOR 2006 Gábor Gabriella: Középkori pártaövek Békés megyében. — „Párta"-belts (ornamented belts) in Békés county from the Middle Ages. BMMK 28 (2006) 111–142.

GÁBOR 2012 Gábor Olivér: Merkúr szobrocska Dunaszekcsőről. Pécsi Szemle. Várostörténeti folyóirat 2012/nyár, 2–3.

GÁBOR 2022A Gábor Olivér: Római katonai kés a Jakab-hegyről. In: A Mecsek Egyesület évkönyve a 2021-es egyesületi évről. Pécs 2022, 73–75.

GÁBOR 2022B Gábor Olivér: A pécsi zsinagóga zárókövének megtalálása. In: A Mecsek Egyesület évkönyve a 2021-es egyesületi évről. Pécs 2022, 103–105.

GÁBOR–RÓZSA 2023 Gábor László – Rózsa Zoltán: Különös hely az a Kunágota… Határtalan Régészet 8/4 (2023) 46–49.

GÁBRIS 1995 Gábris József: Szőgyén. Szőgyén 1995.

GÁDOR 1973 Gádor Judit: Középkori templom és temető az edelényi Csebi–dülőben. A Miskolci Herman Ottó Múzeum Közleményei 12 (1973) 26–36.

GAJDÁCS 1883 Gajdács Pál: Adatok Tót-Komlós egyházának s községének történetéhez. BRMTÉ 9 (1883) 44–55.

GAJIĆ 2018 Gajić, Mila: Klasično i simbolično: prstenje i minđuše od antike do srednjeg veka iz kolekcije Muzeja primenjene umetnosti.

GÁL–MISKOLCZI 2015 Gál Viktor – Miskolczi Melinda: A gönci római katolikus plébániatemplom 2014. évi feltárása. — Excavation of the roman catholic church of Gönc, 2014. HOMÉ 54 (2015) 311–325.

GÁLL 2011 Gáll Erwin: Doboka-IV. vártérség templom körüli temetője. Régészeti adatok egy észak-erdélyi ispáni központ 11–13. századi fejlődéséhez. — The churchyard cemetery in Dăbâca/Doboka, Castle area 4. Archaeological Data on the Developement of a NorthTransylvanian County Centre in the 11–13th Centuries.

GÁLL 2013 Gáll Erwin: Az Erdélyi medence, a Partium és a Bánság 10–11. századi temetői. Magyarország honfoglalás kori és kora Árpád-kori sírleletei 6. Szeged 2013.

GÁLL 2018 Gáll Erwin: Arany S-végű hajkarika Nagyszénásról. Fémek a földből 1 (Mozaikok 19) 2018, 74–76.

GÁLL–MĂRGINEAN 2015 Gáll, Erwin – Florin Mărginean: Şiclău (hung.: Sikló) „Groparie" (Arad County). A Burial Ground Section from the Mid-10th century in the Basin of Lower Crişul Alb (hung.: Fehér Körös). Ziridava Studia Archaeologica 29 (2015) 265–304.

GALLINA–GULYÁS 2023 Gallina Zsolt – Gulyás Gyöngyi: Balatonig terjedt a Balkán? Török kori muszlim temető(k) Fonyód-Bézsenyen. — Did the Balkans Extend to Lake Balaton? Ottoman-Period Muslim Burial Ground(s) in Fonyód-Bézseny. — Da li se Balkan prostirao do Balatona? Muslimanska groblja iz turskog doba u mestu Fonjod-Beženj. In: A rác/balkáni népesség településtörténete és anyagi kultúrája a hódoltságkori Dél-Dunántúlon. Wosinsky könyvek 1. Szerk.: K. Németh András – Máté Gábor, Szekszárd 2023, 33–51.

GALLINA–GULYÁS–MOLNÁR 2014 Gallina Zsolt – Gulyás Gyöngyi – Molnár István: Késő Árpád-kori településrészlet Kiskunfélegyháza határából. Archaeologia Cumania 3 (2014) 273–397.

GALLINA–MOLNÁR 2004 Gallina Zsolt – Molnár István: Középkori templom és sírmező Kunfehértó–Templomhegyen. Halasi Múzeum 2. Emlékkönyv a Thorma János Múzeum 130. évfordulójára. Szerk.: Szakál Aurél. Kiskunhalas 2004, 87–101.

GALLINA–VARGA 2009

Gallina Zsolt – Varga Sándor: 14–15. századi templom körüli temető feltárása Kiskunhalas-Katolikus temető, Kápolnahelyen. — Excavation of a 14th–15th century church graveyard at the site Kiskunhalas Catholic cemetery, Kápolnahely. In: Kun-kép. A magyarországi kunok hagyatéka. Tanulmányok Horváth Ferenc 60. születésnapja tiszteletére. Szerk.: Rosta Szabolcs, Kiskunfélegyháza 2009, 33–47.

GÁLVÖLGYI–TÓTH 2023
Gálvölgyi Orsolya – Tóth Balázs: 13. századi kincslelet Lucfalva-Hosszú-völgyről. — 13th century silver hoard from Lucfalva-Hosszú-völgy. Numizmatikai Közlöny 118–119 (2023) 39–53.

GANCIU 2016 Ganciu, Lucian: Heritage for sale! The role of museums in promoting metal detecting and looting in Romania (Complete Research Master Thesis). Research Master's Thesis, University of Leiden, Faculty of Archaeology, 2016.

GARAM 1980 Garam, Éva: Spätawarenzeitliche durchbrochene Bronzescheiben. Acta ArchHung 32 (1980) 161–180.

GARAM 1980a Garam Éva: VII. századi aranyékszerek a Magyar Nemzeti Múzeumban. — Goldschmuck des 7. Jahrhunderts in den Sammlungen des Ungarischen Nationalmuseums. FolArch 31 (1980) 157–174.

GARVĂN ET AL. 2015 Garvăn, Daniel – Ceauşu, Silviu-Constantin – Hânceanu, George-Dan – Groza, Vasilica-Monica – Munteanu, Lucian: Cimitirul medieval de la Piatra Neamţ–Dărmăneşti: cercetările preventive din anul 2012. Biblioteca Mousaios 12. Buzău 2015.

GAUNT 2020 Gaunt, Steve: Srednjovjekovno prstenje. Osvrt na dizajn srednjevjekovnog prstenja 13–15 st. Slavonije.

GAVRITUKHIN ET AL. 2021
Gavritukhin, Igor – Golofast, Larisa – Mastykova, Anna – Sukhanov, Evgeny – Sviridov, Alexey – Yazikov, Sergey: The cemetery of Frontovoe 3. New data on the culture of the Crimea in the Roman and Early Great Migration periods. Študijné Zvesti 68/1 (2021) 87–117.

GAZDAG 1960 Gazdag László: Régi vízfolyások és elhagyott folyómedrek Orosháza környékén. — Alte Wasserläufe und verlassene Flussbetten in der Umgebung von Orosháza. SzKMÉ 3 (1960) 257–306.

GEDAI 1985 Gedai István: Lengyel pénzek Magyarországon a XVI–XVII. században. — Polnische Münzen in Ungarn in dem 16, und 17. Jahrhundert. HOMÉ 22–23 (1985) 37–50.

GENCSEVA 2004 Gencseva, Jevgenija: Rimskite fibuli ot Bulgarija. — Les fibules romaines de Bulgarie de la fin du Ier s. av. J.-C. à la fin du VIe s. ap. J.-C. Veliko Tirnovo 2004.

GERE 2003 Gere László: Késő középkori és kora újkori fémleletek az ozorai várkastélyból. OH, Az ozorai várkastély monográfiái 4/1. Budapest 2003.

GERELYES 1980 Gerelyes Ibolya: Előzetes jelentés a Békés-kastélyzugi törökkori palánkvár ásatásáról, 1975–1978. — Vorbericht über die Ausgrabungen der türkenzeitlichen Palisadenburg von Békés – Kastélyzug, 1975–78. ArchÉrt 107 (1980) 102–111.

GERELYES 2005 Gerelyes Ibolya: A Pécs-bányatelepi XVI. századi kincslelet. — 16th century treasure find from Pécs-Bányatelep. CommArchHung 2005, 587–594.

GERELYES 2023 Gerelyes Ibolya: Ottoman seals at the Hungarian National Museum: Connections between shapes, inscriptions, and materials. — A Magyar Nemzeti Múzeum török pecsétnyomói: a forma, a felirat és az anyagösszetétel összefüggései. CommArchHung 2023, 277–295.

GERELYES 2024 Gerelyes Ibolya: A török hódoltság balkáni eredetű ékszeranyagának előképei az oszmán művészetben. — Antecedents in Ottoman art of Balkan-origin jewellery found in Ottoman Hungary. In: A tudománynak gazdag ágai… Tanulmányok Benkő Elek hetvenedik születésnapjára. Szerk.: Kovács Gyöngyi – Zatykó Csilla. Budapest 2024, 141–155.

GEREVICH 1943 Gerevich László: A csúti középkori sírmező. BudRég 13 (1943) 103–166.

GEREVICH 1966 Gerevich László: A budai vár feltárása. Akadémiai Kiadó, Budapest 1966.

GLÜCK 2008 Glück László: A máramarosi só kereskedelmének útvonalai a 16. század közepén. — The trade routes of salt of Máramaros in the middle of the 16th century. Történelmi Szemle 50/1 (2008) 11–37.

GOGÂLTAN–SAVA 2010 Gogâltan, Florin – Sava, Victor: Sântana Cetatea Veche o fortifcaţie de pământ a epocii bronzului la Mureşul de jos — a Bronze Age earthwork on the lower Mureş. Arad 2010.

GOGOVÁ 2013 Gogová, Stanislava: Kostolný cintorín v Krasne. Tribečské spoločenstvo vrcholného stredoveku. — Church cemetery in Krásno. Tribeč community in the high middle-ages.

GOLDMAN 1978 Goldman, György: Gesichtsgefässe und andere Menschendarstellungen aus Battonya. BMMK 5 (1978) 13–60.

GOLDMAN 1978A Goldman György: Arcos edények és más emberábrázolások Battonyáról. BÉ 13/1 (1978) 102–105.

GOLDMAN 1980 Goldmann György: Battonya-Hármashatárhalom. Régészeti Füzetek 33 (1980) 5.

GOLDMAN 1985 Goldman György: A bodrogkeresztúri kultúra temetője Battonyán. CommArchHung (1985) 27–37.

GOLUBEVA 1973 Голубева, Л. А.: Весь и славяне на Белом озере X–XIII вв. Академия наук СССР, Институт археологии, Наука, Москва 1973.

GOßLER–JAHN 2014 Goßler, Norbert – Jahn, Christoph: Der spätmittelalterliche Komplex (Burg und Gräberfeld) von Unterplehnen, Kr. Rastenburg (Równina Dolna, pow. Kętrzyński) im Berliner Bestand der Prussia-Sammlung (ehemals Königsberg/Ostpreußen). Pruthenia 7 (2012) 191–211.

GÖMÖRI 1970 Gömöri János: Beszámoló a sárospataki róm. kat. templom mellett 1968-ban végzett ásatásról. — Excavations beside the Sárospatak Gothic Church in 1968. HOMÉ 9 (1970) 109–128.

GREW–DE NEERGAARD 2001 Grew, Francis – de Neergaard, Margrethe: Shoes and pattens. Medieval finds from excavations in London 2 (2001). The Museum of London.

GRIGOROV 2007 Григоров, Валери: Метални накити от средновековна България (VII–XI век). — Metal Jewellery from Medieval Bulgaria (7th–11th c.) Дисертации том 1, София 2007.

GRIGOROV 2013 Григоров, Валери: Накити в България и Великоморавия от IX–X в. (византийски културни влияния). — Jewellery in Bulgaria and Great Moravia from 9th–10th c. (Byzantine Cultural Influences). Bulgarian e-Journal of Archaeology — Българско е-Списание за Археология, 3/1 (2013) 99–119.

GRIGOROV 2018 Grigorov, Valeri: Gürtel- und Riemenbeschläge aus der Fundstelle »Schlosszentrum-Ost« in Pliska. — Belt Mounts and Strap-Ends from the Find Spot »Palace Centre – East« in Pliska. Monographien des RGZM Band 150 (2018) 173–184.

GULYÁS–GALLINA–KÖLTŐ 2020

Gulyás Gyöngyi – Gallina Zsolt – Költő László: "Marót vára..." Késő középkori – török kori templom, temető, földvár és település a Kis-Balaton mentén. In: Tomka 80. Ünnepi tanulmányok Tomka Péter köszöntésére. Rómer Flóris Művészeti és Történeti Múzeum. Győr 2020, 191–214.

GULYÁS ET AL. 2023 Gulyás Gyöngyi – Gallina Zsolt – Türk Attila – Pánya István – Langó Péter: Régészeti adatok a 10. századi bolgár–magyar kapcsolatok kérdéséhez a Tázlár-Templomhegy 1001. sír kapcsán. „Hadak útján” A népvándorláskor fiatal kutatóinak XXIX. konferenciája. Főszerk.: Türk Attila. Budapest 2023, 823–881.

GYENGE–KULCSÁR 2000

Gyenge Antal–Kulcsár László: Nagyszénás 2. sz. lelőhely régészeti feltárását megelőző talajszondázása. Fejezetek a község történetéből 7 (2000) 129–158. Szerk.: Czeglédi Mihály, Nagyszénás 2000.

GYO Veress Endre: Gyula város oklevéltára (1313–1800). Budapest 1938.

GYÖNGYÖSSY 2019 Kálnoki-Gyöngyössy Márton: Mátyás nagy pénzreformja, avagy két pénzreform a középkor végi Magyarországon. In: Hunyadi Mátyás és kora. Szerk. Bárány Attila – Kavecsánszki Máté – Pósán László –

Takács Levente. (Memoria Hungariae 12.) MTA-DE Lendület „Magyarország a középkori Európában” kutatócsoport, Debrecen 2019, 160–168.

GYÖRFFY 1965 Györffy György: A középkori Orosháza története. In: Orosháza története I. Szerk.: Nagy Gyula, Orosháza 1965, 223–238.

GYÖRFFY 1987 Györffy György: Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza I. Akadémiai Kiadó, Budapest 1987.

GYUCHA 2003A Gyucha Attila: Battonya határa. RKM 2000 (2003) 95.

GYUCHA 2003B Gyucha Attila: Békéssámson határa. RKM 2000 (2003) 99.

GYUCHA 2003C Gyucha Attila: Kaszaper határa. RKM 2000 (2003) 160.

GYUCHA 2003D Gyucha Attila: Mezőkovácsháza határa. RKM 2000 (2003) 174.

GYUCHA 2003E Gyucha Attila: Tótkomlós határa. RKM 2000 (2003) 218.

GYUCHA 2003F Gyucha Attila: Végegyháza határa. RKM 2000 (2003) 227.

GYUCHA 2018 Gyucha Attila: Szkíta hajfonatkarika Tótkomlós határából. Fémek a földből 1 (Mozaikok 19) 2018, 28–29.

GYUCHA–RÓZSA 2014 Gyucha Attila – Rózsa Zoltán: „Egyesek darabokra vágva, egyesek egészben” – A tatárjárás nyomainak azonosítási kísérlete egy dél-alföldi településen. In: „Carmen Miserabile” 2014, 57–68.

GYUCHA–WAYNE–RÓZSA 2019 Gyucha, Attila – Wayne E. Lee – Rózsa, Zoltán: The Mongol Campaign in Hungary, 1241–1242: The Archaeology and History of Nomadic Conquest and Massacre. The Journal of Military History 83 (2019) 1021–1066.

ĐUROVIĆ 2012 Ђуровић, Игор: Средњовековни накит из збирки Народног музеја Крагујевац. Крагујевац 2012.

H. GYÜRKY 1996 H. Gyürky Katalin: A Buda melletti kánai apátság feltárása. Budapest 1996.

HALIKOVA–HALIKOV 2018 Халикова, Е.А. – Халиков, А.Х.: Ранние венгры на Каме и Урале (Больше-Тиганский могильник). Казань 2018.

HAMPEL 1881 Hampel József: A Nemzeti Múzeum érem- és régiség osztályának gyarapodása 1880. november havában ArchÉrt 1881, 166.

HAMPEL 1882A Hampel József: Középkori leletek Szabadbattyánból és Karcagról. Hazai adatok az archaeologiához. ArchÉrt 2 (1882) 144–48.

HAMPEL 1882B Hampel József: A m. n. múzeumi érem- és régiségtár 1881-ben (május-deczember). ArchÉrt 2 (1882) 142–156.

HAMPEL 1893A Hampel József: Hajdu szoboszlói kincs. ArchÉrt 13 (1893) 454–455.

HAMPEL 1900 Hampel József: A honfoglalási kor hazai emlékei. In: A magyar honfoglalás kútfői. Szerk.: Pauler Gyula – Szilágyi Sándor. Budapest 1900, 507–826.

HAMPEL 1905 Hampel József; Alterthümer des frühen Mittelalters in Ungarn. I–III. Braunschweig 1905.

HAMPEL 1907 Hampel József: Újabb tanulmányok a honfoglalási kor emlékeiről. Budapest 1907.

HÂNCEANU 2011 Hânceanu, George-Dan: Evoluţii etno-demografice şi culturale în Bazinul Bârladului (secolele VI-XI). — Évolutions ethno-démographiques et culturelles dans le bassin de Bârlad aux VIe – XIe siècles. Iaşi 2011.

HÂNCEANU–BALTAG 2022 Hânceanu, George-Dan – Baltag, Andrei: Cercetări arheologice din anii 1969-1970 în cimitirul medieval al bisericii Precista Mică din Roman. — Archaeological research from 1969-1970 in the medieval cemetery of the Precista Mică Church in Roman. Revista de arheologie, antropologie și studii interdisciplinare 4 (2022) 367–410.

HANCZ 2013 Hancz Erika: Pécs mindennapjai a török félhold alatt. Archaeologia – Altum Castrum Online 2013, 1–19.

HANULIAK 1994 Hanuliak, Milan: Malé Kosihy. Zv. 1. Pohrebisko z 10.-11. storočia. (Archeologicko-historické vyhodnotenie). Materialia archaeologica Slovaca 12, Nitra 1994.

HANULIAK 1997 Hanuliak, Milan: Možnosti a problémy výskumu šperkov z 10.-13. storočia. — Möglichkeiten und Probleme der Forschung von Schmuck aus dem 10.-13. Jh. Archaeologia Historica 22 (1997) 275–286.

HANULIAK 2018 Hanuliak, Milan: Stredoveké sídlisko z 13. storočia v Beckove. — Mittelalterliche Siedlung aus dem 13. Jahrhundert in Beckov. SlovArch 66 (2018) 107–177.

HARHOIU–GÁLL–LAKATOS 2009

Harhoiu, Radu – Gáll, Erwin –Lakatos, Attila: Gräberfeldsteile von Oradea-Salca Gheţărie aus dem 5. und 10.–11. Jahrhundert. — 5. és 10–11. századi temetőrészek Oradea-Salca (Nagyvárad-Szálka) teraszról. ArchÉrt 134 (2009) 217–258.

HATHÁZI 1988 Hatházi Gábor: 14. századi ruhakorongpár Sárosdról és viselettörténeti kapcsolatai. — Gewandscheibenpaar des 14. Jhs. aus Sárosd und seine trachtgeschichtlichen Beziehungen. ArchÉrt 114 (1988) 106–120.

HATHÁZI 2004 Hatházi Gábor: A kunok régészeti emlékei a Kelet-Dunántúlon. — Die archäologischen Funde und Befunde der Kumanen im Osten Transdanubiens. Opuscula Hungarica 5 (2005).

HATHÁZI 2005 Hatházi Gábor: A kun szállástemetők kutatásának néhány tanulsága. — A few conclusion of the investigation of the Cumanian cemeteries of the Anjou period. In: „… a halál árnyékában járok" – a középkori templom körüli temetők kutatása. Szerk.: Ritoók Ágnes – Simonyi Erika. Opuscula Hungarica 6 (2005) 103–108.

HATHÁZI 2009 Hatházi Gábor: A déli Kiskunság 14–15. századi kincsleletei és azok lehetséges kun vonatkozásai. — 14th–15th century hoard finds from the southern part of Cumania Minor. In: Kun-kép. A magyarországi kunok hagyatéka. Tanulmányok Horváth Ferenc 60. születésnapja tiszteletére. Szerk.: Rosta Szabolcs, Kiskunfélegyháza 2009, 6–111.

HATHÁZI–KOVÁCS 2014

Hatházi Gábor – Kovács Loránd Olivér: Árpád-kori falu és kun szállás Perkáta Nyúli-dülő lelőhelyen – Falu, templom és temetők. In: „Carmen Miserabile" 2014, 241–270.

Havassy 1996 Havassy Péter: Katalógus. In: Zúduló sasok. Új honfoglalók – besenyők, kunok, jászok – a középkori Alföldön és a Mezőföldön. Szerk.: Havassy Péter. Gyulai katalógusok 2 (1996) 89–115.

HEGE 2018 Hege Fruzsina: A középkori Szárszó falu viselete a Balatonszárszó–Kis-Erdei-dűlő lelőhelyen feltárt temető- és településrészlet alapján. — The wear of Szárszó, a medieval village on the basis of a partial excavated cemetery and settlement Balatonszárszó–Kis-Erdei-dűlő site.

In: A Fiatal Középkoros Régészek VIII. Konferenciájának tanulmánykötete. Szerk.: Ringer István. Sátoraljaújhely 2018, 247–265.

HEGEDŰS 1977 Hegedűs Katalin: Jelentés a Szentes-besenyőhalmi ásatásról. In: Szentesi tanulmányok. Az 1975. évi honismereti napok előadásai. Szerk.: Péter L. Csongrád megyei könyvtári füzetek 8. Szeged 1977, 5–11.

HEGEDŰS 1981 Hegedűs Katalin: A Derekegyház ibolyásdombi feltárások. MUKUCSOM 1981, 3–8.

HERGOTT 2021 Hergott Kristóf: Késő avar leletek Mezőhegyes határából. — Late avar age finds from along the border of Mezőhegyes. Mozaikok Online. A Nagy Gyula Területi Múzeum tudományos, muzeológiai és kulturális online folyóirata 2021/1, 41–61.

HERGOTT 2022 Hergott Kristóf: Avar kori amulettek a Tisza–Maros–Körös vidékről. Ólomból készült téglalap alakú amulettek tipológiája. Mozaikok Online. A Nagy Gyula Területi Múzeum tudományos, muzeológiai és kulturális online folyóirata 2022/1, 1–29.

HERGOTT–RÓZSA 2019

Hergott Kristóf – Rózsa Zoltán: Battonyától Biharugráig. Válogatás egy illegális fémkeresős anyagából. Határtalan Régészet 4/4 (2019) 52–55.

HÉVVÍZI 1995 Hévvízi Sándor: Orosházi helynevek az újratelepülés utáni első évtizedekben. In: Tanulmányok a kétszázötven éves Orosháza és vidéke történetéről. BMMK 19 (1995) 97–113.

HLATKY 1938 Hlatky Mária: A Magyar gyűrű. A Budapesti Királyi Magyar Pázmány Péter Tudományegyetem Művészettörténeti és Kereszténytörténeti Intézetének Dolgozatai 55. Budapest 1938.

HMVHT Szeremlei Samu: Hód-Mező-Vásárhely története I–V. Budapest–Hódmezővásárhely 1900–1913.

HOLAS 2023 Holas, Matouš: Válka 1866 a její odraz v detektorových prospekcích na silničních stavbách v Pardubickém kraji. — The 1866 war and its legacy in detector surveys of road construction sites in the Pardubice region. Východočeský sborník historický 43 (2023) 5–31.

HOLL 1988 Holl Imre: A budai várpalota egy középkori rétegsorának elemzése. — Analyse einer mittelalterlichen Schichtenreihe des Burgpalastes von Buda. ArchÉrt 114–115 (1988) 183–198.

HOLL 2000 Holl, Imre: Funde aus dem Zistersienserkloster von Pilis. Die Ausgrabungen in Plisszentkereszt. VAH 9 (2000).

HOLL 2005 Holl, Imre: Fundkomplexe des 15.-17. Jahrhunderts aus dem Burgpalast von Buda. VAH 17 (2005).

HOLL–PARÁDI 1982 Holl, Imre – Parádi, Nándor: Das mittelalterliche Dorf Sarvaly. Budapest 1982.

HONTI ET AL. 2020 Honti Szilvia – Balogh Csilla – Belényesy Károly – Gallina Zsolt – Gulyás Gyöngy – Molnár István – Németh Péter Gergely – Somogyi Krisztina – Végh András: Régészeti kutatások Somogy megyében 2018–2019-ben. A Kaposvári Rippl-Rónai Múzeum Közleményei 7 (2020) 183–232.

HORDILĂ 2000 Hordilă, Domniţa: Câteva consideraţii de ordin arheologic privind populaţia catolică din zona Romanului, în secolele XIV–XIX. Buletin Istoric 1 (2000) 59–82.

HORVÁTH 1970A Horváth Béla: Előzetes jelentés az 1965–68. évi tiszaörvényi feltárásokról. — Vorbericht über die Freilegungen in Tiszaörvény 1965–68. ArchÉrt 97 (1970) 126–133.

HORVÁTH 1970B Horváth Béla: A tiszaörvényi párta és pártaöv. — Kopfschmuck und Prunkgürtel von Tiszaörvény. FolArch 21 (1970) 157–168.

HORVÁTH 2005 Horváth Ciprián: Hólyagos és négygömbös fejű gyűrűk honfoglalás kori sírokban. — Special Rings Found in the Graves Dating to the Time of the Settlement of Hungarians in the Carpathian Basin. DDMÉ 2004 (2005) 121–145.

HORVÁTH 2014 Horváth Ciprián: Győr és Moson megyék honfoglalás és kora Árpád-kori temetői és sírleletei. Magyarország honfoglalás kori és kora Árpád-kori sírleletei 8. Szerk.: Felföldi Szabolcs. Szeged 2014.

HORVÁTH 2020 Horváth Ciprián: Borsod, Abaúj és Borsod megyék honfoglalás és kora Árpád-kori temetői és sírleletei. Magyarország honfoglalás kori és kora Árpád-kori sírleletei 14. Szerk.: Felföldi Szabolcs. Szeged–Budapest 2020.

HORVÁTH 2022 Horváth Ciprián: Honfoglalás és kora Árpád-kori sírok, temetők és szórványleletek a Nyugat-Dunántúlon I. Magyarságkutató Intézet 2022.

HORVÁTH 2022A Horváth Ciprián: Honfoglalás és kora Árpád-kori sírok, temetők és szórványleletek a szobi és a váci járás területén. Magyarságkutató Intézet 2022.

HORVÁTH 1978 Horváth Ferenc: Csengele középkori temploma. — Die mittelalterliche Kirche in Csengele. MFMÉ 1976–77/1 (1978) 91–126.

HORVÁTH 2016A Horváth Viktória: Színesfémleletek a 14–17. századi budavári palotából. — Non-ferrous metal finds from the 14–17. century Buda Castle in Hungary. Diplomamunka, Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, Budapest 2016.

HORVÁTH 2016B Horváth Viktória: Színesfémleletek a 14–17. századi budai királyi palotából. — Non ferrous metal findings from the 14–17. century Royal Palace of Buda. BudRég 49 (2016) 145–166.

P. HORVÁTH 2018 P. Horváth Viktória: Középkori kések, olló és sarló a pesti Duna-partról. — Knives, scissor and a sickle from the coast of the Danube in Budapest. CommArchHung 2018, 249–271.

P. HORVÁTH 2020 P. Horváth Viktória: Pápai bulla a középkori Bánhegyes falu területéről. — A lead papal bulla from medieval Bánhegyes (Magyarbánhegyes, Hungary). ArchÉrt 145 (2020) 195–206.

P. HORVÁTH 2021 P. Horváth Viktória: Kések díszítőelemei és egyéb alkatrészei. In: P. Horváth–Rózsa–Szigeti 2021, 52–56.

P. HORVÁTH 2024 P. Horváth Viktória: Településtörténet és kézművesség a középkori Pesten. A belvárosi Molnár utca 7–9. feltárása. Phd dolgozat. ELTE 2024.

P. HORVÁTH–PÉTERVÁRY 2024

P. Horváth Viktória – Péterváry Tamás: Árpád-kori ötvösség emlékei Homokbödöge határából. — Relics of Árpád Age Metalworking from the Outskirts of Homokbödöge. FolArch 58 (2024) 205–212.

P. HORVÁTH–RÓZSA–SZIGETI 2021

P. Horváth Viktória – Rózsa Zoltán – Szigeti Judit (szerk.): Töredékek. Kopáncs falu fémleletei. Várkapitányság NZrt, Régészeti Magazin 2021/1.

HORVÁTH–RÓZSA 2021

Хорват, Вероника – Рожа, Золтан: Уздечная застёжка у г. Бекешшамшон. Новые данные об исследовании археологических памятников позднего предскифского – раннескифского времени юга Карпатской котловины. — Horse bridle clasp from Békéssámson. New data on the research of the Late Prescyhtian – Early Scythian Age archaeological sites in the south of the Carpathian Basin. Краткие Сообщения Института Археологии Вып. 263 (2021) 219–234.

HORVÁTH–H. SIMON 1996

Horváth László András – H. Simon Katalin: Történeti és régészeti adatok egy közép-alföldi falu feudális kori történetéhez. — Historische und archäologische Angaben zur feudalzeitlichen Geschichte eines Dorfes in der Grossen ungarischen Tiefebene. MFMÉ–StudArch 2 (1996) 403–554.

HORVÁTH–FARAGÓ 2023

Balogh Jánosné Horváth Terézia – Faragó J. Csaba: Késő gótikus ruhakapcsokról – Bács-Kiskun vármegyei példákkal. Cumania 30 (2023) 265–300.

HÖLLRIGL 1934 Höllrigl József: A csengeri ref. templom kriptájának leletei. ArchÉrt 47 (1934) 97–114.

HNT Békés megye Pesty Frigyes helynévgyűjtésében. (Bevezette, jegyzetekkel ellátta és közzéteszi: Jankovich B. Dénes) Békéscsaba 1983.

HRABÁK ET AL. SA. Hrabák Zita – Czifra Szabolcs – P. Horváth Viktória – Rózsa Zoltán – Szigeti Judit: Kisbárkány – Kukely-tanya lelőhely kutatástörténete és a 2022–2023. évben végzett terepi munkák eredményeinek ismertetése. S.a.

HUDÁK 2016 Hudák Krisztina: Egy államhatárokon átívelő társadalmi probléma. – A régészeti célú fémkeresőzés múltja és jelene Magyarországon. — A "Cross-Border Social Problem" (The Past and Present of Archeological Metal Detecting in Hungary). Határrendészeti Tanulmányok 13 (2016) 84–106.

HUDÁK 2017 Hudák Krisztina: Illegális műkincskereskedelem – nemzetközi trendek, rendészeti intézkedések és a jövő perspektívái. — Illicit Art Trade: International Trends, Law Enforcement Measures and Future Perspectives. Magyar Rendészet 17 (2017/1) 65–75.

HUDÁK 2018 Hudák Krisztina: Megerősödő bűnügyi vonal a nemzetközi műkincsszakértői munkában. — A Stronger Criminal Research in Work of Art Experts. Belügyi Szemle – Ordinem Facere 2018/1, 37–47.

HUDÁK 2019 Hudák Krisztina: Néhány megjegyzés a Nemzeti Régészeti Stratégia rendészeti koncepciójával kapcsolatban. — Some notes on the Law Enforcement Concept of the National Strategy for Archeology. In: Rendészet-tudomány-aktualitások. A rendészettudomány a fiatal kutatók szemével. Szerk.: Baráth Noémi Emőke – Mezei József. Doktoranduszok Országos Szövetsége Rendészettudományi Osztálya, Budapest 2019, 141–148.

HUDÁK 2022 Hudák Krisztina: Magyarország szerepe a régészeti korú kulturális javak illegális kereskedelmében - rövid áttekintés. — Hungary's Role in the Illicit Trade of Archaeological Property - A Short Overview. In: Artificia Mirabilia. Tanulmányok Vaday Andrea tiszteletére. Szerk.: Takács Miklós – Masek Zsófia – Samu Levente – Vida Tivadar. Bölcsészettudományi Kutatóközpont Régészeti Intézet Eötvös Loránd Kutatási Hálózat, Budapest 2022, 473–505.

HUNKA ET AL. 2023 Hunka, Ján – Samuel, Marián – Tirpák, Ján – Žažová, Henrieta: Nedeštruktívny prieskum Kaplnky Narodenia Panny Márie a jej okolia v Hornom Piale. — Non-destructive Survey of the Chapel of the Nativity of the Virgin Mary and Its Surroundings in Horný Pial. Slovenská Archeológia, vol. Suppl., no.3 (2023) 335–349.

ILKIĆ 2007 Ilkić, Mato: Nalazi seobe naroda i ranog srednjeg vijeka iz Sotina. — Funde der Völkerwanderung und des Frühmittelalters aus Sotin. Prilozi Instituta za arheologiju u Zagrebu 24 (2007) 277–288.

ILKIĆ 2010 Ilkić, Mato: Arheološka topografija srednjovjekovnoga Sotina. Zbornik Stjepana Gunjače, Split 2010, 383–401.

ILKIĆ–ĆURKOVIĆ 2008

Ilkić, Mato – Ćurković, Ivica: Prilog poznavanju spona s korpusom u obliku slova S. — A contribution to understanding S-shaped clasps. Vjesnik za arheologiju i povijest dalmatinsku 101/1 (2008) 221–231.

ILÉS-MUSZKA–ANGYAL 2021

Ilés-Muszka Andrea – Angyal Anikó: Négyzet alakú övveretek a 10. századi Kárpát-medencében. Régészeti és archeometriai vizsgálatok. Magyar Régészet 10/2 (2021) 24–37.

ILON 2017 Ilon Gábor: Szegény gazdagok? Megjegyzések a Mesteri–intapusztai Árpád-kori temető ezüstjeinek értéke kapcsán. — Poor rich people? Remarks in connection with the value of the silver from the Árpád Period Mesteri–Intapuszta cemetery. Savaria 39 (2017) 149–168

ILON 2017A Ilon Gábor: A néhai Kulturális Örökségvédelmi Szakszolgálat fémkeresős protokolljának eredményei egy ménfőcsanaki lelőhelyrészleten. Előzetes anyagközlés. — Results of the metal detector survey protocol of the former Field Service for Cultural Heritage at Ménfőcsanak. Preliminary report. Magyarország Régészeti Topográfiája. Múlt, jelen, jövő. — Archaeological Topography of Hungary. Past, present and future. Budapest 2017, 185–206.

ISAC–GÁLL–GÁL 2012

Isac, Adriana – Gáll, Erwin – Gál, Szilárd: A 12th Century Cemetery Fragment from Gilău (Cluj County) (Germ.: Julmarkt; Hung.: Gyalu). Ephemeris Napocensis 22 (2012) 301–311.

ISTORIYA TATAR 2006

История татар: Волжская Булгария и Великая степь. Т. II. Казань 2006.

ISTVÁNOVITS 2003 Istvánovits Eszter: A Rétköz honfoglalás és Árpád-kori emlékanyaga. Magyarország honfoglalás és kora Árpád-kori sírleletei 4. Nyíregyháza 2003.

IVAKIN 2015 Ivakin, Vsevolod: Некрополь давньоруського Києво-Подолу. Пам'ятки України", № 5–6 (2015) 34–39.

IVANIĆ 1995 Ivanić, Branka: Nakit iz zbirke Narodnog muzeja od 15. do početka 19. veka: katalog zbirke Umetnost pod turskom vlašću. —

Jewlery from the 15th to the 19th century from the Belgrade National Museum collection. Beograd 1995.

IVANICS 1994 Ivanics Mária: A Krími Kánság a tizenöt éves háborúban. Kőrösi Csoma kiskönyvtár 22. Akadémiai Kiadó, Budapest 1994.

IVANOV–IVANOV 2015
Иванов, Румен – Иванов, Росен: Погребални обреди на печенези и кумани по българските земи (XI - XIII в.). Пловдив 2015.

JABLONKAI–KOVÁCS–LÍBOR 2023
Jablonkai Dávid – Kovács Enikő – Líbor Csilla: Nyomvonal alatt. Az M6 autópálya Paks-Cseresznyés lelőhelyének éremleletei. — Below the Highway. Finds from Paks-Cseresznyés (No. M6 TO-18). Numizmatikai Közlöny 118–119 (2023) 55–78.

JAKAB 2007 Jakab Attila: Tatárjárás kori kincslelet Tyúkod–Bagolyvárról. — Hortfund aus der Zeit des Mongolenüberfalls in Tyúkod–Bagolyvár. JAMÉ 49 (2007) 247–296.

JAKAB 2007A Jakab Attila: Pátroha–Butorka-dűlő. In: A tatárjárás 1241–1242. Szerk.: Ritoók Ágnes – Garam Éva. Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest 2007, 96–97.

JAKAB 2009 Jakab Attila: X–XI. századi temető Nyíregyháza–Felsősima határából (M3-as autópálya 161. lelőhely). — 10th–11th century cemetery at Nyíregyháza-Felsősima (Motorway M3, site 161). JAMÉ 51 (2009) 79–149.

JAKAB–MÉRAI 2019 Jakab Attila – Mérai Dóra: Csengerjánosi egykori temploma. In: Csenger 800 éves helytörténeti monográfia. Szerk.: Istvánovits Eszter. Csenger 2019, 173–191.

JAKUBČINOVÁ 2014 Jakubčinová, Miriam: Nálezy železných predmetov z hradiska Bojná-Valy. — The Finds of Iron Features from the Bojná-Valy Fortress. Študijné Zvesti 56 (2014) 123–132.

JANKOVICH 1982 Jankovich B. Dénes: A Gyula-törökzugi templom feltárása. Békési Élet 1982/4, 415–426.

JANKOVICH 1996 Jankovich Bésán Dénes: Adatok a Körösvidék középkori vízrajzához és a vizek hasznosításához — Medieval data on the hydrography and the exploitation of the Körös River. BMMK 16 (1996) 305–349.

JERVIS ET AL. 2023 Jervis, Ben – Briggs, Chris – Forward, Alice – Gromelski, Tomasz – Tompkins, Matthew: The Material Culture of English Rural Households c.1250–1600. Cardiff 2023.

JOVANOVIĆ 1987 Jovanović, Vojislav: Razmatranja o srednjovekovnoj nekropoli Lukovit-Musat kod Loveca u Bugarskoj. — Notes sur la necropole medievale de Lukovit-Musat pres de Lovec en Bulgarie. Starinar 38 (1987) 111–132.

JÓZÓNÉ–RÓZSA 2017 Józó Tamásné – Rózsa Zoltán: Gondolatok a közösségépítésről a Múzeumok Éjszakája beharangozója kapcsán. Mozaikok 16 (2017) 57–59.

JUHÁSZ 1970 Juhász Irén: Orosháza-Mécsesdomb. RégFüz 23 (1970) 69–70.

JUHÁSZ 1972 Juhász Irén: Az Orosháza–gyopárosi szkítakori temető. — La nécropole scythe de Orosháza-Gyopáros. ArchÉrt (1972) 214–223.

JUHÁSZ 1973 Juhász Irén: Néhány Békés megyei avarkori leletről. — Some Avar-age finds in the county of Békés. BMMÉ 2 (1973) 99–115.

JUHÁSZ 1995 Juhász, Irén: Awarenzeitliche Gräberfelder in der Gemarkung Orosháza. MAA 1 (1995).

JUHÁSZ–SZATMÁRI 2016 Juhász Irén – Szatmári Imre: Egy régi ásatás újraértékelése (Dombegyház-Vizesmonostor). — Neubewertung einer alten Ausgrabung (Dombegyház-Vizesmonostor). In: Népek és kultúrák a Kárpát-medencében. Tanulmányok Mesterházy Károly tiszteletére. Főszerk.: Kovács László – Révész László. Budapest 2016, 737–769.

JUHÁSZ–TORDA-MOLNÁR 1971 Juhász Irén – Torda-Molnár Béla: A gerendási X. századi lékelt koponya. — Tenth century trephined skull of Gerendás. BMMK 1 (1971) 167–181.

JUHÁSZ 2021 Juhász Lajos: Újabb antik éremleletek Jász-Nagykun-Szolnok megyéből. In: Évezredek a Közép-Tisza mentén. Kapcsolatok és hálózatok. Szolnoki Régészeti Tanulmányok 2. Szerk.: F. Kovács Péter – Kelemen Angéla – Tárnoki Judit. Szolnok 2021, 110–123.

KÁLDY-NAGY 1968 Káldy-Nagy Gyula: Statisztikai adatok a török hódoltsági terület nyugati felé irányuló áruforgalmáról 1560–1564-ben. Tört. Statisztikai Évkönyv 1965–66 (1968) 27–97.

KÁLDY-NAGY 1982 Káldy-Nagy Gyula: A gyulai szandzsák 1567. és 1579. évi összeírása. Békéscsaba 1982.

KÁLDY-NAGY 2000 Káldy-Nagy Gyula: A csanádi szandzsák 1567. és 1579. évi összeírása. Dél-alföldi évszázadok 15, Szeged 2000.

KÁLDY-NAGY 2008 Káldy-Nagy Gyula: A szegedi szandzsák települései, lakosai és török birtokosai 1570-ben. Dél-alföldi évszázadok 24, Szeged 2008.

KALICZ 1965 Kalicz Nándor: Orosháza és környéke az őskorban. In: Orosháza története és néprajza. Szerk.: Nagy Gyula. Orosháza 1965, 93–102.

SZ. KÁLLAY 1983 Sz. Kállay Ágota: A késő bronzkori halomsíros kultúra időszakának leletei Battonya határában. — Die Funde der spätbronzezeitlichen Hügelgräberzeit in Battonya. ArchÉrt. 110 (1983) 42–60.

SZ. KÁLLAY 1986 Sz. Kállay Ágota: Késő bronzkori edénydepot Battonya határában. — ArchÉrt 113 (1986) 159–165.

KÁLMÁN–PÁNYA 2023 Kálmán Dániel – Pánya István: 16. századi Solt vármegyei címereslevelek. Cumania 30 (2023) 419–444.

KALMÁR 1959 Kalmár János: A füleki (Filakovo) vár XV–XVII. századi emlékei. — Die Denkmäler der burg Filakovo aus dem XV–XVII. Jahrh. RégFüz Ser II. 4, Budapest 1959.

KARÁCSONYI 1887A Karácsonyi János: A Hunyadyak békésmegyei birtokai és a dobozi Dánffyak. BRMTÉ 12 (1887) 34–56.

KARÁCSONYI 1887B Karácsonyi János: A puszta-földvári támadás 1488-ban. BRMTÉ 12 (1887) 92–100.

KARGIN 2016 Каргин, Ю. Ю.: Казаки-некрасовцы на правобережье Старой Кубани (по материалам охранных раскопок поселения Белое Юго-Восточное в 2014 г.). МАИАСК Вып. 8 (2016) 93–191.

KÁRPÁTI 1984 Kárpáti Gábor: Elpusztult középkori települések Pécsváradon. — Zerstörten mittelalterlichen Siedlungen in Pécsvárad. JPMÉ 28 (1984) 117–130.

KASUBA 2022 Kasuba István: Csorvás monográfiája. Csorvás 2022.

KATONA-KISS 2017 Katona-Kiss Atilla: A falu az út és a csárda. Keresztmetszet Orosháza–Szentetornya közép- és újkorából. Mozaikok 16 (2017) 3–16.

KATONA-KISS 2018 Katona-Kiss Attila: Csillag alakú buzogány a középkori Szénásegyházáról. Fémek a földből 1 (Mozaikok 19) 2018, 107–108.

KATONA-KISS 2019 Katona-Kiss Attila (szerk.) – Bene András – Benkő József – Domokos Ferenc – Magó Károly – Wittmann Attila: „Nekünk roncs, nekik temető" Szemle II. világháborús légi tevékenységek emlékeiből Magyarországon és kiemelten Békés megye területén. Egy időszaki kiállítás margójára. Mozaikok 20 (2019).

KATONA-KISS 2020 Katona-Kiss Attila: Karabuka. Adatok egy török eredetű helynév történeti hátteréhez. In: Jászkunsági és kunszentmártoni tanulmányok. A XI. Jászkunság kutatása című konferencia előadásai. Szerk.: Barna Gábor, Kunszentmárton 2020, 322–338.

KATONA-KISS 2020A Katona-Kiss Attila: Kara buga és Karabuka. Egy török eredetű helynév és ami mögötte lehet. A Magyarságkutató Intézet Évkönyve 2019 (2020) 277–314.

KATONA-KISS 2022 Katona-Kiss Attila: A kései nomád műveltség nyomai a Maros–Körös közén. Adatok a térség kun időszakának történetéhez. A Magyarságkutató Intézet Kiadványai 50.

KATONA-KISS 2024 Katona-Kiss Attila: Kun-besenyő típusú kengyelek a Maros–Körös közéről. — Cumanian and Pecheneg-type Stirrups from the Maros–Körös Interfluve. In: „… Általad nyert szép hazát…" Tanulmányok Fodor István emlékére II. Szerk.: P. Barna Judit – Szalontai Csaba. Budapest 2024, 301–312.

KATONA-KISS–BÍRÓ 2020 Katona-Kiss Attila – Bíró Gyöngyvér: Újabb adatok a karcag-orgondaszentmiklósi csat kérdésköréhez. Rovásfeliratos csatok a Kárpát-medencében. In: Jászkunsági és kunszentmártoni tanulmányok. A XI. Jászkunság kutatása című konferencia előadásai. Szerk.: Barna Gábor, Kunszentmárton 2020, 257–274.

KATONA-KISS–BÍRÓ 2021 Katona-Kiss Attila – Bíró Gyöngyvér: Orgondaszentmiklóstól Komlósig. Újabb középkori rovásfeliratos csatok a Maros–Körös közéről. Ősi írásaink 2, A Magyarságkutató Intézet Kiadványai 31 (2021) 31–54.

KAZAKEVICS–ENIOSOVA 2021

Казакевич, Е. М. – Ениосова, Н. В.: Металлические пуговицы Гнёздовского археологического комплекса X - нач. XI в. — Metal buttons of the Gnezdovo archaeological complex. Славянские древности VIII-XI веков на территории лесной и лесостепной зон Восточной Европы. К 60-летию со дня рождения А.В. Григорьева 2021, 230–247.

KEN'KO 2012 Кенько, Павел Михайлович: Поясная гарнитура с территории Беларуси (I–XIII вв.). Свод археологических источников. Минск 2012.

KEPESKA 1995 Kepeska, Liljana: Zadna reka - Grmajte : srednovekovna nekropola. Prilep 1995.

KEREKES 2023 Kerekes György: Egy falu története az érmék tükrében. Mezőhegyes 1552 előtt és után. Poszter a Hagyomány – Örökség – Megújulás. Középkori és kora újkori régészet Magyarországon 3: Eredmények, kérdések, feladatok a 21. században. Konferencia a Magyar Tudomány Ünnepe alkalmából. Magyar Régészeti és Művészettörténeti Társulat 2023. november 2–3.

KEREKES 2024 Kerekes György: Bizánci érmék a közép avar korból a Maros-hátról. Poszter. Fiatal Numizmaták Konferenciája, Kalocsa 2024. november 11–12.

KEREKES SA Kerekes György: Egy 12. századi érmetípusról. Észrevételek a CNH I 57, H 49, ÉH I. 44, ON I. 13.1 katalógusszámú érme kapcsán. Sajtó alatt.

KEREKES–RÓZSA 2021 Kerekes György – Rózsa Zoltán: Emlékek az Árpád-korból. In: P. Horváth–Rózsa–Szigeti 2021, 16–19.

KEREKES–RÓZSA SA Kerekes György – Rózsa Zoltán: Egy mezőhegyesi régészeti lelőhely azonosításának sikertörténete – másodszor. Sajtó alatt.

KESZI 1999 Keszi Tamás: 10. századi zárt lemezgyűrűk pajzsalakúan kiszélesedő fejjel, pentagramma- és madárábrázolással. — Geschlossene Plattenringe aus X. Jahrhundert mit schildförmig ausgebreitetem Kopf, mit Darstellung von Pentagramma und Vogel. In: A népvándorláskor

fiatal kutatóinak 8. találkozójának előadásai. Szerk.: Perémi Ágota. Veszprém 1997, 133–148.

KHAYREDINOVA 2003 Хайрединова, Э. А.: Обувные наборы V–VII вв. из Юго-Западного Крыма. Материалы по археологии, истории, этнографии Таврии 10 (2003) 125–160.

KHVOSCSINSZKAJA 2003 Хвощинская, Н. В.: Финны на западе Новгородской земли. СПб.: Дмитрий Буланин, 2003. Серия: Труды ИИМК РАН. Т. 6.

KINCSKERESÉS 2021 Kincskeresés, kaland, tudomány. Közösségi régészeti projektek Pest megyében, kiállításkatalógus. Szerk.: Rácz Tibor Ákos. Ferenczy Múzeum Centrum, Szentendre 2021.

KISS 1937 Kiss Lajos: Honfoglaláskori sírok Tiszabercelen. — Gräber aus der Landnahmezeit in Tiszabercel. Dolg. 13 (1937) 240–246.

KISS 1983 Kiss Lajos: Földrajzi nevek etimológiai szótára. Budapest 1983.

KISS 2000 Kiss László: Gerendás földjének története. In: Gerendás története. Szerk.: Réthy Zsigmond – Kiss László – Miklya Jenő. Gerendás 2000, 29–103.

KISS–VARGA 2022 Kiss Norbert Péter – Varga Máté: Régészeti emlékek. In: Kiss Norbert Péter: Zimány krónikája. Zimány 2022, 17–18.

KLEINGÄRTNER–MÜLLER-WILLE 2008 Kleingärtner, Sunhild–Müller-Wille, Michael: Zwei Kammergräber des 10. Jahrhunderts aus der Stadt Izjaslavs und Vladimirs in Kiev. Acta ArchHung 59 (2008) 367–386.

KOBYLIŃSKI–SZPANOWSKI 2009 Kobyliński, Zbigniew – Szpanowski, Piotr: Metal Detector Users and Archaeology in Poland: The Current State of Affairs. In: Metal detecting and archaeology. Ed.: Suzie Thomas – Peter G. Stone. Woodbridge 2009, 13–24.

KOĆKA-KRENZ 1993 Koćka-Krenz, Hanna: Biżuteria północno-zachodnio-słowiańska we wczesnym średniowieczu. Wydawn Nauk. Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza, 1993.

KOCSIS 2020 Kocsis Anita: Csontkút / Bille domb újrafelfedezése. LANCEA REGIS, A Közösségi Régészeti Egyesület Közleményei 2020/1 (2020) 1–4. doi: https://doi.org/10.35082/LR.2020.3

KÓKA–HORVÁTH 2021 Kóka István – Horváth Ciprián: Ékszer- és ruhadíszleletek Vámosmikola–Kengyeles Árpád-kori telepéről. LANCEA REGIS, A Közösségi Régészeti Egyesület Közleményei 2021/2 (2021) 6–15. (doi: https://doi.org/10.35082/LR.2021.2)

KOLBA 1989 H. Kolba Judit: A losonci ékszerlelet. — The jewel finds from Losonc. FolArch 40 (1989) 169–192.

KOLBA 1990 Kolba Judit: A nagyenyedi és a segesvári lelet. — Die Funde von Nagyenyed und Segesvár. FolArch 41 (1990) 175–194.

KOMAR 2010 Комар, А. В.: Детали обуви восточноевропейских кочевников VI–VII вв. In: Славяно-русское ювелирное дело и его истоки, Санкт-Петербург 2018, 94–115.

KOMAR 2018 Olekszij V. Komar: A korai magyarság vándorlásának történeti és régészeti emlékei. — История и археология древних мадьяр в эпоху миграции. Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont Magyar Őstörténeti Témacsoport Kiadványok 5. – Studia ad Archaeologiam Pazmaniensia A PPKE BTK Régészeti Tanszékének kiadványai 11. Budapest 2018.

KOREK 1992 Korek József: A zombor-bükkszállási 17. századi temető sírleletei. MFMÉ 1989–1990-1 (1992) 181–201.

KORSUN 2010 Коршун, Василий: Привески 11–13 веков из коллекции сайта «Домонгол». Альманах Домонгол № 1 Древней культуры и искусства, первый выпуск. Москва 2010, 62–68.

KÖRMENDI 1980 Körmendi János: Nagyér (Nagymajláth) története a telepítéstől az örökváltsági szerződés megkötéséig 1843–1878. Makói Múzeum Füzetei 62 (1980).

KOTARAC 2007 Котарац, Марина: Средњовековно прстење из збирке Народног музеја у Чачку. — Medieval Rings from the Collection of the National Museum in Cacak. Zbornik radova Narodnog muzeja 37 (2007) 49–66.

KOVÁCS 1973 Kovács Béla: Nagytálya középkori templomának feltárása. — Mise a de découvert de l'église médiévale de Nagytálya. EMÉ 10 (1973) 119–158.

KOVÁCS 2018 Kovács Bianka Gina: Adatok Tata középkori településtörténetéhez. Feltárás Tata, Kossuth tér 16. szám alatt. — New finds for the mediaeval history of Tata – excavation at Tata, Kossuth tér 16. In: Fiatal Középkoros Régészek VIII. konferenciájának tanulmánykötete. Szerk.: Ringer István, Sátoraljaújhely 2018, 29–50.

KOVÁCS 2019 Kovács Enikő: Late medieval finds from Kisnémedi Church Hill. Acta Numismatica Hungarica 1 (2019) 263–269. DOI: https://doi.org/10.37790/anh.2019.10

KOVÁCS 2012 Kovács Enikő: Tótkomlós, Kopáncs-halom. RégKut 2010 (2012) 386–387.

KOVÁCS 2011 Kovács László: Egy-egy apró 10. és 11. századi temetőmaradvány: Gyomaendrőd-Kádár-tanya, Gyomaendrőd-Ugari-dűlő I. In: „Fél évszázad terepen" Tanulmánykötet Torma István tiszteletére 70. születésnapja alkalmából. Szerk.: Kővári Klára – Miklós Zsuzsa. Budapest 2011 287–301.

KOVÁCS 2013 Kovács László: Éremleletes kora Árpád-kori templom körüli temetőkről és templomukról a Magyar Királyságban (1000–1141). Függelék a kaukázusi hunok 7. századi megkereszteléséről. In: A honfoglalás kor kutatásának legújabb eredményei. Tanulmányok Kovács László 70. születésnapjára. Szerk.: Révész László – Wolf Mária. Monográfiák a Szegedi Tudományegyetem Régészeti Tanszékéről 3. Szeged 2013, 227–295.

KOVÁCS 2015 Kovács László: A Taktaköz 10-11. századi sír- és szórványleletei, valamint a Tiszalúc-sarkadi 11. századi temető. Magyarország honfoglalás kori és kora Árpád-kori sírleletei 9. Sorozatszerk.: Kovács László–Révész László. Szeged–Budapest 2015.

KOVÁCS 2016 Kovács, László: Eine Variante der sogennanten geflochtenen Drahtringe: die doppelt gedrehten Drahtringe im 11. Jahrhundert im

Karpatenbecken (Skizze). In: Zwischen Byzanz und der Steppe / Between Byzantium and the Steppe. Archäologische und historische Studien Festschrift für Csanád Bálint zum 70. Geburtstag / Archaeological and Historical Studies in Honour of Csanád Bálint on the Occasion of his 70th Birthday. Ed.: Bollók, Ádám – Csiky, Gergely – Vida, Tivadar. Budapest 2016, 591–604.

KOVÁCS 2019 Kovács László: Magyarhomorog – Kónya-domb 10. századi szállási és 11–12. századi falusi temetője. Magyarország honfoglalás kori és kora Árpád-kori sírleletei 12. Sorozatszerk.: Kovács László–Révész László. Szeged–Budapest 2019.

KOVÁCS 2023 Kovács László: Egy vélelmezett 11. századi érmés női lovas temetkezés: Szentes-Nagytőke, Jámborhalom A. sír (Csongrád-Csanád megye). — A presumed partial equestrian burial of a woman dated with money from the 11th century: grave A. at Szentes-Nagytőke, Jámborhalom (Csongrád-Csanád county). Studia ad Archaeologiam Pazmaniensia. A PPKE BTK Régészettudományi Intézetének kiadványai. Főszerk.: Türk Attila, Budapest 2023, 513–524.

KOVÁCS–KEREKES–TÓTH 2020

Kovács László – Kerekes György – Tóth Csaba: A magyarhomorog-kónya-dombi 460. sír denárának új meghatározása és ennek következményei. — The identification of the denarius from grave no. 460 of Magyarhorog-Kónya-Mound. Ünnepi tanulmányok Nagy Ádám numizmatikus 75. születésnapjára. Szeged 2020, 51–56.

KOVÁCS–VADAY 2011

Kovács László – Vaday Andrea: Örménykút site 52: section of a cemetery from the period of the hungarian conquest. In: Archaeological Investigations in County Békés 1986–1992. Ed.: H. Vaday, Andrea – Jankovich B, Dénes – Kovács, László. VAH 25 (2011) 587–637.

KOVÁCS 2024 Kovács Zoltán: Nagykovácsi – történet a név mögött: A vasművesség nyomai a középkori Kovácsi és Solymár falu határában. Magyar Régészet Online 13/1 (2024) 74–84.

KOVÁTS 2013 Kováts István: 18. századi temető Visegrád központjából. Magyar Régészet Online 2013, ősz.

KOVALOVSZKI 1957 Kovalovszki Júlia: Régészeti adatok Szentes környékének település történetéhez. Régészeti Füzetek 5 (1957).

KOVALOVSZKI 1960 Kovalovszki Júlia: Ásatások Szarvas-környéki Árpád-kori falvak helyén. — Excavations at the sites of villages from the Árpád-period in the Szarvas region. ArchÉrt 87 (1960) 32–40.

KOVALOVSZKI 1965 Kovalovszki Júlia: Orosháza és környéke a magyar középkorban. In: Orosháza története és néprajza. Szerk.: Nagy Gyula. Orosháza 1965, 175–203.

KOVALOVSZKI 1969 Kovalovszki Júlia: Ásatások Csepelyen. — Ausgrabungen in Csepely. VMMK 8 (1969) 235–252.

KOZÁK 1970 Kozák Éva: A vértesszentkereszti románkori templom feltárása. — Le dégagement de l'église romane de Vértesszentkereszt. ArchÉrt 97 (1970) 272–290.

KÖLTŐ–DOBÓ 2004 Költő László – Dobó Bernadett: Egy 15–16. századi veretes öv restaurálása és rekonstrukciója. — The restoration and reconstruction of a 15–16. c. mounted belt. SMMK 16 (2004).

KÖVÉR 1897 Kövér Béla (Hampel József): Újabb adatok az ötvösség történetéhez hazánkban. ArchÉrt 17 (1897) 227–253.

KRABATH 2001 Krabath, Stefan: Die hoch- und spätmittelalterlichen Buntmetallfunde nördlich der Alpen. Internationale Archäologie 63, 2001.

KRAJÍC 2003 Krajíc, Rudolf: Sezimovo Ústí. Archeologie středověkého poddanského města 3. Kovárna v Sezimově Ústí a analýza výrobků ze železa. Díl I, II. Praha – Sezimovo Ústí – Tábor 2003.

KRAVCHENKO 2024 Кравченко, Эдуард Евгеньевич: Среднее течение Северского Донца в XVII–XVIII вв. Материальная культура населения. — Middle Course of Seversky Donets in the 17th–18th Centuries. Locals' Tangible Culture Уфимский археологический вестник 24/1 (2024) 189–220.

KREITER ET AL. 2018 Kreiter Attila – Skoda Péter – Kristály Ferenc – Kelemen Éva: Mezőhegyes 88-as tábla lelőhely. Fémek a földből 1 (Mozaikok 19) 2018, 77–85.

KRSTIĆ 1997 Krstić, Smiljana: Srednjovekovni nakit iz zbirke Zavicajnog muzeja u Jagodini. — Mediaeval Jewellery in the Collection of the Homeland

Museum in Jagodina. Glasnik Srpskog Arheološlog Društva 13 (1997) 329–348.

KRISTÓ 1981 Kristó Gyula: Békés megye a honfoglalástól a török világ végéig. Nyolcszáz esztendő a források tükrében. Forráskiadványok a Békés Megyei Levéltárból 9, Békéscsaba 1981.

KRUPICA 1978 Krupica, Oldrich: Stredoveké Krásno. In: Západné Slovensko 5 (1978) 169–333.

KRZNAR 2016 Krznar, Siniša: Cirkvišče, ritualno mjesto starih Torčanaca. Arheologija Torčeca, Izbor iz Arheološke zbirke obitelji Zvijerac, katalog izložbe, Muzej grada Koprivnice. Koprivnica 2016.

KUBINYI 2000 Kubinyi András: Városfejlődés és vásárhálózat a középkori Alföldön és az Alföld szélén. Dél-Alföldi évszázadok 14. Szeged 2000.

KUJÁNI 2018 Kujáni Yvett: Egy apró lelet és ami mögötte van. Balta alakú csüngők a Kárpát-medencei szarmata Barbaricumban. Fémek a földből 1 (Mozaikok 19) 2018, 40–44.

KULCSÁR 1995 Kulcsár Mihály: Az Árpád-kori templom körüli temetők kialakulásának kérdéséhez. (Előzetes beszámoló az 1993–1994. évi baracsi feltárásokról). — Vorbericht über die Freilegung des arpadenzeitlichen Gräberfeldes von Baracs (1993–1994). SMK 11 (1995) 227–237.

KULCSÁR 2021 Kulcsár Gabriella: Kincskeresés, kaland, tudomány. Közösségi régészeti projektek Pest megyében. A Ferenczy Múzeumi Centrum kiadványáról. — Treasure Hunting, Adventure, Science. Community Archaeology Projects in Pest County. From the publications of the Ferenczy Museum Center. Magyar Régészet 10/4 (2021) 95–98.

KULCSÁR–POLGÁR 2023

Kulcsár Viktor – Polgár Balázs: Az Attila-vonal (1944–1945) közösségi régészeti kutatása (2021–2023). — The Community Archaeology Programme conducted in 2021–2023 to research the Attila Line (1944–1945). Magyar Régészet 12/2 (2023) 51–56.

KUMOROVITZ 1993 Kumorovitz L. Bernát: A magyar pecséthasználat a középkorban. Biblioteca Humanitatis Historica, Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest 1993.

KÜRTI 1980 Kürti Béla: Honfoglalás kori magyar temető Szeged-Algyőn. Előzetes beszámoló. — Ein ungarisches Gräberfeld aus der Landnahmezeit in Szeged-Algyő. MFMÉ 1978-79/1 (1980) 323–347.

KUZINA 2014 Кузина, А. В.: Орнитоморфные образы на перстяных украшениях севера Западной Сибири. Труды IV (XX) Всероссийского археологического съезда в Казани. Том III. Казань 2014, 92–95.

KUZINA 2016 Kuzina, Inna: Glass beads in the northern region of Rus': Issues of trade routes and chronology. Archeologia Polski 61 (2016) 219–240.

LANGÓ 2000 Langó Péter: Honfoglalás kori temetők Szarvas területén. — Landnahmezeitliche Gräberfelder in Szarvas. MFMÉ – StudArch 6 (2004) 287–347.

LANGÓ 2012 Langó Péter: A Kárpát-medence 10. századi emlékanyagának délkelet-európai kapcsolatrendszere. Doktori disszertáció, Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, Budapest 2012.

LANGÓ 2014 Langó Péter: Egyedi függő Kiszombor B lelőhelyről. — A unique earring from the Kiszombor B site. In: Avarok pusztái. — Avarum solitudines. Régészeti tanulmányok Lőrinczy Gábor 60. születésnapjára. Szerk.: Anders Alexandra – Balogh Csilla – Türk Attila, Budapest 2014, 427–438.

LANGÓ 2016 Langó Péter: „Salamon gyűrűi" Pajzs alakú, kiszélesedő, díszített fejű pántgyűrűk a X. századi Kárpát-medencei emlékanyagban. — „King Solomon's rings" Decorated rings with widening bezel and rings with rhombic head. In: BEATUS HOMO QUI INVENIT SAPIENTIAM. Ünnepi kötet Tomka Péter 75. születésnapjára. Szerk.: Csécs Teréz – Takács Miklós. Győr 2016, 387–408.

LANGÓ 2020 Langó Péter: Megjegyzések az úgynevezett gerezdelt mintájú övdíszek elterjedéséhez. — Заметки о распространении поясных деталей с «рифленым узором». In: Первый Молдо-Венгерский Археологический Круглый Стол 2015, 2020, 459–477.

LANGÓ ET AL. 2017 Langó Péter – Balázs János – Lichtenstein László – Rózsa Zoltán – Marcsik Antónia: 10. századi sírok Nagyszénás – Szabó Ferenc tanya lelőhelyről. Megjegyzések a honfoglalás kori harci sérülésekről. — 10th-century graves at Ferenc Szabó's farm (Nagyszénás). Remarks on

war injuries in the Hungarian Conquest period. In: Hadak Útján 24 (2017) 531–556.

LANGÓ–CSÁNYI–BACSKAI 2023

Langó Péter – Csányi Viktor – Bacskai István: Adatok a 11–13. századi viselethez es pénzforgalomhoz. A régészeti feltárásokkal párhuzamosan végzett műszeres lelet és lelőhelyfelderítés eredményei. — Some data on the 11th–13th century costume and coin circulation. Results of metal detecting surveys conducted parallel with archaeological excavations. In: Korszakok es kultúrák találkozása. Tanulmányok a 2009–2010-ben Hódmezővásárhely Kingécen végzett régészeti feltárások eredményeiről. Múzeumi Műhely 8. Szerk.: Csányi Viktor – Tóth Katalin. Hódmezővásárhely 2023.

LANGÓ–PATAY-HORVÁTH 2016

Langó Péter – Patay-Horváth András: Hungarian Belt – Bulgarian Belt? Some Notes on the Distribution of Ribbed Belt Mounts. In: Zwischen Byzanz und der Steppe. Archäologische und historische Studien Festschrift für Csanád Bálint zum 70. Geburtstag. — Between Byzantium and the Steppe. Archaeological and Historical Studies in Honour of Csanád Bálint on the Occasion of His 70th Birthday. Ed.: Bollók, Ádám – Csiky, Gergely – Vida, Tivadar. Budapest 2016, 567–589.,

LANGÓ–RÓZSA 2012 Langó Péter – Rózsa Zoltán: Az Árpád-kori Orosháza kapcsolatrendszere. Az alsó íven négysoros gyöngydróttal és három gyöngykoszorúval díszített függők. In: Mozaikok 7 (2012) 40–47.

LANGÓ–TÜRK 2004 Langó Péter – Türk Attila: Honfoglalás kori sírok Mindszent–Koszorús-dűlőn. (Adatok a szíjbefűzős bizánci csatok és a délkelet-európai kapcsolatú egyszerű mellkeresztek tipológiájához). — Landnahmezeitliche Gräber in Mindszent-Koszorús-dűlő. (Angaben zur Typologie der trapezförmigen byzantinischen Schnallen und einfachen Brustkreuze mit südost europäischen Beziehungen). MFMÉ – StudArch 10 (2004) 365–451.

LANGÓ–TÜRK 2011 Langó Péter – Türk Attila: Régészeti adatok a Kárpát-medence 10-11. századi hagyatékának bulgáriai kapcsolatrendszeréhez 1. A csüngős veretek. — Archäologische Anmerkungen zum bulgarischen

Beziehungsgeflecht des Nachlasses des 10.-11. Jh. im Katpatenbecken I. Beschläge mit Anhängsel. MFMÉ – StudArch 12 (2011) 517–528.

LANTOS 2009 Lantos Andrea: Középkori templom és temetőrészlet Homokmégy Szentegyházparton. — Mittelalterliche Kirche und Gräberfeldsteil von Homokmégy-Szentegyházpart. ArchÉrt 134 (2009) 259–281.

LANTOS 2023 Lantos Andrea: Előzetes közlemény a dunapataji református templom régészeti kutatásáról. Viski Károly Múzum (2023) 285–312.

LASSÁNYI 2018 Lassányi Gábor: Fémkeresős kutatások az Aquincumi Múzeumban. — Metal detecting surveys in the Aquincum Museum. Magyar Régészet 7/4 (2018) 22–28.

LASZLOVSZKY 1991 Laszlovszky József: Árpád-kori és késő középkori objektumok. Régészeti ásatások Tiszafüred-Morotvaparton. Szolnok Megyei Múzeumi Adattár 32 (1991) 317–361.

LASZLOVSZKY–RÁCZ 2020

Laszlovszky József – Rácz Tibor Ákos: Fémkeresős kutatások a muhi csatatéren. Közösségi régészet, hadszínterek vizsgálata és a kapcsolódó módszertani kérdések. — Research Using Metal Detectors at the Battlefield of Muhi. Community Archaeology, Battlefield Investigation and Related Methodological Issues. Magyar Régészet 9/4 (2020) 70–80.

doi: https://doi.org/10.36245/mr.2020.4.7

LASZLOVSZKY–WOLLÁK 2020

Laszlovszky József – Wollák Katalin: Beköszöntő egy új rovathoz. — Community Archaeology – Introductory remarks to a new column. Magyar Régészet 9/1 (2020).

LÁSZLÓ 1980 László Csaba: A balatonszőlősi református templom kutatása. — Archaeological research on the church of Balatonszőlős. VMMK 15 (1980) 113–124.

LÁSZLÓ 2001 László János: Tatabánya középkori régészeti topográfiája. Tatabányai Múzeum, Tatabánya 2001.

LÁZÁR 1999 Lázár Sarolta: A bajóti r. k. plébániatemplom kutatása. — Erforschung der Parochialkirche von Bajót. KEMMK 6 (1999) 291–301.

LÁZÁR 1999A Lázár Sarolta: Törökkori temető Esztergom-Szentkirályon. — Türkenzeitlicher Friedhof in Esztergom-Szentkirály. KEMMK 6 (1999) 307–324.

LEHÓCZKY 1910 Lehóczky Tivadar: Két középkori gyűrűről. ArchÉrt 30 (1910) 433–435.

LESMAN 2006 Лесман, Ю. М.: К хронологии одного из типов средневековых стеклянных бус (новгородские находки черных бус с глазками в петельках). Археология Верхнего Поволжья: сб. статей к 80-летию К. И. Комарова / Отв. ред. А. В. Кашкин. М.: ИА РАН. С. 244–252.

LEVIŢKI–HAHEU–RJABCEVA 2001 Leviţki, Oleg – Haheu, Vasile – Rjabceva, Svetlana: Bijuterii din secolele X-XI de la Giurgiu/eşti, jud Cahul. Les bijoux de X-XI siecles de Giurgiuleşti, dep. de Cahul. Memoria Antiquitatis 22 (2001) 309–319.

LÍBOR ET AL 2020 Líbor Csilla – Laczkó Virág – Zsiga-Csoltkó Emese – Balogh Bodor Tekla: Egy kora újkori temető feltárása Szécsényben. Magyar Régészet Online 2020 tavasz.

LICHTENSTEIN 2006 Lichtenstein László: Kora avar sírok Orosháza-Bónumból. — Early Avarian Graves of Orosháza-Bónum. SzKMÉ 8 (2006) 131–146.

LICHTENSTEIN 2006A Lichtenstein László: Középavar kori magányos női temetkezés Orosházáról. — Mittelawarenzeitliches Frauengrab aus Orosháza. SzKMÉ 8 (2006) 147–156.

LICHTENSTEIN 2011 Lichtenstein László: 2–3. századi szarmata településnyom Nagyszénás határában. Mozaikok 4 (2011) 3–9.

LICHTENSTEIN 2022 Lichtenstein László: Kaszapereg mezőváros történeti földrajza a régészeti és történeti források tükrében a honfoglalástól a török kor végéig. Mozaikok Online. A Nagy Gyula Területi Múzeum tudományos, muzeológiai és kulturális online folyóirata 2022/2, 24–81.

LICHTENSTEIN–RÓZSA 2005 Lichtenstein László – Rózsa Zoltán: Békéssámson, Szabadság utca 128. RKM 2004 (2005) 177–178.

LICHTENSTEIN–RÓZSA 2008 Lichtenstein László – Rózsa Zoltán: Bronzkori csalafintaságok a középkori Kaszaper területén. MUKUCSOM 2007 (2008) 43–65.

LICHTENSTEIN–RÓZSA 2022

Lichtenstein László – Rózsa Zoltán: Míves lószerszámdísz a keresztes háborúk korából. Határtalan Régészet 7/1 (2022) 70–73.

LICHTENSTEIN–RÓZSA–SZIGETI 2021

Lichtenstein, László – Rózsa, Zoltán – Szigeti, Judit: Árpád age and late medieval features at Kaszaper Templom-domb site. Excavations at the Medieval Pereg settlement in 2004 and 2007. In: Tomka 80, Ünnepi tanulmányok Tomka Péter köszöntésére. Főszerk.: Nemes Gábor. Rómer Flóris Művészeti és Történeti Múzeum, Győr 2020, 297–321.

LICHTENSTEIN ET AL. 2021

Lichtenstein, László – Rózsa, Zoltán – Szigeti, Judit – Tugya, Beáta: Chronological observations and the origin of the appearance of red slip coating on Arpád Age cauldron fragments in the light of the excavations at Végegyháza, Zsibrik-domb site. AAH 72 (2021) 2015–233.

LICHTENSTEIN–RÓZSA–TUGYA 2006

Lichtenstein László – Rózsa Zoltán – Tugya Beáta: Adatok a XII. század végi Orosháza iparához. Egy csontmegmunkáló műhely hulladékanyaga. — Angaben zur Industrie von Orosháza Ende des 12. Jahrhunderts. Abfälle einer Beinschnitzwerkstatt. In: „Hadak Útján" – Népességek és iparok a népvándorlás korában. Szerk.: Újlaki Pongrácz Zsuzsánna. Nagykovácsi 2006, 273–285.

LICHTENSTEIN–SZABÓ 2008

Lichtenstein László – Szabó János József: Megelőző feltárás Fábiánsebestyén-Pusztatemplom lelőhelyen, 2006 őszén. MUKUCSOM 2007 (2008) 5–25.

LICHTENSTEIN–TUGYA 2009

Lichtenstein László – Tugya Beáta: Adatok a XII. század végi Orosháza iparához. Egy csontmegmunkáló műhely hulladékanyaga. — Data on the 12th century bone industry of Orosháza. Bone manufacturing refuse from a workshop. In: Csontvázak a szekrényből. – Skeletons from the cupboard. Szerk.: Bartosiewicz László – Gál Erika – Kováts István. Budapest 2009, 251–261.

LIKHTER–SHCHAPOVA 1991
Likhter, J. A. – Shchapova, J. L.: Gnezdovskie busy. Po materialam raskopok kurganov i poseleniya. In: Smolensk i Gnezdovo, Moskva 1991, 244–259.

LISKA 1996 Liska András: X-XI. századi temető Örménykúton. — Ein Friedhof aus dem X-XI. Jahrhundert in Örménykút. BMMÉ 16 (1996) 175–208.

LISKA 2000 Liska András: Adatok a kunágotai avar kori sír előkerülésének körülményeihez. — Angaben zu den Fundumständen des awarenzeitlichen Grabes von Kunágota. In: Hadak útján. Szerk.: Bende Lívia – Lőrinczy Gábor – Szalontai Csaba. Szeged 2000, 231–239.

LISKA 2006 Liska András: Kunágota középkori temploma. Gyula 2006.

LISKA–MEDGYESI 2002
Liska András – Medgyesi Pál: Honfoglalás kori temető részlete Medgyesegyháza-Kétegyházi út, Homokgödör lelőhelyen. — Ein Gräberfeldsdetail aus der Landnahmezeit auf dem Fundort Medgyesegyháza-Kétegyházi út, Homokgödör.

LISZKA 1985 Liszka József Újabb régészeti adatok Érsekújvár környékének kora középkori településtörténetéhez. — Príspevok k poznaniu ranostredovekého osídlenia okolia Nových Zámkov. Új Mindenes Gyűjtemény 4 (1985) 8–36.

LITAUSZKI 2012 Litauszki Zoltán: Árpád- és késő középkori pecsétgyűrűk a Dél-alföldi régióban. Kutatások Bács-Kiskun, Békés és Csongrád megyékben. Egyetemi szakdolgozat, SzTE BTK, Szeged 2012.

LITAUSZKI 2018 Litauszki Zoltán: Egy 15–16. századi pecsétnyomó Végegyháza határából. Fémek a földből 1 (Mozaikok 19) 2018, 113–114.

LITAUSZKI 2018A Litauszki Zoltán: „Minek nevezzelek?” Egy gyakori tárgytípus középkori temetőinkből. — „What shall I call you?” A common item type from our medieval cemeteries and unearthed treasures. MFMÉ – Új folyam 4 (2018) 69–80.

LIVINGS 2017 Livings, Gerald: Aiglets: Medieval, Post Medieval, and Modern. 2017.

LOVAG 1974 Lovag Zsuzsa: A magyar viselet a XI–XIII. században. — Ungarische Tracht im 11. 12. und 13. Jahrhundert. ArsHung 2 (1974/2) 381–408.

LOVAG 1975A Lovag Zsuzsa: A középkori magyar gyűrűk. ArsHung 3 (1975/2) 336–338.

LOVAG 1975B Lovag Zsuzsa: A szombathelyi reneszánsz kincslelet. — Ein renaissancezeitlicher Schatzfund aus Szombathely. Szombathely 1975.

LOVAG 1980 Lovag Zsuzsa: Árpád-kori pecsétgyűrűk I. — Arpadenzeitliche Siegelringe I. FolArch 31 (1980) 221–238.

LOVAG 1994 Lovag Zsuzsa: A középkori bronzművesség emlékei a Dunántúlon. In: Pannónia Regia. Művészet a Dunántúlon. 1000–1541. — Kunst und Architektur in Pannonién. 1000–1541. Szerk.: Mikó Árpád – Takács Imre – Tóth Sándor. Budapest 1994, 190 pp.

LOVAG 1999 Lovag, Zsuzsa: Mittelalterliche Bronzegegenstände des Ungarischen Nationalmuseums. Catalogi Musei Nationalis Hungarici. Seria Archaeologica III.

LOVAG 2014 Lovag Zsuzsa: Az Esztergom – Primás szigeti apácakolostor feltárása. — Excavation of the abbey on Prímás island, Esztergom. Opuscula Hungarica 8 (2014).

LOVAG 2018 Lovag Zsuzsa: Sámson küzdelme az oroszlánnal egy orosházi ruhakapcson. Fémek a földből 1 (Mozaikok 19) 2018, 105–106.

LOVAG–NÉMETH 1974 S. Lovag Zsuzsa – T. Németh Annamária: A tolnai XVI. századi kincslelet. — Der Schatzfund von Tolna aus dem 16. Jahrhundert. FolArch 25 (1974) 219–246.

LŐRINCZY 1985 Lőrinczy Gábor: Lőrinczy G.: Szegvár-Szőlőkalja X. századi temetője. — Das Gräberfeld von Szegvár-Szőlőkalja am dem 10. Jh. CommArchHung 1985, 141–162.

LŐRINCZY 1998 Lőrinczy Gábor: Kelet-európai steppei népesség a 6–7. századi Kárpát-medencében. Régészeti adatok a Tiszántúl kora avar kori betelepüléséhez. — Osteuropäische Steppenvevölkerung im 6. und 7. Jahrhundert im Karpatenbecken. Archäologische Beiträge zur frühawarenzeitlichen Einsiedlung des Gebietes jenseits der Theiß. MFMÉ–StudArch 4 (1998) 343–372.

LŐRINCZY 2000 Lőrinczy Gábor: Szegvár területének településtörténete a 6. század végétől a 13. század végéig. In: Szegvár. Tanulmányok a település történetéből. Főszerk.: Farkas Gyula. Szegvár 2000, 51–88.

LŐRINCZY–STRAUB 2006
Lőrinczy Gábor – Straub Péter: Az avar kori padmalyos temetkezésekről. Szempontok a kárpát-medencei padmalyos temetkezések értékeléséhez. — Über die awarenzeitlichen Nischengräber. Angaben zur Bewertung der Nischengräber des Karpatenbeckens. Arrabona 44/1 (2006) 277–314.

LŐRINCZY–STRAUB 2023
Lőrinczy Gábor – Straub Péter: A Fönlak-típusú övveretes síregyüttesekről. — About graves with Fönlak-type belt sets. A Tornyai János Múzeum Évkönyve 5 (2023) 79–115.

LŐRINCZY–SZALONTAI 1996
Lőrinczy Gábor – Szalontai Csaba: Újabb régészeti adatok Csongrád megye területének 6-11. századi településtörténetéhez II. — Neuere archäologische Angaben zur Siedlungsgeschichte des Komitates Csongrád vom 6. bis 11. Jahrhundert II. MFMÉ – StudArch 2 (1996) 269–298.

LUKÁCS 2014
Lukács Nikoletta: Kora középkori településrészlet Orosháza határában. — Early Medieval Settlement Fragment at the Borders of Orosháza. In: A múltnak kútja. Fiatal középkoros régészek V. konferenciájának tanulmánykötete. — The Fountain of the Past. Study Volume of the Fifth Annual Conference of Young Medieval Archaeologists. Szerk.: Rácz Tibor Ákos. Szentendre 2014, 99–111, 376–384, 453.

LUKÁCS 2017
Lukács Nikoletta: Egy különleges kemence nyomai Orosháza határában. — Traces of a Peculiar Furnace in the Vicinity of Orosháza. In: Az Alföld a 9. században II. Monográfiák a Szegedi Tudományegyetem Régészeti Tanszékéről 4. Szerk.: Takács Melinda. Szeged 2017, 165–179.

LUKÁCS 2018
Lukács Nikoletta: Mit keres egy német zsoldos katona a középkori Szentetornyán? Fémek a földből 1 (Mozaikok 19) 2018, 126–128.

LUKÁCS ET AL. 2015
Lukács Nikoletta – Kreiter Attila – Lichtenstein László – Pánczél Péter – Tugya Beáta – Rózsa Zoltán: Kora Árpád-kori teleprészlet Orosháza-Tesco lelőhelyen. — Früharpadenzeitliche Siedlungsdetails auf dem Fundort Orosháza-Tesco. In: Fiatal Középkoros Régészek VI.

Konferenciájának Tanulmánykötete. Szerk.: Szőllősy Csilla – Pokrovenszki Krisztián. Székesfehérvár 2015, 9–36.

LYSENKO–MASYAKIN–MORDVINTSEVA 2015
Лысенко А. В. – Масякин В. В. – Мордвинцева В. И.: Могила № 1 некрополя времени Лучистое-2 (Южный Крым). — Grave 1 of the necropolis Luchistoe-2 of the roman period (the southern Crimea). История и археология Крыма. Вып. II, Симферополь 2015, 295–333, 620–628.

MADAY 1960 Maday Pál: Békés megye városainak és községeinek története. Békéscsaba 1960.

MAJKO 2010 Майко, В. В.: Судакские склепы. Поздний горизонт погребений (к вопросу о городских некрополях Сугдеи X–XI вв.). Сугдейский сборник 4 (2010) 113–128.

MAJKO 2014 Майко, В. В.: Восточный Крым во второй половине X-XII вв. — Eastern Crimea in the second half of the X-XII. century. Киев 2014.

MÄGI 2011 Mägi, Marika: Chapter 10: Viking Age and early medieval Eastern Baltic between the West and the East. Ed.: Imsen, S. In: Tax, tribute and tributary countries. Norgesveldet. Occasional Papers. Trondheim 2011, 189–235.

MAGYAR 1981 Magyar Kálmán: Ispánsági és nemzetségi központok kutatása Somogyban I. SMK 4 (1981) 43–82.

MAGYAR 1984 Magyar Kálmán: Nagyecsed-Sárvár nemzetségi központ kutatása (1975–1977). — Forschung des Adelszentrum von Nagyecsed-Sárvár (1975–1977). CommArchHung 1984, 147–186.

MAGYAR 2007 Magyar Kálmán: Balatonszabadi-Pusztatorony régészeti kutatása. Középkori templom temetőjének leletei I. — The excavation of the area of the Middle Age in Balatonszabadi-Pusztatorony in late spring of 1983.1. SMK 17 (2007) 169–191.

MAGYAR 2008 Magyar Kálmán: Balatonszabadi-Pusztatorony (Somogy megye) régészeti kutatása II. A 16. századi kincslelet. — Archaeological Research in Balatonszabadi-Pusztatorony (Somogy County, Hungary) II. Treasure Trove from the 16th Century. SMK 18 (2008) 235–250.

MAJDÁN 2017 Majdán János: Orosháza vasútat kap. Mozaikok 17 (2017) 16–29.

MAJDÁN–GÁBOR 2022
Majdán Mira – Gábor Olivér: Újabb vaskori fémleletek Baranya megyéből. In: Grüll, T. – Nagy, L. (eds.): Liber Amicorum. Studia Maria Fekete Dedicata. Specimina Nova Suppl. XIII (2022) 147–168.
MAJLÁTH 1890 Majláth Béla: Az orosházi sírmező. ArchÉrt 10 (1890) 417–423.
MAJOR 1964 Major Jenő: A magyar városok és városhálózat kialakulásának kezdetei. Településtudományi Közlemények 16 (1964) 48–90.
MAKAROVA 1997 Макарова, Т. И.: Археологические раскопки в Керчи около церкви Иоанна Предтечи. — Archaeological excavations in Kerch near John The Baptist church. Материалы по археологии истории и этнографии Таврии 6 (1998) 344–393.
MAKOVCOVÁ 2013 Makovcová, Hana: Raně středověké prsteny jako šperk a symbol v kontextu střední Evropy. Západočeská univerzita v Plzni, Fakulta filozofická, Diplomová práce. Plzeň 2013.
MAKOWSKA–ONISZCZUK–SABACIŃSKI 2016
Makowska, Agnieszka – Oniszczuk, Agnieszka – Sabaciński, Marcin: Some Remarks on the Stormy Relationship Between the Detectorists and Archaeological Heritage in Poland. Open Archaeology 2016/2 171–181.
MAKSIMOVIĆ 2012 Максимовић, Марица: Неки налази средњовековног прстења. — Medieval rings. Zbornik The National Museum of Niš 21 (2012) 9–19.
MANEVA 1992 Maneva, Elica: Srednovekoven nakit od Makedonija. Skopje 1992.
MANEVA 2010 Maneva, Elica: Primjeri pečatnog prstenja iz Vodočke nekropole kod Strumice. ä Examples of Signet Rings from the Vodoča Necropolis near Strumica Archaeologia Adriatica 4 (2010) 339–356.
MANOJLOVIĆ-NIKOLIĆ 2016
Manojlović-Nikolić, Vesna: Anthropomorphic Representations on Medieval Rings in Serbia. doi: 10.19090/i.2016.27.45–57.
MĂNUCU-ADAMEŞTEANU 1980
Mănucu-Adameşteanu, Gheorghe: Necropola medievală de la Enisala, Jud. Tulcea. — La nécropole médiévale d'Enisala (dép. de Tulcea) rapport préliminaire sur les fouilles de 1979. Materiale şi cercetări arheologice 14 (1980) 619–625.
MĂNUCU-ADAMEŞTEANU 1993

Mănucu-Adameşteanu, Gheorghe: Necropola medievală de la Enisala, jud. Tulcea (1967–1968). — La nécropole médiévale d'Enisala, dép. de Tulcea (1967–1968). Materiale şi cercetări arheologice 17 (1993) 455–468.

MARÁZ 1973 Maráz Borbála: La Tène-kori magányos sírok és kis temetők a Dél-Alföldről. — La Tene-age isolated graves and small cemeteries on the South Hungarian Plain. BMMK 2 (1973) 41–68.

MAREŞ–HĂU–DEJAN 2012

Mareş, Ion – Hău, Florin – Dejan, Ştefan: Biserica „Sfântul Nicolae" din Suceava – săpăturile arheologice din 2010. Anuarul Muzeului Bucovinei 39 (2012) 89–108.

MĂRGINEAN–SZABÓ 2018

Mărginean, Florin – Szabó Tünde: Tudomány versus szenvedély. Gondolatok egy templomos hely újrafelfedezése kapcsán. Fémek a földből 1 (Mozaikok 19) 2018, 71–73.

MARJANOVIĆ-VUJOVIĆ 1984

Марјановић-Вујовић, Гордана: Трњане. Српска некропола (крај XI–почетак XIII века). — Marjanović-Vujović, Gordana: Trnjane, Serbian necropolis, 11th–13th century. Beograd 1984.

MÁRKI 1892 Márki Sándor: Aradvármegye és Arad szabad királyi város története. Arad 1892.

MARCU 1998 Marcu, Daniela: Biserica Sfântul Gheorghe de la Lupşa (jud. Alba). — The church of St. George in Lupşa, Alba County. Arheologia Medievală 2 (1998) 193–212.

MARCU ISTRATE 2008

Marcu Istrate, Daniela (szerk.): Catedrala romano-catolică Sfântul Mihail şi palatul episcopal din Alba Iulia. Cercetări arheologice 2000–2002. — The Roman-Catholic Cathedral and the Bishop's Palace of Alba Iulia [Gyulafehérvár]. The 2000–2002 Archaeological Research. Alba Iulia/Gyulafehérvár 2008.

MARIĆ BAKOVIĆ 2020

Marić Baković, Marija: Burial customs based on the example of the medieval community in ličtani on the livno field. In: 5th International Scientific Conference of Mediaeval Archaeology: Life and Death in

Mediaeval and Early Modern Times. Zbornik Instituta za Arheologiju serta Instituti Archaeologici Knjiga, Volume 14, Zagreb 2020, 109–128.

MARTA 2017 Marta, Liviu: Hajdúböszörmény típusú depók Szatmár megye (Románia) területéről. — Hajdúböszörmény-type hoards from the area of Satu Mare County (Romania). Studia Oppidorum Haidonicalium XIII. Budapest–Hajdúböszörmény 2017, 193–210.

MARTIN 2014 Martin, Tudor Alexandru: Noi descoperiri monetare intrate în patrimoniul Muzeului Național de Istorie a României (III). Cercetări numismatice, XIX–XX (2014) 231–260.

MARTIN 2016 Martin, Tudor Alexandru: Noi descoperiri monetare intrate în patrimoniul Muzeului Național de Istorie a României. Cercetări numismatice, XXI–XXII (2016) 257–267.

MARTIN 2018 Martin, Tudor Alexandru: Noi descoperiri monetare intrate în patrimoniul Muzeului Național de Istorie a României (V). Cercetări numismatice, XXIII–XXIV (2018) 261–275.

MASEK 2021 Masek Zsófia: Szarmata és gepida kori tárgyak. In: P. Horváth–Rózsa–Szigeti 2021, 7–10.

MASEK–MIHÁCZI-PÁLFI 2018
Masek Zsófia – Miháczi-Pálfi Anett: Gepida kori fibulatöredék Tótkomlós – Kopáncs-halomról. Fémek a földből 1 (Mozaikok 19) 2018, 47–49.

MATEI–EMANDI–MONORANU 1982
Matei, D. Mircea – Emandi, I. Emil – Monoranu, Octav: Cercetări arheologice privind habitatul medieval rural din bazinul superior al Şomuzului Mare şi al Moldovei (sec. XIV-XVII). Suceava 1982.

MÁTHÉ 2021 Máthé Genovéva: Arab feliratos pecsétgyűrű Csárdaszállásról. — Ottoman inscription signet ring from Csárdaszállás. In: „… járni csak együtt tudnak” Régészet és néprajz összefüggései. Szerk.: Löffler Zsuzsanna – Molnár Csilla. Szeged 2021, 139–144.

MAY–RÓZSA–KREITER 2021
May Zoltán – Rózsa Zoltán – Kreiter Attila: Message in a bottle: Analyses of 12–13th century vessels from an Ishmaelite settlement in Oroshaza, Hungary. Journal of Archaeological Science: Reports 38 (2021) 103084.

MAZSITOV 1981 Мажитов, Н. А.: Курганы Южного Урала VIII–XII вв. Москва 1981.

MĚCHUROVÁ 1989 Měchurová, Zdeňka: Nálezy bronzových předmětů ze zaniklé středověké osady Konůvky (okr. Vyškov). — Funde bronzener Beschläge in der mittelalterlichen Wüstung Konüvky (Bez. Vyslcov). Archaeologia Historica 14/1 (1989) 473–488.

MEDGYESI 1995 Medgyesi Pál: Avar kori sírlelet és 10–11. századi magyar temető részletei Gyulavarsánd–Laposhalomról. — Awarenzeitlicher Grabfund und Teile eines ungarischen Graberfeldes aus dem 10.-11. Jahrhundert von Gyulavarsánd-Laposhalom. Altum Castrum 4 (1995) 98–118.

MEDGYESI 1996A Medgyesi Pál: Néhány Békés megyei avar kori és X–XI. századi lelet. — Funde aus der Awarenzeit und aus dem X–XI. Jahrhundert im Komitat Békés. BMMK 16 (1996) 129–156.

MEDGYESI 1996B Medgyesi Pál: Az Elek-téglagyári 10-11. századi temetőrészlet — Der Gräberfeldteil Elek-Téglagyár aus dem 10.-11. Jahrhundert. Savaria 22/3 (1996) 197–206.

MEDGYESI 2002 Medgyesi Pál: Az Újkígyós, Skoperda-tanyánál feltárt 10–11. századi temetőrészlet. — Friedhofsteil aus dem 10–11. Jahrhundert, der bei dem Skoperda-Bauernhof in Újkígyós freigelegt wurde BMMK 23 (2002) 145–217.

MEDGYESI 2013 Medgyesi Pál: Régészeti adatok Békés megye 10–11. századi történetéhez. — Archäologische Angaben zur Geschichte des Komitats Békés im 10./11. Jahrhundert. Szerk.: Révész László – Wolf Mária. A honfoglalás kor kutatásának legújabb eredményei. Monográfiák a Szegedi Tudományegyetem Régészeti Tanszékéről 3 (2013) 667–680.

MEDGYESI 2015 Medgyesi Pál: Honfoglalók a békési tájakon. Békés megye jelentősebb 10–11. századi sírleletei. A Munkácsy Mihály Múzeum Évkönyve III (40).

MEDGYESI 2016 Medgyesi Pál: Avar kori és 10–11. századi temetőrészlet Csárdaszállás-Hanzély-tanya lelőhelyen. — An avar-period and a tenth–eleventh-century cemetery at Csárdaszállás-Hanzély-tanya. Népek és kultúrák a Kárpát-medencében Tanulmányok Mesterházy Károly tiszteletére

Főszerkesztő: Kovács László – Révész László. Budapest–Szeged 2016, 309–341.

MEDGYESI–RÓZSA 2012 Medgyesi Pál – Rózsa Zoltán: Középkori kard Mezőkovácsházáról. Mozaikok 8 (2012) 41–44.

MEDOVIĆ 2023 Medović Ildikó: Borjas középkori falva. Borjas legendája. Határtalan Régészet 8/1 (2023) 38–41.

MEGAY 1956 Megay Géza: A Miskolc-Repülőtéri honfoglalás kori magyar temető. HOM Közlemények 4 (1956) 14–21.

I. MELIS 1975 Irásné Melis Katalin: Középkori falvak Pest határában. — Mittelalterliche Dörfer in der Gemarkung von Pest. ArchÉrt 102 (1975) 224–243.

I. MELIS 1992 Irásné Melis Katalin: Honfoglalás kori leletek Budaörs-Tűzkőhegyről. Budapest Régiségei 29 (1992) 95–107.

MELLÁR 2020 Mellár Balázs: Árpád-kori körmeneti kereszt töredéke Felgyő határából. — An Árpád age enamelled plate of a processional cross from Felgyő. Új Nemzedék. A szegedi Régészeti Tanszék tehetséggondozásának elmúlt évtizedei. Ünnepi kötet B. Tóth Ágnes, Kulcsár Valéria, Vörös Gabriella és Wolf Mária tiszteletére. Szerk.: Bíró Gyöngyvér – Pintér-Nagy Katalin – Szebenyi Tamás. Szeged 2020, 395–408.

MENGYÁN–HRABÁK 2023 Mengyán Ákos – Hrabák Zita: Maklár-Nagyrét II. Bronzkori temető és telep (előzetes jelentés). — Maklár-Nagyrét II. Bronze Age cemetery and settlement (preliminary report). Magyar Régészet 12/2 (2023) 8–16.

MÉRAI 2010 Mérai, Dóra: The True and Exact Dresses and Fashion. Archaeological Clothing Remains and their Social Contexts in Sixteenth- and Seventeenth-century Hungary. BAR International Series 2078. Archaeolingua Central European Series 5. BAR, Oxford 2010.

MERCZI 2017 Merczi Mónika: Római kori fibulák Perbálról és Zsámbékról. — Roman fibulae from Perbál and Zsámbék. StudCom 35 (2017) 70–119.

MÉRI 1954 Méri István: Beszámoló a Tiszalök-rázompusztai és Túrkeve-mórici ásatások eredményéről II. ArchÉrt 81 (1954) 138–154.

MÉRI 1965 Méri István: Árpád-kori népi építkezésünk feltárt emlékei Orosháza határában. RégFüz II. 12.

MESTERHÁZY 1978 Mesterházy Károly: A sárrétudvari (biharudvari) X–XI. századi temetők. — Begräbnisstätten aus dem 10. und 11. Jahrhundert in Sárrétudvari / Biharudvari. Bihari Múzeum Évkönyve 2 (1978) 29–44.

MESTERHÁZY 2000 Mesterházy Károly: Nagymorva díszgombok honfoglalás kori sírokból. — Great moravian ornamental buttons in the magyar graves hungarian conquest period. CommArchHung 2000, 211–227.

MÉSZÁROS 2016 Mészáros Orsolya: Régészeti kutatás a középkori Vác német városrészében. A Piac utcai mélygarázs területének megelőző feltárása. — Archaeological research in the German quarter of medieval Vác. The preliminary excavation of the area of the underground parking garage at Piac utca. Opitz Archaeologica 7 (2016).

MICHNAI 1982 Michnai Attila: Középkori tárgyak a régi Muhiról. — Mittelalterliche Gegenstände aus dem alten Muhi. CommArchHung 1982, 125–152.

MIHOVILIĆ 1979 Mihovilić, Kristina: Prstenje i naušnice rimskog doba Slovenije. — Anelli ed orecchini di epoca romana in Slovenia. Arheološki vestnik 30 (1979) 223–239.

MIHALIK 1906A Mihalik József: A nagybányai ékszerlelet. ArchÉrt 26 (1906) 116–129.

MIHALIK 1906B Mihalik József: A nagybányai kincslelet ötvösművei. Magyar Iparművészet 9. évf. 3. szám, 1906. május, 112–113.

MIKLÓS 1991 Miklós Zsuzsa: Leletmentés a középkori Vác területén (Széchenyi u. 3–7.). — Rettungsgrabung im Gebiet der mittelalterlichen Vác, Széchenyi Strasse 3–7. Váci Könyvek 5 (1991) 7–108.

MIKLÓS–VIZI 1999 Miklós Zsuzsa – Vizi Márta: Előzetes jelentés a középkori Ete mezőváros területén végzett kutatásokról. — Vorläufiger Bericht über die Ausgrabungen im mittelalterlichen Marktflecken Ete. WMMÉ 21 (1999) 207–269.

MIKLYA 1962 Miklya Jenő: Csanádapáca. Csanádapáca 1962.

MILADINOVIĆ-RADMILOVIĆ–BIKIĆ 2022

Miladinović-Radmilović, Nataša – Bikić, Vesna: Смрт и сахрана на почетку новог доба - некропола на налазишту Бубањ код Ниша / La mort et les funérailles au début de l’époque moderne - la nécropole au site de Bubanj près de Niš. In: Бубањ, праисторијско насеље и

некропола из новог века, ур.: Булатовић, А. – Милановић, Д. – Трајковић Филиповић, Т. Niš 2022, 178–225.

MILENCOVICI-BĂTRÎNA 1973

Milencovici-Bătrîna, Lia: Podoabe din necropola fostei mănăstiri Comana. Buletinul Monumentelelor istorice 42/1 (1973) 10–17.

MILO ET AL. 2009 Milo, Peter – Lichtenstein, László – Rózsa, Zoltán – Tencer, Tomáš – Fekete, Zoltán – Vlach, Marek: Geophysical Survey at archaeological site Kaszaper, Békés County, Hungary. ArcheoSciences 33 (2009) 115–116.

MILOŠEVIĆ 1990 Milošević, Desanka: Nakit od XII do XV veka iz zbirke Narodnog muzeja. — Jewelry from the 12th to the 15th century. Beograd 1990.

MILOVANOVA 2024 Милованова, М. П.: Украшения и детали костюма с селища Гнездилово 2 под Суздалем. — Jewelery and costume decorations from the settlement Gnezdilovo 2 near Suzdal. Археология Владимиро-Суздальской земли. Материалы научного семинара. Вып. 14 (2024) 30–45.

MIREA–TORCICĂ–OLARU 2019

Mirea, Pavel – Torcică, Ion – Olaru, Claudiu: Cercetări arheologice preventive la Mănăstirea Drăgăneşti (sat Coşoteni, com. Vedea, jud. Teleorman). Buletinul Muzeului Judeţean Teleorman. Seria Arheologie 11 (2019) 153–198.

MISKOLCZI 2017 Miskolczi Melinda: Kutatás Ócsanáloson. Előzetes jelentés a 2013-ban folytatott régészeti feltárásról. In: Saulusból Paulus. Fémkeresővel a régészek oldalán. Szerk.: Bálint Marianna – Szentpéteri József. Budapest – Hajdúböszörmény 2017, 193–202.

MITHAY 1985 Mithay Sándor: A Győr-Gabonavásártéri XVI–XVII. századi temető. — Der Friedhof Győr-Gabonavásártér aus dem 16–17. Jh. CommArchHung 1985, 185–198.

MITIĆ 2020 Митић, Слободан Б.: Прилог проучавању средњовековног накита на територији Алексиначке котлине. — Contribution to studying of the medieval jewelry in the territory of Aleksinac Basin. Zbornik The National Museum of Niš 27–28 (2020) 37–43.

MOGILNIKOV 2000 Могильников, В. А.: Гилево VII, курган 4 – памятник кимаков на Верхнем Алтае. Татарская археология 1–2 (6–7) Казань 2000, 19–41.

MOJZSESZ 2018 Mojzsesz, Volodimir: A gerényi rotunda. Várak kastélyok templomok Évkönyv 2018, 67–69.

MOJZSESZ 2021 Mojzsesz, Volodimir: A gerényi körtemplom. — The rotunda in Horyany. CommArchHung 2018 (2021) 225–248.

MOJZSESZ 2023 Mojzsesz, Volodimir: A Muzsaly határában fekvő középkori romtemplom régészeti kutatásának eredményei (Kárpátalja, Ukrajna). — Results of the archaeological investigations of the ruined church in the outskirts of Muzsaly (Muzhievo, Zakarpatska Oblast, Ukraine). CommArchHung 2023, 147–174.

MOGYORÓS 2021 Mogyorós Péter: Kora vaskori kantárdísz. In: P. Horváth–Rózsa–Szigeti 2021, 6.

MOGYORÓSSY 1875 Mogyoróssy János: Múzeumőri jelentés. id. Mogyoróssy Jánostól. BRMTÉ 1 (1875) 174–179.

MOGYORÓSSY 1885 Mogyoróssy János: Képes Kalauz a Békésmegyei Múzeum Érem- és Régiségtárában elhelyezett tárgyak ismertetéséhez. B.-Gyula, 1885.

MOLNÁR 2017 Molnár István: Iharos középkori temploma. Kaposvár 2017.

G. MOLNÁR 1983 Gervers-Molnár Vera: Sárospataki síremlékek. — The sepulchral monuments of Sárospatak. Művészettörténeti Füzetek 14. Budapest 1983.

MÓRA 1906 Móra Ferenc: Ásatás a szeged-ötömösi Anjou-kori temetőben. ArchÉrt 26 (1906) 18–27.

MÓRA 1908 Móra Ferenc: Szeged vidéki leletekről. ArchÉrt 28 (1908) 397–407.

MÓRA 1926 Móra Ferenc: Lovassírok Kunágotán. — Reitergräber aus der Landnahmeszeit in Kunágota. Dolg. 2 (1926) 123–134.

MORDOVIN 2016 Mordovin Maxim: Egy négy évszázados bűntény nyomában. Bűnügyi Szemle 2016/5, 107–114.

MORDOVIN 2018 Mordovin Maxim: Egy morva plomba Mezőhegyesről. Fémek a földből 1 (Mozaikok 19) 2018, 129–131.

MORDOVIN 2018a Mordovin Maxim: Textilvégek védjegyei. A textilkereskedelem régészeti emlékei a Magyar Királyság területén. MTA

Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, Budapest 2018.

MORDOVIN 2021 Mordovin Maxim: Textilplombák. In: P. Horváth–Rózsa–Szigeti 2021, 32–35.

MORDOVIN 2021A Mordovin Maxim: A nemzetközi textilkereskedelem régészeti nyomai egy tiszai átkelőnél. — The archaeological traces of the international textile trade at a Tisza-crossing. In: Évezredek a Közép-Tisza mentén. Kapcsolatok és hálózatok. Szerk.: F. Kovács Péter – Kelemen Angéla – Tárnoki Judit. Szolnoki Régészeti Tanulmányok 2. Szolnok 2021, 231–247.

MORDOVIN 2022 Mordovin Maxim: Középkori és újkori ólomplombák Bugacról. — Medieval and modern lead seals from Bugac. „Élőknek öröksége...” Tanulmányok V. Székely György emlékére. Szerk.: Somogyvári Ágnes. Kecskemét 2022, 403–417.

MORDOVIN 2023 Mordovin Maxim: A középkori és kora újkori textilkereskedelem régészeti emlékei Hódmezővásárhely területéről. Korok, kultúrák, lelőhelyek, Hódmezővásárhely 2023, 53–64.

MORDOVIN – K. NÉMETH 2019 Mordovin Maxim – K. Németh András: Középkori ólom textilplombadepó. — Újireg-Kulcsár-pusztáról. Mittelalterliche Blei-Textilplombendepo von Újireg-Kulcsár-puszta. WMMÉ 41 (2019) 127–174.

MRÁV–SZABÓ 2006 Mráv Zsolt – Szabó Ádám: Rongál-e a kincsvadász? Egy per és egy ítélet tanulságai. — Does the Treasure Hunter cause damage. The conclusions of a legal action and the sentence. Magyar Múzeumok 2006/2, NYÁR 25–26.

MRT 6 Ecsedy István – Kovács László – Maráz Borbála – Torma István: Magyarország régészeti topográfiája 6. Békés megye régészeti topográfiája IV/1. A szeghalmi járás. Szerk.: Torma István. Budapest 1982.

MRT 8 Jankovich B. Dénes – Makkay János – Szőke Béla Miklós: Magyarország régészeti topográfiája 8. Békés megye régészeti topográfiája IV/2. A szarvasi járás. Szerk.: Makkay János. Budapest 1989.

MRT 10 Jankovich B. Dénes – Medgyesi Pál – Nikolin Edit – Szatmári Imre – Torma István: Magyarország régészeti topográfiája 10. Békés megye régészeti topográfiája IV/3. Békés és Békéscsaba környéke. Szerk.: Jankovich B. Dénes. Budapest 1998.

MRT 12 Benkő Elek – Berta Adrián – Bondár Mária (szerk.): Hódmezővásárhely északi határa. Magyarország régészeti topográfiája 12. Budapest 2023.

MTT VI. Magyar Történelmi Tár, VI. Pest 1859.

MUHEL 2021 Muhel Gábor: Gádoros rövid története az Árpád-kori településtől 1901-ig. Justh Zsigmond Művelődési ház és Könyvtár 2021.

MUNTEANU BEŞLIU 1989 Munteanu Beşliu, Petre: „Vechi monumente medievale româneşti din vatra satului Sălişte (judeţul Sibiu)". Revista Muzeelor și Monumentelor - Monumente Istorice și de Artă 2 (1989) 14–21.

MÜLLER 2018 Müller Róbert: Két csoroszlya. Fémek a földből 1 (Mozaikok 19) 2018, 109–110.

MÜLLER 2020 Müller Róbert: Későközépkori vasfejsze Békés megyéből. LANCEA REGIS, A Közösségi Régészeti Egyesület Közleményei 2020/4 (2020) 1–5. (doi: https://doi.org/10.35082/LR.2020.4)

MÜLLER 2020A Müller Róbert: A Keszthely-kultúra ma. — The Keszthely culture today. ArchÉrt 145 (2020) 69–99.

MURASHEVA 2000 Мурашева, В. В.: Древнерусские ременные наборные украшения (X–XIII. вв.). Москва 2000.

NAGY 1898 Nagy Géza: A szabolcsmegyei múzeum középkori sarkantyúi. ArchÉrt 18 (1898) 60–64.

NAGY–BEDE 2009 Nagy Géza Balázs – Bede Ádám: Újabb adatok Csongrád középkori történetéhez és helyrajzához. In: Tanulmányok a Csongrádi Feketevárról. Szerk.: Sebestyén István, Csongrád 2009, 51–79.

NAGY 1983 Nagy Gyula: Az orosházi múzeum hőskora (1945–1950). — Die Heldenzeit des Museums von Orosháza (1945–1950). BMMK 7 (1983) 3–22.

NAGY 2014 Nagy Szabolcs Balázs: A bakonyszentjakabi pálos kolostor feltárásának első eredményei. — First results of archaeological excavations at the

Pauline Monastery of Sáska-Bakonyszentjakab (Hungary). Várak, kastélyok, templomok. Évkönyv. Pécs 2014, 56–59.

NAGY 2018 Nagy Szabolcs Balázs: Recent excavations at the medieval castle of Bánd. DissArch 3/6 (2018) 557–572.

NAGY 2020 Nagy Szabolcs Balázs: Sírok a várudvaron. Középkori temetőkre épült várak és az ősök emlékezete. Castrum. A Castrum Bene Egyesület folyóirata 23/1–2 (2020) 43–82.

NAGY–GYÖNGYÖSSY–GÁBOR 2019 Nagy Balázs – Gyöngyössy Márton – Gábor Olivér: Késő középkori kincslelet Mohács–Sárhátról. — A late medieval hoard from Mohács–Sárhát. ArchÉrt 144 (2019) 169–176.

NAGY–RÁCZ 2016 Nagy Balázs – Rácz Tibor Ákos: Tatárjárás kori tezaurált leletegyüttes töredéke Dabasról (Pest megye). Az Érem 72, 2016-1, 1–6.

NAGY 2003 Nagy Dániel Sándor: Csorvás régészeti terepbejárása (revízió). Szakdolgozat. Szegedi Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar. 2003.

NAGY 2003a Nagy Dániel Sándor: Nagyszénás-Vaskapu szarmata sírjai. — Sarmatian graves from Nagyszénás-Vaskapu. Barbarikumi Szemle 1 (2003) 53–63.

NAGY 2005 Nagy Dániel Sándor: Az Orosházi-tanyák, MÁV homokbánya szarmata temetője. — Sarmatisches Gräberfeld aus der MÁV-Sandgrube von Orosházi-tanyák. SzKMÉ 7 (2005) 11–48.

NAGY–ZAJAC–MAY 2019 Nagy Zsolt Dezső – Zajac, Barbara – May Zoltán: Lengyel pénzek Magyarországon I. A Kunmadaras-Repülőtér lelőhelyen előkerült éremlelet előzetes eredményei. Szolnok 2019.

NÉMETI 1981–1982 Németi János: Descoperiri arheologice din hotarul oraşului Carei (jud. Satu Mare). — Régészeti kutatások Nagykároly város határában. Studii şi Comunicări 5–6 (1981–1982) 167–181.

K. NÉMETH 2007 K. Németh András: Középkori csont és fém textilövkapcsolók. Kézirat.

K. NÉMETH 2017 K. Németh András: Középkori pecsétnyomók és idézőbillogok Tolna és Somogy megyékből. — Mittelalterliche Stempelsiegel und

Ladungssiegel aus den Komitaten Tolnau und Somodei. WMMÉ 39 (2017) 235–261.

K. NÉMETH 2021 K. Németh András: Hódoltságkori törökös-balkáni viselethez tartozó átlyukasztott érmék Sárszentlőrinc határából. Számolózsetonok Tolna megyében — Zur türkischen Tracht gehörende durchgeschlagenen Münzen aus der Türkenzeit aus der Grenze Sárszentlőrinc. Rechenpfennige im Komitat Tolnau. WMMÉ 43 (2021) 56–86.

K. NÉMETH 2022 K. Németh András: Közösség, régészet, örökség – a közösségi régészet eredményei Tolna megyében. Kiállításismertető. — Community, archaeology, heritage. The results of community archaeology in Tolna county. Exhibition review. Régészet Online 11/1 (2022) 90–93.

K. NÉMETH 2023 K. Németh András: Rác falvak a Tamási-mezőn A hódoltságkori, balkáni eredetű népesség falusias településeinek meghatározása törökös-balkáni jellegű fémleletek alapján. — Rascian Villages near Tamási Identifying Village-Like Settlements Inhabited by Ottoman-Period People of Balkan Origin Based on Balkan/Turkish-Like Metal Finds. In: A rác/balkáni népesség településtörténete és anyagi kultúrája a hódoltságkori Dél-Dunántúlon. Wosinsky könyvek 1. Szerk.: K. Németh András – Máté Gábor, Szekszárd 2023, 53–78.

K. NÉMETH 2024 K. Németh András: Nürnbergi csengők a késő középkori Magyarországon. — Small bells from Nuremberg in Late Medieval Hungary. In: A tudománynak gazdag ágai… Tanulmányok Benkő Elek hetvenedik születésnapjára. Szerk.: Kovács Gyöngyi – Zatykó Csilla. Budapest 2024, 207–218.

K. NÉMETH–TAKÁCS 2013 K. Németh András – Takács Melinda: A középkori Lápafő és temploma. — Medieval Lápafő and its church. In: Fiatal Középkoros Régészek IV. Konferenciájának Tanulmánykötete. Szerk.: Varga Máté, Kaposvár 2013, 61–82.

NÉMETH 2013 Németh Csaba: Szarvasmarha tartás- és kereskedelem a törökkori Orosháza térségében. Mozaikok 9 (2013) 13–25.

NÉMETH 2013A Németh Csaba: Orosháza török kora. Mozaikok 10 (2013) 15–26.

NÉMETH 2016 Németh Csaba: Orosháza története első újjátelepülése idején a 15. század közepétől a 18. század közepéig. Mozaikok 14 (2016) 3–44.

NÉMETH 2018 Németh Péter Gergely: Somogy megye római kori temetői. — Roman Cemeteries in County Somogy. A Kaposvári Rippl-Rónai Múzeum Közleményei 5 (2018) 95–126.

NÉMETH–VARGA 2024 Németh Péter Gergely – Varga Máté: Somogyszob régészeti emlékei az őskortól az oszmán-török hódoltság végéig. In: Somogyszob története 1. Somogyszob társadalom- és gazdaságtörténete. Szerk.: Szántó László. Somogyszob 2024, 19–26.

NEPPER 2002 M. Nepper Ibolya: Hajdú-Bihar megye 10–11. századi sírleletei I–II. Magyarország honfoglalás kori és kora Árpád-kori sírleletei 3. Szerk.: K. Bede I. Budapest–Debrecen 2002.

NEPPER–MÓDY 1985 M. Nepper Ibolya – Módy György: Szentgyörgy (Kismacs) Árpád-kori templomának feltárása. A falu a XIII–XIV. században. — Die Aufdeckung einer Kirche aus der árpádenzeit in Szentgyörgy (Kismacs). Das Dorf im 13/14. Jauhrhundert. DDMÉ 1983–1984 (1985) 91–131.

NEVIZÁNSKY 2011 Nevizánsky, Gabriel: Nepublikované hrobové nálezy z 10. a 11. storočia z južného a západného Slovenska. — Unveröffentlichte Grabfunde aus dem 10. und 11. Jahrhundert aus der Süd- und Westslowakei. *Študijné zvesti 49 (2011) 143–206.*

NEVIZÁNSKY–PROHÁSZKA 2018 Nevizánsky, Gabriel – Prohászka, Péter: Stredoveký a včasnonovoveký (kostolný) cintorín v Nesvadoch, v polohe Jánoska part (výskum Bélu Szökeho v rokoch 1938 a 1943). Nitra 2018.

NEVIZÁNSZKY–PROHÁSZKA 2020 Nevizánszky Gábor – Prohászka Péter: Honfoglalás és kora Árpád-kori soros temetők és leletek katasztere. Szlovákia. Budapest 2020.

NIEZABITOWSKA-WIŚNIEWSKA 2009

Niezabitowska-Wiśniewska, Barbara: Archaeology, History and the Heruls. The Lublin Region in the Late Roman Period and the Migration Period. Barbaricum 8 (2009) 195–239.

NIKOLOV 2006 Nikolov, Milen: Ранносредновековни ремъчни колани и колании апликации от фонда на ИМ Котел. — Early mediaeval belt-thong appliques from the collection of Kotel Historical Museum. Известия на музеите в Югозападна България 22 (2006) 155–162.

NIKOLOV 2018 Nikolov, Milen: Ранносредновековни ремъчни апликации от южното Черноморие. In: Симеонова България в историята на европейския югоизток: 1100 години от битката при Ахелой. — Emperor Symeon's Bulgaria in the History of Europe's South-East: 1100 Years from the Battle of Achelouse, II. съст: Кънев, Николай – Пламен, Павлов – Николов, Ангел. Велико Търново 2018, 276–288.

NOVÁK–PÁNYA 2020 Novák Ádám – Pánya István: Pecsétnyomó a föld mélyéből. Turul 93 (2020) 39–41.

NYÁRÁDI 2015 Nyárádi Zsolt: Régészeti adatok Székelyudvarhely Felső Piacteréről. 1. Várostörténeti mozaikok. Lustra 3 (2015) 14–19.

NYÁRÁDI 2016 Nyárádi Zsolt: Régészeti adatok az udvarhelyszéki Árpád-kori templomok keletkezéséhez. In: Beatus homo qui invenit sapientiam. Ünnepi kötet Tomka Péter 75. születésnapjára. Szerk.: Csécs Teréz–Takács Miklós. Győr 2016, 495–510.

NYÁRÁDI–GÁLL 2015 Nyárádi Zsolt – Gáll Erwin: "The 'westernisation' of the Transylvanian Basin: Migration and/or acculturation?: Wearing hairpins in the 12th century Transylvanian Basin" Vjesnik Arheoloskog muzeja u Zagrebu 48 (2015) 85–120.

NYIKITYINA 2023 Nyikityina, Tatyjana Bagisevna: Veretes övek a Vetluga–Vjatka-folyóköz 9–11. századi régészeti hagyatékában. Studia ad

Archaeologiam Pazmaniensia. A PPKE BTK Régészettudományi Intezetének kiadványai. Volume 28, 2023.

OBERSCHALL 1942 Bárányné Oberschall Magda: A salgótarjáni, orgondaszentmiklósi és pakonyi középkori sírleletek. — Die mittelalterlichen Grabfunde von Salgótarján, Orgondaszentmiklós und Pakony. Művelődéstörténeti Füzetek 1. Budapest 1942.

OCHERETINA 2024 Очеретина, С. В. – Зеленцова, О. В. – Милованов, С. И. – Афонькин, И. А. – Аникин, И. С.: Исследования городища «Городок» в Нижнем Новгороде в 2022 г. — Research of the „Gorodok" settlement in Nizhny Novgorod in 2022. Археология Владимиро-Суздальской земли. Материалы научного семинара. Вып. 14 (2024) 151–159.

ÓDOR 1998 Ódor János: Anjou-kori öntőforma Majsról (Adatok a 13-15. századi viselet történetéhez). — Gussform aus der Anjouzeit von Majs (Angaben zur Tracht des 13-15. Jahrhunderts). CommArchHung 1998, 123–137.

OLASZ 1954 Olasz Ernő: Árpádkori temető Kardoskúton. — Могильник эпохи Арпадов в Кардошкут. ArchÉrt 81 (1954) 196–201.

OLASZ 1955 Olasz Ernő: Középkori leletek Békéssámsonon. SzKMÉ 1 (1955) 25–32.

OLASZ 1955A Olasz Ernő: Szkíta-szarmata sírlelet és egyéb megfigyelések a székkutasi Sós-tó partján. SzKMÉ 1 (1955) 7–10.

OLASZ 1955B Olasz Ernő: Középkori gödör Kardoskúton. SzKMÉ 1 (1955) 11–14.

OLASZ 1955C Olasz Ernő: Réz- és népvándorláskori (gepida) temető nyomai a kardoskúti Dénes tanyában. SzKMÉ 1 (1955) 1–6.

OLASZ 1955D Olasz Ernő: Adatok a kardoskúti Fehér-tó településtörténetéhez. SzKMÉ 1 (1955) 15–24.

OLASZ 1956A Olasz Ernő: Árpád-kori templom és temető a kardoskúti Templomdombon. ArchÉrt 83 (1956) 66–67.

OLASZ 1956B Olasz Ernő: Középkori leletek Békéssámsonon. — Mittelalterliche Funde von Békéssámson. ArchÉrt 83 (1956) 212–215.

OLASZ 1959A Olasz Ernő: Árpád-kori település Békéssámson-Cigándon. SzKMÉ 2 (1959) 5–11.

OLASZ 1959B Olasz Ernő: Elpusztult XI–XVI. századi falvak Kardoskút, Tótkomlós és Békéssámson határában. SzKMÉ 2 (1959) 31–39.

OLASZ 1959C Olasz Ernő: Leletmentő ásatások Orosháza környékén. Bronzkori telep és Árpád-kori temető Orosháza határában. SzKMÉ 2 (1959) 1–4.

OLASZ 1960 Olasz Ernő: Pusztaföldvár-Újfalu. Régészeti kutatások az 1959. évben. RégFüz 13 (1960) 62.

OLASZ 1965 Olasz Ernő: Avar sírok Csorváson. SZKMÉ 5 (1965) 1–10.

OLASZ 1970 Olasz Ernő: Békéssámson. RégFüz 23 (1970) 76.

OMELKA–ŠLANCAROVÁ 2007

Omelka, Martin – Šlancarová, Věra: Soubor prstenů ze zaniklého hřbitova při kostelu sv. Jana v Oboře (Praha-Malá Strana). — A collection of rings from the abandoned graveyaerd around St. John's church at Obora (Prague-Malá Strana). Archeologie ve středních Čechách 11 (2007) 671–709.

OMELKA–ŠLANCAROVÁ 2013

Omelka, Martin – Šlancarová, Věra: Nálezy šperků, devocionálií a součástí oděvů z kostela svatého Jakuba v Jihlavě. — Findings of jewellery, devotional findings and dress accessories from the Church of James the Greater in Jihlava. Archeologické výzkumy na Vysočině 3 (2013) 75–132.

OMELKA ET AL 2018 Omelka, Martin – Petřík, Jan – Prokeš, Lubomír – Otakara Řebounová – Šlancarová, Věra: Soubor knoflíků ze zaniklého hřbitova při kostelu sv. Jana v Oboře (Praha – Malá Strana). — An assemblage of buttons from the defunct cemetery at the church of Saint John the Baptist in

Obora (Prague – Lesser Town). Archeologie ve Středních Čechách 22 (2018) 709–744.

OSYPENKO 2018 Осипенко, Максим: Середньовічні портупейні трійники-розподільники із колекцій Національного музею історії України. — The mediaeval tee-distributors from collection of national museum of ukrainian history. Науковий вісник Національного музею історії України Випуск 3, Київ 2018, 106–112.

OŢA 2014 Oţa, Silviu: Podoabe de tradiţie bizantină descoperite în aşezările rurale şi târguri de la nordul Dunării (secolele XI–XIV). — Byzantine tradition adornments found in rural settlements and fairs from North of the Danube (11th–14th century). Revista Arheologică, serie nouă 10/1–2 (2014) 168–176.

OŢA 2015 Oţa, Silviu: The mortuary archaeology of the medieval Banat (10th – 14th century). Brill, Leiden–Boston 2015.

OŢA 2015A Oţa, Silviu: Rings Decorated with Anthropomorphic Representations (11th–12th centuries). In: Representations, signs and symbols. Proceedings of the Symposium on Religion and magic. Szerk.: Rişcuţa, Nicolae Cătălin – Ferencz, Iosif Vasile – Bărbat, Oana Tutilă. Kolozsvár/Cluj Napoca 2015, 345–356.

OŢA 2020 Oţa, Silviu: Earrings Decorated with Hemstitched Spherical Pendants Found on the Territory of Romania, Moldavia and the Serbian Banat. In: „На одно крыло – серебряная, На другое – золотая...” Сборник статей памяти Светланы Рябцевой. Kishinev 2020, 181–190.

OŢA–COMȘA 2017 Oţa, Silviu – Comșa, Alexandra: Despre un mormânt descoperit la Pecica-Hăblău (Mănăstirea lui Ahtum), județul Arad. Cercetări Arheologice 24/1 (2017) 229–246.

OŢA–MIREA 2021 Oţa, Silviu – Mirea, Dragoș-Alexandru: Un vechi tezaur medieval descoperit în județul Prahova. — An old medieval hoard discovered in the Prahova County. Revista de cercetări arheologice şi numismatice 7 (2021) 159–177.

PACH 1968 Pach Zsigmond Pál: A nemzetközi kereskedelmi útvonalak XV–XVII. századi áthelyeződésének kérdéséhez. — Contribution au problème du

déplacement des routes commerciales internationales aux XVe–XVII e siècles. Századok 102 (1968) 863–896.

PÁLÓCZI HORVÁTH 1969

Pálóczi Horváth András: A csólyosi kun sírlelet. — Trouvaille de sépulture comane de Csólyos. FolArch 20 (1969) 107–134.

PÁLÓCZI HORVÁTH 1971

Pálóczi Horváth András: X. századi temető a szabadkígyósi tangazdaság homokbányájában. — Tenth century cemetery in the sand-pit of the model farm of Szabadkígyós. BMMK 1 (1971) 7–48.

PÁLÓCZI HORVÁTH 1972

Pálóczi Horváth András: A felsőszentkirályi kun sírlelet. — Le mobilier funéraire de Felsőszentkirály. Cumania 1 (1972) 177–204

PÁLÓCZI HORVÁTH 1984

Pálóczi Horváth András: A rakacaszendi református templom régészeti kutatása. CommArchHung 1984, 109–135.

PÁLÓCZI HORVÁTH 1989

Pálóczi Horváth András: A Balota pusztai középkori sírlelet. — Der mittelalterliche Grabfund aus Balota puszta. Cumania 11 (1989) 95–148.

PÁLÓCZI HORVÁTH 2014

Pálóczi Horváth András: Keleti népek a középkori Magyarországon. Besenyők, úzok, kunok és jászok művelődéstörténeti emlékei. Studia ad Archaeologiam Pazmaniensiae. Szerk.: Major Balázs – Türk Attila. Budapest–Piliscsaba 2014.

PÁLÓCZI HORVÁTH 2018

Pálóczi Horváth András: Besenyő típusú Árpád-kori kengyel Csorvás, Faluhely lelőhelyről. Fémek a földből 1 (Mozaikok 19) 2018, 60–70.

PÁLÓCZI HORVÁTH 2019

Pálóczi Horváth András: Középkori utak és révek a Nagykunság térségében. In: A táj változásai a Kárpát-medencében. XII. tájtörténeti tudományos konferencia kiadánya. Füleky György emlékkonferencia. Szerk.: Módosné Bugyi Ildikó – Csima Péter – Hanyecz Katalin – Pálóczi-Horváth András. Szarvas 2019, 160–168.

PANAIT 1967 Panait I. Panait: Inceputurile oraşului Bucureşti in lumina cercetarilor arheologice. Materiale de istorie şi muzeografie 5 (1967) 7–24.

PANAIT–ŞTEFĂNESCU 1993 Panait, I. Panait – Ştefănescu, Aristide: Cercetări privind satul Bârzeşti–Bucureşti (sec. XV–XVI). — Recherches archéologiques concernant le village de Bârzeşti–Bucureşti (XVe–XVIe s.). Materiale şi cercetări arheologice 17 (1993) 531–537.

PÁNYA–MORDOVIN–NAGY 2020 Pánya István – Mordovin Maxim – Nagy Balázs: Sic transit gloria mundi – Szeremlén mezőváros története. Cumania 29 (2020) 23–80.

PÁNYA–ROSTA 2015 Pánya István – Rosta Szabolcs: A Dunapataj és Solt közötti terület késő középkori településhálózatának változása. — The change of the Late Mediaeval network of settlements in the area between Dunapataj and Solt. In: …in nostra lingua Hringe nominant. Tanulmányok Szentpéteri József 60. születésnapja tiszteletére. Kecskemét – Budapest 2015, 243–268.

PÁNYA–ROSTA 2019 Pánya István – Rosta Szabolcs: Dunapataj–Szentkirály palánkvára 2016–17. évi kutatásainak összefoglalása. Castrum 22 (2019) 157–168.

PAP 2019 Pap Evelin: Egy Árpád-kori temető régészeti és archeometriai elemzése, Főnyed-Gólyásfa. Acta Iuvenum Sectio Archaeologica 4 (2019) 119–139.

PAP 2024 Pap Ildikó Katalin: Régészeti adatok Sabaria-Szombathely Karoling-kori topográfiájához. — Archaeological Data on the Carolingian Era Topography of Sabaria-Szombathely. In: „… Általad nyert szép hazát…" Tanulmányok Fodor István emlékére II. Szerk.: P. Barna Judit – Szalontai Csaba. Budapest 2024, 273–290.

PAPP 1961 Papp László: A mohácsi csatahely kutatása. — Die Forschung des Schlachtfeldes von Mohács. JPMÉ 1960 (1961) 197–253.

PAPP–BALATINCZ 2020 Papp Attila – Balatincz Anna: Adatok Vilonya református templomának középkori temetőjéről. LDM Online 7 (2020).

PARÁDI 1963 Parádi Nándor: Magyarországi pénzleletes középkori cserépedények (XI–XVII. század). — Münzfunde Hortende Mittelalterliche Gefässe in Ungarn (11–17 Jh.) ArchÉrt 90 (1963) 205–251.

PARÁDI 1970 Parádi Nándor: Az etei XVI. századi kincslelet. — The Ete hoard from the XVIth century. BBÁMÉ 1 (1970) 223–236.

PARÁDI 1975 Parádi Nándor: Pénzekkel keltezett XIII. századi ékszerek. A Nyáregyháza-pusztapótharaszti kincslelet. — Münzdatierte Schmuckstücke aus dem 13. Jahrhudert. Der Schatzfund von Nyáregyháza-Pusztapótharaszt. FolArch 26 (1975) 119–161.

PARÁDI 1995 Parádi Nándor: A Tiszanána-ónánai ásatás. — Die Ausgrabung von Tiszanána-Ónána. FolArch 44 (1995) 151–189.

PARASCHIV-TALMAȚCHI 2018

Paraschiv-Talmațchi, Cristina: Early medieval belt decorations discovered in southern Dobruja. Studia Romana et Mediaevalia Europaensia. Ed.: Dan Aparaschivei, Dan – Bilavschi, George. Bucureşti – Brăila 2018, 387–404.

PARASCHIV-TALMAȚCHI 2023

Paraschiv-Talmațchi, Cristina: Characteristic early medieval belt ornaments – findings reflecting possible contacts with Southeast Europe. — Kora középkori övveretek – új felfedezések és lehetséges délkelet-európai kapcsolatrendszerek. CommArchHung 2021 (2023) 89–105.

PARASCHIV-TALMAȚCHI–CUSTUREA 2018

Paraschiv-Talmațchi, Cristina – Custurea, Gabriel: Ornamente de centura descoperite la Oltina- "Capul dealului". Pontica 51 (2018), 365–387.

PARASCHIV-TALMAȚCHI–TALMAȚCHI–ŞOVA 2014

Paraschiv-Talmațchi, Cristina – Talmațchi, Gabriel – Şova, Constantin: Repere arheologice medieval-timpurii în zona Adamclisi (jud. Constanța). — Early medieval archaeological benchmarks in Adamclisi area (Constanța County). Revista Bistriței 28 (2014) 164–196.

PÁRDUCZ 1944 Párducz Mihály: A szarmatakor emlékei Magyarországon II. — Denkmäler der Sarmatenzeit Ungarns II. Acta ArchHung 28 (1944).

PÁRDUCZ 1945 Párducz Mihály: Szkítakori telep a hódmezővásárhelyi Fehértó partján. — A settlement of the scythian period on the shores of the Fehértó at Hódmezővásárhely. ArchÉrt 1944–45 (1945) 62–80.

PÁRDUCZ 1948 Párducz Mihály: Szarmata temető Hódmezővásárhely-Fehértón. — Nècropole sarmate à Hódmezővásárhely-Fehértó. ArchÉrt 1946–48 (1948) 283–290.

PASZTERNÁK 2000 Paszternák István: Árpád-kori falu és temető Szentes-Szentilona-dombon. — Ein arpadenzeitliches Dorf und sein Gräberfeld in Szentes, Szentilonahügel. MFMÉ StudArch 6 (2000) 403–428.

PÁSZTOR–RÓZSA–SZ. BAKONYI 2013 Pásztor Adrien – Rózsa Zoltán – Sz. Bakonyi Eszter: Kora avar kori sírok Orosháza–Bónumból II. Mozaikok 10 (2013) 3–13.

PATERSON 2002 Paterson, C.: From Pendants to Brooches. The exchange of Borre and Jelling style motifs across the North Sea, Hikuin 29 (2002) 267–276.

PÁTKAI 2019 Pátkai Ádám Sándor: Korpusz és zarándokjelvény Gógánfa–Máhó középkori faluhelyről. — Medieval corpus and pilgrim badge from Gógánfa–Máhó. A Veszprémi Laczkó Dezső Múzeum Közleményei 29 (2019) 249–257.

PAŽINOVA 2020 Pažinova, Noémi Belják: Dobronya vára (Hrad Dobrá Niva). Kirándulásvezető. Várak Zólyom (Zvolen) környékén. Vezető a Castrum Bene Egyesület 26. vándorgyűlésének tanulmányútjához. In: Castrum. A Castrum Bene Egyesület folyóirata 23/1–2 (2020) 199–203.

PENEZIĆ ET AL. 2022 Penezić, K. – Spasić, M. – Radičević, D. – Tasić, D.: Прелиминарни резултати истраживања локалитета Винча – Бело брдо (сектор К – Клизиште) у 2020. години. — Preliminary results of research at Vinča – Belo Brdo (sector K – Klizište (Landslide)) Season 2020. Гласник Српског археолошког друштва 38 (2022) 175–198.

PÉTERVÁRY 2018 Péterváry Tamás: Előzetes jelentés. Nagyvázsony–Reméz. A 8669-es azonosító számú lelőhely régészeti feltárása. A Laczkó Dezső Múzeum kiadványa, Veszprém 2018. https://www.ldm.hu/public/media/content/documents/7b5d8b6b6ab15b1b7ceed41f4c1e6b1d8007ea3c.pdf (letöltés dátuma: 2022.09.16.)

PÉTERVÁRY 2021 Péterváry Tamás: Bemutatkoznak a Pápai Múltkutatók. — Of Finds and Men: Detecting the Past at Pápa. Magyar Régészet Online 10/2 (2021) 85–88.

PÉTERVÁRY–P. HORVÁTH 2022

Péterváry Tamás – P. Horváth Viktória: „Utad értelme nem a cél, hanem a vándorlás” Árpád-kori zarándokjelvény Homokbödögéről. Határtalan Régészet 7/13 (2022) 80–82.

PETKES 2013 Petkes Zsolt: Sárszentágota kora Árpád-kori temetője. — Das frühárpádenzeitliche Gräberfeld von Sárszentágota. In: A honfoglalás kor kutatásának legújabb eredményei. Monográfiák a Szegedi Tudományegyetem Régészeti Tanszékéről 3. Szeged 2013, 203–226.

PETKOVIĆ ET AL. 2005

Petković, Sofija (Ed.): Roman and Medieval Necropolis in Ravna Near Knjaževac. Archaeological Institute, Belgrade 2005.

PETRINEC 1996 Petrinec, Maja: Kasnosrednjovjekovno groblje kod crkve Sv. Spasa II Vrh Rici. — Late mediaeval cemetery near the church of St Saviour at Vrh Rika. Starohrvatska prosvjeta III/23 (1996) 7–138.

PETRINEC 2009 Petrinec, Maja: Groblje na Crkvini u Biskupiji – rezultati revizijskih istraživanja Stjepana Gunjače. — Das Gräberfeld auf Crkvina in Biskupija – Ergebnisse der Revisionausgrabungen von Stjepan Gunjača. Starohrvatska prosvjeta III/36 (2009) 163–197.

PETRINEC 2009A Petrinec, Maja: Gräberfelder aus dem 8. bis 11. jahrhundert im Gebiet des frühmittelalterlichen kroatischen Staates. Split 2009.

PETRINEC 2010 Petrinec, Maja: Brončana petlja ranokarolinške ostružne garniture s Putalja iznad Kaštel Sućurca. — A Bronze Loop of an Early Carolingian Spur Set from Putalj above Kaštel Sućurac. Archaeologia Adriatica 4 (2010) 53–59.

PFISTER–WANNER 2024

Pfister, Christian – Wanner, Heinz: Klíma és társadalom Európában. Az utolsó ezer év. Osiris társadalomtudományi könyvtár. Budapest 2024.

PIEKALSKI–SAWICKI–DUMA 2022

Piekalski, Jerzy – Sawicki, Jakub – Duma, Paweł: Archaeology and Quality of Life in Central-European, Pre-Industrial Towns (Fourteenth to Eighteenth Centuries). Archaeology and Quality of Life in Central-European, Pre-Industrial Towns (Fourteenth to Eighteenth Centuries). https://doi.org/10.1007/s10761-022-00654-7.

PILLÉR 2023 Pillér Péter Ferenc: Különleges térdfibulák a Nagy Gyula Területi Múzeum gyűjteményéből. — Special knee brooches from the collection of the Nagy Gyula Területi Múzeum. Mozaikok Online, A Nagy Gyula Területi Múzeum tudományos, muzeológiai és kulturális online folyóirata 2023/1–2 (2023) 41–46.

PINTER–TIPLIC 1999 Pinter, Zeno Karl–Tiplic, Ioan Marian: Cercetările arheologice de la biserica Sf. Nicolae din Hunedoara. — Archäologische Forschungen in der St. Nicolaus Kirche zu Eisemarkt/Hunedoara. Buletinul Comisiei Monumentelor Istorice 10/1–4 (1999) 60–67.

PÎRNĂU ET AL 2021 Pîrnău, Ludmila – Bilavschi, George – Bejenaru, Luminița – Groza, Vasilica-Monica: Alimentație și demografie în Moldova din evul mediu până în epoca modernă. Abordări interdisciplinare. Academia Română – Filiala Iași Institutul de Arheologie 2021.

PLESKONICS 1991 Pleskonics András: A megtartó falu. Pusztaföldvár képes története. Az újratelepülés 150. évfordulója emlékére. Pusztaföldvár 1991.

PLEŠE ET AL. 2018 Pleše, Tajana – Sekulić, Petar – Mostarčić, Boris: Ususret četvrtom desetljeću od početka istraživanja benediktinske opatije sv. Mihovila arkanđela na Rudini. — The Benedictine Abbey of St. Michael the Archangel in Rudina - Towards the Fourth Decade Since the Beginning of Research. Radovi Zavoda za znanstveni i umjetnički rad u Požegi 7 (2018) 91–135.

POLGÁR 2018 Polgár Balázs: Ezüst szablyahüvelyveretek Mezőhegyesről. Fémek a földből 1 (Mozaikok 19) 2018, 132–134.

POLGÁR 2020 Polgár Balázs: Történelmi csatatereken – Harsány-hegy, Kismegyer, Segesvár. In: Eke mentén, csata nyomában. A mohácsi csata kutatásának legújabb eredményei. Szerk.: Haramza Márk – Kovaliczky Gergely – Bertók Gábor – Simon Béla – Galambos István – Türk Attila. Martin Opitz Kiadó – PPKE BTK Régészettudományi Intézet – Janus Pannonius Múzeum, 2020, 189–206.

POLGÁR 2020A Polgár Balázs: The conflict archaeology of the 19th–20th century in Hungary. — A 19–20. század konfliktusrégészete Magyarországon. CommArchHung 2020, 197–215.

POLGÁR 2020B Polgár Balázs: Csata a Harsány-hegynél (1687). Háború, régészet és kulturális örökségvédelem. HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum, Budapest 2020.

POLLA 1986 Polla, Belo: Košice-Krásna. K stredovekym dejinám Krásnej nad Hornádom. — Košice-Krásna. Zur mittelalterlichen Geschichte von Krásna nad Hornádom. Košice–Bratislava 1986.

POLÓNYI 2017 Polónyi Emese: Veretes lábbelik a 10. századi Kárpát-medencében. — Studded Footwear in the 10th Century Carpathian Basin. Magyar Régészet Online 2017 ősz, 35–44.

POMÁZI-HORVÁTH ET AL. 2024
Pomázi-Horváth, Viktória – Rózsa, Zoltán – Szigeti, Judit – Török, Béla: Traces of an Árpádian-Age Workshop from Iváncsa (Fejér County, Hungary). Orbis Mediaevalis 4 (2024) 167–183.

POMBERGER–MÜHLHANS–MEHOFER 2022
Pomberger, Beate Maria – Mühlhans, Jörg – Mehofer, Mathias: Von römischen Glocken und awarischen Schellen – frühgeschichtliche Idiophone aus Wien. — Of Roman Bells and Avar Ringbells – Prehistoric Idiophones from Vienna. Študijné zvesti archeologického ústav u Slovenskej Akadémie Vied 69/2 (2022) 355–406.

PONGÓ 2002 Pongó Bertalan: Az őskortól, az Árpád-kori Gádorostól az újratelepített Gádorosig. Gádorosi Füzetek 3 (2002) 8–28.

POPA 2011 Popa, Cristian Ioan: Valea Cugirului din Preistorie până în zorii Epocii Moderne. Mega, Cluj Napoca 2011.

POPA 2012 Popa, Cristian Ioan: Inelul de devoţiune de la Vinerea şi problema inelelor marianice medievale. — The devotional ring from Vinerea and the Virgin Mary monograms rings in the Middle Age. Apulum. Series Archaeologica et Anthropologica 49 (2012) 157–190.

POPESCU–POPESCU 2008
Popescu, Irina – Popescu, Valentina (red.): Evoluţia podoabelor în ţările române în secolele XIII-XVII. Craiova 2008.

POPOVIĆ 2013 Popović, Ivana: Carnelian finger ring from imperial palace in Sirmium and analogous finger rings from the National museum in Belgrade. Прстен од карнеола из царске палате у Сирмијуму и аналогно

прстење из Народног музеја у Београду. Зборник Народног музеја. Археологија 21/1 (2013) 157–166.

POPOVIĆ 2016 Popović, Ivana: The spiendour of roman ornaments and the jewellery of the middle ages. In: Process of byzantinisation and serbian archaeology. Ed.: Vesna, Bikić. Belgrade 2016, 79–89.

POPOVIĆ 2015 Popović, Marko: Manastir Studenica. Arheološka otkrića. — The Monastery of Studenica. Archaeological Discoveries. Beograd 2015.

POPOVIĆ–BIKIĆ 2004 Popović, Marko – Bikić, Vesna: Kompleks sredyovekovne mitropolije u Beogradu. — The complex of the medieval mitropolitan church in Belgrade. Excavation of the Lower Town of the Belgrade Fortress. Archaeological Institute, Monographs 41, Belgrade 2004.

POPOVIĆ–BIKIĆ 2009 Popović, Marko – Bikić, Vesna: Vrsenice: kasnoantičko i srpsko ranosrednjovekovno utvrđenje. — Vrsenice: Late Roman and Serbian early medieval fortress. Beograd 2009.

PÓRSZÁSZ 2023 Győri-Porszász Anna: Közösségi régészet a tatai Kuny Domokos Múzeumban. Az „Ami a lábunk alatt hever” című kiállítás létrejötte. Magyar Régészet 12/4 (2023) 54–57.

PÓSTA 1918 Pósta Béla: A gyulafehérvári székesegyház sírleletei. — Les trouvailles de la cathédrale de Gyulafehérvár. Kolozsvár 1918.

POSTICĂ–HÎNCU 2023 Postică, Gheorghe – Hîncu, Ion: Hansca. Așezarea medievală timpurie din codrii Lăpușnei. — Hansca. The early medieval settlement from Lăpușna Codrii. Seria Istorii şi Documente Necunoscute – IDN Monografii M 9, Chişinău 2023.

PROHÁSZKA 2021 Prohászka Péter: Egy 7. századi bizánci aprópénz. In: P. Horváth–Rózsa–Szigeti 2021, 11.

PROHÁSZKA–RÓZSA 2022 Prohászka Péter – Rózsa Zoltán: 6–7. századi bizánci rézpénzek Orosházáról és környékéről. — Byzantinische Kupfermünzen des 6.–7. Jahrhunderts aus Orosháza und seiner Umgebung. In: „Hadak Útján” A népvándorláskor fiatal kutatóinak XXIX. konferenciája. Főszerk.: Türk Attila. Studia ad Archaeologiam Pazmaniensia. A PPKE BTK Régészettudományi Intézetének kiadványai 24.1 (2022) 309–323.

PROHÁSZKA–RÓZSA 2022A

Prohászka, Péter – Rózsa, Zoltán: Frühmittelalterliche byzantinische Kupfermünzen aus dem Raum von Orosháza (Komitat Békés, Ungarn). Acta ArchHung 73 (2022) 57–67.

PÜLZ 2020 Pülz, Andrea: Byzantinische Kleinfunde aus Ephesos. Forschungen in Ephesos. Katalog- und Tafelband. Österreichischen Akademie der Wissenschaften in Wien. Band XVIII/1, Wien 2020.

PUŞCAŞU–PUŞCAŞU 1983

Puşcaşu, N. – Puşcaşu V. M.: Mărturii de civilizaţie şi urbanizare medievală descoperite în vatra istorică a Iaşilor. Revista Muzeelor și Monumentelor - Monumente Istorice și de Artă 2 (1983) 20–64.

RÁBAI–ANDRÁSI–PAP 2020

Rábai Krisztina – Cs. Andrási Réka – Pap Evelin: Középkori pecsétnyomó Bátmonostor-Pusztafaluról. Cumania 29 (2020) 81–90.

RABOVYANOV–CHAKUROV 2020

Рабовянов, Д. – Чакъров, К.: Средновековен пръстен с римска гема от археологическите проучвания в южния сектор на крепостта Трапезица. — D. Rabovyanov, K. Chakurov. Medieval ring with a Roman gem from the archaeological investigations in the south section of Trapezitsa fortress. In: По случай 100-годишнината от рождението му — In memoriam Ivani Venedikov. Szerk.: Bozhkova, B. – Gencheva, E. Sofia 2020, 403–419.

RABOVYANOV–TOTEV 2015

Рабовянов, Деян – Тотев, Константин: Два нови византийски пръстени - печати от Велико Търново. Търновска книжовна школа 10 (2015) 659–664.

RÁCZ–PÁNYA 2023 Rácz Bernát – Pánya István: Burgundi zarándokampulla Katymárról. — A Burgundian pilgrim ampulla from Katymár. Magyar Régészet 12/2 (2023) 29–36.

RÁCZ–PÁNYA 2023A Rácz Bernát – Pánya István: Késő középkori zarándokampulla Katymárról. Cumania 30 (2023) 251–264.

RÁCZ 1880 Rácz Károly: A zarándi egyházmegye története. Arad 1880.

RÁCZ–HERGOTT 2022 Rácz Rita – Hergott Kristóf: Késő népvándorlás kori leletek Nagyszénás határából (Békés megye). Adatok a langobard kori Várpalota 19. típusú S-fibulák tipológiájához és néhány kora avar kori lelettípushoz. — Late migration-period finds from Nagyszénás (County Békés). Notes on the typology of Várpalota 19-type S-shaped brooches and certain find types of the early avar period. Sötét idők hétköznapjai. Tempora obscura 5. Szerk.: Hága Tamara Katalin – Kolozsi Barbara – Nagy Emese Gyöngyvér. Debrecen 2022, 77–94.

RÁCZ 2013 Rácz Tibor Ákos: A templom-domb kincsei. A középkori Dabas régészeti kutatása. Magyar Régészet Online 2013 tél.

RÁCZ 2014 Rácz Tibor Ákos: Dabas középkori temploma és temetője. — The medieval church and churchyard of Dabas. In: Múltunk a föld alatt. Újabb régészeti kutatások Pest megyében. — Our Past under the Earth. Recent Archaeological Investigations in Pest County. Szerk.: Rajna András. Szentendre 2014, 107–118, 176–177, 234–257.

RÁCZ 2017 Rácz Tibor Ákos: Fémkeresősök a múzeum kötelékében. Közösségi régészeti modell építése Pest megyében. — Metal detector users affiliated to museums: Building a model of community archaeology in Pest County. Magyar Régészet 6/3 (2017) 1–7.

RÁCZ 2019 Rácz Tibor Ákos: Közösségi régészet, egy új kutatási eljárás születése. MúzeumCafé 72 (2019) 149–157.

RÁCZ 2021 Rácz Tibor Ákos: Kincskeresés, kaland, tudomány. Közösségi régészeti projektek Pest megyében. Kiállítás ismertető. — Treasure Hunting, Adventure and Science. Community Archaeology Projects in Pest County. An Exhibition Review. Magyar Régészet 10/3 (2021) 82–84.

RÁCZ 2024 Rácz Tibor Ákos: Helyzetkép a fémkeresőzésről. Javaslatok a felelősségteljes fémkeresőzés működési kereteire. Magyar Régészet Online 13/2 (2024) 89–94. https://doi.org/10.36245/mr.2024.2.5

RÁCZ-SCHLISZKA 2021 Rácz-Schliszka Borbála: Kapcsok. Gombok. In: P. Horváth–Rózsa–Szigeti 2021, 37–42.

RÁCZ–MAG 2020 Rácz Tibor Ákos – Mag Hella: Beszámoló a II. közösségi régészeti workshopról. — Reporting on the 2nd Community Archaeology Workshop. Magyar Régészet 9/3 (2020).

RÁCZ–MAG 2021 Rácz Tibor Ákos – Mag Hella: Beszámoló az első országos közösségi régészeti konferenciáról. — Report on the First National Community Archaeology Conference. Magyar Régészet 10/4 (2021) 91–94.

RÁCZ–NAGY 2018 Rácz Tibor Ákos – Nagy Balázs: Tatárjárás kori kincslelet Jászkarajenőről. In: Genius loci – Laszlovszky 60. Szerk.: Mérai Dóra. Archaeolingua Alapítvány, Budapest 2018, 258–266.

RÁCZ–NÉMETH 2021 Rácz Tibor Ákos – Németh Veronika: Tervásatás civil segítséggel Dabas középkori temetőjében. — Research Excavation with Civilian Help in the Medieval Cemetery of Dabas. In: Kincskeresés, kaland, tudomány. Közösségi régészeti projektek Pest megyében. Szerk.: Rácz Tibor Ákos, Szentendre 2021, 144–159.

RÁCZ–MAY 2018 Rácz Zsófia – May Zoltán: Öntőminta pajzsos testű csat készítéséhez. Fémek a földből 1 (Mozaikok 19) 2018, 50–51.

RADIĆ 2007 Radić, Mladen: Prstenje 13. – 17. stoljeća u Muzeju Slavonije Osijek. — 13th – 17th century rings at the museum of Slavonia. OZ 28 (2007) 95–106.

RADIĆ 2009 Radić, Mladen: Prstenje i geme 14. – 17. st. u Muzeju Slavonije Osijek, OZ 29 (2009) 122–134.

RADIĆ 2015 Radić, Mladen: Osijek i šira okolica u osmanskom periodu, katalog izložbe. — Osijek and surrounding area in the Ottoman Period, exhibition catalog. Muzej Slavonije, Osijek 2015.

RADIČEVIĆ 2000 Радичевић, Дејан: Средњовековно српско гробље на локалитету Гушевац у Мрчајевцима. — Mediaeval serbian cemetery at the Guševac locality Mrčajevci near Čačak. ЗРНМ Чачак 30 (2000) 61–106.

RADIČEVIĆ 2009 Радичевић, Дејан: Периодизација позносредњовековних некропола у доњем српском подунављу. — Periodization of late medieval necropoles in the lower serbian Danube basin. Starinar 58 (2009) 197–212.

RADIČEVIĆ 2020 Радичевич, Дејан: Археологические следы монгольского нашествия на территории Сербии. In: Lords of the Roads — Stăpânii drumurilor. Stratum plus 5 (2020) 231–248.

RADIČEVIĆ– CRNČEVIĆ 2016

Радичевић, Дејан – Црнчевић, Дејан: Метални накит XII и XIII века на земљишту радње Немањине. — Metal Jewelry of the 12th and 13th Centuries in Nemanja's Realm. In: Стефан Немања – преподобни Симеон Мироточиви, Београд –Беране 2016, 417–445.

RADIČEVIĆ ET AL. 2012

Радичевић, Дејан – Ђорђевић, Војислав – Ђорђевић, Јелена: Radičević, Dejan: Позносредњовековни хоризонт на локалитету Најева циглана у Панчеву. — Late medieval horizon at the Najeva ciglana locality in Pančevo. Rad Muzeja Vojvodine 54 (2012) 77–91.

RADIŠIĆ 2014 Radišić, Milica: Позносредњовековне копче западног порекла на централном Балкану. — Late medieval buckles of western origin from the central Balkans. Гласник Српског археолошког друштва 30 (2014) 109–132.

RADIŠIĆ 2018 Radišić, Milica: Archaeological testimonies of Bulgarian presence in the Central Balkans during the ninth and tenth centuries. In: Симеонова България в историята на европейския Югоизток: 1100 години от битката при Ахелой I. Emperor Symeon's Bulgaria in the history of Europe's South-East: 1100 years from the battle of Achelous. I. Съст/Ed.: Николов, А. – Кънев Н, София 2018, 134–154.

RADIŠIĆ 2024 Радишић, Милица: Прстење раноарпадовског периода у Војводини и карпатском басену: имитације и локалне креације. — Early Arpad period rings in Vojvodina and the Carpathian Basin: imitations and

local creations. Гласник Српског археолошког друштва 40 (2024) 121–157.

RADOJKOVIĆ 1969 Radojković, Bojana: Nakit kod Srba od XII do kraja XVIII veka. — Jewellery with the Serbs (XII–XVIII century). Beograd 1969.

RADVÁNSZKY 1986 Radvánszky Béla: Magyar családélet és háztartás a XVI. és XVII. században I–III. Budapest 1986.

RAINER 2000 Rainer Pál: A veszprémi Szt Miklós-szeg és temploma. — Szt. Miklós-szeg (Winkel des hl. Nikolaus) von Veszprém und seine Kirche. In: Kralovánszky Alán Veszprém megyei kutatásaiból. Szerk.: Regenye Judit, Veszprém 2000, 15–64.

RAINER 2002 Rainer Pál: Balatonfűzfő-Máma, közép- és újkori temetőrészlet. — Balatonfűzfő-Máma, section of medieval and modern period cemetery. VMMK 22 (2002) 111–128.

RAINER 2009 Rainer Pál (szerk.): Veszprém megye egyházi élete a középkorban (kiállítási katalógus 2008–2009). — Ecclesiastical life in Veszprém county in the middle ages (Exhibition catalogue 2008–2009). Veszprém 2009.

RAMADANSKI–PÁNYA 2023 Ramadanski, Raško – Pánya István: Scyphatos éremlelet Kunbaracsról. Cumania 30 (2023) 51–62.

RAŠKOVIĆ 2001 Rašković, Dusan: Nalazi kasnoantičkog perioda na lokalitetu Konopljara. — Late antique finds at the site of Konopljara. In: Arheološka nalaziša Kruševca i okoline, Zbornik radova sa arheološkog skupa održanog 15–18. maja 1997. godine. Narodni muzej Kruševac 2001, 81–96.

REABŢEVA 2014 Reabţeva, Svetlana: Piese de podoabă şi de vestimentaţie din Moldova şi Ţara Românească în contextul relaţiilor cultural-istorice (secolele XIV–XVII), Brăila 2014.

REABŢEVA 2015 Reabţeva, Svetlana: Piese de podoabă şi de vestimentaţie pe teritoriul moldovei istorice. — Pieces of adornment and clothing on the territory of historic Moldova. Akademos 3 (2015) 128–134.

REABŢEVA 2019 Рябцева, Светлана: Клады Войнешть (Румыния) и Черемно (Польша) и некоторые специфические черты ювелирного убора

населения Восточной, Юго-Восточной и Центральной Европы в XIII – начале XIVвв. Revista Arheologică, serie nouă 15-2 (2019) 68–80.

REABŢEVA–CIOCANU 2009

Рябцева, С. С. – Чокану, М. М.: Находки средневекового времени с поселения Тарасова в Молдове (по материалам частной коллекции). — Medieval Finds from Tarasova Settlement in Moldova (from a private collection). Stratum Plus 5 (2009) 164–198.

REABŢEVA–DERGACIOVA 2015

Reabţeva, Svetlana – Dergaciova, Lilia: К вопросу о функциональной принадлежности серии средневековых нашивок и накладок с территории Пруто-Днестровского региона и их возможной связи с одеяниями типа кафтанов. — Discussion to the functionality of medieval plates and clasps from the territory of Prut-Dniester region and their possible. Revista Arheologică, seria nouă 11/1–2 (2015) 190–208.

association with the clothes of catan type.

REABŢEVA–DERGACIOVA 2017

Reabţeva, Svetlana – Dergaciova, Lilia: К вопросу об этнокультурной принадлежности и датировке группы одежных застежек с территории Пруто-Днестровского междуречья. — Ethnic-Cultural Identity and Dating of the Clothing Clasp Group from the Territory of Prut-Dniester Interfluve. Поволжская археология 22/4 (2017) 190–207.

RÉCSEY 1894 Récsey Viktor: Római castrum Tokodon és újabb régészeti leletek Esztergom- és Hontmegyében. ArchÉrt 14 (1894) 67–70.

REICH 2016 Reich Szabina: Rövid beszámoló Sáregres – Nemesdűlőben (Fáncs) végzett feltárásról. Archaeologia – Altum Castrum Online, a Magyar Nemzeti Múzeum visegrádi Mátyás Király Múzeumának középkori régészeti online magazinja, 2016.

REICH 2020 Reich Szabina Gréta: Székesfehérvár városszerkezete, gazdasági fejlődése és anyagi kultúrája a kora Árpád-kortól a 16. századig. Pécsi

Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Interdiszciplináris Doktori Iskola „A Kárpát-medence és a szomszédos birodalmak 900-1800” - Középkortörténet Doktori Program. Doktori (PhD) értekezés, Pécs–Székesfehérvár 2020.

RÉVÉSZ 1989 Révész László: Líra alakú csatok a Kárpát-medencében. — Lyraförmige Schnallen im Karpaten-becken. HOMÉ 27 (1989) 513–541.

RÉVÉSZ 1996 Révész László: Honfoglalás kori temető Szentes–Borbásföldön. Szabó János Győző ásatása nyomán. — Ein landnahmezeitliches Gräberfeld in Szentes-Borbásföld. Nach der Ausgrabung von János Győző Szabó. MFMÉ – StudArch 2 (1996) 299–366.

RÉVÉSZ 1996A Révész László: A karosi honfoglalás kori temetők. Adatok a Felső-Tisza-vidék X. századi történetéhez. — Die Gräberfelder von Karos aus der Landnahmezeit. Archäologische Angaben zur Geschichte des Oberen Theiβgebietes im 10. Jahrhundert. Magyarország honfoglalás kori és kora Árpád-kori sírleletei 1. Miskolc 1996.

RÉVÉSZ 1997 Révész László: Honfoglalás kori női sír Békéscsaba-Erzsébethelyen. — Ein landnahmezeitliches Frauengrab in Békéscsaba-Erzsébethely. MFMÉ–StudArch 3 (1997) 169–195.

RÉVÉSZ 2008 Révész László: Heves megye 10–11. századi temetői. Magyarország honfoglalás kori és kora Árpád-kori sírleletei 5. Budapest 2008.

RÉVÉSZ 2014 Révész László: Honfoglalás kori áttört állatalakos hajfonatkorongok a Kárpát-medencében. — All carved braid ornament with a figure mounted on horseback from the Carpathian Basin from the era of the Conquest period. In: Avarok pusztái. Tanulmányok Lőrinczy Gábor 60. születésnapjára. Szerk.: Anders Alexandra – Balogh Csilla – Türk Attila, Budapest 2014, 439–456.

RÉVÉSZ 2018 Révész László: A nagyszénási rozettás lószerszámveretek és régészeti környezetük. Fémek a földből 1 (Mozaikok 19) 2018, 57–59.

RÉVÉSZ 2020 Révész László: A 10–11. századi temetők regionális jellemzői a Kelet-Kárpátoktól a Dunáig. Magyarország honfoglalás kori és kora Árpád-kori sírleletei 13. Szeged–Budapest 2020.

RÉVÉSZ 2022 Révész László: Hódmezővásárhely térségének 10–11. századi temetői. In: Magyarország Régészeti Topográfiája 12, Hódmezővásárhely északi

határa. Szerk.: Benkő Elek – Berta Adrián – Bondár Mária. Budapest 2022, 147–156.

RICHTER 1982 Richter, Miroslav: Hradišťko u Davle. Městečko ostrovského kláštera. Praha 1982.

RIHA 1979 Riha, Emilie: Die römischen Fibeln aus Augst und Kaiseraugst. (Forschungen in Augst 3.) Augst: Amt für Museen und Archäologie des Kantons Basel-Landschaft 1979.

RIMPF 2017 Rimpf, Andrea: Ilok's fortress in the Ottoman period. In: Srednjovjekovna naselja u svjetlu arheoloških izvora — Mediaeval Settlements in the Light of Archaeological Sources. Zbornik Instituta za arheologiju Serta I. Zagreb 2017, 421–439.

RITOÓK 2010 Ritoók Ágnes: A templom körüli temetők régészeti kutatása. — The archaeoloical researching of churchyards. In: A középkor és a kora újkor régészete Magyarországon II. Szerk.: Benkő Elek – Kovács Gyöngyi. Budapest 2010, 473–494.

RITOÓK–SIMONYI 2022 Ritoók Ágnes – Simonyi Erika (Szerk.): Árpádok országa. Tanulmányok és katalógus. Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest 2022.

RÓKAY 1991 Rókay Péter: A szerbek betelepülése Magyarországra a XV. században. — Die Übersiedlung der Serben nach Ungarn in dem 15. Jahrhundert. In: A szerbek betelepülése Magyarországra. Szerk.: Szakály Ferenc. Szeged 1991, 51–63.

ROMHÁNYI 2016 F. Romhányi Beatrix: A beregi egyezmény és a magyarországi sókereskedelem az Árpád-korban. Magyar Gazdaságtörténeti Évkönyv 2016, 265–301.

ROMHÁNYI 2018 F. Romhányi Beatrix: Négyzetes lap Maiestas Domini ábrázolással. Fémek a földből 1 (Mozaikok 19) 2018, 99–101.

ROPKIĆ 2008 Ropkić, Antonija: Srednjovekovna nekropola na lokalitetu Crkvine-Mali Borak kod Lajkovca. — Medieaeval cemetery at the site of Crkvine-Mali Borak near Lajkovac. Journal of the Serbian Archaeological Society 24 (2008) 329–337.

ROSETTI 1972 Rosetti, Dinu V.: Tezaurul de podoabe medievale de la Olteni (Teleorman) şi elementele lor bizantine. Buletinul Monumentelor Istorice 41/4 (1972) 3–14.

ROSETTI 1972A Rosetti, Dinu V.: Vestigiile feudale de la Suslăneşti (jud. Arqeş). Buletinul Monumentelor Istorice 41/2 (1972) 27–38.

ROSTA 2013 Rosta Szabolcs (szerk.): Expo-monatur. A középkori településeknek és monostoroknak, mint közös kulturális örökségnek, a helyi közösségekkel történő megismertetése. Kecskemét 2013.

ROSTA 2014 Rosta Szabolcs: Pétermonostora pusztulása. In: „Carmen Miserabile" 2014, 193–230.

ROSTA 2017 Rosta Szabolcs: Árpád-kori kézi mérlegek Pétermonostorán. In: Hatalom, adó, jog. Gazdaságtörténeti tanulmányok a magyar középkorról. Szerk.: Kádas István – Weisz Boglárka. MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, Budapest 2017, 125–153.

ROSTA 2018 Rosta Szabolcs: Egy új lehetőség kapujában – tatárjáráskori védművek a Kiskunságban. In: Genius loci. Laszlovszky 60. Főszerk.: Mérai Dóra. Archaeolingua Alapítvány, Budapest 2018, 186–192.

ROSTA 2018A Rosta Szabolcs: A tatárjárás régészetének újabb távlatai két kiskunsági lelőhely eredményeinek fényében. — New aspects of the archaeology of the mongol invasion of Hungary. ArchÉrt 143 (2018) 151–196.

ROSTA–PÁNYA 2022 Rosta Szabolcs – Pánya István: Gondolatok a síkvidéki középkori erődítésekről. – Egy topográfiai kutatási program váratlan hozadéka. — Some notes on the Medieval forts in plain areas. – An unexpected gain of the research program on site survey. In: „Élőknek öröksége..." Tanulmányok V. Székely György emlékére. Szerk.: Somogyvári Ágnes. Archaeologia Cumanica 5 (2022) 275–335.

ROZMUS 2016 Rozmus, Dariusz: Nowe znaleziska wczesnośredniowiecznych ciężarków ołowianych. — New findings of early-medieval lead weights. Materiały Archeologiczne 41 (2016) 263–274.

RÓZSA 2002 Rózsa Zoltán: Avar kori teleprészlet Kardoskúton. — Avar settlement in Kardoskút. BMMK 23 (2002) 115–143.

RÓZSA 2002A Rózsa Zoltán: Kora avar sír Tótkomlóson. — Ein frühawarisches Grab von Tótkomlós. MFMÉ – StudArch 8 (2002) 341–343.

RÓZSA 2005 Rózsa Zoltán: Szarmata telep- és temetőrészlet Békéssámson, Erdőháti-halom lelőhelyen. — Sarmatische Siedlung und sarmatisches Gräberfeld in Békéssámson, Erdőháti-halom. SzKMÉ 7 (2005) 49–84.

RÓZSA 2005A Rózsa Zoltán (szerk.): A Szántó Kovács Múzeum Évkönyve 7. Orosháza 2005.

RÓZSA 2008 Rózsa Zoltán: Geoarchaeológiai vizsgálódások a középkori Kaszaper területén. Kézirat, SzTE TTK, Szeged 2008.

RÓZSA 2010 Rózsa Zoltán: Körzővel írt történelem. Azaz nincs új a Nap alatt. Mozaikok 1 (2010) 5–13.

RÓZSA 2011A Rózsa Zoltán: Táguló határok. Problémafelvetés egy Orosháza-környéki középkori falu kapcsán. Mozaikok 4 (2011) 38–43.

RÓZSA 2011B Rózsa Zoltán: A kútágas és a tótágas. In: Köszöntők és tanulmányok a 88 éves Dénes György tiszteletére. Budapest 2011, 241–246.

RÓZSA 2011C Rózsa Zoltán: A Fehértótól a Sóstóig. A 2–3. századi szarmata terjeszkedés nyomai Kardoskúton. Mozaikok 3 (2011) 5–13.

RÓZSA 2012 Rózsa Zoltán: Kisbence. Árpád-kori sütőkemence Orosháza belvárosában. Mozaikok 8 (2012) 38–40.

RÓZSA 2013 Rózsa Zoltán: Amiért 70 falu népének vére folyt. A peregi vérmező lokalizálásának kérdése. Mozaikok 9 (2013) 3–11.

RÓZSA 2016A Rózsa Zoltán: …hol helyét régi sáncz, árkolás jelöli még most is… Egy különleges Árpád-kori település emlékei 1. Mozaikok 14 (2016) 45–59.

RÓZSA 2016B Rózsa Zoltán: Nam de terra Bular venerunt… cum magna multitudine Hismaelitarum… Egy különleges Árpád-kori település emlékei 2. Mozaikok 15 (2016) 37–63.

RÓZSA 2016C Rózsa Zoltán: Központ és periféria – Egy zárt település nyitott élete. Centre and Periphery — The Open Life of a Disclosed Settlement. Opuscula Hungarica 9 (2016) 211–221.

RÓZSA 2017A Rózsa Zoltán: Elmélkedés a budai márka eredetéről. Mozaikok 16 (2017) 39–42.

RÓZSA 2017B Rózsa Zoltán: Utak és határok. Még egyszer Veres József első és második Orosházájáról. Mozaikok 17 (2017) 3–15.

RÓZSA 2018A Rózsa Zoltán: Árpád-kori lakatok Orosházáról. Fémek a földből 1 (Mozaikok 19) 2018, 90–92.

RÓZSA 2018B Rózsa Zoltán: 7. századi avar teleprészlet Orosháza-Bónum határrészen. — Ein awarischer Siedlungsteil aus dem 7. Jahrhundert in Orosháza, Gemarkung Bónum (Kom. Békés, Ungarn). Studia ad Archaeologiam Pazmaniensia 10. Relationes rerum – Régészeti tanulmányok Nagy Margit tiszteletére. Budapest 2018, 625–639.

RÓZSA 2018C Rózsa Zoltán: Miért nincsen szobra III. Bélának Orosházán? Egy különleges Árpád-kori település emlékei 4. In: „Hadak útján" A népvándorláskor fiatal kutatóinak XXVII. konferenciája. Szerk.: Forisek Péter – Szabó Ádám – Szakács János. Debrecen 2018, 179–194.

RÓZSA 2019A Rózsa Zoltán: Békéssámson, Török híd (KÖH 1007). RKM 2013 (2019) 11.

RÓZSA 2019B Rózsa Zoltán: Egy 12–13. századi muszlim közösség és hagyatéka Orosházán. Korok, kultúrák, lelőhelyek, Hódmezővásárhely 2019, 43–57.

RÓZSA 2020A Rózsa Zoltán: Kutatások a középkori Csókás falu területén. – Kis leletanyag – nagy kihívással. LANCEA REGIS, A Közösségi Régészeti Egyesület Közleményei 2020/1 (2020) 1–7. (https://doi.org/10.35082/LR.2020.1)

RÓZSA 2020B Rózsa Zoltán: Gondolatok két, 15–16. századi komlósi gyűrű kapcsán. LANCEA REGIS, A Közösségi Régészeti Egyesület Közleményei 2020/5 (2020) 1–4. (https://doi.org/10.35082/LR.2020.5)

RÓZSA 2020C Rózsa Zoltán: Apud mensam rotundam – Vélemények és javaslatok a közösségi régészetről és a fémkeresőzésről. — Apud mensam rotundam – Views and proposals concerning community archaeology and metal detectorists. Magyar Régészet Online 2020 tavasz/spring.

RÓZSA 2021A Rózsa Zoltán: Zsinórhegyek – vagy amit akartok? Határtalan Régészet 6/3 (2021) 92–95.

RÓZSA 2021B Rózsa Zoltán: Kiadványunk elé. In: P. Horváth–Rózsa–Szigeti 2021, 4–5.

RÓZSA 2022 Rózsa Zoltán: Osztrák ezüst, magyar jószág. Gondolatok a magyarországi tatárjáráskori kincshorizont éremösszetételéről. In: Kézenfogva a Hídon. Magyar szerzők alkotásai Minamizuka Shingo születésnapjára. A Kecskemét-Aomori Magyar-Japán Baráti Kör Kiadványai, 2. Szerk.: Kriston-Vízi József. Kecskemét 2022, 19–26.

RÓZSA 2022A Rózsa, Zoltán: Byzantine buckle from Orosháza–Szentetornya (Hungary, Békés county). Considerations about the buckle that connects us. — Cataramă bizantină din Orosháza–Szentetornya (Ungaria, Comitatul Békés). Gânduri despre catarama care ne leagă. Cercetări Arheologice 29/1 (2021) 317–326.

RÓZSA 2022B Rózsa Zoltán: Muszlimok az Árpád-korban: egy tiszántúli lelőhely emlékanyaga. In: Árpádok országa. Tanulmányok és katalógus. Szerk.: Ritoók Ágnes – Simonyi Erika. Budapest 2022, 417–424.

RÓZSA 2023 Rózsa Zoltán: Körzővel írt történelem, azaz nincs új a Nap alatt – Második felvonás (Gondolatok a késő avar kori vadkanfejes veretekről egy csátaljai darab kapcsán). — History drawn with a compass or there is nothing new under the Sun – Second scene (Deliberations on late Avarian boar-head-shaped mounts based on a find from Csátalja). In: „A sok közt e kis tréfa...” Ünnepi tanulmánykötet Kriston-Vízi József etnográfus-muzeológus 70. születésnapjára. Szerk.: Oláh Róbert. Nagykőrös 2023, 520–539.

RÓZSA 2023A Rózsa Zoltán: Egyéves a Nemzeti Régészeti Intézet Közösségi Régészeti Osztálya – Összetartozás, identitáserősítés és példamutatás. — One Year After... On the first Anniversary of the Department of Community Archaeology at the National Archaeological Institute. Belonging, identity formation and good practice. Magyar Régészet 12/2 (2023) 47–50.

RÓZSA 2023B Rózsa Zoltán: Új szemlélet a láthatáron. A KÖR kezdeti lépései a szakmai és önkéntes közösségépítés területén. In: NRInfo 2022. A Magyar Nemzeti Múzeum Nemzeti Régészeti Intézetének 2022. évi tevékenysége. Budapest 2022, 160–161.

RÓZSA 2023C Rózsa Zoltán: Ünnepi gombolatok Jánosunk születésnapja alkalmából. In: Ódondász Tolnából. Tanulmányok Ódor János Gábor ötvenedik

születésnapja tiszteletére. Megjelent egy nyomtatott példányban 2023. március 3-án. Szerk.: K. Németh András, Szekszárd 2023, 81–86.

RÓZSA 2024 Rózsa Zoltán: Kincsek a szántásból: Rúdgomb, vagy amit akartok! Korok, kultúrák, lelőhelyek 2024, 7–16.

RÓZSA SA. Rózsa Zoltán: Gondolatok az Árpád-kori hálózatosodásról – a pénzváltó súlyok kapcsán. Sajtó alatt.

RÓZSA–BALÁZS 2011 Rózsa Zoltán – Balázs János: Az ősi Gádoros titkai. Mozaikok 2 (2011) 5–19.

RÓZSA ET AL. 2022 Rózsa Zoltán – Balázs János – Jászberényi Mónika – Sümegi Pál – Tugya Beáta: Nagyszénás-Sváb-dűlő, Szennyvíztisztító régészeti lelőhely késő szarmata teleprészletének feldolgozása (Békés megye). — Assessment of the Late Sarmatian setlement section investigated at Nagyszénás-Sváb-dűlő, Wastewater plant (Békés county). In: Artificia Mirabilia. Tanulmányok Vaday Andrea tiszteletére — Studies in honour of Andrea Vaday. Szerk.: Takács Miklós – Masek Zsófia – Samu Levente – Vida Tivadar. Budapest 2022, 191–212.

RÓZSA–BÍRÓ 2021 Rózsa Zoltán – Bíró Gyöngyvér: Peregve szakadatlan – kapcsolatrendszerek a Dél-Alföldön. In: Környezettörténet. Tanulmányok Sümegi Pál professzor 60 éves születésnapi köszöntésére. Szerk.: Törőcsik Tünde – Gulyás Sándor – Molnár Dávid – Náfrádi Katalin. Szeged 2021, 395–398.

RÓZSA–FEJES–LICHTENSTEIN 2010

Rózsa Zoltán – Fejes Csaba – Lichtenstein László: Ördögi árkok ördögi szerencsével. In: Az Alföld nehéz hűségében. Dolgozatok a 75 éves Szabó Ferenc tiszteletére. Szerk.: Bárdos Zsuzsa, Orosháza 2010, 203–209.

RÓZSA–LICHTENSTEIN–MARCSIK 2012

Rózsa Zoltán – Lichtenstein László – Marcsik Antónia: A „temetőárok” tanúságai. Árpád-kori temető Nagyszénás Vaskapu lelőhelyen. Mozaikok 5 (2012) 3–13.

RÓZSA–LOVÁSZ–BALÁZS 2017

Rózsa Zoltán – Lovász Gabriella – Balázs János: Muszlimok az Árpád-kori Békésben? Határtalan Régészet 2/2 (2017) 67–70.

RÓZSA–SÜMEGI 2014 Rózsa Zoltán – Sümegi Pál: Amiért 70 falu népének vére folyt II. A peregi árokrendszer központi elemének környezetrégészeti vizsgálatai. In: „Carmen Miserabile" 2014, 271–293.

RÓZSA–SZABÓ 2021 Rózsa Zoltán–Szabó Zsolt: Tenyérgyűszű, vagy amit akartok! — Palm guard, or what you will! In: „… járni csak együtt tudnak" Régészet és néprajz összefüggései. Szerk.: Löffler Zsuzsanna – Molnár Csilla. Szeged 2021, 109–122.

RÓZSA–SZIGETI 2018 Rózsa Zoltán – Szigeti Judit: A pénz nem játék, vagy mégis? Határtalan Régészet 3/1 (2018) 78–80.

RÓZSA–SZIGETI 2019 Rózsa Zoltán – Szigeti Judit: A kincset őrző oroszlánok. Egy különleges gyűrűtípus a tatárjárás előestéjén. Határtalan Régészet 4/2 (2019) 78–82.

RÓZSA–SZIGETI 2021A

Rózsa, Zoltán – Szigeti, Judit: A seal ring from Végegyháza, Hungary. — Un inel sigilar de la Végegyháza, Ungaria. Cercetări Arheologice 28/1 (2021) 267–274.

RÓZSA–SZIGETI 2021B

Rózsa Zoltán – Szigeti Judit: Visszaforduló állatalakok Árpád-kori gyűrűkön, csüngőkön/pecsétlőkön. — Reguarding Animal Figures on Finger Rings, Pendants, and Seals. In: Kincskeresés, kaland, tudomány. Közösségi régészeti projektek Pest megyében. Szerk.: Rácz Tibor Ákos, Szentendre 2021, 244–251.

RÓZSA–SZIGETI 2021C

Rózsa Zoltán – Szigeti Judit: Avar kor tárgyai. In: P. Horváth–Rózsa–Szigeti 2021, 12–13.

RÓZSA–SZIGETI 2022 Rózsa Zoltán – Szigeti Judit (szerk.): Kisbárkány-Kukely-tanya kora Árpád-kori temetője. Egy közösségi régészeti projekt első eredményei. Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest 2022.

RÓZSA–SZIGETI 2024 Rózsa Zoltán – Szigeti Judit: Ásatások Bábolna-Kajándi út Árpád-kori lelőhelyen A szíjbefűzős líra alakú, stilizált állatfej-karikás, geometrikus díszű csatok csoportja. — Excavations at the Árpád age site Bábolna-Kajándi út. The group of lyre-shaped belt buckles with slotted chapes for fastening the belt and buckle frames comprised of

stylized animal heads adorned with geometric motifs. FolArch 58 (2024) 191–204.

RÓZSA–SZIGETI–VIDA 2022

Rózsa Zoltán – Szigeti Judit – Vida István: Egy kora Árpád-kori temető közösségi feltárása – Kisbárkány, Kukely tanya. — Community-archaeological excavation of an early Árpádian-age cemetery at Kisbárkány, Kukely tanya. Magyar Régészet 11/1 (2022) 84–89. – Hungarian Archaeology 11/1 (2022) 83–88.

RÓZSA–T. BIRÓ–TUGYA 2011

Rózsa Zoltán – T. Biró Katalin – Tugya Beáta: Avar kori teleprészlet Orosháza határában. Oh. 13. lelőhely – Békés megye. In: Sötét idők falvai. Szerk.: Kolozsi Barbara – Szilágyi Krisztián Antal. Debrecen 2011, 93–146.

RÓZSA–TÓTH 2018 Rózsa, Zoltán – Tóth, Csaba: This king likes Muslims… Traces of an exceptional settlement from the Árpádian Age 3. Dissertationes Archaeologicae Supplementum 2 (2018) 315–323.

RÓZSA–TÓTH–MAY 2019

Rózsa, Zoltán – Tóth, Szilárd – May, Zoltán: Preliminary archaeometric studies and results of fake denars from Friesach found in the inheritance of a community in the Árpád-era dealing with money exchange. — Egy pénzváltással foglalkozó Árpád-kori közösség hagyatékában (Orosháza, Bónum, Faluhely) fellelt hamis friesachi denárok előzetes archaeometriai vizsgálatának eredményei. Archeometriai Műhely 16-1 (2019) 57–62.

RÓZSA–TUGYA 2012 Rózsa Zoltán – Tugya Beáta: Kik voltak az első Orosháza lakói? Problémafelvetés egy kutatás kezdetén. Mozaikok Orosháza és vidéke múltjából 6 (2013) 17–31.

RÓZSA–TUGYA–CSÁNYI 2012

Rózsa Zoltán – Tugya Beáta – Csányi Viktor: Rejtélyes idegenek a Kárpát-medencében. Árpád-kori mohamedánok az Alföldön. Élet és Tudomány 67/38 (2012) 1193–1195.

RÓZSA ET AL. 2014 Rózsa Zoltán – Balázs János – Csányi Viktor – Tugya Beáta: Árpád-kori muszlim telep és temető Orosházán. — Árpád Period Muslim

Settlement and Cemetery in Orosháza. In: Magyar Régészet Online 2014 ősz. — Hungarian Archaeology E-journal 2014, autumn.

RÓZSA ET AL. 2021 Rózsa, Zoltán – Pomázi Horváth, Viktória – Kerekes, György – Zsikai, Rajmund Péter: At the Intersection of Border Areas. Traces of an Inn of the 17th and 18th centuries on the Border of Today's Kaszaper and Végegyháza (Békés County, Hungary). Ziridava 35 (2021) 335–355.

RÓZSÁS 2005 Rózsás Márton: Törökkori őrhely Drávatamási határában. — Turkish age post on the border of Drávatamási. Gyökerek. A Dráva Múzeum tanulmánykötete. Szerk.: Mészáros Ádám. Barcs 2005, 142–153.

RUDENKO 2015 Руденко, К. А.: Булгарское серебро. Древности Биляра. Том II, Казань 2015.

RUSU 2008 Rusu, Adrian Andrei: Biserica Sf. Nicolae şi curtea nobiliară a Arceştilor de la Densuş (jud. Hunedoara). — St. Nicholas church and the noble residence of the Arceşti family in Densuş (Hunedoara county). Arheologia Medievală 7 (2008) 121–224.

RUSU–HUREZAN 2000

Rusu, Adrian Andrei – Hurezan, Pascu George: Biserici médiévale din judeţul Arad. — Medieval Churches from the County of Arad. — Mittelalterliche Kirchen aus dem Kreis Arad. Arad 2000.

RUTTKAY 1979 Ruttkay, T. Alexander: Stredoveké umelecké remeslo. Dávnoveké umenie Slovenska – Ars Slovaca Antiqua 7. Tatran, Bratislava 1979.

RUTTKAY 1989 Ruttkay, T. Alexander: Prvky gotickej módy v odeve a ozdobách dedinského obyvatel'stva na území. — Elemente der gotischen Mode in Kleidung und Schmuck bei der ländlichen Bevölkerung auf dem Gebiet der Slowakei. Slovenska Archeologia Historica 14 (1989) 355–379.

RUTTKAY 2020 Ruttkay, Matej: Hradiská – cesty – hranice. — Hillforts – routes – borders. In: Archeológia je moderná veda Objavujeme naše (stredo)európske korene. Ed.: Pieta, Karol. Otvorená akadémia, Nitra 2020, 35–45.

RUTTKAY–RUTTKAYOVÁ 2018

Ruttkay, Matej – Ruttkayová, Jaroslava: Výskum stredovekého osídlenia a pohrebiska v Nitre na Školskej ulici. — Research of the Medieval Settlement and Cemetery at Školska Street in Nitra. Študijné zvesti archeologického ústav u SAV 64 (2018) 179–200.

ŠAFARIK–ŠULMAN 1954
Šafarik, Olga – Šulman, Mirko: Hinga, srednjovekovna nekropola kod Subotice. — The medieval necropolis Hinga near Subotica. RVM 3 (1954) 5–55.

SAMUEL 2015 Samuel, Marián: Nové objavy pri kostole Panny Márie vo Vrábľoch. (Letöltés dátuma: 2023.09.26.)

SAPRYKINA 2014 Сапрыкина, И. А.: Ювелирные изделия из раскопок «Рубленого города» Ярославля. — Items of jewellery from the excavations at «Rublenyi Gorod» in Yaroslavl. Краткие сообщения Вып. 232 (2014) 170–188.

B. SÁROSI 2002 B. Sárosi Edit: Régészeti kutatások a középkori Buda Szentpétermártír külvárosában. Garády Sándor kutatásai 1940–42. I. — Archäologische Forschungen in der Vorstadt Szentpétermártír des mittelalterlichen Buda. Forschungen von Sándor Garády 1940–1942. I. Garády Sándor kutatásai 1940–42. I. BudRég 35 (2002) 469–534.

SÁRÓ–VARGA 2022 Sáró Csilla – Varga Máté: Sasalakú fibula Szőlősgyörökről. Magyar Régészet 11/3 (2022) 51–63. https://doi.org/10.36245/mr.2022.3.3

SAULUSBÓL PAULUS 2017
Saulusból Paulus. Fémkeresővel a régészek oldalán. Szerk.: Bálint Marianna – Szentpéteri József. Budapest – Hajdúböszörmény 2017.

SAVA 2018 Sava, Victor: Egy bronzkori tokos balta története. — Povestea unui celt din epoca bronzului. Fémek a földből 1 (Mozaikok 19) 2018, 15–18.

SAWICKI 2017 Sawicki, Jakub: Medieval dress accessories from Nowy Targ Square in Wrocław. Catalogue of finds. Yellow Point Publications, Wrocław 2017.

SAWICKI 2018 Sawicki, Jakub: Akcesoria stroju. In: Rytm rozwoju miasta na kulturowym pograniczu : studium strefy Placu Nowy Targ we Wrocławiu. — The Rythm of the City Development at the Cultural Frontier : Study of Nowy Targ Square Zone in Wrocław. Red.: Piekalski, Jerzy – Wachowski, Krzysztof. Wrocław 2018, 905–974.

SAWICKI 2021 Sawicki, Jakub: Dress Accessories from Prague, c. 1200 – c. 1800. Catalogue of finds. Yellow Point Publications, Prague–Wrocław 2021.

SAWICKI–LEVÁ 2022 Sawicki, Jakub – Levá, Kateřina: Late Medieval Dress Accessories in Rural Communities in Central-Eastern Europe. European Journal of Archaeology 25/1 (2022) 61–79.

SCHILLING 2022 Schilling László: Egy tölgyfa tövében, a zsebóra alatt. Hun kori leletegyüttes Nyergesújfalu határából. Magyar Régészet Online 11/1 (2022) 37–43. https://doi.org/10.36245/mr.2022.1.5

SCHILLING–LANGÓ 2024 Schilling László – Langó Péter: Négygömbös bronzfüggő töredéke Nyergesújfalu – Sánc-hegyről. — Four-sphere Bronze Pendant Earring Fragment from Nyergesújfalu – Sánc-hegy. In: „… Általad nyert szép hazát…" Tanulmányok Fodor István emlékére II. Szerk.: P. Barna Judit – Szalontai Csaba. Budapest 2024, 55–67.

SCHULZE-DÖRRLAMM 1988 Schulze-Dörrlamm, Mechthild: Untersuchungen zur Herkunft der Ungarn und zum Beginn ihrer Landnahme im Karpatenbecken. Jahrbuch des Römisch-Germanischen Zentralmuseums 35 (1988) 373–478.

SCHULZE-DÖRRLAMM 2002 Schulze-Dörrlamm, Mechthild: Byzantinische Knebelverschlüsse des frühen Mittelalters. Germania 80 (2002) 571–593.

SEDOVA 1981 Седова, М.В.: Ювелирные изделия древнего Новгорода (X–XV вв.).

SELEMCZI 1973 Selmeczi L.: Adatok és szempontok a kunok régészeti kutatásához Szolnok megyében. — Angaben und Standpunkte zur Forschung der Archäologie der Kumanen im Komitat Szolnok. SzMMÉ 1973, 105–115.

SELEMCZI 1992 Selmeczi László: A négyszállási I. számú jász temető. BTM Műhely 4 (1992).

SELEMCZI 2001 Selmeczi László: Egy eltűnt jász település nyomában. — In the track of a disappeared Jazygian settlement. A Jász Múzeum Évkönyve 1975–2000 (2001) 127–149.

SELEMCZI 2005 Selmeczi László: A jászok betelepedése Magyarországra. Korai jász sírok a négyszállási temetőben. Заселение ясов в Венгрию. Ранние ясские могилы в кладбищах пос. Недьсаллаш. CommArchHung (2005) 565–586.

SELEMCZI 2006 Selmeczi László: A karcag-orgondaszentmiklósi kun szállástemető első sírjának lehetséges értelmezése. — Eine mögliche Interpretation des ersten Grabes im Friedhof des Kumanenquartiers von Karcag-Orgondaszentmiklós. CommArchHung 2006, 253–274.

SELEMCZI 2018 Selmeczi László: „Jászok vagyunk, de magyarok" A négyszállási II. sz. jász temető. A jászok magyarrá válása folyamatának régészeti bizonyítékai. Jászsági Füzetek 55. Jászberény 2018.

SERES 2018 Seres István: Gondolatok egy Mezőhegyesről előkerült 1705-ös kuruc poltura kapcsán. Fémek a földből 1 (Mozaikok 19) 2018, 135–137.

SERHIEIEVA 2015 Сергєєва, Марина Сергіївна: Майстри з обробки дерева та кістки давньоруського міста Воїня. Інститут археології НАН України. Київ–Харків–Майдан 2015.

SHPILEV 2010 Шпилев, Андрей Г.: Украшения роменского времени из Курской области (вторая половина VIII – конец X вв.). — Adornments of Romny Time from Kursk Oblast (second half of 8th – late 10th cc.). Stratum Plus 5 (2010) 221–274.

SHPILEV 2014 Шпилев, Андрей Г.: Перстни с христианской символикой конца X–XVII вв. из Курской области. — Rings with Christian Symbols of the Late 10th–17th cc. from Kursk Region. Stratum plus 6 (2014) 286–304.

SHPOLYANSKII 2015 Шполянский, С. В.: Датирующие находки второй половины XIII – первой половины XV в. из Суздаля и селищ Суздальского Ополья (по материалам археологических исследований последних лет). — Finds from the Late-13th Century Through to the Early 15th from Suzdal and the Large Settlements of the Vladimir-Yurevskoye (Suzdal) High Plain, Which Can Be Used for Dating Purposes (with Reference to Materials From Archaeological Excavations of Recent Years). In: Города и веси средневековой Руси: археология, история, культура

К 60-летию Николая Андреевича Макарова. Moskva – Vologda 2015, 199–212.

SIMMER–HAVASI 2023 Simmer Lívia – Havasi Bálint: Közösségi régészet a Göcseji Múzeumban. Pálos monostorok régészeti kutatása Zala megyében. Magyar Régészet 12/1 (2023) 69–73.

SIMON 1994 Simon László: Középkori vaseszközök Nagykőrösről. — Mittelalterliche Eisengägenstande aus Nagykőrös. StudCom 23 (1994) 313–338.

SIMON 2021 Simon, Alexandru: Catedralele Cetăţii Albe (Akkerman / Asprokastron, Bilhorod-Dnistrovskyi / Moncastro), Armenopolis-ul Moldovei. — The Cathedrals of Cetatea Albă (Akkerman / Bilhorod-Dnistrovskyi / Moncastro), Moldavia's Armenopoli. In: *Spaţiul sacru în oraşul medieval*. *Perspective arheologice şi istorice*. Ed.: *Crîngaci Ţiplic, Maria.* Cluj-Napoca 2021, 35–57.

SIMONYI 2005 Simonyi Erika: Középkori templom és temető Felsőzsolca–Nagyszilváson. — Medieval church and churchyard at Felsőzsolca–Nagyszilvás. In: „… a halál árnyékának völgyében járok" A középkori templom körüli temetők kutatása. Szerk.: Ritoók Ágnes – Simonyi Erika. OH 6 (2005) 305–314.

SIMONYI 2020 Simonyi Erika: 16–17. századi boglárkapocs Felsőzsolcáról. — A 16th–17th-Century Brooch-Fastener from Felsőzsolca. In: Új nemzedék. A Szegedi Régészeti Tanszék Tehetséggondozásának elmúlt évtizedei ünnepi kötet B. Tóth Ágnes, Kulcsár Valéria, Vörös Gabriella és Wolf Mária tiszteletére. Monográfiák a Szegedi Tudományegyetem Régészeti Tanszékéről. Sorozatszerk.: Révész László. Szeged 2020, 409–417.

SIPOS 2012 Sipos György (szerk.): A Maros folyó múltja, jelene és jövője. — Trecutul, prezentul, viitorul râului Mureș. — Present, Future of the Maros/Mureş River. Temesvár/Timișoara 2012.

SITDIKOVA 2022 Ситдикова, А. Г. (ред): Археология Волго-Уралья. В 7 т. Т. 7. Позднее средневековье (середина XV–XVII вв.). Институт археологии им. А. Х. Халикова АН РТ; под общ. ред. А. Г. Ситдикова; отв. ред. Ф. Ш. Хузин. – Казань: Изд-во АН РТ, 2022.

SITDIKOVA 2022A Ситдикова, А. Г. (ред): Археология Волго-Уралья. В 7 т. Т. 6. Средние века (вторая треть XIII первая половина XV вв.). Эпоха Золотой Орды (Улуса Джучи) / Институт археологии им. А. Х. Халикова АН РТ; под общ. ред. А. Г. Ситдикова; отв. ред. В. С. Баранов. – Казань: Изд-во АН РТ, 2022.

ŠLANCAROVÁ 2006 Šlancarová, Věra: Středověké prsteny z Brna. — Medieval Fingerrings from Brno. Brno v minulosti a dnes 19 (2006) 57–75.

ŠLANCAROVÁ 2008 Šlancarová, Věra: Nálezy středověkých prstenů z jižní Moravy. — Finds of Medieval Rings from South Moravia. In: Archaeologia Historica 8 (2008) 559–566.

ŠLANCAROVÁ 2010 Šlancarová, Věra: Fede Rings from Rokštejn Castle. In: Zaměřeno na středověk. 1. vyd. Praha: Nakladatelství Lidové noviny 2010, 448–454.

ŠLANCAROVÁ 2018 Šlancarová, Věra: Středověký šperk Archeologické nálezy z jižní Moravy Katalog nálezů. — Catalogue of finds. Brno 2018.

ŠLANCAROVÁ 2022 Šlancarová, Věra: Šperky. — Jewellery. In: Hoch, Aleš (ed.): Zmizelá Třebíč. Výpověď archeologie k dějinám města. Třebíč, 170–183.

ŠLANCAROVÁ–KŘÍŽOVÁ 2009

Šlancarová, Věra – Křížová, Alena: Podoba středověkého šperku (s přihlédnutím ke sbírkám a nálezům na jižní Moravě). Archaické Projevy Materiální Kultury 1 (2009) 141–159.

SOBOLEV–TOROPOV 2010

Соболев, В. Ю. – Торопов, С. Е.: Находка древнерусского наборного пояса в Ильменском Поозерье. — Find of an Ancient-Russian Composite belt at Lake Ilmen. Краеугольный камень. Археология, искусство, культура России и сопредельных стран. Том 2. Москва 2010, 350–360.

SÓFALVI 2013 Sófalvi András: The border- and self-defence of Szeklers from the Medieval Age till the Age of Principality. Castles and other defence objects in the settlement history of Udvarhelyszék. Dissertationes Archaeologicae Ser. 3. No. 1. (2013) 339–366.

SOLDATENKOVA 2008 Солдатенкова, В.В.: Металлические детали одежды и украшения в городском костюме XV–XVI вв. (по материалам раскопа 56 на территории Затьмацкого посада г. Твери). КСИА 222 (2008) 153–169.

SOÓS–TARBAY–PÉTERVÁRY 2023 Soós, Bence – Tarbay, János Gábor – Péterváry, Tamás: Hallstatt period hoard from Somló Hill. — Egy Hallstatt-kori depólelet a Somló-hegyről. CommArchHung 2023, 121–145.

SOÓS 2011 Soós Zoltán: Bronze Objects from the Excavation of the Târgu Mureş Franciscan Friary. Marisia 31 (2011) 313–337.

SOPRONI 1987 Soproni Olivér: Az életfa és a madár a kerámián. Múzsák, Budapest 1987.

CS. SÓS–PARÁDI 1971 Cs. Sós Ágnes – Parádi Nándor: A csátaljai Árpád-kori temető és település I–II. — Árpádian cemetery and settlement at Csátalja. FolArch 22 (1971) 105–141.

SÓSKÚTI 2013 Sóskúti Kornél: Szórvány fémleletek az Óföldeák–Ürmösön (M43, 9–10 lelőhely) feltárt késő szarmata településrészletről. — Metal stray finds from the Late Sarmatian settlement part investigated at Óföldeák–Ürmös (Motorway M43, Site 9–10). JAMÉ 55 (2013) 499–522.

SÓSKÚTI 2018 Sóskúti Kornél: Római kori „resztli”. – Avagy, mit adtak nekünk a rómaiak? – Római mérleg Orosháza határából. Fémek a földből 1 (Mozaikok 19) 2018, 32–36.

SÓSKÚTI–BALÁZS–RÓZSA 2012 Sóskúti Kornél – Balázs János – Rózsa Zoltán: A „szarmata kislány”. Hercegnő sírja az orosházi főtér alatt. Mozaikok 8 (2012) 3–13.

SPASONNYKH 2018 Спасённых, А. Н.: Символика поясных пряжек XVII–XVIII веков.

ŠPEHAR 2007 Špehar, Perica: Srednjovekovni nalazi iz oblasti Braničeva. — Mediaeval finds from the Braničevo area. GSAD/JSAS 23 (2007) 363–390.

ŠPEHAR 2022 Шпехар, Перица: Лична побожност на простору централног Балкана у средњем веку: археолошка сведочанства. Београд 2022.

ŠPEHAR–ŠPEHAR 2024 Шпехар, Перица – Шпехар, Олга (приредили): Црквено брдо у средњем веку: каталог изложбе. — Templomdob a középkorban: kiállítási katalógus. — Crkveno brdo in the Middle Ages: exhibition catalogue. Београд 2024.

SPIER 2012 Spier, Jeffrey: Byzantium and the West: Jewelry in the First Millennium. London 2012.

SPINEI 1986 Spinei, Victor: Săpăturile de la Trifeşti (Jud. laşi). — Fouilles de Trifeşti (Dép. laşi). Materiale şi Cercetări Arheologice 16 (1986) 237–242.

SPINEI 2009 Spinei, Victor: The Romanians and the Turkic Nomads North of the Danube Delta from the Tenth to the Mid-Thirteenth Century. Leiden–Boston 2009.

SPINEI–POPOVICI 1985 Spinei, Victor – Popovici, Rodica: Cercetarile arheologice din necropola medievala de la Hudum, jud. Botosani. — Recherches archeologiques effectuees dans la necropole medievale de Hudum. Arheologia Moldovei 10 (1985) 74–88.

STADLER 2003 Stadler, Harald: Die Zeit sporadischer Fundaufsammlungen und früher archäologischer Untersuchungen. Hrsg.: Zanesco, Alexander – Schmitz-Esser, Romedio. In: Forum Hall in Tirol Neues zur Geschichte der Stadt. Band 1 (2003) 8–21.

STANEV 2019 Stanev, Alexander: Късноантични или късносредновековни? За един тип колании закопчалки с S-овидна форма. — Late antiquity or late medieval? About S-shaped belt claps. In: Contributions to bulgarian archaeology IX, Sofia 2019, 149–164.

STANILOV 1995 Станилов, Станислав: Метални гарнитури за ремъци и облекло от двореца във Велики Преслав. Плиска Преслав 7 (1995) 110–135.

STANOJEV 1989 Stanojev, Nebojša: Nekropole X–XV veka u Vojvodini. — Nekropolen aus dem 10.–15. Jahrhundert in der Vojvodina. Arheološko društvo Vojvodine, Katalog 1, Novi Sad 1989.

STANOJEV 2019 Stanojev, Nebojša: Бач : археологија. — Castrum Bachiense : archaeologia. Нови Сад: Музеј Војводине; Петроварадин: Покрајински завод за заштиту споменика културе, 2019.

STARSKI 2009 Starski, Michal: Badania archeologiczne na rynku miejskim w Pucku. — Archäologische Untersuchungen auf dem Stadtmarkt in Puck/Putzig. AAP, t. III, XVI Sesja Pomorzoznawcza – część 2 (2009) 319–332.

ȘTEFAN ET AL. 1967 Ștefan, Gh. – Barnea, I. – Comșa, M. – Comșa, E.: Dinogetia I. Așezarea feudală timpurie de la Bisericuţa-Garvăn, Editura Academiei RSR, București 1967.

STEPANOVA 2020 Степанова, Ю.В.: Перстни из сельских погребальных памятников Тверского Верхневолжья XI–XIII вв. — Finger-rings from the Rural Burial Sites of the Tver Upper Volga of 11th–13th Centuries. «На одно крыло — серебряная, На другое — золотая...» Сборник статей памяти Светланы Рябцевой. *Кишинёв 2020, 191–199.*

STEPANOVA 2022 Степанова, Ю.В.: Булавки в костюме населения Верхневолжья XI–XVII вв. Женская традиционная культура и костюм в эпоху Средневековья и Новое время. Выпуск 4 (2022) 72–82.

STEPANOVA–ORPHINSKAYA–SOBOLEV 2019

Степанова, Ю. В. – Орфинская, О. В. – Соболев, В. Ю.: Курганные могильники у д. Кошево и пос. Волга (Тверская область): история изучения и материалы раскопок. — Barrow cemeteries near the Koshevo village and the Volga township (Tver oblast): excavated materials and history of research. Записки ИИМК РАН. 2019. Вып. 21. С. 125–139.

STEUER 2022 Steuer István: Római császárkori érmék a Jászságból 2021–2022. Acta Numismatica Hungarica 4 (2022) 23–59.

STIBRÁNYI 2017 Stibrányi Máté: A határon álló templomok. A középkori templomos helyek és a településhálózat vizsgálata Fejér megyében. — Churches on the boundary. Investigation of medieval church sites and the setlement pattern in Fejér County, Hungary. Magyarország Régészeti Topográfiája. Múlt, jelen, jövő. — Archaeological Topography of Hungary. Past, Present and Future. Szerk./Eds.: Benkő, Elek – Bondár, Mária – Kolláth, Ágnes. Archaeolingua, Budapest 2017, 369–386.

STOLYARENKO 2010 Столяренко, Е. Н.: Пуговицы из захоронений «Консульской церкви» крепости Чембало (XIV–XV вв.). — Buttons from graves of "Konsulska church" of Chembalo fortress (XIV–XV centuries). Древности 9 (2010) 290–302.

ŠUĆUR ET AL. 2020 Šućur, Jure – Brajković, Dario – Bedić, Željka – Vyroubal, Vlasta: Pakoštane – Maksanova gomila, a newly discovered necropolis of kamici (stećci). In: 5th International Scientific Conference of Mediaeval Archaeology: Life and Death in Mediaeval and Early Modern Times. Zbornik Instituta za Arheologiju serta Instituti Archaeologici Knjiga, Volume 14, Zagreb 2020, 215–238.

ŠTULAR 2014 Štular, Benjamin: On the Fringes of Empire Archaeology of the Medieval Castle Stein on Southern Border of the Holy Roman Empire. Ljubljana 2014.

ŠTULAR 2015 Štular, Benjamin (ed.): Smlednik Castle. E-Monographiae Instituti Archaeologici Sloveniae 8. Ljubljana 2015.

SÜMEGHY 2014 Sümeghy Borbála Alice: A Maros hordalékkúp fejlődéstörténeti rekonstrukciója. Szegedi Tudományegyetem Természettudományi és Informatikai Kar Földtudományok Doktori Iskola Természeti Földrajzi és Geoinformatikai Tanszék, Szeged 2014.

SÜMEGI ET AL. 1999 Sümegi Pál – Magyari Enikő – Dániel Péter – Hertelendi Ede – Rudner Edina: A kardoskúti Fehér-tó negyedidőszaki fejlődéstörténetének rekonstrukciója. — A reconstruction of the Quaternary geohistory of Fehér lake at Kardoskut. Földtani Közlöny 129/4 (1999) 479–519.

SZABADVÁRY 2021 Szabadváry Tamás: Késő római kori és kora újkori leletek Páty környezetéből. — Late Roman and Early Modern Age small finds from the vicinity of Páty (Pest County, Hungary). Glaeba 1 (2021) 178–195.

SZABADVÁRY–A. VIDA 2024 Szabadváry Tamás – A. Vida István: A Nagyharsány – Kopáralja késő római kori villakomplexum fürdőépületében végzett közösségi régészeti önkéntes munka eredményeiről. — Findings of Community Archaeological Fieldwork Conducted with volunteers in the Bathhouse of the Late Roman Villa Complex at Nagyharsány – Kopáralja. FolArch 58 (2024) 185–189.

SZABÓ 2019 Szabó Csaba: A régészet új irányzatai. A városi és közönségrégészet perspektívái Erdélyben. Korunk 30/7 (2019) 58–68.

SZABÓ 1936 Szabó Imre: A makó-mezőkopáncsi templomrom. Csanádvármegyei Könyvtár 31 (1936).

SZABÓ 1938 Szabó Kálmán: Az alföldi magyar nép művelődéstörténeti emlékei — Kulturgeschichtliche Denkmäler der Ungarischen Tiefebene. Bibliotheca Humanitatis Historica 3, Budapest 1938.

SZABÓ 1959 Szabó Ferenc: Betyárvilág Orosháza környékén a szabadságharc után. SzKMÉ 2 (1959) 41–76.

SZABÓ 1974 Szabó Ferenc: A Dél-Alföld pusztai csárdái. Ethnographia 85 (1974) 333–344.

V. SZABÓ 2009 V. Szabó Gábor: Kincsek a föld alatt. Elrejtett bronzkori fémek nyomában. In: Régészeti dimenziók. Bibliotheca Archaeologica. Az ELTE BTK Régészettudományi Intézet és a L'Harmattan Kiadó közös sorozata. Szerk.: Anders Alexandra – Szabó Miklós – Raczky Pál. Budapest 2009, 123–138.

V. SZABÓ 2011 V. Szabó Gábor: Ahol a bronz terem… Előzetes jelentés a baks-temetőparti késő bronzkori lelőhelyen végzett fémkereső műszeres kutatásokról. — Wo die Bronze liegt... Vorläufiger Bericht zu Geländeuntersuchungen mit Metallsonden am spätbronzezeitlichen Fundort Baks-Temetőpart. MFMÉ – StudArch 12 (2011) 91–126.

V. SZABÓ 2018 V. Szabó Gábor: Késő bronzkori sarló Mezőhegyes határából. Fémek a földből 1 (Mozaikok 19) 2018, 19–23.

V. SZABÓ–BÁLINT 2017 V. Szabó Gábor – Bálint Marianna: A második hajdúböszörményi szitula. — The second situla of Hajdúböszörmény. In: A második hajdúböszörményi szitula és kapcsolatrendszere. The second situla of Hajdúböszörmény and its relations. Szerk.: V. Szabó Gábor – Bálint Marianna – Váczi Gábor. Studia Oppidorum Haidonicalium 13 (2017) 9–44.

V. SZABÓ–CZAJLIK–REMÉNYI 2014 V. Szabó Gábor – Czajlik Zoltán – Reményi László: Egy vaskori fegyveres konfliktus nyomai. Új topográfiai eredmények a dédestapolcsányi Verebce-tető kutatásában I. Magyar Régészet 3/1 (2014) 1–6.

V. SZABÓ–CZUKOR 2018 V. Szabó Gábor – Czukor Péter: Egy remek-lábvértes dél-alföldi hérosz nyomában. A Szeged határában előkerült késő bronzkori arany lábvért története. Határtalan Régészet 3/2 (2018) 56–59.

SZABÓ 1992 Szabó Géza: Tiszaörs régészeti emlékei. In: Tiszaörs. Tanulmányok a falu múltjából. Szerk.: Szabó István. Debrecen 1992, 39–61.

SZABÓ ET AL. 2018 Szabó Géza – Békefi Mónika – Király Edit – Csányi Viktor: Megelőző régészeti feltárás a Tolna megyei Kesztölc középkori mezőváros területén I. (2007). — Eine vorbeugende archäologische Freilegung im Komitat Tolnau auf dem Gebiet der mittelalterlichen Siedlung Kesztölc (2007). WMMÉ 40 (2018) 147–206.

SZABÓ 1972 Szabó János Győző: Gótikus pártaövek a kisnánai vár temetőjéből. — Spätmittelalterlichen Prunkgürteln aus dem Burg-Friedhof von Kisnána. EMÉ 1970–71 (1972) 57–88.

SZABÓ 1980 Szabó János Győző: Árpád-kori telep és temetője Sarud határában IV. A sírok relatív és abszolút kronológiája, a temető jellege. — Árpádenzeitliche Siedlung und ihre Friedhof in der Gemarkung von

Sarud IV. Absolute und Relative Chronologie des Friedhofes, Charakters des Friedhofes. EMÉ 16/17 (1980) 45–136.

SZABÓ 1974 Szabó János József: Középkori éremlelet Csorváson. Múz.Hír. 1974/3, 1–2.

SZABÓ 1978 Szabó János József: Népvándorláskori teleprészlet és Árpád-kori településnyomok Battonya határában. — Völkerwanderungszeitlicher Siedlungsteil und arpadenzeitliche Siedlungsspuren in der Nähe von Battonya. BMMK 5 (1978) 61–85.

SZABÓ 1978A Szabó János József: Battonya határának településtörténeti képe az újkőkortól az Árpád-korig. Kézirat 1978. Helytörténeti Gyűjtemény, Battonya.

SZABÓ–SZAJCSÁN 2017 Szabó Máté – Szajcsán Éva: Fémkeresős együttműködések a régészeti terepmunkában. In: Várak, kastélyok, templomok Évkönyv 2017, 40–44.

SZABÓ ET AL. 2016 Szabó Máté – Bertók Gábor – Gáti Csilla – Szajcsán Éva: A mohácsi csatatér kutatása – Az első országos fémkeresős szakmai hétvége és tanulságai. — Mohács Battlefield Survey – The Lessons Learned From The First National Archaeological Metal Detecting Rally. Magyar Régészet 5/2 (2016) 1–7.

SZALONTAI 2012 Szalontai Csaba: Egy eddig ismeretlen földvárról Csanádpalota határában. — An earlier unknown hill fort from the vicinity of Csanádpalota. In: „Sötét idők rejtélyei" (6–11. századi régészeti emlékek a Kárpát-medencében és környékén). Tempora Obscura 3. Szerk.: Liska András – Szatmári Imre. Békéscsaba 2012, 275–296.

SZALONTAI 2017 Szalontai Csaba: Csongrád, Feketevár, bolgárok, Titel? In: Sodrásban. Tanulmányok Dr. Szűcs Judit köszöntésére. Szerk.: Fodor Péter – Gyöngyössy Orsolya. Csongrád 2017, 15–27, 341–342.

SZALONTAI 2021 Szalontai Csaba: Rév vagy nem rév? Gondolatok a szegedi átkelőhely szerepéről. — Crossing or nothing? – thoughts on the role of the river crossing at Szeged. In: Évezredek a Közép-Tisza mentén. Kapcsolatok és hálózatok. Szerk.: F. Kovács Péter – Kelemen Angéla – Tárnoki Judit. Szolnoki Régészeti Tanulmányok 2. Szolnok 2021, 205–230.

SZALONTAI ET AL. 2017 Szalontai Csaba – Priskin Annamária – Czukor Péter – Szeverényi Vajk: Őskori tájhasználat a Délkelet-Alföldön néhány késő bronzkori földvár alapján. Interdiszciplináris Tájkutatás a XXI. században. A VII. Magyar Tájökológiai Konferencia tanulmányai. Szeged 2017, 565–573.

P. SZANYI 2023 Péterváry-Szanyi Brigitta: UTAK MENTÉN. A Laczkó Dezső Múzeum közösségi programja. Magyar Régészet 12/3 (2023) 69–73.

SZARKA 2019 Szarka József: Szarvas és Bánréve. Középkori utak és átkelőhelyek Szarvas környékén. In: Füleky György emlékkonferencia. A táj változásai a Kárpát-medencében, XII. tudományos tájtörténeti konferencia. Szarvas 2019, 169–175.

SZARKA 2020 Szarka József: Gyalu és Istvánháza középkori átkelőhelyei. Adatok Izabella királyné 1541-es Kunszentmártontól Lippáig tartó útjának lehetséges útvonalához. In: Jászkunsági és kunszentmártoni tanulmányok. Szerk.: Barna Gábor. Kunszentmárton 2020, 81–91.

SZATMÁRI 1985 Szatmári Imre: Késő középkori kályhacsempék Nagymágocsról. Acta Antiqua et Archaeologica Supplementum 5 (1985) 55–77.

SZATMÁRI 1995 Szatmári Imre: Bizánci típusú ereklyetartó mellkeresztek Békés és Csongrád megyében. — Die Pektorales byzantinischen Typs als Reliquienschreine im Komitat Békés und Csongrád. MFMÉ – StudArch 1 (1995) 219–264.

SZATMÁRI 1996A Szatmári Imre: A középkori Szénásegyház nyomában. In: Fejezetek a község történetéből 4. Szerk.: Czeglédi Mihály. Nagyszénás 1996, 7–97.

SZATMÁRI 1996B Szatmári Imre: Középkori templom feltárása Telekgerendás határában. — Die Freilegung des mittelalterlichen Kirchengebäudes in der Gemarkaung Telekgerendás. BMMK 16 (1996) 209–255.

SZATMÁRI 1996C Szatmári Imre: Árpád-kor templom Gyula és Szabadkígyós határvonalán. — Árpádenzeitliche Kirche an der Grenze der Ortschaften Gyula and Szabadkígyós. MFMÉ – StudArch 2 (1996) 353–380.

SZATMÁRI 1996D Szatmári Imre: Honfoglalás kori lovas sírok Décsén. — Reitergrabstätten aus der Zeit der Landnahme in Décse. In: A magyar

honfoglalás korának régészeti emlékei. Szerk.: Wolf Mária – Révész László. Miskolc 1996, 162–186.

SZATMÁRI 1999A Szatmári Imre: A középkori Csorvás és temploma. — Medieval Csorvás and its church. BMMK 20 (1999) 83–145.

SZATMÁRI 1999B Szatmári Imre: A sarkadi vár középkori leletei. — Die mittelalterlichen Funde der Burg Sarkad. CommArchHung 1999, 171–192.

SZATMÁRI 2000 Szatmári Imre: Újabb ásatások Nagyszénáson. Árpád-kori település és temploma és temetője a Dózsa-erdőben. In: Fejezetek a község történetéből 7. Szerk.: Czeglédi Mihály. Nagyszénás 2000, 5–128.

SZATMÁRI 2001 Szatmári Imre: Az Árpád-ház kihalásától Gyula török bevételéig. In: Békés megye képes krónikája. Szerk.: Erdmann Gyula – Havassy Péter. Békéscsaba 2001, 74–88.

SZATMÁRI 2005 Szatmári Imre: Békés megye középkori templomai. — Mediaeval churches in Békés County. Békéscsaba 2005.

SZATMÁRI 2005A Szatmári Imre: A békéscsabai későromán kori arany melltű. — Late roman golden brooch from Békéscsaba. ArchÉrt 130 (2005) 195–203.

SZATMÁRI 2013 Szatmári Imre: Az Árpád-kori Bercsényegyháza; A középkori Décse temploma és temetője. — Two Medieval Churches in Békés County (Hungary). VAH 28 (2013) 431–615.

SZATMÁRI 2014A Szatmári Imre: Árpád-kori fémtálak Békés megyei gyűjteményekben. — Árpádian age metal bowls in collections of county Békés. ArchÉrt 139 (2014) 171–192.

SZATMÁRI 2014B Szatmári Imre: Az orosházi Árpád-kori korpusz. In: Mozaikok 12 (2014) 62–71.

SZATMÁRI 2015 Szatmári Imre: Középkori települések régészeti azonosítása Gyula környékén. Régészeti adatok Gyula város kialakulásának kérdéséhez. In: Gyula város történetének kezdetei. Szerk.: Erdész Ádám. Gyula 2015, 123–168.

SZATMÁRI 2017 Szatmári Imre: Gyula és Sarkad környékének régészeti topográfiája. Magyarország Régészeti Topográfiája, Békés megye IV/4. kötet. – Helyzetkép 2015. — The Archaeological Topography of the Territory of Gyula and Sarkad. Archaeological Topography of Hungary, Békés County, volume IV/4: the situation in 2015. In: Magyarország

Régészeti Topográfiája. Múlt, jelen, jövő. Szerk.: Benkő Elek – Bondár Mária – Kolláth Ágnes. Budapest 2017, 425–444.

SZATMÁRI 2018 Szatmári Imre: Középkori temetőárkok drónnal készített felvételeken. Fémek a földből 1 (Mozaikok 19) 2018, 86–89.

SZATMÁRI 2025 Szatmári, Imre: The Round Church of Battonya. Ziridava, Studia Archaeologica 39 (2025) 129–152.

SZATMÁRI–GERELYES 1998

Szatmári Imre – Gerelyes Ibolya: Középkori falusi templomok régészeti kutatása Gyula határában (Implom József ásatásainak hitelesítése). In: Tanulmányok a gyulai vár és uradalma történetéhez. Szerk.: Jankovich B. Dénes. Gyulai Füzetek 8 (1998) 9–129.

SZATMÁRI–KEREKES 2014

Szatmári Imre – Kerekes György: Medieval villages in the fields surrounding Mezőhegyes. Ziridava Studia Archaeologica 28 (2014) 193 – 208.

SZATMÁRI–VÁGÓ 1993

Szatmári Imre – Vágó Csaba: Medgyesegyháza területének településtörténete az őskortól a török világ végéig. In: Medgyesegyháza 1893–1993. Tanulmányok a nagyközséggé alakulás centenáriuma tiszteletére. Szerk.: Szabó Ferenc. Medgyesegyháza 1993, 8–66.

SZCZUREK 2014 Szczurek, Tadeusz: Późnośredniowieczne skarby monet z dolnego Nadodrza i dolnego Połabia z zawartością biżuterii i ozdób. — Late Medieval Hoards of Coins from the Lower Odra Region and Lower Elbeland, Containing Jewellery and Ornaments. Studia Lednickie 13 (2014) 49–76.

V. SZÉKELY 2002 V. Székely György: Kun eredetű tárgyak és kulturális elemek Nyárlőrinc középkori temetőjében. — Objects of Cumanian origin and cultural elements in the medieval cemetery of Nyárlőrinc. In: A Jászkunság kutatása. Tudományos konferencia a Kiskun Múzeumban. Szerk.: Bánkiné dr. Molnár Erzsébet – Hortiné dr. Bathó Edit – Kiss Erika. Jászberény 2002, 35–45.

SZÉKELY 1980 Székely, Zoltán: Cercetări arheologice în necropola feudală de la Peteni (sec. XII). Date arheologice preliminare. — La nécropole féodale de Peteni. Materiale şi cercetări arheologice 14 (1980) 504–508.

SZÉKELY 1981 Szekely, Zoltán: Elemente bizantine în inventarul necropolelor din sec. al XII-lea de la Zăbala şi Peteni, judeţul Covasna. Muzeul Naţional 5 (1981) 137–138.

SZEKERES 2003 Szekeres Krisztina: Késő középkori szívsormotívumos csatok tipológiája. Szakdolgozat „B" téma, kézirat, SzTE BTK Régészeti Tanszék 2003.

SZEKERES 2005 Szekeres Krisztina: Temetkezések Edelény–Cseb középkori templomában. — Burials in the medieval church of Edelény–Cseb. A Borsodi tájház közleményei 17–18, Edelény 2005, 33–46.

SZELEKOVSZKY 1999 Szelekovszky László: Békés megye kunhalmai. Békéscsaba 1999.

SZÉLL 1940 Széll Márta: Elpusztult falvak, XI–XVI. századbeli régészeti leletek Szeged és Hódmezővásárhely határában. Dolg 15 (1940) 159–180.

SZÉLL 1941 Széll Márta: Elpusztult falvak, XI–XVI. századbeli régészeti leletek Csongrád vármegye területén. Dolg 16 (1941) 169–173.

SZÉLL 1942 Széll Márta: Elpusztult falvak, XI–XII. századbeli régészeti leletek Szentes határában. Dolg 17 (1942) 128–132.

SZÉLL 1943 Széll Márta: Elpusztult falvak, X–XVII. századbeli régészeti leletek Csongrád vármegye területén. — Vernichtete Dörfer, und Funde aus den X.–XVII. Jahrhunderten im Kom. Csongrád. Dolg 18 (1943) 176–181.

SZÉNÁSZKY 1978 Szénászky, Júlia: Der Vinča-Fund von Battonya. BMMK 5 (1978) 3–12.

SZÉNÁSZKY 1978A Szénászky Júlia: Egy újkőkori szobor töredéke. BÉ 13/2 (1978) 222–223.

G. SZÉNÁSZKY 1983A G. Szénászky Júlia: Csorvás-Külsőmonor. Régészeti Füzetek 36 (1983) 11.

G. SZÉNÁSZKY 1983B G. Szénászky Júlia: Csorvás-Fehér tanya. Régészeti Füzetek 36 (1983) 54.

SZÉNÁSZKY 1990 Szénászky Júlia: Arcos edényfedő Battonyáról. — Deckel eines Gesichtsgefäßes aus Battonya. ArchÉrt 117 (1990) 151–160.

SZENDREI 1888A Szendrei János: Képes kalauz az Országos Nőipari Egyesület javára az Iparművészeti Múzeum helyiségeiben rendezett gyűrű-kiállításhoz. Franklin Társulat, Budapest 1888.

SZENDREI 1888B Szendrei János: A gyűrűkiállítás Budapesten. Vasárnapi Újság 35. évfolyam, 21. szám, 1888. május 20. Budapest 1888, 350–351.

SZENDREI 1889A Szendrei, Jean: Catalogue descriptif et illustré de la Collection de Bagues de Madame Gustave de Tarnóczy. Paris 1889.

SZENDREI 1889B Szendrei János: A gyűrű. Történelmi és műtörténelmi szempontból I. Vasárnapi Újság 36. évfolyam, 47. szám, 1889. november 24. Budapest 1889, 759–762.

SZENDREI 1889C Szendrei János: A gyűrű. Történelmi és műtörténelmi szempontból II. Vasárnapi Újság 36. évfolyam, 48. szám, 1889. december 1. Budapest 1889, 779–782.

SZENDREI 1889D Szendrei János: A gyűrű. Történelmi és műtörténelmi szempontból III. Vasárnapi Újság 36. évfolyam, 49. szám, 1889. december 8. Budapest 1889, 801–803.

SZENTMIKLÓSI ET AL. 2011 Szentmiklosi, Alexandru – Heeb, Bernhard S. – Heeb, Julia – Harding, Anthony – Krause, Rüdiger – Becker, Helmut: Corneşti-Iarcuri — A Bronze Age town in the Romanian Banat? Antiquity 85 (2011) 819–838.

SZIGETI 2018 Szigeti Judit: Román kori díszzabla áttört díszű, aranyozott veretes tagja. Fémek a földből 1 (Mozaikok 19) 2018, 93–95.

SZIGETI 2021A Szigeti Judit: Honfoglaláskori tárgyak és azok kapcsolatrendszere. In: P. Horváth–Rózsa–Szigeti 2021, 14–15.

SZIGETI 2021B Szigeti Judit: Kopáncs falu gyűrűi. In: P. Horváth–Rózsa–Szigeti 2021, 20–24.

SZIGETI 2022 Szigeti Judit: A kora Árpád-kori temető ismertetése, a leletanyag elemzése, értékelése. In: Kisbárkány-Kukely-tanya kora Árpád-kori temetője. Egy közösségi régészeti projekt első eredményei. Szerk.: Rózsa Zoltán – Szigeti Judit, Budapest 2022, 33–93.

SZIGETI 2023 Szigeti Judit: Halimba-Cseres honfoglalás és kora Árpád-kori temető. Magyarország honfoglalás kori és kora Árpád-kori sírleletei 15.

Sorozatszerkesztő: Kovács László – Révész László. Szeged – Budapest 2023.

SZIGETI–RÓZSA 2024 Szigeti Judit – Rózsa Zoltán: Seals from the Árpád era? Acta Numismatica 2 (2024) 49–60.

SZIGETI–CSÁNYI–RÓZSA 2020

Szigeti Judit – Csányi Viktor – Rózsa Zoltán: Régészeti adatok az Árpád-kor kerámiaművességéhez; Székkutas, Sós-halmi-dűlő (33720). — New archaeological data on the pottery of the Árpádian-period; Székkutas, Sós-halmi-dűlő (33720). ArchÉrt 145 (2020) 157–187.

SZIGETI–RÓZSA–TEREI 2018

Szigeti Judit – Rózsa Zoltán – Terei György: „Mosom kezeimet" Bűn- és erénytálak az Árpád-kori Magyarországon. Határtalan Régészet 3/2 (2018) 60–63.

SZILÁGYI 1995 Szilágyi, Katalin: The beads of tenth- to twelfth century Hungary. BEADS Journal of the Society of Bead Researchers 7 (1995) 65–97.

SZILÁGYI–NAGY-BALOGH–SÓLYMOS 1995

Szilágyi, Katalin – Nagy-Balogh, Judit – Sólymos G, Kamilla: Similar beads of type 60 from ninth-century Magna Hungaria and tenth-century Hungary. In: Glass beads. Cultural history, Technology, Experiment and Analogy. Ed.: Rasmussen, Marianne – Hansen, Ulla Lund – Näsmar, Ulf, Lejre 1995.

SZILÁGYI 2021 Szilágyi Mihály: Hódoltság korabeli szórvány érmek. In: P. Horváth–Rózsa–Szigeti 2021, 64–65.

SZILÁGYI 2023 Szilágyi Orsolya: Fémdetektorosok és önkénteskedés Erdélyben. — Metal detectorists and volunteers in Transylvania. Magyar Régészet 12/2 (2023) 43–46.

SZILÁGYI 2010 Szilágyi Zsolt: Berettyóújfalu és a Sárrét kapcsolatrendszere. A történeti földrajzi nézőpont egyik lehetséges olvasata. Bihari Diéta 6–7 (2010) 101–126.

SZIRMAI 2002 Szirmai Krisztina: Római kori fémleletek az alberfalvi vicusból. Az 1994. és az 1996. évi ásatás, BudRég 35/1 (2002) 303–339.

SZOLNOKI 2006 Szolnoki László: A nagycserei vaseszközlelet. — Der Eisenwerkzeugfund von Nagycsere. DMÉ 2006, 217–237.

SZŐCS 2020 Szőcs Péter Levente: A kegyelet és a kegyesség emlékei a nagybányai Szent István-templom körüli temető kora újkori sírjaiban. In: Peregrináció és erudíció. Tanulmányok Tonk Sándor tiszteletére. Szerk.: Bogdándi Zsolt – Lupescu Makó Mária. Kolozsvár 2020, 435–452.

SZŐCS 2024 Szőcs Péter Levente: Középkori és kora újkori tűk néhány példánya Nagybányáról. — Medieval and early modern pins from Baia Mare. In: A tudománynak gazdag ágai… Tanulmányok Benkő Elek hetvenedik születésnapjára. Szerk.: Kovács Gyöngyi – Zatykó Csilla. Budapest 2024, 341–356.

SZŐCS–MÉRAI–ENG 2005 Szőcs Péter Levente – Mérai Dóra – Eng, Jacqueline T.: A nagykároly-bobáldi temető és templom 2001. évi régészeti kutatása. — Archaeological investigation of the Nagykároly-Bobáld cemetery and church in 2001. In: „… a halál árnyékában járok” – a középkori templom körüli temetők kutatása. Szerk.: Ritoók Ágnes – Simonyi Erika. Opuscula Hungarica 6 (2005) 315–324.

SZŐKE 1962 Szőke Béla: A honfoglaló és kora Árpád-kori magyarság régészeti emlékei. Régészeti Tanulmányok I, Akadémiai Kiadó, Budapest 1962.

SZŐKE 1996 Szőke, Béla Miklós: Die Prämonstratenserpropstei von Alsórajk-Kastélydomb. Archäologie und Siedlungsgesichte in Hahöter Becken, Südwest-Ungarn von der Völkerwanderungszeit bis zum Mittelalter. Antaeus 23 (1996) 251–288.

SZŐKE 2019 Szőke Béla Miklós: A karoling-kor Pannoniában. Mosaburg/Zalavár vol. 1, Budapest 2019.

SZŐKE–VÁNDOR 1987 Szőke Béla Miklós – Vándor László: Pusztaszentlászló Árpád-kori temetője. Fontes Archaeologici Hungariae, Budapest 1987.

SZÖRÉNYI 2004 Szörényi Gábor: A szuhogy-csorbakői vár kutatása. — The researching of the castle of Szuhogy-Csorbakő. HOMÉ 43 (2004) 231–320.

SZÖRÉNYI 2008 Szörényi Gábor: Sajószöged középkori temetői. — Die mittelalterlichen Friedhöfe von Sajószöged. ArchÉrt 133 (2008) 251–272.

SZTANKOVÁNSZKI 2014

Sztankovánszki Tibor: Régészeti terepbejárások Orosháza határában. Kardoskút nyugati határának szarmata lelőhelyei. Szakdolgozat. SzTE – BTK, Régészeti Tanszék, Szeged 2014.

SZÜCSI 2020 Szücsi Frigyes: Egy különleges avar kori temető és a közösségi régészet. A csákberény-orondpusztai tervásatás első eredményei. Lancea Regis. A Közösségi Régészeti Egyesület Közleményei 2020/3 (2020) 1–11.

SZÜCSI–KISS 2021 Szücsi Frigyes – Kiss Alexandra: A székesfehérvári Szent István Király Múzeum közösségi régészeti programja. A program kialakulása, működése és eredményei. — Community Archaeology Programme at the Szent István Király Museum in Székesfehérvár. Development, Protocols, and Achievements. Régészet Online 10/2 (2021) 89–96.

SZVATH 2016 Szvath Márton: Fémanyag. In: Mészáros 2016, 128–138.

TAKÁCS 2000 Takács Károly: Árpád-kori csatornarendszerek kutatása a Rábaközben és a Kárpát-medence egyéb területein. Korall 2000/ősz, 27–61.

TAKÁCS 2024 Takács Miklós: A pusztásodás az Árpád-korban. — Desolation of Rural Settlements in the Árpádian Age. Axis 5/2 (2024) 31–42.

TALABÉR 2018 Talabér Ildikó: Római kori gyűrűk a Janus Pannonius Múzeum régészeti gyűjteményéből. Dissertationes Archaeologicae ex Instituto Archaeologico Universitatis de Rolando Eötvös nominatae Supplementum 1, FIRKáK IV. Fiatal Római Koros Kutatók IV. Konferenciakötete. Szerk.: Bartus Dávid – Boruzs Katalin. Budapest–Visegrád 2018, 81–102.

TÁLAS 1990 Tálas László: Újabb XVI. századi éremkincsleletek Szolnok megyéből. — Erneuete Münzenschatzfunde aus dem 16. Jahrhundert im Bezirk Szolnok. SzMMÉ 7 (1990) 213–229.

ŢÂNŢĂREANU 2010 Ţânţăreanu, Ecaterina: Habitat medieval în sud-vestul Munteniei în sec. XIV-XVII. Temeiuri istorice şi arheologice. Editura Renaissance, Bucureşti 2010.

ŢÂNŢĂREANU 2012 Ţânţăreanu, Ecaterina: Tezaurul de la Brânceni, jud. Teleorman, un tezaur medieval cu monede şi podoabe. — The Medieval Coin and Adornment Hoard from Brânceni, Teleorman. Buletinul Muzeului Judeţean Teleorman Seria Arheologie 4 (2012) 227–238.

TARBAY ET AL. 2023 Tarbay, János Gábor – Soós, Bence – Péterváry, Tamás – Bárány, Annamária – Lukács, Balázs: The Late Bronze Age Somló Hill and a new bronze hoard. — A késő bronzkori Somló-hegy és egy új bronzdepó. CommArchHung 2023, 79–104.

TARI 1989 Tari Edit: A hévízgyörki középkori templom. Egy XIII. századi romtemplom régészeti feltárása és műemléki helyreállítása. — Archeological excavation of the church. Múzeumi Füzetek 39, Aszód 1989.

TARI 1991 Tari Edit: Árpád-kori templomok Cegléd környékén I. — Árpád age churches in the surroundings of Cegléd I. StudCom 22 (1991) 389–429.

TARI 1994 Tari Edit: Késő középkori temetkezések Cegléd határában. — Spätmittelalterliche Gräber auf der cegléder Flur. StudCom 23 (1994) 223–235.

TARKÓ 2007 Tarkó Gábor: A mezőhegyesi helytörténeti múzeum régészeti gyűjteménye. Szegedi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, Szeged 2007. Kézirat, beadásra nem került.

TĂTARU–MARTIN 2020 Tătaru, Cristina – Martin, Tudor Alexandru: Pin jewelry pieces from an early 17th century hoard found near Vlădicească village, Călăraşi county. In: 'One her wings is silver, the other one is made of gold' Selected papers in memory of Svetlana Ryabtseva. Ed.: Rabinovich, R. A. – Telnov, N. P. Stratum library, Kishinev 2020, 107–117.

ŢEICU 2009 Ţeicu, Dumitru: Arta minora medievală din Banat. — Minor medieval art in Banat. Timişoara 2009.

TELCEAN 1976 Telcean, Ecaterina: Tezaurul de la Visuia (sec. XVI.). — Le trésor de Visuia (XVl-e siécle). File de Istorie 4 (1976) 205–216.

TENTIUC ET AL. 2012 Tentiuc, Ion – Bubulici, Valeriu – Vasilache, Mariana – Sîrbu, Livia: Rezultatele investigațiilor arheologice de la Biserica Măzărache din Chișinău în anul 2010. — The results of archaeological research in the Mazarache Church of Chişinău in 2010. Tyragetia Arheologie Istorie Antică 6 (21/1) 2012, 281–328.

TEODOR 1985 Teodor, Gh. Dan: Autohtoni şi migratori la est de Carpaţi în secolele VI–X e.n. — Natives and migratory peoples east of the Carphatians in the 6th – 10th centuries A.D. Arheologia Moldovei 10 (1985) 50–73.

TESLENKO–LYSENKO 2004 Тесленко, И. Б. – Лысенко, А. В.: Средневековый христианский храм на южной окраине с. Малый Маяк и его археологическое окружение. — Medieval christian church in the southern periphery of Malyi Mayak village and its archaeological evironment. In: О древностях Южного берега Крыма и гор Таврических: сб. науч. трудов. Kiev 2004, 260–296.

TETTAMANTI 2014 Tettamanti Sarolta: Régészeti kutatások a váci várban 1998-2002 között. — The Archaeological Investigations in the Castle of Vác in 1998-2002. In: Múltunk a föld alatt. Újabb régészeti kutatások Pest megyében. — Our Past under the Earth. Recent Archaeological Investigations in Pest County. Szerk.: Rajna András. Szentendre 2014, 153–166, 178, 291–315.

TKALČEC 2016 Tkalčec, Tatjana: Life in a mediaeval castle: bone artefacts as indicators of handicrat and leisure. In: Close to the bone: current studies in bone technologies. Ed.: Vitezović, Selena. Belgrade 2016, 356–363.

TOMIČIĆ 2009 Tomičić, Željko: Suhopolje – Kliškovac: Od toponima do arheloške spoznaje! Suhopolje – Kliškovac. — Vom Toponym zur archäologischen Erkenntnis! Starohrvatska prosvjeta III. serija - svezak 36 (2009) 229–245.

TOČÍK 1992 Točík, Anton: Materyaly k dejinám južného Slovenska v. 7-14. storoči. — Materialien zur Geschichte der Südslowakei im 7.-14. Jahrhundert. Študijné Zvesti 28 (1992) 5–250.

TOMKA 2018 Tomka Péter: Egy másfélezer éves „pendrive”. Fémek a földből 1 (Mozaikok 19) 2018, 45–46.

TORBÁGYI 2018 Torbágyi Melinda: Kelta kisezüst érme. Fémek a földből 1 (Mozaikok 19) 2018, 30–31.

TORBÁGYI 2021 Torbágyi Melinda: Kelta érmek az Alföldön. — New celtic coins from the Great Hungarian Plain. In: Évezredek a Közép-Tisza mentén. Kapcsolatok és hálózatok. Szolnoki Régészeti Tanulmányok 2. Szerk.: F. Kovács Péter – Kelemen Angéla – Tárnoki Judit. Szolnok 2021, 101–109.

TÖRŐCSIK 2002 Törőcsik István: Királyság – egy középkori falu az írott források és a régészeti adatok tükrében. — Királyság – ein mittelalterliches Dorf im Lichte der schriftlichen Quellen und archäologischen Angaben. MFMÉ – StudArch 8 (2002) 449–476.

TOTEV 2010 Тотев, Константин: Златни пръстени-печати от времето на Второто българско царство 1185-1396. — Golden Signet-Rings from the Time of the Second Bulgarian Kingdom 1185-1396. Велико Търново 2010.

TÓTH 2017 Tóth Anikó: Hódoltság kori muszlim temető a pesti Belvárosban (Budapest V. ker., József nádor tér, hrsz.: 24480). — Muslim cemetery from the Ottoman Turkish Period in the Inner City of Pest (Budapest District V, József Nádor Square, Lrn.: 24480). Aquincumi füzetek 23 (2017) 118–127.

TÓTH 2016 Tóth Balázs: Észak-magyarországi várak vas-, és színesfémleletei. Zólyom, Benevár, Szanda, Salgó. ELTE BTK MA szakdolgozat, kézirat 2016.

TÓTH 2019 Tóth Balázs: Fémleletek Pásztó – Mátraszőlős térségéből II. Adatok a középkori és kora újkori tűzcsiholók tipológiájához. — Metal finds from the area of Pásztó and Mátraszőlős II. New datas to the typology of medieval and postmedieval fire-strikers. A Dornyay Béla Múzeum Évkönyve 42 (2019) 366–385.

TÓTH 2021 Tóth Balázs: „Bort hamar, bort!” – Dugók. P. Horváth–Rózsa–Szigeti 2021, 63.

TÓTH 2021A Tóth Balázs: „Pipakupak gyerek”. P. Horváth–Rózsa–Szigeti 2021, 68.

TÓTH 2007 Tóth Csaba: A tatárjárás korának pénzekkel keltezett kincsleletei. In: A tatárjárás 1241–1242. Szerk.: Ritoók Ágnes – Garam Éva. Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest 2007, 79–90.

TÓTH 2020 Tóth Csaba: A tatárjáráskori kincshorizontról. — About the find horizon of the mongolian invasion (1241–1242). Hadtörténelmi Közlemények 133/2 (2020) 592–603.

TÓTH 2009 Tóth Endre: Studia Valeriana. Az alsóhetényi és ságvári késő római erődök kutatásának eredményei. Dombóvári Városszépítő és Városvédő Egyesület. Helytörténeti sorozat 8 (2009).

K. TÓTH 2018 K. Tóth Gábor: Avar kori lószerszámveret Nagyszénás határából. Fémek a földből 1 (Mozaikok 19) 2018, 52–53.

K. TÓTH 2021 K. Tóth Gábor: Árpád- és középkori falu Bonyhád-Csöcske-pusztán. — Ein Dorf aus den Arpaden- und mittelalterlichen Zeiten bei Bonyhád-Csöcske-Pußta. WMMÉ 43 (2021) 7–22.

TÓTH 2020 Tóth János Attila: Régészeti közösségek országos találkozója Szigetújfaluban. — National Meeting of Archaeological Communities at Szigetújfalu. Magyar Régészet 9/3 (2020).

TÓTH 2020 Tóth Krisztián: Régészeti kutatások Nógrád megyében 2020-ban. — Archaeological investigations in Nógrád county in 2020. A Dornyay Béla Múzeum Évkönyve 43 (2020) 335–363.

TÓTH FARKAS 2018 Tóth Farkas Márton: Korai szkíta kori állatfejes szíjelosztó Nagyszénás határából. Fémek a földből 1 (Mozaikok 19) 2018, 24–27.

TÖRÖK 1962 Török Gyula: Die Bewohner von Halimba im 10. und 11. Jahrhundert. Budapest 1962.

TRAYKOVA 2017 Трайкова, Люба Ангелова: Коланът южно от Долен Дунав – края на III – началото на VII в. — The belt south of Lower danube – the end of the 3rd c. – the beginning of the 7th c. София 2017.

TRIFUNOVIĆ ET AL. 1997 Trifunović, M. – Čađenović, G. – Stojić, M. – Rašković, D. – Berić, N.: Horizonti Konopljare. Narodni muzej Kruševac 1997.

TROGMAYER 1962 Trogmayer Ottó: X–XII. századi magyar temető Békésen. — Ein ungarischer Friedhof in Békés. MFMÉ 1960–1962 (1962) 9–38.

TUGYA 2012 Tugya Beáta: Avarkori sírok tojáshéjleletei Orosházáról. Mozaikok 7 (2012) 3–7.

TUGYA 2015 Tugya Beáta: Kora középkori csontüllők Orosházáról. Mozaikok 13 (2015) 21–27.

TUGYA–RÓZSA 2012 Tugya Beáta – Rózsa Zoltán: A szaru, mint nyersanyag felhasználása Orosháza-Községporta – Szűcs-tanya szarmata lelőhelyen. Régészeti, archaeozoológiai, néprajzi vonatkozások. Use of horn as a raw material from the Sarmatian excavation site of Szűcs Tanya in Községporta, Orosháza Archaeological, archaeozoological and ethnographical references. Környezet – Ember – Kultúra. A természettudományok és a régészet párbeszéde. Szerk.: Kreiter Attila – Pető Ákos – Tugya Beáta. Budapest 2012, 225–230.

TURCSÁNYI 2009 S. Turcsányi Ildikó: Árpád-kori ház a középkori Csorvás faluhelyről. — Haus aus der Arpadenzeit in Csorvás des Mittelalters BMMK 33 (2009) 49–66.

TUROVA 2014 Турова, Н. П.: Средневековый пещерный комплекс над г. Ялтой. — Medieval cave complex of Iograf Ridge over Yalta. МАИАСК 6 (2014) 93–173.

TUROVA 2017 Турова, Н. П.: Новый спелеоархеологический объект на Южном Берегу Крыма (по материалам раскопок 2015 г. в пещере им. И. Белянского). — New speleoarcheological site on the southern coast of the Crimea (based on excavations in 2015 in the cave named after I. Belyansky). МАИАСК 9 (2017) 165–200.

TÜRK 2001 Türk Attila: Középkori liliomos pecsétgyűrű a Csongrád megyei Nagytőke határából. — Ein mittelalterlicher Siegelring mit Lilienverzierung aus der Gemarkung von Nagytőke (Kom. Csongrád). MFMÉ–StudArch 7 (2001) 379–392.

TÜRK 2005 Türk Attila: Árpád-kori, templom körüli temető feltárása Szentes-Kaján, Temetőhalmon (Előzetes beszámoló a 2000–2001. évi ásatásokról). — The excavation of a churchyard from the Árpádian Era at Szentes-Kaján, Temetőhalom. In: „… a halál árnyékában járok” – a középkori templom körüli temetők kutatása. Szerk.: Ritoók Ágnes – Simonyi Erika. Opuscula Hungarica 6 (2005) 213–219.

TÜRK 2023 Türk Attila: A Krím félsziget régészete a késő antikvitástól az érett középkorig (Kr. u. 6–11. század). — The archaeology of the Crimean Peninsula from Late Antiquity to the Middle Ages (6–11th centuries AD). Studia ad Archaeologiam Pazmaniensia, A PPKE BTK

Régészettudományi Intézetének kiadványai, Volume 29. Szerk.: Jancsik Balázs. Budapest 2023.

TÜRK–LŐRINCZY 2015 Türk Attila – Lőrinczy Gábor: Régészeti és természettudományi adatok a Maros-torkolat nyugati oldalának 10. századi történetéhez. — Archäologische Daten und naturwissenschaftliche Ergebnisse zur Geschichte des 10. Jahrhunderts des westlichen Ufers der Muresch-Mündung. Studia ad Archaeologiam Pazmaniensiae; Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont Magyar Őstörténeti Témacsoport kiadványok (4); Pázmány Péter Katolikus Egyetem BTK. Budapest 2015, 11–300.

TÜRK ET AL. 2021 Türk, Attila – Balogh, Csilla – Pelevina, Olga – Totev, Boyan – Langó, Péter: The Old Bulgaria Collection. — Muzeina Sbirka „Stara Balgaria" Contributors: Csiky, Gergely, Patay-Horváth, András. Studia ad Archaeologiam Pazmaniensia 20. Budapest 2021.

TÜRK ET AL. 2023 Türk Attila – al Halabi Suleman – Zelenkov, Szergejevics Alekszandr – Kulesov, Szergejevics Vjacseszlav – Gulyás András – Jancsik Balázs – Óvári Péter: Honfoglalás kori lelőhely Jászfelsőszentgyörgy határából. A honfoglalás kori hagyaték legkorábbi dirhemlelete. „Hadak útján" A népvándorláskor fiatal kutatóinak XXIX. konferenciája. Főszerk.: Türk Attila. Budapest 2023, 823–881.

TURK ET AL. 2009 The Ljubljanica — a River and its Past. Ed.: Turk, Peter – Istenič, Janka – Knific, Timotej –Nabergoj, Tomaž. Narodni muzej Slovenije 2009.

TVAURI 2012 Tvauri, Andres: The Migration Period, Pre-Viking Age, and Viking Age in Estonia. Estonian Archaeology 4, Tartu 2012.

UJHELYI 2017 Ujhelyi, Nóra: Archaeology and Metal Detecting in Hungary (2000 to 2014). Annual of Medieval Studies at CEU 23 (2017) 187–199.

UJHELYI 2018 Ujhelyi Nóra: Thoughts about Medieval Book Fittings from the Castle of Visegrád. In: Genius loci – Laszlovszky 60. Főszerk.: Mérai Dóra. Archaeolingua Alapítvány, Budapest 2018.

UJHELYI 2020 Ujhelyi Nóra: Bíró Gyöngyvér – Katona-Kiss Attila – Rózsa Zoltán (szerk.): Fémek a földből 1. (Könyvismertetés). — Book review: Gyöngyvér Bíró, Attila Katona-Kiss & Zoltán Rózsa (eds.), Fémek a földből 1 [Metals from the soil Vol. 1]. Magyar Régészet 9/2 (2020).

UJHELYI 2021 Ujhelyi Nóra: Könyvveretek. In: P. Horváth–Rózsa–Szigeti 2021, 57–58.

UJSZÁSZI 2010 Ujszászi Róbert: A XII. századi magyar rézpénzek. Magyar Érmegyűjtők Egyesülete, Budapest 2010.

URMINSKÝ ET AL. 2003 Urminský, Jozef – Bodoriková, Silvia – Choma, Igor: Skeletal grave from Podbranč, Slovakia (16. century A.D.). Slovenská Antropológia 6-1 (2003) 163–169.

URSACHI ET AL. 2020 Ursachi, Vasile – Hânceanu, George Dan – Simalcsik, Angela – Simalcsik, Robert Daniel – Munteanu, Lucian: Cimitirul medieval de la Brad. Cercetările arheologice din anii 1963–2004. Bibliotheca Archaeologica Moldaviae XXVII Ed. Istros, Brăila 2020.

URSU 2022 Ursu, Ion: Populațiile turanice din spațiul est-carpatic în secolele X – XIV. Istorii şi Documente Necunoscute – IDN, Monografii M 47, Chişinău 2022.

URSU ET AL. 2016 Ursu, Ion – Bacumenco-Pîrnău, Ludmila – Vornic, Vlad – Ciobanu, Ion: Necropola medievală de la Lozova – La hotar cu Vornicenii. Rezultatele cercetărilor din anii 2014–2015. Revista Arheologică, serie nouă 12/1–2 (2016) 250–271.

UZELAC 2021 Узелац, Викторија: Средњовековна археолошка збирка накита Градског музеја Сомбор: прилог проучавању прстења – модел презентације. — The Medieval Archaeological Collection of Jewellery at the Town Museum in Sombor, a Contribution to the Study of Rings – Presentation model. In: Proceedings from the Conference Jewellery remains NAOS 2.0 Beograd/Belgrade 2019 (2021) 121–134.

UZELAC 2023 Узелац, Викторија: Круг живота и смрти – прстење из средњовековне археолошке збирке. Градског музеја Сомбор. Kiállítási katalógus, Zombor 2023.

UZELAC 2024 Узелац, Викторија: Монографија Круг живота и смрти Каталог прстења из средњовековне археолошке збирке Градског музеја Сомбор. — Monograph The Circle of Life and Death The Catalogue of Rings from the Medieval Archaeological Collection of the Sombor City Museum. Zombor/Sombor 2024.

VADAY 2003 Vaday Andrea: A Szarmata Barbarikum központjai a Kr.u. 2. században. — Centres of the Sarmatian Barbaricum in the 2nd century. Barbarikumi Szemle 1 (2003) 9–22.

VADAY 2018 Vaday Andrea: Emailos fibula Orosháza környékéről. Fémek a földből 1 (Mozaikok 19) 2018, 37–39.

VADAY–HANCZ 2002 Vaday Andrea – Hancz Erika: Középkori temető és telep részlete Balassagyarmaton. — Mittelalterlicher Friedhof und Siedlungsdetail in Balassagyarmat. NMMÉ 26 (2002) 49–80.

VALIULINA 2020 Валиулина, С. И.: Некоторые украшения и детали костюма Торецкого городского поселения. — Some Jewelry and Costume Details of the Toretskoe Urban Settlement. In: 'One her wings is silver, the other one is made of gold' Selected papers in memory of Svetlana Ryabtseva. Ed.: Rabinovich, R. A. – Telnov, N. P. Stratum library, Kishinev 2020, 207–218.

VARGA 1894 Varga Antal: A hódmezővásárhelyi ásatásokról. ArchÉrt 14 (1894) 135–140.

VARGA 2016 Varga Máté: 17. századi pénzhamisító műhely leletei Pincehely határából. — Fundobjekte einer Geldfälscherwerkstatt aus dem 17. Jahrhundert am Flur von Pincehely WMMÉ 38 (2016) 329–348.

VARGA 2018 Varga Máté: Nürnbergi számolózseton Csatókamarásról. Fémek a földből 1 (Mozaikok 19) 2018, 115–117.

VARGA 2023 Varga Máté: Kora Árpád-kori éremleletek és érmék Somogy megyében. In: Numophylacium Novum IV. A IV. Fiatal Numizmaták Konferenciája tanulmányai. — Study Volume of the 4th Young Numismatists' Conference. Szerk./eds.: Gyöngyössy Márton – Ringer István. Sátoraljaújhely 2023, 22–34.

VARGA 2024 Varga Máté: Újabb középkori zarándokjelvények Somogy megyéből. —More medieval pilgrim badges from Somogy county. In: A tudománynak gazdag ágai… Tanulmányok Benkő Elek hetvenedik születésnapjára. Szerk.: Kovács Gyöngyi – Zatykó Csilla. Budapest 2024, 385–396.

VARGA–K. NÉMETH 2021 Varga Máté – K. Németh András: 16–17. századi falusi pénzhamisítás régészeti nyomai Tolna megyében. — Archaeological Traces of Rural Coin Counterfeiting in Tolna County in the 16th–17th Centuries. Magyar Régészet 10/1 (2021) 62–69.

VARGA–K. NÉMETH S.A. Varga Máté – K. Németh András: Harald Hardråde norvég király érméje a középkori Kesztölcről (Várdomb, Tolna vármegye). Sajtó alatt.

VARGA 2004 Varga Sándor: Középkori temető Kisszállás határában. Halasi Múzeum 2. Emlékkönyv a Thorma János Múzeum 130. évfordulójára. Szerk.: Szakál Aurél. Kiskunhalas 2004, 103–118.

VARGA 2005 Varga Sándor: Középkori csontveretes övek a Kárpát-medencében. — Mittelalterliche Gürtel mit Knochenbeschlag im Karpatenbecken. MFMÉ – StudArch 11 (2005) 277–304.

VARGA 2017 Varga Sándor: 10–11. századi temetők Röszke határából. Veretes csizmák elterjedése a Kárpát-medencében. — Cemeteries from the 10th and 11th centuries in the vicinity of Röszke.The distribution of boots adorned with mounts in the Carpathian Basin. In: Hadak útján. A népvándorláskor fiatal kutatóinak XXIV. konferenciája. Főszerk: Türk Attila, Budapest–Esztergom 2017, 465–492.

VARGA 2024 Varga, Sándor: Data on the Hungarian Conquest Period and Árpádian Age Graves Established as secondary Burials in Prehistoric Mounds. — Adatok a másodlagosan, sírhalom betöltésébe ásott honfoglalás és kora Árpád-kori temetkezések kérdésköréhez. In: „… Általad nyert szép hazát…” Tanulmányok Fodor István emlékére I. Szerk.: P. Barna Judit – Szalontai Csaba. Budapest 2024, 377–399.

VARGHA 2015 Vargha Mária: Grave Goods of Central-Eastern Europe and Mongol Invasion Hoards. Archaeolingua Central European Archaeological Heritage Series, 2015.

VASILECHE ET AL. 2019 Vasilache, Viorica – Mircea, Otilia – Sandu, Ion – Hânceanu, George Dan: Studiul unor piese de vestimentaţie descoperite la Arhiepiscopia Romanului şi Bacăului. — The study of clothing articles discovered at the Archdiocese of Roman and Bacău. Restitutio. Buletin de conservare-restaurare 13 (2019) 153–162.

VASILJEVIĆ 2019 Васиљевић, Б. Љубиша: Археолошки налази повезани са Готима из крушевачког краја. — The archeological findings from the area around Krusevac related to goths. Митолошки зборник 42 (2019) 171–178.

VATTAI 1955 Vattai Erzsébet: Budapesti ezüstlelet a XV–XVI. századból. — Budapester Schatzfunde aus dem XV. und XVI. Jahrhundert. BudRég 16 (1955) 207–221.

VATTAI 1956 Vattai Erzsébet: A körmendi lelet (XIV–XV. sz.). — La trouvaille de Körmend (XIVe et XVe siécles). ArchÉrt 83 (1956) 67–75.

VATTAI 1962 Vattai Erzsébet: Középkori titkos pecsétgyűrű. — A secret medieval signet ring. FolArch 14 (1962) 125–132.

VELIKOVA 2017 Velikova, Svetlana: Medieval finds and pottery from the roman fort of Sexaginta Prista at Ruse. Revista de Cercetari Arheologice si Numismatice 3 (2017) 234–251.

VERASZTÓ 2014 Verasztó Antal: Régmúlt idők nyomában. A szarmata herceg emlékének. Mozaikok 12 (2014) 51–53.

VERES 1987 Veres József: Orosháza történeti és statisztikai adatok alapján. [1886]. Szerk.: Szabó Ferenc, Békéscsaba 1987.

VERESS 1998 Veress D. Csaba: Veszprém a tizenötéves háborúban (1593–1606). — Veszprém in the fifteen-years-war (1593–1606). In: Veszprém a török korban. Szerk.: Tóth G. Péter. Veszprémi Múzeumi Konferenciák 9 (1998) 42–54.

VÍCH 2021 Vích, David: Severní část Malé Hané v archeologických pramenech 11.-13. století získaných povrchovou prospekcí. — Der nördliche Teil der Region Malá Haná in durch Oberflächenprospektion entdeckten archäologischen Quellen des 11.-13. Jahrhunderts. Archaeologia Historica 46/1 (2021) 57–79.

VÍCH ET AL. 2021 Vích, David – Profantová, Naďa – Křivánek, Roman – Jarůšková, Zuzana – Zavřel, Jan: Hradiště u Mařína (okr. Svitavy) a jeho širší zázemí ve světle kovových artefaktů z 6.–10. století. — Hillfort near Mařín (East Bohemia) and its broad hinterland in light of metal artefacts from the 6th to 10th century AD. Archeologické rozhledy 73 (2021) 359–422.

VÍCH–ŽÁKOVSKÝ 2016 Vích, David – Žákovský, Petr: Vojenské vybavení bojové družiny před husitskou revolucí. Soubor militarií z hradu Orlík u Brandýsa nad Orlicí ve východních Čechách, Památky Archeologické 107 (2016) 279–351.

VIDA 2022 Vida István (Szerk.): Kincset érő közösség. A Magyar Nemzeti Múzeum Közösségi Régészeti Programjának eredményei. Kiállítás a Magyar Nemzeti Múzeumban 2022. március 17. – szeptember 4. Szerk.: Vida István, Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest 2022.

VIDA ET AL. 2024 Vida István – Csányi Viktor – Szabó-Hubay Attila Győző – Kocsis Imre: A darvasszéki római kori „kincslelet” rövid bemutatása. Korok, kultúrák, lelőhelyek 2024, 27–74.

VIDA 2002 Vida, Tivadar: Heidnische und christliche Elemente der awarenzeitlichen Glaubenswelt, Amulette in der Awarenzeit. ZM 11 (2002) 179–209.

VIDA 2024 Vida Tivadar: A zempléni csésze Kelet és Nyugat között. — The Zemplín Cup between East and West. In: A tudománynak gazdag ágai… Tanulmányok Benkő Elek hetvenedik születésnapjára. Szerk.: Kovács Gyöngyi – Zatykó Csilla. Budapest 2024, 397–416.

VINDUS 2021 Vindus Melinda: Középkori zarándokampulla Cikó-Eszterpusztáról. — Mittelalterliche Pilgerampulle aus Cikó-Eszterpuszta. WMMÉ 43 (2021) 23–35.

VIRÁGOS 2022 Virágos Gábor: A közösségi régészet helyzete és jövőképe Magyarországon. In: Kisbárkány-Kukely-tanya kora Árpád-kori temetője. Egy közösségi régészeti projekt első eredményei. Szerk.: Rózsa Zoltán és Szigeti Judit. Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest 2022, 7–13.

VIRÁGOS 2024 Virágos Gábor: A régészet jövőképe a Magyar Nemzeti Múzeumban: a Nemzeti Régészeti Intézet. — A Vision of the Future of Archaeology in the Hungarian National Museum: the National Institution of Archaeology. FolArch 58 (2024) 283–310.

VIZI–GERE 2022 Vizi Márta – Gere László: Szerelem, szerelem… Jelképek egy ékszertípuson. — Love, love… Symbols on a jewellery type. In: „Élőknek öröksége...” Tanulmányok V. Székely György emlékére. Szerk.: Somogyvári Ágnes. Kecskemét 2022, 417–438.

VLADIMIROV 2019 Владимиров, Георги: Обеци с форма на въпросителен знак от средновековна България (XIII-XIV в.) за материалните следи от куманите и златната орда в културата на второто българско царство. София 2019.

VORNIC ET AL. 2012 Vornic, Vlad – Ursu, Ion – Bacumenco-Pîrnău, Ludmila – Pîrnău, Radu – Ciobanu, Larisa: Cercetările arheologice din situl medieval de la Lozova - la hotar cu Vornicenii. Rezultate preliminare. — Archaeological research in medieval site from Lozova - On the Border with Vorniceni. Preliminary results. Revista Arheologică 8/1–2 (2012) 222–256.

VÖRÖS 1998 Vörös István: A békéssámsoni kora avar kori sír lova. — Das Pferd des frühawarenzeitlichen Grabes von Békéssámson. MFMÉ–StudArch 4 (1998) 373–376.

VÖRÖS–GYENGE 2023 Vörös Gabriella – Gyenge Antal: Késő szarmata kori, nagy méretű, hordó alakú edény az orosházi múzeum gyűjteményében. Mozaikok Online, A Nagy Gyula Területi Múzeum tudományos, muzeológiai és kulturális online folyóirata 2023/1–2 (2023) 1–24.

VÖRÖS–RÓZSA 2014 Vörös Gabriella – Rózsa Zoltán: Szarmata temetőrészletek Kardoskúton. Mozaikok 12 (2014) 3–50.

VR Karácsonyi János – Borovszky Sámuel: Regestrum Varadinense. Az időrendbe szedett váradi tüzesvaspróba-lajstrom az 1550-iki kiadás hű hasonmásával együtt. Budapest 1903.

WACHOWSKA–WACHOWSKI 2020 Wachowska, Małgorzata – Wachowski, Krzysztof: The treasure of Środa as a source for research on medieval symbols and migrations. Archaeologia Historica Polona 28 (2020) 147–173.

WASSITZKY 1966 Wassitzky, Von Clara: Bäuerliche Siegelringe und Petschafte aus dem Burgenländischen Landesmuseum. Wissenschaftliche Arbeiten aus dem Burgenland 35 (1966) 565–581.

WICKER 2005 Wicker Erika: A Katymár-téglagyári hódoltság kori fülbevalópár. Cumania 21 (2005) 5–56.

WICKER 2008 Wicker Erika: Rácok és vlahok a Hódoltság kori Észak-Bácskában. Kecskemét 2008.

WICKER 2009 Wicker Erika: A 17. századi adai kincslelet dísztűi. — Ornamented pins and brooches of the 17th century Ada hoard. In: „In terra quondam Avarorum…" Ünnepi tanulmányok H. Tóth Elvira 80. születésnapjára. Szerk.: Somogyvári Ágnes – V. Székely György. Kecskemét 2009, 271–283.

WICKER 2009A Wicker Erika: A XVII. századi adai kincslelet halántékdísz-fülbevalópárjai. — Schläfenschmuck-Ohrringe im adaer Schatzfund aus dem 17. Jahrhundert. Cumania 24 (2009) 51–90.

WICKER 2010 Wicker Erika: A 17. századi adai kincslelet gyűrűi. — Die Ringe des Schatzfundes aus dem 17. Jahrhundert. Cumania 25 (2010) 141–158.

WICKER 2013 Wicker Erika: Egy dunántúli 16. századi kincslelet délvidéki és balkáni kapcsolatai. — Serbian and Balkan Relationships to the transdanubian hoard from the 16th century. Cumania 26 (2013) 139–154.

WICKER 2018 Wicker Erika: 16–17. századi rác-vlah temető Felsőszentiván és Bácsbokod határán („Csávoly-Határ út"). Cumania 28 (2018) 73–96.

WICKER 2020 Wicker Erika: Török kori övkapcsok Bács-Kiskun megye délnyugati részéből. Cumania 29 (2020) 91–102.

WICKER–KŐHEGYI 2002

Wicker Erika – Kőhegyi Mihály: A katymári XVI–XVII. századi rác temető. — Der südslawische Friedhof von Katymár aus dem 16–17. Jahrhundert. Cumania 18 (2002) 5–94.

SZ. WILHELM 2014 Sz. Wilhelm Gábor: „Akiket nem akartak karddal elpusztítani, tűzben elégették” Az 1241. évi pusztítás nyomai Szank határában. „Carmen Miserabile” 2014, 81–109.

SZ. WILHELM 2023 Sz. Wilhelm Gábor: Előzetes jelentés a Tiszaug határában végzett régészeti munkálatokról (2020–2021). In: A középkor kutatásának újabb eredményei Bács-Kiskun megyében. Szerk.: Lantos Andrea. Kalocsa 2023, 91–128.

WOLF 1985 Wolf Mária: Középkori templom és település Szendrő-Gacsalon. — Mittelalterliche Kirche und Siedlung in Szendrő-Gacsal. ArchÉrt 112 (1985) 240–264.

WOLF 2018 Wolf Mária: Körmeneti vagy oltárkereszt töredéke Máté apostol alakjával. Fémek a földből 1 (Mozaikok 19) 2018, 96–98.

WOLF–HORVÁTH 2010

Wolf Mária – Horváth Antónia: Középkori templom és temető Alsózsolca határában. — Medieval church and graveyard at Alsózsolca. HOMÉ 49 (2010) 129–185.

WOLLÁK–ANDERS 2021

Wollák Katalin – Anders Alexandra: Közösségi régészeti projektek Pest megyében. Reflexiók egy szentendrei kiállításról. — Community Archaeology Projects in County Pest. Reflections on an Exhibition in the Ferenczy Museum Centre, Szentendre. Magyar Régészet 10/4 (2021) 99–105.

YABLONSKY 2013 Яблонский, Л.Т.: Золото сарматских вождей. Элитный некрополь Филипповка 1 (по материалам раскопок 2004—2009 гг.) Каталог коллекции книга. I. ИА РАН 2013.

ZALAI 1997 Zalai György: Az első Csorvás. A Csorvásiak Baráti Társaságának Kiadványai, Csorvás 1997.

ZALOTAY 1952 Zalotay Elemér: Nagyszénás-Vaskapu jazyg leletei. CsMK 57 (1952).

ZALOTAY 1953 Zalotay Elemér: A prochorovkai temetkezési szokás nyomai az alföldi szarmatáknál. — Следы прохоровского способа погребения у сармат, проживавших на Венгерской низменности. ArchÉrt 80 (1953) 63.

ZALOTAY 1955 Zalotay Elemér: Orosháza területének története a honfoglalásig. Orosháza–Baja 1955.

ZALOTAY 1957 Zalotay Elemér: Gellértegyházai Árpád-kori temető. RégFüz Ser I.7. (1957).

ZAYTSEVA 2014 Зайцева, И. Е.: Детали поясной и уздечной гарнитуры из материалов обследований сельских поселений Суздальского Ополья. — Details of Belt and Harness Sets from the Dwelling Sites of Suzdal Opolye Region. Русь в IX-XII веках: общество, государство, культура. Отв. Ред.: Н. А. Макаров, А. Е. Леонтьев. М-Вологда. Древности севера, 2014, 361–374.

ZAYTSEVA–SAPRYKINA 2014 Зайцева, И. Е. – Сапрыкина, И. А.: Цветной металл средневекового Ярославля: химический состав. — Non-ferrous metal from medieval Yaroslavl: chemical composition. Славяне и иные языци… Труды ГИМ. Издательство ГИМ. Вып. 198 (2014) 212–233.

ZEČEVIĆ 2001 Zečević, Emina: Jedan srebrni prsten sa natpisom. — Silver ring with inscription. Beograd 2001, 431–440.

ZEČEVIĆ 2006 Zečević, Emina: Nakit Novog Brda. — Jewelry From Novo Brdo. Beograd 2006.

ZEČEVIĆ 2010 Zečević, Emina: Nakit iz crkve sv Bogorodice u Kursumliji. — Jewelry from the church of the Virgin near Kuršumlija. Saopštenja 42 (2010) 7–38.

ZŮBEK 2002 Zůbek, Antonin: Středověké přezky v brněnských nálezech. Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity 51 (2002) 123–153.

ZSÁMBÉKY 1983 Zsámbéky Mónika: XIV–XV. századi magyarországi kincsleletek. — Schatzfunde aus den 14–15. Jahrhunderten aus Ungarn. MÉ 32 (1983) 105–128.

ZSIKAI 2021 Zsikai Rajmund Péter: Éremforgalom a késő középkorban. Mérlegsúlyok. In: P. Horváth–Rózsa–Szigeti 2021, 25–31.

ZHILINA 2014 Жилина, Н. В.: Древнерусское прикладное искусство в эпоху становления государственности. — The Applied Art of Medieval Rus' in the Era of State Formation. Русь в IX–XII веках. Общество, государство, культура. — Rus' in the 9th–12th centuries. Society, state, culture. Moscow–Vologda 2014, 286–298.

ZSIDAI–LANGÓ 2014 Zsidai Zsuzsanna – Langó Péter: Kunok és alánok Ibn al-Athīr munkájában. In: „Carmen Miserabile" 2014, 421–434.

ZSILINSZKY 1883 Zsilinszky Mihály: Főtitkári jelentés. BRMTÉ 9 (1883) 176–180.

Acta ArchHung	Acta Archaeologica Academiae Hungaricae (Budapest)
ArchHung	Archaeologica Hungarica (Budapest)
ArchR	Archeologické rozhledy (Praha)
ArsHung	Ars Hungarica (Budapest)
BBÁMÉ	Béri Balogh Ádám Múzeum Évkönyve (Szekszárd)
BÉ	Békési Élet (Békéscsaba)
BMMK	Békés Megyei Múzeumok Közleményei (Békéscsaba)
BRMTÉ	A Békésvármegyei Régészeti és Művelődéstörténelmi Társulat Évkönyve (Gyula)
BTM	Budapest Történeti Múzeum (Budapest)
BudRég	Budapest Régiségei (Budapest)
CommArchHung	Communicationes Archaeologicae Hungariae (Budapest)
CsMK	Csongrád Megyei Könyvtár (Szentes – Hódmezővásárhely)
DissArch	Dissertationes Archaeologicae ex Instituto Archaeologico Universitatis de Rolando Eötvös nominatae (Budapest)
DMÉ	Déri Múzeum Évkönyve (Debrecen)
Dolg	Dolgozatok a M. Kir. Ferencz József Tudományegyetem Archaeologiai Intézetéből (Szeged)
ELTE BTK	Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar (Budapest)
EME	Dolgozatok az Erdélyi Múzeum érem- és régiségtárából (Kolozsvár)

EMÉ	Egri Múzeum Évkönyve (Eger)
FolArch	Folia Archaeologica (Budapest)
Fontes ArchHung	Fontes Archaeologici Hungariae (Budapest)
HOMÉ	Herman Ottó Múzeum Évkönyve (Miskolc)
JAMÉ	Jósa András Múzeum Évkönyve (Nyíregyháza)
JPMÉ	Janus Pannonius Múzeum Évkönyve (Pécs)
KMMK	Komárom Megyei Múzeumok Közleményei (Tata)
KMNP	Körös – Maros Nemzeti Park (Szervasi központtal)
KEMMK	Komárom-Esztergom Megyei Múzeumok Közleményei (Tata)
LDMK	Lackó Dezső Múzeum Kiadványai (Veszprém)
MAA	Monumenta Avarorum Archaeologica (Budapest)
MÉ	Művészettörténeti Értesítő (Budapest)
MFMÉ	Móra Ferenc Múzeum Évkönyve (Szeged)
MFMÉ–MonumArch	Móra Ferenc Múzeum Évkönyve Monumenta Archaeologica (Szeged)
MFMÉ–StudArch	Móra Ferenc Múzeum Évkönyve – Studia Archaeologica (Szeged)
MKBKM	Múzeumi Kutatások Bács-Kiskun Megyében (Kecskemét)
MJAMÉ	Makói József Attila Múzeum Évkönyve (Makó)
Mozaikok	Mozaikok Orosháza és vidéke múltjából (Orosháza)
MŐK	Magyar Őstörténeti Könyvtár (Budapest)
Múz.Hír.	Múzeumi Híradó. A Békés Megyei Múzeumok Igazgatósága tájékoztatója (Békéscsaba)
MUKUCSOM	Múzeumi kutatások Csongrád megyében (Szeged)
NéprÉrt	Néprajzi Értesítő (Budapest)
NGyTM	Nagy Gyula Területi Múzeum (Orosháza)
NMMÉ	A Nógrád Megyei Múzeumok Évkönyve (Salgótarján)
OH	Opuscula Hungarica (Budapest)
OZ	Osječki zbornik (Osijek)
PA	Památky Archeologické (Praha)
RégFüz	Régészeti Füzetek (Budapest)
RégKut	Régészeti Kutatások Magyarországon (Budapest)
RVM	Rad Vojvodjanskih Muzeja (Novi Sad/Újvidék)
SMK	Somogyi Múzeumok Közleményei (Kaposvár)
SlovArch	Slovenská Archeológia (Pozsony/Bratislava, Nyitra/Nitra)
StudCom	Studia Comitatensia (Szentendre)

SzKMÉ	Szántó Kovács Múzeum Évkönyve (Orosháza)
SzMMÉ	Szolnok Megyei Múzeumi Évkönyv (Szolnok)
VAH	Varia Archaeologica Hungarica (Budapest)
VMMK	Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei (Veszprém)
WMMÉ	Wosinsky Mór Múzeum Évkönyve (Szekszárd)
ZM	Zalai Múzeum (Zalaegerszeg)
КСИА	Краткие сообщения Института археологии (Москва)

1. MELLÉKLET

Kód	Db	Találó	Időpont	Nyilvántartás	Adattár
1.1.1.	7	Bene András	2015.08.08.	Egy.9.2015.	779/2016
1.1.2.	10	Kvak Róbert	2015.08.08.	Egy.9.2015.	779/2016
1.1.3.	9	Bene András	2015.08.21.	Egy.13.2015.	779/2016
1.1.4.	9	Kvak Róbert	2015.08.21.	Egy.13.2015.	779/2016
1.1.5.	4	Bene András	2015.09.19.	Egy.24.2015.	779/2016
1.1.6.	7	Zsikai Péter	2015.09.19.	Egy.25.2015.	779/2016
1.3.1.	3	Bene András	2015.07.26.	Egy.8.2015	784/2016
1.3.2.	8	Kvak Róbert	2015.07.26.	Egy.8.2015	784/2016
1.3.3.	5	Kerekes György	2016.09.01.	Gysz.2016/122	755/2016
1.3.4.	5	Tóth Gábor	2016.09.01.	Gysz.2016/122	755/2016
1.3.5.	4	Gábor Zoltán	Múlt	Gysz.2015/304	703/2015
1.4.1.	2	Kerekes György	2016.05.09.	Gysz.2016.100	751/2016
2.1.1.	6	Bene András	2016.10.29.	Gysz.2016.134.	798/2016
2.1.2	6	Biró Gábor	2016.10.29.	Gysz.2016.135.	798/2016
2.1.3.	3	Kerekes György	2016.10.29.	Gysz.2016.136.	798/2016
2.1.4.	5	Zsikai házaspár	2016.10.29.	Gysz.2016.137.	798/2016
2.2.1.	12	Bene András	2016.10.09.	Gysz.2017.2.	804/2017
2.2.2.	16	Zsikai Péter	2016.10.09.	Gysz.2017.3.	804/2017
2.3.1	3	Bene András	2016.02.07.	Gysz.2016.54.	719/2016
2.3.2	3	Zsikai Péter	2016.02.07.	Gysz.2016.55.	719/2016
2.4.1.	8	Kerekes György	2016.11.05.	Gysz.2017.19.	810/2017
2.4.2.	2	Tóth Gábor	2016.11.05.	Gysz.2017.19.	810/2017
3.1.1.	1	Bene András	múlt	Gysz.2015.173.	642/2015
3.1.2.	137	Zsikai házaspár	múlt	Gysz.2015.251.	698/2015
3.1.3.	14	Zsikai házaspár	2016.01.30.	Egy. 7/2016.	786/2016
3.1.4.	17	Zsikai házaspár	2017.02.18.	Gysz.2017.34.	831/2017
3.1.5.	19	Zsikai házaspár	2017.02.26.	Gysz.2017.35.	831/2017
3.1.6.	11	Zsikai házaspár	2017.03.13.	Gysz.2017.76.	851/2017
3.1.7.	9	Zsikai házaspár	2017.12.10.	Gysz.2018.110.	899/2017
3.1.8.	5	Zsikai házaspár	2018.10.27.	Gysz.2020.10.1.	1026/2020
3.1.9.	7	Zsikai házaspár	2019.10.23.	Gysz.2020.10.2.	1026/2020
3.1.10.	1	Kerekes György	2019.10.30.	Gysz.2020.10.3.	1026/2020
4.1.1.	55	Bene András	múlt	Gysz.2015.297.	698/2015
4.1.2.	46	Bene András	múlt	Gysz.2015.298.	698/2015
4.1.3.	118	Bene András	múlt	Gysz.2015.299.	698/2015
4.1.4.	895	Zsikai házaspár	múlt	Gysz.2015.250.	698/2015
4.1.5.	8	Zsikai házaspár	2015.09.13.	Gysz.2015.213.	685/2015
4.1.6.	20	Zsikai házaspár	2015.09.25.	Egy.29.2015.	777/2016
4.1.7.	24	Zsikai házaspár	2015.10.18.	Egy.35.2015.	777/2016
4.1.8.	20	Zsikai házaspár	2015.10.26.	Egy.36.2015.	777/2016
4.1.9.	2	Kvak Róbert	2015.11.06.	Egy.46.2015.	777/2016
4.1.10.	9	Kvak Róbert	2015.11.07.	Egy.47.2015.	777/2016
4.1.11.	17	Zsikai házaspár	2015.12.13.	Egy.3.2016.	777/2016
4.1.12.	9	Zsikai házaspár	2016.01.16.	Egy.6.2016.	777/2016
4.1.13.	12	Zsikai házaspár	2016.03.12.	Egy.26.2016.	777/2016
4.1.14.	52	Zsikai házaspár	2016.03.24.	Egy.25.2016.	777/2016
4.1.15.	19	Zsikai házaspár	2016.03.26.	Egy.28.2016.	777/2016

Kód	Db	Találó	Időpont	Nyilvántartás	Adattár
4.1.16.	28	Zsikai házaspár	2016.03.27.	Egy.29.2016.	777/2016
4.1.17.	31	Zsikai házaspár	2016.04.09.	Egy.45.2016.	777/2016
4.1.18.	48	Zsikai házaspár	2016.04.10.	Egy.46.2016.	777/2016
4.1.19.	21	Bene András	2016.04.30.	Egy.53.2016.	777/2016
4.1.20.	73	Zsikai házaspár	2016.05.01.	Egy.58.2016.	777/2016
4.1.21.	7	Kvak Róbert	2016.08.28.	Egy.95.2016.	777/2016
4.1.22.	36	Zsikai házaspár	2016.12.11.	Gysz.2017.17.	809/2017
4.1.23.	21	Zsikai házaspár	2016.12.26.	Gysz.2017.18.	809/2017
4.1.24.	32	Zsikai házaspár	2017.03.25.	Gysz.2017.82.	854/2017
4.1.25.	23	Zsikai házaspár	2017.03.27.	Gysz.2017.83.	854/2017
4.1.26.	45	Zsikai házaspár	2017.03.30.	Gysz.2017.84.	854/2017
4.1.27.	9	Bene András	2017.04.01.	Gysz.2017.85.	854/2017
4.1.28.	36	Zsikai házaspár	2017.04.01.	Gysz.2017.86.	854/2017
4.1.29.	50	Zsikai házaspár	2017.04.02.	Gysz.2017.87.	854/2017
4.1.30.	52	Zsikai házaspár	2017.04.09.	Gysz.2017.88.	854/2017
4.1.31.	25	Bene András	2017.04.15.	Gysz.2017.89.	854/2017
4.1.32.	51	Zsikai házaspár	2017.04.15.	Gysz.2017.90.	854/2017
4.1.33.	12	Bene András	2017.04.16.	Gysz.2017.91.	854/2017
4.1.34.	34	Zsikai házaspár	2017.04.17.	Gysz.2017.92.	854/2017
4.1.35.	14	Bene András	2017.04.23.	Gysz.2017.121.	854/2017
4.1.36.	8	Kvak Róbert	2017.04.23.	Gysz.2017.329.	900/2017
4.1.37.	10	Zsikai házaspár	2017.04.23.	Gysz.2017.122.	854/2017
4.1.38.	32	Zsikai házaspár	2017.04.30.	Gysz.2017.123.	854/2017
4.1.39.	26	Zsikai házaspár	2017.05.01.	Gysz.2017.124.	854/2017
4.1.40.	24	Zsikai házaspár	2017.09.24.	Gysz.2017.216.	891/2017
4.1.41.	34	Zsikai házaspár	2017.10.01.	Gysz.2017.217.	891/2017
4.1.42.	5	Biró Gábor	2018.05.30.	Gysz.2019.24.	963/2019
4.1.43.	13	Zsikai házaspár	2018.07.08.	Gysz.2019.25.	963/2019
4.1.44.	13	Zsikai házaspár	2018.07.29.	Gysz.2019.26.	963/2019
4.1.45.	3	Zsikai házaspár	2018.08.24.	Gysz.2019.27.	963/2019
4.1.46.	10	Zsikai házaspár	2018.09.19.	Gysz.2019.28.	963/2019
6.1.1.	924	Zsikai házaspár	múlt	Gysz.2015.249.	698/2015
6.1.2.	19	Zsikai házaspár	2015.04.25.	Gysz.2015.190.	654/2015
6.1.3.	19	Zsikai házaspár	2015.06.07.	Gysz.2015.191.	654/2015
6.1.4.	20	Zsikai házaspár	2015.09.20.	Egy.28.2015.	768/2016
6.1.5.	24	Zsikai házaspár	2015.10.27.	Egy.34.2015.	768/2016
6.1.6.	13	Zsikai házaspár	2015.11.19.	Egy.4.2016.	768/2016
6.1.7.	18	Zsikai házaspár	2015.12.27.	Egy.5.2016.	768/2016
6.1.8.	18	Zsikai házaspár	2016.03.14.	Egy.27.2016.	768/2016
6.1.9.	45	Zsikai házaspár	2016.04.08.	Egy.44.2016.	768/2016
6.1.10.	46	Zsikai házaspár	2016.05.07.	Egy.57.2016.	768/2016
6.1.11.	17	Zsikai házaspár	2016.10.01.	Gysz.2017.223.	893/2017
6.1.12.	17	Zsikai házaspár	2017.10.15.	Gysz.2017.224.	893/2017
6.1.13.	12	Zsikai házaspár	2018.04.21.	Gysz.2019.6.	960/2019
6.1.14.	22	Zsikai házaspár	2018.04.29.	Gysz.2019.7.	960/2019
6.1.15.	1	Zsikai házaspár	2018.10.13.	Gysz.2019.8.	960/2019
6.1.16.	16	Zsikai házaspár	2018.10.20.	Gysz.2019.9.	960/2019

Kód	Db	Találó	Időpont	Nyilvántartás	Adattár
6.1.17.	13	Zsikai Péterné	2019.03.17.	Gysz.2019.186.	992/2019
6.1.18.	10	Zsikai Péter	2019.03.17.	Gysz.2019.187.	992/2019
6.1.19.	29	Zsikai Péterné	2019.03.19.	Gysz.2019.188.	992/2019
6.1.20.	29	Zsikai Péter	2019.03.19.	Gysz.2019.189.	992/2019
6.1.21.	15	Zsikai Péterné	2019.03.24.	Gysz.2020.1.1.	1015/2020
6.1.22.	14	Zsikai Péter	2019.03.24.	Gysz.2020.1.2.	1015/2020
6.1.23.	17	Zsikai Péterné	2019.04.06.	Gysz.2020.1.3.	1015/2020
6.1.24.	16	Zsikai Péter	2019.04.06.	Gysz.2020.1.4.	1015/2020
6.1.25.	16	Zsikai Péterné	2019.04.07.	Gysz.2020.1.5.	1015/2020
6.1.26.	22	Zsikai Péter	2019.04.07.	Gysz.2020.1.6.	1015/2020
6.1.27.	13	Zsikai Péterné	2019.04.16.	Gysz.2020.1.7.	1015/2020
6.1.28.	11	Zsikai Péter	2019.04.16.	Gysz.2020.1.8.	1015/2020
6.1.29.	8	Zsikai Péterné	2019.04.17.	Gysz.2020.1.9.	1015/2020
6.1.30.	17	Zsikai Péter	2019.04.17.	Gysz.2020.1.10.	1015/2020
6.1.31.	33	Zsikai Péterné	2019.04.18.	Gysz.2020.1.11.	1015/2020
6.1.32.	24	Zsikai Péter	2019.04.18.	Gysz.2020.1.12.	1015/2020
6.1.33.	27	Zsikai Péterné	2019.04.20.	Gysz.2020.1.13.	1015/2020
6.1.34.	25	Zsikai Péter	2019.04.20.	Gysz.2020.1.14.	1015/2020
6.1.35.	22	Zsikai Péterné	2019.04.21.	Gysz.2020.1.15.	1015/2020
6.1.36.	14	Zsikai Péter	2019.04.21.	Gysz.2020.1.16.	1015/2020
6.1.37.	12	Zsikai Péterné	2019.04.25.	Gysz.2020.1.17.	1015/2020
6.1.38.	5	Zsikai Péter	2019.04.25.	Gysz.2020.1.18.	1015/2020
6.1.39.	24	Zsikai Péterné	2019.05.04.	Gysz.2020.1.19.	1015/2020
6.1.40.	20	Zsikai Péter	2019.05.04.	Gysz.2020.1.20.	1015/2020
6.1.41.	16	Zsikai Péterné	2019.05.11.	Gysz.2020.1.21.	1015/2020
6.1.42.	25	Zsikai Péter	2019.05.11.	Gysz.2020.1.22.	1015/2020
7.1.1.	6	Bene András	2015.04.20.	Gysz.2015.168.	626/2015
7.1.2.	3	Kvak Róbert	2015.04.20.	Gysz.2015.169.	626/2015
7.1.3.	17	Bene András	2015.09.06.	Egy.20.2015.	781/2016
7.1.4.	14	Kvak Róbert	2015.09.06.	Egy.21.2015.	781/2016
7.1.5.	1	Bene András	2015.11.09.	Gysz.2015.245.	nem készült
7.1.6.	19	Bene András	2015.11.12.	Egy.49.2015.	781/2016
7.1.7.	12	Bene András	2016.04.26.	Egy.55.2016.	781/2016
7.1.8.	21	Bene András	2016.05.01.	Egy.54.2016.	781/2016
7.1.9.	18	Bene András	2016.05.04.	Egy.63.2016.	781/2016
7.1.10.	12	Bene András	2016.11.19.	Gysz.2017.125.	857/2017
7.1.11.	11	Zsikai házaspár	2016.11.19.	Gysz.2017.126.	857/2017
7.1.12.	8	Bene András	2017.03.25.	Gysz.2017.127.	857/2017
7.1.13.	9	Kvak Róbert	2017.03.25.	Gysz.2017.128.	857/2017
7.1.14.	24	Bene András	2018.10.07.	Gysz.2019.34.	967/2019
7.1.15.	8	Bene András	2018.10.13.	Gysz.2019.35.	967/2019
7.1.16.	10	Bene András	2018.11.04.	Gysz.2019.36.	967/2019
7.1.17.	9	Bene András	2019.02.09.	Gysz.2019.37.	968/2019
7.1.18.	11	Bene András	2019.02.16.	Gysz.2019.38.	968/2019
7.1.19.	1	Biró Gábor	2019.02.28.	Gysz.2019.184.	991/2019
7.1.20.	1	Biró Gábor	2019.02.28.	Gysz.2019.185.	991/2019
7.1.21.	7	Bene András	2019.04.07.	Gysz.2020.13.1.	1029/2020

Kód	Db	Találó	Időpont	Nyilvántartás	Adattár
7.1.22.	1	Zsikai Péter	2019.04.13.	Gysz.2020.13.2.	1029/2020
7.1.23.	8	Zsikai Péterné	2019.04.13.	Gysz.2020.13.3.	1029/2020
7.1.24.	12	Biró Gábor	2019.04.25.	Gysz.2020.13.4.	1029/2020
7.2.1.	56	Bene András	múlt	Gysz.2015.264.	698/2015
7.2.2.	???	Bene András	múlt	Gysz.2015.265.	698/2015
7.2.3.	61	Bene András	múlt	Gysz.2015.266.	698/2015
7.2.4.	96	Bene András	múlt	Gysz.2015.267.	698/2015
7.2.5.	44	Bene András	múlt	Gysz.2015.268.	698/2015
7.2.6.	115	Bene András	múlt	Gysz.2015.269.	698/2015
7.2.7.	61	Bene András	múlt	Gysz.2015.270.	698/2015
7.2.8.	50	Bene András	múlt	Gysz.2015.271.	698/2015
7.2.9.	50	Bene András	múlt	Gysz.2015.272.	698/2015
7.2.10.	9	Bene András	múlt	Gysz.2015.273.	698/2015
7.2.11.	34	Bene András	múlt	Gysz.2015.274.	698/2015
7.2.12.	278	Bene András	múlt	Gysz.2015.275.	698/2015
7.2.13.	2	Bene András	2015.02.	Gysz.2015.10.	613/2015
7.2.14.	4	Bene András	2015.03.18.	Gysz.2015.24.	615/2015
7.2.15.	5	Bene András	2015.03.18.	Gysz.2015.25.	615/2015
7.2.16.	15	Bene András	2015.03.18.	Gysz.2015.26.	615/2015
7.2.17.	8	Bene András	2015.06.02.	Gysz.2015.192.	655/2015
7.2.18.	14	Bene András	2016.08.14.	Egy.83.2016.	782/2016
7.2.19.	11	Bene András	2016.09.28.	Egy.107.2016.	782/2016
7.2.20.	11	Bene András	2016.11.26.	Gysz.2017.13.	807/2017
7.2.21.	10	Kvak Róbert	2016.11.26.	Gysz.2017.14.	807/2017
7.2.22.	7	Bene András	2016.12.10.	Gysz.2017.15.	807/2017
7.2.23.	8	Kvak Róbert	2016.12.10.	Gysz.2017.16.	807/2017
7.2.24.	12	Bene András	2017.03.15.	Gysz.2017.68.	852/2017
7.2.25.	22	Bene András	2017.05.02.	Gysz.2017.129.	858/2017
7.2.26.	7	Bene András	2018.04.13.	Gysz.2019.180.	990/2019
7.2.27.	27	Bene András	2018.09.03.	Gysz.2019.181.	990/2019
7.2.28.	20	Bene András	2018.09.09.	Gysz.2019.182.	990/2019
7.2.29.	10	Bene András	2018.09.20.	Gysz.2019.183.	990/2019
7.2.30.	15	Bene András	2019.09.30.	Gysz.2021.9.1.	1096/2021
7.2.31.	8	Bene András	2019.10.02.	Gysz.2021.9.2.	1096/2021
7.3.1.	7	Bene András	2015.09.13.	Gysz.2015.209.	680/2015
7.3.2.	5	Kvak Róbert	2015.09.13.	Gysz.2015.210.	680/2015
7.3.2.	1	Kvak Róbert	2015.09.13.	Gysz.2015.212.	680/2015
7.3.3.	2	Zsikai Péter	2015.09.13.	Gysz.2015.211.	680/2015
7.4.1.	3	Kvak Róbert	2016.11.26.	Gysz.2017.17.	819/2017
7.4.2.	4	Bene András	2019.08.20.		
8.1.1.	8	Tóth Gábor	2016.10.19.	Gysz.2016.130.	773/2016
8.1.2.	8	Kerekes György	2016.10.19.	Gysz.2016.130.	773/2016
8.1.3.	2	Tóth Gábor	2016.10.20.	Gysz.2016.130.	773/2016
8.1.4.	7	Tóth Gábor	2016.10.25.	Gysz.2016.130.	773/2016
8.1.5.	4	Kerekes György	2016.10.30.	Gysz.2016.130.	773/2016
8.1.6.	8	Tóth Gábor	2016.11.04.	Gysz.2016.131.	773/2016
8.1.7.	6	Kerekes György	2016.11.11.	Gysz.2016.131.	773/2016

Kód	Db	Találó	Időpont	Nyilvántartás	Adattár
8.1.8.	6	Tóth Gábor	2016.11.11.	Gysz.2016.131.	773/2016
8.1.9.	11	Tóth Gábor	2016.11.16.	Gysz.2016.131.	773/2016
8.1.10.	7	Kerekes György	2016.11.17.	Gysz.2016.131.	773/2016
8.1.11.	4	Tóth Gábor	2016.11.17.	Gysz.2016.131.	773/2016
8.1.12.	6	Tóth Gábor	2016.11.20.	Gysz.2016.132.	773/2016
8.1.13.	8	Tóth Gábor	2016.11.21.	Gysz.2016.132.	773/2016
8.1.14.	10	Tóth Gábor	2016.11.23.	Gysz.2016.132.	773/2016
8.1.15.	1	Kerekes György	2016.11.26.	Gysz.2016.132.	773/2016
8.1.16.	16	Tóth Gábor	2016.11.26.	Gysz.2016.132.	773/2016
8.1.17.	21	Kerekes György	2016.11.29.	Gysz.2016.133.	773/2016
8.1.18.	23	Tóth Gábor	2016.11.30.	Gysz.2016.133.	773/2016
8.1.19.	15	Tóth Gábor	2016.12.03.	Gysz.2016.133.	773/2016
8.1.20.	15	Tóth Gábor	2016.12.04.	Gysz.2016.133.	773/2016
8.1.21.	6	Kerekes György	2016.12.10.	Gysz.2017.24.	818/2017
8.1.22.	10	Kerekes György	2016.12.27.	Gysz.2017.25.	818/2017
8.1.23.	6	Kerekes György	2016.12.30.	Gysz.2017.26.	818/2017
8.1.24.	8	Tóth Gábor	2017.02.19.	Gysz.2017.39.	833/2017
8.1.25.	4	Tóth Gábor	2017.02.20.	Gysz.2017.40.	833/2017
8.1.26.	14	Tóth Gábor	2017.02.27.	Gysz.2017.252.	862/2017
8.1.27.	7	Tóth Gábor	2017.03.13.	Gysz.2017.253.	862/2017
8.1.28.	10	Kerekes György	2017.03.14.	Gysz.2017.254.	862/2017
8.1.29.	33	Tóth Gábor	2017.03.14.	Gysz.2017.255.	862/2017
8.1.30.	1	Kerekes György	2017.03.15.	Gysz.2017.256.	862/2017
8.1.31.	3	Kerekes György	2017.03.26.	Gysz.2017.257.	862/2017
8.1.32.	15	Kerekes György	2017.03.30.	Gysz.2017.258.	862/2017
8.1.33.	23	Tóth Gábor	2017.03.30.	Gysz.2017.259.	862/2017
8.1.34.	10	Kerekes György	2017.03.31.	Gysz.2017.260.	862/2017
8.1.35.	7	Bíró Gyöngyvér	2017.04.01.	Gysz.2017.261.	862/2017
8.1.36.	6	Kerekes György	2017.04.01.	Gysz.2017.262.	862/2017
8.1.37.	6	Kerekes György	2017.04.02.	Gysz.2017.263.	862/2017
8.1.38.	19	Tóth Gábor	2017.04.02.	Gysz.2017.264.	862/2017
8.1.39.	6	Tóth Gábor	2017.04.03.	Gysz.2017.265.	862/2017
8.1.40.	6	Kerekes György	2017.04.17.	Gysz.2017.266.	862/2017
8.1.41.	16	Kerekes György	2017.04.18.	Gysz.2017.267.	862/2017
8.1.42.	22	Kerekes György	2017.04.22.	Gysz.2017.268.	862/2017
8.1.43.	36	Tóth Gábor	2017.04.22.	Gysz.2017.269.	862/2017
8.1.44.	9	Tóth Gábor	2017.04.29.	Gysz.2017.270.	862/2017
8.1.45.	15	Kerekes György	2017.04.30.	Gysz.2017.271.	862/2017
8.1.46.	6	Kerekes György	2017.05.22.	Gysz.2017.272.	862/2017
8.1.47.	1	Kerekes György	2017.05.24.	Gysz.2017.273.	862/2017
8.1.48.	10	Kerekes György	2017.05.25.	Gysz.2017.274.	862/2017
8.1.49.	3	Tóth Gábor	2017.05.26.	Gysz.2017.275.	862/2017
8.1.50.	3	Kerekes György	2017.06.05.	Gysz.2017.276.	862/2017
8.1.51.	5	Kerekes György	2017.07.23	Gysz.2017.277.	862/2017
8.1.52.	1	Kerekes György	2017.07.27.	Gysz.2017.278.	862/2017
8.1.53.	14	Tóth Gábor	2017.07.27.	Gysz.2017.279.	862/2017
8.1.54.	2	Bene András	2017.07.28.	Gysz.2017.280.	862/2017

Kód	Db	Találó	Időpont	Nyilvántartás	Adattár
8.1.55.	9	Zsikai Péter	2017.07.28.	Gysz.2017.281.	862/2017
8.1.56.	5	Kerekes György	2017.07.29.	Gysz.2017.282.	862/2017
8.1.57.	6	Kerekes György	2017.08.07.	Gysz.2017.283.	862/2017
8.1.58.	12	Tóth Gábor	2017.08.08.	Gysz.2017.284.	862/2017
8.1.59.	13	Kerekes György	2017.08.15.	Gysz.2017.285.	862/2017
8.1.60.	9	Tóth Gábor	2017.08.15.	Gysz.2017.286.	862/2017
8.1.61.	7	Kerekes György	2017.08.16.	Gysz.2017.287.	862/2017
8.1.62.	6	Kerekes György	2017.08.20.	Gysz.2017.288.	862/2017
8.1.63.	1	Kerekes György	2017.08.26.	Gysz.2017.289.	862/2017
8.1.64.	7	Kerekes György	2017.08.27.	Gysz.2017.290.	862/2017
8.1.65.	3	Kerekes György	2017.08.29.	Gysz.2017.291.	862/2017
8.1.66.	10	Kerekes György	2017.08.31.	Gysz.2017.292.	862/2017
8.1.67.	3	Tóth Gábor	2017.08.31.	Gysz.2017.293.	862/2017
8.1.68.	3	Tóth Gábor	2017.09.02.	Gysz.2017.294.	862/2017
8.1.69.	10	Kerekes György	2017.09.10.	Gysz.2017.295.	862/2017
8.1.70.	14	Tóth Gábor	2017.10.01.	Gysz.2017.296.	862/2017
8.1.71.	11	Tóth Gábor	2017.10.07.	Gysz.2017.297.	862/2017
8.1.72.	7	Tóth Gábor	2017.10.13.	Gysz.2017.298.	862/2017
8.1.73.	10	Kerekes György	2017.10.18.	Gysz.2017.299.	862/2017
8.1.74.	15	Kerekes György	2017.10.27.	Gysz.2017.300.	862/2017
8.1.75.	9	Bene András	2017.11.02.	Gysz.2017.301.	862/2017
8.1.76.	15	Zsikai Péter	2017.11.02.	Gysz.2017.302.	862/2017
8.1.77.	6	Kerekes György	2017.11.20.	Gysz.2017.303.	862/2017
8.1.78.	21	Tóth Gábor	2017.11.20.	Gysz.2017.304.	862/2017
8.1.79.	7	Kerekes György	2017.11.23.	Gysz.2017.305.	862/2017
8.1.80.	13	Tóth Gábor	2017.11.23.	Gysz.2017.306.	862/2017
8.1.81.	10	Kerekes György	2017.11.25.	Gysz.2017.307.	862/2017
8.1.82.	11	Tóth Gábor	2017.12.02.	Gysz.2017.308.	862/2017
8.1.83.	2	Kerekes György	2017.12.08.	Gysz.2017.309.	862/2017
8.1.84.	11	Kerekes György	2017.12.26.	Gysz.2017.310.	862/2017
8.1.85.	13	Tóth Gábor	2017.12.27.	Gysz.2017.311.	862/2017
8.1.86.	15	Kerekes György	2017.12.29.	Gysz.2017.312.	862/2017
8.1.87.	12	Tóth Gábor	2017.12.30.	Gysz.2017.313.	862/2017
8.1.88.	9	Kerekes György	2018.03.10.	Gysz.2019.75.	980/2019
8.1.89.	22	Tóth Gábor	2018.03.10.	Gysz.2019.76.	980/2019
8.1.90.	5	Tóth Gábor	2018.03.11.	Gysz.2019.77.	980/2019
8.1.91.	5	Kerekes György	2018.03.15.	Gysz.2019.78.	980/2019
8.1.92.	9	Kerekes György	2018.03.31.	Gysz.2019.79.	980/2019
8.1.93.	4	Tóth Gábor	2018.03.31.	Gysz.2019.80.	980/2019
8.1.94.	6	Kerekes György	2018.04.24.	Gysz.2019.81.	980/2019
8.1.95.	1	Kerekes György	2018.04.26.	Gysz.2019.82.	980/2019
8.1.96.	2	Kerekes György	2018.05.06.	Gysz.2019.83.	980/2019
8.1.97.	1	Tóth Gábor	2018.06.20.	Gysz.2019.84.	980/2019
8.1.98.	3	Kerekes György	2018.06.20.	Gysz.2019.85.	980/2019
8.1.99.	8	Tóth Gábor	2018.06.22.	Gysz.2019.86.	980/2019
8.1.100.	3	Tóth Gábor	2018.06.24.	Gysz.2019.87.	980/2019
8.1.101.	5	Kerekes György	2018.06.24.	Gysz.2019.88.	980/2019

Kód	Db	Találó	Időpont	Nyilvántartás	Adattár
8.1.102.	6	Kerekes György	2018.06.25.	Gysz.2019.89.	980/2019
8.1.103.	3	Tóth Gábor	2018.06.26.	Gysz.2019.90.	980/2019
8.1.104.	3	Kerekes György	2018.07.02.	Gysz.2019.91.	980/2019
8.1.105.	9	Tóth Gábor	2018.07.02.	Gysz.2019.92.	980/2019
8.1.106.	7	Kerekes György	2018.07.05.	Gysz.2019.93.	980/2019
8.1.107.	9	Kerekes György	2018.07.15.	Gysz.2019.94.	980/2019
8.1.108.	9	Kerekes György	2018.07.24.	Gysz.2019.95.	980/2019
8.1.109.	5	Tóth Gábor	2018.07.25.	Gysz.2019.96.	980/2019
8.1.110.	8	Tóth Gábor	2018.07.27.	Gysz.2019.97.	980/2019
8.1.111.	5	Kerekes György	2018.08.08.	Gysz.2019.98.	980/2019
8.1.112.	5	Tóth Gábor	2018.08.26.	Gysz.2019.99.	980/2019
8.1.113.	2	Kerekes György	2018.08.26.	Gysz.2019.100.	980/2019
8.1.114.	4	Kerekes György	2018.09.05.	Gysz.2019.101.	980/2019
8.1.115.	10	Kerekes György	2018.09.07.	Gysz.2019.102.	980/2019
8.1.116.	7	Kerekes György	2018.09.11.	Gysz.2019.103.	980/2019
8.1.117.	2	Tóth Gábor	2018.09.13.	Gysz.2019.104.	980/2019
8.1.118.	11	Kerekes György	2018.09.14.	Gysz.2019.105.	980/2019
8.1.119.	6	Tóth Gábor	2018.09.23.	Gysz.2019.106.	980/2019
8.1.120.	10	Kerekes György	2018.09.27.	Gysz.2019.107.	980/2019
8.1.121.	11	Tóth Gábor	2018.09.28.	Gysz.2019.108.	980/2019
8.1.122.	3	Tóth Gábor	2018.09.30.	Gysz.2019.109.	980/2019
8.1.123.	4	Kerekes György	2018.10.01.	Gysz.2019.110.	980/2019
8.1.124.	6	Kerekes György	2018.10.04.	Gysz.2019.111.	980/2019
8.1.125.	3	Kerekes György	2018.10.18.	Gysz.2019.112.	980/2019
8.1.126.	5	Kerekes György	2018.10.23.	Gysz.2019.113.	980/2019
8.1.127.	1	Kerekes György	2018.11.08.	Gysz.2019.114.	980/2019
8.1.128.	11	Tóth Gábor	2018.11.14.	Gysz.2019.115.	980/2019
8.1.129.	18	Tóth Gábor	2018.11.15.	Gysz.2019.116.	980/2019
8.1.130.	6	Kerekes György	2018.11.15.	Gysz.2019.117.	980/2019
8.1.131.	5	Kerekes György	2018.12.26.	Gysz.2019.118.	980/2019
8.1.132.	14	Kerekes György	2018.12.27.	Gysz.2019.119.	980/2019
8.1.133.	10	Tóth Gábor	2018.12.27.	Gysz.2019.120.	980/2019
8.1.134.	12	Kerekes György	2018.12.28.	Gysz.2019.121.	980/2019
8.1.135.	14	Tóth Gábor	2019.02.02.	Gysz.2020.2.1.	1016/2020
8.1.136.	6	Kerekes György	2019.02.03.	Gysz.2020.2.2.	1016/2020
8.1.137.	4	Tóth Gábor	2019.02.07.	Gysz.2020.2.3.	1016/2020
8.1.138.	3	Tóth Gábor	2019.02.09.	Gysz.2020.2.4.	1016/2020
8.1.139.	1	Tóth Gábor	2019.02.14.	Gysz.2020.2.5.	1016/2020
8.1.140.	11	Kerekes György	2019.02.24.	Gysz.2020.2.6.	1016/2020
8.1.141.	8	Tóth Gábor	2019.03.04.	Gysz.2020.2.7.	1016/2020
8.1.142.	9	Tóth Gábor	2019.03.06.	Gysz.2020.2.8.	1016/2020
8.1.143.	8	Kerekes György	2019.03.21.	Gysz.2020.2.9.	1016/2020.
8.1.144.	11	Kerekes György	2019.03.22.	Gysz.2020.2.10.	1016/2020.
8.1.145.	10	Kerekes György	2019.04.09.	Gysz.2020.2.11.	1016/2020.
8.1.146.	6	Tóth Gábor	2019.04.13.	Gysz.2020.2.12.	1016/2020.
8.1.147.	13	Kerekes György	2019.04.20.	Gysz.2020.2.13.	1016/2020.
8.1.148.	5	Kerekes György	2019.04.20.	Gysz.2020.2.14.	1016/2020.

Kód	Db	Találó	Időpont	Nyilvántartás	Adattár
8.1.149.	13	Kerekes György	2019.04.21.	Gysz.2020.2.15.	1016/2020.
8.1.150.	3	Tóth Gábor	2019.08.18.	Gysz.2020.2.16.	1016/2020.
8.1.151.	4	Kerekes György	2019.08.25.	Gysz.2020.2.17.	1016/2020
8.1.152.	2	Kerekes György	2019.08.28.	Gysz.2020.2.18.	1016/2020
8.1.153.	4	Tóth Gábor	2019.09.04.	Gysz.2020.2.19.	1016/2020
8.1.154.	5	Tóth Gábor	2019.09.11.	Gysz.2020.2.20.	1016/2020
8.1.155.	14	Kerekes György	2019.10.16.	Gysz.2020.2.21.	1016/2020
8.1.156.	6	Tóth Gábor	2019.10.16.	Gysz.2020.2.22.	1016/2020
8.1.157.	17	Tóth Gábor	2019.10.17.	Gysz.2020.2.23.	1016/2020
8.1.158.	1	Kerekes György	2019.10.17.	Gysz.2020.2.24.	1016/2020
8.1.159.	6	Tóth Gábor	2019.10.19.	Gysz.2020.2.25.	1016/2020
8.1.160.	9	Tóth Gábor	2019.10.20.	Gysz.2020.2.26.	1016/2020
8.1.161.	5	Tóth Gábor	2019.10.21.	Gysz.2020.2.27.	1016/2020
8.1.162.	5	Kerekes György	2019.10.22.	Gysz.2020.2.28.	1016/2020
8.1.163.	11	Tóth Gábor	2019.10.27.	Gysz.2020.2.29.	1016/2020
8.1.164.	13	Tóth Gábor	2019.11.12.	Gysz.2020.2.30.	1016/2020
8.1.165.	11	Kerekes György	2019.11.16.	Gysz.2020.2.31.	1016/2020
8.1.166.	12	Tóth Gábor	2019.11.19.	Gysz.2020.2.32.	1016/2020
8.1.167.	9	Kerekes György	2019.11.30.	Gysz.2020.2.33.	1016/2020
8.1.168.	6	Tóth Gábor	2019.12.18.	Gysz.2020.2.34.	1016/2020
8.1.169.	4	Kerekes György	2019.12.27.	Gysz.2020.2.35.	1016/2020
8.1.170.	3	Tóth Gábor	2019.12.30.	Gysz.2020.2.36.	1016/2020
8.1.171.	13	Kerekes György	2019.12.30.	Gysz.2020.2.37.	1016/2020
8.1.172.	1	Kerekes György	2019.12.31.	Gysz.2020.2.38.	1016/2020
8.2.1.	10	Tóth Gábor	múlt	Gysz.2015.377.	705/2015
8.2.2.	2	Kerekes György	2015.11.07.	Gysz.2015.370.	707/2015
8.2.3.	3	Kerekes György	2015.11.07.	Gysz.2015.371.	707/2015
8.2.4.	13	Kerekes György	2015.11.08.	Gysz.2015.371.	707/2015
8.2.5.	15	Kerekes György	2015.11.12.	Gysz.2015.371.	707/2015
8.2.6.	14	Kerekes György	2015.11.15.	Gysz.2015.372.	707/2015
8.2.7.	15	Bene András	2015.11.15.	Egy.50.2015.	800/2016
8.2.8.	11	Kvak Róbert	2015.11.15.	Egy.52.2015.	800/2016
8.2.9.	3	Kerekes György	2015.12.17.	Gysz.2016.2.	715/2016
8.2.10.	4	Tóth Gábor	2015.12.19.	Gysz.2016.3.	715/2016
8.2.11.	7	Kerekes György	2016.03.02.	Gysz.2016.83.	737/2016
8.2.12.	7	Tóth Gábor	2016.03.02.	Gysz.2016.83.	737/2016
8.2.13.	8	Kerekes György	2016.03.20.	Gysz.2016.84.	737/2016
8.2.14.	6	Tóth Gábor	2016.03.20.	Gysz.2016.84.	737/2016
8.2.15.	6	Biró Gábor	2016.04.16.	Gysz.2016.70.	736/2016
8.2.16.	5	Bene András	2016.04.16.	Gysz.2016.71.	736/2016
8.2.17.	20	Zsikai házaspár	2016.04.16.	Gysz.2016.72.	736/2016
8.2.18.	1	Kerekes György	2016.04.16.	Gysz.2016.73.	736/2016
8.2.19.	11	Tóth Gábor	2016.04.16.	Gysz.2016.74	736/2016
8.2.20.	3	Kerekes György	2016.05.04.	Gysz.2016.106.	752/2016
8.2.21.	2	Tóth Gábor	2016.05.04.	Gysz.2016.106.	752/2016
8.2.22.	5	Kerekes György	2016.05.08.	Gysz.2016.107.	752/2016
8.2.23.	1	Tóth Gábor	2016.07.21.	Gysz.2016.108.	752/2016

Kód	Db	Találó	Időpont	Nyilvántartás	Adattár
8.2.24.	2	Kerekes György	2016.07.30.	Gysz.2016.109.	752/2016
8.2.25.	4	Kerekes György	2016.08.03.	Gysz.2016.110.	752/2016
8.2.26.	1	Kerekes György	2016.08.04.	Gysz.2016.111.	752/2016
8.2.27.	13	Kerekes György	2016.08.05.	Gysz.2016.112.	752/2016
8.2.28.	4	Kerekes György	2016.08.07.	Gysz.2016.113.	752/2016
8.2.29.	13	Kerekes György	2016.09.25.	Gysz.2016.128.	773/2016
8.2.30.	15	Tóth Gábor	2016.09.27.	Gysz.2016.128.	773/2016
8.2.31.	5	Kerekes György	2016.09.28.	Gysz.2016.128.	773/2016
8.2.32.	9	Tóth Gábor	2016.09.28.	Gysz.2016.128.	773/2016
8.2.33.	7	Kerekes György	2016.10.05.	Gysz.2016.129.	773/2016
8.2.34.	20	Tóth Gábor	2016.10.05	Gysz.2016.129.	773/2016
8.2.35.	18	Kerekes György	2016.10.20.	Gysz.2016.129.	773/2016
8.2.36.	2	Tóth Gábor	2016.10.20.	Gysz.2016.129.	773/2016
8.2.37.	10	Kerekes György	2017.02.23.	Gysz.2017.43.	839/2017
8.2.38.	9	Tóth Gábor	2017.02.23.	Gysz.2017.44.	839/2017
8.2.39.	14	Tóth Gábor	2017.03.09.	Gysz.2017.45.	839/2017
8.2.40.	10	Kerekes György	2017.04.04.	Gysz.2019.136.	986/2019
8.2.41.	5	Tóth Gábor	2017.04.11.	Gysz.2019.137.	986/2019
8.2.42.	8	Tóth Gábor	2017.05.02.	Gysz.2019.139.	986/2019
8.2.43.	3	Kerekes György	2017.05.31.	Gysz.2019.140.	986/2019
8.2.44.	17	Kerekes György	2017.08.08.	Gysz.2019.141.	986/2019
8.2.45.	13	Kerekes György	2017.08.26.	Gysz.2019.143.	986/2019
8.2.46.	16	Tóth Gábor	2017.08.28.	Gysz.2019.142.	986/2019
8.2.47.	1	Kerekes György	2017.10.26.	Gysz.2019.144.	986/2019
8.2.48.	8	Kerekes György	2017.11.06.	Gysz.2019.145.	986/2019
8.2.49.	8	Kerekes György	2017.11.11.	Gysz.2019.146.	986/2019
8.2.50.	10	Kerekes György	2017.11.16.	Gysz.2019.147.	986/2019
8.2.51.	10	Tóth Gábor	2017.11.17.	Gysz.2019.148.	986/2019
8.2.52.	3	Tóth Gábor	2018.04.17.	Gysz.2019.149.	986/2019
8.2.53.	21	Tóth Gábor	2018.04.18.	Gysz.2019.150.	986/2019
8.2.54.	1	Kerekes György	2018.04.19.	Gysz.2019.151.	986/2019
8.2.55.	16	Kerekes György	2018.04.22.	Gysz.2019.152.	986/2019
8.2.56.	20	Zsikai Péter	2018.04.22.	Gysz.2019.153.	986/2019
8.2.57.	13	Tóth Gábor	2018.04.26.	Gysz.2019.154.	986/2019
8.2.58.	11	Kerekes György	2018.04.28.	Gysz.2019.155.	986/2019
8.2.59.	4	Tóth Gábor	2018.04.29.	Gysz.2019.156.	986/2019
8.2.60.	11	Kerekes György	2018.04.29.	Gysz.2019.157.	986/2019
8.2.61.	3	Kerekes György	2018.12.01.	Gysz.2019.158.	986/2019
8.2.62.	9	Tóth Gábor	2019.02.10.	Gysz.2019.159.	986/2019
8.2.63.	6	Kerekes György	2019.02.10.	Gysz.2019.160.	986/2019
8.2.64.	8	Kerekes György	2019.02.16.	Gysz.2019.161.	986/2019
8.2.65.	10	Kerekes György	2019.04.13.	Gysz.2021.2.1.	1089/2021
9.1.1.	??	V. Szabó Gábor	2009.06.05.	Gysz.2020.5.1.	1019/2020
9.1.2.	??	Tóth Csaba	2016.04.02.	Gysz.2016.58.	731/2016
9.1.3.	??	Pajkos Zoltán	2016.04.02.	Gysz.2016.59.	731/2016
9.1.4.	??	Tóth Gábor	2016.04.02.	Gysz.2016.60.	731/2016
9.1.5.	??	Varga László	2016.04.02.	Gysz.2016.61.	731/2016

Kód	Db	Találó	Időpont	Nyilvántartás	Adattár
9.1.6.	??	Biró Gábor	2016.04.02.	Gysz.2016.62.	731/2016
9.1.7.	??	Bene András	2016.04.02.	Gysz.2016.63.	731/2016
9.1.8.	??	Kerekes György	2016.04.02.	Gysz.2016.64.	731/2016
9.1.9.	??	Kvak Róbert	2016.04.02.	Gysz.2016.65.	731/2016
9.1.10.	??	Zsikai házaspár	2016.04.02.	Gysz.2016.66.	731/2016
9.1.11.	??	Lukács Nikoletta	2016.04.02.	Gysz.2016.67.	731/2016
9.1.12.	??	Bíró Gyöngyvér	2016.04.02.	Gysz.2016.68.	731/2016
9.1.13.	??	Zsikai Péter	2017.08.06.	Gysz.2017.245.	895/2017
9.1.14.	??	Zsikai Péter	2017.08.08.	Gysz.2017.246.	895/2017
9.1.15.	??	Zsikai Péter	2017.08.14.	Gysz.2017.247.	895/2017
9.1.16.	??	Bene András	2017.09.08.	Gysz.2017.248.	895/2017
9.1.17.	??	Bene András	2017.09.10.	Gysz.2017.249.	895/2017
9.1.18.	??	Kvak Róbert	2017.09.10.	Gysz.2017.250.	895/2017
9.1.19.	??	Zsikai Péter	2018.07.15.	Gysz.2020.5.2.	1019/2020
9.1.20.	??	Zsikai Péter	2018.10.06.	Gysz.2020.5.11.	1019/2020
9.1.21.	??	Bene András	2019.08.16.	Gysz.2020.5.3.	1019/2020
9.1.22.	??	Bene András	2019.08.17.	Gysz.2020.5.4.	1019/2020
9.1.23.	??	Zsikai Péter	2019.08.23.	Gysz.2020.5.5.	1019/2020
9.1.24.	??	Zsikai Péterné	2019.08.23.	Gysz.2020.5.6.	1019/2020
9.1.25.	??	Bene András	2019.09.04.	Gysz.2020.5.7.	1019/2020
9.1.26.	??	Bene András	2019.09.06.	Gysz.2020.5.8.	1019/2020
9.1.27.	??	Zsikai Péter	2019.09.06.	Gysz.2020.5.9.	1019/2020
9.1.28.	??	Zsikai Péterné	2019.09.06.	Gysz.2020.5.10.	1019/2020
9.1.29.	??	Zsikai Péter	2019.09.28.	Gysz.2020.5.12.	1019/2020
9.1.30.	??	Zsikai Péterné	2019.09.28.	Gysz.2020.5.13.	1019/2020
10.1.1.	1040	Zsikai házaspár	múlt	Gysz.2015.246.	698/2015
10.1.2.	74	Bene András	múlt	Gysz.2015.288.	698/2015
10.1.3.	48	Bene András	múlt	Gysz.2015.289.	698/2015
10.1.4.	56	Bene András	múlt	Gysz.2015.290.	698/2015
10.1.5.	59	Bene András	múlt	Gysz.2015.291.	698/2015
10.1.6.	46	Bene András	múlt	Gysz.2015.292.	698/2015
10.1.7.	76	Bene András	múlt	Gysz.2015.293.	698/2015
10.1.8.	68	Bene András	múlt	Gysz.2015.294.	698/2015
10.1.9.	37	Bene András	múlt	Gysz.2015.295.	698/2015
10.1.10.	186	Bene András	múlt	Gysz.2015.296.	698/2015
10.1.11.	2	Bene András	2015.01.	Gysz.2015.12.	613/2015
10.1.12.	10	Kvak Róbert	2015.07.26.	Egy.6.2015.	761/2016
10.1.13.	51	Zsikai Péter	2015.08.25.	Egy.16.2015.	761/2016
10.1.14.	11	Bene András	2015.11.01.	Egy.43.2015.	761/2016
10.1.15.	14	Kvak Róbert	2015.11.01.	Egy.45.2015.	761/2016
10.1.16.	35	Bene András	2015.11.08.	Egy.44.2015.	761/2016
10.1.17.	17	Bene András	2016.04.17.	Egy.42.2016.	761/2016
10.1.18.	14	Zsikai Péter	2016.04.17.	Egy.51.2016.	761/2016
10.1.19.	12	Gyenge Antal	2016.12.10.	Gysz.2017.30.	824/2017
10.1.20.	2	Gyenge Antal	2016.12.11.	Gysz.2017.31.	824/2017
10.1.21.	6	Gyenge Antal	2017.01.01.	Gysz.2017.32.	824/2017
10.1.22.	7	Benkő József	2017.03.05.	Gysz.2017.42.	838/2017

Kód	Db	Találó	Időpont	Nyilvántartás	Adattár
10.1.23.	4	Benkő József	2017.03.09.	Gysz.2017.46.	844/2017
10.1.24.	2	Benkő József	2017.03.11.	Gysz.2017.47.	844/2017
10.1.25.	4	Benkő József	2017.03.12.	Gysz.2017.48.	844/2017
10.1.26.	2	Gyenge Antal	2017.03.12.	Gysz.2017.49.	844/2017
10.1.27.	4	Benkő József	2017.03.15.	Gysz.2017.50.	844/2017
10.1.28.	2	Benkő József	2017.03.17.	Gysz.2017.51.	844/2017
10.1.29.	3	Benkő József	2017.03.19.	Gysz.2017.93.	855/2017
10.1.30.	5	Benkő József	2017.03.24.	Gysz.2017.94.	855/2017
10.1.31.	2	Benkő József	2017.03.26.	Gysz.2017.95.	855/2017
10.1.32.	1	Benkő József	2017.03.29.	Gysz.2017.96.	855/2017
10.1.33.	4	Benkő József	2017.03.30.	Gysz.2017.97.	855/2017
10.1.34	7	Benkő József	2017.04.01.	Gysz.2017.98.	855/2017
10.1.35.	22	Bene András	2017.04.02.	Gysz.2017.99.	855/2017
10.1.36.	2	Benkő József	2017.04.02.	Gysz.2017.100.	855/2017
10.1.37.	7	Benkő József	2017.04.02.	Gysz.2017.101.	855/2017
10.1.38.	13	Benkő József	2017.04.06.	Gysz.2017.102.	855/2017
10.1.39.	6	Gyenge Antal	2017.04.06.	Gysz.2017.103.	855/2017
10.1.40.	6	Benkő József	2017.04.07.	Gysz.2017.104.	855/2017
10.1.41.	7	Benkő József	2017.04.08.	Gysz.2017.105.	855/2017
10.1.42.	9	Benkő József	2017.04.22.	Gysz.2017.106.	855/2017
10.1.43.	5	Gyenge Antal	2017.04.22.	Gysz.2017.107.	855/2017
10.1.44.	4	Benkő József	2017.04.23.	Gysz.2017.108.	855/2017
10.1.45.	5	Gyenge Antal	2017.04.23.	Gysz.2017.109.	855/2017
10.1.46.	6	Benkő József	2017.04.24.	Gysz.2017.110.	855/2017
10.1.47.	5	Benkő József	2017.04.25.	Gysz.2017.111.	855/2017
10.1.48.	2	Benkő József	2017.04.26.	Gysz.2017.112.	855/2017
10.1.49.	6	Gyenge Antal	2017.04.26.	Gysz.2017.113.	855/2017
10.1.50.	4	Gyenge Antal	2017.04.28.	Gysz.2017.114.	855/2017
10.1.51.	4	Benkő József	2017.05.01.	Gysz.2017.115.	855/2017
10.1.52.	5	Gyenge Antal	2017.05.01.	Gysz.2017.116.	855/2017
10.1.53.	4	Benkő József	2017.05.02.	Gysz.2017.117.	855/2017
10.1.54.	3	Gyenge Antal	2017.05.04.	Gysz.2017.118.	855/2017
10.1.55.	4	Benkő József	2017.05.07.	Gysz.2017.119.	855/2017
10.1.56.	2	Benkő József	2017.05.08.	Gysz.2017.120.	855/2017
10.1.57.	5	Gyenge Antal	2017.05.08.	Gysz.2017.134.	855/2017
10.1.58.	1	Benkő József	2017.05.09.	Gysz.2017.137.	855/2017
10.1.59.	4	Benkő József	2017.05.10.	Gysz.2017.138.	855/2017
10.1.60.	7	Gyenge Antal	2017.05.11.	Gysz.2017.135.	855/2017
10.1.61.	4	Benkő József	2017.05.14.	Gysz.2017.139.	855/2017
10.1.62.	2	Gyenge Antal	2017.05.16.	Gysz.2017.136.	855/2017
10.1.63.	3	Benkő József	2017.05.21.	Gysz.2017.140.	855/2017
10.1.64.	28	Zsikai házaspár	2017.05.21.	Gysz.2017.164.	864/2017
10.1.65.	6	Benkő József	2017.05.24.	Gysz.2017.141	855/2017
10.1.66.	8	Benkő József	2017.05.25.	Gysz.2017.142	855/2017
10.1.67.	8	Benkő József	2017.05.26.	Gysz.2017.143.	855/2017
10.1.68.	7	Benkő József	2017.07.07.	Gysz.2017.165.	864/2017
10.1.69.	3	Benkő József	2017.07.08.	Gysz.2017.166.	864/2017

Kód	Db	Találó	Időpont	Nyilvántartás	Adattár
10.1.70.	2	Benkő József	2017.07.09.	Gysz.2017.167.	864/2017
10.1.71.	2	Benkő József	2017.07.13.	Gysz.2017.168.	864/2017
10.1.72.	6	Gyenge Antal	2017.07.13.	Gysz.2017.169.	864/2017
10.1.73.	2	Benkő József	2017.07.14.	Gysz.2017.170.	864/2017
10.1.74.	3	Gyenge Antal	2017.07.14.	Gysz.2017.171.	864/2017
10.1.75.	2	Benkő József	2017.07.15.	Gysz.2017.172.	864/2017
10.1.76.	7	Zsikai házaspár	2017.07.18.	Gysz.2017.173.	864/2017
10.1.77.	6	Benkő József	2017.07.21.	Gysz.2017.174.	864/2017
10.1.78.	11	Benkő József	2017.07.23.	Gysz.2017.225.	864/2017
10.1.79.	3	Gyenge Antal	2017.07.23.	Gysz.2017.175.	864/2017
10.1.80.	3	Benkő József	2017.07.25.	Gysz.2017.226.	864/2017
10.1.81.	3	Gyenge Antal	2017.07.25.	Gysz.2017.176.	864/2017
10.1.82.	15	Benkő József	2017.07.27.	Gysz.2017.227.	864/2017
10.1.83.	7	Gyenge Antal	2017.07.27.	Gysz.2017.177.	864/2017
10.1.84.	17	Bene András	2017.07.30.	Gysz.2017.178.	864/2017
10.1.85.	5	Benkő József	2017.07.30.	Gysz.2017.228.	864/2017
10.1.86.	3	Gyenge Antal	2017.07.30.	Gysz.2017.179.	864/2017
10.1.87.	11	Kvak Róbert	2017.07.30.	Gysz.2018.80.	864/2017
10.1.88.	24	Zsikai házaspár	2017.07.30.	Gysz.2017.180.	864/2017
10.1.89.	6	Benkő József	2017.08.02.	Gysz.2017.229.	864/2017
10.1.90.	6	Benkő József	2017.08.03.	Gysz.2017.230.	864/2017
10.1.91.	20	Benkő József	2017.08.06.	Gysz.2017.231.	864/2017
10.1.92.	7	Gyenge Antal	2017.08.07.	Gysz.2017.196.	864/2017
10.1.93.	3	Gyenge Antal	2017.08.08.	Gysz.2017.197.	864/2017
10.1.94.	29	Benkő József	2017.08.13.	Gysz.2017.232.	864/2017
10.1.95.	5	Gyenge Antal	2017.08.13.	Gysz.2017.198.	864/2017
10.1.96.	6	Gyenge Antal	2017.08.15.	Gysz.2017.199.	864/2017
10.1.97.	8	Gyenge Antal	2017.08.22.	Gysz.2017.200.	864/2017
10.1.98.	3	Gyenge Antal	2017.08.23.	Gysz.2017.201.	864/2017
10.1.99.	5	Gyenge Antal	2017.08.28.	Gysz.2017.202.	864/2017
10.1.100.	6	Gyenge Antal	2017.08.29.	Gysz.2017.203.	864/2017
10.1.101.	3	Gyenge Antal	2017.09.05.	Gysz.2017.204.	864/2017
10.1.102.	5	Gyenge Antal	2017.09.07.	Gysz.2017.205.	864/2017
10.1.103.	4	Gyenge Antal	2017.09.08.	Gysz.2017.210.	864/2017
10.1.104.	5	Benkő József	2017.09.14.	Gysz.2017.233.	864/2017
10.1.105.	3	Benkő József	2017.10.07.	Gysz.2017.234.	864/2017
10.1.106.	7	Benkő József	2017.10.16.	Gysz.2017.235.	864/2017
10.1.107.	4	Benkő József	2017.10.21.	Gysz.2017.236.	864/2017
10.1.108.	2	Benkő József	2017.11.03.	Gysz.2017.237.	864/2017
10.1.109.	14	Benkő József	2017.11.07.	Gysz.2017.238.	864/2017
10.1.110.	2	Gyenge Antal	2017.11.07.	Gysz.2017.211.	864/2017
10.1.111.	5	Benkő József	2017.11.11.	Gysz.2017.239.	864/2017
10.1.112.	8	Zsikai házaspár	2017.11.11.	Gysz.2017.212.	864/2017
10.1.113.	3	Benkő József	2017.11.19.	Gysz.2017.240.	864/2017
10.1.114.	3	Benkő József	2017.11.20.	Gysz.2017.241.	864/2017
10.1.115.	3	Gyenge Antal	2017.11.22.	Gysz.2017.213.	864/2017
10.1.116.	5	Gyenge Antal	2017.11.25.	Gysz.2017.214.	864/2017

Kód	Db	Találó	Időpont	Nyilvántartás	Adattár
10.1.117.	2	Gyenge Antal	2017.12.26.	Gysz.2017.251.	864/2017
10.1.118.	11	Benkő József	2018.04.11.	Gysz.2018.81.	913/2018
10.1.119.	3	Gyenge Antal	2018.04.11.	Gysz.2018.82.	913/2018
10.1.120.	2	Benkő József	2018.04.12.	Gysz.2018.83.	913/2018
10.1.121.	7	Benkő József	2018.04.13.	Gysz.2018.84.	913/2018
10.1.122.	2	Benkő József	2018.04.14.	Gysz.2018.85.	913/2018
10.1.123.	4	Gyenge Antal	2018.04.14.	Gysz.2018.86.	913/2018
10.1.124.	3	Benkő József	2018.04.19.	Gysz.2018.87.	913/2018
10.1.125.	3	Gyenge Antal	2018.04.21.	Gysz.2018.88.	913/2018
10.1.126.	1	Benkő József	2018.04.26.	Gysz.2018.89.	913/2018
10.1.127.	5	Gyenge Antal	2018.05.09.	Gysz.2018.90.	913/2018
10.1.128.	5	Gyenge Antal	2018.05.12.	Gysz.2018.91.	913/2018
10.1.129.	2	Bene András	2018.06.01.	Gysz.2018.129.	927/2018
10.1.130.	8	Gyenge Antal	2018.06.16.	Gysz.2018.130.	927/2018
10.1.131.	5	Benkő József	2018.06.29.	Gysz.2018.134.	943/2018
10.1.132.	2	Benkő József	2018.07.05.	Gysz.2018.136.	943/2018
10.1.133.	2	Benkő József	2018.07.07.	Gysz.2018.135.	943/2018
10.1.134.	1	Benkő József	2018.07.07.	Gysz.2018.137.	943/2018
10.1.135.	2	Benkő József	2018.07.11.	Gysz.2018.138.	943/2018
10.1.136.	7	Benkő József	2018.07.18.	Gysz.2018.139.	943/2018
10.1.137.	3	Benkő József	2018.07.20.	Gysz.2018.140.	943/2018
10.1.138.	7	Benkő József	2018.07.24.	Gysz.2018.141.	943/2018
10.1.139.	6	Benkő József	2018.07.27.	Gysz.2018.142.	943/2018
10.1.140.	6	Benkő József	2018.08.11.	Gysz.2018.143.	943/2018
10.1.141.	2	Benkő József	2018.08.20.	Gysz.2018.144.	943/2018
10.1.142.	7	Benkő József	2018.08.27.	Gysz.2018.145.	943/2018
10.1.143.	2	Benkő József	2018.08.31.	Gysz.2018.146.	943/2018
10.1.144.	9	Benkő József	2018.09.14.	Gysz.2019.39.	969/2019
10.1.145.	11	Benkő József	2018.09.25.	Gysz.2019.40.	969/2019
10.1.146.	2	Gyenge Antal	2018.09.25.	Gysz.2019.41.	969/2019
10.1.147.	12	Benkő József	2018.09.26.	Gysz.2019.42.	969/2019
10.1.148.	4	Benkő József	2018.09.29.	Gysz.2019.43.	969/2019
10.1.149.	19	Zsikai házaspár	2018.09.29.	Gysz.2019.44.	969/2019
10.1.150.	14	Benkő József	2018.10.03.	Gysz.2019.45.	969/2019
10.1.151.	5	Benkő József	2018.10.14.	Gysz.2019.46.	969/2019
10.1.152.	4	Gyenge Antal	2018.10.16.	Gysz.2019.47.	969/2019
10.1.153.	3	Benkő József	2018.10.21.	Gysz.2019.48.	969/2019
10.1.154.	4	Benkő József	2018.10.23.	Gysz.2019.49.	969/2019
10.1.155.	10	Benkő József	2018.10.27.	Gysz.2019.50.	969/2019
10.1.156.	1	Gyenge Antal	2018.10.29.	Gysz.2019.51.	969/2019
10.1.157.	1	Gyenge Antal	2018.11.03.	Gysz.2019.52.	969/2019
10.1.158.	5	Gyenge Antal	2018.11.05.	Gysz.2019.53.	969/2019
10.1.159.	6	Benkő József	2018.11.07.	Gysz.2019.54.	969/2019
10.1.160.	7	Benkő József	2018.11.12.	Gysz.2019.55.	969/2019
10.1.161.	1	Benkő József	2019.02.10.	Gysz.2019.197.	994/2019
10.1.162.	12	Benkő József	2019.02.17.	Gysz.2019.198.	994/2019
10.1.163.	19	Benkő József	2019.02.24.	Gysz.2019.214.	994/2019

Kód	Db	Találó	Időpont	Nyilvántartás	Adattár
10.1.164.	20	Bene András	2019.02.28.	Gysz.2019.199.	994/2019
10.1.165.	3	Gyenge Antal	2019.03.01.	Gysz.2019.200.	994/2019
10.1.166.	22	Bene András	2019.03.04.	Gysz.2019.215.	994/2019
10.1.167.	8	Gyenge Antal	2019.03.08.	Gysz.2019.201.	994/2019
10.1.168.	107	Zsikai Péter	2019.03.09.	Gysz.2019.202.	994/2019
10.1.169.	11	Gyenge Antal	2019.03.09.	Gysz.2019.203.	994/2019
10.1.170.	20	Bene András	2019.03.09.	Gysz.2019.216.	994/2019
10.1.171.	5	Gyenge Antal	2019.03.10.	Gysz.2019.204.	994/2019
10.1.172.	8	Benkő József	2019.03.14.	Gysz.2019.217.	994/2019
10.1.173.	2	Benkő József	2019.03.15.	Gysz.2019.218.	994/2019
10.1.174.	30	Zsikai Péterné	2019.03.15.	Gysz.2019.205.	994/2019
10.1.175.	35	Zsikai Péter	2019.03.15.	Gysz.2019.206.	994/2019
10.1.176.	7	Gyenge Antal	2019.03.15.	Gysz.2019.207.	994/2019
10.1.177.	11	Gyenge Antal	2019.03.17.	Gysz.2019.208.	994/2019
10.1.178.	16	Benkő József	2019.03.17.	Gysz.2019.219.	994/2019
10.1.179.	9	Biró Gábor	2019.03.21.	Gysz.2019.220.	994/2019
10.1.180.	16	Benkő József	2019.03.23.	Gysz.2019.221.	994/2019
10.1.181.	3	Gyenge Antal	2019.03.23.	Gysz.2019.209.	994/2019
10.1.182.	39	Zsikai Péterné	2019.03.23.	Gysz.2019.210.	994/2019
10.1.183.	41	Zsikai Péter	2019.03.23.	Gysz.2019.211.	994/2019
10.1.184.	29	Benkő József	2019.03.24.	Gysz.2019.222.	994/2019
10.1.185.	9	Gyenge Antal	2019.03.28.	Gysz.2019.212.	994/2019
10.1.186.	13	Benkő József	2019.03.31.	Gysz.2019.223.	994/2019
10.1.187.	8	Gyenge Antal	2019.04.03.	Gysz.2019.213.	994/2019
10.1.188.	9	Benkő József	2019.04.05.	Gysz.2019.224.	994/2019
10.1.189.	10	Bene András	2019.04.22.	Gysz.2019.225.	994/2019
10.1.190.	25	Zsikai Péterné	2019.04.22.	Gysz.2019.226.	994/2019
10.1.191.	16	Zsikai Péter	2019.04.22.	Gysz.2019.227.	994/2019
10.1.192.	16	Benkő József	2019.05.13.	Gysz.2019.228.	994/2019
10.1.193.	5	Benkő József	2019.05.22.	Gysz.2019.229.	994/2019
10.1.194.	10	Benkő József	2019.05.23.	Gysz.2019.230.	994/2019
10.1.195.	8	Zsikai Péterné	2019.06.10.	Gysz.2019.231.	994/2019
10.1.196.	5	Zsikai Péter	2019.06.10.	Gysz.2019.232.	994/2019
10.1.197.	6	Benkő József	2019.06.10.	Gysz.2019.233.	994/2019
10.1.198.	1	Gyenge Antal	2019.06.29.	Gysz.2020.4.1.	1018/2020
10.1.199.	3	Zsikai Péterné	2019.07.15.	Gysz.2019.234.	994/2019
10.1.200.	2	Gyenge Antal	2019.07.15.	Gysz.2020.4.2.	1018/2020
10.1.201.	7	Csapatmunka	2019.07.15.	Gysz.2019.235.	994/2019
10.1.202.	6	Benkő József	2019.08.05.	Gysz.2019.236.	994/2019
10.1.203.	5	Benkő József	2019.08.10.	Gysz.2019.237.	994/2019
10.1.204.	2	Gyenge Antal	2019.08.15.	Gysz.2020.4.3.	1018/2020
10.1.205.	8	Benkő József	2019.08.17.	Gysz.2019.238.	994/2019
10.1.206.	4	Benkő József	2019.08.19.	Gysz.2019.239.	994/2019
10.1.207.	10	Benkő József	2019.09.03.	Gysz.2019.240.	994/2019
10.1.208.	2	Benkő József	2019.09.08.	Gysz.2019.241.	994/2019
10.1.209.	11	Benkő József	2019.09.11.	Gysz.2019.242.	994/2019
10.1.210.	8	Zsikai Péterné	2019.09.14.	Gysz.2019.243.	994/2019

Kód	Db	Találó	Időpont	Nyilvántartás	Adattár
10.1.211.	17	Zsikai Péter	2019.09.14.	Gysz.2019.244.	994/2019
10.1.212.	11	Benkő József	2019.09.14.	Gysz.2019.245.	994/2019
10.1.213.	3	Benkő József	2019.09.18.	Gysz.2019.246.	994/2019
10.1.214.	11	Benkő József	2019.09.19.	Gysz.2020.4.4.	1018/2020
10.1.215.	4	Benkő József	2019.09.20.	Gysz.2020.4.5.	1018/2020
10.1.216.	4	Gyenge Antal	2019.09.22.	Gysz.2020.4.6.	1018/2020
10.1.217.	12	Bene András	2019.09.22.	Gysz.2020.4.7.	1018/2020
10.1.218.	10	Benkő József	2019.09.22.	Gysz.2020.4.8.	1018/2020
10.1.219.	3	Benkő József	2019.09.24.	Gysz.2020.4.9.	1018/2020
10.1.220.	4	Benkő József	2019.09.29.	Gysz.2020.4.10.	1018/2020
10.1.221.	12	Zsikai Péterné	2019.09.29.	Gysz.2019.247.	994/2019
10.1.222.	9	Zsikai Péter	2019.09.29.	Gysz.2019.248.	994/2019
10.1.223.	7	Benkő József	2019.10.02.	Gysz.2020.4.11.	1018/2020
10.1.224.	3	Benkő József	2019.10.13.	Gysz.2020.4.12.	1018/2020
10.1.225.	1	Benkő József	2019.10.23.	Gysz.2019.249.	994/2019
10.1.226.	4	Benkő József	2019.10.27.	Gysz.2020.4.13.	1018/2020
10.1.227.	10	Benkő József	2019.11.01.	Gysz.2020.4.14.	1018/2020
10.1.228.	3	Benkő József	2019.11.13.	Gysz.2020.4.15.	1018/2020
10.1.229.	3	Benkő József	2019.11.15.	Gysz.2020.4.16.	1018/2020
10.1.230.	4	Gyenge Antal	2019.11.27.	Gysz.2019.250.	994/2019
10.2.1.	1	Kvak Róbert	2015.02.	Ltsz.2016.19.1.	613/2015
10.3.1.	1	Benkő József	2015.10.07.	Gysz.2015.215.	688/2015
11.1.1.	1	Rózsa Zoltán (gy)	2007.	Gysz.2012.15.	nem készült
11.1.2.	181	Zsikai házaspár	múlt	Gysz.2015.247.	698/2015
11.1.3.	63	Bene András	múlt	Gysz.2015.277.	698/2015
11.1.4.	68	Bene András	múlt	Gysz.2015.278.	698/2015
11.1.5.	72	Bene András	múlt	Gysz.2015.279.	698/2015
11.1.6.	68	Bene András	múlt	Gysz.2015.280.	698/2015
11.1.7.	70	Bene András	múlt	Gysz.2015.281.	698/2015
11.1.8.	99	Bene András	múlt	Gysz.2015.282.	698/2015
11.1.9.	80	Bene András	múlt	Gysz.2015.283.	698/2015
11.1.10.	59	Bene András	múlt	Gysz.2015.284.	698/2015
11.1.11.	63	Bene András	múlt	Gysz.2015.285.	698/2015
11.1.12.	161	Bene András	múlt	Gysz.2015.286.	698/2015
11.1.13.	310	Bene András	múlt	Gysz.2015.287.	698/2015
11.1.14.	3	Bene András	2015.01.	Gysz.2015.11.	613/2015
11.1.15.	2	Bene András	2015.02.	Gysz.2015.7.	613/2015
11.1.16.	1	Bene András	2015.02.21.	Gysz.2015.6.	613/2015
11.1.17.	2	Rózsa Zoltán (gy)	2015.02.22.	Gysz.2015.1.	613/2015
11.1.18.	7	Rózsa Zoltán (gy)	2015.02.22.	Gysz.2015.2.	613/2015
11.1.19.	1	Rózsa Zoltán (gy)	2015.02.22.	Gysz.2015.3.	613/2015
11.1.20.	11	Rózsa Zoltán (gy)	2015.02.22.	Gysz.2015.4.	613/2015
11.1.21.	1	Bene András	2015.04.09.	Gysz.2015.38.	623/2015
11.1.22.	2	Bene András	2015.04.09.	Gysz.2015.39.	623/2015
11.1.23.	3	Bene András	2015.04.09.	Gysz.2015.40.	623/2015
11.1.24.	12	Bene András	2015.04.09.	Gysz.2015.41.	623/2015
11.1.25.	17	Bene András	2015.04.09.	Gysz.2015.42.	623/2015

Kód	Db	Találó	Időpont	Nyilvántartás	Adattár
11.1.26.	20	Kvak Róbert	2015.04.09.	Gysz.2015.43.	623/2015
11.1.27.	12	Bene András	2015.04.09.	Gysz.2015.45.	623/2015
11.1.28.	4	Kvak Róbert	2015.04.09.	Gysz.2015.44.	623/2015
11.1.29.	1	Kvak Róbert	2015.05.12.	Gysz.2015.170.	629/2015
11.1.30.	10	Bene András	2015.05.23.	Gysz.2015.171.	635/2015
11.1.31.	8	Bene András	2015.05.30.	Gysz.2015.183.	649/2015
11.1.32.	8	Bene András	2015.07.05.	Gysz.2015.199.	661/2015
11.1.33.	4	Bene András	2015.07.10.	Gysz.2015.200.	661/2015
11.1.34.	12	Bene András	2015.07.15.	Gysz.2015.201.	661/2015
11.1.35.	10	Bene András	2015.08.01.	Egy.5.2015.	759/2016
11.1.36.	3	Bene András	2015.08.14.	Egy.10.2015.	759/2016
11.1.37.	9	Kvak Róbert	2015.08.14.	Egy.10.2015.	759/2016
11.1.38.	6	Kvak Róbert	2015.12.13.	Egy.53.2015.	759/2016
11.1.39.	4	Bene András	2015.12.13.	Egy.55.2015.	759/2016
11.1.40.	13	Bene András	2016.02.06.	Egy.8.2016.	759/2016
11.1.41.	10	Bene András	2016.02.07.	Egy.9.2016.	759/2016
11.1.42.	10	Zsikai Péter	2016.02.07.	Egy.11.2016.	759/2016
11.1.43.	6	Zsikai Péter	2016.02.28.	Egy.17.2016.	759/2016
11.1.44.	19	Bene András	2016.03.26.	Egy.22.2016.	759/2016
11.1.45.	6	Kvak Róbert	2016.03.26.	Egy.69.2016.	759/2016
11.1.46.	8	Bene András	2016.04.06.	Egy.35.2016.	759/2016
11.1.47.	17	Bene András	2016.05.	Egy.65.2016.	759/2016
11.1.48.	13	Bene András	2016.08.20.	Egy.84.2016.	759/2016
11.1.49.	13	Kvak Róbert	2016.08.20.	Egy.92.2016.	759/2016
11.1.50.	8	Bene András	2016.10.23.	Gysz.2017.1.	803/2017
11.1.51.	26	Bene András	2017.02.26.	Gysz.2017.69.	834/2017
11.1.52.	3	Benkő József	2017.02.26.	Gysz.2017.70.	834/2017
11.1.53.	12	Kvak Róbert	2017.02.26.	Gysz.2017.71.	834/2017
11.1.54.	24	Zsikai Péter	2017.02.26.	Gysz.2017.72.	834/2017
11.1.55.	13	Bene András	2017.03.11.	Gysz.2017.73.	834/2017
11.1.56.	15	Bene András	2017.04.08.	Gysz.2017.74.	834/2017
11.1.57.	15	Bene András	2017.09.29.	Gysz.2017.242.	894/2017
11.1.58.	3	Benkő József	2017.10.08.	Gysz.2017.243.	894/2017
11.1.59.	35	Zsikai Péter	2017.10.08.	Gysz.2017.244.	894/2017
11.1.60.	7	Benkő József	2018.03.29.	Gysz.2018.97.	916/2018
11.1.61.	13	Zsikai házaspár	2018.03.29.	Gysz.2018.98.	916/2018
11.2.1.	1	Kvak Róbert	2013.	Gysz.2013.69.	Nem készült
11.2.2.	1	Kvak Róbert	2013.12.	Gysz.2013.77.	Nem készült
11.2.2.	1	Kvak Róbert	2013.12.	Gysz.2013.78.	Nem készült
11.2.2.	1	Kvak Róbert	2013.12.	Gysz.2013.79.	Nem készült
11.2.2.	1	Kvak Róbert	2013.12.	Gysz.2013.80.	Nem készült
11.2.2.	1	Kvak Róbert	2013.12.	Gysz.2014.20.	Nem készült
11.2.3.	6	Kvak Róbert	2013/2014.	Gysz.2014.52.	577/2014
11.2.4.	2	Kvak Róbert	2014.09.06.	Gysz.2014.77.	592/2014
11.2.5.	6	Kvak Róbert	2015.03.27.	Gysz.2015.27.	621/2015
11.2.5.	1	Kvak Róbert	2015.03.27.	Gysz.2015.28.	621/2015
11.2.5.	1	Kvak Róbert	2015.03.27.	Gysz.2015.29.	621/2015

Kód	Db	Találó	Időpont	Nyilvántartás	Adattár
11.2.6.	2	Bene András	2015.03.27.	Gysz.2015.30.	621/2015
11.2.6.	1	Bene András	2015.03.27.	Gysz.2015.31.	621/2015
11.2.6.	3	Bene András	2015.03.27.	Gysz.2015.32.	621/2015
11.2.7.	8	Bene András	2015.03.31.	Gysz.2015.36.	621/2015
11.2.8.	1	Bene András	2015.04.13.	Gysz.2015.37.	624/2015
11.2.9.	8	Bene András	2015.07.30.	Gysz.2018.25.	863/2017
11.2.10.	1	Kvak Róbert	2015.07.30.	Gysz.2018.26.	863/2017
11.2.11.	10	Kvak Róbert	2015.08.28.	Gysz.2018.27.	863/2017
11.2.12.	7	Bene András	2015.10.26.	Gysz.2018.28.	863/2017
11.2.13.	8	Kvak Róbert	2016.02.27.	Gysz.2018.29.	863/2017
11.2.14.	13	Bene András	2016.02.27.	Gysz.2018.30.	863/2017
11.2.15.	12	Bene András	2016.03.05.	Gysz.2018.31.	863/2017
11.2.16.	1	Bene András	2016.03.13.	Gysz.2018.32.	863/2017
11.2.17.	12	Kvak Róbert	2016.03.13.	Gysz.2018.34.	863/2017
11.2.18.	3	Bene András	2016.03.14.	Gysz.2018.33.	863/2017
11.2.19.	9	Kvak Róbert	2016.04.10.	Gysz.2018.35.	863/2017
11.2.20.	15	Bene András	2016.04.12.	Gysz.2018.36.	863/2017
11.2.21.	13	Bene András	2016.04.13.	Gysz.2018.37.	863/2017
11.2.22.	5	Bene András	2016.05.28.	Gysz.2018.39.	863/2017
11.2.23.	2	Kvak Róbert	2016.05.28.	Gysz.2018.41.	863/2017
11.2.24.	5	Zsikai Péter	2016.05.28.	Gysz.2018.43.	863/2017
11.2.25.	7	Bene András	2016.06.04.	Gysz.2018.38.	863/2017
11.2.26.	3	Bene András	2016.06.07.	Gysz.2018.40.	863/2017
11.2.27.	11	Bene András	2016.06.15.	Gysz.2018.42.	863/2017
11.2.28.	7	Bene András	2016.07.10.	Gysz.2018.44.	863/2017
11.2.29.	7	Kvak Róbert	2016.07.10.	Gysz.2018.45.	863/2017
11.2.30.	4	Bene András	2016.09.03.	Gysz.2018.46.	863/2017
11.2.31.	3	Kvak Róbert	2016.09.03.	Gysz.2018.47.	863/2017
11.2.32.	4	Kvak Róbert	2016.11.01.	Gysz.2018.48.	863/2017
11.2.33.	11	Kvak Róbert	2016.11.13.	Gysz.2018.49.	863/2017
11.2.34.	7	Bene – Biró	2016.11.13.	Gysz.2018.50.	863/2017
11.2.35.	3	Bene András	2017.06.08.	Gysz.2018.51.	863/2017
11.2.36.	4	Bene András	2017.06.19.	Gysz.2018.52.	863/2017
11.2.37.	3	Bene András	2017.07.01.	Gysz.2018.53.	863/2017
11.2.38.	8	Bene András	2017.07.16.	Gysz.2018.54.	863/2017
11.2.39.	2	Bene András	2017.09.03.	Gysz.2018.55.	863/2017
11.2.40.	9	Bene András	2017.12.25.	Gysz.2018.56.	863/2017
11.2.41.	5	Bene András	2017.12.27.	Gysz.2018.57.	863/2017
11.2.42.	5	Bene András	2018.06.07.	Gysz.2018.128.	926/2018
11.2.43.	2	Bene András	2018.06.14.	Gysz.2018.151.	952/2018
11.2.44.	2	Bene András	2018.06.25.	Gysz.2018.152.	952/2018
11.2.45.	4	Bene András	2018.08.19.	Gysz.2018.153.	952/2018
11.2.46.	5	Biró Gábor	2018.08.31.	Gysz.2018.154.	952/2018
11.2.47.	11	Benkő – Bene	2018.09.06.	Gysz.2018.155.	952/2018
11.2.48.	4	Bene András	2018.09.07.	Gysz.2018.156.	952/2018
11.2.49.	5	Biró Gábor	2018.09.07.	Gysz.2018.157.	952/2018
11.2.50.	1	Gyenge Antal	2018.09.07.	Gysz.2018.158.	952/2018

Kód	Db	Találó	Időpont	Nyilvántartás	Adattár
11.2.51.	5	Kvak Róbert	2018.09.07.	Gysz.2018.159.	952/2018
11.2.52.	10	Zsikai házaspár	2018.09.08.	Gysz.2018.160.	952/2018
11.2.53.	18	Kerekes György	2018.09.09.	Gysz.2018.161.	952/2018
11.2.54.	11	Kvak Róbert	2018.09.09.	Gysz.2018.162.	952/2018
11.2.55.	3	Tóth Gábor	2018.09.09.	Gysz.2018.163.	952/2018
11.2.56.	4	Benkő József	2018.09.10.	Gysz.2018.164.	952/2018
11.2.57.	3	Bene András	2018.09.22.	Gysz.2018.165.	953/2018
11.2.58.	7	Benkő József	2018.09.22.	Gysz.2018.166.	953/2018
11.2.59.	6	Biró Gábor	2018.09.22.	Gysz.2018.167.	953/2018
11.2.60.	7	Bíró Gyöngyvér	2018.09.22.	Gysz.2018.168.	953/2018
11.2.61.	17	Kerekes György	2018.09.22.	Gysz.2018.169.	953/2018
11.2.62.	5	Kiss Péter	2018.09.22.	Gysz.2018.170.	953/2018
11.2.63.	5	Kvak Róbert	2018.09.22.	Gysz.2018.171.	953/2018
11.2.64.	4	Nagy Zoltán	2018.09.22.	Gysz.2018.172.	953/2018
11.2.65.	10	Petyánszki Attila	2018.09.22.	Gysz.2018.173.	953/2018
11.2.66.	3	Pozderka Imre	2018.09.22.	Gysz.2018.174.	953/2018
11.2.67.	3	Sóskuti Kornél	2018.09.22.	Gysz.2018.175.	953/2018
11.2.68.	7	Szabó Tamás	2018.09.22.	Gysz.2018.176.	953/2018
11.2.69.	6	Szijjártó Gábor	2018.09.22.	Gysz.2018.177.	953/2018
11.2.70.	2	Szivák Imre	2018.09.22.	Gysz.2018.178.	953/2018
11.2.71.	17	Tauser Péter	2018.09.22.	Gysz.2018.179.	953/2018
11.2.72.	5	Tomonyicza József	2018.09.22.	Gysz.2018.180.	953/2018
11.2.73.	12	Vinis Zoltán	2018.09.22.	Gysz.2018.181.	953/2018
11.2.74.	10	Viski Gábor	2018.09.22.	Gysz.2018.182.	953/2018
11.2.75.	15	Zsikai házaspár	2018.09.22.	Gysz.2018.183.	953/2018
11.2.76.	3	Bene András	2018.10.30.	Gysz.2018.184.	955/2018
11.2.77.	2			Gysz.2018.185.	
11.2.78.	1			Gysz.2018.186.	
11.3.1.	2	Kvak Róbert	2015.09.27.	Ltsz.2016.379.1.	693/2015
11.3.2.	1	Bene András	2016.06.26.	Ltsz.2018.1.24.2.	
11.3.3.	1	Kvak Róbert	2016.06.26.	Ltsz.2018.1.24.3.	
11.4.1.	1	Benkő József	2015.10.03.	Gysz.2015.217.	690/2015
11.4.2.	4	Bene András	2015.10.04.	Gysz.2015.216.	690/2015
11.4.3.	4	Bene András	2016.05.07.	Gysz.2016.98.	747/2016
3.11.1.	2	Kvak Róbert	2015.09.27.	Ltsz.2016.379.1.	693/2015
3.11.2.	1	Bene András	2016.06.26.	Ltsz.2018.1.24.2.	
3.11.3.	1	Kvak Róbert	2016.06.26.	Ltsz.2018.1.24.3.	
11.4.1.	1	Benkő József	2015.10.03.	Gysz.2015.217.	690/2015
11.4.2.	4	Bene András	2015.10.04.	Gysz.2015.216.	690/2015
11.4.3.	4	Bene András	2016.05.07.	Gysz.2016.98.	747/2016
12.1.1.	3	Kvak Róbert	2015.04.02.	Gysz.2015.184	650/2015
12.1.1.	8	Kvak Róbert	2015.04.02.	Gysz.2015.185	650/2015
12.1.1.	22	Kvak Róbert	2015.04.02.	Gysz.2015.186	650/2015
12.1.1.	8	Kvak Róbert	2015.04.02.	Gysz.2015.187	650/2015
12.1.2.	8	Zsikai Péter	2015.09.05.	Egy.22.2015.	780/2016
12.1.3.	10	Kvak Róbert	2015.09.20.	Egy.27.2015.	780/2016
12.1.4.	4	Zsikai Péter	2015.12.26.	Egy.2.2016.	780/2016

Kód	Db	Találó	Időpont	Nyilvántartás	Adattár
12.1.5.	4	Kvak Róbert	2016.07.10.	Egy.90.2016.	780/2016
12.1.6.	7	Kvak Róbert	2016.07.23.	Egy.96.2016.	780/2016
12.1.7.	16	Zsikai Péter	2016.07.24.	Egy.81.2016.	780/2016
12.1.8.	2	Kvak Róbert	2016.08.21.	Egy.93.2016.	780/2016
12.1.9.	5	Kvak Róbert	2017.04.17.	Gysz.2018.147.	924/2018
12.1.10.	26	Zsikai Péter	2017.08.13.	Gysz.2018.148.	924/2018
12.1.11.	3	Kvak Róbert	2017.08.20.	Gysz.2018.149.	924/2018
12.1.12.	20	Zsikai Péter	2017.09.06.	Gysz.2018.150.	924/2018
12.1.13.	19	Zsikai Péter	2019.02.23.	Gysz.2020.12.1.	1028/2020
12.1.14.	9	Zsikai Péterné	2019.11.22.	Gysz.2020.12.2.	1028/2020
12.1.15.	3	Zsikai Péter	2019.11.22.	Gysz.2020.12.3.	1028/2020
13.1.1.	95	Tóth Gábor	múlt	Gysz.2015.382.	705/2015
13.1.2.	24	Tóth Gábor	múlt	Gysz.2015.383.	705/2015
13.1.3.	9	Bene András	2015.03.19.	Gysz.2015.35.	616/2015
13.1.4.	13	Bene András	2015.04.02.	Gysz.2015.174.	646/2015
13.1.5.	14	Kvak Róbert	2015.07.09.	Gysz.2015.193.	659/2015
13.1.6.	11	Bene András	2015.07.09.	Gysz.2015.196.	659/2015
13.1.7.	10	Kvak Róbert	2015.07.11.	Gysz.2015.194.	659/2015
13.1.8.	8	Bene András	2015.07.11.	Gysz.2015.197.	659/2015
13.1.9.	20	Kvak Róbert	2015.07.19.	Gysz.2015.195.	659/2015
13.1.10.	7	Bene András	2015.07.19.	Gysz.2015.198.	659/2015
13.1.11.	19	Bene András	2015.08.16.	Egy.11.2015.	770/2016
13.1.12.	12	Kvak Róbert	2015.08.16.	Egy.11.2015.	770/2016
13.1.13.	19	Bene András	2015.08.23.	Egy.15.2015.	770/2016
13.1.14.	9	Bene András	2015.09.18.	Egy.26.2015.	770/2016
13.1.15.	14	Bene András	2015.10.24.	Egy.32.2015.	770/2016
13.1.16.	20	Kvak Róbert	2015.10.24.	Egy.42.2015.	770/2016
13.1.17.	6	Bene András	2015.11.15.	Egy.48.2015.	770/2016
13.1.18.	8	Kvak Róbert	2015.11.15.	Egy.51.2015.	770/2016
13.1.19.	12	Kvak Róbert	2015.12.13.	Egy.54.2015.	770/2016
13.1.20.	11	Bene András	2015.12.13.	Egy.56.2015.	770/2016
13.1.21.	27	Bene András	2016.04.15.	Egy.40.2016.	770/2016
13.1.22.	20	Bene András	2016.06.30.	Egy.74.2016.	770/2016
13.1.23.	14	Bene András	2016.07.01.	Egy.75.2016.	770/2016
13.1.24.	30	Bene András	2016.07.03.	Egy.76.2016.	770/2016
13.1.25.	19	Zsikai Péter	2016.07.03.	Egy.78.2016.	770/2016
13.1.26.	16	Bene András	2016.07.20.	Egy.79.2016.	770/2016
13.1.27.	48	Bene András	2016.07.31.	Egy.80.2016.	770/2016
13.1.28.	14	Bene András	2016.08.07.	Egy.82.2016.	770/2016
13.1.29.	10	Bene András	2016.08.21.	Egy.85.2016.	770/2016
13.1.30.	10	Bene András	2016.09.04.	Egy.97.2016.	770/2016
13.1.31.	11	Bene András	2016.09.08.	Egy.98.2016.	770/2016
13.1.32.	3	Kvak Róbert	2016.09.08.	Egy.102.2016.	770/2016
13.1.33.	10	Bene András	2016.09.18.	Egy.103.2016.	770/2016
13.1.34.	4	Bene András	2016.10.01.	Egy.109.2016.	770/2016
13.1.35.	10	Bene András	2016.11.01.	Gysz.2017.77.	853/2017
13.1.36.	15	Zsikai Péter	2016.11.01.	Gysz.2017.78.	853/2017

Kód	Db	Találó	Időpont	Nyilvántartás	Adattár
13.1.37.	12	Bene András	2017.03.19.	Gysz.2017.79.	853/2017
13.1.38.	10	Zsikai Péter	2017.03.19.	Gysz.2017.80.	853/2017
13.1.39.	10	Bene András	2017.04.09.	Gysz.2017.81.	853/2017
13.1.40.	16	Tóth Gábor	2017.10.15.	Gysz.2018.67.	910/2018
13.1.41.	24	Tóth Gábor	2017.10.16.	Gysz.2018.68.	910/2018
13.1.42.	11	Tóth Gábor	2017.10.18.	Gysz.2018.69.	910/2018
13.1.43.	7	Tóth Gábor	2017.10.20.	Gysz.2018.70.	910/2018
13.1.44.	25	Zsikai házaspár	2017.10.28.	Gysz.2018.71.	910/2018
13.1.45.	24	Tóth Gábor	2017.11.01.	Gysz.2018.72.	910/2018
13.1.46.	7	Kerekes György	2017.11.02.	Gysz.2018.73.	910/2018
13.1.47.	7	Tóth Gábor	2017.11.02.	Gysz.2018.74.	910/2018
13.1.48.	12	Tóth Gábor	2017.11.04.	Gysz.2018.75.	910/2018
13.1.49.	27	Bene András	2017.12.30.	Gysz.2018.76.	910/2018
13.1.50.	10	Kerekes György	2018.02.24.	Gysz.2018.77.	911/2018
13.1.51.	14	Tóth Gábor	2018.02.24.	Gysz.2018.78.	911/2018
13.1.52.	6	Bene András	2018.04.28.	Gysz.2018.79.	911/2018
13.1.53.	14	Tóth Gábor	2018.08.28.	Gysz.2019.10.	961/2019
13.1.54.	7	Tóth Gábor	2018.08.29.	Gysz.2019.11.	961/2019
13.1.55.	10	Bene András	2018.09.19	Gysz.2019.12.	961/2019
13.1.56.	14	Bene András	2018.09.23.	Gysz.2019.13.	961/2019
13.1.57.	22	Zsikai házaspár	2018.09.23.	Gysz.2019.14.	961/2019
13.1.58.	14	Tóth Gábor	2018.10.01.	Gysz.2019.16.	961/2019
13.1.59.	17	Tóth Gábor	2018.10.02.	Gysz.2019.17.	961/2019
13.1.60.	13	Tóth Gábor	2018.10.10.	Gysz.2019.18.	961/2019
13.1.61.	20	Kerekes György	2018.10.20.	Gysz.2019.19.	961/2019
13.1.62.	12	Tóth Gábor	2018.10.20.	Gysz.2019.20.	961/2019
13.1.63.	4	Kerekes György	2018.11.02.	Gysz.2019.21.	961/2019
13.1.64.	8	Zsikai házaspár	2018.11.02.	Gysz.2019.15.	961/2019
13.1.65.	17	Bene András	2019.02.17.		
13.1.66.	1	Bene András	2019.07.17.	Gysz.2019.73.	978/2019
13.2.1.	61	Zsikai házaspár	2016.09.03.	Egy.105.2016.	769/2016
13.2.2.	51	Zsikai házaspár	2016.09.04.	Egy.106.2016.	769/2016
13.2.3.	38	Zsikai házaspár	2016.09.16.	Gysz.2017.5.	805/2017
13.2.4.	26	Bene András	2016.09.23.	Egy.104.2016.	769/2016
13.2.5.	49	Zsikai házaspár	2016.09.24.	Gysz.2017.6.	805/2017
13.2.6.	12	Kvak Róbert	2016.10.01.	Gysz.2017.11.	805/2017
13.2.7.	9	Bene András	2016.10.01.	Egy.108.2016.	769/2016
13.2.8.	13	Bene András	2016.11.01.	Gysz.2017.7.	805/2017
13.2.9.	27	Zsikai házaspár	2016.11.01.	Gysz.2017.8.	805/2017
13.2.10.	48	Zsikai házaspár	2016.11.05.	Gysz.2017.4.	805/2017
13.2.11.	32	Zsikai házaspár	2016.11.19.	Gysz.2017.10.	805/2017
13.2.12.	34	Zsikai házaspár	2016.11.26.	Gysz.2017.9.	805/2017
13.2.13.	63	Zsikai házaspár	2016.12.27.	Gysz.2017.12.	805/2017
13.2.14.	48	Zsikai házaspár	2017.03.15.	Gysz.2017.75.	850/2017
13.2.15.	27	Zsikai házaspár	2017.10.06.	Gysz.2017.206.	885/2017
13.2.16.	35	Zsikai házaspár	2017.11.01.	Gysz.2017.207.	885/2017
13.2.17.	17	Zsikai házaspár	2017.11.03.	Gysz.2017.208.	885/2017

Kód	Db	Találó	Időpont	Nyilvántartás	Adattár
13.2.18.	44	Zsikai házaspár	2017.12.29.	Gysz.2018.58.	906/2018
13.2.19.	58	Zsikai házaspár	2017.12.30.	Gysz.2018.59.	906/2018
13.2.20.	50	Zsikai házaspár	2018.02.24.	Gysz.2018.60.	909/2018
13.2.21.	7	Bene András	2018.03.11.	Gysz.2018.61.	909/2018
13.2.22.	35	Zsikai házaspár	2018.03.11.	Gysz.2018.62.	909/2018
13.2.23.	6	Benkő József	2018.03.15.	Gysz.2018.63.	909/2018
13.2.24.	40	Zsikai házaspár	2018.03.15.	Gysz.2018.64.	909/2018
13.2.25.	50	Zsikai házaspár	2018.04.02.	Gysz.2018.65.	909/2018
13.2.26.	22	Zsikai házaspár	2018.04.15.	Gysz.2018.66.	909/2018
13.2.27.	48	Zsikai házaspár	2018.08.03.	Gysz.2019.1.	959/2019
13.2.28.	22	Zsikai házaspár	2018.08.20.	Gysz.2019.2.	959/2019
13.2.29.	11	Zsikai házaspár	2018.08.23.	Gysz.2019.3.	959/2019
13.2.30.	17	Zsikai házaspár	2018.10.22.	Gysz.2019.4.	959/2019
13.2.31.	22	Zsikai házaspár	2018.11.12.	Gysz.2019.5.	959/2019
13.2.32.	30	Zsikai Péter	2019.02.09.	Gysz.2020.6.1.	1020/2020
13.2.33.	16	Zsikai Péter	2019.02.16.	Gysz.2020.6.2.	1020/2020
13.2.34.	8	Zsikai Péterné	2019.03.30.	Gysz.2020.6.3.	1020/2020
13.2.35.	8	Zsikai Péter	2019.03.30.	Gysz.2020.6.4.	1020/2020
13.2.36.	4	Bene András	2019.03.30.	Gysz.2020.6.5.	1020/2020
13.2.37.	10	Bíró Gyöngyvér	2019.03.30.	Gysz.2020.6.6.	1020/2020
13.2.38.	14	Biró Gábor	2019.03.30.	Gysz.2020.6.7.	1020/2020
13.2.39.	17	Kerekes György	2019.03.30.		
13.2.40.	8	Zsikai Péterné	2019.08.24.	Gysz.2020.6.8.	1020/2020
13.2.41.	9	Zsikai Péter	2019.08.24.	Gysz.2020.6.9.	1020/2020
13.2.42.	3	Benkő József	2019.10.19.	Gysz.2020.6.10.	1020/2020
13.2.43.	1	Bíró Gyöngyvér	2019.10.19.	Gysz.2020.6.11.	1020/2020
13.2.44.	3	Zsikai Péter	2019.10.19.	Gysz.2020.6.12.	1020/2020
13.2.45.	5	Szabó Zsolt	2019.10.20.	Gysz.2020.6.13.	1020/2020
13.2.46.	8	Zsikai Péter	2019.10.20.	Gysz.2020.6.14.	1020/2020
14.1.1.	528	Zsikai házaspár	múlt	Gysz.2015.248.	698/2015
14.1.2.	62	Bene András	múlt	Gysz.2015.252.	698/2015
14.1.3.	85	Bene András	múlt	Gysz.2015.253.	698/2015
14.1.4.	57	Bene András	múlt	Gysz.2015.254.	698/2015
14.1.5.	17	Bene András	múlt	Gysz.2015.255.	698/2015
14.1.6.	52	Bene András	múlt	Gysz.2015.256.	698/2015
14.1.7.	9	Bene András	múlt	Gysz.2015.257.	698/2015
14.1.8.	17	Bene András	múlt	Gysz.2015.258.	698/2015
14.1.9.	62	Bene András	múlt	Gysz.2015.259.	698/2015
14.1.10.	7	Bene András	múlt	Gysz.2015.260.	698/2015
14.1.11.	60	Bene András	múlt	Gysz.2015.261.	698/2015
14.1.12.	41	Bene András	múlt	Gysz.2015.262.	698/2015
14.1.13.	170	Bene András	múlt	Gysz.2015.263.	698/2015
14.1.14.	1	Zsikai Péter	2015.06.05.	Gysz.2015.172.	641/2015
14.1.15.	34	Bene András	2015.09.06.	Egy.19.2015.	760/2016
14.1.16.	28	Zsikai Péter	2015.09.06.	Egy.23.2015.	760/2016
14.1.17.	20	Bene András	2015.10.25.	Egy.33.2015.	760/2016
14.1.18.	45	Zsikai Péter	2015.10.25.	Egy.40.2015.	760/2016

Kód	Db	Találó	Időpont	Nyilvántartás	Adattár
14.1.19.	31	Zsikai Péter	2015.10.30.	Egy.37.2015.	760/2016
14.1.20.	11	Bene András	2016.03.28.	Egy.23.2016.	760/2016
14.1.21.	18	Zsikai Péter	2016.03.28.	Egy.31.2016.	760/2016
14.1.22.	5	Biró Gábor	2016.04.23.	Egy.52.2016.	760/2016
14.1.23.	16	Tóth Gábor	2016.04.23.	Egy.56.2016.	760/2016
14.1.24.	7	Zsikai Péter	2016.04.23.	Egy.64.2016.	760/2016
14.1.25.	22	Zsikai Péter	2016.08.19.	Egy.86.2016.	760/2016
14.1.26.	35	Zsikai Péter	2016.08.21.	Egy.87.2016.	760/2016
14.1.27.	31	Zsikai Péter	2016.08.30.	Egy.101.2016.	760/2016
14.1.28.	15	Zsikai Péter	2016.12.30.	Gysz.2017.41.	836/2017
14.1.29.	16	Kerekes György	2017.07.16.	Gysz.2018.8.	878/2017
14.1.30.	23	Tóth Gábor	2017.07.16.	Gysz.2018.9.	878/2017
14.1.31.	15	Tóth Gábor	2017.07.18.	Gysz.2018.10.	878/2017
14.1.32.	32	Zsikai Péter	2017.07.22.	Gysz.2017.183.	878/2017
14.1.33.	11	Bene András	2017.08.23.	Gysz.2017.184.	878/2017
14.1.34.	56	Zsikai Péter	2017.08.23.	Gysz.2017.185.	878/2017
14.1.35.	15	Bene András	2017.08.24.	Gysz.2017.186.	878/2017
14.1.36.	57	Zsikai Péter	2017.08.25.	Gysz.2017.187.	878/2017
14.1.37.	27	Zsikai Péter	2017.09.01.	Gysz.2017.188.	878/2017
14.1.38.	29	Zsikai Péter	2017.09.02.	Gysz.2017.189.	878/2017
14.1.39.	9	Bene András	2017.09.06.	Gysz.2017.190.	878/2017
14.1.40.	37	Zsikai házaspár	2017.09.08.	Gysz.2018.11.	878/2017
14.1.41.	4	Bene András	2017.09.15.	Gysz.2018.12.	878/2017
14.1.42.	13	Kvak Róbert	2017.09.15.	Gysz.2018.13.	878/2017
14.1.43.	6	Zsikai házaspár	2017.11.12.	Gysz.2018.14.	878/2017
14.1.44.	24	Zsikai házaspár	2017.11.19.	Gysz.2018.15.	878/2017
14.1.45.	32	Zsikai házaspár	2017.12.26.	Gysz.2018.16.	878/2017
14.1.46.	20	Zsikai házaspár	2018.03.10.	Gysz.2018.118.	925/2018
14.1.47.	23	Bene András	2018.04.14.	Gysz.2018.119.	925/2018
14.1.48.	21	Zsikai házaspár	2018.04.14.	Gysz.2018.120.	925/2018
14.1.49.	47	Zsikai házaspár	2018.04.20.	Gysz.2018.121.	925/2018
14.1.50.	15	Bene András	2018.04.22.	Gysz.2018.122.	925/2018
14.1.51.	37	Zsikai házaspár	2018.04.28.	Gysz.2018.123.	925/2018
14.1.52.	15	Bene András	2018.05.01.	Gysz.2018.124.	925/2018
14.1.53.	24	Zsikai házaspár	2018.05.01.	Gysz.2018.125.	925/2018
14.1.54.	3	Bene András	2018.05.12.	Gysz.2018.126.	925/2018
14.1.55.	10	Zsikai házaspár	2018.05.19.	Gysz.2018.127.	925/2018
14.1.56.	10	Zsikai Péter	2018.08.28.	Gysz.2020.3.1.	1017/2020
14.1.57.	19	Zsikai Péter	2018.09.01.	Gysz.2020.3.2.	1017/2020
14.1.58.	13	Zsikai Péter	2018.09.15.	Gysz.2020.3.3.	1017/2020
14.1.59.	2	Benkő József	2018.10.31.	Gysz.2020.3.4.	1017/2020
14.1.60.	2	Kerekes György	2018.11.01.	Gysz.2020.3.5.	1017/2020
14.1.61.	10	Zsikai Péterné	2019.08.11.	Gysz.2020.3.6.	1017/2020
14.1.62.	20	Zsikai Péter	2019.08.11.	Gysz.2020.3.7.	1017/2020
14.1.63.	16	Zsikai Péterné	2019.08.16.	Gysz.2020.3.8.	1017/2020
14.1.64.	16	Zsikai Péter	2019.08.16.	Gysz.2020.3.9.	1017/2020
14.1.65.	9	Zsikai Péterné	2019.08.20.	Gysz.2020.3.10.	1017/2020

Kód	Db	Találó	Időpont	Nyilvántartás	Adattár
14.1.66.	13	Zsikai Péter	2019.08.20.	Gysz.2020.3.11.	1017/2020
14.1.67.	13	Zsikai Péter	2019.10.06.	Gysz.2020.3.12.	1017/2020
14.1.68.	21	Zsikai Péter	2019.12.31.	Gysz.2020.3.13.	1017/2020
14.1.69.	19	Zsikai Péterné	2019.12.31.	Gysz.2020.3.14.	1017/2020

2. Melléklet

4. LELETANYAG

A fejezetben a különféle tárgytípusok ismertetése következik, a bevezető részben, illetve a metodikai fejezetben megfogalmazottakat követve.

4.1. Pénzérmék

A leletanyag legnagyobb részét az éremanyag teszi ki. A szentetornyai és a peregi csárdák vereteit leszámítva összesen 6751 darab érme állt rendelkezésre a feldolgozás során. Ezek adatait a 4. táblázat tartalmazza.[1120]

*Római veretek*kel meglepően nagy számban találkozunk a lelőhelyek múzeumba jutott leletanyagában (4. táblázat, 0. csoport). Meglepő, de szinte minden falu területéről ismerünk római érméket, ahonnan nem, ott más korszakok leleteiről is alig rendelkezünk információval. A kérdést könnyedén elintézhetjük annyival, hogy a lelőhelyek területén a római korban is volt élet, és egyben vélelmezhető a szarmaták pénzhasználata is. Ha régiónk egyéb régészeti lelőhelyeit is bevonjuk vizsgálódásunkba, akkor a következő megállapítást tehetjük. A Pusztaföldvár, Kistatársánc területén megmentett több száz darabos éremkincs darabjai szinte minden esetben a 4. század negyedik-ötödik évtizedéből származó veretek, és a legkisebb címletet képviselik (AE4).[1121] Ugyanez mondható el a Gádoros, Pápai-tanya területén végzett kutatások során előkerült darabokról is.[1122]

A középkori Csorvás (67 db), Fecskés (26 db), Gerendás (10 db), Komlós (25 db), Kopáncs (13 db), Mezőhegyes (24 db), Pereg (30 db), Szénás (26 db), Szentetornya (30 db) területéről jelentős számban ismerünk római érmeket, illetve egyéb fémtárgyakat, legfőképpen fibulákat, balta alakú csüngőket.[1123] A római érmek teljes feldolgozása eddig nem történt meg, de jól látható, hogy a hosszabb ideig használatban lévő denárok mellett nagyobb számban előforduló, a keltezés szempontjából sokkal egzaktabb módon viselkedő bronzpénzek között a fentebb említett évtized produktumai mellett egyéb korszakokra keltezhető darabok is előfordulnak. A 4. század közepének bronzpénzei nagyrészt egy nagyobb volumenű érembeáramláshoz köthetők, melynek történeti okai leginkább a szarmata belháborúban keresendők. A kérdés továbbgondolása azért sem lenne haszontalan, mivel

[1120] A magyar veretek alábontását az 5. táblázatban tanulmányozhatjuk.
[1121] A meghatározást Vida Istvánnak köszönöm! Ugyanitt több tucat, általában nagyon kopott denár is napvilágot látott, melyek jóval korábbi időszak, hosszabb időn keresztül használt veretei.
[1122] A meghatározást Vida Istvánnak köszönöm!
[1123] Kujáni 2018; Vaday 2018; Masek 2021.

régiónk és a Szolnok megyei fémkeresős leletanyag mintázata nem hasonló.[1124] A gepida–avar bizánci időszakból származó érmék száma megközelítőleg sem éri el az azt megelőző időszakokét, ám a leletek cseppet sem elhanyagolható módon árnyalják a régió 6–7. századáról alkotott képet.[1125]

A 3. századi, 4. század végi veretek értelmezésének esetében a szarmata éremforgalom mellett egy másik gondolati kör is felmerült. A városfejlődés korai stádiumában megrekedő Orosháza, bónumi település területéről tucatnyi római érmét juttattak a múzeumi gyűjteménybe a keresősök. A római pénzek a pénzváltó súlyokkal, hamis friesachi denárokkal, illetve bizánci aspronokkal egy szóródást mutattak, ami alapján feltételezhető volt azok 12–13. századi forgalma, és a pénzváltás folyamata során történő szelektálása.[1126] A fent említett, nagy mennyiségű római éremanyaggal jellemezhető lelőhelyeken – az orosházi telephez hasonlatosan – ólomból készült súlyok is kerültek elő, melyek kapcsolatba hozhatók a budai márkával, és így a pénzváltó tevékenységgel.[1127] Az újabb adatok tükrében a római pénzek, Árpád-kori ólomsúlyok kapcsolatának, a római érmék összetételének összehasonlítása érdekes eredményeket hozhat.

Heraclius (610–641) bizánci császár follisai után közel 400 éves hiátust tört meg I. István és I. András egy-egy denárja (4. táblázat, 1. csoport). Mindkét darab Kisfecskésen került elő, egymáshoz nagyon közel, ami talán egykori összetartozásukat sugallja, már azért is, mivel ilyen korai Árpád-kori érmék további példányait hiába keressük a 2019. decemberéig felgyűjtött fémkeresős anyagban, akár itt, akár másik települések reliktumaiban.[1128] Nagy valószínűséggel egy korai házhoz, erszényhez, éremkincshez tartozhattak, esetleg temetőhöz, de arra utaló egyéb nyomok környezetükből nem ismertek.

A későközépkori falvak kétségkívül az arra legalkalmasabb helyeken aktiválódtak újra/maradtak talpon, így azok az Árpád-kor évszázadai alatt is központi helyeknek számíthattak. A teret sokkal mozaikosabban használó 11–13. századi lakosság hagyatéka kevésbé sem összpontosult olyannyira, mint a 15–16. századiaké. Az Árpád-korban ugyanis szállások láncolatával számolhatunk, melyek lakosai állandó mozgásban lehettek, míg a későközépkori falvak lakói ezzel szemben egy helyen tömörültek. Mindez az éremanyag mennyiségi összetételén is tanulmányozható. Kiváló példa ennek alátámasztására a

[1124] Juhász 2021.
[1125] Prohászka 2021; Prohászka–Rózsa 2022; Prohászka–Rózsa 2022A; Kerekes 2024.
[1126] Rózsa 2018C, 181, 188; Rózsa–Tóth–May 2019.
[1127] Rózsa 2017A; Kerekes–Rózsa 2021, 17–19; Rózsa s.a.
[1128] Idézet Zsikai Rajmund Péter 2023.06.28-i leveléből: *A 2019 utáni anyagban is hiába keressük* […]. Köszönöm Zsikai Rajmund Péternek a megküldött információt!

Mezőhegyes 55-ös tábla (Mh. 57. lh, KÖH: 96909) lelőhely esete. A mezőhegyesi határban több olyan, Árpád-kori régészeti lelőhely is található, melynek területén intenzív fémkeresős tevékenység is folyt. Mh. 57. lelőhelyen eddig (2024.11.06) 43 darab érme került elő, melyek I. László (1 db), Kálmán (10 db), II. István (7 db), II. Béla (19 db) és II. Géza (1 db) időszakára keltezhetők – elfogadva a 12. századi anonim veretek hagyományos (és ugyanakkor bizonytalan) korszakolását. A lelőhelyet szisztematikusan bejártuk, templom nyomára nem akadtunk. Erről a lelőhelyről legalább ötször annyi érme került elő, mint az Árpád-kori előzményekkel is bíró, középkori Mezőhegyesről, ahonnan négy III. Béla rézpénzt és egy IV. Béla denárt ismerünk. Ha voltak Mh. 57. egykori lakóinak leszármazottai, azokat jó eséllyel a késő középkori Mezőhegyes lakói közt kereshetjük. Mh. 57-hez hasonlatos szállások tucatjait ismerjük, még többről pedig csak sejtéseink lehetnek. Ezek területén – ha nem is ilyen szép számban, de – ismertek Árpád-kori veretek. Ha ezeket valaha összesíteni tudnánk, az Árpád-kori éremforgalomról alkotott képünk minden bizonnyal megváltozna: jelenleg a 11–13. századi horizont egy szeletének csak egy szeletét látjuk.[1129]

Az eddigieket összevetve elmondható, hogy a 11. században az éremforgalom vélhetően alacsony szinten állt a régióban, de közel sem annyira, mint az a rendelkezésünkre álló adatok alapján látszik. A sort II. Béla veretei törik meg, hiszen a hozzá köthető érmék száma a korábbiakhoz képest – az országos tendenciáknak megfelelően – rendkívüli módon megnövekedett, aminek több oka is lehet. II. Béla időszakában a pénzrontás rekordot döntött, ekkor jelentek meg nagy számban a gyenge ezüstből készült, ún. „billon" veretek. Magas arányukkal függhet össze az is, miszerint a Kálmán által engedélyezett marhakivitel első hulláma a 12. század első harmadában érhette el vidékünket, és megindulhatott a pénzfelhalmozás. Az anonim veretek uralkodóhoz kötése mind a mai napig bizonytalan, így könnyen lehet az is, hogy a jelenleg II. Bélához sorolt darabokat nem is ő verte, hanem elődei, avagy utódai.[1130] Ugyanakkor számolnunk kell annak lehetőségével is, hogy azok a települések, ahonnan ezek az érmék előkerültek, éppen II. Béla uralkodása idején emelkedtek ki, és váltak tényezőkké.[1131] II. Béla időszakával kezdetét vette egy új korszak (4. táblázat, 2. csoport), ami növekvő éremforgalommal, alapvetően a marhakereskedelem emelkedésével

[1129] 11. századi veretek nagyobb jelenlétére utalhatnak a régió temetkezéseiből előkerült darabok is. Újkígyós, Skoperda-tanya (Medgyesi 2002, 161–162) lelőhelyről több Salamon veret ismert, mint a régióban; Örménykút, Maczonkai-dombon ugyanez a helyzet I. László érmeinek vonatkozásában (Liska 1996, 186). Templomkörüli temetőkhöz v.ö.: Kovács 2013.

[1130] V.ö.: Kerekes sa.

[1131] Zalai György helytörténeti kutató szerint Csorvást II. Béla uralkodása alatt alapították. Történeti adatok alapján végzett következtetéseit Szatmári Imre is átvette (Szatmári 1999, 104).

jellemezhető.[1132] Ennek ugyan ellentmondani látszik a 12. század második fele, 13. század első harmadának időszaka, hiszen ebből az időszakból összesen 20 darab magyar denár ismert. Ugyanakkor ez az az időszak, amikor a rossz minőségű magyar veretek helyét a jobb minőségű friesachi (típusú) veretek veszik át. Ez tükröződik a szórvány leletanyagban csakúgy, mint az éremkincsek esetében is.[1133] III. Béla rézpénzeivel – kis túlzással, de – országos szinten is Dunát lehet rekeszteni, olyan sok van belőle.[1134] 241 darab rézpénz került a múzeumba 2019. december 31-ig, és szinte minden olyan szálláshelyről ismertek, melyek lakottak voltak a 12. század végén. Az Árpád-kori Orosháza területéről csak egy példányt gyűjtöttek eddig be a keresősök, ami alapján igazolható Ujszászi Róbert felvetése, hogy azokat III. Béla uralkodásának elején verhették.[1135] Több rézpénzen is lyukak láthatóak, melyek sokszor késheggyel vagy egyéb hegyes tárggyal történt korabeli „érvénytelenítések" nyomai lehettek, az ezüsthöz szokott felhasználók részéről.

Az Árpád-kori Orosháza területén két olyan folt is található, melynek területén 12–13. századi magyar és különféle külföldi veretek is előkerültek. Ezeken a területeken folyhatott az a pénzváltó tevékenység, melyhez tartozó, a budai márka rendszeréhez igazodó ólomsúlyok, illetve mérlegalkatrészek is előkerültek az ásatások és a fémkeresős tevékenységek során[1136] A késő középkort is megélő települések fémkeresős anyagában – ha az orosházihoz mérten kisebb számban is, de – szintén találkozunk olyan ólomsúlyokkal, melyek a pénzváltó tevékenységhez kapcsolhatók (Csorvás, Fecskés, Gerendás, Kisfecskés, Komlós, Kopáncs, Mezőhegyes, Pereg, Szénás, Szentetornya).[1137] Szélesebb körű, mélyebb kutatások szükségesek a jelenség értelmezéséhez, mindenestre jól látszik egyrészről, hogy a késő középkort megélő települések szinte mindegyikén találkozunk ólomsúlyokkal, illetve nagyon is elképzelhető, hogy a tevékenység a muszlimok lakta Orosházához kötődött, és a környező településeken – vélhetően az ő – kitelepülésüknek nyomaiként találkozunk ezekkel a súlyokkal.[1138]

A 12. századtól intenzívebbé váló marhakereskedelem legjelentősebb végállomása Velence, az észak-itáliai területek voltak. Itáliai érméket azonban csak nagyon kis számban

[1132] Szabó 1992, 50–51.
[1133] Bíró–Kerekes–Zsikai 2019; Rózsa 2022.
[1134] Ujszászi 2010.
[1135] Rózsa 2018C, 183–184.
[1136] Rózsa–Tugya 2012, 19; Rózsa 2017A; Rózsa 2018C; Rózsa–Tóth 2018.
[1137] Rózsa s.a.
[1138] Az Árpád-kori Orosházáról közöltünk olyan ólomból öntött asztragaloszt, ami a budai márkasúlyhoz igazodott, utalva az állatállomány és a pénz, mélyben gyökerező, összetartozó voltára. Külön érdekessége a dolognak, hogy az új pénz ugyanúgy április 24-én került bevezetésre, miként az állatállomány, új legelőre történő kihajtása is Szent György napján történt (Rózsa–Szigeti 2018). Nem mellesleg az újkori Orosházát 1744. Szent György napján alapították.

találtak a fémkeresősök, hiányoznak az éremkincsekből is. Az észak-itáliai marhakereskedelemből származó haszon nagyrészt friesachi denárok képében jelentkezett a Kárpát-medencében.[1139] A II. Andráshoz köthető veretek száma kevés, és azok is uralkodásának első évtizedeire keltezhetőek.[1140] Igazából már ettől az időszaktól, lényegében utódjától, IV. Bélától kezdődik a régió éremforgalmának következő, immár harmadik szakasza (4. táblázat, 3. csoport). Ezt a felettébb hosszú időszakot az éremnélküliség jellemzi. Utolsó Árpád-házi, és Anjou uralkodóinktól bő két tucat érme sorolható – jóllehet Károly Róbert és I. (Nagy) Lajos veretei (4. táblázat, 4. csoport) általában ritkának számítanak a numizmatikában.

Luxemburgi Zsigmond uralkodási ideje alatt az éremforgalom újra megerősödik a régióban (4. táblázat, 5. csoport). Zsigmond szerepe II. Béláéhoz hasonlatos, hiszen veretei ugrásszerű növekedést mutatnak. Egyes településeken a 15. század harmadik – negyedik évtizedére keltezhető quartingok száma nagyon magas. Figyelembe kell vennünk azt a tényt, hogy a quarting volt a pénzrendszer legkisebb és így legértéktelenebb eleme, ami magyarázatul szolgálhat ugyan nagy mennyiségükre, de egyes településeken olyan jelentős mértékben fordulnak elő (pl.: Komlós 117 db, Mezőhegyes 83 db, Pereg 61 db), hogy amellett nem mehetünk el szó nélkül.[1141] Azért sem, mivel ez a régió – oklevelek gyengén, de csörgedező – levéltári adatai alapján vélelmezett újbóli benépesülésével esik egybe, illetve párhuzamba hozható a régészeti leletek bizonyos csoportjaival, mint azt a későbbiekben látni fogjuk. Zsigmond időszakát a fentiek miatt önálló horizontként ábrázoltam. A következő időszakot *Hunyadi Mátyás trónra lépéséig* jelöltem ki (4. táblázat, 6. csoport). Zsigmond érmeihez hasonlatosan ez a két évtized is elegendő éremanyaggal rendelkezik szélesebb összefüggések vázolásához. A két időszak mintázata nagyon hasonlatos. I. Ulászló veretei igen nagy számban kerültek elő a régióban folyó fémkeresőzések során. A múzeum gyűjtőterületén fekvő, intenzív keresőzésnek kitett lelőhelyeinek északi területén arányaiban nagyon kevés veret sorolható I. Ulászlóhoz (Szénás 22 db, Szentetornya 8 db, Csorvás 7 db, Gerendás 6 db), ezzel szemben a gyűjtőterület déli részén, a Száraz-ér partján, a Maroshoz térben közelebb fekvő területeken látványosan több fordul elő belőlük (Komlós 68 db, Kopáncs 71 db, Pereg 78 db, illetve Mezőhegyes 51 db). Kijelenthető, hogy az állandó víz közelségében fekvő települések a középtáj belsejében lévő településekkel szemben hamarabb és intenzívebben

[1139] Tóth 2020, 599.
[1140] Rózsa–Tóth 2018, 317.
[1141] Zsigmond quartingjai általában kisebb területen – többnyire a templom körüli piactereken – sűrűsödnek, így egy szétszántott erszény darabjai is lehetnek. Ez egyes esetekben igaz is lehet, de ismétlődő jelenségről van szó.

kapcsolódhattak be a kereskedelembe.[1142] *Hunyadi Mátyástól Szapolyai Jánosig* terjedő időszakban a kiegyenlítődés folyamata figyelhető meg, hiszen a középtáj belsejében is növekvő éremforgalommal találkozunk (4. táblázat, 7. csoport). A *Habsburg uralkodók*, I. Ferdinánd, Miksa és Rudolf időszakában (4. táblázat, 8. csoport) pedig egyértelműen meg is fordulnak az arányok: Szénás, Szentetornya, Csorvás és Gerendás „felébred Csipkerózsika-álmából".[1143] Mátyás 1467–1470. évi pénzreformja[1144] ezt a képet vélhetően még torzítja is.[1145]

A késő középkori falvak területén több esetben is találkozhatunk különféle *idegen veretek*kel. Ezek közt a korabeli német, osztrák, cseh, spanyol, itáliai darabok nagyon kis számban találhatók meg. Lényegesen magasabb számban találkozunk lengyel és porosz érmékkel, melyek sorát IV. Kázmér lengyel király érméje nyitja meg. Vereteinek mennyisége annak az emelkedő tendenciának az első lépcsőfoka, ami utódainak mennyiségi mutatója alapján látszik: a lengyel veretek aránya a 16. század elején emelkedik, és a csúcspontot I. Zsigmond uralkodása (1506–1548) alatt érte el. Unokaöccse, Brandenburgi Albert porosz herceg (1525–1568) vereteinek nagy száma az amúgy is magas arányokat fokozzák.[1146] Mint láttuk, a magyar veretek regionális kiemelkedésével számolhatunk a 15. század közepén, ami a régióba jutott lengyel veretek szempontjából irreleváns. Mátyás veretei már kiegyenlítettebb állapotokat mutatnak a régióban, ami a lengyel veretek esetében kevésbé figyelhető meg.[1147] Az idegen veretek között viszonylag nagyobb számban találunk oszmán-török vereteket I. Szulejmántól III. Muráddal bezárólag. Ezek az érmék 1566 után kerülhettek a régióba, ami összetételükön is látható, hiszen I. Szulejmánhoz és közvetlen utódaihoz sorolható a meghatározható török veretek fele. Az oszmán pénzverésre jellemző, hogy minden érmén az adott uralkodó trónralépésének évét szerepeltetik.[1148] Redwitz Miklós szörényi bán érmei

[1142] Ugyanezt tapasztaljuk az Árpád-kor vonatkozásában is, mint láttuk, de ugyanez figyelhető meg a 15 éves háború pusztításait követően is, amikor a török a Száraz-ér menti elpusztult településeket kezdi el újratelepíteni.
[1143] A valós kép megrajzolása rendkívül nehéz feladat. II. Ulászlótól Rudolfig terjedő időszak éremanyaga van együtt jelen többek közt a fegyverneki vagy a kunhegyesi éremkincsben (Tálas 1990).
[1144] Gyöngyössy 2019.
[1145] Hunyadi Mátyás jó minőségű „madonnás" denárjai a 16. század végén is forgalomban voltak, így esetükben nagyon nehéz megmondani, hogy mikor veszthették el őket. A Száraz-ér környéki tendenciák alapján az ott előkerült Mátyás-érmek talán jobban jelölik a korszakot magát, mint a belső területeken, ahol – szintén a tendencia alapján – jobban számolhatunk későbbi forgalommal – így elvesztésükkel – esetükben.
[1146] Nagy–Zajac–May 2019, 23–24; Gedai 1985.
[1147] A kunmadarasi, szinte teljes egészében lengyel veretekből álló éremkincs értékelése kapcsán a következőt fogalmazták meg a szerzők a hazai lengyel érmékkel kapcsolatban: *elmondhatjuk, hogy a lengyel pénzek magyarországi forgalma ugyan folyamatosnak tekinthető, ám beáramlásuk inkább hullámzónak mondható* (Nagy–Zajac–May 2019, 81).
[1148] Szilágyi 2021, 64–65.

nagyobb számban olyan települések területén (Mezőhegyes, Pereg) fordulnak elő, ahol a török defterek adatai szerint nagyobb számban számolhatunk délszláv ajkú lakosság jelenlétével.[1149]

A teljes területre vonatkozóan hatalmas mennyiségű éremanyag áll rendelkezésünkre az elemzéshez. Jóllehet vannak települések, ahonnan alig van adatunk, és vannak olyanok is, ahonnan ezres nagyságrendben, de az elemezhető települések eloszlása egyenletesnek mondható. Találunk településeket ugyanis a hátsági és a sík területeken, illetve a folyóvizek mentén (döntően Száraz-ér) és azoktól távolabb egyaránt.

II. Béla és III. Béla érméit leszámítva a vizsgált késő középkori falvak területén a teljes Árpád-korból összesen 47 darab érme ismert, ami alacsonynak mondható. Értékelésüket nagyon megnehezíti az a tény, hogy a teljes lelőhely, annak tágabb környezete szinte egyik esetben sem ismert, ami a korszak szórt, laza szerkezetű települési struktúrája miatt okoz nehézséget. A szórványos adatmennyiségből is kitapintható a 12–13. századi, első sorban a marhakereskedelmen alapuló, megnövekedő éremforgalom, melynek visszaesése a tatárjárás traumája, a klimatikus okok, egyéb, pénzforgalomra jellemző általános sajátságok miatt a 13. század második felétől egészen a 15. század első harmadának végéig jellemzi a régiót. Mindez nagyon erős visszaesést jelent a korábbiakhoz képest, ugyanakkor nem rendelkezik bizonyító erővel a terület elnéptelenedését illetően, pusztán az áruforgalom Árpád-kor első felére jellemző szintre történő visszaesésének lehet bizonyítéka. A 15. század elejétől, az ún. kis jégkorszak beálltával párhuzamosan vannak adataink az elpusztásodott falvak területeinek adás-vételéről és eladományozásáról, illetve szembesülünk egyre erősödő éremforgalommal, ami pedig töretlennek mondható 1566, Gyula török által történő elfoglalásának időszaka után is, egészen a 16. század legvégéig, a 15 éves háború pusztításaiig. Jól látható, hogy a korszak első felében a Száraz-érhez, Maroshoz közelebb eső települések sokkal aktívabbak, a középtáj belsejében fekvő falvak esetében csak évtizedekkel később tapasztalunk növekvő éremforgalmat. A kiegyenlítődés Mátyás időszakától, illetve a 16. század elejétől figyelhető csak meg. Némely település ugyan újjátelepült a 17. század közepe táján, de az ezeket a történeti forrásokat alátámasztó (?) éremanyaggal dolgozatomban ugyanúgy nem foglalkozom, miként a régió területén felépülő újkori csárdák területéről származó numizmatikai leletanyaggal sem.[1150]

[1149] V.ö.: Mezőhegyes (Káldy-Nagy 2000, 24–25).
[1150] Katona-Kiss 2017; Rózsa et al. 2021.

4.2. Plombák

A fémkeresős anyag legérdekesebb darabjai kétségkívül azok az ólomból készített plombák, melyekkel a gyűjtés korai fázisában már Mordovin Maxim foglalkozott.[1151] 2020. január és 2021. májusa közti időszakban, Gerendásról előkerült plombákat Dorozsmai Balázs adta közre.[1152] Ezeket a plombákat nem szerepeltetem anyaggyűjtésemben, első sorban az ismétlődések elkerülése miatt.[1153] Rövid összefoglalóm Mordovin Maxim anyagfelvételi táblázatának felhasználásával készült (6–7. táblázat).[1154]

Jelen gyűjtésbe összesen 288 plomba került be. Nem foglalkozom azokkal a darabokkal, melyek olyan településekről származnak, ahol a leletanyagot nem állt módomban tanulmányozni, illetve azokkal sem, melyek lelőhelyhez nem köthetők, zömében illegális tevékenység révén jutottak a NGyTM gyűjteményébe. Ezek száma meghaladja az ötvenet. A 288 plomba eloszlása nem egységes. A húsz feletti darabszámmal bíró települések kerültek az első csoportba (v.ö.: 7. táblázat): Szénás (56), Gerendás (39), Szentetornya (39), Pereg (37), Csorvás (28), Mezőhegyes (27). A következő csoportba a 10 körüli darabszámmal rendelkező településeket soroltam: Kopáncs (13), Kisfecskés (12), Fecskés (10), Komlós (10). A harmadik csoportban találjuk a 10 alatti darabszámmal bíró településeket: Szőlős (6), Csatókamarás (5), Apáca (3), Basarága (2), Földvár (1). A darabszámok tehát jelentős eltéréseket mutatnak, de a fémkeresős tevékenység intenzitása, és ezzel együtt a begyűjtött leletanyag mennyisége is jelentősen különbözik. Az egyes településeken előkerült teljes fémanyag és az ugyanitt előkerült plombaanyag aránya változatos (2. táblázat).

A régió legérdekesebb plombái az *angliai* darabok, melyek leginkább változó minőségű imitációk, hamisítványok.[1155] Ezek közül egy, Szénásról előkerült példány keltezhető a 16. század első felére, míg egy kopáncsi a 16. századra. A zömét Gyula elfoglalása, azaz 1566 utánra datálhatjuk. 22 darabos mennyiségük magasnak mondható, települési arányokat tekintve igen egységes képet is mutatnak. Kivételt képez Mezőhegyes, ahol nem került elő belőlük, illetve Kopáncs és Komlós, ahonnan szintúgy hiányoznak, jóllehet itt a plombák teljes mennyisége is szerényebb. A plombával ellátott textilek következő csoportja a *francia – belga – holland – német* területekről (Németalföldről) származik (Valenciennes, Ypres, Lier, Zutphen, Aachen). Ezek a termékek legnagyobbrészt a

[1151] Mordovin 2018; Mordovin 2018A, 244–252; Mordovin 2021.
[1152] Dorozsmai 2023.
[1153] A plombák nem követik a hagyományos felosztást, miszerint a doktori dolgozatomba a 2019. december 31-ig bekerült leletanyag tartozik csupán. Ennek oka az, hogy Mordovin Maxim gyűjtésében szórványosan az ezt követő időszakból származó darabok is szerepelnek. Miután nincs rálátásunk a teljes plomba állományra, így az ismétlések elkerülése miatt nem szerepeltetem a fent említett plombákat a dolgozatomban.
[1154] Köszönöm Mordovin Maxim sokrétű segítségét, illetve, hogy adatait felhasználhattam!
[1155] Mordovin 2014.

15. században – és annak is inkább az első felében – készültek. Általánosságban, ha nem is sűrűn, de előfordulnak a régiónkban, nagy kilengésektől mentesek. Meglepő magas számuk Csatókamaráson,[1156] illetve hiányuk Csorváson, mely településről más, 15. századi plombákat is alig ismerünk. *Németország* távolabbi részeiről (Köln, Uslar) nem sok plombát tudunk felmutatni. Ezek közt található kettő, melyek a 15. század első felére keltezhetőek, míg egy a 16. század első felére. Mindhármat Mezőhegyesen találták a keresősök. Eloszlásukból kis számuk miatt messzemenő következtetéseket nem lehet levonni. *Bajor* területekről (idesorolva a svájci Sankt Gallent is) nagyobb számban ismerünk plombákat (Wöhrd/Nürnberg, Regensburg, illetve Isny im Allgäu, Memmingen, Ulm). Összesen 22 példányuk került elő a vizsgált régióban, melyek zöme (15 db) a 16. század első felére keltezhető. Az első textilvégek a régióból a 15. század végén érkeztek Orosháza tágabb területére, de csak igen kis számban, míg a 16. század második felében forgalmuk mintegy negyedére esett vissza. Csorváson, illetve Szénáson az arányokat tekintve kevés került elő belőlük. *Itália* földjéről összesen 10 adattal rendelkezünk. A termékek, melyek ezeket a plombákat hordozták, zömmel ismeretlen helyről származnak a régión belül (7 darab), míg három példányuk Lovere és/vagy Sovere műhelyében készült. Az orosházi térségben a 16. század első fele előtti időből eddig nem sikerült itáliai eredetű plombát azonosítani. Leginkább a 16. század közepére keltezhetőek, biztonsággal a század végére egy példány sem datálható. Előfordulásuk kis darabszámuk ellenére sem nevezhető egységesnek. Orosháza tágabb környezetébe messze a legtöbb textilvég a német-lengyel határterületről, *Lausitz* (Görlitz, Zittau) illetve *Szilézia* területéről (Wschowa, Boroszló, Opava, Lwówek Śląski, Świdnica, Lubin, Chojnów, Nowa Ruda, Těšín, Lubań, Paczków, Legnica) érkezett. A legtöbb plomba görlitzi (összesen 46 db). A régióban a 15. század végén robbanásszerűen jelennek meg (12 db), majd a 16. század első felében kis túlzással élve a sziléziai posztó elárasztotta a vidéket (39 db). A század közepére (10 db), végére (17 db) arányuk kissé visszaesett, de még ekkor is meghatározó volt részesedésük a textilkereskedelemben. Eloszlásuk összességében egységesnek mondható, jóllehet vannak szűkebb időszakok, amikor egyes településeken számuk valamivel magasabb. Viszonylagos gyakoriságuk ellenére sem lehet ezekből az adatokból mélyreható következtetéseket levonni. *Csehország*ból összesen 12 plomba ismert (Jindřichův Hradec, Nový Jičín, Jihlava, Šumperk, Šternberk). Négy plomba pontos származási helye nem állapítható meg, míg nyolc példány öt műhely terméke. A legkorábbi cseh plomba a 15. század végéről származik, azt Szénáson regisztrálták. A többi

[1156] Sajnálatos tény, hogy a falu területét alig érintette fémkeresős tevékenység. Innen összesen 61 tárgy került be a múzeum gyűjteményébe. Ebben a 6 plomba kifejezetten nagy arányt képvisel.

plomba a 16. századon belül, és a települések vonatkozásában is egyenletes szóródást mutat. Az *ismeretlen* eredetű plombák száma meglehetősen magas (106 darab). Arányuk a különböző korszakokban a teljes plombaanyag arányát követi.

A fentiekben a különféle régiók irányából közelítettünk, most lássuk azokat a településeket, ahol nagyobb számban kerültek elő plombák (7. táblázat). *Csorvás*ról a 15. századból összesen egyet ismerünk, ami az egyetlen plomba a falu területén Nyugat-Európából. A 16. század első és második felének eloszlása egységes képet mutat, erőteljes sziléziai fölénnyel, ami a század végére kissé visszaesik az angol plombák előretörése miatt. *Gerendás* területéről Csorváshoz viszonyítva több ismeretlen eredetű plombáról van tudomásunk. Ezt leszámítva a két településen mutatkozó kép nagyjából hasonlatos, némi különbséggel: Gerendáson picivel több nyugat-európai plomba került elő. A 16. század első és második felének eloszlása egységes, itt is a sziléziai plombák vezetnek, de közel sem olyan feltűnő módon, mint Csorváson. Itt a bajor textil is jobban képviseltette magát. *Mezőhegyes*en a plombák egységes képet mutatnak a 15–16. század folyamán. Eredetüket illetően azonban nem. Angol, nyugat-európai, bajor plomba egyáltalán nem került innen elő, ellenben a bajor területektől nyugatra eső német régiók összes, orosháza-környéki plombája itt került elő. A meghatározható plombák legtöbbje Sziléziából érkezett a falu területére. A legtöbb plombát a *Szénás*on találjuk. A 15. század első és második feléből közel azonos számú plomba ismert innen, összarányuk is magasnak mondható. A 16. század első felében erős ugrás figyelhető meg a plombák tekintetében, a század végére a 15. századi arányokat nem sokkal meghaladó kép alakult ki újra a településen. A sziléziai plombák száma a legmagasabb itt is, de a többi régió itt képviselteti magát a legegységesebben magát, természetesen a megszokott súlyponteltolódásokkal. Külön érdekesség az itáliai és a cseh textilvégek magas aránya. *Szentetornyá*n kevés 15. századi plomba került elő, ráadásul nyugati darab egyáltalán nem található köztük. Nyugat-európaiak a 16. században is csak ritkán fordulnak itt elő, és az angol plombák aránya is kicsi. A legtöbb plomba itt is a 16. század első felére keltezhető, a század végére az arányuk jelentősen csökkent. Messze a legtöbb textilvég Sziléziából származik. Végezetül *Pereg*, ahol a 15. század második felétől a 16. század végéig nagyjából hasonló mennyiségű plombával számolhatunk a különféle korszakokban. Szilézia itt is erősen vezet, a többi plomba pedig csak az egyéb, frekventált helyekről található.

Még, ha kevés is a plombák, és különösen a meghatározható eredetűek száma a régióban, mégis fontos adatokat szolgáltatnak a korabeli települések mindennapjait, kapcsolati hálóját illetően. Az éremanyaggal való összevetésük azért fontos, mert a textilvégek plombái

sokkal pontosabb képet mutatnak, mint a jóval nagyobb számban előkerült érmek. A 7. táblázat adatai alapján néhány észrevétel fogalmazható meg:

- A Száraz-ér menti falvakban az éremforgalom jóval hamarabb beindul, amit korai plombák magasabb aránya is jelez.
- A 16. század közepén- második felében az érmék száma mindenhol növekvő tendenciát mutat, ugyanakkor Szénás és Szentetornya esetében a plombák száma a 16. század második felére a felére csökken. Jóllehet, ezek az érmék a 16. századi pusztulási horizonthoz is kapcsolhatóak (szétszántott kincsleletek), ami a valós képet nyilvánvalóan torzítja, de a plombák számának drasztikus visszaesése akkor is feltűnő. Ráadásul az említett két településen a gyűszűk teljes leletanyagra vetített aránya meghaladja a 3%-ot (2. táblázat), ami kifejezetten magasnak mondható. Mindebből pedig a helyi feldolgozóipar (és talán a helyi textilelőállítás) magasabb szintjére lehet következtetni a 16. század végén az orosházi régióban, első sorban annak északi részén.[1157]
- A sziléziai, lausitzi plombák képviselik a legnagyobb mennyiséget. Velük kapcsolatban nem haszontalan a lengyel pénzek arányát összevetni.[1158] A lengyel érmék és a sziléziai-lausitzi plombák egyaránt a 16. század első felében kerülnek elő a legnagyobb számban, a magyar érmék egy picivel később érik el a csúcspontot (Ferdinánd időszaka). Kivétel Mezőhegyes és Pereg, ahol a 15. századtól kezdve a 16. század végéig sokkal kiegyenlítettebb textilbeáramlással számolhatunk. Ezzel összefüggésben kell megemlíteni azt, hogy Peregen és Mezőhegyesen a gyűszűk teljes leletanyagra vetített aránya jóval alacsonyabb, mint Szénás és Szentetornya esetében, Mezőhegyesen még az 1%-ot sem éri el.

Mindent összevetve a rendelkezésünkre álló adatokból a következő mondható el. A régióban az első textilvégek a 15. század első felében jelentek meg. Ezek nagyrészt a Németalföldről származtak, de a legkeletibb képviselőjük is Németország nyugati sávjából, a Göttingen közelében fekvő Uslar-ból való. Ennek a kapcsolatnak a 100 éves háború vetett véget. A magyar–német, első sorban bajor kapcsolatok Luxemburgi Zsigmond uralkodásának idejében alakultak ki, és erősödtek meg a 15. század második felére, amit a ránk maradt plombák is igazolnak. A 16. század közepén a kereskedelmi adatok alapján a bajor, nürnbergi textil

[1157] Mordovin 2016.

[1158] A többi kibocsátóterület éremanyagát különböző okok miatt nem áll módunkban összevetni az ugyanonnan származó plombákkal. Jóllehet Szilézia és Lausitz nem képezte Lengyelország részét ebben az időszakban, de mivel az itt készült áru Krakkó érintésével érkezett a Kárpát-medencébe a két forráscsoport véleményem szerint összehasonlítható egymással (v.ö.: 7. táblázat, 7. kép).

mennyiségének illene a legmagasabbnak lennie a régiónkban,[1159] de ezt nem tapasztaljuk, hiszen a 15. század második felében, a század végén a sziléziai, lausitzi, cseh műhelyekből érkező textil gyakorlatilag berobbant a régióba és megőrizte elsőségét a későbbi évtizedekben is. A 16. század második felére a plombák száma csökkent, amit nagy valószínűség szerint a helyi textilipar megerősödésének tudhatunk be. Régiónkba a textil két irányból érkezett (7. kép). Az egyik ezek közül Bécs.[1160] Innen jutott a textilanyag a régiónkba a német, bajor, közép-cseh területek felől, de Itáliából is, az Alpok hágóin keresztül. A másik csomópont Krakkó: az angol, németalföldi textilárukat vízi úton Gdansk érintésével szállították Krakkóba, és innen a Magyar Királyság területére. A sziléziai, lausitzi, kelet-csehországi textil szintén Krakkó érintésével érkezett magyar területekre. A kereskedelmi hálózat nagy vonalait ugyan ismerjük, ugyanakkor semmit sem tudunk arról, hogy az orosházi régió lakosai hol szerezték be a textilárukat. Talán valamelyik településünkön lehetett piac is a szükségletek kielégítésére, de a plombák jobban utalnak a feldolgozó tevékenységre, mint a kereskedelmi tevékenység színterére.[1161]

4.3. Gyűrűk

A fémkeresőzés során 888 darab gyűrű / gyűrűnek meghatározható tárgy, esetleg töredék került elő a régió lelőhelyeiről (2–3. táblázat).

A Kárpát-medencei, középkori gyűrűkkel kapcsolatban a tudományos kutatások időszakos fellángolása figyelhető meg. Szendrei János 19. század végi munkái[1162] után Hlatky Mária[1163] illetve a részben Parádi Nándor nyomán dolgozó Lovag Zsuzsa[1164] neve említhető meg. Ebbe a vonulatba sorolom Litauszki Zoltánt is, aki Lovag Zsuzsa nyomdokain vált a hazai és nemzetközi gyűrűkutatás ismert alakjává (8. táblázat).[1165] Meg kell említeni Hatházi Gábort is, aki a kun temetők kapcsán foglalkozott a gyűrűkkel.[1166] Természetesen voltak kutatók rajtuk kívül is, akik a tárgytípussal kapcsolatban maradandót alkottak.[1167] A gyűrűk kutatása a környező országokban az elmúlt évtizedekben jelentősen megugrott a magyarországihoz képest, akár múzeumi gyűjteményi egységek, akár fémkeresős kutatások

[1159] V.ö.: Ember 1988, 77–78.
[1160] A régiónkban fellelt egyetlen bécsi plomba a bécsi textil rossz minőségét támasztja csak alá.
[1161] Adott esetekben a templomok környékén több plomba is gyűjthető. Ezek a tárgyak azonban ugyanúgy utalhatnak a piactérre, mint a piactéren működő szabóság meglétére.
[1162] Szendrei 1888A; Szendrei 1888B; Szendrei 1889A; Szendrei 1889B; Szendrei 1889C; Szendrei 1889D.
[1163] Hlatky 1938.
[1164] Parádi 1975; Lovag 1975A; Lovag 1980.
[1165] Litauszki 2012; Litauszki 2018A.
[1166] Hatházi 2004, 91–92; Hatházi 2005, 74; Hatházi 2009.
[1167] Részletes kutatástörténet: Litauszki 2012, 6–11.

során előkerült példányok közzétételéről is legyen szó.[1168] Ugyanakkor különféle típusok összegyűjtésére és közreadására is egyre több példa akad, hazai vonatkozásban is.[1169] A néprajzi korok gyűrűi is nagy segítséget jelentenek a feldolgozás során.[1170]

A régi publikációkban nem igazán fordítottak figyelmet a gyűrűkre, azok értékelésére.[1171] A zentai sírokban fellelt példányokról gyenge leírás, illetve rossz minőségű fotós tábla készült, a gyűrűket ráadásul csak oldalnézetből fotózták, még a fejes gyűrűket is.[1172] Székelypetőfalva/Peteni (Ro) 143. számú női sír hiányos leírású gyűrűje a fotó alapján vélhetően kalapált fejű volt, fején vésett díszek láthatóak.[1173] A nagyecsedi ásatási két közölt gyűrűje a leírásuk és a fényképes ábrázolásuk ellenére sem alkalmas a típusba sorolásra.[1174] Beazonosítási nehézségek az új publikációk esetében is megfigyelhetők.[1175]

Az első csoportba a *fonott* gyűrűket soroltam, a csoport kialakítása nem okozott különösebb nehézséget. A második csoportba a *forrasztott*ak kerültek. A magam részéről a csoportba sorolás általában zökkenőmentes volt, de a szakirodalomi összevetés már nem feltétlenül volt az. Példának okáért a balatonszárszói gyűrűk közt a szerző felsorolt több forrasztott fejű példányt is,[1176] míg hasonló darabokat esetenként öntött darabként írnak le, vagy esetleg annak gondolhatunk a mellékelt fotók, rajzok alapján.[1177] A Vinkovci környéki gyűrűket bemutató kiadványban a nyilvánvalóan forrasztott darabok is minden esetben öntöttként szerepelnek.[1178] Az *öntött* gyűrűk hatalmas családjába (harmadik csoport) soroltam azokat az általában kerek fejjé kiszélesedő gyűrűket, melyeket Hatházi Gábor kalapált fejű gyűrűknek nevez, és melyeket Litauszki Zoltán lemezből kivágott, végein összeforrasztott gyűrűként ír le. Így a magam részéről „kalapált” gyűrűknek neveztem el az összes, kerek fejjé kiszélesedő gyűrűt, meghagyva némely esetben a lemezből való kivágás lehetőségét

[1168] Radojković 1969; Bajalović-Hadži-Pešić 1984; Milošević 1990; Maneva 1992; Koćka-Krenz 1993; Ivanić 1995; Hanuliak 1997; Zečević 2001; Zečević 2006; Šlancarová 2006; Grigorov 2007; Kotarac 2007; Petrinec 2009; Radić 2009; Bikić 2010; Maneva 2010; Totev 2010; Đurović 2012; Makovcová 2013; Reabţeva 2014; Rabovyanov–Totev 2015; Gajić 2018; Craiovan 2019; Adžaga 2020; Gaunt 2020; Stepanova 2020; Uzelac 2021; Cosma 2023; Uzelac 2023; Uzelac 2024.
[1169] Türk 2001; Dragotă–Rustoiu–Drâmbărean 2010; Dragotă–Rustoiu–Drâmbărean 2011; Dragotă–Rustoiu 2011; Kuzina 2014; Dragotă 2013; Makovcová 2013; Oţa 2015A; Shpilev 2014; Doncheva 2016; Manojlović-Nikolić 2016; Doncheva–Bunzelov 2017; Doncheva–Nikolov 2020; Rózsa 2020B; Rózsa–Szigeti 2021A; Demo 2023; Radišić 2024.
[1170] Baloghné 1999.
[1171] Pl. Kovács 1973, 139, II. t/8–9, IV. t/8.
[1172] Foltiny–Korek 1944–45, 163, I. t. 26.
[1173] Székely 1980, 504, Fig. 4/10; kissé jobb minőségű fotókon: Székely 1981, Fig. 1/1–9.
[1174] Magyar 1984, 172, 19. kép.
[1175] Honti et Al 2020, 197, 201, V. tábla 4; Csányi 2023, 17, 7. kép; Fazekas–Pánya–Mordovin 2023, 241; Lovag 2014, 64, 24. tábla 4.
[1176] Hege 2018, 250, 2. kép 2–4.
[1177] Pl.: Dumitriu 2001, 118–119, Taf. 89/13–17; Reabţeva 2014, Fig. 75/17.
[1178] Adžaga 2020.

ugyanúgy, mint a pántkarika elkalapálásának lehetőségét. Ami pedig esetükben a forrasztott végeket illeti, sokszor valóban van „nyitott” gyűrű, ami egykoron össze is lehetett forrasztva, de annak eldöntése, hogy a gyűrű forrasztott volt (és eltört) vagy eleve nyitott volt – sokszor lehetetlen. Ezt követik az ún. *vegyes* technikával készültek, melyek (negyedik) csoportba sorolása az első csoporthoz hasonlatosan kevéssé volt problematikus. A teljesség kedvéért pedig *kérdéses* darabok ismertetésével zárom a sort (ötödik csoport).[1179]

Az orosházi fémkeresős anyag gyűrűinek értékelése előtt érdemes elidőzni annál, amit a régió gyűrűiről eddig tudtunk. Ehhez kiváló alap Litauszki Zoltán 2012-ben megvédett egyetemi szakdolgozata.[1180] Litauszki Békés, Csongrád és Bács-Kiskun vármegyék területéről gyűjtötte össze a múzeumi raktárakban fellelhető Árpád- és későközépkori pecsétgyűrűket. Az említett három vármegyét egy területi egységnek vette, amit táblázatos összehasonlításomban két csoportra osztottam (8. táblázat). A felosztásban a földrajzi határokat vettem figyelembe: a Tiszántúlt (Körös–Maros köze), illetve a Duna–Tisza köze egységeket. A Litauszki Zoltán által ismertetett 177 gyűrű 38 lelőhelyről származik. Elemzésük esetén figyelembe kell vennünk az aránytalanságokat, melyek az eredményeket félrevezethetik. Ki kell emelnünk, hogy a leletek nagy része (105 darab) összesen öt lelőhelyről származik,[1181] melyek mindegyike a Duna–Tisza közén található. Az is fontos, hogy a Tiszántúlról összesen 16 gyűrű került csak bemutatásra, ami a teljes anyag 10%-át sem éri el, amit csak erős fenntartásokkal lehet a dolgozatom tárgyát alkotó 888 darab gyűrűvel összevetni. Mindezek ellenére, az előzetesen felgyűjtött leletanyag fontos megfigyelések levonására alkalmas.

Az elemzésnél megtartottam Litauszki Zoltán csoportbeosztásait, még akkor is, ha azzal egyes esetekben egyáltalán nem, illetve csak részben értettem egyet. Akár a technikai kivitelezés, akár a mintakincs esetében lehetnek eltérő vélemények. Litauszki Zoltán munkájában élesen különválnak egymástól a liliomos és *emberalakos* gyűrűk. Utóbbit csak az Akasztó-Pusztaszentimréről előkerült képviseli.[1182] A szakirodalomba mélyen beágyazott lelőhelyről több olyan gyűrű is ismert, melyek a liliomos gyűrűk közt vannak számontartva, bár a rajtuk látható vésetek feltűnő antropomorf vonásokat mutatnak. Véleményem szerint hiba ezeket a gyűrűket a vidékünkön széles körben elterjedt, öntött liliomos darabokkal együtt kezelni, hiszen utóbbiakon ez a szép átmenet egyáltalán nem figyelhető meg. A *liliomos*

[1179] Dolgozatomban nem foglalkozom a gyűrűk funkciójával. Az, hogy ezeket használták, vagy használhatták-e egyáltalán pecsételésre, a téma szempontjából irrelevánsnak érzem (v.ö.: Kumorovitz 1993).
[1180] Litauszki 2012.
[1181] Kiskunfélegyháza, Templomhalom; Kiskunhalas, Katolikus temető, Kápolna; Nyárlőrinc, Hangár utca, Ópusztaszer, Monostor; Szeged, Vár.
[1182] Litauszki 2012, VII. t. 7.

gyűrűk különféle variánsai közt találjuk azokat, melyek körül körirat figyelhető meg. A tiszántúli anyagban két ilyen darab is feltűnik: Gyula, Törökzug 312. sír,[1183] Tótkomlós, Telekpuszta lelőhelyeken.[1184] Ez két okból kifolyólag is érdekes. Egyrészt a körfeliratos gyűrűk az orosházi fémkeresős anyagból hiányoznak, másrészről pedig a Kárpát-medencében széles körben elterjedtek és nem csak liliomos változataik.[1185] A liliomos variánsok közt felsorolt életfás és keresztes darabok típusba sorolásánál ugyanazzal a nehézséggel kellett Litauszkinak megküzdenie, mint jelen dolgozatban a fémkeresős anyag értékelésénél jómagamnak. Megjegyzendő, hogy a kereszttel variált életfás-liliomos gyűrűk a mi anyagunkból hiányoznak, gyűjtésében is csak a Duna–Tisza közéről találhatók effélék. Ugyanez a helyzet a keresztből kinövő liliommal, nagy általánosságban a kereszttel és kettős kereszttel díszített gyűrűk esetében is.[1186] Ezek nem csak Litauszki szerint származnak a Duna–Tisza közéről, az orosházi anyagban is ismeretlenek. *Ökörfejes* gyűrűk az orosházi anyagban nincsenek jelen. *Madaras* gyűrűk Litauszki gyűjtésében csak a Duna–Tisza közéről szerepelnek. Az itt felsorolt gyűrűkön minden esetben teljes madár látható, a tiszántúli „szétesett", stilizált ábrázolásmód szinte teljesen hiányzik. Litauszki gyűjtésében nagyon magas számban találhatóak a *majuszkulás* gyűrűk.[1187] A Tiszántúlról összesen egy példányukat közölte (1:16), ami a fémkeresős anyagunk arányaival (43:888) kapcsolható össze, ugyanakkor a technikai kivitelezés és a mintakincs elemzése erős területi eltéréseket is mutat. Végezetül, az ún. *egyéb* kategória darabjai között nézetbeli eltéréseken nyugvó különbségek is találhatóak. Ilyen példának okáért a balotapusztai gyűrű, melyen véleményem szerint az életfa és a madár stilizált ábrázolása figyelhető meg, miként az egyik homokmégyi gyűrű esetében is.[1188] Geometrikus díszű gyűrűt láthatunk a hódmezővásárhely-kéktói gyűrű fején,[1189] életfás-liliomos kompozíciók több Bács-Kiskun megyei gyűrűn.[1190] Külön csoportot képezhetnének azok a gyűrűk, melyek fején a kardot tartó kéz, vagy korona[1191] látható. Az sem világos számomra, hogy miért szerepelnek az egyéb kategóriában olyan példányok, melyeken egyértelműen kereszt, vagy majuszkulás[1192] díszítés figyelhető meg.[1193]

[1183] Litauszki 2012, IV. t. 1.
[1184] Litauszki 2012, IV. t. 4.
[1185] A Duna–Tisza közén, Litauszki idézett munkájában: visszaforduló állatalakos (Litauszki 2012, XII. t. 3), madaras (Litauszki 2012, XII. t. 4–7), ökörfejes (Litauszki 2012, XI. t. 2), keresztes (Litauszki 2012, VIII. t. 2–3), kettős keresztes (Litauszki 2012, VIII. t. 5), majuszkulás (Litauszki 2012, XVII. t. 5, XVIII. t. 4).
[1186] Litauszki 2012, VI, VIII–X. t; Litauszki 2012, V. t. 2–5.
[1187] Litauszki 2012, VI, XV–XXI. t.
[1188] Litauszki 2012, XXII. t. 1; Litauszki 2012, XXII. t. 3.
[1189] Litauszki 2012, XXII. t. 6.
[1190] Litauszki 2012, XXIII. t. 5–7.
[1191] Litauszki 2012, XXV. t. 5–8; Litauszki 2012, XXIV. t. 6–11.
[1192] Litauszki 2012, XXV. t. 3–4; Litauszki 2012, XXVI. t. 1–2, 4–8.

4.3.1. Fonott gyűrűk (19. kép 1–3)

Három, különböző gyűrűt soroltam ebbe a csoportba. Ezek egyike a Csorváson előkerült háromszögátmetszetű, csavart / fonott, végein összekalapált darab (19. kép 1). Egy másik, Kisfecskésről előkerült, bronzdrótból készült példány afféle házi barkácsmunkának tűnik (19. kép 2), míg a Szentetornyáról származó harmadik példány sem értelmezhető nagyon másként: esetében egy bronz pántgyűrűvel állunk szemben, melynek elkalapált végeit egymásra helyezték, és azt két oldalán drótokkal erősítették meg (19. kép 3).

A csavart / fonott gyűrűkkel legrészletesebben Kovács László foglalkozott. A 11. század elején megjelenő ékszer véleménye szerint a század végére ki is kopott a viseletből.[1194] A gyűrű a templomhelytől alig 20 méterre került elő, így talán az egyik sír melléklete lehetett. A bronzdrótból készült gyűrűt a magam részéről keltezhetetlennek tartom, leginkább a késő középkori drótgyűrűkhöz hasonlatos, melyeket legutóbb K. Németh András vett számba.[1195] A harmadik példány esetében sem lehet eldönteni a korát, mivel a római kortól kezdve szinte bármikor készülhetett az a példány, melynek imitációjával állunk jelen esetben szemben.

4.3.2. Forrasztott gyűrűk (20–23. kép)

A forrasztott gyűrűk nagy csoportjába azokat a gyűrűket soroltam, melyek esetében a karikához a fejet forrasztással erősítették hozzá. Két részre bontottam őket: az elsőbe az úgynevezett lemezkarikás darabok, míg a másikba az egyéb példányok kerültek.

4.3.2.1. „Lemezkarikás” gyűrűk

A lemezkarikás darabok fejét (az ismert esetekben) nyitott, általában elkalapált végű pántra, esetleg karikára forrasztották. A fej a legtöbb esetben lemezes, de találkozunk vastagabb, öntött példányokkal is. Utóbbiak általában kisebb átmérővel rendelkeznek. Ezeken túl egyedi megoldásokkal is találkozhatunk a leletanyagban. Ide 43 gyűrűt soroltam összesen.

Hatházi Gábor volt az, aki a középkori gyűrűk között csoportjukat elkülönítette.[1196] A perkátai gyűrűket feldolgozásában két részre osztotta, azok technikai kivitelezése alapján. Az első csoportba a *fejjé kiszélesedő lemezkarikás* darabokat sorolta, míg a másodikat *huzalkarikás típusnak* nevezte el, ide kerültek azok a példányok, melyek *elkalapált végeit utólag forrasztották a kerek, lemezes fejhez*. A huzalkarikás megnevezést félrevezetőnek

[1193] Sajnálatos módon a gyűrűk formakincsének és a rajtuk lévő mintázat összevetésére a feldolgozás során általában nekem sem maradt időm. Mindez nagyon sok plusz feladattal járt volna, és még szerteágazóbbá tette volna az amúgy is bonyolult kérdést. Ennek igazolására érdemes fellapozni példának okáért Ivana Popović, római kori karneolgyűrűkről írt dolgozatát, és megnézni az ott közölt gyűrűk formakincsét (Popović 2013), majd összehasonlítani a középkori hasonló darabokkal (Tóth 2017; Bikić–Miladinović 2021).
[1194] Kovács 2015, 198–203; Kovács 2019, 425–432.
[1195] K. Németh 2023, 65, 10. kép.
[1196] Hatházi 2004, 91–92; Hatházi 2005, 74.

tartom, hiszen a forrasztott gyűrűk karikájának jelentős része pánt. Magam a típus megnevezésénél következetesen a *forrasztott*(-lemezes) kifejezést használom.[1197] Hatházi leírásának ez a kisebbik hibája, hiszen a két fő típust külön lehet választani egymástól. Nagyobb, a kutatásra is kiható problémának érzem azon véleményét, miszerint a két fő típus közel egy idejű használatának alapja a tatárjárás kori kincsekben való együttes előfordulásuk lenne. A huzalkarikás (forrasztott-lemezes) darabok tatárjárás kori kincsekből nem ismertek, a szerző által hivatkozott munkák pedig nem közölnek ilyen darabokat.[1198] Megtalálhatók ugyan ilyenek Lovag Zsuzsa idézett munkájában, de azok korszakolása minden esetben ingatag alapokon nyugszik.[1199] A „kalapált" fejű példányok csoportjának lehatárolása nem okoz különösebb nehézséget. Ez igaz a klasszikus forrasztott-lemezes darabokra is. A keveredést azok a példányok jelentik véleményem szerint, melyek feje domború, és rajtuk sok esetben vonalkeretek között értelmetlen felirat olvasható. Az ide sorolható daraboknál a fejet sok esetben a karikához forrasztják publikálóik szerint, míg számos esetben látható, hogy a fej a „kalapált" fejűekhez hasonlatosan a karikával szerves egységet alkot. Hatházi Gábor ezeket a korai, 13. századi forrasztott gyűrűket együtt tárgyalja a klasszikus forrasztott fejű társaikkal, míg véleményem szerint a két csoportot külön kell kezelni egymástól.[1200] Ennek nyomán a gyűrűket ismertető munkákban a huzalkarikás (forrasztott-lemezes?) típusú darabok megjelenését rendre a tatárjárás időszakáig leviszik publikálóik.[1201] Ami ugyan elképzelhető, de jelenleg erre vonatkozó biztos fogódzónk nincsen. Mint látni fogjuk, a forrasztott lemezes gyűrűk mintakincse sok esetben kapcsolatba hozható az öntött, kalapált fejű gyűrűkön láthatóval, Árpád-kori előzményekre vezethetők vissza, mint erre Hatházi Gábor is rámutatott.[1202] Éppen ezért a hazai és nemzetközi szakirodalomban fellelhető gyűrűk, említett két fő típusokhoz való sorolása nehézségbe ütközik a nem megfelelő leírás, vagy ábrázolás miatt.[1203]

Madaras gyűrűk (20. kép 1). Madaras gyűrű összesen egy esetben fordul elő. A Peregen előkerült darab kis átmérőjű öntött fej, melyen a madár lábai láthatóak, a fejjé kiszélesedő öntött gyűrűkhöz hasonlatos kompozícióban. A madárlábak-alkotta napkorong

[1197] A fej készülhetett (általában szélesebb) lemezből, illetve (általában keskenyebb) öntöttek is lehetnek.
[1198] Parádi 1975, 149–150; Lovag 1980, 222–235.
[1199] Lovag 1980, 1. kép 13: Ismeretlen lelőhely; 4. kép 12: Szank. A szanki darab szórvány, földmunka során találták Árpád-kori edénytöredékek kíséretében (Lovag 1980, 231).
[1200] Példaként említhető a gyula-törökzugi templom körüli temetőben talált gyűrű (Jankovich 1982, 419–420, 6. kép; Litauszki 2012, 75–76, IV. tábla 1). Jankovich Dénes leírása gyakorlatilag használhatatlan, Litauszki Zoltán szakdolgozatában fejjel összeforrasztott darabként írja le.
[1201] Hege 2018, 250.
[1202] Hatházi 2004, 92.
[1203] Bărcăcilă 1959, Fig. 2. képein a gyűrűket kizárólag felülnézetből ábrázolták.

mellett maga a madárábrázolás igen elterjedt a forrasztott fejű gyűrűkön, jóllehet főleg egész alakos madarak jelennek meg a gyűrűk fején, ami viszont az orosházi anyagból teljes mértékben hiányzik.[1204]

Liliomos gyűrűk (20. kép 2). Egyetlen példányuk Mezőhegyesről ismert. Az öntött, kisméretű fejen klasszikus lilomábrázolás látható. Kis mennyisége feltűnő, hiszen a Kárpát-medencei anyagban gyakorinak számítanak. A forrasztott gyűrűk korai típusába tartoznak azok a darabok, amikor a két koncentrikus kör között – általában értelmezhetetlen – felirat, a belső körben pedig liliomábrázolás látható.[1205] Északkelet Bulgáriában ez a fajta ábrázolás és technikai megoldás a 13–14. században már feltűnik.[1206] Mizse középkori temploma mellett talált gyűrűn az antropomorf jegyek még felismerhetőek.[1207] Klasszikus liliomábrázolás látható többek között a Balatonszabadi Pusztatorony lelőhelyen fellelt egyik gyűrű fején is.[1208]

Életfás-madaras / kereszt ábrázolásos gyűrűk (20. kép 3–9). Az életfa és a két oldalán megjelenő madarak ábrázolása viszonylag nagy számban és sokféleképpen jelenik meg az orosházi leletanyagban. Leggyakoribb az egymásnak hátat fordított C-betűket formázó megoldás (20. kép 3–5). Egyikük széles, lemezes fejű ezüst gyűrű, esetében egy nyíl (életfa ága?) tartozik még a kompozícióhoz (20. kép 3). Ez a példány Csorváson került elő. Másik kettő, bronzból öntött, kisfejű példány egyaránt Peregről származik. Ezek egyike az előzőhöz igen hasonló, nyíl helyett az életfa sematizált csúcsa és gyökere látható, az egészet vésett vonalak között holdsarlók alkotta poncolt sorminta keretezi (20. kép 4). A harmadik példány életfája mellett megjelenő vésetek holdnak és csillagnak (égitesteknek) is felfoghatóak (20. kép 5) de a magam részéről ezt kicsit másként gondolom – erre a majuszkulás gyűrűk értékelésekor fogok majd kitérni. Az életfa és a madár ábrázolása elvontabb és ugyanakkor sokkal egyértelműbb módon is megjelenik. A különféle keresztábrázolások (20. kép 6–8) egyike egy szentetornyai gyűrű nagyméretű, bronzból öntött fején jelenik meg. A kettőskereszt egyértelműen az életfát, annak csúcsán és ágvégein ülő madarakat ábrázolja (20. kép 6). A madarak hullámvonallá egyszerűsödött ábrázolása a fejjé kiszélesedő, bronzból öntött gyűrűkön is több esetben megfigyelhető (30. kép 6). A másik két darab viszonylag kisebb fejű, ezüst lemezkarikás darab, melyek esetében egyaránt talpas kereszt látható. Mindkét példány Peregen látott napvilágot. A nagyobbik méretű keresztszárai között jól kivehető a liliom/életfa csúcsának jellegzetes díszítésmódja (20. kép 8). Végezetül egy

[1204] Pl.: Rácz 2014, 113, 21. tábla 7.
[1205] Panait 1967, Fig. 2.
[1206] Doncheva–Nikolov 2020, 145, Figura 1.
[1207] Fazekas–Kőnig–Pánya 2018, 35.
[1208] Magyar 2007, 171, 172, 4. kép 3.

virágdíszes példányt említek, melynek kompozíciójában a liliom, életfa és madárábrázolás együttese – ha igen elvontan is – de megtalálható (20. kép 9).

A kereszt formájú díszítések, különösen a kettőskereszt gondolati hátterét megítélni nem lehet.[1209] Egyaránt hordozhatnak pogány (az életfa csúcsán és ágain ülnek a megszületendő gyermekek, madarak képében) és természetesen keresztény elemeket is.[1210] Ezt a kettősséget támasztja alá az egyik, 14–15. századra keltezett, kiskunfélegyházi gyűrű is.[1211] Itt, a minta felső részén határozott kereszt forma, alatta, azzal szerves egységben az életfa és annak két oldalán madarak stilizált képe jelentkezik. Utóbbi rajzolat megtévesztésig hasonlatos a később bemutatásra kerülő majuszkulás M betű megfogalmazásához, mind alakját, mind pedig sraffozott kialakítását tekintve. A kettős keresztek csúcsán és szárvégein több esetben megjelenik a madárábrázolás, sraffozott háromszögek formájában.[1212] Az életfa és a madár alap megjelenési formája, az egymásnak háttal fordított két C-betű – mint azt látni fogjuk – az ún. kalapált fejű gyűrűkön is megjelenik, és leginkább annak sematizált változataként. A balotapusztai darab mellett példának hozhatjuk a tyukod-bagolyvári, tatárjárás kori kincslelet gyűrűjét is.[1213]

Geometrikus díszű gyűrűk (22. kép). A geometrikus díszű gyűrűket is több csoportra lehet osztani. Az orosházi anyagban fellelhető ilyen darabok közül kiemelkednek a csillagmintás díszűek. A csillagalakzatot a rombuszalakban vésett díszű háromszögekkel emelték ki. Egy komlósi példány bronzból öntött fejjel rendelkezett, azon hatágú csillag látható (22. kép 4). A másik három példány (22. kép 1–3): Csorvás, Mezőhegyes, Szentetornya ezüst, lemezkarikás darab, csillagkompozíciójának középső matt felületén csillaggal vagy majuszkulával díszített. Egyikük sűrűn bordázott hurkafüle is megmaradt. Tőlük teljesen idegen az a széles szalagfüllel és négyzetes fejjel rendelkező peregi ezüstgyűrű, melynek lekerekített fején négyszirmű rozetta és az azt körbevevő léckeret látható (22. kép 8). További darabok sorolhatók még ebbe a csoportba. Mindhárom egyedi mintakinccsel rendelkező darab, és mindhárom a bronzból öntött fejű példányok közé sorolható. Egy peregi gyűrűfejet koncentrikus körök közt látható növényi (?) imitáció vagy szövegmásolat (?) díszíti (22. kép 5), egy másik, szintén Peregen napvilágot látott példány fején sűrű vonalvezetésű

[1209] A Veliki Preslavból előkerült, kettőskeresztet is ábrázoló amulettek kapcsán a publikálók megjegyzik, hogy ez a díszítés alapvetően 6 darab Y egysége, ami a pogány világban a mágikus erő szimbóluma (Antonov–Vatov 2023, 187).
[1210] „Kalapált fejű" gyűrű fején v.ö.: Pátroha, Butorka-dűlő (Jakab 2007A, 97).
[1211] Litauszki 2012, 98, V. t. 4.
[1212] Pl.: Gallina–Varga 2009, 3. kép.
[1213] Jakab 2007, 263, 4. kép.

párhuzamos, merőleges vésetek láthatóak (22. kép 6), a harmadik, Földváron előkerült, kisfejű darabon értelmezhetetlen geometrikus jellegű vésetek látszanak (22. kép 7).

A 7 és 9 ágú csillagalakú díszítésű gyűrűk kiválóan árnyalják, és egyben kiemelik azt a szinkretizmust, amit a forrasztott fejű, lemezkarikás gyűrűk önmagukban is képviselnek. A nagy, számunkra releváns katalógusokat átnézve, pontosan ilyen díszítésű párhuzamokkal ugyan nem találkozunk,[1214] de ez a díszítés is szervesen kapcsolható az előző csoporthoz. Jó példa erre az a Nuštar-ból (Hr) előkerült gyűrű, melynek fején a háromszöglakú vésetek a háttal fordított C-betűk belső oldalán, illetve random jelleggel a fej szélén helyezkednek el.[1215] Kronológiai szempontból igen érdekes a kettős koncentrikus kör közt valamilyen növényi mintát, írást imitáló ábrázolást hordozó gyűrűfej. Korai növénymotívumos példát látunk az Esztergom, Szentkirályi földek 13. századi kincsleletében.[1216] Bolgár területen több jó párhuzamot is találunk, jóllehet ezek a gyűrűk általában a korai madaras illetve pentagrammás gyűrűk formavilágát követik. Ilyenek ismertek a 14. századból Veliko Trnovo-ból,[1217] vagy Szófia, St Sophia templom temetőjének egyik sírjából.[1218] Stella Doncheva Shumen környékéről, szintúgy a 14. századra keltezi őket.[1219] Bolgár anyagban a késő 14. századból az öntött gyűrűkön feliratok helyett egyértelműen növényi ábrázolás jelenik meg a koncentrikus körök közti részen.[1220] A mi darabunk más technikai megoldás, és láthatóan utánozza a mintakincset.[1221] A négyzetes fejű, rozettás vésetű darabhoz hasonlatos gyűrű csavart drót karikával Vadu Anei (jud. Ilfov) 15–17. századi lelőhelyéről ismert.[1222]

Majuszkulás gyűrűk (21. kép). A forrasztott fejű gyűrűk közül a legnagyobb számban az ún. majuszkulás gyűrűk találhatók meg (21. kép): Szentetornya (1), Gerendás (1), Fecskés (1), Komlós (2), Pereg (1), Mezőhegyes (1). Ezeken a szakirodalomban használatos szemlélet szerint I, I/M, P, D illetve kérdéses betűk szerepelnek. Az itt bemutatott darabok általában ezüstből készültek, és nagy átmérőjű fejjel rendelkeznek, karikájuk lehet kör átmetszetű, illetve szalagszerű. Jellemző díszítésmódjaik közt szerepel a sraffozott és/vagy pontozott test, a nyíl- és ágmotívumok.

[1214] Adžaga 2020; Litauszki 2012.
[1215] Adžaga 2020, 317, Kat. 439.
[1216] Récsey 1894, 70.
[1217] Rabovyanov–Totev 2015.
[1218] Totev 2010, 143, Cat. 25.
[1219] Doncheva 2016.
[1220] Totev 2010, 144, Cat. 26.
[1221] Rabovyanov–Totev 2015.
[1222] Dumitriu 2005, 343–344, 348.

A legtöbb esetben a lemezkarikába vésett ’I’ illetve ’M’ betűkkel találkozunk, de kisebb számban az ABC egyéb betűi is megjelennek.[1223] Ezeket a kutatók általában monogramként értékelik, ilyen például a Verbicioara (jud. Dolj) lelőhelyen talált gyűrű ’B’ betűje, amit publikálói a település (feltételezett) tisztségviselőjéhez kötöttek.[1224] A gyűrűk felületén látható gótikus ’I’ illetve ’M’ betűket általában Jézus, illetve Szűz Mária kezdőbetűjének tartják.[1225] A román kutatás részéről Lia és Adrian Bătrîna foglalkozott először a forrasztott lemezkarikás gyűrűk azon csoportjával, melyeken majuszkulás ’M’ betűk láthatóak.[1226] Vizsgálódási körükbe két lelőhelyről származó három gyűrűt vontak be, melyek Rădăuţi (jud. Suceava), illetve Baia (jud. Suceava) lelőhelyekről származnak.[1227] A szerzőpáros az ’M’ betűt Szűz Mária kezdőbetűjének tartotta. Alig egy évtizeddel később Cristian Ioan Popa a Kügyér/Kenyér-patak völgyében (Felkenyér/Vinerea, jud. Alba) előkerült kincs gyűrűje alapján foglalkozott a típussal.[1228] Egy évvel később megjelenő munkájában pedig összegyűjtötte a mai romániai, szerbiai és magyarországi lelőhelyekről származó hasonló darabokat, és csatlakozott Lia és Adrian Bătrîna korábbi véleményéhez az ’M’ betű értelmezésének tekintetében.[1229] Popa gyűjtését további példányokkal is ki lehet egészíteni, mint példának okáért: Bánd, Essegvár.[1230] Törökbecse/Novi Bečej (Srb) részét képező Aracs/Arača középkori temetőjében több ’M’ betűvel díszített gyűrű is ismeretes.[1231] Közülük, a 80. sírban talált példányon véleményem szerint egyértelműen látszik az életfa és annak két oldalán lévő madarak ábrázolása.[1232] Szintén Törökbecse mellett feküdt a középkori Borjas, ahonnan két forrasztott lemezkarikás gyűrű is előkerült. Ezeken rendkívül rossz minőségben láthatók majuszkulák, az egyikükön M vagy I betű formájában.[1233] Mladen Radić közölt az eszéki múzeum gyűjteményéből többek között egy bronz, lemezkarikás gyűrűt.[1234] A Szombathely/Subotički Lug (Hr) lelőhelyről származó, 14–15. századra keltezhető példány fején vésett körök között jól látható a majuszkulás I/D betű, míg annak bal oldalán tisztán kivehető vésett madárábrázolás figyelhető meg.[1235] Számomra ezek a fenti példák két dolgot

[1223] Pl.: Szabó 1938, Litauszki 2012, stb.
[1224] Berciu et al 1951, 244–245, Fig. 13.
[1225] Szabó 1938, 53.
[1226] Bătrîna–Bătrîna 2003.
[1227] Bătrîna–Bătrîna 1984, 237, Fig. 2/3; Bătrîna–Bătrîna 2003, 425–426, Fig. 1, Fig. 3.
[1228] Popa 2011, 524–525, Fig. 71.
[1229] Popa 2012.
[1230] Nagy 2020, 56, 7. kép 8.
[1231] Popa 2012, 182–183.
[1232] Ţeicu 2009, 153, Pl. 19, 1; Popa 2012, 182, Pl. 2, 4; Oţa 2015, Pl. 34, 24.
[1233] Medović 2023, 39 M és I betűk vonatkozásában v.ö.: Munteanu Beşliu 1989, Pl. VIII/i.
[1234] Radić 2007, 97.
[1235] A majuszkulás D betű alapvetően I betű, hasas részének sraffozott kialakítása a madár szárnyainak tollazata is lehet.

jeleznek. Történetesen azt, hogy a gótikus majuszkulás gyűrűk nem csak Mária monogramját jelentik, hanem az életfa és a madár – fentiekben már megfogalmazott – szimbólumszerű megfogalmazását is, illetve azt, hogy a D-betű motívumában sem feltétlenül a betűt magát, hanem az életfa oldalán lévő madarat, és a vele együtt megjelenő növényi ágat, égitestet is lehet/szabad/kell látnunk. Ugyanakkor ismételten utalni szeretnék a borjasi gyűrűk egyikére, ahol a sematikus életfa mellett ugyanúgy két háromszög található, mint az egyik általam bemutatott darabon (21. kép 1), ám a borjasi esetben azok egyike párhuzamos vonalakkal vésett, míg a másik üres. Ez a sötét és fekete, a jó és a rossz ábrázolása is lehet, csakúgy, mint az egyik mezőhegyesi gyűrűn (21. kép 7), ahol az életfa, a két oldalán látható madarak együttese adja a gótikus M betű alapját (v.ö.: 9 táblázat). Meglátásom szerint a gótikus betűk mögött a legtöbb esetben sokkal árnyaltabb kép fogalmazódik meg, mint azt az M és I betűk kapcsán a román és a magyar kutatás már megfogalmazta. Természetesen ezeken túl több olyan betű is szerepel a repertoárban, melyek vélhetően nem vonhatók be az általam megfogalmazott gondolatiságba. Érdemes mindazonáltal a mellékelt kép (21. kép) ábrázolásain végignézni, és jól látható a betűk kialakításának rendkívül egységes volta, az egymásnak háttal álló C-betűk, azaz az életfa és a madár sokszor a végtelenségig elvont megfogalmazása. Mindez azonban már ugyanúgy hit és belelátás kérdése, mint egykori viselőjük esetében lehetett.[1236] Majuszkulás gyűrűk a Kárpát-medencei leletanyagban igen elterjedtek, azokat általában a 14–15. század tágabb fordulójára keltezik.[1237] „D”-betű egy 14–15. századi gyűrű fején is megjelenik Třebíč (Cz) lelőhelyen. Publikálója szerint az egykori tulajdonos kezdőbetője lehet a D-betű.[1238]

A kardot tartó kéz motívuma (23. kép 2). A kardot tartó kéz motívuma egy gyűrűn található (23. kép 2). A Peregen előkerült gyűrűfej bronzból öntött, kisebb átmérőjű darab. Forrasztott fejű példánnyal a szakirodalomban eddig nem találkoztam.

Egyéb lemezkarikás gyűrű (23. kép 1). Az egyéb kategóriába néhány, és egymástól távol álló darabot soroltam. A szentetornyai gyűrűk közt található egyik ezüst, peremes lemezfejes gyűrűn sűrű rezgésű sugárszerű veretek találhatók (23. kép 1). Hasonló „rezgős” vonalvezetés, hasonlóan sugárszerű kivitelezéssel tűnik fel Liteni (jud. Suceava, Ro) középkori temetőjének anyagában – jóllehet a középső részt egy kereszt uralja.[1239] Nyaktagos

[1236] A gondolatiság a végtelenségig bővíthető a belelátás és a fantázia függvényében. Mondhatnánk, hogy a bárdudvarnoki gyűrű gótikus B betűje alapvetően I-betű, melynek egyik oldalán a két félkör a stilizált madarakat jelenti, míg a szemközti (más esetekben nyílnak látszó) rész, nyilvánvalóan liliomot mintáz (M. Aradi–Molnár 2016, 7, 5. kép).
[1237] Pl.: Rácz 2014, 113, 21. tábla 5.
[1238] Šlancarová 2022, 173, Obr. 2/10.
[1239] Matei–Emandi–Monoranu 1982, 83, Fig. 44/14.

öntött ezüstgyűrű fején is megjelenik a motívum Strumnica (Mk) temetőjében talált egyik gyűrűn, amit Elica Maneva stilizált liliomként és kettős kereszt együtteseként értelmezett. Így véleménye szerint a házassági és vallási kapcsolat egyben jelenik meg rajta.[1240]

*Ismeretlen gyűrűk*et megtartom szó szerint ismeretlennek. Ennek oka az, hogy több olyan pánt(gyűrű) is található a leletanyagban, ami egykoron forrasztott lemezfejes gyűrű karikája is lehetett, ugyanakkor önálló használatuk sem kizárt: Csorvás (1), Gerendás (1), Kopáncs (1), Szentetornya (2). Ezek az ismeretlen gyűrűk jó eséllyel a 14–15. századra keltezhetőek, de lehetnek köztük ennél jóval korábbi darabok, így Árpád-kori pántgyűrűk is.[1241]

4.3.2.2. Egyéb forrasztott gyűrűk

Találhatóak a leletanyagban olyan gyűrűk, melyek feje nem kerek, a lemezkarikásoktól eltérő.

Fede gyűrűk (23. kép 6–11). Az ún. fede gyűrűk egyik csoportját képezik azok a darabok, ahol a gyűrű fejét forrasztott szív-forma alkotja. A szív forma lehet egyszerű, illetve díszített. Utóbbi ritkán fordul elő, egy szénási gyűrű esetében, amikor IHS felirat ékesíti azt (23. kép 8). A többi esetben megjelenő szívek igen változatos karikákhoz kapcsolódhatnak (23. kép 6–7, 9–11), alig akad közöttük két egyforma, azonos alcsoportba sorolható darab. Ezek a gyűrűk anyaguk és a fellelt párhuzamok alapján is különböznek az eddig bemutatott daraboktól. Ismert ugyan korai párhuzamuk Vajdahunyad/Hunedoara (Ro) templomkörüli temetőjéből, ahol I. Ulászló 1444. érmével együtt került elő az említett darab,[1242] de leginkább ennél későbbre datálhatóak. Ilyen példának okáért egy szórvány lemezgyűrű, amit Göncön, a római katolikus plébániatemplom temetőjében találták, azt a 15–20. századra keltezték közreadói: a bronz/ezüst karikára két szívet forrasztottak.[1243] Ugyanúgy két szíves példányt közöltek Jihlavából (Cz), amit a 19–20. századra datáltak.[1244]

Egyéb gyűrűk (23. kép 3–5). A többi, máshová nem sorolható gyűrű/gyűrűfej bronzból öntött. Egy komlósi darab fejét középen egy, azt körbevéve pedig hat kerekded forrasztott filigrándrót díszíti (23. kép 3). További két darab feje ovális, domború (23. kép 4–5). Egyikük esetében a gyűrű karikáját összeforrasztották, és arra forrasztották rá a díszítetlen fejet; míg a másik esetben az ovális fej széleire forrasztották rá a karikát, ami az idők folyamán letört, így annak csak a csonkja maradt meg, utóbbi alján jellegzetes egyenes sugárirányú vésetek

[1240] Maneva 2010, 342, Sl. 4.
[1241] V.ö.: Szigeti 2023, 373.
[1242] Pinter–Tiplic 1999, 63, Pl. I.
[1243] Gál–Miskolczi 2015, 320, I. t. 4–5.
[1244] Omelka–Šlancarová 2013, 119, J08/B/15842; v.ö.: Baloghné 1999, 68, Kat. 202.

láthatóak. A 23. kép 5 alatt, a fej hátsó oldalán lévő sugárirányú vésetekre, magára a formára és technikai megoldásra példát a török kori anyagokban találunk.[1245]

Az itt bemutatott gyűrűkről nagy általánosságban elmondható, hogy köztük igazán jó minőségű nem, vagy alig fordul elő.[1246] Fontos kiemelni azt is, hogy számarányuk felettébb alacsony. A 43 forrasztott gyűrű területi eloszlása nem egységes (3. táblázat): kiemelkedően magas számban fordulnak elő Peregen, amit jóval lemaradva követ Mezőhegyes, Komlós illetve Szentetornya. Ezektől is jócskán lemarad a többi település, ami Csorvás, Gerendás és Szénás esetében nagyon szembeötlő, hiszen ezeken a lelőhelyeken alapvetően sok gyűrű került elő. Szénáson ráadásul a két forrasztott gyűrű az egyéb kategória egyéb gyűrűi közé tartozik, így a fő sodrásból feltétlenül kiemelendők. A Száraz-érhez közeli Pereg, Komlós és Mezőhegyes településeken került elő a forrasztott lemezkarikás gyűrűknek több, mint a fele. Mindez pedig egyértelműen jelez egyfajta határozott térbeli különbözőséget a számunkra. Egyfajta térbeli különállásnak tudható be az is, hogy a Kárpát-medencei forrasztott lemezeskarikás gyűrűk hét-, illetve kilenc ágú csillaggal díszített fejű változatai itt fordulnak elő a legnagyobb intenzitással – afféle helyi védjegyként. Érdekes módon a régión belüli fentebb ismertetett megoszlást nem mutatják, jóllehet igen kis számban állnak csak rendelkezésünkre: Csorvás (1), Komlós (1), Mezőhegyes (1), Szentetornya (1).

Feltűnően nagy számban állnak rendelkezésünkre azok a gyűrű(feje)k, melyek bronzból öntöttek, vaskosabbak, és kisebb átmérőjűek, mint az ezüstlemezből készült társaiké: Csorvás (1), Földvár (1), Mezőhegyes (1), Pereg (5). Ezeken a majuszkulás díszítéseket leszámítva az összes fő típus (liliom, madár, életfa és madár, kardot tartó kéz) megtalálható. A kardot tartó kéz motívumának elterjedését a kutatás a 15–16. századra teszi, hordozói pedig a széles körben elterjedt öntött gyűrűk voltak. Ha ebből indulunk ki, akkor a Peregen előkerült forrasztott gyűrűhöz tartozó, hasonló mintával rendelkező darabot (és vele együtt általában az öntött fejű változatokat?!) a forrasztott gyűrűk utolsó periódusához kapcsolhatjuk. Ugyanakkor pedig az is elgondolkodtató, hogy éppen Peregen került elő a legtöbb ilyen gyűrű, ahol a teljes 14. századi éremanyag bő 60%-a származik[1247] – ami viszont a kérdéses gyűrűk koraiságát erősíti, főleg úgy, ha a csorvási darab (koncentrikus körök közti

[1245] Radić 2015, 21, Kat. 12; Máthé 2021; Novo Brdo anyagában található aranygyűrűt azonban Emina Zečević a 14. századra keltezte (Zečević 2006, 247, Kat. 151).
[1246] Összehasonlítási alap példának okáért: Bárdudvarnok (M. Aradi–Molnár 2016, 7, 5. kép), Felkenyér/Vinerea (Popa 2011, Fig. 71).
[1247] A teljes gyűjtőterületen 17 db 14. századi érme került elő, ebből 11 Peregen. Ez a 11 érme Károly Róberthez és Nagy Lajoshoz kapcsolható. Mária királynő 3 verete Komlóson került elő (4. táblázat).

írásimitáció: 22. kép 5) esetében már 13–14. századi párhuzamokkal is számolhatunk.[1248] A fedegyűrűk egyértelműen a késő középkorba, kora újkorba sorolhatóak.

4.3.3. Öntött gyűrűk (19. kép 4–11, 24–41. kép)

A gyűrűk legnépesebb csoportját alkotják az öntött gyűrűk. Általában bronzból készültek, némely esetekben ezüstből is, ezekre az alábbi szócikkekben teszek majd említést, az adott típusok ismertetésénél. Négy csoportot alakítottam ki, így a következőkben lesz szó a karika, „kalapált", fejjé kiszélesedő fejű és köves gyűrűkről.

4.3.3.1. Karikagyűrűk (19. kép 7–11, 24–25. kép)

Ide zömében olyan példányokat soroltam, melyek nem, vagy csak alig fejesednek. Összesen 60 gyűrű taglalása történik ebben a fejezetben.

Sima karikagyűrűk (24. kép 1–7). A sima, díszítetlen karikagyűrűk több csoportra oszthatók. Található köztük több egyedi darab is. Ilyen többek közt az az ezüstből öntött példány, melynek külső kontúrja négyzetes, míg a belső kör formát mutat (24. kép 1): Mezőhegyes (1). Szintén ezüstből öntött, és ugyanúgy Mezőhegyesről származik az a darab, melynek átmetszete háromszögű, a tárgy teste bikónikus (24. kép 2). A gyűrűk nagy része D-keresztmetszetű. Általában ezüstből öntöttek, de előfordulnak bronzból készültek is közöttük, miként a Csorvásról bemutatott példány (24. kép 6): Csorvás (6), Gerendás (1). Szélesebb-laposabb változata Gerendásról került elő (24. kép 5). Két példányuk inkább ovális, illetve négyszögletes átmetszetű, mindkettő a szénási leletanyagot gazdagítja (24. kép 3–4). Két gyűrű még ezeknél is nehezebben sorolható csoportba: Fecskés (1), Gerendás (1). Ugyancsak kettő, szélesebb, bronzból öntött lapos példány származik Szentetornyáról (24. kép 7). Ezek talán nem is gyűrűk voltak, hanem valamilyen szerszám szorítógyűrűi, de az is biztos, hogy a karikaként statisztikába vett darabok (2. táblázat) közt is találunk olyat, melyeket egykoron karikagyűrűként viselhettek. A négyzetes formára öntött ezüst karikagyűrűkről legutóbb Szigeti Judit írt rövid összefoglalót. Véleménye szerint a gyűrűtípus a 11. század közepére keltezhető.[1249] A háromszögátmetszetű gyűrűk szintén megtalálhatóak a halimbai leletanyagban, melyeket a 11. század középső harmadára keltezett.[1250] A többi, ide sorolható tárgynak némely esetben gyűrű besorolása is kétséges, ugyanakkor rendkívül tág időkeretben

[1248] Ezt a kérdést nyitva kell hagynunk. Forrasztott gyűrűk (madaras, geometrikus fejjel) az olteni (jud. Teleorman, Ro) kincsben is előfordulnak. A kincset a 15. századi oszmán betörésekhez kötik, magukat a gyűrűket a 14. század végére és a 15. század elejére (Rosetti 1972, 10, 14, Fig. 26–28, 31–33). Kisebb öntött fejű gyűrűt közöltek Marosvásárhely ferences rendház lelőhelyről, 15. század végi rétegből (Soós 2011, 324, Pl. 1/6).
[1249] Szigeti 2023, 353, 380–382.
[1250] Szigeti 2023, 352, 380.

értelmezhetőek.[1251] A D-keresztmetszetű gyűrűk igen nagy számban fordultak elő Csorváson, illetve a hozzá térben is közeli Gerendáson is került elő egy példányuk. A csorvási darabok kiemelkedően magas számára nem találunk megnyugtató magyarázatot.

Fonást, sodrást utánzó (24. kép 9–12). Összesen öt, és egymástól igen különböző gyűrűt soroltam ebbe a csoportba. Mind az öt esetben a sodrást, fonást utánzó, azt mintázó darabról beszélhetünk. A 24. kép 9–10 alatt bemutatott példányokat a minta kialakításának módja, színe (?) is elválasztja a 24. kép 11–12 alatti darabokétól. Előbbiekre példát a kora Árpád-kori temetők anyagában találunk, melyek legutóbbi összefoglalását Szigeti Judit végezte el a halimbai temető feldolgozása kapcsán.[1252] Utóbbiak – az általam turbántekercses néven illetett darabok – jó párhuzama ismert a bakonyszentjakabi pálos kolostor anyagában, illetve Dunapatajról.[1253] A korai gyűrűk a csorvási illetve a szénási leletek közé tartozik, a kései darabok gond nélkül beilleszthetőek a települések, mint Csorvás (1), Fecskés (1) és Gerendás (1) későközépkori-koraújkori anyagába.

Bordázott gyűrűk (19. kép 16–17). Nagy számú zárt, bordadíszes karika található a gyűjtött anyagban. Ezek jelentős része nem lehetett ékszer, inkább tarthatjuk őket valamilyen nyeles tárgy szorítógyűrűinek, mivel a készítésük során keletkezett sorját nem távolították el. Ugyanakkor találunk köztük olyat is, melyet minden bizonnyal az ujjon viseltek – de a pontos határt a legnagyobb igyekezet ellenére sem lehet meghúzni a két funkció között.[1254] Az általam gyűrűnek tartott tárgyak egyik csoportjába azok a hármas bordával ellátott példányok tartoznak, melyek középső tagjuk sokkal szélesebb, hangsúlyosabb (19. kép 16), míg a másikba azokat soroltam, ahol a bordák egységesen kerültek kiosztásra, melyek száma ezek esetében is három (19. kép 17). A bordázott vagy árkolt díszű 10–11. századi Kárpát-medencei leletanyagban széles körben elterjedtek[1255] azok a nyitott (pánt-) gyűrűk, melyek hazai kutatástörténeti összefoglalását legutóbb Szigeti Judit végezte el.[1256] A tárgytípus S végű hajkarikával a kisszállási templom körüli temető 51. sírjából is ismert, a *jobb medencelapátban 2 db szögletes keresztmetszetű bronzkarika* volt – a képtábla tanúsága

[1251] Bronz domborúhátú gyűrű került elő Kaposvárról (Bárdos 1987, XIV. tábla). A temetőbe az Árpád-kortól az újkorig temetkeztek.
[1252] Szigeti 2023, 383–385.
[1253] Nagy 2014, 56; Lantos 2023, 308, 23. kép 8.
[1254] Lázár Sarolta közölt egy szórvány bordázott gyűrűt Bajótról. A darab a református templom körüli temető bolygatott sírjainak földjéből került elő, eredetileg vélhetően gyűrű volt, és inkább a késő középkorra keltezhető. Ugyanakkor az sem kizárt, hogy egy kés vagy más használati tárgy szorítógyűrűjéről van szó esetében (Lázár 1999, 294, 5. kép 5).
[1255] Pl.: Nyitra/Nitra, Iskola utca (Sk): Ruttkay–Ruttkayová 2018, Obr. 11/1, Obr. 12/8; Szimő, Gúg-puszta (Sk): Liszka 1985, 11, 7. kép 7.
[1256] Szigeti 2023.

szerint egyikük bordázott.[1257] Ezektől a daraboktól feltétlenül külön kell választani az antikvitásig visszavezethető zárt példányokat.[1258] Ezek kései képviselői lehetnek az Alsórajk, Kastélydomb temetőjének 124. sírjából előkerült zárt gyűrű, melyet Szőke Béla Miklós a temető legkorábbi sírjai között tartott számon.[1259] Ilyen korai, zárt bordadíszes gyűrűre nemrégiben megjelent könyvében több párhuzamot is találunk,[1260] de fellelhetőek például a hosszabb ideig használt dalmát temető, Vrh Rika, Cetina (Hr) anyagában is szép számmal.[1261] Az ilyen gyűrűk használata minden bizonnyal folytonos, bár az általam eddig felgyűjtött Kárpát-medencei párhuzamok mindegyike a 14–17. századra keltezhető.[1262] Cseh-morva területről Vera Šlancarová egyik katalógusában találtam ilyen gyűrűt, amit közreadója a 14–15. századra keltezett.[1263] Összesen hat példányt soroltam a zárt, bordadíszes gyűrűk csoportjába. Egyik felük csorvási, a másik hármon Fecskés, Kopáncs és Mezőhegyes osztozik. Csorváson mindkét variáció megtalálható. Véleményem szerint mind a hat példány a 15–16. századba sorolható, esetleg a törötten múzeumba kerülő mezőhegyesi esetében merülhet fel a kora-Árpád-kori keltezés lehetősége.

Zeg-zug díszes gyűrűk (19. kép 8). Egy Csorvásról előkerült széles, lapos bronzgyűrűn kettős vonalvezetésű vésett-poncolt dísz látható (19. kép 8). Bárdos Edith közölt egy hasonló darabot Kaposvárról.[1264] A Kárpátokon túlról is találunk párhuzamot erre a gyűrűtípusra is, példának okáért Észak-Macedóniából.[1265]

Feliratos gyűrű (19. kép 13–15, 18–19). Egy biztos darab található a kollekcióban (19. kép 15): Csorvás (1). Ezen kívül rendelkezésünkre állnak olyan darabok, melyek esetében felmerülhet a szöveg/betűk másolása, imitációja ugyanúgy, mint valamilyen növényi motívum (19. kép 13–14): Csorvás (1), Mezőhegyes (1). Vannak olyanok ezeken kívül, melyeken gótikus S/fordított S betű (?) látható, de ezek a tárgyak gyűrűk és szorítógyűrűk egyaránt lehettek (19. kép 18–19): Gerendás (1), Szénás (1). Minuszkulás feliratos gyűrűt közölt

[1257] Varga 2014, 112, II. tábla 2.
[1258] A JPM gyűrűit bemutató munka a IX. csoportba sorolta, és a 4. századra keltezte (Talabér 2018, 91, Kat. 94, 6. tábla). Szlovéniai gyűrűket bemutató munka szintén 4. századra (Mihovilić 1979, 225, 238, T/2, 33–36).
[1259] Szőke 1996, 271, Taf. 143/3.
[1260] Szőke 2019, 89. kép 27, 91. kép 48.
[1261] Petrinec 1996, 34, 35, 37, 39, 41, etc.
[1262] Décse: Szatmári 2013, 574, 578, 20. tábla 6–8; Csorvás: Szatmári 1999A, 14. kép 9, 26. kép 9; Sáregres: Reich 2016, 6, 14. kép; Balatonszabadi: Magyar 2007, 172, 8. ábra 3; Ócsanálos: Miskolczi 2017, 199, 7. kép 1; Nagybánya: Szőcs 2020, 441, 11. kép; Nyársapát: Benkő 1980, 326, 339, 12. kép 6, 19. kép 6; Felsőpél/Horný Pial (Sk): Hunka et Al. 2023, 344, Obr. 9/7.
[1263] Šlancarová 2018, 138, Kat.č. 14.21.
[1264] Bárdos 1978, VIII. tábla 19.
[1265] Maneva 1992, T/75.

Selmeczi László a karcag-orgondaszentmiklósi első sírjából.[1266] Feliratos gyűrűre a küküllővári / Cetatea de Baltă (Ro) 16. századi kincsben találtam párhuzamot.[1267]

IHS feliratú gyűrűk (25. kép). A bronzból öntött karikagyűrűk jellegzetes csoportját alkotják az ún. IHS feliratú gyűrűk (22 db). Karikájuk viszonylag keskeny, fejük nem, vagy csak enyhén vastagszik meg. Az egyik kopáncsi gyűrű esetében csak IH felirat olvasható. A gyűrű erősen kopott, az S betű hiánya talán ennek a ténynek tudható be (25. kép 1). Hét olyan példány található a gyűjtött anyagban (25. kép 2–5), melyek esetében a betűk vésete elnagyolt, rovást imitáló (Csorvás: 1, Pereg: 2, Szénás: 4). Ezek esetében általános a vállon a hármas véset, kettőn közülük a karikán lépcsős spirálvonal-véset (25. kép 3) is található – utóbbiak mindegyike Szénáson került elő. Vannak olyanok, melyek esetében a felirat két oldalán levélminta véset (25. kép 6–9) látható (Csorvás: 1, Fecskés: 1, Szénás: 1, Szentetornya: 2), jóllehet ezek közül a csorvási és az egyik szentetornyai darab címer részéből úgy tűnik, éppen a lényeg – maga az IHS felirat – hiányzik (25. kép 13). A növényi díszes példányok egy másik csoportjánál a feliratot poncolt ovális keret veszi körbe (Fecskés: 1, Gerendás: 2). Hat gyűrű esetében a vésett levélminta helyett 2+1 egymásba kapaszkodó fogaskerék-minta látható (25. kép 10–12), a feliratot minden esetben poncolt ovális keret övezi (Csorvás: 1, Kopáncs: 1, Mezőhegyes: 1, Szénás: 2, Szentetornya: 1). Egy hetedik, kopáncsi példány erős kopottsága okán csak feltételesen sorolható ide (25. kép 15). Egy gerendási gyűrűt soroltam ebbe a csoportba (25. kép 14) jellege és kialakítási módja miatt mindezeken túl, jóllehet csak növényi vésetek vannak rajta.[1268] A Kárpát-medencei leletanyagban az IHS feliratú gyűrűknek viszonylag kevés párhuzama van. Karánsebesről / Caransebeş (Ro) két példányt is közölt Petru Bona.[1269] Mindkettőn geometrikus/növényi díszek között látható a felirat. Egyikükön rövidült, HS változat olvasható csupán. A gyűrűk egyikét Dumitru Ţeicu is közölte gyűjteményes kötetében.[1270] Erdélyből, Csekefalváról ismertetett Benkő Elek egy töredékes gyűrűt, melynek fején vésett, címerszerű növényi dísz mellett található a felirat. A gyűrű az 1. ház betöltésének tetején (!) került elő, így az a ház betöltéséből származó leletanyagok alapján vélhetően a 15–16. század fordulójára keltezhető.[1271] Ószéplak / Krásno (Sk), későközépkort is megélt temetőjéből Oldrich Krupica

[1266] Selmeczi 2006, 257, 4. kép 7.
[1267] Bunta 1975, 226, fig. 8.
[1268] Pelle Ferenc, egykori tanfelügyelő, magángyűjteményében több gyűrűt is őrzött Kevermes környékéről. Kerekes Györgynek lehetősége volt az említett gyűrűket a 2010-es években tanulmányozni. Ebben az anyagban IHS feliratúak is voltak. Köszönöm Kerekes Györgynek az adatokat!
[1269] Bona 1993, 79, Pl. 11/6; Bona 1993, 87–88, Pl. 12/6.
[1270] Ţeicu 2009, Pl. 21/6.
[1271] Benkő 1992, 59, 77. tábla, 19.

közölt egy szórvány darabot.[1272] A burgenlandi múzeum főként újkori, de néhány késő középkori darabot tartalmazó anyagában is fellelhető az IHS feliratú gyűrű.[1273] Brnoból Věra Šlancarová adott közre egy 15. század első felére keltezhető gyűrűt, melynek formavilága egyértelműen vizsgált gyűrűnkét idézi.[1274] Jóllehet felirat nélkül (?), de egymásba kapaszkodó fogaskerekek vésetével díszített karikagyűrűt közöltek Jihlavaból (Cz), a 19. század második felére keltezve azt.[1275] A mai Magyarország területéről is több lelőhelyről ismertek.[1276] Mrenka Attila internetes posztjából kiderül, hogy a soproni múzeum gyűjtöterületén kettő IHS feliratú gyűrű is ismert, melyek fémkeresős tevékenység során kerültek elő.[1277] A 22 darab gyűrű elterjedéséből messzeható következtetéseket nem vonhatunk le, bár bizonyos altípusaik nem lépik túl egyes települések határát. Jóllehet, az IHS felirat a középkor korábbi évszázadaira nyúlik vissza, szélesebb körű elterjedésével Sienai Szent Bernardin majd Loyolai Szent Ignác nyomán a késő középkortól számolhatunk, így a mi példányaink esetében is a 16. századi keltezés a legvalószínűbb. Talán nem járunk messze az igazságtól, ha az évszázadot leszűkítjük, és az IHS feliratú gyűrűk régió-beli megjelenését a század végére helyezzük. A reformáció terjedése a Körös–Maros közét nagy mértékben érintette. Olyannyira, hogy 1549-ben és 1550-ben is Tornyán tartották meg a tiszántúli református egyházkerület számára meghirdetett zsinatot.[1278] Jóllehet az 1552. évi török hadjárat a reformáció terjedését visszavetette, ám hamarosan az unitáriusok megerősödéséről értesülünk.[1279] Nem kizárt, hogy az IHS feliratú gyűrűi az ellenreformáció 16. század végi tevékenységéhez kapcsolhatóak.

Pántgyűrűk (19. kép 4–6). A pántgyűrűk csak igen kis számban képviseltetik magukat. Miután nagy valószínűség szerint ezeket a gyűrűket is öntötték, itt szerepeltetem őket.[1280] Három Csorvásról (19. kép 4–5) került elő, míg a negyedik Szénásról (19. kép 6). Két csorvási gyűrűn kettes- illetve hármas vonalú poncolt farkasfogminta látható. A pusztaszentlászlói temető leletanyaga kapcsán a Szőke–Vándor szerzőpáros érintette ezt a tárgytípust is. Szerintük a késő avar kortól II. Béla időszakáig szórványosan számolhatunk

[1272] Krupica 1978, tab. XLVII/5.
[1273] Wassitzky 1966, 568, Taf. I/4.
[1274] Šlancarová 2006, 61, Obr. 15.
[1275] Omelka–Šlancarová 2013, 118, J08/B/14750.
[1276] Marótpuszta: Gulyás–Gallina–Költő 2020, 199, 5. kép 5; Iharos, Bárdudvarnok: Molnár 2017, 65, 12. t. 11, 20. t. 2, 130. lj; Balatonszőlős: László 1980, 117, 13. ábra; Homokmégy: Lantos 2009, 273, 14. kép 2–3; Lajosmizse: két gyűrű is ismert, az adatokat Nyulas Krisztiánnak és Pánya Istvánnak köszönöm!
[1277] https://www.facebook.com/sopronimuzeum/posts/6351635161575289/ (Letöltés dátuma: 2023.04.09.).
[1278] Borovszky 1896, 288–289; Borovszky 1897, 601.
[1279] Borovszky 1896, 297.
[1280] Ez a négy gyűrű nyitott. Közülük kettő a zeg-zug mintás karikagyűrűkkel rokon. A két csoport esetében a bordázott gyűrűk esetében megfogalmazottak is iránymutatóak.

jelenlétükkel.[1281] Több változatuk ismert a Kárpát-medencei leletanyagban,[1282] ugyanakkor a Kárpát-medencén kívül is előfordulnak, így Kałdus (Pl) 11–12. századi temetőjében.[1283]

Enyhén fejesedő gyűrűk (19. kép 7–11). Vannak olyan bronzból, ritkábban ezüstből öntött karikagyűrűk, melyek feje kissé szélesedik, enyhén fejesedik. Az, hogy esetükben mégis fejről beszélhetünk, annak oka, hogy a nyakrészt két helyen leszűkítették, így alakítva ki a fejrészt. A csoport viszonylagos formagazdagságról tanúskodik, így mind az öt példányt ábrázoltam a fényképes táblán: Csorvás (2), Fecskés (1), Gerendás (1), Szénás (1). Található köztük keskeny, hosszú fejű, díszítetlen példány (19. kép 7), négyzetes fejű, bordával tagolt, vállán párhuzamos vésetekkel díszített darab (19. kép 8), kettőnek feje rombusz alakú, fejükön és vállukon geometrikus poncolt-vésett dísszel (19. kép 10–11), illetve egy pajzsos fejű, vállain kitüremkedő (19. kép 9) is színesíti a képet. A későrómai korban már létező, hasonló kialakítású, általában hosszított fejű (19. kép 7) gyűrűket R. Facsády Annamária tagolt fejű gyűrűnek nevezi.[1284] A késő népvándorláskori példányok – melyek az alább tárgyaltak távoli rokonai – nagy valószínűség szerint a római gyűrűk leszármazottai lehetnek.[1285] Konjsko polje, Livade (Hr) 9–10. századi gyűrűjén a jellegzetes pajzsforma előképe (?) látható.[1286] A Fecskésen előkerült ezüstgyűrű (19. kép 9) pajzs alakú feje Elica Maneva, macedoniai leleteket bemutató monográfiájában köszön vissza.[1287] A Kiskeszi/Malé Kosihy (Sk) 11. század második harmadára keltezhető, 369. sírjában található gyűrűk egyikének pajzs-alakú fejét a már látott pontkördísz díszíti – a fej kialakítása az említett balkáni darab gyenge másolatának tekinthető.[1288] A karika, fej melletti hegyesedő kitüremkedése a kora Árpád-kori temetőkben is feltűnik.[1289] A geometrikus díszű négyzetes-, illetve halszálkaszerű vésett-poncolt darabokra is találunk példát a kora Árpád-kori emlékanyagban. Sárrétudvari hízóföldek 239. sírjából előkerült gyűrű rombusz alakú fejének sarkainál pontkördísz található.[1290] A Tápé-Malajdokról közölt gyűrű rombikus fején is pontkördísz látható.[1291] A ducói temetőből Alexander Ruttkay közölt a 13. századi gyűrűk között egy rácshálóval díszített fejű példányt, mely esetben a fentebb említett fej melletti

[1281] Szőke–Vándor 1987, 74.
[1282] Sárrétudvari, Hízóföld, 89. sírjában a minta hasonlatos, de kivitelezése más (Nepper 2002, 312, 254. t. 11).
[1283] Bojarski–Chudziak 2009, 297, Ryc. 17/e.
[1284] R. Facsády 2009, 33.
[1285] V.ö.: Demo 2023.
[1286] Petrinec 2009A, 275, T. 195/2.
[1287] Maneva 1992, T. 87/21.7.
[1288] Hanuliak 1994, 133, obr. 46, typ. 57c, tab. LXXII/D5.
[1289] Pl.: Medgyesi 2002, 154–155, 22. kép 2.
[1290] Nepper 2002, 168, 321. tábla 8.
[1291] Bálint 1991, Taf. LXI/11.

kitüremkedés még csökevényesen ugyan, de megtalálható.[1292] Az ócsai tájvédelmi körzet területéről bemutatott példány feje a 19. kép 11. alattihoz hasonlatosan enyhén szélesedő, rombikus vésetű.[1293] A csoportba vonható többek közt a vizsgált régiónk peremén, Gyula Szeregyháza 11. sírjából, 12. századi (II. Béla?) anonim denárral (CNH-I. 74) együtt előkerült ezüst gyűrű,[1294] a Gyalu/Gilău (Ro) 12. századi magyar temetőből ismertetett darab, főként a formai hasonlatosság alapján.[1295] A horizontot tágítja az Omlód/Omoljica (Srb) temetőjében a tatárjárás előtti időszakból, a 12–13. századból származó példány,[1296] miként a prágai vár területéről közölt rácsmintás, amúgy díszítetlen darabok is, melyeket a 13–14. századra kelteztek.[1297] Utóbbiak esetében a nyakrész már szinte nem is szűkített, de a rombikus fej a négyzetes geometrikus díszítés még megfigyelhető. Szabó Kálmán a Kecskemét-környéki temetők anyagából 14–15. századra keltezett hasonló gyűrűket, ami az eddigi példák nyomán kevésbé tűnik megalapozottnak.[1298] Az itt bemutatott, fejesedő karikagyűrűk a 19. kép 8 darabtól eltekintve az Árpád-korba sorolhatóak.

4.3.3.2. „Kalapált fejű” gyűrűk (26. kép)

A kerek fejjé kiszélesedő gyűrűkről olvashatjuk, hogy a kerek fejet kalapálással érték el, illetve olyan technikai kivitelezésről, amikor a gyűrűt magát lemezből vágták ki, majd a fejjel szemközti végeket karikába hajtás után forrasztották össze, esetleg nyitottan hagyták.[1299] Nyilvánvalóan léteznek ezek a megoldások, de az ide sorolható gyűrűk nagy része eredendően öntött, még a nyitott változataik is. A 9–11. századi madaras, pentagrammás gyűrűkkel állnak rokonságban, bár karikájuk – ha szalagszerű, akkor is – jóval keskenyebb, ami kerek fejüket hangsúlyosabbá teszi. Léteznek lemezből kivágott változataik, de ilyenek az orosházi anyagban nem fordulnak elő (talán kronológiai okok miatt). Az orosházi anyagban is találunk olyan nyitott gyűrűt, melyről nem dönthető el, hogy eleve így készült, vagy a mezőgazdasági művelés hatására a leggyengébb részén tört el a feszültség hatására. Kerek fejjé kiszélesedő, vékonyabb falú, vélhetően öntött gyűrűket jellegzetes megjelenésük miatt sorolom magam is külön csoportba. Az orosházi anyagban található gyűrűk a legtöbb esetben vésett-poncolt díszűek. Általában ezüstből készültek, bronz változataik ritkábban fordulnak elő. Fontos megjegyezni, hogy az anyagminőség és a mintakincs egymással összefüggésben jelentkezik. Összesen 17 darab gyűrű fordul elő az anyagban: Apáca (1), Csorvás (5), Gerendás (1),

[1292] Ruttkay 1979, 68.
[1293] Füredi–Rácz 2021, Kat. 39; ehhez hasonlatos Sárrétudvari / Biharudvari: Mesterházy 1978, 35, 1. kép 19.
[1294] Szatmári–Gerelyes 1996, 21, IV. tábla 15.
[1295] Isac–Gáll–Gál 2012, 303, Fig. 4/5.
[1296] Radičević 2020, 238, Рис. 5/6.
[1297] Frolíková-Kaliszová 2005, 360, Obr. 1/D.
[1298] Szabó 1938, 54, 300. kép.
[1299] V.ö.: Langó 2016, 397.

Kisfecskés (1), Kopáncs (2), Mezőhegyes (2), Pereg (2), Szénás (1), Szentetornya (2). Öt csoportba sorolhatóak: állatalakos (7), antropomorf-liliomos (4), geometrikus (2), életfás-madaras (1) illetve egyéb (3).

Állatalakos gyűrűk (26. kép 1). A leggyakoribb az állatalakos díszítés, aminek megjelenési módja rendkívül egységes. (26. kép 1). Az itt megjelenő négylábú, mitikus lények oldalirányból ábrázoltak, fejük hátraforduló, pofájuk nyitott, farkuk felcsapott. Általában önmagukban állnak, de van olyan eset, amikor az állat mellett csillag(ok), holdsarló látható. Az állatalak teste sima, egyszeres vonalvezetésű, a telt kialakítás csak ritkán fordul elő. Minden esetben ezüstből készültek. A késő középkort megélt települések közül Csorvás (2), Gerendás (1), Kopáncs (1), Mezőhegyes (1), Pereg (1) és Szénás (1) területéről ismerünk ilyen állatalakos gyűrűt. Rajtuk kívül Orosháza, Bónumból (4) [209] Magyarbánhegyesről (1) [146] van tudomásunk jelenlétükről a kutatott régió területén belül. Manapság Szigeti Judit és Rózsa Zoltán munkássága említhető meg velük kapcsolatban,[1300] A hátraforduló fejű, nyitott pofájú, felcsapott farkú állatalakos ábrázolásmód elválasztandó a hagyományos, főként oroszlán ábrázolástól.[1301] Az orosházi régióban előkerült példányok közül a legjelentősebb az a darab, amely az Árpád-kori Orosháza, vélelmezhetően muszlimok által lakott településének temetőjében került elő – mint a temető egyetlen lelete.[1302] Az állatalakos gyűrűk, ha a muszlimokhoz magukhoz talán nem is, de a kereskedelmi aktivitáshoz mindenféleképpen kötődnek, amire a legjobb adatokat a Felvidék nyugati részén előkerült darabok szolgáltatják.[1303] Jóllehet bronzból öntött példányaik az orosházi régióból hiányoznak, ám Pest vármegyében ismertek,[1304] a Kárpát-medencei példányok általában ezüstből készültek. Jó példa erre Omlód/Omoljica (Srb) ezüst gyűrűje,[1305] amely a Duna északi (bal) partján került elő, illetve a túlsó parti Brestovik, vagy a távoli Kuršumlija (Srb) nyitott, öntött bronz gyűrűje.[1306] Üde kivételnek számít a Nisből ismert példány, melynek széles karikája és válla a korábbi pentagrammás és madaras gyűrűk formavilágát idézi.[1307] Egy bronz képviselőjük a prágai vár területére is eljutott. Utóbbi pedig az előzőekben felsorolt, egyaránt a 12–13. századi daraboktól eltérően a 14. századra keltezhető.[1308] A motívum egy 14–15. század fordulójára datálható, rendkívül finoman cizellált, feliratos ezüstgyűrűn is megtalálható, ami a

[1300] Rózsa–Szigeti 2019; Rózsa–Szigeti 2021b; Szigeti–Rózsa 2024.
[1301] A munkácsi gyűrű kapcsán Lehóczky 1910, 433, 1. ábra.
[1302] Rózsa–Szigeti 2019.
[1303] Pl.: Ruttkay 1979, Obr. 36.
[1304] Rózsa–Szigeti 2021, 3. kép.
[1305] Radičević 2020, Рис. 5/7.
[1306] Zečević 2010, 21–23, sl. 9/1.
[1307] Korać 2002, T. IV/39.
[1308] Frolíková-Kaliszová 2005, 361, Obr. 1/E.

szerb arisztokráciához köthető Perica Špehar szerint. A lépő oroszlán kialakítása a korábbi, Kárpát-medencében is elterjedt példányokhoz nagyon hasonlatos, itt azonban az égitestek helyett a kard (?) képe látható.[1309] A kalapált fejű gyűrűk mellett a forrasztott, kerek fejű gyűrűk esetében is megtalálható ez a díszítés, ami szintén a 14–15. század sajátja.[1310] Az orosházi régióból ilyen gyűrűről Gábor László kunágotai művelődési ház igazgató jóvoltából van tudomásom, ő küldött számomra fényképet a Battonya, Digesztor lelőhelyen előkerült gyűrűről, ami magántulajdonban van tudomásom szerint.[1311]

Antropomorf-liliomos gyűrűk (26. kép 2–5) kis számban vannak jelen. Egyértelműen emberi formát láthatunk az egyik apácai gyűrűn (26. kép 2), mely vonalak a liliom formát sejtetik. Az emberalak szétesésének folyamata leginkább az egyik csorvási gyűrű (26. kép 3) esetében érhető tetten. Itt az emberi fej, test és a lábak jól kivehetőek, és egyben felismerhetőek a jól ismert liliomábrázolások vonalvezetése is. A testet egy indaszerű vonal övezi. A Kisfecskésen előkerült gyűrűn (26. kép 4) az emberi testet (liliom alsó része) látjuk egymással szembefordítva. A lábakat piciny karcolatok jelölik, a fejet a szintén egymással szembefordított hármas vonalak (az életfa/termékenység fájának csúcsa, a liliom felső része) láthatóak. A fenti ezüst gyűrűkkel szemben a sor végére került szentetornyai gyűrű (26. kép 5) azon túl, hogy bronzból készült, feje bizonyíthatóan vékonyra, kör alakúra kalapált. A fejen látható ábrázolás egyértelműen liliomot mintáz, melyben az emberalak csak nagy jóindulattal látható. Lovag Zsuzsa mutatott rá az antropomorf és a liliomos gyűrűk kapcsolatára.[1312] Az akasztó-pusztaszentimrei, tatárjáráskori kincs gyűrűi kiváló példái az embert ábrázoló vésetek növényi formákká történő átalakulására.[1313] Az orosházi gyűrűk széteső kompozícióinak mindegyike hordoz magán antropomorf elemeket, jóllehet a klasszikus liliomábrázolást csak részleteiben lehet rajtuk felfedezni. A Vinkovci-környéki fémkeresős anyagban találunk a kisfecskési darabhoz (26. kép 4) hasonlatosat. A példányt a horvát kollégák a 13–14. századra keltezték, a motívumot pedig stilizált keresztként írták le.[1314] Ugyanebből a régióból 13. századi gyűrűt közölt Mato Ilkić Szata/Sotin (Hr) lelőhelyről, a gyűrű fején X-mintaként írva le az ábrázolást.[1315] Ugyanez a motívum látható a Szentendre/Suhopolje (Hr) temetőben talált

[1309] Špehar 2022, 99, Сл. 21/2.
[1310] V.ö.: Rózsa–Szigeti 2021, 3. kép 37–38.
[1311] Az.sz.: 63426.
[1312] Lovag 1980, 222.
[1313] Parádi 1975, 129–131, 8. ábra 1–3; Lovag 1980, 221, 223, 1. ábra 2–4; magam az emberi ábrázolást erősebbnek érzem, legutóbb a liliomos gyűrűk közt sorolták fel őket (Litauszki 2012, 69 pp, II. tábla 1–3).
[1314] Adžaga 2020, 295, Kat. 396.
[1315] Ilkić 2010, 385, 390, T. I/10.

egyik gyűrű fejére vésve.[1316] A Rusz területén a keresztdíszítés a 12–13. században terjedt el az amuletteken.[1317]

Geometrikus díszű gyűrűk (26. kép 6–7). Két bronzgyűrűt soroltam ebbe a csoportba, melyek kerek fejét egyaránt a négyes osztás jellemzi: a Csorvásról származó darab (26. kép 6) esetében a kerek fejet négy részre osztották, az egymással szembeni párok párhuzamos vonalakkal sraffozottak, illetve díszítetlenek, míg a Kopáncsról származó példány (26. kép 7) esetében négyes rozetta látható, ami a keresztet, a négy égtájat és/vagy a forgó Napot szimbolizálja.[1318] Négyes osztású geometrikus díszű gyűrű került elő az újkígyósi kora Árpád-kori temetőben.[1319]

Életfás-madaras gyűrűk (26. kép 8). Egy Mezőhegyesen előkerült gyűrű az átlagosnál vastagabb, a feje is kisebb, mint a többi, itt felsorolt darabnál látható, ugyanakkor az öntött, életfát és madarat ábrázoló társaitól is idegen. A gyűrű karikáját a vállrészen esetében is párhuzamos, illetve x-vésetek borítják. Meglehetősen stilizált párhuzama Vinča-Belo Brdo (Srb) lelőhelyen a 12–13. századra keltezhető.[1320] Ebbe a körbe vonható a Balotaszállásról ismertetett, a 13. század harmadik negyedére keltezhető gyűrű is.[1321]

Egyéb „kalapált" gyűrűk (26. kép 9). Egy töredékes ezüst, illetve kettő bronzból (26. kép 9) készült. Ezek feje vagy díszítetlen, vagy nem állapítható meg róluk, hogy díszítettek-e vagy sem: Csorvás (1), Pereg (1) illetve Szentetornya (1).

A vizsgálatunk tárgyát képező gyűrűk a csorvási kiugrástól eltekintve egységes szóródást mutatnak a régión belül. Korszakolásukra vonatkozóan a kutatás eddigi eredményeihez nem áll módomban hozzátenni, ezeket az ezüstgyűrűket a 12–13. századra lehet keltezni, míg a bronz változatok talán a korábbi/későbbi datálást is megengedik. Mint azt a fejezet elején említettem, ezek a gyűrűk a korai pentagrammás és madaras gyűrűkkel állnak rokonságban, mely darabok mind a Kárpát-medencében, mind pedig a Balkánon a 10. század második felétől jelennek meg, és használatuk a 11. században töretlen.[1322] A mi példányainkhoz hasonlatos darabok – erős jóindulattal, de – fellelhetők ugyan honfoglalás- és kora Árpád-kori temetőink anyagában,[1323] mégis a „kalapált fejű" darabok legkorábbra datált párhuzamát, az életfa és a két oldalán látható pávák részletgazdag ábrázolásával a szerbiai Lešje temetőjéből

[1316] Tomičić 2009, 238, sl. 8.
[1317] A fentiekhez teljesen hasonlatos díszű darab: Domongol website (Korsun 2010, 66, № 83).
[1318] Langó 2016, 397.
[1319] Medgyesi 2002, 154, 22. kép 3.
[1320] Penezić et Al. 2022, 186, Сл. 9.
[1321] Pálóczi Horváth 1989, 121, 42. kép.
[1322] Langó 2016, 402.
[1323] Pl.: Sárrétudvari, Hízóföld: Nepper 2002, 238. tábla 10.

ismerem, ahol a gyűrűt a 11–12. századra keltezik.[1324] Ilyen korai datálású hazai darabbal nem találkoztam eddig, de ez nem zárja ki azt, hogy nem is létezett ez a gyűrűtípus a Kárpát-medencében, hiszen mint említettem korábban, a 12–13. század temetkezéseiben a korábbi időszakokhoz képest jóval kevesebb leletanyag fordul elő. Amit a korszakról tudunk, azt jószerivel a tatárjáráskori kincsekből ismerjük, melyek a mi gyűrűinkhez hasonlatos darabokat őriztek meg számunkra rendre az ország területén. Már a tatárjárás korában megjelennek azok a gyűrűk, melyek fejét – általában értelmezhetetlen – feliratok díszítik, némely esetben koncentrikus vésetek között. Ilyen gyűrű a rendelkezésemre álló hatalmas, fémkeresőzésből származó anyagban nem fordult elő, ugyanakkor ismert a régióból, hiszen éppen Tótkomlósról jutott a Munkácsy Múzeumba egy ilyen példány.[1325]

A gyűrűkön történő emberalak ábrázolásnak közel sincs akkora hagyománya, mint a Balkánon.[1326] A kalapált fejű gyűrűkön a vallási alapú,[1327] illetve harcos hősöket ábrázoló emberábrázolásokkal szemben az antropomorf vonásokat mutató, liliommá váló példányok jóval jelentősebb arányt képviselnek. A forrasztott, illetve az öntött fejes gyűrűk esetében nemhogy az ember, de jószerivel annak antropomorf változata is eltűnik.[1328] Mindenféleképpen említést érdemel az állatalakos, illetve az emberalakos gyűrűk összekapcsolására, közös gondolatiságára felhívni a figyelmet. Vidékünkön a csorvásit leszámítva nincs tudomásunk olyan pecsétlőről/amulettről, ahol a harcos embert, és/vagy az állatalakot együttesen láthatjuk. De a Kárpát-medencében több olyan, 12–13. századi példányuk ismert,[1329] ahol ez a két elem együtt jelenik meg. Hasonló tárgyakat már a 6. századtól bolgár területeken is találunk.[1330]

4.3.3.3. Fejjé kiszélesedő gyűrűk

Az öntött gyűrűk legnagyobb csoportja, amit 13 nagyobb csoportba soroltam: négylábú állat, madár, liliomos, életfás-madaras, majuszkulás, geometrikus, kard és pajzs, növényi, égitest, fede gyűrűk csoportjára, melyekhez társulnak a kopott, rontott és egyéb példányok.

Négylábú állatot mintázó gyűrű (27. kép 15). Egy Peregen előkerült bronzból öntött gyűrű fején egy négy lábú állat primitív kialakítású karcolata látható. Talán meglévő motívumot imitált, így eredetijét azon ezüstgyűrűk között kell keresnünk, melyek fején a visszaforduló fejű állatalakok láthatók. Ilyen gyűrűk a 12–15. században ismertek a Kárpát-

[1324] Radojković 1969, 101, sl. 48; legutóbb: Špehar 2022, 96, Сл. 20/17.
[1325] Litauszki 2012,
[1326] Manojlović-Nikolić 2016; Oţa 2015A.
[1327] Szerbia területén I. Constantin, Szent Ilona és a Szent Kereszt motívuma a 14. századi öntött gyűrűkön is teljes valójában megcsodálható (Zečević 2001, 437, Сл. 8). V.ö.: Lovag 1980, 224, 2. ábra 6–9.
[1328] Rózsa–Szigeti 2021A.
[1329] Szigeti–Rózsa 2024.
[1330] Doncheva 2011, 81, Fig. 6.

medencében, így a peregi példányt tág keretek közt erre az időszakra keltezhetjük. Ezt azonban vélhetően tovább szűkíthetjük, hiszen a mintakincshez leginkább a 12–13. században társulhatott olyan gondolatiság, ami miatt érdemes volt az eredetit másolni, és még ilyen kivitelben is használni.[1331] Ezt bizonyítani nem áll módomban, ezért is szerepel a tárgy a kalapált gyűrűktől külön alcsoportban – bár a gyűrű formája bizonyító erővel bírhat, hiszen a fentebb említett példányok „T"-átmetszetéhez igen közel áll az itt bemutatott példányunké is.

Madaras gyűrűk (27. kép 1–14). Mintegy 70 gyűrűn található madár-, vagy a madár bizonyos testrészeinek ábrázolása. A gyűrűk bő egyharmadánál a madár egész alakos. Ezek között kettő olyan található, amikor a madarat szemből ábrázolták, fejük oldalra néz (27. kép 4–5): Kopáncs (1), Szénás (1). A többi esetben a madarakat oldalról láthatjuk, általában égitestekkel (csillag és holdsarló) körülvéve (27. kép 1–3, 6): Szénás (6), Szentetornya (1), Csorvás (8), Fecskés (1), Kopáncs (4), Pereg (4), Mezőhegyes (2). A madarak nyaka általában hosszú, fejük vagy felvetett, vagy pedig a teste felé visszahajló. A másik nagy csoportba sorolható gyűrűk esetében a madaraknak csak bizonyos részét ábrázolták. Ezek egyik részénél egy határozott S-forma figyelhető meg, ami a madarak stilizált lábai és szárnyai (27. kép 7–9): Szénás (2), Szentetornya (1), Gerendás (1), Kopáncs (3), Pereg (1), Mezőhegyes (3), Sámson (1). A másik részük esetében a madarak szárnyai láthatóak, háromszög/rombusz alakú, párhuzamos vonalakkal vésett vonalakkal díszített felületek társaságában, elvont ábrázolásmódban. Ez a motívum az életfa és a madár kompozícióhoz nagyon közel áll, közös gyökerekre vezethető vissza (27. kép 10–12): Szénás (2), Szentetornya (4), Gerendás (1), Fecskés (2), Kopáncs (1), Pereg (3), Mezőhegyes (2). A harmadik csoportba azokat a gyűrűket helyeztem el, melyek fején a madárábrázolások egy teljesen szétesett állapotot mutatnak, és ebben a káoszban itt-ott kivehetőek ilyen-olyan, madáralkatrészek (27. kép 13–14): Szénás (2), Szentetornya (1), Csorvás (3), Gerendás (1), Fecskés (1), Szőlős (1), Kopáncs (1), Komlós (1), Kisfecskés (2), Pereg (4), Mezőhegyes (1). Az egész alakos, szemből ábrázolt madárábrázolás a magyar történelem legkorábbi évszázadai során megjelenik a Kárpát-medence régészeti hagyatékában.[1332] Ezeknek a gyűrűknek széles nemzetközi, döntően balkáni kapcsolatrendszerük van.[1333] Ebbe illeszkedik az itt bemutatott kopáncsi töredék is (27. kép 4).[1334] Szörényvár/Drobeta-Turnu Severin (Ro) négyszögletes, 15. századi (?) poncolt fejű gyűrűjén a madár szemből ábrázolt, feje enyhén felfelé néz.[1335] A körmendi,

[1331] Rózsa–Szigeti 2019, 79.
[1332] Keszi 1999; Langó 2016.
[1333] Grigorov 2007, Обр. 84.
[1334] Szigeti 2021A, 14–15, 19. kép.
[1335] Bărcăcilă 1959, 777, Fig. 2/4; a mintához v.ö.: Langó 2016, 3. kép 2.

14–15. századi kincsben is találunk hasonló díszítésű gyűrűt.[1336] *Egész alakos*, oldalról ábrázolt madár motívum minden bizonnyal a korai Árpád-korig visszavezethető, hiszen a szemből ábrázolt madárábrázolások mellett ez is megtalálható a bolgár amuletteken, pecsétlőkön.[1337] Lovag Zsuzsa leírás nélkül fényképen mutatott be egy vélhetően öntött, madaras ábrázolású gyűrűt.[1338] A korszakolás szempontjából ez a példány ugyanolyan problémás, mint a csátaljai Árpád-kori temető szórvány darabja.[1339] A madárábrázolásnak ez a formája a 12/13–15. században megtalálható orosz területeken is, így a Felső Volgavidék anyagában, ahol a közreadója a hasonló mintakincsű novgorodi gyűrűkre is hivatkozik.[1340] Kicsit szűkebb időintervallum közé szorítva feltűnnek Tver (Ru) 15–16. századi anyagában is.[1341] Ez a keltezés vonatkozik a Kárpát-medencei, és az azzal szerves kapcsolatban álló területek hasonló gyűrűire is.[1342] A *madaraknak csak bizonyos részét* hordozó gyűrűk között jól különválasztható az a csoport, ahol S-formára, azaz a szárnyra egyszerűsödött az ábrázolás.[1343] A madárkompozíció szétesésének egy nagyon korai állapotát rögzítette a bakonyszentjakabi ásatások során előkerült egyik gyűrű ábrázolása.[1344] Azon már határozottan kivehetőek azok a jegyek, melyek a későbbiekben önállósodva pars pro toto jelentkeznek a gyűrűkön (szárnyak, illetve faroktollakat és a testet jelképező rovátkolt háromszögek elvont ábrázolásmódja). A vésett keretben ábrázolt madár oldalnézetben, kiterített szárnyakkal ábrázolt, faroktollai és felső teste kialakításában az életfa sematizált képe is kibontakozik. A gyűrű nagy valószínűség szerint az öntött, kalapált fejű típusba sorolható, ami nagyjából keltezi a darabot a 13/14. századra. Párhuzamként említhető az a bronzból öntött, 15. századi gyűrű, amely az eszéki múzeum régi anyagából, ismeretlen lelőhelyről származik.[1345] A teljes szétesés állapotában lévő ábrázolást viselő gyűrűt régiónkból a középkori Décséről közöltek.[1346]

Liliomos gyűrűk (28. kép). A liliomos gyűrűk a kollekció legnépesebb csoportját alkotják. Tisztán liliom ábrázolás is szép számmal megtalálható a leletanyagban, de több olyan példány is van, melyeken a liliom az életfával, illetve az életfa két oldalán látható

[1336] Vattai 1956; Zsámbéky 1983, 113, 17. kép.
[1337] Doncheva 2008, 405–406; Bonev–Doncheva 2011, 144, 237–238, Табло LIV/640, 647, LV/656–660.
[1338] Lovag 1974, 394, 12. kép alsó sor, balról a második.
[1339] Cs. Sós–Parádi 1971, 121, 5. ábra/szórvány 1.
[1340] Stepanova 2020, 196, рис. 2/16.
[1341] Soldatenovka 2008, 166, рис. 2/5, 12.
[1342] Cetățeni (jud. Argeș, Ro): Chițescu–Păunescu 1992, 54, Pl. 1/3; Săbăoani/Szabófalva (jud. Neamț, Ro): Hordilă 2000, 81, k; Knjazevac (Srb) nyaktagos gyűrűje: Maksimović 2012, 13–14, 17, sl. 7. Tatrosvásárhely/Târgu Trotuș (Ro) 16–17. szd.: Artimon 1980, Fig. 16/2; Artimon 1982, Fig. 18/2.
[1343] Ez a hazai anyagban ritka, pl.: Nyársapát: Benkő 1980, 24. tábla 2.
[1344] Nagy 2014, 59.
[1345] Radić 2009, 129, Kat. 10.
[1346] Szatmári 2013, 551, 20. tábla 10.

madarakkal kombinálva jelenik meg. Az életfa és a madár ábrázolások erősen keverednek, hatnak egymásra, ami a csoportkialakítást igen megnehezíti. Itt most az általam liliomosnak tartott példányok bemutatása következik, a fentiek miatt egy egységben kezelve (28. kép): Szénás (14), Szentetornya (4), Csorvás (13), Gerendás (1), Fecskés (3), Szőlős (1), Kopáncs (3), Komlós (1), Kisfecskés (6), Pereg (12), Mezőhegyes (1), Apáca (3), Földvár (1). Kis számban találunk olyan darabot, melyen az antropomorf jegyek olyan jól megfigyelhetőek lennének, mint az, az egyik peregi gyűrűn látható (28. kép 1).[1347] A liliom, mint a klasszikus címerábrázolás jelenik meg több alkalommal (28. kép 2–5). Ezek között többször találunk nemesebb anyagból, többnyire ezüstből készült változatokat, a kompozíciót poncolt vagy vésett keret övezi, a liliom antropomorf vonásai viszonylag jól felismerhetőek. Következő, igen nagy csoportjukra (28. kép 6–11) a liliom további egyszerűsödése jellemző. Az egykori emberalak feje lassan kikopik, három vonalka, kereszt, égitestek jelennek meg, de a végletekig való leegyszerűsödésnek egészen addig tanúi lehetünk, amíg az egykori karokat már csak enyhe félkörívek helyettesítik, és válnak az elcsökevényesedő madárábrázolásokhoz hasonlatossá. A liliomábrázolások között találhatóak a fémkeresős szakzsargonban ökörszarvúnak nevezettek (28. kép 12–14). Ez a minta véleményem szerint az antropomorf alakzat maradványa ugyanúgy, mint azt korábban az ún. kalapált fejű gyűrűk esetében láttuk. A liliomábrázolású gyűrűkkel legutóbb Türk Attila foglalkozott egy szentesi szórvány darab kapcsán.[1348] Tanulmányában nem választotta külön az eltérő technikai megoldással készült darabokat egymástól. A liliomábrázolás a bemutatott anyag alapján a 12–16. század közt közel egységesnek mondható, legyen az kalapált, forrasztott fejű, esetleg fejjé kiszélesedő öntött példányokon (v.ö.: 145. kép). Ugyanezt tapasztalhatjuk Litauszki Zoltán által ismertetett kollekció kapcsán, és ezt látjuk a most bemutatott orosházi anyagban is,[1349] vagyis a hazai és nemzetközi szakirodalomban fellelhető gyűrűk esetében is hasonlót tapasztalunk.[1350] A vizsgált anyagunkban található fejjé kiszélesedő liliomábrázolású gyűrűk nagyrészt a 15–16. századi horizontba sorolhatóak, azon belül pontosabb keltezésre jelen tudásunk szerint alkalmatlanok, de szinte biztosan találhatóak köztük korábbra keltezhetőek is. Az egykoron fegyverekkel is ábrázolt hősök motívumának szétesése a „kalapált fejű" gyűrűk készítésének időszakában történik. A liliom kialakulása eme korszak végére befejeződött. Így nem véletlen tehát, hogy a 14–15. századra datált forrasztott fejű példányok fejét díszítő vésetek is egyértelműen liliom formával rendelkeznek. Az antropomorf

[1347] Rózsa–Szigeti 2021A.
[1348] Türk 2001.
[1349] „Kalapált fejű": 26. kép 5; forrasztott: 20. kép 2.
[1350] Bobčeva 1978, таб. 8/123; Doncheva–Nikolov 2020; Tóth 2020, 353–354, 9. kép.

vonásokat mutató, fejjé kiszélesedő öntött gyűrűkön megjelenő liliomábrázolásokat ezek szerint a 13–14. századig vissza lehet és kell vezetni – jelen tudásunk szerint. A legtöbb liliomos gyűrű Szénás, Csorvás és Pereg anyagában fordul elő. Mindhárom esetben a lelőhelyen talált gyűrűknek mintegy 10%-át teszik ki. Hozzájuk viszonyítva az amúgy gyűrűkben gazdag Mezőhegyesen, Gerendáson és Szentetornyán a liliomos gyűrűk 1–4%-os arányát tapasztaljuk. Kiugró eredmény a másik irányban Kisfecskés, ahol a liliomos díszítésűek közel a 20%-ot is elérik. Az apácai három liliomos gyűrű soknak számít a belső arányok tekintetében.

Életfás-madaras(-liliomos) gyűrűk (29–30. kép). A liliomábrázolású gyűrűk között találhatóak azok a példányok is, ahol a kompozíció a középső tag megnyúlása miatt életfa és liliom együttes ábrázolásaként is értelmezhető. Az életfa csúcsát és gyökérzetét jelölheti három vonal és/vagy csillag is. Az életfa és a két oldalán előforduló madár sematikus ábrázolása, a liliom és életfa motívummal sok esetben szintén összemosódó, éppen ezért ez a csoport jelenleg egy szélesebb alapú, összefüggő gondolatiság összessége, melyben a széteső antropomorf, liliommá váló motívum egyesül az életfa és a két oldalán lévő madarak szimbólumrendszerével (29–30. kép): Szénás (22), Szentetornya (26), Csorvás (7), Gerendás (14), Fecskés (16), Szőlős (2), Kopáncs (8), Komlós (2), Kisfecskés (6), Pereg (20), Mezőhegyes (11), Földvár (1). Vita tárgyát képezheti, de a 30. kép 14 alatt bemutatott, talpas keresztet bemutató keresztjét az életfa és a madár gondolatkörébe illesztettem, mikét tettem azt feljebb a forrasztott fejű gyűrűk esetében, egy kettős keresztes gyűrű esetében (20. kép 6). A madarak ábrázolása a félköríves vonalak mellett hullámos vésetekkel is megtörténhet, mint azt már a kalapált fejű gyűrűk esetében is tanulmányozhattuk. Az életfa, a termékenység fája, vagy egyszerűen pálmafa két oldalán látható egy-egy madár motívuma évezredes hagyományokra tekint vissza.[1351] Az életfa és a madár ábrázolására egy példát hozok csupán a 10. századi Biljarból. Itt egy ezüst berakásos vas fokoson jelenik meg a kompozíció.[1352] Miként arról fentebb már bőven esett szó, kiindulási alapként most is Bojana Radojković, szerbiai ékszereket bemutató gyűjteményes kötetében látható, a Paraćin-vidéki Lešje (Srb) területén előkerült aranyozott, 12–13. századi ezüstgyűrűt citálom, amely ugyan a körré kiszélesedő, „kalapált” csoportba tartozik, ugyanakkor jelentős kapocs a későbbi idők hasonló, már részben vagy egészen más technikai kivitellel készült gyűrűi felé. A központi, élet/termékenység fája és a mellette lévő két madár képe az apró részletekig kidolgozott.[1353] A

[1351] V.ö.: Soproni 1987.
[1352] Istoriya Tatar 2006, szám nélküli színes tábla.
[1353] Radojković 1969, 109, sl. 48.

mintakincset látjuk visszaköszönni a kragujeváci múzeum ékszereit bemutató kiadványban – jóval elvontabb megfogalmazásban. Közreadója a tárgyat formai alapon a 14. századra keltezte, egyértelműen az életfás-madaras gyűrűk közé sorolta.[1354] A gyűrűkön található mintakincs sokszor olyannyira szétesett, hogy azt szinte lehetetlen az eredeti képre visszavezetni. Talán az életfa és a liliom ábrázolása látható azon a Nagyürögd / Nojorid (Ro) területéről származó darabon, melyet Ioan Crişan tipológiai, illetve díszítésbeli alapon a 12–15. század közé keltezett.[1355] A rajzolaton jól látható a középső tengely csillagban végződő csökevényes megléte, illetve annak két oldalán a liliomból kialakult, „szőrös" részek, amik teljesen egyedivé is teszik a darabot. A Túrkeve, Móric lelőhelyről közölt gyűrűt is ebbe a csoportba illeszthetjük, sajnos semmilyen pontos adattal sem rendelkezünk felőle.[1356] Életfa és a madár képtáblának alján mutatok be egy kopáncsi gyűrűt (30. kép 13). Az itt látható életfa, madár és a csillagok, égitestek szokásos együtteséhez hasonlatos ábrázolás látható Vadu Anei temetőjének 327. sírjában talált ezüst gyűrűjén. A kompozíciót Luminiţa Dumitriu Nap-ábrázolásként értelmezte.[1357] Az életfás-madaras gyűrűk korszakolása talán még az egyszerű liliomos gyűrűkénél is nehezebb. A Kárpát medencei leletanyagban mind a kalapált, mind pedig a forrasztott gyűrűk között az eredeti motívum sematizált változataival találkozunk (v.ö.: 145. kép). Ez megy át valamikor a 12–15. századokban, akár több lépcsőben is a fejjé kiszélesedő öntött gyűrűkre. Valószínűleg nem járunk messze az igazságtól, ha ezt az átvételt térben és időben is többlépcsősnek képzeljük el, hiszen a geometrikus minták, az egymásnak fordított C-betűk formavilága ugyanarra vezethető ugyan vissza, ám alkotóik mégis más-más utakat választottak a mintakincs továbbfejlesztése során. Az életfa – liliom – madár együttesébe 135 gyűrű tartozik az itt ismertetett anyagban. Ez a teljes anyag majdnem egy hatoda. Számuk a liliomos gyűrűkének bő kétszerese, de egyes településekre vetítve ez a legritkább esetben érhető tetten. Szentetornya, Gerendás, Fecskés és Mezőhegyes területén a liliomos gyűrűk sokszorosaként vannak jelen, ugyanakkor Csorváson a liliomos gyűrűk száma sokkal magasabb. Az előzőekben tárgyalt liliomos gyűrűkkel összevonva azt tapasztaljuk, hogy vannak települések, melyek anyagában az egy harmad körüli arányt képviselik ezek a gyűrűk (Fecskés, Szentetornya), ahol az egy negyed körüli arányt (Szénás, Pereg), és ahol az egy hatod vagy annál is kisebb arányt (Csorvás, Gerendás, Kopáncs, Mezőhegyes).

[1354] Đurović 2012, 95–96, кат. 74.
[1355] Crişan 2016, 422, Pl. IV/7.
[1356] Méri 1954, 149, XXXIX. tábla 11.
[1357] Dumitriu 2006, 450, M. 327: 1.

Majuszkulás – minuszkulás gyűrűk (31. kép 1–8). Nyolc példányuk ismert. Ezek között hat esetben klasszikusnak mondható majuszkulás díszítés található (31. kép 1–5, 8): Csorvás (1), Komlós (1), Mezőhegyes (3), Pereg (1), míg kettő esetében minuszkulás felirat feltételezhető (31. kép 6–7): Csorvás (1), Mezőhegyes (1). A majuszkulás betűk (?) vonatkozásában dominál a D-forma, hiszen összesen három került elő belőlük, mindegyike másik településről. Rajtuk kívül az O, L illetve I betűk képviseltetik magukat – mind a mezőhegyesi anyagban. Öntött, majuszkulás gyűrűkkel viszonylag ritkán találkozhatunk a középkori gyűrűk között. Példának okáért Bándról ismerek egy bronzból öntött gyűrűt, melynek formavilága a korai „pentagrammás" illetve a „kalapált fejű" változat között helyezkedik el. Kerek fején gótikus L-véset (?) látható (9. táblázat).[1358] O-véset (?) jelenik meg nyolcszögletű fejen, poncolt keretben az egyik Balatonszárszón előkerült gyűrűn (9. táblázat).[1359] Szintén nyolcszögletű fejen, poncolt keretben gótikus B-véset (?) látható csillag és holdsarló ábrázolással egy vélhetően Eszékről (Hr) származó ezüstgyűrűn (9. táblázat).[1360] Ugyancsak nyolcszögletű fejen, poncolt keretben található az I betű, égitestek társaságában.[1361] A forrasztott fejű, illetve az öntött majuszkulás gyűrűk vonatkozásában választott területem, a szerémségi Vinkovci (Hr) környezetének fémkeresős anyaga,[1362] illetve Litauszki Zoltán gyűjtésének együttese (8. táblázat) alapján a következő mondható el: minden öntött változatnak van lemezes változata, a lemezesek pedig jóval nagyobb mintavariációval rendelkeznek, mint az öntöttek. Az M-betűs (?) változatot leszámítva az orosházi és a vinkovci régió öntött gyűrűinek mintavilága teljesen egységes. Feltűnő ugyanakkor az is, hogy a Litauszki-féle anyagból jószerivel hiányoznak az öntött darabok. Miután az alapkompozíció, azaz az egymásnak háttal fordított két egyenes szárú C-formából kialakított központi elem minden majuszkulás gyűrű sajátossága, és – véleményem szerint – jól nyomon követhető az életfa/világ oszlopa és a madár motívumának krisztianizálódása (M, mint Mária, I, mint Jézus), így a fenti tényeket figyelembe véve jól látszik a következő: A lemezes majuszkulás gyűrűk vélhetően az ország minden régiójában elterjedtek, az első változataik az M-, illetve I betűs változataik lehettek. Az öntött változatok egységesebbek, letisztultabb formát követnek, a lemezeseket másolják és jóval kevesebb van belőlük.[1363] Ezzel párhuzamosan – az állítást alátámasztandó – ha összehasonlítjuk a vinkovci múzeum

[1358] Nagy 2018, Fig. 19/3.
[1359] Hege 2018, 251, 2. kép 5.
[1360] Radić 2009, 125, Kat. 2.
[1361] Kozmadomjánszállás, 7. sír: Selmeczi 2001, 134, 20. kép.
[1362] Adžaga 2020.
[1363] Ezek a gyűrűk történeteket mesélnek. Nem akarok helyettük beszélni, de egy biztos: itt is tipikusan olyan motívummal állunk szemben, melynek jelentése a múltban is ugyanolyan sokféle lehetett, mint a jelenben.

gyűjteményében, illetve a Litauszki Zoltán által vizsgált három megyényi területen található lemezes forrasztott gyűrűk össz-arányát az orosházi régióban található lemezes gyűrűkével akkor azt látjuk, hogy az orosházi anyagban arányaiban jóval kevesebb forrasztott lemezes gyűrű található. Ez nem csak azt jelenti, hogy az orosházi régióban a 14. század második felében a többi területhez képest jóval kisebb lakossággal számolhatunk, hanem egyúttal azt is megerősíti, hogy az öntött változatok a lemezest másolják – erre utal az orosházi régió öntött majuszkulás gyűrűinek relatíve magas aránya is. A lemezes változatok régiónkban történő kései megjelenésére lehet magyarázat a klasszikus M-betűs változat hiánya is.

Geometrikus díszű gyűrűk (33–34 kép) gyűjtőkategóriájába soroltam a *pontkörös*, az általában négy, vagy annál több szirmú *rozettás,* a névadó *geometrikus*, a *vonalas*, a *háromszög* díszekkel ellátott darabokat, illetve azokat az *absztrakt* ábrázolásokat, melyek véleményem szerint a fenti geometrikus ábrázolásokra vezethetőek vissza. A pontkördíszes gyűrűket egyetlen egy, Szénáson előkerült példány képviseli (34. kép 1). A forgó Napot, keresztet szimbolizáló rozettás véseteket viselő gyűrűk száma viszonylag magasnak számít (33. kép): Szénás (5), Szentetornya (5), Csorvás (3), Gerendás (2), Fecskés (4), Kopáncs (3), Komlós (1), Kisfecskés (2), Pereg (1), Mezőhegyes (3). Leggyakrabban a négyes osztás fordul elő, amit sima vonalak, vagy mandulaszerű vésetek alkalmazásával értek el. Ezt további vonalakkal néha tovább osztották. Vannak olyan esetek, amikor a négyes osztásokban egyes, kettes, általában félköríves vésetekkel, holdsarlókkal zárják le a teret a kerek fej szélét követve (33. kép 9–11), nem ritkán ezeket a körcikkelyeket ferde vonásokkal tovább díszítették (33. kép 12–14). Az ötszirmú rozettákat egy klasszikus pentagrammás gyűrű képviseli Kopáncsról (33. kép 5).[1364] Két, ón-ólom ötvözetből készült, egymáshoz hasonló gyűrűn láthatunk hatszirmú rozettát (Fecskés, Szentetornya) (33. kép 7). Az ún. geometrikus gyűrűk fejét poncolt vagy egyszeres/többszörös vésett vonalakból álló ívelt falú téglalap uralja, melynek közepén vésett keresztforma állhat (34. kép 5–8): Kopáncs (1), Fecskés (1), Gerendás (1), Kisfecskés (1), Mezőhegyes (2), Szentetornya (2). A vonalas mintázat alá sokféle, egymástól viszonylag távol álló díszítést soroltam (34. kép 9–15): Fecskés (1), Gerendás (1), Kopáncs (1), Mezőhegyes (2), Pereg (3), Szénás (2) Szentetornya (2). Összekötő elemük a vízszintes vonalak alkalmazása. Háromszög alakú motívumok összesen három gyűrű fején fordulnak elő, jóllehet azok is igen különböznek egymástól (34. kép 3–4): Földvár (1), Kopáncs (2). Ezekben talán madár ábrázolást feltételezhetünk, bár az egyik kopáncsi példány (34. kép 3) a nemzetközi szakirodalom angyalábrázolású gyűrűi közé

[1364] Szigeti 2021, 14–15, 16. kép.

illeszkedik. Absztrakt ábrázolásnak neveztem el azt a típust, melynek leginkább tanulmányozható, Gerendásról származó képviselőjét a fényképes táblán ábrázoltam (34. kép 2): Csorvás (1), Gerendás (3), Pereg (3), Szénás (3), Szentetornya (3). A *rozettás* ábrázolásmód hosszú évszázadokon keresztül jelen van a leletanyagban.[1365] A hatszirmú rozettákra egy analógiát ismerek a Szabadka környéki szórvány fémkeresős anyagból Györgyén/Đurđin (Srb) lelőhelyről.[1366] A holdsarlókkal kombinált *négyes osztás* motívuma is visszavezethető az antikvitásig. A többkorszakú Vrsjenice lelőhelyen talált gyűrűt közreadói a 6. századra keltezték,[1367] míg a hármas vonalú négyosztatú díszítés, a négy sarkában ívelt vágattal a 17. századi adai kincs egyik gyűrűjén jelenik meg.[1368] A holdsarlók és a perem közti rész vízszintes vonalakkal történő sraffozására lehet példa az ócsanálosi fémkeresős anyagban előkerült gyűrű is.[1369] A fejjé kiszélesedő, öntött gyűrűk geometrikus díszítése gond nélkül levezethető azokból a kalapált fejű gyűrűkből, melynek képviselőjét a tiszaörvényi kincs ezüstgyűrűjében tisztelhetjük.[1370] A tiszaörvényihez hasonlatos, keresztvésettel ellátott gyűrűt közölt Rainer Pál Veszprémből, a 15–16. századból.[1371] Az ide sorolható gyűrűk közt találunk olyat, ahol a kompozíció középső részét egy *befelé ívelő oldalfalú négyzet* uralja, azon kívül eső részt pedig a kerek fej széléig egymással párhuzamos egyenes vonalakkal sraffozva díszítették. A kopáncsi gyűrűk közt található nyaktagos gyűrűhöz (34. kép 7) mind formára, mind díszítésre nézve kiváló párhuzamot találunk az Aleksinac medencében fekvő Rsovac településről (Srb). A gyűrűt közreadója a 12–14. századra keltezte.[1372] Az imént említett kopáncsi gyűrű mintakincséhez hasonlatos látható a fejjé kiszélesedő lemezkarikás ezüstgyűrűn, ami a 13. század első felére keltezhető.[1373] A *háromszög vésetű* darabok közt már fentebb is említett egyik kopáncsi darab az ún. angyalábrázolású gyűrűk közé illeszkedik. Az ábrázolás a 7. századi Krímből már ismert.[1374] Legutóbb Silviu Oţa gyűjtötte össze a 11–12. századi szerbiai, romániai példákat, mint bizánci hatást mutató példányokat.[1375] Elterjedésükből – miként az antropomorf vonásokat mutató darabokéból is – téves

[1365] Keszi 1999; Grigorov 2007; Langó 2016; pl.: Vágsellye/Šaľa (Sk), 11. szd.: Točik 1992, 200, Obr. 135/3; Crkvine-Mali Borak (Srb) 12–15. sz.: Ropkić 2008, 332–334, Сл. 3/1–3; Tatrosvásárhely/Târgu Trotuș (Ro) 16–17. szd.: Artimon 1980, Fig. 13/1; Artimon 1982, Fig. 18/1; Tolna megyei délszláv anyagban: K. Németh 2023, 64–65, 8c kép.
[1366] Köszönöm Neda Dimovskinak, hogy a közöletlen anyagot szerepeltethetem a dolgozatomban!
[1367] Popović–Bikić 2009, Sl. 55/5, Kat. 140.
[1368] Wicker 2010, 1. ábra 2.
[1369] Miskolczi 2017, 199, 7. kép 2.
[1370] Horváth 1970A, 132, 5. kép 6, 6. kép 1.
[1371] Rainer 2000, 26, 25. ábra 11, 36. ábra 11.
[1372] Mitić 2020, 38, Сл. 1.
[1373] Litauszki 2012, 76, XX. t. 6.
[1374] Chajredinova 2019, 91, Abb. 2.
[1375] Oţa 2015A, Pl. II.

következtetést von le a magyar-bizánci határ vonalának meghatározását illetően.[1376] A *vonalas* ábrázolásmód, mint említettem igen vegyes csoport, elemei igen távol állnak egymástól. A kép 12–13. alatti darabok véleményem szerint a 10–11. századi lépcsős fejű gyűrűkkel[1377] rokoníthatóak akkor is, ha Aurel Dragotă tipológiai rendszerében az orosháziak mintakincse egyáltalán nem szerepel.[1378] A 34. kép 14 hasonló fejű és díszítésű darabot közöltek az Ephesos Katalógusban, datálás nélkül,[1379] a 34. kép 15 alattihoz hasonlatosat találunk Knjaževac, Kulina Ravna (Srb) lelőhelyen.[1380] Utóbbi darabok erős törökös hatásról tanúskodnak. A *pontkördíszes* gyűrűhöz párhuzamokat a balkáni területeken találhatunk.[1381]

Kardos és pajzsos gyűrűk (32. kép 8–11; 12–15). A gyűjtőterületen a kardot tartó kéz-, illetve pajzs-ábrázolás viszonylag ritkán tűnik fel a gyűrűkön. A mintakincs a hat esetben egységesnek mondható: a kardot tartó kéz mellett a csillag és a holdsarló látható (32. kép 8–11): Fecskés (3), Kisfecskés (1), Pereg (1), Szentetornya (1), Tótkutas (1). A kivitelezés minősége az egyszerűtől a teljesen profi megoldásig terjed. Az egyik legszebben kivitelezett példány Szentetornyán került elő, ennek anyaga is más (32. kép 9). A gyűrűk mindegyikénél megfigyelhető a váll és a karika, az átlagosnál gazdagabb díszítettsége. A kard ábrázolásával összefüggésben lehet megemlíteni a pajzs megjelenését a gyűrűkön (32. kép 12–15): Csorvás (1), Pereg (2), Szénás (1), mind a négy darab rendkívül kopott. A szénási példány esetében a pajzs osztott, felette csillag és holdsarló látható (32. kép 13), az egyik peregi gyűrű a felismerhetetlenségig kopott felületű (32. kép 14), míg a csorvási darab kilóg a kis csoportból, a pajzson látható ferde rovátkolt dísze miatt (32. kép 12). A Pécsett előkerült gyűrűt Fülep Ferenc még egyenesen Kinizsi Pálhoz kötötte.[1382] Ezüstből öntött gyűrűt közölt Vízi Márta Jágónak, Dáróvárról, a 16. századra keltezett gyűrűről pedig már a következőt olvashatjuk: *a szablyát tartó kar a török elleni harcok idején hazánkban a heraldika egyik legkedveltebb címerképe volt, számos családi címerben megtalálható a katonáskodásra, vitézségre utaló motívum*.[1383] Hasonló, díszesebb és egyben szépen kidolgozott gyűrűt közölt Drenkó Zoltán Szőgyén/Svodin (Sk) temetőjéből.[1384] Egyszerűbb, a pajzsot is nélkülöző – az orosháziakhoz ezáltal jobban köthető – csillaggal és holddal díszített darabok ismertek többek között

[1376] Oţa 2015A, 348–349.
[1377] Római előzményükhöz: R. Facsády 2009, Kat. 4–5.
[1378] Dragotă 2013.
[1379] Pülz 2020, 79, S 188, Taf. 28.
[1380] Maksimović 2012, 12–13, 16, Сл. 4–5.
[1381] V.ö.: Maneva 1992, T. 89.
[1382] Fülep 1959, 411, Abb. 9–10.
[1383] https://wmmm.hu/2019-szeptember-16-szazadi-cimeres-ezust-pecsetgyuru-darovarrol/ (Letöltés dátuma: 2023.09.26.). V.ö.: Novák–Pánya 2020, 40, 1. kép. Monogramos példány ismert Gyulafehérvárról is (Bona 1993, 84, Pl. 11/2).
[1384] Drenko 2003, 158, Obr. 13/10.

Erdélyből, Sztrigyszentgyörgy/Streisângeorgiu (Ro), Fehérvár belvárosából, illetve az eszéki múzeum gyűjteményéből, egyaránt a 15. századra keltezve.[1385] A jagodinai (Srb) helytörténeti gyűjtemény anyagában található gyűrűt közreadója a 13–15. századi emlékek közt sorolta fel.[1386] A szűkebb régióból a sorba illeszkedik a Décsén talált gyűrű is, melyen U U monogram olvasható.[1387] Litauszki Zoltán a Dél-Alföldről összesen hat példányt közölt, mindegyiket a 15–16. századra keltezte.[1388] Ezek közül kettő a vizsgált régiómból származik,[1389] a középkori Komlós területén végzett ásatás során kerültek elő, ahonnan a fémkeresős kutatások során hasonló gyűrűt eddig nem ismerünk. Az orosházi anyagban fellelhető pajzs/vélhetően pajzs ábrázolású gyűrűk igen rossz állapotban maradtak fent. A pajzs belsejében nem feltétlenül kardot tartó kézzel számolhatunk, növényi ornamentika is elképzelhető esetükben. Egy szintén erdélyi példány esetében a pajzson kívül szintén megjelenik a csillag és a holdsarló vésete: Nagylupsa/Lupșa (Jud. Alba, Ro) 16. század.[1390]

A kardot tartó kéz, illetve a pajzs mintázatú gyűrűk csak kis számban vannak jelen az orosházi leletanyagban. Mint sok esetben itt is a kelet szlavóniai, szintén szórvány anyagot bemutató kollekcióhoz érdemes fordulni az orosházi példányok keltezése kapcsán. A kelet-szlavón anyagban összesen 13 ilyen gyűrűt találunk, ami arányait tekintve mintegy négyszerese a mieinknek. A gyűrűk nagy része öntött, nagy részüket a 15–16. századra kelteztek publikálóik (9 darab), de két esetben a 14–15. századra. Utóbbiak keltezésével akár vitatkozhatnánk is, hiszen a datálás alapját nem feltétlenül tarthatjuk megalapozottnak.[1391] Perdöntőnek tűnik azonban, hogy a kelet-szlavón anyagban forrasztott gyűrűn is megjelenik a díszítés, és már a 14–15. században.[1392] Miután forrasztott karikás gyűrűn ez a díszítés máshol nem jelent meg (a fentebb már elemzett peregi gyűrű kivételével), így a kevés adat azt sugallja, hogy a kardot tartó kéz motívuma a délvidéken alakulhatott ki, és meghonosodni már azok használatból való kikopásuk után tudtak. Feltűnő ugyanakkor az is, hogy a kardot tartó kéz motívuma a Magyar Királyság területétől délre – a birtokomban lévő gyűrűkatalógusok alapján – nincs jelen. Az orosházi darabok keltezése legvalószínűbben a 15–16. század.

Növényi díszű gyűrűk (35. kép 6–13). A liliomos gyűrűkön kívül viszonylag kevés növényábrázolásos gyűrű található a leletanyagban. A motívumok egy részénél hármas

[1385] Baltag 1978, 53, Fig, 1/5; Reich 2020, 71, XXV. tábla 8; Radić 2007, 100, sl. 8.
[1386] Krstić 1997, 339–340, 342, Ta6. IV/8.
[1387] Szatmári 2013, 568, 20. tábla 5.
[1388] Litauszki 2012, 40, XXIV. tábla 6–11.
[1389] Kovalovszki 1965, 55, IX. tábla 5, 8.
[1390] Marcu 1998, 203, Pl. 4/1.
[1391] Köszönöm Hrvoje Vulić őszinte levelét, melyben kitér arra, hogy a gyűrűk keltezésében több esetben is az érzéseikre tudtak csak hagyatkozni.
[1392] Adžaga 2020, 141, Kat. 88.

virágcsokor a központi elem, ami különféle módon jelenik meg. Vannak közöttük olyanok, melyek önmagukban állnak (35. kép 7–8) illetve vannak olyanok, melyeket díszes kivitelű ezüstgyűrűk hordozzák, a virágcsokor motívum pajzsos testen, csillagok és holdsarlók együttesével jelentkezik. Egyikük szívből nő ki (35. kép 10), míg másikukat a kardos gyűrűkhöz hasonlatosan kéz tart (35. kép 9). A négy gyűrű Kopáncs (1), Mezőhegyes (1) illetve Pereg (2) lelőhelyről származik. Egy mezőhegyesi, szintén ezüstből öntött, ovális fejű gyűrű fejét növényi ornamentikás dísz borítja (35. kép 11). Több olyan enyhén megvastagodó, hosszú, lekerekített téglalapot formázó fejű gyűrű is található az anyagban, melyek fejét hasonló növényi ornamentika borítja. Ezek általában nagyon rossz állapotúak, a minta csak egy-két esetben látszik, de a formai hasonlóság miatt több példányt is a csoportba tudtam sorolni (35. kép 12–13): Csorvás (1), Fecskés (3), Pereg (1), Szénás (1).[1393] Egy példány teljesen idegennek számít a gyűrű jellege, és a díszítés kialakítása miatt (35. kép 6). A szívből kinövő, vagy a kézben tartott virágcsokor, a pajzs-szerű háttérrel és az égitestekkel olyan barokkos kialakítással párosul, ami a két bemutatott darabot egyértelműen a késő középkorra, kora újkorra datálja még akkor is, ha ismerünk szívből kinövő virágcsokor-ábrázolást egyszerű gyűrűn, poncolt keretben a Szerémségből Szerémszolnok/Žarkovac (Srb) lelőhelyről, amit közreadója a 15. századra keltezett.[1394] A velük mintakincs vagy forma vonatkozásában felhozható párhuzamok pedig általában a Magyar Királyság déli, délszlávokkal kontaktban lévő területeiről származnak. Jó párhuzam a barokkos test vonatkozásában: Visuia (jud. Bistriţa-Năsăud) a 16. századból, kincslelet gyűrűje.[1395] Szintén a barokkos forma miatt jó párhuzam a pécs-bányatelepi 16. század végi kincs egyik gyűrűjének esetében.[1396] A szívből kinövő 5 szár virág a 16. század második felére keltezhető etei kincsben.[1397] Az itt bemutatott gyűrűk mindegyike a késő középkorra, kora újkorra keltezhető. Leginkább a délszláv hatások lenyomataként értékelhetjük őket, így érthető, hogy leginkább ott kerültek elő, ahol ezekkel leginkább számolni lehet, azaz a kutatott terület déli részén.

Égitestek (32. kép 1–7) ábrázolása, döntően csillagok és a holdsarló formájában több, eddig bemutatott esetben megfigyelhető – valamely motívum kiegészítő elemeként. Különállásuk oka, hogy az itt bemutatott esetekben a különféle égitestek önálló módon jelennek meg: Csorvás (2), Gerendás (2), Kisfecskés (1), Komlós (1), Pereg (1), Szénás (2),

[1393] V.ö.: Milošević 1990, 101–102, kat. 121.
[1394] Uzelac 2023, 162, Kat. 57.
[1395] Telcean 1976, 209–210, Pl. II/5.
[1396] Gerelyes 2005, 589, 4. kép 3.
[1397] Parádi 1970, 224, 228, 3. kép 2.

Szentetornya (1). A motívumok között a csillag dominál, mindössze egy olyan példány van, ahol a csillag mellett a holdsarló is megjelenik (32. kép 6). A kisfecskési példány (32. kép 7) csillagábrázolása vélhetően kőbetét imitációja,[1398] meglátásom szerint a 10–11. századi bizánci fejes gyűrűk egyik típusára vezethető vissza,[1399] Kárpát-medencei párhuzamai is a déli országrészből származnak.[1400] Bevágás nélküli és talán köves darabot a 17–18. századból találtam a Don partjáról, Raihorodok (Ukr) lelőhelyről.[1401]

Az öntéssel készült *fede-gyűrűk* (31. kép 9–11) száma kevés, a képtáblán mindegyikük szerepel. Kettő közülük az ún. kézfogós kategóriába sorolható, míg harmadik példányuk feje szív-formájú. A kézfogós gyűrűk egyike (Szénás) ezüstből öntött, vaskosabb, töredékes állapotban maradt ránk (31. kép 9), míg a másik (Komlós) talán két részből összeállított, az előzőnél sokkal vékonyabb (31. kép 10).[1402] A harmadik darab (Pereg) ezüstből öntött, a karika síkjára merőleges, szív formájú, a fej vonalát követő vésett vonallal díszített feje nyaktagon ül, és a két irányban túlnyúlik a domború hátú, széles karikán (31. kép 11). A kézfogós fede gyűrűk már a római korban is elterjedtek voltak.[1403] A mintakincs a 13–14. századi kerek brossokon is széles körben megtalálható.[1404] A középkorban is divatosak lehettek, miként példa erre a Vrh Rika, Cetina (Hr), Szent Megváltó temploma melletti,[1405] vagy a Niš, St. Panteleimon (Srb) 12–13. századi sírjából előkerült gyűrű,[1406] vagy a 13–14. századra keltezett, flandriai és itáliai példákkal közreadott Novgorodból származó példány.[1407] Mégis, nagyobb számban a késő középkorban, kora újkorban találkozunk velük.[1408] A Berencsváralja/ Podbranč (Sk) öntött példány Rudolf denárral (1576–1608) keltezett sírból származik.[1409] A peregi ezüstgyűrű, melynek feje szívet formáz unikális darab a régészeti szakirodalomban. Jóllehet egy 16–17. századra keltezett szerbiai gyűrű publikálója megjegyezi, hogy az ilyen díszített vagy díszítetlen fejű gyűrűk a 14–17. században széles körben elterjedtek Szerbiában,[1410] ezt a keltezést a nyaktagos megoldás is megerősíti.[1411] A

[1398] V.ö.: Újpalánk 18–19. századra keltezve: Gaál 2014, 380, 389, I. tábla 2.
[1399] Bikić 2010, 109 pp, sl. 83–85.
[1400] A zombori múzeum gyűjteményében, 12–15. századra keltezve: Uzelac 2024, Kat. 45–49.
[1401] Kravchenko 2024, Рис. 9/20.
[1402] Rózsa 2020в, 3. kép.
[1403] Tóth 1985, 20–21.
[1404] Allason-Jones 2000; Blaschitz–Krabath 2004, Abb. 96.
[1405] Petrinec 1996, 42, 47.
[1406] Crnoglavac–Čerškov 2011, 127, 132, T. VI/6.
[1407] Sedova 1981, 137, Рис. 51/23.
[1408] 14–15. szd.: Rokštejn (okr. Jihlava, Cz): Šlancarová 2008, 562, Obr. 7–8; Šlancarová–Křížová 2009, 147, Obr. 6; Šlancarová 2010; Veliko Trnovo: Totev 2010, T. 10/2. 16. szd.: dombornyomott Blatna Brezovica (Slo): Turk et Al 2009, 354–355. 16–17. szd eleje: ezüstgyűrű Prágából: Omelka–Šlancarová 2007, 689, č421b.
[1409] Urminský et Al 2003, 163, Fig. 2.
[1410] Knjaževac, Kulina Ravna: Maksimović 2012, 17, сл. 8; v.ö.: Milošević 1990, 133, kat. 192.
[1411] Milošević 1990, 117, kat. 156.

kézfogós és szívet formázó gyűrűk közös metszete Sárospatakon került elő: itt a szívformát kezek tartják a monogramos gyűrűben.[1412]

Kopott gyűrűk (36. kép 4–7). Számos díszítetlen gyűrű került a múzeum gyűjteményébe. Ezek lehettek eleve díszítetlenek, de állapotuk mögött más okok is találhatóak. Egy részük a tartós használat, vagy a másodlagos hatások (kemikáliák) miatt erősen kopott. Másik részüknél a restaurálás hiánya lehet az oka annak, hogy nem ismerjük a gyűrűkön lévő mintakincset, de vannak olyan darabok is, melyek esetében különféle vésetek láthatók ugyan, de nem teszik lehetővé a csoportbasorolást (36. kép 4–7): Szénás (28), Szentetornya (10), Csorvás (20), Földvár (2), Gerendás (13), Fecskés (8), Szőlős (3), Kopáncs (6), Komlós (8), Kisfecskés (2), Pereg (7), Mezőhegyes (10).

Rontott gyűrűk (35. kép 1–5). Öt gyűrű fején, karikáján található anyagkitüremkedések miatt rontott terméknek minősül (35. kép 1–5): Csókás (1),[1413] Fecskés (1), Mezőhegyes (2), Pereg (1). Ezekről a gyűrűkről a sorját nem távolították el, így hiába is keressük rajtuk az utólagos véset nyomát. Éppen ezért a rontott példányokat mintakincsük alapján nem lehet távolabbi vidékek anyagával összehasonlítani. Jelenlétük indikátor jellegük miatt fontos számunkra: előkerülési helyükön öntőműhely nyomát feltételezhetjük.

Mezőhegyesen kettő ilyen gyűrű is előkerült, melyek egymástól 400 méterre várták megtalálásukat, így összetartozásuk, közös gyártóműhelyhez való kötésük nem lehetséges. Általában a Száraz-ér melletti, az értől délre levő településeken találták őket, ez alól egy kivétel van csupán, Fecskés, jóllehet ez a lelőhely is inkább kötődik a Száraz-érhez, mint a Hajdúvölgy régiójához kapcsolódó településekhez. A feltételezett műhelyekre utaló rontott példányok olyan településeken kerültek elő, ahol bizonyított a délszláv lakosság jelenléte, alkalmasint túlsúlya.

Egyedi gyűrűk (36. kép 1–3, 8–14). A végső csoportba-sorolásnál kevés darab maradt, területi eloszlásuk is egységesnek mondható: Csorvás (1), Gerendás (3), Komlós (2), Mezőhegyes (1), Pereg (1), Szénás (2), Szentetornya (2), Szőlős (1). A 36. kép 1 alatti, ón-ólom ötvözetből készült, Komlóson előkerült példánynak van néhány analógiája a szentetornyai és a szőlősi anyagban, melyek feje ugyanúgy kicsi, és valamilyen vésett dísz található rajtuk. A 36. kép 2–3 alatt bemutatott példányok díszítése rendkívül zavaros, és az amúgy viszonylag tág keretek közt tárgyalt geometrikus, életfás-madaras gyűrűk közé sem tudtam beilleszteni. A többi gyűrű (36. kép 8–14) önálló, mindegyik külön értelmezendő. A 36. kép 10 kapcsán: a *csepp alakú ezüst pecsétgyűrűk* […] *az iszlám művészetében viszonylag*

[1412] G. Molnár 1983, 64, 196–199. kép.
[1413] Rózsa 2020A, 5, 4. kép.

késői időponttól, a 15. századtól kezdődően mutathatók ki Irán, Szíria és Egyiptom területén.[1414] Az Enisala (jud. Tulcea, Ro) lelőhelyről bemutatott, 15–16. századra keltezett gyűrű fején liliomos díszítés látható.[1415] A 16. század végén elásott balatonszabadi kincs ismertetésekor Wicker Erika gyűjtötte össze a délvidék felé mutató párhuzamokat.[1416] A 36. kép 11 ovális, lépcsősen emelt fejű gyűrűjének díszített változatát közölte D. Milošević gyűjteményes kötetében.[1417]

Köves gyűrűk (37–41. kép)

Az öntött, fejjé kiszélesedő gyűrűk utolsó csoportjába a köves gyűrűk kerültek. Ezek lehetnek egy-, illetve többkövesek. Anyagvizsgálat nem történt, így a nevezéktanban kő szerepel azokban az esetekben is, amikor láthatóan üvegbetétről van szó.

Egyköves gyűrűk (37–40. kép). A köves gyűrűk között legnagyobbrészt az egykövesek találhatók meg (37–40. kép). Ezeket általában a betét mérete, illetve bizonyos technikai sajátosságok alapján osztottam kisköves (37. kép; 78 db), nagyköves (38. kép; 35 db), illetve egyéb (39–40. kép; 31 db) csoportba.

A *kiskövesek* további osztását a betét rögzítésének módjának különbözősége teszi lehetővé. A betét karmocskák nélküli rögzítése (37. kép 1–6) egyrészt olyan esetekben fordul elő, amikor a váll szélesedik és így alakul ki a fej; ezeknél a gyűrűknél megfigyelhető a rovátkolt váll (37. kép 1–4): Gerendás (5), Kopáncs (2), Mezőhegyes (1), Pereg (2), Szénás (3). További esetekben a váll a fej előtti részen látványosan összeszűkül, és így válik hangsúlyosabbá a fej; a rovátkolt váll-kiképzés jelen esetben is megtalálható (37. kép 5–6): Fecskés (1), Gerendás (1), Kisfecskés (1), Szőlős (1). A kiskövesek további példányai esetében az összetartozást a betét rögzítésére szolgáló négy kis karmocska jelenti (37. kép 7–13), túl azon, hogy ezek a darabok általában nagyon vékonyak. További osztásukat esetükben is a váll és a fej viszonya adja. Egyes képviselőiknél a váll szélesedik és így alakul ki a fej (37. kép 7–9): Apáca (1), Csorvás (5), Fecskés (3), Gerendás (7), Kisfecskés (3), Komlós (1), Kopáncs (6), Pereg (5), Szénás (7), Szentetornya (5). Míg más esetekben a fej a váll összeszűkülésével válik hangsúlyossá. Utóbbiaknál sok esetben a vállnál, illetve a karikán kicsit lejjebb is négyszögletes megvastagodás látható, melyeken általában vésett X-minta van, míg a köztes részek eltérő intenzitással ferde vésetekkel díszítettek (37. kép 10–13): Apáca (1), Csorvás (2), Fecskés (1), Gerendás (1), Kopáncs (1), Szénás (7), Szentetornya (1). A betét számára kialakított mélyedés nyílása lehet kerek vagy négyszögletes, szinte minden típus

[1414] Gerelyes 2024, 150, 11–14. kép.
[1415] Mănucu-Adameşteanu 1980, 625, Fig. 4/4, Fig. 5.
[1416] Wicker 2013, 144–145, IV. tábla 7–11.
[1417] Milošević 1990, 73–74, Kat. 59.

esetében. Az a néhány példa, amikor a (világoskék, esetleg sötét színű, kapucíner) betét is megmaradt, az minden esetben gömbölyded, bármilyen átmetszetű foglalatban is helyezték el. A négyszögletesek esetében fehér ragasztó massza megléte feltételezhető. *Sima, kisköves gyűrű, általában kicsi karmokkal, illetve karom nélkül*. Szendrő, Gacsalon a kő mérete nagyon pici, maga a gyűrű pontkör díszes, amit éppen díszítése alapján keltezett Wolf Mária a 11. századra.[1418] Hasonlóan pici kő volt a 12. századra keltezhető, Székkutason feltárt ház betöltéséből előkerült gyűrűjében is.[1419] Korban közeli párhuzamot találunk a püspökladány-eperjesvölgyi temető 256. sírjából előkerült egyik gyűrű esetében, jóllehet, az említett példány követ egy dudor helyettesíti.[1420] A gégényi Monok-dombon előkerült honfoglalás kori „kincs" közelében egy köves gyűrű is előkerült.[1421] A tárgy az ugyanitt begyűjtésre került középkori leletekkel lehet inkább egykorú. Rakacaszendről Pálóczi Horváth András közölt egy négykarmos, üvegpasztabetétes gyűrűt, amit a 15–16. századi réteg elé lehetett keltezni.[1422] A legjobb párhuzamot az a kék köves gyűrű adja, amely Székelykeresztúron került elő egy 15–16. századi érmékkel és egyéb leletanyaggal keltezhető házból.[1423] Ágasegyháza területéről közölt gyűrűk egyike nagy valószínűség szerint ebbe a csoportba sorolható, és vélhetően késő középkori.[1424] A 37. kép 1. alatti robosztusabb, kiszélesedő fejű gyűrű kék-köves párhuzamát közölte Csányi Viktor Hódmezővásárhely Szikáncsról, amit fémkeresőzés közben találtak. A darabot a szerző a kora újkorra, újkorra datálta.[1425] Jihlava (Cz) lelőhelyen sima négykarmos változat ismert, a 18. századra keltezve.[1426] A volgai bolgár anyagban ismertetett, a késő középkorra keltezett példány világít rá a típus hosszú élettartamára és széles területi szóródására.[1427] *Sima, kisköves gyűrű, amikor a fejet az összeszűkülő váll emeli ki*. A vállon, és lejjebb a karikán X-vésettel megjelenő négyzetes megvastagodás közt a karikán látható ferde rovátkolt díszek egyes vélemények szerint a fonást imitálják.[1428] Hasonló, ám jóval finomabb kialakítású párhuzamot találni a 10–11. századi Rusz területéről.[1429] Az Alsórajk, Kastélydombról származó példányt – amely a temető fiatalabb sírjai közé sorolható –

[1418] Wolf 1985, 250, 252, 5. kép 1.
[1419] Szigeti–Csányi–Rózsa 2020, 159, 3. kép 1.
[1420] Nepper 2002, 170, 189. tábla 7.
[1421] Istvánovits 2003, 66, 49. tábla 2.
[1422] Pálóczi Horváth 1984, 122, 130, 5. kép 6, 10.
[1423] Benkő 1992, 162, Taf. 77, 14.
[1424] Fazekas–Pánya–Mordovin 2023, 241, V. tábla 12.
[1425] Csányi 2021, 22, Kat. 63.
[1426] Omelka–Šlancarová 2013, 119, J08/B/15847.
[1427] Sitdikova 2022, 244, Рис. 20/3.
[1428] Szőke 1996, 272.
[1429] Zhilina 2014, 293, Рис. 8/10.

türkizkék köve az orosházi darabokkal tovább rokonítja.[1430] Homokmégy, Szentegyházpartról Lantos Andrea közölt egy hasonló gyűrűt, leírás hiányában, és a gyenge rajz alapján pontos csoportba sorolása nem végezhető el (összeszűkülő, talán karmos változat).[1431]

A *nagykövesek* közé tartozó darabok esetében egy egységben kezeltem a gyűrűk azon csoportját, melyek esetében a betét rögzítésére alkalmas karmocskák hiányoznak (38. kép). A felosztás a kiskövesekhez hasonló, hiszen az ide tartozó példányok egyik részénél a fej a váll megvastagodásával jött létre; ritkán ezek a gyűrűk is rovátkolt díszűek (38. kép 1–4): Csorvás (4) Földvár (1), Gerendás (1), Pereg (2), Szentetornya (3), Szőlős (1). Míg másik részük esetében a kerek, hengeres foglalatban ülő betétet a váll hangsúlyos szűkítése is kiemeli; vállukon négyzetes megvastagodások vannak, melyeken vésett X-jel látható (38. kép 5–7): Csorvás (2), Gerendás (1), Komlós (2), Kopáncs (2), Pereg (3), Szénás (9), Szentetornya (1), Szőlős (1). Az egyszerűbb változatból kettő darab (mindkettő szentetornyai) aranyozott felületű. A betét általában már nem található meg, egy szénási gyűrű esetében maradt csak meg a fehér üvegpaszta. Egykori meglétükre utal a típustól függetlenül megjelenő koncentrikus karcolat, vagy lyuk a foglalat aljának közepén, ami a ragasztó, üvegpaszta jobb tapadását szolgálta. *Sima, nagyköves, karom nélküli gyűrűk*. A csoport párhuzamai között találjuk a kragujevaci múzeum egyik gyűrűjét, melyet közreadója, Igor Durović a 11. századra keltezett, 11–12. századi analóg darabokra való hivatkozással.[1432] A Kárpát-medencei leletanyagban ilyen korai párhuzamra nem akadtam. A csengeri református templom kriptájának leletei között 16. század végére keltezhető példány található.[1433] A szegényes felhozatalban egy közelítő párhuzamot találtam csupán, mely esetben a nagy köves „lyuk" lehet a párhuzam alapja: Abaszéplak/Krásna nad Hornádom, 17–18. századi temetőjéből (Sk).[1434] A prágai várból közölt, és a 16. század második felére keltezett darab feje sokkal vaskosabb, jóllehet a lyuk közepén kerekded mélyedés látható, mint az orosházi darabok esetében is megfigyelhető.[1435] A volgai bolgár anyagban 16–17. századra keltezhető példányt találtam eddigi kutatásaim során.[1436]

[1430] Szőke 1996, 272, Taf. 139/9.
[1431] Lantos 2009, 273, 14. kép 7.
[1432] Miután a Kárpát-medencei anyagban tudomásom szerint ezek a gyűrűk nincsenek jelen, kézenfekvőnek tűnt a szerzőnek megmutatni az orosházi darabokat. Legnagyobb meglepetésemre azt a választ kaptam, hogy az én gyűrűim 4–5. századi, késő antik darabok. Kijelentésének alátámasztására v.ö.: Lysenko–Masyakin–Mordvintseva 2015, 311, Рис. 15/3, 14, ahol a szerzők 1–2. századi temetőből közölnek hasonló gyűrűket a Krím déli részéről, Luchistoe-2 lelőhelyről.
[1433] Höllrigl 1934, 99–100, 79. kép 4.
[1434] Polla 1986, 198, Tab. XXVI, 3.
[1435] Frolíková-Kaliszová 2005, 367, Obr. 3/B.
[1436] Sitdikova 2022, 244, Рис. 20/14.

Az egykövesek között található egyedi megoldások kerültek a harmadik csoportba (39. kép). Ezek között az egyik legérdekesebbek, az általam *masnis*nak elnevezett darabok. Masniszerűre öntött fejük szárnyai rovátkolt díszűek, középső részükön enyhén kiemelkedő hengeres foglalatban négy-négy karommal fogott üveggyöngy ül (39. kép 2). A gyöngy színe minden esetben más (áttetsző, kék, sárgásbarna): Gerendás (1), Kopáncs (1), Szentetornya (1). Csorváson találták a keresősök azt a gyűrűt, melynek minden része bronzból öntött, így nem volt kőbetétje, azt sraffozott karcolatokkal imitálta készítője (39. kép 1). Ide vontam azt a szentetornyai gyűrűt is (39. kép 3), melynek feje pontkördíszes hatszirmú virág, középső részén négy karommal rögzített betéttel. Kiváló párhuzamuk ismert Ephesosból (TR), mely példányt kérdőjelesen a 11. századra kelteztek.[1437] Kiev egyik, 12–13. századi temetőjéből közöltek hasonló darabot, jóllehet leírás nélküli, nagyon pici rajzon közreadott tárgyról beszélhetünk esetében.[1438] A szibériai tatárföldről, a Tobolszk melletti Iskar gorodiscse területéről közöltek hasonlatosat, középkoriként.[1439] A Lucian Chieţscu és munkatársai által publikált párhuzam Oraşul de Floci (jud. Ialomiţa, Ro) lelőhelyről, egy 16. századra keltezhető ház betöltéséből származik.[1440] A csoportba vont szentetornyai gyűrű, melynek foglalata négy karommal rögzített pontkördíszes hatszirmú virág, Szendrő, Gacsalról rendelkezik párhuzammal. Itt egy aranyozott ezüst gyűrű került elő az egyik ház sarkából egy – vélhetően kisebb – 15–16. századi érmékből álló erszénylelet részeként.[1441] Sáregresről ismertettek egy hatszirmú virág foglalatú üvegbetétes aranyozott ezüst gyűrűt, melyet közreadója a 13–14. századra keltezett.[1442]

A masnisokhoz hasonlatosan jól körülhatárolható a *négykarmos, nagyköves* darabok csoportja, melyeknél a különböző színű üveggyöngy (zöld, kék, vörösesbarna) félgömb/csonkakúp alakú, a karikán kívüli foglalatban ül (39. kép 4–5): Gerendás (2), Kopáncs (1), Szentetornya (1). Az egyik gerendási példány vállait párhuzamos karcolatok díszítik (39. kép 4). További négykarmos, nagyköves gyűrűk töredékei is találhatók a leletanyagban, de ezek az előbbiektől feltétlenül különválasztandóak (39. kép 7–8). Esetükben a foglalat alja mélyen belenyúlik a karika síkjába, egyikük karikája pedig csavart hatást keltő. Kettő, ón-ólom ötvözetből készült, kerek átmetszetű karikájú gyűrűt soroltam még ide, egykori – ma már ismeretlen – követ feltűnően hosszú karmok tartották (39. kép 6), mely

[1437] Pülz 2020, 77, Kat. S 177, Taf. 27.
[1438] Ivakin 2015, 38, 39.
[1439] Adamov–Baljunov–Danilov 2008, 55, Рис. 28, 6.
[1440] Chieţscu et Al. 1979, 142, Fig. 5/3.
[1441] Wolf 1985, 255, 5. kép 2.
[1442] Reich 2016, 12. kép.

karmok közvetlenül a karikához csatlakoztak.[1443] A sokszínűséget az alábbi köves gyűrűk erősítik. Egyikük feje hatszögletű, síkozott foglalat, benne fehér üveggyönggyel (39. kép 10), másikuk egykoron négyzetes betétet tartalmazott, vállát pedig mély vájatok uralták, a kétrét nyílt karika mintegy imitációjaként (39. kép 11). A harmadik egyszerű téglalap alakú fejjel rendelkezik – a betét ebből a darabból is hiányzott. Egy gemma, szabadszemes találatként került az egyedi köves gyűrűk első csoportjába (39. kép 9). *Négy karmos, nagyköves gyűrűk*. A kopáncsi leleteket ismertető Szigeti Judit a gyűrűt a hólyagos fejű gyűrűkkel való hasonlóságuk miatt a honfoglalás kori leletek közt ismertette.[1444] A keleti anyagban a hólyagos fejű gyűrűkkel rokonítható többféle változat is létezik. Ilyenek találhatók szériában példának okáért Bolsije Tigani (Ru) temetőjében – ahol a foglalat alja belesimul a karikába.[1445] Az udmurtiai Mydlan Shai lelőhelyről K. A. Rudenko közléséből ismerek 9–10. századi ezüst, négykarmos köves gyűrűket.[1446] Az itt közreadott darabok az orosházi két típus (39. kép 4–5 illetve 39. kép 7) mindegyikéhez közel állnak, ami összetartozásukat erősíti. Az orosháziak közül a karakteresebb változat (39. kép 4–5) kiváló párhuzamai lelhetők fel az ephesosi (TR) ásatás fémleletei közt, ahol hat ilyen gyűrűt is tanulmányozhatunk. Publikálóik kérdőjelesen a 11. századra keltezték azokat.[1447] A román fémkeresős oldalak egyikén található kis videóban is feltűnik egy hasonló gyűrű.[1448] A tárgyak közt római kori és késő középkoriak is voltak.[1449] A Kisinyov melletti Lozova (MD) temetőjének 40. sírja mezőgazdasági műveléssel történt bolygatottsága ellenére is fontos adatokkal szolgál számunkra a vizsgált gyűrűtípus tekintetében. Itt a kisméretű gömbalakú préselt gombok mellett forrasztott kerekfejű gyűrű is található, melyek együttese meglehetős biztonsággal keltezi a sírt a 14–15. századra.[1450] Giurgeni, Piua Petrii (Oraşul de Floci, jud. Ialomiţa, Ro): ugyanilyen gyűrű 16–17. századi környezetből ismert.[1451] Talán ilyen lehet az a gyűrű is, amit Comana (jud. Giurgiu, Ro) monostorának temetőjéből közöltek. A fotó felső oldalnézetből ábrázolja a gyűrűt, és a foglalat nem látszik, csak a kő, a karmok, illetve a karika. A tárgyat a 16. századra datálták.[1452] Novo Brdo gazdag anyagában feltűnő hasonló gyűrűt kérdőjelesen a török korra keltezte Emina Zečević.[1453] *Hosszú, „agresszív" karmok* két gyűrűhöz társulnak

[1443] A bemutatott darab Szőlősről származik, míg a másikat Szénáson találták: 2015/293.2.
[1444] Szigeti 2021в, 14, 15. kép.
[1445] Halikova–Halikov 2018, Табл. III/4, IV/31, VIII/9, IXB/5, XI/9, stb.
[1446] Rudenko 2015, Рис. 38/5–7.
[1447] Pülz 2020, 75–76, Kat. S 171–176, Taf. 27.
[1448] https://www.facebook.com/davos.tiberius.3/videos/723884429880884 (letöltés dátuma 2024.02.19).
[1449] A tárgyakat közreadó Davos Tiberius kérésemre elmondta, hogy a leleteket Argeș megyében találta.
[1450] Vornic et Al 2012, 222, 248, Fig. 11.
[1451] Chiţescu et alii 1982, fig. 9/7.
[1452] Milencovici-Bătrîna 1973, 14, Fig. 2.
[1453] Zečević 2006, 206, Kat. 85.

az orosházi anyagban, és ón-ólom ötvözetből készültek. Ezüst változatukat találjuk Marótpusztán,[1454] és az alsózsolcai temető szórvány leletei között, ahol a kő alatt kicsiny karika látható[1455] és melyet publikálói a Perkáta, Kőhalmi-dűlőbeli,[1456] illetve a négyszállási,[1457] 14. századi rokon példányokkal hoztak kapcsolatba. Perkáta, Nyúli-dűlőben a 14. századi kun sírok leletei közt szerepel.[1458] A kelet-szlavón fémkeresős anyagban hasonló karmokat, díszesebb kivitelű karikán találunk aranyból, illetve bronzból.[1459] Az orosházi rokon példányok az itt felsorolt ezüst gyűrűk ón-ólomból készült másolatai lehetnek. *Hatszögletű foglalat*tal rendelkező gyűrűt Kapronca / Koprivnice, Torčec (Hr) temetőjében, 17–18. századra keltezett sírból publikáltak.[1460] Az eszéki múzeum gyűjteményéből bemutatott, 15–16. századra keltezett gyűrű esetében a foglalat felső ívrészei vissza vannak hajlítva.[1461] A kelet-szlavón fémkeresős anyagban is találunk ilyen gyűrűt, szintén a 15–16. századra keltezve.[1462]

A következő csoportba olyan gyűrűket soroltam, melyek esetében a betétet tartó foglalat „csonkakúp" formájú (40. kép): Csorvás (2), Gerendás (1), Kopáncs (1), Mezőhegyes (3), Szénás (4), Szentetornya (1). Mind a foglalat, mind pedig a váll-részek változatosak. Lehetnek egyszerűek, duzzadtak, reneszánsz virágmintásak. Vélhetően ide tartozik a szénási anyagban található nagy méretű, egyszerű csonkakúp formájú foglalat is,[1463] amely a tatárjárás-kori kincsekből ismert példányokkal rokonítható. „Csonkakúpos" fejű, gyűrűk a tatárjárás kori kincsekben[1464] temetkezésekben[1465] is gyakoriak. A főnyedi temető 235. sírjából közzétett ezüst gyűrű hasonlatos a csorvási (40. kép 3) illetve az egyik szénási gyűrűre.[1466] Bizánci anyagban aranyból Görögországból, szintén a 12. század végére, 13. század közepére keltezhető.[1467] Kiváló párhuzamokkal rendelkezünk német területekről is többek között: Sondersleben (Sachsen-Anhalt) vagy Bokel, Rotenburg an der Wümme (Niedersachen) 13. század középső harmadának kincsleleteiből.[1468] Talán a foglalat nagyobb tudást igénylő kialakítása lehet a magyarázata annak, hogy ez a változat hosszabb időn

[1454] Gulyás–Gallina–Költő 2020, 5. kép 6.
[1455] Wolf–Horváth 2010, 172, 15. kép 13.
[1456] Hatházi 2004, 94–95, 6. t. 125/6.
[1457] Selmeczi 1992, 53, 90–91, 94, X. t. 27.
[1458] Hatházi–Kovács 2014, 25. kép 14.
[1459] Adžaga 2020, 109, Kat. 24, Kat. 421. Kék kőbetéttel, 14–15. századra keltezve.
[1460] Krznar 2016, 93, Kat. 174.
[1461] Radić 2007, 102, sl. 11.
[1462] Adžaga 2020, 514, Kat. 355.
[1463] Szénás, 2019/199.9.
[1464] Pl.: Parádi 1975, 15. ábra 2.
[1465] Pl.: Homoróddaróc/Drăuşeni (Ro): Dumitrache 1979, 174, Fig. 2.
[1466] M. Aradi 1998, 120, I. t. 6; Pap 2019, 120, 6. tábla 7.
[1467] Bosselmann-Ruickbie 2011, 333, Kat 237.
[1468] Blaschitz–Krabath 2004, Abb. 68/2–3, Abb. 75.

keresztül jelen van az anyagi kultúrában, és általában a rangosabb, díszesebb kivitelű példányaikat ismerjük. A kései változatukat közölték például Csengerről,[1469] a 16–17. századra keltezve, ezek nyomán datálva Tiszanánáról.[1470] Példát hozhatunk Brnoból aranyból, ahol a fej biztosan forrasztott, a gyűrű 16–17. századi.[1471] Naszvad/Nesvady (Sk) temetőjéből, német terület felől eredeztetve, 16. századra keltezve.[1472] Egy szentetornyai példány esetében a követ csillag-véset imitálja (40. kép 2). Párhuzamát volgai bolgárország területén találtam (16–17. század).[1473] A 40. kép 10 alatti nagy valószínűség szerint újkori.

A kisköves gyűrűk esetében a legfeltűnőbb azok szinte teljes mezőhegyesi hiánya. Megfigyelhető az is, hogy nagy számban fordulnak elő Szénáson, sőt a szűkülő fejű, karmos változatokból Szénáson összesen annyi található, mint az összes többi település anyagában. A kisköves gyűrűk közt a karmos változatok lelhetők fel legreprezentatívabb mennyiségben. Magasabb arányban vannak jelen a Száraz-értől távol eső területeken, mint az ér mentén. Ez alól Kopáncs lehet kivétel. A nagyköves gyűrűk a kiskövesekkel nagyon hasonlatos mintázatot hoznak: egyértelmű Szénás dominanciája, és alacsonyabb a Száraz-ér menti településeken a jelenlétük, így az sem meglepő, hogy Mezőhegyesen a nagykövesek teljesen hiányoznak. Az egyedi megoldású gyűrűk általában a Száraz-értől távolabbi területeken jelennek meg, igaz, nagyon kis számban. Meg kell jegyezni, hogy mind a masnis, mind a négykarmos nagyköves ellenpéldák egyaránt megtalálhatók Kopáncson. Ebbe a körbe valamilyen szinten bevonhatók az alább tárgyalandó kétköves gyűrűk közül a nagykövesek. Ezek családfáját a 144. képen láthatjuk: Lozova (1: Md) Oraşul de Floci (2/1–2: Ro), Ephesos (3/1–3: Tr), Bucureşti, Bârzeşti (4: Ro). A romániai darabokat a 15–16. századra datálták, az ephesosaiak közül a négykarmos nagyköveseket és a masnisokat kérdőjelesen a 11. századra, a duplaköveseket a 11. vagy a 13–14. századra keltezték közreadóik – a moldáv és román párhuzamok alapján azt gondolom rosszul. Ezek a gyűrűk Orosházán is a későközépkori horizontba sorolhatóak.

Többköves gyűrűk (41. kép). A köves gyűrűk kisebb csoportjánál a fejet kettő, esetleg hét kő/üvegberakás díszíti. A kétköves gyűrűk az ún. *fede gyűrűk* csoportjába tartoznak, elrendezésük kétféle lehet. Az első esetben a karika kettéválik, és a két kő egymás mellett, a gyűrű síkjára merőlegesen helyezkedik el (41. kép 1–2). Az orosházi darabok esetében ez a bizonyos kettéválás már csak szimbolikus, de a kapcsolat jól látható: Pereg (1), Kisfecskés

[1469] Höllrigl 1934, 100–101, 79. kép 11–16.
[1470] Parádi 1995, 172–173, 9. ábra 1.
[1471] Šlancarová 2006, 557.
[1472] Nevizánsky–Prohászka 2018, 29, Obr. 5/7.
[1473] Sitdikova 2022, 244, Рис. 20/4.

(1), Mezőhegyes (1). A másik csoportba soroltak esetében a kövek szintén egymás mellett, de a gyűrű síkjával párhuzamosan helyezkednek el (41. kép 6–10). Egyik felük az egyköves, kisköves gyűrűk egyik csoportjával áll szoros kapcsolatban (41. kép 6–8): Csorvás (1), Gerendás (1), Kopáncs (1), Pereg (1), Szénás (1), Szentetornya (1), míg egy másik képviselőjük az egyköves, nagykövesek egyes típusával rokonítható (41. kép 9): Csorvás (1), Fecskés (1), Gerendás (1), Kisfecskés (1), Pereg (1), Szentetornya (1). A hétköves gyűrűk esetében a központi nagy követ a vállrészen 3–3 kisebb kő övezi: Szőlős (1), Szentetornya (1), Pereg (1). A betétet minden esetben karmokkal rögzítették, azok általában külön foglalatban helyezkednek el. A fejrésznél kettéváló karika a római kortól adatolható.[1474] Térben és időben is távoli darab ismert az opolei (Pl) kincsből. Legutóbbi közreadóik kettős minőségben is a fede gyűrűk között tárgyalták, hiszen a két kővel szemközti oldalon, a gyűrű karikáján az egymást szorító kezek is megjelennek.[1475] A Vezhi (Kostroma régió, RU) anyagvizsgálat alá vont gyűrűk egyike ilyen. Publikálói a párhuzamok alapján a 10–14. századra keltezték.[1476] Az egymás mellett elhelyezkedő kövek a gyűrű síkjában, külön foglalatban:[1477] ezekben az esetekben a kövek mérete nagyobb és túlnyúlnak a karikán.[1478] Ilyen például az a középkori arany gyűrű, melyet Barnham Broom (Norfolk, Eng) lelőhelyről tettek közzé.[1479] Díszesebb, szintén aranyból készült változatukat a prágai vár anyagából közölték.[1480] De ilyen az Ephesos (TR) leletanyagában fellelhető három példány is, melyeket a 11. vagy a 13–14. századra,[1481] míg a Nyizsnyij Novgorodban fellelt darabot a 15. századra, 16. század elejére keltezték közreadói.[1482] A teljesség kedvéért zárásként a Bucureşti, Bârzeşti lelőhelyet említeném, itt a tárgyalt gyűrűnket 16. századinak határozták meg publikálói.[1483] Kapocs lehet az antikvitás felé a Nin, Ždrijac lelőhelyről ismert öntött bronz gyűrű, amely a 9. századra keltezhető: itt a kövek helyett azok imitációja látható, az egyiken 8-ágú csillag, szárainak végén pontdísszel.[1484] A kelet-szlavóniai fémkeresős kollekcióból 14–15. századra keltezett, a követ egy-egy vésett csillaggal helyettesített gyűrűt közöltek – házassági

[1474] Krim, Frontovoe 3 első periódusa: Gavritukhin et Al. 2021, 109, Fig 10/13.
[1475] Wachowska–Wachowski 2020, 153, Fig. 3/b. A latin terminológia: dextrarum iunctio.
[1476] Alibekov et Al. 2023, 44, Рис. 1/9.
[1477] V.ö.: Sz. Wilhelm 2023, 16. ábra 2.
[1478] A kis köves gyűrűk kétköves testvéreihez (41. kép 6–8) analóg darabokat nem találtam adatgyűjtésem során.
[1479] Christie 2018, 393, Fig. 5/c.v A gyűrű egyik köve gránát, míg a másik türkiz. A gyűrű megvédte viselőjét a mérgezéstől, vízbefulladástól illetve a lóról való leeséstől. Nem kizárt, hogy a Kárpát-medencei darabokhoz is társulhatott hasonló tartalom.
[1480] Frolíková-Kaliszová 2005, 365, obr. 5:1/4.
[1481] Pülz 2020, 77, Kat. S 178–180, Taf. 27.
[1482] Ocheretina 2024, Рис. 5/14.
[1483] Panait–Ştefănescu 1993, Fig. 3/1.
[1484] Belošević 1980, 159, Tab. XLIII, 39.

gyűrűként.[1485] Az orosházi anyagban sem gyakori az, amikor a két kő közös foglalatban helyezkedik el (41. kép 10). A párhuzamok keresése közben is csak egy példányt találtam, amit Malyi Mayak (Krím) lelőhelyről közöltek, a késő középkorra – kora újkorra keltezve.[1486]

Hét köves gyűrűk. A teljes leletanyag egyik legtitokzatosabb csoportját képezik azok a gyűrűk, melyek központi eleme egy – általában – gyöngydrótkeretes foglalatban ülő nagyobb méretű üveg/kő, ami mellett 3–3 kisebb foglal helyet, jellegzetes elrendezésben. Ilyen gyűrűket szép számmal találunk az interneten, általában római korinak tartják őket, miként a fémkeresős társadalom tagjai is.[1487] Milan Trifunović és munkatársai ismertettek a kruševaci múzeum gyűjteményéből egy hasonlatos darabot. A „Horizonti Konopljare" lelőhelyen feltárt temető sírjából előkerült gyűrűt ugyan nem datálták, arra a temető általános korszakolása érvényes, azaz a 11. század vége és a 13. század második fele közti időszakra keltezhető.[1488] Később ugyanezt a sírt, leleteivel együtt a későrómai korra keltezték – igaz, csak kérdőjelesen, ráadásul a párhuzamként felhozott római gyűrűt sem tarthatjuk igazán szerencsés választásnak.[1489] Jó párhuzamát közölte Emina Zečević Novo Brdo monográfiájában. A suburbiumban talált gyűrű analógiájaként egy Prilepből származó (Szent Demeter templom, 45. sír), 12. századra keltezhető példányt említette.[1490] Hasonló korszakolással Kijevből ismerek analógiát.[1491] Korai előfordulásuk a Kárpát-medencéből is ismert a Kenézlő-Fazekaszug II/31. sírjából.[1492] A gyűrű ezüst, és nagyon hasonlatos a mi példányainkra, jóllehet sem fején sem vállán nincsenek igazi kőbetétek. Hasonló gyűrűk későbbi időszakokból ismertek, így a 15–17. századi Nyugat-Ukrajnából, templom körüli temető sírjából.[1493] Tarasova (Resina, Md) lelőhelyről privát gyűjteménybe került leletanyagot Svetlana Reabţeva és munkatársa dolgozta fel. Jelen gyűrűnkről csak rajzot bocsátottak közre, leírás és értékelés nélkül, jóllehet a 15–17. századi gyűrűk közt ábrázolva azt.[1494] Bajalović-Hadži-Pešić pedig ismertetett egy ilyen ezüst (!) gyűrűt, amit a 18. századra datált.[1495] A magunk részéről Peregről közöltük a korábbiakban az itt is bemutatott gyűrűt (41. kép 5), a

[1485] Adžaga 2020, 229, Kat. 264.
[1486] Teslenko–Lysenko 2004, 266, Рис. 12/3.
[1487] https://www.szarvasimultkutatok.hu/2021/03/ (A letöltés dátuma: 2023.10.07). Czesznak Zsolt múzeumbarát keresős, a szarvasi TSM munkatársa kérésemre elküldte a lelőhelyen talált leletek szóródási képét. A gyűrű közvetlen környezetében római kori tárgyak fordultak elő, és maga a lelőhely is általában római kori leletekkel szolgált. Némi középkor (kizárólag Árpád-kor?) is került itt elő. Köszönöm Czesznak Zsoltnak az információt!
[1488] Trifunović et al. 1997, 20,
[1489] Rašković 2001, 87.
[1490] Zečević 2006, 86–88, kat. 54; v.ö.: Babić 1976, 39, kat. 47.
[1491] Budzynska 2008, 45, Рис. 18.
[1492] Horváth 2020, 158, 99. tábla 3, 258. tábla 6.
[1493] Chekurkov 2017, 136, Fig 3, 10.
[1494] Reabţeva–Ciocanu 2009, Рис. 4, 73.
[1495] Bajalović-Hadži-Pešić 1984, 128; T. XLVII/5.

későbbi csárda emlékanyagát bemutató írásunkban.[1496] Az egykori csárda környezetéből előkerült gyűrűk mindegyike 15–16. századra keltezhető – így vélhetően a mi darabunk is. Visszatérve a fejezet elején írottakra: a gyűrűtípus titokzatosságát tovább fokozza az is, hogy a Budapest, Harsánylejtőn lévő egyik római villa területén, jól keltezhető rétegből is előkerült egy hétköves gyűrű 2024. június 25-én.[1497]

4.3.4. Vegyes technikájú gyűrűk (42–43. kép)

A gyűrűk egy csoportja esetében többféle, vegyes technika fordul elő. Ezek a forrasztás, ékkőbetét, granulációs és/vagy filigrános díszítés használatával, sokszor pedig ezüst alapanyaguk alapján is kitűnnek az eddig felsoroltak közül. Két nagyobb csoportba soroltam őket, az elsőbe a szebb kivitelű darabok kerültek (42. kép), míg a másikban találhatóak a gyengébb kivitelű, kevésbé impozáns darabok, és töredékeik (43. kép).

Az első csoport ezüst alapanyagú példányai közt vannak olyanok, melyek fejét egykor nagy méretű foglalatban, üveg/kőbetét uralta (ezek mára nem maradtak meg). A foglalatot, legyen az hengeres, mint a komlósi példányokon (42. kép 2),[1498] vagy négyszögletes, mint a fecskési gyűrű esetében (42. kép 1), granulációs díszek keretelik, a bemutatott komlósi példányon filigrándrót díszítés is megfigyelhető. Megtalálhatók köztük továbbá olyan gyűrűk is, melyek sima vagy bordadíszes karikájához hatszirmú-, vagy a vállra levélszerűen omló virág (42. kép 5) illeszkedik. Előbbiek esetében használhatnak ékkövet (42. kép 3), de imitálhatják is azt (42. kép 4). Ilyen gyűrűk találhatóak Szénás (1), Pereg (1), Szentetornya (1) és Kopáncs (1) anyagában. Több olyan gyűrűt, gyűrűtöredéket is találunk, melyek karikája bordázás vagy csavarás imitációját mutatja, fejük nyolcas formára meghajlított drót, melynek közepén általában négyzetes formájú kehelyben vörös színű kő ül, és több esetben hasonló kövek találhatóak a kompozíció sarkain is (42. kép 6–9): Fecskés (1), Kopáncs (1), Gerendás (1) és Szénás (1). A fecskési darab vállát egy ezüstlap borítja, mintha a karika kettéválását akarták volna készítői imitálni (42. kép 7). Jelen vannak az anyagban olyan gyűrűk is, melyek fején a karikára merőlegesen két-két kő befogadására alkalmas foglalat található, a gyűrűk karikája a fej előtt vagy kettéválik (42. kép 11), vagy pedig vállukat domborított, díszes lemez borítja (42. kép 10): Gerendás (1), Pereg (1), Csorvás (1), Fecskés (1) és Szénás (1). A második csoportba sorolt darabok (43. kép) mindegyike bronz alapanyagú. Találhatunk közöttük egyszerű karikájú darabokat, melyek egyszerű forrasztott fejjel rendelkeznek (43.

[1496] Rózsa et Al. 2021, 337–338, Plate 4/7.
[1497] Láng Orsolya szíves szóbeli közlése.
[1498] A másik gyűrű: Komlós 11/2015.29.

kép 1–3): Mezőhegyes (1), Pereg (1) és Csorvás (1). Vannak olyanok, melyek karikája nagyon egyszerű, filigrán, kerek, az ahhoz forrasztott cakkos szélű, a karikához képest erős foglalatban bordó, kék vagy áttetsző üveggyöngy található (43. kép 4–6): Szentetornya (1), Komlós (1), Gerendás (1). Más esetekben a karika kettéválik, és ezen a részen egy, esetleg három kő ül (43. kép 7–9): Komlós (1), Csorvás (1), Pereg (1). A Peregen előkerült gyűrű esetében a foglalat és a kő hiányzik, a gyűrű vállát díszített lemez borítja (43. kép 9). Két gyűrű eme utóbbiaknak kései leszármazottai (43. kép 10–11). Végezetül egy olyan gyűrű kerül bemutatásra, melynek fejét az előző csoportban megismert nyolcas alap képezi, esetében egyszerű, lapos foglalattal, melyből a kő/üvegbetét már kiesett (43. kép 12).

Az első csoportba sorolt, négyszögletes fejű, granulált díszű gyűrűk eredete az antikvitásig nyúlik vissza. Ivana Popović a 12. századi trnjane-i gyűrű[1499] előképét egy Niš, Vinik lelőhelyhez köthető gyűrűben vélte felfedezni.[1500] Említett dolgozatában ez a gyűrűtípus egyike azoknak, melyek a római kor és a középkor évszázadai közti technológiai kontinuitást hivatott bizonyítani. Egy korai változatát találjuk a szabolcsi, kora Árpád-kori temető 170. sírjában.[1501] Ismertetésekor Kovács László csatlakozott a nemzetközi szakirodalom azon vonulatához, ami ezeket a gyűrűket Bizáncból, pontosabban a birodalom peremterületéről eredezteti.[1502] A négyzetes, de sokkal inkább kerek fejű, granulált, filigrándíszes köves fejesgyűrűk 10–11. századra jellemző, díszes pántkarikája a hosszabb életű forma későbbre keltezhető darabjainál eltűnik, de a szabolcsi példánynál még megfigyelhető. A Második Bolgár Kánság fővárosából Tarnovgradból, (Veliko Tarnovo, Bg) közzétett példányt publikálói a 11–12. századra keltezték, bizáncinak határozva meg azt.[1503] Egy 14. századi prahovai kincslelet újrafeldolgozása kapcsán Silviu Oţa és Dragoș-Alexandru Mirea foglalkozott a tárgytípussal.[1504] A szerzők megemlítették, hogy hosszú időn keresztül használt (12–15. század) és széles körben elterjedt típusról van szó esetében, a típust balkáni eredetűnek tartották.[1505] A 14–15. század Tatrosvásárhely/Târgu Trotuș (Ro) lelőhelyen előkerült gyűrűt is bizánci hatásként értelmezte közreadója.[1506] Hasonló a keltezése a Hudum-i (jud. Botoșani, Ro) darabnak is.[1507] Példaként említhető többek között a Silistra melletti Bogorovo (Bg) a mai román-bolgár határon, ahol a hasonló gyűrű 14. századi kincsből

[1499] Marjanović-Vujović 1984, 25, T. XXXVI/1.
[1500] Popović 2016, 85, Fig. 41.
[1501] Kovács 1994, 44, Abb. 11, Abb. 28/2.
[1502] Kovács 1994, 141–142. V.ö.: Dragotă–Rustoiu–Drâmbărean 2010.
[1503] Rabovyanov–Chakurov 2020, 419.
[1504] Oţa–Mirea 2021, 162, Fig. 5, T. I/4.
[1505] Oţa–Mirea 2021, 166–167.
[1506] Artimon 1986, 265, Fig. 2/10.
[1507] Spinei–Popovici 1985, 81, Fig. 5/12.

származik.[1508] A granulált, filigrándrótos komlósi példányt egy korábbi írásomban ismertettem, a 14–15. századra kelteztem azt.[1509] Ehhez hasonlatost közöl Kiskunhalas-Katolikus temető, Kápolnahely lelőhelyről a Gallina Zsolt – Varga Sándor szerzőpáros.[1510] A karikára forrasztott levél alakú, vállra simuló ékköves fejre találunk párhuzamot Bajcsa vár anyagában.[1511] Míg a hatszirmú virág alakúra, középen ékkővel, Sáregresről. Reich Szabina közölt egy hasonló darabot a 14–15. századra keltezve.[1512] A nyolcas alapú igényes kivitelű gyűrűk (42. kép 6–9, illetve a 42. kép 12) korai képviselője lehet az Ellend I. 43. sír, itt egy áttört alaplapra forrasztott négyzetes dísz látható.[1513] Rombusz fejű gyűrűnek elnevezett gyűrűk az orosz szakirodalomban: Novgorodból közölt ilyeneket Sedova.[1514] A nyolcas alap közepén itt egy rombikus dísz van, hasonló rátét megoldás a mi gyűrűink esetében is megfigyelhető. Ilyen gyűrűt találunk a „Rublenyi Gorod" anyagában, melyeket alacsony olvadáspontú ólomból / ón-ólom ötvözetből készítettek, ezek a novgorodiakhoz hasonlatosan a 13–14. században készültek.[1515] A „régióban maradva" hasonló korszakba sorolható darabot közölt Zaytseva és munkatársa Yaroslavlból.[1516] Közelebb visz az orosházi példányok korszakolását illetően a nagybányai gyűrű, már ami a díszesebb kivitelű darabokat illeti.[1517] A levélmintás váll több gyűrűnk esetében is megtalálható. Több gránátköves kivitelben került elő Szécsényből a temetőfeltárás során, 17–18. századra keltezve,[1518] az ozorai várkastélyban, 16. század közepi kincsleletből,[1519] míg Decs, Ete 1561 körül, éremkincsből.[1520] Találunk hasonlót az Eszéki Múzeum kiállítási katalógusában.[1521] Ékköves, gránátberakásos, csüngős gyűrű is került elő, melyet a mi darabjainkkal leginkább a gránátkövek kapcsolnak össze.[1522] Az egyszerűbb változatok közt található filigrán karikájú, nagyobb méretű cakkos szélű foglalattal bíró köves példányok, melyek kékköves változatához hasonlatos példányt ismertettek Drăgăneşti monostor (jud. Teleorman, Ro) melletti sírból. A sírt 1924. évi 1 lej érme keltezte.[1523] A tárgytípus hosszabb ideig lehetett életben, hiszen Vilonya református

[1508] Atanasov 2009, 265, Табл. X/5–6.
[1509] Rózsa 2020B.
[1510] Gallina–Varga 2009, 37, 3. kép 7.
[1511] Bajcsa-vár 2002, 134, kat. 87.
[1512] Reich 2016, 7, 12. kép.
[1513] Dombay 1962, 73, XV. t. 11.
[1514] Sedova 1981, 134, 136, Рис. 51/ 24–27.
[1515] Saprykina 2014, 184, Рис. 5, № 279.
[1516] Zaytseva–Saprykina 2014, Рис. 1/119.
[1517] Mihalik 1906A, 118–119, 3. kép; Mihalik 1906B, 122, 3. ábra.
[1518] https://mnm.hu/hu/muzeum/hirek/temetoreszlet-feltarasa-szecsenyben (Letöltés dátuma: 2023.09.26.)
[1519] Vizi–Gere 2022.
[1520] Parádi 1970, 224, 228, 3. kép 1.
[1521] Radić 2015, 20, Kat. 8.
[1522] Líbor et Al 2020, 33, 6. kép.
[1523] Mirea–Torcică–Olaru 2019, 160, Pl. XXXI/5.

temploma körüli középkori horizontjából adtak közre egy, a komlósihoz nagyon hasonlatos – jóllehet a meddőből előkerült szórvány –, szintén türkizkék köves példányt publikálóik.[1524] A kép teljessé tételéhez a közelítő igazság: Ester, Tîrguşor (Ro) lelőhelyről 18. századi sírból került elő.[1525] Ez akkor is igaz lehet, ha a mi példányainkhoz igen hasonlatosakat közöltek a Krím déli részéről, Luchistoe-2, 1–2. századi római temetőjéből.[1526]

4.3.5. Kérdéses darabok (44. kép)

Kérdéses gyűrűk: Csorvás (3), Fecskés (3), Gerendás (3), Mezőhegyes (3), Pereg (4), Szénás (5), Szentetornya (2). A 44. kép. 1 alatti tárgy kivételnek számít, hiszen az minden kétséget kizáróan gyűrű. Véleményem szerint modern, nem tartozik a régészeti korú tárgyak közé, még akkor sem, ha igen jó párhuzamát találtam Szuzdal régióban, a 13–16. századra keltezve.[1527]

4.3.6. Eredmények

A rendelkezésünkre álló gyűrűket technikai alapon választottam szét és az így létrejött öt csoportot értékeltem, melyek közül igazából kettő, azaz az öntött, illetve a forrasztott gyűrűk csoportja bizonyult a leghasznosabbnak.[1528] Ezekből lehet következtetéseket levonni. A fonott/sodort (v.ö.: 4.3.1), vagy a kérdéses darabok (v.ö.: 4.3.5) csoport tagjai túlontúl

[1524] Papp–Balatincz 2020, 7, 13. ábra.
[1525] Custurea 1982, 304, Fig. 3/4–5.
[1526] Lysenko–Masyakin–Mordvintseva 2015, 312, Рис. 15/7–9.
[1527] Shpolyanskii 2015, 209, Рис. 5/9.
[1528] A rendelkezésemre álló gyűrűket készítéstechnikai szempontok alapján igyekeztem csoportosítani, és azon belül mintakincs szerint elvégezni a további osztásokat. A gyűrűk formavilágának összevetésére azonban nem vállalkoztam, már csak azért sem, mivel az egyes formák közti határvonal meghúzása túlontúl szubjektív lett volna – érzésem szerint. Ennek alátámasztására kiválóan alkalmasak az ún. nyaktagos darabok. Az elnevezés K. Németh Andrástól származik (K. Németh 2023, 63), aki megjegyzi, hogy Wicker Erika az ilyen gyűrűket korongos fejűeknek nevezte (Wicker 2010, 147, 150). Az eltérő nevezéktan mögött ugyanakkor hasonló gondolatiság is megfigyelhető a két kutató között, hiszen mindketten a nyaktagos/korongos fejű darabok balkáni eredetét hangsúlyozzák. Az orosházi anyagban is találunk ilyen gyűrűket, és az előbbiek okán nem meglepő módon leginkább a „legbalkánibb" lelőhely anyagában, Mezőhegyesen. Jóllehet ezek nem ezüstből készültek, hanem bronzból öntöttek. Fejük a fentebb hivatkozott példányokénál jóval kisebb átmérővel rendelkeznek, a hosszított nyaktag középső részén általában egy határozott borda látható (Geometrikus: Kopáncs, 105/2016.26, geometrikus rozetta: Mezőhegyes, 2016.132.34; madárábrázolás: Mezőhegyes, 2020.2.27.4; S-forma madárszárnyábrázolás: Mezőhegyes, 2017.286.4, Mezőhegyes, 2019.106.2, Szentetornya, 2015.282.4). A 34. kép 1 alatti pontkördíszes gyűrűt minden további nélkül bevonhatjuk ebbe a körbe, az orosházi régióban való unikális volta, és – műszeres vizsgálat ellenére is jól látható – eltérő anyaga miatt is. Az orosházi leletanyagban található többek között két olyan gyűrű is, melynek nyaka szintén hosszított, és fejeik enyhén kihajlanak. Egyikükön csillagábrázolás látható, ezt a darabot Csorváson találták, míg a másikat liliom díszíti, az Fecskésen került elő (Csorvás, 2015.250.166; Fecskés, 2015.192.4). Hasonlítanak ugyan a fentebb leírt nyaktagos példányokra, de azoktól véleményem szerint külön kell választani. Utóbbiak nagy valószínűséggel az Árpád-kori köves gyűrűk egy csoportjának leszármazottai lehetnek (V.ö.: Parádi 1975, 135–136, 11. ábra 4). Ami viszont K. Németh András és Wicker Erika által közölt, szélesebb fejű, határozott hengeres nyaktaggal rendelkező ezüstgyűrűkhöz az orosházi anyagban a legközelebb áll, az a Peregről származó, a fede gyűrűk közt tárgyalt darab, melynek feje szív alakú (31. kép 11). A gyűrűk balkáni eredete nem kérdéses, de a Kárpát-medencei megjelenése már sokkal inkább az.

egyértelmű vagy lehetetlen kategóriája mellett megjelenő vegyes technikájú gyűrűk (v.ö.: 4.3.4) két horizontja viszonylag egyértelmű helyzetet teremt a számunkra, de csak viszonylagosat.

Már a vegyes technikájú gyűrűk esetében is kitapinthatók azok a szálak, melyek a bizánci, római időkig vezetnek bennünket. Ez a kijelentés pedig nem csak a technikai kivitelezésre igaz, hanem a gyűrűkön megjelenő mintakincsre is. A számunkra igazán fontos értékkel bíró, öntött (v.ö.: 4.3.3), illetve forrasztott (v.ö.: 4.3.2) gyűrűkön megjelenő díszítések legtöbbje szintén visszavezethető az antikvitásig. Olyan, első sorban vallási jelképekhez,[1529] melyekkel a birodalmi, polgárosodott viselője ugyanúgy azonosulni tudott, mint a Birodalommal, annak különféle pontjain, különféle időpontokban, különféle módokon különféle jellegű kapcsolatokat kialakítók. Ha jelenleg másra nem is jók a gyűrűk, eme hatásmechanizmusnak a rávilágítására mindenféleképpen. A hangsúly azonban a jelenleg kifejezésen van: a gyűrűkben hatalmas potenciál van, de megértésükhöz széles, eurázsiai szintű anyaggyűjtés, közös munka illetve egységes szemlélet szükséges.

Elgondolkodtató az a tény, hogy a honfoglaló magyarok sírjaiból a gyűrűk a legtöbb esetben hiányoznak.[1530] Talán azért, mert általában nem is viselték azokat.[1531] Robbanásszerű növekedésükkel találjuk magunkat szemben egyes ún. köznépi temetők esetében, amit nem lehet a véletlen számlájára írni. A magam egyszerű módján hajlamosabb vagyok a gyűrűkre, mint az emberekhez tartozó, velük együtt mozgó tárgyakra tekinteni, semmint kereskedelmi árukra. A valóság minden bizonnyal sokkal árnyaltabb, de ennek kibogozásához az orosházi gyűrűanyag nagy mennyisége sem elegendő. Alkalmas viszont a nagy vonalak megerősítésére.

Az Árpád-kor korai évszázadainak karika-, pánt vagy fejjé kiszélesedő gyűrűi jól kidolgozott kronológiai rendszerbe illeszkednek. A régiónkban fellelhető képviselőik a korabeli temetők indikátorai lehetnek. Az öntött gyűrűk közé sorolt „kalapált fejű” gyűrűk feje az orosházi anyagban legritkább esetben kalapált, ugyanakkor önálló entitásként jelennek meg valamikor a 12. században és vannak jelen a 13. században is. Lemezből kivágott, karikájukon összeforrasztott változataik az orosházi régióból hiányoznak, ami kronológiai tényező lehet. Ugyanazon okból kifolyólag nincsenek jelen, amiért a koncentrikus körökkel, illetve azok közt értelmezhetetlen szövegekkel ellátott gyűrűk klasszikus változatai sem

[1529] V.ö.: Langó 2016, 396.
[1530] V.ö.: Horváth 2005.
[1531] Régiónkban a gyűrűk nagy száma figyelhető meg a középkorban (888 darab). Mint minden mennyiség, ez is pusztán viszonyítás kérdése. A kisbárkányi kora Árpád-kori temető 11. sírjában példának okáért 6 gyűrű volt (Szigeti 2022, 6. tábla), egy 20. század elejéről közölt leltár szerint egy fiatal lányhoz 9 gyűrű tartozott (Érsekcsanád, Baloghné 1999, 105, 8. ábra).

fordulnak elő az orosházi anyagban: a tatárjárás után az élet megszűnt létezni (?) a régióban, mint azt az éremforgalom esetében is láttuk (v.ö.: 4.1.1). A koncentrikus körökkel díszített gyűrűk a „kalapált fejűek" egyik változata, ugyanakkor a forrasztott fejűek korai változataként is értelmezhetőek: mindkét technikai megoldásra van ugyanis példa esetükben. Jól mutatja a sokféleséget felvonultató horizontot az is, hogy hasonló díszítés a bolgár anyagban az egykori madaras-, pentagrammás gyűrűk formai örökösein is feltűnik a 13. században, és jelen van a 14. század folyamán is.

Ide gyökereznek azok a forrasztott lemezkarikás változatok, melyek a 14–15. századra keltezhetőek a kutatás jelen állása szerint. Az ilyen típusú gyűrűk nagy számban fordulnak elő a havasalföldi és a moldvai területeken, és talán a 14. század második felétől meginduló marhakereskedelemmel állhatnak kapcsolatban,[1532] illetve az abban nagyobb részt vállaló keleti eredetű nagyállattartó népekkel. Ezeket a gyűrűket nem tartom kun- vagy jász gyűrűknek, bár kétségkívül legnagyobbrészt velük hozhatók kapcsolatba – mint korszakot jelölő tárgyak, véleményem szerint. A forrasztott fejű gyűrűk régiónkbeli kis száma figyelemfelkeltő: annak viszonylag kései, 15. század eleji újranépesülésének bizonyítékai lehetnek.

A bronzból öntött gyűrűk ezek után mondhatni elöntötték a vidéket. Jóllehet a kutatás ezeket a gyűrűket szinte kivétel nélkül 15–16. századinak tartja, de nem feltétlenül helyesen.[1533] A délszláv kutatás némely esetben számunkra meglepő módon keltez bizonyos öntött gyűrűket, akár sokkal korábbi időszakra is, és bizony nem is alaptalanul. Ezek a gyűrűk a Kárpát-medencében is jelen lehettek, már az Árpád-korban is.[1534] Ezt azonban jelen tudásom alapján nem áll módomban bizonyítani.[1535] A legbiztosabb pontok a bizonytalanban azok az öntés során rontott példányok, melyek a délszláv népesség falvaiban kerültek elő, és egyben megtalálhatóak a kutatással érintett összes egykori település területén – látszólag minden rendszert nélkülözve.

A gyűrűk tekintetében szerencsés helyzetben vagyunk, hiszen egyre több katalógus áll a rendelkezésünkre, és általuk egyre tisztábban rajzolódik ki a kép. Szükség van ezekre a mélyfúrásokra, legyenek azok egy adott régió temetkezéseiből vagy fémkeresős anyagából táplálkozók, hiszen ezáltal érthetjük meg a határokon átívelő nagy egészt és a benne rejlő kulturális folyamatokat (motívumok szétesése, alakulása, stb).

[1532] Blanchard 1986.
[1533] V.ö.: Cişan 2016, 422, Pl. IV/7; Rózsa–Szigeti 2021A.
[1534] V.ö.: Rózsa–Szigeti 2024.
[1535] Csemő, Hosszúdűlő templomának alapozási árkában találtak egy öntött gyűrűt, ami az ásató Tari Edit szerint másodlagosan került oda, és a gyűrű Árpád-kori (Tari 1991, 401, VIII. kép 13).

Komolyabb művészettörténeti elemzés nélkül mutatok be végezetül egy táblányi válogatást az orosháza-környéki gyűrűanyagból (145. kép). Az első két sorban az ún. „kalapált" fejű- (145. kép 1–5), a harmadikban a forrasztott fejű gyűrűk (145. kép 6–12), míg a legalsó sorban az öntött gyűrűk (145. kép 13–21) szerepelnek. A képen jól látható az (antropomorf)-liliomos gyűrűk és az ún. (liliom)-életfa-madár gyűrűk kapcsolati hálója, amit az öntött gyűrűknél figyelhetünk meg leginkább. Itt, a 145. kép 15–19 alatt ismertetett gyűrűknél kiválóan látszik a liliomos gyűrűk, illetve az életfa és a madár díszes gyűrűk közti átmenet, szoros kapcsolat.

A kép látványos, ám gyorsan hozzá kell tennem, hogy ez kizárólag az orosházi gyűrűk alkotta kép. Ha ehhez hozzáveszünk néhány kardinális darabot a Kárpát-medencei leletenyagból, az sokkal átláthatóbbá válik. A balotapusztai gyűrű kiválóan illeszkedik a 145. kép 4 és 5. alatti példányok közé, de még ennél is jobb alany találtatott a tyukodi, tatárjáráskori kincsleletben. Ugyanakkor a forrasztott gyűrűk közt (145. kép 6–7) is megtalálható az átmenet – mint példának okáért a kelebia-négyesi gyűrűk egyes eseteiben láthatjuk. Ha elfogadjuk a „kalapált" (11)–12–13–(14), a forrasztott 14–15. és az öntött gyűrűk 15–16. századi besorolását, akkor ez a bizonyos kép elkeserítő: a széteső liliom és az életfa-madár alapverziókkal a 12–16. században egyaránt számolhatunk – minden fő technikai kivitelezésű gyűrű esetében. Ha ezt nem fogadjuk el, az öntött gyűrűket le kell hozni legalább a 14. századig, ami a három korszak közös metszete, és ami a formavilág jelentős alakulásának időszaka kell, hogy legyen. Ezzel azt is feltételezhetjük, hogy a „kalapált" fejűekből lesznek legkésőbb a 14. században az öntött gyűrűk alapvariánsai. Az, hogy az orosházi régióban nagy számban vannak jelen, az lehet, hogy csak a 15. század elején történő lakosság-bumm-hoz köthető.

4.4. Kapcsok

Több olyan funkcionális elem is található, melyek célja az öltözékek két felének összekapcsolása, egymáshoz való rögzítése, ezek egyike a kapcsok csoportja. Jellegzetességük, hogy általában két félből állnak. Elnevezésük sokszor szexuális töltetű, hiszen az anya és apa tag mellett a hím/kan vagy a női/nőstény szóhasználat is előfordul a szakirodalomban. A magam részéről a hurkos–kampós semleges elnevezést használom a releváns esetekben. Szórványok, így viseleti helyzetükre, darabszámukra következtetni nem lehet, miként arra sem, hogy pótolták őket vagy sem.[1536] A közelmúltban jelent meg Horváth

[1536] V.ö.: Kovács 1973, IV. tábla 3.

Terézia és munkatársának dolgozata, akik néprajzi megközelítésben nyúltak a kapcsokhoz.[1537] A néhány, kecskemét-környéki leletet ismertető munkájuk kutatástörténeti részében mindössze két alapmunkára voltak kénytelenek hivatkozni.[1538] A publikációk emellett sokszor gyenge minőségű rajzokkal, fotókkal bírnak, a leírások a technikai részletekre nem térnek ki. A Kecskemét melletti Ágasegyháza területéről a két-három leginkább elterjedt kapcsot találjuk a fotós táblákon. Sajnos értékelésük ugyanúgy elmaradt, mint a begyűjtött tárgyak között elfoglalt százalékos arányuk, értékelésük, stb.[1539] A győr-gabonavásártéri, 16–17. századi temetőben több esetben figyeltek meg nagyobb számban előforduló egyszerű bronzkarikákat, melyek a felsőruházat összehúzására szolgálhattak, így alapvetően a ruha két felének összekapcsolását oldották meg ilyetén módon.[1540] Az orosházi anyagban előforduló nagy mennyiségű karika közt akár hasonló funkciót betöltők is lehettek, ezt azonban bizonyítani nem lehet. A 16–17. századi műalkotásokon megjelennek, mint más viseletei elemek is, de puszta létük alátámasztásánál többre nem alkalmasak: a főbb típusok különválasztását sem lehet elvégezni, nemhogy az apró különbségek meghatározását.[1541]

4.4.1. Öntött kapcsok (45. kép 1–7, 46–49. kép)

Igyekeztem a gyűrűkhöz, gombokhoz és a csatokhoz hasonlatos módon felosztani a kapcsolat is. Azaz egytagú, kéttagú és többtagú változatokra, de ez ennél a tárgytípusnál nem nagyon lehetséges. Ennek egyik oka a kapcsok bevezetőben említett alaptulajdonsága, miszerint eleve két részből állnak. A másik – mint ami az elsők közt ismertetett párizsikapcsok esetében is elmondható –, hogy egyes csoportokon belül sem egységes a készítéstechnika.

A *párizsi kapcsok* (45. kép 1–7) a tárgytípus legegyszerűbb változatát képviselik. Számuk magasabb lehetett, de fizikai jellemzőik miatt a fémkeresős tevékenység során többségük nem került elő. Vannak kisebb és nagyobb darabok köztük, olyan kampós rész, melynek akasztó végét elkalapálták, sőt némely esetben díszítették is. Egyesek teste részben vagy egészében csavart, vagy más elemeket iktattak be esetükben, vagy díszítettek (45. kép 1–7): Gerendás (6), Csorvás (6), Pereg (3), Szénás (11), Szőlős (1), Fecskés (2). Általánosan francia/párizsi kapocsként szerepelnek, jóllehet ettől eltérő névvel is illették őket, így például: omega alakú néven.[1542] Széles körben elterjedt típus,[1543] amely közelebbi kormeghatározásra

[1537] Horváth–Faragó 2023.
[1538] Vattai 1955; Rácz-Schliszka 2021 (Vattai művében ráadásul mívesebb darabok szerepelnek).
[1539] Fazekas–Pánya–Mordovin 2023, 241, I. tábla 11–16.
[1540] Mithay 1985, 194, 5. kép 3.
[1541] Példának okáért Fülemile 1989.
[1542] Mojzsesz 2023, 153, 14. kép 4–5.

alkalmatlan.[1544] Szörényi Gábor szavaival élve: *mivel az egész középkorban általános forma, így korát csak leletegyüttesben határozhatjuk meg*.[1545] Jó példa a kijelentés alátámasztására a közeli Décse [224] esete.[1546] A csomorkányi [102] leletek kapcsán Béres Mária végzett viseletrekonstrukciókat.[1547] Logikailag a kétrészes/összetettebb kapcsok közé illesztendők azok a darabok, melyek alapja franciakapocs, hosszúra nyújtott hurkos és kampós résszel (45. kép 7) – amit félgömbös díszekkel fedtek le. Szörényi Gábor szerint ezek a kapcsok alapvetően kettős gombsorok.[1548] Széles körben elterjedt a 16–17. század folyamán.[1549] Ez is lehet az oka annak, hogy az orosházi anyagban nagyon kevés van belőle.

Borostyánlevél alakú kapcsok (46. kép 1) az egyben öntött kapcsok leggazdagabb csoportja, melynek tagjait Schliszka Borbála nyomán magam is borostyánlevél alakúnak neveztem el,[1550] míg korábban Rainer Pál nyárfalevél-,[1551] míg Magyar Kálmán szőlődíszes elnevezéssel illette ezt a típust (10. táblázat, 46. kép 1).[1552] Ezek a háromszögtestű, időnként lecsapott vállú, a rögzítés miatt négy lyukkal ellátott darabok az egyik legáltalánosabb formát képviselik, és egyben a Kárpát-medencében is a leginkább elterjedt darabok közé tartoznak.[1553] A hurkos tag lekerekített téglalap formájú, a kampós tag a test elkeskenyedő és visszahajlított meghosszabbítása. A testen sok esetben jól megfigyelhetők a levél utánzatának jegyei, azaz annak erezete, az elágazásokat jelölő bütykös részek. Sokszor többszöri másolásuk nyoma is felismerhető, ami a levél jegyeinek erős minőségbeli eltéréseiben mutatkozik meg, ugyanakkor hosszú használatuk miatti kopottság is tetten érhető. Mind

[1543] Pl.: Papp 1961, 245, 20. kép; Lázár 1999A, 313, 324, 5. kép 16; Rainer 2002, 113, 21. ábra 5; Gallina–Molnár 2004, 3. kép 2; Varga 2004, 117, I. tábla 9–12; Soós 2011, 329, Plate 6/73–74; Hege 2018, 249. Kárpát-medencén túl: Bătrîna–Bătrîna 1984, Fig. 2/5; Stadler 2003, 9, Taf. 1/1–9; Omelka–Šlancarová 2013, 98, 123–129; Burazer 2019, 75–76; Bikić–Bugarski 2022, 22, Сл. 14/10; Piekalski–Sawicki–Duma 2022, 4e.
[1544] Gaál 1982, 168.
[1545] Szörényi 2004, 272.
[1546] A párizsikapcsok drótból készült változata került elő a temető 58. sírjából. A temetkezést metsző 57. sírban Nagy Lajos király verete volt (Szatmári 2013, 571, 12. tábla 2, 4). A temető 175. sírjába Mátyás 1482–1486 közt vert érmét tették, míg az azt metsző 166. sírból párizsikapcsot dokumentáltak a feltárás során (Szatmári 2013, 572, 16. tábla 2–3). Gyakorlatilag Szörényi Gábor kijelentésének megkoronázásaként idézhetjük Szatmári Imrét újfent, miszerint *biztosan 16. századi az a párizsikapocs, amely a 143. sírban volt, mert mellette I. Ferdinánd érme is előkerült* (Szatmári 2013, 580). A Körös–Maros-közének párizsikapcsos lelőhelyeinek mustráját Szatmári Imre idézett tanulmányában láthatjuk (Szatmári 2013, 576–577).
[1547] Béres 1993.
[1548] Szörényi 2008, 261–262, 9. kép.
[1549] Pl.: Szentábrahám (Ro): Benkő 1992, 219, 230, 77. tábla 18; Karánsebes (Ro): Bona 1993, Pl. 9/7; Gyula, Fövenyes: Szatmári–Gerelyes 1996, 26, 11. tábla 8–10; Négyszállás II: Selmeczi 2018, 70, XI. tábla 29; Naszvad (Sk): Nevizánsky–Prohászka 2018, Tab. IV/2, Tab. VIII/5–6, Tab. IX/6, Tab X/4; Muzsaly (Ukr): Mojzsesz 2023, 156, 15. kép 6–7, 18. kép 1–18.
[1550] Rácz-Schliszka 2021, 37–38, 80. kép.
[1551] Rainer 2000, 26.
[1552] Magyar 2007, 171, 3. kép 5; 9. ábra 9–10.
[1553] Pl.: Horváth 1978, 116, II. tábla 5–6; Benkő 1980, 19. tábla 8–9; Miklós–Vízi 1999, 21. kép 1–2; Varga 2004, 117, I. tábla 7–8; Wolf–Horváth 2010, 138, 170, 15. kép 15; Szatmári 2013, 543, 15. tábla 9; Hege 2018, 249, 1. kép 4; Mojzsesz 2023, 156, 18. kép 22–23; Szatmári 1999A, 14. kép 4.

bronzból készült, csak egy ezüst változatuk van, de az formailag kicsit más.[1554] Az öntött kapcsok ezen csoportja szinte minden későközépkori temető anyagában megtalálható: v.ö.: 11. táblázat.[1555] Ezek a kapcsok a régiónkban is a legnagyobb arányt képviselik. A teljes kapocsanyag közel egy harmadát teszik ki, minden településen megtalálhatóak. Szénáson 77 darab került elő belőlük, ami nagyon sok, de, mint a települések szinte mindegyikének esetében az 1:3 aránnyal találkozunk itt is. Ez alól az arány alól negatív módon kivétel Fecskés, ahol feltűnően kevés került elő belőlük, illetve pozitív módon Mezőhegyes, bár utóbbi lelőhelyről nagyon kevés kapocs ismert. Tényként kezelendő ugyanakkor az is, hogy ezek a kapcsok a Száraz-értől távolabbi területeken sokkal nagyobb számban fordulnak elő.

Tölgyfatípus (46. kép 2), szintén Schliszka Borbála után elnevezve.[1556] A típus szintén nagy népszerűségnek örvend, nem csak kutatási területemen (11. táblázat), hanem a hazai, Kárpát-medencei leletanyagban is.[1557] Azon kevés, öntött darabot képviseli, melyek a Kárpátok vonulatain messze kívül is előfordulnak. A Dnyeszter-parti Tarasova (Md) területéről közöltek egy ilyen kapcsot.[1558] Tarasova fontos kereskedelmi központ,[1559] ami magyarázatul szolgálhat egy ilyen hétköznapi tárgy, ilyen távoli megjelenéséhez. A fényképes táblán elegendő volt a típust egy példánnyal szerepeltetni, hiszen széleskörű elterjedésük ellenére felettébb egységes megjelenésűek. Összarányukat tekintve elmondható, hogy a borostyánleveles és a tölgyfaleveles kapcsok aránya nagyjából 2:1. Ez az arány tapasztalható általában településeken belül is. Kivételt képeznek pozitív irányban a Száraz-értől távolabb eső egyes falvak, mint Szénás és Csorvás, a déli települések esetében a nyolclyukas példányok sokkal szerényebben képviseltetik magukat. A nagy számok törvényének köszönhetően biztonsággal kijelenthető, hogy a tölgyfalevél típusból a Száraz-ér környékére jóval kevesebb példány jutott el, mint az attól északra elterülő vidékek falvaiba.

Egyéb öntött kapcsok (46. kép 3–21). A borostyán-, illetve tölgyfa-típus mellett gazdag formavilágú egyéb öntött kapcsokkal találkozunk. Kis is túlzással azt is lehet mondani, hogy szinte nincs is köztük egyforma. A legtöbbször előforduló forma a 46. kép 3 alatt látható, és melyet a 10. táblázat 3. fényképes oszlopában szerepeltettem azért, hogy a borostyánlevél- illetve tölgyfatípussal összehasonlíthassuk előfordulási arányát. Ehhez

[1554] Gerendás, 2015/249.112.
[1555] A táblázatban csak olyan eseteket tüntettem fel, ahol többféle kapocs is előfordult egy-egy lelőhely anyagában. Ezek számát – éppen a borostyánlevél alakúak esetében is – bőségesen gyarapítják azok az esetek, ahol egy-egy változat szólóban fordul csak elő.
[1556] Pl.: Szatmári 2013, 546, 20. tábla 20; Fazekas–Kőnig–Pánya 2018, 35; Hege 2018, 249, 1. kép 5; Nagy–Gyöngyössy–Gábor 2019, 170; Rácz-Schliszka 2021, 38, 76. kép.
[1557] Pl.: Méri 1954A, 149, XXXIX. tábla/6; Rácz 2014, 112, 23. tábla 10; Szatmári 1999A, 14. kép 2.
[1558] Reabţeva–Ciocanu 2009, 195, Рис. 6/131.
[1559] Reabţeva–Ciocanu 2009, 164.

hasonlatosan kettőnél több példány található a 46. kép 4–8 alatti darabokból a rendelkezésemre álló leletanyagban. A leletanyag lebonyolultabb, legösszetettebb csoportját alkotja, az általam ötszögű fantázianéven elnevezett kapcsok csoportja. Ezek esetében a kompozíció ötszög formájú, abban levelek, virágok, különféle növények termései, vaskos vagy egyszerű szárrészei láthatók (46. kép 9–15). Amíg az eddig tárgyalt csoportokba szinte kizárólag bronzból készült példányok tartoztak, addig itt az ezüst, és vélhetőleg annak ón-ólomból készült imitációi is megjelennek. A csoportba sorolt elemek az általam felállított kereteket is szétfeszítik, hiszen a kapcsolórészek nem minden esetben egyben öntöttek magával a testtel, hanem vannak köztük szép számmal olyanok, melyek esetében külön lettek ráforrasztva. Miután nem lehet minden esetben eldönteni a technikai kivitelezést, így ezeket a darabokat együtt, egy csoport alatt mutatom be. Az ötszögűek esetében a tipológiai rendszer megalkotása nagyon nehéz, mivel azoknak mindig vannak hasonló, ugyanakkor különböző elemei is. Érdemes megnézni eme tekintetben a 46. kép 9–12 alatt ábrázolt példányokat. Az orosházi anyagban ezeken felül számos, izgalmas, egyedi darab is található, ezek közül mellékeltem egy kis „ezüst-variációt" (46. kép 16–20), ami rámutat a sokszínűségre, ugyanakkor arra a potenciálra, amit ezen tárgyak széleskörű (!) feldolgozása jelenthetne a kutatás számára. Külön szeretném felhívni a figyelmet a 46. kép 18 alatti kapocsra, melynek formájára, és főleg kapcsolódási módjára találunk analógiát a Krímből, a késő középkorra, kora újkorra keltezhető Malyi Mayak lelőhelyről.[1560] Ezeken kívül egy jellegében, ízlésvilágában idegen, bronzból öntött darabot helyeztem még fel az illusztrációs táblámra (46. kép 21). A bronzból öntött példányok között van néhány darab, mely nem egyedi, csoport/alcsoport kialakítására alkalmas. Ezek a formák megtalálhatóak több, Kárpát-medencei lelőhelyen is (11. táblázat), így ezek a darabok a széles körben elterjedt borostyánleveles, és tölgyfatípus kistestvéreinek számítanak. Olyan tárgyak, melyek kisebb (területi?) egységek lehatárolására alkalmasak. A sort minden bizonnyal bővíteni lehet, de a publikációkból nagyon sokszor nem lehet eldönteni még a fő formát sem,[1561] nemhogy pontosan milyen típus is kerül adott esetben bemutatásra. Ezt láthatjuk a 11. táblázat „talán" oszlopában. Ugyanitt feltüntettem azt is, amikor egyes lelőhelyeken olyan kapcsok láttak napvilágot, melyek az orosházi anyagból teljességgel hiányoztak. A Kárpátokon kívül alig találhatók meg.[1562] Jóllehet S. Reabţeva és M. Ciocanu cikkében a kapcsokat széles körben

[1560] Teslenko–Lysenko 2004, 266, Рис. 12/1–6.
[1561] Pl.: Lantos 2009, 14. kép 20; Reabţeva–Ciocanu 2009, Рис. 6/128–136.
[1562] Niculiţel (jud. Tulcea, Ro) keltezése: Bătrîna–Bătrîna 1986, 91, Fig. 47; Tarasova szórvány anyagában (Md)15–17. szd.: Reabţeva–Ciocanu 2009, 195, Рис. 6/128–136; Bacău (jud. Bacău, Ro) 15–16. sz.: Vasileche et Al. 2019, 157, 161, Fig. 10/b.

elterjedtnek vélik, a felhozott példák nagyrészt a brossok, vagy a rátéttel díszített párizsikapcsok világába vezetnek bennünket.[1563] Ugyanakkor Svetlana Reabţeva gyűjteményes kötetében szinte alig esik szó róluk.[1564] Ugyanez igaz a Kárpátoktól délre eső havasalföldi területekre is. Dumitriu gyűjteményes kötetében egyetlen egy példányt sem találunk.[1565] De a Kárpát-medence peremterületeinek monografikus feldolgozásaiban sem találkozunk velük.[1566] A granseei (Brandenburg, De) leletben többek közt kétrészes ezüstkapcsok találhatóak, melyeknél az összeillesztés néha egy önálló elemmel el van takarva, de sokszor nem. Ezek az utóbbiak jellegükben a mi darabjainkhoz hasonlatosak. A kincset 1370 körülre keltezik.[1567] Ennél kicsit fiatalabb az Ascherlebenben (Sachsen-Anhalt, De) előkerült kincs, melyben egy kéttagú kapocs volt. Itt a zárótagot egy angyalka takarja. Az érdekesség a hurkos tag karikaszerű kiképzése, ami egybe van öntve a kapoccsal.[1568] A 11. táblázatban közölt példák mindegyike a 15–16. századra keltezhető.

A 46. kép 3 alatti, a 10. táblázatban külön ábrázolt darab esetében feltűnő annak peregi nagy száma, az ottani öntött kapcsok vonatkozásában: számuk majdnem eléri ezen a lelőhelyen a tölgyfalevelesekét. A három külön kiemelt típusba sorolható kapcsok az összes, ebbe a csoportba sorolt kapocs bő 60%-át teszik ki, és mint láttuk egy kivétellel bronzból készültek. Az egyéb kapcsok esetében a bronz és az ezüst alapanyag kiegyenlített, sőt vannak települések, ahol az ezüstből készültek száma magasabb. Az ólom kapcsok száma egy esetben sem haladja meg az ezüstből készültekét, jóllehet arányuk igen változó lehet. A borostyán-, illetve tölgyfalevél típusok átlagaként számolhatunk az egyéb öntött kapcsokkal a települések anyagában, de csak az északi régióban. A Száraz-ér környéki településeken (Fecskés, Kopáncs) extrém arányokat mutatnak.

S-alakú kapcsok (47. kép). A kígyó-, hal- vagy sárkányfejben végződő, S-alakú, középtengelyében megvastagodó tárgyak széles körben elterjedtek, térben és időben egyaránt.[1569] Éppen ezért az összes S-alakú kapcsot ábrázolom a 47. képen. Állatfejben végződő, S-alakú kapcsot közölt Szirmai Krisztina az albertfalvi vicus 2–3. századi rétegéből.[1570] A tárgy kiegészítőjeként feltűnik egy bronz karika is, ami az orosházi példányok némelyikének is sajátja, illetve jól látható a középső rész megvastagodása is, ami állandó típusjelleg is. A következő darabot egy évvel később tették közzé Ozoráról, és a 16. század

[1563] Reabţeva–Ciocanu 2009, 182, 189; v.ö.: Puşcaşu–Puşcaşu 1983, 54, Fig. 41.
[1564] Reabţeva 2014.
[1565] Dumitriu 2001.
[1566] Oţa 2015, Stanojev 1989, Ţeicu 2009.
[1567] Szczurek 2014, 53, Ryc. 16.
[1568] Bahrfeldt 1890, 65, Kat. 224.
[1569] Maga az S-forma alapjaiban kiváló kapcsolódási lehetőséget jelent, v.ö.: Kolba 1990, 5. kép, 6. kép 2–3.
[1570] Szirmai 2002, 313, 87. tétel, 55. kép.

második felére keltezték azt.[1571] Néhány évvel később jelent meg Mato Ilkić dolgozata, melyben a szerémségi Szata/Sotin (Hr) területén előkerült S-alakú kapcsokról.[1572] Ebben az írásában, csakúgy, mint az egy évvel később, Ivica Ćurković társszerzővel közösen írt – már célzottan ennek a tárgytípusnak szentelt – munkájukban összefoglalták az eddigi ismereteket a tárgytípussal kapcsolatban. A délszláv kutatás korábbi álláspontját, miszerint ezek a – döntően szórvány – darabok népvándorlás kori népekhez, történetesen hunokhoz, osztrogótokhoz[1573] vagy avarokhoz lennének köthetőek – módosították, és azokat, első sorban a bosiljevoi, római korban talált darab alapján a római korra, a 3–4. századra keltezték.[1574] Ljubisa Vasiljević 2019-ben megjelent írásában, a szerbiai Krusevac-környéki leletanyagban megtalálható S-alakú kapcsot következetesen a gótokhoz kötötte,[1575] miközben ugyanebben az évben Alexander Stanev széles körű gyűjtését közreadva a késő középkori datálásuk mellett tört lándzsát.[1576] Hasonló kapoccsal találkozhatunk az internetes szakirodalomban is. Az ArcheoSerbia facebook oldalon közzétett tárgyat, melyhez áttört csatlemez tartozik, a közép-szerbiai Manasija monostor 15. századi temetkezési horizontjába sorolták.[1577] A horvát kutatókkal egy időben jelent meg Magyar Kálmán első közlése a Balatonszabadi, Pusztatorony lelőhelyen talált kincsről, ahol két, ezüstből készült S-alakú kapocs is előkerült.[1578] A 16. századi kincsleletben a római kori, és a római korinak tartott kapcsokhoz igen hasonlatos darabok láttak napvilágot. Ezekhez párhuzamot Magyar Kálmán egy amszterdami gyűjteményből hozott.[1579] A leleteket újraközlő Wicker Erika a leletegyüttes darabjaihoz délvidéki, balkáni párhuzamokat talált, így a kapcsokhoz is, Koszovó területéről ismertetett analógiát.[1580] A magyarországi párhuzamok sorát a budai vár területéről múzeumba került hat, biztosan 16. századi, illetve egy darab talán 17. századi környezetből származó példány gazdagította tovább. Ezeket Horváth Viktória egyetemi szakdolgozatából, illetve az ebből megjelent dolgozatának hasábjairól ismerheti a kutatás.[1581] Csepel falu területén folytatott ásatás során egy Mátyás denárt is tartalmazó ház

[1571] Gere 2003, 95, 208, 64. tábla 2.
[1572] Ilkić 2007, 278–279, T. 1: 1–3.

[1573] V.ö.: Niezabitowska-Wiśniewska 2009, 200, Fig. 14/6. Lengyelországból, herul/osztrogót (?) környzetben az 5. század első feléből.

[1574] Ilkić–Ćurković 2008, 227.
[1575] Vasiljević 2019, 177, Сл. 3.
[1576] Stanev 2019.
[1577] https://www.facebook.com/archeoserbia/posts/pfbid037nttc1oHKeoHVXTJjTpwTx9gc9JvPNAnm38QMuU2oSp7Tpy6BDgfdzwqeGL9zof3l (letöltés dátuma: 2024.02.11).
[1578] Magyar 2008, 237–238, 7. ábra 7–8.
[1579] Magyar 2008, 14. ábra.
[1580] Wicker 2013, 143; Radojković 1969, 357, 212. kép.
[1581] Horváth 2016A, 89–90, Horváth 2016B, 157, 4. kép 4; v.ö.: Holl 2005, 25, Abb. 26/6.

betöltése fölötti, 16. századi planírozási rétegben is került egy ilyen kapocs.[1582] Legutóbb Wicker Erika közölt, a Bács Kiskun megyei török kori övkapcsokat ismertető munkájában Szeremléről egy szépen kidolgozott példányt.[1583] A szerző a római előzményekre egyáltalán nem hivatkozik, ellenben rámutat a meroving/langobard S-alakú fibulákkal való rokonságra, így a szeremlei kapocs középtengelyében lévő, kubooktaéder alakú kiszélesedést kapcsolta össze a típusba sorolható darabokon megfigyeltekkel.[1584] Wicker Erika idézett munkájában a balatonszabadi példányok mellett említést tesz a Visegrád, Alsóvárból származó két hasonló, 15–16. századra keltezett darabról is.[1585] Vélhetően a magyarországi darabok kis száma, a látványos merovig kötődés, illetve az angliai párhuzamok viszonylag nagy mennyisége késztette a szerzőt arra, hogy a szeremlei S-alakú kapcsot az angliai középkor hagyatékával hozza szoros kapcsolatba, a tárgyakat onnan eredeztesse, és felülbírálja saját maga, korábbi véleményét lehetséges származásukkal kapcsolatban. Középkori, tipikus (!) Arany Horda leletanyagként ismertették a Narovcsat/Наровчат (Ru; tat.: Мохши) gorodiscse területén előkerült példányt publikálói.[1586] A kapocshoz jelen esetben is egy – igaz nem kerek, hanem D-formájú – karika tag kapcsolódik, ami a tárgyalt darabjainkkal tovább rokonítja. Pavel Ken'ko belorusz földről közölt monográfiájában lófejben végződő S-alakú kapcsokat, párhuzamként novgorodi, skandináv példákat ismertetve, a 11–13. századra keltezve azokat.[1587] Az általa közölt darabok állatalakjai általában valóban mások, mint a mi darabjaink, jóllehet az S alak közepén lévő magvastagodott rész ezeknél a példányoknál is megfigyelhető, és van köztük kígyófejben végződő példány is.[1588] Az ephesosi leleteket közreadó katalógus hasábjain két példány is látható. Ezeket közreadóik a 15. század második felére, esetlegesen a 19. századra keltezték.[1589] A szekszárd-palánki leletek kapcsán Gaál Attila érintette a tárgytípust.[1590] Legutóbb K. Németh András foglalkozott az S alakú kapcsokkal, a Tolna vármegyei 17. századi „délszláv-horizontot" ismertető írásában, elfogadva a néprajzkutató Horváth Terézia véleményét, aki *mentéhez vagy férfi posztóujjashoz való szabályozóláncos kapocspár záróelemeként határozta meg* ezeket a

[1582] Az információt Szigeti Juditnak köszönöm!
[1583] Wicker 2020, 95–97, 2. tábla 1.
[1584] A szerző véleménye szerint az ilyen típusú tárgyak nem kapcsok, nem akasztók, vélménye szerint egyértelműen csatok (Wicker 2020, 97).
[1585] Wicker 2020, 95–96.
[1586] Sitdikova 2022A, 161, Рис. 15/11.
[1587] Ken'ko 2012, 69, Рис. 28/11–16.
[1588] Ken'ko 2012, 69, Рис. 28/15–16.
[1589] Pülz 2020, 153, Kat. A 66–67, Taf. 81. Ugyanitt a 49. kép 9–10 alatt bemutatott kapcsok is (?) megtalálhatóak (Pülz 2020, 30, Kat. T 90, Taf. 8) – stilizált állatfejes végkialakítással.
[1590] Gaál 2018, 362–363, 16. tábla 13 a–b, 4. kép.

tárgyakat.[1591] K. Németh által említett, délszláv környezetben általánosnak mondható „tulipán alakú" illetve szamárhátíves kapcsok az orosházi anyagban nincsenek jelen.[1592] Ennek vélhetően kronológiai okai lehetnek.

Az S-alakú kapcsok tehát minden kétséget kizáróan megtalálhatóak a Kárpát-medence tágabb régiójában római és késő középkori környezetében. Bár a kutatók általában ritkaságukat hangsúlyozzák, ám ezek a kijelentések az elmúlt időszak fémkeresős anyagának szórványos ismeretének tükrében sem tarthatók. Az orosházi darabok semmi esetre sem lehetnek római koriak, hiszen a hazai szarmata anyagban ismeretlenek. Leginkább a későközépkori, 15–16. századi horizontba illesztendőek, és a délszláv népmozgással kerülhettek Magyarország területére.[1593]

Boglárkapcsok (48. kép). A következő csoportba a boglárkapcsokat soroltam, bár lehetnek a 48. képen olyanok is, melyek nem tekinthetőek annak. Ilyen például az a korona alakú kitűző (?), melyet a 48. kép 13 alatt mutatok be. A 48. kép 14 alatti ékköves, aranyozott ötszögű darabot pedig a veretek közé illeszthetjük (61. kép 2). Két tárgy esetében felmerült a római fibula megnevezés lehetősége is (48. kép 11–12).[1594] A többi itt felsorolt példány viszonylag egységes képet mutat, ennek ellenére a gyűjteményben található, boglárkapocsnak/brossnak betudható tárgyat ábrázoltam a mellékelt fotós táblán. Két ezüstből készült példány áll rendelkezésünkre. Az egyik (Kopáncs) közülük áttört, míves munka, ékkőberakással (48. kép 1), míg a másik (Gerendás) egy nagyobb méretű példány hátsó lapja (48. kép 10). A többi általában ón-ólomból készült, lapos vagy kúpalakú másolat, melyek a jellegzetes díszítőelemeket magukon hordozzák (léckeret, karéjos szél, rozettás dísz). A 48. kép 4–5 alatt látható darabok a gyöngykeret, a spirális hengereres drótdíszek és a hátlapi forrasztások miatt akár hajtűk fejrészei is lehetnek.[1595] Ilyen példányokat közölt L. V. Dergacieva 16. századi moldáviai lelőhelyekről, többek közt éremkincs anyagából.[1596] Visuia (jud. Bistriţa-Năsăud, Ro) 16. századi éremkincsében ezüst bross is volt. Az ékszer kúp átmetszetű, az alapját képező kerek, perforált szélű koronghoz hasonlatos lehet a 48. kép 10 alatti darabunk. A tárgyat a 16–18. századra keltezhetjük.[1597] Boglárkapocsként Simonyi Erika Felsőzsolcáról közölt egy nagyon szép kivitelű példányt.[1598] A rozettás díszű

[1591] K. Németh 2023, 66–67, 14. kép.
[1592] K. Németh 2023, 66, 12–13. kép; v.ö.: Radojković 1969, 357, sl. 212.
[1593] V.ö.: Gerelyes 2024, 144, 151, 5. ábra.
[1594] Vaday Andrea azonban kizárta ennek lehetőségét. Köszönöm ezirányú segítségét!
[1595] V.ö.: Tătaru–Martin 2020.
[1596] Dergacieva 2020.
[1597] Telcean 1976, 209, Pl. II/3–3a.
[1598] Simonyi 2020.

boglárkapcsok/brossok a késő avar korig visszavezethetők – véleményem szerint.[1599] Hasonló változataik a késő népvándorláskor népeivel újból megjelentek a Kárpát-medencében.[1600] Az itt bemutatott rozettás- és nem rozettás képviselőik azonban egy még fiatalabb horizont képviselői lehetnek, és leginkább a 15–16. századiaknak tartom őket.

Egyéb kapcsok (49. kép). Ide olyan tárgyak kerültek, melyek akár kapcsok is lehettek egykoron. Az itt felsoroltak közt is nyilvánvalóan találunk kapocs, és ezen belül is ruhakapocs minőségben használt darabokat, miként tévedéseket is. Ha formailag nem is pont ilyet (49. kép 1), de hasonlót, és hasonlóan díszített darabot adtak közre Demsus/Densuş (jud. Hunedoara, Ro) templom körüli temetőjének középkori rétegéből.[1601] A ducói temető egyik 14. századi sírjából egy sárkány-/kígyófejben végződő párhuzamot találtam.[1602] Egy sima, egyszerű, 13–14. századi analógia említhető a középkori Lápafőről.[1603] Pápaszemesként nevezték el a Mohácson előkerült kapcsot,[1604] amely a 49. kép 4–5 darabokra hasonlít, és amely tárgyaknak délszláv környezetben találjuk párhuzamait. Forrasztott csepp/szívforma rátétdíszt közöltek Nagybányáról.[1605] A 49. kép 7–10 alattiak akár párták kapcsolói is lehetnek.[1606] A 49. kép 12 alatt bemutatotthoz pedig jellegében hasonlatosak Drăgăneşti monostor (jud. Teleorman, Ro) késő középkori – újkori temetőjéből ismertek.[1607]

4.4.2. Lemezes kapcsok (45. kép 8–15)

A leletanyagban található néhány lemezes/préselt tagból összeállított kapcsok is. Általában pajzs alakúak, csak egy kör forma található közöttük, Szénásról (45. kép 9). Díszített előlapi részükön négy kis fülecske hátrahajlításával oldották meg a hátlap rögzítését (45. kép 8, 10–11). Az előlapon növényi elemekből összeállított emberi fej képe látható (45. kép 10–11): Szénás (2), Kisfecskés (1) vagy valamilyen küllőszerű áttört dísz (45. kép 8–9): Szénás (2). A többi darab pusztán díszítetlen lap (45. kép 12–15), melyek lehetnek a díszített kapcsok hátlapjai is, de a kampós tagok esetében (45. kép 12–13) inkább sima, egyoldalas lapról beszélhetünk.[1608] Ilyen díszítetlen lapok több lelőhelyről is ismertek: Csorvás (4), Fecskés (1), Gerendás (1), Kopáncs (1), Pereg (1), Szénás (5). Egy kisebb méretű található közöttük, az

[1599] V.ö.: Garam 1980A, 158; Balogh 2000.
[1600] Hatházi 1988.
[1601] Rusu 2008, 174, Fig. 26/r.
[1602] Ruttkay 1979, 89.
[1603] Németh–Takács 2013, 73, 9. kép.
[1604] Papp 1961, 245, 20. kép.
[1605] Szőcs 2020, 441, 11. kép.
[1606] V.ö.: Gerevich 1943, 19. kép; 50. kép 8 közeli párhuzama lehet a Gerevich 1943, 29. képen látható számozatlan tárgyak egyike.
[1607] Ţânţăreanu 2010, 138, Pl. 90/1–6.
[1608] A kampós rész állásából következik.

Fecskésről ismert (45. kép 13), esetében két kivágat szolgált a felvarráshoz, míg a nagyobb méretűek esetében 2–2 darab. Mindkét méret esetében egy újabb nyíláson keresztül oldották meg a két tag kapcsolódását. A díszített változatok párhuzamát közölték Veszprémből, övdíszként.[1609] A dabasi temetőből egy 15–16. századra keltezhető kapocspárt ismertettek.[1610]) A régiómból előkerült ilyen kapcsok mintegy fele Szénásról származik, és általában jellemző a kutatott terülte északi részén való előfordulásuk. A Száraz-ér környéki településeken igen szórványos a jelenlétük.

4.4.3. Vegyes technikájú kapcsok (50. kép)

A vegyes technikájú kapcsok közé olyan példányokat soroltam, melyek elkészítése során több technikát is alkalmaztak, és így az átlagosnál díszítettebbek voltak. Két fő típusuk különíthető el. Egyikük az öntött kapcsok formavilágára (mely eseteknél, mint láttuk, a kampós rész sok esetben forrasztott) vezethető vissza, azok különféle módon és mennyiségben díszített változatai, míg másik csoportjuk a boglárkapcsokkal/brossokkal rokoníthatóak/egyeztethetők. Bármelyik csoportról is legyen szó esetükben, bronzból csak a legritkább esetben készültek (50. kép 1). Az itt bemutatott, Szőlősről előkerült darab kapcsán a rajta látható motívumok alapján kijelenthető, hogy az ezüst kapcsok imitálása volt a cél az előállítás során. Az ide sorolható kapcsok egy része egyszerűbb, kevésbé díszített (50. kép 2–5), az öntött kapcsokhoz közel állnak. Jó példa az 50. kép 2 alatti, Gerendásról előkerült, szintén ezüstből öntött darab, melynek egyszerű, bronzból készült változatát az 50. kép 15 alatt mutattam be. Az egyszerűbb változatok vannak kisebb számban, ezek majdnem mindegyike szerepel a fényképes táblán (50. kép 2–5): Földvár (2), Gerendás (1), Pereg (1), Szentetornya (2). Ezekhez hasonló alapokkal, de sokkal cizelláltabb felépítménnyel rendelkező darabok száma ennél magasabb (50. kép 6–7, 13–14): Földvár (2), Gerendás (4), Pereg (1), Szénás (1), Szentetornya (1). A brossokra jellemző kerek formát két példány követi, mindkettő Földvárról került elő, ezek sorolhatók a következő nagyobb csoportba (50. kép 9). Mellettük számos töredék csoportba sorolását nem lehet egyértelműen elvégezni (50. kép 8, 10–12): Csorvás (4), Földvár (7), Gerendás (9), Kopáncs (2), Pereg (2), Szénás (4), Szentetornya (8), Szőlős (1). A besorolás pedig abból a tényből fakad, miszerint a díszes példányokon megjelenő kiegészítők sokféleséget, de ugyanakkor erős hasonlóságot is mutatnak, még akkor is, ha biztosan bross

[1609] Rainer 2000, 25, 24. tábla 1–2, 8, 36. tábla 3–4.
[1610] Rácz–Németh 2021, 152, Kat. 31.

forma csak kevés is áll a rendelkezésünkre. Általánosan jellemző kiegészítőik a piros ékkőberakás, a különféle virágmotívumok illetve növényi alkatrészek. Ezek a díszes kapcsok párhuzamba állíthatók a díszes, vegyes technikájú gyűrűk (42. kép 3–11),[1611] illetve hajtűk egyes csoportjaival (83. kép 2–6). Az öntött kapcsok formavilágát idéző, díszes, összetett kapcsok egyszerűbb változatait ismerjük a Pécs-Bányatelepen előkerült, 16. századi kincsleletből.[1612] Mintegy köztes átmenetet képeznek a Kecskemétről ismert darabok.[1613] Szatmári Imre közölt Décséről *egy öntött, áttört, aranyozott ezüst ruhakapocs kampós felét, rajta indás gumóval, illetve három- és négylevelű virágdísszel. A négylevelű virágmintát piros kőberakás is díszíti*.[1614] A díszesebb darab szabatos leírása egyrészt példaértékű, de sajnálatos módon éppen a példákat nélkülözi, Duna–Tisza közéről közöltek hasonlót, Mizse településről.[1615] Formailag idegen csattest Szőgyén/Svodin (Sk), de a négylevelű virágdísz a gránáttal itt is megtalálható.[1616] Szerencsésebb helyzetben vagyunk a karánsebesi templomkörüli temető 9. kriptájában feltárt 4. sír esetében, mely temetkezést I. Ferdinánd 1531. évben vert érme keltezte.[1617] Itt egy közel 20 g súlyú, gyönyörű kapocs látott napvilágot. Lehetetlen nem észrevenni kapcsolatát a brossokkal, hiszen az azokon rendre megjelenő gyöngykeret egymással rokonítja őket (némely brossnak meghatározott darab vélhetően az itt ismertetett igényes példányok töredékei lehetnek). Karánsebesen a brossok közé sorolható példány is előkerült.[1618]

Az ide sorolható tárgyak eloszlása nagyon egyenetlen. Egyrészt tény, hogy a Száraz-ér környéki településeken jóval kevesebb díszes kapocs látott napvilágot, másrészről pedig magyarázatra szorul a földvári lelőhelyen mutatkozó roppant magas arányuk – ami a véletlen számlájára aligha írható.

4.4.4. Eredmények

Az öntött kapcsok leginkább a Kárpát-medencében fordulnak elő a rendelkezésemre álló szakirodalom alapján. A Kárpátoktól keletre eső Románvásár/Roman püspöki székhely (jud. Neamț) templom körüli temetőjéből ismertetett ezüst kapcsok minden bizonnyal a magyarországi kereskedelmi kapcsolatok révén kerültek ide – miként arra a település neve is

[1611] V.ö.: Chiţescu–Păunescu 1992, Pl. 1/2.
[1612] Gerelyes 2005, 587–588, 3. kép 2–4.
[1613] Biczó 1976, 342, 344, 12, 14–15. kép, 35. és 48. lj.
[1614] Szatmári 2013, 568, 8. tábla 1.
[1615] Fazekas–Kőnig–Pánya 2018, 35.
[1616] Drenko 2003, 158, Obr, 13/1–2.
[1617] Bona 1993, 81, Pl. 17/2.
[1618] Bona 1993, Pl. 13/6.

utalhat.[1619] A lengyelországi Wrocław/Boroszló (Pl) főteréről közölt Jakub Sawicki öntött kapcsokat, melyek formájuk, illetve hurkos-kampós kialakításuk tekintetében nagyon közel állnak a magyarországi darabokhoz. Emögött a jelentős magyarországi kereskedelmi kapcsolatok állhatnak. Érdekes mindemellett a lengyel és a magyar kutatás hasonló hozzáállása a nevezéktan tekintetében: Sawicki ezekben a közölt darabokban sematizált liliomot vél felfedezni.[1620] Az öntött kapcsok három nagy egysége (borostyánlevél-, tölgyfalevél alakú, egyéb öntöttek) a lelőhelyeken nagyjából együtt mozog. A borostyánlevél alakú és az egyéb öntöttek száma szinte mindenhol a legmagasabb, nagyjából egyforma is, melyek közé illeszkednek darabszám tekintetében a tölgyfalevelet mintázók. Kisebb kilengések mellett Fecskés rendkívül formabontó adatokkal rendelkezik (v.ö.: 3. táblázat).

4.5. Csatok és veretek

A csatokat és a vereteket egy egységben tárgyalom, a különféle lószerszámveretekkel, és egyéb, nem viseleti elemekkel ebben a fejezetben sem foglalkozom.

4.5.1. Csatok

Legnagyobbrészt bronzból és ezüstből készült tárgyakkal foglalkozom, vasból készültek ritkán jutottak be a múzeumba.[1621] Utóbbiak leginkább a csatok között találhatóak. Ezeket ugyanis mind viszonylagos nagyságuk, mind pedig formai sajátosságuk miatt is megtalálták fémkeresőzés alkalmával, hiába volt kiütve a vas a készülékünknél Hol a határ a ruhacsat, cipőcsat között? Lószerszámzat és ruhacsat között? Középkori és népvándorláskori/újkori csat között? A csatokra első sorban funkcionális szempontok szerint kell tekintenünk, ugyanakkor sok esetben nem mellékes díszítő funkciójuk sem.[1622] A csatok alapfelosztását Egan–Pritchard 1991 alapján végeztem el,[1623] itt is bevezettem az egy-, illetve kéttagúság fogalmát.[1624]

4.5.1.1. Egytagú csatok

Az első csoportba azokat a csatokat soroltam, melyek önmagukban állnak. Ezek lehetnek egyszerűek, illetve lehetnek osztottak.

Kerek csatok (51. kép 1–12–[13]) többnyire a brossok közé sorolandók,[1625] hagyományos értelemben vett csatok csak elvétve találhatóak közöttük. Az egyik szénási csat

[1619] Vasileche et Al. 2019, Fig. 10.
[1620] Sawicki 2018, 969, Ryc. 934/b–c.
[1621] A korábbi ásatási anyagokban általában vascsatokkal találkozunk, v.ö.: Gerelyes 1980, 110, 6. kép 1.
[1622] Egan–Pritchard 1991, 50.
[1623] Egan–Pritchard 1991, 52.
[1624] Csatok vonatkozásában további irodalmakkal: Langó–Csányi–Bacskai 2023, 20–21.
[1625] Hatházi 2005, 49.

ugyan négyzetes, de sarokrészén ugyanúgy megfigyelhető a pecek rögzítésére szolgáló elkeskenyedés, mint kerek társain (51. kép 13). A kerek csatok nagy részének teste keskeny, általában lemezesek (?), ritkábban öntöttek. Lehetnek díszítetlenek, vannak köztük rovátkolt, pontkördíszes, pontozott, szimmetrikusan átfúrt, négyzetesen megvastagodó darabok, melyek esetében az aranyozás vagy annak nyoma is tetten érhető időnként (51. kép 1–7). Esetükben, az általában végeik felé erősen vékonyodó peckek rögzítését a test erőteljes szűkítésével oldották meg. A brossok találhatóak meg legnagyobb számban a leletanyagban: Csorvás (2), Komlós (1), Kopáncs (1), Pereg (3), Szentetornya (1), Szőlős (1). További két példány széles testtel bír, nagy valószínűség szerint ezek is a brossok közé tartoznak, esetükben nem maradt meg a leszűkülő testrész, vagy a lyukak a csattesten (51. kép 11): Komlós (1), Fecskés (1). A leletanyagban találhatóak sima, körátmetszetű, négyzetes átmetszetű karikák is, igaz nagyon kis számban (51. kép 8, 11): Szénás (1), Szőlős (1). Egy szénási csat négyzetes teste lekerekített, így igazi határesetnek számít (51. kép 9). Végére maradtak azok a karikák, melyeken stilizált állatfej-szerű (?) egymással szemközti kitüremkedések láthatóak (51. kép 12): Komlós (1), Pereg (1). A négyzetes csat a kerek csatokhoz, brossokhoz hasonlatosan széles körben elterjedt a Kárpát-medencében, de nyugati, illetve északi irányban is. Hasonlót közölt a jól keltezhető karcagi lelet kapcsán Hampel József,[1626] de ilyenekkel találkozhatunk Ódor János gyűjteményes írásában is.[1627] Kerek csatokkal együtt fordul elő az abaújvári kincsben.[1628] De további tatárjáráskori kincsben is számolhatunk jelenlétükkel.[1629] A test keskenyítésével kialakított, pontozott, pontkörös, rovátkolt brossokat a Vajdaságban Juraj Belaj gyűjtötte össze.[1630] A Dunától délre Belgrád és Barancs környéki darabokkal Milica Radišić foglalkozott. Megállapítása szerint az ilyen csatok ide a Magyar Királyság felől, esetleg a szerzetesek révén kerültek, döntően a 13. században és csak szórványosnak mondhatóak.[1631] A karikán feltűnő négy lyukas változat került elő Hódmezővásárhely Szikáncsról.[1632] Feliratos gótikus csatokkal Fogas Ottó foglalkozott.[1633] Rovásfeliratos csat található egy illegális keresős által a NGyTM-ba szolgáltatott anyagban is,[1634] majd egy újabb töredék Komlósról, ami legális fémkeresőzés során, 2020 tavaszán került elő.[1635] A csillagot,

[1626] Hampel 1882A, 148, 1. kép; Hampel 1882B, 148, 1. kép 1.
[1627] Ódor 1998, 8. kép 18–19.
[1628] Bakos et Al. 2020.
[1629] Hampel 1893A, 455, 2. kép; Parádi 1975, 128, 7. ábra; 130, 8. ábra 9
[1630] Belaj 2017.
[1631] Radišić 2014, 131, Fig. 2/2–4.
[1632] Csányi 2021, 21, Kat. 55.
[1633] Fogas 2009.
[1634] Katona-Kiss–Bíró 2020, 258.
[1635] Katona-Kiss–Bíró 2021, 35, 1. tábla 5; Bíró–Katona-Kiss 2022.

napkoronát mintázó farkasfogmintát mutató típus: az egykori porosz területen Stangenwalde temetőjében több ilyen is előkerült. A típus a balti régióban a 12–15. században divatos, széles körben elterjedt.[1636] Öntött változatuk párhuzama, mely esetben a test helyenként négyezetesen megvastagodik, és rajta X-véset látható a balota-pusztai sírleletben köszön vissza, jóllehet itt a vésett dísz hatágú csillagminta.[1637] Egyszerű kerek csat/bross a közelben a Nagyszénás, Dózsa-erdő ásatásán került elő a 9. sírból.[1638] Kerek csatok (?) egy-egy szemközti kitüremkedéssel fellelhetőek a szerb „nakitokban". Desanka Milošević több hasonló példányt is közölt a belgrádi múzeum gyűjteményéből, a 12–13. századra keltezve azokat, dísztárgy megnevezéssel.[1639] Keleti anyagban is előfordulnak hasonló darabok, a jaltai múzeum anyagából közölt Turova egy ilyet, láncokkal, a tárgyat a 14–18. századra keltezte.[1640]

Komlóson több ilyen kerek bross és töredéke került elő, és általában a vizsgált terület déli részén fordulnak elő, ugyanakkor nagyobb számban ismertek Csorváson is. Az itt bemutatott brossok az Árpád-korra keltezhetőek, annak is a második felére.

Profilált csatok (51. kép 14–15). A D-formájú csatok egy igen jellegzetes csoportját alkotják azok a profilált csatok,[1641] melyek kis számban képviseltetik magukat az orosházi leletanyagban. Három bronzból öntött példányuk került be a múzeum gyűjteményébe (51. kép 14–15): Pereg (1), Szénás (1), Szőlős (1), illetve kettő vasból készült darab sem kerülheti el figyelmünket – jelen esetben: Gerendás (1), Szentetornya (1). Stefan Krabath gyűjteményes kötete foglalkozik a nyugat-európai tárgyak tipokronológiájával. A mi szórványos csatjaink rendszerében a G5 csoportba tartoznak, melyek elszórtan már a 12. század végén megjelennek, de virágkorukat a 13. században, annak is inkább második felében élik, és a 14. században is jócskán megtalálhatóak. Ennek megfelelően a nyugat-európai fémkeresős oldalakon a hasonló csatokat rendszeresen 1250 és 1400 közé keltezik.[1642] Csehországból hozhatunk többek közt párhuzamokat: Věra Šlancarová Třebíč-ből ismertet hasonló csatot a 13–14. század fordulójáról,[1643] illetve Miroslav Richter közölt Sázava-Davle (Cz) lelőhelyéről szintén több változatot.[1644] A Dunától délre, a közép-balkáni területeken a D-formájú csatok ezen variánsa a 13. században, 14. század elején – a Magyar Királyság felől, szórványosan

[1636] Bierman et Al 2011, 257–258, Taf. 13/15–19.
[1637] Pálóczi-Horváth 1989, 97, VII. t. 3.
[1638] Szatmári 2000, 64, 41. kép 3, 44. kép 3.
[1639] Milošević 1990, 150: 240–242, 152: 245.
[1640] Turova 2017, 166, Рис. 1, A3-7773.
[1641] V.ö.: Fingerlin 1971, 58 pp.
[1642] https://metaaldetectievlaanderen.com/2024/10/20/gesp-type-enkelvoudige-lus-d-vormig-1250-1400-10/
[1643] Šlancarová 2022, 179, Obr. 12/3–4.
[1644] Richter 1982, 184–185, Obr. 132; lásd még: Vích 2021, 67–68, Obr. 5; Vích–Žákovský 2016, 320.

terjedtek el.[1645] Lovag Zsuzsa közölt gyűjteményes kötetében egy minuszkulás feliratos csatlemezzel ellátott csatot, melyet a 14. század második felére keltezett.[1646] A csattípus Kárpát-medencei megjelenése több irányú is lehet. Ide kerülhettek nyugatról, de érkezhettek keletről is. Jó példa erre többek között a 13. század második felére keltezhető kígyóspusztai csat, ami nagy valószínűség szerint a Latin Császárság katonái révén juthatott a mediterrán térség keleti felébe, majd onnan a kunok által a Kárpát-medencébe.[1647]

D-formájú csatok (52. kép). A változatos D-formájú csatok között található egy népesebb csoport,[1648] melyek tagjai keskenyek, laposak testük az ívelt és az egyenes rész találkozásánál enyhén megtörik, ívelt külső felük kissé lapított, kiszélesedő. Ez a szélesedés a belső oldal irányába domborodik (52. kép 3): Szénás (9), Szentetornya (1), Csorvás (2), Gerendás (5), Fecskés (1), Szőlős (1), Kopáncs (2), Pereg (4), Apáca (1), Földvár (1). A következő, jóval szerényebb csoport tagjai az előzőekhez képest keskenyebbek, ellenben magasabbak, testük síkozott (52. kép 2): Pereg (3), Szénás (2), Szentetornya (1). Ezeknek pecekhelyes változata is ismert (52. kép 1): Csorvás (1), Kopáncs (1), Pereg (1), Szénás (1), Szőlős (1). A többi csatot, bármennyire is különbözőek, egy csoportba vontam össze. Köztük minden bizonnyal akadnak középkoriak, talán kora középkoriak (népvándorlás koriak) és újkoriak (legújabbkoriak) egyaránt (52. kép 4–13). Bronzból + vasból készült képviselőik: Kisfecskés (0+2), Komlós (3+2), Kopáncs (3+5), Mezőhegyes (0+7), Pereg (3+5), Szénás (7+2), Szentetornya (2+3), Szőlős (0+2), Apáca (1+0), Csorvás (5+3), Fecskés (1+0), Földvár (1+0), Gerendás (2+0). D-alakú csatok Nyugat-Európában a 13. századtól terjednek el nagyobb számban.[1649] A fentiekben lapos típusúnak meghatározottak párhuzamát közölte Zdeněk Farkaš Bazin/Pezinok-Calja (Sk) lelőhelyről. A várásatás során előkerült csatot a 13–14. századra keltezte.[1650] Třebíč (Cz) lelőhelyről a 13–14. század fordulójára datált darabot adtak közre.[1651] Ismerünk ilyet a Kárpát-medencéből Muhiról,[1652] míg a Somogy vármegyei Marót-pusztán 15. századra keltezték a szívsormintás lemezzel együtt előkerült darabot.[1653] Pecekhelyes csatok közt van olyan, ami már-már a profilált csatokat idézi.[1654] A 13–15. századra keltezett kisnémedi anyagban három ilyen is volt.[1655] A magyar–horvát határ melletti

[1645] Radišić 2014, 131, Сл. 3.
[1646] Lovag 1999, 92, Kat. 243.
[1647] Pálóczi Horváth 2014, 138.
[1648] A térképen jellemző módon csak ezeket jelöltem, a többi D-formájú csat az egyéb kategóriába került.
[1649] Farkaš 2015, 284.
[1650] Farkaš 2015, 284, Obr. 22/17.
[1651] Šlancarová 2022, 179, Obr. 12/2.
[1652] Michnai 1982, 125, 150, 1. kép 1.
[1653] Gulyás–Gallina–Költő 2020, 201–202, 5. kép 13.
[1654] Rainer 2000, 25, 24. ábra 17.
[1655] Kovács 2019, 267, Fig. 6.

Dörnye/Torčec (Hr) lelőhelyről közölt példányt a 13. század közepétől elterjedő csattípusként ismertették.[1656] Pécska/Pecica (Ro) határában, a Maros medrében található Ajtonymonostoránál is előkerült egy ilyen csat, a templomegyüttes második horizontjába tartozó épület körüli temetőből.[1657] Pecekhelyes csatok azon változata ismert a Budai vár 15–16. századi rétegéből, melyiknél a peceknek széles vájatot alakítanak ki, a népvándorláskori csatokhoz hasonlatosan.[1658] Analógiái ismertek még Somogyvárról,[1659] a Tolna megyei Kesztölc mezőváros területéről,[1660] szívsormintás lemezzel Perkátáról.[1661] Az 52. kép 4 alatti csathoz teljesen hasonló darabot találunk Šlancarová 2018 katalógusában a 15. század második fele és a 16. század első fele közé keltezve, a tárgy veretként szerepel.[1662] A többi, D-formájú csathoz két analógia: Somogyváron masszív, hosszú D-formájú csat került elő többek között, középkorinak meghatározva,[1663] míg a bánkúti lovassírban is egy hasonló csat volt.[1664]

Az ún. lapos csatok a legtöbb település anyagában képviseltetik magukat, de előfordulásuk nem egységes, feltűnő Szénás és Gerendás, mely településeken együttes előfordulásuk a teljes mennyiség több, mint felét teszi ki.

Téglalap formájú csatok (53. kép 4–8) a legegyszerűbb formájukra nézve, változatosságukat az 53. kép 4–8 mutatja. Bronzból és vasból egyaránt készültek: Apáca (0+1), Csorvás (3+3), Fecskés (2+3), Gerendás (1+0), Kisfecskés (0+2), Komlós (1+0) Kopáncs (1+0), Mezőhegyes (2+2), Pereg (9+2), Szénás (7+2), Szentetornya (3+3), Szőlős (1+1). Az 53. kép 4 alatti darab oldalfalai kifelé hasasodnak, ilyen csatok Csorváson (1), Fecskésen (2), Kopáncson (1) és Szénáson (1) is előfordulnak. Mind a bronz, mind a vas csatokra igaz, hogy formájuk állított téglalapú a legtöbb esetben, és kimondottan négyzet, vagy négyzetesedő alig fordul elő közöttük. Legtöbbjük díszítetlen, egyszerű és zárt, jóllehet nyitottak is lehetnek. Korszakolásuk szinte lehetetlen.

Trapéz formájú csatok (53. kép 9–13) száma magas, ezért az egyik azok közül, melyek a térképeken önállóan is szerepelnek. Különválasztásuk nem minden esetben lehetséges, hiszen a töredékekről nem lehet feltétlenül eldönteni, hogy pontosan melyik csoportba is tartoznak. Összesen 79 trapéz alakú csatot vettem nyilvántartásba (53. kép 9–13): Szénás (13),

[1656] Krznar 2016, 91 nyomán Burazer 2019, 45.
[1657] Oța–Comșa 2017, 229–230, Pl. II/5, Pl. X.
[1658] Horváth 2016A, 94, XXIV. t. 1.
[1659] Bakay 2011, 220, 623. kép.
[1660] Szabó et Al 2018, 171, 31. tábla 4.
[1661] Hatházi–Kovács 2014, 257, 28. kép 4.
[1662] Šlancarová 2018, 360, Kat.č. 17.4.59.
[1663] Bakay 1975, XVIII. t. 2.
[1664] Banner 1931, XX. tábla 7.

Szentetornya (11), Csorvás (8), Gerendás (12), Fecskés (8), Kopáncs (3), Komlós (1), Kisfecskés (3), Pereg (15), Mezőhegyes (3), Apáca (2). A csatok díszítetlenek, egyszerűek, testükön síkozás, profiláltság szinte egyáltalán nem fordul elő. Pecek csak mintegy egy nyolcaduk tartozéka, jóllehet – mint fentebb írtam – az anyag kimondottan töredékes. Csatlemez több darabon is lehetett, de az csak a legritkább esetben maradt meg (53. kép 13). Két példány külső szélén a szíjazat továbbítására, szorítására szolgáló görgő (53. kép 9) figyelhető meg. A trapéz alakú csatok széles körben elterjedtek, a 14–16. századra keltezhető sírok gyakori mellékletei.[1665] A közeli Csorvásról többek közt Pados Pálék gyűjtéséből ismerünk hasonló csatokat.[1666]

Tagolt testű csatok (53. kép 1–3). Legközelebbi rokonai azok a líra alakú, vagy kerek osztott csatok, melyeknél a két rész találkozásánál egy kitüremkedés található a tárgy síkján kívül. Azzal a határozott különbséggel, hogy tárgyalt darabjainknál az osztórész hiányzik.[1667] A tagolt csat formát a kutatás egyértelműen a pártaövekhez köti. A leletanyagban három ilyen csat található (53. kép 1–3). Ezek közül kettő a hagyományos, nyújtottabb formát követi: Komlós (1), Szénás (1), míg a harmadikat zömökebb, és a fentebb hangsúlyozott bütykök hiánya ellenére is idetartozónak vélem, díszítettsége okán: Földvár (1). A rendelkezésemre álló leletanyagban három vasból készült is van, ezeket leginkább az állattartáshoz kapcsolnám: Csorvás (1), Mezőhegyes (1), Pereg (1). Szabó János Győző a kisnánai vár ásatása során előkerült példányokat adta közre, anyagösszetételük vizsgálati eredményeivel, abszolút és relatív kronológiájuk ismertetésével.[1668] Hege Fruzsina Balatonszárszóról mutatott be veretes bőröveket, kettőn tagolt csat is szerepelt.[1669]

Egyedi megoldások (54. kép). Az egyediség velejárója az, hogy az annak minősített tárgyak mindegyike felkerül a fényképes táblára (54. kép): Csorvás (6), Földvár (1), Kisfecskés (1), Kopáncs (1), Mezőhegyes (1), Pereg (1), Szénás (1), Szentetornya (1). Jobban megnézve, az 54. kép 10 alatti csat egy rovátkolt díszű osztott téglalap formájú darab lehetett fénykorában, míg az 54. kép 13 alatti görgős csat igazából a trapéz alakúaknál leírt példány (53. kép 9) ha nem is túl közeli, de mindenféleképpen rokona. A peregi görgős, négyzetes csat párhuzamát közölte ezüstből Szőcs Péter Levente a nagybányai Szent István templom körüli temető 259/266. koraújkori sírjából. A templom köré a 18. század második feléig

[1665] Rainer 2000, 25, 34. ábra, 36. ábra 13.
[1666] Szatmári 1999A, 90, 14. kép 13, 26. kép 13, 15.
[1667] Hege Fruzsina alábbiakban idézett munkájában ezeket a csatokat kengyel formájú csatnak írta le, míg Jakub Sawicki a boroszlói anyagban feltűnő darabokat líra alakúnak nevezte (Sawicki 2017, 34, Cat. 46).
[1668] Szabó 1972, 59–60, 63, 11. kép.
[1669] Hege 2018, 253–254, 6. kép.

temetkeztek, párhuzamunk nyomán darabunkat leginkább eme időpont elé keltezhetjük.[1670] Boroszló anyagában egy görgős vascsat került ismertetésre, mely csatot a 13. századra, és a 14. század első felére keltezte közreadója.[1671] Mezőhegyesről olyan trapéz formájú csat ismert többek között, mely esetben a trapéz száraiból egyaránt rövid nyúlvány indul, a pecek felőli oldalhoz közel. Hasonló Gyulafehérvár/Alba Iulia (Ro) Szent Mihály katedrális 16–17. századi rétegéből ismert.[1672] Szuhogy, Csorbakőről Szörényi Gábor ismertetett egy hasonló darabot, mint sarkantyú csatot.[1673] A funkcionális besorolással a tárgy szélessége miatt (34 mm), nem feltétlenül érthetünk egyet, jóllehet a példaként felhozott, jóval kisebb méretű, a nevickei/Невицький замок (Ukr) vár feltárása során talált, sarkantyú csatolására alkalmas csat[1674] ebben az esetben is felhívja a figyelmet a méret és a funkció kapcsolatára. Az említett csat a 15. század végére keltezhető. Boroszlón két példányt is közölt Jakub Sawicki. Angol példák és a rétegtani viszonyok alapján a 12–13. századra keltezte őket,[1675] Věra Šlancarová dél morva gyűjteményes katalógusában láthatunk ilyen csatot, a 13. századra keltezve.[1676] Kopáncsról egy vésett árkolásokkal díszített lekerekített téglalap formájú csat (54. kép 4) párhuzamát Magyar Kálmán közölte Balatonszabadi, Pusztatorony lelőhelyről,[1677] illetve Kárpáti Gábor a 15–16. századi Pécsváradról.[1678]

Lószerszám (?) (55. kép). A gyűjtött anyagban van néhány nagyméretű, díszesebb darab, melyeket éppen utóbbi sajátosságuk miatt választottam külön, és soroltam őket önálló csoportba. A csoportnak kérdőjelesen adtam a lószerszám csatok elnevezését.[1679] Ezek közt a legnagyobb számban az ún. karéjos csatok találhatóak. Ezek egy része D-formájú, széle karéjos, kör-formájú mélyedésekkel (55. kép 3–4): Csókás (1), Pereg (3), Szénás (1). Másik részük oldalfala ívelt, a körformájú mélyedések a karéjos szélű, háromszög formájú kitüremkedő részen helyezkednek el, mely rész az egyik hosszanti oldal mellett található (55. kép 1–2): Csorvás (1), Gerendás (1), Mezőhegyes (1), Pereg (2), Szénás (1), Szőlős (1). A másik csoportba a szíjszorítós csatokat soroltam. Teljes példány csak egy maradt ránk, de erős díszítésbeli hasonlóságok alapján összesen négyet vettem fel belőlük a statisztikába (55. kép

[1670] Szőcs 2020, 437, 441, 8. kép c.
[1671] Sawicki 2017, 37, Cat. 65, 74.
[1672] Marcu Istrate 2008, 370, Pl. 189/4.
[1673] Szörényi 2004, 255, 6. tábla 2.
[1674] Dzsembasz 1999, 269, XIII. t. 12.
[1675] Sawicki 2017, 36, Kat. 62–63.
[1676] Šlancarová 2018, 498, kat.č. 17.9.5.
[1677] Magyar 2007, 172, 173, 8. ábra 7.
[1678] Kárpáti 1984, 120, VII. tábla 3.
[1679] Szőllősy Gábor véleményét mérvadónak tartva: *A méretek alapján nem gondolom, hogy hevedercsatok lennének. Felsőhevederhez kicsik, terhelőhöz meg inkább görgős vas csatokat szoktak használni. Még az sem biztos, hogy lószerszám csatok. Lehetnek övcsatok, csengőcsatok vagy szűrszíj csatok is*.

5, 7–8): Gerendás (1), Kisfecskés (1), Kopáncs (1), Pereg (1). Egy díszítetlen, D-formájú peregi csat került még fel a táblára (55. kép 6). A karéjos csatok általam eddig fellelt, legkorábbinak vélt példánya az Árpád-korra keltezhető, de ennek korszakolása szerintem téves.[1680] A hajdúböszörményi darab véleményem szerint valamilyen keveredés eredménye lehet. A régészeti szakirodalomból a sztrigyszentgyörgyi/Streisîngeorgiu şi Strei (Ro) temetőből előkerült darabot ismerem, amit az ásató a 16–17. századra keltezett.[1681] Talán egy korai előzmény lehet az Ötömös, Templomhegyről származó, 14. századi kun csat, melyen apró kör-, illetve rozetta-vésetek láthatóak. Itt a karéjok száma 2–2, nem követik a teljes félkörívet.[1682] Magam részéről a dolgozatom részét képező Csókás faluhelyen talált szórvány töredéket ismertettem.[1683] A lelőhely vélhetően az Árpád-kortól lakott volt, és bizonyítottan a 15 éves háborúig számolhatunk itt élettel, de a második katonai felmérés térképlapjai a bizonyság a terület korai tanyásodására is, ami a csattípus keltezéséhez nyújthat támpontot.[1684] Ugyanez a helyzet ugyanis az orosházi régióhoz közelebbi és távolabbi területeit illetően is, a szép számmal előkerült karéjos szélű csatok legáltalánosabban későközépkori/koraújkori, újkori lelőhelyekről kerülnek elő.[1685] A csattípus a néprajzi időktől kezdve adatolható.[1686] A mai napig használt lószerszámcsatok közt is rendszeresen felbukkannak ilyen darabok. A szíjszorítós csatok kiváló párhuzama Coşoteni (jud. Teleorman, Ro) monostora mellett található temető ásatása során került elő az a csat, melynek téglalap alakú testéhez egy sugárirányú bevágásokkal díszített körszelet csatlakozik.[1687] A csatolt tagot a testtől egy keskeny, a szíjazat átfűzésére és egyben leszorítására szolgáló áttört lyuk választja el. A tárgy jelen esetben a 19. század végére keltezhető,[1688] miként az itt bemutatott darabok egy része is (55. kép 7) – de a karéjos csatokhoz hasonlóan korábbi megjelenésük sem kizárt.

Líra alakú csatok (56–57. kép). A viszonylag nagy számban előforduló változatos formakincsű líra alakú csatokat soroltam az osztott csatok első csoportjába: minden olyan csatot ide soroltam, amelyek osztottak, egyik felük négyszögletes, míg a másik lekerekített. A klasszikus líra alakú formánál a négyszögletes rész trapézt mintáz, míg a lekerekített rész általában (enyhén csúcsos) oválist. Határvonalak meghúzására jelen tudásom alapján sem a

[1680] Ritoók–Simonyi 2022, 425, 23.9b kép.
[1681] Baltag 1978, 56, fig. 1/18.
[1682] Havassy 1996, 106, Kat. 134.
[1683] Rózsa 2020A, 5, 6. kép.
[1684] Rózsa 2020A, 6.
[1685] Érdemes Czesznak Zsoltot szó szerint idézni (2023.06.29), aki jól ragadja meg a lényeget: *Békésben, Szarvas közelében is jó néhány előkerült. Elsősorban KK.-s de több korszakos lelőhelyről egyaránt. Elbontott tanya is volt a közelben szinte mindegyiknél. Úgyhogy túl sokkal nem viszem előbbre ezzel az ügyet sajnos...*
[1686] Ernst 1989, 44.
[1687] Mirea–Torcică–Olaru 2019, 157, Planşa XXXII, 2.
[1688] Köszönöm Pavel Mirea segítségét!

forma, sem pedig a kronológia tekintetében sem vállalkozom. Az első táblán olyan darabokat ábrázolok, melyek nagy valószínűség szerint a honfoglalás korához kapcsolhatóak (56. kép). Ezek nagy része robusztus, vaskos, kevéssé jól eldolgozott. Általában díszítetlenek, de van köztük olyan példány is, melynek rovátkolt díszű csatkarikája van, illetve több olyan is, melyeken valamilyen mélyedés látható. Ezek a mélyedések a két rész találkozásánál fordulnak elő, ahol a csattest sokszor – még a díszítetlen daraboknál is kitüremkedik. Több olyan csat is van közöttük, melyek esetében a négyszögletes rész hosszanti oldalai a rá merőleges síkon túlérnek. Összesen 20 csatot soroltam ide: Csorvás (2), Gerendás (2), Pereg (4), Szénás (9), Kisfecskés (1), Komlós (1), Kopáncs (1). A következő táblán (57. kép) lévő példányok nagy valószínűség szerint az előbbieknél későbbiek, de legalább is más jellegűek. Ezek az előbbiektől filigránabbak, ovális karikájuk nem csücskösödik ki, ellenben több esetben is láthatunk rajtuk a pecek megtartására kialakított részt. Az pecek számára kialakított átkötőtag a legtöbb esetben könnyített, profilált. A két rész találkozási pontjánál minden esetben megtalálható az előző csoportnál is megfigyelt kitüremkedés. Általában díszítetlenek, ez alól egy külön csoportjuk képez kivételt, melyeket szíjbefűzős, stilizált állatfej-karikás, geometrikus díszű néven országos gyűjtésben adtunk közre.[1689] Két vascsat is található az orosházi leletanyagban. Ebbe, a második csoportba összesen 17 csatot soroltam: Fecskés (2), Gerendás (1), Mezőhegyes (3), Pereg (4), Szentetornya (3), Szénás (1). Egy eredetileg könyvcsat, másodlagosan esetleg cipőcsat került be érintőlegesen ebbe a gyűjteménybe (56. kép 11) Szentetornyáról.[1690] Kapcsolata a korai líra alakú csatokkal egyértelműnek tűnik. A líra alakú csatok[1691] első csoportjának minden tagját a 10–11. századra keltezhetjük a legnagyobb valószínűség szerint, jóllehet ez a tárgy is felbukkan a római emlékek között.[1692] Ezek a csatok az eurázsiai térségben széles körben elterjedtek a 10–11. században, jelen tudásunk alapján azonban pontosabb keltezésre alkalmatlanok.[1693] A szíjbefűzős, stilizált állatfej-karikás, geometrikus díszű csatokat (57. kép 1) a forma alapján a kutatás egy része tévesen a honfoglalás korához kötötte,[1694] de Kárpát-medencei gyűjtésünk alapján elmondható, hogy egyértelműen a 13. század második felétől keltezhetőek.[1695] A második

[1689] Rózsa–Szigeti 2024.
[1690] Rózsa 2022A.
[1691] Révész 1989.
[1692] Szirmai 2002, 303–304, 308, Kat. 18, 21. kép; további irodalommal.
[1693] Köszönöm Türk Attila szíves szóbeli megerősítését a kérdést illetően!
[1694] Nevizánszky–Prohászka 2020, 66, Kat. 190, 42. kép.
[1695] Rózsa–Szigeti 2024; a cikk megjelenése után fellelt szerteágazó keltezésű (10–15. század) darabok: Sáregres, Nemes-dűlő (Reich 2016, 7, 15. kép); Beckó/Beckov (Sk) a 2. szondából (Hanuliak 2018, 116, 139, Tab. XXVII/8); Komárom/Komarno (Sk) szórvány (Nevizánsky 2011, 149, Obr. 6/1); Kelebia: Bús 2023, 204, 7. ábra c. Hasonló csat került fel a Múzeumbarát fémkeresősök facebook oldalára Solymárról (Kovács Zoltán találata).

csoport tagjai stilisztikailag különválasztandók az első csoporttól. Nem kizárt, hogy ugyanarra a korszakra keltezhetőek mindkét csoport tagjai, mint azt a Várna-könyv hasábjain közzétett, szintén szórvány darabok esetében látjuk,[1696] ám a köztük lévő látványos különbségre nem árt felhívni a figyelmet véleményem szerint. A líra alakú csatok formai sajátosságai tovább élnek, és szinte velünk együtt élnek ma is.[1697] Határvonalak meghúzása szinte lehetetlen.[1698] Somogyváron[1699] középkoriként meghatározva bukkan fel, miként Csepelyen is.[1700] Kapcsolatuk a téglalapformájú, osztott csatokkal kétségen felüli. A somogyvári líra alakú csat téglalap és félköríves részét elválasztó tag kapcsolódása a téglalap formájú osztott csatok egyes típusai esetében is megtalálható (59. kép 8).[1701] A honfoglalás kori líra alakú csatoknál Révész László is hoz hasonló párhuzamot.[1702] A bizánci könyvcsatok ezen típusa a 9–11. században széles körben elterjedtek. Szentetornyára nagy valószínűséggel már másodlagos funkcióban, cipőcsatként érkezhetett.[1703]

A líra alakú csatok régiónkbeli előfordulása kapcsán Szénást feltétlenül ki kell emelni. Egyrészről azért, mivel itt került elő a líra alakú csatok bő negyede, illetve azért, mert ezek a csatok egy kivétellel az első csoportba sorolhatóak. Ezek a korai csatok egy korai temetőt jelezhetnek, sajnos a darabok nagy része a koordináta-nélküli időszak keresős tevékenysége során került elő. Ugyanakkor sugallják a líra alakú csatok két csoportjának időbeli különválasztását is: Szénáson láthatóan nem keverednek a két csoport tagjai egymással.

Osztott kerek csatok (58. kép 10–15). A kis számú kerek osztott csatokat tipológiailag ketté oszthatjuk. Az első csoportba azok sorolhatóak, melyek hosszanti tengelyükben egymással szembefordított két D-formából tevődnek össze, nyolcas alakot mintázva. Ezeknél a daraboknál az elválasztó (osztó-) rész általában túlnyúlik a csat külső síkján, a két körszelet találkozásánál enyhe kitüremkedésként (58. kép 10–11): Szénás (2), Szentetornya (1).[1704] A szentetornyai csat anyaga teljesen elüt a megszokottól, rajta az egyik ovális rész felső részén legyezőszerű fogó (?) rész található. Mezőhegyesről egy vasból kovácsolt példány került be a múzeumi gyűjteménybe. A többi darab kerek, esetleg ovális, ezek középső tengelyében található az osztórész (58. kép 12–14): Gerendás (1), Mezőhegyes (1), Pereg (1), Sámson (1).

[1696] Türk et Al. 2021, 84–88. táblán szereplő összes tárgy a 9–11. századra keltezett.
[1697] Vasból: Holl–Parádi 1982, Abb. 141/15.
[1698] Az 57. kép 10 alatt bemutatott tárgy anyaga alapján inkább az újkorba sorolható. Kiváló párhuzamát közölte Jakub Sawicki Boroszlóról, a 13. századra, 14. század elejére keltezve azt (Sawicki 2017, 39, Cat. 170).
[1699] Bakay 1975, XVIII. t. 3.
[1700] Kovalovszki 1969, 35. kép, 39. kép.
[1701] H. Gyürky 1996, 30. ábra 6.
[1702] Révész 1989, 7. kép 6.
[1703] Rózsa 2022A.
[1704] Horváth Viktória ezt hegyesvégű osztórúd elnevezéssel illette (Horváth 2016).

Ezek a csatok anyagukra, kialakításukra nézve is teljesen különböznek egymástól. Általában díszítetlenek, egy kivétellel, melynek középső osztó részét másodlagosan vaspecek beiktatásával alakították ki. Egy kívül hatszögletű, belül kerek testű szénási csat (58. kép 15) gyengén kapcsolódik a csoporthoz. A nyolcas alakot mintázó csatok általában a cipőcsatok közé tartoznak, és mind térben, mind időben elterjedtek az eurázsiai régióban. A Kárpát-medencében már a honfoglalás kori leletanyagban is megtalálhatók.[1705] Ilyen az a vas kettős csat is, melynek 12–13. századi analógiáit és 11. századi előzményét ismertette Selmeczi László a négyszállási jász temető hasonló lelete kapcsán.[1706] Árpád-korból Laszlovszky József közölt ilyen jellegű csatot a 12–13. századból egy földbemélyített ház betöltéséből.[1707] De nem hiányoznak a középkor későbbi évszázadaiból sem. Kovács Enikő közölt ilyen csatot Kisnémediből.[1708] A Budai vár területéről a rétegtani adatok alapján a 14–15. századból,[1709] Vácról[1710] a 15. századból ismerek hasonlót többek között. A dabasi temetőből ezüst szerelékes öv került elő, melynek „nyolcas alakú" csatja volt, melynek esetleges (?) helyzetét, viseleti módját rekonstrukciós rajz örökítette meg.[1711] Mindent összevetve az Abaszéplak/Krásno nad Hornádom (Sk) darabot Belo Polla nem véletlenül sorolta a keltezésre alkalmatlan tárgyak közé.[1712] Széles körben elterjedt, a Kárpát-medencén kívül is: A Barlad-medencéből (jud. Vaslui, Ro) 10–11. századra keltezett példány ismert.[1713] Ljubljanica folyóból, 15–16. századra keltezték publikálói.[1714] A Balti tenger kikötővárosából: Puck/Putzig (Pl) 15. század végi, 16. századi környezetből ismert.[1715] Milica Radišić a Belgrád és Barancs tágabb régiójában talált csatokat idegen (Kárpát-medencei) eredetűnek tartotta, és a 15–16, esetleg még későbbi évszázadokra keltezte azokat.[1716] Šlancarová 2018 katalógusában 15. század második fele és a 16. század első fele közé keltezve fordulnak elő.[1717] Ugyanilyen alakú és korszakolású példányok kerültek elő pl. Boroszló/Wrocław (Pl) középkori vásárterén, melyeket Jakub Sawicki a 16–17. századra keltezett, megjegyezve azt, hogy ezek a csatok általában a 13–15. századra datálhatóak.[1718] Külön kell szólni az egyik

[1705] Letkés, Téglaégető: Horváth 2022A, 77, 34. tábla 6.
[1706] Selmeczi 2005, 574, 10. kép.
[1707] Laszlovszky 1991, 317, II. tábla 3.
[1708] Kovács 2019, 266, Fig. 5.
[1709] Horváth 2016A, 96, XXIV. t. 10.
[1710] Tettamanti 2014, 158, 14. tábla 10.
[1711] Rácz 2013, 5, 10. kép; Rácz 2014, 17. tábla.
[1712] Polla 1986, 199, 277, Obr. 133/8.
[1713] Hânceanu 2011, Pl. XLII/5.
[1714] Turk et Al. 2009, 366.
[1715] Starski 2009, 321, Ryc. 11/3.
[1716] Radišić 2014, 132, Fig. 7.
[1717] Šlancarová 2018, 270, Kat.č. 17.2.13.
[1718] Sawicki 2017, 35–36, Cat. 53–59.

szentetornyai csatról (58. kép 11). Legközelebbi párhuzamát a Várna-book-ban találtam meg,[1719] mely darabnál a miénkhez hasonló legyezőszerű fogó (?) rész figyelhető meg – igaz, mindkét oldalon. A kerek csatok között talán középkori sarkantyúcsatok is lehetnek.[1720] Felhasználásuk és készítési idejük változatos. Az 58. kép 14 alatti díszes csathoz megszólalásig hasonlatos darabot ismertettek Csehországból, a 18–19. századra keltezve azt.[1721]

Osztott téglalap formájú csatok (58. kép 1–9, 59. kép). Funkcionálisan ezek is többfélék lehetnek, ami nagyrészt a méretüktől is függ. A legtöbb téglalap formájú csat testén kettős-hármas osztásokban rovátkák figyelhetők meg (59. kép 1–3). A vésetek miatt a típusba sorolás a töredékek alapján is könnyedén elvégezhető, de éppen ez a tény teszi a további bontásukat nehézzé: a csatok ugyanis többféle méretben készültek. A legtöbb közülük a nagyobb méretű, a legáltalánosabb arányt az 59. kép 2 mutatja, ezt követi az 59. kép 1, míg az 59. kép 3 a legritkább típust képviseli. Pecek kimondottan ritkán található rajtuk. A csatok a településeken széles körben elterjedtek: Apáca (1), Csorvás (9), Fecskés (2), Földvár (1), Gerendás (9), Kisfecskés (2), Komlós (1), Kopáncs (6), Mezőhegyes (5), Pereg (5), Szénás (10), Szentetornya (5), Szőlős (1). A további téglalap formájú osztott csatok együttes száma is messze alulmarad a fentieken (59. kép 4–9): Csorvás (3), Fecskés (2), Földvár (1), Gerendás (2), Komlós (2), Szénás (8), Szentetornya (2). A szénási csatok nagy része kés méretű, fekvő téglalap formájú, nagy részüknél pecek is megtalálható. A csatok következő nagy csoportjába olyan darabokat soroltam, melyek esetében a test síkja megtörik, egyes oldalaikat ferdén alakították ki, vagy háromszögletű résszel toldották meg. Ezek a csatok általában kis méretűek, és – mai utódaikhoz hasonlatosan – valamilyen szíj meghúzására lehettek használatosak. Általában cipőcsatok lehettek, de a szélesebb változataik egyéb felhasználást is biztosítottak. Pecek ritkán található rajtuk, azok vasból (utólag?) készültek, vélhetően másodlagos felhasználásban. Az ide sorolható csatok a hasonló funkció mellett igen változatosak (58. kép 1–9): Csorvás (4), Fecskés (2), Gerendás (1), Komlós (1), Mezőhegyes (1), Pereg (1), Szénás (3), Szentetornya (1). Ilyen kisméretű sarkantyúcsatokra néhány példa: Sezimovo Ústí (Cz)[1722] szorítólemezzel, rögzítve a középső tagon, a csattest ívelt, ami azért egyértelműsíti a funkciót[1723]: Smlednik (Sl)[1724] Boroszló (Pl) középkori 13–14. századi

[1719] Türk et Al. 2021, 191, Pl. 89/5.
[1720] Orlik várából (Cz) 14–15: Vích–Žákovský 2016, 317, Obr. 33/50.
[1721] Omelka–Šlancarová 2013,122.
[1722] Krajíc 2003, Obr. 105, 5.
[1723] V.ö.: Nagy 1898, 63.
[1724] Štular 2015, 46, Cat. 16, Pl. 1/16.

vásárteréről, pontos funkcionális megnevezés nélkül.[1725] Kisméretű Szuhogy, Csorbakőről, szorítólemez nélkül, de épp a méret miatt igaza lehet a szerzőnek a funkcionális besorolást illetően.[1726] Zdeněk Farkaš Bazin/Pezinok-Calja (Sk) vár területéről közölt egy kisebb kettős csatot, ami véleménye szerint cipőcsat lehetett, de megjegyzi azt is, hogy ezek a kis méretű kettős csatok akár a ruházat tartozékai is lehettek.[1727] A rovátkolt díszű csatok széles körben nem csak a régiónkban,[1728] de országszerte elterjedtek, így többek között Tiszanánáról ismerünk ilyen csatot.[1729] Sok esetben ilyen csatokhoz szívsormintás lemezek tartoznak (v.ö.: 69. kép 22).[1730] Lengyelországban Czarna Wielka, (Grodzisk, Podlaskie, Pl) települési objektumból.[1731] Közeli lelőhelyen, Gyula melletti Györkén került elő.[1732] Az 59. kép 8 alatti nagy méretű, pillangós csattestre többek között Nyársapátról[1733] vagy egy 15. századi budai ötvösműhelyből[1734] említhető kiváló párhuzam. A háromszöges toldalékkal (fogórésszel) ellátott osztott csatokat ismerek többek között Somogyvárról.[1735] Egyszerűbb változata került elő Suceava-n, ahol a csat funkció sem teljesen biztos: Dan Gh Teodor szűkszavú leírásában feltételesen a 8–10. századra keltezte azt.[1736] A korintoszi leleteket közreadó katalógusban fellelhető példányt a 11. század előtti időre keltezte közreadója.[1737] Bertalan Vilmosné a budai palota északi előudvarában található 4. ház betöltéséből – a gótikus szobortöredékekkel együtt – előkerült példányt közölte.[1738] Pósta Béla, a gyulafehérvári székesegyház 16. századi sírleleteit bemutató művében több ilyen darabot adott közre a szablyaöv részeként.[1739] Magyar Kálmán Kötcséről adott közre egy áttört díszű darabot, a középkorra keltezve azt.[1740]

4.5.1.2. Többtagú csatok

[1725] Sawicki 2017, 102, Cat. 60.
[1726] Szörényi 2004, 255, 6. tábla 1.
[1727] Farkaš 2015, 284, Obr. 21/12, Zůbek 2002, 144, 145.
[1728] Szatmári 1999A, 90, 14. kép 14, 26. kép 14.
[1729] Parádi 1995, 173, 8. ábra 9.
[1730] Hajdúböszörmény: Fekete 1959, 6. kép 3; Veszprém: Rainer 2000, 25, 24. ábra 14, 36. ábra 2; 33. ábra, 36. ábra 12; Balatonszárszó: Hege 2018, 252, 4. kép 1; Csepely: Kovalovszki 1969, 40. kép; Nagytálya: Kovács 1973, VII. t/1, 7–10, IX. t/3–4; Alsózsolca: Wolf–Horváth 2010, 162, 16. kép 14; Rudina (Hr): Pleše et Al 2018, 111, Slika 6.
[1731] Bieńkowska–Dzik–Piasecka 2013, Tab. VII/2.
[1732] Szatmári–Gerelyes 1996, 55, I. tábla 23.
[1733] Benkő 1980, 336, 11. tábla 3.
[1734] Benda 2021, 51, 3. kép.
[1735] Bakay 2011, 139, 263. kép.
[1736] Teodor 1985, Fig. 10, 20.
[1737] Davidson 1952, 275, Pl. 115/2244.
[1738] Bertalan 1998, 171, III. tábla.
[1739] Pósta 1918, 116–117, 37, 69. kép.
[1740] Magyar 1981, 62, VIII. tábla 29.

Ebbe a csoportba két olyan típust soroltam, melyek a csatok, a kapcsok és valamilyen szinten a gombok határterületén helyezkednek el. Közös jellemzőjük, hogy nem önmagukban állnak, jóllehet egyben szinte sosem kerülnek elő.

„Úttörőcsatok” (60. kép) jellegzetes kapcsolódási módjuk miatt kapták nevüket. A csatok töredékes állapotban is könnyen felismerhetőek formájuk, anyaguk, és a rajtuk lévő díszítés alapján egyaránt. Mindkét tag a szíj befűzésére alkalmas, téglalap formájú részben végződik, melyek rövidebb oldala a szíjat rögzítő tagon kissé túlnyúlik. Ehhez kapcsolódik az apatag esetében egy nyaktagon ülő kerek fej, amely legtöbb esetben vésett, hatágú csillaggal díszített, az anyatag esetében pedig egy peremes kerek fej, melynek közepén az apatag részére kialakított keskeny nyílás található.[1741] A két fej egymásba illik, az apatag elfordítva illeszkedik az anyatagba, mozgását a keskeny nyílás szélén található kitüremkedés segíti. Az orosházi darabokat alapvetően két fő csoportba sorolhatjuk. Legtöbbjük feje széles átmérőjű ugyanakkor vésett, a csattest síkja pedig egyenes (60. kép 1–8). Ezeken apró különbségek lehetnek, ami leginkább a szíjbefűzős rész kialakításán, az ahhoz kapcsolódó részeken érhető tetten. Az anyatag kerek széle két esetben cakkos kialakítású (60. kép 4). Egy gerendási és egy peregi (60. kép 9) apatag sorolható a második csoportba, ezek esetében a kisebb átmérőjű, díszítetlen fej a jellemző, a testük pedig az előzőektől eltérően síkban megtörik. Ezt a csatot a magyarországi szakirodalom nem ismeri. Régészeti feltárások anyagában eddig egyetlen példányukra, egy töredékes darabra bukkantam.[1742] Ezt medálnak vélték publikálói; jelentősége a lelőhely vonatkozásában roppant fontos a számunkra, hiszen Bajcsavár fennállása és az ásatásokon előkerült leletanyag nagyon rövid időszakra keltezhető, 1578 és 1600 közé. Ilyen jellegű csatok mindazonáltal leginkább a Körös–Maros-közének területén lévő múzeumok fémkeresős anyagában fordulnak elő.[1743] Nem rendelkezünk széles alapokon nyugvó adatbázissal, jóllehet az internetes fórumokon közzétettem ezt a tárgytípust is,[1744] és nagyon kevés helyről kaptam pozitív visszajelzést.[1745] A kevés ellenpélda egyike volt a veszprémi vár ásatása során, 2022. október 7-én talált darab,[1746] illetve a Bátmonostor területén előkerült két példány.[1747] A magyarországi darabokhoz megszólalásig hasonlókat

[1741] A kapcsok esetében a hurkos-, kampós nevezéktan jelen esetben nem alkalmazható.
[1742] Bajcsa-vár 2002, 134, 88: rézmedál.
[1743] A Mezőhegyesi Helytörténeti Gyűjteményben ismeretlen lelőhelyű darabról: Tarkó 2007, 41, 5. kép.
[1744] Leírásom a 2022. októberi állapotokat tükrözi!
[1745] A múzeumbarát fémkeresős társadalom működését mutatja, hogy a Sipos Mihály által, Lajosmizse Pusztatemplom lelőhelyen talált, és 2024.08.25-én közzétett darabra felhívta a figyelmemet. Kollegialitását ezúton is köszönöm! Köszönöm Sipos Mihály lelőhelyre vonatkozó információit is!
[1746] Kékesi Márk találata, Hegyi Dóra ásatásán. Köszönöm a találónak, hogy felhívta a darabra a figyelmemet, az ásatónak az adat közzétételi lehetőségét!
[1747] Dömötör Józsefnek és Szabó Zsoltnak köszönöm az információt!

ismertet Spasonnykh a 17–18. századi krími tatárok hagyatékából.[1748] Miután eddig máshonnan hasonló darabokra nem akadtam, így kézenfekvőnek látszik a magyarországi darabokat is hozzájuk kötni. A krími tatárok hazai jelenléte, s mi több, pusztító tevékenysége a 15 éves háborúban adatolt.[1749] Bajcsavár és Veszprém (1601, 1605)[1750] a hadi események fontos helyszínei voltak, ugyanakkor a Körös–Maros-közén 1595–1596 folyamán is hatalmas pusztításokat okoztak. Talán nem járunk messze a valóságtól, ha az orosházi (Csorvás: 3, Fecskés: 5, Gerendás: 10, Komlós: 2, Kopáncs: 1, Mezőhegyes: 1, Pereg: 5, Szénás: 8, Szentetornya: 3, Szőlős: 1), a szarvasi (Csabacsüd)[1751] és a gyulai múzeum (Kétegyháza)[1752] területéről előkerült példányokat az itt áttelelő krími tatárokhoz, az általuk folytatott kegyetlen, pusztító hadjárathoz kötjük. A Szőgyéni (Svodín, Sk) múzeum kiállításában is található egy ilyen csat, ami a helyi ásatásokon került elő.[1753] Szőgyén Érsekújvár előretolt erődítéseként 1599-ben a krími tatár seregek támadásának elszenvedője volt, amikor a tatárok Esztergomból kiindulva pusztították Komárom, Nyitra és Bars környékét.[1754] A szőgyéni lelet értékelésénél meg kell jegyeznünk, hogy a krími tatárok 1663-ban, Érsekújvár elleni támadásban is tevékenyen részt vettek – jóllehet ez az információ az orosházi leletek tekintetében irrelevánsnak számít, de nem úgy a csattípus nemzetközi irodalomból ismert korszakolását illetően. A jellegzetes kapcsolódási mód a Bizánci Birodalom területéről terjedt el a koraközépkori Európában.[1755] Svetlana Reabţeva és Lilia Dergaciova is foglalkozott a csattípus eredetével és évszázadokon átívelő speciális használatával a Prut–Dnyeszter régió leletei kapcsán.[1756] A szerzőpáros a vizsgálódásunk tárgyát képező csatok tökéletes párhuzamát közölte Bilhorod-Dnyisztrovszkij/Dnyeszterfehérvár lelőhelyről Svitlana Biliaeva könyve alapján.[1757] A csatot Biliaeva a 13–15. századi leletek közt sorolta fel, korszakolásáról az idézett cikkben a következő olvasható: *Две пряжки с таким типом застежки были найдены в Белгород-Днестровском и также относятся, по всей видимости, к золотоордынскому времени*.[1758] Dnyeszterfehérvár a 14–15. században magyar érdekszféra volt, és magyar lakosai 1511-ben menekültek innen el, miután a várost az oszmánok függőségében álló krími

[1748] Spasonnykh 2018.
[1749] Ivanics 1994.
[1750] Veress 1998, 49–50.
[1751] Czesznak Zsolt szíves szóbeli közlése.
[1752] Wittmann Attila szíves szóbeli közlése.
[1753] Az adatokat Adamek Péter helytörténeti kutatónak köszönöm, ő hívta fel a figyelmemet a tárgyra és a szakirodalomra.
[1754] Gábris 1995, 19 pp; V.ö.: Czigány 2022, 220.
[1755] Schulze-Dörrlamm 2002, 584, Abb. 10/1–2; 589, Abb. 14/2; Pülz 2020, 36–38, Kat. T 118, 119, 123, 126, Taf. 12; Davidson 1952, 275, Pl. 115/2247.
[1756] Reabţeva–Dergaciova 2015.
[1757] Reabţeva–Dergaciova 2015, 196, Рис. 6, 10.
[1758] Reabţeva–Dergaciova 2015, 193.

tatárok foglalták el, az Aranyhorda utolsó maradékaként.[1759] A jaltai múzeumban található csat kapcsolótagjának kialakítása tárgyalt csatunkkal teljesen megegyezik, eltérés a rögzítés módjában mutatkozik meg, azt két szegeccsel oldották meg. Közreadója szerint a tárgy a 14–18. századra keltezhető.[1760] A csattípus legnagyobb számban a Kaukázusban lelhető fel, innen terjedhetett el a krími tatárokhoz, miként a nogaji tatár kánságba is. Fénykoruk a 16–18. századra tehető.[1761] A két részből álló, vizsgálódásunk tárgyát képező csattípust minden időben kaftánok esetében használták.[1762] Így érthető, hogy a modern idők katonai öltözékén, és így gyerekkorunk úttörő övein is fel-feltűnik. A csatokon egy kivételével hatágú bekarcolt csillag látható. Származási területüket ez, a modern időkben zsidókhoz kapcsolható jelkép nagy mértékben nehezítette. Végh András, kérdésemre adott válaszában a következőt írta: *A csaton egy hexagram látható, és minthogy nem modern tárgyról van szó az értelmezés nem feltétlenül egyértelmű. Zsidó környezetben a hexagramot a kora középkorban már elkezdik használni főleg a kabbalában és ezért ilyen értelmű magyarázata is lehet. De egyértelmű zsidó identitást jelző szimbólumként (Dávid csillag) csak a 17. századtól terjedt el Kelet-Európában*.[1763] Spasonnykh a díszítést egyértelműen az iszlámhoz kötötte, szerinte ez az iszlám hat oszlopát szimbolizálja.[1764]

Pártaövmerevítő pálcikák (61. kép 11–18). A pártaövmerevítők amennyire könnyen felismerhetőek jellegzetes formájuk miatt, olyannyira nagy a bizonytalanság a kutatók körében pontos funkciójukat illetően: *... párta öv alatt az oly öveket értették, melyek a szőr vagy selyemzsinórnál keményebb gyártmányból készültek, például vont ezüst-, vont- arany és majcból, esetleg ércből és a férfiak, valamint a nők által derékra szorítva viseltetett... A gyermekek derekára gyöngy- és kövekkel ékített, aranyos ezüst párta-övet szorítottak*.[1765] Az ismertetett darabok legtöbb esetben bronzból készültek, de legalább egy harmadukat csontból faragták.[1766] Az orosházi pártaövmerevítő pálcikák mindegyike bronzból, egyben kiöntött, ugyanakkor nem zárhatjuk ki azt sem, hogy létezett ebben a régióban is csontból készült változatuk. Megjelenésük egysíkú, hiszen a kerek átmetszetű, eltérő szélességű középső részek mellett a tárgyak széleihez közel, minden esetben 2–2 szélesebb elem található. Ezek az elemek lehetnek azonban korong alakúak, bikónikusak, a rajtuk túlnyúló zárórészek sokfélesége mellett (61. kép 11–16). Az eltérő szélességű textilövek végét lezáró, merevítő alkalmatosságokból összesen 70 darab jutott be az orosházi múzeum gyűjteményébe 2019. év

[1759] V.ö.: Benda 1985, 903. Dnyeszterfehérvár tengeri kikötője, Moncastro (v.ö.: Simon 2021, Fig. 2).
[1760] Turova 2017, 166, Рис. 1, A3-7772.
[1761] Reabţeva–Dergaciova 2017.
[1762] Reabţeva–Dergaciova 2015; v.ö.: Kargin 2016, 130–131, Рис. 28/1–11.
[1763] Idézet Végh András 2022.02.04-én írt leveléből.
[1764] Spasonnykh 2018, 73.
[1765] Radvánszky 1986/I, 62–63, 76.
[1766] Gábor 2006, 113, 1. kép 2–3.

végéig. Vélelmezett funkciójuk alapján a csatok,[1767] nem pedig a szintúgy elemek összekapcsolására szolgáló gombok (rúdgombok) vagy kapcsok közt szerepeltetem őket magam is.[1768] Formai tekintetben találhatók köztük az általánostól jelentősen eltérő darabok is. Az egyik csorvási töredék esetében a két oldalsó tag látványosan különböző méretű, és a nagyobbik tagolt kialakítású is egyben – meglehet, hogy nem is pártaövmerevítőt tisztelhetünk benne (61. kép 18). Hasonlóan bizonytalan besorolású az egyik gerendási töredék is. Esetében a két oldalsó tag szinte provizorikus, enyhe kitüremkedést mutat, ráadásul hiányzik a tagok külső oldalán, a tárgyat lezáró rész is (61. kép 17). A pártaövmerevítők több, mint két harmada töredékes, ami merev anyaguknak és – a mezőgazdasági művelés szempontjából nézve – jelentős méretüknek is köszönhető. Némely esetben a tárgyak deformálódtak, és nem törtek el. Az oldalsó elemek közti, hasznosítható részeik hossza, azaz a textilöv lehetséges szélessége 3,5 és 6,5 cm közt váltakozik, a darabok döntően a szélesebb tartományba esnek. Hazai történetükkel kapcsolatban most is Szabó Kálmánig kell visszanyúlnunk, aki *pártaöveknek csontból esztergályozott kapcsoló része*ként ismertette ezeket a tárgyakat.[1769] Meghatározását pedig a kutatók sora vette át az idők során és használja a mai napig.[1770] Felsorolásszintű közlésük mellett sajnálatos az is, hogy sok esetben szórvány darabok.[1771] K. Németh András 2007-ben zárta le gyűjtését, amely az addig publikációkból ismert pártaövmerevítő pálcikákat tartalmazta.[1772] Adattárában közel 3 tucat csontból faragott, illetve bronzból öntött példány szerepel. A fémkeresős kutatások országos szintű beindulásával és kiterjedésével számuk többszörösükre emelkedett, amint az egy röpke „közvéleménykutatás" adatai alapján is jól látható.[1773] Kárpát-medencei megjelenésüket tekintve bizonytalan adatokkal rendelkezem. Wolf Mária közölt két szórvány, bronzból öntött darabot Szendrőről, mint 14–15. századi emlékeket – a datálást azonban semmivel sem támasztotta alá.[1774] Paks TO-18 lelőhelyről Dávid Áron tett említést kérésemre az egyik internetes fórumon. Emlékei szerint az itt feltárt temető egyik sírjából került elő egy pálcika.

[1767] Wolf–Horváth 2010, 164.
[1768] P. Horváth 2016A, 102.
[1769] Szabó 1938, 70, 356–357. kép.
[1770] Méri 1954A, 149, XXXIX. t. 8; Holl–Parádi 1982, 88, Abb. 127/10; Rainer 2000, 25. kép 19–23, 26. kép 10; Szatmári 2001, 41. kép a–c; Holl 2000, 27, Abb. 41/10; B. Sárosi 2002, 484, 43. kép 4; Szörényi 2008, 262, 6. kép; P. Horváth 2016A, 101–103, stb.
[1771] Miklós–Vízi 1999, 224, 23. kép 12.
[1772] Köszönöm K. Németh Andrásnak, hogy kéziratban lévő gyűjtését (K. Németh 2007) tanulmányozhattam!
[1773] 2023.08.14 három facebook csoportban nyilatkoztattam a tagságot, hogy melyik vármegyében, mely lelőhelyen találkoztak ilyen tárgyakkal? A beérkező, nem releváns adatok alapján a Kárpát-medencében mindenhol megtalálhatók, különböző lefedettségben ami a kutatás egyenetlenségére is utalhat.
[1774] Wolf 1985, 250, 4. kép 3, 5. kép 3.

A feltárt temetőrészlet a leletanyag alapján Zsigmond korában zárult.[1775] Hasonló időbeli besorolással rendelkezik a Perkáta temetőjében előkerült példány, amely a 15. századi rétegből származik.[1776] Régiónk szempontjából pedig kiváló kronológiai fogódzópontot jelent a Bajcsa-vár ásatása során előkerült két, csontból készült példány, ami bizonyság 16. század végi használatukra nézve.[1777] A külföldi leletanyagban nem igazán akadtam párhuzamok nyomára. Egy csontból készült töredékes darabot közölt Marko Popović a Studenica-i (Srb) monostort és leletanyagát bemutató monográfiájában. A szerző, több más, formailag jól rokonítható tárgyak csoportjával együtt templomi bútorok csontfaragványaiként ismertette és az építészeti elemekkel hozta kérdéses darabunkat is kapcsolatba.[1778] Szendrő/Smederovo (Srb) erődjében előkerült két, szintén csontból faragott darabot Mlađan Čunjak szintén hasonló funkcióban értelmezte.[1779] A horvát szakirodalomban előforduló darabok kapcsán makacsul tartja magát a kettősség: ismert a magyar irodalom, a magyarországi kutatás övmerevítő pálcikaként való funkcionális aposztrofálása, de emellett a csipkekészítés, a fonás és szövés eszközeiként is tekintenek rájuk. Vrbovec (Hr) várának ásatásakor előkerült darab (15. század – 16. század eleje) esetében Tatjana Tkalčec kiemeli a pálosok szerepét, akik a térségben megteremtették a csipkeverés hagyományait, de teret ad azon véleményeknek is, miszerint a flandriai, itáliai textilipar emlékeit tisztelhetjük ezekben a csontból faragott tárgyakban.[1780] Az egykori velencei-török határon, de török oldalon fekvő Pakoštane (Hr) területén folytatott ásatások során feltárt sírok egyikéből szintén egy csontból faragott merevítő pálcika töredéke került elő.[1781] A szegényes temetőt éppen ez a tárgy keltezte a 14. század vége – 16. század közti időszakra. A szerzők gazdag szakirodalom felvonultatása mellett a fentebb említett elképzelések egyike mellett sem tették le voksukat.[1782]

A kopáncsi 7 db pártaövről röviden Bíró Gyöngyvér cikkében olvashatunk.[1783] Az orosházi fémkeresős anyagban Komlós kivételével előfordulnak, jóllehet a leginkább a középtáj belső részein találtak belőlük: Csorvás (12), Szénás (15), Gerendás (14), a Száraz-ér menti régióban sokkal kisebb számban kerültek elő: Pereg (6), Mezőhegyes (2). A darabok a 15–16. századi horizonton belüli pontosabb keltezésre alkalmatlanok.

[1775] Köszönöm Dávid Áron szóbeli közlését!
[1776] Hatházi–Kovács 2014, 10. kép, 28. kép 6.
[1777] Bajcsa-vár 2002, 126, Kat. 57–58.
[1778] Popović 2015, 229, Sl. 146, kat. br. 180.
[1779] Šućur et Al. 2020, 221.
[1780] Tkalčec 2016, 357–358, Fig. 1.
[1781] Šućur et Al. 2020, 217, 226, Cat. no. 1, Pl. 6/1.
[1782] Šućur et Al. 2020, 221.
[1783] Bíró 2021A, 43, 88. kép.

4.5.2. Veretek

A különféle, ruházathoz kapcsolható vereteket három csoportra osztottam: szíjbujtatók, a kronológiai kitekintéssel is különválasztott applikációk (veretek), illetve a honfoglaló anyagtól mindenféleképpen különválasztandó szíjvégek.

4.5.2.1. Szíjbújtató veretek (62. kép)

A szíjbújtató veretek szinte minden esetben bronzból öntöttek, és többféle technikai kialakításúak. Általában keskeny szíjazat összefogására szolgáltak, bár szélesebbekre is van példa. A forma és a méret a legritkább esetben keveredik. A fényképes táblán (62. kép 18) közölt bújtató teljesen idegennek számít, vélhetően a modern kor terméke.

Masnis veretek (62. kép 1–2). A legnagyobb számban azok a kisméretű veretek kerültek elő, melyek masni formáját egy-egy vízszintes vonalakkal vésett virágszirom forma, illetve a köztük elhelyezkedő pontkör dísz adja (62. kép 1). A tárgyak teste egyben öntött, ami a töredékes állapotban megmaradt daraboknál is feltételezhető: Apáca (1), Gerendás (1), Kisfecskés (1), Pereg (1), Szénás (3), Szőlős (2). Feltűnő a szőlősi darabok, össz-leletanyaghoz viszonyított relatív nagy száma, illetve hiányuk a gazdag leletanyaggal jellemezhető Csorvás, Szentetornya vonatkozásában. A masni formájú veretek következő csoportjába sorolt darabok is keskeny szíjazathoz tartoztak, háromszögformájú széleik kisebb peremmel rendelkeznek, mely két trapéz formájú részre és köztük egy kerekded összekötő tagra oszlik (62. kép 2). Ezeket a mélyedéseket fehér zománccal töltötték ki – ami azonban csak a tárgyak egy harmadánál, és azok esetében is töredékesen maradt meg. A múzeumba jutott példányok mindegyike töredékes. A ránk maradt információk alapján vélelmezhető, hogy ezeket a darabokat nem egyben öntötték, hátsó oldalukat a szárak visszahajlításával alakították ki. A nyolc darab négy település területéről került elő: Gerendás (1), Szénás (4), Szentetornya (1) és Szőlős (2). Szénás és Szőlős jelen esetben is külön figyelmet érdemel.

Rombusz formájú veretek (62. kép 5–10, 15–17). Egyedi csoportjukat az üvegberakással díszítettek alkotják. Az előzőekhez képest szélesebb szíjazat összefogására voltak alkalmasak. Ezek fejét egymással szembefordított szív-, illetve gomba formájú, peremmel tagolt mélyedések teszik ki, a mélyedésekben – ebben az esetben is fehér zománc maradványával (62. kép 5).[1784] Minden darab töredékes, de biztosan kijelenthető, hogy a darabokat nem egyben öntötték, hátsó oldalukat ebben az esetben is a szárak visszahajlításával alakították ki. Összesen négy példányuk ismert, mind a négy Fecskés területén került elő. Csorvásról származik egy, a fentiekhez nagyon hasonlatos példány, azzal

[1784] Veretként középkori környezetből fehérorosz területről v.ö.: Egoreichenko 2016, 343, Рис. 3/6–7.

a kis különbséggel, hogy esetében a szív-, illetve gomba formájú mélyedéseket nem üvegzománccal töltötték ki, hanem háromszirmú virág domborított mintájával tagolták a teret (62. kép 6). A tárgy aranyozott. Ugyancsak aranyozottak azok a rombuszfejű darabok, melyek sarkait egy-egy téglalap formájú kitüremkedés, míg hosszanti átlóját egy keskenyebb bordadísz uralja (62. kép 15). Hátsó oldalaikat a szárak visszahajlításával alakították ki, ezek is szélesebb szíjazat összekapcsolására voltak hivatottak: Csorvás (1), Komlós (1). Csorvás, Fecskés és Pereg anyagában további rombuszfejű darabokat találunk, egyedi módon, jóllehet a típushoz kapcsolható mintakincsekkel és technikai kialakításokkal (62. kép 7–10, 16).[1785] Ezek közt keskenyebb és szélesebb darabok is akadnak. A fecskési két, széles darab domborított díszítései közt egyaránt négy-négy lyukkal áttört (62. kép 17).

Szárnyas, dudoros veretek (62. kép 3–4). Kisméretűek, egyben öntöttek. Fejük szélét, általában azok síkján túlnyúló módon egy-egy dudor tagolja, a tárgyak téglalap formájú feje általában nem szabályos, egy-egy esetben még látszik azok eredeti, szárnyat mintázó formája. Ritkán az aranyozás nyoma is megfigyelhető rajtuk: Csorvás (2), Földvár (3), Gerendás (1), Mezőhegyes (1) és Szentetornya (1). Magas számuk miatt a földvári három darab a legszembeötlőbb, ráadásul másféle szíjbújtató innen egyáltalán nem ismert.

Egyszerű, domború veretek (62. kép 11–14). A szíjbújtatók népesebb családját alkotják az egyszerű darabok. Aranyozott fejük általában domború, D-átmetszetű, két trapéz átmetszetű példányt soroltam ide a formai közelség kapcsán (mindkét darab Szénásról került elő). Szélesebb szíjazathoz tartoztak, hátsó oldalaikat minden esetben a szárak visszahajlításával oldották meg. Egyik csorvási töredéken ez szerencsés módon látható is: a szár, visszahajlított vége gondosan lekerekített (62. kép 13). A trapézformájúakkal együtt összesen 11 példányuk ismeretes az alábbi bontásban: Csorvás (3), Fecskés (2), Gerendás (2), Szénás (3), Szentetornya (1). Az itt bemutatott tárgyak (50 db) nagy valószínűség szerint szíjbújtatók lehettek. Közelebbi funkciójuk azonban nem minden esetben egyértelmű, miként korszakolásuk sem. A zárt típusok esetében felmerülhet, hogy a sarkantyúk felcsatolásához használhatták őket, miként erre karoling környezetből több példát is ismerünk.[1786] A masni alakú veretek első csoportjának analógiái ismertek a közeli Csabacsüdről.[1787] A masni alakú veretek második csoportjába tartozók igen jó párhuzama került elő Bánd, Essegvár udvarán lévő temetőjéből – a tárgy sajnálatos módon szórvány.[1788] Az egyszerű, domború változat példánya ismert a régiónkkal feltűnően sok hasonlóságot mutató Szata/Sotin (Hr) lelőhely

[1785] A 62. kép 10 alatti példány csak erős jóindulattal sorolható ebbe a csoportba.
[1786] Petrinec 2009; Petrinec 2010; Jakubčinová 2014, 124, onr. 1/3; Vích et al 2021, 392, obr. 7/3, 22/16.
[1787] Köszönöm Czesznak Zsoltnak az információt, és azt, hogy számomra a kérdéses tárgyak fotóit elküldte!
[1788] Nagy 2020, 49, 7. kép 5.

szórvány anyagból.[1789] Marija Birtašević Dunadombó/Dubovac (Srb) leletanyagából datálás nélkül közölt hasonlót.[1790] Kalmár János füleki vár anyagát közlő munkájában talán ilyenek láthatóak.[1791] A sok talányt erősítik a Regécről, fémkeresős kutatások során előkerült darab is.[1792] Itt szeretném felhívni a figyelmet a Sárospatak, Baksahomok lelőhelyről ismert szíjbújtatóra is.[1793] Bollók Ádám a sárospataki, sarkantyú rögzítéséhez használatos szíjbújtatót, több más, késő karoling, Kárpát-medencei lelettel együtt, a honfoglaló magyarok kalandozása során szerezett zsákmányként értékeli.[1794]

A Száraz-ér mentén, az attól délre elhelyezkedő településekről jóval kevesebb került elő belőlük. A középtáj belsejében nagyobb számban és kiegyenlítettebben fordulnak elő, a településeken belüli koncentrációjuk is megfigyelhető. A dudoros példányok jelentős része Földvárról ismert. Apáca és Szőlős területéről kevesebb tárgy jutott be a múzeumba, így területükön jelenlétük, nagyobb száma szintén atipikus. A fecskési üvegberakásos darabok egymáshoz hasonlatosak, felmerülhet összetartozásuk is. Két darab közülük egymáshoz közel (50 méteres távolságra) került elő, ám a másik két darab ezektől jóval távolabb, mintegy 200–350 méternyire, ami már nem írható a mezőgazdasági művelés számlájára.

4.5.2.2. Applikációk

Az övekhez, pártaövekhez tartozó veretek esetében a megoldás öszvér, hiszen a már tapasztalt technikai alapú csoportbeosztás kronológiai beosztással keveredik.

„Karoling" veretek (63. kép). Egy jól kürülhatárolható csoport kapta ezt az elnevezést. Ezek közt van néhány, bizonyíthatóan karoling szíjvég (63. kép 11–12),[1795] de a többség csak rokonítható velük. A rokonság érzete formai, illetve technikai kivitelezés hasonlóságán alapszik, ami ráadásul a szokásos leletanyagtól ezt a csoportot idegenné is teszi, fokozva különállásukat és sugallva ezáltal összetartozásukat. Ilyen példának okáért a fehér üvegbetét használata (63. kép 6–7), ami a sarkantyúk szíjazatához kapcsolható (?), masni alakú veretek egyik csoportjánál is megfigyelhető (62. kép 2). Vagy ilyen elem a sok esetben aranyozott veretek közepén meglévő markáns borda, ami a rombusz formájú szíjbújtatókkal kapcsolható nagy valószínűség szerint össze (62. kép 15). További összekötő elemnek érzem a szíjvégek felső részén megfigyelhető, a tárgyak hosszanti síkjára merőleges bordát, bordákat, illetve a felső részt lezáró szamárhátíves kialakítást. A bizonyíthatóan karoling

[1789] Ilkić 2010, 386, 391, T III/7.
[1790] Birtašević 1961, 44, T. XI/23.
[1791] Kalmár 1959, XXII. t.
[1792] Köszönöm Bakos Gábor szíves szóbeli közlését!
[1793] Horváth 2020, 280, 185. tábla 4.
[1794] Bollók 2014 110, Fig. 6/1.
[1795] Prohászka–Rózsa s.a.

szíjvégek (63. kép 11–12) mellett az ide sorolt darabok több, mint fele pajzs alakú, aranyozott, függőleges bordával ellátott (63. kép 1–3): Csorvás (4), Fecskés (1), Gerendás (1), Komlós (1), Pereg (1), Szénás (1), Szentetornya (1). A fehér email-betétes szíjvégek Gerendásról (1) illetve Szénásról (1) kerültek elő (63. kép 7), míg a maszkos vereteket szintén Gerendáson és Szénáson találták a keresősök (63. kép 6). Az egyéb darabok (63. kép 4–5, 8–10) lelőhelyei: Gerendás (1), Kisfecskés (1), Pereg (2), Szénás (1), Szentetornya (1). A szamárhátíves, függőleges középvonalában masszív bordával tagolt szíjvégekhez a legközelebbi analógiát keleten találtam, így többek között Bolsije Tigani temetőjében.[1796] Ettől a területtől délebbre található, a szaltovói III. horizontba sorolható Sztyerlitamak (Стерлитамак, Ru) leletanyaga több okból is érdekes számunkra, itt ugyanis *az 'Urál-vidéki török' csoport hatását csupán néhány egyedi lószerszámdísz és egy hármas szíjelosztó korong esetében (59. kép 1–3, 5) lehet megállapítani*.[1797] A lószerszámdísz szíjvége a mieinkhez hasonlatos, de a vele együtt említett szíjelosztó karika is a kisfecskési (67. kép 7) darabunkhoz igen hasonló karakterű. A hazai korszakazonos anyagot áttekintve sem tudunk sokkal többet felmutatni: borda nélküli, szamárhátíves változatok kerültek elő Kolozsvár, Zápolya utca 11. számú sírjából.[1798] Némileg közelebb visz a megoldáshoz, valójában azonban nem a Várna katalógusban közreadott aranyozott, szamárhátíves, függőleges bordadíszes szórvány darab, melyet publikálói a 9–10. századra kelteztek.[1799]

Honfoglaláskori leletanyag (64–67. kép). Az alábbiakban felsorolt tárgyakat biztos kronológiai besorolásuk miatt külön kezelem. A régióban közel 100, viselethez kapcsolható 10–11. századi tárgy található. Ezek egy- vagy kéttagú csüngős veretek különálló darabjai, egyéb, ruházathoz, cipőhöz tartozó veretek, szíjvégek és szíjelosztó karikák.

Csüngős veretek (64. kép; 65. kép 9–20). A Kárpát-medencében széles körben elterjedt honfoglalás kori csüngős vereteknek két alaptípusa létezik: a két-, illetve az egytagú változat.[1800] Az orosházi anyagban is szép számmal megtalálhatóak ezek, az egykoron ingnyakat díszítő tárgyak. A 65. kép 9–20 alatt bemutatott veretekhez minden bizonnyal csatlakoztak egykoron alsó, csüngős tagok – melyek a 64. kép alattiak közt keresendők. De a formai analógiák alapján az egytagú csüngők is szerves részét alkották a korabeli viseletnek. A csüngős veretek felső részének tartott veretek ritkábban kettő (65. kép 9–10), általában egy szegeccsel kapcsolódtak a ruházathoz. Külső oldaluk középső része domború, melybe több

[1796] Halikova–Halikov 2018, Табл. XIV/2, 25.
[1797] Komar 2018, 181; Mazsitov 1981, Рис. 48/38, 40.
[1798] Gáll 2013, 278, 134. tábla 1–4.
[1799] Türk et Al. 2021, 465, Pl. 226/2.
[1800] Langó–Türk 2011.

esetben is kisebb kerekded lyuk (65. kép 12–13, 15–16) mélyül. A középső domború rész, illetve a duzzadt peremet elválasztó mélyedés néhány esetben gyöngykeret szerű mintasorral díszített (65. kép 12–14, 17). A csüngős veretek alsó része/egytagú veretek közt található a felső veretekhez hasonlatos kialakítású darab, ahol a középső részt egy, a tárgy kontúrját követő enyhe kiemelkedés uralja (64. kép 1). Itt a fül a tárgyon félig kitüremkedik, ez olyan sajátosság, ami a többi példány esetében nem fordul elő. A legtöbb darab teste lekerekített álló rombusz formát mutat, a felvarrásra / a felső taghoz való csatlakozásra szolgáló fülük a formán belül került kialakításra (64. kép 2, 4–12). Ezeket a tárgyakat szélükön általában léckeret díszíti, középső részükön hármas szerkezetű indadísz található. Egy példány eme utóbbi díszítést nélkülözi, annak teste a lyuk mellett további három áttörést visel (64. kép 12). Ehhez a darabhoz is – mint az összes ép példány esetében – a lekerekített rombusz formájú test alsó végéhez hosszanti nyúlvány csatlakozik. Ezek legtöbbje egyszerű, egyenes, de van három példány, ahol ez tagolt (64. kép 10–12). A 64. kép 3 alatt bemutatott példány többszörösen kilóg a sorból: az egykor szegeccsel felrögzített veretet másodlagosan alakíthatták át csüngős veretté (?). A bemutatott felső- és alsó csüngős veretek a következő lelőhelyekről származnak: Csorvás (0+4), Fecskés, (1+1), Komlós (1+2), Pereg (2+2), Szénás (3+1), Szentetornya (2+1), Gerendás (1+0), Kisfecskés (2+0). Első sorban a Kárpát-medence déli részén terjedtek el. Balkánon való széles körű elterjedésüket areális kapcsolatokkal magyarázzák.[1801] Kárpát-medencei előfordulásuk a 10. század eleje és a 11. század közepe közti időszakra tehető.[1802] Legutóbb Langó Péter és Türk Attila foglalkozott velük, ismételten felhívva a figyelmet a magyar és a bolgár veretek közti nagyfokú hasonlóságra.[1803]

Kúp alakú / félgömbös veretek (65. kép 1–8). A kerek veretek között vannak olyanok, melyek nem kéttagú csüngős veretek felső tagjai, hanem önmagukban állóak. Ezeken nyoma sincsen olyan nyúlványnak, amihez egy esetleges alsó tag kapcsolódhatott volna. Kúpos/félgömbös formát mutatnak, felületük általában gazdagon díszített, amit a kopottság miatt nem lehet pontosan leírni. A hagyományos kerek veretekkel szemben ezek általában szélesebbek, átmérőjük nagyobb. Felerősítési módjuk kétféle. Az elsőbe azok a darabok kerültek, melyek felerősítését egy hosszabb szegeccsel oldották meg. Mindhárom példánynál megfigyelhető, hogy a szegecs a belső test oldalfalához kapcsolódik, visszahajlított vége egy szimmetrikus, szabályos fület képez. Mindhárom darab Csorvásról került elő, kettő közülük biztosan egy mintakinccsel rendelkezik (65. kép 1–2), a harmadik vélhetően csak részben (65.

[1801] Bálint 1991, 123–136.
[1802] Révész 2008, 327.
[1803] Langó–Türk 2011.

kép 3). A második csoportba azok a veretek kerültek, melyek esetében a rögzítés számára két kis fülecskét alakítottak ki. Ezek a fülecskék ugyanúgy visszahajlítottak, mint azt az előbbieknél láttuk, csak azoknál jóval kisebbek. A belső oldalon, közel a tárgyak pereméhez, egymással szemben helyezkednek el (65. kép 4–8): Csorvás (1), Komlós (1), Szénás (2), Gerendás (1). Minden darab kopott, a pontos kompozíció esetükben sem határozható meg, ennek ellenére változatosnak tűnnek. Az itt felsorolt darabokhoz hasonlók a régióban Szegváron, Csongrádon illetve Bakson kerültek elő.[1804] A tárgyakat közreadók minden esetben látják a csüngős veretekkel való hasonlóságukat, és azoktól méretbeli illetve jellegbeli különállásukat is. A baksi veretek kiváló párhuzama a csorvási anyagban fellelhető (65. kép 2), lehet, hogy egy műhelyben készültek. Ez felvetés szintjén sem haszontalan, hiszen az itt felsorolt Csongrád vármegyei példák mellett a Kárpát-medencében csak Erdélyből, Várfalváról, Nagyváradról: Oradea-Salca (Ro), Oradea-Cazarma Husarilor (Ro) illetve Püspökladány, Eperjesvölgy lelőhelyről ismerünk biztos analógiát.[1805] Erdélyben a tárgyak kései, 11. századi környezetből származnak,[1806] és ugyanez mondható el a Tisza két partján előkerült párhuzamok vonatkozásában is.[1807] A békés-povádi temető 61. sírjából előkerült vereteket nagy valószínűség szerint bevonhatjuk ebbe a körbe – a gyenge fotók ellenére is.[1808]

Szíjvégek (67. kép 1–5). Öt szíjvég sorolható a 10–11. századi leletanyagba, mindegyik öntött. Ezek egy része hosszú, keskeny, végeik lekerekítettek, kissé elkeskenyedőek. A szíjhoz két csappal kapcsolódtak: Csorvás (1), Pereg (1), Szentetornya (1) illetve Szénás (1). Az ötödik darab minden tekintetben különbözik a többitől: rövidebb, tömzsibb, felső vége fecskefark-kialakítású, kétoldalas veret egyik fele: Szentetornya (1). A szentetornyai szíjvég felületét ritmikusan ismétlődő meanderek díszítik (67. kép 2), Kárpát-medencei párhuzama Tiszakeszi, Szódadombon, fémkeresős tevékenység közben került elő.[1809] Révész László a Kárpát-medencében párhuzam nélküliként írta le a darabot.[1810] Jó példát találunk azonban Gotlandon,[1811] Belorusz területen Zamoshe lelőhelyen (fecskefarkos

[1804] Bende–Lőrinczy 1997, 230–231, 15–16. kép; Balogh et Al. 2017, 672–673, 12–13. kép.
[1805] Gáll 2013, 532, 283. tábla 25/12; Cosma 2002, 208, Pl. 176/3; Harhoiu–Gáll–Lakatos 2009; Cosma 2002, 210, Pl. 179/6–8, 10, 12; Nepper 2002, 186. t. 7.
[1806] Dragotă 2014, 215.
[1807] Bende–Lőrinczy 1997, 234; Balogh et Al. 2017, 679.
[1808] Trogmayer 1962, 20, III. t. 12–14.
[1809] Fischl et Al. 2017, 160, 9. kép 2.
[1810] A tiszaberceli 2. sír szíjvége megítélésem szerint a miénk kiváló párhuzama. A tárgyról leírást nem találtam, a róla készült fénykép pedig nem a legjobb minőségű (Kiss 1937, 241, 15–16). Külön meg kell jegyeznem, hogy ebben a tiszaberceli sírban S-végű hajkarika is volt. Hasonló darab tűnik fel Rosta Szabolcs videójában Bugacról: https://www.youtube.com/watch?v=1xMvMw1UcBI (letöltés dátuma: 2025.07.19) a 32. percnél.
[1811] Arne 1914, 130, Fig. 156.

felső végződéssel) a 10–12. századra keltezve.[1812] Szuzdal környékéről Zaytseva ismertetett hasonló darabot, megjegyezve egyben azt is, hogy az ilyen hegyes végű szíjvégek Izlandtól Gotlandon át az észak orosz területekig széles körben elterjedtek.[1813] Ide sorolhatjuk a Novgorod régióból, nagyon szűk keltezéssel (11. század közepe – 12. század eleje) közreadott példányt is.[1814] A Bilyarból ismertetett szíjvéget a 10. század végére, 11. századra keltezték közreadói.[1815] Türk Attila és munkatársai az ún. Varna book hasábjain adtak közre a szentetornyaival rokon szíjvéget, amit katalógusukban a 9–10. századra kelteztek.[1816] A 67. kép 3 alatt bemutatott szíjvéghez hasonlatosat Stanislav Stanilov közölt Preslavból.[1817] A 67. kép 5 alatt látható szíjvég töredékéhez hasonló darabokat Murasheva a 7. csoportba sorolta könyvében – a fentebb ismertetett darabokhoz hasonlóan.[1818]

Övveretek (66. kép). Az övveretek közül több olyan is található, melyek jelentős mennyiségű párhuzammal bírnak az Al-Duna területéről, így a mai Bulgária északkeleti részéből, illetve Dobrudzsából. Ezeket a darabokat *bolgár övveretek*nek neveztem el, elsősorban azért, mert a közelmúltban több olyan műhelyközpont is előkerült Pliska és Preslav birodalmi központok közelében, ahol ólomból készült öntőmintáik, rontott- és félkész példányaik alapján a nemzetközi kutatás új erőre kapott, illetve új irányt is vett.[1819] Ebben, a szinte napról-napra növekvő anyagban található az igen jól körülhatárolható, ún. preszlavi típusú veretek csoportja (66. kép 13): Kopáncs (1). Több olyan, álló vagy fekvő levél formájú darab van az orosházi leletanyagban, melyek egyik, esetleg mindkét végén gömbszerű kitüremkedés, mélyített középső részükön sima-, esetleg túlburjánzott háromosztatú levél/indadísz látható (66. kép 2–7): Szénás (2), Csorvás (1), Fecskés (1), Pereg (2). További darabok is az eddigiek alkotta körbe sorolhatóak. A veretek teste karéjos elemekkel tagolt, általában ezek találkozásánál a fentebb leírt gömbös kitüremkedés látható, ezek száma 3–5 közt váltakozik (66. kép 8–10): Szénás (1), Csorvás (1), Fecskés (1). Ezekhez kapcsolódnak azok a szív- és hozzá formailag közel álló csepp-forma darabok, melyeket a négy gömbös kitüremkedés, illetve a test formáját követő belső részt uraló umbószerű kitüremkedés jellemez (66. kép 11–12): Komlós (1), Kopáncs (1). A bolgár veretek sorába sorolható az a Peregen előkerült négyzetes veret (66. kép 17), melynek peremét, illetve középső, indaszerű mintát kijelölő, mélyített granulációt imitáló díszítés fedi. A tárgy aljának közepén hosszan

[1812] Ken'ko 2012, Рис. 20/14.
[1813] Zaytseva 2014, 365, Рис. 2/12 v.ö.: Milovanova 2024, Рис. 5/23.
[1814] Sobolev–Toropov 2010, 360, Рис. 1/13.
[1815] Istoriya Tatar 2006, számozatlan színes táblán.
[1816] Türk et Al. 2021, Pl. 242/5.
[1817] Stanilov 1995, 125, Обр. 8/99.
[1818] Murasheva 2000, 61, Рис. 90.
[1819] Doncheva 2017; Nikolov 2018, 276, 3–5. lj; Doncheva 2025.

lenyúló keskeny, egyenes tag látható. Egy másik téglalap formájú, szintén kis méretű áttört darab egyik hosszanti oldalának közepén csatszerűen elkeskenyedik (66. kép 18). A leletek között található további darabok nem, vagy esetlegesen vonhatók be a bolgár veretek csoportjába. Ezek közt három indadíszes (66. kép 14–16): Szénás (2), Komlós (1), egy pajzsformájú (66. kép 22) Gerendásról, egy kerek, emberfejet ábrázoló veret Szentetornyáról (66. kép 1) található, illetve – feltűnő módon – az egyetlen aranyozott ezüst, rombuszalakú veret (66. kép 21) Peregről.

A „Preszlavi" típusú övdíszek.[1820] A bolgár és nemzetközi szakirodalom nevezéktana mellett a magyar régészeti munkák körében a gerezdelt mintájú övdíszek elnevezés honosodott meg.[1821] A csoportba tartozó darabokra általában jellemző a pajzs alakú test, a körvonalain megjelenő, általában öt kidudorodás, a középső, csepp/szív alakú umbó, amit magasabb szegély, esetleg álgyöngysor keretez.[1822] Az itt bemutatott anyagban egy példány van (66. kép 13), amit a Bonev–Doncheva szerzőpáros a 3/V csoportba sorolt a novoseli tipológia alapján: az alcsoportba azok a darabok kerültek, melyeken szív-alakú áttörés található.[1823] Ez a darab Kopáncson került elő.[1824] A Kárpát-medencei, „preszlavi" típusú / gerezdelt mintájú övdíszek között a szív-alakú áttöréssel bíró, a bütykök megfogalmazásában és az umbó körüli álgyöngykeret tekintetében is egységes csoportot alkotnak a kopáncsi példány párhuzamai. Ezek közül a Szentes–Nagyhegyen, Szentes–Nagyhegy, Bogyó Jánosné földjén, Gyulafehérváron illetve a Miskolc–Repülőtéren előkerült példányok szerepelnek Langó Péter összefoglaló munkájában,[1825] míg a Verebélyen előkerült szórvány, új elemnek tekinthető.[1826] Kiváló párhuzamként említhetők a Földeákról újonnan bemutatott kollekció darabjai is.[1827] Formai jegyek alapján (umbó, bütykök) a magyardiószegi és a taksonyi leleteket Révész László bevonta a csoportba.[1828] Nem meglepő tehát, hogy a már említett, viszonylag kis mennyiségű honfoglalás kori kopáncsi leletanyagban ilyen veret is található (66. kép 12).[1829] A „preszlavi" típusú – és a velük kapcsolatba hozható bulgáriai műhelyekben

[1820] Több video is megtalálható az interneten magáról a preszlavi kincsről (az említett veret 2:42-nél tűnik föl): https://www.youtube.com/watch?v=3TaD40Wz7kc&t=120s
[1821] Révész 1996A, 109.
[1822] Bonev–Doncheva 2011, 110.
[1823] Bonev–Doncheva 2011, 110, Таб. XXXIV/251–255, Таб. XXXV/256: група B.
[1824] Szigeti 2021B, 15, 17. kép.
[1825] Langó 2020; Megay 1956; Ciugideanu–Pinter–Rustoiu 2006, 52, Kat. 113.
[1826] Nevizánszky–Prohászka 2020, 80, 51. kép.
[1827] Varga 2024, 381, Fig. 3–4.
[1828] Révész 1996A, 109.
[1829] Szigeti 2021B, 15, 18. kép.

készült – övveretekkel széles körben foglalkozott a magyar és a nemzetközi kutatás.[1830] Legutóbbi összefoglalásukat Langó Péter végezte el a magyar kutatás oldaláról.[1831] *A jelenlegi ismeretek tükrében nem igazolható tehát az a felvetés, hogy a iatrusi veretek a magyarok balkáni kalandozásai nyomán terjedtek volna el. A tárgytípus jelen van a Kárpát-medencei leletanyagban is, azonban csak jóval kisebb számban, így nagy valószínűséggel ezeket a darabokat a 10. századi magyar tulajdonosaik vagy bolgár kereskedőktől szerezhették be, vagy bolgár minták alapján készíttethették helyi ötvösökkel, ugyanúgy, ahogy a szintén déli párhuzamokkal rendelkező karosi, taksonyi és magyardiószegi darabok esetében is ezek a lehetőségek jönnek szóba.*[1832] Meglátásával annyiban vitatkoznék, hogy nem számol a bolgár területek felől történő beköltözés lehetőségével. Pedig éppen a „preszlavi" kincs az, amelynek elrejtését maga a főváros, Preslav – azaz a Bolgár Cárság keleti felének – bizánci elfoglalásához lehet kapcsolni, ami egyben magában hordozza a bolgár előkelők és kíséretük Kárpát-medencébe történő menekülésének lehetőségét is. A 971. évi eseményeket követő, Kárpát-medencei beköltözés teoriáját mind magyar, mind bolgár oldalról kronológiai (és talán etnikai) tekintetben is feszíti a zempléni sír,[1833] ahol hatalmas mennyiségben kerültek elő ilyen jellegű veretek. Alapvetően nem kellene, hiszen a „preszlavi" típusú övveretek általában a 10. század középső harmada és a 11. század eleje közötti időre keltezhetőek.[1834] Jóllehet legújabban Stella Doncheva és munkatársai a nadarevoi műhelyközpont anyagát – benne a „preszlavi" típusú övveretekkel a 10. század első két harmadára keltezte az érmek alapján.[1835] Megfontolandóak ugyanakkor Milica Radišić, a szerbiai bolgár veretek kapcsán megfogalmazott gondolatai. Véleménye szerint ezek a veretek olyan későrómai eredetű központokban kerültek elő, melyeket a helyi erőkkel szövetségben tartottak kézben a bolgárok.[1836] A Niš melletti Svrljigből többek közt egy szív-alakban áttört díszű veret is előkerült,[1837] de ezen felül több olyan darab pontos mása, illetve nagyon közeli analógiája is, melyek az orosháza-környéki anyagban is fellelhetőek (66. kép 5, 10, 12). Preszlavi típusú

[1830] Diaconu–Valceanu 1972, 154, Fig. 62/2, 295, 297, Fig. 173/11; Csirkov 1990; Nikolov 2006; Doncheva 2011; Paraschiv-Talmațchi–Talmațchi–Şova 2014; Grigorov 2018; Nikolov 2018; Paraschiv-Talmațchi 2018, 393–394, Pl. II/12, III/12; Paraschiv-Talmațchi–Custurea 2018; Doncheva 2020; Türk et Al. 2021, Pl. 199–204; Paraschiv-Talmațchi 2021.
[1831] Langó 2020.
[1832] Langó 2020, 474.
[1833] Budinský-Krička–Fettich 1973. A zempléni sír gazdag irodalmából csak két, nemrégiben megjelent munkára szeretnék utalni. Vida Tivadar összegzéséből látható, hogy a zempléni, ujjtámaszos gyűrűs fülű csésze 10–11. századi keltezése sem elvetendő (Vida 2024, 408). Pórszász Anna gyűjtötte össze legutóbb a honfoglalás kori vaspántos favödröket. *Az egyedüli korai darabnak a zempléni sírban előforduló példányt tarthatjuk* – írja (Fülöp et Al 2024, 120–121).
[1834] Langó–Patay-Horváth 2016, 579.
[1835] Doncheva–Ivanov–Tihov 2024, 73–74, Fig. 6.
[1836] Radišić 2018, 154.
[1837] Radišić 2018, Fig. 6.

veretet tett közzé doktori értekezésében „Обала Дунава“ lelőhely-megnevezéssel.[1838] A lelet pontos előkerülési helye nem ismert, azt nagy valószínűség szerint Belgrádtól délre lévő Dunaszakaszt kísérő partvonulaton, Szendrő/Smederevo (Srb) környékén találták.[1839] Mindez egyrészről felveti annak lehetőségét, hogy a preszlavi típusú veretek, különösen azok szív-alakban áttört változatai is egykori viselőjük hasonló feladatokat láthattak el a Kárpát-medencében, mint a Milica Radišić által vizsgált területeken és hasonló környezetben. A magyarországi darabok egyértelműen fontos központokhoz kapcsolhatóak. A szentes-környékiek a Böldi-rév melletti Nagyhegyen kerültek elő, ami évezredes átkelő a Tiszán, a miskolci példány a régió jelentős sóútja a Sajó mellett található. A verebélyi szórvány lelet pedig az egykori római tábor bejáratánál került elő – szintúgy kiemelten fontos út mellett.[1840] A gyulafehérvári lelet földrajzi helyszíne pedig önmagáért beszél. Legutóbb Bács Kiskun vármegye területéről közöltek hasonló vereteket, egyéb „bolgár jellegű“ leletanyag társaságában, sajnálatos módon a lelőhely megnevezése nélkül.[1841] Végezetül egy véleményem szerint fontos tényt kell megemlíteni ezekkel a veretekkel kapcsolatban. A Kárpátok és az Al-Duna régióját kelet felé ezek a veretek csak ritkán hagyják el.[1842] Néhány példányuk ismert Szuzdalból.[1843] Zaytseva ismertetésükkor megjegyezte, hogy ezek a veretek gyakorlatilag ismeretlenek Oroszország területén.[1844] Ismerve a bolgár és magyar párhuzamokat a szuzdali darabokat késő kazárnak, és így szuzdali előfordulásukat is déli eredetűnek tartja.

Téglalap alakú (áttört) veret (66. kép 17–18). Amíg az ún. bolgár – így a csoportjukba sorolható preszlavi – veretek értelemszerűen Bulgáriában, a vele regionálisan szomszédos Romániában illetve Magyarországon fordulnak elő első sorban,[1845] addig találkozunk olyan verettel is, melynek képviselői jelen vannak a tárgyalt régióban, bár párhuzamaik messze északra vezetnek bennünket. A Peregen előkerült téglalap alakú veret (66. kép 17) pontos párhuzamára az ún. „Várna book” hasábjain akadtam, ezt közreadói a 10. századra keltezték.[1846] További jó párhuzamai az Al Duna vidékén kerültek elő, mind a román, mind pedig a bolgár oldalon. Adamclisi[1847] vagy Oltina[1848] településen előkerült példányokról a

[1838] Radišić 2020, T. 26/27.
[1839] Köszönöm Milica Radišić szíves, szóbeli közlését!
[1840] Nevizánsky 2013, 114, Obr. 4, 13.
[1841] Gulyás et Al. 2023, 867–869, 22. kép.
[1842] Csirkov 1990.
[1843] Zaytseva 2014, 372, Рис. 4/7–8.
[1844] Analógiakánt Murasheva 2000-re hivatkozva említ párhuzamot Szentpétervár környékéről.
[1845] Kivételesnek számít földrajzi vonatkozásban a moldáv területen, Sztarije Badrazsi lelőhelyen előkerült leletegyüttes (Csirkov 1990; v.ö.: Spinei 2009, 256, Fig. 27).
[1846] Türk et Al. 2021, Pl. 93/7.
[1847] Paraschiv-Talmațchi–Talmațchi–Şova 2014, 170, Pl. VI/1.

jellegzetes nyúlványszerű tag hiányzik, miként az általam továbbiakban bemutatásra kerülő analógiák esetében is.[1849] Az adamclisi és oltinai darabok, Várnai Múzeum gyűjteményében fellelhető analógiái állítólag a 8–9, illetve a 9–10. század fordulójára keltezhetőek. Jellegében a mi darabunkhoz szintén hasonlatos tárgyat mutat be Nikolov a Kotel Történeti Múzeum anyagából.[1850] Külön ki kell emelni Odărci (Bg) települési anyagában található, 9–10. századra keltezett négyzetes vereteket,[1851] mivel köztük a peregihez hasonlatos sima, illetve az ún. áttört típusok is megtalálhatóak. Az áttört díszű négyzetes veretekkel a magyar régészeti kutatás részéről legutóbb Ilés Andrea foglalkozott.[1852] Hangsúlyozta az ide sorolható leletek széleskörű eurázsiai elterjedését a korábbi szakirodalom eredményeinek bevonásával,[1853] és vizsgálta a magyar-viking kapcsolatok lehetőségét is.[1854] Viszonylag jó párhuzamként említhetjük azt az emberfejet ábrázoló veretet, ami csüngős veret része lehetett egykoron.[1855]

Szíjelosztó karikák (67. kép 6–7). A leletanyagban két szíjelosztó karika található. A Kárpát-medencében gyakoriak,[1856] de funkciójuk a sírból származóak esetében sem biztos. A Szeged Öthalom, V. sz. homokbánya lelőhelyen előkerült példánynak publikálóik szerint a tegez felfüggesztésében lehetett szerepe.[1857] A két orosházi darab feltétlenül egy csoportba tartozik, együtt tárgyalom őket, jóllehet egymástól igen különbözőek. A Szentetornyáról előkerült példány (67. kép 6) szabályos körformát mutat, melyhez három, duzzadt szív alakú összekötő tag révén egy kerek belső rész csatlakozik, amin három egymással háttal fordított peltaalakú-, és köztük duplavezetésű háromszögforma díszek láthatóak. A másik (kisfecskési) ezzel szemben háromszög formát mutat, melynek sarkain négykaréjos kapcsolótagok kötik össze a térben is kiemelkedő, díszítetlen háromszögformát (67. kép 7). A hazai anyagban található szíjelosztó karikákkal mélységében nem foglalkoztak. Az imént említett Szeged, öthalmi lelőhelyen a szentetornyai darabhoz – szívecskés összekötő tagjai révén – hasonlatos példány ismeretes,[1858] az egyik sárrétudvari példány pedig a kisfecskésihez áll stílusában

[1848] Paraschiv-Talmațchi–Custurea 2018, 368, Pl. I/3.
[1849] A nyúlványos és az áttört tagos négyzetes veretek összefüggésére jó példa Birka 716. sírjában lévő példányok egy csoportja (Arbman 1943, Taf. 89).
[1850] Nikolov 2006, 156, Обр. 1/8.
[1851] Dončeva-Petkova–Ninov–Paruşev 1999, 105, Таб. 50/657–661.
[1852] Ilés-Muszka–Angyal 2021.
[1853] Schulze-Dörrlamm 1988; Murasheva 2000.
[1854] Ilés-Muszka–Angyal 2021, 26.
[1855] A 66. kép 1 alatti veret párhuzama. A tárgy Jászfelsőszentgyörgyön került elő. Köszönöm Mezei Róbert figyelmességét, Gulyás Andrásnak a hivatkozás lehetőségét!
[1856] Pl.: Budaörs: Melis 1992, 7. kép.
[1857] Türk–Lőrinczy 2015, 79; v.ö: Pálóczi Horváth 1971, 29, 34. lj.
[1858] Türk–Lőrinczy 2015, 30, 92. kép 3.

közel.[1859] A tágabb orosházi régióból további példákkal gyarapíthatjuk az analógiák sorát.[1860] Az Ukrán Nemzeti Múzeumban található szíjelosztó karikákat Maksym Osypenko ismertette. A 10–15. századra keltezhető tárgytípus három kronológiai horizontjából a középsőbe sorolható darabok közt a magyarországihoz, így az itt bemutatott szentetornyaihoz hasonlatosokat is találunk. Ezeket Osypenko a 10–11. századra keltezte.[1861] Tyversky Gorodok (Ru) lelőhelyen, a Ladoga tó környezetében a viking kori horizontból, szempillás gyönggyel együtt került elő egy példány, melynek középső tagját a szentetornyai darabon megfigyelt pelta-formák[1862] díszítik.[1863] Khvoscsinszkaja a novgorodi régióból közölt 11. századra keltezett darabot, ami a használat szempontjából, illetve gotlandi párhuzamai miatt is érdekesek számunkra.[1864] Míg ettől többezer kilométer távolságra egy másik példányuk Gilevo, Altaji határterület (Ru), ahol a küllők hasonlóan hármas osztású duzzadt taggal kapcsolódnak a karikához, mint az a kisfecskési példány esetében megfigyelhető.[1865] A kisfecskési darabhoz – a középső rész díszítetlen háromszögletű része miatt – hasonlót találunk az Ephesosból, amit közreadói másodlagosan felhasznált díszként értékeltek, és nem datálták.[1866] A kisfecskési példányhoz jellegében hasonlatos darabot ismerek Szuzdalból (Ru), a 10. századra keltezve,[1867] illetve a szerző által párhuzamként felhozott Timerovo (Ru) anyagában,[1868] mely utóbbi leginkább a két orosháza-környéki karika kombinációjának tekinthető.

Lábbeli veretek (67. kép 8–15). A rendelkezésemre álló leletanyagban több olyan is található, melyeket a lábbeliveretek népes családjába sorolhatunk. Az egyik csoportjukba azok a lábbeli/csizmaveretek tartoznak, melyek honfoglalás koriak (67. kép 8–10): Kopáncs (1), Szentetornya (1), Csorvás (1). Az első kettő ezüstből készült, az első aranyozott is a mélyebb részeken, míg a harmadik, csorvási darab bronzból készült. Utóbbi belső része a szentetornyai példányhoz (67. kép 9) hasonlóan valamilyen fehéres anyaggal kitöltött. A másik nagy csoportba azok a veretek tartoznak, melyek valamilyen cipőszíjazathoz

[1859] Nepper 2002, 352. tábla, 8.
[1860] Szabadkígyós, Tangazdaság [241]: Pálóczi Horváth 1971, 29, 30, I. tábla 14; Gyula, Téglagyár [98]: Fodor–Szatmári–Vörös 2022, 53, 95, 13. tábla 24, 8. tábla 2; Kunágota [143]: Móra 1926, 127, 129, 5. kép 34.
[1861] Osypenko 2018, Рис. 2.
[1862] A pelta térben és időben széles körben elterjedt, ugyanakkor a szentetornyai szíjelosztó karikán megfigyelhető változat – a Terslev-típusú díszítés – bő száz éve ismert a régészeti szakirodalomban (Paterson 2002, 269–272). A pelták száma 3-5 között változik, a viking lelőhelyeken fordulnak elő nagy számban. Kievből 10. századi sírból ismerjük (Kleingärtner–Müller-Wille 2008, 371–375, Abb. 3/5, Abb. 5).
[1863] Belskiy 2018, 101, Рис. 2/7–8.
[1864] Khvoscsinszkaja 2003, 91, Табл. LX/3.
[1865] Mogilnikov 2000, 24, Рис. 9/7, Рис. 11/25.
[1866] Pülz 2020, 28, Taf. 7, Kat. 84.
[1867] Zaytseva 2014, 363–364, Рис. 2/7.
[1868] Fekhner–Nedoshivina 1987, Рис. 3/4.

kapcsolódtak (67. kép 11–15). Ezek között van egyszerűbb darab, mint amilyen Kisfecskésen látott napvilágot (67. kép 11), de jellemzőbbek azok a darabok, melyek esetében pontkörrel, sűrű körcikkelyekkel díszített, félgömbös/kúpos tagokhoz kapcsolódnak a visszahajlított, és a félgömbös darabok közepéhez szegeccsel rögzített hosszú fülek (67. kép 12–14): Csorvás (1), Pereg (2). Ezek lábbelihez ugyanúgy tartozhattak, mint ahogyan övekre is rá lehettek applikálva – mintegy függesztőveretként. Egy példányuk (67. kép 15) esetében a fent leírt megoldás egy bordázott karikához duplán, egymással szemben jelenik meg. A félgömbös részeken geometrikus dísz és köröcskék láthatóak. Alapvetően a lemezes, kisfecskésihez (67. kép 11), de szerkezetelieg a legtöbb orosházi cipőverethez hasonlatosakat (67. kép 12–14) találunk V. Komar, a kelet-európai lábbelivereteket ismertető munkájában, a 6–7. századra keltezhető darabok között.[1869] Ilyen bukkan fel többek között. az Észak-Kaukázusban Klin-Yar III, 6–7. századi alán temetőben.[1870] Ugyanebben a temetőben található egy karika, melyhez három szegecselt lemez csatlakozik: szíjelosztóként funkcionál.[1871] Ami a háromosztatú öntött bronz szíjelosztó karikák funkciójával rokonítja. A honfoglaláskori csizmaveretekről (67. kép 8–10) tudottakat röszkei leletek kapcsán Varga Sándor foglalta össze a kutatástörténeti, és a szakirodalmi adatok rendezésével. Négy csoportra osztotta a leleteket, egységesen 10, a címben 10–11. századinak meghatározva azokat.[1872] Honfoglalás kori lábbeliveretekkel Polónyi Emese foglalkozott, aki felhívta velük kapcsolatban a besenyőkkel való lehetséges kapcsolatra a figyelmet.[1873] A lábbeliveretes sírokban csak nagyon ritkán fordul elő biztos fogódzópontot jelentő tárgy, érme csak egy esetben: Piliny-Leshegy 2. sír, Provence-i Hugó dénárja, terminus post quem: 926.[1874] A magyarországi 10–11. századi régészeti leletanyagban az oroszvári temető 100. sírjában találunk olyan karikát, melyhez szegecselt lemez csatlakozik.[1875] Ehhez hasonló megoldásokkal viszonylag sűrűn találkozhatunk a Kárpátoktól keletre eső hatalmas területeken is a viking területektől a Krímig, szíjelosztóként meghatározva.[1876] Az orosházi leletanyagban találhatóhoz (67. kép 15) hasonlatosat eddig nem találtam.

Jóllehet a 67. kép 11–14 alatt felbukkanó veretekre jó párhuzamokra a kora középkori emlékek közt bukkantam, ez nem jelenti azt, hogy az orosházi darabok is ebbe a korszakba lennének sorolhatóak. A két típus egykorúsága sem biztos, és az sem, hogy a tárgyak

[1869] Komar 2010, Рис. 7/5.
[1870] Belinskij–Härke 2018, 64, Fig. 20; v.ö.: Khayredinova 2003.
[1871] Belinskij–Härke 2018, Fig. 133, 51–52.
[1872] Varga 2017.
[1873] Polónyi 2017.
[1874] Polónyi 2017, 42.
[1875] Horváth 2014, 149, 73. t. 13.
[1876] Tvauri 2012, 169, Fig. 138/1; Türk 2023, 65. kép 81.

egyöntetűen cipőcsatként funkcionáltak.[1877] A klasszikus honfoglaláskori csizmaveretek mindegyike más, az ismert régióbeli csizmaveretektől különböznek.[1878]

A fentebb felsorolt honfoglalás- és kora Árpád-kori leletanyag feltűnően egységes képet mutat. Erre csak részben lehet magyarázat esetlegesen temetőhöz való kötésük, a kollekció sokkal inkább kronológiai kérdéseket feszeget. Az itt bemutatott leletanyag a 10. század második felére – végére, a 11. század elejére keltezhető, másként fogalmazva: biztosan 10. század elejére keltezhető darabot nem találunk köztük. Ez a leletanyag a kutatott késő középkori települések nagy részén megtalálható, azok szerves és egységes (!) előzményeként.

Öntött, szegecselt veretek (68. kép, 61. kép 1–10) lemezes társaikhoz hasonló módon formagazdagságról tanúskodnak, meglepően kis számú előfordulás mellett (68. kép): Csorvás (3), Gerendás (1), Kopáncs (2), Szentetornya (5), Fecskés (1), Komlós (1), Mezőhegyes (1), Szénás (5). Ezek a veretek a lemezes veretekkel hasonlatos formavilágúak, megtalálhatóak köztük a kerek (68. kép 1–3), négyszögletes (68. kép 4–7), karéjos (68. kép 8–12) változatok csakúgy, mint az egyedi, unikális darabok (68. kép 12–18). Az öntött veretek közt körülhatárolható egy jellegzetes csoport, melynek tagjai bronzból készültek, felületük aranyozott, felerősítésük (szegecselésük) módja egységes (61. kép 1–10): Csorvás (1), Gerendás (4), Kisfecskés (1), Kopáncs (2), Pereg (4), Szentetornya (2). A vereteken mítikus lények, kettős liliomábrázolások és egyéb növényi ornamentikák figyelhetők meg. Utóbbiak közt igen gyakoriak az öt-, illetve hatszögalakba rendezett kompozíciók. Az aranyozott veretek közt (61. kép 1–10) van egy csoport, amely a kettős liliomos veretekkel áll szoros formai kapcsolatban, melyek egyik legszebb párhuzamai a felsőszentkirályi kun sírból ismertek.[1879] Schinetea lelőhelyről Svetlana Reabţeva nyugati hatásként (v.ö.: profilált csatok)[1880] közölt olyan övvereteket, melyek közt a kettős liliomos veretek mellett a szintén aranyozott 6-ágú spirális leleveles, középen lyukas öntött veretek is megtalálhatóak.[1881] A voinesti kincs kettős liliomos veretei és egyéb övalkatrészek is rokoníthatóak tárgyalt anyagunkkal. A kincs a 13. század végére, 14. század elejére keltezhető.[1882] A nyugati hatás érzékeltetésére néhány példa Csehországból.[1883] Természetesen a magyarországi leletanyagban is széles körben elterjedtek: jóllehet nem öntött, hanem bronz lemezből préselt,

[1877] V.ö.: Chadwick Hawkes 1961, Fig. 2b; Traykova 2017, 314, таб. 117, 117A, Кат. 1357, 1358.
[1878] V.ö.: Fodor–Szatmári–Vörös 2022, 30–31, 7. t. 1–2.
[1879] Pálóczi Horváth 1972, 8–9. kép.
[1880] V.ö.: Hatházi 2005, 33.
[1881] Reabţeva 2015, 132, Fig. 10, 1–10.
[1882] Reabţeva 2019, 76–77, Рис. 2.
[1883] Třebíč: Šlancarová 2022, 178, Obr. 9/1; Sázava-Davle: Richter 1982, 187, Obr. 132/16; Malá Haná, 13. század–14. század eleje: Vích 2021, 68, Obr. 6; Olomouc, 13. század 2. fele: Šlancarová–Křížová 2009, 155, Obr. 10.

szórvány darab került elő Alsózsolcáról (Kemej falu), amit a 14. század első felére kelteztek.[1884] Budai vár, rétegtani adatokból a 15. századra keltezve.[1885] Dobronya (Hrad Dobrá Niva, Sk) külső várból, pontosabb keltezés nélkül.[1886] Nagytályáról egy csontból faragott ötszögű veretet közöltek, *csipkézett szélű rozetta*ként. A tárgy ugyan csontból faragott, és a mi darabjainknál kisebbek is, de formai hasonlóságuk miatt analógiaként idézhetőek.[1887] Itt kell megjegyeznem, hogy az említett nagytályai temető csontvereteinek régiónkban az öntött (és kisebb számban lemezes) szegecselt bronzveretei közt többnek is fellelhetők további párhuzamai is.[1888] A 68. kép 2 alatti gorgófej kiváló párhuzama ismert Esztergom határából, a 16. század végi ostrom táborhelyéről.[1889] A gerényi rotunda körüli temető sírjából is előkerült egy hasonló gorgófej – igaz, préselt változatban.[1890] A 68. kép 7 alatti veret párhuzama ismert Sárospatakról a római katolikus templom melletti temető 88. sírjából, a darab 15. századi.[1891] Függesztővereteinkre (68. kép 17–18) jó példa a 16. századi Belgrádból előkerült darab.[1892]

Az ide sorolt veretek rendkívül esetlegesek. A legösszefüggőbb csoportot az aranyozott veretek jelentik. Peregen és Gerendáson kerültek elő a legnagyobb számban, ami figyelembe véve azt a tényt, miszerint ezek a veretek a párhuzamok alapján a 13–14. századra keltezhetők leginkább – különösen izgalmas. Pereg éremforgalma szerencsésen módon muzsikál alá eme vélt elvárásnak, nemúgy Gerendás, ahonnan nem csak az Anjou királyok érméi, de a Luxemburgoké is hiányzik.

Lemezes, szegecselt veretek (69. kép). A lemezből készült, sok esetben lemezből préselt darabokat szegeccsel rögzítettek hordozó anyagukra. Kis számuk ellenére formai változatosságuk nagy. Egy csoportjuk gúla alakú, félgömbös (69. kép 1–3), esetükben a vaskos szegecs a fej belső oldalához forrasztott. Egy szentetornyai példányuk esetében a fej rozettás (69. kép 3). Az ide sorolható darabok Peregről, illetve Szénásról származnak. A többi, itt felsorolt veretet átfúrták, és kisebb szegecsekkel rögzítettek őket. Ezek sokfélék lehetnek. Vannak köztük lemezes, enyhén domborodó darabok, poncolt díszű négykaréjos, illetve sugárirányú mélyedésekkel ellátott lekerekített sarkú négyzet alakú példányok (69. kép

[1884] Wolf–Horváth 2010, 170, 15. kép 16.
[1885] Horváth 2016A, 101, XXV. t. 5.
[1886] Pažinova 2020, 4. kép 4.
[1887] Kovács 1973, 136, VIII. t. 8.
[1888] Kovács 1973, V. t/2, 8, 9; VIII. t/6 v.ö.: 61. kép 1–3; 70. kép 11; 68. kép 7; 69. kép 15. További kapcsolódási pontok: Varga 2005.
[1889] Köszönöm Pető Zsuzsának és Vida Istvánnak az információt, a közzététel lehetőségét!
[1890] Mojzsesz 2018, 69.
[1891] Gömöri 1970, 113, 7. kép.
[1892] Popović–Bikić 2004, 201, sl. 115/356.

4–5). Ezek, egy harmadik társukkal együtt Szénásról kerültek elő. A veretek egy része kerek, három- vagy négykaréjos, 4/5/6 ágú rozetták, liliomos vagy csillag díszűek (69. kép 6–15): Szentetornya (2), Komlós (4), Kopáncs (1), Pereg (2), Mezőhegyes (1). A négyszögletes veretek két nagyobb csoportra oszthatók. Legtöbbjük középen lyukas, innen a sarkok felé virág / hármas bandázs fut (69. kép 16): Csorvás (2), Fecskés (1), Mezőhegyes (2), Szénás (1), Szőlős (1), Szentetornya (1). Kettő közülük közepén kör alakú mélyedés található (69. kép 18): Mezőhegyes (1), Szénás (1). Egy szentetornyai darab talán egy harmadik csoport tagja lehet (69. kép 17). Hatszirmú virágot mintázó, hat oldalú áttört veret – két szegecs rozsdás nyomával – található az apácai anyagban (69. kép 19). Három szívsormintás veret csat lemezes részeként értelmezhető (69. kép 21–22): Gerendás (1), Csorvás (1), Pereg (1). Ezek lehetnek szélesebbek és keskenyebbek egyaránt. Egy pontsorok közt indával díszített préselt peregi csatlemez rokonítható az előzőekkel (69. kép 20). További három díszítetlen csatlemezt soroltam ebbe a csoportba (69. kép 23–25): Gerendás (1), Pereg (1), Komlós (1). A négyszögletes veretek közt fellelhetők azok a darabok, melyek *közepén kerekded mélyedés* van.[1893] Az ugyancsak négyszögletes, préselt, középről négy sarok felé kiinduló *hármas osztatú levélmintás változat* Tiszaörvényről, pártaöv részeként ismert.[1894] Kun viseleti elemek közt taglalva Perkáta, Nyúli-dűlő lelőhelyről ismert, ahol a kun szállás lakói bizonyítható módon a 16. század középső harmadának legelején temetkeztek utoljára.[1895] Találkozunk velük Veszprém, Szent Miklós templomának temetőjében,[1896] ismerjük Tatabányáról.[1897] Egy komlósi kerek bronzveret (69. kép 15) esetében szintén felmerülhet a csontos övek kerek vereteivel való kapcsolat lehetősége.[1898] *Kerek veret hatágú csillaggal*, csúcsok közt kerek, pontkörös dísszel ismert Perkátáról.[1899] *Kerek, liliomos préselt veret*, 3 lyukkal. A komlósi darabhoz igen hasonlatosan közölt Biczó Piroska Kecskemétről,[1900] Csút faluból Gerevich László.[1901] Előfordulnak a Szabadka melletti Hinga temető anyagában is.[1902] Konůvky (okr. Vyškov, Cz) lelőhelyről Zdeňka Měchurová adott közre egy ilyen darabot.[1903] 6 virágmintából

[1893] Párhuzamai: Veszprém, Szent Miklós templom: Rainer 2000, 26, 24. ábra 6, 36. ábra 8; Nagytálya: Kovács 1973, 137, IX. t/12; Kiskunhalas, Katolikus temető Kápolnahely: Gallina–Varga 2009, 38, 4. kép 3–4. Utóbbi érdekessége, hogy a szíjvégen Sárkányölő Szent György van (v.ö.: .: Kopáncs: Bálint 1936, 232–236, 6. kép; Orheiul Vechi (Md): Pîrnău et al 2021, 259, Fig. 30).
[1894] Horváth 1970B.
[1895] Hatházi–Kovács 2014, 257, 25. kép 5.
[1896] Rainer 2000, 25, 24. ábra 7, 36. ábra 5.
[1897] László 2001, 19, IV. t. 2.
[1898] Hatházi–Kovács 2014, 29. kép.
[1899] Hatházi–Kovács 2014, 257, 25. kép 2.
[1900] Biczó 1976, 346–348, 18. kép.
[1901] Gerevich 1943, 156, 30. kép.
[1902] Šafarik–Šulman 1954, таб. XI/13–14.
[1903] Měchurová 1989, 486, tab. III/1.

álló (rozettás), a minták közt, illetve középső részen áttört veret (69. kép 19): Hatszirmú „kerek" csatok közt brossként is megjelennek a 13–14. században. Juraj Belaj közölt Aracs/Arača (Srb) lelőhelyről ilyen veretet gyűjteményes írásában.[1904] Neda Dimovski adott közre Felsőtavankút, Szent Anna / Св. Ана, Горњи Таванкут (Srb) lelőhelyről a 14. század vége és a 16. század eleje közti időszakra keltezve.[1905] Mai Magyarország területén széles körben elterjedt,[1906] amit tovább erősít a Muzsaly / Muzhievo (Ukr) temetőjéből közölt példány is.[1907] A vereteket nagy általánosságban a 15–16. századra keltezhetjük. Másodlagos felhasználásban, olvasóra fűzve került elő egy rozettás pártaövveret a Felsőzsolca, Nagyszilváson feltárt temető 152. sírjából, a kísérőleletek alapján a tárgyat Simonyi Erika a 17–18. századra keltezte.[1908] Mintakincsében különböző, de hasonló, szintén hatkaréjos, középen lyukas vereteket, mint nyugat-európai tárgyi hagyatékot ismertet Reabţeva Orheiul Vechi (Md) lelőhelyről.[1909] *Háromkaréjos veret*: a Gerényi rotunda körüli temetőből ismert.[1910] *Négykaréjos* veret: Šlancarová 2018 katalógusában a 15. század második felére, 16. századra keltezve, a négy karéjon itt enyhe bordák is láthatóak. *Ötágú veret*: a kopáncsi verethez formailag hasonló, de más díszítésű darabot közöltek Decs-Ete településről.[1911] *Hatkaréjos* rozetta: Szentetornyai darabhoz hasonlatos, jóllehetett nem lapos, hanem magasított Vértesszentkeresztről.[1912] Ugyanakkor Šlancarová 2018 katalógusában teljesen hasonló darabot találunk 15. század második fele és a 16. század első fele közé keltezve,[1913] míg Ószéplak/Krásno (Sk) későközépkori temetőrészében bukkant fel.[1914] *Három félgömb egymás mellett*: a peregi három félgömbből álló veret középső tagjához illesztették a szegecset. Šlancarová 2018 katalógusában 15. század második felére, 16. századra datálva jelenik meg.[1915] *Szívsormintás lemezek* széles körben elterjedtek a Kárpát-medencében a 14. század végétől,[1916] a 15. században,[1917] illetve előfordulnak a törökkorban is.[1918] A

[1904] Belaj 2017, 207, Pl. III/12.
[1905] Dimovski 2021, 55, T. 4: 2–5.
[1906] Somogyvár: Bakay 2011, 275, 931. kép; Balassagyarmat: Vaday–Hancz 2002, 62, 5. ábra 4; Balatonszabadi: Magyar 2007, 172, 173, 3. kép 4, 6. ábra 4; Kesztölc falu: Szabó et Al 2018, 166, 33. tábla 3; Somogysámson: Költő–Dobó 2004, 12–13. kép.
[1907] Mojzsesz 2023, 156, 19. kép 8.
[1908] Simonyi 2005, 309, 6. kép 1.
[1909] Pîrnău et al 2021, 259, Fig. 30; Reabţeva 2015, 132, Fig. 10, 11–13.
[1910] Mojzsesz 2021, 230, 13. kép 11–12.
[1911] Miklós–Vízi 1999, 224, 20. kép. Ehhez hasonlatos garnitúrák Nagytálya: Kovács 1973, 133, VII. t/6; Alsózsolca: Wolf–Horváth 2010, 170, 16. kép 6; Salgótarján: Oberschall 1942, 4, II. t/1.
[1912] Kozák 1970, 285–286, 20. kép 2.
[1913] Šlancarová 2018, 634, Kat.č. 19.4.3.
[1914] Gogová 2013, 73, Obr. 36/9.
[1915] Šlancarová 2018, 555, Kat.č. 19.1.20.
[1916] Kovács 2018, 35, 13. kép.
[1917] Szekeres 2003; Szekeres 2005, 40; Horváth 2016A, 99, XXV. t. 1–2.
[1918] Hancz 2013, 19.

díszítésmód a horvát területeken is megtalálható: Čečavac, Rudine (Hr): 14–15. századra keltezték publikálói.[1919] Itt is megtalálható a keskenyebb változat is. Lengyelországban pedig Czarna Wielka, (Grodzisk, Podlaskie, Pl) temetőjéből több is ismert.[1920]

4.5.2.3. Szíjvégek (70. kép)

A szíjvégek száma kevés miután a karoling (?) és honfoglaló szíjvégeket kiemeltem (17). Ebben a csoportban található egy keskeny és hosszú változat, mely (többszörösen) levélszerűen tagolt (70. kép 11): Csorvás (1), Gerendás (2), Kisfecskés (1), Kopáncs (1), Szénás (2). A többi szíjvég anyagára, előállítási, és felszerelési módjára nézve igen különböző. Peregről került elő egy (70. kép 6) keskeny, nyelvszerű, tokos szíjvég, felső részén egy szegeccsel. Ez talán népvándorlás kori. Ón-ólomból készült szíjvégek Csorvásról és Mezőhegyesről ismertek (70. kép 2–3). Ezek is tokos szíjvégek, növényi motívumokkal díszítettek. Velük rokonítható formai és/vagy díszítés alapján a Csorvásról és Komlósról származó példányok (70. kép 1, 5). A többi szíjvég amennyire hasonló formájára nézve (pajzs alak enyhén hegyes, lekerekített véggel), annyira különböznek (lemezes, öntött, aranyozott, stb) is egymástól (70. kép 4, 7–10): Mezőhegyes (1), Pereg (2), Szénás (2). A hosszú, keskeny, levélszerűen fogazott szélű szíjvégek nem csak az orosházi anyagban lelhetőek fel nagyobb számban, de hozzájuk találtam a legtöbb és legbiztosabb analógiát is. Az orosházi fémkeresőzés hőskorában ezeket a tárgyakat könyvkapocsnak véltük, és meglehet, nem jártunk messze a valóságtól, hiszen a régészeti szakirodalomban találkozhatunk hasonló véleménnyel.[1921] Legutóbb a Kopáncsról előkerült példányt közölte Bíró Gyöngyvér.[1922] Veszprém megyei darabot a 14–15. századra datálták,[1923] Edelény Csebi dűlőben előkerülteket Gádor Judit a 14–16. századra keltezte.[1924] Nagytályán több is előkerült belőlük.[1925] Meglehet, hogy az előképeik ennél az időnél valamivel korábbra keltezhetőek: Boroszló (Pl) új piacterén fellelhető darabokok kapcsán Jakub Sawicki feltételezi, hogy ezek a tárgyak a 13. század második felében jelentek meg, német hatásra.[1926] Třebíč (Cz): 14. század első harmadának végére keltezve.[1927] A típus széles körben elterjedhetett, ezt jelzi hollandiai lelőhelye is – amit öv szíjvégként ismertettek.[1928] Magam részéről – kellő óvatossággal

[1919] Pleše et Al 2018, 111, Slika 6.
[1920] Bieńkowska–Dzik–Piasecka 2013, 44–45, Tab. XV/2.
[1921] Fűryová 2004, 192, Obr. 2/1.
[1922] Bíró 2021A, 47, 86. kép.
[1923] Rainer 2009, 59.
[1924] Gádor 1973, 31, 6. kép.
[1925] Kovács 1973, 125, 137, II. t/11, IX. t/10.
[1926] Sawicki 2017, 46, Cat. 249–268; Sawicki–Levá 2022, 74, Fig. 5/g.
[1927] Šlancarová 2022, 180, Obr. 13/2.
[1928] https://metaaldetectievlaanderen.com/2023/10/29/middeleeuwse-riemtong-19/ (Letöltés dátuma: 2023.11.09).

hívnám fel a figyelmet a csontos övek szíjvégeivel való hasonlatosságra. A 70. kép 1 alatt látható komlósi szíjvég töredékén hullámvonalas növényi inda látható.[1929] A 70. kép 7 lemezes szíjvégén rombuszháló látható. A darab jó párhuzamát találjuk a Boroszló-kötetben.[1930]

4.6. Gombok

A ruházat kapcsolására alkalmas tárgycsoportok közül a gombokat lengi körül leginkább a misztikum. A csatok, kapcsok és gombok általában fém alapanyagúak, de előfordulnak köztük csontból készültek is, melyeket ha fémkeresővel nem is, de szabadszemmel meg lehet találni a kutatás során. A gombok azok, melyek közt fából, bőrből, textilből – tehát szerves anyagból – gyártottak is megtalálhatóak, így ránk csak a legritkább esetben maradnak.[1931] Talán ezért, vagy pusztán egyes típusok hosszú élete miatt lehet megkockáztatni egy kijelentést velük kapcsolatban: a gombok a középkori anyagi kultúra mostohagyerekei.[1932] A publikációk jelentős részében csak felsorolják őket, így a csoportbasorolás az elégtelen információ miatt lehetetlen, és nagyon sokszor használhatatlan fotómelléklet társul mindezek mellé.[1933] Ezüst fülesgomb volt a Mohács, Sárháton felfedezett éremkincsben. A kincset a mohácsi csatához kötötték, így a gombot is 1526 előttinek tartották a dolgozat szerzői. Arról azonban semmilyen leírás, kép, rajz nem került be a publikációba.[1934] A Kecskemét, Kossuth téri ásatáson a 267. sírból Zsigmond érme mellől két kérdőjel alakú fülbevaló és ugyancsak két darab fülesgomb származik. Sajnos csak a függőről kapunk képet a publikációból.[1935] Ugyanitt egy másik sírból többek között fülesgomb került elő, mint a XIV. század jellegzetes lelete, azonban a tárgy leírása, képe kimaradt a publikációból.[1936] A vizsgált területünkön: középkori Szénásegyháza templomának feltárása során a 15. sírból bronz fülesgomb kerül ismertetésre, közelebbi anyagleírást nélkülözve.[1937] *Az egykori felsőruházathoz tartozó préselt ruhagombok nagy számban kerültek elő a temetőrészlet sírjaiból* Kiskunhalas-Katolikus temető, Kápolnahelyen. Ezekről sem készült leírás, és csupán egyikük rajzos képét közölték

[1929] Vértesszentkereszt: Kozák 1970, 287, 20. kép 6; Csólyos: Pálóczi Horváth 1969, 112, 114, 5. ábra 1, 6.
[1930] Sawicki 2017, 45–46, Cat. 217.
[1931] Bőrből készült gombokat említ a peregi temetőből Bálint Alajos (Bálint 1938, 161, XVII/3–4. tábla), textilből Szatmári Imre Décséről (Szatmári 2013, 542, 15. tábla 6–8). V.ö.: Magyar Néprajzi Lexikon gombkötő címszavát: https://www.arcanum.com/sk/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-neprajzi-lexikon-71DCC/g-72839/gombkoto-728A4/ (letöltés dátuma: 2024.04.01).
[1932] A kapcsokról nem is beszélve, mint láttuk.
[1933] *Füles bronzgombokat találtunk a 40. (I. t. 18), 39. (II. t. 9., 10) és 68. (I. t. 19–21) sírokban, légy díszítetlen példány volt közöttük (II. t. 9), a többi díszes* (Foltiny–Korek 1944–1945, 164).
[1934] Nagy–Gyöngyössy–Gábor 2019, 169.
[1935] Biczó 1976, 340, 9. kép.
[1936] Biczó 1976, 339–340.
[1937] Szatmári 1996A, 31, 42, 35. kép 3–4.

közreadóik.[1938] *Két üreges félgömb összeforrasztásával készítették* a dabasi ásatáson előkerült szórvány gombokat, melyek között nyomott-félgömbös, áttört, ugyanakkor rövid- és hosszú, szalag- illetve drótból készült füles darabok egyaránt előfordulhatnak a mellékelt fotók alapján.[1939] A kutatás védelmében, ugyanakkor elgondolkodtatás jegyében is a kaposvári törökkori temető kapcsán leírtakra hívnám fel a figyelmet: *a leletanyag nagyobb részét bronz füles-gombok teszik ki, 3 sírban összesen 7 darabot találtunk. Mindegyik két részből áll, vékony bronzlemezből préselték a példányokat. Mivel a gombok a 14. századtól a 20. századig a viselet részei voltak, pontos datálásra nem alkalmasak.*[1940]

A kapcsok, csatok mellett tehát a harmadik nagy csoport a gomboké, melyek a viseleti elemek esetében az összekapcsolást hivatottak megoldani tárgyalt időszakunkban. Ebben a fejezetben is igyekeztem a gombokat előállításuk módja szerint csoportosítani. Az első csoportba az egy darabból öntött darabokat soroltam, a másodikba a két részből összeállított példányok kerültek, míg a harmadikba az összetettebb kialakításúak. A csoportba sorolás nem volt minden esetben egyértelmű, első sorban a gombok állapota miatt.

4.6.1. Egytagú gombok

A ránk maradt leletanyagban fellelhető egytagú, öntött gombok általában ón-ólomból, ritkábban bronzból készültek. Ezek közt megkülönböztettem füles-, rúd-, gyöngy-, lapos-, csörgő-, sátor- illetve gömbös gombokat.

4.6.1.1. Fülesgombok (71. kép 1–11)

Az öntött gombok jellegzetes csoportját alkotják. Általános jellemzőjük a viszonylag hosszú fül, míg a test formája sokféle lehet, több esetben plasztikus záróelemekkel (71. kép 1, 4–9, 11), bordával (71. kép 6) némely esetben vésetekkel (71. kép 3) díszítettek, gerezdelt felületűek (71. kép 5, 11). Összesen 42 öntött fülesgomb található a leletanyagban (12. táblázat), ami a teljes gombanyag 6,5%-a. Ebből összesen 5 darab, melyet bronzból öntöttek, ezek mindegyike felkerült a fotós táblára, ami utal formai és díszítésbeli sokszínűségükre. Gerendásról, Kopáncsról, Peregről 1-1, míg Szénásról 2 darab ismert. Ezekhez hasonlatosakat az ón-ólomból öntött példányok közt is találunk, kivételt csak a gomba-, lencseformájú szénási darabok jelentenek. Az ón-ólom anyagúak közt több olyan példány is található,

[1938] Gallina–Varga 2009, 37.
[1939] Rácz 2014, 112, 23. tábla 13–14.
[1940] Molnár 2016, 238.

melyek hasvonala bordaszerűen megvastagodik. Ez a bordadísz nem lehet az öntés eredménye, hiszen ezeket a gombokat erre a síkra merőlegesen öntötték, ellenben kapcsolatba hozhatók azokkal a nemesfémből készült, hosszúfülű, két gömbfélből összeállított gombokkal, melyekről ezeket a példányokat másolhatták. Az ón-ólom gömbös, hordóalakú gombok elülső végén sok esetben kitüremkedés látható, ami pedig könnyen lehet, hogy a granuláció imitációja. A fülesgombok száma egyik lelőhelyen sem haladja meg a 10 darabot, sok esetben töredezettek, rossz minőségűek. A széles körben elterjedt honfoglaláskori,[1941] bronz fülesgombokkal Andrási Réka foglalkozott, az északkelet-magyarországi leletek egy-egy csoportja kapcsán.[1942] Ezekhez hasonlatos fülesgombok feltűnnek többek között Birkában,[1943] a Tudor-kor Angliájában,[1944] ugyanakkor Esztergom, Szentkirály törökkori temetőjében is találkozunk velük.[1945] Ón-ólomból öntött, általában gömbös testű változataik sokáig vita tárgyát képezték, jó példa erre a zombor-bükkszállási (Srb) törökkori temető gombanyaga.[1946] Ónból készült gömbös fülesgomb Ester-Tîrguşor (Ro) temetőjének 4. sírjából is ismert. A temetőrészlet az érmék alapján a 17–18. századra keltezhető.[1947] Nogaj leletanyagból közölt a mieinkhez nagyon hasonlatosakat Ju. Ju. Kargin.[1948] Éppen a zombori temető leletanyaga – benne természetszerűleg az ón-ólom gombokkal – járult hozzá a későbbiekben a török kori délszláv, rác temetők kutatásának fellendüléséhez. A dombóvár-békatói temető gazdag gombanyagában fellelhető példányok legtöbbje ón-ólom ötvözetből készült.[1949] Ezek között – miként sok esetben az orosházi darabok között is – igen rossz minőségben készült, kevéssé eldolgozott darabok is találhatóak, ami alapján Gaál Attila felvetette a házilag készítés lehetőségét.[1950] Az ón-ólomból történő házilag való készítés feltételezi hasonló gombok nemesebb anyagokból való létezését is. A Krím keleti részén Sudak (Судак, UKR) 10–11. századi temetőjéből kicsiny öntött ezüstgombokat közölt V. V. Majko. A fotó alapján talán azok felülete sincsen sorjázva.[1951] Egyben öntött, kis méretű ezüstgombokat közölt E. N. Stolyarenko szintén a Krím félszigeten található genovai erőd, Cembalo temploma körüli temetőből (Balaklava, RU). Az általa I/b csoportba sorolt

[1941] Pl.: Bencze–Szigeti 2010, 55, 3. kép 6, 9. kép 2; Kóka–Horváth 2021, 10, 6. kép 11; Szigeti 2023, 397–399, 154. kép 9.
[1942] Andrási 2015.
[1943] Arbman 1940, Taf. 93.
[1944] Bailey 2004, 22–29.
[1945] Lázár 1999a, 5. kép 6.
[1946] Korek 1992, 187, I. tábla 32–36.
[1947] Custurea 1982, 300, Fig. 3/7.
[1948] Kargin 2016, 132, Рис. 29/8.
[1949] Gaál 1982, 172, XI. tábla 1–5.
[1950] Gaál 1982, 173, XI. tábla 2–3.p
[1951] Majko 2010, 118, Рис. 3/20.

darabokat a 14–15. századra keltezte.[1952] Talán ilyen lehetett a nyársapáti temető 186. sírjából napvilágot látott, kicsúcsosodó aljú fülesgomb is, melyet a sírban talált Hunyadi Mátyás érme keltez – leghamarabb – a 15. század második felére.[1953] Mindebből pedig az következik, hogy ha szórványosabban is, de a 10–11. századi, illetve a késő középkori, kora újkori időszak közt is előfordulnak a Kárpát-medencében, illetve azon is túl öntött fülesgombok. Bálint Alajos, a peregi temető sírjaiból származó gombok ismertetésénél egészen sima fülesgombot említ, melyről szintén feltételezhető, hogy öntött példány.[1954]

4.6.1.2. Rúdgombok (72. kép 4–20).

Az egytagú, ólomból öntött gombok következő csoportjába olyan, általában hengeres formájú, profilált tárgyakat soroltam, melyek elengedhetetlen közös jellemzője a szimmetria. Középső szakaszukon minden esetben hangsúlyosan keskenyebbek, hengeres kiképzésűek. Testük kúpos tagokból és vastagabb gyűrűkből épül fel, végeik ritkábban bevagdosásokkal díszítettek. A darabok általában különbözőek, jóllehet találunk közöttük teljesen hasonló példányokat is. Anyaguk és kitettségük miatt sérülékenyek, több példány töredezett, elhajlott, ami esetleg a használat következménye is lehet, eredeti hosszuk 3 és 5 cm között változik. Az orosházi leletanyagban 17 rúdgomb található, ami a teljes gombanyag 3%-át sem éri el. Unikális voltukra tekintettel ezek mindegyikét bemutatom. Vannak közöttük egyszerű, rudak (72. kép 4–6): Kopáncs (1), Pereg (1), Csorvás (1); ívelt oldalú egyszerű típusok (72. kép 7–8): Fecskés (1), Gerendás (1) illetve összetettebb, tagolt darabok (72. kép 9–20): Mezőhegyes (4), Szentetornya (1), Szénás (2), Gerendás (3), Pereg (2). Az esetükben megfigyelhető technikai megoldás ezer évre nyúlik vissza, és az élet különböző területén vannak jelen, mind a mai napig. Ennek központi eleme az, a fából, bronzból, ólomból, csontból, üvegből manapság műanyagból is készült tag, mely középső része összeszűkül. Ez az elem állhatott önmagában is, összekapcsolva egymással két (ruha)darabot, illetve lehetett összetettebb konstrukció része is. Utóbbi esetében a középső vájatba zsinór, kötél illeszkedett, így maga a tárgy beakaszthatóvá vált egy másik, kötélből, zsinórból hurkolt tagba, biztosítva a kapcsolatot két különálló rész között. A két megoldás leginkább viseleti elem részeként tűnik fel az évezredek során, de alkalmazásuk ismert más területeken is. Korábbi, problémafelvető írásomban mindkét alkalmazási módra mutattam be széles körből merített példákat, ettől most eltekintek.[1955] Továbbra is a felsőruházat (suba, köpeny) összekapcsolására alkalmas eszközöknek tartom az itt bemutatott darabokat. A tárgyak a hazai régészeti szakirodalomban

[1952] Stolyarenko 2010, 294, табл. № 29–35.
[1953] Benkő 1980, 333, 338, 16. tábla 10.
[1954] Bálint 1938, 161, XIX. tábla 18.
[1955] Rózsa 2024.

ismeretlenek, a sokat látott fémkeresős társadalom részéről sem kaptam megnyugtató választ velük kapcsolatban.[1956] A bronzból, jelen esetben ólomból öntött, egyszerűbb változatok a csontművesség körét is bevonva tovább színezik a már eddig is színes képet. Többek között V.V. Majko a keleti Krím 10–12. századi leleteit bemutató monográfiájában közölt egy csontból faragott példányt a Herszon/Херсон (UKR) melletti Sudak II. lelőhelyről.[1957] A szerző megjegyezte, hogy az ilyen csontgombok viszonylag nagy számban elterjedtek,[1958] a herszoni fellegvár 4–6. századi időszakából, vagy a Moszkva melletti Myakinino (RU) 13. század első felére keltezhető anyagából hoz az orosházi leletanyag kevésbé tagolt alapvariánsaihoz igen hasonló párhuzamot.[1959] Serhieieva közölt több példányt a Rus egyik erődített telepéről (Воїнська Гребля / Voinska Hreblia (UKR)).[1960] A csontból, szarvból készült darabokhoz kiváló összehasonlító anyagot mellékelt a szerző Kijevből,[1961] стрижневі гудзики (rúdgomb) néven. Ezek között a tárgyak között az orosháziak egyszerű példányai mellett a tagoltak szempontjából is kiváló analógiák találhatóak. Lettországból találtam pontos párhuzamot, ami Dinaburg/Dünaburg középkori várásatásán került elő.[1962]

A típusok a különféle megjelenés ellenére egységesek, a lelőhelyeken keveredve jelennek meg. Legtöbbjük Mezőhegyesről került elő. Jóllehet, a legjobb, csontból és agancsból készült párhuzamaik a Rusz erődített telepéről ismertek, az orosházi példányokat ettől függetlenül nem az Árpád-korra keletezem, még ha adja is magát a tatárjáráshoz való kapcsolódás lehetősége: a jól kutatott korszak anyagában ilyen gombokkal nem találkozunk. Így ezeket a tárgyakat a 15–16. századba sorolom, amit ón-ólom alapanyaguk véleményem szerint meg is erősít.

4.6.1.3. Gyöngygombok (72. kép 1–3).

A típusnak a gyöngygomb elnevezést adtam, ezzel is utalva arra, hogy az itt felsorolt, szerény mennyiségű példány funkciója bizonytalan. Ezek a darabok jó eséllyel fémgyöngyök, ólomsúlyok esetleg amulettek is lehetnek, ami értékelésüket tovább nehezíti. Mindhárom bemutatott tárgy Csorvásról származik (72. kép 1–3). A 72. kép 1. darabhoz hasonlatos formájú ólomsúlyokat közölt többek között Dariusz Rozmus Lengyelországból, 12–13.

[1956] Rózsa 2024, 13.
[1957] Majko 2014, 160, Рис. 177/10.
[1958] Térben és időben egyaránt. Az orosházi anyagban található (72. kép 8–9) tárgyak párhuzamát közölte Yablonsky a filippovkai (Orenburg régió, RU) koraszarmata (5. szd 2. fele – 4. szd első fele) temető 2. kurgánjának 1. sírjából (Yablonsky 2013, 59, Fig. 5).
[1959] Andreyeva 2011, 421, Рис. 1/8; Badeev 2008, 24, Рис. 3/2.
[1960] Serhieieva 2015, 85, рис. 66, 1–12, рис. 67.
[1961] Serhieieva 2015, рис. 137.
[1962] Apala 1988, 108, 17. att. 6.

századi piaci körzeteket bemutató munkájában.[1963] Hasonló, lyukas súlyok vizsgált régiónkban is előkerültek ugyanebből a korszakból.[1964] Az orosházi pénzváltóhely kutatásának tapasztalatai szerint az ólomsúlyok általában az egykori pénzváltó környezetében szóródtak.[1965] Sajnálatos módon a csorvási három tárgy egyike sem rendelkezik koordinátával. Az ólomsúlyok változatos formai jegyeihez hasonlatosan szintén sokféle, ólomból öntött amulettet ismerünk. Doncheva monográfiájában a 72. kép 3. alatti darab párhuzamára nem akadtam, és Vida Tivadar gyűjteményes kötetében is csak hasonlatos példányokra, mégsem zárnám ki amulettként való használatának lehetőségét sem.[1966]

4.6.1.4. Lapos gombok (71. kép 12–19, 73. kép).

Jobb híján lapos gomboknak neveztem el azokat, melyek az eddig tárgyaltaktól különböznek, ólomból vagy ón/ólom ötvözetből öntöttek és egytagúaknak tekinthetőek. Ezek a gombok sokfélék lehetnek, de a fentieken túl összeköti őket a fejük lapos(odó) volta. Az egyik szál ezek közül egy furcsa keverék, hiszen az ide sorolt tárgyak egyrészt a pecsétlőkkel[1967] mutatnak rokonságot, másrészről a később bemutatásra kerülő fenekelt gombok egy csoportjával rokonítható. A Peregről előkerült, liliomdíszes tárgy gomb és pecsétlő egyaránt lehet (71. kép 12), míg a mezőhegyesi díszített (71. kép 13) és a csorvási díszítetlen darab (71. kép 14) jó eséllyel a gombok közé sorolható. A következő csoportba olyan, zömmel virágdíszes, rozettás, esetenként cakkos szélű darabok kerültek, melyek egyik felénél a hosszú, hurkafül figyelhető meg (71. kép 15–17): Pereg (2), Komlós (1). A 71. kép 18–19 alatti lapos gombok formavilága a ma is ismert gombokét idézi: Csorvás (1), Mezőhegyes (1). A lapos gombok következő, jellegében hasonló, érezhetően összekapcsolható, ám sokszor igen különböző elemekből álló csoportjára jellemző a kerek forma, illetve érezhető összekötő szerepük a brossok illetve a ma is használatban lévő gombok között (73. kép). A brossok – gyakorlatilag egyes római fibulatípusok – felé kapcsolódásuk bizonysága lehet az áttört test, a rozettás, virágmintás test-kialakítás, illetve hasonló díszítésmód. A 73. kép 1–20 alatti gombok véleményem szerint egy egységbe illeszthetőek, de nem tartoznak egy kronológiai horizontba. A 73. kép 14–16 alatt közölt darabok gomb besorolása is kérdéses, míg a 73. kép 17–20 alattiak vélhetően újkoriak. Ehhez a gondolatkörhöz kevésbé, de a technikai besorolás miatt ide sorolható gombon (73. kép 7) kettős vonalvezetés közt értelmezhetetlen felirat található, középső részén szintén kivehetetlen mintával. Eme minőségében kapcsolatba

[1963] Rozmus 2016, Ryc. 1–2.
[1964] Kerekes–Rózsa 2021, 17, 28. kép.
[1965] Rózsa 2018C, 179–180.
[1966] Doncheva 2007B; Vida 2002, Tafel 6, 4–5.
[1967] V.ö.: pl. Gerelyes 2023.

hozható a gyűrűk egyes típusaival ugyanúgy, mint a következő fejezetben tárgyalandó ún. sátorponyva-gombok egyik darabjával (76. kép 13). Ettől a darabtól is külön kell választani azokat a bronzból öntött egytagú lapos gombokat, melyeket a 73. kép 21–22 mutatok be. Ezek díszítetlen és díszített változatai kronológiai besorolása erősen kétséges, bár véleményem szerint már az újkori horizontba sorolhatóak, a kéttagú, vizsgált időszakunkba általában be nem illeszthető lapos gomboktól pedig sok esetben nem választhatók el. Szólni kell egy technológiai megoldásról, ami az ide sorolt gombok egy részénél megjelenik. A tárgyak füle a használat és az ólom, ón-ólom ötvözet sajátossága miatt sérülékeny lehetett, így a kapcsolhatóságot a testtel együtt kiöntött vasfüllel próbálták egy időszakban megoldani. Ez a megoldás nem tudott meggyökeresedni, mivel ilyen fület eddig nem találtunk, csak annak oxidálódott csonkjait (73. kép 6, 9, 12). A fentiekben megfogalmazottak alapján a csoport csak nehezen határolható körül. Az ide sorolt gombok száma mindent összevetve 37: Csorvás (4), Fecskés (3), Gerendás (4), Komlós (4), Kopáncs (1), Mezőhegyes (8), Pereg (7), Szénás (2), Szentetornya (4). A fényképes táblákon összesen 30 tárgy látható, ami jól mutatja, hogy igen változatos megjelenésű tárgyakról van szó. A kevés átfedés között említhető a gerendási áttört, rozettás díszű bross-szerű gomb (73. kép 1), melynek hasonló töredéke szintén Gerendáson került elő. A furcsa, gombszerű tárgyak (73. kép 14–16) mindegyike Mezőhegyesről származik, egy hasonló példányuk nem szerepel a fényképes táblán, azt Fecskésen találták. A 73. kép 19–20 alatti áttört, szívecskés díszű gombok Komlósról származnak, egy hasonló darab pedig Peregről. A gerendási bross (73. kép 1) formai előképei évszázadokkal ezelőtti időszakokba vezetnek bennünket. Az egyik hollandiai fémkeresős oldalon, a 14. század második felére keltezett bross kiváló előkép véleményem szerint.[1968] Hasonló fibulákkal római anyagokban találkozhatunk.[1969] A 73. kép 10–11–12 kép alatti 5-6 karéjos kerek gombok láthatók, ezeknél központi és azt körülvevő hat (dudoros) elem helyezkedik el. Jó párhuzamot találtam romániai fémkeresős anyagban: bronzból öntött, jobb minőségű darabok, a mi ólomból öntötteink ezek másolatai lehetnek.[1970] Ón-ólomból öntött rozettás gombot közölt Gaál Attila Szekszárd-Palánkról, a 17. századra keltezve azt.[1971] Az ugyanitt talált gombok esetében jegyezte meg az ásató, hogy a vékony vasdrótból készült hurokfülüknek csak eloxidálódott csonkja maradt meg. *Nem zárható ki, hogy […] a 17.*

[1968] https://metaaldetectievlaanderen.com/2023/02/06/broche-insigne-1350-1400/ (letöltés dátuma: 2024.10.02).
[1969] https://www.res-bellica.com/en/shop/flower-shaped-roman-fibula-with-enamel/ (letöltés dátuma: 2024.10.02.); Riha 1979, Taf. 59/ 1563; v.ö.: Merczi 2017, 72, I. tábla; Gencseva 2004, 116.
[1970] Davos Tiberius bejegyzése a Detecție de Metale România facebook csoportban 2024.08.27-n. Az itt közreadott egyéb leletek a késő középkorra – koraújkorra datálják a gombot.
[1971] Gaál 2017A, 229–230.

század végénél később készültek.[1972] A peregi csárda környezetében fellelt emlékanyagban ugyanezt a korszakot erősítheti a jelen esetben bemutatott két bronzból öntött gomb is (73. kép 21–22).[1973]

A gombok kronológiailag mindenféleképpen kettébonthatók. A 71. kép 12–17 alattiak a hasonló két- vagy többtagú példányok formai hasonlósága miatt vélhetően középkoriak, és talán nem is a régió középkor végi pusztulási horizontjához kapcsolhatóak. A 71. kép 15 alatti darab ugyan az újkori peregi csárdahely területén került elő, de nem ahhoz, hanem az ugyanitt fellelhető középkori településhez köthető.[1974] A 73. kép 1–20 alattiak általában a középkor és az újkor határára keltezhetőek, ezek között igazán a mezőhegyesi darabok a legizgalmasabbak (73. kép 14–16), miként az is, hogy az egytagú gombok közül itt került elő a legtöbb ólomból, ón-ólomból készült gomb.[1975]

4.6.1.5. Csörgőgombok (74. kép 1–4)

A régióban előkerült tárgyak között találhatóak olyanok, melyek csoportba sorolása erősen kérdéses, főként azért, mert ólomból öntöttek, összenyomódtak, ezért eredeti formájuk – így jelen esetben az igen kardinális kérdés: rendelkeztek-e perselybevágással – nem állapítható meg. Annyi biztosan elmondható velük kapcsolatban, hogy harang alapformával rendelkeznek, plasztikus díszekkel bírnak. Ilyen darab ismert Csorvásról (74. kép 1) illetve Szénásról.[1976] A klasszikus csörgőgombok két részre oszthatók. Ebben a fejezetben folytatom az öntött példányok leírását. Első csoportjukba nagyrészt gömbös, nyomott gömbös darabok tartoznak, általános jellemzőjük a végükön való egymásra merőleges bevágásokkal kialakított hangrés. Felerősítési módjuk alapján további két részre oszthatóak. Egyik ezek közül, amikor a fület kerekded formára visszahajlítják az öntés után. Erre a megoldásara a rendelkezésemre álló anyagban mindössze egy példát találtam, Gerendásról (74. kép 3). A többi esetben a testhez jóval kisebb zárt fül csatlakozik (74. kép 2): Csorvás (1), Fecskés (1), Pereg (1), Szénás (1) – a választott szénási példány esetében messze a legnagyobb méretben. A második csoportot egy Csorváson (74. kép 4) és egy Földváron[1977] előkerült darab képviseli. Nagyméretű robosztus darabok, alsó felükön vonalszerűen mélyítettek, hat, illetve nyolc gerezdelt karommal rendelkeznek, melyek összezárnak. A Csorvásról előkerült (74. kép 1), ólomból öntött, összelapult példány formavilága teljesen eltér az alábbi darabokétól. A bécsi,

[1972] Gaál 2017A, 230.
[1973] Rózsa et Al. 2021, 336, Pl. 2/9, 11.
[1974] Rózsa et Al. 2021, 336, Pl. 2/8.
[1975] A következő fejezetben ismertetésre kerülő sátorponyva-gombok bevonásával az arányok ugyan változnak, ám azok vélhetően nem kapcsolhatók direkt módon a helyi lakossághoz.
[1976] Ltsz.: 2015/246.348.1.
[1977] Földvári darab: 2015/187.2.

bécs-környéki római, illetve avar kori csörgőket bemutató és összehasonlító kiadványban ismertetett darabok közül egyértelműen a római kori példányokhoz húz mind formáját, mind díszítését tekintve.[1978] A klasszikus honfoglaló csörgőgomb széles körben elterjedt a Kárpát-medencében.[1979] Ugyanakkor Moldáviából a Reabţeva–Ciocanu szerzőpáros egy magángyűjteményben található csörgőgomb kapcsán jegyzi meg, hogy a 10–12. században a kelet-európai régióban is általánosan elterjedtek.[1980] Odartsi temetőjében is sok van belőlük, mindamellett a kutatás az amulett használatot is feltételezi velük kapcsolatban.[1981] Jaltai leletanyag kapcsán (Ru) N. P. Turova megjegyzi, hogy a 11–12. század elejére keltezhető típus gyakorinak mondható a Krím félszigeten is.[1982] A tárgytípus a nyugati irányban is gyökeret vert, hiszen az Olomouc-Brno régióban is ismertek, ott is 11. századból.[1983] A vaskos nagyobb méretű öntött darabokhoz hasonló Vámosmikola, Kengyeles lelőhelyről,[1984] Somogyvárról ismert.[1985] Szekszárd-Palánkon több öntött bronz csörgő/pergő is előkerült, köztük több is a csorvási és a földvári kiváló párhuzamának tekinthető. Gaál Attila a magyarországi későközépkori/kora újkori anyagban ilyet nem ismer, ellenben a belgrádi vár török horizontjára utal.[1986]

A 10–11. századra keltezhető darabok jó eséllyel honfoglaláskori temetőkre utalnak, míg a vaskos, robosztusabb példányok inkább a későbbi évszázadok[1987] hírnökei lehetnek.[1988]

4.6.1.6. Sátorgombok (75–76. kép)

A leletanyag egyik legizgalmasabb csoportját alkotják azok a tárgyak, melyeket jobb híján sátorgombnak neveztem el.[1989] Ezek a tárgyak ón-ólom ötvözetből egyben öntöttek, és két nagyobb csoportra oszthatóak díszítésük alapján. Egyik csoportba a rozettás darabok tartoznak (75. kép). Maga a rozettás dísz is további alcsoportokra bontható, ezt nyomon követhetjük a 13. táblázaton keresztül, miként területi eloszlásukat is. Maga a rozettás dísz mindazonáltal gyűrű-, illetve gomb formán egyaránt megtalálható. A másik csoport vegyes elemekből tevődik össze, de ezek kétségkívül rendelkeznek egy közös ismérvvel, hiszen idetartozik minden olyan darab, melyen nem rozettás díszítés, hanem valami más szerepel

[1978] Pomberger–Mühlhans–Mehofer 2022, Abb. 10.
[1979] Kovács 1988; Bollók 2024.
[1980] Reabţeva–Ciocanu 2009, 167, Рис. 1/13. Széles körű anyaggyűjtéssel: Kovács 1988, 149–151. V.ö.: Ursu 2022, 79, Fig. 54
[1981] Dončeva-Petkova 2005, Таб. CXIII/3, CXX/2–4, CXVIII/6, etc; Ivanov–Ivanov 2015, 87–88, Обр. 27.
[1982] Turova 2014, 118, рис. 41, ко 286.
[1983] Šlancarová–Křížová 2009, 157, Obr. 12.
[1984] Kóka–Horváth 2021, 9, 6. kép 3.
[1985] Bakay 2011, 268, 876. kép.
[1986] Gaál 2017в, 337, 353, 42. tábla 12.
[1987] V.ö.: Nyikityina 2023, 33, Рис. 6.
[1988] Köszönöm Kovács László megerősítő információját!
[1989] Mordovin Maxim inspirációja nyomán.

(76. kép). Ezek méretük, anyaguk, kialakításuk tekintetében, illetve némely stílusjegy (pontkör, léckeret) alapján is kapcsolatban állnak az előző csoport tagjaival, ugyanakkor közöttük gomb formára utaló töredéket nem találunk. A fejeken látható félgömbös kitüremkedések esetében szinte minden esetben látható egy központi mag, melyet 4, 6, 8 vagy 10 hasonló elem vesz körbe, a tárgyak formája főként kerek, de a hatszög-sejtes forma is megtalálható köztük (76. kép 1–4): Csorvás (1), Gerendás (2), Pereg (1). Figyelemre méltó az a szentetornyai példány is, melyen a minta a kettőskeresztek kialakítását követi (76. kép 7). Két teljesen egyforma darab nem található a képen bemutatottak között,[1990] ez alól talán csak egy Földváron illetve Szénáson előkerült kivétel (76. kép 14–15), melyeken egyaránt egymással párhuzamos három nyíl látható. Egy fecskési darabon (76. kép 13) poncolt/poncolást idéző koncentrikus körök között betűk, azok imitációi találhatóak, míg a belső körben egy majuszkulás D-betű nyílheggyel variált változata. A fentebb már ismertetett gömböcskés díszű tárgyak egyikén (76. kép 4) a koncentrikus körök hasonlóan megjelennek, ami a tárgyakat összeköti egymással. A rozettás díszű tárgyakról korábban röviden írtam egy csupán belső körben megjelent írásomban.[1991] Itt annak bő ismertetését adom. A fémtárgyakkal foglalkozók egy része gombnak, míg másika gyűrűnek tartja őket. Mindkét elképzelés ugyanolyan mértékben állja meg helyét, mint ahogy nem. A jellegzetes dísz valóban két formához köthető. Az egyik ezek közül határozottan gomb. Ezekben az esetekben egy félgömbös testhez csatlakozik a vele egybeöntött hurkafül (75. kép A). Jóllehet ép állapotban csak elvétve találkozunk velük, fülük jellemzően letört, annak csak csonkja maradt meg. A másik csoportba sorolható darabok gyűrű formát mutatnak, esetükben a kerek, lapos fejjel együtt került kiöntésre a karika (75. kép B). Teljes valójukban ezek is nagyon ritkán fordulnak elő, leginkább a fej, és az eltérő hosszúságban megmaradt karikarész kerül csak elő – néhány kivételtől eltekintve. Van egy általános jellemzőjük ezeknek a tárgyaknak: az öntéskor keletkezett sorját szinte sohasem távolították el felületükről. Ez pedig viselésüket alapvetően megnehezíti, ugyanakkor viseleti elemként való felhasználásukat el is veti.[1992] Viseleti felhasználásuknak az is ellentmond, hogy ilyen tárgyakat eddig temetkezésekből nem ismerünk. Ezek kétségtelen erős érvek, de ettől még ezek a darabok határozott gomb, illetve gyűrű formát mutatnak.[1993] Úgy gondolom, hogy Mordovin Maximnak igaza van: *szerintem*

[1990] A tárgyak unikális volta miatt minden ilyen tárgy bemutatásra kerül.
[1991] V.ö.: Rózsa 2023c.
[1992] Köszönöm Zay Orsolya és Barsi Csaba baráti, szakmai megerősítését. A viselettel foglalkozó kollégák abban egyetértettek, hogy a tárgyak felülete miatt öltözékhez kapcsolható viseleti elemként nem voltak alkalmasak. Ujjon viselt gyűrűként azonban megoszlottak véleményeik.
[1993] A fémkeresős leletek szórvány világa már önmagában gondolkodásra és szemléleti váltásra készteti a kutatót. Jelen tárgyainkkal kapcsolatban Andrási Réka dolgozatában látott rekonstrukciós rajz képére szeretnék

ez sátortartozék (egyelőre jobb híján), vagy ponyvatartozék. Azért is gondolom ezt, mert – magamat idézve – "elég nagy számban kerülnek elő késő középkori települések belterületéről, plombák közelében (ahol van ilyen – volt plomba is, vagy fordítva)". A magma részéről támogatom Mordovin Maxim elképzelését, hiszen a sorjás darabok a finom textileken használhatatlanok voltak, de nem úgy egy piacos sátrán, aki ugyan a kor szokásainak megfelelően megadta módját megjelenésének, ám sátrának lezárására ezek a tárgyak sorjás valójukban is kiválóan megfelelhettek. A két formát összeköti a fejükön lévő díszítés. A mellékelt táblázatból sok minden kiolvasható, de nem minden (13. táblázat). Példának okáért, az, hogy a gomb, illetve gyűrű forma nem csak kialakításukra nézve különbözik látványosan egymástól, hanem méretük miatt is. A gomb-formák fejének mérete 0,8–1,2 cm közt váltakozik, a legtöbb közülük 0,9–1,0 cm átmérőjű. A gyűrű-formához sorolható darabok 1,0–1,5 cm közti fejátmérővel rendelkeznek, legtöbbjüké 1,2 cm. A rozettás díszítésnek több változata ismert, ami főként a dudorok/pöttyök számában mérhető tetten (6–10. csoport). Jól látható, hogy a rozetta (6–10. csoport), a virág- (1–3. csoport), illetve csillag-minta (4–5 csoport), a léckeret (5–8. csoport) gyakorlatilag egy egységet alkot. Eme tekintetben ki kell emelni a 6. csoportba tartozó két darabot, ami a kijelentés legjobb bizonyítéka, kiváló átmenet lévén. A 4, 6 és 8 szirmú virágminta (1–3. csoport) közt is kitapintható a kapcsolat, ugyanakkor fel kell hívnom a figyelmet a 3. csoport egyetlen tagjának 2 cm-es átmérőjére, illetve arra, hogy esetében a típus gyűrűs tagjaira jellemző karika csonkja sem látható: vagy letört, vagy nem is volt. Ugyanezt a kérdést másik oldalról is meg tudjuk világítani, a 2. csoportba sorolt 6-szirmú virággal díszetett "gombok" esetében is. Itt az egyik darab átmérője a szokásosnál szintén nagyobb, 1,7 cm-es, míg a másik remekül érzi magát rozettás példányok körében. A rozettás tárgyak száma a fémkeresős kutatásnak köszönhetően szinte napról-napra növekszik, de a kutatás nem tud hozzájuk közelebb kerülni. A hazai anyagban először Méri István mutatott be egy ilyen tárgyat Túrkeve-Móricról, a 15–16. századi rétegből.[1994] A kecskemét-környéki kutatások során Ágasegyháza középkori településen talált rozettás darab fejtöredékét a kollégák pecsétgyűrű fejének határozták meg.[1995] Věra Šlancarová közölt nemrégiben egy ónból készült "gyűrűfejet" Třebíč (Cz) település területéről, a 12. század második felére keltezve azt.[1996] A tárgy középső részén egy kiterjesztett szárnyú madár látható, oldalra forduló fejjel, amit ugyanaz a léckeret övez, mint azt a vizsgált darabjainknál

hivatkozni (Andrási 2015, 4. tábla 1), a 10–11. századi fülesgombok használati módját illetően (v.ö.: Kazakevics–Eniosova 2021, Рис. 6/5).

[1994] Méri 1854A, 149, XXXIX. tábla 13.

[1995] Fazekas–Pánya–Mordovin 2023, 241, V. tábla 14.

[1996] Šlancarová 2022, 171, Obr. 2/1.

láttuk. Maga a gomb forma az ún lapfenekelt gombokkal rokonítható, mely gombokra lemezes kivitelben viszonylag sok példát hozhatunk a 13–15. századból.[1997] A nem rozettás darabokkal kapcsolatban a fő probléma az, hogy egyetlen egy ép példány sincsen a rendelkezésemre álló orosházi leletanyagban. Jóllehet a rozettás díszű, gyűrű formájú darabokkal technikai kivitelezésük, és némileg díszítésmódjuk is megegyezik, nem feltétlenül tartoznak egy kronológiai horizontba.

A fejezet bevezető részében kiemelt fecskési darab (76. kép 13) díszítése a 14–15. századi forrasztott lemezkarikás, illetve az öntött gyűrűkön megjelenő hasonló díszítéssel teljesen megegyező, így nagy valószínűség szerint ugyanabban a korszakban voltak használatban. Ezzel az információval azonban jelenleg csak óvatosan lehet bánni, hiszen a sátorgombok ezen csoportja túlontúl eklektikus, és a másik nagy csoporttal, a rozettás darabokkal csak feltételesen kapcsolhatóak össze. Fecskésen, az említett sátorgombbal egykorú plomba jelen ismereteim szerint nem került elő, ami persze nem jelenti azt, hogy nem is létezett. Az innen eddig nyilvántartásba vett legkorábbi plombák a 15. század második feléből származnak. Kíváncsiságból megvizsgáltam a korai plombák és a teljes sátorgombanyag viszonyát (14. táblázat). A táblázat adatait tanulmányozva az összes sátorgomb : összes plomba arányok egyes településeken talán következetes képet mutatnak, de az is lehet, hogy ez csak belemagyarázás.

4.6.1.7. Gömbös gombok (77. kép)

Végére került az a néhány gomb, melyek a gömbös gombok elnevezést kapták. Van köztük olyan, Peregről származó darab, melynek vélhetően a kéttagú gombok közt illene helyet foglalnia, ám annyira egyedi, hogy itt kapott helyet (77. kép 5).[1998] Esetében, csakúgy, mint a négy másik társa esetében megfigyelhetők a fül melletti lyukak, melyek a készítés közben keletkezett gázok kieresztését voltak hivatottak elvégezni: Csorvás (3), Pereg (1), Mezőhegyes (1). Ezek a gombok általában igen rossz megtartásúak, töredékesek, így könnyen lehet, hogy mind az öt példány a kéttagú gombok közé sorolandó. Van köztük makk formájú (77. kép 1), gömbös, mely utóbbiak közt az egyszerű, illetve a díszített változat is megtalálható (77. kép 2–3, illetve 77. kép 4–5). A díszítettek nagy méretűek, gerezdeltek, vagy annak imitációját keltik, végeiken nagy méretű granulaszemek vagy rozettás dísz látható. A 77. kép 4 töredékes gombja a csavart, illetve a sima gömb alakú, rozettás díszű gombokkal hozható kapcsolatba. A peregi gombhoz (77. kép 5) hasonlatosat a nogáj viselet kiegészítői közt találtam, bár azok 6-8 cikkelyből állnak, míg a mi darabunkon „vonalkák”

[1997] Langó–Csányi–Bacskai 2023, 19; Trifeşti (jud. laşi): Spinei 1986, Fig. 2, 9–10.
[1998] A technikai kivitelezést nem tudtam minden esetben pontosan megítélni.

láthatóak.[1999] A makkos gomb prototípusát találjuk többek közt a 14. század utolsó negyedére keltezhető pritzwalki (Brandenburg, Ger) kincsben.[2000]

4.6.2. Kéttagú gombok

Itt az a néhány gomb kerül bemutatásra, melyek két részből állnak, és mely részeket forrasztással illesztettek össze. Vannak félgömbös, illetve felesgombok közöttük.

4.6.2.1. Félgömbös gombok (77. kép 12–14)

Fejük bronzból készült, gömbcikkely, esetleg kúpos formájú. A fej belső oldalához forrasztották a hosszú, általában bronz-, ritkán vasdrótból készült hurkafület. A legtöbb közülük egyszerű gömbszelet fejjel rendelkezik (77. kép 12): Csorvás (1), Szénás (5), Pereg (1). Egy hasonló fejű darabot rozetta díszít (77. kép 13), míg egy harmadik díszítetlen feje kúp formájú (77. kép 14). Nagy valószínűség szerint a Krímben található Abrau-Djurszo II. temető anyagában ilyen gomb van – ezt a példányt a 8. századra keltezik.[2001] Ugyanakkor a Sztrigyszentgyörgy/Streisîngeorgiu (jud. Hunedoara) lelőhelyről közölt darabot az 1800-as évekre datálták.[2002] Már ennyiből is látszik, hogy ezeket a gombokat nagyon nehéz pontosan keltezni. A rozettadíszes darab a hasonló gömbös gombokkal korrelál. A gömbcikkely fejjel bíró darabok színük alapján leginkább a későközépkori lelethorizontba tartozhatnak. A kúp formájú, az eloxidálódott vasfül csonkjával talán egy korábbi idősík maradványa lehet.

4.6.2.2. Feles gombok (77. kép 6–11)

Található néhány olyan, két részből összeállított gomb, melyeket hosszanti síkjuk mentén illesztettek össze. Ezek közt a rendelkezésemre álló leletanyagban jelen van a szabályos gömbformájú típus (77. kép 6–8, 11): Gerendás (2), Szénás (1), Szentetornya (1), Komlós (1), Pereg (2) illetve a hosszított nyúlánk típus, mely utóbbi képviselői általában nagyobb mérettartományba tartoznak (77. kép 9–10): Szénás (1), Komlós (1), Kisfecskés (1), Mezőhegyes (1), Pereg (1). Az ide sorolható gombok egyszerűek, a rögzítésre szolgáló lyuk esetükben általában szélesebb. A fentebb felsorolt gömbös testű változatok között találunk bordás felületűt (77. kép 6), illetve olyan példányt, melynek füle hosszított (77. kép 11) – mindkettő Gerendáson került elő. Mindhárom típus megtalálható a honfoglalás kori gombok között. Ezek a gombok az öntött fülesgombokkal is rokoníthatók, és bár előállítási módjuk különbözik, a szakirodalom mind az öntött, mint a két félből összeállított, üreges gombokat

[1999] Kargin 2016, 131, Рис. 27/7–11.
[2000] Blaschitz–Krabath 2004, Abb. 93/5.
[2001] Türk 2023, 64, 63. kép 27.
[2002] Baltag 1978, 56, Fig. I/14.

egyaránt fülesgombnak nevezi.[2003] Ezek a gombok a Kárpátoktól keletre széles körben előfordulnak ugyanebben a korszakban,[2004] de későbbi datálásuk sem zárható ki.

4.6.2.3. Lapos gombok (Táblán nem szerepelnek)

A lapos, kerek gombok, melyek hátoldalára külön forrasztott (mára általában letört) hurokfülön keresztül történt a tárgy rögzítése, viszonylag nagy számban fordulnak elő az orosházi régióban is. Ezek nagy része díszítetlen: Apáca (2), Csókás (1), Csorvás (4), Komlós (3), Pereg (10), Sámson (1), Szénás (21), Szentetornya (10), míg valamivel kisebb arányban különféle díszítéseket találunk rajtuk: Csorvás (5), Fecskés (1), Gerendás (1) Komlós (3), Kopáncs (1), Mezőhegyes (1), Pereg (5), Szénás (13), Szentetornya (11). Ezen gombok kronológiai besorolása cseppet sem egyértelmű. Egy ilyet közölt Soós Zoltán a marosvásárhelyi ferences rendház régészeti anyagából, melyhez a fület forrasztással rögzítették. A darabot a szerző a 15. századra keltezte.[2005] Tari Edit publikált egy ceglédi sírból két pitykegombot (!), melyeket a kísérőleletek alapján (olvasókereszt, rózsafüzér) a 16–17. századra datált.[2006] Sajnos a gombok technikai kiviteléről a dolgozatban nem esik szó. Ugyancsak Tari Edit közölt lapos, félgömbös fejű gombot Hévízgyörkről.[2007] Dolgozatában a sírt a késő középkorra keltezte, ugyanakkor korábbi, középkori datálást sem tartja kizártnak.[2008] Pardubice régióban (Cz) útépítéshez kapcsolódóan végzett fémkeresőzés során az 1866. évi osztrák-porosz háború nyomait jelzik többek közt katonagombok, melyek egyike az orosházi anyagban is megtalálható.[2009]

Ezek a gombok rendkívül egyenetlen szóródást mutatnak az orosházi régióban. Vannak települések, ahol nagyon nagy arányban vannak jelen. Mindenféleképpen ide sorolhatjuk Szénást (34), Szentetornyát (24) és Pereget (20) is. A három lelőhelyen került elő a típusba sorolható gombok közel 75%-a. Szénás esetében meg kell jegyezni, hogy a lelőhely déli részén volt az újkori Czifra-major, így a gombok jelentős részét ehhez a komplexumhoz köthetjük. Szentetornya esetében a gombok jelentősebb része az egykori csárdahely környezetéből származik,[2010] nagy részük a lelőhely területéről előkerült szórvány, és mindössze négy olyan gomb tartozik ide, melyek az újkori csárdától távol, de a lelőhely területéről került elő. Pereg esetében a gombok egy része a török háborúk utáni időkben

[2003] Andrási 2015.
[2004] Pl.: Reabţeva–Ciocanu 2009, 180, Рис. 6/118–119.
[2005] Soós 2011, 327, Pl. 5/52.
[2006] Tari 1994, 228, VII. kép 4–5.
[2007] Tari 1989, 22, 36. kép 1–10.
[2008] Köszönöm Tari Edit szíves szóbeli közlését.
[2009] Holas 2023, 21, Kat. 18, Tab. 1/4.
[2010] Katona-Kiss 2017.

létrejött csárdához kapcsolható,[2011] míg másik részük a lelőhely közepén fekvő Kállay-birtoktesthez. Csorváson (11) is viszonylag nagy számban találkozunk ilyen gombokkal. De a csorvási adatok a gerendásiakkal (1) összevetve beszédesek igazán. Mindkét helyen zömmel a Zsikai házaspár keresőzött, és mindkét helyről nagy mennyiségű leletanyag jutott be az orosházi múzeumba. Így gyanítható, hogy a 15–16. századi lelethorizont vonatkozásában a gerendási lelőhely az, ami relevanciával bír, és a csorvási darabok viszonylagos magas számát valamilyen újkori hatásként értékelhetjük. Ez azért sem lehet nagyon másként, mivel Fecskés (1), Kopáncs (3), Mezőhegyes (4) inventáriumaiban sem nagyon, sőt van olyan település, ahol egyáltalán nem fordulnak elő ilyen gombok: Szőlős (0). Ezt erősíti az a tény is, miszerint olyan lelőhelyeken is előfordulnak, mint pl Csókás,[2012] ahol mindössze két alkalommal volt keresős tevékenység, vagy Sámson, ahonnan szintén kevés leletanyagot ismerünk, számolhatunk azonban egy újkori csárdahellyel és annak ilyen irányú hatásával. Mindezen okok miatt ezekkel a gombokkal nem foglalkozom.

4.6.3. Többtagú gombok

Technikai kivitelezés alapján csoportosításuk nehézkes. A két félgömb vagy a gömbös és lapos lemezes tagok általában forrasztásos technikával való összeillesztéséhez nem fér kétség, ám a fül rögzítésének megítélése már nehézségekbe ütközik: az lehet forrasztott vagy a félgömbös rész tetejének közepén lehet lyukkal átütött, melyen átvezették a fülnek szánt drótot, szalagot, majd a belső oldalon kétrét hajtották azt. A fémkeresős anyag restaurálatlansága miatt ez nehezen dönthető el. Általában az utóbbi megoldással találkozunk.

4.6.3.1. Gömbös gombok (78–79. kép)

Az ún. gömbös gombok száma magasnak mondható, pontos arányukat nem lehet meghatározni, hiszen az a viszonylag szintén nagy számú ismeretlen gombok között a gömbös gombok képviseltetik magukat leginkább. A bizonytalanság oka kettős természetű. Egyrészről a ránk maradt félgömbös darabok esetében egyéb funkcionális besorolás lehetősége is felmerül, másrészről ezek a darabok sok esetben a felismerhetetlenségig deformált állapotban kerültek elő a földből a fémkeresős tevékenység során. A nyilvántartásomban összesen 103 gömbös gomb szerepel, melyek igen változatos formát mutatnak. Egy szentetornyai bronzgomb egyértelműen a *kisméretű gombok* csoportjába tartozik, formavilága a fülesgombokét idézi (78. kép 1). A kis- és középméretű, ezüstből készült, hosszúfülű gombok között helyezkednek el azok a darabok, melyek frontális része síkozott (78. kép 2–3): Szénás (1), Fecskés (1) – utóbbi esetében a síkozás csak feltételezhető. A *közepes méretű hosszúfülű*

[2011] Rózsa et Al. 2021, 336, Pl. 2/12–18.
[2012] Rózsa 2020A, 5–6, 5. kép 3.

gombok közt találunk ezüstből, illetve bronzból készült darabokat, utóbbiak közt több esetben aranyozás nyoma is megfigyelhető. Az ezüst példányok lehetnek díszítetlenek: Csorvás (2), Mezőhegyes (2), Szénás (1), illetve négy, gúlaformába rendezett granulaszemmel díszítettek (78. kép 7): Földvár (1), Pereg (2). Esetükben a fül több esetben háromszögátmetszetű, igényes kialakítású. A bronzból készülteken több esetben látható az aranyozás vagy annak nyoma, esetükben is megfigyelhető a négy, gúlaformába rendezett granulaszemes díszítés (78. kép 8): Csorvás (1), Komlós (1), Pereg (2), Szénás (2), Szentetornya (1). Néhányuk bronzból készült, aranyozás látható nyoma nélkül: Pereg (2), Szénás (2). A közepes és főleg *nagyobb méretű gombok* között találjuk a rozettás díszűeket, melyek egy kivétellel (ami Peregről került elő) bronzból készültek. Testük gömbös, de az egyik szénási gomb teste hosszított (78. kép 10–12): Sámson (1), Apáca (2), Fecskés (2), Komlós (2), Mezőhegyes (1), Szénás (3), Szentetornya (3). A csorvási gombok közt található egy nagyméretű darab, négyes granulaszemekből kialakított gúla-dísszel (78. kép 13). Egy ezüst(özött), szénási gyöngy díszítése teljesen egyedi (78. kép 9).

A közepes és nagyobb gombok egy részének díszítetlen gömbös testéhez kerekded drótfül csatlakozik (79. kép 2–3). Nagyrészük bronzból készült: Csorvás (1), Gerendás (1), Komlós (1), Kopáncs (1), Mezőhegyes (1), Pereg (5), Szénás (3), Szentetornya (2); két ezüst példányuk kisközepes méretű (79. kép 1). Mindkettő Szentetornyán került elő. A gömbös gombok közt találunk kisebb, de főleg nagyobb méretű, általában bordázott szalagfüllel ellátottakat, melyek esetében a két félgömb összeillesztését *gyöngydrót* fedi, felületük pedig sok esetben aranyozott. Ezek a csörgőgombok egyes típusaihoz hasonlatosak, azzal a különbséggel, hogy ezek alját granulaszemekből kialakított gúla vagy a 78. kép 5 alatt látható kompozíció díszíti (79. kép 4–5): Szénás (6), Szentetornya (3), Csorvás (5), Kopáncs (1), Mezőhegyes (1). Ezek a gombok általában bronzból készültek, kivételt képez ez alól a kopáncsi és a mezőhegyesi darab, melyek ezüstből. A gyöngydrótos gombok alján látható plasztikus díszítés több gomb esetében megtalálható különféle kombinációk formájában, de éppen a gyöngydrót hiánya miatt a típusba sorolás nem oldható meg. Ezek ezüstből készültek (79. kép 4–5): Földvár (3), Mezőhegyes (5), Pereg (1). További, bronz darabok közt vannak bronzból készült füles példányok: Csorvás (2), illetve sima gömbszeletek, zömében bronzból: Csorvás (3), Mezőhegyes (2), Szénás (3), Szentetornya (2), Fecskés (1), Gerendás (2) és ugyanaz ezüstből: Földvár (1). Vannak olyan gombok, melyek *füle robosztusabb*, a testük nem kifejezetten gömb formájú, de láthatóan meg volt a készítőjében az arra való törekvés. Nem véletlen, hogy ezek a gombok kivétel nélkül bronzból készültek (79. kép 6–7): Gerendás (2). A nagy méretű, bronzból készült hurokfüles *csavart gombok* kis számban fordulnak csak

elő a gyűjtött anyagban. Közülük kettő Szentetornyáról származik, ezek egyikének felületén álgranula-szemekből kialakított dupla soros kompozíció, illetve imitált rozettás dísz, míg a másikon klasszikus kialakítású rozetta látható – amit együtt préseltek a gombbal, nem rátétként került fel a testére (79. kép 9–10). További példányuk ismert Szentetornyáról (1) illetve Peregről (1). Peregről előkerült egy bronzból préselt spirális díszű veret is, mely nagy valószínűség szerint nem sorolható a gombok közé (79. kép 8).

Szörényi Gábor a Szuhogy, Csorbakő várásatáson előkerült gombok esetében megjegyezte, hogy hasonló gömbös forma itt kétféle méretben található meg, de ugyanolyan technikai megoldással előállítva. Véleménye szerint ezek is a középkori anyagi kultúrában széles körben elterjedt forrasztott fülű fülesgombok közé sorolhatók, saját példányait a 15–16. századra keltezte.[2013] Hasonló megfogalmazással találkozunk a Krím félszigeten található bizánci erőd temetőjének esetében, ahol az előkerült gombok közt az alaptípus több példánya is megtalálható. Ezeket széles körben elterjedt gomboknak tartja publikálója, és a 9–15. századra datálta őket.[2014] Ez így önmagában is megnehezíti a rendelkezésemre álló gombok keltezését, de a helyzet talán nem ennyire reménytelen. A fülesgombokat idéző formavilágra találunk példát Sztrigyszentgyörgy / Streisîngeorgiu (jud. Hunedoara) 15–16. századra keltezett temetőjéből.[2015] A síkozott gombok tágabban a 14–17, míg szűkített keretek közt a 15–16. századra keltezhetőek az analógiák alapján.[2016] A *közepes méretű, hosszúfülű* gombok általában a 14–16. századra keltezhetőek, de akad köztük 17–18. századra datált példány is.[2017] Parádi Nándor tiszanána-ónánai temető 82. sírjából közölt egy 3+1 szemes granulációval díszített ezüstgombot. Párhuzamai közt tett említést a hont-kiskéri leletről, melyben a kérdéses darab mellett II. Ferdinánd 1622. évi körmöci tallérja is szerepel. Parádi megjegyezte, hogy ez a veret keltezi ugyan a gombot magát, de annak általános előfordulása ennél korábbi és későbbi időszakra egyaránt tehető.[2018] Balatonfűzfő-Máma temetőjének 14. sírjában ezüstgombot találtak, Hunyadi János kormányzó 1446. évi, illetve Albert 1439. évi denárjának társaságában.[2019] Nyársapát: díszítetlen fülesgomb felső része a 171. sírban, ugyanitt egy érme, amit 1387 és 1490 közt vertek.[2020] Kecskemétről közölt Biczó Piroska két

[2013] Szörényi 2004, 271–272, 13. tábla 3–4, 6.
[2014] Stolyarenko 2010, 293–294, табл. № 1–28.
[2015] Baltag 1978, Fig. I/13.
[2016] Tatrosvásárhely/Trotuş (Jud. Bacău) 15. század: Artimon 1986, 265, fig. 4/1; Suslăneşti (Jud. Argeş) 15–16. század: Rosetti 1972A, 36, Fig. 5/8, 6/5; Bisericii Precista Mică din Roman (jud. Neamț) 14–17. század: Hânceanu–Baltag 2022, 379–380, Pl. IX/5, 5a, IX/6, 6a.
[2017] Dunadombó/Dubovac (Srb) 17–18. századra keltezve: Birtašević 1961, 43–44, Таб. 10/5, 7–8.
[2018] Parádi 1995, 169, 173, 9. ábra 4.
[2019] Rainer 2002, 114, 22. ábra 2.
[2020] Benkő 1980, 331, 338, 20. tábla 4.

ezüst, 3+1 granulációszemes darabot egy sírból, melyben vörös ékköves, díszes kapocs is előkerült más leletek társaságában, így a gombot a 15–16. századra keltezi.[2021] A típus a Kárpátokon kívül is elterjedt, ugyanebben az időszakban.[2022] A fül „hosszúsága" lehet kisebb is, mint a csengeri leletben (16. esetleg 17. századi), itt is 3+1 granulaszem található.[2023] Méri István közölt egy *rozettás* gombot a túrkeve-mórici ásatási anyagból. A darab 15–16. századi házrétegből származik. Csak oldalnézeti képe van és nagyon szegényes leírása.[2024] A masszív gombos tag mellett a rozetta megléte csak feltételezhető. Kisinyov (Md) Măzărache templomának 42. sírjából ezüst 7-szirmos gomb pár ismert. A feltárt temetőrészletben késő középkori/koraújkori – újkori érmék voltak, a gombok is csak ezen keretek között keltezhetőek.[2025] *Nagyobb méretű granulaszemes* gombot közölt Stepanova munkatársaival Koshevo-ból (Tver kerület, Ru), a 11–13. századra keltezve. A kutatók munkájukban megjegyezték, hogy a kérdéses gombtípus bizánci eredetű, és csak ritkán fordulnak elő a viking-rusz területeken, ilyen korai, 11–12. századi környezetben.[2026] Leviţki és munkatársai idézett dolgozatukban utalnak egy gnezdovoi, 10. századi kincsre, melyben többek között ilyen gomb is előkerült.[2027] Esetünkben inkább későbbi párhuzamok közt kell inkább kutakodni. Ilyen gombot közölt példának okáért Gaál Attila Dombóvár, Békató 16–17. századi délszláv temetőjéből.[2028] Sima, *nagyobb méretű, hurokfüles* gömbös gomb igen korai előfordulására példa a Niš, St. Panteleimon templom köröli temetőjének 12–13. századi sírjában talált példány.[2029]

A gyöngydrótos díszű példányok kiváló párhuzamait láthatjuk az ún. Várna-könyvben.[2030] Az itt közölt gombokat a 8–9. századra keltezték közreadói. Időben tovább haladva a szakonyi gombot kell megemlíteni, mely esetében közreadója megjegyzi unikális voltukat a honfoglaláskori leletek között.[2031] A kronológiai sort folytatva a következő állomás, amit találtam, Kercs. Itt a Keresztelő Szent János templom melletti temető 2. horizontjába

[2021] Biczó 1976, 342–343, 12. kép.
[2022] Lozova-La hotar cu Vornicenii (MD) 14–15. század: Ursu et Al 2016, 266, Fig. 11, Fig. 14; Netezi (jud. Neamţ, Ro) 14–16. század: Bătrîna–Bătrîna 1985, 307, Fig. 5/9; Vadu Soreşti (Ro, jud. Buzău) 3+1 granulált darabok, 15–16. század: Drâmbocianu 1993, 469–473, fig. 6; Enisala (jud. Tulcea, Ro), fül nélkül aranyozott 3+1 granuladísszel: Mănucu-Adameşteanu 1980, 619, Fig. 3/1. Szerb területen: Studenica kolostor: 15. század: Popović 2015, 237–238, 293–294, Sl. 152, kat. br. 237.
[2023] Höllrigl 1934, 107–108, 80. kép 29.
[2024] Méri 1954A, 148–149, XXXIX. tábla 5.
[2025] Tentiuc et Al 2012, 295, Fig. 10/23–24.
[2026] Stepanova–Orphinskaya–Sobolev 2019, 129, рис. 1/2, további irodalommal.
[2027] Leviţki–Haheu–Rjabceva 2001, 314, fig. 2/14.
[2028] Gaál 1982, 173, VIII. tábla, 214. sír.
[2029] Crnoglavac–Čerškov 2011, 125, 133–134, Таб. VI. 85.
[2030] Pl. 251/4.
[2031] Horváth 2022, 108–109, 62. kép; v.ö.: Nepper 2002, 319. tábla 1.

(12–13. század) sorolható sírok közül többen is kerültek elő ezüst gombok.[2032] Ugyaninnen Aibabin is közölt ilyen gombokat, a 13–14. századra keltezve azokat.[2033] Végül a Csorvás, templomkörüli temető szórvány leletét említem, közelebbről Pados Pálék terepbejárási anyagát. Szatmári Imre a Pados Pál és felesége által gyűjtött gombot a középkori leletek felsorolása közt ismerteti.[2034] A *csavart gombok* párhuzamai közt fellelhető kevés példány közül a bakonyszentjakabi pálos kolostor feltárása során, vagy a szintúgy Veszprém megyei Berhidáról előkerült darabot egyaránt a 15–16. századra keltezik,[2035] ezzel szemben a Bugacról közre adottat a 12–13. századinak tartják publikálóik.[2036] A datálás kérdését a Beckó/Beckov (Sk) szórvány, az 5. szondából származó gomb sem dönti el,[2037] hiszen előkerülési helyén II. Ottokár (1251–1276) verete I. Ferdinánd denárral együtt került elő. A ménfőcsanaki szórvány példányt újkorinak tartja közreadója.[2038] A csavart gombok között ábrázolt példány egyike az analógiák alapján talán nem is gomb részét képezte egykoron (79. kép 8). Šlancarová 2018 katalógusában teljesen hasonló, spirális díszű darabot találunk 15. század második fele és a 16. század első fele közé keltezve, az a példány veretként szerepel.[2039] A fotó alapján hasonló tárgy és talán veret lehet a Somogysámson, Marótpusztáról közölt tárgy is,[2040] miként a Kötcséről előkerült tárgyat veretként publikálta Magyar Kálmán.[2041] A Limbari-i temető (Md) 99. sírjában található (ezüst!) daraboknál a gyöngysorkeret ugyanúgy megtalálható, de a félgömbös test spirális csavart dísz helyett sima. Ezeket a tárgyakat veretként ismertették publikálói és a 11. század végére, 12. század elejére keltezték azokat.[2042] Párhuzamot Dinogetia anyagából hoztak, az idézett darabok azonban a mi darabunktól viszonylag távoliak, jóllehet egy esetleges fejlődési sor kiváló elemei.[2043]

A közepes és nagyobb méretű gömbös gombok esetében a legtöbb esetben megtalálható a fül mellett elhelyezkedő egy esetleg két lyuk, melyeket a készítés során keletkezett gázok kiengedésére szolgáltak (pl. 78. kép 4, 11–12, 14, stb). Ez egy általában késői időszakra keltezhető jelenség. Ónból, illetve bronzból készülteket közölnek Katymár, Téglagyárról. A bronzból készült darabnál a gomb fején apró gömbökből álló fészekben gömb

[2032] Makarova 1997, 379, 382, Рис. 18/29, 49, 54.
[2033] Aibabin 2003, таб. 12/38.
[2034] Szatmári 1999A, 91, 103, 27. kép 3, 26. kép 11.
[2035] Nagy 2014, 56, 59; Rainer 2009, 55.
[2036] Rosta 2013, 53.
[2037] Hanuliak 2018, 116, 139, Tab. XXVII/4.
[2038] Ilon 2017A, 193, 13. ábra 2.
[2039] Šlancarová 2018, 567, Kat.č. 19.1.32.
[2040] M. Aradi 2010, 43.
[2041] Magyar 1981, 63, VIII. tábla 22.
[2042] Postică–Hîncu 2023, 53, 351, Pl. 242/3–6.
[2043] Pl.: Stefan et Al. 1967, 291, 293, Fig. 172/19.

ült.[2044] A temetőt a kutatás a 16. század vége–17. századra keltezi, és a rácokhoz köti.[2045] Demsus/Densuş (jud. Hunedoara, Ro) temetőjében előkerült gomb kapcsán a szerző megjegyzi: általános a középkor és a kora újkor folyamán.[2046] Csehországban 17–18. században terjedt el a szokás.[2047]

4.6.3.2. Fenekelt gombok (80–81. kép)

Fenekelt gombok közé soroltam minden olyan gombot, melynek egy (eltérő magasságú) félgömbös/gömbszelet formájú és egy lapos, vízszintes része van. Két nagyobb csoportra oszthatóak. Az egyikük esetében a fül a gömbös részhez csatlakozik, és ezeket lapfrontos daraboknak neveztem el. A másikba azokat soroltam, ahol a fül a vízszintes zárólaphoz csatlakozik. Ezeket a néprajzból kölcsönvett fenekelt jelzővel illettem. Utóbbiak egy kisebb részét végfenekeltnek hívom. A *lapfrontos gombok* száma igen kicsi, ugyanakkor nagyon üde színfoltot képviselnek a fenekelt gombok palettáján. Mind a 8 ilyen gombot ábrázoltam, hiszen mindegyik darab egyedinek számít (81. kép 1, 3–9): Szénás (1), Pereg (4), Csorvás (2), Csókás (1). Az ide sorolt gombok mindegyike bronzból készült, fülük általában szalagfül, ritkán drótfüllel vannak ellátva, mely ritkán vasból is készülhetett, amire a rozsdafolt utal. Vannak köztük díszítetlenek (81. kép 7–9), míg a díszítettek közt a geometrikus díszek dominálnak. Kiemelkedik a 81. kép 6 alatt közzétett példány. A *fenekelt gombok* nagy csoportját alkotják azok a gombok, melyeket a félgömb forma, esetleg az enyhén hosszított, de gömbölyű alj jellemez. Ezek az esetek döntő többségében bronzból készültek, és csak nagyon ritkán ezüstből vagy valamilyen ón-ötvözetből (80. kép 6–13). Vannak köztük egyszerű, díszítetlen darabok (80. kép 9): Csorvás (3+1 ón), Gerendás (1), Kisfecskés (2), Komlós (1+1 ezüst), Mezőhegyes (1), Pereg (6), Szénás (7), Szentetornya (4). Vannak olyanok, melyeken rozettás dísz látható (80. kép 11–13), mely fő motívum mellett néha rovátkolt díszek is megjelennek: Csorvás (1), Komlós (2), Pereg (1), Szentetornya (1+2 ezüst). Vannak olyanok, melyek ón-ötvözetből készültek és testükön koncentrikus körök láthatóak (80. kép 6): Komlós (2), Mezőhegyes (1), Szentetornya (1+2 ezüst?). Végezetül olyanok, melyek plasztikus kitüremkedéssel / csillag-dísszel rendelkeznek, illetve különféle apró vésetekkel és/vagy koncentrikus körökkel (80. kép 7–8): Csókás (2), Csorvás (1), Komlós (1), Pereg (2). Ide sorolható egy rozettás gomb, melynek teste áttört, az Szénásról került elő. A fenekelt gombok külön csoportját alkotják a díszített példányok. Ezek jelentős

[2044] Wicker–Kőhegyi 2002, 25, XII. tábla 4–5; 35, XIII. tábla 7–9.
[2045] Wicker–Kőhegyi 2002, 38.
[2046] Rusu 2008, 174, Fig. 26/m.
[2047] Omelka et al. 2018, 741, Obr. 28/1097, 1133.

része a csavart, illetve a textilgombok formavilágát idézi. Az „idézés” oka lehet az, hogy ezek a gombok bronzból, ón-ólomból, illetve ón-ötvözetből egyaránt készülhettek (80. kép 1–4): Fecskés (1), Szénás (2), Szentetornya (1), Pereg (2). Egy peregi gombon Nap-motívum látható (80. kép 5). További darabok „érzés szintjén” kerültek itt nyilvántartásba: Mezőhegyes (1), Pereg (2). Az általam *végfenekelt*nek nevezett csoport tagjaira jellemző, hogy a gömbös vagy csepp alakú darabok vízszintesen fenekelt része a tárgy felső részén található. A fülük ezeknek a gomboknak is drótból kerekre hajtott, a vízszintes lap részen több esetben felirat is látható (80. kép 10–11). Gömbös forma: Csorvás (1), Komlós (2), Mezőhegyes (1), Pereg (5), Szentetornya (4), cseppalakú: Csorvás (1), Komlós (2), Pereg (3), Szentetornya (3).

A gömbös gombok közé sorolható töredék párhuzamai megtalálhatóak a Kárpát-medencében. A felsorolásukat rögtön egy érdekes párhuzammal kezdeném, mely szintúgy határesetnek számít a gömbös és a fenekelt gombok között. A 15–17. századra keltezett balatonfűzfő-mámai temető 14. sírjában aranyozott lencse alakú gombok voltak. Igaz itt hatszirmú virágminta pontocskás díszítéssel, de ugyanazt a stílust képviselik, mint a csorvási darab. Rainer Pál a nagytétény-csúti sírmezőből hoz párhuzamot, jóllehet megjegyzi, hogy a közölt rossz minőségű fotóról az analógia csak feltételes.[2048] Egy lapos, lencse formájú gombot adott közre P. Horváth Viktória a budai vár területéről, a 16. századra keltezve azt. A szerző megjegyzi a rozettával áttört aljú gombfél kapcsán, hogy a darab párhuzamai inkább a 14. századra keltezhetőek.[2049] Párhuzamot találunk Nyársapátról,[2050] Felsőtavankút, Szent Anna/ Св. Ана-Горњи Таванкут (Srb) temetőjének 79. sírjából, mely utóbbit Neda Dimovski a magyarországi példák alapján a 15–16. századra keltezi.[2051] A gombhoz a vizsgált régió temetői is szolgáltatnak analógiákkal.[2052] A l*apfrontos*nak nevezett gombok esetében is felmerülhet azok más, példának okáért pecsétlő funkciója. Ugyanezzel a problémával találta magát szembe E. N. Stolyarenko is a krími genovai erőd temetőjének 13. sírjában talált, monogramos (?) gombbal (?) kapcsolatban. A monogramos gombokra a szerző a 18. századtól talált adatokat, ami a tárgy körüli bizonytalanságokat tovább növeli.[2053] Karácsonkő/Piatra Neamţ-Dărmăneşti (jud. Neamț, Ro). 14–15. század fordulójára keltezhető temető 2012/5. sírjából ismertettek egy példányt félgömbös gombként megnevezve.[2054] Suceava/Szucsáva (jud. Suceava, Ro) temetőjében 14. század vége és 16. század első harmada

[2048] Rainer 2002, 115, 22. ábra 8–10; Gerevich 1943, 31. kép.
[2049] Horváth 2016a, 83–84, XXII. tábla 1.
[2050] Benkő 1980, 19. tábla 14–15.
[2051] Dimovski 2021, 17, Табла 3/6–7, кат. бр. 30–31.
[2052] Kopáncs: Bálint 1936, 236, LXXIV. t. 11; Pereg: Bálint 1938, XIX. t. 21; Kovácsháza: Bálint 1939, XXIX. t. 8; Décse: Szatmári 2013, 515, 540, 546, 9. tábla 2–7, 15. tábla 1, 16, 20. tábla 12.
[2053] Stolyarenko 2010, 295, таб. № 47.
[2054] Garvăn et Al. 2015, 28, 37, Fig. 28/6, 31/5.

közti időszakára keltezhető gombon ötszirmú virág látható.[2055] A lapfront Sztrigyszentgyörgy/Streisîngeorgiu (jud. Hunedoara) lelőhelyen 6+1 kerek foglalattal díszített, melyekben egykor vélhetően kövek ültek. A darabot Gheorghe Baltag a 14–15. századra keltezte.[2056] Díszített gombot közölt Emina Zečević is Novo Brdo monográfiájában, a 14. század végére – 15. század elejére datálva azt.[2057] Feltételezhetően ilyen gombot közölt a Debrecentől északnyugatra fekvő egykori Szentgyörgy falu templom körüli temetőjéből Nepper Ibolya és Módy György.[2058] Sima ezüstlappal lezárt darab ismert Nyársapátról.[2059] Rozettás díszű darab ismert Abaszéplakról/Košice-Krásna (Sk), 17–18. századra keltezve.[2060] A 81. kép 6 alatti rozettás darab (négyes szirom) ívelt oldalfalú négyzettel kombinálva I. Szelim érmével (1512) együtt került elő Enisala lelőhelyről (jud. Tulcea, Ro).[2061]

Fenekelt gombokhoz eddig kevés analógiát találtam. Nagyon lapos gömbnek is beillő példány ismert Gyulafehérvár / Alba Iulia (Ro) lelőhelyről, esetében a 14–15. századi keltezését korainak vélem,[2062] Visegrádról, 18. századi környezetből.[2063] A prágai hasonló darabokat a késő középkorra, koraújkorra keltezték.[2064] A *végfenekelt* darabok minden kétséget kizáróan újkoriak.

4.6.3.3. Csörgőgombok (74. kép 5–7)

A csörgőgombok itt felsorolt változatai két félből lettek összeállítva, alsó részükön pedig végen kerekded lyukban végződő perselykivágás, hangrés figyelhető meg. Füleik – mely esetekben ez megfigyelhető – hármas osztatú, bordázott szalagfülek. A gömbös gomboktól általában méretük, illetve a hangrés megléte választja el. Minőségi alapon ezek a gombok két csoportra oszthatóak. Az elsőbe a jobb minőségű darabok sorolhatók (74. kép 6–7): Gerendás (1), Pereg (1), Szénás (2). Rajtuk némely esetben aranyozás nyoma figyelhető meg, több méretűek lehetnek: mindkét bemutatott darab Szénásról származik. A két félgömb találkozási vonalát finom gyöngydrót borítja, de arra is van példa, hogy ez a bizonyos gyöngydrót, durva, elnagyolt, ezek a szebbek másolatai lehetnek. A másik csoportjuk jóval egyszerűb: a fül nem bordázott, nincs meg a gömbfelek illesztését borító gyöngydrót (a gömbfelek kicsit kifelé megnyúltak a jobb tapadás végett), maga az egész test általában nyomottabb (74. kép 5):

[2055] Batariuc 1993, 235, Fig. 6/9.
[2056] Baltag 1978, 56, Fig. I/16.
[2057] Zečević 2006, 226, Kat. 120.
[2058] Nepper–Módy 1985, II. tábla.
[2059] Benkő 1980, 324, 19. tábla 1–2.
[2060] Polla 1986, 196, Obr. 143/11.
[2061] Mănucu-Adameşteanu 1980, 621, Fig. 3/3.
[2062] Marcu Istrate 2008, 241, Pl. 187/22.
[2063] Kováts 2013, 5, 9. kép.
[2064] Piekalski–Sawicki–Duma 2022, 12, Fig. 5/c.

Csorvás (1), Fecskés (1), Pereg (1), Szénás (3). Amennyiben csak a hangréssel rendelkező alsó rész áll rendelkezésünkre, azt csak az anyagminőség alapján lehet a két csoport valamelyikébe sorolni. Utóbbiak réztartalma általában kevesebb, jóllehet anyagvizsgálat nem történt a tárgyak esetében. A gömbös csörgők térben és időben is elterjedtek.[2065] Neda Dimovski Felsőtavankút, Szent Anna / Св. Ана-Горњи Таванкут (Srb) temetőjében talált ezüst, illetve bronz csörgőgombok kapcsán utalt arra, hogy a mai szerbiai darabok többsége 15–16. századi, de akadnak 11. századra keltezhető darabok is köztük (pl. Hinga, Szent László éremmel).[2066] Korai keltezésüket erősíti a Bijaći, Sv. Marta (Hr) lelőhelyen 10–11. századi környezetben talált darab.[2067] Ezek a példányok a csörgőgombok első, díszesebb csoportjához köthetőek. Csakúgy, mint vélhetően a bolgár darabok (egy/nagy része): a Ruse melletti Sexaginta Prista (Bg) 10–11. századi leletek közt vagy párhuzamai Veliko Tarnovoból és Shumenből.[2068] Az egyszerűbb kategória kapcsán kicsit más kronológiai kép bontakozik ki előttünk. Jóllehet az ismertetésüket rögtön egy ellenpéldával kezdeném, hiszen a szombathelyi karoling vár területéről Pap Ildikó Katalin adott közre egy csörgőgombot, mely formailag ugyan ide sorolható, de a rajta látható kétszeres hornyolat miatt kissé idegennek számít. A darabot a késő népvándorlás korára keltezte a szerző.[2069] A Budai Palota színesfémleleteit feldolgozó P. Horváth Viktória a 14–15. századtól a 17. századig keltezte a rétegekből előkerült 14 darabot, ugyanakkor magyarországi eredményeket taglaló összeállításában 13–17. század közé helyezte ő maga is a csörgőgombok ezen típusát.[2070] A nemzetközi szakirodalom ehhez a tág keretekhez igazodik a datálást illetően. Toretskoe (Ru) 16. századi leletanyagának ismertetése kapcsán S. I. Valiulina remek összefoglalást adott a csörgőgombokról. Nem csak Oroszország európai részéről hozott párhuzamokat, döntően a 13–16. századból, de 15–16. századi horvát példával is élt, illetve ismételten ismertette Jean Fouquet, 1445-ben, Ferrarában (It) készített portréját, melyen egy ilyen csörgőgomb látható viseleti helyzetben.[2071] Szlovén leletek kapcsán Benjamin Štular ismertetett a tágabb térségből 13–16. századi párhuzamokat.[2072] Bucureşti, Bârzeşti lelőhelyről 15–16. századi példányt

[2065] V.ö.: Bollók 2024, 78, 3. ábra 1.
[2066] Dimovski 2021, 18–19, Табла 3/9–10, кат. бр. 33–34. Hinga: Šafarik–Šulman 1954, 18.
[2067] Petrinec 2009, 296–297, Taf. 216/6.
[2068] Velikova 2017, 237, 240, Pl. III/10.
[2069] Pap 2024, 280, 286, 288, 3. kép 8.
[2070] Horváth 2016a, 85–87, XXII. tábla 6–7. Néhány hazai párhuzam: Alsózsolca: Wolf–Horváth 2010, 171, 15. kép 9; Nyársapát: Benkő 1980, 326, 336, 19. t. 4, 21. t. 18; ötömös Nagy Lajos érmével: Móra 1906, 26; Zólyom, Pusztavár, alsóvár, vélhetően 13– 4. század: Tóth 2016, 43, XXI. tábla 5; Zenta, 14. század vége – 16. század eleje közti időszak: Špehar–Špehar 2024, 54–55, кат. 15.
[2071] Valiulina 2020, 209–210, Рис. 2.
[2072] Štular 2014, 129–131; Štular 2015, 46–47, 144, Pl. 1/18–19.

adtak közre.[2073] A párhuzamok körbeölelik a Kárpát-medencét, hiszen Csehországban általánosan előfordulnak.[2074] Ezektől északabbra Gdansk belvárosából (15. század második fele–16. század első fele),[2075] egyéb porosz területekről, mint Unterplehnen 13–15. századi temetőből.[2076] A PAS oldalain 14–16. századra keltezett példányok találhatóak.[2077]

4.6.3.4. Csörgő / gömbös gombok

Egy gyűjtő csoport, ahová azokat a gömbös fragmentumokat soroltam, melyek gömbös- vagy csörgőgombhoz egyaránt tartozhattak. A darabokon több esetben megfigyelhető a gyöngydrót, illetve a fülkiképzésük (pl. bordázott szalagfülek) volt a kiválasztás alapja. A tárgyakat külön nem mutatom be, csak statisztikai képet adok róluk. A zárójelben az első szám a bronzból, a második az ezüstből készültekre utal: Csorvás (5-0), Kopáncs (1 aranyozott), Mezőhegyes (3-5), Fecskés (3-1), Földvár (0-1), Gerendás (6-4), Kisfecskés (2-0), Pereg (7-3), Szénás (5-2), Szentetornya (1-1), Szőlős (1-0).

4.6.3.5. Rúdgombok (78. kép 14)

Összesen két rúdgomb került elő, melyek nem választhatók el az egytagú gombok közt ismertetett hasonló elnevezésű példányoktól: Mezőhegyes (1), Pereg (1). Ezek a gombok használatukat tekintve nagyon közel állnak az évezredes hagyományokra visszavezethető rúdgombokhoz, de kialakítási módjukat tekintve egyértelműen a családfa utolsó levelei közé tartoznak.

4.6.4. Ismeretlen gombok

Az ismeretlen gombok talán nem is annyira ismeretlenek. A sok töredék, megnyomorított darab leginkább a gömbös gombok családját gazdagíthatja: Szénás (16), Szentetornya (11), Gerendás (14), Fecskés (8), Kopáncs (1), Mezőhegyes (4), Földvár (1).

4.7. Hajtűk

A leletanyag kis számú, ugyanakkor rendkívül színes, sok esetben igen míves csoportját alkotják a hajtűk. Éppen a sokszínűségük miatt feltételezhető, hogy számuk nagyobb lehetett.[2078] Ráadásul az átlagnál jóval sérülékenyebbek is, bár időnként kifejezetten jó állapotú példányok is akadnak közöttük. Hazai sírokban a 15. században jelennek meg

[2073] Panait–Ştefănescu 1993, Fig. 1/3.
[2074] Měchurová 1989, 473, tab. VII/2; Durdík 2014, 132, Abb. 5/4; Richter 1982, 187, Obr. 132/19.
[2075] Piekalski–Sawicki–Duma 2022, 12, Fig. 4/d.
[2076] Goßler–Jahn 2014, 202, Abb. 9/1–5, Abb. 10/4.
[2077] https://finds.org.uk/database/artefacts/record/id/736448%20-
https://hu.pinterest.com/pin/32721534771407327/
[2078] V.ö.: Szőcs 2024, nagybányai temető kapcsán.

először, igazi divatjuk csak a 17. századtól mutatható ki. Általában fiatal lányok viselték, kendőbe, fátyolba tűzve használták őket.[2079] Az orosházi anyagban 53 hajtű került elő, melyeket három fő-, illetve egy „egyéb" csoportba soroltam. Az egyszerű öntött fátyoltűk közé összesen 4 példány tartozik: Szentetornya (2), Csorvás (1), Gerendás (1). A sorból robosztus kialakításával (és meglehet kronológiai besorolásával is) a gerendási darab kilóg (82. kép 2). A lemezgömbös hajtűk közt találjuk a legtöbb, és technikai kivitelezés szerint a legnagyobb változatosságot: Szénás (3), Szentetornya (2), Csorvás (4), Gerendás (1), Fecskés (1), Szőlős (1), Kisfecskés (1), Pereg (1), Mezőhegyes (9). A díszes, vegyes kompozíciójú hajtűkre a granulációs, filigrános (álgranulációs és álfiligrános), ékköves megoldások jellemzőek: Szénás (6), Szentetornya (6), Gerendás (5), Fecskés (1), Pereg (2), Mezőhegyes (2).

4.7.1. Öntött/fátyoltűk (82. kép 1–2)

Az egyszerű, gömbös/turbánszerű[2080] vagy bikónikus[2081] végű öntött, filigrán hajtűk szerény száma félrevezető lehet. Hosszú életű tárgytípusról van szó esetükben, ami vélhetően a római hagyományok mentén élhetett tovább.[2082] A Kárpát medence népvándorláskori népeinél a tárgytípus gyakorlatilag ismeretlen, annak középkori megjelenése külső hatásnak tekinthető.[2083] A hatás irányára utalhat az öntött, gömbös végű hajtűk elterjedési ideje és területe egyaránt, hiszen többségében a Balkánnal szorosabb kapcsolatot ápoló Hódoltság területén találjuk őket.[2084] A teljesség igénye nélkül néhány példa.[2085] A Körös–Maros

[2079] Csirke 2014, 240.
[2080] Gaál 1982, 168.
[2081] Római kori példa: Németh 2018, 109, VI. tábla 4A–B.
[2082] Pl.: Székelyudvarhely (Nyárádi 2015, 18, 9. kép).
[2083] Kérdésesen ugyan, de felmerül jelenléte az egyik szentes-nagytőkei, honfoglalás kori temetőben (Kovács 2023, 515, 2. kép 8 alul) – ami ebben a korszakban példa nélküli.
[2084] Ellenpéldaként Hall in Tirol (Au) középkori példányai említhetők (Stadler 2003, 9, Taf. 2/1–39).
[2085] Alsózsolca 68. sír (Wolf–Horváth 2010, 172, 15. kép 19); Buda 15. századi réteg (Holl 1988, 3. kép 6); Palanka (Belgrádtól délre) 15–16. század (Fidanovski–Zečević 2006, 91, T.V); Ritopek (Burino Bostanište at Ladne Vode) (Fidanovski–Zečević 2015, 209, 216, T. II/1–3); Pancsova/Pančevo (Srb) 14–16. század (Radičević et al. 2012, 83, T. V/10–13); Belgrád, „Öreg zsinagóga" 17. század (Bikić–Bugarski 2022, 22, Сл. 14/9); Karánsebesen/Caransebeş (Ro) több sírban is volt, de a 2. kripta 4. sírjában IV. Kázmér lengyel király érméje is előkerült (Bona 1993, 72, Pl. 10/7); Precista Mică (jud. Neamț, Ro) templom körüli temető 17. század elei, pénzzel keltezett, 21. számú sírjából. Itt a fejet átfúrt érmék felhasználásával erősítették meg (Hânceanu–Baltag 2022, Tab.1, Pl. IX/3–4); Marostelek/Teleac (Ro) Őrhegy 16/17. század (Sófalvi 2013, 353, Fig. 25/3); Aluniș-Plăviceni monostor (jud. Teleorman, Ro) második temető 16. század második fele – 19. század (Ţânţăreanu 2010, 142, Pl. LXXXIX/12–14); Comana monostor (jud. Giurgiu, Ro) 16–19. század (Milencovici-Bătrîna 1973, 16, Fig. 11); Sármégyen egy gömbös és egy bikónikus fejű, rombusz átmetszetű hajtű is előfordult (Lantos 2009, 277, 14. kép 4–5); Nemesvita (Csirke 2014, 30e); Decs-Etén a templom területéről (Miklós–Vizi 1999, 225, 23. kép 8–9.)

közének temetőiből sem hiányoznak az öntött, gömbös végű hajtűk.[2086] Bármennyire is hosszú életű tárgyakról van szó a hajtűk esetében, érdemes a katymári ásatás feldolgozóit szó szerint idézni velük kapcsolatban: *A leletmentés kezdetén Zalotay Elemér csak szarmatakori temetőre számított, így az első néhány sír feltárásakor komoly fejtörést okoztak neki a szarmata korban ismeretlen „padkás" sírok és különleges kartartások. Lényegében csak az első hajtű előkerülésekor mondta ki határozottan, hogy a sírok nagyobb része jóval későbbi a szarmata temetőrésznél.*[2087] Wicker Erika kutatásai nyomán az elmúlt évtizedekben markánsan rajzolódik a hódoltságkori szerb jelenlét nyoma, mely horizontba, mint etnikumjelző is beilleszkedik a hajtűviselet.[2088] A kérdés természetesen ennél árnyaltabb, hiszen a gömbös végű, öntött példányok a szerb települési tömbökön túl is megjelennek.[2089] Egy majsi temetkezésben előkerült egy 19 denárt számláló, 17. század negyvenes éveiben záródó éremmelléklet/éremlelet, 3 kisgömbös hajtű társaságában. A lelet közreadói a jelenség elemeit nem, de azok összességét délszlávnak minősítették.[2090]

4.7.2. Lemezgömbös hajtűk (82. kép 3–8)

A vizsgált területünkön előkerült lemezgömbös hajtűk több részből állnak. Fejük két félgömbből tevődik össze. Ezek a félgömbök lehetnek simák, illetve cakkosan kialakítottak, utóbbi esetben a két rész egymásba illeszkedve alkotja a gömbformát.[2091] A gömbök közepén, az összeillesztés síkjára merőlegesen futott keresztül a tű, melynek gömb-felőli végét visszahajlították, ez akadályozta meg a gömb lecsúszását. Több esetben a gömbfeleket vékony dróttal áthurkolták, ami meggátolta a fej lefelé történő elmozdulását, ugyanakkor díszítő funkciót is ellátott. Egyértelműen díszítő funkciót kell tulajdonítanunk azon esetekben, amikor a hajtű felső felét bronzhuzalból készült spirálisok borították. Lemezes hajtűk szép számmal találhatók az orosházi anyagban, de számuk még ennél is jóval magasabb lehetett. A hajtűk általában nagyon sérülékenyek, így maga a tű rész csak ritkán marad meg a mezőgazdasági művelésnek kitett lelőhelyeken. A lemezből készült félgömbös fejrészek esetében csak akkor dönthető el biztonsággal, hogy hajtűhöz tartoztak, ha a tű egy darabkája, vagy a részeket összefogó drótháló megmarad.[2092] A tű – miután a fejen átfut és nincsen

[2086] Csorvás: Szatmári 1999A, 14. kép 16–17, 26. kép 16–17; Szénáson: Szatmári 1996A, 35. kép 16; Kopáncson: Bálint 1936, 237, LXXIV. tábla 9; Gyula környékén Fövenyesen: Szatmári–Gerelyes 1998, 26, VI. t. 14–15; illetve Szabadkán: Szatmári–Gerelyes 1998, 61, I. t. 17.
[2087] Wicker–Kőhegyi 2002, 37.
[2088] További szakirodalmakkal, párhuzamokkal: Wicker–Kőhegyi 2002, 52–55; Wicker 2018, 79, 3. t. 9b.
[2089] Karcag-Asszonyszállás: Selmeczi 1973, 111.
[2090] Bertók–Nagy 2023, 20, 1. tábla 2.
[2091] A megoldás gombok esetében is megfigyelhető: Lantos 2009, 14. kép 22.
[2092] Ellenpélda is akad, v.ö.: Bosselmann-Ruickbie 2009, 225, Kat. 19–20.

hozzáforrasztva – megmaradása gyakorlatilag lehetetlen a technikai kivitelezés miatt, de ugyanez igaz a dróthálóra is. A fémkeresőzés során nagy számú, középen lyukas lemezes bronz félgömb került elő, melyek tartozhattak hajtűhöz is, de gombhoz, függőhöz egyaránt – mely tárgyakra a népvándorlás korától a középkorig bőven hozhatunk példát.[2093] Doboka/Dăbâca (Ro) vártérség IV. temetőjének ismertetése során Gáll Erwin foglalkozott a lemezgömbös hajtűkkel, rövid típus- és kutatástörténeti felvillantásában.[2094] Ez a típus is visszavezethető az antikvitásig, a Kárpát-medencében a 12. századi anyagi kultúra jellegzetességei közé tartozik, jóllehet sem Erdélyben, sem pedig a Magyar Királyság további területein sem mondhatók általánosnak, eloszlásuk egyenetlen.[2095] Erdély benépesülésével kapcsolatban is fontos támpontot jelentenek.[2096] Alapvető fontosságú a békés-povádi temetőben található példány közvetett datáló értéke.[2097] Ennek nyomán keltezte többek között Szabó János Győző is a kisnánai vár temetőjének 55. sírjából előkerült, ezüst lemezgömbös hajtűt is.[2098] A kánai példányokat Vargha Mária is a kutatási eredmények alapján keltezte a 12/13. század elejére.[2099] Lemezes hajtűre a Kárpát-medencétől távoli helyről is hozhatunk példát. A Białystokhoz viszonylag közeli Czarna Wielka (Pl) lelőhelyről lengyel kutatók közöltek lemezgömbös és öntött kisfejű példányt a 11–13. századra keltezhető lelőhelyről.[2100] Lemezes hajtűk a középkor kései századai alatt is előfordulnak, így a szórvány anyagok keltezése nehézségekbe ütközik: a zombor-bükkszállási 17. századi temető 85. sírjában együtt fordult elő az öntött kisgömbös és a lemezgömbös változat.[2101] A Čačak melletti Guševac, Mrčajevci (Srb) lelőhelyről Dejan Radičević közölt lemezes hajtűket, a 15. század második felére – 16. századra keltezve azokat, általános értelemben vett használati-csúcspontjukat a 16–17. századra határozva meg.[2102] Hasonló korszakolással Bubanj, Novo Selo (Srb) lelőhelyről közöltek több aranyozott, granulaszemekkel díszített példányt.[2103] Alsórajk,

[2093] Pl.: Jovanović 1987, T. II/19; Langó 2000, 15. kép 9; Fodor–Szatmári–Vörös 2022, 14. t. 1/b; Petković et Al. 2015, 257, Pl. 1/1.
[2094] Gáll 2011, 41–42.
[2095] A Drobeta/Turnu Severin (Ro) területén folyt ásatások során előkerült lemezes (?), tekercselt hajtűt több más lelettel együtt római/bizánci korinak határozták meg elsődleges publikálásuk során. A szórvány darabot az újabb kutatás a 13–14. századba sorolja (Oţa 2014, 169, Pl. 1/2).
[2096] Nyárádi–Gáll 2015; Nyárádi 2016, 501–502.
[2097] Trogmayer 1962, 13, 22, 25, III. t. 22.
[2098] Szabó 1972, 57, 4. kép 3.
[2099] Vargha 2015, 49, Fig. 28.
[2100] Bieńkowska–Dzik–Piasecka 2013, 56, Tablica XXXIV/2, Tablica VIII/1.
[2101] Korek 1992, 187, 196, II. t. 14–37.
[2102] Radičević 2000, 102–103; T. I/11–13, 15–16.
[2103] Miladinović-Radmilović–Bikić 2022, 200–201, sl. 10, sl. 11/12.

Kastélydombon feltárt hajtűpár gombja az öntött változatok kicsiny méretét idézi. A sírból, melyből előkerültek I. Ferdinánd 1539. évi verete is előkerült.[2104]

A szűkebb régióból ismerünk kis lemezgömbös hajtűt Fövenyesről.[2105] Szép példánya (a felső félgömb felületét vékony huzalból készült spirálisok díszítik) került elő a vizsgált területünkre eső kaszaperi temető 407. sírjából.[2106] A sír talán a késő középkorra, kora újkorra keltezhető, jóllehet a temetőben volt Árpád-kori horizont is. Hasonló került elő a Szabadka/Subotica (Srb) melletti Györgyén falu területéről.[2107] A két félgömbből összeállított lemezgömbök esetében több olyan is található, melyeknél vékony dróttal díszítették a gömbfejet. Ez a díszítés egyes esetekben rögzítő funkciót is ellátott.[2108] Hasonló megoldással találkozunk Enisala (jud. Tulcea, Ro) temetőjében, ahol a 8. számú sírból közöltek egy ilyen kialakítású függőt.[2109] Hasonló függőt ismertet Dejan Radičević a szerb al-dunai szakaszról, a 13–14. századra keltezve azt.[2110] Lázár Sarolta közölt a bajóti római katolikus templom feltárása során, a 16. sírból egy dróttal tekert hajtűt, két bronzból öntött tű társaságában. A leleteket a 16. századra keltezte.[2111] A Törökbecse / Нови Бечеј (Srb) mellett található, egykori Borjas falu területén folytatott ásatás rövid beszámolójában két hajtű (?) is szerepel, mindkettő töredékes állapotban, és mindkettő fülbevalóként közölve.[2112]

4.7.3. Filigrán-granulált-ékköves hajtűk (rezgőtűk) (83. kép 1–6)

A legszebb példányok ebbe a csoportba sorolhatók. Egyrészt ezek ezüstből készültek, aranyozottak, másrészről gazdagon díszítettek.[2113] A díszítés általában a gömbös fej külső/felső oldalát borítja, de némely esetben megfigyelhető az egész felületén is. Ezek a díszítések lehetnek sima vagy filigrán drótok, esetleg azok imitációi is, különféle méretű granulációk/gömböcskék, ékkövek. A fej némely esetben áttört, átmérője egy és három cm közt váltakozik. A két gömbfél találkozását granulációt imitáló dróttal fedték el, a tű a fejen

[2104] Szőke 1996, 272, Taf. 143, 3–4.
[2105] Szatmári–Gerelyes 1998, 26, VI. t. 16.
[2106] Bálint 1938, 161, XVII. tábla 7.
[2107] Az adatot Neda Dimovskinak köszönöm!
[2108] Többek között Dombóváron is kerültek elő olyan gyöngyös hajtűk, melyek esetében az ásató a következő megjegyzést tette feldolgozásában: *azt tapasztaltuk, hogy a nagyszámú sima, illetve kék, fehér, zöld, vagy csíkos üveggyönggyel díszített tűk a vagyonosabb családok idősebb nőtagjainak viseletéhez tartoztak* (Gaál 1982, 169). A már említett Enisala temetőjében előkerült egy 14–15. századra keltezett hajtű, melynek kerek gombja ugyan gyöngy, de ugyanazt a cikk-cakk mintát követő díszítést láthatjuk rajta, mint amit a lemezgömbös példányok egyes esetében is megfigyelhetünk a félgömbös részek peremkialakításánál (Mănucu-Adameşteanu 1993, 466, fig. 5). A kapcsolat lehet véletlenszerű is. A bronz lemezgömbös hajtűk drótkeretelése, fejük cikk-cakk szerű illesztése könnyen lehetnek a rangosabb, „csíkos" gyöngyös hajtűk másolatai.
[2109] Mănucu-Adameşteanu 1993, 459, fig. 6.
[2110] Radičević 2009, 205, Сл. 8, 5.
[2111] Lázár 1999, 294, 301, 5. kép 2–4.
[2112] Medović 2023, 39. V.ö.: Radičević–Crnčević 2016, Сл. 4, 15.
[2113] Egyszerűbb, bronzból készült változataik a bácsi vár ásatása során kerültek elő (Stanojev 2019, 251–252).

nem fut át, annak díszítetlen alsó részéhez forrasztott. Technikai kivitelezése miatt ide soroltam azt a feje tetején ékkővel díszített szénási példányt, melyek közepes méretű feje két részből tevődik össze, és melynek alsó részéhez forrasztották a tűt, a fentebb leírt díszített példányokhoz hasonlatosan.[2114]

Ez a díszített típus is az antikvitásban gyökerezik, ékköves és filigrándrótos példányuk ismert a Keszthely kultúrás temetőkből. Előbbire példa a Keszthely – Fenékpuszta, Horreumi temető,[2115] utóbbira egy szigligeti töredék.[2116] A technológiai kivitelüket őrizték meg többek közt azok a filigrándrótos gombok, melyek az odartsi (BG) temetőből ismertek.[2117] Értékes voltuk miatt gyakran találkozunk velük kincsleletekben. Granulált díszű, filigrándíszes, 14. századi áttört példány a Kárpátoktól délre elhelyezkedő Şimnic (jud. Dolj, Ro) területén előkerült kincsleletből.[2118] A granulált, filigrános példányok nagyrészt a 16–17. századra keltezhető elrejtésekből ismertek. A magyar régészet hőskorában került bemutatásra a drégelypalánki lelet Hampel József (Kövér Béla) írásában.[2119] Ugyanő a tomaseváci (Tamáslaka, Srb) kincset ismertette.[2120] Ezek a darabok alapnak számítanak a hazai és a nemzetközi kutatás számára, csakúgy, mint a nagybányai kincsleletből származó példányok.[2121] A tolnai, 16. századi kincsleletben három díszes tű található, egyiküknél a két félgömb összeillesztését sodrott drót fedi.[2122] A Dunadombó/Dubovac (Srb) ékszerkollekcióban is több ékes hajtű volt.[2123] A Pécs, Bányatelepen előkerült, 16. század végi kincsleletben is volt egy példány.[2124] A 17. század első harmadának végén elásott Bánffyhunyad/Huedin (Ro) kincs díszes hajtűit Ana Maria Cipăianu elemezte, kitérve a technika alapos bemutatására is.[2125] Mezőviszolya/*Miceştii De Câmpie (*jud. Bistriţa-Năsăud*), Visuia 16. századi kincslelet hajtűi kapcsán a szerző Besztercéből, az erdélyi ötvösség egyik központjából való származást feltételezte.*[2126] *Az erdélyi kapcsolatokat hangsúlyozza* Ţânţăreanu is a Brânceni (jud. Teleorman) kincsben talált hajtű kapcsán. Véleménye szerint a

[2114] A hozzá hasonlatos darabok fején általában granulációs díszítés figyelhető meg. V.ö.: Dodić et Al 2004, 56, Kat. 159; Bajcsa-vár 2002, 124, Kat. 49; Polla 1986, 196–197, Obr. 143/14, Tab. XXVI/7–8; Nevizánsky–Prohászka 2018, Tab. 1/1.
[2115] Müller 2020a, 2. kép 8.
[2116] Müller 2020a, 81, 6. kép 2.
[2117] Dončeva-Petkova 2005, Таб. XCI/2–3.
[2118] Popescu–Popescu 2008, 37; az áttört díszű hajtűk 16. századi viselésének szokásához a Novo Brdo-i kollekció leletanyaga alapján: Zečević 2006, 58–60, 244, Kat. 148; Bikić 2010, 38–39.
[2119] Kövér 1892.
[2120] Kövér 1897, 246–250.
[2121] Mihalik 1906A; Mihalik 1906B.
[2122] Lovag–Németh 1974, 226, 6. ábra 4–6.
[2123] Birtašević 1961, 33
[2124] Gerelyes 2005, 587, 2. kép.
[2125] Cipăianu 1973, 653–663.
[2126] Telcean 1976, 213.

17. század első felében elásott kincsben található hajtű Erdély irányából érkezik.[2127] További analógiák, illetve mélyebb elemzést Mérai Dóra könyvének idevágó fejezeteiből olvashatunk.[2128]

Várásatások során előkerült leletanyagból sem hiányoznak. Példaként említhető Újlak/Ilok (Srb).[2129] Barancs/*Braničevo (Srb) környezetéből ismertetett Perica* Špehar szórvány leletanyagot, és ebben a 14–16. századi horizontba sorolt hajtű-fejeket.[2130] Megtalálhatók a templom körüli temetők leletei között is. Balassagyarmaton egy bolygatott sírból került elő, melynek közvetlen közelében Mátyás denár volt, így a tárgyat a szerzők a 15–16. századra keltezték.[2131] Nagykároly/Carei (Ro) Bobald, ma már elpusztult középkori település temetőjéből közölte Németi János a díszes hajtűk sorozatát, melyeket a 16–17. századra datált.[2132] Csengerjánosi templomásatása során a 26. sírból pompás leletegyüttes látott napvilágot, ahol a díszes tűk mellett egyszerűbb ezüstgömbös változatok is voltak.[2133] A térben is viszonylag közeli Muzsaly/Muzhievo (Ukr) temetőjének 16, 27 és 35. sírjaiban a csengerjánosihoz hasonló gazdagságuk és változatosságuk figyelhető meg.[2134] E régióban talált hajtűk számát növeli az Ungvár keleti peremén, Gerény városnegyedben fellelt darab is.[2135] Nyitra-Darázsi/Nitra-Drazovce (Sk) 8. horizontjában, a 17. századra keltezhetően dokumentált.[2136] Rezgőtaggal ellátott filigrándrótos példányt ismertet Ilon Gábor Mesteriről a 16–17. századra keltezve.[2137] A Fonyód-Bézsenyen feltárt muszlim temetőbe temetkező délszláv etnikumhoz kapcsolható sírok egyikében is volt bronz rezgőtű, képet és részletesebb leírását publikálói nem adták közre.[2138]

A hajtűk egy későbbi, viseletük kiteljesedésének időszakából származó, a korábbi időszakok stílusjegyeit magán viselő darabjai közt tarthatjuk számon a balatonszőlősi darabot, ahol már (?) a tetején magasodó tagon található az ékkő. A darab a tolnai kincsben talált példány hasonlatossága miatt a 16. század második felére keltezhető.[2139] Ékköves, granulált, rezgő részekkel ellátott példányt közölt Mladen Radić az eszéki múzeum gyűjteményéből,

[2127] Ţânţăreanu 2012, 231.
[2128] Mérai 2010, 58–65.
[2129] Rimpf 2017, 435, Fig. 28.
[2130] Špehar 2007, 376, 385, Sl. 6/1–2.
[2131] Vaday–Hancz 2002, 63, 5. ábra 1.
[2132] Németi 1981–1982, 172–175, Pl. XLIV–XLV.
[2133] Jakab–Mérai 2019, 184–186. Hasonlókat közöl Magyar Kálmán Babócsáról (Magyar 1981, III. t. 20–23).
[2134] Mojzsesz 2023, 152, 154, 14–15. kép.
[2135] Mojzsesz 2018, 69; Mojzsesz 2021, 233, 14. kép 3, további irodalommal.
[2136] Ruttkay 1997, Obr. 4, 8.
[2137] Ilon 2017, 152, 4. ábra.
[2138] Gallina–Gulyás 2023, 43.
[2139] László 1980, 116, 11. ábra.

információ nélkül.[2140] Verebélyről Marián Samuel adott közre hasonlót, a 17. századból.[2141] Az Abaszéplak/Krásna nad Hornádom (Sk) hasonló hajtűit a 17–18. századra keltezte közreadójuk.[2142] Kocka alakú fejű, aranyozott ezüst hajtűpár fényképét közölte Líbor Csilla munkatársaival Szécsényből.[2143] Itt négyszögletes, rozettát mintázó ezüst lemez figyelhető meg, gránátberakással, ami a hajtűk mellett a kapcsokkal, és összetett gyűrűkkel is kapcsolatba hozza, az amúgy 17–18. századra keltezhető darabokat. Szőgyén/*Svodín (Sk) temetőjében talált példányok már erősen túlburjánzóak, más formák is megjelennek.*[2144] *Ezek a darabok már minden tekintetben távol állnak az orosházi daraboktól. A díszes hajtűk csoportjánál is megfigyelhető hasonló technikai kivitel más funkcionális csoportok esetében: a Kárpát-Dnyeszter régió 15–17. századi kincsleleteiben az itt tárgyalt hajtűk gombjához hasonlatosak is fellelhetőek.*[2145]

4.7.4. Egyedi típusok (83. kép 7; 82. kép 9–11)

Csak néhány, a fenti csoportokba nem beilleszthető hajtű. *Kereszt formájú*nak (83. kép 7) neveztem el azt, a Peregen előkerült ezüst hajtűt, melynek aranyozott vége kereszt alakúan került kialakításra. Szlakóc/Slakovci (Hr). 14–15. századi kincsleletében találhatóak azok a díszek, melyeken rozetták, illetve a mi hajtűnkhöz nagyon hasonlatos hat kereszt-forma jelenik meg.[2146] A rozettaszerű részhez hasonlatos darabról értesített Filip Šplajt, ami Slakovcitól 10 km-re került elő.[2147] A vinkovci kincsben a kereszt formájú tű, forrasztott fejű, D-majuszkulás gyűrűvel együtt került elő, a kincslelet záróverete 1434–1436 időszakból származik.[2148] Nem meglepő ezek után, de a mi példányunk legjobb párhuzamait is a Szerémségben találjuk, azt Szata/Sotin (Hr) lelőhelyről közölte Mato Ilkić.[2149] A peregi darab fontosságát emeli az a tény, hogy Ilkić nem talált a tűkhöz analógiát, a slakovci kincset leszámítva.[2150] Ennek oka első sorban az lehet, hogy az ő dolgozata és Wicker Erika, adai kincsben szereplő dísztűket ismertető írása közel egy időben látott napvilágot. Az adai dísztűk egyik stíluseleme éppen a vizsgálatunk tárgyát képezi.[2151] Ettől a ponttól azonban több

[2140] Radić 2007, 103; Radić 2015, 24, Kat. 18.
[2141] Samuel 2015. A temető másik sírjában öntött hajtűk is előfordultak.
[2142] Polla 1986, 196–197, Obr. 143/15–17.
[2143] Líbor et Al. 2020, 32, 5. kép.
[2144] Drenko 2003, 159, Obr. 8–11.
[2145] Reabţeva 2015, 132, Fig. 9.
[2146] Demo 2014, 99 pp.
[2147] Köszönöm Filip Šplajt kollegialitását!
[2148] Demo 2016.
[2149] Ilkić 2010, 391, Tabla III/2–3.
[2150] Ilkić 2010, 386.
[2151] Wicker 2009.

vonatkozásban is távolodunk vizsgált típusunktól: Moszkvától északnyugatra, Tver (Ru) közeléből közöltek hajtűket, köztük egy olyan töredéket, mely akár a mi példányunknak is párhuzama lehet.[2152] Talán ide sorolható az ötszirmú virágot mintázó példány a Comana monostor (jud. Giurgiu, Ro) temetőjéből, amennyiben a szirmok a peregihez hasonlatos módon kerültek kialakításra.[2153]

A leletanyagban van egy *drótból hajlított* (Mezőhegyes) (82. kép 11), illetve egy gömbös fejű, *csavart drótokkal spirálisan díszített* példány (Szőlős) (82. kép 10) is. A szakirodalomban hozzájuk hasonlatos hajtűket nem találtam, de a Krassó-Szörény vármegyei Illyéd/Ilidia (Ro) *Obliţa* körtemploma körüli temető 14. századi sírjából ismert olyan függő, mely a két darabot összekapcsolja egymással.[2154] További kapcsolat található bulgáriai, szerbiai függőkön, melyeket Vladimirov munkája nyomán ismerek. Ezek közül a Stomanevo (obscs. Devin, Bg) függő drótból hajlított gömbös része a mezőhegyesi darabbal szinte teljességgel megegyezik. A kollekcióban filigrándrótos darabok is szép számban találhatóak.[2155] Koljani Gornji– Crkvina (Hr) lelőhelyről Maja Petrinec közölt egy, a drótos hajtűnkhöz közel álló arany függőt.[2156] Ellend, Nagygödör-dűlő 163. sírjából 3-gömbös, filigrándrótos függő ismert a korai Árpád-korból.[2157] Egy másik bulgáriai darabot feltételesen a drótból hajlítottak közé sorolhatunk.[2158] A Ripanj melletti Zabran (Srb) lelőhelyről közöltek hasonló függőket, a 12–14. századra keltezve a kis temetőrészt, melyből előkerültek.[2159] Maga a minta a ducói temető 11. század végi temetőjében is megjelenik, nyaklánc részeként.[2160] A háromgömbös fülbevaló/függő egyes eseteiben a gömbökön a drótból hajlított hajtű mintakincséhez hasonlatos filigrándrót jelenik meg példának okáért Livno Ličtani melletti (BiH) lelőhelyen a 14–15. századból,[2161] négygömbös a zágrábi régészeti múzeum kiállítását bemutató katalógusban Sisakról (Hr) a 10. századra keltezve.[2162] Itt említem meg Langó Péter összefoglalását a négygömbös függők eme típusáról, hangsúlyozva déli eredetüket.[2163]

Miután a hajtűk további típusai esetében is láthattuk, hogy a technikai és díszítésbeli sajátosságok egyéb funkciójú tárgyaktól sem idegenek, így a spirális, csavart drótos töredék

[2152] Stepanova 2022, 77, рис. 2/4.
[2153] Milencovici-Bătrîna 1973, 16, Fig. 10.
[2154] Ţeicu 2009, 82, Fig. 32, 1–2, 263, Fig. 23; Oţa 2020, Fig. 3, 1–2;
[2155] Valdimirov 2019, 70.
[2156] Petrinec 2009A, Bild 99.
[2157] Dombay 1961, 147, 1. kép, XIX. tábla 37.
[2158] Atanasov–Yordanov 1994, 24, T. V/59.
[2159] Fidanovski–Zečević 2006, 55, 90, Fig. 12/2, T. 3/2.
[2160] Ruttkay 1979, 37.
[2161] Marić Baković 2020, 122, Fig. 20.
[2162] Bunčić 2020, 81.
[2163] Langó 2014, 429.

funkcionális besorolása kérdéses – jóllehet függő is lehet.[2164] Kapcsolata a halimbai 438. sír nyakláncában lévő gombbal/gyönggyel kézenfekvő, ami tovább tágítja a vele kapcsolatos értelmezések körét, jóllehet vitatkoznunk kell Mesterházy Károllyal, aki a halimbai példányt a nagymorva díszgombokkal hozta összefüggésbe.[2165] A drótból hajtott példány mérete alapján nagy valószínűség szerint hajtű volt. A bánáti Bótos/Botoš-Mlaka (Srb) lelőhelyről közölt, gömbös fejének felső felén körkörös filigrándróttal és granulációval díszített példányt Stanojev után 11–12. századra keltezi a kutatás.[2166] A két félgömb találkozását a fentebb bemutatott díszes hajtűkhöz hasonlatos sodort (?) drót fedi. A fecskési anyagban található egy bronzból öntött, külső oldalán nagy méretű, *álgranulációs tárgy* töredéke (82. kép 9). A darabot feltételesen sorolhatjuk a hajtűk közé.

4.7.5. Eredmények

Mint láttuk, gyakorlatilag a hajtűk mind a három fő típusa az antikvitásig nyúlik vissza, de részben vagy egészében igaz a kijelentés azokra az egyedi kialakítású hajtűkre is, melyek esetében a funkcionális besorolás is kétséges, részelemeik több tárgyhoz is kapcsolják őket, a középkor hosszú évszázadain keresztül.

Az orosházi régió összes, itt bemutatott hajtűje véleményem szerint a késő középkorba sorolható. A kis és közép méretű lemezgombos darabok az Árpád-korba is beilleszthetőek lehetnének, ám az a tény, hogy csak Mezőhegyesen kerültek elő, együtt a nagyméretű lemezgombos példányokkal, éppen az alap elképzelésemet erősíti. A lemezgombos hajtűk az orosházi régió településein széles körben elterjedtek, ám arányuk cseppet sem egységes. Az ilyen hajtűk majdnem fele a már említett Mezőhegyesről származik. Onnan, ahol a defterek adatai alapján kizárólag délszláv lakossággal számolhatunk. A régészeti szakirodalomban pedig az elmúlt időszakban egyre biztosabban fogalmazódik meg az, hogy a hajtűs viselet a délszláv, szerb lakosságra jellemző a Kárpát-medence déli részén.[2167]

A hajtűk száma nagyon kicsi, így a tendenciák nagyon óvatosan fogalmazhatók meg. A lemezgömbös hajtűk egyértelmű mezőhegyesi változatossága és dominanciája mellett jól látható az is, hogy a Száraz-értől távoli településeket jellemzik azok a díszes hajtűk, melyek egyrészről azok gazdagságról tesznek tanúbizonyságot, és talán etnikai különbözőségről is. Amíg a hajtűk öntött és lemezes típusai valószínűleg a balkáni eredetű népességekhez kapcsolhatók, a díszes hajtűk esetében ez egyáltalán nem biztos, sőt, inkább egy ellentett

[2164] V.ö: Dekówna 1992.
[2165] Mesterházy 2000, 211, 214.
[2166] Stanojev 1989, 30, Pic. 164; Oţa 2008, 84, Pl. 1/1, 51/1.
[2167] Wicker 2008, 92 pp.

irányú kölcsönhatással számolhatunk esetükben. Nem kizárt, hogy emögött kronológiai különbözőség is rejlik. Az is látszik azonban, hogy a különféle típusú hajtűk a települések anyagában – ha eltérő arányokkal is – de megtalálhatóak. Több típus egy síron belüli előfordulására példa a Bárdudvarnok–Barát-domb, 291. sírjában több típus együttesen fordul elő,[2168] de ugyanezt tapasztaljuk Kaposváron is.[2169]

A hajtűkben nagy potenciál rejlik, és nagyon izgalmas feladat lehet a különféle területi eltérések összegyűjtése. (Lajos)Mizse középkori temploma körül talált, 14–16. századi leletek közt bemutatott hajtű teljesen eltér az orosházi daraboktól.[2170] Itt említhetjük meg a Penteléről közölt darabok, melyeket publikálója a 16–17. századra keltezett.[2171]

4.8. Egyéb ékszerek, viseleti elemek

Ebbe a csoportba olyan ékszereket, kiegészítőket soroltam, melyek kis számban vannak jelen. Ilyen tárgytípusnak számít példának okáért a hajfonatkorong, a függő, a karperec illetve a gyöngy. A kétséges megítélésű aiglet-ek (zsinórhegyek) kimaradtak az értékelésből.[2172]

4.8.1. Hajfonatkorongok (84. kép 9–11)

Három olyan bronzból öntött tárgytöredék is megtalálható a leletanyagban, melyek hajfonatkoronghoz tartozhattak egykoron: Fecskés (1), Gerendás (1), Pereg (1). Az öntött, állatalakos / életfával kombinált állatalakos hajfonatkorongok nagy számban vannak jelen a Kárpát-medencei leletanyagban, illetve megtalálhatók vizsgált régiónk távoli részén, Gyula Téglagyár lelőhely [98] anyagában,[2173] illetve Békéscsaba Erzsébethelyen [28].[2174] Az életfával kombinált állatábrázolásos áttört hajfonatkorongokkal behatóbban Révész László foglalkozott.[2175] Az itt bemutatott, Peregről származó (84. kép 9) példány nagy valószínűség szerint ebbe a csoportba tartozik. A másik kettő, azaz a Gerendáson (84. kép 10), illetve Fecskésen (84. kép 11) előkerült darab megítélése azonban már korántsem ennyire egyértelmű. Ezeken ugyanis olyan elemek (geometrikus kitüremkedések) látszódnak, melyekhez hasonlatosak a késő avar korongokon is megtalálhatóak.[2176] Fecskésen és Gerendáson az eddigi kutatások során kerültek elő avar kori emlékek, de azok mindegyike az avar kor korai

[2168] Honti et Al. 2020, I. tábla 1–8.
[2169] Bárdos 1987, 20–23, 28. ábra, IV. t. 3–8, IX. t. 41–48.
[2170] Fazekas–Kőnig–Pánya 2018, 35.
[2171] Buza 2017.
[2172] Livings 2017; Rózsa 2021a.
[2173] Fodor–Szatmári–Vörös 2022, 98, 7. t. 3.
[2174] Révész 1997, 169, 2. kép 8.
[2175] Révész 2014.
[2176] Garam 1980, Abb. 2/9; Bárdos 1996, V. tábla 6.

századaira keltezhető (v.ö.: 3.6.1.1 és 3.7.2.1). Öntött korong a honfoglalás korából van ebben a régióban, avar koriról (legalábbis Garam 1980, Abb. 8 alapján) nincsen tudomásom, így vélhetően ezek is a 10–11. századba sorolhatóak.

4.8.2. **Függő** (84. kép 1–2, 4–8)

A fej ékszerei között a hajfonatkorongok mellett találunk a leletek között ezüst és bronz S-végű hajkarikákat (84. kép 1–2), mindkettőt Szentetornyáról. Bizánci eredetű függőt Szentetornyáról (84. kép 7), illetve annak kései változatainak töredékeit (84. kép 4–6): Kisfecskés (1), Mezőhegyes (2). Ide soroltam egy teljességgel unikális darabot is a mezőhegyesi kollekcióból – melyhez párhuzamot eddig nem találtam (84. kép 8). Az S-végű hajkarikákat az alább bemutatásra kerülő függőkkel együtt tárgyalom. Az összekapcsolás oka az, hogy ezeket a tárgyakat nem fülben viselték, leginkább valamilyen szalagra varrva hordhatták őket. Számuk mindazonáltal nagyon alacsony (84. kép 1–2). Ennél sokkal több valós lelettel számolhatunk esetükben, azok azonban a mélyebb, eke által fel nem bolygatott, így a keresős tevékenység által meg nem talált leletek közé tartoznak.[2177] A szentetornyai függő (84. kép 7) belül üreges, lunula/vese formájú. Külső oldalán mélyedésben üvegzománc maradványai látszanak, teste aranyozott. Eme sajátosságai alapján a 11–12. századra keltezhetjük, és közvetlen módon hozhatjuk kapcsolatba a bizánci műhelyekkel.[2178] Hasonló függővel találkozhatunk Zadna Reka (Mk) temetőjének 19. sírjában is, mely tárgyat nem lehet a 12. század utánra keltezni közreadója véleménye szerint.[2179] A Kárpát-medencében csak egy hasonló, rekeszzománcos, aranyozott réz fülbevalót találtam, melynek felfüggesztését egy S-végű hajkarika beépítésével oldották meg.[2180] Szerb kollégáktól is hasonló választ kaptam érdeklődésem nyomán: *There are no such early ones in the collections of the National Museum in Belgrade*.[2181] Az előbb röviden ismertetett szentetornyai darab töredékessége ellenére is épnek mondható. Jól tanulmányozható többek között rajta a hozzá egészen, illetve részben hasonló példányokra jellemző, hosszú évszázadokon átívelő felfüggesztési mód.[2182] Ilyenek lehettek ugyanis azokon a függőkön is (84. kép 4–6), melyek csak erősen töredékes formában maradtak meg. Ezek a korongos fülbevalók/függők, melyeken olyan jellegzetes

[2177] A régió temetőiben az S-végű hajkarikák széles körben elterjedtek: Példának okáért: Elek [63]: Medgyesi 1996B, 201; Örménykút [227]: Liska 1996, 186–187; Újkígyós [303]: Medgyesi 2002, 153–154.
[2178] Davidson 1952, 250, Cat. 2045–2047.
[2179] Kepeska 1995, 21, 50–51, 61, sl. 7/1–2, sl. 30, T3 19/1–2.
[2180] Rácz 2013, 3, 6. kép.
[2181] Köszönöm Emina Zečević levelében megküldött információját a kérdéses tárgyat illetően!
[2182] Ezeken a függőkön tűvel nem találkozunk, az ívelt tartó rész végei körformára kialakítottak, melyek a függő részhez kapcsolódnak. V.ö.: Wicker 2005, 37.

díszítések (granuláció, filigrán, spirális díszek, peremdíszek) láthatók, mint a katymári[2183] vagy a 16–17. századi adai kincsben fellehető[2184] hasonló darabokon, és melyek eredete messze a Dunától délre, koszovói területre vezetnek bennünket.[2185]

4.8.3. Karperec (84. kép 12)

A múzeumba jutott szórvány karperecek, karperectöredékek száma nem mondható magasnak. Több olyan ívelt, kerek vagy ovális átmetszetű bronztöredék került a gyűjteménybe, melyek jó eséllyel karperecek részei lehetnek. Közöttük több sötétebb árnyalatú, „rómás" anyag is található. Ezek az egyéb kategóriát gazdagítják (2. táblázat). Vannak olyan karperecek, karperectöredékek, melyek funkcionális besorolásához nem fér kétség, de korszakos bontásuk nem teljesen egyértelmű. Vannak olyan karperecdarabok, amelyek a szarmata-, illetve avar korszakot reprezentálják, és találhatóak olyanok is, melyeket nem lehet sehova sem beilleszteni: teljesen zárt, kerek(ded) átmetszetű karperecek kerültek elő Mezőhegyesről (1), Szénásról (1). Mindössze egyetlen példányt mutatok be, Fecskésről (84. kép 12). Az elhegyesedő végű karperecek nagy számban vannak jelen a Kárpát-medencében a 10. század második felétől a 11. század végéig terjedő időszakban.[2186] Tágabb régiónkban ki kell emelnünk a Gyulavarsánd, Laposhalom lelőhelyet [101], ahol nagy számban fordulnak elő ezek a tárgyak.[2187] Itt is megtalálható a lecsapott végű típus, mint amilyen az itt közölt fecskési darab is. Medgyesi Pál a gyulavarsándi lecsapott végű karperecet az elhegyesedő végűek között tárgyalta.[2188]

4.8.4. Gyöngy (kép 3)

Komlóson egy sötét színű, fehér hurokfolyatott (ún. szempillás) szemesgyöngy került elő, amit Bene András talált fémkeresőzése során – természetesen szabad szemmel. A gyöngytípus a Kárpát-medencén belül viszonylag gyakorinak mondható és megtalálható a honfoglalás kori sírok mellékleteként,[2189] így az általam vizsgált középtáj távolabbi pontjain is, mint például a siklói temető [238] anyagában,[2190] vagy a gyulai téglagyár [98] inventárában.[2191] Ezek a fajta szemesgyöngyök a Kárpátoktól keletre széles körben elterjedtek. Skandináviában a 10. század

[2183] Wicker 2005.
[2184] Wicker 2009A.
[2185] Wicker 2009A, 68.
[2186] Pl.: Szabó 1980, 62 pp.
[2187] Medgyesi 1995, 106.
[2188] Medgyesi 1995, 106, XII. t. 2.
[2189] Pl.: Sárrétudvari, Hízóföld (Nepper 2002, 272. tábla 2–3).
[2190] Gáll–Mărginean 2015, 293, Pl. 8/2a–b.
[2191] Fodor–Szatmári–Vörös 2022, 104–105, 7. tábla 6, 12. tábla 1; v.ö.: Medgyesi 2015, 78.

végén nagy számban jelentek meg.[2192] A kivételesen jól keltezhető gyöngyök megítélése az északi területeken az elmúlt évtizedekben sem változott. Észtországban az elmúlt időszakban is, mint a leggyakoribb típusra hivatkoznak a kutatók esetükben.[2193] Callmer szerint ezek a gyöngyök Közép Ázsiából, vélhetően Nyugat-Turkesztánból kerültek a viking területekre. A Rus északi területére nagy számban eljutó gyöngyök a *beads – furs – silver* gondolatiságban értelmezendőek, ennek megfelelően erősen kötődnek a kereskedelmi utakhoz, kereskedelmi aktivitáshoz.[2194] Nem véletlen tehát, hogy nagy számban kerültek elő Novgorodból, Gnezdovoból[2195] mely darabokat az orosz kollégák korábban egyöntetűen a 10. század végére, 11. század elejére kelteztek, csakúgy, mint a Közép-Kaukázusból,[2196] vagy a Krím félsziget délkeleti régiójából[2197] előkerült példányokat. Újabban a mai moszkvai kerületből, Mozhaysk környékéről közölt hasonló gyöngyök esetében esetlegesen a 12. század első harmadának végére való keltezés is felmerült – mint felső kronológiai határ.[2198] Szilágyi Katalin a gyöngytípust (60. típus) Bolsije Tigani 8–9. századi horizontjában megjelenő gyönggyel kapcsolta össze.[2199]

4.9. Használati tárgyak

Az érem-, plombaanyag (v.ö.: 4.1 és 4.2) és a különféle jellegű viseleti tárgyak (v.ö.: 4.3–4.8) ismertetését néhány, döntően használati tárgy (terjedelmi okok miatt) rövid ismertetése követi: gyűszűk és marokgyűszűk, kések, könyvveretek, dugók és pipák, karikák (2. táblázat).[2200] Eme csoportok lehatárolása és különválasztása az utolsó fejezetben nyer jobban értelmet, amikor egyes településeken belüli leletszóródás vizsgálatáról esik szó, többek között.

[2192] Callmer 1977, 85 pp.
[2193] Tvauri 2012, 148, Fig. 111/7.
[2194] V.ö.: Mägi 2011; Kuzina 2016, 223, Fig. 5.
[2195] Golubeva 1973, 181, Рис. 65/18, 20; Likhter–Shchapova 1991, 257.
[2196] Bakushev et Al. 2021, 370, Рис. 6/16.
[2197] Majko 2014, 156, Рис. 169/4, Рис. 178/2.
[2198] Lesman 2006, 247.
[2199] Szilágyi–Nagy-Balogh–Sólymos 1995; Szilágyi 1995, 82–85.
[2200] Ezek még orosházi múzeumigazgató koromból eredendően kötődnek valakihez. Kések: P. Horváth Viktória, gyűszűk: Bíró Gyöngyvér, könyvveretek: Ujhelyi Nóra, pipák és dugók: Tóth Balázs. Az itt felsoroltak közül a karikák számítanak többszörösen kívülállónak, mert azoknak sem kora, sem funkciója nem határozható meg biztonsággal – és így a kollégák sem kapkodtak a feldolgozásuk lehetősége után.

4.9.1. Gyűszűk és marokgyűszűk

A leletanyagban 464 gyűszű,[2201] illetve 47 darab marokgyűszű található. Mindkét tárgytípus alapfunkciója megegyezik, mégsem lehet együtt tárgyalni, és legfőképpen összehasonlítani őket településeken való előfordulásuk viszonylatában. A *marokgyűszű*ket leginkább a suszterek, a vastag marhabőröket feldolgozók használhatták. Jelen vannak a régió majdnem minden településén, de közel sem azonos mennyiségben, ami első sorban a gyűjtés jellegéből fakad. Ennek ellenére Mezőhegyes esetében, ahonnan a marokgyűszűk majdnem fele származik, megkockáztató lehet a kijelentés, hogy az itteni délszláv lakosság miatt magas a számuk (mivel ezek a tárgyak hazai viszonylatban a Hódoltság területét alig lépik túl).[2202] A hagyományos *gyűszű*k esetében egyértelműen látható a két földrajzi tömb közti különbség. A Száraz-ér menti, ahhoz közeli településeken a teljes leletanyagot tekintve magasan Pereg vezet. A mezőváros területén arányuk 1,87% (Mezőhegyes 0,82%, Komlós 0,64%, Kopáncs 1,31%). Ezzel szemben az értől távoli, északi területeken találjuk a gyűszű-gazdag lelőhelyeket. Toronymagasan vezet Gerendás 5,72% (Csorvás 3,67%, Szénás 3,15%, Szentetornya 3,52%). Mezőhegyes és Pereg, illetve Szénás, Csorvás és Gerendás elemeinek együtt mozgására a plombák értékelésénél már esett szó. Míg Mezőhegyes és Pereg esetében az időben egyenletes textilforgalom jellemző, addig Szénás, Csorvás és Gerendás esetében 16. századi felfutás a jellemző, textilfeldolgozás lehetséges megléte mellett. Hasonló bontakozik ki tehát a gyűszűk esetében is.

4.9.2. Kések

A kések, legfőképpen azok bronzveretei az egyik legnagyobb csoportot képviselik (2459 db).[2203] A késpikkelyek mellett egyéb, késeket lezáró késvégek, illetve veretek találhatóak. A régió teljes leletanyagokra vetített aránya 12–15 % körül mozog: Pereg 11,7%, Szentetornya 12,27%, Kopáncs 12,8%, Mezőhegyes 14,13%, Szénás 14,17%, Gerendás 15,9%. A még reprezentatívnak számító Komlós esetében ez csak 6,8%, míg Csorvás esetében 20,37%.[2204] Nem kizárt, hogy Csorváson késes mester jelenlétével is számolgatunk.

4.9.3. Könyvveretek

Könyvek fémrészei szinte minden településen ismertek, ahonnan legalább 150–200 db lelet előkerült. Miután a veretes könyvek egykori előfordulási helyeit jó eséllyel nem terjeszthetjük

[2201] V.ö.: Bíró 2021B.
[2202] V.ö.: Rózsa–Szabó 2021, 111–112.
[2203] V.ö.: P. Horváth 2021.
[2204] Vö.: a metodikai ismertetőben megfogalmazottakkal.

ki a teljes lelőhely területére, így arányaikat jelentősen módosíthatja a véletlenszerűség. Ilyen lehet Apáca, ahonnan 8 könyvveretet ismerünk. Ez az apácai anyag 3,63%-át teszi ki, ami nagyon nagy arány. Példának okáért Szénáson 31 db (0,88%), ami a teljes kutatott régió, összes lelet : könyvveret aránynak szinte teljesen megfeleltethető (0,94%). Apácán a leletek jelezhetnek egy gazdagabb „könyvtárat", vagy egy átlagos „könyvtár" gazdagabb kutatását is.

4.9.4. Dugók, pipák

Az élvezeti tevékenységhez kapcsolódó leletegyüttesek közé tartoznak a dugók (48 db),[2205] illetve a pipák.[2206] A *dugók* mindegyike ón-ólom ötvözetből készült. Minden olyan településen találunk belőlük, ahol a fémkeresőzések során gyűjtött leletek száma a 250 darabot meghaladja. A régió teljes leletanyag : dugó arány 0,27%, amit csak Gerendás tör meg (0,76%). Ez talán a helyi italmérésre utalhat. Itt csak utalni szeretnék arra, hogy az egyéb tárgyi anyag vonatkozásban feltűnően jó analógiákkal rendelkező szerémségi területek szó szerinti hozadékát tisztelhetjük ezekben a dugókban (borban?) A közepes és nagy mennyiségű leletanyagot felvonultató települések leletanyagában nagyjából azonos arányokat követve bukkan fel az a 30 *pipakupak*, melyek már az újkori horizontba sorolhatóak.

4.9.5. Karikák

A sokféle méretben és kialakításban megjelenő, többfunkciós karikák száma 773 darab (4,49%). Velük kapcsolatban semmilyen arányszámításra sem vállalkozom.[2207]

4.10. Egyéb tárgyak

Ide száműztem minden egyéb, fentiekben nem érintett tárgyat. Egyrészt olyanokat, melyek a magyar honfoglalás kora elé keltezhetők, másrészről azokat, melyek egyéb kategóriákba sorolhatóak, mint például: a vallási- és kegytárgyak, hadi-, ipari- és gazdasági tevékenységhez kapcsolható leletanyagok, az étkezés- és háztartás egyéb reliktumai, és azok az ismeretlen tárgyak, melyek korszakolásuk, és/vagy funkciójuk miatt kerültek ide. A teljes leletanyag : egyéb leletanyag 16,13 százalék, amit jelentősen torzít Szénás, a maga 26,12%-os arányával. A településenkénti arány általában 10–15% közt mozog, ha vannak is kiugrások, azok általában lefelé térnek el: Gerendás (7,76%). A szénási nagy aránynak kettős magyarázata van. Egyrészt valóban sok egyéb besorolású tárgy került innen elő, másrészről egy nagyobb

[2205] Tóth 2021.
[2206] Tóth 2021A.
[2207] A római anyagban található, általában ezüst, bikónikus karikák esetében már magam sem tudom, hogy a statisztikában itt szerepelnek a karikák között, vagy az egyéb tárgyak között (vö.: 1. fejezet).

mennyiségű éremanyag meghatározása elmaradt,[2208] így azok kényszerűségből az egyéb kategóriát gazdagítják. Összességében elmondható tehát, hogy a teljes leletanyagnak mintegy hatodáról semmilyen említés sem esett a dolgozatban.

[2208] A leletek pontos helyéről nincsen tudomásom, azok remélhetőleg azóta megkerültek.

3. MELLÉKLET

Sorsz.	Mai település	Lelőhely hivatalos neve	IVO	Település neve	Kód / Oh
4.1.1.	Battonya	Basarága, Laposéri csatorna torkolata	1	Basarága	Ba.37.
4.1.2.	Battonya	Tompa-puszta V, Tompa kápolna	28945	Tompa?	Ba.308.
4.1.3.	Battonya	Hármashatár-halom	1311	—	Mkh.1.
4.1.4.	Battonya	Ugar, Kreszta Gy. tanya	1422	—	Ba.236.
	Battonya	Tompa-puszta II.	28941	Tompaegyház?	Ba.305.
	Battonya	Digesztor	63426	—	Ba.2.
	Battonya	Vertán-major	1312	—	Ba.28.
	Battonya	324. lelőhely	90597	—	Ba.324.
	Battonya	Tompa-puszta XII	97205	—	Ba.362.
	Battonya	Mezőhegyesi határ	97199	—	Ba.363.
4.2.1.	Békéssámson	Ér-kanyar	1016	Sámson	Bs.4.
4.2.2.	Békéssámson	Csókási tanyák, Csókás	92693	Csókás	Bs.29.
4.2.3.	Békéssámson	Fülöp-tanya	1041	Tótkutas	Bs.13.
4.2.3.	Békéssámson	Cserepesi Tsz-központ	90931	Tótkutas	Bs.28.
4.2.4.	Békéssámson	Cigánd, Fülöp-tanya	67935	Cigánd	Bs.25.
4.3.1.	Csanádapáca	Apácadomb	1006	Apáca	Csa.3.
	Csanádapáca	XXX. dűlő, szénhidrogén kút	75623	—	Csa.29.
	Csanádapáca	Sekrestyésegyháza (?)	90601	—	Csa.30.
	Csanádapáca	Kanász-tanya	90603	—	Csa.31.
4.4.1.	Csorvás	Csorvás, faluhely	1067	Csorvás	Csv.88.
	Gádoros	Pápai-tanya	89757	—	Gd.21.
	Gádoros	22. lelőhely	90587	—	Gd.22.
4.6.1.	Gerendás	Faragó-dűlő I.	6599	Gerendás	Ge.1
4.7.1.	Kardoskút	Szabó-lapos II.	31491	Szőlős	Kk.7.
4.7.2.	Kardoskút	Középkori Fecskés falu	89855	Fecskés	Kk.50.
4.7.3.	Kardoskút	Fehértó, Szeghalmi F. tanya, Apácaegyháza	64504	Apácaegyháza?	Kk.5.
4.7.4.	Kardoskút	Hatablak	1043	—	Kk.59.
	Kardoskút	Fehértó, Bagd	91529	Bagd?	Kk.53.
	Kardoskút	Fehértó, Farkas István-tanya	90317	—	Kk.51.
4.8.1.	Mezőhegyes	17-es major II.	92691	Mezőhegyes	Mh.30.
4.8.2.	Mezőhegyes	Kisfecskés középkori falu	90589	Kisfecskés	Mh.12.
4.8.3.	Mezőhegyes	39-es tábla, faluhely	(86049)	Árokos	Mh.13.
4.8.4.	Mezőhegyes	Csatókamarás	73993	Csatókamarás	Mh.24.
4.8.5.	Mezőhegyes	Víztározó	96925	—	Mh.58.
4.8.6.	Mezőhegyes	88-as tábla, Mezőhegyes 8. lh.	90289	—	Mh.8.
4.8.7.	Mezőhegyes	55-ös tábla	96909	—	Mh.57.
	Mezőhegyes	7-es tábla, Mezőhegyes 5. lh.	89747	—	Mh.5.
	Mezőhegyes	21-es major	90223	—	Mh.6.
	Mezőhegyes	33-34. tábla határa	90323	—	Mh.7.
	Mezőhegyes	1-es tábla, értorkolat	90605	—	Mh.9.
	Mezőhegyes	MH. 10. lelőhely	90607	—	Mh.10.
	Mezőhegyes	21-es major, reptér	90599	—	Mh.11.
	Mezőhegyes	Kendergyár	91979	—	Mh.14.
	Mezőhegyes	Peregpuszta, vasútállomás 4. lh.	31812	—	Mh.15.
	Mezőhegyes	52-es major	91983	—	Mh.16.
	Mezőhegyes	40-es tábla	91985	—	Mh.17.
	Mezőhegyes	79-es majortól nyugatra	91989	—	Mh.18.
	Mezőhegyes	Víztározótól északkeletre	91993	—	Mh.20.
	Mezőhegyes	Peregpuszta, Pókosföldek 9. lh.	30879	—	Mh.22
	Mezőhegyes	Rajta-erdő, vasúti kitérő	1442	—	Mh.23.
	Mezőhegyes	67-es és 68-as tábla	92601	—	Mh.26.
	Mezőhegyes	Komlósfecskéspuszta	77015	—	Mh.27.
	Mezőhegyes	Mezőhegyes, érkanyar	92607	—	Mh.29.
	Mezőhegyes	81-es tábla	93155	—	Mh.47.
	Mezőhegyes	69-es tábla	96923	—	Mh.49.
	Mezőhegyes	37-es tábla	96085	—	Mh.51.
	Mezőhegyes	66-os tábla	96083	—	Mh.55.
	Mezőhegyes	19-es erdő	94465	—	Mh.56.
	Mezőhegyes	33-as tábla	96083	—	Mh.66.
	Mezőhegyes	23-as major	96929	—	Mh.69.
	Mezőhegyes	87-es tábla	új lh.	—	Mh.68.

Sorsz.	Mai település	Lelőhely hivatalos neve	IVO	Település neve	Kód / Oh
4.9.1.	Mezőkovácsháza	Új Alkotmány Tsz, Henrik-major II.	28958	Kovácsháza	Mkh.5.
	Mezőkovácsháza	Déli határszél, Tóth-tanya	28955	—	Mkh.1.
	Mezőkovácsháza	Királyhegyesi Száraz-ér partja	92763	—	Mkh.44.
4.10.1.	Nagyszénás	Cifra-dűlő, faluhely	1377	Szénás	NSz.1.
4.10.2.	Nagyszénás	Érparti tanyák	26946	—	NSz.36.
4.10.3.	Nagyszénás	Mihálytelek, templomhely	90319	Fazokasegyháza?	NSz.138.
	Nagyszénás	24. lelőhely	63660	—	NSz.24.
	Nagyszénás	Nyulasi gyep	28573	—	NSz.34.
	Nagyszénás	Székes-dűlő	28574	—	NSz.37.
	Nagyszénás	Nagy gyep	28575	—	NSz.42.
	Nagyszénás	Mészáros földek, Séllei-tanya	35439	—	NSz.44.
	Nagyszénás	Vasúton túli tanyák, Szita-tanya	51902	—	NSz.51.
	Nagyszénás	Sűrűsori-tanyák, Pataki-tanya	84505	—	NSz.64.
	Nagyszénás	Dögös, Varjas-part	58012	—	NSz.101.
	Nagyszénás	Mágocs-ér, kövesút szeglet	89671	—	NSz.137.
	Nagyszénás	Mészáros földek, Békési út	35421	—	NSz.157.
4.11.0.	Orosháza	Kettőssánc-tér	51823	Orosháza?	Oh.45.
4.11.1.	Orosháza	Eötvös-major	59800	Szentetornya	Oh.38.
4.11.2.	Orosháza	Bónum, faluhely	29828	Orosháza?	Oh.10.
4.11.3.	Orosháza	Rákóczitelep, Újosztás	59791	Gellértegyháza	Oh.28.
4.11.4.	Orosháza	Templomhely	90203	—	Oh.160.
4.11.5.	Orosháza	Kristó téglagyár	41637	—	Oh.37.
	Orosháza	Gádorosi út, Nyíri-dűlő	59775	—	Oh.6.
	Orosháza	Nagytatársánc	20209	—	Oh.56.
	Orosháza	Vásárhelyi út, ifj. Zalai-tanya	62630	—	Oh.118.
	Orosháza	Kakasszéki-ér, Laposi-major	84523	—	Oh.123.
	Orosháza	Nagy-forgó-dűlő, déli út szeglete	84509	—	Oh.138.
4.12.1.	Pusztaföldvár	Harangoskút	52697	Földvár	P.2.
4.12.2.	Pusztaföldvár	9. lelőhely, Kistatársánc	51950	—	P.9.
	Pusztaföldvár	8. lelőhely, Újfalu	51946	—	P.9.
	Pusztaföldvár	Orosházi határszél	92559	—	P.16.
	Pusztaföldvár	Csizmadia tanyától ÉNy-ra	92687	—	P.17.
4.13.1.	Tótkomlós	Gyümölcsös, 53-as tábla	28983	Komlós	Tk.11.
4.13.2.	Tótkomlós	Kopáncs-halom	72357	Kopáncs	Tk.29.
	Tótkomlós	Montág-puszta, Tamási-dűlő	93475	—	Tk.59.
4.14.1.	Végegyháza	Zsibrik-domb, templomhalom	1434	Pereg	Ve.1.
	Végegyháza	Aradi út	77105	—	Ve.10.
4.15.1.	Magyarbánhegyes	Éjtelep, Iskoladűlő	1443	Bánhegyes	Mbh.1.
4.16.1.	Medgyesbodzás	Középkori Bodzás	új lh.	Bodzás	Meb.9.

1. táblázat: Fémkeresős tevékenységgel érintett települések listája

Lelőhely	5.1.	5.2.	5.3.	5.4.	5.5.	5.5.	5.5.	5.6.	5.7.	5.8.	5.8.	5.9.	5.9.	5.9.	5.9.	5.9.	5.9.	5.9.	5.10.	Σ
	érme	plom.	gyűrű	kap.	csat	párt.	veret	gomb	hajtű	karp.	függő	gyűszű	kés	dugó	kar.	könyv	margy.	pipa	egyéb	
Ba, *Basarága*	21																			**21**
Ba, *Tompa*																				
Ba, Hármashatár-halom																				
Ba, Ugar, Kreszta Gy. tanya																				
Bs, *Sámson*	7		1		1		1	4				1	2						3	**20**
Bs, *Csókás*	8		1		2			3					11		1				2	**28**
Bs, *Tótkutas*	3		1										1						1	**6**
Bs, Cigánd																				
Csa, *Apáca*	72	3	6	12	7	2	3	7				5	48		6	8		1	40	**220**
Csv, *Csorvás*	814	28	123	146	63	12	36	79	5	3		80	443	3	82	14	3	2	238	**2174**
Ge, *Gerendás*	505	39	83	152	54	14	32	68	7			90	250	12	115	20	2	6	122	**1571**
Kk, *Szőlős*	77	6	12	19	14	1	5	3	2			10	34	2	23	2			33	**243**
Kk, *Fecskés*	435	10	64	38	30	5	26	33	3	1		24	155	2	46	13	1	1	181	**1068**
Kk, Fehértó, *Apácaegyháza (?)*																				
Kk, Hatablak																				
Mh, *Mezőhegyes*	669	27	80	7	33	2	8	63	11	2	3	12	205	2	49	12	20	4	241	**1450**
Mh, *Kisfecskés*	155	12	32	36	12	1	10	7	1		1	9	110	2	6	2	6	1	167	**570**
Mh, *Árokos*	74																			**74**
Mh, *Csatókamarás*	61																			**61**
Mh, Víztározó																				
Mh, Mezőhegyes 8A és 8B lh.																				
Mh, Mezőhegyes 57. lh.																				
Mkh, *Kovácsháza*																				
NSz, *Szénás*	977	56	160	227	107	15	56	147	10			110	495	8	171	31	5	4	912	**3491**
NSz, Érparti tanyák																				
NSz, Mihálytelek, Templomhely																				
Oh, *Orosháza*																				
Oh, *Szentetornya*	613	39	101	97	42	4	27	80	10		3	58	202	6	85	17	4	3	255	**1646**
Oh, Bónum, Faluhely																				
Oh, Rákóczitelep, Újosztás																				
Oh, Orosháza 160. lh.																				
Oh, Orosháza, Kristó-téglagyár																				
P, *Földvár*	80	1	7	26	8	1	3	9				1	23		1	1			15	**176**
Tk, *Komlós*	581	10	35	12	20		18	31				6	64	1	40	3	2		107	**930**
Tk, *Kopáncs*	608	13	65	72	29	7	9	19		1		15	146	4	27	7	2	1	112	**1137**
Ve, *Pereg*	991	37	117	104	84	6	36	95	4			43	270	6	121	33	2	7	343	**2299**
	6751	**281**	**888**	**948**	**506**	**70**	**270**	**648**	**53**	**7**	**7**	**464**	**2459**	**48**	**773**	**163**	**47**	**30**	**2772**	**17185**

2. táblázat: Lelőhelyek és leletek. Kap.: kapocs; párt.: pártaövmerevítő; karp.: karperec; kar.: karika; margy.: marokgyűszű; plom.: plomba

gyűrű															
technika	technika	mintakincs	Szénás	Szentetornya	Csorvás	Gerendás	Fecskés	Szőlős	Kopáncs	Komlós	Kisfecskés	Pereg	Mezőhegyes	Egyéb	Σ
forrasztott		madár										1			**1**
		liliom											1		**1**
		életfa-madár		1	1							4		1	**7**
		majuszkulás		1		1	1			2		1	2		**8**
		geometrikus		1	1					1		1	1		**5**
		kard										1			**1**
		egyéb		1	1					1		3			**6**
		ismeretlen		2	1	1			1			2	1		**8**
		fede	4	1			1								**6**
öntött	pánt		1		3										**4**
	karika	IHS	5	3	3	3	2		3			2	1		**22**
		egyéb	5	2	15	7	6		1				5		**41**
	kalapált	állat	1		2	1			1			1	1		**7**
		antropomorf		1	1						1			1	**4**
		geometrikus			1				1				1		**3**
		egyéb	1	1	1							1			**4**
	kiszélesedő	madár	6	1	8		1		4			4	2		**26**
		szárny	5	6	4	3	4	1	5	1	3	8	6	1	**47**
		növényi	1		1		3		1	1		3	2		**12**
		liliom	14	4	13	1	3	1	3	1	6	12	1	4	**63**
		életfa-madár	22	26	7	14	16	2	8	2	6	20	11	1	**135**
		égitest	2	1	2	2				1	1	1			**10**
		rozettás	5	5	3	2	4		3	1	2	1	3		**29**
		majuszkulás			2					1		1	4		**8**
		kard		1			3				1	1		1	**7**
		pajzs	1		1							2			**4**
		fede	1							1		1			**3**
		kopott	28	10	20	13	8	3	6	8	2	7	10	2	**117**
		rontott					1					1	2	1	**5**
		egyéb	14	9	5	4		1	9	7	4	13	15	1	**82**
	köves	kicsi	19	8	8	14	5		9	1	4	7	1	2	**78**
		nagy	9	4	6	2	1	2	3	2		5		1	**35**
		egyéb	5	5	3	7		1	4			1	5		**31**
		többköves	1	3	3	2	1	1	1		2	4	1		**19**
vegyes		prémium	3	1	1	2	4		2	2		2			**17**
		másolat	2	1	3	1				2		2	1		**12**
kérdéses			5	2	3	3						4	3		**20**
Σ			**160**	**101**	**123**	**83**	**64**	**12**	**65**	**35**	**32**	**117**	**80**	**16**	**888**

kapocs															
technika	technika	mintakincs	Szénás	Szentetornya	Csorvás	Gerendás	Fecskés	Szőlős	Kopáncs	Komlós	Kisfecskés	Pereg	Mezőhegyes	Egyéb	Σ
öntött	párizsi		11		6	6	2	1				3			**29**
	négylyukas		77	35	45	52	2	5	24	4	14	37	3	4	**302**
	nyolclyukas		58	17	37	19	1	2	11	1	3	9		4	**162**
	öntött		59	29	42	53	29	7	33	4	10	45	2	14	**327**
	S-alakú		1	3	6	4	1				1	1			**17**
	bross		2		2	2	1	1	1		4			3	**16**
	egyéb		5	2		1		1		3	3	5	2		**22**
lemezes			9	1	4	1	2		1		1	1			**20**
vegyes			5	10	4	14		2	2			3		13	**53**
Σ			**227**	**97**	**146**	**152**	**38**	**19**	**72**	**12**	**36**	**104**	**7**	**38**	**948**
gomb															**Σ**
egytagú	füles		9	1	5	7	3		3		1	3	8	2	**42**
	rúd		3	1		4	2					2	5		**17**
	gyöngy				3								1		**4**
	lapos		2	4	4	4	3		1	4		7	8		**37**
	csörgő		2		3	1	1					1			**8**
	sátor	rozettás	23	5	16	14	2	2	7	1	1	4	3		**78**
	sátor	egyéb	1	2	1	2	3		1	2		1	2	1	**16**
	gömbös				3							1	1		**5**
kéttagú	félgömb		7		1							1			**9**
	feles		2	1		2				2	1	3	1		**12**
	lapos		34	21	11	1	1		3	6		20	4	4	**105**
többtagú	gömb		22	18	15	3	4		2	4		15	12	8	**103**
	fenekelt	lapfrontos	2		1	3						1			**7**
	fenekelt	végfenekelt		6	2					4		9	1		**22**
	fenekelt		12	8	8	2	1			8	2	14	4	2	**61**
	csörgő		5		1	1	1					2			**10**
	csörgömbös		7	2	5	10	4	1	1		2	10	8	1	**51**
	rúd											1	1		**2**
ismeretlen			16	11		14	8		1				4	5	**59**
Σ			**147**	**80**	**79**	**68**	**33**	**3**	**19**	**31**	**7**	**95**	**63**	**23**	**648**
hajtű															**Σ**
öntött				2	1	1									**4**
lemezes			3	2	4	1	1	1			1	1	9		**23**
vegyes			6	6			1					2	2		**22**
egyéb						5	1	1				1	1		**4**
Σ			**9**	**10**	**5**	**7**	**3**	**2**			**1**	**4**	**12**		**53**

csat															
technika	technika	mintakincs	Szénás	Szentetornya	Csorvás	Gerendás	Fecskés	Szőlős	Kopáncs	Komlós	Kisfecskés	Pereg	Mezőhegyes	Egyéb	Σ
öntött	egytagú	lapos	9	1	2	5	1	1	2			4		2	**27**
öntött	egytagú	lószerszám	2		1	2		1	1		1	7	1	1	**17**
öntött	egytagú	trapéz	13	11	8	12	8		3	1	3	15	3	2	**79**
öntött	egytagú	osztott	10	5	9	9	2	1	6	1	2	5	5	2	**57**
öntött	egytagú	líra	10	3	4	4	2		1	1	1	8	3		**37**
öntött	többtagú	úttörő	8	3	3	10	5		1	2		5	1		**38**
		egyéb	55	19	36	12	12	11	15	15	5	40	20	11	**251**
Σ			**107**	**42**	**63**	**54**	**30**	**14**	**29**	**20**	**12**	**84**	**33**	**18**	**506**
pártaöv-merevítő															
technika	technika	mintakincs	Szénás	Szentetornya	Csorvás	Gerendás	Fecskés	Szőlős	Kopáncs	Komlós	Kisfecskés	Pereg	Mezőhegyes	Egyéb	Σ
Σ öntött	többtagú		**15**	**4**	**12**	**14**	**5**	**1**	**7**		**1**	**6**	**2**	**3**	**70**
szíjbújtató															
technika	technika	mintakincs	Szénás	Szentetornya	Csorvás	Gerendás	Fecskés	Szőlős	Kopáncs	Komlós	Kisfecskés	Pereg	Mezőhegyes	Egyéb	Σ
öntött	öntött	masnis	7	1		2		4			1	1		1	**17**
öntött	hajlított	rombusz			4		7			1		1			**13**
öntött	hajlított	egyszerű	3	1	3	2	2								**11**
öntött	öntött	dudoros		1	2	1							1	3	**8**
Σ			**10**	**3**	**9**	**5**	**9**	**4**		**1**	**1**	**2**	**1**	**4**	**49**
applikáció															
technika	technika	mintakincs	Szénás	Szentetornya	Csorvás	Gerendás	Fecskés	Szőlős	Kopáncs	Komlós	Kisfecskés	Pereg	Mezőhegyes	Egyéb	Σ
öntött		honfoglaló	16	9	13	6	7		3	8	4	13			**79**
öntött		karoling	4	3	4	4	2			1	1	2			**21**
öntött	szegecselt	veret	5	7	4	5	1		4	1	1	4	1		**33**
öntött	egyéb	veret		1								2			**3**
lemezes	szegecselt	veret	9	4	1	2	1		1	5		8	1	2	**34**
		egyéb	8		3	7	6	1		1	2	2	3	1	**34**
Σ			**42**	**24**	**25**	**24**	**17**	**1**	**8**	**16**	**8**	**31**	**5**	**3**	**204**
szíjvég															
technika	technika	mintakincs	Szénás	Szentetornya	Csorvás	Gerendás	Fecskés	Szőlős	Kopáncs	Komlós	Kisfecskés	Pereg	Mezőhegyes	Egyéb	Σ
Σ szíjvég			**4**		**3**	**2**			**1**	**1**	**1**	**3**	**2**		**17**

3. táblázat: Lelőhelyek és a viseleti elemek csoportjai

	csoport	uralkodási idő	1.1.	2.1.	2.2.	2.3	3.1	4.1.	6.1.	7.1.	7.2.	8.1.	8.2.	8.3.	8.4.	10.1.	11.1.	12.1.	13.1.	13.2.	14.1.	Σ
Róma	0					1	2	67	10	2	26	24	7	1	1	26	30		25	13	30	**265**
Bizánc																						**6**
6-7. század	0															2			3	1		6
Magyar veretek																						
I. István	1	1000-1038											1									**1**
I. András	1	1046-1060											1									**1**
Salamon	1	1063-1074						1					1									**2**
Kálmán	1	1095-1116						1								5			1			**7**
II. István	1	1116-1131				1		2									1					**4**
II. Béla	2	1131-1141						20						19	1	6	3	1	8		11	**69**
II. Géza	2	1141-1162						2						4		1	1					**8**
III. István	2	1162-1172																	5		2	**7**
III. Béla	2	1172-1196	1	1			3	18	8	2	14	4	7	38	7	56	32		18	5	31	**245**
II. András	2	1205-1235						2								1			1	1		**5**
IV. Béla	3	1235-1270						3				1									1	**5**
V. István	3	1270-1272														1	1		1			**3**
Σ Árpád-kor	**1-3**		**1**	**1**		**1**	**3**	**49**	**8**	**2**	**14**	**5**	**10**	**61**	**8**	**70**	**38**	**1**	**34**	**6**	**45**	**357**
Károly Róbert	4	1307-1342																			5	**5**
Nagy Lajos	4	1342-1382											1				1		1		6	**9**
Mária	4	1382-1385																	3			**3**
Zsigmond	5	1387-1437					1	7	2		9	83	2	1	2	13	4		117	32	61	**334**
Albert	6	1437-1439																	2		1	**3**
I. Ulászló	6	1440-1444	1	1	1			7	6		24	51	8		3	22	8		68	71	78	**349**
Interregnum	6	1444-1446	1	1				1			3	4	1			1			11	10	6	**39**
Hunyadi János	6	1446-1453	1					4	4	2	6	14	5		2	10	3		17	3	22	**93**
V. László (trónig.)	6	1440-1453							1			1	1						5		2	**11**
V. László	6	1453-1457						5	1		8	6				3	1		9	3	5	**41**
Hunyadi Mátyás	7	1458-1490		1			6	30	34	7	36	56	16	1	3	72	17		54	49	86	**466**
II. Ulászló	7	1490-1516						25	8		7	28	6	1	2	14	11		17	34	15	**170**
II. Lajos	7	1516-1526		1		1	3	38	17		27	42	9	5	10	32	17	1	15	37	23	**280**
Szapolyai János	7	1526-1540					1	14	10		1	11	3		1	3	7	3	3	9	3	**69**
I. Ferdinánd	8	1526-1564	4	2	5		27	213	184	33	100	128	34		18	309	191	28	63	167	236	**1742**
Miksa	8	1564-1576			1		3	53	40	4	21	40	7			83	42	10	20	30	56	**410**
Rudolf	8	1576-1608	2				4	67	62	4	29	78	5		1	92	77	8	33	51	88	**601**
15. század	15							13	4	4	10	9	4		2	20	9		16	12	25	**128**
16. századi	16		3				18	122	77	8	93	31	14		5	161	112	8	9	34	82	**779**
Σ 14-16. század	**4-8, 15-16**		**12**	**6**	**7**	**1**	**63**	**599**	**450**	**62**	**374**	**582**	**116**	**8**	**49**	**835**	**500**	**58**	**463**	**542**	**800**	**5527**
17. század	9		3					2	1		5								1			**12**
18. század	9											1										**1**
Σ 17-18. század	**9**																					**13**
Σ magyar	**1-16**																					**6169**

	csoport	uralkodási idő	1.1	2.1	2.2	2.3	3.1	4.1	6.1	7.1	7.2	8.1	8.2	8.3	8.4	10.1	11.1	12.1	13.1	13.2	14.1	Σ
Bizánci veretek																						**16**
12-13. század	2											1		2		6				1	6	16
Osztrák veretek																						**65**
Friesachi (típusú)	2						2	6	4		2	4	6	1		3	6		4	8	12	58
14. század	4																				1	1
15. század	15																		1			1
16. század	16								2		1							1		1		5
Cseh veretek																						**8**
15-16. század	15-16						1	1	1		1					3					1	8
Itáliai veretek																						**8**
15. század	15								2			1							2		2	7
16. század	16											1										1
Lengyel veretek																						**161**
IV. Kázmér	6-7	1447-1492						1	1							2	2			1		7
János Albert	7	1492-1501						3	2		1	1				7	1	1		1	4	21
Sándor	7	1501-1506			1			4	1							1	2	1		2	3	15
I. Zsigmond	7	1506-1548	1					9	9			11	1			16	8	1	4	7	9	76
II. Zsigmond Ágost	8	1548-1572						1	1													2
Báthori István	8	1576-1586							2			2	1	1		2	1				5	14
III. Zsigmond	8	1587-1632	2					1								1	3		1	1	1	10
egyéb veretek	6-8								5	1	1					3	3	1		2	1	17
Porosz veretek																						**44**
Brandenburgi Albert	8	1525-1568						5	5		7	7					9		1	2	8	44
Német veretek																						**5**
13. század	2-3																			1		1
16. század	16										1	1							1		1	4
Számolózseton																						**13**
16-17. század	21							2			1	7			1					2		13
Spanyol veret																						**1**
16. század	16												1									1
Török veretek																						**49**
II. Murád	5-8	1421-1444																		1		1
II. Mehmed	6-8	1444-1481										1										1
I. Szelim	7-8	1512-1520										1	1				1					3
I. Szulejmán	7-8	1520-1566						1				1							1	5		8
II. Szelim	8	1566-1574						1				1	1				1					4
III. Murád	8	1574-1595						1									1		1	1		4
III. Mehmed	8	1595-1603						1												1		2
akcse	5-8							3	1	1		2	1		1		2				6	17
hamis akcse	5-8							3	1											3	2	9
Balkáni veretek																						**13**
Brankovics György	5-6	1377-1456															1					1
Redwitz Miklós	5	1429-1435										5			1		1			1	4	12

	csoport	uralkodási idő	1.1	2.1	2.2	2.3	3.1	4.1	6.1	7.1	7.2	8.1	8.2	8.3	8.4	10.1	11.1	12.1	13.1	13.2	14.1	Σ
Francia veretek																						**1**
18. század	9																			1		1
Német veretek																						**3**
17. század	9		2																			2
18. század	9																		1			1
Osztrák veretek																						**1**
17. század	9											1										1
Velence	9																1					**1**
Raguza	9																		1			**1**
17-18. század	9																		1			1
Török veretek																						**2**
I. Ahmed	9	1603-1617										1										1
Ibrahim	9	1640-1648																	1			1
Azonosítatlan	20						1	55		9		8	10				2	16	35	4	50	**190**
Σ összes	**1-21**		**21**	**7**	**8**	**3**	**72**	**815**	**505**	**77**	**435**	**669**	**155**	**74**	**61**	**977**	**613**	**80**	**581**	**608**	**991**	**6751**
Csárdák																	+				+	

4. táblázat: Lelőhelyenkénti összesített érem-táblázat. 1.1: Basarága; 2.1.: Sámson; 2.2.: Csókás; 2.3.: Tótkutas; 3.1: Apáca; 4.1: Csorvás; 6.1: Gerendás; 7.1: Szőlős; 7.2: Fecskés; 8.1: Mezőhegyes; 8.2: Kisfecskés; 8.3.: Árokos; 8.4: Csatókamarás; 10.1: Szénás; 11.1: Szentetornya; 12.1: Földvár; 13.1: Komlós; 13.2: Kopáncs; 14.1: Pereg

kibocsátó – címlet	katalógus	1.1	2.1	2.2	2.3	3.1	4.1	6.1	7.1	7.2	8.1	8.2	8.3	8.4	10.1	11.1	12.1	13.1	13.2	14.1	Σ
I. István																					
denár	CNH1-1											1									1
I. András																					
denár	CNH1-12											1									1
Salamon																					
denár	CNH1-22						1					1									2
Kálmán																					
denár	CNH1-40						1								1						2
	CNH1-42														1						1
	CNH1-45														1			1			2
	CNH1-49														2						2
II. István																					
denár	CNH1-53															1					1
	CNH1-71						1														1
	CNH1-75				1																1
	CNH1-76						1														1
II. Béla																					
denár	CNH1-59						2														2
	CNH1-69												1			1					2
	CNH1-74												1								1
	CNH1-81												15								15
	CNH1-83												1								1
	CNH1-87						14						1	1	6	2	1	4		7	36
	CNH1-88																	3			3
	CNH1-90						4									1		1		3	9
II. Géza																					
denár	CNH1-63						1														1
	CNH1-68						1														1
	CNH1-145															1					1
	CNH1-149												4								4
	CNH1-169														1						1
III. István																					
denár	CNH1-119																			1	1
	CNH1-137																	2		1	2
	CNH1-151																	1			1
	CNH1-157																	1			2
	CNHP-37																	1			1
III. Béla																					
rézpénz	CNH1-98		1			2	13	5	2	11	4	5	24	3	34	25		8	4	19	160
	CNH1-101	1				1	5			3		2	12	4	22	7		9	1	12	82
denár	CNH1-111																	1			1
	CNH1-167												2								2

kibocsátó – címlet	katalógus	1.1	2.1	2.2	2.3	3.1	4.1	6.1	7.1	7.2	8.1	8.2	8.3	8.4	10.1	11.1	12.1	13.1	13.2	14.1	Σ
II. András																					
obulus	CNH1-180														1						1
	CNH1-306						2											1			3
	CNH1-308																		1		1
IV. Béla																					
denár	CNH1-263						1													1	2
bracteata	CNH1-280										1										1
hamis denár	CNH1-263						1														1
hamis szlavón denár	Unger Sz. 4						1														1
V. István																					
denár	CNH1-?														1						1
hamis szlavón denár	Unger Sz. 12																	1			1
szlavón denár	Referencia?															1					1
Károly Róbert																					
denár	CNH2-25																			1	1
	CNH2-41																			3	3
	ÉH 386																			1	1
I. (Nagy) Lajos																					
denár	CNH2-72																			1	1
	CNH2-79																			1	1
	CNH2-89A											1				1		1		2	5
hamis denár	CNH2-89A																			2	2
Mária																					
denár	CNH2-116																1				1
hamis denár	CNH2-114																1				1
	CNH2-116																1				1
Luxemburgi Zsigmond																					
ducat	CNH2-128														1			1		1	3
quarting	CNH2-129					1	5	2		7	49	2		2	10	2		91	29	51	251
parvus	CNH2-125A						1				30						2	16	2	7	58
	CNH2-125B						1														1
denár	CNH2-121								1						1			5			7
	CNH2-124A									1	4		1		1			1	1	1	10
hamis ducat	CNH2-128																	1			1
hamis denár	CNH2-120																	1			1
	CNH2-121																			1	1
	CNH2-124A																	1			1
Albert																					
denár	CNH2-135B																	1		1	2
hamis denár	CNH2-134																	1			1
I. Ulászló																					
denár	CNH2-141	1					1	1		5	6					2		4	10	15	45
	CNH2-143A		1				2	1		2	6	2			3	1		6	5	13	42

kibocsátó – címlet	katalógus	1.1	2.1	2.2	2.3	3.1	4.1	6.1	7.1	7.2	8.1	8.2	8.3	8.4	10.1	11.1	12.1	13.1	13.2	14.1	Σ
I. Ulászló	CNH2-145A							2		5	12	3		3	10	4		23	28	23	113
	CNH2-146A							1		3	2				1			4	8	4	23
	CNH2-146C																	1			1
	CNH2-147						1	1			4				1			6	4	7	24
	CNH2-149A			1			2			6	10	1			7	1		14	11	14	67
	CNH2-162										1										1
	CNH2-163									3	6	2						8	4	1	24
	CNH2-164										4									1	5
	CNH2-?						1												1		2
obulus	CNH2-144																	1			1
hamis arany forint	CNH2-140																	1			1
Interregnum																					
denár	CNH2-152	1	1				1			3	4	1			1			11	9	6	38
hamis denár	CNH2-152 típus																		1		1
Hunyadi János																					
denár	CNH2-156	1					2	4	2	6	11	4			6	1		15	1	17	70
	CNH2-157A						1				2	1			4	2		2	1	4	17
hamis denár	CNH2-156 típus										1			2					1	1	5
V. László trónigénylő																					
denár	CNH2-194																	1			1
	CNH2-198							1										1			2
	CNH2-201A									1	1	1						1		2	6
	ÉH 502																	2			2
V. László																					
denár	CNH2-179															1		1			2
	CNH2-182						5	1		8	5				1			8	2	3	33
	CNH2-183															1				2	3
	CNH2-186										1				1				1		3
Hunyadi Mátyás																					
obulus	CNH2-242																	1			1
	CNH2-243						1												1		2
	CNH2-244																	1	1		2
	CNH2-?														1						1
denár	CNH2-217						4	7		12	4			1	17	4		14	11	25	99
	CNH2-218										1				2	1			1		5
	CNH2-219						1				1				1	1		3			7
	CNH2-222							3			1				3	1		3	1		12
	CNH2-225																		1		1
	CNH2-227		1			1	16	16	4	18	24	4		1	32	7		22	17	46	209
	CNH2-228											2						1	1	2	6
	CNH2-232					1	1	4		2	6	3	1		4			3	6	4	35
	CNH2-233A						1											1			2
	CNH2-234					1		1		1		2			2			1	1		9

kibocsátó – címlet	katalógus	1.1	2.1	2.2	2.3	3.1	4.1	6.1	7.1	7.2	8.1	8.2	8.3	8.4	10.1	11.1	12.1	13.1	13.2	14.1	Σ
Hunyadi Mátyás	CNH2-235A					2				1	4				4	2		1	1	1	16
	CNH2-237										1										1
	CNH2-238							1												1	2
	CNH2-239A					1		1	1	2	5	3			2	1		2	4	2	24
	CNH2-239A/232																	1			1
	CNH2-239A/235A										3	1									4
hamis denár	CNH2-217 típus													1							1
	CNH2-227 típus						1								2					1	4
	CNH2-232 típus						3	1			5	1			2				3	4	19
arany forint	CNH2-205										1										1
II. Ulászló																					
obulus	CNH2-280/281										1									1	2
	CNH2-282															1					1
	CNH2-283						1				3	1			1	1		1	2		10
	ÉH 650C										1										1
hamis obulus	CNH2-279 típus										1										1
denár	CNH2-272A						3			2					1			2	6		14
	CNH2-272B						2	2			2	1						1	2	1	11
	CNH2-272C								1							1			1	1	4
	CNH2-273															1					1
	CNH2-274										1										1
	CNH2-276						1			1	2	1				1		2	4		12
	CNH2-277							1						1				1	1	1	5
	CNH2-278A						8	2		3	8	3			5	4		5	12	5	55
	CNH2-278B						1											1			2
hamis denár	CNH2-272A típus										2							1			3
	CNH2-272B típus																	1		1	2
	CNH2-276 típus										2		1								3
	CNH2-278A típus						1	1	1		3			1	3	1		1	5	2	19
	CNH2-278B típus							1													1
cseh fillér	Donebauer 959							1			2								1	3	7
	Referencia?						6								4						10
hamis lengyel garas	Referencia?																	1			1
II. Lajos																					
moneta antiqua denár	CNH2-306A					1	5	1		6	10	3			6	5		3	15		55
moneta antiqua hamis denár	CNH2-306A típus		1				6	4			6	1		2	6	1		1	1	5	34
moneta nova denár	CNH2-308A				3	1	14	3		21	15	3	3	5	11	4		7	15	9	114
	CNH2-313						1									1					2
moneta nova hamis denár	CNH2-308A típus					1	6	3			10	1	2	1	7	6		3	4	7	51
	CNH2-312						1														1
	CNH2-313													1							1
garas	CNH2-299							2													2

kibocsátó – címlet	katalógus	1.1	2.1	2.2	2.3	3.1	4.1	6.1	7.1	7.2	8.1	8.2	8.3	8.4	10.1	11.1	12.1	13.1	13.2	14.1	Σ
II. Lajos																					
hamis garas	CNH2-299													1							1
lengyel félgaras	Kopicki 107.2.72						2	4							1		1	1	2	2	13
cseh fillér	Donebauer 996										1	1									2
	Referencia?						1								1						2
hamis cseh fillér	Referencia?						1														1
Szapolyai János																					
garas	CNH2-330															1					1
denár	CNH2-331A					1	7	9		1	7	2		1	1	4	2	3		3	41
	CNH2-331B															1					1
	CNH2-332											1									1
	CNH2-333																1				1
hamis denár	CNH2-331A típus						7	1			4				2	1					15
I. Ferdinánd																					
obulus	CNH3-67									1								1	1		3
	CNH3-71																			1	1
denár	CNH3-39							1	1						1						3
	CNH3-40	1		3		9	105	75	16	42	39	13		9	160	85	14	32	108	111	822
	CNH3-41			1		1	13	9	4	3	3				11	10	2	3	6	16	82
	CNH3-44									1					1	3					5
	CNH3-47																	1			1
	CNH3-48						1				3				1			1	1		7
	CNH3-53							1											1		2
	CNH3-58								1						1			1	1		4
	CNH3-63							1													1
hamis denár	CNH3-40 típus	3	2	1		16	85	91	11	47	78	20		9	119	75	9	19	42	91	718
	CNH3-41 típus						3	5		3	4	1			10	6		5	3	12	52
cseh fillér	Dietiker 5																1		1		2
	Dietiker 7					1				1	1				3		1			3	10
	Dietiker 9						2	1							1		1		2		7
hamis cseh fillér										1					1			1			3
pfennig																2					2
	Markl 557 (Linz)						2												1		3
	Markl 1831 (Graz)						1														1
hamis tallér	osztrák típus									1											1
Miksa																					
obulus	CNH3-97							1							1						2
denár	CNH3-94					2	20	12	1	11	6	4			27	18	4	6	15	13	139
	CNH3-95			1			9	11	1	7	1				19	8	3	3	10	14	87
	CNH3-96														1						1
hamis denár	CNH3-94 típus						8	3	1	1	3	1			5	8	1	1		7	39
	CNH3-95 típus					1	14	9	1	2	27	2			26	7	2	10	4	19	124
cseh fillér	Dietiker 165-166						2	4			3				4	1			1	2	17

kibocsátó – címlet	katalógus	1.1	2.1	2.2	2.3	3.1	4.1	6.1	7.1	7.2	8.1	8.2	8.3	8.4	10.1	11.1	12.1	13.1	13.2	14.1	Σ
Rudolf																					
obulus	CNH3-169						**1**												**1**		**2**
denár	CNH3-159							**2**		**2**	**1**	**1**			**4**			**1**	**1**	**5**	**17**
	CNH3-160					**2**	**24**	**22**	**4**	**12**	**17**	**1**			**45**	**44**	**5**	**9**	**19**	**41**	**245**
hamis denár	CNH3-159	**1**				**1**	**19**	**21**		**9**	**21**	**3**			**20**	**12**	**2**	**6**	**17**	**20**	**152**
	CNH3-160	**1**				**1**	**22**	**16**		**6**	**37**			**1**	**23**	**14**	**1**	**16**	**10**	**21**	**169**
cseh fillér	Dietiker 251							**1**								**1**			**1**	**1**	**4**
hamis cseh fillér	Dietiker 251 típus										**2**							**1**	**2**		**5**

5. táblázat: Magyar uralkodók típusbesorolás alapján bontott veretei. 1.1: Basarága; 2.1.: Sámson; 2.2.: Csókás; 2.3.: Tótkutas; 3.1: Apáca; 4.1: Csorvás; 6.1: Gerendás; 7.1: Szőlős; 7.2: Fecskés; 8.1: Mezőhegyes; 8.2: Kisfecskés; 8.3.: Árokos; 8.4: Csatókamarás; 10.1: Szénás; 11.1: Szentetornya; 12.1: Földvár; 13.1: Komlós; 13.2: Kopáncs; 14.1: Pereg

14		15/				16/				eredete	ország/régió	1.1.	3.1.	4.1.	6.1.	7.1.	7.2.	8.1.	8.2.	8.4.	10.1	11.1.	12.1.	13.1.	13.2.	14.1.	Σ
3	4	1	2	3	4	1	2	3	4																		
										Aachen	Németország				1					2	1			1			**5**
										Lier	Hollandia									1							**1**
										Valenciennes	Franciaország				1												**1**
										Aachen	Németország						1				1						**2**
										Uslau	Németország							2									**2**
										Wschowa	Szilézia											1					**1**
										Ismeretlen											3						**3**
										Sankt Gallen?	Svájc											1					**1**
										Regensburg	Németország															1	**1**
										Görlitz	Lausitz						1	3	2		1					3	**10**
										Boroszló	Szilézia													1	1		**2**
										Opava	Szilézia											1					**1**
										Jindřichův Hradec	Csehország										1						**1**
										Bécs	Ausztria			1													**1**
										Ismeretlen								1			2	3			1		**7**
										Ypres	Belgium			1													**1**
										Valenciennes	Franciaország										1						**1**
										Aachen	Németország															4	**4**
										Ismeretlen					1										1		**2**
										Ismeretlen					1												**1**
										Aachen	Németország											1					**1**
										Memmingen	Németország				1												**1**
										Ulm	Németország				1												**1**
										Görlitz	Lausitz			3	3			1			4					1	**12**
										Ismeretlen				1	1				1		1					1	**5**
										Anglia	angol										1						**1**
										Sovere	Itália										1						**1**
										Wöhrd	Németország				1						2				1		**4**
										Nürnberg	Németország			1	1				1			1					**4**
										Ulm	Németország						1		1		1	1				1	**5**
										Köln	Németország							1									**1**

14		15/				16/				eredete	ország/régió	1.1	3.1	4.1	6.1	7.1	7.2	8.1	8.2	8.4	10.1	11.1	12.1	13.1	13.2	14.1	Σ
1	2	1	2	3	4	1	2	3	4																		
										Görlitz	Lausitz			1				1		1	1	6		2	2	1	**15**
										Zittau	Lausitz										1			1			**2**
										Boroszló	Szilézia					1						2					**3**
										Lwówek Śląski	Szilézia										1						**1**
										Świdnica	Szilézia			1													**1**
										Lubin	Szilézia			1													**1**
										Chojnów	Szilézia			1	1												**2**
										Nowa Ruda	Szilézia				1												**1**
										Nový Jičín	Csehország														1		**1**
										Ismeretlen	Csehország										1	1					**2**
										Ismeretlen				2	5		1	4			3	2		1	3	1	**22**
										Ismeretlen								1			1						**2**
										Zuphen	Hollandia													1			**1**
										Lovere?	Itália										1						**1**
										Sovere	Itália							1									**1**
										Ismeretlen	Itália							2	1			2					**5**
										Wöhrd	Németország								1								**1**
										Görlitz	Lausitz					1						1				1	**3**
										Chojnów	Szilézia			1											1	2	**4**
										Świdnica	Szilézia					1		1									**2**
										Těšín	Szilézia											1					**1**
										Jihlava	Csehország			1													**1**
										Ismeretlen								1		1	2	3			1		**8**
										Nürnberg	Németország											1					**1**
										Görlitz	Lausitz			1	1				1			1					**4**
										Lubań	Szilézia											1					**1**
										Lwówek Śląski	Szilézia			3													**3**
										Paczków	Szilézia				2												**2**
										Chojnów	Szilézia				1		1	1								1	**4**

14		15/				16/				eredete	ország/régió	1.1	3.1	4.1	6.1	7.1	7.2	8.1	8.2	8.4	10.1	11.1	12.1	13.1	13.2	14.1	Σ
1	2	1	2	3	4	1	2	3	4																		
										Jihlava	Csehország										2						**2**
										Šternberk	Csehország				1												**1**
										Ismeretlen				2				1				2	1			1	**7**
										Anglia	angol			4	4	1	2		1		5	2				3	**22**
										Nürnberg	Németország	1														1	**1**
										Chojnów	Szilézia											1					**1**
										Lubin	Szilézia															1	**1**
										Lwówek Śląski	Szilézia				1												**1**
										Šumperk	Csehország							1									**1**
										Hranice	Csehország								1								**1**
										Anglia	angol														1		**1**
										Ismeretlen	Itália								1		1						**2**
										Isny im Allgäu	Németország										1						**1**
										Ulm	Németország															1	**1**
										Görlitz	Lausitz		1			1											**2**
										Świdnica	Szilézia										1						**1**
										Legnica	Szilézia		1														**1**
										Chojnów	Szilézia				2												**2**
										Ismeretlen	Csehország										1	1					**2**
										Ismeretlen		1	1		6	1		2	1		7	2		2		3	**26**
										Aachen	Németország															1	**1**
										Zittau	Lausitz															1	**1**
										Ismeretlen				3	2			3								8	**16**
										Ismeretlen							3				7	1		1			**12**
										Σ		**2**	**3**	**28**	**39**	**6**	**10**	**27**	**12**	**5**	**56**	**39**	**1**	**10**	**13**	**37**	**288**

6. táblázat: Plombák származása és területi eloszlása. 1.1: Basarága; 3.1: Apáca; 4.1: Csorvás; 6.1: Gerendás; 7.1: Szőlős; 7.2: Fecskés; 8.1: Mezőhegyes; 8.2: Kisfecskés; 8.4: Csatókamarás; 10.1: Szénás; 11.1: Szentetornya; 12.1: Földvár; 13.1: Komlós; 13.2: Kopáncs; 14.1: Pereg

Lh.	Kor	angol		francia		német		bajor		itáliai		sziléziai		cseh		ism.		ma.	Σ	
	szak	É	P	É	P	É	P	É	P	É	P	É	P	É	P	É	P	É	É	P
CSORVÁS	1																	24	**24**	
	2											4						30	**34**	
	3				1					2								13	**15**	**1**
	4								1			13	7				3	63	**76**	**11**
	5												1		1			227	**227**	**2**
	6		4									2	4				2	120	**122**	**10**
	7																	122	**122**	
	Σ		**4**		**1**				**1**	**2**		**19**	**12**		**1**		**5**	**599**	**620**	**24**
GERENDÁS	1				2													14	**14**	**2**
	2											3						34	**37**	
	3																2	4	**4**	**2**
	4								4			10	5				6	25	**35**	**15**
	5																	194	**194**	
	6		4									3	5		1			102	**105**	**10**
	7												2				6	77	**77**	**8**
	Σ		**4**		**2**				**4**			**16**	**12**		**1**		**14**	**450**	**466**	**37**
MEZŐHEGYES	1						2											159	**159**	**2**
	2											1	3				1	56	**57**	**4**
	3									1	3							9	**10**	**3**
	4						1					11	2				4	70	**81**	**7**
	5												1				1	139	**139**	**2**
	6											2	1		1		1	118	**120**	**3**
	7					1				1							2	31	**33**	**2**
	Σ					**1**	**3**			**2**	**3**	**14**	**7**		**1**		**9**	**582**	**599**	**23**
SZÉNÁS	1				2												3	49	**49**	**5**
	2											9	1		1		2	72	**81**	**4**
	3				1													20	**20**	**1**
	4		1						3		1	17	7		1		4	46	**63**	**17**
	5										1						2	312	**312**	**3**
	6		5									3			2			175	**178**	**7**
	7								1		1		1		1		7	161	**161**	**11**
	Σ		**6**		**3**				**4**		**3**	**29**	**9**		**5**		**18**	**835**	**864**	**48**
SZT. TORNYA	1												1					16	**16**	**1**
	2								1			3	1				3	17	**20**	**5**
	3																	9	**9**	
	4				1				2			10	8		1		2	28	**38**	**14**
	5										2		2				3	198	**198**	**7**
	6		2						1			4	3				2	119	**123**	**8**
	7														1		2	112	**112**	**3**
	Σ		**2**		**1**				**4**		**2**	**17**	**15**		**2**		**12**	**499**	**516**	**38**
PEREG	1																	175	**175**	
	2								1			4	3					86	**90**	**4**
	3				4					2								25	**27**	**4**
	4								1			12	2				2	38	**50**	**5**
	5												3					239	**239**	**3**
	6		3						1			6	2				1	144	**150**	**7**
	7					1			1								3	82	**83**	**4**
	Σ		**3**		**4**	**1**			**4**	**2**		**22**	**10**				**6**	**789**	**814**	**27**
	Σ		**19**		**9**	**2**	**3**		**17**	**6**	**8**	**117**	**65**		**10**		**64**	**3754**	**3879**	**197**

7. táblázat: Plombák és érmék eloszlása. É: Érme; P: Plomba. Magyar érmék (ma.) korszakos bontása: 1: Zsigmond – V. László (1387–1457); 2: Hunyadi Mátyás (1458–1490); 3: 15. század; 4: II. Ulászló – II. Lajos (1490–1526); 5: Szapolyai János + I. Ferdinánd (1526–1564); 6: Miksa – Rudolf (1564–1608); 7: 16. század. Lengyel érmék korszakos bontása: 2: IV. Kázmér – János Albert (1447–1501); 4: Sándor – I. Zsigmond (1501–1548); 6: II. Zsigmond Ágost – III. Zsigmond (1548–1632)

Duna – Tisza köze			Tiszántúl			
Kalapált	Forrasztott	Öntött	Kalapált	Forrasztott	Öntött	
4	4	2			4	Liliom
			1	1		Liliom körirattal
1	4	1			1	Liliom életfával
1	3	2				Liliom kereszttel
2		2		1	1	Geometrikus
1						Emberalak
	2					Kereszt
3	15					Kettőskereszt
					1	Agnus dei
1	2					Visszatekintő állat
2	3					Ökörfej
6	10	4				Madár
1	46	4		1		Majuszkulás
2	16	14	1	1	3	Egyéb
24	**105**	**29**	**2**	**4**	**10**	Σ = 174 (177)

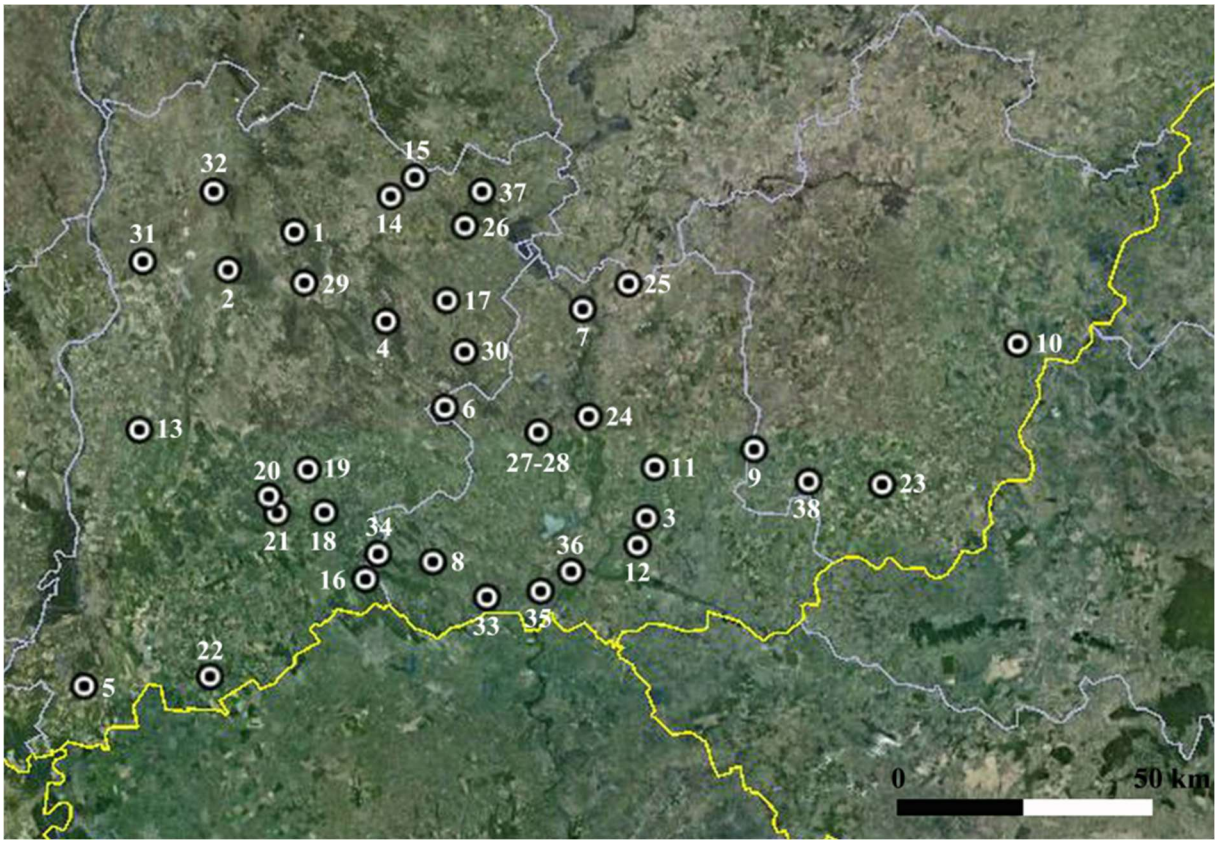

8. táblázat: Bács-Kiskun, Békés és Csongád-Csanád vármegyék területének gyűrűi (Litauszki 2012 nyomán)

Orosháza r.	Vinkovci régió	Egyéb r.	Orosháza r.	Vinkovci r.	Litauszki 2012
					
					
					
					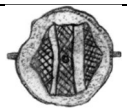
					
					
					
					
					
					
					
					
					
					

9. táblázat: Öntött és forrasztott majuszkulás díszű gyűrűk regionális összehasonlítása

	Bronz				Ezüst	Ólom	Σ
				Egyéb			
Szénás	77	58	8	17	19	15	**194**
Szenttornya	35	17	2	15	6	6	**81**
Csorvás	45	37		26	9	7	**124**
Gerendás	52	19	1	29	19	4	**124**
Fecskés	2	1		11	13	5	**32**
Szőlős	5	2		3	3	1	**14**
Kopáncs	24	11	2	10	15	6	**68**
Komlós	4	1		2	2		**9**
Kisfecskés	14	3		5	4	1	**27**
Pereg	37	9	8	20	12	5	**91**
Mezőhegyes	3			1	1		**5**
Apáca	2	2		4	4		**12**
Földvár	2	2		3	2	1	**10**
Σ	**302**	**162**	**21**	**146**	**109**	**51**	**791**

10. táblázat: Öntött kapcsok az orosházi régióban

Orosháza régió												Talán		
Ágasegyháza	x	x			x									Fazekas–Pánya–Mordovin 2023
Balatonszabadi	x											x		Magyar 2007, 2008
Bp, Rákospalota				x										Melis 1975
Bp, Csút			x										x	Gerevich 1943
Csorvás	x	x										x		Szatmári 1999A
Dabas		x									x			Rácz 2014
Decs, Ete	x	x						x						Miklós–Vizi 1999
Homokmégy										x		x		Lantos 2009
Gyula, Fövenyes												x		Szatmári–Gerelyes 1996
Gyula, Györke			x											Szatmári–Gerelyes 1996
Gyulafehérvár (RO)												x	x	Bona 1993
Kaposvár	x												x	Bárdos 1978, 1987
Kaszaper								x	x					Bálint 1938
Kiskunfélegyháza	x		x									x		Bálint 1956
Lajosmizse		x					x		x					Fazekas–Kőnig–Pánya 2018
Marótpuszta				x										Gulyás–Gáll–Költő 2020
Mezőkovácsháza	x							x			x			Bálint 1939
Muzsaly (Ukr)	x	x												Mojzsesz 2023
Nagybánya								x						Szőcs 2020
Nagytálya	x		x											Kovács 1973
Négyszállás II.	x		x		x		x			x			x	Selmeczi 2018
Ócsai Tájvéd. Körz.												x	x	Füredi–Rácz 2021
Örménykút, Décse	x											x		Szatmári 2013
Pécs, Bányatelep													x	Gerelyes 2005
Putalj (HR)													x	Burić 2001
Szénásegyháza												x		Szatmári 1996A
Szabadka k. (SRB)	x	x	x		x	x		x					x	Közöletlen
Szolnok vm	x	x					x					x		Közöletlen
Tarasova (MD)		x										x	x	Reabţeva–Ciocanu 2009
													Egyéb	

11. táblázat: Az orosházi öntött kapcsok kapcsolatrendszere

Bronz	4.2.1	4.4.1	4.6.1	4.7.2	4.8.1	4.8.2	4.10.1	4.11.1	4.12.1	4.13.2	4.14.1
			1								
							1				
							1				
										1	
											1
Ólom	**4.2.1**	**4.4.1**	**4.6.1**	**4.7.2**	**4.8.1**	**4.8.2**	**4.10.1**	**4.11.1**	**4.12.1**	**4.13.2**	**4.14.1**
	1	2	2	1	3	1	2	1	1	2	1
		1	1								
		2			1		2				1
			1	1			1				
??			3	1	3		2				

12. táblázat: Fülesgombok. 4.2.1: Sámson; 4.4.1: Csorvás; 4.6.1: Gerendás; 4.7.2: Fecskés; 4.8.1: Mezőhegyes; 4.8.2: Kisfecskés; 4.10.1: Szénás; 4.11.1: Szentetornya; 4.12.1: Földvár; Komlós; 4.13.2: Kopáncs; 4.14.1: Pereg

											Σ
	1	**2**	**3**	**4**	**5**	**6**	**7**	**8**	**9**	**10**	
Gomb (A)											
Csorvás							4				
Gerendás							1				
Kisfecskés							1				
Kopáncs							3				
Mezőhegyes				1			1				
Szénás							3				
Szentetornya					1						
Σ (A)				**1**	**1**		**13**				**15**
Gyűrű (B)											
Csorvás			1				5	5			
Fecskés								2			
Gerendás	2	2			1		5	3			
Komlós							1				
Kopáncs	1					2	1				
Mezőhegyes								1			
Pereg							1	1	1		
Szénás							10	8		1	
Szentetornya							2	2			
Szőlős							2				
Σ (B)	**3**	**2**	**1**		**1**	**2**	**27**	**22**	**1**	**1**	**60**
Σ (A+B)	**3**	**2**	**1**	**1**	**2**	**2**	**40**	**22**	**1**	**1**	**75**

13. táblázat: Rozettás sátorgombok

		4.10.1	**4.11.1**	**4.4.1**	**4.6.1**	**4.7.1**	**4.7.2**	**4.13.2**	**4.13.1**	**4.8.2**	**4.14.1**	**4.8.1**	**egyéb**	**Σ**
sátor-	rozettás	23	5	16	14	2	2	7	1	1	4	3		78
gomb	egyéb	1	2	1	2		3	1	2		1	2	1	16
plomba	15/2	5	1		2	1			1			2	3	15
plomba	összes	56	39	28	39	6	10	13	10	12	14	27	4	281

14. táblázat: Sátorgombok és plombák viszonyrendszere. 4.10.1: Szénás; 4.11.1: Szentetornya; 4.4.1: Csorvás; 4.6.1: Gerendás; 4.7.1: Szőlős; 4.7.2: Fecskés; 4.13.2: Kopáncs; 4.13.1: Komlós; 4.8.2: Kisfecskés; 4.14.1: Pereg; 4.8.1: Mezőhegyes

Kód	Ssz	Mai település	*Középkori település*/lelőhely	Koordináta	Koordináta	IVO	Irodalom
	1	Algyő	258. sz. kútkörzet	46°18'36.46"É	20°12'0.87"K	40639	Kürti 1980, 323
	2	Algyő	Távvezetékindító állomás, MOL 1. lh	46°18'22.35"É	20°12'12.69"K	42402	Közhiteles nyilvántartás
	3	Almáskamarás	Pacsika-halom	46.468671	21.069014	1015	Rózsa: Rég.Ad.: 758/2016
	4	Apátfalva	*Belész* (?)	46.209381	20.627662	42503	Csak a település ismert
	5	Glogovác/Vladimirescu	*Orod*	46° 9'19.73"É	21°23'53.88"K	(Ro)	Florin Mărginean közlése
	6	Arad/Arad	Csálya	46°10'13.99"É	21°15'19.81"K	(Ro)	Gáll 2013, 40–43
	7	Arad/Arad	Gáj	46°12'50.16"É	21°16'41.95"K	(Ro)	Gáll 2013, 44–45
	8	Arad/Arad	Újarad	46° 8'19.71"É	21°17'43.92"K	(Ro)	Gáll 2013, 46
	9	Árpádhalom	*Újváros* (?)	46.608490	20.550266	17555	Béres Mária közlése
4.1.1.	10	Battonya	*Basarága*	46°15'37.47"É	21° 4'2.89"K	1	Csak a település ismert
4.1.2.	11	Battonya	*Tompa*	46.332411	20.9618539	N.a.	Kerekes György közlése
4.1.0.	12	Battonya	*Battonya* (?)	46.287689	21.017883	74837	Közhiteles nyilvántartás
4.1.3.	13	Battonya	Hármashatár-halom	46.367811	20.970855	1311	Goldman 1980, 5
4.1.4.	14	Battonya	Ugar, Kreszta György tanya	46.266441	20.966161	1422	Rózsa: Rég.Ad.: 751/2016
	15	Békés	*Békés*	46°46'16.23"É	21° 8'6.06"K	2903	Szatmári 2005, 98-99
	16	Békés	*Hidas* (?)	46.765892	21.083771	2744	MRT 10, 75–79
	17	Békés	Povád	46°48'6.68"É	21° 8'24.12"K	2752	Trogmayer 1962
	18	Békéscsaba	*Mezőmegyer*	46.700023	21.0684160	2976	MRT 10, 170–180
	19	Békéscsaba	*Mezőszentmiklós*	46.721047	20.973050	3304	MRT 10, 294–295
	20	Békéscsaba	*Gerlamonostora*	46°43'2.09"É	21° 9'36.90"K	3331	MRT 10, 410-427
	21	Békéscsaba	Kerek, Gajdács-tanya	46.642274	21.031994	2955	MRT 10, 157–158
	22	Békéscsaba	*Rotyma* (?)	46.611323	21.000411	3050	MRT 10, 197
	23	Békéscsaba	Kőgyes-part I.	46°43'27.89"É	21° 9'17.94"K	3352	MRT 10, 438
	24	Békéscsaba	Vandháti iskola-dűlő	46°43'23.61"É	21° 8'21.54"K	2990	Közhiteles nyilvántartás
	25	Békéscsaba	Kender u. 24.	46°38'48.97"É	21° 5'35.51"K	57181	Révész 2020, 128
	26	Békéscsaba	Mezőgazdasági szakiskola	46°40'24.70"É	21° 4'26.43"K	3067	Révész 1997, 195
	27	Békéscsaba	Gyógyszertári központ	46°41'46.14"É	21° 4'4.42"K	3119	Révész 1997, 195
	28	Békéscsaba	Báthori u. 82.	46°40'16.09"É	21° 3'26.41"K	3185	Révész 1997

Kód	Ssz	Mai település	*Középkori település*/lelőhely	Koordináta	Koordináta	IVO	Irodalom
	29	Békéscsaba	Kerepeczki-tanya	46°42'43.65"É	21° 0'28.27"K	3186	Révész 1997, 195
4.2.1.	30	Békéssámson	*Sámson*	46.439491	20.611654	1016	Rózsa: Rég.Ad.: 775/2016
4.2.2.	31	Békéssámson	*Csókás*	46.382568	20.573764	92693	Bíró: Rég.Ad.: 804/2017
4.2.3.	32	Békéssámson	*Tótkutas*	46.441772	20.673011	90931	Olasz 1959b, 36–37
4.2.4.	33	Békéssámson	*Cigánd* (?)	46.420353	20.683306	67935	Olasz 1959a
	34	Békéssámson	Posztós János telke	46°24'39.25"É	20°37'22.71"K	47310	Dienes 1965, 154–155
	35	Békésszentandrás	*Szentandrás*	46.871360	20.490300	3517	Szatmári 2005, 146
	36	Békésszentandrás	*Hén/Körösszentmiklós*	46°51'20.14"É	20°29'33.84"K	3445	Czesznak Zsolt közlése
	37	Békésszentandrás	Pálinkás-ér	46°50'28.44"É	20°28'57.80"K	3489	MRT 8, 88–89
	38	Békésszentandrás	Szőlők méllye	46°50'28.20"É	20°29'41.05"K	3458	Közhiteles nyilvántartás
	39	Békésszentandrás	Mogyorós-halom	46°53'20.73"É	20°26'35.43"K	3428	Közhiteles nyilvántartás
	40	Békésszentandrás	Homok-hát-dűlő	46.813450	20.422198	3467	Közhiteles nyilvántartás
	41	Borosjenő/Ineu	*Borosjenő monostor*	46°25'35.37"É	21°48'53.04"K	(Ro)	Florin Mărginean közlése
	42	Csabacsüd	*Csabacsüd*	46.779553	20.605322	3709	MRT 8, 100–103
	43	Csabacsüd	Berekszászi-dűlő / Téglástelek	46.7749824	20.6539224	3783 (?)	Czesznak Zsolt közlése
	44	Csabacsüd	Szabadság u. 4.	46°49'23.06"É	20°39'30.79"K	3710	MRT 8, 103
4.3.1.	45	Csanádapáca	*Apáca*	46.553933	20.883380	1006	Rózsa: Rég.Ad.: 420/2009
	46	Csanádapáca	*Sekrestyésegyháza*	46°30'12.30"É	20°53'21.20"K	N.a.	Hozzávetőleges
	47	Csanádpalota	Homokbánya	46.248577	20.700305	42267	Szatmári: MFM/RA 976-84
	48	Csanádpalota	Szeles-domb, *Demeng* (?)	46.261582	20.750855	42673	Szatmári: MFM/RA 976-84
	49	Csárdaszállás	*Fábiánvára/Györgyháza*	46.877967	20.908463	3897	MRT 10, 371–373
	50	Csárdaszállás	Csukás-dűlő, Gátőrház	46.890814	20.934348	3913	MRT 10, 382–383
	51	Csárdaszállás	*Szentjános*	46.856166	20.942692	3915	MRT 10, 383–385
	52	Csárdaszállás	Hanzély-tanya	46°51'8.75"É	20°57'24.33"K	3917	Medgyesi 2016, 311, 3. kép
	53	Csárdaszállás	Telek/ Nagytelek	46.881002	20.966158	új lh (?)	Dombi Zoltán közlése
4.4.1.	54	Csorvás	*Csorvás*	46.639442	20.802576	1067	Szatmári 1999a
	55	Csorvás	Felső-dűlő II.	46°40'23.37"É	20°49'42.88"K	1291	Közhiteles nyilvántartás
	56	Derekegyház	Ibolyásdomb	46.585290	20.328766	17731	Hegedűs 1981

Kód	Ssz	Mai település	*Középkori település*/lelőhely	Koordináta	Koordináta	IVO	Irodalom
	57	Derekegyház	Nagyludas-halom	46°32'22.22"É	20°18'56.30"K	17196	Bede 2022, 17
	58	Derekegyház	Tompahát, Rárós	46.529198	20.395014	17762	Közhiteles nyilvántartás
	59	Dombegyház	*Vizesmonostor*	46.330198	21.171196	62558	Juhász–Szatmári 2016
	60	Dombegyház	*Dombegyház*	46.350527	21.154637	62518	Szatmári 2005, 109
	61	Dombegyház	Állami gazdaság, Templomhely	46.360316	21.107038	1020	Rózsa: Rég.Ad.: 237/2002
	62	Dombiratos	*Dombiratos*	46.433365	21.106506	1022	Szatmári 2005, 110
	63	Elek	Téglagyár körbekerített területén	46°30'29.55"É	21°14'48.65"K	37251	Medgyesi 1996b
	64	Eperjes	*Királyság*	46.716259	20.532951	34739	Törőcsik 2002
	65	Eperjes	Hegyes-halom	46.736511	20.551087	38753	Rózsa: Rég.Ad.: 233/2001
	66	Eperjes	Ifjú Gárda Tsz.	46°42'46.16"É	20°30'41.87"K	38724	Közhiteles nyilvántartás
	67	Eperjes	Takács-tábla	46°41'0.40"É	20°33'34.28"K	29759	Bálint 1991, 53
	68	Fábiánsebestyén	*Fábiánsebestyén*	46.683339	20.409412	31021	Lichtenstein–Szabó 2008
	69	Fábiánsebestyén	Ormok III.	46.661530	20.466739	41527	Közhiteles nyilvántartás
	70	Fábiánsebestyén	Kórógy csárda	46°40'41.94"É	20°23'25.37"K	31025	Közhiteles nyilvántartás
	71	Fábiánsebestyén	Mikecz-csárda-halom	46.668236	20.480141	58023	Bede 2008, 74-75
	72	Földeák	*Földeák*	46°17'42.10"É	20°26'17.39"K	34763	Blazovich 1996, 107
	73	Földeák	Szárazéri-ugar IV	46°19'41.92"É	20°25'41.34"K	90641	Varga 2024
	74	Földeák	Mártírok u. 1.	46°18'58.76"É	20°29'29.71"K	56243	Közhiteles nyilvántartás
4.5.	75	Gádoros	*Gádoros*	46.665668	20.577348	33352	Rózsa–Balázs 2011
	76	Gádoros	Bocskai út 44.	46°40'26.56"É	20°36'17.96"K	1044	Dienes 1965, 151–153
4.6.1.	77	Gerendás	*Gerendás*	46.620562	20.897810	6599	MRT 10, 677–680
	78	Gerendás	Egyház-tanya	46.574399	20.855240	43347	Zsikai Péter közlése
	79	Gerendás	Egyházföld, Homokbánya	46°34'31.39"É	20°51'15.93"K	43349	Medgyesi: Rég.Ad.: 30/1999
	80	Gerendás	Vízvári-tanya	46°34'32.17"É	20°50'42.25"K	43350	Bakay-Kiszely 1973, 63–64
	81	Gerendás	Petőfi Tsz homokbányája	46°35'14.10"É	20°51'41.73"K	43357	Dienes 1965, 157–158
	82	Gyomaendrőd	*Gyoma*	46.939099	20.832546	4601(?)	Szatmári 2005, 119
	83	Gyomaendrőd	*Endrőd*	46°56'9.85"É	20°46'20.39"K	4610	MRT 8, 127-128, 132-133
	84	Gyomaendrőd	*Ege*	46°55'30.54"É	20°52'0.59"K	4462	MRT 8, 234

Kód	Ssz	Mai település	*Középkori település*/lelőhely	Koordináta	Koordináta	IVO	Irodalom
	85	Gyomaendrőd	*Miklóslaka*	46°56'39.30"É	20°48'48.40"K	4548	MRT 8, 260-261
	86	Gyomaendrőd	Kápolna-halom	46.899734	20.734252	4607	Közhiteles nyilvántartás
	87	Gyomaendrőd	Szujókereszt	46°53'39.35"É	20°45'19.37"K	4640	MRT 8, 143–147
	88	Gyomaendrőd	Ugari-tanyák, Csabai út	46°53'33.73"É	20°52'31.90"K	4438	Révész 2020, 134
	89	Gyomaendrőd	Kádártanya	46°53'48.64"É	20°53'15.05"K	4440	Kovács 2011, 287
	90	Gyula	*Szeregyháza*	46.683870	21.251594	40	Szatmári 2015, 141–142
	91	Gyula	*Alabián*	46.668581	21.198116	99	Szatmári 2015, 143
	92	Gyula	*Fövenyes*	46.641820	21.156757	39	Szatmári 2015, 146–147
	93	Gyula	*Szentbenedek*	46.604190	21.218531	41	Szatmári 2015, 148–149
	94	Gyula	*Boldogfalva*	46.571727	21.151325	38	Szatmári 2015, 149–151
	95	Gyula	*Györke*	46.642153	21.204668	42	Szatmári 2015, 144–145
	96	Gyula	Gyula 258.	46.565533	21.252729	300	Szatmári 2015, 151
	97	Gyula	Gyula 144.	46.598593	21.134539	25344	Szatmári 1996c
	98	Gyula	Téglagyár	46°38'10.57"É	21°14'25.70"K	83	Fodor–Szatmári–Vörös 2022
	99	Gyula	Vármegyeház udvara	46.646469	21.276524	554	Medgyesi 2015, 92-93
	100	Gyula	Kálvária	46°37'51.63"É	21°15'6.80"K	43	Közhiteles nyilvántartás
	101	Gyulavarsánd/Vărșand	Laposhalom	46°36'51.49"É	21°21'32.90"K	(Ro)	Medgyesi 1995, 98
	102	Hódmezővásárhely	*Csomorkány*	46.438483	20.527817	1516	Béres 1992
	103	Hódmezővásárhely	Kishomok, Szőrfi-tanya	46.401513	20.296346	55325	Csányi 2023, 12. kép 7
	104	Hódmezővásárhely	*Férged*, Csáky-tanya	46.378999	20.444803	55551	Csányi 2023, 12. kép 2
	105	Hódmezővásárhely	Batidapuszta, Déli part III.	46.316334	20.369233	55429	Csányi 2023, 12. kép 1
	106	Hódmezővásárhely	*Kopáncs*, volt Técsy-tanya	46°22'5.89"É	20°15'40.68"K	56373	Csányi 2023, 12. kép 8
	107	Hódmezővásárhely	Gorzsa, Bundás-halom	46°19'59.07"É	20°18'42.18"K	N.a.	Csányi 2023, 12. kép 4
	108	Hódmezővásárhely	Solt-Palé, Katona István halma	46°24'3.36"É	20°15'1.70"K	55364	Csányi 2023, 12. kép 9
	109	Hódmezővásárhely	Gorzsa, Pócsy-tanya	46°19'21.33"É	20°20'38.82"K	55433	Csányi 2023, 12. kép 5
	110	Hódmezővásárhely	Hunyadi/*Solt*i-halom	46°24'55.24"É	20°13'36.86"K	55383	Csányi 2023, 12. kép 6
	111	Hódmezővásárhely	Nagy-Böve-halom	46.511880	20.329513	58618	Csányi 2023, 9. kép 16
	112	Hódmezővásárhely	*Rárós*-halom	46.493450	20.378865	56273	Csányi 2023, 9. kép 18

Kód	Ssz	Mai település	*Középkori település*/lelőhely	Koordináta	Koordináta	IVO	Irodalom
	113	Hódmezővásárhely	Kis-tóvölgyi dűlő IV.	46.457323	20.488216	55613	Csányi 2023, 9. kép 12
	114	Hódmezővásárhely	*Úrnépe* (?) Kis-tóvölgyi dűlő III.	46.436968	20.434787	55612	Csányi 2023, 9. kép 11, 15
	115	Hódmezővásárhely	*Szenterzsébet*	46.410147	20.454540	56496	Csányi 2023, 9. kép 21
	116	Hódmezővásárhely	Kingéc II.	46.303202	20.315763	55457	Csányi 2023, 9. kép 9
	117	Hódmezővásárhely	Sajt-halom	46°19'42.42"É	20°24'11.66"K	56552	Csányi Viktor közlése
	118	Hódmezővásárhely	Kopáncs, Szenti-tanya	46°22'11.36"É	20°16'7.87"K	36986	Csányi 2023, 9. kép 13
	119	Hódmezővásárhely	Kotacpart, Vata-tanya	46°23'37.05"É	20°14'41.63"K	55329	Csányi 2023, 9. kép 14
	120	Hódmezővásárhely	Nagysziget, Misán-tanya	46°23'54.37"É	20°18'13.49"K	34477	Csányi 2023, 9. kép 17
	121	Hódmezővásárhely	Gorzsa, Czukor-major	46°19'10.19"É	20°17'19.20"K	20331	Csányi 2023, 9. kép 7
	122	Hódmezővásárhely	Sarkaly VI.	46°23'24.48"É	20°21'28.82"K	55552	Közhiteles nyilvántartás
	123	Hódmezővásárhely	Szakálhát	46°24'0.45"É	20°13'48.43"K	20333	Csányi 2023, 9. kép 20
	124	Hódmezővásárhely	Solt-Palé, Dobos József földje	46°24'4.09"É	20°14'34.80"K	55363	Csányi 2023, 9. kép 19
	125	Hódmezővásárhely	Szőlőhalom	46°24'4.57"É	20°17'18.50"K	55327	Közhiteles nyilvántartás
	126	Kamut	Kósa-tanyák	46°45'10.44"É	20°59'54.46"K	4979	Medgyesi 2013, 671
	127	Kamut	Kamut 27.	46.746097	20.962274	4869	MRT 10, 466–469
	128	Kamut	Kamut 120.	46.789272	20.936125	4962	MRT 10, 482–486
4.7.1.	129	Kardoskút	*Szőlős*	46.495981	20.753489	31491	Rózsa 2011a
4.7.2.	130	Kardoskút	*Fecskés*	46.510397	20.633517	89855	Bíró: Rég.Ad.: 807/2017
4.7.3.	131	Kardoskút	*Apácaegyháza* (?)	46.472158	20.633214	64504	Rózsa: Rég.Ad.: 680/2015
4.7.4.	132	Kardoskút	Hatablak	46.485219	20.707719	1043	Méri 1965
	133	Kevermes	*Kevermes*	46.423788	21.165019	62820	Rózsa: NGyTM 774/2016
	134	Királyhegyes	*Királyhegyes*	46.272637	20.591567	42190	Közhiteles nyilvántartás
	135	Kisjenő/Chișineu-Criș	Dohányos/Dohăngie	46°31'52.24"É	21°31'19.44"K	(Ro)	Gáll 2013, 245
	136	Kispereg/Peregu Mic	*Fűpereg*	46.263986	20.935976	(Ro)	Kerekes György közlése
	137	Kladova/Cladova	*Kladova monostor*	46° 6'20.29"É	21°38'56.60"K	(Ro)	Florin Mărginean közlése
	138	Kondoros	*Csákóhegyes*	46.716798	20.801344	5231	MRT 8, 305–306
	139	Kondoros	*Kondorosegyháza* (?)	46.774470	20.793444	5197	Czesznák Zsolt közlése
	140	Köröstarcsa	*Tarcsa*	46.883967	21.027093	5616	MRT 10, 538–540

Kód	Ssz	Mai település	*Középkori település*/lelőhely	Koordináta	Koordináta	IVO	Irodalom
	141	Köröstarcsa	*Edeles*	46.888126	20.995117	5546	MRT 10, 515–517
	142	Kunágota	*Kunágota*, Beszerika	46.422567	21.015740	54877	Liska 2006
	143	Kunágota	Boldog Antal földje	46.440695	21.05331	N.a.	Gábor-Rózsa 2023
	144	Kunszentmárton	Köttön-halom	46°47'41.43"É	20°18'49.59"K	31619	Kovalovszki 1957, 63
4.15.1.	145	Magyarbánhegyes	*Bánhegyes*	46.460917	20.967263	1443	Rózsa: Rég.Ad.: 763/2016
	146	Magyarbánhegyes	Templomhely	46.456284	20.931262	71487	Rózsa: Rég.Ad.: 776/2016
	147	Magyarpécska/Pecica	Nagysánc	46°10'37.16"É	21° 1'45.33"K	(Ro)	Gáll 2013, 313-316
	148	Makó	*Meggyes*, Makó 125	46.346922	20.545649	54970	Közhiteles nyilvántartás
	149	Makó	*Rákos*, Templomdomb	46.305178	20.598556	54964	Blazovich 1996, 243
	150	Makó	*Tömpös*	46°13'33.65"É	20°23'17.47"K	55115	Kerekes György közlése
	151	Makó	*Szentmiklós*	46°13'29.76"É	20°25'6.98"K	N.a.	Kerekes György közlése
	152	Makó	*Algoz puszta* (?) Csobánhalom	46.336640	20.655026	54978	Szabó Zsolt közlése
	153	Makó	M43 25. lelőhely	46°14'28.70"É	20°29'34.64"K	55145	Balogh 2016
	154	Makó	M43 37. lelőhely	46.242120	20.535563	52731	Sóskúti-Herendi 2016
	155	Maroslele	Kislele	46°15'25.19"É	20°21'6.78"K	38672	Közhiteles nyilvántartás
	156	Maroslele	Hunyadi u. 16.	46°16'3.74"É	20°20'22.58"K	38621	Közhiteles nyilvántartás
	157	Maroslele	Temető	46°16'3.46"É	20°21'2.53"K	38666	Közhiteles nyilvántartás
4.16.1.	158	Medgyesbodzás	*Bodzás*	46°33'15.24"É	20°56'58.17"K	új lh.	Rózsa: Rég.Ad.: 875/2017
	159	Medgyesegyháza	Meggyes-halom, *Meggyes* (?)	46°31'0.44"É	21°0'28.34"K	76975	Kerekes György közlése
4.18.	160	Medgyesegyháza	*Bánkuta*, Rózsa-halom	46.496713	21.101805	63144	Wittmann Attila közlése
	161	Medgyesegyháza	Bánkút, Rózsa-major, Libicsi-halom	46.507925	21.098701	1479	Szatmári-Vágó 1993, 18-20
	162	Medgyesegyháza	Dankó-tanya	46.515900	21.058692	1450	Szatmári-Vágó 1993, 27-28
	163	Medgyesegyháza	Kunágotai földút / Kattyán-dűlő	46.472528	21.018112	87915	Szatmári-Vágó 1993, 17
	164	Medgyesegyháza	Bánkút, Rózsa-major, Vasútállomás	46°30'16.70"É	21° 5'41.29"K	1480	Bálint 1932, 259
	165	Medgyesegyháza	Kétegyházi út, Homokgödör	46°31'1.87"É	21° 4'34.99"K	63146	Liska-Medgyesi 2002
	166	Mezőberény	*Berény* I. / Bodzás-halom	46.823121	21.044790	5679	MRT 10, 515–517
	167	Mezőberény	*Csapegyház*	46.803869	20.897942	5667	MRT 10, 546–548
	168	Mezőberény	*Kereki*, Hacskó-tanya II.	46.859747	21.073216	5780	Dombi Zoltán közlése

Kód	Ssz	Mai település	*Középkori település*/lelőhely	Koordináta	Koordináta	IVO	Irodalom
	169	Mezőberény	Körös-híd, Gátőrház	46°51'10.06"É	21° 4'31.95"K	5790	Medgyesi 2013, 670
	170	Mezőberény	Kér-halom	46°51'13.73"É	21° 0'47.55"K	5739	MRT 10, 602
	171	Mezőberény	Bodzás-halom	46.823121	21.044790	5679	MRT 10, 552
4.8.1.	172	Mezőhegyes	*Mezőhegyes*	46.309374	20.782824	92691	Kerekes György találata
4.8.2.	173	Mezőhegyes	*Kisfecskés*	46.379810	20.801832	90589	Rózsa: Rég.Ad.: 736/2016
4.8.3.	174	Mezőhegyes	*Árokos*	46.359112	20.835976	86049	Kerekes-Rózsa sa.
4.8.4.	175	Mezőhegyes	*Csatókamarás*	46.349234	20.901224	73993	Balanyi Miklós közlése
4.8.5.	176	Mezőhegyes	Víztározó	Nem ismert	Nem ismert	96925	Térkép alapján: S11.No80
4.8.6.	177	Mezőhegyes	Mh.8. A	46.353167	20.855258	90289	Bíró 2020b, 2. kép
4.8.6.	178	Mezőhegyes	Mh.8. B	46.355433	20.853727	90289	Bíró 2020b, 2. kép
4.9.1.	179	Mezőkovácsháza	*Kovácsháza*	46.385218	20.910483	28958	Bálint 1939
	180	Mezőkovácsháza	Templomföld	46°23'42.42"É	20°52'58.89"K	1446	Bakay-Kiszely 1973, 72
	181	Mindszent	*Mindszent*	46.520136	20.178793	17112	Közhiteles nyilvántartás
	182	Mindszent	Korom Ernő tanyája	46°32'11.91"É	20°16'51.66"K	17120	Közhiteles nyilvántartás
	183	Mindszent	Koszorús-dűlő, Csernák János földje	46°31'48.53"É	20°14'59.00"K	17122	Langó–Türk 2004
	184	Munár/Munar	*Bezdin monostor*	46° 8'23.37"É	21° 1'37.59"K	(Ro)	Florin Mărginean közlése
	185	Murony	*Murony*	46.748888	21.066762	5832	MRT 10, 624–628
	186	Murony	*Kamut*	46.766216	21.019037	5809	MRT 10, 616–619
	187	Nagyiratos/Iratosu	*Nagyiratos*	46°18'56.99"É	21°13'10.93"K	(Ro)	Rosta-Pánya 2022, 301
	188	Nagykamarás	Templomhely, *Bánkamarás* (?)	46°27'14.29"É	21° 7'43.82"K	1439	Közhiteles nyilvántartás
	189	Nagykamarás	Rózsa-majori-gazdaság	46°29'22.15"É	21° 5'42.29"K	77069	Közhiteles nyilvántartás
	190	Nagylak	*Kenéz(monostora)* ? Belső-Csiga	46.166743	20.707502	45606	Közhiteles nyilvántartás
	191	Nagylak/Nădlac	Téglaégető	46°10'50.85"É	20°43'50.72"K	(Ro)	Gáll 2013, 352–365
	192	Nagylak/Nădlac	*Nagylak*	46° 9'33.05"É	20°44'51.88"K	(Ro)	Kerekes György közlése
	193	Nagymágocs	*Mágocs*	46.578913	20.461503	76573	Szatmári 1985
	194	Nagymágocs	Lászlótelek, Mágori-tanya	46.576372	20.393414	17755	Közhiteles nyilvántartás
	195	Nagymágocs	Bojár-telek	46.596669	20.511238	17966	Liska: KJM RégAd.: 418-96
4.10.1.	196	Nagyszénás	*Szénás*	46.725819	20.641942	1377	Szatmári 1996a

Kód	Ssz	Mai település	*Középkori település*/lelőhely	Koordináta	Koordináta	IVO	Irodalom
4.10.2.	197	Nagyszénás	Érparti tanyák	46.711555	20.618104	26946	Rózsa: Rég.Ad.: 158/2000
4.10.3.	198	Nagyszénás	*Fazokasegyház* (?)	46.690030	20.699953	90319	Rózsa: Rég.Ad.: 672/2015
	199	Nagyszénás	Székács-major, Dózsa-erdő	46.657178	20.700438	1486	Szatmári 2000
	200	Nagyszénás	Vaskapu	46°38'59.06"É	20°40'7.19"K	1428	Dienes 1965, 155–156
	201	Nagyszénás	Svábföld, tanya 562	46°38'52.93"É	20°39'39.18"K	43641	Dienes 1965, 156–157
	202	Nagyszénás	Nagy gyep	46°42'17.62"É	20°37'38.37"K	28575	Révész 2018
	203	Nagytőke	Jaksor, Kökényzug, Molnár Ignác földje	46°47'17.41"É	20°13'17.33"K	57934	Közhiteles nyilvántartás
	204	Nagytőke	Nagytőke, Jámborhalom, Halász Szabó Zsigmond földje	46°43'28.38"É	20°18'32.00"K	18523	Közhiteles nyilvántartás
	205	Nagyvarjas/Variașu Mare	*Varjas*	46.252026	21.152408	(Ro)	Kerekes György közlése
	206	Németpereg/Peregu Mare	*Tadd* (?)	46°13'52.76"É	20°54'22.67"K	(Ro)	Wikipédia: Kispereg címszó
4.11.0.	207	Orosháza	*Orosháza* (?)	46.550048	20.669712	51823	Kovalovszki 1965, 178
4.11.1.	208	Orosháza	*Szentetornya*	46.619370	20.628630	59800	Csányi: Rég.Ad.: 397/2008
4.11.2.	209	Orosháza	Bónum, Faluhely	46°33'22.55"É	20°38'8.80"K	29828	Kovalovszki 1965, 178
4.11.3.	210	Orosháza	*Gellértegyháza* (?)	46.555754	20.608047	59791	Zalotay 1957
4.11.4.	211	Orosháza	Templomhely / Oh.160.	46.641364	20.639793	90203	Rózsa: Rég.Ad.: 674/2015
	212	Orosháza	Mécses-domb	46.579952	20.719091	59789	Csányi: Rég.Ad.: 404/2008
	213	Orosháza	Monor, Kocsondi-tanya	46.607179	20.723469	87553	Rózsa: Rég.Ad.: 749/2016
4.11.5.	214	Orosháza	Kristó-téglagyár	46.581216	20.649442	41637	Rózsa: Rég.Ad.: 726/2016
	215	Orosháza	Bónum, Faluhely	46.554481	20.635019	29828	Rózsa 2016a
	216	Orosháza	Pusztai Ignác tanya	46°35'18.23"É	20°42'38.50"K	59799	Dienes 1965, 142–151
	217	Orosháza	Ravasz-tanya	46°33'11.05"É	20°44'12.15"K	97627 ?	Olasz: Rég.Ad.: 80/1999
	218	Orosháza	Bogárzó-dűlő	46.532726	20.670919	N.a.	Rózsa: Rég.Ad.: 302/2004
	219	Orosháza	Nagy Albert tanya	46°35'15.93"É	20°42'30.67"K	59798	Dienes 1965, 139–142
	220	Orosháza	Virágos-dűlő	46°36'14.95"É	20°41'10.15"K	40723	Dienes: Rég.Ad.: 8/1999
	221	Öcsöd	Péter-zug	46°54'31.73"É	20°26'14.06"K	28199	Közhiteles nyilvántartás
	222	Öcsöd	Atrácsi-csatorna partja	46°50'25.78"É	20°23'13.69"K	28270	Közhiteles nyilvántartás
	223	Öcsöd	Kovás-halom	46°52'43.41"É	20°19'39.19"K	28166	Közhiteles nyilvántartás

Kód	Ssz	Mai település	*Középkori település*/lelőhely	Koordináta	Koordináta	IVO	Irodalom
	224	Örménykút	*Décse*	46.851983	20.694700	5938	Szatmári 2013, 473–615
	225	Örménykút	*Bercsényegyháza*	46.860029	20.767778	5949	Szatmári 2013, 431–472
	226	Örménykút	Szilai-halom	46°52'5.51"É	20°43'52.40"K	5941	MRT 8, 338–340
	227	Örménykút	Maczonkai-domb	46°51'19.62"É	20°46'5.96"K	5948	Liska 1996
	228	Örménykút	Veres tehén dombja	46°50'35.76"É	20°47'34.88"K	5987	MRT 8, 352
	229	Örménykút	Décsi-telek-halom	46.851983	20.694700	5938	Szatmári 1996d
	230	Pankota/Pâncota	*Pankota monostor*	46°18'55.15"É	21°41'34.02"K	(Ro)	Florin Mărginean közlése
	231	Pécska/Pecica	*Pörség*	46°11'18.76"É	21° 7'22.07"K	(Ro)	Kerekes György közlése
	232	Pitvaros	*Pitvaros*	46.332383	20.730739	42661	Blazovich 1996, 239
	233	Pitvaros	Csanádalberti-pitvarosi műút	46.324770	20.725398	42655	Közhiteles nyilvántartás
4.12.1.	234	Pusztaföldvár	*Földvár*	46.5424	20.7910	52697	Kovalovszki 1965, 179
4.12.2.	235	Pusztaföldvár	Kistatársánc	46.502562	20.789515	51950	Rózsa: Rég.Ad.: 340/2005
	236	Pusztaottlaka	*Meggyes / Eperjes*	46.538268	20.995471	77085	Zsikai Péter közlése
	237	Sajtény/Șeitin	DK-i határ	46° 5'50.43"É	20°51'0.45"K	(Ro)	Gáll 2013, 439
	238	Sikló/Șiclău	Gropoaie	46°29'20.24"É	21°20'27.61"K	(Ro)	Gáll–Mărginean 2015
	239	Szabadkígyós	*Apáti*	46.572253	21.114041	54806	Szatmári 2005, 96
	240	Szabadkígyós	Pálligeti tábla	46°36'58.39"É	21° 4'9.95"K	54840	Bálint 1971
	241	Szabadkígyós	Tangazdaság	46°36'21.02"É	21° 3'28.01"K	59334	Pálóczi Horváth 1971
	242	Szarvas	*Halásztelek*	46.896956	20.569020	6112	MRT 8, 424
	243	Szarvas	*Káka*	46.824452	20.537108	6167	Czesznák Zsolt közlése
	244	Szarvas	Décsi-halom	46°52'58.74"É	20°40'2.86"K	6143	Közhiteles nyilvántartás
	245	Szarvas	Podanitanya	46°52'21.91"É	20°38'7.84"K	6142	Közhiteles nyilvántartás
	246	Szarvas	Velki-halom	46°52'26.78"É	20°36'58.51"K	6097	Langó 2000, 292 pp.
	247	Szarvas	Tomasovszki-tanya	46°52'43.95"É	20°34'9.11"K	6086	Közhiteles nyilvántartás
	248	Szarvas	Szappanos	46°50'58.74"É	20°31'59.94"K	6064	Közhiteles nyilvántartás
	249	Szarvas	Frankótanya	46°48'2.02"É	20°35'9.03"K	6170	Czesznák Zsolt közlése
	250	Szarvas	Lómer-halom	46°52'25.36"É	20°36'40.68"K	6096	Kovalovszki 1960
	251	Szarvas	Filyó-halom	46°52'20.49"É	20°36'24.74"K	6085	Közhiteles nyilvántartás

Kód	Ssz	Mai település	*Középkori település*/lelőhely	Koordináta	Koordináta	IVO	Irodalom
	252	Szarvas	Tessedik Sámuel utca 57–59	46°52'11.14"É	20°33'24.10"K	6172	Langó 2000, 287 pp.
	253	Szeged	Tápé - Malajdok-B	46.267213	20.251824	41889	Közhiteles nyilvántartás
	254	Szeged	Tápé-Lebő	46°16'22.39"É	20°16'59.59"K	20389	Közhiteles nyilvántartás
	255	Szegvár	Berek-sziget II.	46.610149	20.249013	17831	Közhiteles nyilvántartás
	256	Szegvár	*Sáp*	46.608501	20.269312	58073	Blazovich 1996, 249-250
	257	Szegvár	Oromdűlő 40, Hevesi Vincze és Rácz Antal földje	46°34'17.84"É	20°14'12.39"K	17867	Bende-Lőrinczy 1997, 246
	258	Szegvár	Orom-dűlő, Boros-féle homokbánya	46°34'44.30"É	20°14'57.62"K	17881	Bende-Lőrinczy 1997, 246
	259	Szegvár	Kórógyszentgyörgy	46°34'19.92"É	20°13'39.01"K	17859	Bende-Lőrinczy 1997, 246
	260	Szegvár	Kurca-Kórógy-torok (LG után)	46°34'44.48"É	20°12'38.01"K	17860 ?	Lőrinczy 2000, 78, 7. kép
	261	Szegvár	Kórógyszentgyörgy, Cickazug	46°33'4.98"É	20°14'32.46"K	N.a.	Lőrinczy 2000, 78, 7. kép
	262	Szegvár	Erdei Ferenc u. 50-52.	46°35'24.96"É	20°13'33.68"K	17856	Közhiteles nyilvántartás
	263	Szegvár	Szőlőkalja	46°34'57.53"É	20°15'24.93"K	17879	Lőrinczy 1985
	264	Szegvár	Orom-dűlő	46°34'21.99"É	20°14'22.94"K	17800	Bende-Lőrinczy 1997
	265	Szegvár	Sáp-halom	46°36'30.68"É	20°16'9.95"K	18069	Bende-Lőrinczy 1997, 246
	266	Székkutas	*Libecháza* (?) Kakasszéki-tó 2.	46.559440	20.579920	56160	Rózsa: Rég.Ad.: 396/2008
	267	Székkutas	Kápolnahalom	46.532886	20.554700	56739	Csányi Viktor közlése
	268	Székkutas	Kápolna-dűlő, Gönci-tanya	46.524860	20.544017	33737	Csányi Viktor közlése
	269	Székkutas	*Sóstóegyháza* (?)	46°29'58.08"É	20°36'4.01"K	N.a.	Olasz 1955a, 7, 1. kép
	270	Székkutas	Veres-Kutas és Szőke-Halmi dűlő	46°30'49.79"É	20°31'48.26"K	33703	Közhiteles nyilvántartás
	271	Székkutas	Öthalom	46°31'59.59"É	20°27'15.78"K	56737	Bálint 1991, 253
	272	Székkutas	Juhász-tanya	46°30'6.78"É	20°30'44.38"K	N.a.	Kerekes György közlése
	273	Szemlak/Semlac	*Ajtonymonostora*	46° 8'35.02"É	20°58'58.37"K	(Ro)	Florin Mărginean közlése
	274	Szentes	*Ecser*	46.755948	20.388619	33476	Google Earth
	275	Szentes	*Szentes*	46.650672	20.254559	18722	Közhiteles nyilvántartás
	276	Szentes	*Szentlászló*	46.683834	20.319359	18719	Blazovich 1996, 278
	277	Szentes	Szentes 217.	46.649274	20.250674	18725	MFM Rég. Ad. 1879-96
	278	Szentes	*Donáttornya*, Szentes 220	46°36'36.40"É	20°24'13.76"K	18747	Kovalovszki 1957
	279	Szentes	Alsórét, Szentilona	46°38'54.85"É	20°14'3.85"K	18260	Paszternák 2000

Kód	Ssz	Mai település	*Középkori település*/lelőhely	Koordináta	Koordináta	IVO	Irodalom
	280	Szentes	Kaján	46.738668	20.359349	18508	Türk 2005, 214
	281	Szentes	Csongrád-Várhát	46.691542	20.236024	18681	Közhiteles nyilvántartás
	282	Szentes	*Besenyő*	46.670694	20.301591	18675	Hegedűs 1977
	283	Szentes	Kistőke, Dinnyés-halom, Kanász Nagy Antal földje	46°42'57.88"É	20°16'0.49"K	33422	Közhiteles nyilvántartás
	284	Szentes	Derekegyházi oldal, Böszörményi István 116. sz. földje	46°36'1.42"É	20°21'35.26"K	33417	Közhiteles nyilvántartás
	285	Szentes	Kaján, Bartha János és Dallos Szilágyi Antal földjei	46°44'17.02"É	20°21'33.51"K	18749	Közhiteles nyilvántartás
	286	Szentes	Kunszentmártoni út	46°43'37.75"É	20°18'51.07"K	33418	Közhiteles nyilvántartás
	287	Szentes	Kaján, Kettős-halom, Borák J. földje	46°41'50.36"É	20°20'45.94"K	18712	Közhiteles nyilvántartás
	288	Szentes	Szentlászló, Tárkány Szűcs I. földje	46°40'26.16"É	20°19'32.35"K	18505	Közhiteles nyilvántartás
	289	Szentes	Nagymágocsi úti homokbánya	46°36'26.17"É	20°25'40.76"K	18107	Közhiteles nyilvántartás
	290	Szentes	Zalota, Magospart, Németh Gy. tny.	46°44'46.22"É	20°11'47.22"K	33413	Közhiteles nyilvántartás
	291	Szentes	Derekegyházi-oldal, Berényi Benjamin 129. sz. földje	46°36'24.43"É	20°20'34.19"K	33374	Közhiteles nyilvántartás
	292	Szentes	Borbásföld	46°37'45.09"É	20°18'4.91"K	18286	Révész 1996
	293	Szentes	Kossuth út 38/A	46°39'11.71"É	20°15'58.72"K	18296	Közhiteles nyilvántartás
	294	Szépfalu/Frumușeni	*Bizere monostor*	46° 6'38.48"É	21°28'34.49"K	(Ro)	Florin Mărginean közlése
	295	Telekgerendás	*Kétsopron*	46.672984	20.917854	6593	Szatmári 1996b
	296	Tornya/Turnu	*Sziond*	46.261037	21.101747	(Ro)	Google Earth
	297	Tornya/Turnu	*Torony*	46°15'26.82"É	21° 7'13.46"K	(Ro)	Kerekes György közlése
4.13.1.	298	Tótkomlós	*Komlós*	46.390349	20.762705	28983	Olasz 1959b, 35–36
4.13.2.	299	Tótkomlós	*Kopáncs*	46.371600	20.631246	72357	Bálint 1936
	300	Tótkomlós	*Székegyháza*	46°22'53.66"É	20°42'59.74"K	42512	v.ö.: Katalógus, 424. lj.
	301	Újkígyós	Halesz, Faluhely I.	46.587659	21.040778	60080	Szatmári 2005, 151
	302	Újkígyós	Ancsin-tábla II.	46.546795	21.096762	60756	Szatmári 2005, 151
	303	Újkígyós	Skoperda-tanya	46°34'37.75"É	21° 2'40.69"K	60442	Medgyesi 2002
4.14.1.	304	Végegyháza	*Kaszapereg*	46.416278	20.852068	1434	Bálint 1938

15. táblázat: Beazonosítható honfoglalás-, Árpád-, illetve későközépkori temetők, templomos helyek a Körös–Maros közén

Ssz.	Defter		Puszta	Állapotváltozás			Távolság
	Falu	Puszta		Marad	Beolvad	Oszlik	
1.0.	Battonya		1596		Ba		0 km (?)
1.1.	Basarág		1686		Ba		irreleváns
1.2.	Tompa		1596		Ba		ismeretlen
		Pornád					irreleváns
2.1.	[Mogyorósfecskés]	Sámson	1552		Bs		1,6 km
2.2.	Csókás		1596		Bs		irreleváns
		Serit (?)					irreleváns
2.3.	Tótkutas		1596		Bs, Tk		irreleváns
		Gernyás					irreleváns
		Horo…nyacsa					irreleváns
3.1.	Apáca		1596	Csa			1,6 km
4.1.	Csorvás		1596	Csv			2,6 km
5.1.	[Királyság]	Gádoros			Gd (?)		0,9 km
6.1.	Gerendás		1596			Ge, ?	3,7 km
7.1.	Mezőszőlős				Kk, Oh, P, Tk		irreleváns
7.2.	Mogyorósfecskés		1596		Kk, Oh		irreleváns
		Gilerdegyház				Oh, ?	irreleváns
		Poska Balics					irreleváns
		Csorvás					irreleváns
		Csárpaegyház					irreleváns
8.1.	Mezőhegyes		1596		Mh		2,8 km
8.2.	Kisfecskés		1596				irreleváns
8.4.	Csatókamarás		1596			Mh, Mkh, Ve	ismeretlen
	Fűperek		1596		Mh		irreleváns
9.1.	Kovácsháza		1596			Mkh, Ve	3 km
10.1.	Szénás		1596			Nsz, Gd	6,4 km
		Tompa					irreleváns
11.0.	Orosháza		1596		Oh		ismeretlen
		Szilas					irreleváns
		Apáca					irreleváns
		Homokegyház					irreleváns
		Gilerdház				Oh, ?	irreleváns
		Ötszegű				Oh (?)	irreleváns
11.1.	Szentetornya		1596			Oh, Nsz, Gd	3,2 km
		Zöldes					irreleváns
		Gorzsás					irreleváns
12.1.	Földvár		1596		P		1,2 km
13.1.	Komlós		1596		Tk		3,1 km
		Tompa					irreleváns
13.2.	Mezőkopáncs		1596		Tk		irreleváns
		Tárkon					irreleváns
13.3.	Székegyház		1596		Tk		irreleváns
14.1.	Pereg		1596			Kp, Mkh, Nbh, Ve	4,9 km
15.1.	Bánhegyes		1596			Mbh, Nbh	0,5 km
16.1.	Bodzás		1596	Mb			4,1 km
18.1.	Meggyes		1596		Meh		5,1 km

16. táblázat: Defterekben szereplő települések határváltozása. Ba: Battonya; Bs: Békéssámson; Gd: Gádoros; Ge: Gerendás; Kk: Kardoskút; Kp: Kaszaper; Mbh: Magyarbánhegyes; Mb: Medgyesbodzás; Meh: Medgyesegyháza; Mh: Mezőhegyes; Mkh: Mezőkovácsháza; Nbh: Nagybánhegyes; Oh: Orosháza; Nsz: Nagyszénás; P: Pusztaföldvár; Tk: Tótkomlós; Ve: Végegyháza

	Technika	Technika	Minta	Csorvás	Mezőhegyes	Kopáncs	Pereg	Σ
érme	**5.1.**			**507**	**696**	**622**	**739**	**2564**
	0	Római, kora bizánci		13	26	15	18	72
	1	- II. István (-1131)		4				4
	2	- II. András (-1235)		33	8	15	16	72
	3	- [III. András] (-1270)			1		1	2
	4	- [Mária] (-1385)					12	12
	5	Zsigmond (-1437)		4	89	33	51	177
	6	- V. László (-1457)		11	83	87	80	261
	7	Mátyás-Szapolyai (-1540)		97	155	147	88	487
	8	I. Ferdinánd-Rudolf (-1608)		247	264	269	250	1030
	9	17. szd. -		5	9	5	126	145
	15	15. század		1	14	11	16	42
	16	16. század		80	30	35	40	185
	20	érme		12	10	3	38	63
	21	zseton			7	2	3	12
plomba	**5.2.**			[28]	[27]	[13]	[37]	**[105]**
gyűrű	**5.3.**							**242**
	fonott			1				
	forrasztott		liliom		1			1
			életfa-madár	1			2	3
			geometrikus		1			1
			majuszkulás		2			2
			kard				1	1
			egyéb	1			1	2
			ismeretlen		1	1	1	3
	öntött	kiszélesedő	madár	2	3	4	2	11
			szárny		6	5	6	17
			liliom	4	1	3	4	12
			életfa-madár		21	11	15	47
			majuszkulás		4		1	5
			geometrikus	2	3	3	1	9
			pajzs	1				1
			növényi		2	1	2	5
			égitest				1	1
			fede				1	1
			kopott	10	9	6	4	29
			rontott		2			2
			egyéb	1	5	4	3	13
		kalapált	geometrikus	1	1	1		3
			állat		1	1	1	3
			egyéb	1			1	2
		köves	nagy	3		3	2	8
			kicsi	2	1	9	2	14
			többköves	2	1	1	2	6
			egyéb		5	4	1	10
		karika	IHS	1	1	3	1	6
			egyéb	3	4	1		8
		pánt		3				3
	vegyes		míves	1		2	2	5
			másolat	2	1			3
	kérdéses				3		1	4
kapocs	**5.4.**							**176**
	öntött	párizsi		2				2
		négylyukas		21	3	23	14	61
		nyolclyukas		5		11	3	19
		öntött		18	2	34	20	74
		S-alakú		4		1		5
		bross				1		1
		egyéb			2		5	7
	lemezes					1	1	2
	vegyes			2		2	1	5

	Technika	Technika	Minta	Csorvás	Mezőhegyes	Kopáncs	Pereg	Σ
csat	**5.5.1.**							**114**
	öntött	egytagú	lapos			2	2	4
			lószerszám		1	1	2	4
			trapéz	4	3	3	3	13
			osztott	3	5	6	2	16
			líra	3	2	1	1	7
		többtagú	úttörő	2	1	1	1	5
			pártaövm.	5	2	7	1	15
			egyéb	7	21	15	7	50
veret	**5.5.2.**							**53**
szíjbújtató	öntött	hajlított	egyszerű	2				2
		öntött	dudoros	1	1			2
applikáció	öntött		honfoglaló	2		3	3	8
	öntött		karoling	1			2	3
	öntött	szegecselt	veret	1	1	4	2	8
	öntött	egyéb	veret					
	lemezes	szegecselt	veret	1	1	1	5	8
			egyéb	4	3	2	6	15
szíjvég	öntött		szíjvég	2	2	1	2	7
gomb	**5.6.**							**142**
	egytagú	füles		6	8	2	2	18
		rúd			5			5
		gyöngy			1			1
		lapos		1	8	1	4	14
		sátor	rozettás	6	3	6		15
		sátor	egyéb	1	4	1		6
		gömbös		2	1			3
	kéttagú	feles			1		1	2
		lapos		5	5	3	6	19
	többtagú	gömb		2	13	2	9	26
		fenekelt	lapfrontos				1	1
		fenekelt	végfenekelt		1		1	2
		fenekelt		4	2		5	11
		csörgő			1			1
		csörgombos		3	8	1	1	13
		rúd			1			1
		ismeretlen			1			1
	ismeretlen				1			1
hajtű	**5.7.**							**13**
	öntött							
	lemezes			1	8			9
	vegyes				2			2
	egyéb				1		1	2
karperec	**5.8.**				2	1	1	**4**
függő	**5.8.**				3		1	**4**
kés	**5.9.**			199	203	146	93	**641**
gyűszű	**5.9.**			22	12	15	12	**61**
karika	**5.9.**			45	49	33	45	**172**
könyv	**5.9.**			14	12	7	6	**39**
marokgy.	**5.9.**			3	20	2	1	**26**
csap	**5.9.**				2	4	3	**9**
pipa	**5.9.**				4	1	3	**8**
egyéb	**5.10.**			91	213	99	100	**503**
Σ				**1072**	**1410**	**1128**	**1266**	**4876**

17. táblázat: Csorvás, Kopáncs, Pereg és Mezőhegyes koordinátázott leletanyaga

4. MELLÉKLET

Az úthálózat szempontjából kutatott régióm legkisebb, és egyben nagyon markáns egysége a Körös–Maros köze, mint földrajzi középtáj területe.[2209] Jóllehet a későközépkorral foglalkozom első sorban, de az azt megelőző, illetve követő korszakok eredményei is felhasználhatóak a jobb kép megrajzolásához. Szemléletem bemutatására két példát mutatok be az alábbiakban.

A Körös–Maros közének úthálózata nagyrészt az őskorban kialakult, a vizsgált területemen a késő bronzkorban már földvárak hálózatával, egymással összefüggő rendszerével számolhatunk (100. kép).[2210] Elég magasról tekintve a tájra, szemünkbe ötlik a Mezőzsadány / Corneşti (Ro) és Orczyfalva / Orțișoara (Ro) határában elterülő földvár,[2211] lélegzetelállító méreteivel, ami gyakorlatilag mai utódja – Temesvár – 3000 évvel ezelőtti szerepét töltötte be. Az Alföld peremén, a bihari hegyek előterében húzódó ősi út vezetett innen a mai Nagyvárad (Bihar) irányába. Gyakorlatilag ennek, és a Maros (illetve az azt kísérő szárazföldi út) metszésében jött létre a későbbi Arad, és itt találjuk a Körös és a Maros közt félúton a Partium másik nagy bronzkori földvárát is, a mai Újszentannától / Sântana (Ro) délre.[2212] Újszentannáról lehetett a Maros holocén medrei közt a legegyenesebb úton és tegyük hozzá gyorsan, a legszárazabb lábbal (a Körös és a Maros vízválasztóján) eljutni a középtáj legjelentősebb kapujához, a böldi révhez, amit a Tisza mindkét oldalán stílszerűen bronzkori földvárak felügyeltek.[2213] Eme út mentén további bronzkori földvárak találhatóak (Medgyesegyháza, Pusztaföldvár, Orosháza).

A 101. kép 1 alatt kék vonallal jelöltem az Újszentanna és Böld közti közelítő útvonalat, külön kiemelve Újszentanna (2) és Medgyesegyháza, Lagzi-dűlő[2214] (1) lelőhelyeket. Ugyanitt megjelenítettem sárga és zöld pöttyökkel a honfoglalás- és kora Árpád-kori soros temetőket, illetve feketével az Árpád-kori-, míg vörössel a késő középkori templomos falvakat, sárga vonallal a feltételezett késő középkori úthálózatot. Ennek most arra az elemére szeretném felhívni a figyelmet, amely a középkori Székudvart kötötte össze Bölddel. Székudvar jelentős sólerakat volt,[2215] ahonnan a Böldi réven, esetleg Szegváron keresztül szállították a sót az ország belseje felé. A képen Székudvar közvetlen szomszédságában lévő Siklót jelöltem (4), ahol rangos honfoglaló temető ismert [238], és ami

[2209] KUBINYI 2000 könyvének vidékünket érintő részlete a mélységi értelmezésekhez kevésbé alkalmazható.
[2210] RÓZSA 2010.
[2211] SZENTMIKLOSI ET AL. 2011.
[2212] GOGÂLTAN–SAVA 2010.
[2213] https://magyarnarancs.hu/tudomany/38-fokban-is-minden-napjuk-karacsony-269435 (letöltés dátuma: 2025.01.09).
[2214] LICHTENSTEIN–RÓZSA 2008, 48, 15. kép.
[2215] ROMHÁNYI 2016, 286, Pankotát említve.

a késő középkorban mezővárosi rangig verekedte fel magát.[2216] Innen Böld felé haladva juthatunk el Medgyesegyháza-Bánkút régióba (3), és onnan Orosházán keresztül Böldre. Azzal tehát, hogy Újszentanna átadta szerepét Székudvarnak/Siklónak, azzal együtt Medgyesegyháza, Lagzi-dűlő központi helye is mintegy 8 km-rel keletebbre került.

A következő példával a Körös–Maros-közének északi sávjának csomópont-változására szeretnék rávilágítani (101. kép 2). A mellékelt térképen fehér karikákkal jelöltem az állandó folyóparti csomópontokat, révhelyeket. Olyan pontokat, melyek ősiségéhez nem fér kétség a régészeti leletanyag alapján (Böld, Szarvas, Endrőd/Gyoma, stb). Ezek a helyek most is kiemelt szerepet töltenek be a térségben. A folyóvizeket (jelen esetben a Körös és a Tisza) kísérő sávokban – éppen az életet adó víz közelsége miatt – sűrűbb megtelepedés nyomaival találkozunk minden időszakban, számolhatunk azonban a középtájon belül több belső körrel is, melyek a folyóparti csomópontok feltételezhető mélységi központjai. Ezek helyei a különféle időszakokban akár jelentősen is változhattak, mind a földrajz, mind a történeti-politikai okoknak köszönhetően. A középtáj északi részén a 10. századtól, bizonyítottan annak második felétől alakult ki az a mélységi csomópont, amely a 16. század végéig, a 15 éves háborúig minden kétséget kizáróan működött. Ez pedig Décse. Neve Géza fejedelem nevét őrzi, és annak egykori szálláshelyére utal.[2217] Eme minőségében a piros körrel jelölt Décse, szintúgy pirossal megrajzolt kapcsolati hálója akkor is létezhetett, ha erre csak közvetett bizonyítékaink vannak.[2218] Décse a késő középkorig megtartotta vezető szerepét a régióban a defterek adatai alapján, 1525-ben itt udvarház is létesült. A település azonban a 15 éves háborúban elpusztult, és sohasem települt újjá.[2219] Szerepét a török alóli felszabadítás után, a 18. században Kondoros vehette át, ha lehet azt mondani, zöld mezős beruházásként. A csatolt térképen sárgával jelöltem az I. katonai felmérés főútjainak hálózatát. Ebből világosan látszik, hogy a böldi rév, miként Szarvas régiója szerepéből semmit sem vesztett, de az is, hogy Békés igen. Békés szerepét (Békés)Csaba vette át, ami a korábbi Szarvas – Békés tengely helyett egy új, Szarvas – Csaba – Gyula tengelyt hozott létre, immár Kondoros helyének – illetve a régi, folyóparti csomópontokhoz igazodó, de már új úthálózat kijelölésével – megteremtésével. Ebben az új rendszerben a főbb utak Gyoma helyett Endrődre, és azon keresztül Túr irányába haladtak. Gyoma szerepe a 18. századra csökkenni látszik. Géza mélységi központjából (Décséről) Gyomán, illetve Szeghalmon keresztül vezetett az út – más járható út nem lévén! – a két Sárrét közt északi irányba. Ez a nyomvonal a Felső Tiszavidék

[2216] GÁLL–MĂRGINEAN 2015.
[2217] BLAZOVICH 1996, 85.
[2218] Böld, Szarvas korai említése, a feltételezett fejedelmi központtal, lovassírok Décsén (Szatmári 1996D).
[2219] BLAZOVICH 1996, 87.

honfoglalói felé nyilvánvalóan fontosabb lehetett, mint később, amikor a hatalmi központ a Duna vonalára helyeződött és rögzült (Taksony illetve Géza, aki korábbi szállását felhagyva Esztergomba tette azt át).

A középtáj, az őt határoló folyók *révhelyein* (104–105. kép) keresztül tartotta a kapcsolatot a távolabbi területekkel. A Körös–Maros-közét nyugatról a Tisza határolja. Vizsgált területünk vonatkozásában szakaszának északi részén helyezkedik el a Böldi-rév.[2220] A révhely a modern Szentestől északra eső folyószakaszon biztosította – és biztosítja, mind a mai napig – az átkelést. A Duna–Tisza közének területén a Tisza mentén vezetett útvonal felfelé, Alpár földvárához,[2221] illetve lefelé, további átkelőkkel való kapcsolódási pontok felé. Fontos út vezetett innen a mai Pest, Dunaföldvár, illetve Dunaszekcső irányába is.[2222] A Böldi-rév magasságában, a Tisza jobb partját kísérő ártér peremén, a Vidra-ér partján található Felgyő települése,[2223] melynek párja – tőle bő 40 km-re délre – szintúgy a jobb parton található: Algyő.[2224] Azt gondolom, nem lehet véletlen, hogy a régió két legfontosabb tiszai átkelőjénél találjuk ezt a két települést.[2225] Az Algyői rév első sorban a Duna–Tisza közének déli része, így a dunai átkelők irányába tartotta a kapcsolatot.[2226] A böldi és az algyői rév mellett meg kell említeni a szegedi révet is, ami azonban a történeti korokban csak másodlagos szereppel bírt.[2227]

A vizsgált régió területét északról a Körös határolja. A Sebes-, Fekete- és Fehér Körös egyesített vize északról határolja le. Endrőd és Kunszentmárton közti szakaszán lévő főbb révhelyek (Ny–K irányban: Kunszentmárton, Békésszentandrás/Fejéregyháza, Szarvas, Bánréve, Endrőd)[2228] első sorban a Tisza átkelőhelyei, azaz Szolnok, Varsány, Tiszaug felé tartanak kapcsolatot, míg Gyoma és Tarcsa révhelyei a Sebes Körös mentén a két Sárrét közt biztosítottak utat Szeghalmon keresztül ÉK-Magyarország irányába.[2229] Vizsgálódásom a Fehér Körös menti főbb központok: Békés, Gyula, Kisjenő vonaláig terjed csak, mely vonal első sorban a Körös-menti kereskedelmi útvonalat jelenti, a folyó túlsó oldalával Kisjenő (Zaránd), Várad felé történő kapcsolódása a legjelentősebb.

[2220] NAGY–BEDE 2009; v.ö.: SZALONTAI 2017 vonatkozó részei.
[2221] BÓNA–NOVÁKI 1982, 2. kép.
[2222] RÓZSA 2023, 2. ábra.
[2223] V.ö.: MÉSZÁROS 2014.
[2224] Győ szavunkat a nyelvészeti kutatás türk-kazár méltóságnévnek tartja, és kapcsolatba hozza a Géza személynévvel (KISS 1983, 46–47). Algyővel kapcsolatban v.ö.: KÜRTI 1980.
[2225] A két átkelő római kori fontosságára vonatkozóan: VADAY 2003.
[2226] Jó példa erre a 19. század utolsó harmadában megépült Nagyvárad–Fiume vasútvonal, melynek Duna–Tisza közti szakasza a Szeged–Szabadka–Zombor nyomvonalon írható le.
[2227] SZALONTAI 2021.
[2228] JANKOVICH 1996; PÁLÓCZI HORVÁTH 2019; SZARKA 2019; SZARKA 2020.
[2229] SZILÁGYI 2010, 1. ábra.

A középtájat déli irányból a Maros határolja. Az itt található csomópontok helyei a folyó hektikus folyása miatt kis mértékben változhattak az évszázadok folyamán, de fontos átkelők helyeiről beszélhetünk Makó, Nagylak, Pécska és Arad térségében (104. kép, Ny–K irányban). Ezeken a jelentős pontokon keresztül lehetett a Bánát belső területeit, illetve Erdélyt is elérni.[2230] Arad közvetlenül a Temesvár – Várad tengelyen található. A nagy folyók három égtáj felől jelölik ki a középtájat. A magam részéről a Temesvár – Óarad – Zaránd – Várad, régiónkra eső szakaszán (Óarad – Kisjenő/Zaránd) zártam le a gyűjtésemet, ami földrajzi, térszerkezet szempontjából sem haszontalan. Itt is meg kell jegyeznem, hogy a mai romániai területekről csak szórványos adatokkal rendelkezem, ami kétségkívül nehezítő tényező.[2231]

A folyóvizektől távolabb eső területeken további *csomópontok*kal számolhatunk. Ezek kijelölése a kutatás jelen állása alapján erősen empirikus, tájékoztató jellegű. Esetükben figyelembe vettem a középtáj földrajzi viszonyait, első sorban a vízrajzot (102–103. kép),[2232] illetve a lefolyástalan területek elhelyezkedését. A vízrajz esetében a Maros mellékágainak folyását, a holocén medreket, az állandósult medreket (tavakat). Fontos támpontul szolgáltak azok a késő bronzkori földvárak is, melyek a tárgyalt időszakunkban is nagy relevanciával bírtak vagy azért, mert a csomópont helye nem változott az elmúlt 3000 évben, vagy pedig földrajzi helyzetük rögzítettek ma már nem létező, vagy szerepüket vesztett utakat. Ilyen logika mentén a nagykiterjedésű, jelentős méretű népvándorláskori temetők földrajzi helyezte is hasznosnak bizonyult bizonyos esetekben – de kizárólag másodlagosan.

A Körös–Maros közének belső területeit a középkor vonatkozásában egyértelműen a só-, illetve a marhakereskedelem határozta meg, földrajzi helyzeténél fogva pedig kapcsolatot biztosított a Kárpát-medence távolabbi területei között. Ezért törvényszerűnek vettem azt, hogy a régió fő útjainak a jelentősebb átkelők felé kellett igazodniuk. Másik fontos alapelvnek tekintettem azt is, hogy a késő középkori települések a korábbi időszakoknál jóval ritkább – de a régészeti topográfiai eredményeknek köszönhetően igen jól ismert – hálózatának elemei egymással minden bizonnyal összeköttetésben voltak. A köztük húzódó útvonalak megrajzolásánál figyelembe tudtam venni az Árpád-kori, és a honfoglalás kori temetők földrajzi helyzetét is. Finomhangolásoknál több olyan esettel is találkoztam, amikor a jelen úthálózat-, és/vagy a prédium határok mai szemmel vett indokolatlan töréspontjai utaltak az

[2230] https://maps.hungaricana.hu/hu/MOLTerkeptar/11020/view/?bbox=4403%2C-8416%2C25068%2C-116 (letöltés dátuma: 2024.09.02)
[2231] CSÜLLÖG 1999; CSÜLLÖG 2006, I–II. fejezet.
[2232] B. Nagy Katalin emlegette mindig azt az újkori forrást, mely leírja, hogy a vásárhelyiek csónakon jártak Gyulára piacra a 18. században. Ezt a mai viszonyok közt nem könnyű elhinniük azoknak, akik csak egy kicsit is ismerik a régiót.

egykori út nyomvonalára. Az Első Katonai Felmérésen ábrázolt úthálózat aprólékos térképre vetítése (mintegy georeferálása) után ugyanúgy segítségemre volt sok esetben, mint a rajtuk szereplő csárdahelyek.[2233] Fontos megerősítést adtak azok a történeti adatok is, melyek bizonyos, ma már rangját és szerepét vesztett települések egykor előkelőbb voltát igazolják.[2234] Ilyenek azok a mezővárosok, uradalmi központok, melyek ma már nem is léteznek (Csomorkány, Pereg) vagy különféle okok miatt elsorvadtak (Mágocs, Soklyó/Sikló, Torony/Tornya).

Tisztában vagyok azzal, hogy az így létrejött rendszerben lehet hibát találni, maradtak benne olyan elemek, melyek a helyismeret, a vélelmezett régészeti leletek hiánya miatt nem felelnek meg az egykori valóságnak. Még egy ekkora terület feltérképezése is hatalmas munka, ami önmagában is túlfeszíti egy doktori értekezés kereteit.[2235] Ide tartozik az is, hogy bármennyire szerettem volna, a későközépkori úthálózat előzményeit feltérképezni, nem jártam sikerrel. Egyrészt azért, mert a késő középkori úthálózat is feltételes, másrészről az Árpád-kori templomhelyek sem biztos, hogy minden esetben az utakat jelölik. A folyóvölgyektől távolabb eső, belső részeken több olyan „csomópont" is található, melyek területén több későközépkori út találkozik egymással, melyek a révhelyek felé direkt összeköttetéssel bírhattak. Ezek körbeölelik a vizsgált területemet, róluk a lelőhelyek ismertetése során nem, vagy csak nagyon érintőlegesen esett szó. Ilyen a fentebb említett Décse, illetve Mágocs, Rákos, Battonya/Tornya, Sikló (Soklyó), esetleg Mezőszentmiklós/Megyer (104–106. kép).[2236]

Décse [224] a 15 éves háborúban elpusztult és nem is települt újjá,[2237] ugyanakkor jelentős múltra tekint vissza. Neve az Al-, illetve Felgyő esetében is látott ótörök méltóságnévre vezethető vissza, a település ősiségére utalhat ezzel összefüggésben, hogy az itt feltárt sírok között honfoglaláskori lovassírok is találhatók.[2238] Templomát 1993-ban

[2233] SZABÓ 1959; SZABÓ 1974.
[2234] Sajnálatos módon vidékünkre vonatkozóan nem maradtak fenn írott források melyek útvonalszakaszokat írtak volna le (v.ö.: GLÜCK 2008), és helyneveknek sem vagyunk bővében, melyekből következtetni lehetne (v.ö.: DÉNES 2003).
[2235] Szeretnék ismételten utalni a mai Csanádapáca határában található Sekrestyésegyháza templomára, amit az ötvenes években Bálint Alajos részben feltárt, és Kovalovszki Júlia bő 10 évvel később már nem talált meg, az orosházi múzeum keresősei pedig több száz/ezer munkaórát szántak a templomhely felkutatására, szintén eredménytelenül. Pedig az őslakos Zsikai Péter, aki a helyi településen, mint tanárember, és a helyi kiállítóhely kezelője mindenkit ismer, és meg is kérdezett a templom helyéről, egyszerűen a dűlőutak nyomvonalának nagyfokú megváltozása miatt nem járt sikerrel a kérdést illetően.
[2236] A 104–106. képek együttesen mutatják a bronzkori, középkori és koraújkori csomópont változásokat, a vízrajzot, illetve a vélt és valós úthálózatokat.
[2237] BLAZOVICH 1996, 85–87.
[2238] SZATMÁRI 1996D.

feltárták.[2239] A falu területén 1525-ben udvarház épült, a XVI. században Gyula és Békés után a megye harmadik legnépesebb településének számított. Décse direkt összeköttetésben állt Böld, Szarvas/Szentandrás, Gyoma, Békés központi helyeivel, és a Marossal is, hiszen adataink vannak arra nézve, hogy itt futott keresztül a Buda és Lippa közti hadiút.[2240]

Mágocs (*Donáttornya*) [193–278] az első olyan pont, amely direkt összeköttetést biztosított a tiszai átkelők felé. Mágocs jelentősége a középkor évszázadai alatt is nagy lehetett, bizonyítja ezt az is, hogy a Károlyiak uradalmi központjává tették 1722-ben és mintagazdasággá fejlesztették azt,[2241] Donáttornya pedig 1465-ben oppidiumként szerepel.[2242]

Rákos [149] a következő pont, melynek kiemelését fontosnak tartom.[2243] Rákos a csanádi puszták közti átjáró kapujában helyezkedik el, és eme minőségében kapcsolatot tudott teremteni *Vásárhely* (Algyő) térségével, és gyakorlatilag az összes marosi átkelőhellyel. A legfontosabb ezen utak közül az Arad/Tornya – Rákos/Vásárhely keresztirányú nyomvonal, amely a csanádi puszták között tér ki Rákos területére. Itt, a Királyhegyesi-ér partján is található egy késő bronzkori földvár, a Makó, Rákos, császárvár.[2244] Nem messze ettől, Battonya felé két honfoglalás kori lelőhely is ismert, melyek nem kerültek bele a táblázatba.[2245] A Makó–Nagylak–Pécska–Rákos relációban itt teszek említést a csanádpalotai bronzkori földvárról.[2246]

A következő pontot *Battonya/Tornya* [12–297] térségében kell keresnünk.[2247] Battonya fontos szerepet töltött be a Száraz-ér két oldalán futó utak összekapcsolásában, ugyanakkor a Száraz-ér mentén magával Araddal és térségével, vagy a Maros holocén mederhálózatát kísérő utakkal is. Tornya, azaz a középkori Torony *a nevét azon urától kapta, aki lakótornyot emelt itt a maga számára*.[2248] 1446-ból ránk maradt birtokvitában már uradalmi központként szerepelt.[2249] Súlya ugyan a következő évszázadban csökkent, ám kiváló földrajzi fekvésének köszönhetően 1550-ben református zsinatot tartottak a településen az akkor már Jaksics-udvarházban.

Meggyes/Bánkút [159–160] térsége a bronzkor óta kiemelt helyzetben van, miként azt a fejezet elején említett példa okán is látható. Fontos csomópont a sószállítás szempontjából,

[2239] SZATMÁRI 2013.
[2240] BLAZOVICH 1996, 86.
[2241] BARA 2019, 186.
[2242] BLAZOVICH 1996, 91–92. Donáttornya és Mágocs légvonalban 5,6 km távolságra helyezkedik el.
[2243] BLAZOVICH 1996, 243.
[2244] SZALONTAI ET AL. 2017, 570–571, 5–6. ábra.
[2245] Makó, Rákos, Királyhegyesi-ér III. (54789), Makó, Rákos, Feketehalom I. (54875).
[2246] SZALONTAI 2012.
[2247] Battonya és Torony/Tornya egymástól alig 10 km-es távolságra helyezkedik el.
[2248] BLAZOVICH 1996, 302.
[2249] BOROVSZKY 1900, 599.

akár Újszentanna, akár Székudvar irányából tekintünk rá. Orosházán át Böld irányába, illetve Décse felé egyaránt fontos kapcsolódási pontnak számít a különféle régészeti korokban.

Sikló/Soklyó [238] hajdan mezővárosi rangú település volt. 1851-ben Fényes Elek írta róla: „mezőváros *Arad vármegyében, szép rónaságon ... valami régi vár alapja látható, nagy sánczokkal körülvéve*".[2250] A régió egyik legrangosabb honfoglaláskori temetője ismert innen, mindennek pedig nyilvánvalóan kapcsolata kellett legyen a szomszédos Székudvarral, a sóraktárral. Sikló még a 18. században is kiemelkedő hely lehetett, fontosságát mutatja a ránk maradt kéziratos térképeken feltüntetett országos út Orosháza és Sikló között *Via Orosháziensis Sikloviam* elnevezése – a mezővárosi rangját akkor már régen elvesztett település felé.[2251] *Mezőszentmiklós/Megyer* környékén [18–19] számolhatunk a Körösök átkelői felé kapcsolatot tartó elosztóhellyel.

A vélelmezett késő középkori úthálózat a 101/1, 105, 106, 110/2 képeken tanulmányozható, részleteiben a lelőhelyek fejezetben olvashatunk róluk. A kiválóan ismert mai, illetve a viszonylag jól térképre tehető újkori úthálózat szakaszai leginkább követik a Maros vízfolyásainak irányát, de vannak szakaszok, melyek figyelmen kívül hagyják azt. Az őskori halmokat vizsgálva szembeötlik azok vízfolyásokhoz való viszonya: egyértelműen a jelentősebb medrek nyomvonalát kísérik, szó szerint útmutatást adva az arra járók számára (107–108. kép). A középkori úthálózat megrajzolásánál igyekeztem figyelembe venni a folyómedrek íveit, de az utak nyomvonalát nem igazítottam a folyómedrekhez.[2252]

Amennyire bizonytalan az Árpád-kori templomok, forrásokban fellelhető nevekkel való azonosítása, olyannyira biztos példának okáért a Hajdúvölgy déli oldalán haladó Árpád-kori út megléte, melynek nyoma már részleteiben sem látszik (96. kép). A Hajdúvölgyet kísérő, ívelt nyomvonalú út Csorvás [54] irányából érkezhetett a Nagyszénás Dózsa-erdő [199] területére és innen haladhatott tovább délnyugati irányba. Erre az útra lehet felfűzni a Nagyszénás, Vaskapunál [200], illetve a Nagyszénás, Svábföldek, Szabó Ferenc tanya [201] területén feltárt honfoglalás- és kora Árpád-kori temetőket. Ez az út innen az ér mentén haladt tovább az Orosháza 160. lelőhelyen [211] keresztül, érintve az elmúlt években Béres Mária

[2250] https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/ValyiFenyes-orszagleirasok-81A15/fenyes-elek-magyarorszag-geographiai-szotara-84F88/s-8725F/siklo-87356/ (letöltés dátuma: 2024.12.02).

[2251] https://maps.hungaricana.hu/hu/MOLTerkeptar/1899/view/?pg=7&bbox=1927%2C-5039%2C5145%2C-3295 (letöltés dátuma: 2024.12.02).

[2252] Ez leginkább a rendelkezésemre álló színezett digitális térképen követhető a leginkább nyomon (109–110. kép). Ezt a térképet Horváth Zsolt, polgári szolgálatos katona készítette kérésemre a NGyTM-ben 2010 körül. Alapja az EOV térkép, amit szkennelés után színkóddal látott el. A barna és a zöld színek árnyalatai a relatív magasságot mutatják, és egyben a három földrajzi középtáj határait is kijelölik számunkra. Horváth Zsolt szolgálati ideje alatt mintegy 46x39 km-es terület szkennelését és színezését készítette el, ami jelen vizsgálódási területem tekintélyes részét lefedi. É-, és K-felől minimális, D-felé jelentősebb területek hiányoznak, régióm Ny-felé zárt.

által feltárt, egykori újvárosi templomhelyet [9], és futott be Mágocsra [193], és érte el a Szegvárra, illetve Szentesre tartó utakat. Ugyanezt tapasztaljuk az Orosházát Vásárhellyel (Algyő) összekötő, vélelmezett Árpád-kori út esetében is (96. kép). A Gyopáros folytatása a Kakasszéki ér mentén kizárólag honfoglalás-kori, Árpád-kori soros jellegű temetők, illetve templomos falvak sorjáznak: [266] – [267] – [268] – [270] – [272] – [114] az átkelő felé tartó út jelentősége a tatárjárás után jelentősen csökkenhetett.[2253]

Az Árpád-korban léteztek olyan nagyméretű árkok, melyek nem csak víziútként, hanem az azokat kísérő szárazföldi utakként is funkcionáltak. Ezek, vidékünket is érintő szakaszai a 12–13. századi sószállításban játszhattak nagyon fontos szerepet (111. kép 1–2),[2254] illetve szabályozták a Maros holocén medreiben folyó víz folyását, első sorban nagy víz esetén. Utóbbira jó példa a Kopáncsot Sámson térségével összekötő, részleteiben ma is látható árok (112. kép 2), vagy a Rákos és Kopáncs közt, Rákostól kanyargó árok/út szakasz (112. kép 1).[2255]

[2253] Az utak nyomvonala aprólékos munkával, terepbejárásokkal kiegészülve pontosítható lehet, még az Árpád-kor vonatkozásában is.

[2254] Az elmélet lényege: a Maroson a sót az egresi monostorig vízi úton úsztatták le, itt Sajtény / Șeitin (Ro) településétől egy zsilipekkel felszerelt, mesterséges folyón haladtak tovább az áruval a Száraz-éren keresztül Peregig, ahonnan szárazföldi úton Orosháza felé, illetve víziúton a Körösig szállították azt. A rendszer a tatárjárás után megszűnt létezni (RÓZSA 2013; RÓZSA–SÜMEGI 2014).

[2255] A műholdfelvételeken látható árokszakaszok korszakolása (régészeti korokhoz való kötése) nem problémamentes. Általános törvényszerűség vidékünkön, hogy az árkok sárgás-fehéres színnel megjelenő részei egy ilyen struktúrában a – sötét színnel megjelenő, mára rendszerint feltöltődött, egykor vízzel is feltöltött – mélyedést kísérő mesterséges gátak voltak. Az itt említett struktúrák hajózható folyók voltak, és minden bizonnyal régészeti korúak, leginkább Árpád-koriak. Esetükben a földet mindkét oldalra depózták, a vízi utakat kísérő szárazföldi utaknak adva teret ezáltal. Jellemző a méret ezek esetében. A hajózható belső rész szélessége nem ritkán a 20–30 métert is elérhette. Léteztek ezekhez az árkokhoz kapcsolódó öntöző és vízelvezető csatornák is (RÓZSA–FEJES–LICHTENSTEIN 2010), melyek egyes példányai a Rábaközben megfigyeltekhez (TAKÁCS 2000) lehettek hasonlatos funkcióban.